ROBERT
MUSIL
NİTELİK
SİZ
ADAM

◇4◇



ROBERT MUSIL NİTELİK SİZ ◇4◇ ADAM



ROBERT MUSIL (1880–1942) Avusturyalı romancı ve deneme yazarıdır. Matematik, felsefe ve psikoloji alanlarında yüksek öğrenim görmüştür. Eğitim alanındaki yükselişini, yazarlığa daha çok zaman ayırabilme uğruna arka plana atan Musil, James Joyce, Franz Kafka, Marcel Proust gibi yazarlarla birlikte modern edebiyatın önde gelen yazarlarından sayılmaktadır. Üzerinde uzun yıllar çalıştığı ve türlü nedenlerle tamamlayamadığı *Niteliksiz Adam* adlı yapıtı, en önemli eseri sayılmaktadır. Tüm eserlerinde öncelikli olarak toplumsal sorunlara eğilmiştir. Nietzsche'den etkilenen yazar, eserlerinin karmaşık yapısı nedeniyle kendi dönemi içerisinde yeteri derecede anlaşılmamıştır.

M. SAMİ TÜRK, 1986 İstanbul doğumludur. Lisans öğrenimini Marmara Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde, yüksek lisans öğrenimini İstanbul Üniversitesi'nin aynı bölümünde tamamlamıştır. Doktora çalışmasını yaptığı Sakarya Üniversitesi'nin yine aynı bölümünde 2011 yılından beri öğretim görevlisi sıfatıyla bulunmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

Daha önce E.T.A. Hoffmann, Thomas Mann, Arthur Schnitzler, Franz Kafka, Thomas Bernhard, Elfriede Jelinek ve W. G. Sebald gibi yazarlardan edebi; C. G. Jung ve Thomas Macho'dan fikri eserler çevirmiştir.

Aylak Adam: Roman
©2018, Aylak Adam

ISBN 978-605-2060-75-9

Sertifika No 35073

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

—

I. Basım 2018

Kitabın Özgün Adı *Der Mann ohne Eigenschaften – Zweites Buch:* Vierter Teil, Aus dem Nachlass (39-128. Kapitel) und Anhang – Nachgelassene Fragmente

Çeviriye Temel Alınan Baskı © 1957, Rowolt Verlag GmbH, Hamburg

Bu kitap Avusturya Federal Kançılaryası'nın desteğiyle yayımlanmıştır

Supported by the Austrian Federal Chancellery

Federal Chancellery

Yayın Koordinatörü Gökhan Sarı

Yayına Hazırlayan Duygu Bolut

Kapak Tasarım —ous! Studio/ Caner Çokbulan, Gizem Kara

Dizgi ve Mizanpaj Ulaş Kantemir

İç Baskı ve Cilt Altın Kitaplar Matbaa

Adres Göztepe Mah. Kazım Karabekir Cad. No: 32

Mahmutbey-Bağcılar/İstanbul

Telefon (0212) 446 38 88

Sertifika No 10766

—

Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. Ferah Han No: 16/26 Fatih/İstanbul

Telefon (0542) 586 7961

bilgi@aylakadamyayinlari.com • www.aylakadamdukkan.com.tr

facebook.com/aylakadamyayinlari • twitter.com/AylakAdamYayin

ROBERT MUSIL

NİTELİKSİZ ADAM

IV. CİLT

ÇEVİREN: M. SAMİ TÜRK

AYLAK ADAM

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ KİTAP

DÖRDÜNCÜ KISIM: YAZARIN TEREKESİNDEN

39. KARŞILAŞMADAN SONRA .....

40. İYİLİK EDEN 16

41. ERTESİ SABAH İKİ KARDEŞ 25

42. YAKUP'UN MERDİVENİNDEN BİR YABANCININ EVİNE 32

43. İYİLİK EDEN VE İYİLİK ETMEYEN. AYNI ZAMANDA DA AGATHE 38

44. ZORLU BİR GÖRÜŞME 46

45. BİR DİZİ MUCİZEVİ TECRÜBENİN BAŞLANGICI 57

46. GÜNDÜZ VAKTİ AY IŞIKLARI 64

47. İNSANLAR ARASINDA YÜRÜYÜŞ 74

48. ÖNEMLİ OLANA YÖNELEN BİR ZİHNİYET VE BU KONUDA BİR SOHBETE GİRİŞMEK 83

49. GENERAL VON STUMM DÂHİLİK HAKKINDA KONUŞUYOR 91

50. DÂHİLİK MESELESİ 102

51. KOMŞUNU KENDİN GİBİ SEV 107

52. AŞKA DAİR KONUŞMALAR 117

53. ALÂKASIZ BİR YERDE ORTAYA ÇIKAN GÜÇLÜKLER 119

54. SEVMEK KOLAY DEĞİLDİR 123

55. BİR YAZ GÜNÜNÜN NEFESLERİ 134

56. KARDEŞLERİN BURCU VEYA AYRILIP DA KAVUŞAMAYANLAR 143

57. BİR BAHÇE PARMAKLIĞININ ÖZEL GÖREVİ 157

58. GÜNEŞ, ÂDİLLERİN DE ADALETSİZLERİN DE ÜZERİNE VURUYOR 165

59. BİR HİLKAT GARİBESİNİ SEVMEYE ÇALIŞ 171

60. DÜŞÜNÜP TAŞINMA 178

61. SABAH GEZİNTİSİ 184

62. GENERAL VON STUMM İLE CLARISSE 188

63. WALTER İLE CLARISSE'İN YAPRAKLARLA BEZELİ ATEŞKESİ .....

64. BİR YAPRAK KÂĞIT. ULRICH'İN GÜNLÜĞÜ .....

65. BİR KAYIT. MOTİVASYONLU YAŞAM ÜTOPYASI TASLAĞI 217

66. KAYDIN SONU. YAŞAYAN DÜŞÜNCELER.....

67. GENERAL VON STUMM, ORTAYA BİR BOMBA ATAR. DÜNYA BARIŞ KONGRESİ 229

68. BİR KAKANYA ŞEHRİNİN TASVİRİ..... 240

69. AGATHE, ULRICH'İN GÜNLÜĞÜNÜ BULUR 253

70. BÜYÜK DEĞİŞİMLER.....262

71. AGATHE DUYGULARIN PSİKOLOJİSİ HAKKINDA TARİHÎ BİR ÖZETE RASTLAR VE BUNDAN HİÇ HAZZETMEZ..... 271

72. D VE L ŞUBELERİ 282

73. BİR DUYGUNUN NASIL OLUŞACAĞINA DAİR SAF BİR TARİF 293

74. DUYUŞ VE DAVRANIŞ. DUYGUNUN GÜVENİLMEZLİĞİ.....302

75. GERÇEKLİĞE DÖNÜŞ. VEYA İYİLİK YAPAN ŞARKI SÖYLER..... 316

76. GERÇEKLİK VE ESRİME 333

77. ULRICH VE DUYGUNUN İKİ DÜNYASI 342

78. GECE SOHBETİ 350

79. SCHMEISSER'LE SOHBETLER..... 355

80. İÇİN VE İÇİNDE.....360

81. İNSANLARIN NEDEN İYİ, GÜZEL VE DOĞRU OLMAYIP SADECE OLMAK İSTEMEYİ TERCİH ETMELERİ ÜZERİNE..... 362

82. SCHMEISSER İLE MEINGAST 368

83. ULRICH NEDEN APOLİTİK 378

84. AGATHE, LINDNER'İN EVİNDE..... 385

85. RÜYA 397

86. ÇOK FAZLA TATLI VEYA ÜÇ KIZ KARDEŞ.....401

87. İNTİHAR FİKİRLERİNE ÇARE, SİLAH 416

88. AVUKATTA.....418

89. HERMAFRODİT.....425

90. PETER İLE AGATHE 430

91. BUHRAN VE KARAR.....434

92. MOOSBRUGGER TIMARHANEDE. BİR İSKAMBİL PARTİSİ 443

93. CLARISSE İLE FRIEDENTHAL.....454

94. CENNET YOLCULUĞU.....462

95. MOOSBRUGGER'İ ZİYARETİN ARDINDAN.....488

96. CLARISSE, WALTER'İ "ATÖLYEDE" ZİYARET EDER 491
97. WALTER, ULRICH'İN YANINDA 498
98. ORMAN SAHNESİ. ULRICH İLE CLARISSE 504
99. AKSİYON ADAMI OLMAK 510
100. AKSİYON ADAMI OLMAK. DEVAM 517
101. ULRICH MÜZİK DİNLER 523
102. GERDA 528
103. CLARISSE, ULRICH'İ BAŞTAN ÇIKARIR 531
104. ULRICH, MOOSBRUGGER'İ KAÇIRMA HAZIRLIĞINDA 534
105. WALTER, ULRICH'İ ARAR. CLARISSE SIKINTI YARATIR 540
106. RACHEL'İN PİŞMANLIĞI 544
107. CLARISSE, RACHEL'İN YANINDA 546
108. MOOSBRUGGER İLE RACHEL 552
109. GENEL MÜDÜR FISCHEL 568
110. SİYASİ BAKIMDAN GÜVENİLMEZ. BUNUN DA BİR ÖNEMİ OLMALI 573
111. LEO FISCHEL, DIOTIMA'YA MÜDAHALE EDER 579
112. CLARISSE YORGUN ARGIN VAZGEÇER. SANATORYUMDA 586
113. HAYDİ SIENA'YA 592
114. CLARISSE ROMA'DA 595
115. BİR AKSİYON ADAMININ SAHASINDA İNTİHAR VE CİNAYET DE VARDIR 600
116. SAĞLIK ADASI 605
117. SAĞLIK ADASI. GÜVENSİZLİK 610
118. WALTER'İN ULRICH'LE HESAPLAŞMASI 624
119. GENEL MÜDÜR FISCHEL. TRENDE KARŞILAŞMA 631
120. BAHÇE ŞENLİĞİ 635
121. YUNAN 643
122. CLARISSE VENEDİK'TE 652
123. HASTANEYE KAPATILDIKTAN SONRA. MEYUS PROMETHEUS CLARISSE 656
124. GERDA'NIN DÖNÜŞÜ 662
125. KAKANYA HAKKINDA İSTİTRAT. DÜNYA SAVAŞI OCAĞI, ŞAİR FEUERMAUL'ÜN DE DOĞUM YERİDİR 669
126. MARANGOZ 673
127. KAPANIŞ TOPLANTISI VE SONRASINDA ULRICH İLE AGATHE'YE DAİR ETÜT 675
128. TÜMEVARIM ZİHNİYETİ VEYA MEVCUT SOSYAL DURUM ÜTOPYASI 683

EKLER - ÖLÜMÜNDEN SONRA YAYIMLANAN FRAGMANLAR

. "PROBLEMİN İNŞASI"NA DAİR (ETÜTLER) 693

2. ETÜTLER VE FİKİR NOTLARI 699

3. BAŞLANGICA DAİR 705

4. "ÖNSÖZ"E DAİR DÜŞÜNCELER 707

5. BİR NOT DEFTERİNDEN (1932) 709

6. ERTELENMİŞ BİR ÖNSÖZ 711

7. YAZARIN KİTAP İLANI 713

8. SONSÖZ (VE ARA ÖNSÖZE) DAİR 715

9. VASİYET 718

10. BENDEN BU KADAR 720

11. VASİYET 2 722

12. VASİYET 3 726

13. ULRICH'İN SONSÖZÜ, HÂTİME 728

14. TERCÜME-İ HÂL 730

ALMANCA BASKIYA SONSÖZ 733

ÇEVİRMENİN SONSÖZÜ 742

DÖRDÜNCÜ KISIM

YAZARIN TEREKESİNDEN

39

KARŞILAŞMADAN SONRA

Şairin kabri başında Agathe'nin hayatına giren adam, yani –Profesör August Lindner– yokuş aşağı inerken karşısında kurtuluş resimleri görüyordu.

Agathe ayrılırken onun peşinden baksaydı, adamın taşlı yoldan baston yutmuş gibi salına salına aşağı inişi gözüne çarpardı, çünkü bu yürüyüş tuhaf biçimde şen ve mağrur olmakla beraber kuşkuluydu da. Lindner şapkasını elinde tutuyor, ara sıra saçlarını sıvazlıyordu; içi açılmış, keyfi yerine gelmişti.

"Ne kadar az insanda sahiden hâlden anlayan bir ruh var!" dedi içinden. Kafasında bir ruh canlandırdı, kendini tamamıyla hemcinsinin yerine koyabilen, onun en gizli acılarını hissedip derinlerindeki zaaflarına eğilebilen. "Nasıl güzel bir ümit!" diye geçirdi aklından. "İlahî merhamete ne mucizevî bir yakınlık, ne büyük teselli, ne güzel şenlik!" Fakat bunun üzerine yanındaki insanı dikkatle dinleyebilmeyi bile becerebilen ne kadar az insan olduğu geldi aklına, çünkü o, aralarında bir fark görmeden daldan dala atlayan iyi niyetli insanlardandı. "Söz gelimi sıradan hâl hatır soruları, çok ciddiyetsiz değiller mi?" diye düşündü. "Gerçekten içinden geçeni bir kez olsun teferruatıyla söylemeye gör, karşındakinin sıkıldığını ve başka şeyler düşündüğünü hemen fark edersin!"

Ne var ki bu hatanın günahına girmemişti o! Onun prensiplerine göre zayıfları kollamak, böylesine bir iyilikle kendilerini sınırlamazlarsa kolaylıkla gaddarlığa düşecek güçlüler için gerekli ve özel bir sağlık öğretisiydi; kültür de, içinde mündemiç tehlikelere karşı bu iyilikseverliğe ihtiyaç duyardı. "Bize 'evrensel kültürün' ne olduğunu gösterecek kişiye" –aniden pedagoji alanında çalışan meslektaşı Hagauer'e savurduğu bir yıldırımla baştan ayağa tazelenip içten içe kendi fikrini onadı– "gerçekten de ilkin, başkalarının hâli nasıldır öğren, diye tavsiyede bulunmak lazımdır. Merhametle öğrenmek, kitaplardan bir şeyler öğrenmeye göre bin kat daha anlamlıdır!" Bir yandan liberal kültür kavramından, öte yandan meslektaşının karısından hıncını çıkardığı şey, anlaşılan eskiden kalma bir fikir ayrılığıydı, çünkü Lindner'in gözlüğü etrafa çifte kuvvetli bir savaşçının iki kalkanı gibi bakıyordu. Agathe'nin yanındayken tutuk davranmıştı ama Agathe kendisini şimdi görmüş olsaydı onu subay; asla delifişek denmeyecek bir birliğin subayı sanırdı. Çünkü sahici bir erkek ruhu yardımseverdir; yardımseverdir, çünkü erkeğe aittir. Acaba o güzel kadına doğru davrandım mı diye bir soru geldi aklına ve kendine şu cevabı verdi: "Kanuna tâbi olmaya dönük mağrur talebin, tâbi olamayacak kadar zayıflara kalması yanlış olur; ahlâka bekçilik eden ve onu biçimlendiren kimselerin de ruhsuz müşkülpesentlerden ibaret olması da insanı yıldıran bir manzara arz eder; o yüzdendir ki canlı ve güçlü olanlara, kuvvet ve sağlık sezgilerinden hareketle disiplin ve had hudut isteme görevi yüklenmiştir: Onlar zayıfları desteklemeli, düşüncesizleri sarsmalı, dizginsizleri durdurmalıdırlar!" Kendini bunu yapmış gibi hissediyordu.

Nasıl ki Selamet Ordusu'nun dinibütün ruhu üniforma ve askerî gelenekleri kullanırsa Lindner de belli başlı askerî düşünce biçimlerini hizmetine almıştı, hatta Nietzsche'ye göre devrin burjuva ruhunu tökezleten bir taşken, Lindner için aynı zamanda bir bileği taşı anlamına gelen "iktidar insanına" taviz vermekten bile çekinmiyordu. O, Nietzsche için daima şöyle derdi: Kimse Nietzsche'nin kötü biri olduğunu iddia edemez, ne var ki öğretileri abartılıdır ve hayattan kopuktur, sebebi de merhameti hiçe saymasıdır, zira sırf bu yüzden zayıfın güçlüyü yumuşatmak gibi muhteşem bir yetene-

ği olduğunu idrak edememiştir! Sonra kendi tecrübelerini bunun karşısına koyarak içinde şen niyetlerle şöyle düşündü: "Sahiden büyük insanlar, asla sıkıcı bir benlik kültüne teveccüh etmezler, onlar başkalarında azamet hissi uyandırmayı başkalarına doğru eğilmek, hatta gerekirse, kendilerini onlar için feda etmek suretiyle başarırlar!" Sarmaş dolaş bir vaziyette yokuşu tırmanarak karşısına çıkan genç bir çiftin gözlerine, erdeme teşvik edici dostane bir ayıplamayla ve zafer kazanacağından emin olarak baktı. Ama çok sıradan bir çiftti bu, çiftin erkek tarafını teşkil eden genç serseri, bakışlarına mukabele ederken gözlerini kıstı ve ansızın dilini çıkarıp "Böö!" dedi. Bu maskaralığa ve âdi tehdide hazırlıklı olmayan Lindner korktu ama fark etmemiş gibi yaptı. O, azmi severdi, bakışları namusun umumi güvenliğini temin için yakınlarda bulunması gereken bir polis aradı ama bakınırken ayağı taşa takıldı ve tökezlemenin yol açtığı telaş, Tanrı'nın, bir at gübresi yığını üzerine kurulmuş sofrasında ziyafet çeken bir serçe sürüsünü ürküttü, serçelerin kanatlanması Lindner için bir uyarı atışı oldu ve rezalet bir düşüşten önceki son anda dans etme süsü verdiği bir hareketle ikili engelin üzerinden sıçramasını sağladı. Arkasına bakmadı, bir süre sonra hâlinden gayet memnun olduğu görülüyordu. On yedinci yüzyıldan kalma eski bir tabirle, "İnsan dediğin mücevher gibi kavi, ana gibi şefkatli olacak!" diye düşündü.

Tevazu erdemini de takdir ettiği için başka zaman olsa kendine bakıp benzer bir iddiada bulunmazdı ama kanının kaynaması Agathe yüzündendi! Gözleri yaşlı bulduğu o ilahî şefkatli kadının, meleğin şebnemler içinde bulduğu bakire gibi olması, yine duygularının eksi kutbunu oluşturmuştu –ah, coşmak istemiyordu ama şiire boyun eğmek insanı fena coşturuyordu!– o yüzden daha katı bir tutumla devam etti: Bu bahtsız kadın, Tanrı'ya edilmiş bir yemini neredeyse bozacaktı, çünkü Lindner onun boşanma arzusunu aynen böyle görüyordu. Bunu ona maalesef gereken kesinlikle yüz yüze –Tanrım, bu sözlerde de yine ne kadar yakınlık vardı!– ne diyorduk, maalesef bunu ona yeterince kesin olarak anlatmamıştı; tek hatırladığı, genel olarak iyice gevşeyen âdetlerden ve boşanmadan koruyucu unsurlardan bahsetmiş olmasıydı. Üstelik Tanrı'nın adını anmadığına da emindi, ansa adı içi boşaltılmış bir deyim gibi

kalacaktı; Agathe'nin ona Tanrı'ya inanıp inanmadığını sorarken takındığı laubali tavır, ondaki rahat, hatta saygısız ciddiyet, hatırlayınca bile Lindner'i incitiyordu. Çünkü gerçek dindar, Tanrı'yı sadece aklına esince ve kaba bir çıplaklık içerisinde düşünmeye cüret etmez. O kadar ki Lindner bu münasebetsizliği hatırladığı anda Agathe'den bir yılanın üstüne basmış gibi tiksindi. İkazlarını tekrar etme fırsatını bulacak olursa, dünya işlerine uygun düşen, zaten o yüzden dünyada olan kuvvetli muhakemeye başvurmaya kesin olarak karar verdi, çünkü her önüne gelen terbiyesiz, çoktan karara bağladığı kafa karışıklıklarıyla Tanrı'yı zahmete sokamazdı, bu yüzden Lindner söz konusu muhakemeyi hemen kullanmaya başladı ve aklına, sendeleyen birine söylenecek birkaç söz geldi. Mesela; evlilik şahsî bir mesele değil, umumi bir müesseseydi, onun yüce görevi sorumluluk ve merhamet hissini geliştirmekti, bir milleti çelikleştiren bir başka göreviyse insanı çetin zorluklara tahammül etmeye alıştırmaktı; hatta ve hatta ancak çok büyük bir incelikle yapılabilecek olsa da evlilik, hele de uzun vadede, arzuların taşkınlığından en iyi koruyan şeydi. Lindner belki de insanı ağzı sıkıca bağlanacak, şeytan dolu bir çuval diye görmekte haksız değildi, çuvalın bağı ise sarsılmaz prensiplerdi.

Cismanî kısmının uzunluğu hariç hiçbir yerinde fazlalık bulunmayan bu yufka yürekli adamın nasıl olup da insanın her adımını ölçülü atması gerektiğine dair bir kanaate vardığı hiç şüphesiz ancak faydası bilindiği zaman kolaylıkla çözülebilecek bir muammaydı. Tepenin eteğine ulaştığında bir alay asker yolunu kesti, serpuşlarını enselerine çekmiş ve yorgunluktan ifadesizleşmiş suratları toza bulanmış bir alay tırtıl gibi duran, sırılsıklam terli bu genç adamlardan duygulanarak onlara şefkatle baktı. Bu manzara karşısında, Agathe'nin boşanma meselesini ele alırken gösterdiği düşüncesizlikten duyduğu tiksinti, bu derdin liberal meslektaşı Hagauer'in başına gelmiş olmasından aldığı haz vesilesiyle âdeta bir rüya görüyormuşçasına yumuşadı, nitekim içindeki bu kıpırtı insan tabiatına duyduğu zarurî güvensizliği hatırlamak için gayet uygundu. Böylelikle –bir kusuru olmaksızın eline gerçekten böyle bir fırsat daha geçerse– bencil kuvvetlerin son kertede ancak yıkıcı bir etki gösterdiğini, ne kadar büyük olursa olsun şahsî yılgınlığını

ahlâkî tecrübeye râm etmesi gerektiğini ve hayatın hakiki mihenginin beraber yaşamak olduğunu hiç müsamaha göstermeden Agathe'nin kafasına sokmaya karar verdi.

Fakat açıktı ki Lindner'in ruhanî kuvvetlerinin hummalı bir çabayla yoğunlaştığı nokta, bu fırsat bir daha elime geçer mi sorusuydu. Agathe'ye, "Nice insanlar vardır, asil nitelikleri sarsılmaz bir itikat içinde toplanmamıştır," dediğini tasavvur ediyordu ama onu bir daha görmezse, bunu nasıl söylerdi; ayrıca Agathe'nin ziyaretine gelmesi düşüncesi narin ve el sürülmemiş kadınlığa dair tüm tasavvurlarına ters düşüyordu. "Bunu ona kat'i surette hemen açıklamak lazım!" diye karar verdi, bu kararı bir defa verince de Agathe'nin geleceğinden bir daha şüpheye düşmedi. Kendine azimle ihtar ediyordu, onun bahane edeceği sebepleri, kendisini yanıldığına ikna etmeden önce özveriyle dinleyecekti. Onu yolundan şaşmaz bir sabırla kalbinden vurmak niyetindeydi, bunları tasavvur ettikten sonra kalbine asil bir kardeşçe dikkat ve şefkat hissi düşüverdi, kardeşler arası bu kutsayışın, farklı cinslerin birbirleriyle olan ilişkilerine dayandığını fark ediyordu. Duygusu yükselerek, "Asil kadınların, karşı cinse hemen kendini beğendirme iptilasıyla bozulmaksızın sadece kadının içindeki insanla münasebet kuran asil erkeğe nasıl derin bir ihtiyaç duyduğundan," diye haykırdı, "çok az erkek haberdardır!" Bu düşünceler onu kanatlandırmış olacaktı ki elektrikli tramvayın son durağına nasıl vardığını anlamadı, birden durağa gelivermişti, binmeden önce içindeki hareketlenmenin kavuruculuğunun kapladığı buğuyu temizlemek niyetiyle gözlüğünü çıkardı. Sonra bir köşeye seğirtti, etrafını saran boş vagona göz gezdirdi, bilet parasını hazırladı, kondüktörün yüzüne baktı, artık kendini Şehir Tramvayı denen hayranlık uyandırıcı kamu kurumunda dönüş yolculuğuna başlamaya tamamıyla hazır hissediyordu. Yeni görevler için dik durmak üzere esneyerek rahatlayıp, yol yorgunluğunu üzerinden attı ve kendini kaptırdığı o şaşırtıcı konuları bir cümlede özetledi: "İnsan için olabilecek en sağlıklı şey kendini unutmaktır!"

40

İYİLİK EDEN

Muhteris bir kalbin sağı solu belli olmayan kıpırtılarına karşı güvenilecek tek bir ilaç vardır: Plana sonuna kadar disiplinle uymak; Lindner de hem hayatının başarılarını hem de tabiatı gereği tutkuları güçlü ve disipline sokulması zor bir adam olma inancını ona borçluydu. Yaz kış fark etmez, sabahları aynı saatte, erkenden kalkar, küçük, demir bir lavaboda yüzünü, boynunu, ellerini ve elbette her gün başka bir kısmı olmak üzere vücudunun yedide birini yıkar, kalan taraflarını da ıslak bir havluyla ovalardı, böylelikle banyo, yani vakit alan şu şehevî eylem iki haftada bir tek akşamla sınırlı kalırdı. Bu tavırda maddeye karşı kazanılmış akıllıca bir zafer vardı; nitekim, tarihe mâl olmuş şahsiyetlerin iktifa ettiği yetersiz yıkanma imkânlarını ve rahatsız yatakları inceleme fırsatına sahip olmuş kimsenin demirden yataklar ile demirden adamlar arasında bir alâka olması gerektiği tahmininden vazgeçmesi mümkün olmayacaktır, elbette abartmamak kaydıyla, yoksa iş, çivili yataklarda yatmaya kadar varır. Demek bu noktada, düşünmeye bir aracılık vazifesi verilmekteydi, Lindner de ilham veren örneklerin yansımasında yıkandıktan sonra kurulanma işini de ölçülü olarak, havluyu maharetle kullanmak suretiyle vücudu biraz hareket ettirmek için yapıyordu. Sağlığı insanın hayvanî kısmı üzerinde temellendirmek

talihsiz bir yanlışlıktır, vücudun direncini ortaya çıkaran daha ziyade zihnî ve ahlâkî asalettir; bu tek tek herkes için doğru olmasa da genel bakımdan bir o kadar kesinlik arz eder, çünkü bir halkın gücü, düzgün ruhun sonucudur, tersi ise doğru değildir. O yüzdendir ki Lindner, ovalamalarına özel ve özenli bir tertip bahşetmişti; bu tertip pervasız bir müdahaleyle erkeklerin mutat tapınmasında bulunmasını yapmasını engelliyor, onun yerine vücut hareketlerini güzel manevî görevlerle birleştirmek suretiyle bütün şahsiyetini işin içine katıyordu. Bilhassa, yabancı diyarlardan gelip memleketinde de bazılarının artık ideal olarak gördüğü yürekliliğe son derece tehlikeli bir şekilde tapınılmasından tiksiniyordu; ondan yüz çevirmek ise sabah idmanının en önemli parçasıydı. Bu tiksintiyi büyük bir itinayla, uzuvlarını jimnastik amaçlı kullanırken sergilediği devlet ricaline yaraşır bir tutumla ikame ediyor, irade gücünün gerilimini dakik bir mülayimlikle, ağrılarla başa çıkmayı ise anlayış dolu insâniyetle bağdaştırıyordu, son bir cesaret alıştırması olarak mesela baş aşağı konmuş bir sandalyenin üstünden atlasa, bu atlayışı dahi çekimserlik kadar kendine güvenle de oluyordu. Bütün insanî yeteneklerini böylesine geliştirmek beden eğitimi alıştırmalarını, birkaç yıl önce ilk kez yaptığından bu yana hakiki birer erdem alıştırmasına çevirmişti.

Ama insandaki bu geçici, kendini bir şey sanma hâlindeki kötü zihniyete karşı şimdilik bu kadarını söylemiş olalım, bu zihniyet vücut bakımı sloganıyla aslen sağlıklı bir düşünce olan sporu ele geçirmiştir, ayrıca onun güzellik bakımı adı verilen özel bir dişi biçimi de vardır ki bunun hakkında da bir şeyler söylemek lazım gelir. Lindner o noktada da ışık ile gölgeyi doğru dağıtmaktan anlayan az sayıdaki insandan olmakla övünür, nerede olursa olsun zamanın ruhundan bozulmuş bir çekirdek çıkarmaya hazır oluşuyla alabildiğine sağlıklı ve takdire şayan görünmeyi ahlâkî bir vecibe olarak görürdü. Bizzat kendisi her sabah saçına sakalına özenle bakımda bulunur, tırnaklarını hiç uzatmaz ve tertemiz tutar, saçına biraz briyantin, gündüzleri o kadar kahır çeken ayaklarına da biraz koruyucu merhem sürerdi; oysa dünyalık bir kadının bütün gün bedenine sarf ettiği özenin çok olduğunu kim inkâr edebilirdi? Ama gerçekten de başka türlüsü olmuyorsa ve –kadınlara şefkatle

davranmaktan hoşlanırdı, hele de aralarında nüfuzlu erkeklerin hanımları varsa– banyo suları ile yüz banyoları, merhemler ile ambalajlar, el ve ayaklardaki sunilikler, masaj ustaları ile saç sanatkârları neredeyse hiç kesintiye uğramadan birbirlerini takip ediyorlarsa, böylesi tek taraflı bir vücut bakımının karşısına bir konferansında alenen ortaya koyduğu manevî güzellik bakımı kavramını veya kısaca manevî bakımı getirmeyi tavsiye ediyordu. Mesela temizlik bize manevî saflığı, merhemler ruhumuza karşı görevlerimizi, masaj yaşadığımız alın yazısını, pedikür ise çok derinlere saklanmış bir şeyde bile güzel bir manzara görmemiz gerektiğini hatırlatabilirdi. Böylelikle kendi imajını kadınlara naklediyor ama detayları kendi cinslerinin ihtiyaçlarına uydurmayı onlara bırakıyordu.

Hazırlıksız biri, Lindner'in sağlığıyla ilgilenip güzellik işlerini yaparken, hele de yıkanıp kurulanırken arz ettiği manzarayı görse, şüphesiz gülesi gelebilirdi, çünkü hareketleri, sırf cismanî olarak bakıldığında, kıvrım kıvrım dönen bir kuğunun boynunun hareketlerini andırıyor, ayrıca o boyun yuvarlaklardan değil diz ve dirseklerin sivriliğinden ibaret duruyordu; gözlükten azade miyop gözler, şehadete ermişçesine bakışları göze yakın kısımlarda kesintiye uğrarmış gibi uzaklara bakıyor, bıyıkların altındaki yumuşak dudaklar çekilen zahmetin acısıyla yukarı kıvrılıyordu. Ama ruhen bakmayı bilen kişi iyice düşünülmüş olarak birbirlerini ortaya çıkaran iç ve dış kuvvetlerin sunduğu gösteriyi herhâlde fark edebilirdi; Lindner ise bu esnada banyoda ve gardırobun önünde saatlerini geçiren ve muhayyilesini tek taraflı olarak beden kültüyle kavuran zavallı kadınları düşününce, bir kez olsun kendisini izleyebilseler bunun onlara ne kadar iyi geleceğini düşünmekten kendini alamıyor, denebilirdi. Onlar modern vücut bakımını zararsız ve safça karşılayıp ona ayak uydururlar, çünkü cehaletleri içinde, hayvanî kısımlarına hasrettikleri bu büyük dikkatin, o kısımda, disiplin altına alınmadıkları zaman hayatlarını mahvedebilecek talepleri kolaylıkla uyandırabileceğini sezmezler!

Lindner dokunduğu hemen her şeyi ahlâkî bir talebe dönüştürüyordu: İster giyinik ister çıplak olsun, rüyasız geçen uykulara dalana dek günün her saati, bütün varlığıyla ona mahsus kalan

önemli bir içerikle dolu oluyordu. Yedi saat uyuyordu: Bakanlığın hoş karşılanan yazarlık faaliyetini dikkate alarak kısıtladığı öğretmenlik görevi, haftada iki kez üniversitede verdiği pedagoji dersi de dâhil, gününün üç ila beş saatini alıyordu; insicam içinde beş saat de –on yılda neredeyse yirmi bin saat eder!– okumaya ayrılmıştı; iki buçuk saati, şahsiyetinin manevî kütlesinden hiç tıkanmadan duru bir pınar gibi akan kendi çalışmalarının yazımına hizmet ediyordu; öğünleri günlük bir saatine mâl oluyordu; bir saati gezmeye ve hem ihtisas alanı hem hayatla alâkalı büyük meselelerle irşada ayrılmışken bir başka saati de meslek gereği yer değişikliklerine ve aynı zamanda Lindner'in küçük düşünme dediği; zihnini, az önce bitirdiği, ve başlamak üzere olduğu meşgalesinin içeriğine yoğunlaştırmaya ayrılmış oluyordu; yine başka zaman kesitleri de kısmen tek seferlik kısmen bir hafta zarfında değişiklik göstererek giyinip soyunma, jimnastik, mektuplar, iktisadî işler, devlet daireleri ve faydalı musahabeler için öngörülüyordu. Bu yaşam planının; büyük ve katı hatlarına göre ilerlemeyip, mesela alelade olmayan vecibeleriyle beraber pazar günleri, iki haftada bir yaptığı daha büyük gezintiler veya tamamen yıkanması benzeri türlü türlü istisnalara yol açması da, henüz zikredilememiş günlük çifte faaliyetler içermesi de normaldir, bu çifte faaliyetler arasında söz gelimi yemek yedikleri sırada Lindner'in oğluyla alâkadar olması veya çabucak giyinirken kişiliğini, kestirilemeyecek zorlukları sabırla yenmeye alıştırması yer alıyordu.

Böylesi kişilik alıştırmaları yalnızca mümkün değil faydalıydı da, Lindner onlara ezelden sevdalıydı. Vakti zamanında Goethe bile, "Doğru yaptığım küçük şeylerde dünyada doğru yapılan bütün büyük işlerin bir suretini görürüm," yazmıştı, bu anlamda yemek vakti de en az kaderin, nefsine hâkim olmayı teşvik etme ve şehvaniyete galip gelme yeri olarak yüklediği bir görev kadar iş görebilir; hatta derinlere bakan bir anlayış, bir yaka düğmesinin hiçbir mülahazaya açık olmayan direncinden, deyim yerindeyse, çocuklarla münasebeti öğrenebilir. Elbette Lindner, Goethe'yi her hususta örnek olarak görmüyordu ama duvara çekiçle çivi çakmaya çalışmaktan, yırtık bir eldiveni bizzat yamamaya teşebbüs etmekten veya bozuk zili tamir etmekten öyle enfes bir alçakgönüllülük kazanmıştı ki bunları yaparken çekici parmağına vurmuş veya iğneyi

eline batırmışsa da ortaya çıkan acı hemen olmasa bile ürkütücü birkaç saniyenin ardından insanlığın sınaî ruhundan aldığı hazla atlatılıyordu; bu ruh, günümüz aydınının, menfaatine olmamakla birlikte, kibre kapılıp kendini üstün gördüğü böylesi cüzi yetenekler ve o yeteneklerin edinilmesinde bile mevcuttu! Sonra içinde Goethe ruhunun tekrar uyandığını hissetmiş ve yeni bir çağın metotları sayesinde klasiklerin, pratiğe duydukları meraktan ve el becerilerinin ara sıra verdiği zevkten daha üstün olduğunu hissedince bunun tadına daha çok varmıştı. Zaten Lindner ancak yarı yarıya aydınlandığı için, aydınlanmayı gözünde büyüten bir dünyada yaşamış olan eski yazara tapınmaktan uzaktı ve onu, bakanın baştan çıkarıcı mahut kösnülüğü bir yana, ciddi ve büyük işlerden çok sevimli küçük işlerde örnek alıyordu.

Velhasıl hayranlığı özenle ölçülüp biçilmişti. Buna rağmen hayranlığında birkaç zamandır, Lindner'i sık sık düşünmeye sevk eden garip bir bezginlik beliriyordu. Kahramanlık anlayışının Goethe'ninkinden daha doğru olduğunu sanmıştı hep. Lindner ellerini ateşe sokan Scaevola'ları, kendilerini şişleyen Lukretia'ları veya namuslarına el uzatanların başını vurduran Judith'leri –Goethe'nin bizzat ele almamasına rağmen her daim önemli bulacağı "motifleri"– pek önemsemezdi; hatta klasiklerin otoritesine rağmen şuna kaniydi ki şahsî inanışları uğruna suç işlemiş bu erkek ve kadınlar günümüzde heykelleri dikilecek yerde mahkemeye çıkarılırlardı. Lindner, bu insanların, kendilerini böylesine ağır yaralama tutkusunun karşısına "özümsenmiş ve sosyal" bir cesaret anlayışını koyuyordu. Hatta konuşma ve düşüncelerinde sınıf defterine bunun hakkında iyi düşünülmüş bir kayıt düşecek veya aceleci davranıp hırslandığı için sorumluluk sahibi biri olarak, kâhyası kadını azarlamayı düşünecek kadar ileri gidiyordu, çünkü insan yalnız kendi ihtiraslarına bakmamalı, başkalarının sebeplerini de dikkate almalıydı. Böyle şeyleri dile getirdiğindeyse, üstüne tam oturan, gelecek yüzyıllardan birine ait sivil kıyafet, daha eski bir yüzyılda kullanılan şatafatlı bir ahlâkî kostüme bakıyormuş hissine kapılıyordu.

Böyle örneklerin barındırdığı gülünçlük esintisi gözünden kaçmıyor ama o buna entelektüel avamın gülüşü diyordu; bunun iki

sağlam sebebi vardı. İlk olarak, her vesilenin insan tabiatını güçlendireceği ölçüde zayıflatabileceğini de iddia etmekle kalmıyor, daha küçük türden vesileler kuvvetlendirme bakımından gözüne büyük fırsatlara göre daha uygun görünüyordu, çünkü erdemi görkemli bir şekilde uygulamakla insandaki taşkınlık ve kibir meyli de elde olmadan teşvik edilmekteydi, oysa göze çarpmayan günlük uygulama âdeta yavan ve saf erdemden ibaretti. İkinci olaraksa, halka mâl olmuş ahlâkın planlı idaresi (askerî bir kelime olan "disiplinin" yanı sıra köylülere mahsus, aynı zamanda da fabrikadan yeni çıkmış gibi bir hava barındırdığı için Lindner'in sevdiği bir ifadeydi bu) "küçük imkânları" hor göremezdi, çünkü "liberallerin ve masonların" ortaya attığı, insanların büyük başarıları âdeta bir hiçten neşet eder şeklindeki tanrısız inanç, ona isterseniz deha deyin, daha o zamanlarda bile eskimeye yüz tutmuştu. Kamuoyunun keskin ışığı, eski devirlerin coşkulu bir kılığa soktuğu "kahramanı"; bitmek bilmez çabalarla kâşif olmaya hazırlanması, şayet atlet ise bir opera şarkıcısı sesine ne kadar iyi bakmalıysa vücuduna o kadar iyi bakması, halkı ıslah eden bir siyasetçiyse de sayısız toplantılar öncesinde ikide bir aynı şeyleri tekrar etmesi gereken yorulmak bilmez bir küçük işçi hâline getirmiştir. İşte Goethe –kendisi ömrü boyunca rahatına düşkün bir burjuva-aristokrat olarak kalmıştır– bunlardan bîhaberdi, Lindner ise bunların olacağını görüyordu! Bu yüzden de Goethe'nin sevindirecek derecede çok sahip olduğu temkinli ve geçimli tarafını trajik yanına tercih etmekle iyi taraflarını geçici taraflarına karşı himaye altına aldığını zannetmesi anlaşılır bir şeydi; kendini sırf müşkülpesent biri olduğu için tehlikeli tutkuların tehdidi altında görmesinin düşüncesizliğe dayanmadığı da söylenebilirdi.

Hakikaten de yakın zaman sonra bir "rejime" tâbi olmak şişmanlığa karşı da, siyasette de entelektüel hayatta da aynı verim ve başarıyla uygulanan, insanın elindeki en rağbetli imkânlardan biri oldu. Bu sırada insanın vahşi bir romantik olarak mahrum kalamayacağı dizginsiz, gaddarca, düşkün ve tehlikeli ne varsa rejimde harika bir konum edinirken sabır, itaat, düzen, itidal ve çok düzgün daha nice nitelik özel yaşamının başlıca bileşenleri hâlini alır. Bir rejime tâbi olmaya veya bir hekimin, spor hocasının veya başka ti-

ranların talimatlarına göre yorucu, nahoş ve sıkıntılı bir hayat sürdürmeye dönük bu garip eğilim, başarısız olunca hemen vazgeçilebilecek de olmasına rağmen, muhtemelen, dünyanın yaklaşmakta olduğu işçi, savaşçı ve karınca devleti hareketinin bir sonucudur: Gelgelelim Lindner'in aşmaktan âciz kaldığı ve Goethe'den aldığı miras yasakladığı için gözlerinin artık bakmakla ulaşamadığı sınır da tam orada bulunuyordu.

Dindarlığı herhâlde bu hareketle uzlaşmayacak cinsten değildi, zira o, Tanrı'nın işini Tanrı'ya, halis kutsiyeti de azizlere bırakmaktaydı ama şahsiyetinden vazgeçme düşüncesini kavrayamıyordu; hayalini kurduğu ideal dünya, Tanrı'nın sivil ordusu olarak gerçi âdi tabiatın kararsızlığına karşı mücadele edip gündelik hayatı mukaddes bir şeye dönüştüren ama o mukaddesatı da sanat ve bilimin büyük eserleriyle süsleyen tam sorumluluk sahibi ahlâklı şahsiyetler topluluğundan ibaretti. O yüzdendir ki birisi onun günlük zaman dağılımını kâğıda dökecek olsa, günü hangi şekle girerse girsin ortaya yalnız yirmi üç saat çıktığı gözüne ilişirdi, kalan altmış dakikanın kırkı, bir kereye mahsus sohbete ve başka insanların uğraşları ile seciyelerine merak salmaya ayrılmıştı; Lindner sanat sergileri, konser ve eğlenceleri de bunlar arasında saymaktaydı. Bu organizasyonlardan nefret ediyordu. İçerikleriyle hemen her defasında ruhunu incitiyorlardı, Lindner'in anlayışınca o mebzul tahrikleri ve gerçek ıztıraplarıyla, tamahı ve kararsızlığıyla, merakı ve kaçınılmaz ahlâkî çöküşüyle bu plansız ve abartılı eğlencelerde, zamanın mahut asabi rahatsızlığı kudurup durmaktaydı. Hatta böylesi vesilelerde "alelade adamlar ile kadınların" yanakları kızararak kültüre tapındıklarını görünce ince bıyığının altından gülümsüyordu. Bilmiyorlardı ki yaşama kuvveti yarılmayla değil daraltmayla arttırılır. Hepsi de *her şey* için vakitleri olmayacağı endişesinin ıztırabını duyuyor, vakti olmanın her şey için vakti olmamak anlamına geldiğini bilmiyorlardı. Lindner şurasını idrak etmişti ki bu kötü asabi durum, bu çağda herkesin suçlandığı işlerden ve iş telaşesinden ileri gelmiyor, aksine kültürden ve hümanizmadan, dinlenme molaları, çalışma arasından ve insanın kendi kendini yaşamak isteyip güzel, eğlenceli veya önemli bulabileceği bir şeyler aradığı boş bırakılan dakikalardan peyda oluyordu; sabırsızlığın,

mutsuzluğun ve anlamsızlığın miyasmalarının yükseldiği dakikalar da işte bunlardı. Lindner'in hisleri böyleydi, ona, yani böylesi anlarda takındığı yüz ifadelerine kalsa bütün bu sanat mekânlarını demir bir süpürgeyle süpürüp siler, o sözümona ruhanî hadiselerin yerini de günlük işlere tutturulmuş emek ve neşe şenlikleri alırdı; aslında yapılacak iş çok değildi, her gün, marazi varlığını yanlış anlaşılmış bir liberalliğe borçlu olan birkaç dakikayı çağın bütününden ayırmak yeterdi. Ama bu fikri ciddiyetle, alenen ve birkaç imayla ele aldığından, farklı biçimde temsil edecek kararlılığı asla ortaya koyamamıştı.

Lindner aniden başını kaldırdı, çünkü bu hülyalı düşünceler sırasında hâlâ tramvayla gidiyor, kararsızlık ve engellenmişliğin yol açtığına benzer bir gerginlik hissediyor, içi sıkılıyordu; bir an için baştan beridir hep Agathe'yi düşünmüş olduğu gibi karmaşık bir izlenime kapıldı. Agathe, ortada görülecek hiçbir sebep olmamasına rağmen Goethe'den alınan haz şeklinde zararsızca başlamış bir isteksizliğin şu an benliğine karışıyor olması şerefine de nail oldu. Bu yüzden Lindner, alışkanlığı üzere kendini uyardı: "Yalnızlığının bir parçasını bir yakınını sükûnetle düşünmeye hasret, özellikle de onunla fikirlerin örtüşmüyorsa; belki o zaman seni iten şeyi daha iyi anlayıp kullanmayı öğrenir, onun zaafına riayet etmeyi ve onun muhtemelen yalnızca ürkütülmüş olan faziletini cesaretlendirmeyi becerirsin!" diye fısıldadı dudaklarını oynatmadan. Kültür denen şeyin şüpheli gaileleri karşısında kurduğu ve çoğu zaman o gailelere tahammül edecek sakinliği bulduğu temel cümlelerinden biriydi bu ama başarılı olamadı, anlaşılan bu kez eksik kalan yalnızca adalet değildi. Saatini çıkardı. Agathe'ye elinde olan zamandan fazlasını bahşettiği doğrulandı. Şayet günlük planında kaçınılmaz zaman kayıpları için fazladan yirmi dakika öngörülmüyor olsaydı, bunu yapamazdı; anladı ki bu olağandışı günde bile eve adımını attığında bu zarar hesabından, zamanın, her bir kıymetli damlası günlük işlerini yapmasını sağlayan bir yakıt olan acil durum rezervinden daha on dakikası kalacaktı. Peki, bu sayede cesareti artıyor muydu? Bugün ikinci defadır hayat şiarlarından biri daha aklına

geldi. Lindner, "İçindeki sabır ne kadar sarsılmaz olursa," diyordu Lindner'e, "muhatabını kalbinden o kadar emin vurursun!" Kalbinden vurmak lafı onu eğlendirdi, mizacının kahraman tarafına da uyuyordu, ne var ki kalbinden vurulanların asla karşılık vermediğini önemsemedi.

41

ERTESİ SABAH İKİ KARDEŞ

Agathe kuzinlerinin evindeki cemiyetten aniden ayrıldıktan sonra ertesi sabah ağabeyiyle tekrar görüşünce bu adam hakkında tekrar konuşmaya başladılar. Önceki gün, kız kardeşinden biraz sonra Ulrich de tartışmaya tutuşan toplantıyı terk etmiş ama kız kardeşine neden çekip gittiğini sormaya fırsatı olmamıştı, çünkü kız kardeşi kendini odasına kilitlemiş ve ya çoktan uyumuş yahut kapısına yaklaşıp içeri kulak kabartan ağabeyinin uyanık mısın sorusunu kasıtlı olarak cevapsız bırakmıştı. Onun tuhaf yabancıya rastladığı gün böylece, başladığı gibi kaprislerle bitmişti. Ertesi gün de ondan bilgi alınamadı. Gerçek hissiyatını kendisi de bilmiyordu. Kocasının, zaman zaman yanında durduğunu görmesine rağmen ikinci kez okumaktan kendini alamadığı, hayatına zorla giren mektubunu düşününce, mektubun gelişinin üzerinden ancak bir gün geçmiş olması Agathe'ye bile inanılmaz göründü, çünkü o arada her şey çok hızlı gelişmişti. Bazen bu mektup için sahiden de geçmişin hayaletleri gibi ürpertici bir kelime kullanılması gerektiğini zannetmesine rağmen mektuptan gerçekten de korkuyordu. Mektup onda bazen durmuş bir saate ansızın bakmanın da uyandırabileceği cinsten ufak bir huzursuzluk uyandırıyordu; kimi zaman da mektubun geldiği dünyanın kendisi için gerçek dünya olma iddiası

güttüğünü düşünüp donakalmasına yol açıyordu. İçine hafiften bile dokunmayan şey, dışarıdan etrafını ucu bucağı belli olmayacak şekilde kuşatıyor ve bağlarını hiç koparmıyordu. Mektup geldikten beridir ağabeyiyle arasında olanları gayriihtiyari bununla kıyasladı. Her şeyden önce aralarında konuşmuşlardı, konuşmalardan biri intiharı bile düşünmesine yol açmışken, muhtemelen dirilmeye hazır olmasına ve nefsine yedirememiş olmasına rağmen içeriğini hatırlamıyordu. O hâlde bir konuşmanın ne hakkında olduğunun da pek önemi yoktu, Agathe de yürek burkan şimdiki hayatını mektupla karşılaştırarak yaptığının derin, dayanıklı, kıyas kabul etmez ama güçsüz bir hareket olduğu izlenimine kapıldı. Bu sabah yaşananlardan ötürü ateşli bir hastanın ateşi düştükten sonra hissedeceği gibi kısmen dermansız ve aymış, kısmen kırılgan ve huzursuz hissediyordu kendini.

Bu yüzden de birden, "Başka birisinin hâli nasıldır, onunla bizzat yaşarmışçasına hemhal olmak tarifsiz derecede zor olmalı!" demesi alâkasız gibi göründü. Ulrich cevap verdi: "Bunu yapabileceğini vehmedenler var." Keyifsizdi, kinayeli konuşuyordu, dediklerinin ancak yarısını anlamıştı. Agathe'nin sözlerinin bir tarafı kenara çekilip Ulrich küçümsese de dünden kalma bir kızgınlığa mahal verdi. Böylelikle görüşmeleri şimdilik sona ermişti.

Sabah, yağmurlu bir gün getirmiş, iki kardeşi evlerine hapsetmişti. Ağaçların yaprakları pencere önlerinde ıslak linolyum gibi yapayalnız parıldıyor, aralarındaki boşluklardan görülen araba yolu lastik çarık gibi yansıyordu. Gözler o ıslak manzaraya zar zor tutunabilmekteydi. Agathe göğüs geçirip açıkladı: "Günümüz dünyası, çocukken paylaştığımız odamızı hatırlatıyor bana." Babaevinin üst kattaki boş odalarını kastediyordu, ikisi de o boş odalar vesilesiyle tekrar buluşmalarının şaşkınlığını kutlamışlardı. Söylediği, kulağa alâkasız bir laf gibi geldiyse de şunları ekledi: "İnsanın oyuncakları arasına saklanıp da durmadan geri dönen o ilk üzüntüleri!" Son zamanlarda sürekli iyi giden havalardan sonra beklentileri yine güzel bir güne yönelmişti, şimdiyse içlerini akamete uğramış heves ve sabırsız bir hüzünle dolduruyordu. Sonra Ulrich de pencereden dışarı baktı. Üstünden sular akan gri duvarın ardında gerçekleştirile-

memiş gezi planları, açık havanın yeşili ve engin dünyanın işmarı vardı; duvarın arkasında belki bir defa olsun yalnız kalıp, dört bir yana keyfince yağma arzusunun hayaleti de dolaşıyordu, söz konusu arzunun tatlı acısı çilenin tarihi ve aşkın yeniden dirilişiydi. Bu arzunun bir parçası, jest ve mimiklerine yansırken kız kardeşine dönüp hararetle sordu: "Ben başkalarına ilgi gösterenlerden değilim herhâlde?"

"Hayır, gerçekten değilsin!" diye cevap veren kardeşi gülümsedi.

Ulrich, "Ama tam da öyle insanların," diye devam etti, çünkü kardeşinin söylediklerinde ne kadar ciddi olduğunu ancak şimdi anlamıştı, "başkalarının ıztırabı paylaşılabilir vehimleri ne onlar ne bir başkası için mümkündür. Olsa olsa hemşirelerin, muhtaç bir kimsenin duymaktan hoşlanacağı şeyleri tahmin etme becerisine sahiptirler–"

Agathe, "O zaman hemşire o kişiye neyin iyi geldiğini biliyordur," diye itiraz etti.

Ulrich daha da inatçı, "Hiç de değil!" diye tekrarladı. "Muhtemelen verdikleri tek teselli konuşmalarıdır: Çok konuşan kişi yağmurun bulutların elektriğini boşaltması gibi muhatabının ıztırabını damla damla boşaltarak alır. Bu da derdini dökünce bütün kederlerin o bilindik hafiflemesine yol açar!"

Agathe susuyordu.

Ulrich bu defa meydan okuyarak, "Şu yeni arkadaşın gibilerinin etkisi," dedi, "belki bazı öksürük şuruplarınınkine benzer: Gıcığı kesmez ama hafifletirler, sonra da öksürük çoğu zaman kendiliğinden iyileşir!"

Başka ne olsa kız kardeşinin tasvibini bekleyebilirdi ama dünden beri fikriyatı garip biçimde değişen Agathe, Ulrich'in, kıymetinden şüpheye düştüğü bir adama karşı peyda olan ani zaafına rıza göstermeksizin gülümseyerek parmaklarıyla oynadı. Ulrich ayağa fırladı ve ısrarla, "Üstünkörü de olsa onu tanırım; birkaç konuşmasını dinledim!" dedi.

Agathe, "Hakkında 'yavan herifin teki' de demiştin," diye araya girdi.

Ulrich, "Neden demeyecekmişim!?" diye savunmaya geçti. "Onun gibileri bir başkasıyla hemhal olmaktan birçoklarından daha az anlarlar! Bunun anlamını bile bilmezler. Bu iddiadaki zorluğu, ondaki tekinsiz şüpheyi bile hissetmezler!"

Bunun üzerine Agathe sordu: "Bu iddia sana neden şüpheli görünüyormuş?"

Bu defa susan Ulrich'ti. Hatta cevap vermeyeceği gerçeğini pekiştirmek için sigara bile yaktı, zaten önceki gün bu konuda yeterince konuşmamışlar mıydı! Agathe de biliyordu. İstediği yeni bir açıklama değildi. Gökyüzünde mermer misali bulutlardan kurşunî, pembe ve sarı şehirler görüldüğü vakit göğe bakmak kadar büyüleyici ve yıkıcıydı o açıklamalar. Şöyle düşündü: "Keşke, 'Kendimi nasıl seviyorsam seni de öyle seveceğim, hem seni benim böyle sevmem başka her kadına göre daha kolaydır, çünkü sen benim kardeşimsin!' diyebilse, ne güzel olurdu." Ama ağabeyi bunu söylemek istemediği için Agathe ufak bir makas alıp o an bütün dünyada tüm dikkatini hak eden bir tek buymuş gibi bir yerlerden sarkan bir ipi özenle kesti. Ulrich de aynı dikkatle onu izledi. Kız kardeşi o an bütün duygularına her zamankinden çok daha baştan çıkarıcı göründü, gizlediklerinin hepsini değilse bile bir kısmını tahmin ediyordu. Çünkü Agathe o arada şu karara varacak vakti buldu: Ulrich, bu konuda yardım edebileceğini sanan yabancı adamla bizzat kendisinin alay ettiğini unutabilirse, bu konuyu bir daha asla hatırlatmayacaktı. Ayrıca Agathe'nin Lindner hakkında beklentilerle dolu bir önsezisi vardı. Onu tanımıyordu. Ama adamın fedakârca ve inanarak yardım teklif etmesi, içine güven vermiş olacaktı, çünkü kalbin şen makamı, iradenin sert davulunun gümbürtüsü, güven ve gurur, bunlar Agathe bu ruh hâlindeyken karşısına iyilikseverlikle konularak olayın tüm komikliğinin arkasından rahatlatıcı ezgiler çalar gibiydi. "Zorluklar ne kadar büyük olursa olsun, insan ciddiyetle isteyince bir anlamları kalmaz!" diye düşündü ve içini ansızın pişmanlık kaplayınca tıpkı iki kişi üzerine eğilebilsin diye koparılan bir çiçek misali o da sessizliği bozup ilk sorusuna ikincisini ekledi: "Hatırlıyor musun, hep şöyle derdin, komşunu sev demenin bir vecibeden farkı, saadetten çıkan bir sağanağın bir damla mutluluktan farkı kadardır?"

Ulrich'in cevabındaki şiddete şaşırdı: "Durumumdaki ironiyi fark etmiyorum sanma. Dünden beri ve muhtemelen daima yaptığım tek şey, komşuya duyulan bu sevginin mutluluk değil muazzam büyüklükte ve kısmen halledilemeyecek bir görev olmasına yol açan sebeplerden müteşekkil bir ordu kurmaktır! O hâlde bütün bunlardan bîhaber birinde himaye aramandan daha anlaşılır bir şey olamaz, senin yerinde olsam ben de aynısını yapardım!"

Agathe, "Böyle bir şey yaptığım hiç de doğru değil!" diye kestirip attı.

Ulrich ona minnettar olduğu kadar işkilli de bir nazar atfetmekten kendini alamadı: "Orası lafını etmeye bile değmez," diye temin etti. "Ben de aslında etmek niyetinde değildim." Bir an duraksadı ve ardından devam etti: "Bak, eğer insan başkasını kendisi gibi sevecekse, hatta kendisini sevdiğinin iki katı sevse bile, yaptığı iş aslında aldatmadan ve aldanmaktan başka bir şey olmaz, çünkü o kişinin başının veya parmağının ağrısını bile hissedemez. Sevdiğimiz bir insanla gerçekte hemhal olamamamız çok dayanılmaz, aynı zamanda da çok basit bir şey. Dünya böyle. Bizler, postumuzu kılları içe bakar vaziyette taşıyoruz ve üstümüzden çıkaramayız. Şefkatteki bu korkuyu, olduğu yerde kalakalan bu kâbusu kitâbî anlamda iyi, 'kestirmeci' insanlar asla yaşamazlar. Hatta duygudaşlık dedikleri bunun bir ikamesidir, bir şeylerin eksikliğini hissetmelerine mani olur!"

Agathe demin, hiçbir yalana benzemeyecek kadar bir yalana benzeyen bir laf ettiğini unuttu. Ulrich'in sözlerinin, birbiriyle hemhal olma hayalinden duyulan hüsranla ışıldadığını görüyor, o hüsran karşısında aşk, iyilik ve ilgi gibi sıradan deliller önemini kaybediyordu; ağabeyinin de sırf bundan ötürü, kendinden çok dünyadan bahsettiğini anladı, çünkü bu eğer kibirli bir hayalperestlikten fazlası olacaksa insanın kendisini herhâlde kapıyı rezesinden çıkarır gibi gerçeklikle beraber söküp çıkarması gerekecekti. O an Agathe, kendisine iyilik etmek isteyen o bıyıkları seyrek ve katılığı ürkek adamdan çok uzaktı. Ama bunu söyleyecek kudreti yoktu. Ulrich'e bakmakla yetiniyordu, sonra hiç ses çıkarmadan başka tarafa baktı. Ardından bir şeyler yaptı, bir süre sonra yine bakıştılar. Kısacık bir

zamanın ardından da suskunlukları, aradan saatler geçmiş gibi bir intiba bıraktı üzerlerinde.

İki insanken bir olma rüyası–: Doğrusu bu uydurmanın tesiri bazı anlarda gecenin sınırlarını aşan bir rüyanınkinden farklı olmuyor, şu an da akılla hiç alâkası olmayan bir duygu hâlinde iman ile inkâr arasında gidip geliyordu. Hisleri gerçekliğe geri döndüren ancak vücutların etkilenemez yapısı oldu. Bu vücutlar, birbirlerini sevdiği için, aranan bakışların karşısında varlıklarını, arzu cereyanları içinde süzülen tavuskuyruğu misali yenilenen şaşkınlık ve vecdle yaydılar ama nazar, sevginin sevgiye oynadığı oyunun yüzlerce gözüne takılmakla kalmayıp onun ardında düşünen ve hisseden varlığa nüfuz etmeye çalışır çalışmaz bu vücutlar, tüyler ürperten birer zindana döndü. Vücutlardan biri, daha önce de sıkça olduğu gibi kendini yine öbürünün karşısında buldu ve ne söyleyeceğini bilemedi, çünkü özlemin, söyleyeceği veya tekrarlayacağı her şey için, ayak basacak zemin bile bulamadan karşı tarafa doğru iyice eğilmesi lazımdı.

Çok geçmeden beden hareketleri de gayriihtiyari yavaşladı ve ikisi de kaskatı kesildiler. Pencerenin dışında yağmur, havayı hâlâ duraksayan damla perdesiyle ve tekdüzeliğinin içinden koparak göğe uzanan ıssızlığın aktığı o uyuşturan sesiyle dolduruyordu. Vücudunun kimsesiz kalmasının üstünden asırlar geçmiş gibi geldi Agathe'ye; zaman, gökten gelen suyla akarmışçasına akıyordu. Odada artık içi oyulmuş gümüş zara benzer bir ışık vardı. Onun ve Ulrich'in etrafını aldırış etmeden yanan sigaraların dumanının mavi ve tatlı eşarpları sarmalıyordu. İç âleminin derinlerine kadar hassas ve kırılgan mıydı yoksa sabırsız ve sebatına hayran kaldığı ağabeyine dargın mıydı, artık bilmiyordu. Ağabeyinin gözlerini aradı ve bu güvensiz atmosferde onların da ay gibi kaskatı muallakta durduklarını fark etti. Aynı anda iradesinden değil de dışarıdan kaynaklıymış gibi görünen bir şey oldu; pencerelerin önünden akan su aniden kesilmiş meyve gibi etli etli bir hâl alarak şişkin yumuşaklığını Ulrich'le arasına sokuşturdu. Belki bu yüzden kendinden utanıyor, hatta biraz nefret ediyordu ama tamamıyla şehvani bir taşkınlık –ve duyuların zincirlerinden boşalması denen şeyle

sınırlı kalmayıp daha da ötesinde duyuların gönüllü ve hür olarak dünyadan koparılmasıydı bu!– onu ele geçirmeye başladı; bunun kıtı kıtına önüne geçmeyi ve bahanelerin en çabuğunu uydurmak, yani yapması gereken bir şeyi unuttuğunu söylemek ve ayağa fırlayıp odadan çıkmak suretiyle Ulrich'ten de saklamayı başardı.

42

YAKUP'UN MERDİVENİNDEN BİR YABANCININ EVİNE

Bunu yapmasıyla birlikte kendisine yardım teklif eden o tuhaf adamı da ziyaret etmeye karar verdi ve derhal harekete geçti. Artık ne yapacağını bilmediğini ona itiraf etmek istiyordu. Hakkında net bir tasavvuru yoktu; bir insanı iki gözünüz iki çeşmeyken görmüşseniz ve gözyaşlarınız onun yanında kurumuşsa, o kişi size kolay kolay gerçekte olduğu hâliyle görünmeyecektir. O yüzden de yolda bu adamı düşündü. Ayık kafayla düşündüğünü sanıyordu; hakikatteyse tamamen hayaller âlemindeydi. Caddeleri hızlı hızlı geçiyor, gözlerinin önünde ağabeyinin odasındaki ışığı taşıyordu. Bunun düzgün bir ışık olmadığını düşündü; daha ziyade odadaki her şeyin aniden dengesini veya muhtemelen sair zamanlar içlerinde var olması gereken bir tür aklı kaybettiğini söyleyesi geliyordu. Gerçekten de dengesini veya aklını kaybeden bir tek kendisiyse, o zaman bu durum kendisiyle de sınırlı kalmazdı, çünkü eşyada da içi mucizelerle kıpır kıpır olan bir kurtuluş uyanmıştı. "Bir an daha geçse parmağımızı bile kımıldatamadan bizi gümüş bir bıçak gibi elbiselerimizden soyacaktı!" diye düşündü.

Fakat zararsız kurşunî sularını şapkası ile paltosuna pıtır pıtır serpen yağmur sayesinde artık gitgide şakinleşiyor, düşünceleri

daha ölçülü bir hâl alıyordu. Belki alelacele sırtına geçirdiği basit kıyafetin de yardımı oluyordu, çünkü kıyafeti, şemsiyeleri olmadan okula yürüdükleri yolları ve o masum zamanları hafızasında yeniden şekillendiriyordu. Hatta yürüyen bu kadın hiç beklenmedik bir şekilde, bir arkadaşı ve arkadaşının ebeveyniyle kuzeydeki küçük bir adada geçirdiği safiyane yaz günlerini hatırladı: Adada göğün ve denizin sert ihtişamı arasında bir deniz kuşu yuvası, beyaz ve yumuşak kuş tüyleriyle dolu bir çukurluk keşfetmişlerdi. Artık biliyordu, onu yanına çeken adam işte bu yuvayı hatırlatıyordu. Bu tasavvur onu sevindirdi. Ne var ki yumuşaklığı ve beyazlığı bu denli mantıksızca, hatta şu an olması için gayret gösterdiği şekilde, gençlere mahsus bir hamlıkla tasavvur ederken kendini tabiatüstü bir ürpertiye bırakmasına, o günlerde muhtemelen, gençliğin tecrübe edinme ihtiyacının bir parçası olan o katı samimiyetten ötürü pek göz yummazdı. Söz konusu ürperti de, tabiatüstü olan da Profesör Lindner içindi.

Neye rastlasa muhakkak gizli bir şeyle masalsı bir bağı olduğu fikriyle dolup taşan bu sezgiyi, hayatının heyecan verici bütün devirlerinden biliyordu; bunu bir yakınlık olarak duyumsuyor, arkasında hissediyor ve gözlerini kapayıp arkasına yaslanmaktan başka yapacak işi olmadığı mucize saatini beklemeye meylediyordu. Ulrich ise tabiatüstü hayalperestliklerden medet ummazdı, onun dikkati çoğu zaman, tabiatüstü içeriği muazzam bir yavaşlıkla tabiî bir içeriğe çevirmekle meşgul görünürdü. Agathe, onu yirmi dört saat zarfında üçüncü defadır terk etmesinin sebebini işte bunda buluyordu, kendisini himayesine alacak ve tutkularının zahmetlerini veya sadece sabırsızlığını üstünden atmasına yarayacak karışık bir beklentiyle firar ediyordu. Teskin olur olmaz da gene onun yanında bitiyor ve bütün şifa imkânlarını, öğrettiği şeylerde görüyordu; bu durum şimdi de bir müddet devam etti. Ama evdeyken olmasına ramak kalan –ama olmayan!– şeyin hatırası tekrar hararetle zihnine musallat olunca, yine kalbinin derinliklerine kadar bir çaresizlik duydu. Kâh bir an daha sabretseler akıl almaz olanın engin sahasının yardımlarına yetişeceğine kendini inandırmak istiyor, kâh Ulrich'in ne yapacağını görmek için beklemediğinden dolayı kendine kızıyordu fakat nihayetinde bir rüya gördü, aşka boyun eğmeleri

ve fazla yüklendikleri tabiata, tırmandıkları baş döndürücü Yakup merdiveninde bir basamakta dinlenme imkânı vermeleri yapılacak en doğru şey olacaktı. Gelgelelim, o an daha bu tavizi vermesine kalmadan, hani kendini zapt edemeyip kadınsı bir zaafa kapılarak vaktinden önce suskunluğunu veya başka bir yeminini bozmasıyla her şeyin paldır küldür yıkılmasına yol açan şu âciz masal yaratıklarından biri gibi hissetti kendini.

Ümitleri, kendisine çare bulacak adama tekrar yönelseydi eğer, adam sadece düzene, kesinliğe, iyi yürekli bir katılığa ve terbiyesiz ve çaresiz bir olay karşısında aklı başında davranmaya bahşedilmiş o büyük faydalara sahip olmayacaktı; meçhul adamda özel bir vasıf daha vardı ki o da Tanrı hakkında hissiz ve kesin konuşmasıydı: Her gün Tanrı'nın evine girip çıkıyormuş da o evde salt ihtiras ve hayal olan ne varsa hor görüldüğünü açıklayabilirmiş gibi bir hâli vardı. Öyleyse o adamın yanında kendisini bekleyen neydi? Yürürken kendine bu soruyu sorunca ayağını yere daha şiddetle bastı ve zihni hepten açılsın diye yağmurun serinliğini içine çekti; bunun üzerine Ulrich, Lindner hakkında tek taraflı hüküm verse de onun hükmünün kendisininkinden daha doğru olması gözüne daha muhtemel göründü, çünkü Ulrich'le konuşmadan önce, adam hakkındaki intibaı henüz bozulmamış hâldeyken bu iyi yürekli kimseyle ilgili aslında kendisi de müstehzi düşüncelere kapılmıştı. Buna rağmen vücudunu ona taşıyan ayaklarına şaştı, hatta işi hızlandırmak için aynı yöne giden bir otobüsü durdurdu.

Kaba ve ıslak çamaşırlara benzeyen insanlar arasında sallanırken manevî dokusunu tek parça hâlinde tutmakta zorlansa da, acılı bir yüz ifadesiyle ayakta dikilip onu yırtılmaktan koruyor, Lindner'in yanına sapasağlam götürmek istiyordu. Hatta dokuyu bir noktada küçülttü de. Hayat ne zaman fazlasıyla bunaltıcı ve tiksindirici veya son duruma göre, fazlasıyla güzel olsa, Tanrı'yla tüm ilişkisi –şayet bu isim böylesine bir garabet için kullanılabilirse– karşısında bir alacakaranlığın açılmasıyla kısıtlı kalıyordu. O zaman arayış içerisinde o alacakaranlığa koşuyordu. Bu konuda samimiyetiyle söyleyebileceklerinin hepsi bu kadardı. Üstelik o alacakaranlıktan asla bir sonuç da çıkmazdı. Bir yandan sallanırken içinden bunları söy-

lüyordu. O esnada âdeta Tanrı'nın halifesi olan meçhul dostunun, üstüne yüklenen bu işten nasıl sıyrılacağını epey merak ettiğinin farkına vardı; bu amaçla o büyük erişilmezin ezelî ilminden de bir parça nasiplenmiş olmalıydı, Agathe türlü türlü insanların arasına sıkışmışken çok ciddi bir karara vardı, ona hemen tam bir itirafta bulunmayacaktı asla. İndiğinde, tuhaftır, derununa saklanmış bir kanaat keşfetti, bu kez her zamankinden farklı olacaktı, asla ele gelmeyen o şeyi kendi başına alacakaranlıktan çekip ışığa çıkarmaya kararlıydı. Belki şuurunda olsa, bu abartılı sözü hemencecik silivirdi ama orada herhangi bir kelime yoktu, kanını ateşin üstündeymişçesine kaynatan bir şaşkınlığa uğramanın yarattığı his vardı sadece.

Kendisine doğru böylesine tutkulu hislerin ve vehimlerin yola koyulduğu adam o sırada oğlu Peter'le beraber eski devirlerdeki iyi bir kurala uyarak hâlâ gerçek öğle vaktinde yenen öğle yemeği sofrasındaydı. Evinde lüks veya Almancadaki daha iyi tabiriyle herhangi bir fazlalık* yoktu, zira bu Almanca kelime bize yabancı kelimenin gizlediği manayı açar. Bu anlamda, lüksün de lüzumsuz zenginliğin topladığı fazlalık ve fuzulilik anlamları vardır; oysa fazlalık sadece fazladır, dolayısıyla lüksle eşanlamlı değildir; esasen o, bol boldur, taşmaktadır, o zaman da anlamı, varlığın çerçeveyi hafifçe aşarak kabaran dolgusu veya Avrupaî hayatta hâkim olan ve yalnızca çok yoksullarda bulunmayan o fazla rahatlık ile geniş mezheplilik anlamlarını karşılar. Lindner bu iki kavramı birbirinden ayırırdı, ilk kavramdaki lüks evinde ne kadar eksikse ikinci kavramdaki o kadar mevcuttu. Daha giriş kapısı açılıp da vasat büyüklükteki sofayı takdim ettiğinde, nereden geldiği anlaşılamayan bu tuhaf intiba ile karşılaşılırdı. Sonra etrafa baktığınızda faydalı bir icat sayesinde insana hizmet etmek için yaratılmış eşyalardan hiçbirinin eksik olmadığı görülürdü: Madenî levhadan lehimlenmiş, emaye kaplı bir şemsiyelik ıslak şemsiyelere yer sağlıyordu. Kunt lifli bir yolluk, ayakkabılarda fırçanın bırakmış olabileceği kirleri çıkarıyordu. Duvara asılı bir çantada iki elbise fırçası bulu-

* (Alm.) Überfluss: Kelime anlamı olarak "bir şeyin üstünden akan, taşan, fazla gelen" demektir. Müteakip cümlelerdeki açıklamalar, mümkün mertebe kelimenin Almancadaki özellikleri göz önüne alınarak çevrilmeye çalışılmıştır. –*ç.n.*

nuyordu, paltoların asılacağı birkaç kancalı askılık da eksik değildi. Bir ampul mekânı aydınlatıyordu, hatta içeride ayna bile vardı ve tüm bu eşyalara iyi bakılmış, içlerinden biri zarar gördüğünde derhal yenilenmişti. Ama ampulün ışığı, bir şeyleri hayal meyal seçebileceğiniz kadar az aydınlatıyordu ortalığı; elbise askısının sadece üç kancası vardı; ayna bir yetişkin suratının ancak beşte dördünü alırdı; halının kalınlığı ve kalitesi, üzerine bastığınızda zemini hissedebileceğiniz fakat herhangi bir yumuşaklığa gömülmeyeceğiniz kadardı: O mahallin ruhunu böyle teferruatla tasvir etmek beyhude olabilir, o zaman içeri girmeniz yeterlidir, o ruhu bütün hâlinde ne katı ne savsak, ne müreffeh ne fakir, ne tumturaklı ne yavan olup iki menfiden müspet bir şekilde ortaya çıkarak yüzünüze vuran tuhaf bir esinti olarak hissedersiniz, bunu en iyi tarif edecek söz ise 'israftan vâreste'dir. Fakat bu hâl, daha içlere ilerlemeye başladığınızda asla, dört bir yanda fark edilen bir güzellik, hatta rahatlık hissini dışlamıyordu. Duvarlarda çerçeveli seçme gravürler asılıydı, Lindner'in çalışma masasının yanındaki pencere dikkatli bir hareketle bir bakireyi ejderhadan kurtaran bir şövalyeyi tasvir eden renkli camdan bir seyirlikle süslenmişti; içinde güzel kâğıt çiçekler duran birkaç resimli vazonun seçiminde, sigara içmeyen birinin kül tablası tedarik etmesinde ve bir evin muhafaza ve bakımının teşkil ettiği ciddi görev sahasına âdeta bir gün ışıltısı düşüren çok sayıdaki ufak tefek detayda, hükmü, serbest bir zevke bırakmaktan haz almıştı Lindner. Yine de her tarafta odanın on iki köşeli sertliği, hayatın rahatken bile unutulmaması gereken çetinliğini hatırlatır gibi hemen her şeye nüfuz ediyordu; hatta geçmiş devirlerden kalma kadınsı bir disiplinsizliğin, kanava işi bir örtünün, güllü bir kırlentin veya bir abajur başlığının bu ahengi delip geçtiği yerde bile o ahenk, sefihâne unsurun düzeni bozmasını engelleyecek kadar güçlüydü.

Buna rağmen Lindner o gün yemeğe neredeyse bir çeyrek saat gecikmişti ve bu dünden beri ilk gecikmesi değildi. Sofra kurulmuştu; her iki kişinin önüne üst üste dizilmiş üçer adet tabak, belermiş, sitemkâr bir nazarla bakıyordu ona; üzerlerinde çatal, bıçak ve kaşığın top kundağından top namlusu gibi baktığı, camdan küçük bıçak altlıkları ve rulo yapılmış peçeteler, halkaları içinde generali-

nin yarı yolda bıraktığı bir ordu misali mevzilenmişlerdi. Lindner normalde âdeti gereği yemekten önce açtığı mektubu baştan savma bir hareketle cebine sokuşturmuş ve vicdan azabıyla yemek odasına koşturmuştu; tutukluğu içinde orada başına neler geldiğini bilmiyordu – güvensizliğe benzer bir şeyler olabilirdi, çünkü aynı anda oğlu Peter de babası gibi aceleyle, sanki babasını beklermişçesine öbür taraftan içeri girdi.

43

İYİLİK EDEN VE İYİLİK ETMEYEN. AYNI ZAMANDA DA AGATHE

Peter, Lindner'in dikine büyüklüğünün genişçe bir bedenle tıknazlaşıp kısaldığı oldukça dikkat çekici, on yedi yaşlarında bir oğlandı; babasının ancak omuzlarına geliyordu ama yuvarlak, iri bir bovling topuna benzeyen başı, hacmi babasının uyluğuna yetecek sıkı bir et parçası olan boynunun üstüne oturmuştu. Peter, okula gideceğine futbol sahasında oyalanmış ve talihsizliğe bakın ki eve giderken bir kızla konuşmuş, erkeksi güzelliği sayesinde o kızdan tekrar görüşmek için yarım yamalak bir söz almıştı: Bu yüzden gecikince de eve gizlice girmiş, son âna kadar ne bahane bulacağını bilemeden kararsızlıkla yemek odasının kapısına usulca yaklaşmış fakat odadan hiç ses gelmeyince şaşırmış, hızla içeri atılmış ve tam beklemekten sıkılmış bir tavır takınacakken babasıyla rastlaşınca çok mahcup olmuştu. Kırmızı yüzü daha da kırmızı beneklerle kaplandı, derhal laf kalabalığına başladı ve babasının fark etmediğini sandığı sırada ona korkarak yan yan baktı, oysa babasının nazarını üstüne yönelttiğini hissetti mi gözlerini korkmadan hemen babasının gözlerine doğru çevirirdi. Bu iyi hesaplanmış ve sık sık denenmiş bir tutumdu, bir şeyler gizlemek hariç her şeyi yapacak durumda olan, akılsızlık derecesinde açık ve kendini zapt edemeyen genç bir

erkek intibaı uyandırmak gibi bir vazife görüyordu. Ama bu da yetmeyince Peter yine yılmaz, ağzından güya kazara saygısızca veya babasının hazzetmediği başka laflar kaçırır ve bu laflar da yıldırımı üstüne çekip daha tehlikeli yollara sapmaktan alıkoyan birer paratoner etkisi bırakırdı. Zira Peter ruhun küçümseyerek baktığı ezilip büzülen et parçasının şeref duygusuyla, cehennemin cennetten korkması gibi korkardı babasından. Futbolu seviyordu, onda bile oyunu uzman tavrıyla seyredip mühim hükümler vermeyi bizzat kendini yormaktan daha yeğ tutuyordu. Havacı olmayı ve günün birinde kahramanca işler başarmayı planlıyordu ama bunu, uğrunda çalışılması gereken bir hedef olarak değil günü gelince, uçmak hayatlarının bir parçası olan varlıklar gibi şahsî bir istidat olarak tasavvur ediyordu. Çalışmaya duyduğu antipatinin okulun öğrettikleriyle tenakuz içinde olması da etkilemiyordu onu: Meşhur pedagogun oğlu, öğretmenlerinden saygı görmeye hiç değer vermiyor, sınıfının bedenen en güçlüsü olmak ona yetiyordu; öğrencilerden biri gözüne fazla zeki görünürse, burnuna veya midesine yumruğu indirip ilişkilerini tekrar katlanılır bir seviyeye getirmeye de daima hazır bulunuyordu. Malum, insan bu şekilde de saygı gördüğü bir yaşam sürebilir fakat Peter'in usulündeki tek dezavantaj, onu evde babasına karşı kullanamaması, hatta babasının bundan olabildiğince az haberdar olmasının gerekmesiydi. Çünkü onu yetiştiren ve yumuşak pençelerinin arasında tutan bu entelektüel otoritenin karşısında Peter'in hırçınlığı, babasının, arzuların acınası çığlığı dediği feryat figan isyan teşebbüsleri hâlinde dağılıp gidiyordu. Küçüklüğünden itibaren en iyi prensiplere aşina edilmiş Peter, o prensiplerin hakikatine kulaklarını tıkamakta zorlanıyor, şerefini ve yiğitliğini, ancak açıktan sözlü mücadeleden kaçınan Kızılderililerin harp hilelerini kullanmak suretiyle tatmin edebiliyordu. Gerçi hasmına uyum sağlamak adına söylediği birçok şey de oluyor ama konuşurken asla doğruyu söyleme ihtiyacına tenezzül etmiyordu, bu onun görüşüne göre erkekliğe sığmaz, ancak zevzeklik olurdu.

Böylelikle bu defa da hemen yeminler etti, suratını astı ama üstadının nazarında bir aksülamel bulamadı. Profesör Lindner çorbanın üzerine doğru eğilerek aceleyle istavroz çıkardı ve ciddiyetle, ses çıkarmadan çabuk çabuk yemeğini yedi. Ara sıra gözleri, kısa

süreliğine ve odaklanmadan oğlunun saçlarına dikiliyordu yalnızca. Oğlu o gün gür ve kızıla kaçan kahverengi saçını tarak, su ve bol miktarda pomatla, yolculara isteksizce geçit veren bir orman çalılığı arasından geçen dar bir patika misali ortadan ayırmıştı. Peter babasının bakışlarının saçlarında olduğunu hissedince, mürebbisinin henüz haberdar olmadığı kırmızı renkteki ben buradayım diyen kravatını çenesiyle gizlemek için başını eğdi. Çünkü bir an sonra o gözler böyle bir şey keşfetmekle yumuşakça belerebilir, peşinden de babasının ağzı açılabilir ve "haytaların ve züppelerin sloganlarına ayak uydurmaktan" veya "toplumdaki kendini beğendirme düşkünlüğünden" ve "itaatkâr bir kibirden" bahsederek Peter'i incitebilirdi. Fakat bu defa hiçbir şey olmadı, ancak bir müddet sonra tabaklar değiştirilirken Lindner iyi niyetli ve belirsiz bir ifadeyle –kravatı mı kastediyordu yoksa farkına varmadan gördüğü bir manzara mı onu bu ihtara sevk etmişti, belli değildi– şöyle dedi: "Kibirleriyle hâlâ çokça mücadele etmesi gerekenler, dış görünüşlerinde dikkat çekecek her şeyden kaçınmalıdırlar!.."

Peter babasındaki bu beklenmedik dalgınlığı güya centilmenlikten ötürü aldığı bir zayıf not meselesini arz etmek için kullandı, çünkü arkadaşından sonra imtihan edilmiş ve güya o arkadaşı, daha yeteneksiz öğrenciler için çözülemeyecek derecede zor sorular karşısında gölgede kalmasın diye bilerek hazırlıksız yakalanmış gibi rol yapmıştı.

Profesör Lindner başını iki yana sallamakla yetindi.

Ama yemekler götürülüp sofraya tatlılar gelince düşünceli ve temkinli, konuşmaya başladı: "İnsan, nefsine karşı en başarılı zaferleri bilhassa iştahının en çok olduğu yıllarda kazanabilir, hem de sağlıksız bir şekilde aç kalmakla değil yeterince beslendikten sonra bazen en sevdiği yemekten vazgeçerek!"

Peter susuyordu, babasını anlamış gibi bir hâli yoktu ama yüzü gene kulaklarına kadar kıpkırmızı kesildi.

Babası kederle, "Bu zayıflığından ötürü," diye devam etti, "seni cezalandırmak istemem hata olurdu, çünkü her şey bir yana, çocuklar gibi yalan söylediğin için sende hâlâ o kadar büyük bir ahlâk ve namus mefhumu eksikliği var ki önce cezanın tesir edebileceği

zeminin hazırlanması lazım. Bu yüzden meseleyi bizzat anlamandan başka bir isteğim yok, eminim ki anlayınca sen kendi kendini cezalandıracaksındır!"

Peter'in sağlık durumunun zayıflığına ve son zamanlarda okuldaki başarısızlığına yol açıp kendisini tatlıdan vazgeçmekle mizacını çelikleştirmekten alıkoyan yoğun çalışmalarına işaret ettiği an bu andı.

Bunun üzerine Profesör Lindner istifini bozmadan, "Fransız filozof Comte," diye karşılık verdi, "yemekten sonra özel bir sebep olmasa da tatlı yerine bir parça kuru ekmek çiğnemeyi âdet edinmişti, bunu da sırf kuru ekmeği bile bulamayanları anlamak için yapardı. Vazgeçmek ve sade yaşamak adına her alıştırmanın derin bir sosyal anlamı olduğunu insana hatırlatan ince bir hamledir bu!"

Peter çoktandır felsefenin son derece faydasız olduğunu düşünüyordu ama babası şimdi edebiyatın da çağrışımını bozmaktaydı, zira şöyle devam etti: "Yazar Tolstoy da, vazgeçmenin özgürlüğe giden ilk adım olduğunu söyler. İnsanın içinde çokça kölelik arzusu vardır, hepsiyle mücadelenin başarılı olması için işe en temel olanlarından, yani yemek düşkünlüğü, aylaklık ve şehvaniyetten başlamalıdır." Profesör Lindner ikazlarında sık sık yer alan bu üç kelimeden her birini diğerleri kadar soğuk telaffuz ederdi; Peter şehvaniyet kelimesine belli bir tasavvur bağlamadan çok önceleri yemek düşkünlüğü ve aylaklığın yanında onunla mücadeleyle de tanışmıştı ama bu kelimeyi duyunca aklına tek gelen babası oluyordu, ne var ki babasının bu konuda düşüneceği bir şey kalmamıştı, çünkü insanın yaşayışını belirlerken alacağı ilk dersin tam da bu mücadeleyle başlayacağından emindi. Böylelikle gün geldi, Peter şehvaniyeti gerçi hâlâ en arzulanan şekliyle tanımadığı ama şöyle bir eteklerinde dolandığı sıralarda, babasının, alışkanlığı üzere, şehvaniyeti sevimsiz bir şekilde yemek düşkünlüğü ve aylaklıkla bağlamasına aniden öfkeli bir direnç duyunca ilk kez şaşkınlığa uğradı fakat bunu lafı dolandırmadan ifade edemezdi, onun için yalan söylemeliydi ve şöyle haykırdı: "Ben sıradan biriyim ve kendimi şairlerle, filozoflarla kıyaslayamam!" Bunları söylerken heyecanına rağmen kelimeleri hepten düşüncesizce de seçmemişti.

Mürebbisi bunun üzerine sustu.

Peter daha da ateşli, "Açım ben!" diye ekledi.

Lindner acı acı ve küçümsercesine gülümsedi.

Peter, "Yeterince yemek yemezsem perişan olurum!" diye yaygarayı bastı.

Babası ona, "İnsanın, dışarıdan gelen bütün müdahale ve saldırılara ilk cevabı, hançeresi yardımıyla olur!" diyerek dersini verdi.

Ve Lindner'in tabiriyle "arzuların feryat figan çığlıkları" hemen kesildi. Peter fazlasıyla erkeklik ettiği böyle bir günde ağlamak istemiyordu ama beliğ bir savunma ruhu geliştirme talebi omuzlarına feci bir yük bindiriyordu. Aklına hiç ama hiçbir şey gelmiyor, şu anda yalandan bile nefret ediyordu, çünkü yalana başvurmak için de konuşmak lazımdı. Gözlerindeki cinayet hırsı inim inim inlemelerle yer değiştirdi. İş bu raddeye gelince Profesör Lindner ona iyi kalplilikle dedi ki: "Ciddi ciddi susma alıştırmaları yapmalısın ki içindeki düşüncesiz ve görgüsüz insan değil aklı başında ve terbiyeli olanı konuşsun, ayrıca barış ve sebat getiren sözlerden hareket etmelisin!" Sonra dostane bir çehreyle düşünmeye başladı. Vardığı sonucu oğluna, "Başkalarını düzeltmek istiyorsak verebileceğim tek tavsiye," diye açıkladı, "bizzat iyi olmaktır; nitekim Matthias Claudius da der ki: 'Verebileceğim tek tavsiye şu, çocuklarımızın nasıl olmasını istiyorsak, bizler de bizzat öyle olmalıyız!'" Profesör Lindner, bunun üzerine en sevdiği tatlı, çikolatalı sütlaç olmasına rağmen onu iyi niyetli ve kendinden emin bir tavırla hiç dokunmadan kenara itti, sevgi dolu bir insafsızlıkla ve dişlerini gıcırdatarak oğlunu da aynını yapmaya zorladı.

O an kâhya kadın çıkagelip Agathe'nin ziyaretini bildirdi. August Lindner şaşkın, doğruldu. İçinden korkunç netlikte bir ses ona, "Demek gelmiş!" dedi. Öfkeden köpürmeye de, nazik bir ahlâkî dokunuşla empati kuran kardeşçe bir yumuşaklık duymaya da hazırdı; hanımefendinin misafir odasına götürülmesi gibi basit bir emri vermeyi dahi başaramadan, peşinden koca bir prensip ordusu sürükleyen bu iki zıtlık, bütün vücudunda vahşi bir av tertiplemeye başladı. Peter'e gayet katı, "Beni burada bekliyorsun!" deyip geniş adımlarla yanından uzaklaştı. Peter ise babasında bir olağandışılık fark etmişti ama ne olduğunu bilmiyordu; yine de bu, ona öylesine

bir delifişeklik ve cesaret verdi ki babası gittikten sonra biraz tereddüt edip sütlacın üstüne serpilmek için hazırda bekleyen çikolata parçacıklarıyla dolu kaşığı, sonra bir kaşık şekeri, en nihayetinde de sütlaç, çikolata ve şekerle dolu koca bir kaşığı ağzına sokup kâselerin üzerini her ihtimale karşı tekrar düzlemeden önce bunu defalarca tekrar etti.

Agathe bu yabancı evde bir süre tek başına oturup Profesör Lindner'i bekledi, çünkü Lindner başka bir odada bir o yana bir bu yana gidiyor, o güzel ve tehlikeli kadının karşısına çıkmadan önce düşüncelerini toplamaya çalışıyordu. Agathe etrafına bakınınca aniden korku duydu, sanki hayalî bir ağacın dallarında yolunu kaybetmiş, bu girintili çıkıntılı tahta ve binlerce yaprak dolu dünyadan sağ salim eve dönemeyeceğinden endişe etmişti. Bir dolu teferruat aklını karıştırıyordu, çok tuhaftır, o teferruatta kendini ifade eden zayıf tat içerisinde, reddedici bir burukluk, heyecanından ötürü adını hemen koyamadığı karşı kutbuyla birbirine dolanıyordu. Buradaki reddedicilik belki tebeşir çizimlerindeki donuk katılığı andırabilirdi, bununla beraber odada bir büyükanne şefkatiyle yumuşatılmışçasına ilaç ve merhem kokusu var gibiydi, mekânda eski moda ve erkeksi olmayan, nahoş bir nizamilikle beşerî ıztıraplara yönelmiş ruhlar dolanıyordu. Agathe havayı kokladı. Hava, evhamından başka bir şey içermemesine rağmen, hisleri tarafından peyderpey çok eskilere sürüklendiğini fark ediyordu; o an hatırladığı da "cennetin ürkek kokusu", küçük kız arkadaşlarıyla dindar bir kurumda terbiye görüp dindarlık yüzünden hislerini kaybetmemiş bir kızken öğretmenlerinin üzerlerinde taşımış olduğu o kısmen havalandırılarak ıtırlarını boşaltmış ve cübbelerin kumaşına yapışıp kalmış tütsü kokusuydu. Çünkü bu koku, onunla doğru şeyleri bağdaştıran insanlar için ne kadar neşe verici olsa da etkisi, yetişmekte olan dünyaperest ve âsi kızların yüreklerinde tıpkı o kızların tasavvurlarını ve ilk tecrübelerini bir erkeğin bıyığıyla veya keskin esanslar sürülmüş, tıraş pudrasıyla pudralanmış enerjik yanaklarıyla bağdaştırmaları gibi protesto kokularının canlı hatırasında yer alırdı. Tanrı bilir ya, muhtemelen bu koku da vaat ettiklerini yerine getirmezdi! Agathe, Lindner'in mahrumiyet dolu koltuklarından birinde oturup beklerken dünyanın boş kokusu ve

cennetin boş kokusu birleşerek kaçınması imkânsız bir şekilde iki boş yarım küre gibi etrafını sarmaladı ve Agathe lakayt bir tavırla sabır gösterdiği bir hayat mektebi dersini telafi etmek üzere olduğuna dair bir sezgiye kapıldı.

Artık nerede olduğunu biliyordu. Ürkek ama hazırdı, çevresine intibak etmeye ve belki de vaktinden önce yüz çevirdiği öğretileri hatırlamaya çalıştı. Fakat gönlü bu isteklilik hâlinde laftan anlamaz bir at gibi ürküp aklı uyarmak istese de, söyleyecek söz bulamayan duygulara kapılınca yaşanan cinsten azgın bir korkuyla koşmaya başladı. Buna rağmen bir süre sonra gene denedi; denemesini desteklemek için, liberal bir adam olan ve kendi adına daima biraz sığ bir aydınlatma tarzı sergileyip o tarzı dikkate almaksızın kızını eğitim almak üzere bir manastır okuluna gönderme kararı veren babasını düşündü. Zihnini bunu uzlaşmaya niyetli bir tür fedakârlık olarak, ayrıca gizli bir güvensizliğin zorlamasıyla da kanaat getirdiğini zannettiği şeyin aksini yapma teşebbüsü olarak anlamaya meyyal buldu: Kendini her tutarsızlığa yakın hissettiği için de kendini bizzat soktuğu durum ona bir anlığına bir kız çocuğunun esrarengiz ve şuursuz bir tekrar faaliyeti gibi geldi. Ama gönüllü olarak teşvik ettiği bu ikinci dindarca ürperti de kalıcı olmadı; anlaşılan fazlasıyla ruhanî bir himayeye teslim edilince hareketli sezgilerine bir yerlere demir attıracak bir inanç bulma kabiliyetini hepten kaybetmişti: Çünkü tek yapması gereken etrafına göz gezdirmekti ve gençliğin, bir öğretinin sonsuzluğu ile öğreticinin sonluluğu arasında var olan ve hatta kolaylıkla köleye bakıp efendiyi anlamayı sağlayan mesafeye duyduğu tüyler ürpertici sezinleme duygusuyla, etrafını çevreleyen, beklentilerle yerleştiği ve içinde esir gibi kaldığı bu yuvanın onu aniden, karşı konmaz biçimde gülmeye sevk ettiğinin ayırdına vardı.

Bununla birlikte tırnaklarını koltuğun ahşabına gayriihtiyari geçirdi, çünkü kararsızlığından utanıyordu. Elinden gelse içine sıkıntı veren her şeyi şu an olabildiğince çabuk ve bir defada, onu teselliye yeltenen meçhul adamın yüzüne savururdu, yeter ki adam artık kendini göstersindi: Mesela vasiyet üzerindeki o fena değişikliği anlatırdı – işi inada bindirmeden düşünüldüğünde, asla

affedilemeyecek bir şeydi. Suretlerini kötü bir ayna gibi, benzerliği hepten inkâr edilemeyecek kadar tiksinti verircesine eciş bücüş bir hâle sokarak Hagauer'in mektuplarını da anlatırdı. Sonra belki bu adamı gerçekten öldürmek istemese de yok etme niyetinde olduğunu; onunla vaktinde yaptığının gerçek bir evlilik değil kendine duyduğu nefretten körü körüne razı olduğu yalan bir evlilik olduğunu da... Hayatı sıradışı yarım yaşanmışlıklarla doluydu ama en son, her şeyi birleştirerek, Ulrich'le arasında muallakta kalan o sezginin de dile gelmesi gerekirdi, gelgelelim bu hainliği asla ve kat'a yapamazdı! Kendisini, sürekli zorlu görevleri başarması beklenen bir çocuk gibi hırçın hissediyordu. Bazen gördüğü o ışık, neden her defasında geniş bir karanlığın içinde dalgalanan ve hafif aydınlığı zifirî karanlık tarafından kâh yutulan kâh serbest bırakılan bir sokak lambası gibi hemencecik söndürülüyordu?! Elinden bütün karar verme kabiliyeti alınmıştı, yetmez gibi bir de Ulrich'in bir defasında, bu ışığı arayan kişi dipsiz ve köprüsüz bir uçurumu aşmalıdır, dediğini hatırladı. Yani o, kalbinin derinliklerinde, beraber aradıkları şeyi bulmalarının imkân dâhilinde olduğuna bizzat inanmıyor muydu? İşte bunları düşünüyor, gerçekten şüpheye düşmeye cesaret edememesine rağmen derinden sarsıldığını hissediyordu. Demek ona bizzat uçurumdan başka yardım edecek kimse yoktu! O uçurum Tanrı'ydı; ah, ne biliyordu kendisi sanki! Karşı tarafa geçmeye yardımcı olan köprücükleri, odanın tevazuunu, duvarlara asılmış dindar resimleri, o adamla aşina olduğunu zannettirecek her şeyi tiksinti ve küçümsemeyle süzdü. Aynı zamanda, kendini aşağılamaya dehşetle sırt çevirmesine de ramak kalmıştı. Elinden gelse herhâlde bir kez daha kaçıp giderdi ama sürekli kaçıp gittiğini hatırlayınca aklına gene Ulrich düştü ve kendini yine "korkunç şekilde ödlek" buldu. Evdeki suskunluk fırtına öncesi sessizliğe benzemiş, yaklaşan fırtınanın baskısıyla Agathe buraya savrulmuştu. Durumu şu an böyle görüyor ama gülümsemesini de bastıramıyordu; o an Ulrich'in söylediği başka bir şeyi daha hatırlaması akla yatkındı, zira Ulrich bir defasında demişti ki: "Bir insan kendini asla tamamen ödlek görmez, çünkü bir şeyden korktu mu, o kadar uzağa kaçar ki sonunda kendine yine kahraman gibi görünür!" İşte Agathe de orada oturuyordu!

44

ZORLU BİR GÖRÜŞME

O an Lindner içeri girdi, söyleyemeye niyetlendikleri en az ziyaretçisininkiler kadar çoktu ama birbirleriyle karşı karşıya gelince her şey başka türlü gelişti. Agathe, evveliyatına uymayacak kadar sıradan görünen –buna o da şaşmıştı– sözlerle derhal saldırıya geçti. "Bana bazı şeyleri açıklamanızı rica ettiğimi herhâlde hatırlarsınız," diye başladı. "İşte, geldim. Boşanmam aleyhinde söylediklerinizi hâlâ unutmadım. Belki de o günden bugüne daha iyi anlamış bile olabilirim!" Büyük, yuvarlak bir masada oturuyorlar; masanın çapı genişliğiyle ikisini birbirinden bir hayli ayırıyordu. Agathe yalnızlığının son anlarına oranla beraberliğin hemen ilk ânında derinlere battığını, sonrasındaysa sabit zeminde durduğunu hissetti; Lindner'in fikrini öğrenme merakı da samimi olmasına rağmen boşanma kelimesini ortaya yem olarak atmıştı aslında.

Lindner ise gerçekten de hemen hemen aynı anda cevap verdi: "Bu açıklamayı benden beklemenizin nedenini pekâlâ biliyorum. Ömrünüz boyunca size insanüstülüğe inanmanın ve aslı o inanca dayanan emirlere itaatin Ortaçağ'da kaldığını fısıldamışlardır! Bu gibi masalların bilim sayesinde ortadan kaldırıldığını öğrenmişsinizdir! Peki, ama gerçekten böyle olduğuna emin misiniz?!"

Agathe adamın dudaklarının neredeyse her üç kelimede bir seyrek bıyığının altından iki saldırgan misali uzandıklarını fark edince şaşırdı. Cevap vermedi.

Lindner katı bir tavırla, "Bu konuda düşündünüz mü?" diye devam etti. "Bununla alâkalı soruların gerçek sayısını biliyor musunuz? Anlıyorum, bilmiyorsunuz! Ama bunları savuşturmak için harika bir el hareketi yapıyor ve başkalarının zorlamalarının etkisinde kalarak hareket ettiğinizi bile muhtemelen bilmiyorsunuz!"

Tehlikeye atılmıştı. Kulağına fısıldayanların kim olduğunu düşündü ama burası belirsiz kaldı. Kendini kaptırdığını hissediyordu. Konuşması karşı tarafta pırıl pırıl bir ışıkla parlayan, "liberal adamların yalanları" tasavvurunun üzerine atılmak için bir dağın içine açtığı uzun bir tünel gibiydi. Kastettiği ne Ulrich ne de Hagauer'di, kastettiği ikisiydi, herkesti. "Düşünmüş olsaydınız," –cüretkârca yükselen bir sesle haykırdı– "vücut ölü nesnecikler sisteminden başka bir şey değildir, ruh bezelerin bir oyunu, toplum mekanik ve iktisadî kanunların paçavralarından ibarettir gibi sapkın fikirlere itikat etseydiniz ve bunlar doğru olsaydı bile ki asla değillerdir – o zaman ben, böylesi bir düşüncenin hayatın hakikatine vâkıf olduğunu inkâr ederdim! Çünkü kendisini bilim addeden şeyin, harici metoduyla, insanda manevî ve ruhanî kesinlik olarak yaşayan şeyi açıklamaya en ufak bir yetkisi yoktur. Hayatın hakikati ezeli bir bilgidir ve hakiki hayatın olguları delillerle aktarılmaz: Yaşayan ve ıztırap çeken kişinin içinde bu olgular, yüce taleplerin esrarengiz kuvveti ve kendi kendisinin canlı tefsiri olarak vardır!"

Lindner ayağa kalkmıştı. Gözleri, uzun bacaklarının oluşturduğu yükseklikten bir kürsü hatibininkiler gibi şimşek şimşek çakıyordu. Üstünlük duygusuyla Agathe'ye tepeden bakıyordu. Agathe, "Hemen neden bu kadar çok konuştu ki?" diye düşündü. "Hem, Ulrich'e niye karşı? Onu pek tanımamasına rağmen apaçık aleyhinde konuşuyor!?" Bunun üzerine, kadınlara mahsus duyguları harekete geçirme alışkanlığı, düşünmekle sağlanamayacak bir hızla, Lindner'in bu kadar çok konuşmasının tek sebebinin gülünç bir şekilde kıskançlık etmesi olduğuna dair bir kesinlik verdi içine. Büyüleyici bir gülümsemeyle ona doğru baktı. Adam karşısında iri, esnek ve

silahlı vaziyette duruyor, gözüne yerkabuğunun kadim çağlarından kalma devasa, saldırgan bir çekirge gibi görünüyordu. "Yüce Tanrım," diye düşündü, "şimdi yine onu kızdıracak bir şey diyeceğim, o da benim nerede olduğuma, ne oyunlar çevirdiğime dair sorular sorarak peşime düşecek." Aklı karışıyor, zira Lindner'e bakınca gülesi geliyor, bununla beraber "ezeli bilgi" veya "canlı tefsir" gibi bazı sözlerinden ha deyince kurtulamıyordu: O çağ için bu kadar yabancı ama Agathe'ye fazlasıyla aşina laflardı bunlar, sanki bu ifadeleri daha önce duyduğunu bile hatırlamadan sürekli kullanmıştı. "Tüyler ürpertici ama kelimelerinden bazılarını çocukmuşum gibi yüreğime yerleştirdi!"

Lindner onu etkilediğini fark ediyor, bundan duyduğu tatminle biraz yatışıyordu. Karşısında heyecanın ve yapmacık lakaytlığın, hatta küstahlığın, uyandırdığı şüpheyle yer değiştirir gibi göründüğü genç bir kadın görüyordu: Kadın, ruhunun erbabı olduğunu sandığı için de istifini bozmadı, biliyordu ki güzel kadınların kibir ve kendini beğenmişlikle imtihanı olağanüstü derecede büyüktü. Zaten güzel bir yüze bakışına merhamet karışmaması nadirattandı. Kanaatince, böyle bir yüzle mücehhez insanlar, onları baştan çıkarıp karanlığa ve karanlığın maiyetinde usul usul yaklaşan kalp soğukluğuna ve sathiliğe götüren muhteşem dış görünüşlerinin hemen her zaman kurbanı olurlardı. Yine de güzel bir çehrenin ardında asla bir ruh bulunmaz da denemezdi, hem kibrin arkasına çok defalar ne kadar fazla güvensizlik, hafifmeşrepliğin altına ne kadar çok ümitsizlik saklanmış değil midir! Hatta bunlar çoğu zaman bir hayli asil insanlardır, yalnız doğru ve sarsılmaz itikadın yardımından mahrum kalmışlardır. Lindner de yine başarılı insanın, kendisini ihmal edilmiş insanın yerine koyması gerektiği düşüncesine yavaş yavaş mağlup oldu; kendini onun yerine koyunca da Agathe'nin çehre ve vücut şekillerinin ancak büyüklüğe ve asalete mahsus o sevimli sükûnete sahip olduğunu fark etti, hatta kıyafetinin kıvrımları içerisinde kalan dizi, gözüne Niobe'nin* dizi gibi göründü. Bula bula, bildiği kadarıyla duruma asla uygun düş-

* Çocuklarıyla böbürlendiği için Artemis ve Apollon'un ilahi oklarıyla bütün çocuklarını öldürmeleri üzerine gam ve kederden taş kesilen, Tantalos'un kızı, Thebai kralının karısı. Sanat ve edebiyatta çokça tematize edilmiştir. –*ç.n.*

meyecek bu benzetmenin zihnine musallat olmasıyla hayrete düştü ama anlaşılan o benzetmede ahlâkî sancısının asaleti, kendi başına, birçok çocuğun sahip olduğu şüpheli tasavvurla bağdaşmıştı, çünkü cezbedildiği kadar korkutulduğunu da hissediyordu. Şimdi de süratle ve ufak dalgalanmalar hâlinde aldığı nefeslerle inip kalkan göğsünü fark etti. Bunaldığını hissetti, dünya işleri hakkındaki malumatı imdadına yetişmese kendisini çaresiz bile hissedebilirdi: Fakat sahip olduğu malumat en yüce müşkülat ânında kulağına şunu fısıldadı: Bu göğüs, dile gelmez bir şeyleri hapsediyor olmalıydı içinde ve Lindner'in bildiklerine bakılırsa bu sır, Agathe'nin, meslektaşı Hagauer'den boşanmasıyla alâkalı olabilirdi; işte bu da, o an o göğüstense bu sırrın açılmasını arzu etme imkânını sunmakla Lindner'i utanç verici bir ahmaklıktan kurtardı. Bunu var gücüyle arzuluyordu; günahın, günah ejderhasının bir şövalye tavrıyla öldürülmesiyle olan bağlantısı, tıpkı çalışma odasındaki cam boyamasında parıldayana benzer ateşli renklerle süslendi hayalini.

Agathe kendini tekrar topladıktan sonra ölçülü, hatta tutuk bir ses tonuyla yönelttiği bir soruyla böldü bu dalgınlığı. "Birilerinin fısıltılarına bakarak, başkalarının zoruyla hareket ettiğimi öne sürdünüz: Bundan kastınız neydi?"

Lindner onun kalbinde beklettiği bakışlarını, afallayarak gözlerine doğru kaldırdı. Daha önce hiç başına gelmemişti, en son ne söylediğini hatırlamıyordu. Bu genç kadında, yaşadıkları zamanı karıştıran hür ruhun bir kurbanını görmüş, zafer sevinciyle söylediklerini unutmuştu.

Agathe sorusunu biraz değiştirerek yineledi: "Profesör Hagauer'den boşanmak istediğim sırrımı size açtım, sizse cevaben birilerinin telkinleriyle hareket ettiğimi söylediniz. Bundan ne anladığınızı öğrenmek işime yarayabilirdi. Tekrar ediyorum, bilindik sebeplerden hiçbiri tamamıyla doğru değil; nefret bile dünyanın ölçülerine göre aşılmaz bir şey değildi. Beni, o nefretin aşılmayacağına, aksine hadsiz hesapsız büyütülmesi gerektiğine ikna ettiler!"

"Kimler?"

"İşte, çözmeme yardım etmeniz gereken mesele de bu ya zaten." Âdeta tiksindirecek kadar derin dekolteli olup manevî göğsünü

sanki üstünde bir tek siyah tülden dantelli bir örtü varmış gibi açığa çıkaran yumuşak bir gülümsemeyle baktı yine.

Lindner gözlerini güya gözlüğünü düzeltirmiş gibi bir el hareketiyle gayriihtiyari korudu. Doğrusu şuydu ki cesaret hem onun dünya görüşünde hem de Agathe'ye yansıttığı hislerinde aynı endişeli rolü oynuyordu. O, kibri önce bir yumrukla yere sermelerinin tevazuun zaferini kolaylaştırdığını anlamış insanlardandı, Lindner'in âlim mizacı ise hiçbir kibirden, imanı bilimsel olmamakla itham eden özgür bilimin kibri kadar dehşetle korkmuyordu. Boş ellerini rica edercesine kaldıran azizlerin eskide kaldığı ve artık hepsinin, ellerinde kılıçlar, tabancalar veya daha yenice aletlerle tasvir edilmeleri gerektiği söylenecek olsaydı öfkelenebilirdi ama bilginin silahlarının imandan esirgendiğini görmek istemiyordu. Bu neredeyse bütünüyle bir hataydı ama hatayı işleyen bir tek kendisi değildi; bu yüzden de Agathe'nin üstüne öyle sözlerle çöreklenmişti ki yayınlarında şerefli bir yere konmayı hak edebilirlerdi –muhtemelen etmişlerdi de– ama sırrını açanlara karşı kullanılmaları yanlıştı. Dünyanın bizzat kendine düşman kısımlarının iyi niyetli veya şeytanî bir kader sonucu eline düşen elçisinin mütevazı bir dalgınlıkla karşısında oturduğunu görünce, bunu kendisi de sezdi ve ne cevap vereceğini bilemeyerek mahcup oldu. Alabildiğine genel ve savuşturucasına bir tavırla, "Ah!" dedi, tesadüfe bakın ki oku hedefin çok uzağına düşmemişti: "Günümüzde hâkim olan ve gençleri, bütün modern bâtıl inançlara katılmazlarsa aptal, hatta bilimle alâkasız görünmekle korkutan ruhu kastediyorum. Sizin aklınızda hangi sloganlar olabilir, bilmem: Hayatını yaşamak mı? Hayata olumlu bakmak mı? Şahsiyet kültürü mü? Düşünce veya sanatın özgürlüğü mü? Hepsi olabilir, olmayansa ebedî ve sade ahlâkın buyruklarıdır."

Kullandığı sıfatları "aptal, hatta bilimle alâkasız" şeklinde şiddetlendirmeyi başarması, zarifliğinden ötürü onu memnun edip mücadele ruhunu tekrar diriltti. "Sizinle konuşurken," diye devam etti, "bilimle çok mu meşgulsünüzdür, az mı, bilmeden, bilime kıymet vermeme şaşırmışsınızdır–"

Agathe, "Hiç şaşırmadım!" diyerek sözünü kesti. "Ben bilgisiz bir kadınımdır." Bunu vurgulamıştı, belki de bir bakıma riyadan uzak olduğu için bundan zevk alır gibiydi.

Lindner üstüne basa basa, "Ama bu sizin alanınız!" diye düzeltti. "İster ahlâkın ister bilimin özgürlüğü olsun, her ikisinde ifade olunan aynıdır: Ahlâktan kurtarılmış bir ruh!"

Agathe bu sözleri de, âdeta yakınlarındaki daha karanlık bir şeyin ayık gölgeleri olarak idrak etti yine. Hayal kırıklığını gizlemek niyetinde değildi, hatta gülerek açığa vurdu ve muhatabına alayla, "Geçen sefer bana kendimi düşünmemeyi salık vermiştiniz ama ikide bir benden bahsediyorsunuz," diyerek bu tezada dikkatini çekti.

Beriki tekrar etti: "Kendinizi çağdışı görmekten korkuyorsunuz!"

Agathe'nin gözleri öfkeyle seğirdi. "Ne diyeyim, bilmiyorum, söylediklerinizi bana hiç uymuyor!"

"O zaman şöyle diyeyim: 'Çok paraya mâl oldunuz, insanların kölesi olmayın!'" Ağır bir çiçeğin zayıf bir sapla tenakuzu gibi Lindner'in bütün teşhisiyle çelişkili görünen sunuş tarzı Agathe'yi neşelendirdi. Aceleyle ve neredeyse kabaca şunu sordu: "Peki, ne yapmalıyım? Net bir cevap vermenizi ümit ediyorum."

Lindner yutkundu, ifadesi ciddiyetten kasvete büründü. "Vazifeniz neyse onu yapın!"

"Vazifem nedir, bilmiyorum!"

"O zaman kendinize bir vazife aramanız lazım!"

"Vazife nedir, bilmem ki!"

Lindner gazapla gülümsedi. "İşte size şahsiyetin özgürlüğü!" diye bağırdı. "Boş bir yansıma! Kendi üzerinizde görüyorsunuz işte: İnsan özgürse mutsuzdur! Özgürse bir hayalettir!" diye ekledi, mahcubiyetten sesini biraz daha yükseltmişti. Ama sonra tekrar sesini alçaltıp lafını kendinden emin bir tavırla tamamladı: "Vazife, insanlığın kendini doğru tanıyınca zaaflarına karşı bina ettiği şeydir. Vazife bütün büyük şahsiyetlerin ikrar yoluyla veya bir şeyler sezerek işaret ettiği hakikatin ta kendisidir. Vazife, asırlar süren tecrübenin eseri ve çok istidatlı kimselerdeki ferasetin sonucudur. Ama vazife, aynı zamanda en basit insanın bile içten içe çok iyi bildiği şeydir, yeter ki samimi yaşasın!"

Agathe takdirle, "Mumların titreştiği bir teganniydi bu," diye tespitte bulundu.

İşin hoş olmayan tarafı, falso yaptığını Lindner'in de hissetmesiydi. Başka bir şey söylemesi gerekirdi ama gönlünün hakiki sesinden sapmasına yol açan şeyi anlamaya cesareti yoktu. Zihninin bir tek şunu düşünmesine izin verdi: Bu genç kadın kendine karşı pervasız ve amansız bir öfke duyduğu için, kocası tarafından ciddi anlamda hüsrana uğratılmış olmalıydı ve işitmeyi hak ettiği bütün azara rağmen, daha güçlü bir adama layıktı fakat bu düşüncenin peşinden çok daha tehlikesinin gelmek üzere olduğunu sezdi. Bu arada Agathe ise yavaş yavaş ve gayet kararlı, başını sallıyordu; bir kimse, mevcut sakıncalı durumu bütünüyle çöküşe geçirecek bir şey yapması için heyecana kapılmış başka birisini ayartırken nasıl ki elinde olmadan bir kendine güven sergilerse, Agathe de aynı güvenle devam etti: "Ama benim boşanmamdan bahsediyoruz! Peki, bugün neden Tanrı'nın sözünü etmez oldunuz? Neden bana, 'Tanrı, Profesör Hagauer'in yanında kalmanızı buyuruyor!' deyivermiyorsunuz? Doğrusu, onun böyle bir şey emredebileceğini tasavvur edemem!"

Lindner yüksek omuzlarını gönülsüzce silkti; hatta omuzlarının yukarı doğru hareketiyle kendisi de gerçekten yükseliyor göründü. "Ben sizinle asla bu konuda konuşmadım, konuşmayı deneyen yalnız sizdiniz!" diye şiddetle itiraz etti. "Sair konulara gelince, sakın zannetmeyin ki Tanrı hislerimizin ufak tefek bencil muamelelerini umursar! Onun bu maksatla koyduğu kanunlar var, onlara uymamız lazım! Yoksa, günümüz insanı her şeyde 'şahsi olanı' istediği için bu size yeterince kahramanlık olarak görünmüyor mu? Öyleyse sizin taleplerinizin karşısına daha yüce bir kahramanlık, *kahramanca tâbi oluşun* kahramanlığını koyarım!"

Söylediği her kelime sadece düşünceler kademesinde olsa bile ruhbandan olmayan birinin cesaret edeceğinden daha fazla anlam ifade ediyordu; Agathe ise kalkıp ziyaretini yarıda kesmeye mecbur kalmak istemiyorsa, böylesine kaba bir alaya ancak durmadan gülümseyerek karşılık verebilirdi, elbette bu işi de öyle kendinden emin bir maharetle yaptı ki Lindner gitgide daha da şaşırarak tah-

rik olduğunu hissetti. Fikirlerinin tedirginlik verecek kadar yükseldiğini ve kor gibi bir sersemliğin daha da şiddetlendiğini fark ediyordu, o sersemlik aklını başından alıyor ve inatçılığı bırakıp karşısında gördüğü ruhu bir ihtimal kurtarma isteğiyle inliyordu. "Vazifemiz ıztırap vericidir!" diye haykırdı. "Vazifemiz iğrenç olabilir, tiksinti uyandırabilir! Sakın ha kocanızın avukatı olmak istediğimi ve işin tabiatı gereği onun tarafında olduğumu zannetmeyin. Ama kanuna itaat etmeniz lazım, çünkü bize daima huzur bahşedip bizi nefsimizden koruyan tek şey odur!"

Agathe artık Lindner'le alay edercesine gülüyordu; boşanmaktan ileri gelen etkileri kendisine sağlayan silahın ne olduğunu anlamıştı, bıçakla yarayı deşiyordu. "Bütün bunlardan pek bir şey anlamadım," dedi. "Ama size samimiyetimle, edindiğim bir izlenimi itiraf edebilir miyim? Öfkelenince biraz münasebetsizlik ediyorsunuz!"

Lindner, "Laf!" diye karşı çıktı. İrkildi, tek arzusu böyle bir şeye asla prim vermemekti. Kendini savunurcasına sesini yükseltti ve karşısında oturan günahkâr hayaleti kovaladı. "Ruh bedene ve bedenin tahrik ve ürpertilerine râm olamaz! Tiksinerek dahi olamaz! Size şu kadarını söyleyeyim: Evlilik mektebinin sizden talep ettiği bedenî isteksizliği zapt etmek acı vermiş olabilir ama ondan kaçamazsınız. Çünkü insanın içinde bir özgürlük isteği yaşar, lâkin biz ne bedenimizin tiksinmesine ne de kösnümesine köle olabiliriz! Anlaşılan duymak istediğiniz budur, yoksa yanıma gelmezdiniz!" diye garazkâr olduğu kadar muazzam bir edayla sözünü bitirdi. Agathe'nin karşısında dimdik duruyor, bıyıkları dudaklarının etrafında kıpırdanıyordu. Müteveffa karısı hariç daha önce hiçbir kadına böyle laflar etmemişti, zaten karısına duydukları da başka hislerdi. Şimdikilere ise, elinde, yerküreyi zapt etmek için savurduğu bir kamçı varmış gibi şehvet karışmıştı, ayrıca hepsi korkakçaydı da, Lindner'in yakalandığı, günah çıkaran bir papazı andıran kasırganın tepesinde, başından uçan bir şapka misali savruluyorlardı sanki.

Agathe sakin, "Demin yine tuhaf konuştunuz!" dedi, adamın münasebetsizliğini birkaç kuru lafla izale etmek istiyordu fakat

sonra Lindner'in başına gelecek muazzam düşüşü idrak ederek mülayimce başını eğmeyi yeğledi, bu amaçla da şöyle bir durup güya aniden pişmanlıktan kısılan bir sesle devam etti: "Gelmemin tek sebebi, bana rehberlik etmenizi istememdir."

Lindner ne yapacağını bilememenin hırsıyla kelime kamçısını şaklatmaya devam etti; Agathe'nin onu kasten yanıltmaya çalıştığına dair bir his doğuyordu içine ama dönüş yolunu bulamayıp geleceğe tevekkül etti. "Fizikî bir eğilim duymaksızın ömür boyu bir adama bağlanmış olmak, şüphesiz ki ağır bir cezadır," diye haykırdı. "Ama insan refikini kendine layık bulmuyorsa, bu derdi başına açan da, derunî hayatının işaretlerine yeterince dikkat etmediği için bizzat kendisi değil midir?! Çoğu kadın dış etkenlerin kendilerini baştan çıkarmasına izin veriyor, kim bilir belki de ataletten uyandırılmak için ceza çekiyoruzdur!" Sesi aniden çatallandı. Agathe onun sözlerine onayıcı bir baş hareketiyle eşlik etmişti ama Hagauer'i baştan çıkaran bir iğfalci olarak tasavvur etmek biraz fazla olmuştu, neşeli gözleri de zaten ele veriyordu bunu. Zihni allak bullak olan Lindner tok bir sesle gürledi: "Çünkü çocuktan sopayı eksik eden ondan nefret ediyordur, çocuğunu seven tımarlar!!"

Kurbanının direnci, güvenli bir kulede ikamet eden hayat filozofundan, bir ceza ve cezalara eşlik eden tezahürler şairi çıkarmıştı ortaya. Daha önce bilmediği bir hissiyat onu sersemletmişti, bu hissiyat ziyaretçisinin ahlâkını kışkırtarak düzeltmesi ile bütün erkekliğinin tahrik olması arasındaki manevî bağlantıdan ileri geliyordu ve şu an anladığı kadarıyla sembolik olarak şehvet diye nitelenebilirdi.

Ama dünyevî güzelliğinin boş kibriyle nihayet çaresizliğe sürüklenecek bu "mütekebbir kadın fatih", maksadına uygun sopa tehdidini ima ederek sessizce sordu: "Beni cezalandıran kimmiş? Aklınızdaki kimdir?"

İşte bunu telaffuz etmek olmazdı! Lindner aniden cesaretini kaybetti. Saçlarının arasında terler birikmişti. Böylesi bir münasebetle Tanrı'nın adını anmak imkânsızdı. İki uçlu çatal gibi ileri uzanan gözleri yavaş yavaş Agathe'den çekildi. Agathe bunu hissediyordu. "Demek onun da bir şey yapacağı yok!" diye düşündü. İfşa

etmek istemediğini ağzından kaçırana kadar bu adamı hırpalamaya devam etmek için delicesine bir heves duydu. Ama bu defalık bu kadarı yeterdi; konuşmaları son haddine varmıştı. Agathe bunun, sonucu belirleyecek şeyi söylemek zorunda kalmamak için tutkulu ve tutkusu içerisinde şeffaflaşan bir bahane olduğunu anladı. Üstelik artık Lindner de biliyordu ki bütün arz ettikleri, hatta onu heyecanlandıran her şey, hatta bizzat abartmak bile, abartılardan duyduğu korkudan kaynaklanmıştı; o korkuların en disiplinsizi de, kanaatince, ulvî sözlerle örtülü kalması gerekene arsız duyu ve his aletleriyle yanaşmaktı ki bunu yapması için ısrar eden de anlaşılan bu abartılı genç kadındı. Durumu "imanın inceliğinin zedelenmesi" olarak nitelendirdi içinden. Çünkü o esnada Lindner'in kanı başından çekilip tekrar nizami yoluna girdi; kendini evinin kapısından çok uzakta çırılçıplak dikilirken bulan bir insan gibi ayılarak, Agathe'yi teselli ve tavsiye vermeden yollayamayacağının farkına vardı. Derin bir nefes alıp karşısından çekildi, bıyığını sıvazlayıp ikaz eder gibi, "Tedirgin ve hayalperest bir nefsiniz var!" dedi.

Agathe serinkanlılıkla, "Sizin de tuhaf bir nezaket anlayışınız var!" diye karşılık verdi, çünkü canı artık bu durumu devam ettirmek istemiyordu.

Ne var ki Lindner konumunu berkitmek için bir şeyler daha söylemeyi gerekli gördü: "Gerçeklik okulunda sübjektivitenizi aman vermeden dizginlemeyi öğrenmelisiniz, çünkü bunu yapamayan kişinin hayal gücü ve evhamı onu çekmez, yerlerde sürükler!.." Durdu, zira bu garip kadın, istememesine rağmen sesini hâlâ göğsünden çekip çıkarıyordu. "Ahlâktan kopana yazıklar olsun, o kişi kendini gerçeklikten koparmıştır!" diye de sessizce ilave etti.

Agathe omuz silkti. "Bir dahaki sefere sizi bizim evde ağırlamayı umarım!" diye teklif etti.

Lindner şiddetle, "Buna verecek tek cevabım var: Asla!" diye karşı çıktı, ayakları artık yere tam basıyordu. Mazeret olarak da, "Ağabeyinizle aramda dünya görüşü açısından öyle zıtlıklar var ki görüşmememiz daha iyi olacaktır," diye ekledi.

Agathe cevaben, "Öyleyse benim gerçeklik mektebine gelmeye devam etmem gerekecek," dedi sakince.

"Hayır!" diye tekrar eden Lindner, tuhaftır, tehdit edercesine onun yolunu kesti, zira Agathe konuştuktan sonra ayaklanmıştı. "Gelemezsiniz! Ziyaretlerinizi kabul ederek beni meslektaşım Hagauer karşısında onun bilgisi olmaksızın müşkül bir duruma sokamazsınız!"

Agathe alayla, "Hep bugünkü kadar ateşli misinizdir?" diye sormakla onu, yolunu açmaya mecbur bıraktı. Kendini artık sönük ama güçlenmiş hissediyordu. Lindner'in, karşısında açığa vurduğu korku Agathe'yi gerçek durumuyla alâkasız hareketlerde bulunmaya sevk etti fakat ağabeyinin talepleri cesaretini kolaylıkla kırarken bu adam ona maneviyatını keyfine göre şekillendirme özgürlüğünü iade etmişti, ayrıca onun aklını karıştırmak Agathe'ye teselli oluyordu.

Lindner, Agathe gittikten sonra, "Acaba itibarımı mı zedeledim?" diye meraka düştü. Omuzları kasılarak odada birkaç kez bir o yana bir bu yana dolandı. Nihayet münasebetini devam ettirmeye karar verip çok belirginleşen huzursuzluğunu şu askerî sözlerle özetledi: "Utanç verecek her şey karşısında sağlam irade gösterip cesaretli davranmalı!"

Peter ise Agathe yola koyulunca anahtar deliğinden usul usul uzaklaştı, babasının bu "koca ahmakla" konuştuklarını dinlerken şaşırmadığı söylenemezdi.

45

BİR DİZİ MUCİZEVÎ TECRÜBENİN BAŞLANGICI

Agathe ile Ulrich'in etrafında neredeyse fizikî olarak gezinen "imkânsızlık", bu ziyaretten kısa zaman sonra tekerrür etti, bununla da kalmayıp herhangi bir şey vuku bulmamasına rağmen gerçekten yaşandı.

İki kardeş bir akşam gezintisi için üstlerini değiştiriyorlardı, evde Ulrich'ten başka Agathe'ye yardım edecek kimse yoktu, vakitlice başlamamışlar, o yüzden de küçük bir ara verene dek bir çeyrek saat boyunca hummalı bir telaşla çabalamışlardı. İskemle arkalarına ve odanın boş kalan her yerine bir kadının böylesi vesilelerde takındığı bütün o savaş takıları parça parça yayılmış; Agathe az önce ince bir ipek çorabı giymenin gerektirdiği bütün dikkatle ayağının üstüne eğilmişti. Ulrich arkasında duruyordu. Onun başını, boynunu, omuzlarını ve çıplak sayılabilecek sırtını görüyordu; vücudu, karnına çektiği dizinin üstünden bir miktar yana eğiliyor, bu eylemin gerilimi boynunda, duru cildinin tamamını üç tane ok gibi dolaşan üç kırışığın ince ince, âdeta neşeyle belirmesine yol açıyordu: Bu manzaranın ansızın serpilen sessizlikten fışkıran sevimli cismanîliği, sınırlarını kaybetmişe benziyordu ve Ulrich'in vücuduna öyle beklenmedik ve öyle doğrudan intikal etti ki Ulri-

ch derhal yerini terk edip, bir bayrak bezinin rüzgârla açılması gibi hepten bilinçsiz olmasa da bilinçli bir düşüncenin eseri de sayılmayacak biçimde parmak uçları üstünde usulca yanaştı ve eğilmiş vaziyetteki kız kardeşini şaşırtıp o oklardan birini yumuşak bir vahşilikle ısırırken kolunu da kardeşinin beline doladı. Sonra Ulrich'in dişleri, baskına uğrayan bu kadını aynı dikkatle bırakıverdi; sağ eli onun dizini kavramıştı, sol koluyla da vücudunu kendisininkine bastırırken, bacağını hızla yukarı kaldırarak onu da kendiyle beraber havaya kaldırdı. Agathe bu sırada korkarak çığlığı bastı.

O âna dek her şey, daha önceki birçok olay gibi taşkınlıkla ve şaka niyetiyle cereyan etmişti, üstlerine aşkın renkleri bulaşmış olsa da tek niyetleri aslında, aşkın daha tehlikeli olan sıradışı tabiatını böylesine şen bir mahremiyet elbisesi altında ürkekçe saklamaktı. Ama Agathe, korkusunu yenince ve bütün ağırlıklarının bağı ansızın çözülüp gitgide yavaşlayan bir hareketin yumuşak zorlamasının yönlendirmesiyle kendini havaya uçmaktan ziyade havada duruyormuş gibi hissedince, bu hâl kimsenin tasarrufunda olmayan tesadüflerden birine yol açtı ve Agathe mucizevî bir şekilde yatıştığını, hatta bütün dünyevî huzursuzluklardan uzaklaştığını zannetti; vücudunun dengesini değiştirip bir daha tekrarlamasının asla mümkün olmadığı bir hareketle son ipek ipliği de sıyırıp zorlanmaktan kurtardı, düşerken ağabeyine döndü, düşme ânındayken bile yükselişini âdeta devam ettirip alçalırken, bir mutluluk bulutu gibi ağabeyinin kollarına uzandı. Ulrich onu kararan odanın içinde vücudunu hafif hafif kendine bastırarak pencereye kadar taşıyıp pencerenin yan tarafına, yüzüne gözyaşı gibi akın eden mülayim akşam ışığının içine bıraktı. Bütün bunların gerektirdiği kuvvete ve Ulrich'in kız kardeşine uyguladığı zorlamaya rağmen, yaptıkları ikisine de kuvvet ve zorlamadan fazlasıyla uzak göründü; bu durum belki yine, kendisini dışarıdan kavrayan el için gülünç ve renk renk boyanmış bir düzlükten başka bir anlam ifade etmeyen bir resmin mucizevî vecdine benzetilebilirdi. Zaten akılları fikirleri, şuurlarını bütünüyle dolduran bedenî eylemdeydi, bununla beraber o eylemin zararsız, hatta başlangıçta, bütün kasları harekete geçiren biraz kaba bir şakadan ibaret tabiatının yanında ikinci bir tabiatı daha vardı ki bütün uzuvlarını son derece nezaket içinde

felç ediyor, aynı zamanda da etraflarını tarifsiz bir hassasiyetle sarmalıyordu. Kollarını birbirlerinin omuzlarına sorgularcasına doladılar. Vücutlarının kardeşçe yapısı bu vücutlar bir kökten bitiyormuşçasına içlerine nakloluyordu. Göz göze öyle merakla bakıştılar ki böylesini ilk defa görüyorlar sanırdınız. Olup bitenlerdeki payları fazla baskın olduğundan, aslen ne olup bittiğini anlatamayacak olmalarına rağmen, sınırında uzun zaman tereddüt ettikleri, birbirlerine sık sık tasvir ettikleri, yine de hep dışarıdan baktıkları o müşterek durumun ortasında bulunduklarını sandılar bir anlığına.

Temkinli baktıkları zaman –gizliden gizliye bunu ikisi de yapıyordu– bu durum, şüphesiz harika bir tesadüften öte bir şey değildi ve bir an sonra veya en azından bir şeylerle meşgul olunca hiç olup gidecekti; gelgelelim öyle olmadı. Bilâkis, pencereden ayrıldılar, ışığı yaktılar, faaliyetlerine tekrar başlayıp biraz sonra yine bıraktılar; ortak bir karar vermelerine gerek bile kalmadan Ulrich telefon etmeye gidip beklendikleri eve gelmeyeceklerini bildirdi. Takımını çoktan giymişti, Agathe'nin kıyafetiyse omuzlarından aşağı hâlâ kararsızca sarkmaktaydı, saçına adamakıllı şekil vermeye daha yeni başlamıştı. Telefondaki sesinin teknik tınısı ve dünyayla kurduğu irtibat Ulrich'in aklını biraz olsun başına getirmemişti; meşgalesine ara veren kardeşinin karşısına oturdu; bakışları buluştuğunda artık karar verilmişti, hiçbir yasak umurlarında değildi, burası gayet açıktı. Yine de olay başka türlü gelişti. Her nefeste rızaları birbirlerine ayan oluyordu; özlemin infialinden nihayet kurtulmak inatla acısı çekilmiş bir anlaşmaydı, acısı öyle tatlı çekilmişti ki gerçekleşmesine dair tasavvurlar bile iki kardeşten âdeta koparak ayrılıyor ve ayrılmanın hayali, ikisini tıpkı fırtınanın bir köpük örtüsünü kamçılayıp dalgaların önüne göndermesi gibi birleştiriyordu ama daha da büyük bir istek içlerine sükûnet bahşediyor, bir kez daha birbirlerine dokunmaya güç yetiremiyorlardı. Başlamak istiyorlardı ama bedenî hareketler onlar için imkânsızlaşmıştı, ahlâkın emirleriyle hiç alâkası olmayan tarifsiz bir ikaz seziyorlardı. Önceleri coşkulu bir teşbih içindeymiş gibi tadına vardıkları, gölge gibi gelse de daha kusursuz olan bir birleşmenin dünyasından üzerlerine daha yüce bir emir isabet etmiş, daha yüce bir sezginin, merak veya tahminin nefesi yüzlerine çarpmış gibi oldu.

İki kardeş, kafaları karışık ve dalgın, öylece bekleyip duyguları yatıştıktan sonra tereddütle konuşmaya başladılar.

Ulrich boşluğa konuşur gibi anlamsız, "Sen aysın–" dedi.

Agathe denileni anladı.

Ulrich dedi ki: "Aya uçtun ve ay bana geri gönderdi seni–"

Agathe susuyor, böylelikle ay sohbetlerini bütün kalbiyle tüketmiş oluyordu.

Ulrich dedi ki: "Bu bir teşbih. 'Kendimizi kaybetmiştik', 'Birbirimize dokunmadan vücutlarımızı takas etmiştik', bunlar da teşbihtir! Ama teşbih ne demektir? Çok abartılı az gerçek. İmkânsız diyeceğim yok ama abartının küçücük, gerçekliğinse neredeyse kocaman olduğuna yemin edesim var!"

Daha fazla konuşmadı. "Hangi gerçeklikten bahsediyorum ben? İkinci bir gerçeklik var mı ki zaten?" diye düşündü.

Burada kardeşlerin sohbetini belirlemekte en azından küçük bir payı olan bir kıyas imkânını takip etmek üzere o sohbet bir kenara bırakılacak olursa, bu gerçekliğin hakikaten de en çok mehtaplı gecelerde garip biçimde değişen gerçeklikle yakınlığı olduğu söylenebilirdi. Ancak bu gerçekliği de kavrayamıyor, onda yalnızca gündüz bastırılması daha kolay olan bir parça hayalperestlik fırsatı görüyorsak, işin doğrusu o zaman, daha ziyade hepten inanılmaz olanı zihnimizde canlandırmamız lazımdır, nitekim gündüzün boş hengâmesinden gecenin duygularla dolu cismanîliğine dalar dalmaz, yeryüzünün bir parçasında gerçekten de bütün hisler büyülenmişçesine değişirler! Sadece maddî ilişkiler eriyip gitmekle ve ışık ile gölgenin fısıltı hâlindeki cimasında yeniden oluşmakla kalmazlar, manevî ilişkiler de yeni bir tarzda bir araya gelirler. Konuşulan söz, inadı bırakıp yan anlamlar kazanır. Bütün taahhütler akın akın tek bir tecrübeyi ifade eder. Gece bütün tezatları bir ana gibi pırıltılı kollarına alır, onun göğsündeyken hiçbir söz yanlış, hiçbiri doğru değildir, hepsi de zihnin karanlıktan doğurduğu, insanın yeni bir düşüncede tecrübe ettiği, kıyas kabul etmez çocuğudur. Böylelikle mehtaplı gecelerde her olayın tekrar etmez bir tabiatı olur. Şiddetlenmiş bir tabiatı. Diğerkâm cömertlik ve vazgeçiş tabiatı olur. Her paylaşım samimi bir paylaştırmadır. Her veriş bir alıştır. Her alış, gecenin heyecanına birçok yönden ilmek ilmek işlenmiştir. Böy-

le olmak, olup bitenlerin bilgisine erişmenin tek yoludur. Çünkü benlik, bu gecelerde hiçbir şeyi alıkoymaz, kendi kendine sahip oluşun yoğunlaşması diye bir şey, bir hatıra bile kalmaz; katmerlenen nefis, sınırsız bir feragatin içine ışıldar. İşte bu geceler daha önce misline rastlanmamış, hatta gündüzün fakir aklının tasavvur dahi edemeyeceği bir şey olacağına dair anlamsız bir hisle doludurlar. Coşan, ağız değildir, baştan ayağa tüm vücut yerin karanlığının üstünde, göğün ışığının altında iki yıldız arası savrulan bir heyecanın ağına takılmıştır. Yoldaşlarla fısıldaşmak bir şahsın değil dünyevî olanın, hissiyata nüfuz edenin şehvaniyetidir, dünyanın durmadan tüm duyularımıza temas edip duyularımızca da temas edilen, aniden açığa çıkan kırılganlığıdır.

Gerçi Ulrich asla mehtap hülyalarına özel bir merak görmemişti kendinde ama nasıl ki hayat çok zaman hissizce yutulursa, bazen onun hayal meyal bir hâle bürünen tadı da da çok sonradan alınır; işte böylesi coşkunluklar adına kaçırdığı her şeyi, kız kardeşini tanımadan önce lakayt ve kimsesiz geçirdiği bütün geceleri aniden üzerlerine gümüş dökülmüş engin çalılıklar, çimlerdeki ay ışığı lekeleri, elmaları sarkan bir ağaç, şakıyan don ve yaldızlı kara sular hâlinde tekrar hissetti. Bunlar birbirleriyle alâkası olmayan, asla bir arada bulunmamış ama şu an sarhoşluk veren bir içeceğin türlü otlarından yükselen rayiha gibi birbirine karışan ayrıntılardı. Bunu Agathe'ye söylerken kendisi de hissetti.

O yüzdendir ki Ulrich söylediklerinin hepsini en son şu iddiayla özetledi: "İlk andan itibaren yüzlerimizi birbirine döndüren şeye, tam anlamıyla mehtaplı geceler hayatı denebilirdi!" Agathe derin bir nefes aldı. Bunun ne anlama geldiğinin hiç önemi olmamakla beraber muhtemelen şu demekti: Ama neden son anda bizi ayıran şeye karşı bir büyü bilmiyorsun?! Öyle tabiî ve samimi iç geçiriyordu ki kendisinin bile bundan haberi yoktu.

Bununla beraber yine onları birbirine meylettirip bir yandan da ayrı tutan bir hareketlenme başladı. İki insanın sonuna kadar beraber yaşadıkları her güçlü heyecan, üzerlerinde dermansızlığın çıplak aşinalığını bırakır; kavgada bile böyledir, bu takdirde duyguların, iliği oyup flüte çeviren kırılganlığında çok daha fazlası olmaz mı! Agathe'nin konuşmadan yakındığını işitince Ulrich de

duygulanarak, ilk hücumlardan sonraki sabah, uykusundan uyanan bir sevgili gibi mest olarak neredeyse ona sarılacaktı ama Agathe'nin gözlerinde derhal yine o gayriihtiyari ikaz belirdi. Ulrich'in kafasında acayip resimler canlanıyordu: Parmaklıkların arkasında Agathe. Veya mesafe gitgide artarken ona korkuyla el sallayan, yabancı yumrukların ayırıcı kuvvetiyle elinden koparılan Agathe. Sonra kendisi yalnız veda edilen ve kendini kaybeden değil ayrılan kişi de oluyordu... Belki de bunlar, aşk şüphesinin ebedî manzaralarıydı, vasat bir hayatta tüketilmişlerdi, gelgelelim belki de bununla hiç alâkaları yoktu. Ona bundan bahsetmeyi çok isterdi ama Agathe o an bakışlarını kaçırıp pencereye yöneltti ve tereddütle ayağa kalktı. Aşkın ateşi vücutlarındaydı ama vücutlarının tekrara cesareti yoktu, perdeleri neredeyse açık duran pencerenin öte tarafında, eksikliği hâlinde bedenin ancak kaba veya yüreksiz olacağı hayal gücünün bizzat ellerinden aldığı şey bulunuyordu. Agathe o yöne ilk adımlarını atınca Ulrich, onun muvafakatini tahmin ederek, gece manzarasını serbest bırakmak için ışığı söndürdü. Ay, yeşil pırıltılı siyahları sarıya çalan yüksek maviliklerde ve solgun solgun ışıldayan ufuktan sıyrılan çam ağaçlarının uçlarının ardında yükselmişti. Agathe, dünyanın bu derin ve küçücük parçasına isteksizce göz gezdirdi.

Sonra da, "Yani ay ışığı romantizminden fazlası değilmiş?!" diye sordu.

Ulrich cevap vermeden öylece ona baktı. Agathe'nin sarı saçları beyazımsı gecenin yanında, alacakaranlıkta ateşli bir hâl alıyor, dudakları gölgelerce aralanıyor, güzelliği can yakıyor ve ona karşı koymak âdeta mümkün olmuyordu. Fakat muhtemelen beyaz yüzündeki mavi göz çukurlarıyla Ulrich de onun nazarında benzer bir hâlde bulunuyordu, çünkü Agathe şöyle devam etti: "Şu an nasıl göründüğünü biliyor musun? Pierrot Lunaire* gibi! Dikkat, diye ihtar veriyor!" Agathe kendisini neredeyse ağlatacak bir heyecana kapılmışken, ona biraz haksızlık etmek istiyordu. Ay gibi yalnız Pierrot'nun solgun maskesinde çok zaman önce bütün faydasız insanlar, kan kırmızı dudakları hariç bembeyaz pudralara bulanmış,

* Fransız pantomiminin beyaz suratlı komik figürü. –*ç.n.*

asla sahip olmadıkları Kolombine* tarafından terk edilerek birbirlerine yürek yakan, huysuz kimseler olarak görünmüşlerdi; mehtaplı geceler sevdasını kaydadeğer derecede gülünç duruma düşüren de demek buydu. Ulrich ise kız kardeşinin ilk zamanlarda büyüyen acısına gönüllü olarak katıldı. Acı bir ifadeyle, "*Gül, Palyaço, Gül!*** bile palyaçonun şarkı söylediğini duyduklarında samimi takdirlerinden ötürü binlerce dar kafalının içini ürpertmiştir," diye temin etti. "Ne yaparsın ki bütün bu duygu çemberi aslında şüphe uyandırmaktadır! Bununla birlikte şu anki görünüşün uğruna hayatımın tüm hatıralarını feda edebilirim!" Agathe'nin eli Ulrich'inkini bulmuştu. Ulrich sessizce ve tutkuyla devam etti: "Zamanımızın, hislerin saadetinden tek anladığı hislerin sefahatidir, ay sarhoşluğunu da hissî bir zevkusefa diyerek değersizleştirir. Bu sarhoşluğun ya anlaşılmaz bir ruh hastalığı olması gerektiğini yahut başka bir hayatın parçası olduğunu doğru dürüst sezemez!"

Bu sözlerde –belki de mübalağa ettikleri için– imanla birlikte maceranın da kanatları vardı. Agathe ansızın, "İyi geceler!" deyip o sözleri yanına aldı. Kendini kurtarmıştı, perdeyi öyle aceleyle çekti ki ay ışığında dikilen iki kişinin görüntüsü bir hamlede kayboluverdi ve daha Ulrich ışığı yakmaya fırsat bulamadan Agathe odadan çıkmayı başardı.

Ulrich ona biraz vakit tanıdı. Peşinden, "Bu gece büyük bir gezi için yola koyulmadan önceki kadar sabırsız uyuyacaksın," diye seslendi.

Kapı kapanırken, "Öyle umarım!" cevabı geldi.

* Commedia dell'Arte'nin (16-18. yüzyıllarda İtalya'da maskeli karakterlerin oynadığı komedi tiyatrosu) kadın kahramanı. –*ç.n.*

** Richard Oswald'in asıl adı Lache, Bajazzo! olan 1915 yapımı sessiz filmi. –*ç.n.*

46

GÜNDÜZ VAKTİ AY IŞIKLARI

Sabahleyin tekrar görüşmeleri, uzaktan bakıldığında, sıradan bir evde sıradışı bir resme rastlamaya, hatta her şeyin sağa sola saçılmış olduğu tabiatta önemli bir heykel görmeye benzemişti ilkin; böyle anlarda bir anlam adası duyularda umulmadık şekilde gerçeklik kazanır ve ruh, varlığın sulak vadisinden yükselip yoğunlaşır! Fakat kardeşler birbirlerine doğru ilerlerken üzerlerinde bir sıkılganlık vardı; bakışlarında, geçen geceden kalma, onları şefkatli bir sıcaklıkla gölgeleyen bitkinliğin emareleri okunuyordu yalnızca.

Aşk insanı yormasa, ona yine bu kadar hayranlık duyulur muydu acaba! Dünkü heyecanın artçı sancılarını fark ettiklerinde, aşk insanlarının ölesiye keyif almaktan gurur duymalarına benzer bir mutluluk kapladı içlerini yine. Buna rağmen birbirlerinden aldıkları haz, salt böyle bir histen ibaret değildi, gözleri de heyecana gark olmuştu: Birbirlerine sundukları renkler ve biçimler dağınık ve asılsızlardı, bununla birlikte koyu sularda sürüklenen bir çiçek demeti gibi keskin bir şekilde belirgindiler. Sair zamanlardakinden çok daha kısıtlıydılar ama öyle bir kısıtlılıktı ki bu, görüntünün belirginliğinden mi yoksa derinlerdeki hareketliliğinden mi ileri geldiğini söylemek kabil değildi. Bu izlenim, hem idrak ve dikkatin inandırıcı hem de duyguların belirsiz sahasına aitti; zaten bu iz-

lenimi, tutulan nefesin soluk alıp vermek arasında süzülmesi gibi içerisi ile dışarısı arasında muallakta bırakan da buydu, şiddetiyle tuhaf bir tezat teşkil etse de o izlenim cismanî dünyaya mı aitti yoksa oluşumunu yalnızca manevî ilgisinin artışına mı borçluydu, ayırt etmesi kolay değildi. Zaten ikisi de ayırt etmek istemiyordu, çünkü bir tür akıl utancı onları alıkoyuyordu; takip eden uzun zaman müddetince de o utanç onları birbirlerine mesafeli durmaya zorladı, hâlbuki hassasiyetleri uzun süreliydi ve birdenbire hem kendileri hem de dünyayla aralarındaki sınır boyunun biraz değiştiği inancını uyandırmış olmalıydı.

Mevsim yine yaza dönmüştü, bol bol açık havaya çıkıyorlardı; bahçede çiçekler açmış, çalılar çiçeklenmişti. Ulrich çiçeklere baktığında –eskiden sabırsız olan birisi için pek eski bir alışkanlık değildi bu– artık bakışlarının bazen sonu ve işin aslına bakarsanız, başı da olmuyordu. Baktığı çiçeğin ismini tesadüfen bilecek olsa bu, sonsuzluk denizinden kurtuluşu oluyordu. O zaman çıplak bir sapın tepesindeki altın yıldızcıklar "hor çiçeği", erken olgunlaşan yaprak ve çiçek şemsiyeleri "leylak" oluveriyordu. Fakat ismini bilmediğinde bahçıvanı çağırdığı da oluyordu, çünkü o zaman bu yaşlı adam bilinmedik bir isim söylüyor ve her şey tekrar düzene kavuşuyor, doğru kelimeye sahip olmanın eşyanın dizginsiz vahşetine karşı sunduğu korumanın kadim sihri on binlerce yıl öncesinin teskin edici gücünü gösteriyordu. Ama başka türlü de olabiliyor, Ulrich küçük bir budak ve çiçek karşısında âciz kalıyor ve bilgisizliğini paylaşabileceği Agathe bile yanında olmayabiliyordu: O zaman birdenbire taze bir yaprağın açık yeşilini anlamak hepten imkânsız görünüyor ve küçük bir çiçek çanağının esrarengiz derecede sınırlı dolgunluğu ikide bir değişen ve hiç kesintiye uğramayan bir daireye dönüşüyordu. Ayrıca sırf Agathe'nin hatırı için bile olsa, şayet kendine yalan söylemiyorsa, onun gibi bir adamın tabiatla utana sıkıla buluşabileceğine inanmasının pek imkânı yoktur; tabiatın mırıldanışı ve gözlerini kaldırışı, sofuluğu ve sessiz musikisi, başını çayırlara koymasına kalmadan Tanrı'nın boynunu gıdıkladığını vehmedici özel bir saflığın imtiyazıdır daha ziyade, oysa söz konusu saflığın, tabiatın hafta içi meyve borsasında ticaret metaı yapılmasına hiç itirazı olmaz. Ulrich, Tanrı'ya sürekli duyduğu meftun-

luğun temelinde son derece sefih olan bu ucuz pazar malı, kelepir mistisizmden tiksiniyor, kendini, elle dokunulacak kadar belirgin bir rengi kelimelerle nitelemek veya düşünmeye gerek bırakmadan kendi kendini açıklayan formlardan birini tasvir etme aczine bırakmayı yeğ tutuyordu. Çünkü böylesi bir durumda kelime kesmez, meyveyi ağzınızda sansanız bile o dalında kalır; herhâlde gündüz mistisizminin ilk sırrı da budur. Gizli niyeti esasen, bunun günün birinde bir yanılgı gibi kaybolması olmasa bile Ulrich o sırrı kız kardeşine açıklamaya uğraştı.

Ama bu sayede, tutkulu anların ardından daha sakin, hatta bazen darmadağınık olan sohbet hâli ki içyüzünü tamamen anlamalarına rağmen birbirlerinden korunmalarına yarıyordu, bir hayli genişledi. Çoğu zaman bahçede, sürekli güneşin peşinden sürükledikleri iki şezlonga uzanıyorlardı; bu yaz başı güneşi, her sene yaptığı büyünün üzerine milyonuncu defadır ışıldıyordu, Ulrich de o sıra aklından geçen ve şu an epey solgun, biraz da kirli görünümlü ayı andıran veya köpük kabarcığı misali temkinle yuvarlanan bazı şeyler söylüyordu: Böylelikle hem de çok vakit geçmeden muğlak ve çoğunlukla da menhus bir tezattan bahsetmeye başladı, anlamak fiilinin her türlüsü bir tür sathiliği, bir satıh düşkünlüğünü şart koşar ki bu zaten "kavramak" kelimesinde de ifadesini bulur ve iptidai tecrübelerin teker teker değil her birinin bir diğeri üzerinden anlaşılmasıyla kaçınılmaz olarak derinlikten çok düzlüğe bağlanmasıyla alâkalıdır. Sonra devam etti: "Mesela, önümüzdeki çimenlerin yeşil olduğunu iddia ettiğimde, sözlerim kulağa çok net gelse de aslında söylediğim pek bir şey yoktur. Yanımızdan geçen bir adamın soyadının yeşil olmasını söylememden bile daha fazla bir anlamı yoktur doğrusu. Zaten yeşilin kaç tonu vardır, yüce Tanrım! Bu noktada bu yeşil çimenin, çimen yeşili olması veya üzerine az önce yağmur yağan çimen gibi yeşil olması idrakiyle yetinmem bile daha iyidir–" Güneş ışıklarının vurduğu taze çimenliğe miskin miskin göz kırparak bakıp şöyle dedi: "Sen olsan, ihtimal, gerçekten de böyle tasvir ederdin, çünkü görüntüleri elbise kumaşlarından ayırt etmekte tecrübelisin. Oysa ben, rengi belki ölçebilirim de: Dalga uzunluğu muhtemelen milimetrenin beş yüz kırk milyonda biridir, diyebilirim; o zaman bu yeşil yine de zahiren yakalanıp bel-

li bir noktaya sabitlenmiş olur! İşte, benim ağzımdan da kaçıyor, bak: Bu zemin renginde kumaşı andıran bir taraf var, bilindik renk isimleriyle nitelenmesi asla mümkün değil, çünkü yeşili, ipeğin veya pamuğun yeşilinden farklı. Hâl böyle olunca da yine o derin aydınlanmaya varıyoruz; yeşil çimen, çimen yeşilidir, o kadar!"

Şahitliği istenen Agathe, insanın hiçbir şeyi anlayamayacağını gayet anlaşılır bulduğunu ifşa eden bir cevap verdi: "Sana tavsiyem şu, gece vakti aynaya bak: Karanlıktır, siyahtır, hemen hiçbir şey görmezsin; bununla birlikte o hiçlik, sair karanlığın hiçliğinden apaçık başka bir şeydir. Camı, derinliğin ikiye katlandığını ve geriye kalan az miktar parıldama kabiliyetini sezer – yine de hiçbir şeyin farkına varmazsın!"

Ulrich, kız kardeşinin bilimin namusunu büsbütün zedelemeye bu denli istekli olmasına güldü; kastettiği asla kavramların hiçbir değeri olmaması değildi, belli etmese de kavramların ne işler başardığını pekâlâ biliyordu. Belirtmek istediği, tek tek tecrübelerin, yanında biri olsa bile insanın makûl bir sebepten ötürü tek başına üstesinden gelmesinin gerektiği tecrübelerin akıl almaz tarafıydı. Tekrar etti: "Benlik, izlenimlerini ve ortaya koyduklarını asla teker teker değil daima alâka kurarak, başka şeylerle gerçek veya hayalî, benzer veya benzemez örtüşmeler içerisinde kavrar; böylelikle adı olan her şey, bakış açıları ve silsileler hâlinde, büyük ve vâkıf olunamaz bütünlüklerin parçaları olarak, birbirlerinden destek alarak ve içlerinden ortak bir gerilim geçerek birbirine yaslanır. Fakat o yüzdendir ki," diye aniden başka bir tonda devam etti, "bu alâkalar, herhangi bir vesileyle iş görmez ve içerdikleri nizami sıralardan hiçbiri tepki göstermezse, insan derhal tasvir edilemez ve gayriinsanî, hatta geçersiz kılınmış ve şekilsiz bir yaradılışla karşı karşıya kalır!" Böylelikle yine başladıkları noktaya dönmüşlerdi ama Agathe orada, karanlık yaradılışı, dünya uçurumunu, kendisine yardım edecek Tanrı'yı hissetti!

Ağabeyi dedi ki: "Anlamak dindirilemez bir şaşkınlığa yer açar, en ufak tecrübe –şu ot parçası veya bir kelimeyi telaffuz ederken dudakların arasından çıkan yumuşak sesler– kıyaslanamaz, dünya gibi yalnızlaşır, sebebi anlaşılmaz bir bencilliği olur, derin bir sersemlik yayar!.."

Sustu, bir saman sapını elinde kararsızca döndürdü ve hiçbir şey düşünmüyor, hiçbir şeye dikkat etmiyor gibi görünen Agathe'nin, sohbetin cismanîliğini tekrar kurmasına neşeyle kulak kabarttı. Kız kardeşi şöyle cevap veriyordu: "Etraf daha kuru olsaydı çimlere uzanmak isterdim! Hadi, gidelim! Çöpe atılmış ayakkabı gibi tevazula tabiata dönerek çayırlarda yatmayı çok isterim!"

Ulrich, "Ama bunun tek anlamı, bütün hislerden el çekmek olacaktır," diye itiraz etti. "Herkesin güya tek başına sahip olduğu şu sevgiler, nefretler, ıztıraplar ve iyilikler öbek öbek ortaya çıkarsa hâlimiz ne olur, ancak Tanrı bilir. Herhâlde bütün eylem ve düşünme yetilerimiz gasp edilmiş olurdu, çünkü ruhumuz ne tekerrür ediyorsa onun için yaratılmıştır, sıranın büsbütün dışına çıkan şeyler için değil–" İçi sıkılıyor, hiçliğe taarruz ettiğini sanıyordu, alnı tedirginlikten kırış kırış, kız kardeşinin suratına yoklarcasına baktı.

Agathe'nin suratı cevap niyetine aklından geçen bir şeyler söylerken etrafını çevreleyen ve saçıyla oynayan havadan çok daha berraktı. "Neredeyim bilmiyorum, ne kendimi arıyorum, ne bundan haberdar ne de bilgi sahibi olmak istiyorum. Onun aşkının membaına öyle daldım ki denize dalıp sular altında kalmışım da etrafımda sudan başka bir şey göremiyor veya hissedemiyorum sanki."

"Bu söz nereden?" diye merakla soran Ulrich kardeşinin, kütüphanesinden aldığı bir kitabı elinde tuttuğunu ancak o sırada keşfetti.

Agathe onu konuşturmayıp cevap vermeden okumaya devam etti: "Tâ o karanlık kuvvete kadar bütün gücümü kuvvetimi aştım. Sessiz duyar, ışıksız görür oldum. Sonra gönlüm zeminini, ruhum sevgisini, zihnim biçimini, tabiatım özünü kaybetti."

Sonra Ulrich de hangi kitap olduğunu anlayıp gülümsedi, Agathe ancak o zaman, "Senin kitaplarından," dedi. Kitabı kaparken iktibasını ezberden şu nidayla tamamladı: "Sen kendin misin, değil misin? Bundan habersizim, bilmiyorum, kendimi de bilmiyorum. Âşığım ama kime, bilmiyorum; ne sadığım ne hain. Öyleyse ben neyim? Hatta aşkımdan bile bîhaberim; gönlüm aşkla hem dolu hem boş!"

Kuvvetli hafızası normalde de hatırladıklarını kavramlara çevirmekten hoşlanmaz, şiir ezberlercesine onları da tek tek anlamlarıyla muhafaza ederdi; hiç dikkat çekmeyecek biçimde konuşurken bile ruhunun ve bedeninin, sözlerine daima tasviri zor şekillerde katılmasının nedeni de buydu. Ulrich babasının mezarının karşısında, onun, Shakespeare'in muhteşem mısralarını okuduğu sahneyi hatırladı. "Benimkine kıyasla onun varlığı ne kadar da vahşi!" diye düşündü. "Bugün pek bir şey söylemeye cüret etmedim!" Ona yaptığı "gündüz mistisizmi" açıklamasını gözden geçirdi: Şöyle bir bakıldığında açıklaması, tecrübelerin alışıldık ve oturmuş düzeninden geçici sapmalar olması ihtimalini kabul etmesinden öteye geçmiyordu; bu anlayışla Agathe'nin yaşadıkları, olağan tecrübelerin temel kanunundan biraz daha duygulu bir kanuna riayet ediyor ve gezgin oyuncular kumpanyasına katılmış küçük burjuva çocuklarına benzemiyordu. Kız kardeşiyle arasındaki her mekân kesiti günlerdir, tamamlanmamış olaylarla dolu olmasına rağmen bundan fazlasını söylemeye cesaret edememişti demek! Bu arada acaba kabul ettiğinden daha fazlasına inanılamaz mı sorusuyla giderek daha fazla meşgul olmaya başladı.

Sohbetlerinin hararetle zirveye ulaşmasından sonra, Agathe'yle kendilerini tekrar sandalyelerine bırakmışlardı; bahçenin sessizliği, tınısı kesilen sözlerin üstünü örtüyordu. Ulrich'in bir meseleyle meşgul olmaya başladığı söylendiğine göre, şurası şüphesiz düzeltilmelidir ki aceleyle yürüyen birinin önü açık paltosunun rüzgârda uçuşan eteklerinin önünden gitmesi gibi ikisinin sorularının önünden de çok sayıda cevap gitmekteydi. Ulrich'i meşgul eden, aslında şaşırtıcı bir fikirdi ve bu fikir, aslen inanç talep etmiyor, ortaya çıkışıyla muhtemelen bir şaşkınlık ve böylesi bir fikrin bir daha asla unutulamayacağı izlenimini meydana getiriyordu ki kardeşlerin isteklerine bakılırsa bu izlenim biraz nahoş bir şeydi. Ulrich tanrısız değil de, daha ziyade Tanrı'dan azade düşünmeye alışıktı, bilimsel olarak söylemek gerekirse bunun anlamı, Tanrı'ya her muhtemel yönelişin duygulara bırakılması gerekliliğidir, çünkü o yönelişler idraki teşvik etmek değil, ancak yolu izi olmayan izbelere çeldirmek kudretindedirler. O dakikada bile bunun tek doğru olduğundan en ufak şüphesi yoktu; zaten insan zihninin elle tutulur

başarıları aşağı yukarı ancak Tanrı'nın yolundan çekildikten sonra ortaya çıkmamış mıdır? Ama zihnine musallat olan fikir şöyle diyordu: "Ya bu gayriilahîlik Tanrı'ya uzanan çağdaş yoldan başka bir şey değilse?! Her devirde ona ulaşmak için o devrin en güçlü ruhanî kuvvetlerine tekabül eden başka bir düşünce yolu daha olmuştur; bütün rüyaları, efsaneleri ve kılı kırk yararak icat edilmiş kavramları sırf, dünyayı araştırıp keşfedişimizin zirvesindeyken yüzümüzü tekrar Tanrı'ya çevireceğiz ve onunla yeni başlayan bir tecrübe ilişkisi kesbedeceğiz diye inkâr etmek, bizim kaderimiz, akıllı ve girişken bir tecrübe çağının kaderi olmaz mıydı?!"

Biliyordu ki bu çıkarımın hiç ispat kudreti yoktu; hatta çıkarımı çoğu kimseye terslik olarak görünecekti ama önemsemiyordu. Aslında kendisinin de bu çıkarımı düşünmemesi gerekirdi: Bilim metodu –meşruiyetini daha demin açıklamıştı– mantıktan başka, "tecrübeden" elde edilmiş kavramları yüzeyden, tezahürlerin derinlerine indirip berikini ötekiyle açıklamaktan ibarettir; tabiata hâkim olabilmek için insan onu tahrip edip düzler; aynını tabiatüstüne doğru genişletemeyeceği itirazı da akla yatkındır. Ama Ulrich şu an o itirazı reddediyordu: Çöl itiraz değildir, o ezelden beri ilahî çehrelerin doğum yeri olmuştur; üstelik henüz ulaşılmamış ihtimallerin ne olduğu da peşinen tahmin edilemez! Fakat bu esnada kendisiyle belki ikinci kez tezada düştüğü veya kendi yolundan ayrılan bir istikamete saptığı gözünden kaçıyordu: Pavlus'a göre iman, kişinin ümit ettiği şeyleri güvenle beklemesi ve görmediklerine iman etmesidir; işte okumuş kimselerin itikadı hâlini alan bu apaçık tarifle düştüğü tezat, Ulrich'in kalbinde taşıdığı en şiddetli zıtlıklardan biriydi. Bilginin küçültülmüşü olan iman, Ulrich'in varlığına ters geliyordu, iman daima "daha iyi bilginin hilafınadır"; hâlbuki "en iyi bilginin sezgisinde" özel bir durum ve girişken zihinler için bir dolaşım alanı görmek imana vergidir. Bu tezadın şu an zayıflamış olması Ulrich'e ileride bazı zahmetler çıkaracaksa da şimdilik hiç farkına varmıyordu, çünkü o dakika, zihnini meşgul edip eğlendiren bir tali fikirler öbeği mevcuttu.

Birkaç örnek seçti. Hayat, her geçen gün daha tekdüze, daha gayrişahsî oluyordu. Bütün eğlencelere, heyecanlara, dinlenmele-

re, hatta tutkulara bile tipik, mekanik, durağan ve yüklü bir şeyler nüfuz ediyordu. Yaşam iradesi, dere ağzında duraksayan akıntı gibi genişleyip düzleşiyordu. Sanat iradesi kendi kendisinden bile şüphelenir olmuştu. Öyle bir manzara vardı ki zaman münferit varlığı değersizleştirmeye başlıyor, mamafih bu kaybın yerine yeni, müşterek eserler koyamıyordu. İşte çağın çehresi böyleydi. Bu çehreyi anlamaksa çok zordu; onu bir defa sevmiş, derinlerde gürleyen bir volkanın balçıklı ağzına çevirmeye çalışmıştı, çünkü kendini başka binlercesi gibi genç hissediyordu ve yine o binlercesi gibi bu çehreden yüz çevirmişti, çünkü eciş bücüş şekli dehşet veren bu manzaranın hakkından gelemiyordu, bu çehre aydınlandı, sakinleşti, hileli bir güzelliğe büründü ve içten içe ışıldadı, hem de tek bir düşünceyle! Zira ya dünyayı değersizleştiren, Tanrı'nın kendisi idiyse? Böylelikle dünya birden tekrar mana ve lezzet kazanmaz mıydı? Zaten Tanrı'nın dünyaya minimini bir adımla yaklaşacak olsa bile onu değersizleştirmesi gerekmez miydi? Ya bunun gölgesinin eserini bile idrak etmek tek ve gerçek macera anlamına gelmez miydi?! Bu mülahazalarda, bir dizi maceranın mantıksız tutarlılığı vardı ve hepsi dimağına öyle yabancılardı ki Ulrich rüya gördüğünü zannetti. Ara sıra çekine çekine kız kardeşinden tarafa bakıyordu, yaptıklarını fark edeceğinden korkar gibiydi, bu sırada birkaç kez onun sarışın başını göğün karşısındaki ışıktaki parlaklık gibi müşahede etti, saçlarında oynaşan havanın, bulutlarla da oynaşmakta olduğunu gördü.

Zira bunlar olurken Agathe de hafifçe doğrularak etrafa şaşkınlıkla bakmıştı. Sonra hayatın bütün hislerinden el çekmenin nasıl olacağını tasavvur etmeye çalıştı. Mekân, bu boyuna aynı kalan, içi boş zar bile galiba değişmiş, diye düşündü. Gözlerini bir süre kapalı tutup tekrar açtığında bahçe dokunulmamış hâliyle sanki daha demin yaratılmış gibi gözüne ilişince, kendisini ağabeyine bağlayan yönün, bütün hepsi arasındaki en mükemmel yön olduğunu bir vizyon kadar açık seçik ve soyut olarak fark etti: Bahçe bu hattın etrafında "bulunuyordu" ve ağaçlar, yollar ve gerçek çevrenin diğer kesimlerinde bir şey değişmeden –buna kanaat getirmesi kolay olmuştu– her şey eksen olarak bu bağlantıyı almış, böylelikle de görünmeden görünür bir şekilde değişmişti. Bu, kulağa çelişkili

gelebilirdi ama Agathe, dünyanın orada daha tatlı, belki daha ıztıraplı olduğunu bile söyleyebilirdi: İşin tuhaf tarafı, insanın bunu gözleriyle gördüğünü zannetmesiydi. Üstelik bu durumun dikkat çeken bir yanı da vardı, etrafındaki bütün suretler en tekinsiz şekilde terk edilmiş gibi duruyorlar ama yine son derece tekinsizce mest edici bir canlılık arz ediyorlardı, narin bir ölüm veya tutkulu bir baygınlık görüntüsü içerisinde sanki az önce adı konamayacak bir şey tarafından terk edilmişler, bu terk ediliş onlara âdeta insanî bir şehvaniyet ve hassasiyet bahşetmişti. Üstelik mekân izlenimine benzer bir şey zaman hissinde de vuku bulmuştu; bu akışkan bağ, ölümle tekinsiz bir tali ilişkisi olan bu yuvarlanan merdiven bazı anlarda donup kalıyor gibi olurken bazı anlarda hiç bağlantısız, akıp gidiyordu. Maddeten tek bir an geçerken manen, bir saat mi yoksa bir dakika mı ara verdiğine dair iz bırakmaksızın ortadan kaybolabiliyordu.

Ulrich bir defasında kız kardeşini bu teşebbüslerde bulunduğu sırada yakalayıp ne yaptığını az çok tahmin ettiğinden olacak sessiz sessiz gülümseyerek şöyle dedi: "Bir kehanet var, güya tanrılar için bin yıl, gözlerini açıp kapamaktan daha fazla sürmüyormuş!" Sonra ikisi de arkalarına yaslanıp sessizliğin uyurken söylediklerini dinlemeye devam ettiler.

Agathe, "Bütün bunların nedeni aslında sadece kendisi; yine de ne zaman gülümsese şüphe ediyor!" diye düşündü. Fakat güneş, biteviye yeryüzüne inen sıcaklığıyla, uyku hapı misali, Ulrich'in açık dudaklarına şefkatle vuruyor, Agathe bunu kendi dudaklarından hissederken ağabeyiyle hemhal olduğunu fark ediyordu. Kendini onun yerine koymaya, onun düşüncelerini tahmin etmeye çalıştı, aslında aralarında bunu yapmaya müsaade yoktu, çünkü bu hâl yaratıcı ilgiden değil dışarıdan gelmekteydi, bununla birlikte bir değişiklik olması bakımından çok da rahatlatıcıydı. "Bir aşk hikâyesinden ibaret kalsın istemiyor!" diye düşünüp ilave etti: "Aynı benim zevkim." Hemen sonrasında da aklından şunlar geçti: "Benden sonra başka kadın sevmeyecek, çünkü bu artık aşk hikâyesi olmaktan çıktığı gibi üstüne üstlük olabilecek son aşk hikâyesi de!" Sonra da ekledi: "Biz bir nevi, aşkın son Mohikanları olacağız!" O

an kendine karşı da bu ses tonunu kullanmaya muktedirdi, çünkü nefsine samimiyetle hesap verince, Ulrich'le beraber bulunduğu bu büyülü bahçe gerçeklikten çok temenni oluyordu elbette. Bin Yıllık İmparatorluk'un, Ulrich'in bir defasında bahsettiği bu sağlam bir zemine sahip görünen isme rağmen, başlamış olabileceğine pek inanmıyordu. Hatta temenni kuvvetlerince fazlasıyla terk edilip, nerede olduğunu bilmemekle beraber rüyalarının her zaman vuku bulduğu yerde ise fazlasıyla ayık olduğunu hissediyordu. Hatırlıyordu; Ulrich'ten önceki hayatında, içinde şu an ruhunun sallandığı böylesine bir ayakta uyuyuşun, kendisini hayatın arkasına, ölümden sonraki bir uyanıklığa, Tanrı'nın yakınlarına, kendisini almaya gelen güçlerin yanına veya yalnızca hayatın yakınına, kavramların bitişine ve tasavvur ormanlarına, çayırlıklara doğru bir geçişe götürebildiğini hayal etmesi aslında çok daha kolay oluyordu: Bunun ne olduğu hiç belirginlik kazanmamıştı zira! O yüzden de şu an bu eski tasavvurları hatırlamaya uğraşıyordu. Ama hatırına gelen yalnızca, iki devasa parmağın arasına gerilmiş, engin bir sabırla sallanan bir hamaktı; sonra âdeta, aralarında durunca insanın yukarı yükselerek ortadan kaybolduğunu hissettiği yüksek ağaçlar tarafından boyunun sessizce aşılması hissi; en nihayetinde de kavranamaz ancak bir yandan da elle tutulur bir içeriği olan bir hiçlik–: İşte, muhtemelen bunlar isteklerinin vaktiyle teselli bulduğu, fikir ve vehim arası yapılardı. Ama acaba gerçekten de yalnızca ara ve yarım yapılar mı olmuşlardı? Şaşırtıcıdır, çok tuhaf bir şey Agathe'nin dikkatini gitgide daha fazla çekmeye başladı. "Sahiden," diye düşündü, "nasıl denir: İnsanın beyninde âdeta şimşekler çakıyor! Ve ne kadar uzun sürerse, ışıkları da o kadar yayılıyor!" Çünkü vaktiyle kurduğu tüm hayaller şu an muhtemelen, bakışlarını gözlemlemeye odakladıkça, sükûnet ve sabırla ortalıkta duran ne varsa hepsinde bulunuyordu! O şey dünyaya sessizce adım atmıştı. Şüphesiz –körü körüne inanan birinin tecrübesinden farklı olarak– Tanrı onun macerasına uzak kalmıştı ama karşılığında bu macerasında artık yalnız da değildi: İşte gerçekleşmeyi, sezinlemeden ayırt eden, hem de dünyevî tabiîliğin lehine ayırt eden iki değişiklik bundan ibaretti.

47

İNSANLAR ARASINDA YÜRÜYÜŞ

Müteakip günlerde tanıdıklardan el etek çektiler ve seyahat bahanesiyle kendilerine ulaşılmasına izin vermeyerek bütün tanıdıkları şaşkınlığa gark ettiler.

Çoğunlukla gizlice evde kalıyor, dışarı çıktıklarındaysa kendileriyle aynı toplum tabakasına mensup kimselerle karşılaşabilecekleri yerlerden kaçınıyorlardı; kendilerini güvende hissettikleri eğlence mekânları ve küçük tiyatrolara gidiyorlar ve ekseriyetle, evden çıkar çıkmaz, büyük şehrin akıntılarını takip ediyorlardı; bu akıntılar bir ihtiyaçlar manzumesidir ve kitleleri bir gelgit kesinliğiyle, saatine göre bir yerlere tıkıştırıp başka yerlerden çekip koparırlar. Kendilerini belli bir niyetleri olmaksızın bu duruma teslim ediyorlardı işte. Birçoklarının yaptığını yapmak ve kendi ruhlarına karşı sorumluluklarını bir süreliğine ortadan kaldıran bir yaşam tarzına katılmak onları eğlendiriyordu. Yaşadıkları şehir onlara daha önce hiç bu denli güzel, güzel olduğu kadar da yabancı gelmemişti. Evler, tek tek bakıldığında veya tek başlarınayken güzel olmasalar da bütün olarak büyük bir resim teşkil ediyorlardı; gürültüler, sıcaklığın seyrelttiği havanın içinden çatılara kadar uzanan bir nehir misali akıp gidiyordu; caddelerin derinliğiyle kısılan şiddetli ışıkta insanlar, ihtimal, hak ettiklerinden daha ihtiraslı ve es-

rarengiz görünüyorlardı. Her şey ses, görünüş ve koku bakımından öyle yeri doldurulamaz ve unutulamaz bir hâldeydi ki anilikleri içerisinde âdeta kendi kendisini nasıl gördüğünü belirtiyordu; iki kardeş de yüzlerini dünyaya dönmek için aldıkları bu daveti canlarına minnet kabul ediyorlardı.

Yine de olanlar, belli bir çekinceyle cereyan ediyor, iki kardeş aradaki ahenksizliği seziyordu. Haklarında serbestçe konuşamamalarına rağmen onları birbirlerine bağlayan gizlilik ve belirsizlik, diğer insanlardan da izâle ediyordu fakat öbür taraftan, bir yasağa değil de bir müjdeye çarparak kırıldığı için ikide bir hissettikleri aynı tutkudan ötürü cismanî bir birleşmenin bunaltıcı kesintileriyle benzerliği olan bir durum içerisindeydiler. Çaresiz kalan şehvet, vücutlarına geri dönüp içlerini güzün son veya baharın ilk günlerine benzer bir belirsizliğin hâkim olduğu bir kırılganlıkla doldurdu. İnsanlara ve dünyaya karşı duyguları asla birbirlerine besledikleri duygular gibi olmasa da, şayet öyle olsaydı "nasıl olurdu"nun güzel gölgesinin kalplerine düştüğünü seziyorlar ve karşılarına ne çıkarsa çıksın, kalpleri mülayim bir yanılgıya ne tamamen inanabiliyor, ne de o gölgeden tamamen vazgeçebiliyordu.

Bu durum, beklentileri ve inzivaları dolayısıyla ham hayallerinden kurtulmamış bütün dünyevî eğilimlere de gerçekliğin ve uyanıklığın, her duygunun önüne koyduğu engellere de hassasiyet kazandıkları izlenimi uyandırıyordu gönüllü ikizlerin üzerinde; hayatın her büyük çabayı bir başka küçük uğraşla bastıran iki taraflı tuhaf yapısı da gözlerine fazlasıyla batar oldu. Bu yapı her ilerlemeyi bir gerilemeye, her kuvveti bir zaafa bağlar; kimseye başka birinden almadığı bir hakkı vermez, hiçbir karmaşayı yeni bir düzensizlik yaratmadan düzeltmez, hatta yüceliği ortaya çıkarmasının görünüşteki tek sebebi yüceliğin hak ettiği şerefi ilk fırsatta bir sıradanlığa dönüştürmektir. Böylelikle adeta çözümsüz, belki de son derece gerekli bir bağ insandaki tüm ümitvâr gayretleri, zıtlarının meydana gelişiyle ilişkilendirip hayatı –diğer bütün zıtlıkların ve hizipleşmelerin ötesinde– zeki veya zekâ bakımından ancak kafalarının yarısı dolu olan insanlara çekilmez kılar ama bir yandan da onları buna bir açıklama bulmaya teşvik eder.

Hayat madalyonunun iki yüzünün böylece birbirine tutturulması, çok farklı şekillerde değerlendirilmiştir. İnsanları küçümseyen dindarlar onda dünyaya düşkünlüğün sonucunu, yaman tipler hayatın en sulu filetosunu görmüşlerdir; vasatlar bu çelişkinin içinde kendilerini bildik bir muhitte gezermişçesine rahat hissederler; temkinli düşünenlerse, dünya insanî kavramlara uymak için yaratılmamıştır, demekle yetinirler. Velhasıl bu durum dünyanın veya insan tasavvurlarının kusuru diye görülmüş, hem çocuksu bir tatlılık hem de hüzünle veya inatçı bir lakaytlıkla sineye çekilmiştir, bunun hükmünü vermek son tahlilde, akla düşen şerefli bir görevden çok mizaç meselesidir. Gelgelelim, dünyanın insanların taleplerine uymak için yaratılmadığı ne kadar kesinse insanların kavramlarının dünyaya uymak için yaratıldığı da o kadar kesindir, çünkü kavramların görevi budur; ne var ki bunu neden asla doğruluk ve güzellik sahasında meydana getirmedikleri sorusunun ucu, tuhaftır, açık kalır. Plansız yollar da bunu resimli bir kitap gibi sunup meydanı, sayfaları çevirmenin yarattığı ve tek tük değişiklikler gösteren o heyecanın eşlik ettiği konuşmalara bırakırlar.

Bu konuşmalardan hiçbiri konusunu somut ve eksiksiz ele almıyor, hepsi zaman geçtikçe türlü türlü konulara yöneliyordu; bu sırada da düşüncelerin bütün ilişkileri gitgide genişliyor, peş peşe gelen canlı vesilelere göre yapılan sınıflandırma, neşeli gözlemlerin taşkın seli karşısında ikide bir başarısızlığa uğruyordu; sonuç apaçık görülene kadar bu durum hem kaybedip hem kazanarak uzun uzun devam etti.

Böylelikle Ulrich de –tesadüfen veya bilerek, emin olarak veya rastgele– ilk olarak şu ihtimali kabul etti ki hem duygulara konulan engel hem de hayatın bir ileri bir geri adımlarının veya en azından gidiş gelişlerinin, kısaca söylemek gerekirse, hayatın manevî güvenilmezliğinin, yapması gereken ve faydasız da sayılamayacak bir görevi vardı, işte o görev de ortalama bir yaşam durumunu üretip muhafaza etmekti.

Dünyadan dehanın zevk bahçesi olmasını talep edeceği yoktu. Dünya tarihi, hadi ifrat hâlinde olmasa bile, yalnız uç noktalarında bir dâhinin ve onun eserlerinin tarihi, esasındaysa ortalama in-

sanın hikâyesidir. Dünyanın, üzerinde çalıştığı ve ölüp ölüp yine içinden çıkıp dirilen malzemesi işte bu ortalama insandır. Bunu, Ulrich'in aklına getiren belki bir yorgunluk ânıydı. Belki Ulrich orta yükseklikteki ve ortalama her şeyin kuvvetli olduğunu ve kendi türünü muhafaza etmek adına en iyi ihtimali sunduğunu düşünürken bodoslama düşünüyordu; kabul edilmeliydi, insanın kendisini hayatta tutması hayatın ilk kanunuydu ve bu kanun galiba yerindeydi de. Fakat bu başlangıçta, hiç şüphesiz başka bir ihtimalin de söz hakkı vardı. İnsanlık tarihinin ruhanî yükselişlerini, tutup da ortalama insandan elde etmesi kesin bile olsa deha ve aptallık, kahramanlık ve iradesizlik gibi hususların tamamına bakıldığında insanlık tarihi milyonlarca tahrik ve direncin, niteliklerin, kararların, tertiplerin, tutkuların, idraklerin ve yanılgıların tarihidir; onları dört bir taraftan alıp dört bir tarafa dağıtır. Ortalama insanda ve insanlık tarihinde aynı unsurlar birbirine karışır; böylelikle insanlık tarihi her halükârda ortalamanın tarihidir veya nereden bakıldığına bağlı olarak milyonlarca tarihin ortalamasıdır; sonsuza dek ortalama olanın etrafında muallakta kalacak olsa bile, son tahlilde bir ortalamanın ortalama olmasına öfkelenmekten daha manasız ne olabilir!

Fakat bunları düşünürken ihtimal hesabındaki gibi ortalamanın da hesap edilebileceğini hatırladı. – İhtimal kuralları işe soğuk, âdeta arsız bir rahatlık içerisinde, olayların kâh şöyle kâh böyle, hatta oldukları şeyin aksi yönde meydana gelebileceklerini söylemekle başlar. Bunun üzerine bir ortalamanın oluşturulması ve berkitilmesi için gereken, daha yüksek ve özel değerlerin, ortalama değerlerden sayıca daha az olması, hatta hemen hiç ortaya çıkmamaları ve bu durumun orana vurulmayacak kadar küçük değerler için de geçerli olmasıdır. Ötekiler de berikiler de, en iyi veya en kötü ihtimalle sınır değeri olarak kalırlar, hem de sadece hesap talimatlarına göre değil tesadüf benzeri şartların hüküm sürdüğü her yerde edinilen tecrübeye göre de durum böyledir. Bu tecrübe, afet sigortaları ve ölüm oranları tabloları üzerinden elde edilmiş olabilir ama tarihe bakıldığında da, bir şeyleri tek taraflı biçimlendirmek ve aşırı talepleri saf hâlleriyle gerçekleştirmek uzun vadede nadiren başarı getirmiştir ki bu da sınır değerlerinin düşük ihtimalli

olmasına açık seçik uymaktadır. Şayet bu durum bir bakıma müphem görünecek olursa, başka bir bakımdan insanlığın en az, girişim müptelası dehadan olduğu kadar, eyleme geçmesi için tahrik edilen aptallıktan da kurtarılması için yeterince işe yaramıştır! Ulrich ihtimaliyet bakışını elinde olmadan gitgide daha çok manevî ve tarihî olaylara, mekanik ortalama kavramını ise ahlâk kavramına naklediyor, böylelikle hayatın, ilk başta düşündüğü iki yönlülüğüne geri dönüyordu. Çünkü fikirler ile duyguların engelleri ve değişimi; onların nafilelikleri, manaları ile zıtlarının gerçekleşmesi arasındaki yanıltıcı ve muammalı irtibat, bunların hepsi ve benzerleri, her birinin bir öteki kadar mümkün olabileceği varsayımının tazammun ettiği birer sonuçtu. Bu varsayım ise, içeriğini ihtimal hesabının sağladığı temel kavramdır ve ihtimal hesabındaki tesadüf kavramının tarifidir; aynı zamanda dünyanın gidişatını da göstermesi, her şey sadece tesadüfe terk edilecek olsa, bu gidişatın çok da farklı sonuçlanmayacağı çıkarımına da izin verir.

Agathe, dünyanın gidişatının tesadüfle denk tutulması, hakikati keyfî bir maksatla karartmaz mı ve romantik bir bedbinlik değil midir, diye sordu.

Ulrich, "Hiç alâkası yok!" diye cevap verdi. "İşe bütün ümitvâr beklentilerin nafileliğiyle başladık ve bu nafilelik bize hain bir sır gibi göründü. Onu şimdi ihtimaliyet kurallarıyla kıyaslarsak, meşhur zıddıyla alay edercesine oynayan bir ifadeyle, yaradılışın 'önceden belirlenmiş ahenksizliği' denebilecek bu sırrı, hilafına olan biten bir şey yok diyerek gayet sade açıklamış oluruz! Tekâmül kendi başına bırakılmıştır, üstüne manen tanzim edici bir kanun yüklenmemiştir; o, tesadüfe uyuyor görünür; bu sırada hakiki olan meydana gelemiyorsa bile aynı varsayım, hiç olmazsa muhtemel olanın sebeplerini gösterir! Aynı zamanda, hiç istenmeyen artışını her yerde hissettiren ve kendini tek başına belirleyen 'ortalama' faktörünü de ihtimalden hareketle açıklamış oluruz. Demek ki bunun romantik bir tarafı, hatta belki de karartılmış bir tarafı bile yoktur; bu daha ziyade, ister istemez girişken nitelik kazanan bir teşebbüstür!"

Yine de, hakkında daha çok konuşmak istemediği bu entelektüel konuyu girişten öteye geçmeyerek kendi hâline bıraktı. Büyük bir meseleye beceriksizce ve dolambaçlı yollardan temas ettiği hissine kapılmıştı. O büyük mesele, dünyanın derin iki taraflılığıydı; dünya böylelikle hem ileri hem geri gidiyor görünür, telaşa düşürdüğü kadar duyguları da yükselticidir ve entelektüel bir insanda bundan başka bir izlenim bırakamaz, çünkü dünya tarihi önemli insanın değil, gayet açık olarak, şaşkına dönmüş müphem çehresiyle üstünde iz bırakan ortalama insanın tarihidir. Bir istilacı hızına sahip bu karara temas eden şey, ortalama insanın bilindik özüne, onu ihtimaliyetin özüyle kıyaslamak suretiyle, tam keşfedilmemiş bir yenilik zemini sağlama teşebbüsüyle beraber dolambaçlı bir hâle sokulmuştu. Bu kıyaslamadaki temel düşünce görünüşte basitti: Çünkü ortalama olan şey, aynı zamanda daima muhtemel bir şeydir ve ortalama insan bütün ihtimallerin posasından ibarettir. Fakat Ulrich söylediklerini, bu konuda söylenebileceklerle kıyasladığında ihtimaliyeti tarihle karşılaştırarak başlattığı işi devam ettirmek konusunda neredeyse ümitsizliğe kapılıyordu.

Agathe muzip bir tereddütle dedi ki: "Kâhya kadın loto hayali kuruyor, kazanacağını umuyor! Öyleyse, şayet seni anlayacak liyakatim varsa, tarihin görevi, arkasında gittikçe daha da ortalama bir insan nesli bırakmak ve o neslin hayatını kurmaktır ki bunun lehine konuşan veya mırıldanan bazı şeyler de yok değil; tarihin bu amaçla yapabileceği en basit ve güvenilir iş de tesadüfe tâbi olmakla olayların dağıtım ve karışımını tesadüf kanununa bırakmaktır, öyle mi?" Ulrich başını salladı. "Şartlara bağlı bir şey. İnsanlık tarihinin şayet bir görevi varsa ve o görev bahsettiğin görevse, o zaman o görev olduğundan daha iyi olamaz ve bu hâliyle, tuhaftır, hiçbir hedefi olmaması sayesinde bir hedefe ulaşır!" Agathe güldü. "Demek ki altında yaşadığımız alçak tavanın yapacağı 'faydasız sayılamayacak' bir görevi olduğunu anlatman bundan?" Ulrich, "Ortalamanın himaye edilmesi çok gerekli bir görevdir!" diye doğruladı. "Bu amaç uğrunda hiçbir duygu ve iradenin göğe bir daha uzanmamasını sağlar!" Agathe, "Keşke tersi olsaydı!" dedi. "O zaman her şeyi öğrenene kadar dinlemekten kulaklarım aşınmazdı!"

Bunun gibi deha, ortalama ve ihtimaller hakkındaki bir konuşma, ruha dokunmayıp yalnız aklı meşgul ettiğinden Agathe'ye zaman kaybı gibi geliyordu. Söylediklerine yürekten rıza göstermemesine rağmen, Ulrich pek de aynı duygulara sahip değildi. Söyledikleri arasındaki iler tutar tek cümle şuydu: Bir şey şans oyunuysa, o zaman sonuç, hayattaki ikramiye vuran ve vurmayan biletlerle aynı dağılımı gösterirdi. Böylesi bir şart cümlesinin ikinci kısmının doğru olmasından, ilk cümlenin de doğru olduğunu çıkarmanın asla imkânı yoktu! Bu ilişkinin tersyüz edildiğinde inanılır durması için daha titiz bir kıyasa ihtiyacı vardı, ihtimaliyet kavramlarını tarihî ve manevî olaylara nakletmeyi, böylelikle de birbirinden bu kadar farklı iki görüş alanını karşılaştırmayı mümkün kılmalıydı. Gelgelelim, Ulrich'in canı istemiyordu ama kaçındığını ne kadar çok hissederse, ele aldığı görevin öneminin o denli kesinlikle farkına varıyordu. Ortalama olanın yapısı meselesine önem kazandıran sadece, manen gevşek kitlelerin, insanlığı gitgide daha ortalama bir seviyeye getiren ve artış gösteren etkileri değildi; muhtemel olanın özü nedir şeklindeki temel soru da aslen her bir sorunun çözümü için yardımcı bir alet olmasına rağmen, kökeni genel ve zihnî olan sebepler de dâhil başka birçok sebepten ötürü, hakikatin özü nedir sorusunun yerine gitgide daha çok geçmek ister görünüyordu.

Bunları şu sözlerle ifade etmek de mümkündü: "Muhtemel insan" ve "muhtemel hayat" peyderpey "hakiki" insanın ve hayatın yerine yükselişe geçmeye başlamıştı; hâlbuki onlar, bir benzerini Ulrich'in de daha önce ima etmesi ve bütün meselenin ihmalkâr bir gelişimden ibaret olduğunu söylemesi gibi bâtıl birer vehim ve hilekârlıktan ibarettir. Anlaşılan bu söylediklerinin manası, onun aklına da tamamen yatmıyor, bununla beraber tam da bu zaaftır ki söylediklerine geniş bir çerçevede, ufukta parıldayan ışıklar* benzeri bir ışıldama niteliği bahşediyordu; o günkü hayattan ve düşünceden, söylediklerine uyan ve bizzat bildiği o kadar çok örnek vardı ki hepsinin hissiyata dayalı idrakini daha berrak bir idrake dönüş-

* Aslı *wetterlicht* olan kelime, fırtınalı havalarda atmosferde elektriğin yoğunlaştığı alanlardan kaynaklanan, havada veya ufukta görülen ışık demektir; "Aziz Elmo'nun ateşi" dendiği de olur. *–ç.n.*

türmesinin şart olduğunu görüyordu. Dolayısıyla devam etmesi gerektiği aşikârdı, Ulrich de daha uygun bir fırsat eline geçince ihmalkâr davranmamaya karar verdi.

Bu kararı verirken, eskiden ne zaman sakıncalı bir ruh hâline bürünse, "Benzerleri Olur Dünyası" ismini verdiği eski bir mesele hakkında Agathe'ye bilgi vermekten kaçınamayacağını anlayınca, düştüğü şaşkınlığa istemeden gülesi geldi. Bu manasız bir tedirginlik dünyasıydı, yeşili olmayan kumların içinden akan bir ırmağa benziyordu; işte bu dünyaya artık "muhtemel insanın" dünyası diyordu. Merakı tazelendi ve insan nehirlerini gözlemledi, kardeşiyle birlikte onların kıyılarını takip ediyorlar; onların ıztırapları, alışkanlıkları ve yabancı zevkleri, iki kardeşi kendilerinden alıyordu: Iztırapların ve zevklerin dünyasıydı bu, ham hayallerinden kurtulmamış bir ihtimalin dünyası değildi! Dolayısıyla da en sefih duygulara bile sınır çeken bariyerlerin, vasat yaşamın dünyasıydı. Dünyevî duyguların, bir durumda huzura ve kalıcı tatmine kavuşmasını, başka bir durumdaysa ilerleme kaydeden dünyevî bir hareket bulmasını imkânsız kılan ayrımın duygulardaki temelden farklı iki hâlden veya türden ileri gelme ihtimalini ilk kez sadece hassasiyetle değil gerçek bir şey nasıl beklenirse o şekilde düşündü.

Düşüncesini bölerek, "Şuna bak!" dedi ve ikisi de gördüklerinin farkına vardılar. Meşhur ve söylenmesinde sakınca yoksa, herkesin saygı duyduğu bir meydanı geçerlerken oluyordu bu. Karşılarında, ufak tefek ayrıntılarla dolu Barok üslubunu taklit edilerek yapılmış yeni üniversite duruyordu; biraz uzağında da çok paraya mâl olmuş, iki kuleli ve başarılı bir karnaval şakasına benzeyen "Yeni Gotik" üslupta inşa edilmiş kilise: Arka planda ise üniversiteye ait, hiçbir şey ifade etmeyen iki tane enstitü ile bir banka binasının yanında onlarca yıllık, kocaman, kasvetli ve acınacak hâlde bir adliye ve hapishane vardı. Hızlı ve cesametli arabalar manzarayı bölüyor, tek bir bakış hem olmuşun gelişkinliğini hem de daha fazla gelişme hazırlıklarını kuşatabiliyor ve zihni, en az insan faaliyetlerine hayranlık duymaya sevk ettiği kadar, söyleyecek hiçbir şeyi olmamanın fark edilmez posasıyla da zehirleyebiliyordu. Ulrich

de aslında bahsi değiştirmeden devam etti: "Farz et ki sadece en kaba dürtülerle ve prensiplerle donanmış bir haydut çetesi, dünyanın hâkimiyetini ele geçirmiş olsun! Birkaç zaman sonra bu vahşi zeminden bile entelektüel yaratılar biterdi! Ve yine birkaç zaman geçip de ruh, tekâmülünü tamamlayınca, kendi yolunu kesen yine bizzat kendisi olurdu! Mahsul artar, muhtevası azalır; sanki bütün dallar dolunca meyvelerin tadı gölgeye benzer!" Nedenini sormadı. Bu teşbihi seçmesinin tek sebebi, kültür denen şeyin büyük ölçüde bir haydut çetesinin durumu ile lüzumsuz bir olgunluk arasında bulunduğu zannını ifade etmekti, çünkü hâl böyleyse, ilkin müşfik bir esintiyle başlamış olmasına rağmen dikkati dağılarak yaptığı bütün konuşmalarının mazereti olacaktı.

48

ÖNEMLİ OLANA YÖNELEN BİR ZİHNİYET VE BU KONUDA BİR SOHBETE GİRİŞMEK

Bir kimsenin insan varlığının iki taraflı ve düzensiz yapısından bahsetmesi, onun daha iyisini tasavvur edebileceğini düşünmesini şart koşar.

İnançlı biri bunu yapabilir, oysa Ulrich inançlı değildi. Aksine, inancın aceleciliğe meyletmesinden şüphe ediyor ve bu ruhanî tutumun içeriği, ister dünyevî bir ilham ister tabiatüstü bir fikir olsun, ruhun ilerleyiş tarzı şeklinde dahi olsa, Ulrich'e evcil bir tavuğun şuursuz kaçma girişimlerini hatırlatıyordu. Bunun tek istisnası Agathe'ydi; onun aceleyle ve hırsla inanabiliyor olmasına imreniyor ve varlığındaki eksikliğin dişiliğini, kendilerinden haberdar olmanın mesut bir körlüğe yol açtığı başka cinsiyet farklarından biri kadar cismanî olarak duyumsadığı oluyordu. Bu sağı solu belli olmaz tavrını aslında, Profesör Lindner'in gülünç şahsiyetiyle kurduğu ve birçok yönünü sakladığı ilişkisinde olduğu gibi affedilmez göründüğünde bile bağışlıyordu. Yanında kız kardeşinin vücut sıcaklığının ketumluğunu sezmesiyle hatırladığı hararetli iddianın içeriği aşağı yukarı şöyleydi: Hiçbir insan; bizatihi güzel veya çirkin, iyi veya kötü, önemli veya can sıkıcı değildir, her insanın değeri daima, kişinin ona inanmasına veya ondan şüphe

duymasına bağlıdır. Çok âlicenap olmakla birlikte türlü çıkarımlara mahal veren hatalardan muztarip, haddini bilmez bir ifadeydi bu ve son kertede bu ifadenin, şu dindarlık keçisiyle, hakkında gölgesinden başka bir şey bilmediği şu Lindner denen adamla alâkalı olup olamayacağına dair gizli soru, yeraltından hızla akan düşünceler nehrinde bir dalganın kıskançlıkla köpürmesine yol açıyordu. Fakat Ulrich, biraz kafa yorunca ifadeyi dile getiren Agathe miydi yoksa kendisi mi, bir türlü hatırlayamadı ve her ikisi de gözüne aynı derecede mümkün göründü. Nitekim bütün ruhanî ve bedenî farkların birbiriyle karıştırılabilmesinden ötürü kıskançlık dalgası da dağılıp narin bir köpüğe dönüştü; artık Ulrich de her türlü inanç hevesine karşı asıl çekincesini ifade edebilirdi. Bir şeyi zannetmek ve bir şeye iman etmek, kuvvetini başka bir durumdan alıp kendi adına sarf veya israf eden ruhanî durumlardır fakat o başka durum, akla ilk gelen sabit bilgi durumu değildi, aksine inanmanın kendisinden bile daha az maddî olabilirdi: Onu ve kız kardeşini harekete geçiren ne varsa bula bula bu yöne ilerlemesi, derdini anlatması için Ulrich'i sıkıştırmaktaydı ama düşünceleri o yönde birleşme ihtimalinden henüz çok uzaktı, bunun içindir ki derdini anlatmadan önce bahsi değiştirmeyi tercih etti.

Dâhi bir insan bile içinde bir ölçü taşır; o ölçü, izahı neredeyse imkânsız denecek seviyede, dünyadaki her şeyin ilerlediği kadar gerilediği hükmünü çıkarma gücünü verebilir ona; ama dâhi dediğimiz kimdir? Ulrich'in canı esasen buna kafa yormayı zerre kadar istemese de, nedendir bilinmez bu meseleye takılmıştı.

"Biri tür, diğeri şahsî bir üstünlük olan iki deha arasında ayrım yapmak lazımdır," diye başladı, henüz doğru ifadeyi bulamamıştı. "Önemli insan ırkları olarak yalnızca, birbirlerine karışmayı hazmedemeyen dâhi ve ahmak ırkları vardır diye düşündüğüm olurdu eskiden. Fakat deha türünün insanları veya dâhi kimseler, dehaya sahip olmak zorunda değillerdir. Bu, yani hayranlık veren dâhi ancak kibir borsasında ortaya çıkar; etraftaki ahmaklık aynaları onun parıltısıyla ışıldar; o dâhi, kendisine daima para veya nişan gibi itibar sağlayan şeylerle ilintilidir: Yani başarısı ne kadar büyük olursa olsun, görünümü aslında tahnit edilmiş bir dâhiliktir–"

Diğer türü merak eden Agathe, ağabeyinin sözünü kesti: "İyi ama, ya dâhiliğin kendisi?"

Ulrich, "İçi doldurulmuş kukladan samanı çıkarırsan geriye ne kalırsa, ondan da kalan o olacaktır," dedi ama fikrini değiştirip işkillenerek ekledi: "Dehanın ne olduğunu asla doğru dürüst bilemeyeceğim, ne olduğuna kimin karar vereceğini de!"

Agathe gülümseyerek, "Bilginler senatosu!" dedi. Ağabeyinin oldukça ideokratik bir zihniyeti olduğunu biliyordu, bazı konuşmalarda başına ekşidiği vakiydi; söyledikleriyle ağabeyine biraz ikiyüzlü bir tavırla, felsefenin meşhur ama iki bin yıldır uygulanmayan talebini hatırlattı, dünyanın idaresi en bilgelerden oluşma bir akademiye emanet edilmeliydi.

Ulrich başını evet makamında salladı. "Platon'dan bu yana yazılmaktadır bu. Şayet tahakkuk edebilseydi, o zaman Platon'un peşinden hâkim zihniyetin tepesine, ihtimal, bir Plotinoscu geçer ve günün birinde –Tanrı bilir, neden– Plotinoscular hakiki filozoflar sayılana dek, bu böylece sürüp giderdi. Dâhice sayılan şeylerin durumu da böyledir. Ya her hakikatin yanılgıya ettiğini etmese, yani onu amansızca bertaraf etmese; Plotinoscular Platonculara, onların öncesinde de berikiler öbürlerine ne yaparlardı? Tanrı filden yine sadece fil, kediden de kedi çıkmasını sağlamakla temkinli davranmıştır: Filozoftan ortaya çıkansa mukallittir, filozofun muhalifidir!"

"Öyleyse dâhice olana Tanrı karar verecektir!" diye sabırsızca haykıran Agathe bunu tasavvur ederken hafiften mağrur bir dehşete kapılıp tasavvurunun vakitsiz şiddetinin farkına vardı.

Ulrich, "Korkarım, Tanrı'nın canını sıkıyordur!" dedi. "En azından Hıristiyanların Tanrı'sının. O, yüreklere tutkundur, yüreklerde az akıl varmış, çok akıl varmış, bakmaz. Üstelik ben kilisenin, burjuva dehasını hor görmesinde haklılık payı olduğunu zannediyorum!"

Agathe biraz bekledi, sonra, "Eskiden başka konuşurdun!" diye cevap vermekle yetindi.

Ulrich derhal, "İnsanı harekete geçiren bütün fikirler, evvelden Tanrı'nın ruhunda bulunmuştur, şeklindeki putperest inancının çok güzel olduğu gibi bir cevap verebilirim fakat bizim için anlamı büyük olan şeyler arasında adına pamuk barutu veya pnömatik

denen fikirler bulunduğundan beridir, ilahî intişarı akla getirmek zordur," diye cevap verdi. Fakat sonra tereddüt edip şakacı ses tonunun ayarını kaçırmış gibi oldu; derken aniden kız kardeşine bilmek istediğini itiraf etti. Dedi ki: "Âdeta tabiatım gereği, ruhun kuvvetini içimizde hissettiğimiz için ruhun bizi, ona dünyada da itibar etmekle mükellef tuttuğuna inanmışımdır daima. Ancak anlamlı bir hayat sürmenin işe yarayacağına inanmış, asla lakayt bir şeyler yapmamayı temenni etmişimdir. Bundan kültür adına ortaya çıkan genel sonuç ise, ister kibirden eciş bücüş duruyor görünsün ister görünmesin, kaçınılmaz olarak şudur: Ancak dâhiliğe tahammül edilir, ortalama insanların da bunu ortaya çıkarmaları veya kabul etmeleri için baskılanmaları lazımdır! Bunun bir parçası, binlerce farklı şeyle karışmış olarak genel kanaatte bile yer alır: Şu hâlde sana dehanın ne olduğunu asla açıklayamayacağım, hatta şu an bile bilmediğimi söylemek zorunda olmak benim için bir utanç vesilesidir, hâlbuki daha biraz önce, utanmadan sıkılmadan, bu niteliği özel bir insandan çok bir insan türüne atfetmek istediğim gibi bir imada bulundum."

Niyeti o kadar da kötü değil gibiydi, o susunca Agathe sohbeti itinayla sürdürmeye çabaladı. "Dâhi bir akrobattan bahsetmeye pek dilin varmıyor mu?" diye sordu. "Zira günümüzde zor, olağandışı ve çok başarılı şeyler âdeta bu kavram altında toplanıyor."

"Şarkıcılarla başladı; şayet birisi diğerlerinden daha üst perdeden şarkı söyleyince dâhi oluyorsa, daha yukarı zıplayan birisi neden olmasın! Ama böyle giderse en sonunda bir puanter köpeğinin bile dâhi olduğu söylenecek; hatta hiçbir şeyden korkusu olmayan adamları bile hançeresini patlatırcasına şarkı söyleyen adamdan daha sağlam görecekler. Anlaşılan, dilin iki yönlü kullanımından doğan bir belirsizlik var; o belirsizlik başarının her şeye teşmil edilebilecek dâhiliğinin dışında –nitekim bu anlamda en aptalca espri bile 'kendine göre' dâhice olabilmektedir– başarılan şeyin yüksekliği, kıymeti veya anlamı da vardır, yani bir dâhilik mertebesi vardır." – Neşeli bir ifade Ulrich'in gözlerindeki ciddiyeti dağıtmış gibiydi, öyle ki lafın ötesini saklamak ister gibi duraladığında Agathe devam etmesini istedi.

Ulrich, "Aklıma geldi de, bir defasında deha meselesini dostumuz Stumm'la ele almıştık," diye anlatmaya koyuldu. "O, deha kavramının askerî ve sivil diye ayrılmasının faydalı olacağında ısrar etmişti. Ama onu anlaman için sana belki de imparatorluk ve kraliyet askeriyesinin dünyasından biraz bahsetmem gerekecek. Deha kıtası* –isim tamlaması olarak bile şaşkınlık uyandırıyor–" diye devam etti, "tahkimat ve benzeri işlere yarar ve erler ile astsubaylardan ve 'yüksek deha kursunu' geçip akabinde 'deha kurmay karargâhına' katılmaları hariç istikbal vaat etmeyen subaylardan oluşur. Stumm von Bordwehr, 'Şu hâlde askeriyede dehanın üstünde deha kurmayı yer alır,' diyor. 'En tepede de tabiî genelkurmay vardır, çünkü genelkurmay Tanrı'nın yaptığı en zekice iştir.' Kendisi için askeriye muhalifi demekten ne kadar haz alıyorsa da bu söyledikleriyle beni, dehanın düzgün kullanımının sonuç olarak askeriyede bulunabileceğine ve ne yazık ki sivillerin gevezeliğinde böylesi bir düzenin eksik kalmasına rağmen, askeriyede bir tertip olduğuna inandırmaya çalışıyordu. O nasıl her şeyi evirip çevirip hakikatin temeline adamakıllı bakmamızı sağlıyorsa, bizim de onu rehber almamız pek fena olmayacak."

Ulrich'in bunun üzerine dâhiliğin eşit olmayan kavramlarına ilişkin söyledikleriyle amacı, dehanın en üst kademesinden ziyade dâhiliğin veya önemli olan her neyse onun asıl şekliydi ki bu şeklin şüpheli duruşu, ona daha kafa karıştırıcı ve acı verici gelmekteydi. Bizatihi önemli olandansa gayet önemli olan hakkında bir hüküm çıkarmak, gözüne daha kolay görünüyordu. Öteki, kıymeti su götürmez bir şeyi aşan bir adım, yani temeli manevî değerlerin az veya çok geleneksel düzeni üzerine kurulmuş bir şeydir; berikiyse ilk adımın belirsiz ve nihayetsiz bir mekâna atılmasını ister ve ne önemlidir ne de değildir, inandırıcı bir ayrım yapabilmek için neredeyse hiç ümit vermez. Dolayısıyla dil kullanımının, başarılan

* Orijinal metinde geçen *genie* kelimesi bugün bu anlamını büyük ölçüde yitirmiş olmakla beraber askerî alandaki kullanımıyla mühendislik anlamını da karşılamaktadır. Dolayısıyla buradaki isim tamlamasından aslında anlaşılması gereken, teknisyenlerin/mühendislerin bulunduğu bir tür istihkâm birliğidir. Akışı bozmamak için anlamca uymamasına rağmen deha kelimesini kullanmaya devam etmeyi uygun gördüm. *–ç.n.*

işin dâhilik değerinden ziyade elde edilen derecenin ve başarının dâhiliğine sarılması normaldir; bununla beraber, taklidi zor her beceriye dâhice deme âdetinin çıkışının, bir vicdan azabıyla ilintili olduğu da yine anlaşılır bir durumdur, bu azap da vazgeçilen bir görevin ve unutulan bir yükümlülüğün azabıdır. İki kardeş bundan şaka yollu ve tesadüfi olarak alındılarsa da ciddi ciddi konuşmaya devam ettiler.

Ulrich kız kardeşine, "Ancak," dedi, "neredeyse yalnızca tesadüf eseri olmakla beraber çok dikkat edilmeyen harici bir işaretin farkına varırsak mesele bir hayli açıklığa kavuşur; o işaret, *Genie* ve *genial** kelimelerini ikinci kelime birincisinden gelmiyormuş gibi farklı telaffuz etme alışkanlığımızdır."

Dikkati, daha önce fark etmediği bir alışkanlığa çekilen herkes gibi Agathe de biraz şaşırdı.

Ulrich, "O zaman, Stumm'la konuştuktan sonra, Grimm Kardeşlerin sözlüğüne baktım," diye özür dilercesine açıkladı. "Askeriyedeki deha kelimesi, yani dâhi asker, birçok askerî ifade gibi, Fransızcadan geçmiş dilimize. Onlarda mühendisliğe *le génie* deniyor; deha kıtası, *arme du génie*, *ecole du génie* ama aynı zamanda da İngilizce *engine*, Fransızca *engin* ve İtalyanca *ingegno macchina*, yani sanatkârane alet de hep bu kelimeyle alâkalı; kelimenin soyu sopu ise geç dönem Latince'deki *genium* ve *ingenium* kelimelerine uzanıyor, bu kelimelerdeki sert G harfi, oradan oraya geçerken J hâlini almış, asıl anlamı ise maharet ve beceri–: Bizde resmî kitabeler ve yazılarda bugün bile gördüğümüzde yüzümüzü güldüren ve eskidiği için hantallaşan 'zanaat ve sanatlar' lafına benzer bir özet. İşte, buradan hareketle köhne bir yol, dâhi futbolcuya, hatta dâhi ev köpeğine veya yarış atına kadar varıyorsa da, buradaki kullanımını Fransızca telaffuzuna uydurmak daha tutarlı olurdu. Çünkü ikinci bir deha ve dâhilik daha vardır ki bunların da, bütün dillerde karşılığı bulunur fakat kökleri *genium*'a değil, *genius*'a uzanır, o da insanî olanın ötesinde veya en azından zihin ve ruha hürmeten şöyle diyelim, insanın varacağı en uç nokta anlamına gelir. Bu iki anlamın her ta-

* İlki Fransızcadan geldiği için *jeni* diye, yani baş harfi "j" gibi telaffuz edilirken; ikinci kelime Almanca telaffuza uygun olarak *genial* şeklinde, yani baş harfi "g" gibi söylenir. –*ç.n.*

rafta, onulmaz biçimde birbirine karıştığını, anlamların kaydığını söylememe herhâlde pek gerek yoktur, hem de asırlardır, dilde olsun, yaşamda olsun kayıyor ve sadece Almancayla sınırlı kalmıyor ama enteresandır, en çok da Almancada karışıyor, nitekim dâhice ve maharetli* kelimelerini birbirinden ayırma meselesi Almanlara hastır. Üstelik bunun, Almancada bir hikâyesi var ki bir kısmıyla tâ içime işler."

Agathe böylesi vakalarda hep olduğu gibi bu etraflı açıklamayı biraz şüpheyle ve her an canı sıkılmaya hazır vaziyette ama kendisini bu güvensizlikten kurtaracak bir dönüm noktasını da bekleyerek takip etmişti. Ulrich, "Bundan böyle 'dâhiyane' kelimesini tekrar kullanıma sokmamızı teklif etsem çok mızmızlandığımı düşünür müydün?" diye sordu.

Kız kardeşinin elinde olmadan gülümseyip başını sallaması, teatral, cehennemî, fizikî ve ahlâkî kelimelerinin çağdaşı olup hissî, ideal, devasa ve daha niceleriyle kullanımdan kalkmış ve üstüne artık eski sandıkların ve elbiselerin kokularının sindiği bu eskimiş kelimeye duyduğu gönülsüzlüğü ima etti.

Ulrich, "Eskice bir kelime," diye itiraf etti, "ama kullanıldığı an iyi bir andı! Hem söylediğim gibi, hakkında bir şeyler de okudum; sokakta olmamızın senin için ziyanı yoksa hakkında daha neler söyleyebileceğime bir bakmak isterim!" Cebinden gülümseyerek bir kâğıt çıkardı ve kurşunkalemle yazdığı yerleri tek tek çözmeye çalıştı. "Goethe," dedi. "Burada pişmanlık ve tövbenin neredeyse karikatür hâlini aldığını gördüm, tıpkı bütün ihtirasların dehayı ikame etmesi gibi, 'gerçekten dâhiyane'; başka bir yerde şu var: 'Onun dâhiyane sükûneti muhteşem bir heyecanla sık sık karşıma çıkmıştır'. – Wieland: 'Dâhiyane saatlerin meyvesi'; Hölderlin: 'Yunanlar hâlâ güzel, dâhiyane ve şen bir halktır'. Benzer bir dâhiyanelik tanımını Schleiermacher'in gençlik yıllarında da bulursun. Ama Immermann'da bile 'dâhiyane iktisat' ve 'dâhiyane kepazelik' kelimeleri vardır. Al sana kavramın bugün dâhiyane denince çokluk dalga geçerek tencere tamircilerindeki pasaklılığı andıran utanç verici dönüşümü." Kâğıdı evirip çevirdi, tekrar cebine sok-

* (Alm.) Sırasıyla: *Genial* (dâhice), *ingeniös* (maharetli). –ç.n.

tu ama sonra yine çıkarıp yardımına başvurdu. "Ama asıl hikâyesi ve sebebi, çok daha eskilere dayanıyor," diye ilave etti. "Kant bile 'düşüncede revaç bulan dehayı andıran özgürlük tonuna' çıkışıyor, 'deha insanlarından' ve 'deha maymunlarından' öfkeyle bahsediyordu. Onu bu kadar kızdıran, Alman düşünce tarihinin kaydadeğer bir parçasıdır: Çünkü, ilginçtir, ondan önce olduğu kadar, sonra da Almanya'da kâh coşkuyla kâh ayıplamayla 'deha inhimakinden', 'deha ateşinden', 'deha fırtınasından', 'dehanın sıçrayışlarından', 'deha nidalarından' ve 'deha çığlıklarından' bahsedilmiş, felsefenin bile elleri her zaman temiz kalmamıştır, hele de bağımsız hakikati parmaklarından emebileceğini sandığı zamanlarda."

"Ya Kant dehayı nasıl tarif ediyor?" diye soran Agathe'nin, onun meşhur ismiyle bağdaştırdığı tek bilgi, herkesi aşmış biri olduğunu duyduğunu hatırlamasıydı.

Ulrich, "O, dehanın özünde yaratıcı ve orijinal olanı, 'orijinal ruhu' öne çıkarmış, böylelikle de günümüze dek en büyük tesiri o göstermiştir," diye cevap verdi. "Sonraları herhâlde Goethe de dâhiyane olanı, 'birçok konuyu zihninde bulundurmak, en alâkasız olanları kolayca birbiriyle ilişkilendirmek, bunu da bencillik ve kendini beğenmişlikten azade olarak yapmak' sözleriyle açıklarken aslında Kant'ın görüşüne dayanmaktaydı. Ama bu, aklî başarıların çokça dikkate alınmasına ve dâhiyaneliğin biraz cambazlık olarak tasavvur edilmesine yol açtı, bizim de mağlup olduğumuz tasavvur işte budur."

Agathe inanmamış gibi gülerek sordu: "Peki, sen şimdi deha, dâhice ve dâhiyane nedir, biliyor musun?"

Ulrich bu istihzayı omuz silkerek sineye çekti. "Öyle veya böyle, şunu öğrendik, Almanlar arasında, Kant'ın katı 'orijinal ruhu' kendini göstermese bile, delişmen ve dikkat çekici bir davranış dâhilik olarak telakki edilmektedir," dedi.

49

GENERAL VON STUMM DÂHİLİK HAKKINDA KONUŞUYOR

Ulrich'in Stumm'la yaptığını söylediği konuşma, tesadüfi bir karşılaşmalarında gerçekleşmiş ve uzun sürmemişti. General endişeli görünüyor ama derdini söylemiyordu, bunun yerine sivil hayatta bu kadar çok dâhi olması saçmalığına sövmeye başladı. "Dâhi dediğin nedir ki?" diye sordu. "Bir general, daha hiç kimseye dâhi dememiştir!"

Ulrich, "Napoléon hariç," diye itiraz etti.

Stumm, "O olabilir," diye kabul etti. "Ama onun demesi de muhtemelen, bütün kariyerinin çelişkili olmasındandır!"

Ulrich verecek cevap bulamadı.

Stumm düşünceli düşünceli, "Kuzininin evinde böyle dâhi diye nitelenenlerle tanışma fırsatım çok oldu," diye açıklayıp devam etti: "Galiba ben sana dâhinin ne olduğunu söyleyebilirim: Dâhi sadece büyük bir başarıya erişmiş kişi değildir, yaptığı işe de belli ölçüde tersinden başlamalıdır!" Sonra da söylediklerini derhal psikanaliz ve izafiyet teorisi gibi büyük örnekler üzerinden açıkladı:

"Eskiden de insanların bir şeyleri bilmediği olmuştur," diye kendince açıklamaya başladı, "ama bunu farklı yerlere çekmemişler,

ayrıca bilmedikleri de bir sınav sorusu falan olmayınca kimseye zararı dokunmamış. Ama şimdilerde bunu tutup birdenbire, şu bilinçdışı dedikleri şeye dönüştürdüler, artık herkeste bilemeyeceği kadar çok bilinçdışı var ve bilmediğini bilmektense bir şeyi neden bilmediğini bilmek daha önemli geliyor! Dediklerine göre bu, insanın altını üstüne getirmiş; hâlbuki muhtemelen çok daha basit bir meseledir."

Ulrich etkilenmiş görünmeyince Stumm devam etti:

"Onu icat eden adam şu kanunu da koymuş: Hatırlarsın, eskiden alayda aralarında fazla açık saçık konuşan gençleri millet, 'Böyle şeyler söylenmez, yapılır!' deyip başından savardı. Peki, bunun tersi nedir? Bir şekilde şu çağrı olsa gerektir: Medenî bir insan olduğun için istediğini yapamazsan en azından okumuş biriyle onun hakkında konuş, zira var olan her şeyin var olmaması gereken bir şeye dayandığına o seni ikna eder! Bunu elbette ilmî açıdan değerlendiremem ama bu örnekten de görülüyor ki yeni kurallar kendilerinden önce geçerli olanların tam tersidir ve o kuralları yürürlüğe sokan adam, günümüzde koca bir dâhi sayılmaktadır!"

Görünüşe bakılırsa Ulrich hâlâ ikna olmadığı, Stumm da henüz hedefine vardığını hissetmediği için delillerini "izafiyet teorisi" üzerinden, teoriyi kendince nasıl görüyorsa öyle tekrarladı: "Benim gibi sen de okulda, hareket eden her şeyin 'zaman ve mekânda' vuku bulduğunu öğrenmişsindir." Düşüncesinin hareket noktası buydu. "Ama pratikte durum nedir? Oldukça sıradan bir şey söylememe izin ver: Süvari bölüğünün kolbaşısıyla filanca saatte haritada belirlenmiş bir noktada buluşman lazım. Yahut emir alınca, süvarilerini bir tertipten çıkarıp talim sahasındaki düz çizgilerle hiç alâkası olmayan yeni bir cepheye götüreceksin: Bunlar zaman ve mekân içinde olur ama ufak tefek olaylar olmadan, hiçbiri başarıya ulaşmaz ve asla olmasını istediğin gibi olmaz. Ben bu yüzden birlikte olduğum sürece hiç yoksa yüz kez zılgıt yemişimdir, samimi söylüyorum. Okulda da, ne zaman tahtaya kalkıp zaman ve mekândaki mekanik bir hareketi hesaplama sorusu çözsem içim bayılmıştır. O yüzdendir ki birisinin kalkıp da zaman ve mekânın dünyanın yaradılışından bu yana sabitin sabiti sayılmalarına rağ-

men kendilerinden ciddi ciddi istifade edildiğinde, anında değişime uğrayan çok izafi kavramlar olduğunu ortaya çıkardığını duyunca derhal dâhice bir fikir olduğunu anladım. Bundan dolayı bu adam, benim kanaatimce de haklı olarak, en azından öbürü kadar meşhurdur ama onun hakkında da ata et, ite ot yedirdiği söylenebilir ki bu, en azından günümüzde, bir dâhinin ilk sabit fikri gibi bir şeydir! İşte, tecrübeme değer verecek olursan sana anlatmak istediğim budur," diye sözünü bitirdi.

Ona karşı zaafı olan Ulrich, zamanın en önemli bilim öğretilerinde eksantrik yönler olduğunu veya en azından böyle şeylerden çekinmediklerini itiraf etmişti. Bunun çok bir anlamı olmayabilirdi ama insan isterse bunda da bir işaret görebilirdi. Göze çarpmaktan çekinmeyiş, paradoksa peşinen meyledişi, kendi başına ilerleme hırsı, sürprizler, her şeyden olabilecek en çelişkili biçimlerde cayma, eskiden pek dikkat çekmemiş birçok teferruat, hiç şüphe yok ki birkaç zamandır moda olan düşüncelerin birer parçasıydı, çünkü bunlar, özellikle hiç beklenmeyen ve büyük bir entelektüel birikimin güvenilir şekilde idare edilmesine ve artışına alışkın olan sahalarda kendilerini büyük başarılarla taçlandırmaya başlamışlardı.

Stumm, "Peki ama niye?" diye sordu. "Bu nasıl olur?"

Ulrich omuzlarını silkti. Terk ettiği kendi bilimini, o bilimin temel meselelerinin dermeyan edilişini ve mantıken gözden geçirilmek üzere şişe geçirilişini hatırladı. Başka bilimlerin hâli pürmelali de farklı değildi; binalarının, içlerine sığması zor keşiflerle sarsıldığını hissediyorlardı. Bu, hakikatin yazgısı ve şiddetiydi. Fakat yine de şimdiye dek, sakin ve gerçek inanışın, uzun zamandır, onca zihniyet gürültüsü içerisinde yöneldiği, durmak nedir bilmeyen günlük ilerlemelerden bezmiş olmanın da sözü edilebilir gibiydi. Adım adım ilerleyişin doğruluğundan duyulan hafif, saf ve titiz bir şüphe galiba hiçbir sahada inkâr edilemezdi. Bu da bir sebep olabilirdi. Ulrich nihayet şu cevabı verdi: "Belki de sadece yorgunluk gibi bir şeydir; ferahlatıcı bir manzaraya veya bacakların arkasına indirilecek bir darbeye ihtiyaç vardır."

Stumm, "Oturmak neden tercih edilmiyor ki?" diye sordu.

"Bilmem. Zihin uzun müddet sakin sakin geliştikten sonra, ihtilâlle flört her halükârda tercih edilir oluyor. Belki kıyaslamak için sanatlardaki, kontrolsüz şekilde artan daldan dala konmaları hatırlayabilirsin. Ben politikadan pek anlamam: Ama belki de ruhlardaki bu sabırsızlıkta, bir ihtilâlin ayak seslerinin duyulduğu söylenebilecektir."

Sanat ve ihtilâl huzursuzluğunu duyunca Diotima'nın evindeki izlenimlerini hatırlayan Stumm, "Şeytan alsın!" diye haykırdı.

Ulrich, "Belki ileride yeni bir istikrara geçiş olaraktır!" diyerek onu yatıştırdı.

Stumm'un umurunda değildi. "Harbiye nazırının huzurunda olup biten o densiz olaydan beridir Diotima'nın cemiyetlerine gitmiyorum," dedi. "Dediklerimi doğru anla, şimdiye kadar bahsettiğimiz sabit dâhilere hiç itirazım yok; olsun olsun, onlara duyulan saygıyı abartılı bulduğumu söyleyebilirim. Ama bütün o diğer ayaktakımına asla aman vermem!" Kısa ama anlaşılan acı bir andan sonra nefsini yenip şu soruyu sordu: "Samimiyetinle söyle, dâhilik gerçekten de böyle bir değer midir?"

Ulrich gülümsemeden edemedi, demin söylediklerine bakmaksızın, en kabiliyetli, hatta en önemli uzmanların bile boş yere zahmetini çektiği her problemin çözümü sayılan o muazzam –hatta onun deyişiyle sihirli bir kolaylığı olan– kurtuluşu ortaya koydu. Dehanın tek mutlak insanî değer olduğunu, insanî değer denen şeyin ta kendisi olduğunu söyledi. Dâhiliğin müdahalesi olmaksızın, daha mütekâmil maymunlardan oluşma hayvanlar grubu bile var olmazdı. Hatta kendini kaptırıp sonraları sadece derece ve maharet dâhiliği diyeceği dâhiliği bile şiddetle övdü, elbette özleri itibariyle dâhice olmalarını, söylediklerinin dışında tutuyordu.

Stumm tatmin olarak başını salladı. "Biliyorum; ateşin, tekerleğin, barutun, matbaanın falan keşfi! Kısacası: Kanodan izafiyete!" Bununla beraber, anladığını belirttikten sonra devam etti: "Ama şimdi de ben sana bir şey diyeyim, hem de Diotima'nın evindeki konuşmalardan: 'Sofokles'ten Feuermaul'e! Gerçekten de genç maymunlardan biri bir defasında bunu ciddi ciddi söyledi!"

"Sofokles'in nesini beğenmedin?"

"Ah!! Kimdir, nedir bilmem. Ama Feuermaul yok mu! Bir de kalkmış, deha mutlak değerdir, diyorsun!"

Ulrich hızını alamayıp, "Dehanın dokunuşu 'Tanrı'nın çirkin ve inatçı öğrencisi olan insanın güzel ve samimi olduğu' tek andır," dedi. "Ama deha mı yoksa sırf kuruntu mu, bunun kararı kolaylıkla verilebilir, demedim. Sırf diyorum, zira gerçekten de insanlık oyununa ne zaman yeni bir değer girecek olsa, arkasında muhakkak dâhilik olur!"

"Peki, bir şeyin 'gerçekten yeni bir değer' olup olmadığını nasıl bileceğiz?"

Ulrich tereddütle gülümsedi.

Stumm kederli bir merakla, "Tabiî bir de o değerin gerçekten de bir değeri olup olmadığını!" diye ilave etti.

Ulrich, "Çoğunlukla ilk bakışta sezilir," dedi.

"Birileri bana, insanların ilk bakışta yanıldığını söylemişti!"

Muhabbet tıkandı. Stumm muhtemelen yepyeni bir soru hazırlıyordu.

Ulrich dedi ki: "Bach'ın veya Mozart'ın ilk melodilerini duy, Goethe veya Corneille'den bir sayfa oku; dehayla temas ettiğini anlarsın!"

General, "Mozart veya Goethe'de belki, çünkü onların dâhi olduğunu biliyorum ama bilmediğim kişilerde böyle olmaz!" diye şiddetle itiraz etti.

"Sence genç olsaydın, yine de elektrik almaz mıydın? Gençliğin coşkusu dâhilikle bizzat akrabadır!"

"Neden 'bizzat'? Ama illa cevap vermem lazımsa, belki bir opera divası beni heyecanlandırabilmiştir. Büyük İskender, Sezar ve Napoléon için de heyecan duyduğum vakidir. Oysa bizzat herhangi bir yazar veya bestekâr hiçbir zaman umurumda olmamıştır!"

Ulrich doğru bir meseleye yanlış noktadan temas ettiğini sezince ricat etti. "Demek istediğim, zihnen gelişmekte olan bir genç, dâhiliği bir göçmen kuşun yönünü bulması gibi tahmin eder. Ama bu tutumu muhtemelen bir hatadan ibarettir. Çünkü o genç, önemli olana ancak kısıtlı bir çerçeveden bakabilir. Onda, önemli olanı anlayacak özel bir anlayış yoktur, o ancak kendisini heyecanlandıran

şeyi anlar. Dâhice olanı aramaz bile, kendini ve peşin hükümlerinin konturlarına içerik sağlamaya uygun olanı arar. Ona hitap eden," diye açıklamaya devam etti, "buna elverişli olan bütün belirsizliği içinde, kendi benzerleridir. İşte bu da aşağı yukarı kendisinin, olduğunu zannettiği şeydir ve eğitimi için tıpkı yansımasını severek ama kibirden ötürü asla bakmadığı ayna gibidir. O yüzdendir ki o gencin üzerinde bu etkiyi yaratanın bilhassa dâhice eserler olmasından başka bir şey beklenemez; çoğunlukla da çağdaş eserlerdir bunlar ve aralarında manen belirgin formlarda olanlardan çok ruh hâline dokunanlardır, tıpkı o gencin, yüzünü incelten veya omuzlarını genişleten aynaları, sadık aynalara yeğ tutması gibi..."

Stumm düşünceli, "Belki de öyledir," diyerek Ulrich'in fikrine katıldı. "Ama insan zekâsının sonraları geliştiğine inanıyor musun?"

"Olgun insanın, önemli olanı daha büyük ölçekte idrak edecek kudret ve tecrübesinin olduğuna şüphe yoktur ama olgunlaşmış kişinin amaçları ve kuvvetleri onu birçok şeyi kendinden dışlamaya da zorlar. Reddedişi, o şeyleri anlamadığı için değildir, daha ziyade hepsini bir kenara iter!"

Stumm rahatlayarak, "Aynen öyle!" diye haykırdı. "Onun havsalası, gençlerinki gibi dar değildir ama şu kadarını söyleyeyim, o daha vurdumduymaz olur, zaten olması da gerekir. Bizlerden birinin, şu senin kuzininin kolladığı cinsten olgunlaşmamış gençlerle münasebeti olduğunda, Tanrı biliyor ya, çelik gibi davranması ve onların söylediklerinin yarısını hiç anlamayacak kadar üstünlük göstermesi gerekir!"

"Ama eleştirmek de mümkündür!"

"Ama kuzinin, dâhi olduklarını söylüyor. Aksi nasıl ispat edilebilir?"

Ulrich bu sorunun da tafsilatına girmekten kaçınacak değildi. "Dâhi, birçoklarının boş yere çare aradığı yerde, kendinden önce kimsenin aklına gelmemiş bir şeyi yaparak çareyi bulan kişidir," diye bir tarifte bulundu, kendi merakından ötürü artık biraz ilerleme kaydetmek istiyordu.

Stumm ise teşekkür etti: "Bizzat olguları da dikkate alabilirim," diye belirtti. "Bayan von Tuzzi'nin evinde şahsen yeterince eleştir-

men ve profesörle tanıştım; hayatı veya sanatı düzelten dâhilerden biri ne zaman tuhaf tuhaf iddialar öne sürecek olsa onlardan dikkatle tavsiye rica ettim."

Ulrich dikkatinin dağıtılmasına ses etmedi. "Peki, ne gibi tecrübeler edindin?"

"Ah, bana hep çok saygılı davrandılar ve 'Bunlar size göre şeyler değil, general!' dediler. Elbette bunun belki bir tür kibir olduğu da söylenebilir, çünkü bütün sanatçıları âdeta korka korka övmelerine rağmen, kendi iddiaları içerisinde birbirleriyle tehlikeli çelişkilere düştüklerini, hatta birbirlerine karşı öfkeden köpürdüklerini, velhasıl, ne yaptıklarını bile belki bilmediklerini hayal edermiş gibi bir hâlleri var onların!"

"Peki, başlarına güneş geçip de Diotima'nın defne ağacının altında serinleyen dimağların, kendilerini övmedikleri zamanlarda münekkitler ve profesörler hakkında neler düşündüklerini de öğrendin mi?" diye sordu. "Sanki bu akıl canavarlarını etleriyle besleyen, bütün insanlıktan geriye bir kemik kavgasından başka bir şey bırakmayan onlarmış gibi düşünürler!"

Stumm ehil birine mahsus keyifle, "Onları iyi gözlemlemişsin!" diyerek Ulrich'e katıldı.

Ulrich tutarlı, "Ama madem ortada bu kadar tezat var, gerçekten de 'dâhiler' hakkında bilgi alıp almadığını nasıl anlıyorsun?" diye sordu.

Stumm, ikna edici olmasa da samimi bir cevap verdi. "İnsan son kertede umursamıyor!" dedi.

Ulrich ona susarak baktı. Sadece ricat muharebesi yapmak ve şartlara uygun düşenden daha zor olan sorulardan kaçınmak istiyorsa, doğru taktik uygulayarak bu ânı "hasmından kurtulmak" için kullanmaması hata olurdu. Ama canının ne istediğini kendisi de bilmiyordu. Nihayetinde şöyle dedi: "Sahte dâhiler, kalabalıklar nezdinde, çoğunlukla hakiki olanların, hatta aynı örneği takip ederek, yarı hakiki olanların da birbirlerine gösterdikleri anlayışsızlık sayesinde kazandıkları şansı başka hiçbir şeyle kazanmamışlardır; zaten Prometheus'u temizleyecek olanlar da kandil temizlikçileri değildir!"

Bu çıkarım karşısında Stumm ona hem anlamış hem anlamamış gözlerle baktı. Tedbiri elden bırakmadan, "Beni doğru anlaman lazım," diye ekledi. "Diotima için büyük bir fikir ararken gösterdiğim hırsı hatırla. Fikrî aristokrasi nedir, bilirim. Bunu sonuç itibariyle daima bir tür küçük aristokrasi olarak gören Kont Leinsdorf da değilim ben. Mesela demin, dâhinin kim olduğuna dair harika bir tanımda bulundun. Nasıldı? Dâhi, daha önce kimsenin aklına gelmeyen bir şey yaparak çare bulur! Aslında benim söylediğimden farkı yok: Bir dâhinin yaptığı ilk şey, işine tersten başlamaktır. Ama buna fikrî aristokrasi denmez! Neden denmez? Çünkü çağa yön veren mutat örnek, öyle veya böyle, her ahvalde önemli bir şeylerin cereyan etmesi gerekliliğidir; gelgelelim buna dâhilik mi denir, fikrî aristokrasi mi, ilerleme mi yoksa şu sıralar sık sık duyduğumuz gibi rekor mu; işte bu, zamanımızın pek umurunda değildir!"

Ulrich sabırsızca, "Peki, öyleyse neden fikrî aristokrasiden bahsettin?" diyerek ona yardımcı oldu.

Stumm kendini, "Tam da bu sebepten tam olarak bilemiyorum!" diye savundu. Düşünmeye teşvik edilince, "Üstelik," diye devam etti, "belki fikrî aristokrasinin, özellikle karakteri rahat bırakamayacağını söyleyebiliriz. Haklıyım, değil mi?"

Ulrich, "Haklısın!" diyerek cesaretlendirdi onu, ayrıca o an ilk defa, tamamıyla tesadüfen, deha ve maharet arasındaki gibi bir ayrıma dikkat etmesi gerektiğinin farkına vardı.

Stumm düşünceli, "Evet," diye tekrarladı. Sonra da sordu: "Ama karakter nedir? Bir adamı, kendisini temayüz ettiren fikirlere sevk eden şey midir yoksa ona böyle fikirleri yasaklayan şey mi? Çünkü karakterli bir adam pek öyle ortalıkta dolaşmaz!"

Ulrich omuz silkip gülümsemeyi yeğledi.

Stumm şüpheyle, "Muhtemelen, *büyük* fikirler denen şeyle alâkalıdır. O zaman da fikrî aristokrasi, büyük fikirlere sahip olmaktan başka bir anlama gelmezdi," diye devam etti. "Ama bir fikrin büyük olup olmadığı nereden anlaşılır? Çok dâhi var, her alanda en az iki tane; hatta çok fazla dâhi çıkarmak kesinlikle zamanımızın vasıflarından biri: Nasıl olacak da her birini anlayıp hiç birini gözden kaçırmayacağız!" Çok büyük bir fikir bulma meselesinde yaşadığı acı hatıraları onu tekrar dehaya gösterdiği ilgiye geri döndürmüştü.

Ulrich bir kez daha omuz silkti.

Stumm, "Gerçekten bazıları var, bizzat ben öyleleriyle tanıştım ki," dedi, "bir yerlerde kulağa çalınacak en ufak dâhiliği bile gözden kaçırmıyorlar!"

Ulrich cevap verdi: "Hepsi de züppelerden, entelektüel kibarlık budalalarından farksız."

General, "Ama onlardan birisi de Diotima," dedi.

Ulrich: "Fark etmez. İçine, bulduğu her şeyi tıkan kişi çuval gibi kalıpsız demektir."

General biraz sitemkâr, "Diotima'nın," diye karşılık verdi, "sıkça züppelik ettiğini söylemekte haklısın. Arnheim hakkında da bunu söylediğin vaki. O yüzdendir ki züppe denince çok ilham verici bir şeyler tasavvur ederim! Hatta dürüst olmak gerekirse, züppe olmak ve hiçbir şeyi gözden kaçırmamak için çok zahmete katlandım. Ama dâhiliği anlamak hususunda aniden, züppeye bile güven olmaz, deyişini duymak ağır geliyor. Çünkü daha öncesinde, gençlik de ihtiyarlık da bunun sorumluluğunu taşımaz, demiştin. Sonra da dâhiler, hele de eleştirmenler bile taşıyamaz diye yaygara kopardık. Herhâlde dâhilik, kendi kendisini birdenbire ifşa edecek!"

Ulrich gülerek onu yatıştırdı: "Zamanla olur! Çoğu insan zamanın gayet tabiî olarak önemli olanı ortaya çıkaracağına inanıyor."

Stumm sabırsızlıkla, "Evet, onu da duydum. Ama yapabiliyorsan, sen açıkla bakalım!" diye rica etti. "İnsanın ellisindeyken, yirmisine göre daha zeki olduğunu anlayabilirim. Ama akşam sekizde sabah sekize göre daha zeki değilimdir; bin dokuz yüz on dört yılında neden bin sekiz yüz on dörde göre daha zeki olunacağını da anlayamıyorum!"

Böylelikle bir süre daha, şu zor dâhilik bahsini ele aldılar; Ulrich'in fikrince insanlığı meşru kılan tek şey bu bahisti ama aynı zamanda en heyecanlı ve utanç verici olanı da, çünkü insan, karşısında dâhilik mi yoksa dâhiliğin fikirden yarı yarıya sıyrılan taklitlerinden biri mi olduğunu asla bilemez. Peki, dâhilik nasıl ayırt edilebilir? Nasıl tevarüs eder? Sürekli engellenmezse, tekâmülün daha üst seviyelerine erişebilir mi? Stumm'un sorduğu gibi çok arzu edilecek bir şey midir? Bunlar Stumm'a göre, sivil hayatın güzelliğinin ve zararlı düzensizliğinin birer parçası olan meselelerdi;

oysa Ulrich, bu meseleleri, sadece yarınki havanın güzel olup olmayacağını bilmemekle kalmayıp dün güzel miydi, onu da bilmeyen bir hava raporuna benzetiyordu. Çünkü neyin dâhice olduğu konusunda verilecek karar, elbette, dâhilik nedir sorusu sorulursa, zamanların ruhuyla birlikte değişecektir, zira bu soru, asla ruhî ve fikrî büyüklüğün alâmeti olmak zorunda değildir.

Böylesi muammalar, herhâlde çözülmeye değer olurdu, zaten Stumm'un birkaç kez başını sağa sola salladıktan sonra, Ulrich'in daha sonradan kız kardeşine anlattığı deha kıtası hakkındaki gözlemlerini nakletmesi de sohbetin bu kısmında gerçekleşti. Dehanın, bir deha kıtasına ihtiyacı olduğu iddiası, biraz utanç verici olsa da, bizzat Ulrich'in, kısmen ironik olarak, kesinlik ve ruh için genel sekreterlik diye nitelediği şeyi andırıyordu, Stumm da son olarak Diotima'nın evindeki o talihsiz toplantı sırasında, Kont Leinsdorf'la ikisinin yanında bundan bahsettiğini hatırlatmayı ihmal etmedi.

"O zaman da çok benzer bir talepte bulunmuştun," diye yüzüne vurdu general, "yanılmıyorsam dâhilikler ve fikrî aristokrasi bürosuydu." –Ulrich suskun, başını salladı– "Çünkü nihayetinde fikrî aristokrasi," diye devam etti Stumm, "sıradan dâhilerde eksik olan şeydir. Ondan ne anlaşıldığının hiç önemi yoktur: Dâhilerimiz birer dâhidir, ne eksik ne fazla; salt birer mütehassıstırlar! Doğru muyum? Birçoklarının, günümüzde dâhi falan yoktur demesini çok iyi anlayabiliyorum!"

Ulrich yine başını salladı. Bir duraklama oldu.

Stumm şaşkınlık içinde, tekrar aklına gelen bir düşünceye yapışmış eser miktarda inatçılıkla, "Ama bilmek istediğim bir şey var," dedi, "insanların hiçbir generalin dâhi olduğunu söylememeleri sitem mi yoksa taltif midir?"

"İkisi de."

"İkisi de mi? Neden ikisi de olacakmış?"

"Gerçekten bilmiyorum."

Stumm'un gönlü bulandı ama durumu tekrar gözden geçirdikten sonra şöyle dedi: "Çok iyi söyledin! Çünkü halk, subay dediğini, ortalığı karıştırmadığı müddetçe sever, o da bu şekilde halkı tanı-

maya başlar: Dâhiymiş, mâhiymiş halka vız gelir! Ama general olana kadar uzman olması da lazımdır, daha sonra uzman bir dâhi olsa bile, dâhi diye bir şey yoktur kategorisine girer. Yani, biraz daha açarsam, bu sudan kelimeyi kullanmanın uygun düşeceği noktaya asla ulaşamaz. Biliyor musun, geçenlerde gerçekten de aklı başında bir söz işittim? Kuzinindeydim, Arnheim seyahatte olmasına rağmen en mahrem çevresine girdim, entelektüel meselelerden bahsediyorduk. Derken biri beni dürtüp onun hakkında sessizce aydınlattı: 'İşte bir dâhi,' dedi. 'Hem de herkesten çok. Tam *dünya çapında* bir uzman!' Neden susuyorsun?" –Ulrich söyleyecek söz bulamamıştı– "Bu anlayışın barındırdığı imkânlar beni şaşırttı. Zaten aslında sen de o türden dünya çapında bir uzmansın. Onun için Arnheim'ı bu kadar boşlamamalısın, çünkü boşlarsan Paralel Faaliyet'e kurtarıcı fikri veren kişi o olabilir, bu da çok tehlikeli olur! Ben hâlâ o fikrin senden gelmesini daha ziyade tercih ederim!"

Stumm, Ulrich'le kıyaslanamayacak kadar çok konuşmuş olmasına rağmen şu sözlerle vedalaştı: "Seninle konuşmak her zamanki gibi bir zevkti, çünkü sen her şeyi diğerlerine göre fiilen çok daha iyi anlıyorsun!"

50

DÂHİLİK MESELESİ

(FRAGMAN)*

İşte Ulrich kız kardeşine bu konuşmayı anlatmıştı.

Ama daha öncesinde dâhilik kavramının yarattığı zorluklardan bahsetmişti. Onu buna sevk eden neydi? Ulrich ne kendini dâhi olarak göstermek ne de nazikçe, dâhi olmanın şartlarını öğrenmek istiyordu. Aksine, şuna kaniydi ki o çağda dâhilik şöhretine erişmek için sarf edilen muazzam çaba, fikrî ve ruhanî büyüklüğün değil ancak bozuk bir ilişkinin ifadesiydi. Ama hayatla alâkalı tüm zamane meseleleri, nasıl ki âdeta içine girilemeyecek kadar dallanıp budaklanmış bir fundalık hâline gelirse, dâhilikle alâkalı meseleler de düşünceleri kısmen içine girmeleri için ayartmaya çalışıyor, kısmen de zorluklarından ötürü ortada bıraktırıyordu.

Ulrich anlatacaklarını bitirdikten hemen sonra tekrar bu konuya dönmüştü. Şüphesiz ki dâhice olanın bilhassa önemli olması lazımdır, çünkü dâhilik, oldukça kendine mahsus şartlarda ortaya çıkan önemli bir başarıdır ama önemlilik ondan sadece daha aşağı olmakla kalmayıp daha genel de bir kategoridir. Dolayısıyla, ilkin

* Kelime tamamlanmamış bölüm anlamıyla kullanılmıştır. Bu şekilde fragman hâlinde, yani natamam kalan bölümler için bundan böyle hep aynı kelime kullanılacaktır. –*ç.n.*

yine bu kavramı* soruşturmak lazımdı. Tek başına *anlam* ve *anlamlı* kelimeleri bile çok kullanılan diğer tüm kelimeler gibi birçok manaya gelir. Bir yandan düşünme ve idrak kavramlarıyla ilişkilidirler. Bir şey şu anlama gelir veya anlamı şudur demek onun başka bir şeyle aynı olduğuna veya aynı kavram çerçevesinde düşünülebileceğine ve söz konusu başka şey hâlinde idrak edilip kavranabileceğine işaret eder, bunu anlatır, gösterir, belli hallerde veya toptan bunu temsil edebilmektedir. O, mutlaka akılla kavranabilen ve aklın özüne ilişkin bir ilişkidir ve bu şekilde tabiî ki her şey bir anlam ifade edebileceği gibi anlamlandırılabilir de. Öte yandan bir *anlamı olmak* söz öbeği de kullanılmaktadır ki bir şeyin önemi olduğunu anlatır. Bu manada da dışladığı herhangi bir şey yoktur. Önemi olan sadece bir düşünce değildir, bir eylem, bir eser, bir şahsiyet, bir mevki, bir erdem, hatta mizacın tek bir niteliği bile önemli olabilir. Şu hâlde anlamı olmakla arasındaki fark, önemli olana fazladan bir mertebe ve değer atfetmesidir.

Bu manasıyla bir şey önemlidir demek, başka bir şeyden daha önemlidir veya âdeta son derece önemlidir, demektir. Peki, bunun kararı neye göre verilir? Söz konusu atıf onun bir hiyerarşiye, fikrî kuvvetlere konmaya uğraşılan bir düzene ait olduğunu ima etmektedir; isterse düzenin erişilebilir ölçüsü bazı noktalarda katı olmakla birlikte birçoğunda güvenilmez olsun. Peki, bu hiyerarşi gerçekten mevcut mudur?

Bu hiyerarşi, insan ruhunun ta kendisidir; hem de tabiî bir kavram olarak değil objektif ruh denen şey olarak.

Agathe bunun anlamını sordu; kendisinden daha bilimsel bir tahsil görmüş insanların, etrafta o kadar çok telaffuz ettikleri bir kavramdı ki bu, ne zaman duysa başı önüne düşüyordu.

Ulrich onu taklit etti. Kelime kendisi için fazlasıyla alışılmıştı zira. O zamanlar bilimsel ve yarı bilimsel tartışmalarda o kadar çok kullanılıyordu ki neredeyse başka şey duyulmuyordu. "Aman Tanrım! Sen de kesin konuşmaya başladın!" diye cevap verdi. İfade aslında onun da ağzından düşüncesizce kaçıvermişti.

* Almanca aslındaki *bedeuten* ve *bedeutung* kelimeleri bir şeyin ne anlama geldiğini açıkladığı kadar önem de ifade etmektedir. Bu nüans Türkçede tam olarak bulunmadığından aşağıda "anlamlılık" ve "önemlilik" diye bir ayrıma başvurulmuştur. –*ç.n.*

Objektif ruh denince çoğunlukla ruhun eserleri, muhtelif işaretlerle nispeten sebatkâr olarak dünyaya gösterdiği alâka ve sübjektif ruhun şahsî bir nitelik olmasının aksine şahsî tecrübe veya ilkinden tamamen farklı olmamakla birlikte ondan, mizaç ile yanılgının ilhamlarının aksine geçerli ruh, ispat edilebilir ve sabit değerli ruh anlaşılmaktaydı. Buysa, önemi Ulrich'in hayatı için sadece öğretici olmakla kalmayıp –pekâlâ bildiği, sık sık da telaffuz ettiği üzere– son derece cazibeli ve endişelerle dolu bir hâl almış olan iki zıtlığa temas ediyordu. O yüzdendir ki söylediğinde her iki zıtlıktan da birer parça vardı.

Kız kardeşine belki, objektif ruh denince insanın düşündüğü, hayalini kurduğu ve istediği ne varsa hepsinin anlaşıldığını da söyleyebilirdi fakat bunu söylemek onu ruhanî, tarihî veya zamana dair başka bir etkin seyrin parçaları olarak görmek anlamına gelmediği gibi duyularüstü, ruhanî bir şey olarak da görmek değildir, yalnızca zatına bakarak, onun en kendine mahsus içerik ve insicamına göre anlamak demektir. Aynı zamanda şöyle de söyleyebilirdi: Görünüşte çelişmekle beraber son kertede özdeş olduğu meseleye, muktedir olduğu bütün bağlam ve düzenleri mahfuz kalmak suretiyle bakmaktı. Çünkü Ulrich, bir şeyin bizatihi ne anlama geldiğini ve ne olduğunu muhtemel tüm şartlar altında o şeyin payına düşen sonuçla bir tutuyordu.

Ne var ki bunu başka türlü ifade etmek ve yalnızca şunu söylemek lazımdı: Bir şey bizatihi olarak asla bizatihi olmadığı şeydir, yani daha ziyade şartlarıyla ilişkisine göre neyse odur, keza anlamı da, ne kadar anlam karşılayabiliyorsa tamamını içerir; demek ki ifadeye asılı olan şüphenin derhal belirginleşmesi için ifadeyi tepeye yerleştirmek gerektir. Çünkü tam tersine, yalnızca dili kullanma alışkanlığından olsa bile, bir şeyin bizatihi ne olduğu veya ne anlama geldiği, değişken ilişkiler içerisinde onun hakkında dile getirilebilecek her şeyin aslını ve özünü teşkil eder diye varsayımda bulunmak elbette mutat olandır. Onun içindir ki kavramın ve anlamın özüne dair Ulrich'in tâbi olduğu görüş buydu ve bu görüş, bilinmedik bir görüş de olmadığı için aşağı yukarı şu şekilde tarif edilebilirdi: Bir mantık teorisi kavramının özünden anlaşılan her

neyse, o, bir şeyin kavramı olarak kullanıldığında zıt değerinin ta kendisi ve bu şeye dair kullanılabilecek tüm muhtemel ve doğru ifadeler için biriktirilmiş istekli olma hâlidir. Mantık usulünü tersyüz eden bu esas "ampiriktir", yani onun için tescilli bir isim kullanmak icap ederse, bu esas tam anlamıyla aynı maksadı gütmese de, o bilindik felsefî düşünme akımını hatırlatır. Ulrich refikine, ampirizmin eski biçiminde ne olduğunu ve hem mütevazı hem yeni, belki de iyileştirilmiş hâliyle ne olduğunu açıklamalı mıydı? Bir düşünce doğruluk kazandığında sık sık tecrübe edildiği üzere, keskinleşen düşünme hem yanlış cevaplardan hem de bazı daha derin sorulardan vazgeçer.

Felsefe dilinde ampirizm adı verilen şey, tabiattaki ve zihnin kurallarındaki kanunların her hâlükârda şaşırtıcı varlığını ve değişmez hükümranlığını, kestirmeden, aynı tecrübelerin sık sık tekrar edilmesine alışmaktan meydana gelme, yanıltıcı bir görüş ilan eden bir öğreti olmuştu. Galiba yeterince sık tekrar eden ne ise, aşağı yukarı onun klasik formülü olmuştu, ayrıca on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların kazandırdığı abartılı çehresiyle selefi olan uzun teolojik spekülasyonun, yani Tanrı'nın eserlerinin, insanın aklına koyduğu şeyler yardımıyla izah edilebileceğine dair Tanrı'ya imanın da bir yansımasıydı. Kavramlar ve fikirler de güce kavuştuklarında kendilerine tapındırmak ve keyfî kararlar vermek cihetinden insanlarla aynı eğilimi gösterirler; demek ki Yeniçağ'ın ampirizmi de meydana gelirken içine, tam anlamıyla inançlı rasyonalizme karşı biraz üstünkörü bir muhalefet karışmış, o muhalefet de bizzat güce kavuşunca, sığ maddeci, tabiat ve toplum felsefesi zihniyetinin zaman zaman âdeta popülerlik kazanmasının kabahatlilerinden olmuştur.

Ulrich bir örnek düşününce gülümsedi ama nedenini söylemedi. Çünkü gayet basit ve kendi kurallarıyla kısıtlı ampirizmi, güneşin doğudan doğup batıdan batmasının tek gerekçesinin bunu şimdiye kadar hep yapmış olmasından mütevellit olduğunu düşünmekle itham etmekten haz almıyor değildi. Şayet bunu kız kardeşine ifşa edip ne düşündüğünü soracak olsaydı, herhâlde o, lehteki ve aleyhteki sebeplerden taraf olmaksızın, kısa yoldan, güneş

bir defa farklı bir şey de yapabilir, diye cevap verirdi. O yüzden de bu örneği düşününce gülümsedi, çünkü gençliğin ampirizme yakınlık duyması gözüne gayet tabiî görünüyor, gençlikteki her şeyi bizzat tecrübe etmek isteyip en şaşırtıcı tecrübeleri ümit etme eğilimi, Ulrich'i, ampirizmi gençliğin çağdaşı bir felsefe olarak görmeye itiyordu. Her gün, gün doğumunu doğudan beklemekte yalnızca bir alışkanlıktan kaynaklanan güven vardır iddiası ile insanlığın tüm bilgisi, ancak belli bir zamanda sübjektif olarak duyumsanmıştır veya yalnızca bir sınıfın veya ırkın gururundan ibarettir iddiası arasında bir adımlık mesafe vardır ki zaten Avrupa düşünce tarihinde bütün bunlar peyderpey gün yüzüne çıkmıştır. Muhtemelen bu konuda aşağı yukarı büyük büyükbabaların zamanından beridir, insanın içinde yeni bir hususiyet peyda olduğu söylenmeliydi; o da ampirik insanın veya ampiristin, yani yeterince ucu açık bir soruya dönüşen tecrübe insanının hususiyetidir; bu insan yaşadığı yüz tecrübeden daima aynı tecrübe sahasında kalan bin yeni tecrübe daha çıkarmayı becerir ve böylelikle teknoloji çağının bol kazançlı görünen devasa tekdüzeliğini ortaya koyar. Bir felsefe olarak ampirizm, bu insan tipinin felsefî çocuk hastalığı sayılabilir...

51

KOMŞUNU KENDİN GİBİ SEV

Ulrich'in sözlerini birçok şeyin belirlemiş olabileceği veya düşünceleriyle aşikâr veya üstünkörü bir bağı olabileceği söylenebilirdi. Mesela, Diotima'nın evindeki o talihsiz akşam kız kardeşine ve hatta başkalarına bile duygulardaki büyük karmaşadan bahsetmesinin üstünden çok zaman geçmemişti, insanlar asıl büyük hikâyeyi, benzer bir hadisenin o sıra cereyan ettiği küçük fikir ayrılıkları ve fena hikâyelerden çok da farklı olmayacak şekilde o karmaşaya borçluydular. Ama Ulrich, genel bir anlamı olabilecek bir şeyler söyler söylemez bu sözlerin, ağzından birkaç günlük bir gecikmeyle çıktığı hissine kapıldı. Onda eksik olan kendisini doğrudan ilgilendirmeyen meselelerle uğraşma isteğiydi yahut var olsa da bu istek çok çabuk geçiyordu, çünkü ruhu, kendini nasıl olursa olsun dünyaya bütün duyularıyla vermeye fazlasıyla hazırdı. Ulrich'in hükmü burada neredeyse hiç rol oynamıyordu. Bir şey hoşuna gitmiş, gitmemiş, hemen hiç anlamı yoktu. Çünkü her şey, anlayabileceğinden daha çok müteessir ediyordu onu. Ulrich başkalarıyla meşgul olmaya alışkındı ama şimdiye kadar bu, hep büyük ölçekte geçerliliği olan duyuş ve görüşlerin beraberinde getirdiği şekilde olmuştu, şimdiyse küçük ölçekte, tek tek ve sebepsiz yere her ayrıntıya tutunarak gerçekleşiyor ve birkaç zaman önce Agathe'de

rastladığında bile hiçbir şeye sahiden alâka göstermeyen bir mizacın dert ortaklığı isteğinden çok, gerçek bir duygudaşlık olmasından şüphelendiği bir duruma benzer duruyordu. Bu, şahsını pek tanımadığı Profesör Lindner'in önemi hakkındaki, diğerinden pek de aşağı kalmayacak bir fikir ayrılığında insanın hiçbir şeye ve kimseye olması gerektiği gibi alâka gösteremeyeceği gibi incitici bir iddiada bulunduğu sırada gerçekleşmişti. Gerçekten de şu an içinde bulunduğu durum bir müddet devam edip son haddine ulaştığında hoşuna gitmemeye başlıyor veya gözüne gülünç görünüyor, sonrasındaysa sebepsiz yere fedakârlığa hazır olması gibi o fedakârlığı geri almaya da hazır bulunuyordu.

Bu defa Agathe'nin durumu da kendi çapında pek farklı olmadı. Ruhî yükseliş olmayınca içi daralıyordu; çünkü hızını fazla almıştı ve kendini salıncakta sallanan bir kadın gibi bir hükme maruz kalmış hissediyordu. Böylesi anlarda, meydan okuduğu kocası ve kocasının hatırasının Agathe için fazlasıyla endişelenen koruyucusu gibi gerçeklikten ciddiyetle bahseden adamlara karşı sair zamanlardaki keyfî davranışından ötürü dünyanın ondan intikam almasından korkuyordu. Hayatı gece gündüz dolduran bin türlü harika meşguliyet içinde, Agathe'nin tüm kalbiyle katılabileceği tek bir meşgale yoktu; hangi işe girişse öbür işlerden alacağı tek karşılığın azar işitmek, küçümsenmek, hatta hor görülmek olacağı kesindi. Ne var ki tam da bunda tuhaf bir huzur vardı! Belki de vicdan azabıyla uyuması, yeterince çok azap duyduğu takdirde gönül rahatlığıyla yatmaktan daha huzurlu bir uyku verecekti! Zihnin bir taraftan, karıştığı bütün haksızlıkların sonucunda rahat bir vicdana erişmek maksadıyla durmadan çalışması o zaman son bulup, arkasında ruha ölçüsüz bir bağımsızlık bırakıyordu. Narin bir yalnızlık, göklere uzanan bir kibir, bazen dünyadaki bu gezintilerin üzerine parıltılarını saçıyordu. Böylesi anlarda dünya, Agathe'nin kendi hissiyatının yanında, etrafını kırlangıçların çevirdiği yere bağlı bir balon gibi hamhalat şişirilmiş veya görüş alanının sınırındaki bir orman kadar ufak bir arka plana küçültülmüş görünebiliyordu. İncinen burjuva yükümlülükleri uzaktan, üzerine kaba saba hücum eden bir gürültü misali korku salıyordu; gerçekdışı olmasalar da önemli de sayılmazlardı. Aslen muazzam bir abeslikten farkı olma-

yan muazzam bir düzen! İşte dünya, o zamanlarda böyle oluyordu. Fakat tam da bu yüzdendir ki Agathe'nin rastladığı her ayrıntıda, "bir daha, sonra asla" tavrının gergin, cambazvari tabiatı, ilk şahsî keşfin sihirle yapılmış olup tekrara müsaade etmeyen neredeyse aşırı gergin tabiatı vardı; bundan bahsedecek olsa, hiçbir kelimenin, anlamını değiştirmeden ikinci kez söylenemeyeceğinin farkındalığıyla yapabiliyordu ancak. Hepsi birlikte, insanların arasında dolaşmanın sorumsuzluğuna, kavraması güç bir sorumluluk bahşediyordu.

Velhasıl, iki kardeşin dünyaya davranışları o sıralarda asla başka insanlarla alâkadar oluşun kusursuz dışavurumu değildi ve kendi tarzlarınca, gökkuşağı gibi muallakta duran bir duygulanmayla muhabbet ve nefret barındırıyor, bu iki zıtlık, günlük hayatın kendinden emin duruşuna uyacak şekilde karışırken kalıcı olmuyordu. Böylelikle sohbetleri günün birinde, asla bildiklerinin ötesine geçmeye niyetli olmasa da birbirlerine ve çevrelerine karşı davranışları için belirleyici olacak bir yola saptı.

Ulrich sordu: "Acaba, 'Komşunu kendin gibi sev!' emri ne demektir?"

Agathe ona yan yan baktı.

Ulrich, "Açık ki sana en uzak ve hiç yakın olmayanları da sev, demek!" diye devam etti. "Ya kendin gibi ne demeye geliyor? İnsan kendini nasıl sever ki? Bana bakacak olursak, cevap hiçtir! Birçok başka kimseler içinse her şeyden çoktur! Körü körünedir! Sorgusuz sualsizdir!"

Agathe başını iki yana sallayarak, "Çok mücadelecisin; kendine karşı olan, başkalarına da karşıdır!" diye cevap verdi. "Hem sen kendine yetmiyorsan, ben sana nasıl yeterim?" Bunu neşeyle katlanılan bir acı ve nazikçe konusu değiştirilmiş bir sohbet arasında yer alan bir ses tonuyla söyledi. Ulrich'se duymazdan geldi, genel konudan sapmadan dümdüz ufka doğru baktı. Devam etti: "İnsanlar ekseriya en çok kendilerini sever, en az kendini tanır, demem daha iyi olurdu belki. O zaman, komşunu kendin gibi sev'in anlamı, onu, tanımaksızın ve her halükârda sev, olurdu. Şayet şakaya müsaade varsa; şurası çok tuhaf değil midir: Başka her sevgideki gibi herhâlde komşu sevgisinde de bilgi ağacından yemenin mevrus kötülüğü vardır!"

Agathe yavaşça başını kaldırdı. "Bir defasında bana, 'Benim kaybedip tekrar bulduğum kendime olan sevgimsin sen,' demiştin, çok hoşuma gitmişti. Ama şimdi kalkmış, kendini sevmediğini; beniyse, katı bir mantığı örnek alarak, sırf tanımadığın için sevdiğini söylüyorsun! Senin kendine duyduğun sevgin olmaktan zaten yeterince gücenmiyor muyum?" Sesindeki acı, yerini artık tamamen neşeye bırakmıştı.

Ulrich de şakalaşıyordu. Onu, tanımasına *rağmen* sevse daha mı iyi olurdu, diye sordu. Çünkü bu da komşu sevgisinin belirlenmesinin bir parçasıdır. O sevginin çoğu insanı mahcup edişini tasvir eder. Sevişir ama hoşlaşmazlar. Ulrich, "Birbirlerinden hoşlanmazlar veya uzun süreli bir tanışıklık olunca hoşlanmayacaklarını bilirler ve birbirlerinden hızla uzaklaşırlar!" diye bir iddiada bulundu.

Bu konuşmanın yapmacık bir neşesi vardı. Söz konusu neşe yine de bir düşüncenin ve bir duygunun sınırlarını keşfetme vazifesi gördü, o duygu –o günden bu yana nelerin yaşanıp yaşanmadığının önemi yoktur– daha Ulrich yolculuktan yorgun düşen kız kardeşinin yatağında ilk kez, "Sen benim kendime duyduğum yitik aşkımsın," cümlesini kurduğunda kendinden haber vermişti; benliğine ve dünyaya duyduğu sevgiyi yitirdiğini itiraf ettiği ve kendilerini "Siyam İkizleri" ilan ettikleri konuşmaydı bu. O günden beri de, hayata olağan ve ortalama bir şekil vermeyi gözlemlemek demek olan her şey, iki kardeş bu gözlem sırasında sarf ettikleri üstünkörü neşeden ötürü birbirlerini incitmiş olsalar da, söz konusu keşfin gerçekleşmesine yardımcı oluyordu.

Sesi, damdan düşercesine, somurtkan bir tona bürünen Ulrich bir imada bulundu: "Aslında, komşunu kendin gibi sevmenin, sana yapılmasını istemediğini başkasına da yapma şeklindeki faydalı ikazdan hiç de farklı olmadığını söylememiz lazımdı!"

Agathe deminki gibi başını hayır makamında salladı ama bakışları sıcaklaştı. Sitem edercesine, "Yüce gönüllü bir tutkusu ve neşeli bir cömertliği olan bir çağrı bu!" diye haykırdı. "Diğer örnekleri de şunlar: Düşmanlarını sev! Onların fenalıklarına iyilikle karşılık ver! Sorgusuz sualsiz sev!" Birden duraklayıp ağabeyine şaşkın şaşkın baktı. "Ama insan hiç tanımadığı birinin nesini sever acaba?"

diye masumca sordu. Ulrich kendine biraz zaman tanıdı. "Günümüzde, şahsen hoşumuza giden ve hakkında uygun bir şeyler söylemek isteyeceğimiz kadar güzel birisinin karşımıza çıkmasının aslında bizlere rahatsızlık verdiği dikkatini çekmiyor mu?" Agathe başını salladı ve "Demek ki duygularımız," diye kabul etti, "yönünü gerçek dünyaya ve gerçek insanlara bakarak belirlemiyor?" Ulrich, onun sözünü sessizce, "Yani cevaplayacağımız soru şu: Bu, duygularımızın hangi parçası için veya gerçek insan ile gerçek dünyanın hangi şekillendirmesi ve güzelleştirilmesi için geçerlidir?" diye tamamladı.

Bu defa ilkin cevap vermeyen, Agathe oldu ama bakışları heyecanlı ve şahaneydi. Nihayet çekine çekine bir karşı teklifle cevap verdi. "Belki de olağan hakikatin ardından büyük hakikat gün yüzüne çıkar?"

Ulrich tereddütle karşı koyarak başını salladı ama Agathe'nin soru barındıran iddiasının içeriğinde derinden derine sezilen kendi çapında aşikâr bir taraf vardı. O günlerin havası ve keyfi o kadar neşeli ve kırılgandı ki insan ve dünya, bunların içinde kendilerini, gerçekten daha gerçekmişler gibi göstermelidir şeklinde gayriihtiyari bir izlenim ortaya çıkıyordu. Bu berraklıkta, küçük ve duyularüstü garip bir ürperti vardı, bir nehrin akışkan berraklığı gibiydi, bakışları zemine ulaştırıyor fakat tereddütle varan bakışlara, zemindeki rengârenk ve esrarengiz taşları, taşların kayganlığı altında o bakışların öğreneceğini zannettiği şeyleri hepten ulaşılmaz vaziyette saklayan bir balık derisi gibi gösteriyordu. Agathe'nin gözlerini biraz zorlaması yetti, böylelikle güneş ışığıyla çevriliyken, tabiatüstü bir alana düştüğünü zannetmesi mümkün oldu; sonrasında çok kısa bir süreliğine, daha yüce bir hakikate ve gerçekliğe temas ettiğini veya en azından varlığın, dünyanın bir arka kapısının yeryüzü bahçesinden tabiatüstüne gizlice yol gösterdiği başka bir tarafına ulaştığını sanması çok kolay oldu. Fakat bakışlarına yine olağan gerilimini verip de hayatın dolu dolu akmasına müsaade edince, ortada ne varsa onu gördü: Mesela, bir çocuğun elinde tutup keyifle ama hiçbir muamması olmaksızın salladığı küçük bir bayrak; tutukluların olduğu, yeşil-siyah cilalı boyası ışıkta parılda-

yan bir polis arabası; yük arabalarının arasından at gübrelerini süpüren renkli şapkalı bir adam ve nihayet omuzlarına koydukları tüfeklerinin namluları göğe bakan bir müfreze asker. Bütün bunların üstüneyse sevgiyle yakınlığı olan bir şey dökülmüştü, ayrıca bütün insanlar bu hisse açılmaya her zamankinden daha hazır görünüyorlardı: Fakat Ulrich son olarak, artık sevgi imparatorluğunun gerçekten başladığını sanmanın da o an hiçbir köpeğin ısırmayıp hiçbir insanın fenalık yapamayacağını vehmetmek kadar güç olduğunu söyledi!

Birçok açıklama teşebbüsünün olması tuhaf gelebilir, o teşebbüslerden bazılarının yaşamaktan duyulan böylesi huşu ve sevgi anlarında sıradan, yerküre gibi yuvarlak, hem iyi hem kötü ama öyle veya böyle varlığı şüphe götürmeyen insanın arkasından anormal ve hakiki bir insanın gün yüzüne çıkacak olmasıyla şu şenlik havasındaki insanî izlenime yol açması da tuhaf gelebilir. İki kardeş, sırayla bu iyi niyetli teşebbüslere baktı ancak hiç birine inanmadılar. Tabiatın, bayram günlerinde, mahlûkatın içinde iyilik ve güzellik adına saklı olan ne varsa dışarı vurduğuna dair o kilise bilgeliğine inanmadılar. İnsanın bu kırılgan şeffaflık içinde kendisini başka biri olarak göstermese de nasıl görülmeyi tercih ettiğini –hodbinliğini ve içe dönük hoşgörüsünü deyim yerindeyse bal gibi terle dışarı atarak– sergilemekten hoşlandığına dair daha ziyade psikolojik olan açıklamaya da inanmadılar, insanların kötülük yapmalarını asla engellemeyen ama böylesi günlerde, iç dünyalarına çoğunlukla hâkim olan kötü niyetin içinden, Yunus'un balığın karnından çıkması gibi mucize eseri iyi niyetlerinin doğuverdiğini göstermelerine de. Zaten şurası kesindi ki Agathe'nin çekinerek bile olsa temas etmediği, ölümlülüğün arasından bazı bazı ışıldayan en kısa ve baştan çıkarıcı şeyin, kendilerine miras kalan ölümsüz kısım olduğu açıklamasına da inandıkları yoktu. Üstelik bu ciddi ilhamların hepsinin ortak noktası, insanın selametini, önemsiz ve olağan durumlar arasında kendini göstermeyen bir durumda aramalarıydı; o durumun sezgisi nasıl ki açıkça yükseklere yönelen bir olaysa, şurası da zikredilmelidir ki bu olayın aynı açıklıkta aşağılara yöneldiği, içerik bakımından da ondan aşağı kalmayan bir aldanışlar grubu vardır. Bunlar bilindik, hatta bazı kereler

tarihe de geçmiş itiraflar ve beyanatlardır ki insanın, tabiî varlığın masumiyetini, özündeki tabiî masumiyetini, medeniyetin entelektüel kibri ve sair talihsizlikleri yüzünden kaybettiğini ifade ederler.

Şu hâlde ruha en dakik şekilde aynı vesileyle arz edilen iki "hakiki insan" bulunmaktadır; ne var ki onlar –içlerinden birinin ilahi bir üst insan, öbürününse dokunulmaz bir mahlûk olması bakımından– gerçek insanın karşılıklı olarak iki tarafında yer alıyorlardı, bunun üzerine Ulrich kuru kuruya bir ifadeyle dedi ki: "Tek ortak noktaları, gerçek insanın ulvî anlarda bile hakiki insan olarak görünmemesidir; bu da onun, kendi kendine büyüleyici bir gerçekdışılıkla görünmesini sağlayan bir şeyden bir eksik veya bir fazlasıdır!"

Gelgelelim iki kardeş, bununla birlikte bir aşırı yorumdan öbürüne geçmişlerdi, son bir yorum olarak da geriye, fark gözetmeksizin her şeyle bağlantısı olan ve çiy düşmüş bir sabaha benzeyen şu yumuşacık sevgiyi açıklayacak sadece bir ihtimal kalmıştı. Agathe edalı bir öfkeyle iç geçirerek o ihtimali dile getirdi: "İşte, güneş böylece ışıldıyor ve mektepli bir kız ile mektepli bir oğlan misali bilinçdışı bir dürtüye kapılıyoruz!" Ulrich cümleyi tamamladı: "Sosyal ihtiyaçlar, cıvanın güneşin ışıkları altındaki bir borunun içinde yayılması gibi yayılır, hem de normalde dengeyi sağlayan egoist ihtiyaçlar pahasına!" İki kardeş hisleri yüzünden yorgun düşmüşlerdi artık, hatta bazen sırf hissiyatlarını ele aldıkları bir sohbet vesilesiyle dahi hissetmeyi ihmal ediyorlardı. Duyguların mebzuliyeti hiçbir yerden çıkar yol bulamayınca acı verdiğinden, buna bazen bir miktar nankörlükle mukabelede bulunuyorlardı. Ama ikisi de böylece konuştuktan sonra Agathe ağabeyine bir kez daha yan yan bakıp aceleyle karşı çıktı: "Ama okullardaki şu bütün dünyayı kucaklamak isteyen, fakat nedenini bilmeyen tipsizler gibi de değil!"

Daha bunu söylemesine kalmadan, yine sadece bir kuruntuya değil önü arkası kestirilemeyecek bir olaya maruz kaldıklarını hissettiler. Azıp coşan ruh hâline hakikat sızıyor, zevahirin altında gerçeklik bulunuyor, dünyadaki değişiklik yine dünyanın içinden, bir gölgeyi andıran gözlerle ona bakıyordu! Beklentiyle hissettikleri, tuhaftır, çekirdeği olmayan ve ancak şöyle böyle elle tutulabi-

lecek bir gerçeklikti, inanılırlık için didinense hem mahrem hem de tamamlanamayacak bir yarım hakikatti, fakat harcıâlem bir gerçeklik ve cümle âleme yönelik bir hakikat değil yalnızca âşıklar için gizli bir hakikatten ibaretti. Ama salt keyfilik veya yanılgı olmadığı da açıktı; Agathe'nin en gizli vesvesesi şöyle diyordu: Hiç güvensizlik duymadan nefsini bana teslim etmelisin, o vakit bütün hakikati öğreneceksin! Zor olansa, bunu açık seçik kelimelerle işitmekti, çünkü aşkın lisanı gizli, kemale erdiğindeyse bir kucaklayış kadar suskundur.

Agathe gülümsedi ama bir yandan da kaşlarını çatarak kalabalığa baktı; Ulrich de onu taklit etti, ikisi beraber hem kendilerine eşlik eden hem de üzerlerine gelen insan akıntısına bakıyorlardı. Kendinden geçmişliği ve gücü, mutluluğu, iyiliği hissediyorlar mıydı; ya işlek bir caddenin tesadüfen üzerine çöken utangaçlığı olsa bile, insanî kardeşliğin derununda hüküm süren, dolayısıyla da kötü ve ayırıcı unsurlar barındırdığına inanılmayacak hem alçak hem de yüce utangaçlığı duyuyorlar mıydı? Keskin hatlarla belirlenmiş ve içlerine ağır ağır yerleştirilmiş öz varlıkları da, bendini çiğneyen şu şefkat tufanının içerisinde, gözlerinde o tufanın ışıltısıyla yürüyen başka herkesin varlığı da bu manzaradan şaşırtıcı şekilde sıyrılıyordu. "Sevgi İmparatorluğu"na, komşu sevgisinin manası ve şüphelerine dair bütün soruları bariz bir duyuşla tekrarlayan ve bölmeden cevaplayan Ulrich o an, yüzünü görmek için Agathe'ye doğru eğilip sordu: "Ortada ne ahlâkî bir inanış ne de şehevî bir arzu varken, birini açıktan açığa sevmeyi başarabilir misin?"

Gezintilere çıktıklarından beridir bu, Ulrich'in doğrudan doğruya sorduğu ilk soruydu.

Agathe ilkin cevap vermedi.

Ulrich tekrar sordu: "Ya şimdi birini durdurup ona, 'Yanımızda kal, kardeşim!' veya 'Dur, ey yanımızdan geçip giden insan! Seni kendimiz gibi sevmek istiyoruz!' desek ne olurdu?"

Agathe, "Şaşkın şaşkın yüzümüze bakardı," diye cevap verdi. "Sonra da pergelleri açardı!"

Ulrich, "Yahut kabalaşır ve polis çağırırdı," diye tamamladı. "Çünkü karşısında ya iyi niyetli deliler ya şaka eden birileri var, sanırdı."

Agathe deneme amaçlı, "Ya ona hemen, 'Sizi gidi cani, sizi âdi pislik!' diye bağırsak?" diye teklif etti.

"O zaman da bizi ne deli ne şakacı sanır, şu muhalif dedikle-rinden, yani ona yanlışlıkla hitap etmiş olan birer parti mensubu olduğumuzu düşünürdü. Çünkü anlaşılan, komşundan nefret et diyen körler derneklerinin bütün üyelerini toplasan, komşunu sev derneği üyelerinden az olmazlardı!"

Agathe başını önce rıza göstererek, sonra da itiraz edercesine salladı ve havaya baktı. Hava az önceki gibiydi. Yere baktı, zavallı bir ayrıntı, bir bodrum penceresi, birilerinin yere düşürdüğü bir sebze yaprağı, göğün ışığıyla yumuşak kıvılcımlar saçıyordu san-ki. Nihayet kendiliğinden hoşuna gidecek bir yüze veya vitrinde-ki bir teşhir ürününe benzeyen bir şeylere bakındı ve buldu. Fakat gerçekten hoşlandığı şey aslında, günün parıltısı içindeki kör bir noktaydı; Ulrich'in dile getirdiğine benzer bir şeydi, ne var ki o çe-lişki şu an gözüne daha çok çarpıyordu. Bu, genel dünya ve insan sevgisini, küçük bir katkı sağlayarak arttıracak yerde bozuyordu. Bunun üzerine Agathe cevap verdi: "Her şey çok gerçekdışı! Bugün artık ben de gerçek insanları ve eşyayı, hatta gerçekten bir şeyleri seviyor muyum, bilmiyorum!"

Ulrich bu soruyu biraz değiştirerek bilgi almaya çalıştı: "Şimdi bu, herhangi bir sevgi büyük bile olsa, şehveti dindirilmediği müd-detçe bir sevginin gölgesi olmaktan öteye geçebilir mi sorumun cevabı mı? Duyulara da yapacak iş bırakmayan her arzuda suskun bir hüzün vardır!"

Agathe gülümseyip yılgın bir jestle bütün dünyayı işaret eder-cesine, "Ben hem sevgiyle doluyum hem de sevgisizim, her ikisi birden," diye yakındı. Tanrı'nın, hiçbir parmağın ucuyla dahi tu-tamayacağı bir diken gibi saplandığı kalbinin yakınmasıydı bu. Acayip çaresizlikleri, insanî ruhlarının ve cismaniyetlerinin tama-mıyla Tanrı'yı arzulayan mistiklerin itiraflarında tâ diplerine kadar gelmiş nuraniyet anlarını ikide bir kesintiye uğratır; iki kardeş de Agathe'nin ağabeyine bir kitaptan benzer örnekler okuduğu bahçe-deki o saati hatırladılar. Bu konuda uzlaştıktan sonra Ulrich dedi ki: "Komşu sevgisinde de bu mistisizmden bir parça var; onu herkes

hissediyor ve anlamadan itaat ediyor. Belki her büyük sevgi, hatta her büyük tutku da mistik bir parça barındırıyordur. Hatta belki itidalli bir hayatın içinde bize derinden derine açılan anlarda insanlara ve eşyaya duyulan alâka, gerçek değil mistik bir alâkadır!"

Agathe, "Ya 'mistik alâka' gerçek değilse nedir?" diye sordu.

Ulrich bunun hakkında düşünmemesine rağmen bilerek duraksadı. Sonunda çok kesin bir tavırla şöyle dedi: "Bak, insan hem sevgiyle doludur hem sevgisizdir. Her şeyi sever, tek tek hiçbir şeyi ise sevmez. En cüzi teferruattan kopamazken her şeyi toplasan bir öneminin olmadığını hisseder: Bunlar tezattır; ikisi birden görünüşte gerçek olamaz. Ama gerçektir; inkâr etmenin manası yok! Yani, senden mistik bir alâkayla dinî bir sihri anlamanı rica edemezsem, kendini bize zorla kabul ettiren bir tek varsayım kalır geriye; o da gerçekliği yaşamanın iki türü olmasıdır!"

Tek başlarına öylece dururlarken değişken tedirginliklere yol açan birçok sorunun cevabı, bazen kısmetli bir dakikada sıkı sıkıya birleşerek ortaya çıkar. Bu kısaltma kimi zaman yanıltıcı olsa da öngörü olma özelliğini daima korur. Gerçekliğin dünyada iki türü, daha iyi bir deyişle, dünyevî gerçekliğin iki türü olduğu fikrinin ortaya çıktığı dakika da böyle bir dakikaydı. Bu bir defa dile getirilince –iki kardeş daha ona inanıp inanamayacaklarına kanaat getirmemişlerdi– hayatlarında bu cevabın temas etmediği tek bir soru dahi kalmadı. Son zamanların çok sayıdaki sıradışı ve aralarında sınırsız bağlantılar olan tecrübe ve tahminleri ile onların daha önceki zamanlardaki alâmetleri izaha kavuşmadıysa da, hepsinin içinden tazelenmiş bir güven dalgası geçti. Nitekim bir alev de parlayıp harlanmadan önce aynı böyle belli belirsiz büzüşüp nefesini tutar.

52

AŞKA DAİR KONUŞMALAR

İnsan yahut konuşan hayvan, neslinin devamı için bile konuşmaya muhtaç tek varlıktır. Konuşması, zaten o esnada konuşuyor olmasından ileri gelmez; aksine onun özünde sevişkenlik, konuşkanlığıyla bağlantılıdır, hem de o kadar derinden ve esrarengiz bir bağlantıdır ki bu, benimsedikleri felsefeye göre Tanrı, insan ve eşyanın "logos"tan meydana geldiği eskileri hatırlatır neredeyse, o eskiler ki bundan sırasıyla kutsal ruhu, aklı ve konuşmayı anlamışlardır. Gelgelelim, psikanaliz ve sosyoloji denen iki çok genç bilim bile, insanın her işine karışmakta Katoliklikle yarışabilecek olmalarına rağmen, bu konuda kaydadeğer bir şeyler öğretmemişlerdir. Demek ki konuşmanın aşkta başka her şeyden hemen hemen daha büyük bir rol oynamasının hikmetini insan bizzat anlamak durumundadır. Aşk bütün duyguların en konuşkanıdır ve büyük ölçüde konuşkanlıktan ibarettir. İnsan gençken, her konuya dokunan bu konuşmalar büyümenin tezahürlerindendir; olgunlaştıklarında ise sadece saplardan ibaret kalmış olsa bile ne kadar geç açarsa o kadar canlılıkla açılan tavus kuşunun kuyruğuna benzerler. Sebebi aşk duygusunun tefekkür ederek düşünmeye yol açmasından ve bu düşünüşün duygularla daimi bir irtibat hâlinde bulunmasından ileri geliyor olabilir ama şüphesiz ki bu yaklaşımla mesele şimdilik

ertelenmiş olmaktadır, çünkü tefekkür sözü neredeyse sevgi kadar sık kullanılsa da ne olduğu açık değildir.

Üstelik Agathe ile Ulrich'i birbirine bağlayan şeyin aşk olmakla itham edilip edilemeyeceği de, birbirleriyle konuşmaya doyamamalarına rağmen konuşarak karara bağlanacak bir mesele değildi. Konuşmaları da sürekli, bir şekilde aşk konusu etrafında dönüyordu, doğruydu. Ama aşk için de bütün duygular için de geçerli bir şey varsa o da söz konusu duyguyu fiiliyata dökmekten ne kadar uzaksanız hararetinin söze döküldüğünde daha da büyüyor olmasıdır; nitekim ilk atlattıkları hummalı ve belirsiz duygu tecrübelerinden sonra iki kardeşi kendilerini konuşmaya vermeye sevk eden ve gözlerine kimi zaman sihirmiş gibi görünen olay, ilk planda fiiliyata nasıl geçeceklerini bilmemekti. Bu konuda kendi hislerinden duydukları çekince ve yine hislerine çeperlerinden hareketle merak içinde nüfuz edişleri ise bazen derinlerdeki yapısına nazaran daha üstünkörü sohbetler etmelerine yol açıyordu.

53

ALÂKASIZ BİR YERDE ORTAYA ÇIKAN GÜÇLÜKLER

Cinsiyetleri farklı iki kişi arasındaki o bilindik ve tecrübe etmenin keyif verdiği aşk örneğinin vaziyeti nasıldır? Komşunu nasıl olduğunu bilmeden sev buyruğunun özel bir hâlidir bu, aşk ile gerçeklik, ilişkinin bir denemesidir.

Kişiler, yekdiğerlerini, aşk rüyalarında oynadıkları oyuncak bebeklere dönüştürürler.

Ya karşındakinin söylediğinin, düşündüğünün ve gerçek varlığının buna bir etkisi yok mudur?

Kişi karşısındakini sevdiği müddetçe ve sevdiği için her şey büyüleyicidir ama tersi söylenemez. Bir kadın şimdiye dek bir adamı asla fikirlerinden, düşüncelerinden ötürü sevmemiştir, keza bir adam da bir kadını. Bunlar, yalnız önemli birer yardımcı rol oynarlar. Üstelik aynısı öfke için de geçerlidir: Kişi, karşısındakinin kastını peşin hükümsüz olarak anlarsa yalnızca öfkenin değil, beklediğinin aksine çoğu zaman aşkın da silahları düşer.

Ama ilkin, fikirlerin örtüşmesinden mest oluşumuz değil midir başrolü oynayan?

Erkek, kadının sesini işittiğinde kendi sesinin, işine yoğunlaşmış muhteşem bir orkestra tarafından tekrarlandığını duyar, kadınlarsa en şuursuz vantriloklardır; ağızlarından ses çıkmaksızın en akıllıca cevapları verdiklerini işitirler. Her defasında küçük bir müjde olur işittikleri; bulutların arasından çıkan biri başka birinin yanına geçer ve söylediği her şey ona, başının ölçüsüne göre yapılmış ilahî bir taç gibi görünür! Ardından da, kendinden geçtikten sonra ayılan bir sarhoş gibi hisseder kendini elbette.

Hele fiiliyatı yok mu! Aşkın fiiliyatı, sadakati, fedakârlıkları, dikkati, onun en güzel delilleri değil midir? Ama eser dediğiniz de dilsiz her şey gibi iki anlamlıdır! Kişi, hayatını hareketli bir olaylar ve eylemler zinciri olarak hatırlarsa, diyaloğunun tek kelimesini ezberlemediğiniz, sahnelerinde daima hemahenk aynı zirve noktalarının olduğu bir tiyatro piyesine benzer hayatı!

Şu hâlde sevmek, hak edişe ve mükâfata bakarak aşkları ölümlü olan ölümsüz ruhların atışmasının parçası değil midir?

Hak ettiğin gibi sevilmemek bütün ihtiyar bakir ve bakirelerin kederi değil midir!

Bu cevabı veren, Agathe'ydi. Eski aşk ilişkilerinden, aşkın tekinsiz güzellikteki sebepsizliği ve adaletsizliğin hafif sarhoşluğu yükselerek Profesör Lindner'le oynadığı oyun yüzünden ara sıra kendini suçlamaya bile yeltendiği ve ne zaman Ulrich'in yakınlarında olsa utandığı, vakar ve ciddiyetten yoksunluğuyla barıştırdı onu. Bu bahsi açan ve bahis devam ederken Agathe'nin hatıraları hakkında bilgi almak için ağzını yoklamak isteyen Ulrich'ti, zira bu harika konularla ilgili ağabeyinin hükmü de kendisininkine benziyordu.

Agathe ona gülerek baktı. "Birisini her şeyden çok sevip, sevdiğin için de kendini ayıpladığın olmadı mı hiç?"

Ulrich, "Buna olumsuz cevap verebilirim ama öfkelenerek reddetmeyi de istemem," dedi. "Muhtemelen olmuştur."

Agathe heyecanla, "İster sakalı ister göğüsleri olsun, tanıdığını zannettiğin, takdir ettiğin, durmadan kendinden ve senden bahseden birisini, hakkında aslında aşka şöyle bir uğramış olduğu gibi tekinsiz bir kanaatin olmasına rağmen sevdiğin olmadı mı hiç?

Onun zihniyetini ve meziyetlerini bir kenara koyup kaderini değiştirebilir, onu başka bir sakal ve başka bacaklarla donatabilirsin: Hatta neredeyse, olduğu gibi kenara itebilir ve yine de sevmeye devam edersin ya hani! – Onu gerçekten seviyor olman şartıyla tabiî!" diye de söylediklerini yumuşatarak ekledi.

Sesinde derin bir ton, o derinlikte de bir ateşin tedirgin parlaklığı vardı. Sonra kabahatinin farkına varıp oturdu, zira istemsiz bir heyecanla sandalyesinden ayağa fırlamıştı.

Bu konuşmadan ötürü Ulrich de biraz kabahatli olduğunu hissedip gülümsedi. Söylediği hiçbir şeyle aşktan, son moda tabirle "çelişkili" olarak nitelenen –bundan maksat aşağı yukarı, kabadayılar arasında rastlanıldığı şekliyle ruhun, sağ eliyle yemin ederken sol gözünü daima kırpmasıydı– tezatlı zamane hislerinden biriymiş gibi bahsetme niyeti olmamıştı. Aksine, aşkın ortaya çıkmak ve devam etmek adına hemen hiçbir şeyi önemsememesinden zevk almıştı, o kadar. Yani, insan birini her şeye rağmen ve hiçbir sebep olmaksızın sevebilir, bu da demektir ki olan bitenlerin hepsi ya bir vehimdir yahut bu vehim, olan bitenlerin hepsidir, tıpkı Her-Şeyi-Hisseden farkına varmadan dünyada yaprağın bile kımıldamaması gibi.

Agathe bahsi kapayarak, "Demek hiçbir şeyin önemi yok!" diye haykırdı. "Kişinin ne olduğunun, ne söylediğinin, ne istediğinin, ne yaptığının, hiçbir şeyin!"

Ruhun emniyetinden veya insan böyle büyük laflardan kaçınmayı tercih ettiği için –bu kelimeyi tevazu gösterip belki sarahatle değil ama tam anlamıyla kullanıyoruz– ruhlarında hissettikleri emniyetsizlikten bahsettiklerinin farkındaydılar. Birbirlerine aşkın değişim ve dönüşüm kabiliyetini hatırlatarak ondan bahsetmelerinin tek sebebiyse aşkın, en şiddetli ve belirgin hislerden biri olmakla beraber yargılayıcı idrakin katı hissi karşısında o idraki bile bocalatacak kadar şüpheli olmasıydı. Böylelikle, daha komşu sevgisinin güneşi altında yaptıkları geziler yeni bitmişken konuşacak başka bir konu bulmuş oldular; insanları gerçekten mi severiz yoksa gerçek insanları mı severiz veya bir vehim ve şekil değişikliğiyle mi yahut hangi niteliklerimizden ötürü dolandırılırız; bu

şirin sersemlik içerisindeyken bile tüm bunları bilmediğimiz iddiasını hatırlayınca, Ulrich demin yarıda kesilen sohbetlerinden çıkan sonuca bakarak duygu ve idrak arasında var olan söz konusu ilişkiyi en azından şimdilik bir düğümle bağlayıp sabitlemek için adamakıllı gayret gösterdi.

"Bu iki tezat onda daima mevcuttur ve dört koşumlu bir arabaya benzer," dedi. "Bir insanı hem tanıdığımız için severiz, hem de tanımadığımız için. Onu sevdiğimiz için anlar ve sevdiğimiz için tanımayız. Bu durum bazen öyle bir raddeye varır ki aniden, hissedilir bir hâl alır. İşte bunlar, Venüs'ün Apollo, Apollo'nun da Venüs sayesinde boş bir bostan korkuluğuna bakıp orada demin başka bir şey görmüş olmalarına son derece şaşırdıkları o mahut anlardır. O zaman aşk şaşkınlıktan daha şiddetli olursa ikisi arasında bir mücadele başlar ve o mücadeleden bazen –bitkin, çaresiz ve onulmaz yaralarla olsa bile– bir kez daha galip çıkan aşk olur. Ama o kadar şiddetli değilse, işler aldatıldığını vehmeden insanlar arasındaki mücadeleye, hakaretlere, gerçekliğe tecavüze ve saf davranmış olmamızı telafi edecek inanılmaz aşağılamalara kadar varır–" Aşkın bu fırtınalarını, bugün rahat rahat tasvir edebileceği kadar sık yaşamıştı.

Agathe ise buna artık bir son verdi. "Senin için mahzuru yoksa, evlilikteki ve evlilik dışındaki bu namus ilişkilerinin fazlasıyla büyütüldüğünü belirtmek isterim!" diye itiraz edip kendine tekrar rahat bir konum aradı.

"Aşkı topyekûn gözünde büyütüyor insan! Duygularına aldanıp bıçağını çeken ve o sıra gördüğü halüsinasyonun yerinde var olan bir masumu delik deşik eden akılsız yok mu? İşte, aşk deyince normal olan budur!" diye tespitte bulunan Ulrich güldü.

54

SEVMEK KOLAY DEĞİLDİR

İçinde bulundukları rahat konum ve usandırmadan şefkatle parıldayan huzur verici gün ışığı konuşmalarını teşvik ediyordu; sohbet, çoğunlukla sadece evin himayesine ve gölgesine doğru değil bahçe tarafından gelen ve sabah vakti duvarlara çarparak özgürlüğü azalan gölgeli ışığa doğru da ittirilen iki şezlongun arasında geçmekteydi. Şüphesiz ki iki kardeşin –ilişkilerinin olağan bir anlam içerisinde yer alan ve daha yüce anlamıyla belki de tehdide uğrayan verimliliğinden ilham alarak– aşkın yanıltıcı cevheri hakkındaki kanaatlerini bir Schopenhauer ve bir Hintli edasıyla teati etme ve aşkın, hayatı sürdürmek için akıl çelen evhamlı etkisine karşı kendilerini tahlil yoluyla koruma niyetleri olduğuna inanmanın imkânı yoktu; bu yarım gölgeyi, koruyuculuğu ve çekimser merakı seçmelerini sağlayan şeyin açıklaması daha basitti. Bizzat bahis konusunun yapısı, aşk kavramını açıklığa kavuşturan engin tecrübede, bir sorudan öbürüne açılan çeşit çeşit bağlantı yollarını hissettirecek türdendi. Nitekim kişi tanımadığı komşusunu ve daha da az tanıdığı kendi şahsını nasıl sever şeklindeki iki soru, bu iki soruyu kuşatan, insan nasıl sever veya başka bir deyişle, aşk "esasen" nedir sorusunun cevabını merak etmelerine sebep oldu. Bu soru ilk bakışta biraz çokbilmişlik gibi gelebilir, elhak âşık bir çift için faz-

lasıyla anlaşılır bir soru da olabilir. Ama milyonlarca âşık çifte ve o çiftlerin çeşitliliğine yayılır yayılmaz gitgide zihni bulandırır.

Bu milyonlar sadece şahsen değil (kaldı ki bundan gurur duyarlar), eylem, nesne ve ilişki türlerine göre de çeşitlilik gösterirler. Bazı zamanlar âşık çiftlerin hiç sözünü edemezken aşktan bahsedilebilir; bazen de aşktan değil ama âşık çiftlerden bahsedilebilir ki bu kısımda işler biraz daha olağan yürümektedir. Hele bütünü itibariyle bu kelime, köylü oğlanların sabahın onunda ayine gidip on birde küçük bir ara sokaktaki umumhaneyi ziyaret ederek on ikide de yiyip içmek için ana meydandaki meyhaneye girdikleri küçük bir kır şehrinde geçirdikleri pazar günü kadar çok tezat içerir. Böyle bir kelimeyi etraflıca incelemenin manası var mıdır? Bu kelimeyi kullanmakla insan, farkında olmadan sanki tüm farklarda bir ortaklık idrak ediyormuş gibi davranır! – Bir asâyı sevmek ile şerefi sevmek arasında dağlar kadar fark vardır, her gün yapmaya alışkın olunmadığı sürece bunları bir solukta söylemek de kimsenin aklına gelmez. Aralarında dağlar kadar fark olup yine birbirinin aynısı olan şeylerin başka çeşitlerini şu sözlerle anlatmak kabildir: Şişeyi, tütünü ve çok daha fena zehirleri sevmek. Ispanağı ve açık havada spor yapmayı sevmek. Sporu veya ruhu. Hakikati. Karını, çocuğunu ve köpeğini. Bunun hakkında konuşanlar, bir de Tanrı dediler mi, tamamdır! Tabiatı, arkadaşı, mesleği ve hayatı. Özgürlüğü. Başarıyı, iktidarı, adaleti veya kısacası erdemi. İnsan bütün bunları sever; sözün özü: Ne kadar farklı çaba ve konuşma tarzı varsa, hemen hemen o kadar çok şey de aşkla alâkalıdır. Peki ama, aşkların farkları ve müşterekleri nelerdir?

Belki çatal kelimesini hatırlatmanın faydası olur. Yemek çatalı, bahçe çatalı, çatallanan dal, çatal silahı, yol çatalı ve daha nice çatallar vardır, hepsinin ortak noktası ise "çatallı olmak" gibi yapıyla alâkalı bir vasıftır. Belirleyici olan, çatallanmışlık, çatal ismini taşıyan son derece farklı onlarca detaydaki çatal şeklidir. Bu şeylerden hareket edildiğinde hepsinin aynı kavrama ait olduğu meydana çıkar; başlangıçtaki çatallılık izleniminden yola çıkıldığında, bu izlenimin içinin belli başlı çatal izlenimleriyle doldurulduğu ve tamamlandığı belli olur. Demek ki ortak yanları şekil veya surettir,

farkları ise ilkin çatalın alabileceği türlü türlü şekillerden, hemen sonrasındaysa benzer şekli olan nesnelerden, o nesnelerin malzemesi, amacı ve sair unsurlarından ileri gelir. Ama her çatal, bir başkasıyla doğrudan kıyaslanabileceği ve anlamca var olabileceğine göre, tebeşirle yapılan bir çizimde veya zihinde bile var olabilir fakat aşkın çeşitli suretlerinde hâl böyle değildir. Bu örneğin tüm faydası da çatalın çatallı olması gibi, aşk için de bütün vakalarda aşklı, aşk türünde bir şey, başlıca bir tecrübe mevcut mudur sorusuna irca edilir. Ama aşk, duyularla idrak edilecek bir nesne değildir ki bir bakışla veya hisle kavranabilsin; taammüden cinayet, adalet veya küçümseme gibi o da ahlâkla bağlantılı bir hadisedir. Bunun bir başka anlamı da şudur: Aşk örnekleri arasında eğilip bükülen, türlü şekillerde desteklenen bir benzetmeler zinciri vardır, zincirin uç tarafları birbirlerine hiç benzemeyebilir, hatta zıt düşecek kadar farklı da olabilir fakat bir halkasının başka bir halkasını andıran ilişkisi sayesinde birbirlerine iliştirilebilirler. Şu hâlde aşktan bahsederken, işin ucu nefrete dek varabilir, ne var ki bunun sebebi, çokça atıfta bulunulan şu "çelişki", duyuştaki şu bölünmüşlük değil, aksine hayatın dolu dolu bütünlüğünün ta kendisidir.

Buna rağmen böyle bir kelime de, gelişerek ilerleyen bu bahsin önüne geçebilir. Çünkü çatalları ve benzer masum yardımları bir kenara koyarsak, entelektüel sohbetler bugün, aşkın çekirdeğini ve özünü yardım görmeden ele almayı ve meramını buna rağmen sanki bu öz çekirdek, aşkın tüm tezahürlerinde bahçe çatalı veya salata çatalındaki çatallık özelliği misali mevcutmuş gibi etkileyici biçimde anlatmayı becermektedir. O vakit derler ki –genel bir alışkanlıktan ötürü Ulrich ve Agathe de kendilerini buna kaptırabilirdi– aşk türünden sayılan her şeyin ana meselesi libido veya Eros'tur. Bu iki kelimenin mazisi aynı değilse de günümüzdeki hâlleri dikkate alındığında birbirleriyle kıyaslanabilirler. Zira psikanaliz (çünkü ruhanî derinliğe hiçbir yerde yanaşmayan bir devir, bir derinlik psikolojisine sahip olduğu söylenince kulak kesilir), günlük felsefe hâlini almaya başlayıp burjuvanın macerasızlığını sekteye uğratınca ne var ne yoksa libido ilan edilmiştir, dolayısıyla bu anahtar ve yedek anahtar kavramın ne olmadığı hakkında son kertede söylenebilecekler, ne olduğu hakkında söylenebilecekler ka-

dar azdır. Aynısı Eros için de geçerlidir; ne var ki dünyanın tüm bedenî ve ruhanî bağlarını tam bir kanaatle Eros'a irca edenlerin Eros tecrübeleri de en başından itibaren aynı böyle olmuştur. O yüzden libidoyu dürtü ve istekle, hem de cinsî veya cinsiyet öncesi olanıyla, erosu ise ruhanî, hatta duyularüstü kırılganlıkla tercüme etmek beyhudedir, fazladan tarihî bir ayrım eklemek lazımdır. Bunlardan duyulan bezginlikse bilgisizliği zevke dönüştürür. Fakat bu sayede iş öyle bir raddeye vardı ki iki şezlong arasında sürdürülen sohbet ima edilen yöne bir türlü sapmadı; aşk nedir sorusuna dair alabildiğine fazla örnek bulup o örnekleri oyun oynarmışçasına birbiri ardına sıralama, hatta hiç sıkılmadan bizzat o sıraya girme ve en hikmetsiz olanlarını bile hor görmeme gibi kendine has ve yetersiz bir usulde cazibe kazanıp sonunda duruldu.

Derken rahat rahat laflayan iki kardeş akıllarına hangi örneklerin geldiğini, nasıl geldiğini, duygusuna, ilgili olduğu konusuna ve kendini ifade ettiği eyleme bakarak paylaştılar. Fakat davranışı en başa alıp adını gerçek anlamıyla mı yoksa mecazî olarak mı hak ettiğine aşağı yukarı dikkat etmenin de, faydası vardı. Böylelikle, muhtelif yönlerden çeşit çeşit malzeme bir araya geldi.

Fakat laf ilkin, gayriihtiyari olarak duygudan açılmıştı, çünkü görünene bakılırsa aşkın bütün tabiatı bir duyuştur. Aşkta en az bulunanın duygu olduğu cevabı da bir o kadar şaşırtıcıdır. Bu, saf tecrübesizlik anlamında şeker yemek ile diş ağrısının bağlantısına benzer; bütünüyle aşırı tatlılıktan veya aşırı ağrıdan ibaret değildir ama dizginlenmekten acı duyan bir hayvan kadar huzursuzdur. Belki bu benzetme, bizzat aşk acısı çekmişlere bir şaheser gibi görünmeyecektir; yine de yapılagelen tarifi bile aslında bundan çok farklı değildir: Bir güçbela elde ediş, bir özleyiş ve örseleniş ve belirsiz bir arzu! Kadim zamanlardan beridir söz konusu tarif, bu durum hakkında daha net bir şey anlatmayı beceremediği gibidir. Ama kendine has bir duygusu olmamasından kaynaklı bu eksiklik, söz gelimi yalnızca aşk için belirleyici değildir. Kişi, mutlu mu hüzünlü mü olduğunu da düz sathı pürüzlüden ayırdığı kadar kesin ve dosdoğru olarak tecrübe edemez, başka duygular da sadece hissetmekle, efendime söyleyeyim, şöyle bir yoklamakla ayırt edilemez. O yüz-

den bu noktada söz konusu kullanımı layıkıyla tamamlayabilecek bir not düşmek lazımdır, bu not duyguların eşitsiz yapısı ve biçimlendirilmesi hakkında olacaktır. Ulrich'in notu söylemeden önce belirttiği isim buydu, hâlbuki aslında yapısı, biçimlendirilmesi *ve* sağlamlaştırılması da diyebilirdi.

Çünkü düştüğü nota, tabiî bir tecrübeden söz ederek başladı; her duygu, kendisi hakkında ikna edici bir eminliği beraberinde getirirdi ki bu da zaten o duygunun çekirdeğinin bir parçasıydı; Ulrich aynı genel sebeplerden ötürü duyguların çeşitliliğinin daha bu çekirdekte başladığı farz edilmelidir, diye de ekledi. Bu, örneklerinden anlaşılıyordu. Bir arkadaşa duyulan sevgi bir kıza duyulandan, artık çiçek açmayan birine duyulan, kendini kutsiyet içerisine kapamış bir kadına duyulandan başka bir kökene ve başka temel hatlara sahiptir; aşk örneğini devam ettirecek olursak, birbirinden çok ayrışan aşk, tapınma, şehvaniyet, itaatkârlık veya aşk ve gönülsüzlük türleri gibi duygular da kökleri itibariyle birbirlerinden farklıdır. Şu hâlde, her iki varsayıma da rıza gösterilirse bütün duyguların, başından sonuna kadar billur gibi sağlam ve şeffaf olması gerekir. Bununla beraber hiçbir duygu, bizzat göründüğü şeyden ibaret değildir, dolayısıyla ne kendini gözlemlemek ne de o duygunun yol açtığı eylemler bu konuda bir kesinlik sağlar. Duyguların kendinden emin olmaları ile olmamaları arasındaki bu fark elbette az buz değildir. Fakat duygunun meydana gelişine hem fizyolojik hem sosyal sebepleri bağlamında bakılırsa söz konusu fark tabiileşir. Zira söz konusu sebepler için şöyle denebilir ki onlar, genel hatlar hâlinde duyguyu tek tek belirlemeden yalnızca bir duygu türü yaratırlar, çünkü her dürtüye ve hayatın o dürtüyü harekete geçiren her hâline, yeterli miktarda koca bir duygu destesi tekabül eder. Başlangıçta o destede mevcut olan her şeye şüphesiz varlık ile yokluk arasında bulunan duygunun çekirdeği denebilir fakat o çekirdeği tarif etmek isterseniz her ne yapıda olursa olsun, gelişiminin seyri içerisinde ve kendisine eklenen veya eklenmeyenlere bağlı olarak onun, olması gereken duygu biçimine sokulan bir şey olduğunu söylemekten daha isabetli bir ifadede bulunamazsınız. Öyleyse her duygunun, aslî yapısı haricinde bir de kaderi vardır; duygunun sonraki gelişimi ancak ilaveten ortaya çıkan şartlara

bağlı olduğu içindir ki en başından itibaren yanıltmadan bizzat olduğu gibi var olan tek bir duygu yoktur, hatta belki şüphe duyulamayacak ve saf olarak duygu denecek bir duygu bile yoktur. Başka bir deyişle, yapı ve biçimlendirmenin işbirliğinden doğan sonuç, duygu sahasında salt bir ortaya çıkışın ve bariz bir gerçekleşmenin değil ilerleyen bir yakınlaşmanın ve yaklaşan bir gerçekleşmenin hüküm sürüyor olmasıdır. Benzer bir hüküm, kavranması için duygunun da gerekli olduğu ne varsa hepsi için geçerlidir.

Böylelikle Ulrich'in düştüğü not sona erdi, yukarıdaki açıklamalar aşağı yukarı bu sıralamayla yer almaktaydı içinde. Duygu, aşkı en az belirleyen taraftır iddiasından daha az kısa ve abartılı olmamakla beraber, aşk bir duygu olduğu için duygu üzerinden idrak edilemeyeceği de söylenebilirdi. Fakat Ulrich'in, aşkı neden ahlâkî bir tecrübe diye nitelendirdiği sorusuna da biraz ışık tutmaktaydı. Ama duygunun tezahürünü bir düzen içinde görmeyi sağlayan esas düğümler, Ulrich'in en azından böyle bir açıklamaya ihtiyaç duyduğunda başvurmaktan çok da çekinmediği belli bir esas görüşe göre, duygunun yapısı, biçimlendirilmesi ve sağlamlaştırılması şeklindeki üç ana kelimeden oluşuyordu. Ama bütün bunları dosdoğru detaylandırmak Ulrich'in üstlenmeye niyetlendiğinden daha derin bir ders havası yaratarak daha büyük iddialar gerektireceği için başladığı meseleyi bu hâliyle bir kenara bıraktı.

Meselenin devamı iki yöne uzanıyordu. Bahsin başında söylenene bakılırsa, aslında sırada şimdi aşkın nesnesi ve aşk eylemi olmalıydı ki onlar üzerinden aşkın son derece eşitsiz tezahürüne sebebiyet veren nedir belirlenip nihayetinde aşkın "esasen" ne olduğu öğrenilebilsindi. O yüzden de daha duygunun kökenindeyken, eylemlerin duygunun tarifine karışmasından söz edilmişti; bu bahis, duygunun kaderinin devamıyla ilgili de tekrar edilmeliydi. Ama Agathe bir soru daha sordu, zira –ağabeyinden, şüphelenmek için olmasa da korkmak için sebepleri vardı– ağabeyinin seçtiği açıklamanın aslında yalnızca zayıf bir duygu veya güçlü tecrübeleri hiç umursamayan bir tecrübe için geçerli olması da mümkündü.

Ulrich cevap verdi: "Mümkünatı yok! Duygu özellikle de en şiddetli hâlindeyken, asla en emin durumunda olmaz. İnsan, en

büyük korkular içerisindeyken kaçacağına veya kendini savunacağına adeta felç olur veya çığlığı basar. En büyük mutlulukta çoğunlukla garip bir acı vardır. Söylendiğine göre çok büyük hırslar dahi insana 'ancak zarar verir'. Duyguların; genel olarak en şiddetli duyuşlarda, gözleri kamaşmış gibi renkleri kaybedip geçip gittikleri iddia edilebilir. Belki de bildiğimiz duygular dünyasının tamamı yalnız ortalama bir hayat için tasarlanmıştır ve nasıl ki en küçük derecelerde başlamıyorsa en büyük derecelerde son bulur." Bunun dolaylı bir parçası da kişinin, duygularını gözlemlediğinde, hele de onları 'mercek altına' aldığında öğrendikleridir. O zaman duygular belirsizleşir, tefrik edilmeleri zorlaşır. Bu esnada şiddetin belirginliğinden ötürü kaybettiklerini dikkatin belirginliğiyle, hiç olmazsa bir yere kadar geri kazanmaları gerekir ama bunu bile yapmazlar." – Ulrich işte bu cevabı verdi. Duygunun, kendi kendini gözlemlerken tükenişi ile heyecanının doruk noktalarında tükenişinin bir araya getirilmesi tesadüf değildi. Çünkü her ikisi de eylemi ortadan kaldıran veya aksatan hâllerdir; hissetmek ile eylemek arasındaki bağ da bazılarının bir bütün sayacakları kadar sıkı olduğundan, iki örneğin birbirini tamamlamasında belli bir mana vardı.

Fakat Ulrich'in söylemekten kaçındığı, ikisinin de bunun hakkında şahsen bildikleri şeydi, gerçekten de aşk duygusunun en yüksek kademesinde manevî bir sönüş ile maddî bir çaresizlik birbirine bağlı olabiliyordu. O yüzdendir ki Ulrich, konuyu biraz zor kullanarak eylemin hissetmek kelimesi için sahip olduğu anlamdan saptırdı; göründüğü kadarıyla niyeti, aşkın nesnelere göre taksimini tekrardan zikretmekti. Bu biraz kaprisli ihtimal, ilk bakışta bu çok anlamlı meseleyi bir düzene koyma amacına daha uygun görünüyordu. Çünkü bir örnekle başlayacak olursak, Tanrı'ya duyulan aşkı balık tutma aşkıyla aynı kelimeyle nitelemenin küfür olması hiç şüphesiz aşk ayrımından ileri gelmektedir, dolayısıyla nesnenin önemi başka örnekler üzerinden de ölçülebilir. Öyleyse muazzam farkların bir şeyi sevme ilişkisine taşıdığı, aşk değil herhangi bir şeydir. Bu anlamda öyle nesneler vardır ki aşkı zengin ve sağlıklı kılarlar; yine başkaları da aşkı acınası ve hastalıklı bir hâle getirirler, sanki bunun kudreti bir tek onlardadır. Nesneler vardır, aşk bütün kuvvet ve hususiyetini geliştirecekse onlara karşılık

vermelidir; yine öyleleri vardır ki onlarda her türlü talep peşinen manasızlaşır. Muhakkak ki bu da canlı varlıklarla olan ilişkileri cansızlarla ilişkiden ayırır ama cansız bile olsa nesne, aşkın doğru rakibidir ve rakibinin vasıfları aşkınkileri etkiler.

Gelgelelim, bu rakip ne kadar denk değilse aşkın kendisi de, hadi tutkularına esir düşmüş demeyelim de bir o kadar eğri büğrü olur. Ulrich, "Gençlerin birbirlerine duydukları sağlıklı aşkı," diye bir ikazda bulundu, "birinin köpeğine, kedisine veya kuşuna beslediği gülünç denecek derecede abartılı aşkla kıyasla yeter. Aşk karşılık bulmayınca yahut tamamen karşılık bulmayınca erkek ile kadın arasındaki ihtirasın sönüşünü veya reddedilen bir dilenci misali insanı bezdirişini seyret. Ebeveyn ile çocuklar veya efendi ile köle arasındakine benzer eşitsiz temaslarda karşılıklı sevgi ilişkisinin en güvensiz ve âdeta tahrip edici kısım olduğunu da unutma. Aşk ile aşkın rakibinin hâli arasındaki tabiî ve düzenleyici alışveriş nerede eksik kalırsa aşk sağlıksız bir doku gibi soysuzlaşır!" – Sanki bu düşünce onu özel bir yanıyla cezbetmişti. Bu düşünce daha kaç misliyle ve kaç örnekle genişletilebilirdi ama Ulrich daha örnekleri düşünürken, bizzat kendisini amaçlamamış olmamakla beraber, hedefindeki yolu tarlalardan esen bir rayiha misali ümitle canlandıran bir şey, âdeta yanlışlıkla olmuşçasına kafasındaki düşünceyi resimde cansız tabiat diye nitelendirilen veya bir yabancı dilde, aslında tam zıddı olsa da yine iyi bir usulle *natürmort* olarak adlandırılan olguya yönlendirdi. Ulrich alâkasız, "Bir insanın iyi resmedilmiş bir ıstakozu takdir etmesi, tabiri caizse gülünçtür," diye devam etti, "keza pırıl pırıl üzümleri ve yakınında daima bir sülün de olan, bacaklarından asılmış bir tavşanı takdir etmesi de çünkü insanın iştahı gülünç bir şeydir, hele resmedilmiş hâli, tabiî olanından daha da gülünçtür." Her ikisi de bu bağlantının görünenden daha derinlere uzandığını ve kendi haklarında dile getirmekten kaçındıkları konunun devamı için gerekli olduğunu hissettiler.

Çünkü gerçek natürmortlarda –sanat dairesine sıkıştırılmış eşya, hayvanlar, bitkiler, manzaralar ve insan bedenlerinde– tasvir ettiklerinden başka bir şey, resmedilmiş hayatın esrarengiz iblisliği vardır. Böyle meşhur resimler olduğu için iki kardeş neyden

bahsettiklerini biliyorlarsa da belli resimlerden değil de bir ekol kurmamış, yaradılışın göz kırpmalarını takip ederek kuralsızca meydana gelmiş bir resim türünden bahsetmekle daha iyi bir iş yapılmış olur. Agathe o türün nasıl ayırt edileceğini sordu. Ulrich belirleyici bir vasfını söylemeyi gözle görülür biçimde reddetse de yavaş yavaş, gülümseyerek ve tereddütsüz, "Heyecanlandıran, belirsiz, sonsuz yansıma!" dedi.

Agathe onu anlıyordu. Kendinizi bir şekilde kumsalda hissedersiniz. Küçük böcekler vızıldıyordur. Çayırlardan gelen hava dalgası beraberinde yüzlerce koku getirir. Duygu ve düşünceler meşguldür, el ele yürürler. Ama gözlerinizin önünde denizin cevap vermeyen ıssızlığı vardır; kıyıda anlamı olan, engin manzaranın tekdüze kımıltısına kendini feda eder. Agathe bütün hakiki natürmortların bu mutlu, doyumsuz hüznü uyandırabileceğini düşünüyordu. Onlara ne kadar çok bakarsanız tasvir ettikleri şeylerin hayatın rengârenk kıyısında duruyor gibi olmaları o kadar belirginleşir, gözünüz muazzam şeylerle dolu, diliniz tutuktur.

Ulrich ise başka bir tarifle karşılık verdi. "Bütün natürmortlar aslında yaradılışın altıncı gününün dünyasını çizerler; Tanrı ile dünya henüz baş başadır, ortada insan yoktur!" Kız kardeşinin soru sorarcasına gülümsemesi üzerine de dedi ki: "İnsanlarda uyandırdıkları duygular da herhâlde kıskançlık, esrarengiz bir merak ve keder oluyordur!"

Bu neredeyse "nükteli bir sözdü" ve en kötüsü de sayılmazdı; Ulrich bunun farkına varınca durumdan hoşlandı, çünkü şu bilye gibi yusyuvarlak ve üstünkörü yaldızlanmış fikirleri sevmezdi. Ama lafını düzeltmek için hiçbir şey yapmadı, kız kardeşi de daha fazla sormadı. Çünkü cansız tabiatın veya *natürmord*un tekinsiz sanatı hakkında dertlerini yeterince anlatmalarına bu sanatın kendi hayatlarıyla arasındaki tuhaf benzerlik engel oluyordu.

Bunda Agathe'nin rolü büyüktü. Müşterek çocukluk hatıralarına kadar uzanan, tekrar görüşünce gene uyanan ve ondan beridir bütün yaşadıklarına ve çoğu konuşmalarına tuhaf bir yön veren olayları teferruatıyla tekrar etmeye gerek kalmaksızın saklanamayacak bir şey vardı ki natürmordun iliklerine kadar uyuşturulmuş esintisi

onda daima seziliyordu. O yüzden de ikisini yönlendirecek belli bir zanna kapılmaksızın, natürmordun özüyle akrabalığı olabilecek ne varsa gayriihtiyari, meraklarını ona çevirdiler; ortaya çıkansa aşağı yukarı, sohbetlerini ağırşak misali bir kez daha gerip yeniden açan şu aşağıdaki diyalog oldu!

Cevap vermeyen sarsılmaz bir çehre karşısında yalvarmak zorunda kalmak insanı bir çaresizlik, saldırı veya zillet sarhoşluğuna sürükler. Oysa hayatın birkaç saat önce söndüğü ve geriye günbatımı misali bir pırıltı bıraktığı kıpırtısız bir çehre karşısında bu durum sarsıcı olmasına sarsıcıdır ama tarifsiz de bir güzelliği vardır.

Hatta ikinci örnek, şayet bir şeye bu adın konmasında mahzur yoksa, duyguların beylik lakırdısıdır! Bütün dünya, ölümün kutsiyet ve vakarından bahseder: O şairane, tabuta konmuş âşıklar motifi, hadi binlerce olmasa da yüzlerce yıldır var olmakla kalmayıp buna yakın, aynı zamanda lirik koskoca bir ölüm nazmı da mevcuttur. Muhtemelen bu hâlinde çocuksu bir taraf da yer almaktadır. Ölümün, kendisine âşıkların en soylusunu armağan edeceğini tahayyül eden kimdir? Kanlı canlı bir âşık bulacak cesareti veya imkânı olmayan kişidir tabiî!

Bu şairane çocuksuluktan doğan kısacık bir hat, ruhları ve ölüleri çağırmanın ürpertisine; ikinci bir hat, gerçek nekrofilinin dehşetine; belki bir üçüncüsü de birbirine zıt ve hastalıklı teşhirciliğe, ayrıca kaba kuvvetle zorlamaya da uzanır.

Bunlar insanı yadırgatan benzetmelerdir belki, ayrıca insanın iştahını da bir hayli kaçırmaktadırlar. Ama bu benzetmelerden kaçınmayıp onları deyim yerindeyse tıbbî ve psikolojik açıdan ele aldığımız takdirde hepsinin ortak bir noktası olduğu ortaya çıkar, bu nokta ise imkânsızlık çekmek, aczden muztarip olmak, tabiî cesaret veya tabiî yaşama cesaretinden yoksun kalmaktır.

Madem bu amaçla cüretkâr benzetmelere giriştik, o zaman benzetmelerimiz şu gerçeği de desteklemelidir: Rakibin suskunluğu, aczi ve her türden eksikliği, ruhanî bir çılgınlığın etkisine bağlıdır.

Böylelikle demin söylenenler tekrarlanmış olur, yani denk olmayan rakip, aşkı eğri büğrü bir hâle sokar; buna tek eklenmesi gereken, o rakibi seçtirenin çoğunlukla eğri büğrü bir ruh hâlinden

ibaret olmasıdır. Tersinden bakıldığında da bu âmil, duyguları düzen içinde tutup belirleyen, karşılık veren, yaşayan, hareket eden ve eksik kaldığı takdirde duyguların safsataya dönüp soysuzlaşacağı oyun arkadaşıdır.

Ya natürmort... Onun tuhaf cazibesi de safsata, hatta neredeyse ruhanî bir nekrofili değil midir?

Bununla birlikte mutlu âşıkların bakışlarında da en yüce duygularının ifadesi olan benzer bir safsatacılık vardır. Göz göze bakışır, birbirlerinden ayrılamaz ve lastik gibi uzayan sonsuz bir his içinde eriyip giderler!

Konuşmaları aşağı yukarı işte böyle başlamış ama tam bu kısımda ipin ucu, tekrar yakalanana değin epey bir süreliğine kaçmıştı. İki kardeş gerçekten de bakışmışlar ve bakışmakla suskunluğa düşmüşlerdi.

Fakat bunu açıklayacak ve böylesi konuşmaları bir kez daha meşru gösterip manalarını telaffuz edecek bir nota ihtiyaç varsa, o zaman belki Ulrich'in, düşüncelerini o an sessizliğe terk etmekte haksız sayılamayacağı bir şey söylenebilirdi: Mahlûkatının arasındaki her acemi çaylağa sevme cihazlarını emanet etmekle tabiatın bizi inandırmaya çalıştığı üzere sevmek, asla o kadar da kolay değildi.

55

BİR YAZ GÜNÜNÜN NEFESLERİ

(FRAGMAN)

Bu arada güneş yükselmişti; sandalyelerini karaya oturmuş tekneler gibi evin yanındaki gölgeli düzlükte bırakmışlar, güneşli günün dolu dolu derinliğinin altında bahçedeki çayırlara uzanmışlardı. Uzanalı epey zaman olmuştu, şartlar değişmesine rağmen uzanışları bilinçlerine değişiklik olarak görünmemişti. Hatta sohbetlerinin kesilmesi için de aynısı söylenebilirdi, hiç fark ettirmeden öylece havada kalmıştı sözleri.

Sessiz ve ışıltısız bir çiçek karı fırtınası, çiçekleri dökülen bir öbek ağaçtan kopup gelerek güneş ışığında salınıyor, fırtınayı taşıyan nefes öylesine yumuşaktı ki hiç yaprak kımıldamıyordu. Çimenlerin yeşiline de gölgesi düşmedi hiç ama çimen yeşili, bir göz gibi içten içe koyulaşıyordu sanki. Taze yazın narin ve âdeta yapraklarla savurganca donattığı kenarlarda duran veya arka planı teşkil eden ağaçlar ile çalılar, şen kıyafetleri içerisinde şaşkınlığa uğrayıp büyülenerek bu cenaze alayına ve tabiat şenliğine katılan, hayretler içerisinde kalmış birer seyirci izlenimi bırakıyordu. Resimde bahar ile güz, tabiatın dili ve suskunluğu, hayatın ve ölümün sihri birbirine karışıyor; kalpler duruyormuş, göğüsten koparılıp havadaki

suskun cereyana katılıyormuş gibi görünüyordu. Bir mistik, "O an kalbimi göğsümden kopardılar," demişti. Agathe bunu hatırlıyordu.

Yine biliyordu ki bu ifadeyi Ulrich'e, yine onun kitaplarının birinden okumuştu.

Bu bahçede, şu an bulundukları yerin yakınlarında okumuştu hem de. Hatırası tamamlanıyordu. Hatırlamaya çalıştığı başka laflar da geldi aklına: "Bu sen misin, değil misin? Neredeyim, bilmiyor, bilmek de istemiyorum!" – "Tâ o karanlık kuvvete kadar bütün gücümü kuvvetimi aştım! Âşığım; kime, bilmiyorum! Kalbim hem aşkla dolu hem de aşksız!" – Şu hâlde zihninde çınlayan, Tanrı'nın, parmak uçlarıyla tutulamayacak bir diken misali kalplerinin derinlerine nüfuz ettiği mistiklerin yakınmasıydı. Ulrich'e o sıra böyle mesut yakarışlardan daha nicelerini okumuştu. Belki şu an tamı tamına nakledemiyordu; hafıza, duymayı arzuladıklarına biraz buyurgan davranır ama Agathe maksadı kavrıyordu ve bir karar verdi. Demek bahçe daha önceden de, özellikle Ulrich'in kitaplarının arasında var olan mistik itiraflar Agathe'nin eline geçtikten sonraki saatte, şimdiki gibi böyle çiçeklerin geçit yaptığı anlarda esrarengiz şekilde metruk ve canlı görünmüştü. Zaman durdu, bin yıllık bir süre gözün açılıp kapanması kadar kısaydı sanki, o süre Bin Yıllık İmparatorluk'a ulaşmış, hatta belki Tanrı bile kendini hissettirmişti. Agathe, artık zaman diye bir şey kalmamasına rağmen bunları *peşi sıra* hissederken ve bu rüyada korkunun ıztırabını çekmemesi için ağabeyi de güya mekân diye bir şey kalmadığı hâlde *yanında* dururken, bu tezatlara bakmaksızın dünyanın bütün parçaları nura gark olmuş vaziyette görünmekteydi.

Agathe'nin o zamandan beri yaşadıkları, önceki tecrübelerine nazaran ancak orta yolu bulmuş bir gevezelik biçiminde ortaya çıkıyordu ama durum, ilk ilhamın âdeta maddî sıcaklığı olan vasıtasızlığını kaybetmiş olsa bile yaşadıklarına nasıl da genişlik ve kuvvet katmaktaydı! Agathe bu şartlar altında, vaktiyle bu bahçede neredeyse rüyadaymış gibi kapıldığı vecde bu kez temkinli yaklaşmaya karar verdi. Bin Yıllık İmparatorluk'un ismini neden bu vecd hâliyle bağdaştırdığını bilmiyordu. Parlak bir his yaratan bir kelimeydi bu, elini uzatsa bir nesne gibi tutabilecekti sanki ama yine de aklı onu bir türlü al-

mıyordu. Bundan dolayı bu tasavvura sanki Bin Yıllık İmparatorluk her an sökün edebilirmiş gibi muamele ediyordu. Söz konusu tasavvura Aşk İmparatorluğu da denirdi, Agathe bunu da biliyordu; ne var ki her iki ismin İncil'in nüzul vaktinden bu yana nakledildiğini ve Tanrı'nın yeryüzündeki imparatorluğu anlamına geldiklerini, o imparatorluğun yakın bir zamanda kurulacağını tam ve gerçek anlamıyla kast edildiğini ancak en son düşünebildi. Üstelik Ulrich de bu kelimeleri bazen kız kardeşi kadar safça kullansa da, sırf bu yüzden kitaba iman etmiyordu; Bin Yıllık İmparatorluk'ta nasıl davranılacağını doğuştan biliyormuş gibi rol yapmasına da kız kardeşi bu yüzden şaşırmıyordu. "O imparatorlukta çok sakin davranmak lazımdır," şeklinde bir şey doğuyordu içine. "Hiçbir isteğe mahal bırakmamalıdır, soru sorma isteğine bile. Kişinin, işlerini görmesine yarayan anlaşılırlığı da gözden çıkarması gerekir. Zihnin tüm cihazlarını elinden almak ve onun bir cihaz gibi çalışmasını engellemek lazımdır. Ondan bilgiyi ve isteme özelliklerini ayırmak lazımdır; gerçeklikten ve yüzünü gerçekliğe çevirme arzusundan vazgeçmelidir. Akıl, gönül ve azalar susmaktan ibaret kalana dek kendine mukayyet olmak gerekir. İşte böylelikle en yüce feragate ulaşıldığında, o zaman artık içerisi ile dışarısı birbirine dokunur, sanki dünyayı ayıran bir kama fırlayıp gitmiştir!.."

Belki pek de ayık kafayla düşünülmüş bir şey değildi. Fakat Agathe'ye, kesinkes istenince ulaşılabilir olması gereken bir şey gibi geliyordu; ardından ölü taklidi yapmak istercesine toparlandı. Ama çok geçmeden anlaşıldı ki, tıpkı çocuklukta günah çıkarma ile kudas arasında günah işlememek nasıl imkânsız bir görevse, düşüncelerin, duyuların ve iradenin bildirimlerini hepten susturmak da aynı derecede imkânsızdı, zaten biraz uğraştıktan sonra denemekten tamamen vazgeçti. Kendini suçüstü yakaladı, niyetine yalnızca görünüşte bağlı görünüyordu, dikkati o niyetin üzerinden çoktan kayıp gitmişti. Şu an çok alâkasız bir soruyla, kendisini ayartan ufak bir canavarla meşguldü: Zira son derece akılsızca ve bu akılsızlığa gayet düşkün olarak, "Hiç gerçekten şiddete meyilli, fena, nefret dolu ve mutsuz oldum mu?" diye meraka kapıldı. Hatırına isimsiz bir adam geldi; ismi yoktu, çünkü Agathe ismi yanında ta-

şıyordu, giderken de beraberinde götürmüştü. O adamı düşününce kendi adını bir yara gibi duyumsuyordu; gelgelelim Hagauer'e artık nefret beslemiyordu, derken sorusunu, akıp giden bir dalganın peşinden nasıl biraz hüzünlü bir inatla bakılırsa aynı hüzünlü inatla tekrarladı. Onu hani neredeyse öldüresiye yaralama isteği nereye gitmişti? Dalgınlığı içerisinde o isteği kaybetmişti sanki, yakınlarında bir yerde olacağını zannediyor gibiydi. Üstelik Lindner, bu düşmanlık isteği için neredeyse bir ikame sağlamaktaydı; Agathe bunu da merak edip hayal meyal Lindner'i düşündü. Belki de bizzat yaşadıkları gözüne şaşırtıcı görünüyordu; gençler, zaten hissetmeye mecbur kaldıkları duyguların şaşkınlığını, ihtirasların ve hayat gailelerinin değişikliğine havanın değişmesi kadar alışmış olan ihtiyarlardan daha içten yaşarlar. Ama daha demin gözlerini açtığı kıpırtısız mahmurluğun yıldızlı semasının bir muamma hâlinde hayatın ani değişikliğinden, hayatın tutku ve gailelerinin kaçışından, duyguların garip akıntısından –gençlik bunlardan pek haberdar olmayarak, normalde yaradılışı gereği muazzam hisseder kendini– sıyrılmasından daha çok işleyecek ne olabilirdi o an Agathe'nin içine?

Öyleyse düşünceleri hâlâ çiçek ve ölüm geçidinin sihirli dairesinde olsa da, artık o daireyle birlikte ve o dairenin sessiz ve ciddi tarzıyla hareket etmiyorlardı; hayatın "bin yıl" bir kez kanat çırpmadan berdevam olduğu ruh hâlinin aksine söylenebileceği şekliyle, Agathe "bir şunu bir bunu" düşünüyordu. İki ruh hâlinin arasındaki bu fark, onun için çok belirgindi; Ulrich'le sohbetlerinde o farka veya ona çok yakın bir şeylere ne kadar sık temas edildiğini biraz afallayarak fark etti. Gayriihtiyari Ulrich'e döndü, etrafındaki oyunu gözden kaçırmadan, derin bir nefes alıp sordu: "Böylesi bir anda ve bu âna kıyasla sana da başka her şey asılsız görünmüyor mu?"

Bu birkaç kelime, suskunluğun ve hatıraların bulutsu ağırlığını dağıttı. Zira hedefi olmaksızın bir yol tutturan çiçek köpüğünü Ulrich de seyretmişti; onun düşünceleri ve hatıraları da kız kardeşiyle aynı perdeye akortlandığından Agathe'nin ketum düşüncelerine de karşılık gelecek şeyi ona söylettirmek için bir girizgâha gerek kal-

madı: "Hedefi tam on ikiden tutturmasa da sana çoktandır –daha natürmort denen şeyden bahsettiğimiz durumda ve esasında her gün– söylemek istediğim bir şey vardı. Kontrastı çok arttırınca, tutkulu yaşayışın ve tutkulu insanın iki farklı türü olur. İnsan her defasında ya öfke ya mutsuzluk yahut da heyecandan çocuk gibi ağlayıp kısa ve alelâde bir telaşla duygularından boşanır. Gayet olağan sayılabilecek bu durumda duygular, son kertede, gündelik hayatın gündelik birer aktarıcısı mesabesindedir ve ne kadar şiddetlenip ne kadar kolay harekete geçirilebilirlerse bahsettiğimiz durum da beslenme saatinde parmaklıkların önünden et taşınırken yırtıcı bir hayvanın kafesinde yaşadığı huzursuzluğu, sonrasında da doymanın verdiği rehaveti o kadar çok hatırlatır. Öyle değil mi? Tutkulu olmanın ve davranmanın öteki türü ise şudur: Kişi kendine mukayyet olur ve duyguların onu çekip sürüklediği eylemlerin gerçekleşmesine hiçbir şekilde izin vermez. Bu durumda hayat, duyguların ağaç tepelerine, kule uçlarına ve göğün en üst katlarına yükseldiği biraz tekinsiz bir rüyaya benzer!.. Resimlerden ve yalnızca onlardan bahsettiğimizi iddia ederken kuvvetle muhtemeldir ki bizim düşündüğümüz de buydu."

Agathe merakla dirseğine dayandı. "Bir defasında," diye sordu, "temelden farklı iki değişik yaşama ihtimali vardır ve o ihtimaller âdeta duyguların farklı makamlarına benzerler, dememiş miydin? Bunlardan biri asla sükûnet ve tatmin bulmayan 'dünyevî' duygu makamıydı, öbürüyse, ona isim vermiş miydin, bilmiyorum–: Ama herhâlde sürekli tınıları gelmekle beraber asla 'tam bir gerçekliğe' ulaşmayan 'mistik' duygu makamı olurdu, değil mi?" Tereddütle konuşmasına rağmen, işi aceleye getirip lafını utana sıkıla bitirmişti.

Buna rağmen Ulrich ne söylemiş olabileceğini gayet iyi anladı ve ağzında çok sıcak bir şey varmış gibi yutkunup ardından gülümsemeye çalıştı. Dedi ki: "Eğer bunu kastetmişsem, şimdi de meramımı galiba bir o kadar iddiasız biçimde toparlamam gerekir! Yani tutkulu varlığın iki türünü, malum bir örneğe göre, iştah açan ve –kulağa güzel gelsin gelmesin– onun tersi olarak iştah açmayan diye isimlendireceğim basitçe. Çünkü her insanda bir açlık vardır ve o açlık yırtıcı bir hayvan gibi hareket eder, öte yandan o bir açlık de-

ğil hırs ve doygunluktan azade, güz güneşinde kalmış üzüm kadar narince olgunlaşan bir şeydir. Evet, hatta insanın her duygusunda öteki de beriki de mevcuttur."

"Yani hayvanî yapısının yanında, vejetaryen olmasa da deyim yerindeyse nebati bir tarafı vardır, öyle mi?" Agathe'nin bu sorusunda kısmen eğleniyormuş ve ona takılıyormuş gibi bir hava vardı.

Ulrich, "Neredeyse!" diye cevap verdi. "Belki de zevklerin temelden zıddı olarak anlaşıldığında hayvanî ve nebati taraflar bir filozof için en derin keşiftir! Ama sırf bu yüzden filozof olacağımı falan sanma! Doğrusu, benim cüret ettiğim şey ne söylediysem şadece odur, yani son söylediğim sözdür; tutkulu varlığın iki türü, her duyguda bir örneğini, belki de kökenini bulur. Her duyguda bu iki taraf ayırt edilebilir," diye devam etti. Ama tuhaftır, sonradan yalnızca iştah açıcı olandan ne anladıysa ondan bahsetti. Duygunun o tarafı insanı eyleme, harekete ve zevke sevk eder; onun etkisiyle duygu, işe veya bir fikre ve itikada veya bir hayal kırıklığına dönüşür. Bütün bunlar onun gevşeme biçimleri kadar gerginliğinin değişmesinin ve yeniden güçlenmesinin farklı biçimleri de olabilirler. Çünkü duygular bu şekilde değişir, aşınır ve başarılı olsalar da nihayetinde akıp giderek bir son bulurlar veya o başarının içine kendini kapatır ve canlı kuvvetini depolanmış bir kuvvete döndürür; depodaki kuvveti ise canlı olanı sonradan ve çoğunlukla bileşik faiziyle iade eder. "Tek başına bununla bile, zinde dünyevî duyuş faaliyetimizin ve o faaliyetin senin demin güzel güzel iç geçirdiğin asılsızlığının, bizim için derin bile olsa büyük bir fark yaratmadığı anlaşılırlık kazanmaz mı?" diyen Ulrich cevabını şimdilik sonlandırdı.

Agathe, "Fazlasıyla haklı olabilirsin!" diyerek ona katıldı. "Aman Tanrım, duyguların tüm bu işleyişi, dünyevî zenginliği, bütün bu isteyişler ve sevinmeler, eylemler ve sadakatsizlikler, yalnızca bizi bunlara sevk etmelerinden ötürü mü yani! Öğrendiğimiz ve unuttuğumuz, düşündüğümüz ve tutkuyla isteyip sonra yine unuttuklarımız da dâhil: Renk renk elmalarla yüklü bir ağaç kadar güzel ama her yıl aynı şekilde olgunlaşıp yere düşen her şey kadar da biçimsiz ve tekdüze!"

Ulrich kız kardeşinin hırçınlık ve vazgeçiş esintileri saçan cevabı karşısında başını salladı. "Dünya bütün eserlerini, bütün güzelliklerini, bütün ilerlemesini ama aynı zamanda da bütün huzursuzluğunu ve son olarak bütün o manasız döngüsünü işte duyguların bu iştah açıcı yanına borçludur!" diye de tasdik etti. "Hem biliyor musun, 'iştah açıcı' kısımdan tek anlaşılacak şey, doğuştan gelen dürtülerimizin bütün duygularımızda var olan payıdır? Şu hâlde," diye ekledi, "dünya, güzelliği ve ilerlemeyi dürtülere borçludur, demiş oluyoruz bu şekilde aslında."

Agathe, "Bir de karmaşık huzursuzluğunu," diye tekrarladı.

"Çoğunlukla söylenen bilhassa budur; o yüzden öbürünü göz ardı etmememiz bana faydalı görünüyor! Çünkü insanın ilerlemesini aslında, özellikle hayvanlık derecesine varan bir vasfına borçlu olması, en azından beklenmediktir!" – Gülümsedi. Şimdi o da dirseğine dayanmış, kız kardeşini aydınlatmak ister gibi bütün vücuduyla ona dönmüştü ama aradığı kelimelerle önce kendisinin aydınlandığını hissetmek istermiş gibi konuşmaya çekimserce devam etti. "Şüphesiz ki insanın faal olarak müdahalede bulunan hislerinin özünde," dedi, "ki o noktada hayvanî bir yapıdan bahsetmekte haklıydın, hayvanlarda da aynı içgüdülerin bazılarından bulunur. Başlıca duygularda bu güdüler net olarak görülür: Ruhanî örtü; açlık, öfke, sevinç, inat veya sevgide en çıplak isteyişleri pek örtemez–!"

Aynı şekilde devam etmek istiyordu sanki. Ama –bir tabiat rüyasından, hâlâ tuhaf biçimde olaysız ve ruhlarının içinde süzülür gibi görünen o çiçek geçidi manzarasından çıkan– sohbetlerinin hiçbir kelimesinde iki kardeşin kaderi belli olmamasına rağmen; daha ziyade en başından en sonuna kadar o sembolün etkisi altında kalmasına, "hiçbir şeyin yaşanmadığı olay" gibi manası gizli bir tasavvura mahkûm olmasına ve yumuşak bir ısrar havasında cereyan ediyor olmasına rağmen; işte tüm bunlara rağmen sohbetleri en sonunda böyle yönlendirici bir tasavvurun ve onun duygu durumunun aksine yol açmıştı, zira Ulrich, güçlü dürtülerin yapıcı faaliyetini, bozucu faaliyetlerinin yanında vurgulamaktan kendini alamamıştı. Dürtülerin haysiyetinin bu kadar bariz bir biçimde kurtarılma-

sı –burada anlaşılması gereken, hem içgüdüleriyle yaşayan hem de faal insandı, zira söylediği bu anlama da geliyordu– şüphesiz "batılı, Avrupaî ve Faust'vari bir yaşam hissinin" parçası olabilirdi; kitapların dilinde bu, kendi kendini dölleyen aynı dile göre "şarklı" veya "Asyalı" ifadelerinin tersine bir ifadeydi. Ulrich revaçtaki bu kibarlık budalası kelimeleri hatırladı. Ne var ki çok müteessir oldukları bir tecrübeye kötü temellendirilmiş kavramlarla böylesine ucuz ve aldatıcı bir anlam vermeyi tasarlamadıkları gibi bu, alışkanlıklarına da uymazdı; birbirleriyle konuştukları, daha ziyade laf olsun diye açılmayan hakiki konulardı, isterse bulutların üstünde gezmekten ortaya çıkmış olsunlardı.

O yüzdendir ki Ulrich'in canı, duygularının narin sisine tabiat bilimleri üslubunca bir açıklama sokuşturmak istedi; bunun gerçek sebebiyse –görünüş "Faust'vari" olana öncelik verse de– aslına sadık zihnin, ölçüsüz kuruntu namına ne varsa dışlamayı vaat etmesiydi. Ulrich böyle bir açıklamaya başlamayı en azından ima etmişti. Elbette o başlangıcı, duyguların iştah açıcı yanı diye ima etmiş olması işi daha da tuhaf kılıyordu; oysa benzer bir düşünceyi iştah açmayana da nasıl tatbik edeceğini tamamen göz ardı etmiş, hâlbuki başta o kısma da en az öbürü kadar önem vermişti. Bunların hiçbiri sebepsiz değildi. Belki duyguların o kısmını psikolojik ve biyolojik olarak sınıflandırmak zor gelmiş, belki onu tamamıyla insanı bezdiren bir yardımcı unsur yerine koymuştu; her ikisi de mümkündü ama Ulrich'i asıl etkileyen başka bir şeydi; üstelik Ulrich o şeyin gelişini, Agathe'nin kuvvetli iniltisi mazideki huzursuz yaşamının tutkuları ile çiçek nehrinin altındaki zamansız dinginliği yurt bellemiş ebedî görünümlü tutkular arasındaki acı ve mutluluk veren tezadı ele verdiği andan beridir birkaç kez belli etmişti. Çünkü mesele –Ulrich'in farklı vesilelerle tekrar ettiğini yeniden dile getirirsek eğer– yalnızca her bir duygunun içinde o duyguyu kendi usulünce tutkuya dönüştürecek iki yapının ayırt edilebiliyor olmasıyla kalmaz; aynı zamanda insanların da iki türü vardır veya her insanda kaderinin, o iki yapıdan birinin ağır basmasına göre değişen zamanlar da olur.

Ulrich bunda büyük bir fark görüyordu. İnsanların bir türü, daha önce de zikredildiği üzere hararetle her işe el uzatıp her işe girişirler; bütün engelleri sel gibi aşar veya engellerin etrafında köpürüp yeni bir yola girerler; tutkuları güçlü ve değişkendir, bunun sonucuysa ardında akıp gitmiş olmaktan başka bir şey bırakmayan tabaka tabaka ayrılmış bir hâl tercümesidir. Ulrich temel bir tutkulu hayat kavramı ortaya koymak istediğinde, iştah açıcı dediğimiz kavram bu insan tipine atfedilmişti, çünkü öbür tip buna uyanların tam tersidir: Çekingendir, dalgındır, belirsizdir; zor karar verir, hülyalar ve özlemlerle doludur, tutkuları içinde özümsenmiştir. Bazen –burada sözü edilmeyen düşüncelerinde– Ulrich bu tip için "mütefekkir" nitelemesini de kullanıyordu, bu çoğunlukla farklı maksatla, aşağı yukarı "düşüncelere dalmış" gibi ılık bir anlama gelecek şekilde kullanılan bir kelimedir; Ulrich içinse olağan manasından daha fazlası demekti, hatta demin zikredilen şarklıya ve Faust'vari olmayana denk düşüyordu. Belki de bu tefekkür hâlinde, özellikle de onun zıddı olan iştah açıcılıkla beraber, hayatın temel bir farkı tezahür ediyordu: Bu tecelli Ulrich'i, öğretici bir kavramdan daha çok cezbediyordu. Ama hayatın bu kadar yüksek terkipli ve iddialı kavramlarının hepsini her duyguda bulunan ikili bir tabakaya irca edebilmek, işte bu temel açıklama imkânı da Ulrich için bir tatmin unsuruydu.

Elbette şurası açıktı ki bu noktada söz konusu olan iki insan tipinin varlığı, bir insanın göstermeye muktedir olduğu bütün niteliklere sahip bir adamın aksine ancak "niteliksiz" bir adamın varlığına işaret edebilirdi. Ona ilahi hayaller kuran bir nihilist de denebilirdi; sabırsız davranış tarzıyla yine bir tür ilahi hayalperest olan, dünyanın farkında olup dünya işleri gören tam bir realist denebilecek bir aktivistten farklıydı. Ulrich, "Acaba biz niye realist değiliz?" diye merak etti. Ne o ne kız kardeşi, ikisi de realist değildi, düşünce ve eylemleri bu konuda şüpheye yer bırakmıyordu ama birer nihilist ve aktivist oldukları kesindi, yerine göre kâh biri kâh öbürü oluyorlardı.

56

KARDEŞLERİN BURCU VEYA AYRILIP DA KAVUŞAMAYANLAR

Ulrich, hayat yolunu tek başına, hatta biraz taşkınlık ederek aradığı yıllarda bile sağ ve gerçek bir kız kardeşe sahip olduğunu hemen hiç düşünmemesine rağmen kız kardeş sözü yüreğine sık sık, belirsiz bir özlemin ağırlığını yüklemişti. Bu sözde bir çelişki vardı ve iki kardeşin çoğunlukla hafife aldığının söylenebileceği inişli çıkışlı bir kökene işaret ediyordu. Gerçi o sözün, gözlerine yanlış görünmesi gerekmiyor ama yaklaştıklarını bildikleri hakikatle aralarındaki ilişkide, geniş kıvrımlı bir duvarın yuvarlaklığındaki bir iç açıdan daha fazla önem arz etmiyordu.

Şüphesiz buna benzer şeyler sık sık olur. Gerçekdışı, uydurma kız kardeş, soğuk rüyalar görülürken, bir kuşla veya başka bir hayvanla yetinen yahut yüzünü insanlığa veya en yakınındakine dönen bir sevme ihtiyacının yükseklerde uçan bir gençlik biçiminden başka bir şey değildir bazı hayatlarda. Yine bazılarının hayatlarında o, gençliğin hayattan çekincesi ve kimsesizliğidir, kimsesizlik korkusunu yumuşatıp kimsesiz bir beraberliğin kırılganlığına dönüştüren ikiyüzlü bir edayla dolu uydurma bir dublördür. Bazı mizaçlar hakkında tek söylenebilecek şeyse coşkuyla besledikleri bu resmin, ağdalı bir hodbinlik ve bencillikten ibaret olmasından

ibarettir; sevilmekten hadsiz hesapsız hoşlanmadır o, tatlı bir diğerkâmlıkla kurnazca bir irtibata girmiştir. Bununla birlikte çoğu erkeğin ve kadının kalplerinde böyle bir nazire taşıdıklarına hiç şüphe yoktur. Doğrusu bu nazire, aşkı temsil eder ve insanı dünyayla tatmin etmeyen gergin bir ilişkinin alâmetidir daima. Böyle arzuları bilenler, yalnız eksik kalmışlar veya tabiatları gereği oransız olanlar değildir, dengeliler de tanırlar onları.

Ulrich, kız kardeşine daha önce de anlattığı bir tecrübesinden bahsetmeye işte böyle başladı ve Agathe hariç yoluna çıkan en unutulmaz kadının hikâyesini tekrar etti. Bu kadın hem kadın hem çocuk, tavırları tuhaf biçimde kemâle ermiş on iki yaşlarındaki bir kız çocuğuydu, kendisiyle ve yanındaki refakatçisiyle aynı tramvay vagonunda kısa bir mesafeyi beraber katetmiş; imaları hiç yaşanmamış bir saadetle dolu olan, mazideki esrarengiz bir aşk şiiri gibi mest etmişti Ulrich'i. Aşkının böylece parlaması, sonraları bazen sakıncalı hisler uyandırmıştı içinde, çünkü tuhaftı ve kendisi hakkında şüphe uyandıran çıkarımların yapılmasına fırsat veriyordu. O yüzdendir ki hatırasını tüm hissiyatıyla nakletmedi, hepten duygusuz kalarak genelleştirmiyor olsa da mahzurlarından üstünkörü bahsetti. "Bu yaştaki bir kız çocuğunun bacakları çoğu zaman sonraki yıllara göre daha güzeldir," dedi. "Sonraki bodurluk, ihtimal ancak doğrudan, bacakların, üstünde taşımaları gereken şeyden ileri gelir; yarı olgunlukta bacaklar uzundur, serbesttir, koşabilirler ve canlı bir hareket esnasında etekleri, yuvarlaklığı hafif hafif artan uyluklarını açığa çıkarınca –ah, aydaki o ilk narin kızlık zamanının sonuna yaklaşan hilal geliyor aklıma– muhteşem görünürler! Sonraları bazen ciddi ciddi kendime bunun sebeplerini sordum. O yaşlar, saçların en yumuşak parıltılarına sahip oldukları zamanlardır. Surat güzel bir yapı arz eder. Gözler düz, hiç buruşturulmamış ipek kumaşlar gibidir. Gelecekte hasis ve arzulu olması yazılmış ruhu, henüz karanlık arzuların arasında çok parıldamayan saf bir alevdir. Mesela çocuk kamı veya göğüslerdeki kör ifade gibi o yaşta hiç güzel olmayan şeyler; maharetle yetişkin edası verdiği sürece elbiseyle ve aşkın hayalperest hoyratlığıyla, sevimli bir sahne maskesinin elinden gelen ne varsa hepsini elde eder. Dolayısıyla böyle bir varlığa hayranlık duymak tamamen normaldir, hem zaten aşk belirtisi olmadan hayranlık duymak ne mümkündür!"

Agathe, "Böyle duyguları bir çocuk için beslemek tabiata hiç aykırı değildir yani?" diye sordu.

Ulrich, "Ancak doğrudan kaba saba arzulamak tabiata aykırı olurdu," diye cevap verdi. "Ama kaba saba arzulayan birisi masum veya her halükârda natamam ve korunmasız bir varlığı, yazgısında olmayan olaylara karıştırır. O kişi, gelişim hâlindeki ruh ile bedenin hamlığından sarfınazar etmeli, ihtirasını dilsiz ve gizli saklı bir rakiple oynamalıdır; yok, o yalnızca kendini engelleyen her şeyden sarfınazar etmez, onları hoyratça çiğner! Bu ise farklı sonuçları olacak bambaşka bir tutumdur!"

Agathe, "Ama belki 'çiğnemenin' zararlı tarafı biraz da 'sarfınazar etmenin' içinde yer alıyordur?" diye itiraz etti. Belki ağabeyinin düşünce örgüsünü kıskanıyordu; öyle veya böyle karşı çıkmıştı işte. "Kişinin kendisine engel teşkil edecek şeye dikkat etmemesi ile onu hissetmemesi arasında büyük bir fark görmüyorum!"

Ulrich cevap verdi: "Hakkın var ama yok. Aslında hikâyeyi anlatmamın tek sebebi, kardeşlik sevgisinin ön safhası olmasıdır!"

"Kardeşlik sevgisinin mi?" diye soran Agathe kelimeyi ilk kez duyuyormuşçasına güya hayret etti; ama tırnaklarını Ulrich'in koluna bu kez bir parça daha güçlü geçirmiş olabilirdi, elleri titriyordu. Kolunda yan yana beş küçük ve sıcak pınar açılmış gibi bir hisse kapılan Ulrich aniden dedi ki: "Kimin en şiddetli heyecanları, her biri öyle veya böyle imkânsız olan tecrübelere bağlıysa, o kişi imkânlı tecrübeleri istemez! Belki hayal gücünün, birçoklarının iddia ettiği gibi hayattan kaçış, korkaklığın sığınağı ve bir sefahathane olduğu doğrudur; zannımca küçük kızın hikâyesi ve sözünü ettiğimiz diğer tüm örnekler bir gayritabiîliğe veya yaşam zaafına değil dünyaya karşı bir tutuma, güçlü bir karşı koyuşa, aşırı büyük ve aşırı tutkulu bir aşk arzusuna işaret etmektedir!" Düşüncelerinin daha önce kardeş sevgisiyle ilişkilendirdiği diğer örneklerden ve şüphe verici benzetmelerden Agathe'nin hiç haberinin olamayacağını unuttu, çünkü zihninin tekrar açıldığını hissediyordu, sersemletici tadı ve tecrübesinin bir parçası olan iradesiz ve hayatsız olana dönüşümü bu defalık atlatmış, dolayısıyla kendi kendine harekete geçen bu anma, bir tür düşünce boşluğundan istemeden sıyrılıp geçmişti.

Bu düşünceler hâlâ, şahsî bir vakanın hem kıyaslanabileceği hem de onunla tezat oluşturabileceği daha genel bir duruma yöneltilmiş vaziyetteydiler; bu düşüncelerin manevî insicamının hatırına, birbirlerini nasıl takip edip biçimlendirdikleri bir kenara bırakılırsa, geriye bir tek, az çok gayrişahsî bir içerik kalır ki o da şuna benzer: Hayatın yapısı için nefret de en az sevgi kadar önemli olabilir. Dünyayı sevmek kadar ondan nefret etmek için de yeterince sebep var gibidir. İnsan tabiatında her iki sezgi de, kuvvetlerinin bizzat farklı olan eşitsiz ilişkisi içerisinde kullanıma hazır bekler. Fakat hayatı idame ettirmemiz adına hevesin ve isteksizliğin teraziyi nasıl dengede tuttuklarını söylemek mümkün değildir; hayatı idame ettirmek için bir miktar daha hevese ihtiyaç olduğu fikrini işitmekten hoşlansak da, bu fikrin aslında yanlış olduğu çok açıktır, çünkü hayatımızı, isteksizken de hayata karşı fazlasıyla bir mutsuzluk, nefret veya küçümsemeyle sürdürürüz, sürdürdüğümüz sırada da mutluluk fazlamız varmış gibi kendimizden emin hareket ederiz. Fakat hem hayat sevdalısı hem de isteksizliğin gölgesinde kalan insanın ifrat ve tefrit teşkil ettiği geldi Ulrich'in aklına; o yüzden de normal olan türlü türlü dengeleri düşündü. Sevgi ile nefret dengesinin, dolayısıyla da bu ikisinin uzlaşmaya varmasını sağlayan olay ve yapıların bir parçası da mesela adil ve ölçülü davranmanın diğer bütün biçimleridir; ne var ki iki veya sayısız kişiden oluşma kooperatiflerle etrafını saran dikenli tellerin bulunduğu dolgulu yataklara benzeyen ittifakların teşkili de adaletin bir parçasıdır, Tanrı'nın kesinliği de. Ulrich biliyordu ki bu sıralama içerisinde nihayet ruhanî ve şehvanî "kız kardeş" olgusunun yapısı da en cüretkâr unsur olarak kendine has bir yere sahipti. O yüzdendir ki bu rüyanın, ıslaklığını ruhun hangi zaafından aldığı geri planda kalıyor; ön planda ise köken olarak aslında insanüstü bir oransızlık bulunuyordu. İhtimal, Ulrich bu sebepten ötürü dünyaya karşı bir tutumdan bahsetmişti, çünkü iyi ve kötü tutkunun derinliğini bilen kişi için bu ikisi arasında aracılık eden uzlaştırmacı ne varsa paramparça olur, öyleyse konuşmasının sebebi kendi kanından birine duyduğu tutkuyu güzelleştirmek niyeti değildi.

Neden yaptığının hesabını vermeden, Agathe'ye ilkiyle başta alâkası yokmuş görünen ikinci bir hikâyecik daha anlattı. "Bir de-

fasında gözümün önüne geldi, gerçekteyse insanların ve halkların eşi benzeri olmayan bir şekilde hallaç pamuğu gibi ortaya atıldığı Otuz Yıl Savaşları zamanında yaşanmış olmalı," diye söze başladı. "Metruk görünümlü bir grup çiftlikteki çoğu erkek, sefer hizmeti dolayısıyla kaçırılmış, hiçbiri geri dönmemişti, kadınlar çiftlikleri tek başlarına idare ediyor, bu iş onlara çok zahmet veriyor, bıkıp usanıyorlardı. Derken kayıp erkeklerden biri memleketine döndü ve nice maceralardan sonra karısının yanına vardı. Ama hemen söyleyeyim, gerçek kocası değildi; kaybolan, belki de ölüp giden kocasıyla aynı yolları tepmiş, aynı karargâhta kalmış ve sıla hasreti kocasının dilini çözünce anlattıklarını, onun yerine geçecek kadar iyi bellemiş çapulcunun, dolandırıcının tekiydi. Kocasının karısına hitabını, ineğinin ismini, komşuların adlarını ve alışkanlıklarını biliyordu, üstelik bu komşular yakında bir yerde de oturmuyordu. Sakalı, kadının hakiki kocasınınkinin aynısıydı. Özel bir rengi olmayan iki gözüyle öyle bakıyordu ki hakiki kocanın bakışlarından çok farklı olduğu söylenemezdi, sesi başlarda yabancı geldiyse de bu, kocasının sesine hiç şimdiki kadar dikkat etmemiş olmasıyla açıklanabilirdi. Kısacası adam, selefini tıpatıp temsil etmeyi becerdi, tıpkı kaba ve aslına hiç benzemeyen bir resmin başta itici gelirken onunla yalnız kaldıkça aslına giderek daha çok benzeyip sonunda da hatıraları hepten ürkütüp kaçırması gibi. Ürpertiye benzer bir şeylerin kadını bazen, bu adam kocan değil diye ikaz etmiş olacağını pekâlâ düşünüyorum ama kadın, kocasına yahut belki de herhangi bir kocaya kavuşmak istemiş olacaktı ki yabancı, yerini gitgide daha çok sağlamlaştırdı–"

Agathe, "Ya sonunda ne olmuş?" diye sordu.

"Hatırlamıyorum. Herhâlde adamın foyası bir tesadüf eseri ortaya çıkmıştır. Ama genel olarak insanın foyası ömrü boyunca ortaya çıkmaz!"

Agathe edalı bir esnemeyle, "İnsan daima doğru kişilerin vekillerini sever mi demek istiyorsun? Yoksa, bir insan ikinci kez sevince gerçi şahısları karıştırmaz ama yeni şahsın resmi birçok yönden eskinin resmi üzerine yapılmış bir resimdir mi demek istiyorsun?" diye sordu.

Ulrich, "Daha fazlasını söylemek istedim, çok daha sıkıcısını," diye karşılık verdi. "Bir renk körü tasavvur etmeye çalış, parlaklıklar ve gölgeler renkli dünyayı neredeyse bütünüyle temsil ediyor olsun: Renk körü hiçbir rengi seçemez, yine de muhtemelen kimseye fark ettirmeden yaşayabilir, çünkü görebildikleri göremediklerini temsil eder. Aslında hepimizin gerçeklikle ilişkisi burada, özel bir bölgede yaşananlar kadardır. Gerçeklik, tecrübe ve araştırmalarımızda asla, kısmen bakışların geçmesine izin veren kısmen de bakan kişiyi yansıtan bir camdan bakmaktan daha farklı görünmez bizlere. Elindeki hafif kırmızı beyazlığa bakınca veya etinin mukavemetli samimiyetini parmaklarımda hissedince karşımda gerçek bir şeyler olur, lâkin gerçekte olduğu gibi değil; en ufak zerrelerine ve formüllerine kadar irca etsem de değişen bir şey yoktur!"

"Öyleyse bunu iğrenç bir şeye irca etme gayreti niye?"

"Hatırlıyor musun, tabiatın entelektüel tasviri hakkında, onun bir benzeri olmayan bir resim olması hakkında neler söylemiştim? Bir şeyi, çok farklı açılardan başka bir şeyin tam tasviri diye görmek mümkündür ama o zaman resimde yer alan veya resimden ortaya çıkan ne varsa o belli açıdan asıl resmin araştırılmasının ortaya koyduğu şeyin tasviri olmak zorunda kalır. O şey, aslen öngörülemeyen yerde de rüştünü ispat ederse, o zaman resim neye benzerse benzesin haklılığı meydanda olacaktır. Bu çok genel ve çok soyut bir tasvirîlik kavramıdır. Bu kavram, iki alanın belli bir ilişkisi olmasını şart koşar ve ilişki istisnasız iki alana da uzanıyorsa, onu tasvir olarak kavrar. Bu anlamda bir matematik formülü, tabiattaki bir olayın resmi olabileceği gibi maddî ve harici bir benzerlik de bir tasvire esas teşkil edebilir. Bir teori, sonuçları itibariyle gerçeklikle, gerçeklik de teoriyle örtüşebilir. Bir müzik kutusunun silindiri, bir şarkı söyleme tarzının; bir eylem, muallak bir hissin tasviridir. Düşüncenin gelişip durmasından ötürü ancak parmaklarla sayılabilecek şeylere güvenmenin tercih edildiği matematikte çoğunlukla, koordinasyonun noktası noktasına mümkün olması gereken kesinliğinden bahsedilir, o kadar. Ama esasında tekabül, bir amaca yönelik temsil edilebilirlik, eşdeğerlik ve değiş tokuş edilebilirlik veya bir bakıma eşitlik yahut ayırt edilemezlik veya herhangi bir öl-

çüye göre birbirine uygunluk denen ne varsa hepsi bir tasvir ilişkisi olarak da idrak edilebilir. Şu hâlde bir tasvir, aşağı yukarı böylesi herhangi bir ilişkiye bakıldığında elde edilen tam bir tekabül ilişkisidir–"

Agathe, Ulrich'in biraz keyifsizce ve görev icabı arz ettiği bu açıklamayı, "Bütün bunlarla yeni ressamlardan birini kendinden geçirebilirdin–" şeklindeki ikaz edici sözlerle böldü.

Ulrich, "Neden olmasın!" diye cevap verdi. "Düşünsene, mekânın bir düzlükle veya hayatın alacalığının metal veya taşla ikame edildiği yerde, aslına uygunluk ve benzerlikten konuşmanın ne anlamı olur. O yüzdendir ki somut taklit ve benzerlik kavramlarını, fotoğrafa benziyor diye reddedip hammadde ve aletlerle nakledilmiş birkaç kanun haricinde yalnız ilhamı veya kendilerine ilham edilmiş bir teoriyi takdir eden sanatçılar hepten haksız sayılmasalar da, bu kanunların icrasıyla kendilerini hukukî bir hatanın kurbanları olarak gören, resimleri çizilmiş müşteriler de çoğunlukla haksız değillerdir–" Ulrich ara verdi. Mantıken katı bir tasvir kavramından bahsetmesindeki tek maksadı, ondan hayatta var olan çeşitli resim ilişkilerine hükmedici, serbest ama asla rastgele olmayan sonuçlar çıkarmak olmasına rağmen şu an susuyordu. Kendini bu teşebbüs üzerindeyken gözlemlemekten tatmin olmuyordu. Eskiden hemen elinin altında bulduğu birçok şeyi son zamanlarda unutmuş, daha doğrusu bir kenara itmişti; hatta eski mesleğinde sık sık kullandığı o keskin ifade ve kavramlar bile artık emrine itaat etmiyor, Ulrich, onları ararken yalnız nahoş bir kuruluk sezmiyor, şarlatan gibi konuşmaktan da korkuyordu.

Agathe, "Bir renk körü de dünyaya baktığında hiçbir şeyi eksik kalmaz, diyordun!" diye onu teşvik etti.

Ulrich, "Evet. Tabiî ki tam olarak öyle demem gerekirdi," diye cevap verdi. "Bütün olarak bakıldığında hâlâ belirsiz bir meseledir bu. Kişi kendini aklın herhangi bir şeyden edindiği bir zihin resmiyle kısıtlasa bile o resmin hakiki olup olmadığı sorusunu sorunca, içinden geçen ışıkla parıldayan kuru bir havayı soluyor olmasına rağmen çok büyük zorluklara düşer. Gelgelelim, doğru davranmak ve hissedebilmek için hayatta kafamızda şekillenen

resimler yalnız akla bağlı değillerdir, hatta çoğu zaman son derece anlaşılmaz ve ölçülerine bakınca bir benzerlik arz etmeyen resimlerdir; bununla birlikte gerçeklikle ve kendi kendimizle mutabakat hâlinde kalmamız için bu resimlerin vazifelerini ifa etmeleri gerekir. Yani herhangi bir resim anahtarına veya kılavuzuna veya tasvirin şeklini tayin eden bir kavrama göre –bu kavram muhtelif açıklamalara mahal bıraksa bile– kesin ve tam da olmalıdırlar–"

Agathe, ağabeyinin sözünü hararetle kesti. Alâkayı birden kavrayıvermişti. "Yani sahte çiftçi, gerçeğinin bir tasviri miydi?" diye sordu.

Ulrich başını sallayarak onadı. "En başlarda bir resim de nesnesini daima tam olarak temsil etmiştir. Nesnesi üzerine bir tür güç yaymıştır. Bir resmin gözlerini veya kalbini oyan kişi, tasvir edilen insanı öldürüyordu aslında. Elde edemediği bir güzelin resmini gizlice ele geçiren kişinin kurbanı oluyordu o güzel. İsim de resimlerin bir parçasıdır; dolayısıyla Tanrı da ismi anılarak çağrılabilmiştir ki bunun anlamı aşağı yukarı onu kendine râm etmektir. Senin de bildiğin gibi bugün bile, hatıra diye saklamak için gizli gizli bir şeyler aşıran veya birbirlerine, üzerlerine isimlerini kazıdıkları yüzükler veren ve göğsünde muska niyetine resim ile zülüf taşıyanlar vardır. Demek zamanın akışında bir yarılma olmuş; bütün bu söylediklerimiz birer bâtıl inanç derekesine düşmüş, bir kısmı da kuru bir fotoğraf, geometri veya benzeri bir payeye ulaşmış. Ama hoşlandığına dair tüm belirtileri göstererek kendisi için sulu bir elmayı temsil eden bir patatesi ısıran hipnotize edilmiş birini düşün veya çocukluğunda sahip olduğun, ne kadar basit ve insana benzemekten ne kadar uzak olursa o kadar tutkuyla sevdiğin oyuncak bebekleri; o zaman meselenin dış görünüş olmadığını fark edip sonuç olarak, Tanrı'yı temsil eden birer fetişe dönüştürülmüş mum gibi dimdik sırıklara varırsın yine–"

Agathe, "Bir resim, ona bağlandığımız anda, aslına ne kadar az benzerse duyduğumuz tutkunun o kadar büyük olduğu söylenemez mi?" diye sordu.

Ulrich, "Hakikaten öyle!" diyerek fikrine katıldı. "Aklımız ve idrakimiz bu meselde duygularımızdan ayrılmıştır. Denebilir ki en

etkileyici temsillerde daima aslına benzemeyen bir taraf vardır." Onu gülümseyerek profilinden seyretti ve ekledi: "Yanında değilken seni karşımda birinin resmedeceğine benzer bir şekilde görmüyorum; daha ziyade sen bir suya bakmışsın da ben de boş yere suya resmini çizmeye uğraşıyormuşum gibi oluyor. Yani iddiam şu, insan ancak kayıtsız kaldığı şeyleri doğru ve benzer görür."

Kız kardeşi, "Tuhaf!" diye karşılık verdi. "Ben seni aynen olduğun gibi görüyorum! Belki de hafızam çok titiz ve bağımsız olduğundadır!"

Ulrich nazikçe, "Tasvirin benzerliği, aklın gerçek ve aynı bulduğuna yakınlaşması demektir; akla verilen bir tavizdir!" deyip lafı bağlayarak devam etti: "Bunun yanı sıra duygularımıza başvuran resimler de vardır, mesela bir sanat resmi her iki talebin karışımıdır. Fakat bunu aşıp bir şeyin sadece duygular için başka bir şeyi temsil ettiği noktaya kadar gidecek olursan; özel anlarda şerefimizin resmi olan, dalgalanan bir bayrak benzeri örnekleri düşünmen gerekir–"

Agathe, "Orada bahsettiğimiz, resim değil, olsa olsa ancak semboldür!" diye itiraz etti.

Ulrich, "Sembolmüş, temsilmiş, resimmiş, hepsi iç içe giriyor," dedi. "Bir hekimin kafasında oluşturduğu sendrom ve tedavi planı gibi örnekler bile bu cümledendir. Mutlaka uygulanabilmeleri için onlarda muhayyilenin icat etme kusuru kadar, bir kesinlik de olmalıdır. Planlamanın tahayyülü ile gerçeklik karşısında varlığını koruyan resim arasındaki bu kaygan sınır, hayatın her alanında önem arz eder ve zor bulunur."

Agathe düşünceli, "Ne kadar da farklıyız!" diye tekrar etti.

Ulrich bu ithamı gülümseyerek savuşturdu. "Çok! Fark etmedin mi, bereket ve hayat bahşedici bir ilah olarak bir şeyi başka bir şeyin yerine koymaktaki kusurdan bahsedip o kusuru, el verdiği ölçüde düzene sokmaya uğraşmama rağmen, birbirinin dublörü olan ikizlerin iki ayrı ruha sahip olup tek bir kişi olabilmeleri ihtimalinin hakikatinden bahsediyorum ne zamandır?" Hararetle devam etti: "Birbirlerine 'karıştırılacak kadar' benzeyen ikizler tasavvur et, aynı tavırla durduklarını, bir çizgiyle ima edilmiş ve iki ayrı varlık olduklarını sana tasdik eden bir duvarla ayrıldıklarını düşün. Sonra,

tekinsiz bir yoğunlaşma içerisinde yaptıkları işlerde de birbirlerini tekrar etsinler, hatta farz et ki aynı şeyi iç dünyalarında da gayriihtiyari yapsınlar: Bu tasavvurun tekinsiz yanı nedir? İkisini, herhangi bir özelliklerine bakarak ayırt edemememiz, yine de iki kişi olmalarından ileri gelir! Başlarından kadere benzer bir şeyler geçiyor olmasına rağmen onlarla yapabileceğimiz her şeyde, birinin öteki kadar iyi olduğunu düşünmemizdir! Kısacası, onların bize göre aynı olmaları, kendilerine göreyse olmamalarıdır!"

Agathe, "İkizler hakkında neden böyle tüyler ürpertici hortlak hikâyeleri anlatıyorsun?" diye sordu.

"Çünkü bunlar, sık sık rastlanan vakalardır. Birbirine karıştırma, lakaytlık, fark gözetmeksizin alıp muamele etme, temsil edilebilirlik... vakasıdır, yani hayatın âdetlerinin esas fasıllarından biridir. Ben o faslı, sırf daha çok dikkatini çeksin diye süsledim. Şimdi tersyüz ediyorum: Hangi şartlar altında ikizler bize göre iki, kendilerine göre bir ve aynıdırlar? Bu da mı hortlak hikâyesi?"

Agathe, ağabeyinin kolunu sıkıp göğüs geçirdi. Sonra da itiraf etti: "İki insanın dış dünyaya göre aynı olması mümkünse, bir insanın bize iki görünmesi de gayet mümkün olabilir. – Ama beni saçmalamaya zorluyorsun sen!" diye de ekledi.

Ulrich, "Bir kavanozda iki kırmızı balık hayal et," diye rica etti.

Agathe gülse de kararlılıkla, "Hayır!" dedi. "Dediklerini artık yapmayacağım!"

"Lütfen, hayal et! Kimi zaman salonlarda görülen cinsten dairevî, büyük bir kavanoz. Öbür taraftan kavanozun, arazimizin sınırları kadar geniş olabileceğini düşünebilirsin. Yüzgeçlerini birer örtü misali oynatan ve yavaşça aşağı yukarı savuran iki kırmızı balık. Gerçekten iki mi yoksa bir tane mi olduklarını bir kenara bırakalım. Birbirileri için şimdilik, öyle veya böyle iki olacaklar; birbirlerinin yemini kıskanmaları ve cinsiyetleri, iki tane kalmaları için yeterli gelecektir. Ayrıca birbirlerine çok yaklaşınca da yollarını değiştirirler. Ama benim gözümde bir olmalarını da gayet rahat tasavvur edebilirim onların: Tek dikkat etmem gereken, yavaşça toparlanıp dağılan o harekettir, böylelikle o pırıltılı mahlûklardan her biri, yalnızca bu beraberce inip çıkma hareketinin, kendisine

bağımlı birer parçası olurlar. Şimdi, onlar kendilerini ne zaman böyle hissedebilirler, diye sorarım."

Agathe, "Bunlar kırmızı balık!" diye ikaz etti. "Tabiatüstü kuruntulardan muztarip bir dans grubu değil!"

Ağabeyi düşünceli, "Bu balıklar, sen ve beniz," diye karşılık verdi, "o yüzden de bu kıyaslamayı doğru dürüst sona erdirmeye çalışmak istiyorum. Dünyanın onların birbirinden ayrı veya birbirine denk hareketlerinden kayıp gidişini tasavvur etmek, altından kalkılamayacak bir görev gibi görünmüyor bana. Dünyanın, virajları hızla alan bir trenin yanından dönerek geçmesinden farkı yok bunun; ne var ki aynısı iki kez oluyor, dolayısıyla o ikili varlığın her ânı için dünyanın bir şekilde ruhen yıkılabilecek iki konumunun bulunması gerekiyor, yani hiçbir zaman bir hareketle bir konumdan öbürüne ulaşma fikri o konumlarla alâkalı olmayacak; aralarında bir mesafe varmış izlenimi oluşmayacak, buna benzer hiçbir şey gerçekleşmeyecek. Böylesi bir dünyada da kişinin şöyle böyle idare edebileceğini tasavvur edebilirim, zannediyorum; idare edebilmelerini sağlayacak çeşit çeşit duyu cihazları ve idrak süreçleri için gerekli yapılar, düşünülerek ortaya çıkarılacaktır." Ulrich bir an durup düşündü. Bazı itirazların farkına varmıştı, onların bertaraf edilebilme ihtimallerini de sezinleyebiliyordu. Kabahatinin farkına vararak gülümsedi. Sonra dedi ki: "Bu yapıların bizimkiyle aynı olduğunu farz edersek görev çok daha kolaylaşır! Suda süzülen o iki mahlûk da, bu durumda birbirlerini yekvücut hissedecekler, algılarının farklılığından rahatsızlık duymayacaklar, rahatsız edilmemeleri için daha yüce bir geometriye ve fizyolojiye de ihtiyaç duyulmayacak, böylelikle ruhanî bağlarının, dünyayla bağlarından daha güçlü olduğuna inanmak isteyeceksin. Şayet her ikisi için de önemli olan bir şey, tecrübelerinin farklılığından çok daha şiddetliyse, şayet o şey bu farklılığı örtüyor ve farkına varılmasına izin vermiyorsa, şayet rahatsızlık vererek dünyadan gelen bu şey onlar için farkına varılacak kadar kıymetli değilse, olacak olan işte budur. Müşterek bir telkinin de her şeyi karıştıran algı alışkanlıklarının masumca ihmali ve kusuru veya yalnızca arzuladığının geçmesine izin veren tek taraflı bir gerilim ve çılgınlığın da böyle bir etkisi olabilir; bana göre hepsi mümkün–"

Bu kez dalga geçen Agathe'ydi: "O zaman bütün o tasvir ilişkilerinin kesinliğini ne diye baştan aşağı talim etmek zorunda kaldım?" diye sordu.

Ulrich omuz silkti, "Hepsi birbiriyle alâkalı," diye cevap verip sustu.

Hiçbir hamlesiyle bir yerlere nüfuz etmediğini kendisi de biliyordu, hamlelerinin farklılığı hatıralarını karıştırıyordu. Bu hamlelerin tekrar edeceğini kestirebiliyordu. Ama yorgundu. Nasıl ki dünya, sönen ışıkla rahat rahat ağırlaşıp tüm azalarını kendine çekerse, zihni başarısızlığa uğrarken de Agathe'nin yarenliği cismanî olarak tekrar düşüncelerine dâhil oldu. İkisi de böylesi zor sohbetler yapmaya alışmışlardı; konuşmaları uzun zamandır hayal gücünün faaliyeti ve aklın o faaliyetleri güvenceye almaya dönük üstün ama nafile gayretleriyle o kadar karmaşıklaşmıştı ki kâh bir karar vermeyi ümit etmek, kâh peltek peltek ebediyet hakkında gevezelik eden bir çeşmenin çocuksu bir neşeyle kendi kendine yaptığı konuşmalara kulak kabartırmışçasına, söyledikleri sözlerle de ister yürürken ister ayakta dururken kafalarının sersemlemesine izin vermek her ikisi için de pek yeni bir şey değildi. Bu hâl içindeyken, Ulrich'in aklına sonradan bir şey daha gelince özenle hazırladığı meseline geri döndü. "Şaşırtıcı derecede basit ama aynı zamanda tuhaf, bilmem ki nasıl söylesem de seni ikna etsem," dedi. "Sen şuradaki bulutu benden biraz farklı bir konumda, muhtemelen de biraz farklı görüyorsun; senin yapıp ettiklerinin, senin aklına gelenlerin benim başıma gelenlerle ve yaptıklarımla asla aynı olmayacağından bahsetmiştik zaten. Ayrıca buna rağmen tüm teferruatına kadar bir olmak ve iki kişi bir ruhla yaşamak mümkün olmaz mıydı, sorusunu da inceledik. Türlü türlü ince elenmiş sık dokunmuş cevaplar ima ettik ama en basitini unutmuşum: O iki kişi, yaşadıkları ne varsa, hepsini sadece bir teşbih olarak sineye çekme niyetinde ve durumunda olabilirler! Düşün ki her teşbih akıl için müphem, duygu için barizdir. Öyleyse, dünyayı yalnız teşbih olarak gören kişi de dünyanın miyarınca iki olanı kendi miyarınca bir olarak yaşayabilir." Hatta o an Ulrich orada olmayı, yalnızca orada olmanın teşbihi diye gören bir yaşam tutumunda, ayrı ayrı yürüyen iki bedende tek bir kişi olmak gibi tecrübe edilemeyecek bir

şeyin imkânsızlığının bile sivriliğini kaybedeceğini tasavvur edip hakkında konuşmayı sürdürdü.

Agathe ise bulutu gösterip hazırcevaplığıyla ağabeyinin sözünü kesti: "Hamlet: 'Şuradaki bulutu görüyor musunuz, handiyse deveye benziyor? Polonius: 'Vallahi, gerçekten de deve gibi duruyor.' Hamlet: 'Bana öyle geliyor ki gelincik gibi duruyor.' Polonius: 'Sırtı gelinciğinkine benziyor.' Hamlet: 'Balina olmasın sakın?' Polonius: 'Aynı balina!'" Bunu öyle söylemişti ki yaptığı, kasti bir mutabakatın karikatürü gibi göründü gözlerine.

Ulrich itirazı anladıysa da aldırmadan devam etti: "Teşbihe resim de denir. Keza her resmin teşbih olduğu da söylenebilir. Ama hiçbiri aynılık değildir. İşte o büyük temsil kuvveti, çok karanlık ve aslıyla hiç benzerliği olmayan kopyaların hissesine düşen ve bizim de sözünü ettiğimiz o şiddetli etki, aynılığa değil de teşbihlere göre tanzim edilmiş bir dünyaya ait olmakla açıklanabilir!" Düşüncesi kendi alacakaranlığında büyüyünce Ulrich, onu tamama erdirmedi; düşüncesiyle birlikte tasvirler hakkında söylenenleri doğrudan hatırlamak, ikizlerin resmiyle ve Agathe'nin yaşadığı, ağabeyinin gözleri önünde tekerrür eden güzeller güzeli uyuşuklukla bağdaştı ve tıpkı böylesi konuşmaların sık sık, en güzel hâllerindeyken ve cân u gönülden geldikleri anda, artık sadece teşbihlerle ifade olunmaya bizzat meyil göstermeleri gibi bu karışım da uzaktan uzağa aynı hatırayla canlandı. Bugün olanlarsa farklıydı, Agathe ağabeyini yine bir lafıyla rahatsız edince, bir nişancı misali hassas bir noktaya isabet kaydetti. Masumane ve incitici bir tavırla, "Tanrı aşkına, acaba neden bütün arzuların ve sözlerin, garip bir şekilde tam olarak senin ikinci nüshan olması gereken bir kadına yöneliyor!" diye haykırdı. Buna rağmen gelecek cevaptan biraz ürküyordu ve lafını genele çevirerek kendini korumaya aldı: "Dünyadaki bütün âşıkların ideali neden tek bir varlık olmaktır, anlaşılabilir mi? Hâlbuki aşkın tüm cazibesini iki ayrı varlık olup baştan çıkarıcı farklı cinsiyetlere sahip olmalarına borçlu değiller mi?" Riyakârca, hatta daha da hilekâr bir tavırla hedef alarak ekledi: "Hatta bazen sanki sana iltifat etmek istermişçesine birbirlerine, 'bebeğimsin sen benim!' diyorlar."

Ne var ki Ulrich bu istihzaya göz yumdu. Haklı olduğunu düşünüyordu ve bu iddiayı yeni bir uyarlamayla çürütmek zordu. Zaten o an bunu yapmanın gereği de yoktu. Çünkü iki kardeş, çok farklı konuşmalarına rağmen aslında hemfikirdiler. Belli bir sınır itibariyle kendilerini tek bir varlıkmış gibi hissediyorlardı; tıpkı bir enstrümanı dört elle çalan veya selametleri için önemli olan bir yazıyı iki sesle okuyan iki kişiden bir tek varlığın meydana gelmesi ve o varlığın hareketli ve parlak konturlarının gölgelerden kargacık burgacık sıyrılması gibi. Rüyadaymışçasına, eriyip tek bir surete büründüklerini tasavvur ediyorlardı – bu da iki kişinin yan yana bulunduklarında gizliden gizliye aynı kişi olmaları kadar anlaşılmaz, ikna edici ve tutkulu güzellikte bir tecelliydi; son zamanlarda yaşanan sakıncalı muameleyle kısmen desteklenmiş, kısmen de kösteklenmişti. Duyguların rüyadaki etkisinin başardığını bu mülahazaların ayık bilinçle tekrar etmelerinin imkânsız olmadığı söylenebilirdi; belki atlanılanlar olurdu, elbette değişik tarzda ve farklı süreçlerle tekrar edilirlerdi; ama o zaman da bu tekrarın, uyanık dünyanın dağılan etkilerine karşı daha büyük bir direnç gösterme kabiliyetiyle vuku bulması beklenebilirdi. Elbette ikisi de kendilerini bundan bir hayli uzak görüyorlardı, tercih ettikleri araçların seçimi bile onları birbirinden ayırıyor, Ulrich daha çok hesap vermeye, Agathe ise düşünmeden inançla karar vermeye meyliyordu.

O yüzdendir ki bir görüşmenin sonu, başına göre hedeften daha uzakta görünebiliyordu, tıpkı bahçedeki bu görüşme gibi buluşmaları da âdeta artık nefes almama teşebbüsü hâlinde başlayabiliyor, konu bazen, deyim yerindeyse, muhtelif hayalî iskambil kulelerinin inşa şekli hakkındaki tahminlere geçebiliyordu. Hâlbuki fazlasıyla cüretkâr fikirlere uyarak hareket etmelerinin engellendiğini hissetmeleri gayet tabiîydi. Çünkü bizzat kendilerinin salt gerçekdışılık olarak planladıkları bir şeyi, nasıl gerçekleştirir ve aslen sihirli bir eylemsizlik ruhu olan bir ruh hâli içerisinde davranmak onlara nasıl kolay gelebilirdi ki! Bundan dolayı dünyaya sırtlarını dönmüş sohbet ederlerken, konuşmanın ortasında aniden, ciddi bir iştiyakla, insanlarla tekrar temasa geçmeyi arzuladılar.

57

BİR BAHÇE PARMAKLIĞININ ÖZEL GÖREVİ

(TASLAK)

Böylelikle çok geçmeden ve bir anlaşmaya da gerek kalmadan, insanlara, yani küçük bahçe âlemlerinin sınırına yaklaşabilecekleri bir yol tutturdular yavaş yavaş, bunun ilk kez olmadığı da anlaşılabilir bir durumdu. Bir taş kaidenin taşıdığı yüksek demir parmaklıkların arkasından hummalı bir gayretle uzanıp giden caddeyi gördükleri yerde tuttukları yoldan ayrıldılar, ağaçlar ile çalılıkların korumasından faydalanıp kuru zemini birkaç yaşlı ağaca yuva olmuş bir tepecikte durdular. Sükûnet içindeki kardeşlerin resmi burada, ışık-gölge oyunun içinde kayboldu. Caddeden görülme ihtimalleri yoktu; yine de caddeye o kadar yakınlardı ki dünyadan bîhaber yayalar, hayatın hareketliliğini ne zaman hayata katılmadan seyretseniz ortaya çıkan, dış görünüşteki şiddetli ve yadırgatıcı malum izlenimi uyandırıyorlardı. Günlük kullanılan eşyalar kadar, hatta daha da zavallı duran suratları; düz birer cam misali, telaşa kapılıp işaret vermeyen işaret levhaları gibi bir etki bırakıyordu. Kulaklarına aniden birkaç kelime takılsa da kopuk kopuk geliyor, manaları da anlaşılmıyordu; onun yerine boş mekânlarda yankılananlara benzer şiddetli bir tınıları vardı. İki gözlemcinin,

kısmen saklandıkları bu yere, birilerinin daha da yaklaşması için çok beklemelerine gerek kalmadı. Bazen birisi duruyor, ansızın yoluna çıkan bu gür yeşilliği şaşkın şaşkın süzüyor, bazen başka birisi bir an için elindeki bir şeyi parmaklığın taş kaidesine koymak veya ayağını oraya dayayıp bağcıklarını bağlamak gibi elverişli bir fırsatın cazibesine kapıldığını hissediyor, bazen de diğer insanlar arkalarından akıp gitmeye devam ettiği hâlde sohbet eden iki kişi, ara desteklerin yola düşen kısa gölgelerinin içinde duruveriyorlardı. Bunlar her ne kadar tek tek tesadüfen gerçekleşiyor gibi görünseler de, parmaklığın hep aynı kalan ve bir kapan misali bilinçsizce devam eden etkisi zamanla bu türlü türlü eylemlerin farklılığından ve sözümona zenginliğinden bir o kadar belirgin sıyrılıyordu. Parmaklık âdeta alay edercesine, yapılanların ve bunlar yapılırken hissedilenlerin rengârenk örgüsünün ardındaki tekdüzeliğe işaret ediyordu.

Fakat parmaklık, başka bir bakımdan, aynı zamanda bir semboldü: Ayırıcı ve birleştiriciydi. İki kardeş ondaki bu anlamı daha, tereddütlü bir gayret içerisinde cadde cadde gezdikleri günlerde keşfetmişlerdi; onları gezmeye sevk edense insanın sürekli olarak manevî saadete uzanıp da ulaşamaması, bir insanın diğerine, özellikle de bir âşığın tüm samimiyetiyle alâka göstermek istediği şeye eğilip ulaşamaması; faydasız döngüsünü kendi üstlerinde ve başkalarının hayatlarında gözlemledikleri bütün iyilik ve kötülüklerin, samimiyet ve düşmanlığın, yüce mana ve kabalığın oyunlarının parmaklıklı bir pencerenin sağladığı özgürlükten daha kıymetli olmamasıydı. Agathe ile Ulrich'in o sıralar en çok sözünü ettikleri konular bugün şüphe yok ki basbayağı demode, hatta çocukluk ve vakit kaybıymış gibi gelseler de, bu hâl içindeyken sembolikliğinden dolayı parmaklığa ve onunla birlikte, durumundaki avantajlardan ötürü, bulundukları bütün alana verdikleri "Ayrılıp Da Kavuşamayanlar" ismi yok muydu, işte bu isim o günden bu yana içerikçe ancak daha da zenginleşmişti, zira ayrılıp da kavuşamamış olan bizzat kendileriydi ve bunu sezerken dünyada başka ne varsa, hepsinin ayrılmamış ve kavuşmamış olduğunu idrak ettiklerini sanıyorlardı. Olduğu hâliyle neresine baksanız, dünyanın, olabilecek veya olması gerekecek bir dünyanın ışıltılarını sızdırması, bir şeylerden akıllı uslu vazgeçen bir hakikattir, buna rağ-

men en genellerinden de olmakla birlikte aynı zamanda en tuhaf hakikatlerden biridir; öyle ki o hakikatin amellerinden ortaya çıkan her şey, ancak başka bir dünyada anlaşılır olabilecek taleplerle iç içe geçer. Tek tek fertlerin ruhlarında ve kamuda iç içe geçenler, iki kardeşin gözleri önünde ikiye ayrılmıştı: İyi tutkunun yüksekliği ile kötü tutkunun alçaklığı arasındaki sessiz denge, buna aracılık eden fikirler ve nihayet bizzat o fikirlerin içinde tutku ile mahrumiyetin tabiî olarak ölçülüp tartılması. Aynası kırılmış olup sıradan hayatın altından bakan kendinden geçmiş hayatı da en az sıradan hayat kadar gerçek saymaları kaderleriydi galiba, o yüzdendir ki sıradan hayata karşı –kendilerini ondan ne kadar tecrit etseler de– kibir hissetmiyorlardı; şu kaba bahçe parmaklığı sembolünü ziyaret etmeleri, insanlara bakarak kendilerini yarı şaka yarı ciddi bir kez daha sınamak arzusundandı.

Agathe hafif ve kuru sıcaklığı en narin pamuktan yapılmış gibi hissettiren elini Ulrich'in başına koydu, sonra da onu nazikçe cadde tarafına çevirdi, elini omzunda bir süre tuttu ve ağabeyinin kulağını şu sözlerle gıdıkladı: "Hadi, komşu sevgimizi sınayalım. Şunlardan birini kendimiz gibi sevmeye çalışsak nasıl olurdu!"

Ulrich, "Ben kendimi sevmem!" diye karşı çıktı.

"Öyleyse sırası geldi mi, 'Sen benim kadın bedeninde hayat bulmuş hodbinliğimsin' demen pek gurur okşamıyor!"

"Ah, hiç olur mu! Sen benim öbür hodbinliğimsin, iyi olanısın!"

"Açıkla öyleyse!" diye emreden Agathe başını kaldırmadı.

"İyi bir insanın ufak, sevimli hataları olur, kötü birininse erdemleri bile kötüdür. Dolayısıyla birinde iyi hodbinlik, öbüründe de kötüsü olacaktır."

"Sana inanıyorum ama bunları aklım almıyor."

"Hıristiyanlığın birçok şey öğrendiği en büyük düşünürlerden birinin lafı bu ama ne yazık ki bahsettiğim şeyi öğrenememiş! Bu düşünür, İsa'dan yarım bin yıl önce, kimde doğru hodbinlik yoksa o, başkalarına da iyi bir sevgi duymaz, demiş!"

"Meseleyi daha anlaşılır kılmıyor!"

Ulrich, "Cümleyi bir de tersinden düşün," diye teklifte bulundu. "İyi olan kimsenin hodbinlikle de işi iştir, yani o noktada da

çoğu zaman ölçülü olur diye düşünme; onun yerine, kimde doğru bir hodbinlik varsa o iyidir, de! Cümle işte o zaman ayaklarının üstünde durur. Dosdoğru bakınca da, kendi kendini sevmeyen iyi olamaz iddiasına dönüşür ki Hıristiyanlığa bir hayli ters düşen bir mesajdır bu! Çünkü başkalarına iyilik eden iyi sayılır, demiyor; kim kendi kendine iyiyse başkalarına karşı da mecburen iyi olacaktır, diyor. O hâlde bu, zafiyetten ve namertlikten yoksun bir hodbinlik türüdür, mutluluk ve erdemin cengâverce örtüşmesidir, mağrur anlamıyla bir erdemdir!"

Agathe, "Her sabah gelen ve hiç çekilmeyen şu jimnastik hocalarına benziyorsun!" diye karşı çıktı. "Horozun ötmesiyle yine iş başı! Ama ben şimdi uyumak istiyorum!"

"Olmaz, bana yardım etmen lazım!"

Yüzükoyun yan yana yatıyorlardı. Başlarını kaldırdıklarında caddeyi görüyorlar, öylece yatarken ise gözlerine sivri ve taze otların arasında, yüksek ağaçtan dökülmüş kuru yapraklar ilişiyordu. Neden "hodbinlikten" bahsediyorlardı? Belki yan yana yattıklarından ve birinin vücudunun sıcaklığı, başı olmayan iki varlık misali öbürününkine doğru süründüğündendi. Belki de ikisi de kendilerini ve önceki hayatlarını sevmediklerinden ve olağan manasıyla içlerinde eksik kalan yanlarının telafisini aradıklarındandı. Belki de birinin öbürünü tıpkı kendisi gibi sevmesi ikizlerin acı verse de saadet kaynağı sağlayan meselesi olmasındandı.

Agathe, "Bunu söyleyen kimmiş?" diye sordu.

"Ah, bilmem ki, belki Aristoteles'tir," cevabını veren Ulrich suskunlaştı.

Bunun üzerine gözlerini caddeye çevirerek tekrar dışarı baktılar, öbek öbek yayalar ve arabalar, belli bir hedefi olmayan bakışlarının önünde yüzüyorlardı. Vücut bu hâldeyken düşünceler de, aralarında tek tük bir şeylerin az çok öne çıktığı büyük ve hareketli kitleler hâlinde bulanıklaşıyordu.

Aristoteles'teki hodbinlik, yani *philautia* kavramı, yapılan ilk tefsirlerden birinin imasına göre bencillik değil ruhun daha alt kısımlarının daha yücelerdeki nefse duyduğu cevherî aşktı; Ulrich, erkeğin kendi kendisiyle olan bu güzel ilişkisiyle, görünüşte gayet ahlâklı, hakikatteyse birçok şeylere muktedir bu düşünceyle vakti

zamanında ilk kez üstünkörü tanıştığında hemen büyülenmişse de, öğrencilik yıllarından sonra alâkası kalmamıştı. Hıristiyanlığın kitâbî nakilleri, Yunan'ın bu hodbinliğini, onun manevî tutkusundan bîhaber, az çok bir öğretmenin okul disiplinini incelerken aldığı hazza dönüştürmüştü. Daha yeni bir zaman için –tekrardan tutkulara, özellikle de alçak tutkulara merak duyulduğundan beridir– o hodbinlik kor gibi yanan kömürler üstünde oturan ahlâklı benlik ile alçakça için için yanan dürtüler sahası arasında mevcut bulunan terbiye ilişkisine denk tutulabilirdi fakat bu da Ulrich'in hoşuna gitmiyordu. Onun kendi tahmini vardı, yanlış olabilirdi ama başkalarına iyi davranmak ile kendi kendine iyi davranmak arasındaki bağlantıyı –özellikle de sevilen ile seveni, istenen ile isteyeni, kısacası vereni ve alanı dışarıdan ve içeriden kavrayan bir harekete benzer iyi bir davranışın tasvirinin de o zaman pervasızca mümkün olması– ezelden beridir ancak mistik duyguları tamamen yadırgamayan birinin aklına gelebilecek bir düşünce bağlantısı gibi görmüştü. Hani insan kendinden önce oradan geçen birisinin ayak izlerini fark edince ayağının yere daha sağlam bastığını zanneder ya, aynen öyle Ulrich de bu fikri hemen bırakmayınca, konuştukları konuyu meydana getiren neşeli ve acı verici birkaç düşünce oyununa, Agathe'nin itirazları ve araya girmeleri neticesinde maziden bir zemin kazandırılmış oldu.

Agathe başta, "Neden böylesine eski hikâyeleri düşünüyorsun?" diye sordu, çünkü o isimle ilk olarak bağdaştırdığı kurşunî sis, uzun mu uzun bir sakal gördüğünde duyacağı cinsten bir güvensizlikten ibaretti.

Ulrich, "Kol kola girmiş konuşurken buraya geldiğimiz sırada bize eşlik eden hissiyatı hatırlayabiliyor musun?" diye karşılık verdi. "Sen bir şey söylüyordun ama bir an sonra onu bana söyleyen sanki kendi sesimmiş gibi oluyordu. Sesinde bir değişiklik oldu mu, benim düşüncelerim de değişiyordu. Sen bir şey hissettin mi, sonuçları kesinlikle benim duygularımda gün yüzüne çıkıyordu."

Agathe güldü. "Sanırım şu an yalan söylüyorsun, hodbinliğim benim! Hatırladığım kadarıyla seni anlayamadığım zamanlar da oldu, fikir ayrılığına düştüğümüz zamanlar da!"

Ulrich, "Zaten aksi takdirde aramızda yalnız mutabakat, belki bir de hassasiyet olurdu!" diye savundu kendini. "Ama ondan fazlası oldu. İki aynanın birbirlerine, ısrarlarının dozunu arttırarak aynı resmi göstermelerine benzeyen kendine has bir tür karşılıklı tamamlanmaydı bu. O ittifakın içinde bizim kadar tabiat da vardı."

Agathe böylesi düşüncelere inanmadığını belli eden bir tavırla, "*Philautia* da oydu demek?" diye sordu.

"Hem evet, hem hayır." Ulrich duraksadı. "İkinci bir kavram daha var ve galiba ben ikisini birbirine karıştırdım. O büyük düşünür, şu düşünceyi de açıklamıştır: Belli türden bazı sebepler vardır ki diğerleri gibi belli sonuçlara intikal etmezler, kendi sonuçlarına peşinen bağlıdırlar, tıpkı bir hatibin kendisini dinleyen kişiden etkilenmesi, yani ikisinin karşılıklı olarak birbirlerini sürekli etkilemeleri gibi. Olayları belirleyen, bir gaye sebebidir, o sebep aynı zamanda olayları geliştirmeye de yardımcı olur ve bunu, niyetlerin, büyüme ve intibak olaylarının, karşılıklı biçimlendirmenin, iki yönlü etkilerin söz konusu olduğu, yani canlı olayların içinde, özellikle de amacı ve ruhu olan olayların içinde her yerde bulursun. Ondandır ki kimi zaman bu sayede tabiat biliminin soğuk gözlemlerine muhalif bir kavram bulunduğu da sanılmıştır, bugün dahi bazılarının akıllarında yine kol gezmektedir o kavram. Kusura bakma! Kısmen unuttuğum ve muhtemelen asla tamamıyla bütün ve açık bir anlamı olmamış böylesi hatıralarla seni oyaladım!"

Agathe sakin sakin, "Kaçınılmaz zannettiysen, ziyanı yok!" diye haykırdı, biraz şefkatli bir çilekeş edasıyla, biraz da bizzat anlamayı umduğunu tasdik edercesine.

Bunun üzerine Ulrich, "Küçük gezintimizin tasvirine veya seninle ikimizin tasvirine," diye devam etti, "öyle bir şeyler karıştı ki çok bulanık olmakla beraber çok tanıdıktılar, aynı zamanda da gizli bir öğretinin ta kendisiydi hepsi. Ama belki de onu işe karıştırmakta çok da haksız değildim. Çünkü aslî tecrübe sen ve benim, insan ile tabiatın aynı dalda birbirlerini tarttıkları bu durumdur. Bir mistiğin bu sırada dünyanın canlandığını tecrübe ettiğini zannetmesi, ayık kafayla yolunu şaşıranın veya bulanın ise ölü tabiatı bırakıp canlı tabiatın tasviri için esaslı bir kavram keşfetmesi: İşte bunlar

yalnızca farklı birer yorumdur belki de!" Ağacın, göğün mavisinde sessizce hareket eden tepesine baktı; kendinizi dalgalara bıraktığınızda nehrin taşlık yatağındaki çakılların sürtünmesinden yüzeye nasıl tuhaf bir dokunuş tınısı sızarsa, parmaklığın önündeki insanlar da öylece akıp gidiyorlardı.

Agathe ağabeyinin tekrar caddeye yönelen bakışlarını takip ettikten sonra kararlılıkla, "Neyle başlayalım?" diye sordu.

Ulrich gülümseyerek, "Emir üzerine yapılacak bir şey değil ki bu!" diye ikazda bulundu.

"Değil. Ama bir denemede bulunabiliriz. Kendimizi ona peyderpey teslim edeceğiz."

"Kendiliğinden olmalı."

Agathe, "Olması için bir şeyler yapalım!" diye teklif etti. "Mesela konuşmayı kesip kendimizi tamamen gördüklerimize teslim edelim!"

Ulrich, "Bana göre hava hoş!" diye kabul etti.

Bunun üzerine bir süre sessiz kaldılar, Agathe ağaçtan düşen çiçeklerin yumuşak geçidinin havada süzülüp bütün duygulara durgunluk kattığı bir ânı kendisine hatırlatan bir şeyler sezdi. Ama biraz sonra aklına yine başka bir şey gelmişti. "Nihayet, bir şeyi olağan tarzda sevmek onu başkasına tercih etmek demek değil midir?" diye fısıldadı. "Öyleyse *bizler*, o şeylerden birinin duygularımıza dâhil olmasına izin vermeye uğraşmalı ama kapıyı da tabiri caizse açık tutmalıyız!"

Ulrich kız kardeşinin sebep olduğu rahatsızlığı, "Sessiz ol! Her şeyden önce sessiz olmalısın!" diyerek savuşturdu.

Bunun üzerine bir süre yine dışarı baktılar.

"Olmuyor ki!" diye sessizce şikâyet eden Agathe, dirseğine dayanıp ağabeyine şüpheyle baktı. "Aslında biliyor musun, ikimiz de korkunç birer haylazız!"

Ulrich güldü: "Unutuyorsun; saadet için çaba sarf etmek iş sayılmaz!"

Agathe alâkasız, "Hadi, iyi bir şeyler yapalım!" diye teklifte bulundu. "Parmaklıklarda bir fırsatını buluruz!"

"Onun için evvela bizzat iyi olmak lazım. Yoksa iyilik nedir, asla öğrenemezsin! Herhâlde *philautia*'nın sözünü etmem de ondandı, şimdi anlıyorum."

Agathe acı bir neşeyle cevap verdi: "Zahmetsiz bir prensipmiş! Sen iyiysen, yapıp yapmadığın ne varsa hepsi iyidir."

Ulrich, "Belki," deyip çoğunlukla boş idrak becerisine yük edilen, hakikatteyse duyguların sağa sola savrulmasıyla ortaya koyulan ciddiyet ve ciddiyetsizlik karışımı bir tavırla devam etti: "İyi bir adam da birini öldürebilir. En azından kendini savunabilmelidir. Mücadeleci kabalığın zıddı olan, derin ve esasında mutlu eden bir ciddiyet de onun husumetine, düşmanlıktan çok saadet katacaktır!"

Agathe, "İnsanın kabalık etmeden mücadele verebileceğine herhâlde kendin de inanmıyorsundur!" diye haykırdı.

Ulrich bunu da, "Aman Tanrım, hayır!" diyerek onadı. "Benim gibi bir zamane erkeğinde ölümü küçümsemek ancak hayatı küçümsemek, yani esasında kendini küçümsemek demektir. Biz mutluluktan ziyade ölümü takdir ederiz–"

Agathe bu tefekkürü, "Sen de hiçbir şey yapmayacak mısın?" diye kesti.

Ulrich güldü. Gergindi. Kız kardeşinin yanında bulunduğu şu anda, erkek kavgalarının ve yürekliliğin, gözüne bir kez daha erkeğin imrenilecek tek mutluluğu olarak göründüğünü itiraf mı etseydi, hem de sırf, başka mutlulukların insanı korkaklaştırıp kararsız kıldığını acı tatlı hâllerde tecrübe ettiği için?

Agathe artık şakayı anlamaz olmuştu. "Bunları tüm ciddiyetinle mi söylüyorsun?" diye sordu.

"Ciddiyetimin gölgesiyle!"

Ama Agathe buna rağmen ayağa kalkıp direndi.

58

GÜNEŞ, ÂDİLLERİN DE ADALETSİZLERİN DE ÜZERİNE VURUYOR

("BİR BAHÇE PARMAKLIĞININ ÖZEL GÖREVİ"NİN
DAHA ÖNCEKİ BİR TASLAĞINDAN)

Agathe artık ciddi ciddi karşı koyuyordu. Bir miktar alaycı bir kesinlikle, "Sonuçlandıracağımız bir inceleme yok; şöyle bir ifade seçmemde mahzur olmazsa: Kalplerimizi açmamız lazım," diye bir istekte bulundu. "Başlanılacak iş de kaç zamandan beridir, tâ İncil'in gelişinden bu yana artık yeni değildir! İçinden nefreti, direnci ve nifakı at; hatta onların varlığına dahi inanma! Azarlama, darılma, kimseyi sorumlu tutma, hiçbir şeye karşı koyma! Mücadeleyi bırak; tasarlama (düşünme) ve pazarlık etme; hayır demeyi unut! Böylelikle onlarla arandaki her yarığı, her çatlağı doldur; onlarla beraber sev, kork, rica et ve git; zaman ve mekânda olanları, gelip gidenleri, güzel olanları ve rahatsızlık verenleri gerçek olarak değil Rabbinin bir sözü ve teşbihi olarak gör. Onları işte böyle karşılamamız lazımdır!"

Hep olduğu gibi, bu uzun, tutkulu ve alışılmadık derecede kararlı nutuk sırasında da suratındaki renkler derinleşmişti. Ulrich takdirle, "Mükemmel! Her kelimesi büyük bir yazıya başlık olur!"

diye haykırdı. "Bizim de birbirimize cesaret aşılamamız gerekecek. Ama böylesi bir cesaret mi? Senin istediğin bu mudur?"

Agathe heyecanını yenip sessiz ve dürüstçe hayır cevabı verdi. İnkârı abartmamak için, açıklama maksadıyla, "Tam olarak değil!" diye ekledi.

Ulrich düşünceli, "Bu bize, sağ yanağımıza tokat yiyince solu da uzatmamızı öğütleyenin öğretisi. Herhâlde şimdiye dek var olmuş en yumuşak zorbalık," diye devam etti. "Ama bir şeyi gözden kaçırma, bu mesaj bile pratikte psikolojik bir tatbiktir! Onda belli bir yaşam tavrı ile belli bir fikir ve hisler grubu hep beraber bir takım teşkil eder ve birbirlerini karşılıklı olarak desteklerler. Bizde ıztırap çekici, tahammül edici, narin, hassas, koruyucu ve fedakâr, kısacası aşk olan ne varsa hepsini kastediyorum. Ve o noktadan, sair her şeye, bilhassa da sert, saldırgan, faal ve hayatı biçimlendirici şeye o kadar uzun bir mesafe vardır ki öbür hisler, fikirler ve acı veren gereklilikler hep gözden kaçarlar. Bu demek değildir ki gerçeklikten kaçarlar; sadece onlara darılmaz, onları reddetmez ve onlardan haberdar olmayı unutmayız; yani altına rüzgârın girebileceği ve asla uzun müddet ayakta kalmayacak bir çatıya benzer bu–"

Agathe, "Ne yaparsın ki insan iyiliğe inanıyor! İşte iman! Fakat sen bunu unutuyorsun!" diye itiraz etti.

"Hayır, unutmuyorum ama iman çok sonraları bu hâli almıştır – – – Dünyanın sonunda gelecek imparatorluk öğretisi, insanoğlunun dünyada yaşadığı saadet yerine, ulaşabileceği bir şeyler olsun ister!"

"O bir müjdedir. Neden kötülüyorsun! Bir şeye yalnız tüm ruhunla değil de büsbütün, varıyla yoğuyla iman edebilmenin hiç kıymeti yok mudur?"

"Ama bu bildirişin soluğu, müjde ve iman değil sezgi olmuştur! İnsanın teşbihlerden hoşlanabileceği bir durum! İmandan daha cesur bir hâl! Bunu ilk fark eden de ben değilim. Kurtarıcı nezdinde hakikaten gerçek sayılan sadece bu şen dirençsizlik ve sevginin sezgili teşbihleri olmuştur; bizim gerçeklik dediğimiz şu son derece utanç verici bakiye, yani şu tabiî, kaba saba ve tehlikeli hayat, onun ruhunda resimli bir bulmaca gibi bütün maddiyatından azade olarak yansımasını bulmuştur. Hele de Yahve'de ve Jüpiter'de ilkin

medeniyet olmasını şart koşar, çünkü kimse kendisini öldürecek bir soyguncu bulamayacak kadar fakir değildir; aslan barındırmasa da kötü ruhların pekâlâ var olduğu bir çölü şart koşar. Buna rağmen ikinci olarak bu yüce ve şen mesajın ortaya çıkışı, o zamanki bütün medeniyetlerden epey habersizce olmuş gibidir. Kültürün ve fikriyatın bin bir çeşidinden uzaktır, şüphelerden de tercihten de uzaktır, hastalıktan da hastalıkla mücadelenin tüm icatlarından da uzaktır; kısacası o, bütün zaaflardan da, insanların o çağda hiç de azımsanamayacak kadar büyük olan bilgi ve becerisinden de uzaktır. Antrparantez söyleyelim, iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini kavrayışı da bu yüzden biraz basittir. Gelgelelim, böylesi itiraz ve şartlara mahal bıraktığın anda benim daha az basit usulümle de yetinmek zorunda kalacaksın!–"

Agathe buna rağmen karşı koydu. "Bir şeyi unutuyorsun," diye tekrarladı, "bu öğreti, Tanrı'dan geldiğini iddia ediyor, bu durumda da ondan sapan daha karmaşık ne varsa yanlış veya önemsiz oluyor!"

"Sessiz ol!" diye rica eden Ulrich işaret parmağını dudaklarına götürdü. "İnat ederek sanki yüz senesindeki gibi şu çalının arkasında oturuyormuşçasına somut bir şey olarak bahsedemezsin Tanrı'dan!"

Agathe, "Peki, öyle olsun," diye kabul etti. "Ama sana bir şey diyeyim! Yeryüzünde saadetin hayalini kurunca; bilimden, sanat hareketlerinden, konfordan ve bugüne dair her şeyden vazgeçmeye bizzat hazır oluyorsun. Peki, başkalarının hazır olmasından niye alınıyorsun?"

Bu defa da Ulrich, "Kesinlikle haklısın," diye kabul etti. Parmaklarının arasına kurumuş bir filiz girmişti, onunla toprağı dalgın dalgın eşeleyip duruyordu. Yerlerinden biraz geriye doğru kaykılmışlardı, dolayısıyla tepenin kenarından görünen bir tek başlarıydı, o da ancak başlarını kaldırdıklarında. Pusudayken neyi beklediklerini unutmuş iki nişancı gibi yan yana yüzükoyun yatıyorlardı; Agathe ağabeyinin uysallığından duygulanınca kolunu onun boynuna doladı ve kendisi de bir tavizde bulundu. "Bak, ne yapıyor?" diye haykırıp parmak ucuyla ağaç dalının yanındaki bir karıncayı işaret etti, başka bir karıncanın üzerine atılmıştı.

Ulrich soğuk bir edayla, "Öldürüyor," diye belirtti.

"Engellesene!" diye rica eden Agathe heyecandan bir bacağını yukarı kaldırıp şaşkına döndü.

Ulrich şu teklifte bulundu: "Bunu bir teşbih olarak görmeye çalış. Ona aceleyle özel bir anlam atfetmene bile gerek yok, sadece kendi önemini ondan al, yeter! O zaman keskin bir esinti veya güz mevsiminde çürüyen yaprağın kükürt kokusu gibi bir şeylere dönüşür: Ruhun yok olma isteğini sarsan, buharlaşıp giden bir damla hüzün. İnsanın böylelikle kendi ölümünü bile güler yüzle aşabileceğini hayal edebilirim ama tabiî ki ancak tek bir kez ölür ve ölümünü fazlasıyla önemserse, çünkü tabiattaki şu küçücük ve daimi karmaşa ile ahenksizlik karşısında kahramanlar ile azizlerin aklı bile oldukça yalın kalır!"

Ağabeyi bunları söylerken Agathe onun parmaklarının arasındaki ağaç parçasını elinden alıp saldırıya uğrayan karıncayı kurtarmaya çalıştı, ikisini de neredeyse ezecekti ama nihayet onları birbirinden ayırmayı başardı. Bunun üzerine karıncalar, şevkleri azalarak yeni maceralara doğru ilerledi.

Ulrich, "Bir manası oldu mu?" diye sordu.

Agathe, "Anladığım kadarıyla maksadın, parmaklıkların orada denediğimiz şeyin tabiata ve akla aykırı olduğunu söylemek," cevabını verdi.

Ulrich, "Neden öyle söylemeyecekmişim ki!" dedi. "Öyle veya böyle, Tanrı'nın azameti bela olduğu vakit göz kırpmaz diyerek seni şaşırtmak istedim. Belki şöylesi de olur: Ceset ve pislik yutarken hayatın gülümsemesi bulanmaz. Hele şurası kesin ki ahlâkî taleplerle karşılaşmadığı müddetçe insan harikadır..." Ulrich güneşin altında sorumsuzca uzandı. Çünkü konumlarını birazcık değiştirmeleri yetiyor, ayağa bile kalkmak gerekmiyor, derken kulak kabarttıkları dünya ortadan kalkıyor, yerine, hafif bir meyille tâ güzel ve eski evlerine kadar uzanıp dolu dolu gün ışığı içerisinde öylece duran ve hışırdayan büyük bir çalılıkla sınırlı bir çayırlık geçiyordu. Karıncalardan vazgeçmiş, güneş ışınlarının altında bayılacak duruma gelmişlerdi, ara sıra serinletici bir rüzgâr üzerlerine vuruyor, güneşte yanıyorlardı. Ulrich yumuşak başlı bir alayla, "Güneş âdillerin de üstüne vuruyor, adaletsizlerin de!" diyerek takdirini belirtti.

Agathe sırrını güya yalnız havayla paylaşır gibi sessizce, "'Düşmanlarınızı sevin, çünkü o, güneşi kötülerin üstüne de iyilerin üstüne de doğurur' buyuruluyor," diye karşı çıktı.

"Sahi mi? Benim söylediğim şekliyle son derece tabiî olurdu!"

"Ama sen yanlış söylüyorsun."

"Emin misin? Hem nerede yazıyor ki bu?"

"Tabiî ki İncil'de. Eve gidince bakacağım! Sana benim de haklı çıkabileceğimi bir kez olsun göstermek niyetindeydim!"

Ulrich alıkoymak istediyse de Agathe çoktan ayağa kalkmış, hızla uzaklaşmıştı. Ulrich gözlerini yumdu, sonra açtı, sonra gene yumdu. Agathe'siz yalnızlık her şey tarafından terk edilmişti; sanki kendisi bile onun içinde değildi. Sonra adımlar geri döndü. Sessizliğin içinde âdeta yumuşak kara basan gürültülü ayak sesleri. Ardından yakınlığın tarifsiz hissi yerleşti, son olarak da yakınlık şu sözlere girizgâh olan şen bir gülüşle doldu: "Şöyle buyuruluyor: 'Düşmanlarınızı sevin, çünkü o, güneşini kötülerin üstüne de iyilerin üstüne de doğurur, âdillerin de adaletsizlerin de üstüne *yağmur yağdırır*'!"

"Peki, nerede geçiyor?"

"Güya çok iyi bildiğin Dağdaki Vaaz'dan başka bir yerde değil, azizim."

Ulrich gülerek, "Kötü bir teolog olduğum meydana çıkmış gibi hissediyorum kendimi," diye itirafta, sonra da, "Sesli oku!" diye ricada bulundu.

Agathe'nin elindeki ağır bir İncil'di, çok eski veya kıymetli olduğu söylenemezdi belki ama çok yeni bir nüsha da değildi, okudu: "Komşunu sevecek, düşmanından nefret edeceksin, dendiğini duydunuz. Bense size şöyle diyorum: Düşmanlarınızı sevin, size hakaret ve zulmedenlere iyilik edin. Ki cennetteki babanızın çocukları olasınız. Çünkü o, güneşini kötülerin üstüne de iyilerin üstüne de doğurur ve âdillerin de adaletsizlerin de üstüne yağmur yağdırır."

Ulrich öğrenme hırsıyla, "Acaba bir şeyler daha okur musun?" diye rica etti.

Agathe, "Tabiî," diye devam etti. "Şöyle yazıyor: 'Atalarınıza, adam öldürmeyeceksin, adam öldüren kişi mahkemede hesabını

verecektir, dendiğini duydunuz. Bense size şöyle söylüyorum: Kardeşine öfkelenen, hesabını mahkemeye; ona, seni soytarı, diyense cehennem ateşine verir.' Bir de şu var, gayet iyi biliyorsundur: 'Bense size, kötülüğe karşı koymamanızı söylüyorum; biri sağ yanağına bir fiske vururs a, öbür yanağını da uzat. Biri sana dava açıp mintanını almak isterse, kaftanını da ver. Biri seni bir mil angaryaya zorlarsa, onunla iki mil git.'"

Ulrich, "Bilmem, hoşuma gitmedi!" dedi.

Agathe sayfayı çevirdi. "Belki şu hoşuna gider: 'Sağ elin seni kızdırırsa kesip at. Senin için azalarından birinin mahvolması bütün bedeninin cehenneme atılmasından iyidir'."

Ulrich kitabı elinden alıp sayfaları kendisi karıştırdı. "Çeşit çeşit şey varmış," diye haykırdı. Sonra kitabı çimlere koydu, kız kardeşini yanına çekti ve bir süre bir şey demeden öylece durdu. Nihayet cevap verdi: "Şaka bir yana, ben de her erkek gibiyim veya en azından her erkek gibi bu sözleri tersinden uygulamak benim için de tabiî olacaktır. *Onun* eli seni kızdırırsa kesip at, birinin yanağına vurduysan, işi sağlama almak için kalbine de kanca atacaksın."

59

BİR HİLKAT GARİBESİNİ SEVMEYE ÇALIŞ

"BİR BAHÇE PARMAKLIĞININ ÖZEL GÖREVİ"NİN BAŞKA VARYANTI

(BİR TASLAKTAN ALINMA)

Fakat Agathe başka bir defasında şöyle sordu: "Acaba hangi hakla 'dünya görüşünden', hatta daha da ötesi bir aşk 'dünyasından' bahsedebiliyorsun? Yahut aşkın 'hayatın kendisi olmasından'? Düşüncesiz birisin, azizim!" Çektiği zahmet altında her an kırılabilecek yüksek bir dalda sallanıyormuş gibi hissediyordu kendini; bununla beraber sormaya devam etti: "Eğer aşkın dünya görüşünden bahsedilebiliyorsa, son kertede öfkenin, hasedin, gururun ve sertliğin dünya görüşünden de bahsedilemez mi?"

Ulrich, "Diğer bütün hisler daha kısa süreli oluyor," diye cevap verdi. "Ebediyen sürme iddiasında bile bulunmuyorlar."

Agathe, "Ama aşkın bu iddiada bulunması sence biraz komik değil mi?" diye sordu.

Ulrich karşılık verdi: "Sanırım, başka hislerin de kendilerine has dünya görüşlerinin bulunduğu, deyim yerindeyse dünyayı tek taraflı veya tek renkli olarak biçimlendirmelerinin mümkün olduğu söylenebilir ama o noktada aşka daima belirsiz bir imtiyaz ve özel bir, dünyayı biçimlendirme kuvveti hakkı tanınmıştır – – – Gü-

nümüzde herkeste rastlanan şu kabalık dayanılmaz. Ama kabalık böyle yaygın olduğuna göre iyilikte de bir yanlışlık olmalı! Çünkü ikisinin birbiriyle alâkası, bir kefedeki fazlalığın öbür kefedeki azlığa denk geldiği bir terazideki gibi değil bir vücudun bütünüyle hasta ve sağlıklı olan iki parçası gibidir. Dolayısıyla," diye devam etti, "herkeste olduğu gibi, kötü zihniyetin çoğalmasının kabahatinin iyinin eksikliğinde olduğunu vehmetmekten daha yanlış bir şey yoktur: Hâlbuki kötülüğün, sahte iyiliğin artışıyla birlikte çoğaldığı açıktır!"

Agathe hoş ve yavan bir alayla, "Bunları çok duyduk," diye karşılık verdi. "Ama iyi anlamda iyi olmak kolay değilmiş gibi görünmüyor!"

Ulrich gülerek, "Hayır, asıl kolay olmayan sevmektir!" diye tekrarladı.

Uzanmış, güneşli mavi göğe bakıyorlardı; sonra tekrar parmaklıkların arasından, yaz semasının kamaştırdığı gözlerinin önünden puslu ve heyecanlı bir grilik içinde yuvarlanan caddeye baktılar. Bir sessizlik çöktü. Konuşma sırasında artan özgüvenleri, benliklerinin güçsüzleşmesine hatta kaçışına vesile oldu. Ulrich sessizce anlatıyordu: "Muazzam ölçüde palavradan ibaret bir çift kavram uydurdum: 'Benmerkezci ve özgemerkezci. Aşk dünyasının tecrübeleri ya benmerkezcidir ya özgemerkezci; olağan dünya ise buna kıyasla, biri huysuz biri uslu iki kardeş olan bencilliği ve özgeciliği bilir yalnızca. Benmerkezci olmak demek dünyanın merkezinde yalnızca kendi varlığı varmış gibi hissetmek demektir. Özgemerkezci olmaksa hiç merkezi olmamak demektir. Dünyaya bir bütün olarak ilgi duymak, kendisi için geriye bir şey bırakmamaktır. En üst mertebesinde ise var olmaya bir son vermektir. Dünyayı içe, benliği dışa döndürmek de diyebilirdim. Bunlar menfaatperestliğin ve diğerkâmlığın vecd hâlleridir. Görünüşte vecd, sağlıklı hayatın içindeki bir ur olsa da sağlıklı hayatın ahlâkî kavramlarının, aslen vecd hâlindeki kavramların köreltilmesi olduğu da söylenebilir."

Agathe, "Mehtaplı gece... İki mil..." diye düşünüyor, aklından daha neler neler geçiyordu. Ulrich'in anlattıkları daha ziyade tüm bunların metne dökülmüş hâliydi; dinlemekten hoşlanmasına rağ-

men, kulak kesilmese bile bir şey kaybedeceğini sanmıyordu. Sonra Lindner'in, kişi bir şeyler uğrunda yaşamalı, kendini düşünmemelidir iddiasını hatırlayıp acaba bu da "özgemerkezcilik" midir, diye meraklandı. Onun talep ettiği üzere, bir görevi ifa ederken kendini kaybetmek mi? Orası şüpheliydi. Dindarlar dudaklarını coşkuyla cüzzamlıların yaralarına bastırmış: İğrenç bir tasavvur! Lindner'in söylemekten hoşlandığı gibi "hayata yabancı bir abartı"! Ama onun, bir hastane inşa etmenin Tanrı'nın hoşuna gideceğini sanması Agathe'yi etkilemiyordu. Böylelikle ağabeyini kolundan çekiştirip, "Bu arada adamımız gelmiş!" sözleriyle onun sözünü kesti. Zira kısmen mahsustan, kısmen alışkanlıktan düşünce deneyleri için kullandıkları fazlasıyla nahoş bir adam seçmişlerdi, adam her gün bir süreliğine bahçe parmaklıklarının dibinde işini yapan dilencinin tekiydi. Taş kaideye, kendisi için hazır bekleyen bir bank muamelesinde bulunuyor, her gün önce yemek artıklarının olduğu yağlı bir kâğıdı yanına seriyor ve ticarî tavrını takınmadan önce karnını iyice doyurup kalanı tekrar cebine koyuyordu; gür kır saçları olan tıknaz biriydi, ayyaşlara mahsus o solgun ve muzır surata sahipti; bir ara bazı başka dilencilerin safça yanına geldiği olmuş fakat adam birkaç kez epey kabalaşarak yerini sahiplenmişti: İki kardeş, mülklerini –daha doğrusu kendilerine mahsus olanı, yalnızlıklarını– ihlâl eden, gözlerine çok yersiz göründüğü için gülmeden edemedikleri kendine has bir sahiplenme içgüdüsü olan bu ortakçıdan nefret ediyordu; zaten bu çirkin ve art niyetli misafiri, en cüretkâr ve şüphe uyandıran "komşunu sev" istirhamlarında kullanmaları da bu yüzdendi.

Onu henüz fark etmişlerdi ki Ulrich gülümseyerek şöyle dedi: "Tekrar ediyorum: Hani denir ya, kendini onun yerine koyarsan veya ona karşı, eksiksiz olmasa bile belli ölçüde sosyal bir sorumluluk hissedersen, hatta gözüne pespayece çizilmiş bir resim gibi görünse bile bunda sahiden de birkaç promil 'kendini başkasının yerine koyma hali' mevcuttur. Şimdi tam olarak dene bakalım!"

Agathe gülerek başını hayır makamında salladı.

Ulrich, "Bu adamla her konuda kendinle olduğun kadar hemfikir olduğunu tasavvur et!" diye öneride bulundu.

Agathe şiddetle karşı koydu: "Ben hiç kendimle hemfikir olmadım ki!"

Ulrich, "O zaman olacaksın," dedi. Onun elini tuttu. Agathe razı olup adama baktı. Tuhaf şekilde ciddileşti, bir süre sonra da, "Adam bana ölümden daha yabancı," diye açıkladı.

Ulrich eliyle onun elini iyice sarmalayıp bir istekte daha bulundu: "Bir dene!"

Agathe bir süre sonra dedi ki: "Sanki bu adama bağlanmış gibiyim; sadece merakım yüzünden değil, bizzat varlığımla bağlanmış gibiyim!" Dikkatinin yoğunlaşıp tek bir nesneyle kısıtlanması dolayısıyla yüzü bir uyurgezerinkine benzer gayriihtiyari bir ifadeye bürünmüştü.

Ulrich yardımcı oldu: "Rüyadaymış gibi; kaba ve tatlıymış, hem yabancıymış hem kendisiymiş gibi başka birinin suretinde kendine rastlıyor insan, değil mi?"

Agathe bir tebessümle karşı çıktı. "Hayır, öylesi rüyalardaki kadar büyüleyici bir somutluğu yok galiba," dedi.

Ulrich gözlerinin onun yüzüne dikmişti. İkna edici bir tavırla, "Onu rüyanda görmeye çalış!" diye tavsiye verdi. "Dikkatli birer tasarrufçu olan bizler, uyanıkken çoğu zaman fedakârlık ve çekimserlikten ibaret kalırız; bir şeylerle ilgilenir, ilgilenirken de kendimizi koruruz. Ama rüyada, tamamen israftan ibaret bir dünyanın ne kadar muhteşem olduğunu titreye titreye sezeriz!"

Dikkati dağılan Agathe tereddütle, "Belki öyledir," diye cevap verdi. Gözleri adama sıkı sıkıya kenetlenmişti. Birkaç zaman sonra yavaşça, "Tanrı'ya şükür," dedi, "şimdi yine sıradan bir hilkat garibesi oldu!" Adam ayağa kalkmıştı, eşyalarını toplayıp gitti. "Huylandı!" diye iddiada bulunan Ulrich güldü. Susunca caddenin yeknesak gürültüsü yükselip güneş ışığıyla karışarak tuhaf bir sükûnet hissi sardı içini. Bir süre sonra Ulrich düşünceli, sordu: "Hemen her insanın en az tanıdığı ve en çok sevdiği kişinin kendisi olması garip değil mi? Anlaşılan bu bir koruma tertibatı. 'Komşunu kendin gibi sev' de öyle – – –: Onu tanımaksızın, tanımadan önce, tanımana rağmen sev. Bunun ölçüsüz bir ifadeden ibaret sayılmasını anlayabilsem de bununla o talebin yerine getirildiğinden şüphem var,

çünkü o talebe ciddi ciddi riayet edildiği takdirde talebin istediği şu oluyor: Onu akılsızca sev. Dolayısıyla sıradan görünümlü bir talep, dikkatle bakıldığında kendini kaybetmeye varabiliyor!"

Agathe cevap verdi: "O sırada 'hilkat garibesi' hani neredeyse güzeldi!"

Ulrich dedi ki: "Sanırım güzellik bir şeyin sevilmesinin ifadesinden başka bir şey değil; sanatın ve dünyanın bütün güzelliğinin kaynağı, bir sevgiyi anlaşılır kılabilme gücüdür..."

Agathe hayatını birlikte geçirdiği erkekleri düşündü. Yabancı bir varlığın ilkin gölgesinde kalma, sonra da o gölgede gözlerini açma hissi gariptir. Bunu kafasında canlandırdı. İki canlının öpüşmesinde yabancı, hatta hasmâne unsurlar birbiriyle kaynaşmıyor muydu?! Vücutlar kavuşarak ayrı kalırlar. Vücutlara dikkat edildiğinde iticilik ve çirkinlik, şiddeti azalmaksızın duyumsanır. Hatta duyumsarken korku duyulur. Ruhen birbirinizle alâkanız olmadığına eminsinizdir. Şahısların farklılığı ve ayrımı, acı verici bir berraklık arz eder. Esrarengiz bir şekilde uzlaştığınıza, aynı veya benzer olduğunuza dair bir yanılgı mevcutsa o an bu yanılgı sis gibi dağılır. Agathe, "Hayır, zerre kadar yanılgı yok," diye düşündü. Buna rağmen, bağımsız benlik hissi kısmen söner, nefis kırılmıştır ve tatlı bir fedakârlık kadar bir zorbalık anlamına da gelen işaretler altında o, yeni hâline bürünür. Peki, bütün bunlar vücuda bir uyarıda mı bulunur? Diğer sevişlerin pek bir uyarıda bulunamayacağı su götürmez bir gerçektir. Belki de Agathe sık sık, hoşuna gitmeyen erkekleri sevme eğilimi göstermişti, zira tuhaf dönüşüm öylelerinde en akılsız şekliyle vuku bulur. Geçenlerde Lindner'in, üzerinde uyandırdığı cezbedici etki de başka bir anlama gelmiyordu, Agathe'nin şüphesi yoktu. Fakat bu konuyu düşündüğünün de pek farkında değildi; bir defasında Ulrich de sık sık, hoşuna gitmeyen şeyleri sevdiğini itiraf etmişti, Agathe de onu düşündüğünü sanıyordu. Hatırlıyordu, ömrü boyunca, değişip gelişen muhitlerde ümitsizce aynı kişi kaldığını sanmıştı; asla kendi kararıyla değişim geçirememişti, şimdiyse bezginlik ve tiksintinin yerine güneşin kuvvetlerinin hiç zahmet çekmeden bir armağan olarak taşıdığı bir süzülme geçmişti. Ulrich'e, "Beni ben yaptın, çünkü beni seviyorsun!" dedi minnettarlıkla.

Kavuşturduğu elleri çözülmüş, artık sadece parmak uçları birbirlerine değiyordu; sonra tekrar ayrıldılar, Ulrich de elleriyle kız kardeşinin ellerini kavradı. "Beni tamamen değiştirdin," diye karşılık verdi. "Belki benim senin üstünde etkim vardır ama etki esnasında âdeta içimden akan yalnızca sensin!"

Agathe, elini kavrayan ele sarıldı. "Aslında beni hiç tanımıyorsun!" dedi.

Ulrich, "İnsan sarraflığını önemsemem," diye karşılık verdi. "Bir insan hakkında tek bilinmesi gereken, düşüncelerimizi verimli kılıp kılmadığıdır. Bundan öte insan sarraflığı olmamalıdır!"

Agathe sordu: "Ama o zaman ben nasıl gerçek olurum?"

Ulrich gülerek, "Sen zaten gerçek değilsin ki," diye cevap verdi. "Seni, bana nasıl lazımsan öyle görüyorum; sen de, bana ne lazımsa onu gösteriyorsun. Asıl ve esas olanın nerede olduğunu kolaylıkla söylemek kimin haddine? Bizler, havada süzülen birer bağdan ibaretiz."

Agathe kahkahayı basıp sordu: "Demek seni hayal kırıklığına uğratırsam, kabahati senin olacak?"

Ulrich, "Şüphesiz," dedi. "Çünkü zirveler vardır; oralarda, senin hakkında yanılmışım ile kendi hakkımda yanılmışım cümleleri arasında ayrım yapmanın manası olmaz. Mesela iman, aşk veya âlicenaplık zirveleri gibi. Kim âlicenaplıkla veya hani denir ya, yücelikle davranırsa, o kişi yanılgıyı da sorgulamaz kesinliği de. Hatta bazı şeyleri bilmek dahi istemez, yalanların üstünden atlamaya cesaret eder..."

Agathe oldukça şaşırtıcı bir biçimde, "Profesör Lindner'e de âlicenap davranamaz mısın?" diye sordu; normalde ilkin ağabeyi onun adını anmadan asla Lindner'in sözünü etmezdi. Ulrich kardeşinin bir şeyler sakladığını biliyordu. Lindner'le bir ilişkisinin olduğunu gizlemiyordu belki ama nasıl bir ilişki olduğunu da anlatmıyordu. Ulrich aşağı yukarı tahmin ediyordu ve hoşuna gitmese de, Agathe'nin tutturduğu dolambaçlı yoldan yürümesine izin verme mecburiyetine teslim oldu. Beriki Tanrı bilir hangi sebeplerden ağzından böyle bir soru çıktığı anda Profesör Lindner'in bahsinin âlicenaplık sözüyle ne kadar alâkasız kaçtığını derhal tespit

etmişti. Hem âlicenaplığın bir şekilde mesleklerle ilgili olmadığını hem de Lindner'in nahoş bir biçimde "iyi" olduğunu hissediyordu. Ulrich sükût ediyordu. Agathe onun yüzüne bakmaya çalışıyor ama o elinden geldiğince yüzünü çevirdiğinde de kolundan çekiştiriyordu. Ulrich'in gülen yüzü tekrar keder penceresinde görünene ve Ulrich ona, âlicenaplığı bir tavır takınarak gerçeklik zeminini erkenden terk edenin kolaylıkla gülünç bir duruma düşeceği hakkında ikaz mahiyetinde kısa bir nutuk çekene kadar kolunu kapı zili niyetine kullandı. Fakat nutku Agathe'nin, Lindner denen şüpheli adama karşı âlicenaplık istekliliğiyle alâkalı değildi, hakikat ile yanılgının, duyguların daimi ışıltısından ve her şeyi kendine benzetme kuvvetinden çok daha az anlamının olduğu o aldatılamaz, hakiki hassasiyete bir şüphe yöneltiyordu.

60

DÜŞÜNÜP TAŞINMA

O sahne yaşandığından beridir Ulrich ileri taşındığını zannediyordu; aslında, yaşananlara bir tek anlaşılmaz bir şeylerin ilave olduğu söylenebilirdi ama o bunu, gerçekliğin büyümesi olarak karşılıyordu. Bu sırada belki biraz, fikirlerini matbu olarak okuyan ve okuduktan beridir onların çürütülemezliğinden emin olmuş bir kimse gibi davranıyordu; buna gülüp geçebilirdi ama durumu değiştirmeye muktedir değildi. Agathe ise, tam Bin Yıllık İmparatorluk'la ilgili sonuçlara varacak ve belki de yalnızca hayretini bir kez daha ifade edecekken cevap vermiş ve şu nidayla sözünü kesmişti: "Bunu çok zaman önce konuşmamış mıydık!" Ulrich onun, haklı olmadığında bile daima haklı olduğunu hissediyordu! Çünkü aralarında yeterince söz söylendiğini belirtmenin, asla doğru olmamasına –kaldı ki hakiki veya belirleyici olan söylenmiş olsun!– ve hatta başlarda vuku bulması beklenen kurtarıcı bir olay veya büyülü bir söz de söylenmemiş olmasına rağmen kendisi de biliyordu ki hemen bir senedir hayatına yön veren meseleler artık sımsıkı bir vaziyette ve anlaşılır değil, canlı bir surette etrafına üşüşmüştü. Sanki aldığı cevap kelimelerle ifade edilmese de, o meseleler hakkında yeterince konuşulmuş gibiydi.

Geçen zaman içinde bu konular hakkında neler söyleyip neler düşündüğünü tam olarak hatırlamıyordu bile, hatırlamaktan hakikaten çok uzaktı. Anlaşılan, herkesle bunun hakkında konuşmak maksadıyla çıkmıştı yola ama hakkında söylenebileceklerin ilerleye ilerleye yan yana eklenememesi ve her şeyin türlü hâllerde ortalığa saçılması kadar birbirine dokunması da bizzat bu sitemin kendisinden kaynaklanmaktaydı. İkide bir, sıradan hareketten bariz biçimde ayrılan aynı zihin hareketi ortaya çıkıyor, o harekete dâhil edilenlerin zenginliği de artıyordu ama Ulrich neyi hatırlarsa hatırlasın, bir ilhamla öbürü arasındaki mesafe daima üçüncü bir ilhamla mesafesi kadar uzun olacaktı, ayrıca hiçbir yerde, hâkim bir konumun içinden bir iddia belirmiyordu. Vaktiyle burada, yani düşüncelerinin arasında, neredeyse bezdirici ve cesaret kırıcı bir etki yaratacak cinsten bir "eşit uzaklığın", etrafını kuşatan dünyayla arasında, içini mutlulukla doldururcasına mevcut bulunduğunu hatırladı böylelikle; sahte veya gerçek, bu yaşanan, ayrılık ruhunun, hatta neredeyse mekân ruhunun ilgasıydı. Söz konusu ilga, erkekliğinin en iyi yıllarında yüreğinde resmini taşıdığı binbaşının karısından firar edip gittiği adadayken olmuştu. Zaten olanları da hemen hemen aynı sözlerle tasvir etmişti. Her şey, bir aşk fazlalığıyla anlaşılmaz derecede bariz bir biçimde değişmiş, sanki bunun öncesinde Ulrich'in tek bildiği hâl, yoksulluk olmuştu. Acı bile mutluluk veriyordu. Mutluluğu da neredeyse acı... Her şey ona meylediyordu. Sanki o her şeyden, her şey de ondan ve bütün varlıklar birbirlerinden haberdardılar da ortada buna rağmen hiç bilgi yoktu, adada bilginin yerine hüküm süren tek ve en mükemmel kanun, kabarık dolgunluk ve olgunlaşma alâmetleriyle beraber aşktı. Ulrich bunu daha sonraları cüzi değişikliklerle sık sık örnek olarak kullanmış, sonraki haftalarda da bu tasviri az çok yenileyebilmişti; tasviri geliştirmek katiyen zor değildi, ne kadar düşünmeden yapılırsa o kadar verimli oluyordu. Ama şu an en çok önemsediği tam da bu belirsizlikti. Zira düşünceleri, bir toplantıya sonradan gelip ortadan kaybolan biri misali benimsemeyecekleri önemli hiçbir şeyin aralarına katılmasına izin vermeyecek kadar ahenk içinde olmalarıyla yalnızca, Ulrich'in hayatında ilk kez kendiliğinden açığa çıkan duygularla benzerliklerini ispat ediyorlardı; bu seferki, Agat-

he sayesinde olmak üzere duyular dairesinde ikinci defadır yaşanan ve dünyayı da etkilemişe benzeyen bir değişikliğin farklılaşan bir düşünüşle –o düşünüşün sonsuz hülyalar içinde yerinde saydığı da söylenebilirdi; bir defasında bunu yapıp durmaktan takatsiz kalmıştı!– örtüşmesi, işte Ulrich'in ancak bugün bütünüyle dikkat sarf ettiği bu garip örtüşmedir ki ona hem cesaret hem endişe veriyordu. O zamanlar dünyanın kalbine düşmüş olmak ifadesini kullandığını hatırlıyordu. Böyle bir şey var mıydı? Bu ifade, gerçekten de dolaylı bir anlatımdan öteye geçiyor muydu? Mistisizmdeki, insanın kendinden vazgeçmesi talebine ancak aklı dışlayarak meyledebiliyordu ama o konuda bugünkü bilgisinin eskisinden çok daha fazla olduğunu tam da bu yüzden teslim etmesi gerekmez miydi?!

Herhangi bir yönden içlerine girilmesine imkân tanıyacak gibi görünmeyen bu enlemler boyunca yürüdü. Bütün bunları daha önceleri, hatta yanılmıyorsa daha geçenlerde, "doğru yaşam" olarak nitelendirmişti; zaten ne iş yaptığı şimdi sorulacak olsa, en kesin uğraşlarıyla meşgul olduğunda dahi doğru yaşamanın ön çalışmalarını yaptığından başka bir cevap veremezdi çoğunlukla. Bunu düşünmemenin imkânı yoktu. Gerçi görünüşünün nasıl olacağı, hatta böyle bir hayatın sahiden var olup olmadığı bile söylenemezdi, belki de bu hayat ancak, hakikatten ziyade alâmet olan fikirlerden biriydi ama manasız bir hayat, yalnız gereklilik denen ve o gerekliliklerin zaruret kılığına bürünmüş tesadüfî yanına itaat edip dolayısıyla da ebediyen lahzalara bağlı bir hayat –o sıra bir defasında dile getirdiği bir ifade gene aklına geldi: Asırların beyhudeliği!–, böylesi bir hayat onun için dayanılmaz bir tasavvurdu! Ama "bir şey uğruna yaşanan" bir hayat da bundan aşağı kalmazdı, katedilmemiş genişliklerin ortasında kilometre taşlarının gölgesindeki şose ruhsuzluğu olurdu ancak. Bütün bunları ahlâkın keşfinden önceki hayat diye isimlendirmek istiyordu. Zira görüşlerinden biri de şuydu: Ahlâk, insanlarca yaratılmaz ve onlarla birlikte değişmez, ahlâk vahyedilir, zamanlar ve zeminler içerisinde geliştirilir, âdeta keşfedilebilirdi. Çok çağdışı olduğu kadar çağdaş da olan bu düşüncenin ifade ettiği tek şey, ahlâkın da bir ahlâkı olması gerekliliği veya ahlâkın ahlâka gizlice sahip olması beklentisiydi; yalnızca, döne döne harap olacak bir gezegendeki ahlâk konulu bir dedikodudan

ibaret olması değil. Böylesi bir gerekliliğin içeriğinin bir hamlede keşfedilebileceğine tabiî ki asla inanmamıştı; yalnız zaman zaman, yani yüz binlerce yıllık amaçsız dönüşten sonra bundan elde edilecek bir tecrübe olup olmadığı sorusunu elverişli ve uygun görünen bir zaman diliminde düşünmek, arzulanacak bir şey gibi geliyordu ona. Hem zaten bu konuda gerçekten ne biliyordu ki? Bildikleri hepi topu bu sorular çemberinin hayatı boyunca, dört bir yana doğru bir merkez oluşturmadan birbirine ulanan öbür çemberlerle aynı kanuna veya kadere tâbi olmasından fazlası değildi.

Tabiî ki daha fazlasını biliyordu! Mesela şurada yaptığı gibi filozofluk etmenin son derece ciddiyetsiz sayıldığını biliyor ve o an bu yanılgıyı çürütebilmeyi büyük bir hararetle temenni ediyordu. Böyle bir işe nasıl başlanacağını da biliyordu: Düşünce tarihinden şöyle böyle haberdardı ve burada, benzer uğraşları ve o uğraşların amansız veya alaycı veya sakin inkârlarını bulabilirdi; malzemesini düzene koyabilir, tasnif edebilirdi; dikiş tutturabilir, kendini aşabilirdi. Bir süreliğine eski faaliyetini, yani kendisine bir defasında "aktivist" yaftasını yakıştıracakları kadar tabiî bulduğu o zihniyeti hatırladı acı duyarak. Acaba artık sürekli kendisine eşlik eden, kişi "bütünün düzeni" için çaba göstermelidir tasavvuru değil miydi; dünyayı belli bir inatla "tecrübi bir topluluğun laboratuvarına" benzeten kendisi değil miydi; "insanlığın" iradeye yönelmesi gereken "ihmalkâr bilinç hâlinden" hiç bahsetmemiş, tarih "yapmak" gereğini talep etmemiş miydi; nihayetinde, alay ederek bile olsa, gerçekten "kesinlik ve ruh için genel sekreterlik" kurulmasını isteyen o değil miydi? İsteği unutulmamış, sadece hâlihazırda yürürlükten kaldırılmıştı, çünkü o noktada insan aniden değişemez! Faaliyetinin durdurulma sebebini fark etmemek mümkün değildi. Ulrich asla düşüncelerinin muhasebesini tutmamıştı ama hepsini birdenbire hatırlayabilmiş olsa bile biliyordu ki onları önüne koyup kıyaslaması, muhtemel açıklamalar üzerinden sınayıp nihayet buharlar arasından hakikat metalinin incecik ve saf levhalarını ortaya çıkarması mümkün olmayacaktı. Hakikate doğru ilerleme kaydetmemek bu tarz düşüncelerin bir özelliğiydi; esasen bütün içerisinde sonsuz ve yavaş bir seyirle günün birinde böyle bir ilerleyişin yine de vuku bulacağını farz etmesi yüreğine su serpmiyordu,

çünkü sırf bir karınca misali katkıda bulunduğu şeyin onu hayatta tutmasına sabrı kalmamıştı artık. Düşünceleri hakikatle ipleri koparalı çok olmuştu ve şu an acilen aydınlatılmaya muhtaç gördüğü mesele de yine buydu.

Ama böylelikle bir kez daha kendisi için yeni olmayan, hakikat ve aşk zıtlığı konusuna dönmüştü. Kendi zevkine göre fazlasıyla kılı kırk yarıcı olan hakikat aşkına Agathe'nin son haftalarda ne kadar sık güldüğü geldi aklına, belki bazen kedere kapıldığı da olmuştu! Derken kendini birden, aslında hakikat sevdasından daha çelişkili bir söz olamaz diye düşünürken buldu. "Çünkü hakikat, Tanrı bilir kaç farklı tarzda yüceltilebilir, ne var ki sevilemez, çünkü hakikat aşk içinde yok olur gider," diye düşündü. Bu, –aşkın hakikate tahammülü yoktur gibi yüreksiz bir iddiayla asla benzerliği yoktu– Ulrich için sair her şey kadar bilindik ve sonuçlandırılamayacak bir iddiaydı. Bir insan aşkı tecrübe değil de bizzat hayat, en azından hayatın bir türü olarak karşılamadığı an birçok hakikat tanır. Aşksız hükmeden kişi bunları görüş, şahsî kanaat, sübjektiflik ve keyfilik olarak adlandırır; seven kişiyse bilir ki kendisi hakikate duyarsız değil aksine aşırı duyarlıdır. O, kelimelerin temeline kadar açıldığı bir tür düşünme coşkusunun içinde bulunur. Bu elbette bir yanılgı, hislerin fazla heyecanlı müdahalesinin tabiî sonucu olabilirdi, Ulrich de bunu göz önüne alıyordu. Hakikat soğukkanlıyken ortaya çıkar, duygular ona halel getirir, hakikati bir şeyin "duygu meselesi" olduğu yerde beklemek umumi tecrübeye göre en az öfkeden adalet istemek kadar terstir. Buna rağmen "hayatın kendisi olan" aşkı, kişinin tecrübesi olan aşktan ayırmak, şüphe yoktu ki bilindik bir içerikti, varlık ve hakikatten bir pay sahibi olmaktı. Bunun üzerine Ulrich de hayatını düzene koymanın çıkardığı zorlukların, âdeta yetkilerini aşan bu aşırı güçlü aşk kavramıyla daima ne kadar bariz bir alâkasının olduğunu düşündü. Dünyanın kalbine gömülen teğmenden tutun, birbiriyle kötü kaynaşmış, temelden farklı iki yaşam durumu veya benlik durumu, hatta belki de dünya durumu var olacağına az çok kanaat getirdiği iddiasıyla geçen yılın Ulrich'ine kadar zihninde canlandırabildiği kadarıyla bütün hatıra kırıntılarının aşk, şefkat ve mücadelesizlikte bir bahçeyi andıran ruhanî diyarlara erişme isteğiyle bağlantısı olmuştu bir şekilde.

İşte "doğru hayat" tasavvuru da bu genişlikte yer alıyor, aklın parlak ışığında ne kadar boş görünse de duygular tarafından, yarım doğmuş gölgelerle dolduruluyordu içi.

Zihninin aşka böyle imtiyazlar tanıdığına bu kadar açık seçik şahit olmak hiç hoşuna gitmiyordu, aslında orada daha fazlasını ve başka şeyleri fark etmeyi, geçen yılki gibi sarsıntıların, hareketlerini başka başka yönlere taşımış olmasını beklemişti; hatta enerjik çağlarındayken bir fatih, sonra da ahlâk mühendisi olacağını sanırken, bunların nihayet bir âşığa ve aşk müptelasına tekemmül etmesi gözüne gerçekten de garip görünüyordu.

61

SABAH GEZİNTİSİ

Clarisse'in dudaklarındaki gülümseme zorluklarla mücadele içerisindeydi; dudakları kâh açılıyor kâh sıkı sıkıya kapanıyordu. Vaktinden önce kalkmıştı; Walter henüz uyuyordu, Clarisse sırtına çabucak hafif bir elbise geçirip açık havaya çıkmıştı. Sabahın bu ıssız sessizliği içinde orman tarafından kuşların şakımaları işitiliyordu. Göğün yarım küresi henüz ışıyla dolmamıştı. Işık bile henüz kıtı kıtına dağılmış durumdaydı. Clarisse, "Anca bileklerime geliyor," diye düşündü, "sabahın musluğu daha demin açılmış! Daha hiçbir şeyin vakti gelmemiş!" Yeryüzünde vaktinden önce gezinmek Clarisse'i çok etkilemişti. Bunu bir kavramla bağdaştırmadan neredeyse ağlayacaktı.

Walter'e veya Ulrich'e haber vermeden akıl hastanesine ikinci kez gitmişti. O günden beri de çok asabiydi. İki ziyaretinde de her ne gördüyse şahsıyla ilişkilendiriyordu. Ama zihnini meşgul eden özellikle üç olay vardı: İlki, kendisine imparatorun oğlu, yani bir erkek olarak hitap edilmesiydi. Bu iddiayı tekrar ederken iddiaya gösterdiği direncin apaçık tavsadığını hissetmiş, sanki prensliğin yoluna çıkmış olağan bir şey ortadan kaybolmuştu. Ayrıca yüreği dile gelmez bir zevkle dolmuştu. Onu heyecanlandıran ikinci olaysa, Meingast'ın da dönüşmesi ve anlaşıldığı üzere dönüşmek için

kendisinin ve Walter'in yakınlığını kullanmasıydı. Meingast'ı sebze bahçesinde şaşırtıp sahici bir kâhin edasıyla bağırarak, kendisinin de dönüşüme uğramak suretiyle bir erkek olabileceğini söyleyip de onu korkuttuğundan beridir –aradan galiba birkaç hafta geçmişti!– adam ondan kaçınıyordu. Clarisse, Meingast'ı o günden sonra yemeklerde bile pek sık görmemişti; Meingast çalışmak için odasına kapanıyor veya gündüzü evin dışında geçiriyor, acıkınca da kilerden gizli gizli bir şeyler alıyordu. Clarisse ancak kısa bir süre önce onunla tekrar yalnız başına kalınca konuşmayı başarabildi. Ona, "Walter, bizim yanımızda bir dönüşüm geçirdiğinden bahsetmemi yasakladı!" deyip göz kırpmıştı. Fakat Meingast buna bile ses çıkarmayıp şaşırmış, hatta kızmış gibi davranmıştı. Clarisse ise, "Belki senin önüne geçerim!" demişti. Bunu da ilk olayla irtibatlandırıyordu. Kurduğu irtibatta düşünce namına pek bir şey yoktu, dolayısıyla gerçeklikle ilişkisi de mutlaka şüpheli olmasına rağmen bunu söylerken, varlığının temelinden başka bir varlığın şehvetle ortaya çıkışı apaçık hissedilir olmuştu.

Clarisse, delilerin artık kendisini keşfettiklerine kaniydi. Ne gizli gizli karşı koyan General von Stumm ne de Ulrich cephesinden, yarıda kalan ziyareti tekrarlama teklifi gelmeyince uzunca bir tereddütten sonra Dr. Friedenthal'i bizzat aramış, hastanede ziyaretine geleceğini haber vermişti. Doktor yakın bir zamanda Clarisse'e ayıracak vakit buldu. Genç kadın daha gelir gelmez, akıllıların tahmin edemediği çoğu şeyi deliler bilmez mi, diye sorunca doktor gülümseyerek başını iki yana sallamış ama derinden derine onun gözlerine bakıp hayırhah bir tonlamayla cevap vermişti: "Akıllıların sezmediği çoğu şeyi bilen, delilerin *doktorlarıdır*!" Daha sonra viziteye çıkması gerekince Clarisse'i Moosbrugger'in yanına götürmeyi ve geçen defa kaldıkları yerden devam etmeyi teklif etti. Clarisse yine, Friedenthal'in tuttuğu beyaz önlüğü gayet normal bir kıyafetmiş gibi giydi.

Ama yine Moosbrugger'i görme fırsatı olmadı; bu, Clarisse'i sonradan ve diğerlerinden çok daha fazla heyecanlandıran üçüncü olaydı. Onu görememişti, çünkü tuhaf bir şey yaşanmıştı. Son pavyondan çıkıp yürürken parkın serbest ve ıtırlı havasını soludukları

ve Friedenthal'in girişkenlikle, "Şimdi sıra Moosbrugger'de!" dediği sırada yine bir gardiyan koşa koşa gelip bir haber getirmişti. Friedenthal omuz silkip, "Garip! Yine olmadı! Başhekim şu an bir komisyonla beraber Moosbrugger'in yanındaymış. Sizi yanımda götüremem!" Mümkün olan ilk fırsatta onu turun devamına davet etmeye kendiliğinden söz verdikten sonra uzun adımlarla uzaklaşmış, gardiyan da Clarisse'i caddeye uğurlamıştı.

Clarisse, iki defadır ziyaretinden elleri boş dönmesini dikkate değer ve sıradışı bulup ardında bir sebep olması gerektiğini tahmin etti. Onu Moosbrugger'in yanına kasten almadıklarını ve her defasında başka bir bahane uydurdukları, hatta belki de Moosbrugger'e ulaşmadan önce adamı bir şekilde saklamak maksadı güttükleri izlenimine kapıldı.

Clarisse bunları tekrar düşününce ağlamaklı oldu. Onlara kanmıştı, kendini çok mahcup hissediyordu, çünkü Friedenthal'den yine haber gelmemişti. Ama bu kadar sinirlenmesine rağmen tekrar sakinleşti. Şu sıralar zihnini sık sık meşgul eden bir düşünce geldi aklına, insanlık tarihinin seyrinde birçok büyük adam, çağdaşlarınca gizli bir yere götürülüp işkence görmüş, hatta birçoğu tımarhanelerde ortadan kaybolmuştu. "Ne kendilerini savunabildiler ne dertlerini açıklayabildiler, çünkü çağları karşısında tek hissettikleri küçümsemeydi!" diye düşündü. Sonra şahsına âdeta taptığı, kocaman ve mahzun bıyıklı, bıyığının ardında hepten sessizleşen Nietzsche'yi hatırladı.

Ama tekinsiz bir hisse kapıldı. Hilekâr doktor karşısında mağlup olmanın yarattığı incinme ve kırgınlık sayesinde aniden aklı kesti, alnına büyük insanlardan birinin kaderinin yazılmış olabileceğinin bir işaretiydi bu. Gözleri tımarhanenin olduğu tarafı aradı, biliyordu ki düşünmese bile oranın hep özel bir yer olduğunu hissetmişti. Kendini delilerle bu kadar bir hissetmek son derece rahatsız edici olsa da, "Nefsini tekinsizle denk tutmak, dâhi olmak için verilmiş karardır!" dedi içinden.

Bu arada güneş doğmuş, gün doğumuyla beraber etraf daha da ıssız bir etki bırakmaya başlamıştı; manzara yeşil ve kan rengi çizgilerden ötürü serindi; dünya hâlâ yükselmemişti ve aydınlık, kü-

çük bir tepeciğin üstünde duran Clarisse'in ancak bileklerine kadar uzanıyordu. Sağda solda bir kuşun zavallı bağırtıları çınlıyordu. Clarisse'in ince dudakları aralanarak sabah gezintisinin keyfiyle gülümsedi. Çehresini bir tebessüm sarmıştı, günahın (hilalin) sarmaladığı yeryüzünde Meryem Ana misali dikiliyordu. Ne yapacağını düşündü. Üzerinde garip bir fedakârlık havası vardı: Son zamanlar aklından neler geçmemişti ki. İkide bir sıranın artık kendisinde olduğu zannına kapılıyordu: Tüm kalbiyle büyük bir şeyler yapmalıydı! Ama ne olduğunu henüz bilmiyordu.

Tek hissettiği, başına yakında bir şeylerin geleceğiydi. Başına geleceklerden korkuyor, bir yandan da canı korktuğunu elde etmek istiyordu. Sabahın ıssızlığında bu his, omuzlarının üstünde bir çarmıh gibi asılı duruyordu. Ama aslında daha ziyade faal bir ıztıraptı bu. Büyük bir eylemdi. Bir dönüşümdü. İşte, yine o imalarla dolu tasavvur çıkagelmişti. Bunu düşünme ve tasavvur etme teşebbüsleri zihnini baştanbaşa kuşatıyordu. Bu arada kırlangıçlar da havada sağa sola uçuşmaya başlamışlardı.

Clarisse aniden tekrar neşelendiyse de o tekinsizlik, üzerinden tamamen gitmedi. Yaşadığı evden çok uzaklaşmıştı sanki. Geri döndü, yolda dans etmeye başladı. Kollarını iki yana uzattı, dizini yukarı çekti. İşte, yolun geri kalan kısmını böyle kat etti.

Ama eve varmadan önce yolun dönemeçlerinden birinde General von Stumm'a rastladı.

62

GENERAL VON STUMM İLE CLARISSE

General tâ uzaktan, "İyi sabahlar, hanımefendi! Nasılsınız bakalım?" diye seslendi.

Clarisse katı bir surat ve tekdüze, yumuşak bir sesle, "Çok iyi," diye cevap verdi.

Stumm'un üzerinde üniforma vardı, kısa tombul bacaklarını, üzerinde kırmızı general rütbesinin olduğu boz renkli binici pantolonu sarıyordu, ayağında da çizmeleri vardı. Artık bakanlıktayken bir muharip tavrıyla, mesaiye başlamadan önce sabahları bazen at bindiğini ileri sürüyordu; gerçekteyse Clarisse'le beraber onun evinin etrafındaki çimenlik ve çayırlarda geziniyordu. Walter o saatte ya hâlâ uyuyor yahut ofise geç kalmamak için keyifsiz bir acelecilikle kıyafetlerinin ve kahvaltısının icabına bakması gerekiyordu; pencereden dışarı göz attığında bir üniformanın düğme ve renklerinin üstünde güneşin parıldadığını, yanında da çoğunlukla kırmızı veya mavi bir yazlık elbisenin tıpkı eski resimlerde, bir yerden aşağıya inerken ortaya çıkan taşkın esintinin meleklerin kıyafetlerine yaptığı gibi rüzgârla savrulduğunu görüyordu kıskançlık içinde.

Stumm neşeyle, "Atlama rampasına gidelim mi?" diye sordu. "Atlama rampası" tepelerin arasındaki küçük bir taş ocağıydı aslında

ve ismiyle en ufak bir alâkası yoktu. Ama Stumm'a göre Clarisse'in seçtiği bu isim "şık ve dinamik"ti. "Sanki kış!" diye haykırdı. "Her defasında gülüyorum. Hanımefendi herhâlde kayakla atlama seddine de 'yaz tepesi' diyecektir?"

Clarisse, generalin hanımefendi hitabından hoşlanıyordu, onunla beraber geri dönmeye de hemen razı olmuştu, çünkü bir defa alışınca generalin yarenliğinden keyif almaya başlamıştı. Bunun sebebi ilkin, arkadaşının öyle veya böyle general olmasıydı; Ulrich, Meingast ve Walter gibi bir "hiç" değildi o. Sonra, yanında sürekli kılıç taşımanın oldukça garip bir durum, dünyayla, sık sık düşünüp durduğu o büyük ve korkunç hislere tekabül eden garip bir ilişki olduğunu fark etmesiydi. Ayrıca geveze Stumm'u takdir ediyor, çünkü bilinçli olmasa da içten içe, von Stumm'un onu diğerleri gibi, istemediğini bilmesine rağmen aşağılayıcı bir tarzla arzulamadığını fark ediyordu. Kıskanç kocasına bu konuda, "Onda tuhaf bir saflık var!" demişti. Öte yandan içini dökeceği birilerine de ihtiyacı vardı nihayetinde, çünkü kendine saklaması gereken ilhamlar, içine sıkıntı veriyordu. Ne söyleyip yapsa, generale bunları anlattığında kendini daha iyi hissediyordu. General, "Hanımefendinin öyle bir tarafı var ki yakından tanıma şerefine nail olduğum bütün kadınların üstüne yerleştiriyor onu," diye temin edip dururdu. "Enerjiyi, askerlik cesaretini ve Avusturya ihmalkârlığını âdeta yenmeyi öğreniyorum sizden!" General gülümsedi ama Clarisse onun bir konuda ciddi olmadığını fark etmedi.

Başlıca sohbet konularını ise, hani aşkın kaidesi de odur ya, büyük müşterek tecrübelerinin, yani tımarhane ziyaretinin hatırası teşkil ediyordu, nitekim Clarisse bu kez sırrını generale açarak o günden sonra oraya bir kez daha gittiğini söyledi.

Korkunç bir görevden kurtulmasını memnuniyetle karşılayan beriki, "Kiminle?" diye sordu.

Clarisse, "Yalnız başıma," dedi.

"Vay canına!" diye haykıran Stumm, daha birkaç adım atmış olmalarına rağmen olduğu yerde kalakaldı. "Sahiden yalnız mı? Yahu, hiçbir şeyden de korkmuyorsunuz siz! Peki, özel başka bir şeyler gördünüz mü?" diye merakla sordu.

Clarisse gülümseyerek, "Katiller koğuşunu," diye cevap verdi.

Eski parkın ağaçları altındaki sessiz yosunların üstünden tuhaf, düzenli aralıklarla gelen korkunç çığlıkların işitildiği küçük bir grup binaya doğru yürüdükleri sırada bu nitelemeyi kullanan, iyi bir rejisör olduğu söylenebilecek Dr. Friedenthal'di. Friedenthal de gülümsemiş ve Clarisse'e, şu an kendisinin generale anlattıklarını anlatmıştı, bu evlerin sakinlerinden hepsi bir, bazısı da birçok insanı öldürmüştü.

Stumm dünyanın gidişatını etkileyen takdir-i ilahiye sitemkâr bir ses tonuyla, "İş işten geçince de bağırıyorlar!" dedi.

Ama Clarisse onun cevabına aldırmadı. Kendisinin de bu çığlıkların anlamı nedir diye sorduğunu hatırlıyordu. Friedenthal ise cevaben, manik nöbetler olduklarını söylemiş ama sanki rahatsızlık vermek istemez gibi çok kısık sesle ve temkinli konuşmuştu. Aynı anda ortalıkta yine o devasa gardiyanlar bitmiş, zırhlı kapıları açmışlardı; Clarisse de bunları heyecanlı bir piyes gibi, o havaya tekrar girerek ve "Manik nöbetler!" tasvirini fısıldayıp generalin gözlerine manidar bakışlarla bakarak tekrar etti.

Arkasını dönüp birkaç adım ilerleyince Stumm'un yetişmek için neredeyse koşması gerekti. Stumm tekrar yanına gelince ona, yeni resim hakkında ne düşündüğünü sordu ve general daha kafasını toplayamadan, tımarhane ruhundan doğmuş bir mimarinin yeni resimlere çok tuhaf biçimde denk düştüğünü söyleyerek onu şaşırttı: "Binalar küp küp, yani hastalar, içleri boşaltılmış beton küplerde oturuyorlar," diye açıkladı. "Ortada bir koridor, sağ ve sol taraflarda da hücreler var, içlerindeyse bir insandan ve o insanın etrafındaki mekândan başka bir şey yok. Hatta oturduğu bank bile duvarla yekpare. Fakat bütün köşelerin keskinliği itinayla alınmış ki oda sakini canını yakamasın," diye de ilave etti, çünkü bütün bunları çok büyük bir dikkatle gözlemlemişti.

Asıl söylemek istediklerini tarif edecek kelime bulamıyordu. Ömrü boyunca etrafı sanatla çevrili olduğundan ve insanların sanat hakkında kapıldıkları endişeleri dinlediğinden, bu ada, normalde zihninde yeşeren değişikliklere nispeten direnç göstermişti; bilhassa, kendi sanat faaliyetleri dosdoğru tutku kaynaklı olmayıp

hırsının bir uzantısı ve içinde yaşadığı şartların bir sonucu olduğundan, o sahadaki hükmü, şahsının son zamanlarda yeni ilerlemeler kaydeden hastalığına rağmen sanatın gelişiminde zaman zaman mutat görülenden daha eksantrik bir hâl almamıştı. Bu yüzdendir ki "amaçlı mimari" veya "bir tımarhane görevinden ortaya çıkan inşa tarzı" gibi bir tasavvuru gayet iyi idare edebiliyor, onu yeni bir kavram olarak yalnızca bu çağa yakın meskenlerin deli sakinleri şaşırtıyor ve yanan bir tütsü misali burnunu gıdıklıyordu.

Fakat Stumm von Bordwehr mütevazı bir sözle Clarisse'in lafını kesti, maniklerin hücre duvarlarının kapitone olacağını hayal etmişti hep.

Clarisse, hücreler belki de açık renkli plastikten olduğu için bocalayınca, itirazı kestirip attı. Kararlı bir tonla, "Belki eskiden," dedi, "kapitone mobilyalar ve püsküllü perdeler devrinde maniklerin hücreleri de kapitone olabilirdi. Ama objektif olarak ve mekâna bakarak düşünmenin hâkim olduğu günümüzde bu tamamen imkânsızdır. Kültürel gelişim tımarhanelere gelince de durmuyor!"

Fakat Stumm, manikler ile resim ve mimari arasında ne gibi bağlantılar bulunduğu meselesine takılmaktansa haklarında bir şeyler öğrenmeyi tercih ediyordu ve şöyle karşılık verdi: "Çok enteresan! Ama çok merak ettim, o modern mekânların içinde neler cereyan ediyor?!"

Clarisse, "Şaşıracaksınız," diye anlatmaya başladı, "içerisi mezarlık gibi sessiz!"

"Enteresan! Hatırlıyorum da, beraber gördüğümüz katiller avlusunda da birkaç saniyeliğine böyle bir sessizlik olmuştu!"

Clarisse, "Fakat bu kez sadece tek bir adamın üstünde çizgili keten önlük vardı," diye devam etti. "Gözleri ışıl ışıl, zayıf, ufak tefek ve yaşlı bir adamdı." Derken aniden yüksek perdeden bir kahkaha attı. "Rüyasında karısının onu aldattığını görmüş, sabah uyanınca da onu ayakkabı çekeceğiyle vura vura öldürmüş!"

Stumm da güldü. "Demek uyandıktan hemen sonra ayakkabı çekeceğiyle, ha? Mükemmel!" diyerek fikrine katıldığını belirtti. "Anlaşılan acelesi varmış! Ya öbürleri? Neden bir tek onda önlük olduğunu söylediniz?"

Clarisse ciddileşip, "Çünkü öbürleri siyahlı giyinmişlerdi. Ölüden bile sessizdiler," diye cevap verdi.

Stumm, "Pek neşeli insanlara benzemiyorlar!" dedi.

Clarisse, "Olur mu, fındıkkıranı hatırlayın!" diye itiraz etti.

General o anda Clarisse'in kimi kast ettiğini anlamadı.

"Şu fındık kıracağı gibi dişleri olanı diyorum, hani bana Viyana'nın güzel bir şehir olduğunu söylemişti!"

General gülümseyerek, "Bu defakiler ne dedi?" diye sordu.

"Konuşmadılar, dedim ya!"

Stumm, "Ama hanımefendi," diye af diledi, "buna manik denmez ki!?"

"Ama daha nöbetlerini bekliyorlardı!"

"Bekliyorlar mıydı?! Teftişe çıkmış kolordu kumandanı gibi manik nöbetini beklemek de bir tuhafmış. Bir de siyah kıyafetler giymiş olduklarını söylemiştiniz, yani bir nevi geçit üniforması gibi mi? Hanımefendi, korkarım o an yanlış bir gözlemde bulunmuşsunuz! Bendeniz affınıza sığınırım ama âdetimdir, böyle şeyleri olabildiğince iyi tasavvur etmişimdir hep!"

Onun kesin bilgide ısrarcı olmasından hazzetmediği söylenemeyecek Clarisse –zira bir şeyler vardı ki anlaşılmazlığından kendisi de şikâyetçiydi– şöyle cevap verdi: "Dr. Friedenthal bana böyle açıkladı, ben de size ancak bunları anlatabiliyorum, general. Orada bekleyen üç beyefendi vardı, hepsi de siyah kıyafetler giyinmişlerdi, saçları ve sakalları da siyahtı. Biri hekim, öbürü avukat, üçüncüsü de zengin bir tüccardı. Kurşuna dizilecek müstakbel politika şehitleri gibi duruyorlardı."

İnanmayan Stumm, "Neden öyle duruyorlarmış?" diye sordu.

"Çünkü ne kravat takmışlardı ne de yakaları vardı."

"Belki beyefendileri yeni sevk etmişlerdir?"

Clarisse galeyana gelerek, "Olur mu hiç? Friedenthal, onlar geleli çok oldu, dedi!" diye temin etti. "Yine de her an kalkıp ofise veya bir hastanın yanına gidecekmiş gibi bir hâlleri vardı. Zaten tuhaf olanı da buydu ya!"

Stumm başka perdeden konuşarak ve kendisinden alışkın olunmadık bir görkemle, "Şey, benim için hepsi bir, hanımefendi," diye

karşılık verip kamçısını asabi asabi çizmelerine vurdu. "Önceden de üniformalı deli görmüşlüğüm var, hatta benden beklenmeyecek kadar çok kişinin deli olduğunu düşünürüm. Ama 'manik' deyince –daha hareketli olduklarını tasavvur etmiştim, kabul, kimsenin sürekli nöbet geçirmesi beklenemez. Ama üçünün birden bu kadar sessiz durması–: Kusura bakmayın, bizzat orada bulunamadım, çünkü şu Doktor Friedenthal yok mu, bence tam da insana her türlü yalanı yutturacak cinsten birisi!"

Clarisse, "O konuşurken hiç ses çıkarmadan kulak kabarttılar," diye anlattı. "Onları orada görmüş olmasaydınız hasta olduklarını asla fark etmezdiniz. Düşünsenize, hekim olanı biz çıkarken ayağa kalktı ve gerçek bir şövalye tavrıyla bana öncelik verip Friedenthal'e dedi ki: 'Doktor, sık sık ziyaretçi getiriyorsunuz. Sürekli misafirlerinizi dolaştırıyorsunuz. Bugün ben de sizinle geleyim.'"

General belki tragedyadan çok tragedya oyuncusundan etkilendiyse de hararetle, "Tabiî o an şu kurt köpekleri, şu aygır gibi gardiyanlar da hemen–!" diye başladı.

Clarisse, "Hayır, onu apar topar yakalamadılar," diye sözünü kesti. "Gerçekten de saygılı bir tavırla, peşimden gelmesini engellediler sadece. Ayrıca sizi temin ederim, tam da bu nazik ve suskun tavırdandır ki yaşananlar pek bir sarsıcı oldu. Oradaki dünyanın üstüne kıymetli ve ağır bir örtü asılmış sanki, söylemek istediğiniz sözlerin bir tınısı olmuyor. O insanları anlamak zor! Dünyalarına nüfuz edebilmek için tımarhanede bizzat uzun süre yaşamak lazım!"

Stumm çabucak, "Harika fikir! Yüce Tanrım!" diye cevap verdi. "Hanımefendi bilirler ki burjuva ruhunun cinayet ve hastalıkla yumuşatılmasının değerini anlamakta kendilerine çok şey borçluyum: Yine de bazı sınırlara riayet etmek lazımdır!"

Bunları konuşurken, hedefledikleri tepeye yaklaşmışlardı, general yolu olmayan yokuşu tırmanmaya girişmeden önce soluklandı. Clarisse, onu müteşekkir olmuşçasına özenli bir ifadeyle ve pek nadiren takındığı biraz şefkatli bir alaycılıkla süzdü. O zamana dek saklı tutulan bir hediyeyi ortaya çıkarırmış gibi muzipçe, "Nöbet geçiren biri de vardı!" dedi.

"İşte, işte! Gördünüz mü!" diye haykıran Stumm'un aklına söyleyecek başka bir şey gelmedi. Ama ağzı açık kaldı ve alık alık söyleyecek laf aradı, derken aniden yine değneğiyle çizmelerine vurdu. "Tabiî ya, çığlık!" diye ekledi. "Hanımefendi daha başta birtakım çığlıkların işitildiğinden bahsetmişti, o ölüm sessizliğinde eksik kalan da buydu! Ama öyle fevkalade anlatıyorsunuz ki insan her şeyi unutuveriyor!"

Clarisse, "Kâh korkunç bir çığlığın kâh garip bir inleyişin duyulduğu kapının önünde dururken," diye başladı söze, "Friedenthal bir kez daha, gerçekten içeri girmek istiyor muyum, diye sordu. Heyecandan cevap veremedim ama gardiyanlar umursamayıp kilidi açmaya koyuldular. Anlayacaksınızdır, general, o an feci korktum, nihayetinde ben yalnızca bir kadınım. Kapı açılınca manik hasta üstüme atlayacak sandım–!"

General, "Sürekli duyuyoruz, böyle akıl hastalarının çok acı kuvveti oluyormuş!" diye yardım etti.

"Evet, ama kapı açıldıktan sonra hepimiz eşikte dururken hasta bizi zerre kadar umursamadı!"

Stumm, "Hiç umursamadı mı?!" diye sordu.

"Zerre kadar! Aşağı yukarı Ulrich'le aynı boyda ve belki ben yaşlardaydı. Başını öne eğmiş, bacaklarını iyice açmış, hücrenin ortasında dikiliyordu. Böyle!" Clarisse adamın duruşunu taklit etti.

General, "O da mı siyahlar giyinmişti?" diye sordu.

"Hayır, çırılçıplaktı."

(General, Clarisse'i baştan aşağı bir süzer.)

"Açık kahverengi ayva tüyü sakalında yoğun köpükler ve salyalar vardı, öyle cılızdı ki kasları fazlasıyla belirgin görülebiliyordu, ayrıca çıplaktı ve kılları, yani orasındaki kılları–"

Stumm anladığını belirtmek üzere teskin edercesine, "Hanımefendi öyle somut tasvir ediyorlar ki her şey insanın gözünde canlanıyor!" diye araya girdi.

"İnce ve sarıydılar, edepsiz bir sarışınlık; tıpkı birine bakıp da hiçbir tarafını fark etmeyen bir göz gibi dik dik bakıyordu kıllarıyla bize!"

(Bu mahremiyet generalin başına vurmuş olmalıdır.)

Clarisse tepeye varmıştı, general onun ayaklarının dibinde oturuyordu. "Atlama rampasından" bakınca yokuş aşağı çayırlar, üzüm bağları ve yamaçtan yukarı parça parça tırmanan irili ufaklı, düzensiz evler görülüyor, gözler belli bir noktaya varınca arka taraflarda yüce dağlara sınır tepelik arazinin cezbedici vadisine doğru kayıyordu. Ama Stumm gibi alçak bir ağaç kütüğünde oturunca ancak, göğe doğru eğilip bükülen kimi ormanlık tümsekler, kalın kalın akıp giden balyalara benzer beyaz bulutlar ve Clarisse görülüyordu. Clarisse bacaklarını açmış, generalin önünde dikiliyor, ona o akıl hastasının manik nöbetini taklit ediyordu. Bir kolunu dik açıyla kıvırıp iyice kasarak vücuduna bitişik tutuyordu, başını öne eğmişti, gövdesiyle muntazaman, öne doğru yassı bir daire çizercesine kesik kesik hareketler yapıyor, bu arada da parmaklarını sayı sayarmış gibi peş peşe avuç içine katlıyordu. Bu hareketlerden her birine, şiddeti itinayla bastırılmış inlercesine koyuverilen bir çığlık eşlik ediyordu. "İşin asıl tarafını taklit etmenin imkânı yok," diye açıkladı. "Kendini her öne atışında bedenini bir mengeneden ayırmaya çalışıyormuş gibi bir izlenim uyandıran muazzam bir gayret sarf ediyor..."

General, "Bu mora değil mi!" diye haykırdı. "Şans oyunu hani, bilmiyor musunuz? Parmakların hangi sayıyı gösterdiğini bilen kazanır. Ama parmakları ardı sıra bükmeyeceksiniz, aklınıza hangi sayı geliyorsa o kadarını göstereceksiniz! İtalya sınırındaki köylerde yaşayan herkes oynar bu oyunu."

Oyunu seyahatlerinde görmüş olan Clarisse, "Gerçekten de mora," dedi. "O da aynı sizin tarif ettiğiniz gibi yapıyordu ellerini!"

Stumm memnuniyetle, "Demek moraymış," diye tekrarladı. "Ama bu kaçıklar bu fikirleri nereden buluyorlar, bilmek isterdim doğrusu!" diye de ekledi ve konuşmanın asıl yorucu kısmı burada başladı.

Clarisse kütüğe, onu icabında "gözleriyle kavrayabilmek" niyetiyle generalin biraz uzağına oturmuştu fakat general, bu durum ne zaman yaşansa, makaslı böcek bir tarafını kıstırmış gibi gülünç ve korkunç bir hisse kapılıyordu. Clarisse delilerin hissiyatı konusunda uzun uzun düşünüp taşındıktan sonra anladığı şekliyle generale

de anlatmaya hazırdı. Burada en önemli yerlerden birini işgal eden tasavvur –bu tasavvur sayesinde her şeyi kendisiyle irtibatlandırıyordu– şuydu: Akıl hastası dedikleri kimseler bir tür dâhiyane varlıklardı, onları ortadan kaldırıp haklarını ellerinden alıyorlar, ne var ki onlar Clarisse'in henüz tespit edemediği bazı sebeplerden ötürü kendilerini savunamıyorlardı. Generalin bu fikre katılmaması ise gayet tabiîydi ve ne kendisini ne Clarisse'i şaşırttı.

"Şu kadarını itiraf edeyim ki, hanımefendi, yeri gelir böyle bir deli biz gibilerin bilmediği bir şeyi tahmin edebilir," diye şiddetle karşı çıkmaya başladı. "İnsanlar da onları zaten böyle tasavvur ediyor, bu şekilde nam salmışlar; gelgelelim tutup da bizim gibi sağlam insanlardan daha iyi düşündüklerini söylerseniz, çok rica ederim, bu kadarı kabul edilemez!"

Clarisse ise ciddi ciddi ısrar ediyordu, ona göre akıl hastası olmayanlar, olanlara göre daha az düşünüyorlardı. Stumm'a, "Hiç A noktasından hareketle B noktasına vardığınız oldu mu, general?" diye sordu, general evet demek zorunda kaldı. "Peki, hiç tam tersine, B noktasından A noktasına vardınız mı?" diye sormaya devam edince bunun ne anlama gelebileceği konusunda bir müddet kafa yoran Stumm'un tabiî pek hayır diyesi kalmadı, çünkü hakikat denen o tek şeye ulaşana dek düşünüp taşınmak erkekliğin şiarındandı.

Clarisse ise şu sonuca vardı: "Bakın, işte hep böyle düzenli ve derli toplu düşünmek korkaklıktan başka bir şey değildir! Erkekler de korkaklıklarından ötürü asla bir yere varamayacaklar!"

Stumm reddederek, "Üstüme iyilik sağlık!" dedi.

Clarisse bakışlarıyla yanına yaklaştı. "Kadınların kulağınıza 'Ey tanrı-insan' diye fısıldadığı olmuştur illaki?!"

Stumm böyle bir şey hatırlamıyorsa da itiraf etmek istemedi, o yüzden de hem maalesef hayır, hem de insan böyle şeyleri duya duya beziyor anlamına gelecek bir el hareketi yaptı. Sözlü cevabı ise şöyle oldu: "Bazı kadınlar tam bir sinir küpü oluyorlar! Ama bunun bizim konumuzla ne alâkası var acaba? O dediğiniz, mübalağalı bir iltifattır, o kadar!"

Clarisse, "Doktorun bize çizimlerini gösterdiği ressamı hatırlıyor musunuz?" diye sordu.

"Evet, tabiî. Resimleri bir harikaydı!"

"Adam, Friedenthal'den memnun değildi, çünkü Friedenthal sanattan hiç anlamıyor. Adam, 'Resmi şu beye göster!' deyip beni işaret etmişti," diye devam eden Clarisse, generali yine aniden gözleriyle kavradı. "Sanıyor musunuz ki benden erkek diye bahsetmesi iltifat falandı?!"

Stumm, "İşte o fikirlerden biri de bu," dedi. "Bu konuda sahiden de hiç düşünmemiştim. Belki çağrışım veya analojiye benzer bir şey olduğunu farz edebilirim. Sizin erkek olduğunuzu düşünmek için illaki bir sebebi olmuştur!"

Stumm son söyledikleriyle Clarisse'e bir şeyler açıkladığına kani olmasına rağmen onun, "Mükemmel! O zaman size, aşktaki tanrı-insan fısıltılarının aynı sebepten ileri geldiğini söylemem yeterli olacaktır! Zira dünya ikili varlıklarla dolu!" diye haykırışındaki sıcaklığa şaşırdı.

Elbette Clarisse'in böyle konuşmasından, konuşurken de kısık gözleriyle yarık yarık bakışlar atmasından hazzettiği söylenemezdi Stumm'un; hâl böyle olunca, acaba bu tür konuşmaları üniformayla yapmayıp bir dahaki gezintiye sivil olarak gelmek daha mı doğru olur acaba, diye düşündü. Öte yandan Clarisse'e gizli bir korkuyla olmasa da büyük bir dikkatle birlikte hayranlık da besleyen iyi yürekli Stumm'un bu ihtiraslı genç kadını anlama ve onun tarafından anlaşılma arzusu gibi bir hırsı vardı ki iddiasından hemencecik iyi bir taraf çıkarması da bu yüzdendi. Clarisse'in iddiasını kendince şöyle tevil ediyordu: İnsandaki ve dünyadaki çoğu şey iki anlamlıydı ki bu da yeni kötümserliğine uymaktaydı, ayrıca tanrı-insan ve erkek-kadın tabirlerini kullanmaktaki maksadın, her insanın biraz asil, biraz da hergele olmasının iddia edilmesinden başka bir şey olamayacağını farz ederek içini rahatlatıyordu. Yine de bahsi, tabiî görüşe döndürmeyi tercih ederek analoji, benzetme, sembolik ifade tarzı vesaire hakkındaki bilgilerini serdetmeye başladı.

Koruyucu sezgi meleğinden akıl alan Stumm, "Hanımefendinin affına sığınıp müsaadeleriyle görüşlerini bir anlığına kabul ederek kendilerinin gerçekten de bir erkek olduğu düşüncesini benimseyeceğim," diye söze başladı ve aynı tarzda devam etti: "O zaman bir

kadının kalın bir peçe takıp yüzünün çok az bir kısmını göstermesi veya hemen hemen aynı bir başka örnekle, bir balodayken tuvaletinin dans esnasında yerden biraz yükselip bacağının ufak bir kısmının açılması ne anlama gelir, tasavvur edebilirsiniz: Birkaç yıl öncesine, takriben binbaşı olduğum zamanlara dek hep böyle oldu; işte o zaman böyle imalar çok daha şiddetli, efendime söyleyeyim, o kadını tâ dizine kadar veya hiçbir engel olmaksızın –evet, engel doğru ifade!– tüm bacağını görmek daha bir hararetle tesir ediyor insana. Zira analoji veya benzetme yahut sembolün kaynağını da böyle tarif etmek isterim: Bunlar düşünmeye engel olup düşünmeyi çoğu zamankinden daha bir şiddetle tetikler. Zannederim, olağan düşünmenin korkakça bir yönü var derken sizin kastettiğiniz de budur!"

Fakat Clarisse'in kastettiğinin bununla hiç alâkası yoktu. O, "İnsan, salt imaların ötesine geçmekle yükümlüdür!" diye bir talepte bulunuyordu.

Bundan gerçek anlamda etkilenen Stumm, "Pek tuhaf!" diye haykırdı. "İhtiyar Kont Leinsdorf da sizin dediğinizin aynını söylüyor! Daha geçenlerdeydi, kont hazretleriyle teşbihler ve semboller hakkında etraflıca sohbet ettik, Paralel Faaliyet'le alâkalı olarak o da hanımefendiyle aynı şeyleri söyledi, hepimizin görevi teşbih hâlini aşıp gerçekliğe ulaşmakmış!"

Clarisse, "Ona bir defasında mektup yazıp Moosbrugger'in serbest bırakılmasına destek olmasını rica ettim," diye anlattı.

"Ya o ne cevap verdi? Zira bunu yapmasının imkânı yoktur, yani imkânı olsa da bunu yapmaz, çünkü kendisi fazlasıyla muhafazakâr ve kanun yanlısı biridir!"

Clarisse, "Ama sizin imkânınız vardır?" diye sordu.

"Elbette yok; tımarhanede olan tımarhanede kalmalı. Kaç farklı anlam ifade ediyor olursa olsun. Biliyor musunuz, dikkat hikmetin anasıdır!"

Clarisse gülümseyerek, "Ya bu nedir?" diye sordu, generalin kılıç püskülüne dokunmuş, İmparatorluk ve Kraliyet Monarşisi'nin alâmeti çift başlı kartalı keşfetmişti. "Bu çift başlı kartal nedir?"

"Anlamadım. Çift başlı kartal mı nedir? Çift başlı kartaldır işte!"

"Ama çift başlı kartal nedir? İki başı olan bir kartal mı? Fakat dünyada yalnız tek başlı kartallar vardır?! Dikkatinizi çekmek istediğim şu, kılıcınızda ikili bir varlığın sembolünü taşıyorsunuz! Tekrar ediyorum, general, büyüleyici şeylerin muhtemelen tamamı kadim yanlışlara dayanır!"

General gülümseyerek, "Hişt! Duymamış olayım!" diyerek itiraz etti.

63

WALTER İLE CLARISSE'İN YAPRAKLARLA BEZELİ ATEŞKESİ

(TASLAK)

Eve yaklaşırken, çok uzaklardan dönüyormuş gibi teatral bir tasavvur eşlik ediyordu Clarisse'e. Dansı bırakmıştı ama ne sebeptendir bilinmez, "Babam Parsifal tacını takmış, ben babamın şövalyesiyim, bana da Lohengrin denmiş" şarkısının sözleri uğulduyordu kafasında. Kapıdan geçip hızlı bir değişimle yeni doğan günün sertleşip ısınan aydınlığından merdiven boşluğunun uykudaki alacakaranlığına girdiğini hissettiğinde kapana kısıldığını sandı. Çıktığı basamaklar, hafif cüssesinin altında kulağa bir fısıltı gibi gelen ve koca evdeki hiçbir varlığın cevap vermediği alabildiğine kısık sesler çıkarıyordu. Clarisse yatak odası kapısının koluna dikkatle bastırdı, Walter henüz uyuyordu! Onu kaba keten perdelerden sızan sütlü kahverengi ışık ve biten gecenin yaydığı çocuk odası kokusu karşıladı. Walter'in dudakları bir oğlan çocuğununki gibi inatçı ve sıcak duruyordu; bununla beraber suratı artık basitti, hatta fakirleşmişti. Çoğunlukla zannedildiğinden çok daha azını sunuyordu. Onda şu an tek gözlemlenebilen, normalde kendini göstermeyen şehvanî bir güç ihtiyacıydı. Clarisse yatağının başında kıpırdama-

dan dikilerek kocasını seyretti; kocası onun içeri girmesiyle uykusunda rahatsız olduğunu sezmiş, öbür yanına dönmüştü. Clarisse, uyuyanı gözetleyenin üstünlüğünün tadını çıkardı tereddütle; canı onu öpmek veya okşamak veya korkutmak istediyse de, ne yapacağına karar veremedi. Kendini yatak odasıyla ilintili bir tehlikeye de maruz bırakmak istemiyordu, anlaşılan Walter'i hâlâ uyurken bulmakla hazırlıksız yakalanmıştı. Masanın üstünde duran, alışverişlerden kalma kesekâğıdının köşesinden bir parça koparıp üzerine iri harflerle, "Uyuyanı ziyaret ettim, onu ormanda bekliyorum" yazdı.

Walter biraz sonra uyanıp da yan tarafının boş olduğunu fark edince uyurken odada bir şeyler olduğunu hayal meyal hatırladı, saate baktı, notu keşfetti ve gecenin mahmurluğunu çabucak üstünden attı, çünkü aslında erkenden kalkıp çalışmaya niyetlenmişti. Ama artık niyet ettiğini yapmaya imkân olmadığından, biraz düşündükten sonra çalışmayı ertelemek de doğru geldi; güçbela kahvaltısını hazırlamaya mecbur olsa da biraz sonra keyfi yerine gelmiş, kuşluk güneşinin ışıltıları arasında dikiliyordu. Clarisse'in pusuda beklediğini, ormana adım atar atmaz baskın vereceğini tahmin ediyordu, oraya gitmek için her zamanki yolu kullandı, katetmesi yaklaşık yarım saat alan geniş, toprak bir araba yoluydu bu. O gün yarım tatil günüydü, yani gerçi tatil olan ama resmen tatil sayılmayan, bu sebepten de tuhaftır, resmî daireler ile bu dairelere bağlı seçkin meslekler tam gün tatil yaparken sorumluluğu daha az olan işlerde çalışanların yarım gün mesai yaptığı günlerden biriydi. Walter işte bu sayede, işsiz bir kimse gibi, kendisinden başka yalnızca birkaç sahipsiz tavuğun koşuşturduğu âdeta şahsına mahsus bir tabiatta gezintiye çıkabilmekteydi.

Acaba ormanın kıyısında veya yolda renkli bir elbisenin varlığını keşfeder miyim diye kafasını uzattıysa da görünürde bir şey yoktu; yol, ilkin güzel olmasına rağmen, sıcaklığın artmasıyla gezginin hareket isteği de azalmaya başladı. Tâ ki nemli sıcağın bıraktığı, insan vücudunu bir çamaşır parçasına dönüştüren o nahoş etki baş gösterene kadar hızlı yürümekten ensesindeki ve yüzündeki gözenekler yumuşadı. Tabiata tekrar uyum sağlamasının daha

iyi olacağına karar verdi, belki de sadece çok kalın giyinmiş olduğu bahanesini kabul etti, üstünde bir keyifsizlik olması ihtimalinden endişeye düştü ve başta çok canlı olan düşünceleri böylelikle gitgide alâkasızlaşıp yol bitmek bilmeyince de ayak sürümeye başladılar.

Bir aralık, "Hakikaten de normal dedikleri biri, bir deliden daha az alâkasız düşünmüyor!" diye geçirdi içinden, "Üstelik hani, delice bir sıcak var, diye bir laf da yok mu!" diye bir şey geldi sonra aklına. İnsanın böyle konuşmasının hepten sebepsiz olmadığını anlayınca hafifçe gülümsedi, mesela aşırı hararetin beyinde yol açtığı değişiklik gerçekten de olağan bir sıcağın semptomları ile bir akıl hastalığının semptomları arasında bir orta değer teşkil eder. Bu anlamda tam olarak ciddiye almadan Clarisse'in de belki, insanların illa da hastalığı kastetmeden deli dediği şey olduğu söylenebilirdi. Walter bu sorunun cevabını bilmeyi çok isterdi. Clarisse'in doktor olan ağabeyi en ufak tehlike olmadığını söylüyordu. Walter ise, Clarisse'in belli bir sınırı aştığını çoktandır bildiğine inanıyordu. Bazen onun sevdiklerinden hemen ayrılamadıkları söylenen bir ölü misali etrafında süzüldüğü hissine kapılıyordu. Bu tasavvur gururunu okşamayacak türden bir düşünce de değildi, çünkü aşkın tekinsizlikle –onun tabiriyle: Ürpertici ve güzel– mücadelesinin üstesinden başka çok az insan gelebilirdi! Şüphesiz o da kendini bazen yılgın hissediyordu. Ani bir darbe veya çöküş, karısını tamamıyla iticiliğin ve çirkinliğin koynuna itebilirdi ama bu, yaşanabileceklerin en asgarisi olurdu, çünkü ya karısı o zaman da kendisine itici gelmezse?! Hayır, Walter onun itici geleceğini farz ediyordu, zira soysuz ruh çirkin olurdu! Ayrıca o durumda Clarisse'in muhtemelen akıl hastanesine yatırılması gerekirdi ama buna para yoktu. İhtimallerin hepsi çok bezginlik vericiydi. Yine de karısının ruhu âdeta pencerelerin önünde kanat çırparken kendini öyle cesur hissettiği zamanlar olmuştu ki onu yanına mı çekmesinin yoksa bizzat onun yanına, dışarı mı atlamasının daha iyi olacağını bilmek istemiyordu.

Bunları düşünürken güneşin vurduğu yorucu yolu unuttu, sonunda düşünmeyi de bırakmasıyla, iç dünyası canlı hareketliliğini

korumakla beraber aslında içeriksiz kaldı veya coşkuyla karşıladığı son derece olağan içeriklerle doldu; sesleri olmayan bir ritim gibi geziniyordu, Clarisse'le rastlaştığındaysa az kalsın tökezleyip düşecekti. Clarisse de ilkin geniş yolu takip etmiş, güneşten dökülen ışıkların her rüzgâr esişinde gölgeleri bir ilahenin bir hayvanı yalaması gibi yaladığı küçük bir kuytu bulmuştu ormanın kıyısında. Zemin orada gitgide yükseliyor, Clarisse sırtüstü yattığından dünyayı garip bir kemer içinde görüyordu. O gün kolaylıkla neşesine karışan tekinsiz bir hâlet vardı ki bu esnada şeklî bir benzerlikten ötürü ruhunu gene ele geçirdi ve Clarisse eksantrik ufkî manzaraya uzun uzun bakarken bir ıztırabı, bir günahı yahut bir yazgıyı üstlenecekmişçesine bir hüzün duymaya başladı. Dünyada sabahleyin dışarıya ilk çıkışında, gün ışığı ancak "bileklerine kadar gelirken" karşısında bulduğuna benzeyen büyük bir terk edilmişlik, bir vakitsizlik ve bir fedakârlığı-göze-alış vardı. Gözleri gayriihtiyari, daha uzaktaki yamaçların ardında, göremediği tımarhanenin etrafa yayılmış binalarının olmaları gereken yeri aradı; nasıl düşüncelerinin maşukunu bulacağı istikameti bilmesi âşığı sakinleştirirse, o yeri bulduğunu sanması da Clarisse'i öyle teskin etmişti. Fakat düşünceleri o yana "uçmadı".

"Dillerini yutmuşlar, iri siyah kuşlar gibi güneşin altında yanıma çömelmişler," diye düşündü ve buna bağlı olan o cömert ve efkârlı his, kocası uzaktan gözüne ilişene dek devam etti. Aniden ıztırabından usandı, ağaçların arkasına saklandı, ellerini huni gibi ağzına tutup var gücüyle seslendi: "Hey!" Sonra doğrulup ormanın içlerine doğru koştuysa da çok geçmeden niyetini yeniden değiştirip Walter'in kullanacağı yolun yakınında kendini ormanın sıcak otlarının arasına attı. Walter'se görülmediği zannıyla yaklaşıyordu, yoldaki engellere sarf ettiği dikkat, hareketli denebilecek bilinçdışı dikkatten başka bir şey ifade etmiyor ve dolayısıyla bu ifade çok acayip, hatta aslında erkeksi kararlılıkta bir manzara arz ediyordu. Olan bitenden habersiz yaklaşırken Clarisse kolunu uzatıp onu ayağından yakaladı; işte Walter'in, az kalsın düşecekken göz hizasının altında, yüzünde bir gülümsemeyle gözlerini üzerine doğrultmuş bulunan ve içindeki bazı endişeleri bir kenara koyarsa, katiyen çirkin görünmeyen karısını fark ettiği an bu andı.

Clarisse gülüyordu, Walter onun yanına, bir ağaç kütüğüne oturup mendiliyle boynunu kuruladı. "Sen yok musun!.." diye başladı ve bir süre sonra, "Bugün aslında çalışmak istiyordum!.." dedi.

Clarisse, "İstiyor muydun!?" diye dalga geçti. Ama bu kez sözleri incitici olmamıştı. Kelimeler dilinden vızıldayarak kaymış, orman sineklerinin güneş ışığının arasından ve insanın kulağının dibinden küçük metal oklar gibi vınladığı şen vızıltısına karışmıştı.

Walter cevap verdi: "Son zamanlarda, tazecik çiçekleri koklayabilecekken çalışmayı doğru bulmadığımı itiraf ediyorum. Çalışmak tek taraflı bir şey, insandaki bütün-olma görevine ters düşüyor!"

Kısa bir ara verince, Clarisse eline geçirdiği küçük bir kozalağı birkaç kez havaya fırlatıp yakaladı.

Walter, "Buna karşı ne deneceğini elbette ben de biliyorum!" diye temin etti.

Clarisse yakalamayınca kozalak yere düştü, sonra hararetle sordu: "Demek yine çalışmaya başlayacaksın? Günümüzde *bu kadar* geniş fırça darbeleri ve ses aralıkları olan bir sanata ihtiyaç var!" Kolunu bir metre genişliğinde açtı.

Walter, "Hemen başlamam gerekmiyor ki," diye itiraz etti. "Zaten bütün o münferit sanatçı meselesini şüpheyle karşılıyorum. Günümüzde ihtiyaç duyduğumuz, bir topluluk meselesidir–" Ama "mesele" kelimesi daha telaffuz eder etmez ormanın sessizliğinde kulağına fazla heyecanlı geldi. Ondandır ki bir şey daha ekledi: "Fakat esasen insanın sevdiği bir şeyi, mesela bir manzara ressamı söz konusuysa onun tabiatı resmetmesi hayata aykırı bir taleptir!"

Clarisse, "Ama ressam, sevgilisinin de resmini yapar," diye itiraz etti. "Bir ressam kısmen sever, kısmen resmeder!"

Walter, son güzel fikrinin de büzüşüp ufaldığını gördü. Ona yeni bir nefes üfleyecek hâlde değildi; yine de fikrinin önemli olduğu, yalnızca dikkatle gözden geçirilmeye ihtiyaç duyduğu kanaati değişmedi. İspinozların şakıması, ağaçkakanın takırtısı, küçük böceklerin zırıltısı: Tüm bunlar çalışmaktan ziyade miskinliğin engin derinliğine çekiyordu insanı.

"Senle birbirimize çok benziyoruz," dedi keyifle, "kolay kolay bir emsalimiz daha bulunmaz! Başkaları resim çizer, müzik yapar veya

yazı yazar, bense bunlardan imtina ediyorum: Aslına bakarsan bu, senin hırsın kadar radikal bir şey!"

Clarisse yan tarafına döndü, dirseğine dayandı ve öfkeli bir cevap vermek üzere ağzını açtı. Çarçabuk, "Seni büsbütün azat edeceğim!" dedi.

Walter, şefkatle onun olduğu tarafa baktı. "Günahkâr suretimizden kurtarılmalıyız derken asıl kastettiğin nedir?" diye sordu merakla.

Clarisse bu kez cevap vermedi. Şimdi konuşursa işin fazla aceleye geleceği izlenimine kapılmıştı ve niyeti konuşmak olmasına rağmen ormanın aklını karıştırdığını hissediyordu, çünkü orman ondan yanaydı, böyle şeyler tam olarak anlatılmaz ama pekâlâ açık seçik fark edilebilir.

Walter o tatlı yarayı deşti. Kinayeli bir tavırla ama duraksayarak, hatta Clarisse'in, koyduğu yasağı çiğnemiş olabileceği endişesiyle, "Meingast'la gerçekten bir daha bu konuda konuştun mu?" diye sordu.

Clarisse başını iki yana salladığına göre yalan söylüyordu, gülümsedi.

Walter kurcalamaya devam etti: "Meingast'ın 'günahlarını' üstlendiğimiz zamanı hatırlayabiliyor musun?" Elini tuttu. Fakat Clarisse ona yalnız bir parmağını verdi. Bir adamın, sevgilisi ona ne verdiyse hemen hepsinin daha önceden başka birine ait olduğunu hem isteksiz hem gönüllü olarak hatırlamak zorunda kalması garip bir durum, belki çok kuvvetli bir aşkın, belki de zayıf bir ruhun alâmetidir, işte Walter de bazen âdeta bu durumu arıyordu. Asla bütünüyle kendisine bağlanmamış olan on beş, on altı yaşlarındaki Clarisse'i neredeyse şu ankinden daha çok seviyor, Clarisse'in belki Meingast'ın edepsizliğinin yansıması olan sevecenliklerini hatırlamak, evliliğin buna kıyasla soğuk kalan dokunulmazlığına göre, tuhaftır, onu daha derinden heyecanlandırıyordu. Clarisse'in Ulrich'e, hatta muazzam bir değişim geçirmiş olan Meingast'a da atmaktan hoşlanacağı fazladan bir yan bakışının olduğunu bilmek handiyse hoşuna gidiyor, bu adamların onun muhayyilesi üzerinde elverişsiz bir etkide bulunma tarzları, karısına duyduğu arzuyu,

bir gözün altında görülebilecek taşkınlık ve heves gölgelerinin o arzuyu olduğundan daha şiddetli göstermesi misali körüklüyordu.

Kendilerinden başka bir şeye tahammül edemeyen türden kıskançlıklar besleyen erkekler elbette bunu tecrübe edemeyeceklerdir ama Walter'in kıskançlığı aşkla doluydu, hâl böyle olunca da çekilen cefa o kadar kesin, o kadar belirgin ve o kadar canlı olur ki âdeta beraber yaşanmış bir hevese dönüşür. Walter, karısının başkasına sadakat beslediğini tasavvur edince duyguları, karısını kendi kollarının arasına almasına oranla daha çok şiddetleniyor, yaptıklarını mazur göstermek için biraz müteessir, şöyle düşünüyordu: "Ressam olarak bir yüzü hatlarının en ince ayrıntılarına kadar göreceksem o yüze doğrudan bakmam, aynadan bakarım!.." (Bütün acemiler gibi bu bilgilere fazladan önem veriyordu.) Ormanda, sağlıklı tabiatın içindeyken bu türden düşüncelere kapılmakla iyice gayrete geliyor, Clarisse'in parmaklarını tutan elleri titremeye başlıyordu. Bir şeyler söylemeliydi ama düşündüklerini söyleyemezdi. Düşüncelerine biraz ket vurarak şaka yollu, "Demek günahlarımı üstlenmek istiyorsun fakat bunu nasıl yapacaksın?" diye sordu. Gülümsüyordu, Clarisse ise dudaklarına hafif bir titremenin yayıldığını fark etti. Bu durum o anda hiç işine gelmiyordu; bir erkeğin kocaman bir faydasız düşünceler yumağını beraberinde sürükleyerek cazibesine kapıldığı o küçük kapıdan geçmek isteyişini resmeden tablo, daima insanı güldürecek kadar harika olsa da fark etmezdi. Bütün vücuduyla doğruldu, Walter'e alaycı bir ciddiyetle baktı, başını bir kez daha sallayıp dalgın dalgın şunları söyledi:

"Sence de tüm dünyada, manik devirler depresif devirlerle yer değiştirmiyor mu? Yenilik getiren sıkışık, heyecanlı ve verimli atılım devirleri cesaretsiz, boynu bükük ve kötü on yıllarla yahut asırlarla?" Walter ona tedirgin tedirgin baktı. "Öyle olsa da sana yılların tam sayılarını söyleyemem," diye devam edip sözlerini şöyle tamamladı: "Atılım dediğin güzel olmak zorunda değil, hatta öyle veya böyle güzel olabilecek çoğu şeyi umursamayabilir, bir hastalığa da benzeyebilir: Bu sentezi yenilemek ve daha yüce bir sağlığa erişmek adına insanlık zaman zaman akıl hastası olmalıdır şeklinde bir kanaate vardım ben!"

Walter ne dediğini bir türlü anlamıyordu.

Clarisse konuşmaya devam etti: "Sende de bende de var olan türden bir hassasiyete sahip insanlar bunu sezerler! Bir gerileme devrinde yaşıyoruz, o yüzden sen de çalışamıyorsun. Ayrıca şehevî yüzyıllar ve şehvaniyetten yüz çeviren yüzyıllar vardır. Hazırlanmalısın, ıztırap çekeceksin..."

Clarisse'in "sen ve ben" demesi Walter'in tuhafına gitti. Bunu söylemeyeli çok olmuştu.

Clarisse, "Elbette geçiş devirleri de vardır," diye ekledi. "Aziz Yuhanna benzeri insanlar, öncüler de vardır; belki biz ikimiz, birer öncüyüzdür."

Walter bunun üzerine cevap verdi: "Ama sen istediğini yaptın ve tımarhaneye gittin, artık yine hemfikir olmamız gerekir!"

"Niyetin oraya bir daha gitmememi söylemek mi?" diye itiraz eden Clarisse gülümsedi.

Walter, "Oraya bir daha gitme!" diye rica etti. Ama ricasında ikna kuvveti olmadığını, bir tek onu koruma isteği barındırdığını kendisi de hissediyordu.

Clarisse cevap verdi: "Bütün 'öncüler' zihnin kararsızlığından yakınırlar, çünkü henüz tam anlamıyla imanları yoktur, hiçbiri kararsızlığa son verme cesaretini göstermez! Meingast da cesaret edemiyor," diye ilave etti.

Walter sordu: "Neye cesaret edilecekmiş ki?"

Clarisse daha da kısık bir sesle, "Anlıyor musun? Deli bir halk olamaz," dedi. "Ancak şahsî delilik vardır. Herkes deli olursa herkes sağlıklı demektir. Doğru, değil mi? Demek ki deliler halkı en sağlıklı halktır; ne var ki onlara hasta değil halk muamelesi yapmak lazımdır. Sana şu kadarını söyleyeyim, deliler sağlıklılardan daha çok düşünüyor, bizim asla cesaret göstermeyeceğimiz kararlılıkta bir hayat sürdürüyorlar! Hayatı günahkâr bir surette yaşamaya mecbur edildiklerine şüphe yok yahut henüz başka türlüsünü bilmiyorlar!"

Walter yutkunup sordu: "Ama günahkâr suret nedir ki? Sık sık bundan, dönüşümden, günahı üstlenmekten, ikili varlıklardan ve yarısını anlayıp yarısını anlamadığım nice şeylerden bahsedip duruyorsun!"

Clarisse gülümsedi, bu onun mahcup, biraz da heyecanlı gülümsemesiydi. "Bunu iki kelimeyle ifade etmek mümkün değil," diye cevap verdi. "Hastalar ikili varlıklardır işte."

"Kabul, bunu zaten söyledin. Ama anlamı ne?" Walter deşiyor, karısının hislerini karısını önemsemeksizin bilmek istiyordu.

Clarisse düşündü. "Apollon bazı tasvirlerde hem kadın hem erkektir. Öte yandan oklu Apollon lirli Apollon değildi, Efesli Diana da Atinalı Diana değildi. Yunan tanrıları ikili varlıklardı, artık unuttuk ama biz de ikili varlıklarız."

Walter bir süre sonra dedi ki: "Abartıyorsun. Tabiî ki Tanrı, erkekleri öldürürken başka bir tanrıdır, müzik yaparken başka–"

Clarisse hemen, "Hiç de tabiî değil," cevabını verdi. "Sen aynı kalırdın! Sadece farklı bir heyecana kapılırdın. Ormandayken ve evdeki odandayken de biraz farklısın ama başka biri değilsin. Asla yaptığın işle tam anlamıyla bütünleşmediğini söyleyebilirim senin ama çok fazla konuşmak istemem. Biz bu olayların kavramlarını kaybetmişiz. Eskiler, Yunanlar, yani Nietzsche'nin halkı onlara sahipti!"

Walter, "Evet," dedi. "belki; belki bizim olduğumuzdan çok başka varlıklar olmak mümkündür." Sonra sustu. Küçük bir dal kopardı. Şimdi ikisi de yüzlerini birbirlerine dönmüş, yerde yatıyorlardı. Nihayet Walter sordu: "Ben nasıl bir ikili varlıkmışım acaba?"

Clarisse güldü.

Walter dalı alıp onun suratını gıdıkladı.

Clarisse, "Keçi ve kartalsın," deyip yine güldü.

Walter gücenerek, "Keçi falan değilim!" diye karşı çıktı.

Clarisse iddiasını, "Kartal kanatlı bir keçisin!" diye tamamladı.

Walter, "Bunu şimdi mi uydurdun?" diye sordu.

Şimdi aklına gelmişti ama çoktandır bildiği bir şeyi de ekleyebilirdi: "Her insanın kaderini tanıyabileceği bir hayvanı vardır. Nietzsche'ninki kartaldı."

"Belki totem denen şeyi kastediyorsundur. Biliyor musun, Yunanlarda bile tanrıların kendilerine eşlik eden belli hayvanları vardı: Kurt, boğa, kaz, kuğu, köpek..."

Clarisse, "Gördün mü!" dedi. "Hiç bilmiyordum ama doğrudur." Sonra aniden ekledi: "Biliyor musun, hastalar edepsizlik ediyorlar?

Hani şu penceremin altına gelen adam gibi!" Hastanede kendisine el sallayıp sonra da terbiyesizlik eden ihtiyarın hikâyesini anlattı ona.

Walter hırsla, "Güzel hikâyeymiş, hem de generalin önünde!" deyip itiraz etti: "Oraya gerçekten de bir daha gitmemelisin!"

Clarisse, "Rica ederim, general benden korkuyor, o kadar!" diye kendini savundu.

"Neden korkacakmış ki?"

"Bilmiyorum. Ama sen de korkuyorsun, babam korkuyordu, Meingast da benden korkuyor," dedi. "Galiba lanetli bir gücüm var, bir tarafları doğru olmayan erkekler kendilerini bana sunmak zorunda kalıyorlar. Kısacası, şu kadarını söyleyeyim, hastalar Tanrı ve keçiden oluşma ikili varlıklardır!"

Walter konuşmaktan çok, sessiz ve şefkatli bir fısıltıyla, "Ben senin adına korkuyorum!" dedi.

Clarisse umursamadan, "Fakat hastalar yalnız Tanrı ve keçiden değil çocuk ve erkekten, hüzün ve sevinçten de ibaret ikili varlıklardır," diye devam etti.

Walter başını iki yana salladı. "Sana göre bütün erkekler 'keçilerle' mi bağlantılı?!"

"Tanrım, öyle işte!" Clarisse fikrini sakince savundu. "Ben kendim de keçi figürünü içimde taşıyorum!"

Walter, "Figürmüş!" diye elinde olmadan biraz dalga geçti, çünkü tasavvurların sürekli değişmesi onu yoruyordu.

"Resim, model, iblis – nasıl istersen öyle de!"

Walter'in molaya ihtiyacı vardı, yeni bir fasıl açmayı arzuladı, şöyle cevap verdi: "Ayrıca kabul ediyorum ki insan birçok bakımdan gerçekten de ikili bir varlıktır. Modern psikoloji–"

Clarisse şiddetle sözünü kesti: "Psikoloji olmaz! Hepiniz aşırı fazla düşünüyorsunuz!"

Walter elinde olmadan, "Ama deliler biz sağlıklı insanlardan daha çok düşünüyor iddiasını ileri süren sendin?!" diye sordu.

"O zaman yanlış söylemişim. Onlar başka türlü düşünürler. Daha enerjik!" diye cevap vererek devam etti: "İnsanın ne düşündüğünün hiç önemi yok; harekete geçtikten sonra bir önceki dü-

şüncesinin önemi kalmaz. O yüzden de daha fazla konuşmayı değil delilerin evine gitmeyi doğru buluyorum."

Walter, "Dur bakalım!" diye rica etti. "Seninki hangi ikili varlık?"

"Ben ilkin kadın ve erkeğim!"

"Ama demin keçi diyordun?"

"O da var. O da! Bunu öyle cetvelle, pergelle ölçemezsin!"

Birden, "Yok, böyle olmaz!" diyen Walter, şöyle derin derin inleyerek elleriyle gözlerini kapadı ve yumruklarını sıktı. O böyle sessiz sedasız yatınca Clarisse sürünerek yanına yaklaştı, kollarını omuzlarına dolayıp onu aralıklarla öpmeye başladı.

Walter kımıldamadan yatıyordu.

Clarisse kulağına bir şeyler fısıldıyor, mırıldanıyordu. Ona, penceresinin altına o adamı gönderenin keçi olduğunu, keçinin her yerde sair insanlardan ayrılan şehvaniyet anlamına geldiğini açıklıyordu. Bütün insanlar akşamları yatakta birbirlerine sokulurlar, dünya umurlarında olmazdı: İnsanın içindeki büyük hevesin gücünün sunduğu bu aşağılık çarenin önüne artık set çekilmeliydi, ancak o zaman keçi büyüyüp Tanrı'ya dönüşebilirdi! Walter karısının bunları söylediğini işitiyordu. Haklı da değil miydi? Nasıl oluyordu da bunlar Walter'e zevk veriyordu? Nasıl oluyordu da kaç zamandır ona zevk veren başka bir şey olmuyordu? Eskiden hayranlık duyduğu resimler zevk vermiyordu artık, sevdiği müzik üstatları da, yüce mısralar da, muazzam fikirler de!? Ya başka herkesin kuruntu sayacağı şeyler söyleyen Clarisse'i dinlemenin gerçekten bu kadar zevk vermesine ne demeliydi? Walter bunları merak ediyordu. Hayatı, önünde uzandığı sürece onun büyük hevesler ve hayallerle dolu olduğunu hissetmiş, ondan beridir de Eros gerçekten hayatından çekip gitmişti. Hâlâ cân u gönülden yaptığı bir şey var mıydı? Dokunduğu her şey önemsiz değil miydi? Aşk hakikaten de parmak uçlarından, dilinin ucundan, bağırsaklarından, gözlerinden ve kulaklarından ayrılmıştı, geriye kalansa hayat kalıbında küllerden veya Walter'in muazzam ifadesiyle "kusursuz bir cama bulaşmış gübre şerbetinden" – "keçiden" ibaretti! Ve yanında Clarisse, kulağının dibinde sesi vardı: Birdenbire ormanda bu kehanetleri dile getirmeye başlayan küçük bir kuş! Onun fikirlerinin

neresinde aşırıya kaçtığını, neresinde kaçmadığını yüzüne vuracak telkin edici, buyurgan ses tonunu bulamıyordu. Clarisse karman çorman resimlerle doluydu, Walter, ben de vaktiyle böyle resimlerle doluydum, diye kandırdı kendini. Ne var ki bu büyük resimlerin de gerçekleştirilmeleri mümkün müdür değil midir, bilinmez. Derken Clarisse her insanın, içinde nuranî bir suret taşıdığını iddia etti fakat çoğu kimse günahkâr sureti içerisinde yaşamaya kanaat ediyordu; Walter'e göre, çilekeşçe olsa da kül içinde yaşamaya her halükârda gönüllü olmasına rağmen kendisi de içinde nuranî bir suret taşıyordu. Dünyanın da nuranî bir sureti vardır. Walter bu resmi harika buldu. Resmin bir şey açıkladığı yoktu ama ne diye açıklayacaktı ki zaten?! İnsanlığın yenilgilere doymayıp sürekli doğrulan yüksek iradesiydi bu resimde ifadesini bulan. O anda, birdenbire dikkatini çeken bir şey oldu, Clarisse en az bir yıldır onu kendi isteğiyle öpmemişti ve o zamandan beri ilk kez şimdi öpüyordu.

64

BİR YAPRAK KÂĞIT. ULRICH'İN GÜNLÜĞÜ

Ulrich sık sık şu fikre kapılıyordu: Agathe'yle yaşadıklarının hepsi karşılıklı birer telkindi ve ancak onu olağandışı bir kaderin seçmiş olması tasavvuruyla birlikte değerlendirilebilirdi. Bu tasavvurun etkisi, kâh Siyam İkizleri kâh Bin Yıllık İmparatorluk, Seraf'ların Aşkı veya "konkav" dünya tecrübesi mitleri tezahürüyle beliriyordu. Bu konuşmalar artık tekrar etmese de, daha önce de bahsi geçen gerçek olayların daha güçlü gölgesine bürünmüşlerdi geçmişte. İtikat için, kişinin davasından tamamen emin olması gereken bir düşünce lazımdır, dendiği vakit, bunu yarım itikat olarak görmek de mümkündü; ama tam bir itikadın da sözü edilebilir, onu meydana çıkaransa ortada en ufak itirazın olmamasıdır, çünkü kuvvetli ve tek taraflı eylemlerde bulunan bir ruh hâli, her türlü şüpheyi bilinçten uzak tutar: Ulrich bazen neredeyse itikat ettiğini hissediyor, neye itikat ettiğini ise bilmiyordu. Fakat Agathe'yle ilkin karşılıklı olarak hangi vehimlere kapıldığını –çünkü evhamlı biri olduğunu farz etse yeriydi– birbirlerine duydukları o şaşırtıcı hissi ve o hissin ifadesini bulduğu bir o kadar tuhaf düşünce değişimini kendine sorunca, karar vermek yine mümkün olmuyordu, çünkü her ikisi de en başta ortaya çıkmıştı ve tek başına ele alındığında bile biri öbüründen daha temelsizdi.

Bu da bazen bir telkine inanmayı makûl bulmasına yol açıyor, Ulrich o zaman bir hile sonucunda baskın yemiş olduğunu ve içeriden zincirlendiğini gören bağımsız iradeye usul usul sokulan o tekinsiz korkuyu hissediyordu. Bir kâğıda, "Bundan ne anlamam gerekir? Anlamadan diğer kavramlar kadar rahatça kullandığım bu amiyane telkin kavramı nasıl açıklanabilir? Bugün bu konuda bir şeyler okudum," diye kayıt düştü. "Hayvanların dili, türdeşlerinde aynı afektleri uyandıran afektlerin dışavurumlarından ibarettir. İkaz sesi, yemek sesi, sevgi sesi. Herhâlde şunu da ekleyebilirim ki bu ifadeler yalnızca aynı afekti değil doğrudan o afekte ait olan eylemi de uyandırmakta, ona da nüfuz etmektedir. Korku veya sevgi sesi azalara işler! Söylediğin kelime içimdedir, beni harekete geçir: Hayvan insan olsaydı, bu esnada esrarengiz bir bedenî birleşme duyumsardı! Gelişmiş akıl diline rağmen bu afekt telkinleri insanda da hâlâ tam olarak mevcut bulunmalıdır. Afekt bulaşıcıdır; panik veya esneme gibi. Kendine uyan tasavvurları kolaylıkla meydana çıkarır; mutlu insan mutlu eder. Afekt uygunsuz taşıyıcılara da intikal eder; bu hâl, aşkı rehin verme gibi bir çocukluktan tutun karasevdanın yol açtığı tımarhanelik fikirlere kadar derece derece görülebilir. Fakat afekt kendine uymayanı dışlamayı da becerir ve her iki türlü de insanın, telkin hâline sabit fikirlerin kuvvetini veren o kalıcı ve ahenkli tutumunu meydana çıkarır. Bu açıklama hoşuma gitti, onu benimsedim. Bizi hayatın bütünlüğünden tecrit eden tuhaf şekilde kalıcı ve ahenkli bir tutum; işte durumumuz!"

Ulrich, birçok kâğıda böyle notlar yazmaya başlamıştı. Bunlar, bir tür günlük teşkil ediyorlardı, o günlüğün yardımıyla da tehlikede gördüğü zihnî berraklığını muhafazaya çalışıyordu. Fakat notlarından ilkini kâğıda döktükten hemen sonra aklına bir ikincisi geldi: "Âlicenaplık dediğim de belki telkine yakındır. Telkin, kendine ait olmayanı atlamak ve işine yarayanı kapmak suretiyle âlicenaptır." Elbette notları yazdıktan sonra düşünceleri hiç de önceki kadar anlamlı gelmedi, böylelikle Ulrich bir kez daha, kız kardeşiyle içinde bulunduğu durumun su götürmez bir alâmetini aramaya koyuldu. O alâmeti yine duygunun da düşüncenin de aynı manada değişmiş olup yalnızca tuhaf biçimde örtüşmesinde değil her türden gayretin ve fikrin birbirine karıştığı olağan durumdan tek yönlü,

hatta neredeyse havada asılı duran bir iptilayla sıyrılmasında buldu. Sohbetleri doğru havayı yakalayınca –bu yolda gösterdikleri hassasiyet yeterince büyüktü– asla kelimeler birbirlerini zorluyormuş veya eylemler peşi sıra birbirlerini çekiyormuş izlenimini değil zihinde bir şey uyandırılıyormuş da cevap o şeyin daha üst kademesinin bir sonucuymuş izlenimini meydana getiriyorlardı. Ruhtaki her hareket, yeni ve daha güzel bir hareketin keşfine dönüşürken bu hareketlerin birbirleriyle yardımlaşmasıyla bitmeyen bir yükseliş ve vurgularında iniş olmadan sürekli çıkışların yer aldığı bir telaffuz izlenimi yaratıyordu. Son söz asla söylenemeyecekmiş gibi görünüyordu, çünkü her son bir başlangıç ve her nihai sonuç yeni bir açılışın ilk sonucuydu, dolayısıyla her saniye, doğan güneş misali ışıldıyor, aynı zamanda da batan güneşin huzur dolu geçiciliğini beraberinde getiriyordu. Ulrich, "Mümin olsam, 'Tanrı'nın yakınlığıyla, dile gelmez bir yükseliş kadar iç bunaltıcı şuursuzluğumuzu da buluruz' gibi anlaşılması zor bir iddianın teyidini de bunda bulurdum!" diye kaydetti.

Eskiden, entelektüel hayatına başlarken benzer duygulanımların tasvirini türlü türlü kitaplarda heyecanla okuduğunu hatırlıyordu, o kitapları asla bitirmez, çünkü sabırsızlığı ve başına buyruklukta direten iradesi bitirmesini engellerdi, hâlbuki çok etkilendiğini hissederdi, işte bitirmemesinin sebebi! Sonrasında da beklenileceği gibi yaşamamıştı, kitaplarından bazılarını tekrar eline alınca –çünkü severek yaptığı bir şeydi bu– eski şahitlikleri yeniden görmek, vakti zamanında kibirle çarpıp kapattığı evindeki bir kapıdan sessizce içeri girmek gibi geliyordu ona. Hayatı, gerçekleştirilmemiş vaziyette ardında veya belki de hâlâ önünde duruyor gibiydi. Gerçekleştirilmemiş niyetler, rüyalarda insanın tenezzül etmediği sevgililere benzeyebilirler, kişi hayretler içinde eve dönünce kendini harap bîtap bulurken onlar, yıllar boyu güzelliklerini korumuşlardır: Kişi, gücünü mucizevî şekilde genişleterek o sevgililerle yeniden genç olacağını zanneder, işte Ulrich de artık sık sık, girişkenlik ve şüphe arasında bölünmüş, alevlerin tepeleri ile küller arasında gidip gelen bir ruh hâlinde bulunmaktaydı. Çok okuyordu. Agathe de çok okuyordu. Hayatının tüm safhalarında kendisine eşlik eden okuma tutkusunun, artık tek başına oyalanmaya hizmet etmeyip bir hedefinin olmasından bile memnundu

aslında; nasıl ki bir kız çocuğunun uçuşan elbiseleri yol hakkında düşüncelere dalmasına vakit bırakmazsa, o da ağabeyine öylece ayak uyduruyordu. Bazı zamanlar oluyor, iki kardeş az önce istirahate çekilmiş olmalarına rağmen geceleyin kalkıp yeniden kitaplarının başında buluşuyor veya ilerleyen saate rağmen birbirlerini hiç uyutmuyorlardı. Ulrich bunun hakkında da yazdı: "Birbirimize, gerçekleştirmeye izin verdiğimiz tek tutku bu galiba. Uykumuz olsa da buradan ayrılmak istemiyoruz. Agathe, 'Biz kardeş değil miyiz?' diyor, yani Siyam İkizleri'ni kastediyor; aksi takdirde alâkası olmazdı. Konuşamayacak kadar yorgun bile olsak beraber uyuyamadığımız için yatmak istemiyoruz. Uykuya dalana kadar yanında oturacağıma söz veriyorum ama soyunup yatağa girmek istemiyor; utandığından değil, soyunursa benden bir adım önde olacağından istemiyor. Ev kıyafetlerini giyiyoruz. Birkaç kez birbirimize yaslanarak uyumuşuz. O, hırstan yanıyordu. Ona destek olmak için kolumu vücuduna dolamışım, haberim yok. Düşünceleri benden az, ateşi benden çok. Sıcacık bir teni olmalı. Sabah yorgunluktan bitkin düşüp gündüzün uyuyoruz. Üstelik bunlar olurken en ufak bir fikrî ilerleme bile meydana çıkmıyor. Yağdaki fitil misali kitaplarla yanıyoruz. Aslında kitapları, bizi yakmaları başka hiçbir tesirle benimsemiyoruz..."

Ardından şunları ekledi: "Genç birisi, kaderi olacak kitapların sesini ancak yarım kulak dinler; bitirmeye kalmadan kendi sesini yükseltmeye kalkar! Çünkü aradığı hakikat değil kendisidir. Benim durumum da böyle olmuştu. Bunun büyük ölçekteki sonucu: Daima yeni insanlar ve eski olaylar vardır, sadece yeniden karılmışlardır! Çağların ahlâkî kırılganlığı. Çağlar, özleri itibariyle bizim okuyuşumuz gibi kendi uğurlarında bir yanıştan ibarettirler. Bunu kendime en son ne zaman söyledim? Agathe gelmeden kısa süre önce. Ya bu tezahürün son sebebi? Sistem, esaslar, hedef eksikliği, aynı zamanda da insan hayatındaki yoğunlaşma imkânının ve tutarlılığının noksanlığı. Umarım bununla alâkalı aklıma gelen birkaç şeyi daha tespit edebilirim. Bu, 'Genel Sekreterlik' dediğim şeyin de bir parçası. Fakat şu anki durumumun tuhaf yanı, fikirlere böylesine faal bir ilgi duymaktan hiç bu kadar uzak olmamamdır. Agathe'nin etkisi. Bir hareketsizlik yayıyor o. Buna rağmen bu alâkasız durumun tuhaf bir ağırlığı var. İçeriği dopdolu. Şöyle söyleye-

yim: Bu durumu karakterize eden büyük bir saadet içeriği olmakla beraber bu kavram da, tabiatıyla, sair her şey kadar belirsiz. Tereddütlü bir kısıtlama, kabahati de bende üstelik! Bizim durumumuz, daima tahayyül ettiğim öbür hayattır. Agathe bu yönde davranıyor, ben de kendime soruyorum: Öbür hayat gerçek bir hayat olarak tatbik edilebilir mi? Geçenlerde Agathe de bana bunu sordu!.."

Fakat Agathe sorarken yalnızca kitabını indirmiş ve "Birbirine düşman iki kişi sevilebilir mi?" demişti. Açıklamak için de eklemişti: "Bazen bir kitapta bir şey okuyorum, başka bir kitapta okuduklarımla çelişiyor ama ikisini de seviyorum. Sonra düşünüyorum da senle de birçok hususta ters düşüyoruz. Mesele bu değil mi? Yoksa vicdansızlık mı bu?"

Ulrich onun vasiyetnameyi değiştirirken sergilediği sorumsuz tavrında da benzer bir şeyler sorduğunu hemen hatırladı. Hâlihazırdaki durumda bu, tuhaf bir derinlik ve oyukluk oluşturuyordu, çünkü Agathe'nin ifadesi Ulrich'in düşüncelerinin ana akıntısını hiç düşünmeden Lindner'e irca ediyordu. Agathe'nin onu ziyaret ettiğini biliyordu; gerçi Agathe hiç haber etmemiş ama gizlemeye de yeltenmemişti.

Bu açıktan gizleme tarzının cevabı Ulrich'in günlüğüydü.

Agathe'nin bu günlükten haberi olmamalıydı.

Ulrich günlüğüne yazarken sadakatsiz davrandığı hissinin ıztırabını çekiyordu. Veya kendini bununla güçlendirip azat ediyordu, çünkü gizlice işlenen haksızlığın yarattığı serinlik, hem korkulan hem arzulanan ruhanî büyüyü bozuyordu.

O yüzden Ulrich, Agathe'nin sorusuna cevaben gülümsemiş, başka bir karşılık vermemişti.

Bunun üzerine Agathe aniden, "Sevgilin mi var?" diye sordu. Bu soruyu ilk kez burada tekrar soruyordu. "Tabii ki olsun," diye ekledi, "ama onu sevmediğini bizzat kendin söylemiştin?!–" Sonra da, "Benden başka bir arkadaşın mı var?" diye sordu. Bunu artık cevap beklemez gibi öylesine, aynı zamanda da avucunda kıymetli bir maddeden küçücük bir miktar varmış da onunla meşgulmüş gibi alelade bir tavırla, âdeta oyun oynarcasına söylemişti.

Ulrich verdiği cevabı gece geç vakitte günlüğüne kaydetti.

65

BİR KAYIT.
MOTİVASYONLU YAŞAM ÜTOPYASI TASLAĞI

"Agathe'nin bana bu soruları sorması hayatın sadece küçük bir meydan okumasıydı ve şu kapıya çıkmaktaydı: Sen ve ben de bu 'durumun' dışında yaşıyoruz! Aynı şekilde, 'Suyu uzatır mısın, lütfen?' veya 'Dur! Işık yanık kalsın!' diye seslense de olurdu. Anlık bir ricadır bu, acele, kontrolsüz bir iştir, o kadar. 'O kadar' diyorum ama biliyorum ki bir ilahenin otobüse yetişmek için arkasından koşmasından hiç farkı yoktu bunun! Esrarengiz bir yanı olmayan bir yürüyüş tarzı, bir abesliğin çöküşü! Böylesi küçük tecrübelerden durumumuzun ne kadar çok, belli ve biricik bir ruh hâlini şart koştuğu ve dengesinin bozulmasıyla ânında devrildiği anlaşılmaktadır.

Bununla beraber işte böylesi anlardır ki çok mutluluk verirler. Agathe'nin sesi ne kadar güzel! Yüce ve ciddi bir bağlamın ortasındayken ortaya çıkan böyle küçücük bir ricada ne kadar güven vardır! O rica kıymetli bir çiçek buketinin arasında sevgilinin elbisesinde takılı kalan bir pamuk ipliği kadar veya çiçekçi kadının elleri, buketi bağlamayacak denli güçsüz kaldığı için öne sarkan bir parçacık tel kadar dokunaklıdır. Böylesi anlarda insan, aslında kendini gözünde büyüttüğünü çok iyi bilir, yine de kişinin kendinden

daha fazla olan her şey, insanlığın bütün düşünceleri bir örümcek ağı gibi görünür gözüne; o zaman da vücut o ağı her an yırtabilecek bir parmağa benzer, yırtılan ağın bir parçası da üstüne yapışıp kalır.

Demin, çiçekçi kadının elleri dedim ve bu kadın asla şişman ve yaşlıca birisi olamazmış gibi kendimi bir teşbihin sallantılı hissine bıraktım. Yanlış türden bir ay ışığı! O yüzdendir ki Agathe'ye de doğrudan bir cevaptansa metodik bir nutuk çektim. Ama tasvir ettiğim aslında yalnızca, hayalini kurduğum hayattı. Bunu tekrar etmek ve elimden gelirse iyileştirmek isterim.

Ortada, motivasyon dediğim bir şey duruyor. Sıradan yaşamda motivasyona değil zarurete göre, bir sebep-sonuç silsilesi içinde davranırız; bununla beraber o silsile içinde daima kendimizden de bir parça yer aldığından, davranışımızda hür olduğumuzu zanneder iz. Bu irade hürriyeti insanın gönülsüzce istediğini gönüllü yapabilme kabiliyetidir. Motivasyonunsa istemekle bir bağlantısı yoktur; o, zorlama ve hürriyet zıtlığına göre bölünemez, en derin zorlama ve en yüksek hürriyettir. Ben bu kelimeyi seçtim, çünkü daha iyisini bulamadım, herhâlde bu kelimenin resim lisanındaki motif ifadesiyle bir yakınlığı olacak. Bir manzara ressamı, sabahleyin bir motif aramak maksadıyla dışarı çıktığında onu, yani maksadının içini dolduran şeyi çoğunlukla bulacaktır; daha doğru bir ifadeyle, maksadına uyan bir şeyi bulacaktır – tıpkı çok büyük olmamak kaydıyla bir kelimenin her ağza yakışması gibi. Çünkü dolduran bir şey nadirdir, derhal doldurup taşırır, maksadın ötesine geçip bütün insanı bütünüyle yakalar. 'Bir şeyi' 'şahsi anlayışıyla' da olsa resmetmek isteyen ressam ancak kendi üstünde resim yapar, kendi ruh selameti için resim yapar ve ancak böylesi anlarda karşısında bir motif vardır, diğer zamanların tamamındaysa ancak kendini kandırır. Maksadı ve iradeyi ezen bir hâl kaplamıştır içini. Bunun onlarla alâkası yoktur desem elbette abartmış olurum. Ama kişi, ruhunun yurdu, karşısında bulundu mu abartmak zorundadır. Elbet türlü türlü geçişler olsa da tıpkı renk yelpazesindeki gibidirler: Sayısız karışımla yeşilden kırmızıya varırsın ama vardın mı büsbütün kırmızı olursun, yeşilin esamisi okunmaz.

Agathe bunun çoğu şeyi oluruna bırakmak, bazı şeyleri meraktan yapmak ve nihayet aşkla davranmakla aynı kademelendirme olduğunu söylüyordu.

Öyle veya böyle, bir benzeri, konuşurken de olur. Düşünmekten ibaret bir düşünce ile insanı büsbütün harekete geçiren arasında bariz bir ayrım yapılabilir. Arasında da türlü türlü geçişler vardır. Agathe'ye dedim ki: Artık sadece insanı büsbütün harekete geçiren her neyse onu konuşalım!

Ama tek başıma kalınca bunun ne kadar da belirsiz olduğunu düşünürüm. Beni harekete geçiren, ilmî bir düşünce de olabilir. Ama bu önemli olan cinsten bir hareket değildir. (Öte yandan ani bir heyecan da beni bütünüyle harekete geçirebilir ama sonrasında şaşkına dönmekle kalırım.) Bir şey ne kadar hakikiyse, tuhaftır, yüzünü bizden o kadar çok çevirmiştir, bizi ne kadar ilgilendirdiği fark etmez. Bu garip ilişkiyi binlerce kez sorgulamışımdır kendi içimde. Bir şey ne kadar 'objektifse' veya ne kadar 'sübjektifse' bize aynı şekilde o kadar çok yüzünü dönmüş olmalıdır da denebilir ama bu ifade yanlıştır; sübjektiflik manevî varlığımıza tıpkı objektiflik gibi sırtını döner. Ya yeterince bilmediğimizden veya konunun kendisi duyguların keyfiliğine bağlı olduğundan, bugün böyle yarın başka türlü düşündüğümüz meselelerde sübjektifizdir: Gelgelelim, Agathe'yle birbirimize söylemek istediklerimiz, daha iyi bir fırsat çıkınca hakikat mertebesine yükseltilebileceği gibi yanılgı olduğu da anlaşılabilecek bir itikadın geçici veya lalettayin ifadeleri değildir, yine hiçbir şey durumumuza böylesi esprili fikirlerin sorumsuzluğu ve bitmemişliğinden daha yabancı değildir, çünkü telaffuz edemiyor olsak da aramızda her şey, katı bir kanunun hükmü altındadır. Sübjektiflik ve objektiflik arasındaki sınır, bizim temas etmeden yanı başında hareket ettiğimiz sınırla kesişir.

Yoksa acaba gençlik dostlarıyla yaptığımız ağız dalaşlarının heyecanlı sübjektifliğinin mi yakasına yapışmalıyım? Onların şahsî hassasiyet ve objektiflik karışımının, ihtida ve irtidatlarının mı? O dalaşlar siyaset ile tarihin ve içeriği muallak ve belirsiz insanlığın ön safhasıdırlar. Hepsi, benliğin tamamını harekete geçirir ve onun ihtiraslarıyla temas hâlindedirler; bu ihtiraslara ruhanî bir kanu-

nun vakarını ve hatasız bir sistem görüntüsü bahşetmeye çalışırlar. Bizim için bir anlam ifade etmeleri, bize, nasıl olmamız gerektiğini ima etmelerinden ileri gelir. Pekâlâ, Agathe bana bir şey söylese de sözleri hep, yalnız başvurdukları düşünce sahasından değil içimden de geçiyor gibi olur. Ama aramızda olup bitenler, görünüşte öyle pek de büyük bir önem arz etmezler. Sessiz sakindirler. İdrakten kaçınırlar. Aklıma "süt kıvamında" ve "opal gibi parıldamak" benzetmeleri geliyor: Aramızda olup bitenler, her zaman bütünüyle harekete dâhil olan parıltılı ama çok da şeffaf olmayan bir sıvının hareketleri gibidir. Ne olup bittiği âdeta ehemmiyetsizdir: Her şey hayatın içinden geçip gider. Veya hayatın içinden çıkıp bize kadar ulaşır. Şimdiye kadar yaptıklarımızın ve yapabildiklerimizin hepsi, bununla ilişkili olduğuna dair tuhaf bir hisle gerçekleşir. Mevzuu olabildiğince somut tasvir etmek istersem şunu söylemem gerekir: Agathe bana herhangi bir cevap verir veya bir şeyler yapar, derken bunlar benim için de onun için olduğu kadar anlam, hatta görünüşe bakılırsa aynı veya benzer anlamı kazanırlar. Onu gerçekte hiç de doğru anlamıyorsam bile, en azından manevî hareketi istikametinde tamamlıyorum. Anlaşılan, aynı heyecanı paylaştığımızdan bu heyecanı neyin körükleyebileceğini tahmin edebiliyoruz ve onu karşı koymadan takip etmemiz gerekiyor... İki kişi öfkeye veya aşka kapılırsa, birbirlerinin duygularını karşılıklı olarak benzer şekilde arttırırlar. Heyecanın ve bu heyecandaki her şeyin kabul ettiği anlamın hususiyeti ise sıradışı olandır.

Tanrı'yla ahenk içinde yaşama hissi bize eşlik etmektedir diyebilsem kolay olurdu ama bizi sürekli heyecanlandıranı kayıtsız şartsız nasıl tarif edebiliriz? 'Ahenk içinde' kısmı doğrudur, neyle ahenk içinde olduğuysa söylenemez. Bize varlığımızın ortasına erişmiş, hayatın kaçma kuvvetinin ortadan kalktığı, tecrübe durmadan dönüşünün durduğu, izlenimlerin ve dışlanmaların ruha makineyle benzerlik katan hareketli şeridinin durduğu, hareketin sükûnet olduğu esrarengiz ortaya erişmiş, dairenin mihverine ulaşmış olmamız hissi eşlik eder. Bunlar sembolik ifadelerdir, bense sembollerden resmen nefret ederim, çünkü kendilerini ucuza satar ve bir sonuca ulaşmadan sonsuza uzanırlar. Bari bir kez daha deneyeyim, bu defa olabildiğince kuru kuruya anlatayım: İçimiz-

de var olan heyecan, doğruluğun heyecanıdır. Böyle kullanılması hem sıradışı hem de sade olan bu kelimenin içimi biraz rahatlattığını hissediyorum. Memnuniyet ve arzuların tatmini doğruluk hissinde mevcuttur, itikat ve doyum o hissin birer parçasıdır, o his ise kişinin, hedefine ulaştıktan sonra içine düştüğü derin durumdur. Bunu kafamda böyle canlandırmaya devam edip hangi hedefe ulaşılmış diye kendime sorunca bir cevap bulamıyorum. Bu yine, o nitelenemez 'neyle' zamiriyle ahenk anlamına geliyor. Ama aslında ulaşılmış bir hedef durumundan söz etmek de pek doğru değildir; bu duruma daimi bir yoğunlaşma izleniminin eşlik etmesi de en azından o ölçüde doğrudur. Fakat bu, ilerlemesi olmayan bir yoğunlaşmadır. Keza aynı zamanda en yüce bir mutluluk hâlidir ama zayıf bir tebessümden öteye geçmez. Biz her saniye çekilip yukarılara götürüldüğümüzü hisseder ama maddî manevî, oldukça durgun davranırız; hareket asla kesilmez ama daracık bir mekânın üstünde salınır. Derin bir toplanmışlık da geniş bir dağınıkla, hararetli faaliyetin bilinci de yeterince anlamadığımız bir olayın sağladığı galibiyetle ilişkilidir. İşte kendimi en kuru ifadelerle sınırlama niyetim de böylelikle derhal yadırgatıcı çelişkiler içinde son bulur. Ama zihne bu kadar paramparça görünen, tecrübe olarak büyük bir tabiîliği barındırır içinde. O, gayet basit bir biçimde var olur, öyleyse onu doğru anlamak da basit olmalıdır!

İkimizin de birbirimize sorduğumuz, 'Nasıl yaşamalıyım?' sorusunun, 'Böyle yaşamalı!' diye cevaplandığı fikrinde Agathe'yle aramda en ufak ihtilaf yoktur.

Fakat bu bana bazen delilik olarak görünüyor."

66

KAYDIN SONU.
YAŞAYAN DÜŞÜNCELER

"Görev gözümde artık daha belirgin. İnsan hayatında mutluluğu azaltan bir şey var, hem o kadar çok azaltıyor ki mutluluk ve azlık âdeta kardeşmişçesine birbirlerine ait görünüyor. Varlığımızın yüce ve mutlu bütün saatlerini alâkasızlaştırıyor –bir zaman ki zamanın parçaları hâlinde ilerliyor– ve diğer tüm saatleri, zaruri ve acil bir durumla bağlantılı kılıyor. Bu şey içimize dokunan bir hayat sürdürmemizi temin ediyor. Aynı şey insana insan yedirdiği gibi, kolaylıkla katedraller de inşa edebilmesini sağlıyor. Daima yalnızca 'böyle şeylerin', yani salt harici gerçekliğin vuku bulmasına sebep oluyor. İnsanın bütün tutkularınca aldatılmasının kabahati de onun. Erdemin sürekli tekerrür eden beyhudeliğine ve çağların içinde manasızca ebediyen yapılan ihtilâllere yol açıyor. Faaliyete geçenin insan değil yalnızca faaliyet dürtüsü olmasının, eylemlerimizin bizden çok birbirlerine aitlermiş gibi zoraki gerçekleşmesinin, tecrübelerimizin irademiz dâhilinde değil de boşlukta durmasının müsebbibi de o. O şey, ortaya koyduğumuz ruha rağmen doğru dürüst bir işe başlamayı beceremememizle aynı anlama geliyor, kendi kendimizi sevmememize, kendimizi yetenekli bulabilsek de son tahlilde bunda bir amaç görmemize de sebep oluyor.

"O şey ki onun yüzünden ikide bir anlam hâlinden çıkıp anlama kavuşmak adına bizatihi anlamsız olana giriyoruz. Manalılık hâlinden çıkıp zaruret ve muhtaçlık durumuna, yaşam hâlinden çıkıp ölüm âlemine giriyoruz. Ama bunları yazınca söylediklerimin aslında totolojiden ibaret olup hiçbir anlam ifade etmiyor göründüklerini fark ediyorum. Hâlbuki yazmadan önce aklımda şunlar vardı: 'Agathe bana herhangi bir cevap, bir işaret verir ve beni mutlu eder'; bir de şu düşünce vardı: 'Akıl âleminden çıkma sebebimiz bir akılsızlık âlemine akıl sokmak için değildir'. Bu düşünce gözüme mükemmel göründü, sanki çıkmakla nitelediği ne kastediyorsam oydu. Kendimi o duruma geri döndürmem lazım ki durum gözüme hâlâ öyleymiş gibi görünsün.

"Yabancı biri olsa beni nasıl anlardı diye sormam lazım kendime. Anlam desem, muhakkak, anlamlı olanı anlayacaktır. Akıl desem anlayacakları en önce canlılık, canlı düşünme, anlamak ve istemek olur. Akıl âleminden çıkıp o âlemin anlamını hayata taşımanın gerekmesi ona tabiî görünecek; hatta belki de böyle bir gayreti, 'aklileştirdikten' sonra insanî görevleri gerçekleştirmeye en uygun yol sayacak. Tek başına 'aklileştirmenin' bile ilk günah hadisesi olduğunu, 'akıl âlemini terk etmemenin', kademeleri olmayan, ya tamamen uyulan ya hiç uyulmayan bir buyruk olduğunu nasıl ifade edebilirim?

"Bu arada aklıma daha iyi bir açıklama geldi. Agathe'yle içimize dolan heyecan bizi eyleme geçmeye de hakikatlere de sevk etmiyor, yani o hiçbir şeyi bir köşesinden koparmıyor, meydana getirdiği şeyin içinden akıp tekrar kendi içine dönüyor. Ne var ki bu, olanları anlatmanın yalnızca bir şeklidir. Ama yaşadığım şeyi bu şekilde tasvir edersem tutumumun, davranışımın kazandığı değişen, hatta bambaşka bir hâle bürünmüş olan rolü de kavramış olurum: Yaptıklarım artık gerilimimin boşalması ve içinde bulunduğum durumun nihai şekli değildir, anlama geri dönerken bir geçittir, bir röledir!

"Bununla beraber neredeyse, 'gerilimimin yoğunluğuna geri dönerken' diyecektim ki durumumuzun barındırdığı tezatlardan biri aklıma geldi; durumumuz ilerleme göstermiyor, dolayısıyla

herhâlde yoğunlaşması diye bir şey de olamaz. Sonra, 'kendi kendime geri dönerken' demem gerekir zannettim –bütün bunlar işte bu kadar belirsizdir!– ama durum hiç de bencilce değil, aksine yüzünü sevecenlikle dünyaya dönmüş. Dolayısıyla yine 'anlam' yazdım, şimdiye kadar kabuklarını soyup içeriğini çıkarmayı başaramamış olsam da bu kelime, bağlam içerisinde iyi ve tabiî duruyor.

"Kelime kesinlikten ne kadar uzak kalsa da başlıca unsurunu onun teşkil ettiği bir hayat tahayyül etmişimdir hep. Başka her hayat tarzında onu gördükten sonra unutup bir daha da bulamadığıma dair belli belirsiz bir hisse kapıldım. O, salt hesap ve düşünce olan ne varsa hepsinden duyduğum tatmini yok ettiyse de, her maceradan sonra, her tutkudan eksik kalmışım gibi yavan bir hisle eve döndürdü beni, tâ ki sonunda çalışmaya dair tüm şevkimi kaybedene dek. Bunlar oldu, çünkü hiçbir şeyin beni anlamın sahasını terk etmeye zorlamasına izin vermek istemiyordum. Artık, 'motif'* nedir, söyleyebilirdim. Motif beni anlamdan anlama sürükleyen şeydir. Bir şey olur veya bir şey söylenir ve bunlar, iki insan hayatının manasını arttırıp onları manayla bağlar ve ne olup bittiğinin, bunun ne gibi fizikî veya hukukî kavramları temsil ettiğinin hiç ehemmiyeti kalmaz, bunların meseleyle hiç alâkası yoktur.

"Ama bu bütün kapsamıyla veya sadece en yakın kapsamıyla ne anlama gelir, tasavvur edebilir miyim? Denemem lazım. Birisi bir şey yapar: Yok, kaçamaklı konuşamam; Profesör Lindner bir şey yapar! Agathe'nin merakını uyandırır. Ben olanları sezer ve bozmak, aksini ispatlamak isterim – duyduğum tiksintiye boyun eğdiğim an anlam dairesinden de dışarı çıkarım. Benim hissettiklerim Agathe için asla motif olamaz. Göğsüm kızgınlık veya öfkeyle dolu, başım sivri ve parlak itirazların cephaneliği olabilir – ama kalbim boş! O zaman durumum birden negatife döner! Artık pozitif değildir! İşte, elimin altında yine garip bir kavram çifti var. Nereden çıkarıyorum şu 'pozitif' ve 'negatif' nitelemelerini? Ansızın şöyle bir günü hatırlıyorum: Önümde bir kâğıt, oturmuş, yazma teşebbüsünde bulunuyorum – yazdıklarım, o zaman Agathe'ye gidecek bir mektup ola-

* Almanca aslı *motiv* olan kelime, Türkçedeki anlamından başka, "kişiyi bir işe sevk eden şey, saik" anlamına da gelmektedir fakat daha önceki kullanımlarla paralelliğini bozmamak için olduğu gibi bırakılmıştır. –*ç.n.*

caktı. Gitgide daha net hatırlıyorum: Her ahlâkın iki bileşeni olan bir 'Yap!' durumu ile bir de 'Yapma!' durumu var, 'Yap' o ahlâkın yükselişinde ağır basıyor, 'Yapma' da doyuma ulaşmış hükümranlığı sırasında – bu 'talep' ve 'yasak' ilişkisi bugün pozitif ve negatif dediğimle aynı şey değil midir? Agathe ile aramdaki ilişkinin karakteri her şeyin talep olması, hiçbir şeyin yasak olmaması değil mi? Hatırlıyorum da bir ara Agathe'nin tutkulu, olumlayıcı iyiliğinden bahsetmiştim, böyle şeylerin artık anlaşılmadığı bir zamanda kadim bir günah gibi görünüyordu söylediğim. Demiştim ki bu, uzun zaman sonra eve dönüp köyünün çeşmesinden su içmeye benzer! Zaten talep de elbette bizim talep etmemiz demek değildir, bütün yaptıklarımızın bizden en fazlasını talep etmesi demektir.

"Şu hâlde anlamlılık dairesinden çıkmamak, saf bir pozitiflik içeren hayatla aynı olmaz mıydı? Bunun 'esaslı yaşamakla' da aynı olacağını düşününce, bunu ümit etmem gerektiğini bilmeme rağmen ürperiyorum. Zira esaslı demek başka ne anlama gelir? Kelime galiba mistik veya metafizik sahadan geliyor ve dünyada huzursuzluk ve şüpheyle olup biten ne varsa zıddını niteliyor ama cennetten ayrıldık ayrılalı o kelime, binlerce ahlâkî itikat arasından hayata dönüşümsüz bir mana verecek tek itikadı bulma özlemi olarak varlığını sürdürüyor yeryüzünde. Agathe'yle aramda bunun hakkında bitmek bilmeyen konuşmalar! Agathe'nin Hagauer'i öldürmek isteyip de en azından mal mülk noktasında gerçekten zarara uğratmakla yetinirken sergilediği inadın yanında gençlere mahsus ahlâk dersi verme isteği! Ve dünyanın her yanında aynı itikat arayışı; insanın ahlâksız yaşamayacağı sezgisi ve kendi hislerinin her bir ahlâkı paramparça etmesinin yarattığı derin tedirginlik! 'Tam' bir hayat, 'bütün' bir itikat ve en ufak sevgisizlik payının, en ufak bencillik ve benlik iptilasının kalıntısının olmadığı aşk ihtimali neyin içinde yer alır? Bu yalnız pozitif yaşamak demek değil midir!? Ayrıca sair eylemlerimizin 'ebediyen boş yere anbean yaşanmasının' aksine 'asla bitmeyen bir durumdan' veya her anlık durumun duyguların 'daimi bir durumuna' isnat edilmesinden ve bu isnadın bize tekrar 'sorumluluk' yüklemesinden ne zaman söz etsem bu, 'anlamı' olmayan hiçbir olaya müsaade etmek istememekle aynı kapıya çıkar. Kastettiklerimizi herhangi bir cephesinden niteleyen

böylesi ifadeleri tekrar etmeyi sayfalarca sürdürebilirdim. Biz bunu 'esaslı yaşamak' diye özetledik, başkalarının da öyle özetlediğini duyduk, kelimenin içerdiği tumturaklı ve esrarengiz tınıdan ötürü daima biraz yalancılığa kaysak da, kullanması daha kolay başka kelimemiz yoktu. Öyleyse bulutlarda aradığımı birdenbire neredeyse avucumda bulmam az bir sürpriz değildir!

"Bununla birlikte her yeni gözlemin bütün eskileri içine alması, dolayısıyla da aralarında bir hiyerarşi olmaması, durumumuza has özelliklerdendir, o gözlemler daha ziyade büsbütün iç içe geçmiş gibidir. Devam edip durumumuzu âlicenap diye de adlandırabileceğim galiba ki zaten günler önce bunu yapmıştım; onu yaratıcı diye de nitelendirebilirdim, zira yaratmak ve yaratı, ancak baştanbaşa pozitif bir tutumla mümkündür, dolayısıyla bunda da bir örtüşme vardır; bazen gerçek bilimin pek konuşkan olmayan kararlığının ruhanî ikmali diye tasavvur ettiğim 'azami talep manasındaki hayat' da nihayetinde her ânın hem anlamlı hem mümkün olacağı böyle bir hayattır. Ama azamiymiş, âlicenapmış, yaratıcı veya anlamlıymış, esaslı veya bütünmüş, hissettiklerimi Profesör Lindner'in de hissetmesini nasıl sağlarım? Geri dönülmesi gereken mesele, *experimentum crucis*,* kavşak noktası işte budur! Onun Agathe'ye alâka göstermesi ihtimalini reddedişim geliyor aklıma. Neden? Çünkü alâka, hatta anlamak bile asla 'kendini başkasının yerine koymakla' değil ancak daha büyük bir şeye beraber alâka göstermek suretiyle mümkün olur. Kız kardeşimin baş ağrılarını hissetmek kudreti bende de yok ama ben, kendimi onunla, ağrıların olmadığı veya ağrıların bile saadetin süzülen kanatlarına sahip olduğu bir duruma konmuş hâlde buluyorum!

"Bundan şüphem var, buradaki mübalağayı görüyorum. Ama bu, sırf bende kendinden geçme kabiliyeti olmadığından yaşanıyordur belki de?

"Lindner'e de, onunla Tanrı'da birleşmişim gibi davranmam gerekirdi. Millet veya herhangi bir başka kardeşlik gibi daha küçük bir bütünlük de yeter. Hiç olmazsa tutumumu belirlemek için. Müşterek bir fikir bile yeter. Salt Lindner ve ben olmayan yeni ve canlı bir

* (Lat.) Sonucu, çok sayıda ihtimal hakkında nihai kararı veren deney. –*ç.n.*

şey olsun, kâfidir. Agathe'nin, sevilen iki kitabın çelişmesi ne anlama gelir, sorusunun cevabı da böyledir zaten: Asla bir hesaplama, bir ölçüp tartma değildir o çelişki, iki tarafı da içine alan üçüncü bir canlı demektir. Nadiren belirgin olsa da daima gözümün önünde duran hayat işte böyleydi: İnsanlar bağlıydı, ben de bizi yüzlerce nefretimizden vazgeçiren herhangi bir şeyle insanlara bağlıydım. Aramızda var olan tezat ve husumetler inkâr edilemez ama nasıl bir sıvıdaki güçlü bir akıntı, yoluna çıkan ne varsa bertaraf ederse, onların da 'bertaraf edildiği' düşünülebilir. O zaman insanlar arasında belli duygular değil başkaları olurdu. Bütün imkânsız duyguları nötr ve negatif diye, küçük, insanın içini kemiren, daraltan, alçak ama aynı zamanda da lakayt veya sadece zaruri ilişkilere kök salmış olarak özetlenebilirdi. Böylelikle geriye kalanlar büyük, iç kabartıcı, teşvik edici, ağırlaştırılmış, olumlayıcı ve yükselen duygular olurlar: Alelacele yeterince tasvir edemesem de vücudumun derinleşinde bir rüya gibi bulunuyordu bunlar; hem son tahlilde bütün insanları ve hayatı sevmek isteyen ben değil miydim? Esasında, sevgiye muhtaç ve karasevdalı olan; kaslarını işi art niyete vardıracak kadar çalıştıran ben değil miydim? Hayatımın gizli formülü bu mudur?

"Hayal kurduğum, dünyayı ve insanları düşündüğüm zaman bunu tasavvur edebilirim ama Lindner'i, yani Agathe'nin benimle konuşmadıklarını konuşmak için yarın belki tekrar ziyaret edeceği o gülünç adamı düşününce edemem. Öyleyse geriye kalan nedir? Aşağı yukarı ayrılabilecek iki duygu grubu ki onları şimdi yine pozitif ve negatif durumlar diye nitelemek istesem de değerlendirmelerini bu nitelemeyle değil sadece tezahürlerinin bir özelliğine göre yapmak istiyorum; hem de bu toplu durumlardan birini ruhumun derununda (yani iyi saklanmış bir yerinden) sevmeme rağmen. Geriye Agathe'yle neredeyse sürekli bu durumda bulunduğumuz gerçekliği kalır bir tek! Belki bu kaderin niyeti benimle büyük bir deneme yapmaktır. Belki denediklerimin hepsini sırf yaşamak maksadıyla denemişimdir. Ama şimdiye dek gördüğümü zannettiğim her şeyin gizli bir kısır döngü barındırmasından da korkuyorum. Çünkü –ilk motife geri dönecek olursam– 'anlam' durumundan çıkmak istemiyor, kendime anlamın ne olduğunu açıklamak

isteyince de ikide bir, hem normalde hem de şimdi nasıl olduğuma dair bir duruma ulaşmakla kalıyorum ki o da zaten belli bir durumun içinden çıkmayı istememem anlamına gelir! Dolayısıyla hakikati gördüğümü sanmasam da yaşadığım şey elbette sadece sübjektif değildir, bin koluyla beraber hakikate uzanır. O yüzdendir ki gözüme sahiden de telkin olarak görünebilir. Zaten bütün duygularım tuhaf biçimde aynı türden veya aynı yönde, karşı koyanlarsa safdışı bırakılmışlar; eylemi bir bütün olarak düzenleyen böylesi bir afekt hâli ise bir telkinin ana unsuru olarak görülen şeyin ta kendisidir. Ama önceden haber verilişini ve ilk izini neredeyse ömrüm boyunca geriye doğru takip edebildiğim bir şey, gerçekten telkin olabilir mi?

Peki, geriye kalanlar? Ne vehim ne gerçeklik fakat telkin de değillerse gerçeküstülüğün başlangıcı oldukları sonucuna varmam gerekecek."

67

GENERAL VON STUMM, ORTAYA BİR BOMBA ATAR. DÜNYA BARIŞ KONGRESİ

Asker dediğin gözünü budaktan sakınmamalıdır, nitekim Ulrich ile Agathe'nin saflarına sızmayı başaran tek kişi de General Stumm von Bordwehr olmuştu ama belki, aralarına girmesini hepten imkânsız kılmadıkları tek kişi de oydu, zira dünya kaçkınları bile mektuplarının iki haftada bir peşlerinden gönderileceğini öngörebilirler. General de içeri girmesiyle sohbetlerini böldüğü için, "Çevre savunmasının bütün engellerini aşıp ana mevzie sızmak kolay olmadı," diye memnuniyetle haykırdıktan sonra bir şövalye edasıyla Agathe'nin elini öptü ve şu sözlerini bilhassa ona yöneltti: "Sırf sizi gördüm diye meşhur olacağım! Cümle âlem, o ayrılmaz ikizleri yutan hangi deliktir diye merak edip sizi arıyor, ben de bir bakıma toplumun, hatta anavatanın, ortadan kaybolma sebebinizi keşfetmekle görevlendirdiği kişiyim! Sırnaşmış gibi görünüyorsam bu bahaneyle affınıza sığınırım!"

Agathe onu usulünce buyur ettiyse de ne kendisi ne ağabeyi dalgınlıklarını, tecessüm eden hülyalarının zayıflığı ve kusurluluğu hâlinde karşılarına dikilen ziyaretçilerinden hemen gizlemeyi be-

ceremediler; General Stumm, Agathe'nin önünden tekrar çekilince tuhaf bir sessizlik oldu. Agathe masanın bir uzun kenarında, Ulrich de öbüründe duruyor, generalse rüzgârı aniden kesilmiş yelkenli gibi aşağı yukarı ikisinin arasındaki yolun ortasında dikiliyordu. Ulrich misafirine doğru gitmek üzereydi ama yerinden kımıldayamıyordu. Stumm gerçekten rahatsızlık verdiğini şimdi anlıyordu ve durumu nasıl kotaracağını düşündü. Üçünün suratında da nezaketen gülümseme amaçlı eciş bücüş bir çaba vardı. Bu katı sessizlik bir lahza bile sürmemişti ki Stumm'un gözleri, aralarındaki boş masanın ortasında bir anıt gibi tek başına duran, kâğıttan küçük ata ilişti.

Ökçelerini birbirine vurarak ciddi bir tavır takınıp elinin ayasıyla atı işaret etti ve rahatlayarak haykırdı: "Bu da nedir?! Büyük bir hayvan putunu, kutsal hayvanı, binicilerin tapındığı idolü mü görüyorum bu evde yoksa?!"

Stumm böyle söyleyince Ulrich'in tutukluğu da çözüldü ve yüzünü kız kardeşine dönüp Stumm'a doğru koştururken hararetle şunları söyledi: "Gerçi araba atı ama geri tarafını çok iyi tahmin ettin! Zira gerçekten de idollerden ve nasıl ortaya çıktıklarından bahsediyorduk. Madem öyle, şimdi söyle bakalım: Kişi tanımadığı komşusunu sevince esas sevdiği nedir, hangi kısım, hangi değişim, hangi dönüşümdür? Yani sevgi, dünyaya ve gerçekliğe, dünya ve gerçeklik de sevgiye ne açıdan bağlıdır?"

Stumm von Bordwehr bakışlarını merakla Agathe'ye doğrultmuştu.

Agathe biraz mahcup, "Ulrich şuradaki ufak şeyden bahsediyor," diye belirtip kâğıttan atı işaret etti. "Eskiden böyle bir tutkusu varmış."

Stumm hayretler içinde, "İnşallah çok eskide kalmıştır," diyerek fikrini beyan etti. "Çünkü yanılmıyorsam bir şekerleme kutusu bu!?"

Generalle bu konuda sohbet etmek gibi sıkıcı bir arzuya kapılan Ulrich istirham ederek, "Şekerleme kutusu değil!" dedi. "Dostum Stumm! Diyelim ki senin için çok pahalı olan bir eyere veya vitrinde gördüğün bir üniformaya yahut da bir çift binici çizmesine âşık olsan sevdiğin tarafları nelerdir?"

General, "Arsız arsız konuşma! Ben böyle şeyleri sevmem ki!" diye şiddetle karşı çıktı.

Ulrich, "İnkâr etme!" diye cevap verdi. "İnsanlar vardır, vitrinde gördükleri elbiselik bir kumaşın veya bir bavulun gece gündüz hayalini kurarlar; herkesin buna benzer bir tecrübesi olmuştur; sen de hiç olmazsa ilk teğmen üniformanda yaşamışsındır bunu! Ayrıca kabul edeceksindir ki o kumaş veya bavul işe yaramaz olabilir ve kişi, onları gerçekten arzulayabilecek durumda olmak zorunda değildir: Demek ki bir şeyi tanımadan önce ve tanımaksızın sevme tecrübesinden daha kolay edinilebilecek bir tecrübe yoktur. Bu arada izin verirsen, Diotima'yı daha ilk bakışta sevdiğini hatırlatırım?!"

General bu kez gözlerini kurnazca yukarı çevirdi. Bu arada Agathe de ona yer göstermiş, ağabeyi görevini unuttuğu için generale puro tutmuştu; generalin başını mavi bulutlar sarmıştı, sabırsızlıkla şöyle dedi: "Diotima, o gün bugündür âdeta bir aşk dersleri kitabına dönüştü, bense ders kitaplarından okuldayken bile pek hazzetmemişimdir. Ama–" Pek alışıldık olmayan yepyeni, ağırbaşlı bir sükûnetle ekledi: "O kadına hâlâ hayranlık ve saygı besliyorum."

Ulrich maalesef hemen dikkat göstermedi. Stumm'a yönelttiği soruları, "Bütün bunlar idoldür," diyerek geliştirmeye devam etti. "Şimdi nasıl meydana geldiklerini görüyorsun. Tabiatımıza yerleştirilmiş dürtülerin, dışarıdan asgarî ölçüde sebeplendirilmeye ve haklı çıkarılmaya ihtiyaçları vardır; her biri muazzam birer makinedir, küçük bir şalterle harekete geçirilebilirler. Karşılığında da yöneldikleri nesneyi bir sınanmaya dayanabilecek tasavvurlarla ancak mesela acil durum sinyalinin parıltısındaki aydınlık ve gölgenin kıpırtısına denk düşecek kadar donatırlar–"

Stumm duman bulutunun arasından, "Dur!" diye rica etti. "Şu, 'nesne' dediğin nedir? Yine çizmelerden ve bavuldan mı bahsediyorsun?"

"Tutkudan bahsediyorum. Diotima hasretinden olduğu kadar, yasak sigara hasretinden de. Belirtmek istediğim şu ki, afektlerle alâkalı her ilişkinin yolu ilkin, gerçekliğe ait geçici algı ve tasavvurlarla açılır ama bizzat o ilişki de derhal, kendi tarzınca donattığı

algı ve tasavvurları meydana getirir. Kısacası, afekt nesneyi ihtiyacına göre doğrultur, hatta yaratır, öyle ki en sonunda, bu şekilde meydana gelmiş olup tanınacak bir tarafı kalmayan bir nesneyle ilgilenir. Ama afekt idrak için değil bir tutku için öngörülmüştür! Tutkudan meydana çıkan ve tutkunun içinde süzülen bu nesne," diye başa dönerek lafını bitirdi, "elbette tutkunun dışarıdan bağlı olduğu ve elini uzatabildiği nesneden başka bir şeydir, aşk hususunda da aynısı geçerlidir. 'Seni' seviyorum derken insan bir şeyi karıştırıyor, çünkü 'sen'i, yani tutkuyu meydana getiren ve insanın kollarıyla kavrayabileceği bu kişiyi sevdiğimizi sanıyoruz, gerçekte sevdiğimizse tutkunun yarattığı insan, yani o yabanî ve dindar yapıt oluyor ama aslında başka birisidir."

Agathe konuyla ilgilendiğini açık eden bir sitemle, "Seni duyan da," diyerek ağabeyinin sözünü kesti, "gerçek kişiyi gerçekten sevmeyip gerçek olmayanı gerçekten sevdiğimizi sanır–!"

"Söylemek istediğim tam da buydu, benzer bir şeyi daha önce senden de işitmiştim!"

"Ama gerçekte o ikisi nihayet aynı kişidir!"

"Aşk hayali kuran kişinin her maddî ilişkide gerçek kişi tarafından temsil edilmeye mecbur kalması, hatta onunla aynı olması zaten başlı başına bir karışıklıktır. Basit sevme işine bu kadar tahrik edici bir garabet bahşeden bütün o karışıklıklar da bundan çıkar!"

"Ama gerçek kişi, belki de ancak aşkta en gerçek hâline bürünüyordur? Belki öncesinde tam değildir?!"

"Ama hayalini kurduğumuz çizme veya bavul, gerçekte, satın alabileceğimizden hiç farklı değildir!"

"Belki bavul da ancak onu sevdiğimizde oluşumunu tamamlamaktadır!"

Ulrich sabırsız ama mutmain, "Kısacası, gerçek nedir sorusuna ulaşıyoruz. Aşkın eski meselesine!" diye haykırdı.

"Neyse, boş verelim bavulu!" Kardeşlerin bu hezeyanlarını bölerek ikisini de şaşırtan, generalin sesiydi. Stumm rahat bir tavırla bacak bacak üstüne atmıştı, bunu başarmak ona büyük bir güven veriyordu. "Kişilerde kalalım," diye devam edip Ulrich'i övdü: "Şimdiye kadar bazı hususları yine mükemmelen dile getirdin! İnsan-

lar, birbirlerini sevmekten kolay bir şey yoktur sanırlar hep, sonra da yüzlerine her gün, 'Azizim, bu elmacı kadınınki kadar basit değildir!' demek zorunda kalırlar." Bu sivilden ziyade askerî ifadeyi açıklamak için nazikçe Agathe'ye döndü: "Hanımefendi, bizim aramızda, biri bir şeyi olduğundan daha kolay tasavvur ederse elmacı kadından bahsedilir. Mesela yüksek matematikte, zihinden bölme işlemi yapan birisinin palas pandıras yanlış bir sonuca varacak kadar kestirmeden gitmesi gibi! O zaman ona elmacı kadın ihtar edilir; bu ifade sıradan birinin, o iş bu kadar kolay işte demek istediği yerlerde de kullanılır!" Bunun üzerine tekrar Ulrich'e dönüp devam etti: "Senin iki şahıs öğretin çok ilgimi çekiyor, çünkü ben de millete durup durup insanı ancak iki şekilde sevebilirsiniz diyorum: Teoride veya senin deyiminle hayal edilen bir şahıs olarak da sevilebilir ama pratikte ona katı ve sert davranmak lazımdır! Kadın ile erkek arasında da hayatın her alanında durum böyledir! Mesela ayakları yere sağlam basmayan sevgiler besleyen şu pasifistlerin bu konuda en ufak fikirleri yok, bir teğmen bile aşktan o acemilerin on misli fazlasını anlar!"

Stumm von Bordwehr ciddiyetiyle, konuşmasındaki dengeyle ve Agathe'nin de aralarında bulunmasına rağmen kadını itaate mahkûm ederken sergilediği cesaretle başına önemli bir şeyler gelmiş ve bunların üstesinden gelmeye uğraşırken başarısız da olmamış bir adam intibaı uyandırıyordu. Ama Ulrich durumu hâlâ kavramamıştı ve bir teklifte bulundu: "Öyleyse hakikatte aşk hangi şahsa yöneliktir ve hangi şahıs yalnızca figürandır, sen karar ver!"

"Benim boyumu aşar," diye sakince belirten Stumm purosundan bir fırt daha çekip soğukkanlılıkla ekledi: "Güzel konuşmalarını tekrar duyduğuma sevindim, gelgelelim bütüne bakınca, acaba konuşmak senin tek meşgalen mi, diye sormadan edemiyor insan. İtiraf etmeliyim ki ortadan kaybolduktan sonra, Tanrı biliyor ya, seni daha önemli işler üzerinde çalışırken yakalarım diye ümit etmiştim!"

Ulrich, "Stumm, bu da önemli!" diye haykırdı. "Dünya tarihinin hiç yoksa yarısı aşk tarihidir! Tabiî ki aşkın bütün türlerini birlikte sayacaksın!"

General istemeye istemeye başıyla onayladı. "Öyle olabilir." Yeni bir puro kesip yakma uğraşının ardına saklanıp homurdandı. "Ama o zaman diğer yarısı da öfke tarihidir. Öfkeyi de hafife almamalı! Birkaç zamandır aşk mütehassısı oldum, bilirim böyle şeyleri!"

Ulrich nihayet, dostunun değiştiğini anladı ve merak içinde ondan, başına gelenleri anlatmasını rica etti.

Stumm von Bordwehr karşılık vermeden bir süreliğine, önce ona, sonra Agathe'ye baktı ve nihayet gerginlikten mi yoksa zevkten mi geciktirdiği pek seçilemeyen bir cevap verdi: "Senin meşgalelerine kıyasla belki konuşmaya değer bulmayacağın bir şey. Olan şu: Paralel Faaliyet bir hedef buldu!"

Gerçek olmasa da fazlasıyla ilgi gösterilmiş bir konuda verilen bu haber sıkı sıkıya kapatılmış bir tecridi bile delip geçecek cinstendi; Stumm, söylediklerinin yarattığı etkiyi görünce kısmetiyle barışıp havadis vermekteki eski, safdil sevincine tekrar kavuştu ve onu uzunca bir süre korudu. "Tercihine göre şöyle de söyleyebilirim: Paralel Faaliyet bir son buldu!" diye lütufkâr bir ikramda bulundu.

Gayet tesadüfi gelişmişti tüm bunlar: "Hiçbir şey olmadığı hâlde sürekli bir şeyler olması gerektiğini düşünmeye hepimiz çok alışmıştık," diye anlattı. "Derken ansızın birisi yeni bir teklif yerine bir haber getirdi, bu yıl sonbaharda bir Dünya Barış Kongresi düzenlenecekti, hem de bizim ülkemizde!"

Ulrich, "Tuhaf!" dedi.

"Niye tuhafmış? Bundan hiç haberimiz yoktu!"

"Ben de ondan bahsediyorum ya."

Stumm von Bordwehr, "Bu konuda da hepten haksız sayılmazsın," diyerek ona katıldı. "Hatta son iddialara göre yurtdışından yayılan bir habermiş. Leinsdorf ve Tuzzi, vatanseverlik faaliyetimize karşı bir Rus, hatta imparatorluk Almanlarının bir entrikasının söz konusu olabileceğini tahmin ediyorlar. Hazırlanmak için dört yıl vaktimiz varken bize hiç niyetlenmediğimiz bir şeyi aceleyle yaptırmaları gayet muhtemeldir. Bu konudaki görüşler muhtelif olsa da, daha fazla bilgi almak için derhal bütün makamlara yazmamıza rağmen hakikati tespit ettiremedik. Tuhaftır ki dört bir yanda herkes bu pasifist kongreden haberdarmış –bütün dünya biliyor, seni

temin ederim! Özel şahıslar olduğu kadar yazı işleri ve resmî daireler de dâhil!– ne var ki haberin bizden çıktığı ve dünya çapındaki büyük faaliyetimizle alâkalı olduğu farz edilmiş veya etrafa bu şekilde bir söylenti yayılmış, bizim cephеden hiçbir soruya ve danışma talebine doğru dürüst bir cevap gelmeyince de şaşırıp kalmışlar. Belki birisi bize şaka yapmıştır; Tuzzi barış kongresi davetiyelerinden birkaçını çaktırmadan temin edebilmiş: İmzalar gerçi son derece âdi birer taklitten ibaret ama mektup kâğıdı ve üslup çok sahici olmuş! Elbette bunu fark edince hemen polise başvurduk, polis bütün bu icraatın kaynağının ülkemize işaret ettiğini süratle ortaya çıkardı, bu arada anlaşıldı ki ülkemizde gerçekten de sonbaharda dünya barış kongresi yapmak isteyen birileri varmış –pasifist bir roman yazmış kadının teki bilmem kaç yaşına giriyormuş veya şayet öldüyse, sağ olsa kaç yaşına girermiş: Gelgelelim çok geçmeden bu şahısların bizimle ilgili dedikodularla ispatlanabilir en ufak alâkaları olmadığı meydana çıktı, böylelikle olayın failleri yine karanlıkta kaldı." Stumm önemsemeyerek ama başarıyla sona erdirilmiş bütün hikâyelerin insana verdiği tatminle konuşmuştu. Zorlukları anlatmanın yoruculuğu yüzüne gölgeler düşürmüştü, bununla beraber güneşe benzeyen tebessümü bu çaresizliği yarıp geçti ve Stumm hem tarafsız hem temiz yüreklilikle küçümseyici bir tavır takınarak şunları ilave etti: "İşin en garip tarafı, bütün dünya böyle bir kongre yapılmasına razı olmuş veya en azından kimse hayır demek istememiş! Şimdi sorarım sana: Geriye hangi çare kalıyor, hele de bütün dünyaya örnek olacak bir teşebbüste bulunacağımız peşinen söylenmiş ve parolamızın eyleme geçmek olduğu sürekli ifade edilmişken?! İşin sonunda, iki hafta boyunca deli gibi çalışmamız gerekti ki şartlar başka türlü olsaydı nasıl bir manzara ortaya çıkacaksa şimdi de hiç olmazsa görüntüde öyle olsun. Böylelikle Prusyalıların –işin arkasında Prusyalılar varsa tabiî!– organizasyondaki üstünlüğüyle boy ölçüşebileceğimizi gösterdik. Şimdi de buna şenlik arifesi diyoruz. Siyasî kısma hükûmet bakıyor, faaliyette çalışan bizlerse daha ziyade şenlik ve kültürel tarafları hallediyoruz, çünkü böyle işler bakanlıklar için fazlasıyla sıkıntılıdır–"

Ulrich hikâyenin sonuna gülmeden edemese de ciddiyetle, "Ama öyle veya böyle, tuhaf hikâye!" diye belirtti.

General memnuniyetle, "Tarihî bir tesadüf işte," dedi. "Böylesi yanıltmalar çoğu zaman önemli olmuştur."

Ulrich temkinli, "Ya Diotima?" diye sordu.

"Eros ile Psykhe'yi derhal bir kenara koymak zorunda kaldı, bir ressamla beraber kostümlü merasim alayını tasarlıyor. Adı da 'Avusturya ve Macaristan Halkları İç ve Dış Barışın Taraftarıdır' olacak," diye anlatan Stumm, Agathe'nin dudaklarının da gülümsemek üzereymişçesine gerildiğini görünce bu kez yalvarırcasına ona döndü. "Yalvarırım, hanımefendi, hiç itiraz etmeyiniz, onun da etmesine izin vermeyiniz!" diye rica etti. "Zira şimdilik kutlamalar adına tek belli olan, kostümlü merasim alayı ve muhtemelen askerî geçit yapılacağı. Tirol Piyadeleri Ring Caddesi'nde yürüyecekler, zira yeşil pantolon askıları, horoz tüyleri ve uzun sakallarıyla pitoresk bir manzara sunuyorlar; sonrasında da Monarşi'nin bira ve şarapları sair dünyanın bira ve şaraplarına teveccüh gösterecek. Ama mesela yalnızca Avusturya-Macaristan bira ve şarapları sair dünyanınkilere teveccüh göstersin de Avusturya'nın sevecen karakteri daha da yüce bir konukseverlikle ortaya çıksın diye onlardan gelecek teveccühten vaz mı geçilsin, yoksa bizimkilere teveccüh göstermeleri için yabancı menşeli bira ve şaraplar da yürüyüşe dâhil mi edilsin; bunun için gümrük ödesinler mi yoksa ödemesinler mi, bu konularda bile mutabakata varılamadı. Kesinleşen bir şey var ki bira fıçılarının taşındığı arabalar ve atları üstünde eski Alman kostümleriyle oturan insanların olmadığı bir merasim alayı bizde vaki olamaz, hiç olmamıştır da; ayrıca eski Alman kostümlerinin henüz eskimediği, hatta ancak günümüzde giyilen smokinler kadar eski göründüğü Ortaçağ'da bu işler nasıl yapılmış, tasavvur dahi edemiyorum!?"

Bu soru yeterince takdir gördükten sonra Ulrich daha sakıncalı birini sordu: "Bütün bunlara imparatorluktaki Alman olmayan milliyetler ne diyecekler, bilmek isterim!"

Stumm keyifle, "Orası kolay; birlikte yürüyecekler!" diyerek onu temin etti. "Çünkü yürümezlerse Bohemyalı bir hafif süvari alayına emir verir ve onları Hussit savaşçıları gibi giydirip merasime katarız, bir mızraklı süvari alayını da Viyana'yı Türklerden kurtaran Polonyalılar gibi giydirerek yanlarına koyarız."

Ulrich tereddütle, "Ya Leinsdorf bu planlara ne diyor?" diye sordu.

Stumm üstteki bacağını indirip öbürünün yanına koydu ve ciddileşti. "Pek bayıldığı söylenemez," diye itiraf etti ve Kont Leinsdorf'un asla "merasim alayı" lafını ağzına almayıp "gösteri" demekte inat ettiğini anlattı. Ulrich, "Herhâlde hatırında şahit olduğu gösteriler vardır hâlâ," dedi, Stumm da ona katıldı: "Bana sık sık şöyle der," diye anlattı, "halkı sokağa döken, büyük bir sorumluluğun altına girmiş olur, general! Sanki ben bunun lehinde veya aleyhinde bir şey yapabilirmişim gibi! Şunu da bilmelisin ki kontla birkaç zamandır oldukça sık bir araya geliyoruz–"

Stumm soru sorulmasına vakit tanımak ister gibi ara verdiyse de ne Agathe ne Ulrich soru sorunca dikkatle devam etti: "Kont hazretleri bir gösteri yüzünden daha mağdur olmuş. Geçenlerde B...'deki bir seyahatinde, hem Çeklerden hem Almanlardan neredeyse sopa yiyormuş."

Agathe ilgi duyarak, "O niyeymiş?" diye haykırdı, Ulrich de merakını gizlemedi.

Stumm, "Çünkü arabulucu olduğu biliniyor!" diye belirtti. "Zira barış ve insan sevgisi gerçekte basit meseleler değildir–"

Agathe gülerek, "Elmacı kadınınki kadar!" diye araya girdi.

"Aslında ben şekerleme dükkânındaki kadar diyecektim," diye onu düzelten Stumm, Ulrich'e yönelik sakıncalı azarlarına Leinsdorf'a yönelik takdiri de ekledi: "Buna rağmen onun gibi bir adam, karar verildiği vakit üstüne düşen resmî görevi tam olarak yerine getirecektir!"

Bunun üzerine Ulrich, "Ne göreviymiş o?" diye sordu.

General, "Ne olursa!" diye temin etti. "Merasim tribününde imparatorun yanında oturacak; tabiî majesteleri merasim tribününe otururs a, ayrıca halklarımızın biat metnini de tasarlıyor ve zat-ı şahanelerine teslim edecek. Şimdilik hepsi bundan ibaret olsa da eminim ki bu kadarıyla kalmayacaktır, çünkü kontun bir tasası kalmadı mı hemen yenilerini icat eder: İşte böyle azimli bir mizacı var! Ayrıca seninle konuşmak istiyor," diye de deneme amaçlı araya sokuşturdu.

Ulrich duymazdan gelmiş gibi görünse de aslında dikkat kesilmişti.

İşkillenerek, "Hiç Leinsdorf'un 'üstüne' resmî görev 'düşer' mi?!" diye sordu. "O, ömrü boyunca bayrak direğinin tepesindeki düğme olmuştur!"

General Stumm çekinceli, "Evet–" dedi. "Benim aslında bir şey söylemişliğim yok; o tabiî ki daima kibar takımından birisi olarak kalacaktır. Ama bak, mesela geçenlerde Tuzzi beni bir kenara çekip gizlice dedi ki: 'General! Kapkaranlık bir sokakta adamın biri bana sürtünse kenara çekilirim ama aynı durumdayken bir de nazikçe saatin kaç olduğunu sorarsa sadece saate uzanmakla kalmam, silahımı da çekerim!' Buna ne buyurursun?"

"Ne buyuracağım? Alâkasını anlamadım!"

Stumm, "Hükûmetin davranışlarındaki dikkat işte," diye açıkladı. "Leinsdorf'un aklında nihayetinde daima kendi fikirleri varken; hükûmet dünya barışı kongresinde bütün ihtimalleri düşünür."

Ulrich aniden meseleyi kavradı. "Yani kısacası, Leinsdorf'tan korktukları için onu alaşağı mı edecekler?!"

General doğrudan cevap vermedi. "Benim üzerimden sana, kuzinin Tuzzi'yle aranı yine eskisi gibi iyi tutman ve milletin böylece neler olduğunu öğrenmesi için ricada bulunuyor: Ben dosdoğru söylüyorum, o tabiî ki daha çekinceli ifade etmişti," dedi. Biraz tereddütten sonra da af dilercesine ekledi: "Ona her şeyi söylemiyorlar ki! Ne yaparsın, bakanlıkların alışkanlığı, biz de aramızda birbirimize her şeyi söylemeyiz!"

Bu sefer de Agathe, "Acaba ağabeyimin kuzinimizle ne gibi ilişkileri vardı?" diye sordu.

Hoşça şaka ettiğine dair dostane bir yanılgıya kapılan Stumm her şeyden bîhaber, "Onun gizli aşkıdır!" deyip bu kez de Ulrich'e cesaret vererek ilave etti: "Aranızda ne olup bitti bilmem ama onun bu yüzden üzüldüğü kesin! Dediğine göre sen öyle vazgeçilmez kötülükte bir vatansevermişsin ki aramızda kendini rahat hissetmesi gereken bütün vatan düşmanlarının pek bir hoşuna gitmen gerekirmiş. Ne kadar kibar, değil mi? Ne var ki sen inatla bu denli geri çekilmişken o da tabiî ki ilk adımı atamıyor!"

O an itibariyle vedalaşmaları biraz kestirme oldu, zenite yükseldikten sonra parıltısız batmak zorunda kalması Stumm'u pek müteessir etti.

Böylelikle Ulrich ile Agathe yüz ifadelerini nihayet tekrar neşelendirip generalin çehresini de sevimli bir allığa boyayan bir şey öğrenmiş oldular. General, vaktinde aklına gelmesinden memnun, "Bu arada Feuermaul'den kurtulduk!" dedi ve şairin insan sevgisini küçümseyerek ekledi: "Zaten varlığının manası da kalmamıştı!" Son toplantıda alınan, kimse kimseyi başkalarının fikirleri uğrunda ölmeye zorlayamazsa da herkes kendi fikirleri için ölebilir şeklindeki "tiksinti uyandıran" karar, işte bu son derece barışçıl karar dahi, görüldüğü kadarıyla, mazide kalmış diğer tüm kararlarla beraber rafa kaldırılmış ve generalin itirazı üzerine zapta bile alınmamıştı. Stumm bu söylediklerini, "Kararı yayınlayan bir dergiyi sümenaltı ettik; zaten böylesi abartılı gevezeliklere kim inanır artık!" diye tamamladıysa da pasifist bir kongreye hazırlandıklarına bakılırsa yaptıkları pek anlaşılır durmuyordu. Agathe gençlere az da olsa sahip çıktı, Ulrich bile dostuna, olayda Feuermaul'ün kabahatinin olmadığını hatırlattı. Stumm da zorluk çıkarmayıp hamisi hanımefendinin evinde tanıştığı Feuermaul'ün harika bir insan olduğunu teslim etti. Takdirle, "Her şeyle çok ilgili! Ve gerçekten de tüm kalbiyle iyi bir insan!" diye haykırdı.

Ulrich yine, "Ama varlığı o zaman kongre için kesinlikle takdire şayan bir zenginlik olurdu!" diye itiraz etti.

Bu arada ciddi ciddi gitmeye hazırlanan Stumm başını hararetle iki yana salladı. Kararlılıkla, "Hayır! Asıl meselenin ne olduğunu öyle kısa yollu ifade edemem," dedi. "Ama kongrenin suyu çıkarılmamalı!"

68

BİR KAKANYA ŞEHRİNİN TASVİRİ

"GENERAL VON STUMM ORTAYA BİR BOMBA ATAR" BÖLÜMÜNÜN BAŞKA BİR VARYANTI (TASLAK METNİNDEN)

Ulrich ile Agathe, gerçi asla gerçekdışı ve dünyaya gözleri kapalı olmasa da pekâlâ olağandışı ve belirgin bir ışığın içinde, kapalı kristal levhalar ardında yaşarlarken bu dünya gerçekten de her sabah yeni günün envâiçeşit ışıklarıyla yıkanıyordu. Her sabah şehirler ve köyler uyanıyor ve bu uyanış, nerede uyanırlarsa uyansınlar, Tanrı biliyor ya hep aynı şekilde oluyor, iki kıta arasında yolculuk için denize açılmış devasa bir buharlı geminin sahip olduğu aynı yaşama hakkıyla küçük kuşlar bir daldan öbürüne uçuyordu. İşte dünyada olup bitenlerin hepsi de böylelikle hem yeknesak ve basitleştirilmiş hem de hiçbir faydası olmayan sayısız şekillerde değişime uğramıştır; çocukluktaki muhteşem ama kısıtlı resimli kitapları andıran çaresiz ve mutlu bir mebzuliyet içindedir. Zaten Ulrich ile Agathe de kendi dünyalarının kitabının açıldığını hissediyorlardı, zira B... de babalarının yaşayıp öldükten sonra ikisinin birbirlerine kavuştukları şehirden başka bir yer değildi.

General manidar, "Bütün bunların aksi gibi B...'de olacağı ne vardı sanki!" diye tekrarladı.

Ulrich, "Bir ara sen de oradaki garnizonda bulunmuştun," dedi.

Agathe, "Şair Feuermaul de orada doğmuş," diye ekledi.

Ulrich, "Doğru!" diye haykırdı. "Tiyatro binasının arkasında! Şair olma hırsı da herhâlde oradan. O tiyatroyu hâlâ hatırlar mısın? Seksenli veya doksanlı yıllarda, etraflarını süslü şekiller ve heykel tezyinatıyla donattığı çoğu büyük şehre böylesi tiyatro kutuları koymuş bir mimar yaşamış olmalı. Feuermaul de bu örgü ve dokuma şehrinde dünyaya gelmekle isabet kaydetmiş: Hâli vakti yerinde bir kumaş komisyoncusunun oğlu olmuş. Hatırlıyorum da bu aracı tüccarlar bilmem hangi sebeptendir imalatçıların kendilerinden daha çok kazanıyorlardı; baba, Macaristan'da güherçileyle midir yoksa Tanrı bilir hangi cinayet mamulüyledir, daha da büyük ve yeni bir hayata başlamadan önce Feuermaul'ler B...'nin en zenginleri arasındaydı: Sen de bana Feuermaul'ü sormak için geldin, değil mi?" diye sordu.

Dostu, "Pek sayılmaz," diye cevap verdi. "Öğrendim ki babası harbiye nezaretine büyük barut sevkiyatları yapıyormuş. Böylelikle oğlunun insan sevgisine daha en başında ket vurulmuş oluyor. Karar tali bir mesele olarak kalacak, bana güven."

Ama Ulrich dinlemiyordu. Gayet gündelik konuşmalara katılmak çoktandır mahrum kaldığı bir zevkti; anlaşılan Agathe için de öyleydi. Ulrich yine, "Üstelik şu eski B... şehri fena bir şehirdir," diye başladı. "Merkezdeki bir dağın üstünde eski ve çirkin bir kale var, kazamatları 18. yüzyılın ortasından 19. yüzyılın ortalarına kadar devlet hapishanesi olarak kullanılmış ve kötü nam salmış aslında ama bütün şehir bununla gurur duyuyor!"

General nazikçe, "Lachberg* (Spielberg, Gnadenberg)," diye doğruladı.

Agathe, "İyi bir gülüş dağıymış!" diye haykırdı ve Stumm bu kelime oyununu zekice bulup B...'deki garnizonda iki yıl bulunmasına

* *Berg*, Almancada "dağ" demektir. *Lachberg*, "gülüş dağı"; *Spielberg*, "oyun dağı"; *Gnadenberg* ise "merhamet dağı" manasına gelir. Ulrich'in bahsettiği dağın ismi veriliyor, parantez içindekiler de taslaktaki diğer alternatiflerdir. –*ç.n.*

rağmen bahsedilen ilişkiyi keşfetmemiş olduğunu belirtince, sıradan davranmaya ihtiyaç duyduğu için sinirlendi.

"Hakiki B... tabiî ki fabrika şehri, kumaş ve iplik şehri olandır," diye devam eden Ulrich Agathe'ye döndü. "Upuzun ama dar ve pis kutulara benzeyen evlerdir onlar, sayısız pencere boşlukları, avlu duvarları ile demir kapılardan ibaret sokakları; geniş olsa da, aşınmış ve ümitsizce kıvrılan caddeleri vardır!" Babasının ölümünden sonra o semte birkaç kez uğramıştı. İmparatorluğun kirli bayraklarının asılı olduğu yüksek bacalar gözünde canlandı, sonra hafızası ansızın kır kesimine kaydı, orası da gerçekten hemen fabrika duvarlarının ardında başlıyordu; bölgenin, baharda siyah ile kahverengi arası bir renkte yarılan toprağı ağır, yağlı ve verimliydi, köyleri ve yalnızca cırtlak renklere boyanmakla kalmayıp âdeta anlaşılmaz seslerle ciyaklayan evleri yol kenarında öylece duruyordu. Alçakgönüllü olmakla birlikte yabancı ve esrarengiz bir çiftçi kasabasıydı burası, sanayi (şehrin işgüzarlığı) erkek ve kadın işçilerini buradan emiyordu, çünkü kendisine asgarî refahı dahi çok görmüş geniş arazilerin sahiplerinin uçsuz bucaksız şeker kamışı plantasyonları arasında sıkışıp kalmıştı. Her sabah fabrika sirenleri bu köylerden sürüyle çiftçiyi şehre çağırıyor ve hepsini akşam yine kıra gönderiyorsa da, fabrikaların yağlı pamuk tozundan yüzleri ve parmakları kararmış bu Çek kökenli insanların yıllar geçtikçe giderek daha da fazlası şehirde kalmaya başlayınca şehrin mevcut küçük Slav burjuvasını alabildiğine büyütmüştü.

Bundan ötürü şartlar zorlaştı, çünkü şehir nüfusu Alman'dı. Hatta en uç kısmı bile Almanca konuşulan bir adada yer alıyor, 13. yüzyıldan bu yana Alman tarihinin şanlı hatıralarıyla iç içe bulunuyordu. İyi Avusturyalıların henüz Napoli'de doğabildiği günlerde, oradaki Alman okullarında Türk vaizi Kapristan'ın* Hussitlere karşı vaaz verdiği, Habsburg ve Macar hanedanları arasında 1364 yılında Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin temelini atan karşılıklı veraset anlaşmasının tam olarak burada yapıldığı, İsveçli'lerin ...? Savaşı'nda bu cesur şehri koca bir yaz boyu kuşatıp fethedemedik-

* 1456 yılında Türklerin Belgrad'ı kuşatmasında, Türkler aleyhine verdiği vaazlarla hem askerleri hem kumanda kademesini coşturmuş vaiz. –*ç.n.*

leri de öğretiliyordu, gerçi Yedi Yıl Savaşı'nda Prusyalıların da burayı fethetmeyi başardıkları söylenemezdi. Elbette bu sayededir ki şehir, Çeklerin gururlu Hussit hatıralarıyla da, Macarların bağımsız tarihî hatıralarıyla da, hatta muhtemelen Napolililerin, İsveçlilerin ve Prusyalıların hatıralarıyla da iç içe geçmişti, öte yandan şehrin Alman olmayan okullarında buranın aslında Alman olmadığına dair işaretler de eksik kalmıyordu: "Almanlar yabancıların geçmişlerini bile kendilerine mâl eden hırsız bir halktı." Engellenmemesi tuhaf olmakla beraber bu, Kakanya'nın halkları bilgece yatıştırma tavrının gereğiydi. Kakanya'da böyle birçok şehir vardı, hepsi de birbirine benzerdi. En yüksek noktasına bir hapishane, ikinci en yükseğine piskoposun köşkü konmuştu, etrafta da şehre muntazaman dağıtılmış on kadar manastır ve kışla bulunuyordu. "Devletin mecburiyetleri" de denen bu işler yoluna kondu muydu, birlik ve bütünlük ifrata vardırılmıyordu, çünkü Kakanya ya şu ya bu şeklindeki her ihtimale karşı büyük tarihî tecrübelerden doğmuş güvensizlikle yanıp tutuşmaktaydı, tevekkeli dünyanın da, daha nice zıtlıklar olduğundan şüphelenip nihayet o zıtlıklar yüzünden harap olması boşuna değildi. Kakanya'nın hükûmet düsturu "hem şu, hem bu" veya tercihen en bilgece yatıştırma tavrıyla "ne şu, ne bu" idi. İşte o yüzdendir ki Kakanya'da, basit insanların gereksiz yere çok fazla şey öğrenmesi dikkatli bir tutum değildir görüşü temsil ediliyor, iktisadî durumlarının mübalağalı bir seviyeye çıkmasına da değer verilmiyordu. Ne veriliyorsa çok malı olanlara veriliyordu, çünkü onlara göre fazla mal göz çıkarmaz, ayrıca birilerinin işe yarar bir tarafları varsa kendiliğinden ortaya çıkacağı farz edilirdi, zira adam yetiştirmek için direnç birebirdi.

Nitekim yaşananlar şunlar oldu: Rakipler arasından birçok adam çıktı, B...'deki sermaye ve kültür sahipleri de Alman olduğundan Almanlar, devlet desteğiyle gitgide daha çok zenginliğe ve kültüre kavuştular. B... caddelerinde gezdiğiniz zaman fark ediliyordu ki sayısı bir elin parmaklarını geçmeyen ve geçmiş zamana tanıklık edip ayakta kalan güzel mimari eserler, müreffeh burjuvayı kıvandırırcasına Yeniçağ'ın birçok tanığının arasında duruyor, salt Gotik, Rönesans veya Barok üslubu olmakla da yetinmeyip aynı anda hepsini birden barındırma fırsatından faydalanıyorlardı. B... ,

Kakanya'nın büyük şehirleri arasında en zenginlerinden biriydi ve zenginliğini mimarisiyle de ifade ediyordu, öyle ki ormanlık ve romantik muhitler bile müreffeh villaların kırmızı kuleciklerinden, arduaz rengi girintili çıkıntılı çatılarından ve barbakan benzeri duvar saçaklarından nasibini alıyordu. Ulrich memleketine düşman bir havayla, "Ne muhit ama!" diye düşündü, düşündüğünü de dile getirdi. B..., iki nehrin çatalında yer alıyordu ama çatal çok geniş ve oynaktı, nehirler de öyle pek nehir falan sayılmazdı, yer yer geniş ve mutedil birer dere, yer yer de durgun olmakla beraber gizlice akan sular hâlindeydi. Coğrafyası da basit değildi, başta bahsedilen kır kesimi bir yana konursa, başka üç parçası daha bulunuyordu. Bir tarafta üzerinde bazı akşamlar narin gümüş ve narenciye renklerinin dans ettiği, hasretle uzanan geniş bir düzlük; öbür tarafta çalılık, ağaçlık ve tam Almanlara mahsus ormanlık tepelerin olduğu bir arazi vardı (işe bakın ki Alman tarafı burası değildi); arazi yakındaki yeşilden uzaktaki maviye ilerliyordu; üçüncüsündeyse, Nasıra'ya benzeyen neredeyse muazzam bir tekdüzelikte kel ve kahramanca bir coğrafya vardı, griye çalan yeşil ve yuvarlak tepeliklerinde koyunlar otlatılıyor, kahverengi mezraları köylü evlerinin alçak pencerelerinden sızan yemek duasının mırıltılı şarkısıyla benzerlikler gösteriyordu.

Ortasında B... şehrinin olduğu bu tatlı Kakanya muhiti, hem dağlık hem düz olmasıyla, güneşinin de gölgesinin de eksik kalmamasıyla ve alçakgönüllülük kadar kahramanca bir büyüklük de barındırmasıyla övülebilirse de, her tarafında bunların her birinden eksik bir parça bulunduğundan, bütüne bakıldığında ne öyle ne böyle denecek bir şehirdi. Sakinleri şehri güzel mi bulurlar çirkin mi, buna karar vermek de mümkün değildi. İçlerinden birine, B... çirkin, dense, kesin, "Ama şu kızıl dağa baksanıza, ne kadar güzel, hele sarı olanı yok mu... ya şu kara tarlalar!.." diye karşılık verirdi. O daha bu şehevî isimleri sayarken de siz manzaranın dikkate değer olabileceğini itiraf etmek zorunda kalırdınız. Ama güzel deseniz, kültürlü bir B...'li gülüp geçer ve İsviçre'den veya Pireneler'den yeni döndüğünü, B...'nin Bükreş'le bile kıyas kabul etmeyecek zavallı bir kasaba olduğunu anlatırdı. Ama onlara varlıklarını idrak ettiren, duyguların şu alacakaranlığı, kendilerini güvende hissederek içi-

ne gömüldükleri erkenden yozlaşan bir huzurun şu huzursuzluğu da besbelli Kakanya'ya mahsustu. Bu insanlar için her şey hem heves hem isteksizlikti dense, bunun günümüzü de ne kadar zaman öncesinden tarif ettiği fark edilecektir, çünkü bütün devletlerin en mülayimi bazı konularda devrinin önünden gizli gizli ve hızla akın ediyordu. B...'de ikamet eden insanlar kumaş ve iplik imalatıyla, kumaş ve iplik imal eden veya satan insanların ihtiyaç duyduğu her şeyin imalat ve ticaretiyle ve nihayet hukukî ihtilafların, hastalıkların, bilgilerin, eğlencelerin ve büyük bir şehrin ihtiyaçları arasında sayılacak daha nicelerinin imalat ve tedavisiyle geçiniyorlardı. İçlerinde hâli vakti yerinde olan her bir sakininde de, dünyada bu şehirden gelen birinin yine bu şehirden gelen başka birine rastlamadığı tek bir güzel ve meşhur mekân olmaması gibi bir nitelik vardı, tekrar eve dönmelerinin sonucunda hepsi, içlerinde hem uzaklardan birçok şey taşıyor hem de bütün büyük yerlerin nihayetinde B...'ye varacağına dair tekinsiz bir kanaat besler oluyordu.

Kumaş ve iplik imalatından, çalışkanlık, tutumluluk, bir şehir tiyatrosu, gezgin ünlülerin konserleri, balolar ve davetlerden ileri gelen böylesi bir durum aynı araçlarla aşılmaz. Belki onu aşmak isyankâr işçilerin iktidar mücadelesiyle veya üst tabakaya karşı mücadeleyle yahut da dünya piyasası uğruna başka milletlerin verdiği türden emperyalist bir mücadeleyle, kısacası haklı kazançla değil, yaşam sıcaklığının uyanık kaldığı hayvanlara yaraşacak bir ganimetin kalıntısıyla başarılabilirdi. Kakanya'da nice paralar haksızca kazanılıyor ama hiçbir şey ganimet olarak geçmiyordu, bu devlette suç işlenmesine izin verecek olsalar, suçların yalnızca üst makamlarca müsaade edilen suçlular tarafından işlenmesine bilhassa dikkat edilirdi. Bu, B... benzeri bütün şehirlere alçak tavanlı büyük bir salon görünümü vermekteydi. Her büyücek şehrin etrafını, cephane dolu kulelerden bir çember sarmalıyor, ordu bu kulelerin içlerinde mühimmatını muhafaza ediyordu, mühimmat ani bir hamlede şehrin koca bir semtini harabeye çevirecek kadar büyüktü ama her cephane kulesinde silahlı muhafızlarla ve sarılı siyahlı bir bariyerle vatandaşların başına bir bela gelmemesi için tedbir alınmıştı. Polis de subaylarınki kadar uzun olup yere kadar uzanan kılıçlarla donatılmıştı, nedenini artık kimse bilmiyordu,

herhâlde itidal gereğiydi, zira polis kılıcını bacaklarının arasına girmesin diye bir eliyle daima sıkıca tutmak zorundaydı, suçluları da ancak öbür eliyle takip edebilirdi. Büyüyen şehirlerde, istikbali olan inşaat sahalarında devlet tarafından büyük bir ferasetle etrafı duvarla çevrilmiş devasa dikdörtgen alanlarıyla sonraları gelişimi sekteye uğratan askerî hastaneler, üniforma depoları ve garnizon fırınları inşa edilmesinin nedenini de kimse bilmiyordu. Buna asla, eski Kakanya'ya yöneltilen yersiz ithamlardaki gibi militarizm değil, sadece özü itibariyle düzenli olsa bile ancak, hayat bilgeliği ve dikkat denirdi, çünkü düzen sadece ve sadece düzenli olabilir, hâlbuki devletin başka hiçbir tutumunun bu konuda kesinliği yoktur. Bu düzen Kakanya'daki Franzisko Joseph* döneminde devletin alışkanlığı, hatta neredeyse bir parçası olmuştu; sessiz barış çağı biraz daha sürse ruhbana bile uzun birer kılıç verilirdi, zira hâkimler, deniz mahsulleri müfettişleri, mali müşavirler ve posta memurlarından sonra üniversite müfettişleri bile kılıç kuşanır olmuşlardı ve dünya çapında bambaşka bir zihniyet değişimi araya girmeseydi Kakanya'da kılıç belki de gelişip fikrî bir silaha dönüşecekti (bunun Almanya kıskançlığından ileri geldiği zannediliyordu. Yabancı devletlerse askerîleşmedendir, sanıyorlardı).

Sohbet kısmen fikir teatisi kısmen o fikirlere eşlik eden hatıralarla birlikte buraya kadar varınca General Stumm araya girdi: "Üstelik Leinsdorf dedi ki aslında papazlara da bir sonraki konkordatoda, kendilerinin de devlette bir mevki işgal etmelerinin işareti olarak kılıç verilmeliymiş. Sonra bunu paradoks bir cümleyle sınırlandırdı, küçük meçler de yeter, dedi, hani şu eskiden memurların taşıdığı sedefli ve altın kabzalı olanlardan."

"Sen ciddi misin?"

General cevaben, "Ciddi olan o," dedi. "Bana Otuz Yıl Savaşı'nda Bohemya'da papazların alt tarafı deri, yani gerçek bir ayin zırhı olan yaldızlı ayin cüppeleriyle ata bindiklerini gösterdi. Herkesteki devlet düşmanlığına pek bir kızgın, hatırladığına göre şatolarından birinin şapelinde böyle bir cüppe hâlâ muhafaza ediliyormuş. Bak, biliyorsun ki 61 anayasasının, liderliği memleketteki sermaye ve

* Habsburg Hanedanı'ndan Franz Joseph'in kastedildiği aşikârdır. –*ç.n.*

kültür sahiplerine nasıl verdiğinden ve bundan ortaya çıkanın koca bir hüsran olduğundan bahsedip durur–"

Ulrich gülümseyerek, "Onun yanına gitmek nereden esti aklına?" diye lafını kesti.

Stumm pek üstüne düşmeden, "Kısmet işte, Bohemya'daki arazilerinden dönünce," dedi. "Üstelik seni üç kez yanına rica etti, gitmedin. – – – 'Siz onun arkadaşı değil misiniz, neden onu çağırdığımda gelmiyor?' Benim de ona, 'Bana ısmarlamayı arzu edeceğiniz bir şey varsa kendisine iletirim!' diye teklifte bulunmaktan başka çarem kalmadı."

Stumm ara verdi.

Ulrich, "Neymiş–?" diye sordu.

"Şey, biliyorsun ki maksadını anlamak asla kolay olmuyor. İlkin Fransız İhtilali'nden bahsetti. Malum, Fransız İhtilali çoğu aristokratın kellesini aldı ama tuhaftır, B...'de neredeyse taşlanacak olmasına rağmen kont bu durumu doğru buluyor. Çünkü dediğine göre, *ancien régime*'in kendine göre hataları, Fransız İhtilali'nin de bazı hakiki fikirleri olmuş. 'Ama nihayetinde bütün bu çabaların sonucunda ortaya çıkan ne?' diye kendine sorup şunu söyledi: 'Mesela günümüzde posta daha iyi ve hızlı olsa da, postanın henüz yavaş olduğu eski devirlerde daha iyi mektuplar yazılırdı'. Veya: 'Günümüzde elbiseler daha pratik ve daha az gülünç olsa da maskeli baloyu andıran eski devirlerde elbiseler için kesinlikle daha iyi malzeme kullanılırdı'. At arabasından daha hızlı ve rahat olmasından ötürü uzunca seyahatler için bizzat otomobil kullandığını kendi de kabul ediyor ama bu dört teker üstündeki kalemliğin araba yolculuğundaki hakiki asaleti ortadan kaldırdığını iddia ediyor. Bence tüm bunlar gülünç ama doğru. Bir defasında, insanın ilerleme sürecinde bir ayağı ileri giderken öbürünün daima gerilediğini söyleyen sen değil miydin? Bugün elimizde olmadan her birimizin ilerlemeye aleyhtar bir tarafı var. Ha, Leinsdorf bir de dedi ki: 'General, eskiden gençlerimiz atlardan, köpeklerden söz ederlerdi, bugün fabrikatör çocukları beygir gücünden ve şasiden söz ediyorlar. İşte 61 anayasasından beridir liberalizm aristokrasiyi böylece kenara itti ama her şey yeni bir kokuşmayla kaplandı; hani olmaz ya, bir gün

sosyal devrim gerçekleşirse o da fabrikatör çocuklarının kellesini uçuracak ama işler düzelmeyecek!' Sanki içinden bir şeyler taşıyor! Başka biri olsa belki ne istediğini bilmediği söylenebilirdi!"

Ulrich, "Ama daha ancak millî ihtilâle ulaştık, değil mi? Ne istiyor, biliyor musun?" diye sordu.

"Drangsal, B...'deki olaydan sonra ona şu sözleri söyletmeye çalıştı: Kendini insana kaptırmanın asıl vakti şimdi olmalıymış; Feuermaul de demiş ki, direnişin Avusturyalısı olarak farklı milliyetleri bastıramamak Prusyalı olarak ülkesini askerlerin talim alanına çevirmekten evladır. Kontun tek cevabı, bunun reel politika olmadığı yönündeydi. Bir güç gösterisi talep ediyor, yani elbette sevgi gösterisi de olacaktır içinde, zira Paralel Faaliyet'in asıl fikri buydu. Bana dedi ki, 'General, birliğimizi göstermeliyiz; göründüğünden daha az çelişkili ama aynı zamanda daha az kolay olacaktır bu!'"

Bunu duyan Ulrich kendini kaybedip daha ciddi bir cevap verdi. "Söylesene," dedi, "şu Paralel Faaliyet zevzekliğinin şana da biraz çocukça geldiği olmuyor mu hiç?"

Stumm ona şaşkınlıkla baktı. Duraksayarak, "Orası öyle," diye cevap verdi. "Seninle veya Leinsdorf'la konuşunca bazen toyluk ediyormuşum veya sen uğurböceklerinin ölümsüzlüğü hakkında felsefe yapıyormuşsun gibi bir hisse kapılıyorum ama bu, konuyla alâkalı bir durum, değil mi? Ulvî görevlerin söz konusu olduğu yerde insan asla gerçekte olduğu gibi konuşamayacağı hissine kapılıyor!?"

Agathe güldü.

Stumm da güldü. "Ben de gülüyorum, hanımefendi!" diye belirtti görmüş geçirmiş bir tavırla fakat sonra yüzünü yine bir ciddiyet kapladı ve devam etti: "Ama aslına bakılırsa kont hazretlerinin söyledikleri o kadar da yanlış değil. Mesela senin liberalizmden anladığın nedir?" – bunları söyleyip tekrar Ulrich'e döndü ama cevabı beklemeyerek tekrar devam etti: "Bence insanları kendi hâllerine bırakmak gibi bir şey. Hem elbette senin de dikkatini çekmiştir; bu akım artık pek revaçta da değil. Liberalizmden ortaya çıkan sonuç, nasıl denir, saçmalıktan başka bir şey değil. Ama sadece o mu? Bana öyle geliyor ki insanların istediği bir şey daha var. Hâllerinden memnun değiller. Ben de değilim; eskiden güleryüzlü biriydim

mesela. Yaptığımız pek bir şey yoksa da hâlimizden memnunduk. Çalışmak fena değildi, çalışma saatlerinin dışında da ekarte oynanır veya ava gidilirdi, ne yaparsan yap belli bir kültür seviyesi vardı. Belli bir ahenk. Sana da öyle gelmiyor mu? Peki, bugün niye böyle değil? Kendime göre hüküm verecek olursam, zannederim, insanlar kendilerini çok zeki görüyorlar. Şnitzel mi yemek istiyorsun, aklına yiyemeyenler geliyor. Biri güzel bir kızın peşine mi takılıyor, aniden aklına aslında bilmem hangi meselenin çözümüne kafa yorması gerektiği geliyor. İşte bugün asla kurtulamadığımız o katlanılmaz entelektüelliktir bu, o yüzden de hiçbir iş düzgün yürümüyor. İnsanlar, farkında dahi olmadan gene yeni bir şey istiyorlar. Demem o ki, istedikleri artık karmaşık bir zekâ veya hayatta binlerce fırsata erişebilmek değil; zaten yaptıkları işten memnun olmak istiyorlar, bunun için muhtaç oldukları da yine bir iman veya bir itikat yahut da – muhtaç olduklarını nasıl nitelemelidir ki? Bir de senin fikrini duymak isterim!"

Ama söyledikleri, hummalı bir heyecana kapılmış Stumm'un konuşmaktan duyduğu zevkten ibaretti sadece, çünkü Ulrich daha kılını bile kıpırdatamadan Stumm bir sürpriz yaptı: "Buna elbette iman da demek mümkündür itikat da ama ben o konuda çok düşündüm ve tekruhluluk demeyi tercih ediyorum!"

Stumm fikir atölyesinin işleyişini sergilemeye devam etmeden önce alkış toplamasına yarayacak bir ara verdi, sonra yüzündeki ciddi ifadeye hem üstünlük taslayan hem de zevkten yorgun düşmüşçesine bir ifade karıştı. Arkadaşına, "Eskiden sık sık düzenin problemleri hakkında konuşurduk," diye hatırlattı, "dolayısıyla bugün bu konunun üzerinde durmaya gerek yok. Düzen dediğin, bir ölçüde paradoks bir kavramdır. Her düzgün insanın canı maddî, manevî düzen ister, öte yandan çok fazlasına da kimsenin tahammülü yoktur, hatta eksiksiz bir düzen deyim yerindeyse bütün ilerleme ve zevklerin berbat olması anlamına gelir. Bu da âdeta düzen kavramının bir parçasıdır. O yüzden kişi kendine sormalıdır: Düzen nedir? Düzensiz var olamayacağımız zehabına nereden kapılırız? Ayrıca aradığımız nasıl bir düzendir? Mantıkî mi, pratik mi, şahsî mi, genel mi, duygularda düzen mi, ruhta düzen mi yoksa

davranışta düzen midir? Fiiliyatta bir yığın karmakarışık düzen vardır; biri vergiler ve gümrüklerdir, diğeri dindir, bir üçüncüsü memuriyet nizamnamesidir, hepsini arayıp saymaya kalksak işimiz bitmez. Bildiğin gibi bunlarla çok uğraştım; sanmam ki dünyada benim son yıl yapmak zorunda kaldığım gibi mesleğini bu kadar ciddiye alan çok sayıda general olsun. Ben kendi tarzımca kapsamlı bir fikir arayışına destek oldum gerçi ama nihayetinde ruhun düzene konması için koca bir evrensel sekreterliğe ihtiyaç olduğunu söyleyen sendin ve kendin de itiraf edeceksindir, böyle bir düzen, beklemekle gelmez! Öte yandan sırf bu yüzden de her şeye eyvallah edilemez!"

Stumm arkasına yaslanıp nefes aldı. İşin en zor kısmı dile getirilmişti artık, tavrındaki karanlık objektiflikten ötürü Agathe'den af dileme ihtiyacı hissediyordu ve bunu şu sözlerle yaptı: "Hanımefendi bağışlasınlar ama ağabeyinizle eski ve zor bir hesabımız vardı; gelgelelim konu şimdi hanımlar için de müsait bir hâl alacak, çünkü artık eskiden durduğum yerdeyim, insanların karmaşık bir zekâya ihtiyaçları olamaz, onlar yalnızca iman ve itikat etmek istiyorlar. Çünkü bunu bir tahlil edersek anlaşılacaktır ki insanın hedeflediği düzendeki en son mesele, o düzeni akılla tasvip edip etmemesidir; tamamıyla yersiz düzenler de vardır, mesela askeriyede daima üstün haklı olduğu iddia edilir, tabiî ondan daha kıdemlisi yoksa. Genç bir subayken nasıl olup da bunun fikriyatı kirletmek olduğunu iddia ederek söylenip durmuşum! Ya bugün gördüğüm nedir? Bugün buna liderlik prensibi diyorlar–"

Ulrich bu nutku bölerek, "Bunu da nereden çıkarttın?" diye sordu, çünkü bu fikirlerin salt Leinsdorf'la bir kere konuşmakla elde edilemeyeceğine dair içinde bir şüphe uyanmıştı.

Stumm çevik ve konusuna hâkim bir tavırla, "Herkesin istediği, güçlü bir liderlik! Bu da tabiî Nietzsche ve yorumcuları yüzünden geliyor akıllarına," diye cevap verdi. "Onlar ikili bir felsefe ve ahlak talep ediyorlar: İdare edenlere ayrı, edilenlere ayrı! Ama madem askeriyeden bahsediyorduk, şunu söylemem lazım; askeriye bizzat bir düzen unsuru olması hasebiyle kendini ispatlamakla kalmamış, bütün başka düzenler işe yaramadığında o daima el altında bulunmuştur!"

Ulrich lafı, "Belirleyici şeyler aklın ötesinde gerçekleşir, hayatın büyüklüğünün kökleri de irrasyonel olandadır!" diye devam ettirip kuzini Diotima'yı ezberinden taklit etti.

General bunu hemen anladıysa da alınmadı. "Evet, kuzininiz hanımefendi aşkın beyanatlarını deyim yerindeyse fazlaca özel olanda aramaya başlamadan önce bunları söylemişti." Bu açıklamayla Agathe'ye döndü.

Agathe susmuş, gülümsüyordu.

Stumm tekrar Ulrich'e döndü: "Leinsdorf sana da söylemiş midir, bilmem ama öyle veya böyle son derece doğru bir şey, zira onun iddiasına göre inançtaki asıl mesele kişinin daima aynı şeye inanmasıdır. Bu da aşağı yukarı benim demin tekruhluluk dediğim şeydir. Leinsdorf'a, 'Peki siviller bunu yapabilir mi?' diye sordum. 'Yapamaz,' diye de yanıtladım, 'siviller her yıl yeni kıyafetler giyerler, birkaç yılda bir de meclis seçimleri olur ki her defasında başka birini seçebilsinler: Dolayısıyla tekruhluluk ruhu daha ziyade askeriyede bulunabilir!'"

"Yani niyetlerini gerçekten hayata geçirecek şeyin daha fazla militarizm olduğuna ikna mı ettin onu?"

"Tanrı korusun, ben tek kelime etmedim! Bir tek ileriye dönük, Feuermaul'den vazgeçmekte uzlaştık, çünkü adamın görüşleri beş para etmez. Onun dışında Leinsdorf bana senin için bir dizi görev verdi–"

"Fuzuli!"

"Onun sosyal çevrelerle süratle irtibat kurmasını sağlamanı istiyor–"

"Bahçıvanımın oğlu hırslı bir parti üyesi, kendisine verebilirim–!"

"Bana göre hava hoş! Zaten sırf vazifeşinaslıktan olacak, çünkü bir defa kafasına koymuş. İkincisi de şu, onu olabildiğince çabuk ziyarete gidecekmişsin–"

"Birkaç güne seyahate çıkacağım!"

"O zaman dönünce gidersin–"

"Muhtemelen bir daha dönmeyeceğim!"

Stumm von Bordwehr, Agathe'ye baktı; Agathe gülüyordu, o da bundan cesaret aldı. "Delirdi mi?" diye sordu.

Agathe tereddütle omuz silkti.

Stumm, "Bak, bir daha özetleyeyim–" dedi.

Ulrich, "Dostumuz felsefeden bıkmış!" diyerek sözünü kesti.

Stumm öfkeyle, "Benim hakkımda kesinlikle böyle bir iddiada bulunamazsın!" diye kendini savundu. "Ne var ki felsefeyi bekleyemeyiz. – – – Gerçekten muazzam bir dünya görüşünün, aklı beklemeyeceğini iddia etmekten geri duramayacağım; gerçek bir dünya görüşü, tam aksine, adeta aklın karşısında konumlanmış olmalıdır, yoksa akla, karşısında diz çöktürecek duruma gelemez. Sivil hayat böylesi bir tekruhluluğu değişimde arar sürekli, askeriyedeyse âdeta daimi bir tekruhluluk vardır! Hanımefendi–" diyen Stumm gayretkeşliğine ara verdi, "benim militarist olduğumu zannetmesinler; tam aksine askeriye bana daima biraz kaba bile gelmiştir: Ama bu düşüncelerin mantığı insanı büyük bir köpekle oyun oynuyormuşçasına sarıveriyor, köpek de önce şaka yollu ısırır, sonra dişlerini geçirdi mi vahşileşir. Ben de ağabeyinize deyim yerindeyse son bir fırsat tanımak istiyorum–"

Ulrich, "Peki sence güç ve sevgi gösterisinin bunlarla alâkası ne?" diye sordu.

Stumm, "Tanrım, laf arasında unutmuşum," diye cevap verdi. "Şu sıralarda vatanımızda yaşadığımız bu millî galeyanlar elbette bir şekilde mutsuzluktan doğan bir sevginin güçlü galeyanlarıdır. Bu sahada, yani güç ve sevginin sentezinde de askeriye belli ölçüde örnek teşkil eder. İnsanın içinde öyle veya böyle vatan sevgisi olmalıdır, sevgisi vatana değilse, o zaman başka bir şeyedir. Demek ki neye olduğunu tespit etmek lazımdır. Buna örnek olarak şu an aklıma bir yıllık gönüllüler kelimesi geliyor: Bir yıllık bir askerin gönüllü olabileceğini kim düşünür: En az gönüllüsü odur hâlbuki. Yine de kanunun manasına göre o gönüllü olmuştur. İşte böyle bir manada insanların hepsini yine gönüllü kılmak lazımdır!"

69

AGATHE, ULRICH'İN GÜNLÜĞÜNÜ BULUR

Ulrich yanlarından ayrılan dostunu bizzat uğurlarken Agathe, içindeki isyanın inadına, yıldırım hızıyla karar verdiği şeyi hayata geçirdi. Daha Stumm araya girmeden önce, ikinci bir defa da onun yanındayken, çalışma masasının bir çekmecesinde darmadağınık duran kâğıtlar ilişmişti gözüne, her iki defasında da ağabeyinin belli etmediği fakat sohbet sırasında bu kâğıtlara atıfta bulunacakmış da bir türlü kararını veremiyor, hatta kendini bundan kasten alıkoyuyormuş intibaı uyandıran bir hareketiyle fark etmişti onları. Ağabeyine aşinalığı, bunu ona, sezdirmekten çok, gayet yerinde olarak tahmin ettirmişti; aynı şekilde, gizlenen şeyin muhakkak kendisi ve ağabeyiyle ilgili olduğunu da anlamıştı. O yüzdendir ki ağabeyi odadan çıkar çıkmaz çekmeceyi açtı; haklı veya haksız, çabuk kararların gerektirdiği, ahlâkî endişelere mahal bırakmayan bir hisle yaptı bunu. Fakat eline geçen, üzerleri defalarca çizilmiş, okunaksız ve alâkasız bu notlar, biraz sonra ihtiraslı merakına ağır bir zaman ölçüsü dayattılar.

"Aşk bir duygu mudur? Bu soru aşkın tüm tabiatının duyuş olması ne kadar kesin görünse de ilk bakışta manasız gelebilir; sorunun doğru cevabı da bir o kadar şaşırtıcıdır, çünkü aşkta en asgarî şey aslında duygudur! Aşk, salt duygu diye bakıldığında pek o kadar

şiddetli ve güçlü olmasa da her halükârda diş ağrısından daha az fark edilir."

Aynı şekilde şaşırtıcı olan ikinci not şöyleydi: "Bir adam köpeğini de sevebilir, karısını da. Bir çocuk köpeğini bir adamın karısını sevmesinden daha şefkatli sevebilir. Biri mesleğini sever, bir başkası politikayı. Ama herhâlde en çok sevdiklerimiz, genel durumlardır; kastettiğim –şayet nefret etmiyorsak– o durumların, içyüzü anlaşılmaz ve 'ahır hissi' diyebileceğim türden bir işbirliğidir: Nasıl ki bir at ahırında hoşnutsa, biz de kendi hayatımızda öyle hoşnuduzdur!

"Fakat birbirlerinden bu denli farklı bütün bu şeyleri, 'sevmek' diye aynı kelimeyle bağdaştırmak ne demektir?! Bu noktada aklımda şüphe ve alayın yanı sıra kadim bir düşünce yer ediyor: Dünyadaki her şey aşktır! Aşk dünyanın yumuşak, ilahî, üstü küllerle örtülü ama söndürülemez özüdür! 'Öz'den ne anladığımı nasıl söylesem bilmem; gelgelelim kaygıları bir kenara koyup kendimi bu düşünceye bırakınca onu tuhaf ve tabiî bir kesinlikle duyumsuyorum. En azından kısa bir anlığına."

Agathe kızardı, çünkü sonraki kayıtlar onun adıyla başlıyordu. "Agathe bana bir defasında İncil'den bazı kısımlar gösterdi; gösterdiği kısımların lafzını hâlâ aşağı yukarı hatırlıyorum ve not etmeye karar verdim: 'Aşkta olan her şey Tanrı'da olur. Çünkü Tanrı, aşktır.' İkinci kısım da şöyle diyordu: 'Aşk Tanrı'dandır, Tanrı'yı seven, Tanrı tarafından doğurulmuştur.' Bu iki kısım açıktır ki birbiriyle çelişiyor: Birinde, aşk Tanrı'dan geliyor, öbüründeyse Tanrı'nın kendisi aşk oluyor!

"Şu hâlde 'aşk'ın dünyayla ilişkisini ifade etme teşebbüsleri aydın kimselere bile az zorluk çıkarmıyor gibi; öyleyse aydınlatılmamış akıl burada nasıl başarısızlığa uğramasın! Benim aşk dünyanın özüdür demem bahaneden başka şey değildi: yazı yazdığım bu kalem ve bu mürekkep hokkası hakikatte veya gerçeklikte aşktan ibarettir demem bütün şıkların ucunu açık bırakır. Peki, gerçeklikte nasıldır? Gerçeklikte de aşktan mı ibarettirler yoksa aşkın sonucu, biçimlendirici tezahürü veya iması mıdırlar? Hepsi, sadece kendileri olmakla bile aşk mıdırlar yoksa aşk olan onların ancak bü-

tünlüğü müdür? Onlar tabiat gereği mi aşk olmalıdırlar yoksa söz konusu olan bir tabiatüstülüğün gerçekliği midir? Bu keskinleştirilmiş bir zekâya göre mi yoksa çok istidatlı bir zekâsızlığa göre bir hakikat midir? Düşünmenin hakikati midir yoksa anlamını ancak, fikrî olayların Tanrı'nın etrafında toplanmış evrenselliğinde tam olarak açacağı natamam bir sembolik ilişki midir? Ben bunların hangisini söyledim? Aşağı yukarı hiçbirini ve hepsini!

"Aşkın ilahî akıl, neoplatonik *logos* olduğunu da söyleyebilirdim. Keza başka şeyler de: Aşk dünyanın kucağıdır, kendi kendini kavramayan olup bitişlerin yumuşak kucağı. Yine farklı olarak: Ah, üstünden geçenin değil yalnızca boğulanın varlığından haberdar olduğu aşk denizi! Bütün bu işaret veren seslenişler, anlamlarını, hiçbirinin sözünü tutmamasından almaktadır, o kadar.

"En dürüstü ise şu histir: Yeryüzü, kâinatta ne kadar ufak kalmakta ve en küçük çocuktan bile daha değersiz insan, aşka ne kadar muhtaç! Ama bu, salt bir aşk çığlığından başka bir şey değildir, cevabın esamisi okunmaz!

"Bununla birlikte, belki sözlerimi boşluğa taşımaksızın şu şekilde konuşabilirim: Dünyada bir durum vardır, görünüşü tanıyamayacağımız bir hâle sokulmuştur ama bizzat bizler özel bir biçimde uyandırılmış bir durumda bulunurken, eşya onu kimi zaman şurada kimi zaman burada açığa çıkarır. İşte ancak o durumdayken fark ederiz eşyanın 'aşktan' ibaret olduğunu. Ve yine ancak o durumdayken bunun anlamını kavrarız. O zaman bir tek o gerçektir ve böylece biz de hakiki oluruz.

"Bu, hiçbir tarafını geri almak zorunda kalmayacağım bir tasvir olurdu. Ama elbette ilave edeceğim bir tarafı da yok!"

Agathe şaşırdı. Ulrich bu gizli notlarda her zamankinden çok daha çekimserdi. Agathe, onun kendi kendisine karşı ancak gizlilik kaydıyla böyle bir işe girişmesini anlamasına rağmen iş üstündeyken onu kararsız ve müteessir, bir şeylere kucak açmış vaziyette gördüğünü zannediyordu.

Notları devam ediyordu: "Her şeyi seven Tanrı'yı, Ebedî Sanatkâr olarak tasavvur etmek de neredeyse bizzat aklın, ne var ki ancak dingin konumundan biraz kurtulmuş bir aklın bile kapılabileceği

bir fikirdir. Tanrı, yaratan kendisi olduğu müddetçe yaratmayı sever fakat sevgisi hazır parçalardan yüz çevirir. Zira sanatçı, en nefret edilecek olanı bile sever ki onu oluşturabilsin ama iyi bile olsa, yaratmış olduğu şey onu kendinden soğutur; yarattığı şey, aşktan öyle mahrum kalır ki sanatçı onun içinde kendini pek anlayamaz olur, aşkının geri dönüp yaptıklarından zevk aldığı anlar enderdir ve kestirilemezler. Dolayısıyla şöyle de düşünülebilir: Üzerimizde hükmünü süren her ne ise yarattıklarını sevmektedir ama sevgisi, uzun uzun akıp dökülerek ve hemencecik tekrardan kabararak yaradılışın hazır kısmından çekilip tekrar ona yaklaşır. Bu tasavvur dünyadaki ruhların ve eşyanın bazen birkaç saniyeliğine uyandırılan ölüler gibi olması vakıasına intibak eder."

Sonra deneme amaçlı yazılmış gibi görünen üstünkörü birkaç kayıt daha vardı.

"Gün doğumunun karşısında bir aslan! Ay ışığında bir gergedan! Aşk ateşi ile tüfek ateşi arasında seçim yapmak senin elinde. Öyleyse en az iki temel durum olduğu farz edilebilir: Aşk ve şiddet. Dünyayı hareket hâlinde tutup uykuya dalmaktan koruyan şüphesiz şiddettir, aşk değil!

"Elbette buraya dünyanın daha günahkâr olduğu varsayımı da eklenebilir. Öncesinde aşk ve cennet. Yani hazır dünya, günahtır! Muhtemel olanıysa, aşk!

"Başka bir şüpheli soru daha: Filozoflar Tanrı'yı filozof olarak, saf ruh olarak tasavvur ederler; o zaman subayların da onu subay olarak tasavvur etmesi makûl olmaz mıydı? Ama ben bir matematikçi olarak, mutlak varlığı aşk olarak tasavvur ediyorum, öyle mi? Acaba bu sonuca nasıl vardım?

"Hem Ebedî Sanatkâr'ın en mahrem tecrübelerinden birine nasıl olacak da hemen katılacağız!"

Yazılanlar burada son buluyordu. Ama Agathe gözlerini kâğıtlardan ayırmadan bir sonrakini alıp okumaya devam ettiğinde yüzü yeniden kıpkırmızı oldu:

"Agathe'yle son zamanlar sık sık tuhaf bir tecrübe yaşadık! Şehre gezintiye çıktığımızda. Çok güzel havalarda dünya çok şen ve sımsıkı bir bağ içinde görünür, öyle ki her tarafının yaşa ve öze göre

ne kadar farklı bir terkibi olduğuna hiç dikkat edilmez. Durgun ve hareketli her şeyde çok büyük bir tabiîlik vardır. Fakat böylesine su götürmez bir şimdilik durumunda bir şey vardır ki ona kayıtsız şartsız ilgi gösterilir gösterilmez tuhaf tuhaf ıssızlığa kaçar, adresini bulmamış bir ilân-ı aşk veya benzeri bir ifşaata benzer.

"Işığa açılan tepeleri ateş gibi yanan, menekşe mavisi şehir sokaklarının arasında bulunuruz yoldayken. Yahut plastik maviliğin içinden güneşin bolca ışık saçtığı bir meydana çıkarız; o zaman meydandaki evler çekimser ve âdeta duvara dayanmış gibi dursa da, ifadelerinde bir tavsama olmaz, sanki birisi o evleri her şeyi aşırı belirgin kılan bir hakkâk kaleminin ince hatlarıyla renkli bir aydınlığın içine oymuş gibidir. Kendi kendine tecelli eden tüm bu güzellik bizi içten içe heyecanlandırır mı yoksa hiç ilgilendirmez mi, böylesi bir anda bilmeyiz bunu. Her ikisi de muhtemeldir. O güzellik; sevinç ve hüzün arasında, keskin bir bıçağın yalmanında durur.

"Ama zaten güzelliği görmenin, sıradan hayatın hüznünü aydınlatıp sevincini karartmak gibi bir etkisi yok mudur? Görünen o ki güzellik, derinlerinde ne hüznün ne sevincin olduğu bir dünyaya aittir. Belki bu dünyada güzelliğin kendisi bile yoktur, yalnızca şen ve neredeyse tarif edilmez bir ciddiyet vardır, güzelliğin adı da ancak ciddiyetin isimsiz parıltısının olağan atmosferde kırılmasıyla meydana gelir. Agathe ile ben de o dünyayı arıyor, henüz karar veremiyoruz; o dünyanın sınırları boyunca hareket ediyor, derin ışımalarını, o ışımaların gündelik hayatın kuvvetli ışıklarıyla hâlâ karışıp onlardan pek ayırt edilemediği yerde temkinle tadıyoruz!"

Ulrich Ebedî Sanatkâr'dan bahsetme fikriyle güzellik meselesini de gözlemine katmaya sevk edilmiş gibiydi, zira güzellik de kendi payına, iki kardeş arasında meydana gelmiş olan aşırı hassasiyeti ifade ediyordu. Fakat Ulrich aynı zamanda düşünme tarzını da değiştirmişti. Bu yeni not dizisinde artık tecrübelerinin ufuk noktasında hâkim olan düşünce şafağından değil daha belirgin olan fakat işaret koyduğu bazı kısımlarda aslında fazlaca belirginleşip sonrasında arka plan için neredeyse geçirgenlik kazanan ön plandan hareketle yazıyordu.

Ulrich şöyle devam ediyordu. "Agathe'ye dedim ki: 'Güzellik, muhtemelen sevilmiş olmaktan başka bir şey değildir.' Çünkü bir şeyi sevmek ve onu güzelleştirmek aslında aynı şeydir. Aşkını yaymak ve başkalarına aşkının güzelliğini sergilemek de esasen aynı şeydir. O yüzden her şey güzel olabilir, her güzel de tekrar çirkinleşebilir; bu hâl her iki türlü de bize bağlı olduğu kadar bizi dışarıdan zorlayacaktır da, çünkü aşkta illiyet yoktur, aşk hukukî sonuç tanımaz. Bunlardan ne kadarını söylediğimden emin değilim ama sözlerimle gezintilerimizde kolayca edindiğimiz bir diğer izlenim de açıklanmış oluyor: İnsanlara bakıyor, yüzlerinden okunan sevince ortak olmak istiyor, hatta kendimizi buna katılmaya neredeyse mecbur hissediyoruz ama bunun yarattığı rahatsızlık, handiyse tekinsiz bir iticiliğe benziyor. Evlerden, elbiselerden ve insanların kendilerine sağladıkları her şeyden de yayılıyor o tekinsizlik. Bunun açıklamasını düşünmek beni başka bir düşünce dairesine sevk etti, onun üzerinden de oldukça akıl almaz duran ilk notlarıma geri döndürdü.

"Çağlar içinde değişen zevklerden ortaya çıkmış mimarisi göz alan, bizimki gibi güzel ve eski bir şehir, sevme kabiliyetinin ve mütemadiyen sevememe aczinin biricik büyük tanığıdır, denebilir. O şehrin yapılarının mağrur silsilesi yalnız koca bir tarihi değil zihniyet istikametindeki daimi bir değişimi de temsil eder. Böyle bakınca da o, taş bir zincire dönüşmüş kaypaklıktır, her çeyrek asırda bir, başka başka şekillerde ebediyen haklı çıkma cüreti göstermiştir. Sessiz belagati, ölü dudakların belagatidir; ne kadar büyüleyerek baştan çıkarırsa, en derin hoşa gitme ve mülkiyetinden çıkarma ânında bu baştan çıkarış, kör bir savunma ve korku meydana getirmek zorunda kalır.

"Agathe'nin cevabı, 'Gülünç ve baştan çıkarıcı,' oldu. 'O zaman bu avarelerin giydiği fraklar veya subayların kafalarında saksı gibi taşıdığı tuhaf kasketler de güzel olmalı, çünkü sahipleri tarafından büyük bir kesinlikle seviliyor ve sevilsinler diye sergileniyor ve kadınların iltifatlarını kazanıyorlar!' – Bundan bir oyun da çıkardık. Sevincin de dâhil olduğu bir keyifsizlik içinde tadına vardık ve bir süreliğine birbirimize her adımımızda şunları sorduk: Mesela şu elbisedeki kırmızının istediği nedir ki bu kadar kırmızı? Ya

üniformaların yakalarındaki bu mavi, sarı ve beyazlar nesi? Peki, Tanrı aşkına, hanımların şemsiyeleri neden kare değil de yuvarlak? Meclisin Yunan usulü çatısı, bacaklarını açmış ne bekliyor, diye sorduk birbirimize. Bir dansözün veya pergelin yapabileceği türden bir 'şpagat yapmak' mı yoksa klasik güzelliği yaymak mı? Kişi, duygularından hiç etkilenmediği böylesi bir ön safhaya geri dönmeyi başarsa ve eşyanın kendini-beğenmişlikle beklediği hislere aldırış etmese, varlığın sadakatini ve inancını mahveder. Bu tıpkı birinin iştahını paylaşmamana rağmen yemek yemesini sessizce seyretmene benzer: Birdenbire tek fark ettiğin yutma hareketleridir, onlar da asla imrenilecek şeyler değildir.

"Ben buna, Kendini Hayat Fikrine Kapamak, diyorum. – Biraz daha teferruat vermek için şununla başlayabilirim herhâlde: Şüphesiz ki biz hayatta, suya düşmüş bir kara hayvanı kadar hararetle ararız karayı. O yüzden de bilginin, hukukun ve aklın anlamı kadar cebir ve şiddetin gerekliliğini de gözümüzde büyütürüz. Belki de gözümüzde büyütürüz dememeliydim ama öyle veya böyle hayatımızın çoğu dışavurumu manevî güvensizliğe dayanır. İnanç, tahmin, kabul, sezgi, arzu, şüphe, meyil, talep, peşin hüküm, ikna, örnek alma, şahsî görüşler ve diğer yarı kesinlikler o dışavurumların arasında hâkim pozisyondadır. Bir fikirde olmak, bu skalada aşağı yukarı, sebeplendirme ve keyfiliğin ortasında bulunduğundan, fikri bütüne eş tutarım. Kelimelerle ifade ettiklerimiz, ne kadar mükemmel olursa olsun, çoğunlukla yalnızca bir fikirden ibaretse, kelimesiz ifade ettiklerimiz daima öyledir.

"Demem o ki: Gerçekliğimiz bize bağlı olduğu müddetçe, ona nasıl bir ehemmiyet yakıştırırsak yakıştıralım, gerçekliğimizin büyük kısmı yalnızca bir fikir beyanı olarak kalır. Hayatımıza evlerin taşlarıyla bile belli bir ifade katabiliriz fakat bu hep bir fikir uğruna olur. Adam öldürebilir veya kendimizi kurban edebiliriz, o zaman yalnız bir tahminin zemini üstünde davranmış oluruz. Hani neredeyse bütün tutkularımızın yalnız birer tahmin olduğunu söyleyesim geliyor; o tahminlerde çok sık yanılıyoruz; kendimizi sırf kesinlik hasretinden o tahminlere kaptırabiliyoruz! Bir şeyi 'hür' iradeyle yapmamız da aslında bunun salt bir fikrin saikı üzere ol-

masını şart koşar. Agathe'yle birkaç zamandır gerçek dünyadaki cinlere perilere karşı hassaslaşmış vaziyetteyiz. Çevremizin ifadesinin her detayı 'bize hitap ediyor'. Her detayın bir fikri var. Her detay asla üstünkörü olmayan bir maksatla meydana geldiğini gösteriyor. Her detay bir fikir olsa da bir kanaatmiş gibi sahneye çıkıyor. Her detay salt bir ilham olsa da sarsılmaz iradeymiş gibi davranıyor. Çağlar ve asırlar ayaklarını yere sağlam basıyor gibi görünse de arkalarından, Saçmalık! diye bir ses fısıldıyor. Asla saat çalmamış, vakit gelmemiştir aslında!

"Yazdıklarım inatçılıktan ibaret gibi duruyor, bu konuda şunları da not düşersem ancak, gördüklerimi de anlayabilirim: Yarattığımız her şeyin göğsünü görkemiyle kabartan kendi kendinden vecde kapılma hâli ile daha ilk dakikada başlayan o gizli terk edilme ve vazgeçilme özelliği arasındaki zıtlık, benim her şeyi fikir diye adlandırmamla büsbütün örtüşür. Böylelikle kendimizi acayip bir durum içerisinde idrak ederiz. Çünkü her fikir aynı ikili acayipliği sergiler: Fikir yeni olduğu müddetçe, insanı yoluna çıkan her şeye karşı tahammülsüz kılar (kırmızı şemsiyeler revaçtaysa maviler 'imkânsızdır' – fakat benzer bir durum kanaatlerimiz için de geçerlidir); bununla birlikte her fikrin ikinci acayipliği şudur ki fikir yeniliğini kaybettiğinde, tamamen kendiliğinden ve kendinden emin bir şekilde zamanla terk edilir. Bir defasında dedim ki gerçeklik kendini bizzat bertaraf ediyor. Şöyle de ifade edilebilir: İnsan aslen yalnızca fikir beyan ediyorsa o zaman kendini asla bütün ve sürekli olarak göstermez ama kendini asla tam anlamıyla ifade edemezse, o zaman bunu türlü türlü şekillerde deneyecektir, böylelikle de bir tarihe kavuşur. Yani tarihe sırf bir zaaftan ötürü sahip olmuş gibime geliyor; hem de tarihçilerin, normal olarak, tarih yapma kabiliyetini özel bir vasıf saymalarına rağmen!"

Ulrich burada biraz konudan sapmışa benziyor ama aynı istikamette devam ediyordu: "Anlaşılan bu da, bugün şunu kaydetmek mecburiyetimin sebebidir: Tarih, olaylar, hatta sanat bile – mutluluk eksikliğinden ortaya çıkar. O eksiklikse şartlardan, yani şartların mutluluğa erişmemize izin vermemesinden değil hislerimizden ileri gelir. Hislerimiz ikili nitelik çarmıhının taşıyıcılarıdır:

Yanında kimseye tahammülü olmadığı gibi kendisi de sebatkâr değildir. Bundandır ki ona bağlı ne varsa ebediyen hüküm sürecekmiş gibi bir görünüme kavuşur, buna rağmen hepimizde hislerimizin yaratılarını terk etme ve hislerde ifadesini bulan fikir değiştirme gayreti vardır. Çünkü bir his, sürekliliği olduğu an değişir; esasında onda süreklilik ve kimlik yoktur; onun yeniden icra edilmesi lazımdır. Hisler yalnız –sanıldığı gibi– değişken ve sebatsız değildir, değişkenlik ve sabırsızlık onların böyle olmadıkları anda gelir. Onlar süreklilik kazandıklarında sahteleşir. Devam edeceklerse daima yeniden oluşmaları gerekir, oluşurken de başka hislere dönüşürler. Beş gün sürecek bir öfkeye, artık öfke değil akıl hastalığı denir; o ya affa ya intikama dönüşür, benzer bir durum bütün hislerde vuku bulur.

"Hislerimiz neyi biçimlendiriyorlarsa dayanağını onda arar ve o dayanağı daima kısa bir süreliğine bulurlar. Ama Agathe'yle çevremizde, bir yere kapatılmış tekinsizliği, ifadedeki yalanlamayı ve güya sağlam duvarların seyyarlığını hissediyoruz; bunu aniden görüp duyuyoruz. 'Bir zamana' dûçar olmak, gözümüze bir macera ve şüpheli birinin birlikteliği olarak görünüyor. 'Kendi' hissimizi, bu değişik hissi görmezden gelmediğimiz, hatta pek tanımadığımız hâlde onu kaybetme kuşkusunun ıztırabını çekip sıkıca tutmak istiyoruz. Ama insan bir hissi nasıl tutar? Hadi yanına varması mümkün oldu diyelim, saadetin en üst basamağında nasıl kalabilir? Esasında zihnimizi meşgul eden tek soru budur. Diğer hislerin hükümsüzlüğünden uzaklaştırılmış bir his seziyoruz içimizde. Akışkan bir varlıktaki hareketsiz ve muhteşem bir gölge gibi karşımızda dikiliyor. Ama var olabilmek için onun, dünyayı gittiği yolda durdurması gerekmez miydi? Şu sonuca varıyorum ki o his, diğer hislerle aynı manada bir histen ibaret olamaz."

Derken Ulrich aniden lafını bitiriyordu: "Böylelikle şu soruya da geri dönüyorum: Aşk bir his midir? Sanırım hayır. Aşk, bir cezbedir. Tanrı'nın kendisi de dünyayı sürekli sevebilmek ve ilahî sanatkârın sevgisiyle çoktan olup bitenleri de kuşatmak için sürekli cezbe hâlinde bulunmak zorundadır. Onu ancak bu şekilde düşünmek mümkündür–"

Notlarını burada kesmişti.

70

BÜYÜK DEĞİŞİMLER

Ulrich, generalin belki ancak baş başayken söyleyebileceklerini de öğrenmek niyetiyle onu bizzat uğurlamıştı. Beraberinde merdivenlerden inerken ilkin Diotima'dan ve diğerlerinden uzaklaşması için zararsız bir izahta bulunmaya çalıştı ki hakikat gölgede kalsın. Stumm ise memnuniyetsizce sordu: "Alındın mı?"

"Alındığım falan yok."

Öbürü katı bir tavırla, "O zaman buna hakkın yok!" diye cevap verdi.

Fakat dünyadan el etek çekmişliği içinde bîhaber kaldığı Paralel Faaliyet'teki değişimler Ulrich'e şimdi sıcak bir salonda aniden bir pencere açılmış gibi ferahlatıcı bir etkide bulunuyordu, şöyle devam etti: "Buna rağmen gerçekten neler olduğunu öğrenmek isterim. Gözlerimi aralamayı iyi bulduktan sonra tam açma lütfunu da esirgemezsin!"

Stumm durdu, kılıcını merdivenin taş zeminine dayayıp gözlerini dostunun yüzüne çevirdi; beriki bir basamak yukarıda durduğundan bir o kadar daha uzun süren külfetli bir hareket oldu bu: "Canla başla," dedi. "Gelme amacım da oydu zaten!"

Ulrich, "Leinsdorf aleyhine çalışan kimdir?" diyerek sorgulamaya başladı. "Diotima'yla Tuzzi mi? Yoksa sen ve Arnheim ile harbiye nezareti mi–?"

Stumm, "Sevgili dostum, uçurumlarda yolunu şaşırıyorsun!" diyerek sözünü kesti. "Ama anlaşılan bütün entelektüel insanların yaptığı gibi sen de basit hakikati görmeden yanından geçip gidiyorsun! Her şeyden önce; rica ederim şundan emin ol, ben sana Leinsdorf'un tekrar onun ve Diotima'nın yanına dönmen arzusunu fedakârca bir iyilikle ilettim–"

"Subay sözü mü?"

Generalin keyfi yerine geldi. Ağırbaşlı, "Bana mesleğimin Spartalılara mahsus şerefini hatırlatırsan asıl o zaman yalan söylemem tehlikesine yol açarsın, çünkü daha yüce bir görev beni yalana sevk edebilir. O yüzden sana şahsî sözümü vermeyi yeğlerim," deyip açıklayarak devam etti: "Hatta seninle bir sırrımı paylaşmaya niyetliyim; son zamanlar böyle zorluklar hakkında düşünmeye mecbur görüyorum kendimi; öyle ki artık domuzun pislikte yuvarlanması kadar rahatça yalan söylüyorum." Birden yukarıda duran dostuna tüm vücuduyla dönüp şu soruyu ekledi: "İnsanın bahanesi olması şartıyla yalan söylemenin bu kadar hoş olması neyden ileri geliyor? Yalnız doğruyu söylemek insanın gözüne neredeyse işe yaramaz, üstüne üstlük düşüncesizlik gibi görünmeye başlıyor! Doğrusu seni ziyaret sebeplerimden biri de bunu bana açıklamanı beklememdir."

Ulrich bastırarak, "O zaman bana dürüstçe söyle, neler oluyor?" diye öğrenmek istedi.

Stumm, "Tüm samimiyetimle ve olabildiğince basitçe söylüyorum: Bilmiyorum!" diyerek onu temin etti.

Ulrich, "Ama sana bir görev vermişler!" diye kurcaladı.

Generalin cevabı şöyleydi: "Arkadaşlığa hiç yaraşmayacak biçimde ortalıktan kaybolmana rağmen o görevden sana bahsetmek için izzetinefsimin cesedini çiğnedim. Ama kısmî bir görev bu. Bir görevcik! Ben artık küçük bir tekerleğim. Bir iplik parçasıyım. Sadağında tek bir ok bırakılmış bir Amorette'im**!.." Ulrich, altın düğmelerin süslediği yuvarlak vücuda baktı. Stumm tavırlarında kesinlikle daha serbest biri olup çıkmıştı; Ulrich'in cevabını da beklemeyip çıkışa doğru harekete geçti, bu sırada kılıcı her basamağa çarptığında şıngırdıyordu. Aşağıda, asil döşemeleri normalde ziyaretçisinde

* Eros'un Latincesi; küçültme eki almış, çocuk şeklindeki Eros figürü anlamındadır. –*ç.n.*

her defasında ev sahibine karşı bir hürmet uyandıran geniş sofa, ikisinin etrafında kubbelenince, Stumm omzunun üstünden Ulrich'e dönerek şöyle dedi: "Anlaşılan sen hâlâ kavrayamadın, Paralel Faaliyet artık hususî ve ailevî bîr girişim değil uluslararası çapta bir devlet olayı!"

Ulrich, "Yani başında artık hariciye nazırı mı var?" diye sordu.

"Muhtemelen."

"Öyleyse Tuzzi de?"

Stumm, "Tahminen," dedi, sonra çabucak, "ama tam bilmiyorum," diye ekledi. "Tabiî, hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranıyor! Onu tanıyorsun zaten: Ah, şu diplomatlar yok mu, gerçekten bilmedikleri zaman bile cahil rolü yaparlar!"

Girişi arşınladılar, araba kapıya yanaştı. Stumm aniden mahrem ve gülünç bir edayla Ulrich'e dönüp yalvarırcasına, "İşte bundan dolayı o eve tekrar girmelisin ki tabiri caizse orada güveneceğimiz birisi olsun!" dedi.

Ulrich kurulan tezgâha gülümseyip kolunu Stumm'un omzuna attı; o sırada Diotima'yı hatırlar gibi oldu. "O ne yapıyor?" diye sordu. "Tuzzi'yi artık erkek olarak görüyor mu?"

General sıkkın, "Ne mi yapıyor?" diye karşılık verdi. "Gergin bir intiba bırakıyor!" Sonra iyi niyetle ekledi: "Hatta ehil birinin gözünde belki daha ziyade acınası bir intiba. Maarif nezareti, merasim alayında vatansever 'Viyana Şnitzeli' grubu mu yoksa yanında bir de 'Hamur Tatlısı ile Külbastı' diye bir grup da mı yürüsün diye karar vermekten başka pek bir görev bırakmıyor ona–"

Ulrich işkillenerek sözünü kesti. "Şimdi bir de maarif nezareti mi diyorsun? Daha demin faaliyete hariciye nezaretinin el koyduğunu söylüyordun!"

Stumm ona, "Şimdi dur, şnitzeller belki de dâhiliye nezaretinin meselesidir. Belki de ticaret nezaretinin. Bunu peşinen kim bilebilir ki!" diye bilgi verdi. "Dünya Barış Kongresi ise her halükârda bütünüyle hariciye nezaretinin sorumluluğunda, tabiî diğer iki nazırlık ona sahip çıkmadıysa."

Ulrich sözünü yine kesti. "Ya harbiye nezaretinin senin düşüncelerinde hiç yeri yok mu?"

Stumm rahat, "Bu kadar şüpheci olma!" diye rica etti. "Bir Dünya Barış Kongresi oldu mu tabiî ki harbiye nezareti de en canlı şekilde katılacaktır; polis teşkilatı uluslararası bir anarşistler kongresinin cazibesine ne kadar kapılırsa, o kadar canlı diyeyim. Ama sivil nazırlıklar nasıldır, bilirsin: Bize ufacık bir yeri bile çok görürler!"

Ulrich, "Ee–?" dedi, çünkü Stumm'un masumiyetinden hâlâ şüphe ediyordu.

Beriki, "E'si falan yok!" diye temin etti. "İşi aceleye getiriyorsun! Tehlikeli bir mesele birçok nazırlığı ilgilendiriyorsa, her biri onu ya başkasına yıkmak yahut diğerlerinin elinden almak ister; her iki durumda da bu uğraşların sonucu nazırlıklar arası bir heyetin görevlendirilmesidir. Diotima henüz tüm enerjisiyle iş başındayken Paralel Faaliyet'in kaç tane komisyon ve alt komisyon kurması gerekti, bir hatırlaman yeter; o zaman sana garanti ederim, bugün yapılanın yanında bizim mukaddes konsülümüz natürmort gibi kalır!" – Araba bekliyor, arabacı, yerinde dimdik oturuyor, Stumm açık duran arabanın içinden, az ilerisinde uzanan yemyeşil bahçeye kararsızca bakıyordu. "Acaba bana içinde 'arası' geçen, pek bilinmedik bir kelime söyleyebilir misin?" diye rica etti ve dediğini açıklamak üzere başını sallayarak saymaya başladı: "Nazırlıklar arası, uluslararası ve bunun gibi birkaçını biliyorum; ne var ki bunları bizim genelkurmay binasındaki büfede artık 'ekmek arası' lafından daha sık duyabilirsin. Ama yepyeni bir kelimeyle ortaya çıkarsam, epey dikkat çekebilirim!"

Ulrich generalin düşüncelerini tekrar Diotima'ya çekti. İdarenin başında hariciye nezaretinin olması aklına yatıyor, bu durumdan da muhtemelen, dizginlerin Tuzzi'nin elinde olduğu sonucu çıkıyordu ama o zaman başka bir nazırlık nasıl olup da o güçlü adamın karısını gücendirebiliyordu? Bu soruyu duyan Stumm kederle omuz silkti. "Paralel Faaliyet'in bir devlet meselesi olmasını aklına hâlâ tam anlamıyla sokamamışsın!" cevabını verdi ve kendiliğinden ilave etti: "Tuzzi düşündüğümüzden daha zeki. Kendisi Paralel Faaliyet'in böyle bir şeye kadir olacağını asla tahmin etmezdi ama karısını başka bir nazırlığın ellerine teslim etmesine izin veren, nazırlıkların birbiriyle münasebetleri oldu!"

Ulrich sessiz bir kahkaha attı. Bu biraz tuhaf sözlerle giydirilmiş haberi duyunca o ikisini; Agathe'nin dediği gibi bir güç kaynağı olan muhteşem Diotima'yı da, kendisini küçümsediğini bilmesine rağmen âdeta açıklanamaz bir sempati beslediği ufak tefek şube müdürünü de gözünde oldukça net canlandırabildi. Diotima'yı bu adamın boş bir sigara paketi kadar erkeksi kuruluğu olan akıllıca hislerine çeken, ruhun mehtaplı gecelerinden duyduğu korkuydu. Bununla beraber ruhun ıztıraplarının üzerine çöreklenmesi bu diplomatı, neye bakarsa baksın sadece pasifist dolaplar görme noktasına getirmişti, çünkü pasifistlik Tuzzi'ye göre ruh sahibi olmanın en kavranabilir tasavvuruydu! Arnheim'ın petrol yataklarıyla ilgili açığa çıkan uğraşları, hatta Tuzzi'nin güzel karısıyla ilgili olanları da teklifsizlik saydığını hatırladı, bunun amacı ise pasifist tabiatlı gizli bir planı dikkatlerden uzak tutmaktı: İşte evindeki olaylar Tuzzi'nin aklını bu kadar çok karıştırmıştı! Akıl almaz derecede çok ıztırap çekmiş olmalıydı, anlaşılır bir şeydi bu: Ansızın karşısında gördüğü fikrî ıztırap, fizikî bir zinanın yapacağı gibi yalnızca namus anlayışını zedelememiş, yaşı ileri erkeklerde erkeklik vakarının hakiki istiratgâhı olan kavram oluşturma melekesinin kendisine, onu küçümseyerek isabet etmişti.

Ulrich keyfi yerinde, düşüncelerini yüksek sesle devam ettirdi: "Anlaşılan Tuzzi, vatanseverlik faaliyetinin karısı için aleni bir alay mevzuuna dönüştüğü anda, resmî göreviyle alâkalı, yitirdiği ve kıdemli bir memura yaraşan manevî kuvvetlerine tekrar kavuştu. En geç o sırada idrak etmiş olmalı ki dünya tarihinin kucağında olup bitenler bir kadının kucağındakilerden çok daha fazladır; sizin şu, esrarengiz bir kayıp çocuk gibi ortaya çıkan dünya barışı kongreniz de onu yıldırım çarpmışçasına uyandırmış olmalı!" Ulrich bunun öncesinde vuku bulmuş olacak hayaletvari alacakaranlığı, yani belki bir uyanma hissiyle hiç de irtibatlı olmasına gerek kalmayan o uyanışı da haşin bir hoşnutlukla zihninde canlandırdı, çünkü Arnheim ile Diotima'nın örtülere bürünüp gezinen ruhlarının gerçek sonuçlar doğurduğu anda Tuzzi de o hayaletlerden kurtulmuş, tekrar, ömrü boyunca hemen her zaman içinde bulunduğu zaruretler sahasına girmişti. Ulrich bir hayli tatmin olarak, "Demek şimdi karısının dünyayı kurtarma ve vatanı ıslah etme cemiyetinin ipini

çekiyor? Zaten cemiyet hep gözüne batmıştı!" diye haykırıp meraklı bakışlarla refikine döndü.

Stumm tombul bedeniyle düşünceli düşünceli, kapının kemerinde dikiliyordu hâlâ. "Bildiğim kadarıyla Paralel Faaliyet'i değişen şartlar altında şerefli bir sona vardırmasını kendisine ve mevkiine borçlu olduğunu açıklamış karısına. Diotima'ya bir nişan verecekler. Ama kocasının belirlediği nazırlığın himayesine ve fikirlerine kendini teslim etmesi gerekecek," diye titizlikle anlattı.

"Ve sizle, yani harbiye nezareti ve Arnheim'la da barıştı, öyle mi?"

"Öyle görünüyor. Barış kongresinden ötürü hükûmet nezdinde topçu birliklerimizin süratle modernize edilmelerini desteklemiş ve harbiye nazırıyla bunun siyasî sonuçları konusunda uzlaşmış. Söylendiğine göre, gerekli kanunları mecliste Alman partilerinin yardımıyla kabul ettirmek istiyormuş, dolayısıyla da iç siyasetin rotasının artık Almanya'ya çevrilmesini tavsiye edecek. Bunları bana bizzat Diotima anlattı."

Ulrich, "Dur bir dakika!" diye sözünü kesti. "Rotayı Almanya'ya mı çevirecekmiş? Yok artık!"

"Çok basit! Almanya'ya dair her şeyin başımıza bela olduğunu söylemiştir hep, şimdi de tersini söylüyor."

Ulrich, Şube Müdürü Tuzzi kendini asla bu kadar açıktan ifade etmez diye itirazda bulundu.

Stumm, "Ama karısına karşı ediyor," diyerek cevabı yapıştırdı. "Benim de karısıyla aramda bir tür kader bağı var."

O an hükûmetin kaygılarından çok Diotima'yla ilgilenen Ulrich, "Peki, Arnheim'la arası nasıl?" diye sordu. "Arnheim'ın ona artık ihtiyacı kalmadı, zannederim ruhu da bunun ıztırabını çekiyordur!"

Stumm başını iki yana salladı. İç geçirerek, "Görünüşe göre bu da o kadar basit değil!" diye açıkladı.

Cevaplarını şimdiye kadar titizlikle fakat hissiz ve belki tam da bu yüzden nispeten akıllıca vermişti. Ne var ki Diotima ve Arnheim'ın adları geçtikten beridir, Tuzzi'nin kendini bulmasından daha önemli gelen başka bir şeyi anlatmak ister gibi duruyordu. Bunun üzerine, "Çok zamandır," diye başladı, "Arnheim'ın ondan bıktığı

zannediliyor. Ama bunlar büyük ruhlar! Büyük ruhlardan sen de gerçi biraz anlarsın ama bunlar hakikaten öyleler! Bu yüzden de aralarında bir şey vardı veya yoktu, denemez. Bugün de eskisi gibi konuşuyorlar; yalnız artık aralarında kesinlikle hiçbir şey olmadığına dair bir hisse sahip herkes. Tabiri caizse hep son sözlerini söylüyorlar!"

Ulrich, aşk tatbikatçısı Bonadea'nın teorisyen Diotima hakkında anlattıklarını hatırlayıp Stumm'un, "Diotima aşkın ders kitabıdır," şeklindeki o soğuk ifadesini yüzüne vurdu. General dalgın dalgın gülümsedi. Uyanık bir şekilde, "Belki bunu her cephesinden yeterince değerlendirmiyoruzdur," diye lafı geriden aldı. "En başta şunu söyleyeyim: Ondan önce, bir kadının böyle konuştuğunu işittiğim vâki değildir; o konuşmaya başladı mı söyledikleri her tarafıma buz torbaları konulmuş gibi bir etki yaratıyor. Gerçi son zamanlar nadiren konuşur oldu ama aklına gelince bugün bile mesela şu dünya barışı kongresinden 'panerotik, insanî bir tecrübe' diye söz ediyor, o zaman zekâvetinden doğrudan doğruya zaafa düştüğümü hissediyorum. Ama–" –sözlerinin etkisini kısa bir ara vererek arttırıyordu– "bunda bir ihtiyaç, zamanın karakteri denen şey bulunuyor olmalı, çünkü harbiye nezaretinde bile artık böyle konuşmaya başladılar. Kongre ortaya çıkalı beri genelkurmayın kurmay subaylarının barışseverlik ve insan sevgisi hakkında model 7 makineli tüfekten veya model 82 sıhhiye furgonundan bahseder gibi konuştuklarını duyabilirsin! Tek kelimeyle iğrenç!"

Ulrich, "Şu hâlde demin kendine hayal kırıklığına uğramış aşk uzmanı demen bundandı?" diye araya girdi.

"Evet, sevgili dostum. Bağışla: Seni de böyle tek taraflı konuşurken duyunca artık dayanamadım! Ama resmî görevim adına bütün bunlardan büyük fayda sağlıyorum!"

Ulrich merakla, "Peki, Paralel Faaliyet için, büyük fikirlere tazim için falan artık hiç mi gayretin kalmadı?" diye sordu.

General, "Kuzinin kadar tecrübeli bir kadın bile kültürden usanmış," diye cevap verdi. "Kastettiğim sırf kültür olsun diye kültürdür. Üstelik en büyük fikir bile seni tokat yemekten korumuyor!"

"Ama bir sonraki tokadı başkasının yemesine sebebiyet verebilir."

Stumm, "Doğru," diye teslim etti. "Ama ancak ruhtan faydalanırsan; ona kul köle olursan olmaz!" Sonra, söyleyeceği sözlerin etkisinin tadına varmak için merakla Ulrich'e bakıp başarılı olacağından emin, sesini yükselterek ekledi: "Ama istesem bile artık yapamam; malum, pabucumu dama attılar!"

Askeriyenin izanını elinde olmadan takdir eden Ulrich, "Helâl olsun!" diye haykırdı. Sonra aklına gelen başka bir fikre takılıp çabucak dedi ki: "Sana oyun oynayan, Tuzzi'dir!"

Stumm kendinden emin, "Hiç alâkası yok!" diye temin etti.

Sohbetleri o âna kadar kapının yakınında cereyan etmişti, orada ikisinden başka üçüncü biri daha vardı, konuşmanın bitmesini beklerken o kadar hareketsizce önüne bakıyordu ki dünya onun için iki çift at kulağının arasında son buluyordu. Dizginleri tutan, beyaz tire eldivenli yumrukları gizli gizli, düzensiz ve sakinleştirici bir ritimle kıpırdıyordu sadece, çünkü askerî disipline insan kadar müsait olmayan atlar beklemekten gitgide usanıp koşum takımını daha da sabırsızca çekiştiriyorlardı. Bunun üzerine general ona nihayet, arabayı çıkışa götürmesini ve kendisi arabaya binene kadar atları orada gezdirmesini emretti; Ulrich'i ise bahçe yolunu yayan gitmeye davet etti ki kimse duymadan olup bitenleri ona sırasıyla anlatabilsin.

Ama Ulrich asıl meseleyi kanlı canlı gözlerinin önünde gördüğünü zannediyordu ve ilkin ona hiç söz hakkı tanımadı. "Tuzzi seni oyundan atmış, atmamış, hepsi bir," diye açıkladı, "çünkü şu durumda sen, bağışla ama, sadece bir figüransın. Aslolan şu: Tuzzi hemen hemen, kongre dolayısıyla işkillenip zor ve külfetli bir sınavla karşılaşacağını hesaba katmaya başladığı anda, hem devlet hem de şahsî siyasetinin durumunu çarçabuk basitleştirdi. Mışıl mışıl uyuyan denizden tınmayan şiddetli bir fırtınanın geldiği söylendiğinde bir kaptan nasıl davranırsa öyle davrandı. Şimdiye dek hoşlanmadığı ne varsa, Arnheim olsun, sizin askerî siyasetiniz olsun, rotayı Almanlara çevirmek olsun, hepsiyle arasını düzeltti; şartlara bakıldığında karısının gayretlerini mahvetmek daha faydalı olmasa, onlarla da arasını düzeltirdi. Nasıl söyleyeyim, bilmiyorum. Mesele, duyguları umursamayıp sadece hedefe odaklanmakla hayatın kolaylaşması mıdır yoksa duyguların ıztırabını çekmek ye-

rine onları da hesaba katmak canice bir zevk midir? Bunu düşünürken kendimi, hayatın cennet taamına bir avuç tuz atmış şeytanla birmişim gibi hissediyorum!"

General şevke geldi. "Bunu sana tâ en başında söylemiştim!" diye haykırdı. "Gerçi sadece yalanlardan bahsetmiştim ama gerçek hilekâr zihniyet her şekliyle muazzam ölçüde heyecan verici bir şeydir! Mesela Leinsdorf bile artık reel politikaya merak saldı ve diyor ki: Reel politika insanın yapmak istediğinin tersidir!"

Ulrich devam etti: "İşin can alıcı noktası, Diotima ile Arnheim arasında konuşulanların eskiden Tuzzi'nin aklını karıştırmasıydı; şimdiyse onu ancak memnun edebilirler, çünkü duygularını gizleyemeyenlerin gevezeliği üçüncü bir kişiye daima türlü türlü ipuçları verir. Konuşulanları artık manevî kulağıyla dinlemesine gerek kalmadı, gerçi bunu başardığı da söylenemezdi ya, maddî kulağı yeterli geliyor; bu da aşağı yukarı, birinin tiksinti verici bir yılanı yutması ile vurup öldürmesi arasındaki farka benziyor!"

Stumm, "Nasıl?" diye sordu.

"Yutması ile vurup öldürmesi işte!"

"Yok! Şu, kulaklarla ilgili olanı diyorum!?"

"Şunu söylemek istedim: Bereket versin ki duyguların iç tarafından dış tarafına geri döndü. Dediklerimi belki de anlayamazsın, öyle bir fikir benimkisi."

Stumm, "Yok, çok güzel söyledin!" diye temin etti. "Ama acaba neden başkalarından örnek veriyoruz? Diotima ile Arnheim büyük ruhlar, zaten sırf bu yüzden aralarında işler hiçbir zaman yolunda gitmeyecektir!" Bahçe yolu boyunca sallana sallana yürüyorlardı, henüz pek de ilerlememişlerdi ki general durdu ve hayranlık beslediği dostuna, "Benim başıma gelen de bir askerlik hikâyesinden ibaret değil!" dedi.

Ulrich, bu süre zarfında ona söz hakkı tanımadığının farkına varıp af diledi. Nazikçe, "Demek sana çelme takan Tuzzi değildi?" diye sordu.

Stumm gururlu ve objektif, "Bir generali belki sivil bir bakan tökezletebilir ama sivil bir şube müdürü asla," diye belirtti. "Sanırım beni tökezleten bir fikirdi!" Böylelikle hikâyesini anlatmaya başladı.

71

AGATHE DUYGULARIN PSİKOLOJİSİ HAKKINDA TARİHÎ BİR ÖZETE RASTLAR VE HİÇ HAZZETMEZ

Bunlar olurken Agathe ağabeyinin notlarının bambaşka şekilde devam ettiği yeni bir kâğıt öbeğine denk gelmişti. Anlaşılan ağabeyi birdenbire duygunun ne olduğunu araştırmaya, araştırmasını da kavram olarak ve kupkuru bir üslupla yapmaya niyetlenmişti. Birçok şeyi de hatırlamak zorunda kalmış veya sırf amacı doğrultusunda okumuş olmalıydı, çünkü kâğıtlar kısmen tarihle kısmen duygu kavramının tahliliyle alâkalı notlarla kaplıydı, hepsi beraber birbirleriyle bağlantısı hemen idrak edilemeyen parça parça bir koleksiyon teşkil ediyordu.

Agathe, onu buna neyin sevk ettiğine dair bir ipucunu ilkin, en başta sayfa kenarına yazılmış, "Duygu meselesi!" sözünde buldu, çünkü kuzinlerinin evinde ağabeyiyle bunun hakkında yaptıkları sohbeti, ruhun temellerini açığa çıkaran bütün o derin sarsıntılarıyla beraber hatırladı. Ve eğer duygu meselesinin ne olduğunu öğrenmek istiyorsanız, iyi kötü, duygu nedir diye sormanız gerekirdi, bunu da anlıyordu.

Bu, düşüncelerine rehberlik etti, çünkü notlar insanlar arasında ne olup bitiyorsa, kökeninin ya duygularda veya duygulardan mahrum kalmakta olduğunu söylemekle başlıyordu fakat bu bir yana, duygu nedir sorusunun cevabını, bu konuyu ele alan uçsuz bucaksız literatürden kesinkes çıkarmak pek mümkün değildi, zira Ulrich'in gerçekten ilerleme olarak gördüğü son zamanlardaki başarılar bile ufacık da olsa kendiliğinden bir güven duygusu uyandırmıyordu. Agathe'nin görebildiği kadarıyla o, psikanalizi göz önüne almamıştı, Agathe ilkin buna şaştı, çünkü edebiyattan heyecana kapılan herkes gibi o da psikanaliz bahsinin sair psikolojiye göre çok daha fazla konuşulduğunu duymuştu; Ulrich'in söylediğine göre psikanalizi bir kenara bırakmasının sebebi, yeni kavramlarla dolu olan ve önceki bütün çağlarda düzensiz şahsî tecrübeler hâlinde kalan birçok şeyi ilk kez kavramasını sağlayan bu önemli teorinin kazanımlarını takdir etmemesi değildi; esas sebep, niyetlendiği işte psikanalizin hususiyetinin, bu teorinin son derece iddialı özbilincine layık şekilde gün yüzüne çıkmayacak olmasıydı. Niyetini ise, önce duygu nedir sorusunun mevcut başlıca cevaplarını birbirleriyle kıyaslamak suretiyle şöyle nitelendiriyordu: Hepsini ancak üç başlıkta toplamak mümkündü, gelgelelim hiçbiri, öbürlerini hepten imkânsız kılacak kadar açık ve tam bir şekle kavuşturulmamıştı.

*

Sonra da meseleyi detaylandıran şu notları eklenmişti: "En eski ama bugün bile gayet faal olan duygu tasavvuru, duyuş durumu ile duyuşun sebepleri ve etkilerinin apaçık ayırt edilemeyeceği kanaatinden hareket eder, çünkü o tasavvur duygu deyince manevî tecrübelerin diğer türlerden –ona göre bunlar hissediş, düşünüş ve isteyiştir– tâ en temelden ayrılan bir türünü anlar. Bu anlayış, amiyane ve eskilerden kalmadır, duyguya bir durum olarak bakmayı makûl karşılar; gerçi böyle bir mecburiyet yoktur ama bu, algının belirsiz bir izlenimi sonucunda olur, her duygu ânında ve o ânın hareketli değişiminin ortasında duyuşumuzu sadece ayırt edebilmekle kalmaz, bir duygu durumunda sebat etmeyi bir tür bekleyiş olarak da tecrübe ederiz.

"Oysa daha yenice bir duygu tasavvuru, duyuşun en içten şekilde davranış ve ifadeyle irtibatlı olduğu gözleminden hareket eder;

bundan ortaya çıkansa, o gözlemin duyguyu hem süreç hem de bakışlarını yalnızca duyuşa çevirmeyip onu bütün dışavurumları ve kökenleriyle beraber bütün olarak görmesidir. Bu gözlem ilkin fizyoloji ve biyolojide meydana çıkmıştır, çabası da aslen ruhanî olayların fizikle açıklanmasına veya daha sert ifade edilirse, ruhanî tezahürlerin de yer aldığı fizikî bütünlüğe yönelmiştir. Bunun sonucunu duygunun tabiatının ne olduğu sorusunun başlıca ikinci cevabı olarak özetleyebiliriz.

"Fakat bilme hırsının onun esas unsuruna değil de bütüne, peşin bir kavram yerine gerçekliğe yöneltilmesi, duyguyla iştigal eden daha yeni psikolojik incelemeleri eskilerinden ayırır, ancak onların maksatları ve başlıca fikirleri elbette kendi ihtisas sahalarından alınmadır. Böylelikle, ortaya duygu nedir sorusunun üçüncü bir cevabını çıkarırlar ki bu cevap hem diğer ikisinin üstüne bina olunmuştur hem de müstakildir. Fakat bu üçüncü cevap hiçbir şekilde geriye dönük bir bakışın parçası değildir, çünkü o cevapla birlikte hâlihazırda cari olan veya muhtemel görünen duygu tasavvuruna bakış başlar.

"Şunu da ekleyeyim, zira demin duygu bir durum mudur, süreç midir sorusunu da zikrettim, doğrusu bu soru belirttiğim gelişim içerisinde hemen hiç rol oynamaz, oynasa da ancak bütün anlayışlarda ortak olan, belki de hepten temelsiz sayılmayacak zaaf rolünü oynar. Eski usûlle makûl görünecek şekilde, içe ve dışa doğru tesir eden ve her iki taraftan da bir aksülamel bulan bir duygu tasavvur edecek olsam, karşımdaki, açıktır ki salt *bir* duygu olmayıp belirsiz sayıda değişken duygulardan ibaret kalır. Gerçi dil, bir duygunun bu alt türleri için nadiren bir çokluk sunar; dil, kıskançlık, öfke veya inatçılık nedir bilmez, dil için bunlar bir duygunun muhtelif çeşitlilikleri veya gelişiminin muhtelif durumları içerisindeki dönüşümleridir; gelgelelim bir durumlar silsilesinin de en az bir duygular silsilesi kadar bir sürece işaret ettiğine şüphe yoktur. Oysa buna uyacak ve günümüz anlayışına da yatkın görünen şekilde insan, karşısında bir süreç olduğunu zannederse, duygunun 'aslen' ne olduğuna dair şüphenin ortadan kalkışı ve bir şeyin kendine ait olmayı bırakıp sebeplerine, sonuçlarına veya bunlara eşlik eden

şartlara ait olmaya başladığı yerin çözümü de dolambaçsız yollardan olmaz. İlerde bu konuya tekrar döneceğim, çünkü cevapta böyle bir çelişki olması çoğunlukla soruyu sorarken yapılan bir hataya delalet eder; hem zannımca, bunun bir durum mu yoksa süreç mi olduğu sorusunun aslında, ardında başka bir sorunun gizlendiği yanıltıcı bir soru olduğu anlaşılacaktır. Hakkında net bir karar veremediğim bu ihtimal hatırına o soruyu ortada bırakıyorum."

*

"Şimdi ruhun dört ana eylemini veya esas durumunu ayırt eden aslî duygu öğretisini izlemeye devam ediyorum. Bu öğretinin kökleri Antik Çağ'a kadar uzanır ve muhtemelen Antik Çağ'a hâkim olan, 'Cismanî dünya ateş, su, hava ve toprak olmak üzere dört unsurdan ibarettir' fikrinin asaletini yitirmemiş bir muadili olarak kalacaktır: Buna rağmen bugün bile sık sık bilinç unsurlarının birbirlerine irca edilemeyen dört özel sınıfından bahsedilir; o hâlde duygu sınıfında, çoğunlukla 'heves' ve 'isteksizlik' denen iki duygu, imtiyazlı bir konum işgal ederler, çünkü onlar ya var olan yahut en azından, başka bir şeyle karışmamış yegâne duygular sayılırlar. Hakikatteyse bunlar belki de duygu bile değil ancak duygulara vurulan hafif boyalar ve renklerdir; cazibe ve kaçış arasındaki aslî fark, yani muhtemelen başarı ve başarısızlık arasındaki zıtlık ile aslen oldukça simetrik olan hayat idamesinin başka zıtlıkları, o renklerin içinde ayakta kalmışlardır. Başarılı hayat hevesle doludur: Nietzsche'den ve zamanımızdan çok önceleri yaşamış Aristoteles söylemiştir bunu. Ayrıca Kant da demiştir ki: 'Zevk bir terfi, acı ise hayatta karşılaşılan bir engel hissidir.' Spinoza ise hevesi 'insanın küçük bir kusursuzluktan büyükçe bir tanesine geçişi' diye adlandırmıştır. İşte heves daima böyle biraz abartılı bir nihai açıklama nidası hâlinde var olmuştur (hem de sadece, hevesin aldatıcılığından şüphe duyanlarda da değil!).

"Fakat bu hâl, çok büyük olmasa da şüphe uyandırıcı ihtirasları bulunan düşünürlerde gerçekten neşeye yükselebilir. Modern bir ders kitabından tek kelimesini bile unutmak istemediğim güzel bir parçayı buraya koyuyorum: 'Mesela zarifçe çözülmüş bir matematik problemine ve iyi bir öğle yemeğine duyulan sevinçten daha çe-

şitli görünebilecek ne vardır! Hâlbuki bu iki sevinç de salt birer his olarak birbirlerinin aynısıdır, yani hevestir!' Sahiden de daha birkaç gün önce verilmiş bir mahkeme kararından bir parçayı da ekliyorum: 'Manevî tazminat mağdura, ihlâl ve ihlâlin sonuçlarının yol açtığı isteksizlik duygularını telafi edici, alıştığı şartlara uygun hevesleri yeniden kazanma imkânı verme amacına hizmet eder. Şu hâlde, söz konusu davaya uygulandığında, iki artı bir çeyrek yıllık ömre uygun düşecek kısıtlı heves seçeneklerinden ve bu seçenekleri sağlayacak araçlara ulaşımın kolaylığından anlaşılmaktadır ki talep edilen manevî tazminat çok yüksektir'. Bu iki örnekte ifadesini bulan keskin berraklık, duygu öğretisinin temel taşları daha uzun zaman heves ve isteksizlik olarak kalacaktır gibi saygı uyandıran bir söz söylemeye izin vermektedir."

*

"Etrafıma biraz daha dikkatle bakınca görüyorum ki hevesi ve isteksizliği özenle ölçüp tartan bu öğretinin 'karışık duygulardan' anladığı 'heves ve isteksizlik unsurunun bilincin öbür unsurlarıyla birleştirilmesidir', bundan maksadı da hüzün, sakinlik, kızgınlık ve acemilerin salt bir isimden daha fazlasını öğrenmek isteyecek kadar çok önem verdikleri başka şeylere erişmektir. 'İçlerinde benzer türden karışık duyguların ağır bastığı' canlılık veya bezginlik gibi 'genel ruh hâllerini' de 'bir duygu durumundaki birlik' olarak adlandırırlar. 'Şiddetle ve aniden' peydahlanan bir duygu durumuna 'afekt', bununla kalmayıp bir de 'kronik' olanına 'tutku' diyorlar. Teorilerden alınacak bir hisse olsaydı şayet, bu öğretiden çıkarılacak hisse aşağı yukarı şu sözlerle telaffuz edilebilirdi: Başta küçük adımlar at ki ileride büyük sıçrayışlar yapabilesin!"

*

"Ama şuna benzer ayrımlarda, salt bir heves ve isteksizlik mi yoksa belki de birçok heves ve isteksizlik mi vardır; heves ve isteksizliğin yanı sıra başka temel zıtlıklar da bulunur mu ve mesela gevşeme ve gerilme böyle bir zıtlık mıdır (bunun heybetli bir de başlığı var: Tekilci ve çoğulcu teori); bir duygu değişebilir mi veya değişirse başka bir duyguya dönüşür mü, bir duygular silsilesinden ibaret olduğu takdirde bir duygu o silsiledekilerle tür adlarının sınıf ad-

larıyla veya sonucun sebebiyle ilişkisine benzer bir ilişki içinde mi bulunur; bir duygunun aştığı durumlar, bizzat duygunun da bir durum olduğu farz edilirse, bir durumun durumları mıdır yoksa farklı durumlar, dolayısıyla da farklı hisler midir; bir duygu, ortaya çıkardığı eylemler ve düşüncelerle bizzat bir değişime sebep olabilir mi yoksa bir duygunun bir şeye sebep olmasından bahsetmekte bir tenekeyi haddeden geçirmek tenekenin incelmesine yahut bulutların yayılması gökyüzünün kararmasına sebep olur, demeye benzer mecazî ve gerçekten pek de öyle kastedilmeyen bir şey mi vardır: Geleneksel psikoloji işte böylesi ayrımlarda küçümsenmeyecek neler neler başarmıştır. Şüphesiz o zaman, aşk bir 'madde' veya bir 'nitelik' midir ve aşk dikkate alındığında 'bu-luk' ve 'ne-lik'* ne demeye gelir diye sorulabilir fakat insan bu soruyu bir kez daha sormak zorunda kalmayacağından hiç emin olabilir mi?"

*

"Duygunun saf tabiatına bakınca biraz gülünç dursa ve duyguların eylemlerimizi belirleme biçimine bakınca bize pek yardım edecek durumda olmasa da böylesi bütün sorularda son derece faydalı bir düzen anlayışı vardır. Yüzlerce çekmecesi ve etiketiyle bir eczane gibi donanımlı bu mantıkî ve gramatik düzen anlayışı, Ortaçağ'ın Aristocu ve skolastik tabiat görüşünün bir kalıntısıdır, o görüşün muazzam mantığı o mantıkla edinilen tecrübelerden ziyade o olmaksızın edinilen tecrübeler dolayısıyla mahvolmuştur. Bunun kabahati ise bilhassa tabiat bilimlerinin gelişimine ve bu bilimlerin mantıklı olan nedir sorusunu, gerçekte olan nedir sorusunun gerisine koyan yeni anlayıştadır; bununla beraber tabiatın keşfedilmek için görünüşte böylesi bir felsefe eksikliğini beklemiş olup hâlâ daha sonu gelmemiş bir gönüllülükle cevap vermiş olması gibi bir talihsizliğin de bunda payı vardır. Söz konusu gelişme, yeni kozmik felsefe yumurtasını meydana getirmediği müddetçe yumurtlayan tavuklara yapıldığı gibi, o gelişmeye de ara sıra eski yumurtanın

*Aslen *haecceität* ve *quiddität*; Latince'den türetilmiş suni kavramlardır. İlkini "bu olma hâli" anlamında, ikincisini de "ne olma hâli" anlamında "bu-luk" ve "ne-lik" diye doğrudan Türkçeleştirdim, zira Skolastik felsefede geliştirilmiş bu kavramlar da tam olarak bu yoldan türetilmiştir ve ilki tek bir nesnenin kendine has yanını, ikincisi ise bir nesne sınıfının genel niteliklerini ifade eder. –*ç.n.*

kabuklarından yedirmek bugün bile yararlı olacaktır. Bu, özellikle de duygu psikolojisi için geçerlidir. Çünkü duygu psikolojisi, sonuç itibariyle sıkı sıkıya kapalı mantık elbisesi içinde tamamıyla verimsiz kalmışsa da, peşinden gelen duygu psikolojileri için ancak bunun zıddı doğru olmaktadır, çünkü peşinden gelenler mantık elbisesi ile verimlilik arasındaki ilişki dikkate alındığı takdirde en azından güzel gençlik yıllarında âdeta birer sankülot* olmuşlardır!"

*

"Daha fazla genel fayda sağlamak adına bu başlangıçların bana hatırlatması gereken nedir? Her şeyden evvel şudur: Bu yenice psikoloji, tıp fakültesinin felsefe fakültesine göstermekten daima hazzettiği yardımseverce merhametle işe başlamış, daha eskice olan duygu psikolojisini ise duygulardan söz etmeyi bırakıp tabiat bilimleri havasında 'dürtülerden', 'dürtülerin yol açtığı eylemlerden' ve 'afektlerden' söz etmeye başlamakla ortadan kaldırmıştır. (İnsandan dürtü ve afektlerinin etkisindeki bir varlık diye bahsetmek bir yenilik olduğundan falan değil ama insana bundan böyle yalnızca bu şekilde bakılacak olması bu bakışı yeni bir çareye çevirmiştir.)

"Bunun avantajlı tarafı, insana ruh veren daha yüce davranışları, can veren genel davranışlara irca etmek ümidinde yer alıyordu; bu genel davranışlar açlık, cinsellik, zulüm görme gibi tabiî zorlamalar ve ruhun uyum sağladığı hayatın başlıca başka durumları üzerinde yükselir. Böylelikle belirlenen olaylara 'dürtülerin yol açtığı eylemler' denir ve onlara tekabül eden bir uyarıcı öbeğindeki bir uyarıcı ağır bastığı an, belli bir kasıt ve düşünme olmaksızın meydana gelirler ve aynı türden bütün hayvanlarca, çoğunlukla da hayvanlar ve insanlarca benzer biçimde uygulanırlar. Bunu yaptıran şahsî ama neredeyse hiç değişmeyen mevrus eğilimlere 'dürtü' denir; bu bağlamda 'afekt' nitelemesiyle bağdaştırılansa çoğunlukla biraz belirsiz bir fikirdir ki o fikre göre afekt, dürtünün yol açtığı eylemin ve eyleme geçirilen dürtülerin yaşanması veya yaşanan kısmıdır.

* (Fr.) Sans-culottes: Dize kadar gelen ve asilzadelerin giydiği *culotte* denen pantolon yerine, daha ziyade bedenleriyle çalıştıkları için işlerine daha uygun olan uzun pantolonlar giyen Parisli işçilere ve küçük burjuvaya İhtilal zamanında aristokrat ve ruhban tabakasınca yakıştırılan, külotsuz manasında isim. Sankülotlar, Jakobenleri destekledikleri için siyasî nüfuz da elde etmişlerdir. –*ç.n.*

"Bu meyanda çoğunlukla üzerine basa basa veya sessizce, insanın bütün eylemlerinin dürtülerin yol açtığı eylemler veya böylesi eylemler arasındaki bağlantılar; bütün duygularımızın da birer afekt veya afektlerin kısımları veya bileşimleri oldukları farz edilir. Hafızamı tazelemek için bugün çok sayıda tıbbî psikoloji ders kitabı karıştırdım ama kitapların kelime dizinlerinde duygu sözü bir kez olsun geçmiyor, içinde duyguların yer almadığı bir duygu psikolojisi için bu, yabana atılacak bir garabet değil!"

*

"Ruha dönük, hiçbir yere varmayan entelektüel bakışı, son derece somut olacak tabiat bilimleri kavramlarıyla ikame etmek gibi şöyle böyle ortaya konan bir niyet, bazı kesimlerde şu an bile epey ağır basıyor. Nasıl ki insan başlarda duyguların bağırsaklardaki ve eklemlerdeki duygulanımlardan başka bir şey olmadığını söylemekten çok hoşlanmışsa ve bunun sonucunda korku, kalp atışının hızlanmasından ve kesik kesik nefes almaktan ibarettir veya düşünmek, içinden konuşmaktır, yani aslında boğazdaki gıcıklanmadır gibi iddialar ortaya çıkmışsa, bütün manevî hayatı refleks zincirleri ve benzeri şeylere irca etmek şeklindeki o arındırılmış niyet bugün bir hayli itibar görmekte ve mesela büyük ve başarılı bir ekole göre ruhu açıklamak noktasında caiz görülen tek görev sayılmaktadır.

"Şu hâlde bilimin hedefi tabiat âlemine geniş, hatta mümkünse demirden bir lenger bırakmak olsa bile o hedefin içine, aşağı yukarı şu cümleyle ifade edilebilecek acayip bir taşkınlık da karışmaktadır: Aşağıda duran sağlam durur. Bu bir defasında, teolojik tabiat felsefesinin aşılmasında bir olumsuzlama taşkınlığı, 'insanî değerlerde aşağı yönlü spekülasyon' olmuştur. İnsan kendini şu halının üstünde duran birindense, dünya kumaşının dokusundaki bir ip olarak görmeyi yeğ tutmuştur; ruh öğretisinin de sonra sonra gürültü çıkararak maddeci hoyratlık çağına girdiğinde iblisçe, aşağılayıcı bir ruhsuzluk isteğine kapılması anlaşılır bir şeydir. Sonraları bu tavrından ötürü tabiat bilimleri tarzındaki düşüncenin bütün dindar düşmanları, mabet kapıcılarına yaraşır şekilde gücenmişlerse de en derinlerdeki özüne bakılınca bu, iyi niyetli, kasvetli bir romantizmin, incinmiş bir çocuğun Tanrı'ya, dolayısıyla da kendi

benzerine duyduğu ve aynı çocuğun istismarı dolayısıyla farkında olmadan bugün bile etkilerini gösteren bir sevginin ta kendisidir."

*

"Bununla beraber bir fikir kaynağının fark edilmeden unutulmaya yüz tutması her zaman tehlikelidir; böyle, saf kesinliğini bir fikir kaynağından elde etmiş bazı şeyler de tıbbî psikolojide safça ayakta kalmaya devam etmiş, bundan da yer yer, ihmal edilmiş bir durum meydana gelmiştir ki kimi esaslı kavramlar da –aralarında dürtü, afekt ve dürtülerin yol açtığı eylem kavramları da vardır– o durumdan pay sahibi olmuştur. Tek başına, dürtü nedir ve ne gibi veya kaç tane dürtü vardır sorusu bile sadece birbiriyle tamamen alâkasız cevaplarla neticelenmekle kalmaz, verilen cevaplarda hiç tereddüt de bulunmaz. Elime bir açıklama geçti, o açıklamada 'dürtü öbekleri' birbirinden beslenme, cinsellik ve tehlikeden korunma diye tefrik ediliyordu; bununla kıyasladığım bir başkası ise bir yaşama dürtüsü, bir saygınlık dürtüsü ile başka beş dürtü daha sayıyordu; bir tarafından hayvan psikolojisi diye de nitelenebilecek psikanaliz uzun zaman güya yalnız tek bir dürtüyü tanıyordu vesaire. Dürtülerin yol açtığı eylem ve afekt arasındaki ilişki de aynı derecede büyük farklılıklarla tanımlanmıştır: Afektin dürtülerin yol açtığı eylemlerin 'tecrübe edilmesi' demek olduğunda galiba çoğunluk hemfikir ama dürtünün yol açtığı bütün eylem mi afekt olarak yaşanır yoksa insandan bağımsız bir davranış da buna dâhil midir veya onun yalnızca içinde olup bitenler mi yahut içinde olup bitenlerin bazı kısımları mı yoksa içindeki ve dışındaki olayların bazı kısımları özel bir birleşme hâlinde mi afekt olarak yaşanır, bunlardan kâh biri kâh öteki, bazen de her ikisi birden iddia edilmektedir. Demin, itiraz etmeksizin aklımdan not düştüğüm, dürtülerin yol açtığı bir eylem 'belli bir kasıt ve düşünme olmaksızın' meydana gelir ifadesi bile her zaman doğru değildir."

"O hâlde, davranışlarımızın fizyolojik açıklamalarının arkasından eninde sonunda sık sık, davranışımızı, sırf hevesi arayıp isteksizlikten kaçındığımız için vücudumuzun zincirleme reflekslerinin, salgılarının ve sırlarının yönetmesine ses çıkarmamamız gibi bi-

lindik bir tasavvurdan başka bir şey belirmemesi şaşırtıcı mıdır? Ve sadece ruhiyatta değil genel hayat öğretisinde, hatta politik iktisatta, kısacası insanın bir davranışın sebeplerini aramak istediği her yerde heves ve isteksizlik, yani akla daha basitinin getirilemeyeceği kadar yetersiz bu iki duygu hâlâ bu rolü oynamaktadır. Çok daha çeşitli olan dürtülerin tatmini düşüncesi herhâlde tabloyu daha bir renklendirmeye muktedir olurdu ama o eski alışkanlık o kadar güçlüdür ki insan bazen, dürtüler tatmin için çabalar, çünkü tatmin olmaları bir hevestir gibi ifadelere bile rastlayabilmektedir, buysa aşağı yukarı, egzozu motorun tahrik unsuru sanmak gibi bir şeydir!"

*

Böylelikle Ulrich, aslında konudan sapıyor olmasına rağmen, nihayet basitlik meselesinden bahsetmeye başlamıştı.

"Zihnin, duygular âlemini heves ile isteksizliğe veya en basit fizyolojik olaylara irca etmeye mecbur olduğunu sanmasının cazibesi, aklını çelen tarafı nedir? Neden psikolojik bir şey ne kadar basitse ona o kadar çok izah değeri atfeder? Neden fizyolojik ve kimyevî bir şeye psikolojik olanından çok daha fazlasını ve en sonunda fizikî atomların hareketine ircaya da en fazla değeri verir? Nadiren aklî sebeplerden ötürü ve daha ziyade yarı bilinçli bir biçimde olur bu ama çoğunlukla bu peşin hükmün etkisi de vardır. Öyleyse tabiatın esrarının basit olması gerektiği inancı neye dayanmaktadır?

"Önce ikili bir ayrımda bulunmak gerekir. Bir bileşimi basit ve küçük parçalara ayırmak gündelik hayatta edinilen faydalı tecrübelerle haklılığı ispatlanmış bir alışkanlıktır; bu alışkanlık bize adım atmayı öğreterek nasıl dans edileceğini gösterir, bir şeyi parçalarına ayırıp tekrar birleştirince daha iyi anlayacağımızı öğretir. Oysa bilim, basitleştirmeyi aslında sadece bir ara basamak olarak kullanır; istisna olarak görünenler bile buna tâbi olur. Çünkü bilim sonuçta bileşik olanı basite indirmez, münferit bir vakanın özel yanını bilimin hedefi olan genelgeçer yasalara indirir, o yasalar ise basit olmaktan ziyade genel ve özetleyicidirler. Olup bitenlerdeki çeşitliliği o yasaları uygulayarak, yani ikinci elden basitleştirirler.

"Böylelikle hayatın her noktasında iki basitlik belirir: Bir şeyin peşinen ne olduğu ve sonradan ne olacağı, farklı anlamlar içerisin-

de basit sayılır. Bir şeyin peşinen ne olduğu, her ne olursa olsun, çoğunlukla içerik ve biçim eksikliğinden ötürü basit, o yüzden de çoğunlukla abestir veya içyüzü henüz anlaşılmamıştır. İster bir düşünce veya bir hareket, ister irade olsun fark etmez, bir kez basitleşti mi parçalara ayrılıp, hakikat ile kudretin kafa karıştırıcı çeşitliliği dize getiren gücünden nasiplenir. Çoğunlukla birbiriyle karıştırılan şey işte bu iki basitliktir; söz konusu karışıklık tabiatın saflığından ve masumiyetinden bahseden dindar nutuklarda, karmaşık bir ahlâklılıktansa basit bir ahlâklılığın her halükârda ebedîliğe daha yakın durduğu inancı içinde tecelli eder; aynı zamanda kaba iradenin güçlü iradeyle karıştırılmasında da vuku bulur."

*

Agathe buraya kadarını okurken bahçenin çakıllı yolundan geri dönen Ulrich'in ayak seslerini işittiğini zannedip bütün kâğıtları alelacele tekrar çekmeceye sokuşturdu. Ama kulağının kendisini yanılttığına kanaat getirip ağabeyinin hâlâ bahçede durduğuna emin olunca, kâğıtları tekrar dışarı çıkarıp okumaya biraz daha devam etti.

72

D VE L ŞUBELERİ

General Stumm von Bordwehr bahçede neden bir fikre takılıp tökezlediğini zannettiğini açıklamaya başladığında, ince elenip sık dokunmuş bir malzemeyi hazırlayan bir sevinçle anlatmaya koyulduğu çok geçmeden anlaşıldı. Dediğine göre işin başı, harbiye nazırını Diotima'nın evinden kaçarcasına çıkmak zorunda bırakan düşüncesiz karardan ötürü işitmeyi beklediği serzenişle karşılaşması olmuştu. "Hepsi tahmin ettiğim gibi oldu!" diye kendinden emin konuşan Stumm daha mütevazı, ekledi: "Ama sonrasında olanları tahmin edememişim." Zira bütün tedbirlere rağmen o nahoş hadisenin bir kısmı gazetelere sızmış, Kont Leinsdorf'un kurbanı olduğu haddini bilmezliklerde de tekrar gün yüzüne çıkmıştı. Kont Leinsdorf ise, Stumm'un daha Agathe'nin yanındayken ima edip şimdi de ayrıntılarını verdiği üzere, bir Bohemya şehrindeki çiftliklerinden dönüşünde, arabayla ekspres trene yetişmek istediği sırada erken bir siyasî çatışmanın iki cephesinin arasına düşmüştü, Stumm daha sonra olanları şu sözlerle anlatıyordu: "Tabiî bambaşka bir şeyden ötürü huzursuzluk çıkarmışlar; hükûmetin mahallî dillerin resmî dairelerde kullanımı hakkındaki bir düzenlemesinden veya hepimizin artık takat getiremeyecek kadar sinirlendiği şu meselelerden birinden ötürü. Neyse, Almanca konuşan şehir

sakinleri caddelerin bir tarafında dikiliyorlarmış, diğer taraftakilere, 'Yuh!' diye bağırmaya başlamışlar, diğer tarafta ise başka dilleri konuşanlar duruyormuş, onlar da Almanlara, 'Yazıklar olsun!' diye bağırmışlar; aslında başka bir şeyin olacağı da yokmuş. Ama Leinsdorf'un arabuluculuğu meşhurdur ya, monarşide bir araya gelen kavimlerin, devlet içerisinde tek bir halk olmalarını ister hep ve bunu da her fırsatta söyler. Bizi kimse duyamayacağına göre şöyle diyeyim, sen de bilirsin ki iki köpek birbirine hırlarken çoğu zaman kararsızdır ama biri onları sakinleştirmeye kalktığı anda birbirlerinin üstlerine atılırlar. İşte, etraftakiler Leinsdorf'u tanıyınca duyguları galeyana gelmiş; önce iki dilli bir koro hâlinde bağırarak sormaya başlamışlar: 'Halktan katılımda bulunan kesimlerin arzularının belirlenmesine dönük anketten ne haber, kont hazretleri?' Sonra da: 'Dışarıya barış çığırtkanlığı yapıyorsun, kendi evinde katilin tekisin!' Hakkında anlatılan hikâyeyi hatırlıyor musun: Bilmem kaç yıl önce, daha gençken, aşüftenin biri onun evinde kaldığı gece ölmüş? Söylendiğine göre adamların ima ettikleri buymuş. Bütün bunlar da hep o saçma karar yüzünden oldu, kendi fikirlerin için kendini öldürtebilirmişsin de, başkaları için olmazmış; yani aslında olmayan bir karar yüzünden yaşanmış bunlar, çünkü kararın zapta geçmesine ben engel oldum! Ama anlaşılan, bir şekilde dillere düşmüş, karara izin vermediğimiz için de şimdi hepimizin halk katili olmak istediğinden şüpheleniyorlar! Tamamen akılsızca bir şey ama nihayetinde mantıklı!"

Bu ayrım Ulrich'in dikkatini çekti.

General omuzlarını silkti. "Ayrım bizzat harbiye nazırına ait. Çünkü Tuzzi'lerdeki hırgürden sonra beni yanına çağırttığında dedi ki: 'Sevgili Stumm, işin buralara varmasına izin vermemeliydin!' Bense bunun üzerine, artık aklıma ne geldiyse söyledim, zamanın ruhundan bahsedip zamanın ruhunun bir dışavuruma, öte yandan da bir duruşa ihtiyacı olduğu cevabını verdim. Kısacası ona ispatlamaya çalıştığım, zamana uygun bir fikir arayıp o fikir için heyecan duymanın ne kadar önemli olduğuydu; şimdilik sadece iki fikir olsa ve bunlar birbiriyle çelişip muhaliflerini öfkelendirse ve kimse bunlardan ortaya çıkacak şeyin ne olacağını asla bilmese

bile. Fakat bana verdiği cevap şu oldu: 'Sevgili Stumm, sen filozofsun! Hâlbuki general dediğin bilmek *zorundadır*! Bir tugayı bir tesadüf muharebesine soktuğunda, düşmanın da niyetinin ne olduğunu, gücünün ne kadar olduğunu söylemez!' Sonra da bundan böyle alabildiğine çekimser davranmamı emretti." Stumm anlatmayı sırf biraz daha nefes depolamak maksadıyla kesip sonra da devam etti: "O yüzden ben de, Leinsdorf hikâyesi patlak verince nazıra derhal geleceğimi haber verdim, çünkü kabahati tekrar Paralel Faaliyet'e yıkacaklarını tahmin ediyordum ve tehlikeyi zayıflatmak istedim. 'Ekselans!' diye söze girdim. 'Halkın orada yaptıkları akılsızcaydı ama tahmin edilebilirdi, çünkü halk hep böyledir. O yüzden böyle bir durumda aklı değil tutkuları, sloganları ve benzeri şeyleri hesaba katarım. Ama o bir tarafa, bu da işe yaramazdı, çünkü kont hazretleri söz geçirmesi zor, inatçı bir ihtiyardır–'. Aşağı yukarı bunları söyledim, harbiye nazırı da konuştuğum sürece ses etmeden beni dinleyip ara ara başını salladı. Ama önceki çıkışını ya unuttuğundan yahut mahsustan aksilik ettiğinden olacak, aniden şöyle cevap verdi: 'Sen tam bir filozofsun, Stumm! Beni ne kont hazretleri ilgilendirir ne halk ama bir akıl diyorsun bir mantık, ikisi birbirinin aynısı mı sanki, dikkatini çekmem gerekir ki bunlar birbirinin aynısı değildir! Bir sivilde akıl olabilir ama olmasa da ziyanı yoktur. Ama aklı karşılaması gereken, o yüzden de generallerimden talep etmeye mecbur bulunduğum şey mantıktır. Sıradan halkın mantığı yoktur ama mantığın tepesinde olduğunu daima hissetmesi gerekir!' Görüşme de böylelikle bitti," diye sözünü bitirdi.

Ulrich, "Gerçi zerre kadar anladığım bir konu değil ama bütüne bakınca öyle anlıyorum ki en kıdemli ikinci kumandanın sana pek de merhametsiz davranmıyor," dedi.

Bahçenin yollarını bir aşağı bir yukarı yürüyorlardı, Stumm cevap vermeden önce birkaç adım attı ama sonra öyle aniden durdu ki tabanlarının altındaki çakıl taşları gıcırdadı. "Anlamıyor musun?!" diye haykırıp ilave etti: "İlkin ben de anlamadım. Ama ekselansları harbiye nazırı beyefendinin neden haklı olduğunu yavaş yavaş, enikonu anladım! Neden haklı?" diye amansızca sordu. "Çünkü harbiye nazırı daima haklıdır! Diotima'nın evinde rezalet çıkınca

ben ondan önce oraya gidemem, Bohemya'nın istikbalini de göremem; bunu benden istemek akılsızlıktır! Haminnemin doğumuyla ne kadar alâkam varsa ancak o kadar alâkamın olduğu Leinsdorf vakasındaki gibi bir şey için de gözden düşemem! Ama yine de bütün bunları bana yakıştıran harbiye nazırı haklıdır, çünkü amir her zaman haklıdır: Bu hem beylik bir lakırdıdır hem de değildir! Şimdi anlıyor musun?"

Ulrich, "Hayır," dedi.

Stumm istirham ederek, "Bak o zaman," dedi, "sırf sen kendini bağımsız hissediyorsun veya hak hukuk nedir biliyorsun diye yahut artık her nedense, bana zorluk çıkarmak istiyor ve burada daha ciddi bir şeyin söz konusu olduğunu itiraf etmiyorsun! Gerçekteyse olanları gayet iyi hatırlıyorsun, çünkü vaktiyle askerdeyken sana da illa ki her fırsatta, subayların mantıklı düşünebilmesinin bir gereklilik olduğu söylenmiştir! Çünkü mantık, bizim nezdimizde askeri sivilden ayıran şeyin ta kendisidir. Ama mantıktan maksat akıl mıdır? Hayır. Akıl dediğin ordu hahamında veya papasında yahut arşiv görevlisi adamda olur. Ama mantık, akıl değildir. Mantık şu demektir: Her şart altında dürüst ama tutarlı, pervasız ve duygusuz davran ve asla soğukkanlılığını kaybetme! Çünkü dünyayı idare eden akıl değildir, var olduğundan beri hakkında boş laflar edilse de ona demirden mantıkla hükmetmek lazımdır! İşte, harbiye nazırının bana anlatmak istedikleri; sen de teslim edeceksindir ki attığı tohumlar hepten verimsiz bir toprağa düşmedi, çünkü anlattıkları, kendini ispatlamış eski subay zihniyetinden başka bir şey değildir. O gün bugündür içimde bu zihniyetin etkisi artıyor, ayrıca inkâr edemeyeceğin bir şey daha var: Hepimiz Ebedî Barış'tan söz etmeye başlamadan önce savaşa hazır olmalıyız; önce kusur ve zaaflarımızı telafi etmeliyiz ki herkes kardeş olurken biz yaya kalmayalım. Zaten zihnimiz savaşa hazır değil! Hiçbir şeye hazır değil! Sivillerin zihni manidar bir gidiş geliş, bir iniş çıkıştan ibarettir, bir defasında sen de ona bin yıllık inanç savaşı demiştin. Ama bu savaşın bizi harap etmesine izin veremeyiz! Öyleyse birisi olmalı, askerde dendiği gibi, inisiyatifi ele almalı, liderliği üstlenmeli; işte, buna ehil olan da amirdir: Bunu artık bizzat idrak ediyorum; acaba önceleri,

bütün o entelektüel gayretlere duyduğum alâkaya kimi zaman kendimi fazla mı kaptırdım, hiç emin değilim."

Ulrich sordu: "Ya idrak etmemiş olsaydın? Seni kovarlar mıydı?"

Stumm, "Kovmazlardı," diye düzeltti. "Tabiî, güç ilişkilerine dair askerî hissiyatımda kusur olmaması şartıyla. Ama şimdiye kadar olduğu gibi askerî güç ile sivil aydınlanmasının kesişme noktasında oturup hepimizin ortak noktası olan kültüre belki biraz daha yararlı olabilmek yerine bana Wladischmirschowitz'te veya Knobljoluka'da bir piyade tugayı verirlerdi!"

Arabanın da yakınında beklediği çıkış kapısı ile evin arasındaki yolu birkaç kez gidip gelmişlerdi, general bu kez de parmaklıklara ulaşamadan tekrar geri döndü. "Bana güvenmiyorsun," diye yakındı: "Birdenbire barış kongresi yapılınca neler oldu, bir kez bile sormadın!"

"Peki, neler oldu? Harbiye nazırı seni gene yanına çağırtıp ne dedi?"

Öbürü, "Yok! Hiçbir şey demedi! Sekiz gün bekledim ama tek kelime daha etmedi!" diye düzeltti. Bir anlık sessizlikten sonra da daha fazla dayanamayıp şöyle söyledi: "Ama 'D' şubesini elimden aldılar!"

Ulrich ne olduğunu sezmekle beraber yine de, "'D' şubesi nedir?" diye sordu.

Stumm acıyla karışık bir zevkle, "Tabiî ki 'Diotima' şubesi," cevabını verdi. "Bir nazırlıkta büyükçe her mesele için yeni bir şube kurulur, Diotima vatanseverlik fikri araştırmaları maksadıyla evindeki kongrelere başlayıp Arnheim'ın hararetli ilgisiyle dikkatimizi çekince de aynısı oldu. Herhâlde fark etmişsindir, bu şubeye atanan da ben oldum, öyle olunca adını ne koyalım diye bana sordular, çünkü sonuçta böyle bir şeyi ilaç deposu veya levazımcı kursu diye rastgele dosyalayamazsın, Tuzzi'nin adı da nazırlığın çekincelerinden ötürü dile getirilemiyordu. Benim aklıma da belirleyici bir şey gelmeyince ne çok az ne çok fazla konuşmuş olmayayım diye şubeye 'D' adını vermeyi teklif ettim; 'D' benim için Diotima'ydı ama kimse bilmiyordu, diğerleri içinse, hadi sadece genelkurmayın erişebileceği bir sır kadar olmasa da bir daire klasörünün adı

kadar sahici göründü. En iyi fikirlerimden biriydi!" diye sözünü bitiren Stumm iç geçirerek ekledi: "O zamanlar fikir sahibi olmam henüz yasaklanmamıştı!"

Galiba yeterince teşvik gördüğünü hissetmiyordu, sosyal dünyaya geri dönme isteği hemen hemen tükenen, en azından gevezelik stokunu neredeyse bitirmiş olan Ulrich takdirkâr bir gülümsemeden sonra sessizleşince Stumm yeniden şikâyete başladı. "Bana güvenin yok. Söylediklerime bakarak beni militarist sanıyorsun. Ama şerefim üzerine yemin ederim, militaristliğe itirazım var, onca zamandır inandıklarımdan ha deyince vazgeçmeye ise hiç niyetim yok! Askeri insan yapan, muazzam fikirlerdir: Sana şu kadarını söyleyeyim, dostum, bunları düşününce kendimi, hayat arkadaşını ölüme göndermiş bir dul gibi hissediyorum!" Bir kez daha galeyana geldi: "Zihinler Cumhuriyeti de elbette başka her cumhuriyet kadar düzensizdir ama bilgeliğe kimsenin haciz koymamış olması ve –belki de aralarında hüküm süren düzen eksikliğinden ötürü– henüz kimsenin bulmadığı bir yığın fikrin var olması gibi büyük bir fikir bile tek başına ne kadar mutluluk vericidir! Askeriye nezdinde ben bu hâlimle bir yenilikçi oldum! Gerçi genelkurmay bünyesinde bana ve 'D' şubeme envaiçeşit teklifimden ötürü 'Seyyar Aydınlatma Alayı' adını taktılar ama etrafa saçtığım bolluktan onlar da seve seve tattılar!"

"Şimdi hepsi bitti mi?"

Teselli bekleyen Stumm, "Tam bitti denemez ama zihne duyduğum güvenden kısmen de olsa bizzat taviz verdim!" diye gürledi.

Ulrich kuru kuruya, "İyi yapmışsın," dedi.

"Şimdi sen de mi böyle söylüyorsun?!"

"Ben bunu hep söyledim. Seni tâ ne zaman uyardım, nazırdan bile önce. Zihin hükûmet etmeye ancak kısıtlı ölçüde uygundur."

Stumm kendine ders verilmesini reddetmek istiyordu, onun için dedi ki: "Benim fikrim de hep öyle olmuştur!"

Ulrich devam etti: "Zihin hayatla, çevirdiği ve altında ezildiği bir çark kadar iç içe geçmiş durumdadır."

Stumm'sa devam etmesine izin vermedi. "Benim için böylesi dış etkenlerin belirleyici olduğunu zannediyorsan," diye sözünü kesti,

"zekâma hakaret etmiş olursun! Burada ruhanî bir arınma da söz konusu! Üstelik 'D' şubesini haysiyetimi azıcık bile yaralamadan elimden aldılar. Nazır gerekliliğini bizzat bildirmek için beni yanına çağırttı, çünkü genelkurmay başkanı, Dünya Barış Kongresi hakkında bizzat rapor istiyormuş; o yüzden de işin tamamını askerî kalkınma dairesinden derhal ayırıp sicil dairesinin istihbarat şubesine bağladılar–"

Bunun üzerine tekrar canlanan Ulrich, "Casusluk şubesine mi?" diye araya girdi.

"Ya kime olacak?! Kendisinin ne istediğini bilmeyen, en azından başkalarının ne istediğini bilmelidir! Ayrıca, rica ederim; genelkurmayın Dünya Barış Kongresi'nde ne işi olur? Kongreyi engellemek barbarlık olacaktır, pasifistçe teşvik etmekse askerliğe sığmaz! O yüzden de gözlemliyorlar. 'Hazır olmak her şeydir,' diyen kimdi? Neyse, fark etmez, öyle veya böyle askerlikten biraz anlayan birisi demiş–" Stumm kederini unutmuştu. Ayaklarının üstünde bir o yana bir bu yana dönüyor, kılıcının yalmanıyla bir çiçeğin başını vurmaya çalışıyordu. "Tek endişem şu: Bu iş onlara zor gelecek ve şubemi tekrar devralmam için beni yalvar yakar geri alacaklar!" diye gevezelik ediyordu. "Sonuçta sen de ben de neredeyse bir yıllık tecrübemizle böylesi bir fikir kongresinin nasıl delillere ve karşı delillere ayrıldığını biliyoruz! Bu arada –hükûmet etmenin özel zorlukları şimdilik bir yana!– düzenin, deyim yerindeyse, sadece zihinden ortaya çıkabileceğine sen inanıyor musun?"

Çiçekle meşgul olmayı bırakmıştı, alnı kırış kırış, kılıcın yalmanı elinde, ısrarla dostunun yüzüne bakıyordu.

Beriki ona gülümseyip sustu.

Stumm kılıcı bıraktı, çünkü müşkül bir tarif için beyaz eldivenli ellerinin parmak uçlarına ihtiyaç duyuyordu: "Ruh ve mantık arasında yaptığım ayrımı doğru anlaman lazım. Mantık düzendir. Düzen de lazımdır! Subayın prensibidir bu, o prensibe boyun eğiyorum! Fakat düzen hangi fikirler temelinde kurulur, işte orası fark etmez; zihin –veya harbiye nazırının biraz eski moda ifadesiyle akıl– dediğimiz de işte budur ve subayın meselesi değildir. Ama subay, hangi fikirler temelinde denenirse denensin sivillerin ken-

diliğinden akıllanma kabiliyetine güvenmez. Çünkü ne zaman, ne gibi bir zihin olduğu fark etmeksizin sonuçta ortaya çıkardığı şey hep savaş olmuştur!"

Stumm yeni anlayış ve şüphelerini böylece açıkladı, Ulrich de, "Öyleyse lafı, 'Savaş Tanrı'nın dünyaya koyduğu düzenin bir unsurudur,' demeye getiriyorsun?" diye sorarak bunları gayriihtiyari, bilindik bir söze ima yoluyla özetledi.

Stumm, "Ama çok entelektüel konuştun!" diye ona katıldıysa da çekinceliydi. "Zihin acaba fuzuli değil midir, diye kendime soruyorum. Çünkü insanlara şayet hayvanmış gibi mahmuz ve dizginle muamele edeceksem benim de içimde bir parça hayvanlık taşımam lazımdır. Zira gerçekten iyi bir binici beygire, diyelim ki hukuk felsefesine durduğundan daha yakın durur! Prusyalılar buna, herkesin içinde taşıdığı herifçioğlu diyor ve onu bir Spartalı ruhuyla dize getiriyorlar. Bense Avusturyalı bir general olarak şöyle demeyi tercih ediyorum: Bir devlet ne kadar iyi, güzel ve düzenliyse onda zihne ve ruha o kadar az ihtiyaç duyulur, hele de kusursuz bir devlette bunların hiç işi yoktur! Bence çok zor bir paradoks! Bu arada, senin söylediğin kimin lafıydı? Birinin lafı mı?"

"Moltke'nin. Demiş ki insanın cesaret, feragat, göreve sadakat, fedakârlık gibi en asil faziletleri ancak savaşta gelişir ve savaş olmasa dünya boğucu bir maddecilik içinde bataklığa döner."

Stumm, "İşte!" diye haykırdı. "Bu da ilginçmiş! Benim de bazen kendi kendime düşündüğüm bir şeyi söylemiş!"

Ulrich, "Ama Moltke, aynı kişiye yazdığı başka bir mektubunda, yani hemen hemen aynı solukla diyor ki, zaferle biten bir savaş bile millî bir felakettir," diyerek onu düşünmeye sevk etti.

Stumm da kendinden emin, "Gördün mü, burada zihin çimdiklemiş onu!" diye cevabı yapıştırdı. "Bahsettiğin adamın tek satırını okumuşluğum yoktur, bana hep fazla askerce gelmiştir. Şu sözümü yabana atma, ben daima antimilitarist olmuşumdur. Ömrüm boyunca düşündüm, günümüzde savaşa inanan bir Allah'ın kulu yok, inanmakla insan kendini ancak küçük düşürür. Ayrıca – artık farklıyım diye değiştiğimi sanmanı istemem!" Arabaya işmar etmiş, ayağını da basamağa koymuştu ki duraksayıp, onu sıkıştırır-

casına Ulrich'e baktı. "Ben kendime sadık kaldım!" diye devam etti. "Şayet sivil zihni eskiden genç bir kızın duygularıyla sevmişsem, artık, sözümü mazur gör, daha çok, olgun bir kadın gibi seviyorum: Zihin ideal değildir, hatta onu kendi kendisiyle hemfikir kılmanın bile imkânı yoktur. Onun içindir ki sana –sadece bugün değil kaç zamandır– diyorum ki insanlara hem iyilikle hem güç göstererek muamele etmelidir, yani onları hem sevmeli hem önlerine güçlük çıkarmalıdır ki işe yarar bir şeyler meydana gelsin. Sonuçta bu, askeri öne çıkaracak partilerüstü askerî zihniyetin ta kendisidir. Ondan şahsî bir fayda beklediğim yok ama o zihniyeti çok önceden de dile getirdiğimi sana göstermek istiyorum!"

Ulrich gülümseyerek, "Şimdi yine tekrarlarsın, 66 yılındaki kardeş savaşı bütün Almanların birbirlerini kardeş ilan etmelerinden ortaya çıkmıştır diye," dedi.

Stumm, "Tabiî, elbette!" diye doğruladı. "Şimdi de yetmezmiş gibi bütün insanlar birbirlerini kardeş ilan ediyorlar! Ben de bunun sonucu ne olacak, merak etmeden duramıyorum! Gerçekte olanlar o kadar ansızın gelişiyor ki. Neredeyse bir yıl boyunca düşünüp durduk, ortaya çıkansa bambaşka bir şey oldu. Anlaşılan, iyiden iyiye araştırmamdan ötürü zihnin, yolumu tekrar askeriyeye çevirmesi de benim kaderim. Buna rağmen, söylediklerimin hepsini bir düşünürsen şu kanaate varacaksın: Ben kendimi hiçbir şeyle özdeşleştirmiyorum ama her konuda bir hakikat tarafı buluyorum; işte, konuştuklarımızın özü aşağı yukarı budur!"

Stumm saatine şöyle bir bakıp hareket işareti vermek istedi, çünkü derdini anlatmış olmanın zevki o kadar şiddetliydi ki dünya yansa umurunda değildi. Ulrich'se elini dostça onun omzuna koydu ve dedi ki: "Yeni görevinin ne olduğunu bana hâlâ söylemedin."

Stumm çekindi: "Bugün artık vakit kalmadı. Gitmem lazım."

Fakat Ulrich onu göbeğinin üstünde ışıldayan altın düğmelerin birinden yakalamıştı ve teslim olana kadar da bırakmadı. Stumm, Ulrich'in başını kendisine doğru çekip kulağını ağzına götürdü. "Sakın başkasına söyleme ama," diye fısıldadı: "Leinsdorf!"

Ulrich tekrar, "Sanırım, bertaraf edilmesi gerekiyor, seni siyasî suikastçı seni!" diye fısıldadı ama bu kez o kadar utanmazca fı-

sıldamıştı ki Stumm incinerek arabacıyı işaret etti. Doğruldular, Ulrich kapının önünden çekildi. Artık yüksek sesle konuşup bir tek o isimden kaçınmayı tercih ettiler. Ulrich, "Bir düşüneyim ve kendim de deneyeyim bakalım," diye rica etti, "sizin dünyanız hakkında hâlâ bir şeyler biliyor muyum acaba? Son maarif nazırını yerinden eden 'o'ydu, uğradığı son hakaretten sonra şimdikine de aynını yapma ihtimaline karşı hazırlıklı olmak lazım. Fakat böyle bir şeye kalkışması şu an nahoş bir aksaklık olurdu, onun için de önüne geçmek gerek. Ayrıca ne sebeptendir bilinmez, dediğim dedik birisi, ona göre Almanlar devlet için tehlike, Almanların en hazzetmediği adam olan Baron Wisnietzky onlar için propaganda yapmaya uygun biri, ayrıca hükûmet de rotasını değiştirmemeliydi vesaire–"

Stumm, Ulrich'in sözünü kesebilirdi ama gönüllü olarak dinliyordu, hatta kendisi de lafa karıştı. "Neticede Faaliyet'te 'eyleme geçme parolası' da onun etkisiyle ortaya çıktı ve başka herkes, işte yeni ruh! diye haykırırken 'o' bunları duymaktan hoşlanmayan herkese, bir şeyler olmalı! deyip duruyor."

Ulrich, "Onu yerinden etmek de mümkün değil, özel bir kişi. Zaten Paralel Faaliyet'i de elinin altından çekip aldılar," dedi.

General, "Yani yeni bir şeylere girişmesi tehlikesi ortaya çıktı!" diyerek arkadaşının sözünü tamamladı.

Ulrich merakla, "Ama buna karşı sen ne yapabilirsin?!" diye sordu.

"Yahu! Bana verdikleri görev, biraz dikkatini dağıtmak ve onu meşgul etmek, gönlün olacaksa, biraz da gözetlemek–"

"Yani, 'L' şubesi diyorsun? Seni sahtekâr düzenbaz!"

"Biz bizeyken böyle diyebilirsin ama resmî adı tabiî ki henüz konmadı. Bana verilen görev Leinsdorf'un–" –bu kez Stumm da o adı söylemenin keyfini çıkarmak istedi ama yine fısıldayarak konuşmuştu– "ensesine kene gibi yapışmak: Bunlar bizzat ekselanslarının kelam-ı âlileri!"

"Ama sana ulaşman gereken bir hedef de vermiş olmalı?"

General güldü. "Konuşmak! Onunla konuşacakmışım. Aklından geçirdiklerinin hepsini en ince detayına kadar kurcalayıp hakların-

da o kadar konuşacakmışım ki bu şekilde belki açık verip kestirilemeyen bir işe kalkışma şansı kalmayacakmış. Ekselansları, 'Sömür onu,' dedi ve bu işin bana duyduğu güvenin çok saygıdeğer bir delili olduğunu söyledi. Hepsi bu mu diye sorarsan verebileceğim tek cevap, bu kadarı bile fazla olur. Şu ihtiyar kont muazzam kültürlü ve aslında son derece ilginç birisi!" Arabacıya sürmesini işaret etmişti, araba ilerlerken arkaya doğru seslendi: "Öbür meseleleri bir dahaki sefere artık! Sana güveniyorum!"

Ulrich'in aklına ancak araba uzaklaşırken geldi, Stumm'un niyeti belki de bizzat kendisini zararsız hâle getirmekti, zira daha önce de hiç alışılmadık bir fikirle Kont Leinsdorf'un aklını tekrar çelebileceğinden şüphelendikleri olmuştu.

73

BİR DUYGUNUN NASIL OLUŞACAĞINA DAİR SAF BİR TARİF

Agathe sonraki notların büyük bir kısmını daha okumuştu.

Kâğıtlar ilkin duygu kavramının hâlihazırda yaşadığı gelişime dair vaat edilen açıklamayı içermiyordu, çünkü Ulrich en büyük kazancı sağlamayı umduğu o görüşlerle hesaplaşmadan önce, kendi deyimiyle, "bir duygunun meydana gelişini ve büyümesini entelektüel meselelerde tecrübesiz sayılamayacak bir amatörün düşüneceği ölçüde safça ve parmağıyla hecelercesine tasavvur etmeye" çalışmıştı.

Bu not şöyle devam ediyordu: "Herkes duyguyu sebep ve sonuçları olan bir şey olarak görme âdetinde, ben de kendimi sebebin, harici bir uyarıcı olması fikriyle sınırlandırmak istiyorum. Fakat bu uyarıcı için elbette elverişli şartlar, yani hem uygun harici, hem de dâhili şartlar ve manen istekli olma hâli de gereklidir, zaten o uyarıcı cevap bulur mu ve nasıl bulur, kararı verecek olan ancak bu üçlemedir. Çünkü bir duygu baskın vererek mi baş gösterir yoksa gecikmeli olarak mı, nasıl yayılır ve gelişimi nasıl seyreder, beraberinde hangi fikirleri getirir ve son kertede kendisi hangi duygudur; işte, tüm bunlar çoğunlukla uyarıcı kadar, hisseden kişinin önceki hâline ve çevresine de bağlıdır. Bu, hisseden kişinin şahsî durumu,

yani mizacı, huyları, yaşı, eğitimi, eğilimleri, prensipleri, önceki yaşadıkları ve mevcut gerilimleri için de geçerlidir, bu şartların net sınırları olmamasına ve şahsın varlığı ile kaderi içinde kaybolmalarına rağmen bu durum gayet normaldir. Fakat aynı zamanda çevresi, hatta çevresine dair bilgi veya o çevrenin salt olarak var olduğunun farz edilmesi bile bir duyguyu bastırabilir veya teşvik edebilir, sosyal hayat bunun sayısız örneklerini sunar, çünkü her durumda yakışık alan veya almayan duygular vardır, kamu ve şahıs hayatında hangi duygu öbeklerinin baskın olduğu veya teşvik gördüğü, hangilerinin bastırıldığı da bölge bölge ve zaman zaman değişir, hatta âdeta duygularca zengin ve fakir devirler sırayla birbirlerinin yerini almıştır.

"Bütün bunlara bir de iç ve dış etkenlerle beraber, kolaylıkla takdir edilecektir ki uyarıcıların da birbirlerinden bağımsız olmaması eklenir. Çünkü iç durum, dış duruma ve onun duygu uyarıcılarına uydurulmuştur, yani onlara da bağlıdır, dış durum da bir şekilde, ortaya çıkışı iç duruma bağlı olarak benimsenmiş olmalıdır, tâ ki bu dengedeki bir aksaklık yeni bir duygu meydana getirip o duygu da yeni bir dengenin yolunu açana veya bizzat bir denge teşkil edene kadar. Keza 'uyarıcı' da çoğunlukla doğrudan değil ancak benimsenmesi sayesinde tesir eder, iç durum da bu benimseyişi yalnızca algılar zemininde gerçekleştirir, heyecanın başlangıç safhasının da bu zeminle bir ilişkisinin olması gerekir.

"Bu bir yana, bir duygu uyandırmaya muktedir bir uyarıcı o duyguyla, söz gelimi acıkmış birini heyecanlandıracak, incinmiş birininse umursamayacağı bir şey kadar alâkalıdır veya tam tersi de geçerlidir."

"İşin geri kalan kısmı 'sırasıyla' tasvir edileceği zaman da benzer karışıklıklar meydana gelir. Bu anlamda mesela bir duygu ne zaman vardır sorusu bile cevaplanamaz, hâlbuki bir duyguya sebebiyet verilip duygunun bizzat etki edeceğini söyleyen temel anlayışa göre böyle bir an mevcuttur. Hakikatteyse duyguyu tetikleyen uyarıcı, bir topun mekanik diske vurup domino taşı misali bir tertibatı harekete geçirmesi gibi mevcut bir duruma vurmaz, sürer gider ve

hem kendisine göre etkide bulunup hem de onun etkisini değiştiren iç güçleri takviye eder. Keza bir duygu bir kez vücut buldu mu kendini etkileriyle tüketmeyeceği gibi, bir anlığına olsa da kendi kendisi olarak kalmaz ve tabiri caizse alıp gönderdiği olayların ortasında beklemez; içeriden ve dışarıdan irtibatta olduğu her şeydeki sürekli bir değişimle bağlantısı vardır ve her iki taraftan da reaksiyon alır.

Duygularda, meydana gelişlerini borçlu oldukları uyarıcıları değiştirmeye, bertaraf veya teşvik etmeye yönelik hararetli, sıklıkla da tutkulu özel bir çaba bulunur; başlıca yaşam doğrultuları da dışarıya dönüktür ve dışarıdan gelmektedir. O yüzden de öfke, içinde karşı saldırıyı, isteği, yaklaşımı, korkuyu ve kaçışa, donuklaşmaya veya bu ikisi arasında çığlığa geçişi taşır. Ama bir duygunun, bu faal davranışın aksülameliyle de kendi hususiyetinden ve içeriğinden edindikleri az değildir; Amerikalı bir psikoloğun meşhur, 'Üzgün olduğumuzdan ağlamayız, üzülürüz, çünkü ağlıyoruzdur' sözü de abartılı olabilir, bununla birlikte kişinin salt hissettiği gibi davranmayıp bir zaman sonra, hangi sebepten olursa olsun, davrandığı gibi hissetmeyi öğrendiği de kesindir. Bu gidiş gelişin meşhur bir örneği köpeklerin şakayla karışık dalaşmaya başlayıp kanlı bir ikili mücadeleyle biten oyunlarıdır ama çocuklarda ve sıradan insanlarda da benzer şeyler gözlemlenebilir. Zaten sonuçta kısmen önemli kısmen önemsiz olan saygı ve tazim, tehdit, terbiye, ölçülülük ve benzeri tavırlarıyla (bunlar hükmü bir kenara koyup duyguyu doğrudan etkileyen, bir şeyleri tasvir etme isteği ve tasvir ediş tavırlarıdır) beraber hayatın bütün o güzel teatralliği bunun büyük bir örneği değil midir? 'Terbiye' bile bunun bir cüzüdür ve uzun süre boyunca dayatılan bir davranışın en sonunda aslında sebebi olması gereken duyguları üretmesi etkisine dayanır."

*

"Bu ve başka örneklerde eylemin reaksiyonundan daha önemli olan, hiç şüphesiz ki bir tecrübenin seyrinin başta kendine mahsus olan yönlendirici kuvvetler sahasından çıkıp başka ruhanî irtibatlar sahasına girmesiyle anlamını değiştirmesidir. Çünkü dış cephede olanın bir benzeri iç cephede de gerçekleşir. Duygu içe nüfuz

eder; gündelik dildeki isabetli ifadesiyle duygu 'insanı büsbütün kavrar'; kendine yakışmayanı kovalar ve neyden beslenebilecekse onu da teşvik eder. Bir psikiyatri ders kitabında buna 'kavrama kuvveti' ve 'kavrama işi' gibi tuhaf isimler verildiğini okudum. Fakat burada duygu sayesinde iç âlem de yüzünü ona dönmeye tahrik edilmektedir. Hemen ilk ânında tükenmeyen manen hazır olma hâli duyguyu peyderpey sıkıştırır. Duygu, düşünceler, hatıralar, prensipler ve benzeri hâllerde yığılmış kuvvetleri yakalar yakalamaz onlar tarafından da kıskıvrak yakalanır ve onlar duyguyu öyle değiştirirler ki yakalamak mı yoksa yakalanmak mı söz konusudur, karar vermesi güçleşir.

"Ama bir duygu, böylesi olaylarla doruğuna ulaştı mı aynı olaylarla muhtemelen tekrar zayıflatılıp seyreltilmesi gerekir. Çünkü o zaman ona tamamen boyun eğmeyen, hatta onu son kertede tard eden duygular ve tecrübeler bu duygunun sahasıyla kesişeceklerdir. Hatta aslında karşı istikamette ilerleyen bu tatmin ve yıpratma olayı duygunun meydana gelişiyle başlar, zira duygunun her yanı sarması sadece gücünün artması değil aynı zamanda içinden fışkırdığı veya istimal ettiği ihtiyaçların da gevşemesi anlamına gelir.

"Buna eylemle ilişkisi içerisinde de dikkat etmek lazımdır, çünkü duygu sadece eylem içerisinde kesifleşmez, aynı zamanda onun içerisinde sölpür ve doygunluğu başka bir duygu tarafından sekteye uğramazsa bezdirecek kadar, yani yeni bir duygu ortaya çıkana dek devam eder."

"Muhakkak belirtilmesi gereken bir şey var. Bir duygu, iç âlemi kendine râm ettiği sürece dış dünyayı yaşar ve anlarken etkisini gösteren faaliyetlerle de temasa geçer; böylelikle anladığımız şekliyle dünyayı da, kendi içindeki tepki doğuran manzarayla güçlenmek adına, kendi kalıp ve anlayışına göre bir şablona sokmaya muktedir olacaktır. Bunun örnekleri malûmdur: Şiddetli bir duyuş, insanı, tarafsız kimselerin algıladıklarına karşı kör eder ve ona başkalarının görmediklerini gördürür. Üzgün kişi her yeri kapkara görür ve kendisini neşelendirebilecek ne varsa dikkat etmeyerek cezalandırır; neşeli kişinin yüzüne ise her şey gülücükler saçar, onun bu

manzarayı bozması muhtemel herhangi bir şeyi algılayacak hâli yoktur; seven kişiye en fena varlıklar bile güven verir; vesveseli kişi ise nereye baksa güvensizliğinin doğrulandığını görmekle kalmaz, o doğrulamalar âdeta üzerine akın eder. Böylelikle her his, belli bir şiddet ve sürekliliğe kavuşunca kendine kendi seçtiği şahsî bir dünya, yani kendi dünyasını yaratır ki insan ilişkilerinde bunun azımsanmayacak bir rolü vardır! İşte o mahut sebatsızlığımız ve değişken hükümlerimiz de bunun bir parçasıdır."

*

Ulrich buraya bir çizgi çekmiş, kısa süreliğine, duygu bir durum mudur yoksa süreç midir sorusuna dönmüştü, bu sorunun yanıltıcı olma hususiyeti artık basbayağı ortaya çıkıyordu. Anlatılanlara özetleyici ve devam ettirici nitelikte şunlar eklenmişti:

"Duygu bir sebepten ileri gelen ve belli başlı sonuçlara yol açan bir durumdur şeklindeki alışageldik tasavvurdan hareketle konuyu anlatırken, uzun vadede sonuca bakıldığı takdirde bir süreç teşkil ettiğine şüphe duyulmayacak bir tasvire yönelmeye mecbur kaldım. Fakat bir sürecin uyandırdığı topyekûn intibadan hareket edip bu tasavvuru tespit etmek isteyince aynı derecede belirgin olarak görüyorum ki yan yana duran parçaların her birinde her sürecin bir parçası olan peşpeşelik, önce biri sonra öbürü olma hâli, hatta belli istikamette ilerlemeye dair en ufak bir ima bile yoktur. Aksine, her bir adım arasında karşılıklı bir bağımlılık ve varsayım, hatta sebeplerinin önünden gidiyor görünen bir etkiler manzarası varlığını hissettirmektedir. Tasvirin hiçbir noktasında zaman ilişkileri de yer almamaktadır, işte bütün bunlar farklı sebeplerden yine bir duruma işaret etmektedir.

Öyleyse kelimenin tam anlamıyla duygu hakkında tek söyleyebileceğim, onun bir yandan hem durum hem süreç gibi görünürken öbür yandan ne duruma ne sürece benzemesidir, bu tecellilerden her biri ötekinin yerinde görünmektedir.

Fakat kolaylıkla gösterilebileceği üzere bu bile, en az, tasvir edilen kadar tasvirin türüne de bağlıdır. Çünkü ruhanîliğe has bir şey değildir, kaldı ki duyguya has olsun, aksine tabiat tasvirinin başka her alanında da yer alır; mesela bir sistem ve onun parçaları veya

bir bütün ve onun kısımları için, birine bakıldığında durum olarak görünebilenin, öbürüne bakıldığında süreç sayılması söz konusu olursa, aynı şey orada da geçerlidir. Hatta bir sürecin süresi bile bizim için durum kavramıyla ilişkilidir. Belki, bu ikili tasavvur oluşumunun mantığı gayet açıktır diyemem ama o mantık muhtemelen, durumlar ve süreçler arasındaki ayrımın, bu ayrımı belki yeniden oluşturacak, belki de başka birinin arkasında ortadan kaldıracak bilimsel bir olgu görüntüsünden ziyade dilin düşünme tarzına ait olmasıyla alâkalıdır."

"Alman lisanı der ki içimde öfke var ve yine der ki öfke içindeyim. Der ki: Öfkeliyim, kendimi öfkeli hissediyorum, öfkem olduğunu hissediyorum. Der ki âşığım ve âşık oldum. Bu dilin duygulara verdiği isimler dil tarihi açısından çoğunlukla, dilin, eylemlerden edindiği izlenimlerle ve tehlikeli veya göze batan davranışlar dolayısıyla o duygulara sevk edildiğine işaret ediyor olsa gerektir; buna rağmen Almanca, duygudan, kâh farklı süreçleri kuşatan bir durum kâh bir dizi durumdan ibaret süreç diye bahseder; örneklerin de gösterdiği gibi bir öyle bir böyle olarak ve tekrar etmek suretiyle şahsın, içerinin ve dışarının tasavvurlarını derhal kendi ifade tarzına katar; bütüne bakıldığında da öyle keyfî, öyle fevri davranır ki daha işin başında Almanlardaki duygu karmaşasını kurmak isteyen odur sanırsınız.

"Duygularımızın sunduğu şiddetli ama kusurlu tecrübelerden meydana gelmiş dil tablosundaki bu çeşitlilik, bugün bile bilimin fikir üretiminde, yani bilim, genişliğine değil de derinliğine ele alındığında yansımalarını bulur. Psikolojide benliğin en kesin unsur olarak ve ruhun her hareketinde ama özellikle de duyguyla tecrübe edilebilende ortaya çıktığını belirten öğretiler olduğu gibi duyguyu hepten kenara itip yalnızca, ifadeler arasındaki ilişkileri tecrübe edilmeye müsait ve yine duyguyu kökenini hesaba katmadığı bir güç alanındaki tezahürlerden ibaret gören öğretiler de vardır. Yani benliğin olduğu ve olmadığı psikolojiler vardır. Ama ara sıra başka ayrımlara da şekil verildiği olmuştur, dolayısıyla duygu bir yandan bir benliğin dış dünyayla ilişkisinin kat ettiği bir yol,

bir yandan da özel bir ilişkililik vakası ve durumu olarak belirir ve saire; bilme hırsına, daha ziyade kavramlarla ifade edilen bir yön verildiğinde ve hakikat belirgin olmadığı sürece kolaylıkla öne geçen ayrımlardır bunlar.

"Olguları görüşlerden ayrı tutmaya özen gösterilse de bu noktada işin çoğu görüşlere kalır. Bir duygunun dünyanın herhangi bir yerinde değil de canlı bir varlığın içinde oluşması ve hissedenin veya heyecanla kendi kendini duyumsayanın 'ben' olmasına kesin nazarıyla bakarız. 'Ben' bir şey hissedince içimde belirgin bir takım şeyler olur ve durumumu da değiştiririm, ayrıca duygu, duyularla elde edilen bir duygulanıma nazaran dış dünyayla daha canlı bir ilişki kurmasına rağmen bana o duygulanımdan daha 'deruni' görünür. Bu, izlenimlerin bir grubudur. Ama öte yandan bütün şahsiyetin bir pozisyon almasının da duyguyla ilişkisi vardır ki bu da öbür gruptur. Duyularla elde edilen duygulanımdan farklı olarak ben, duygunun beni duygulanımdan daha fazla 'tam anlamıyla' ilgilendirdiğini bilirim. Bir duygunun, kişinin ister bir şeyler yapması ister dünyayı başka türlü görmeye başlaması suretiyle olsun, dışarıda bir şeylere sebebiyet vermesi ancak bir kişinin varlığı üzerinden gerçekleşir. Hatta bir duygunun bir kişinin içindeki bir değişiklik olduğu, o kişinin dış dünyayla ilişkisinin de bununla değişime uğradığı belirtilmeksizin iddia edilemez."

*

"Şu hâlde bir duygunun oluşu ve varlığı 'içimizde' mi yoksa üzerimizde ve bizimle mi gerçekleşir? Böylelikle tekrar asıl anlatımıma geri dönüyorum. Şayet anlatımımın tarafsızlığına inanacaksam, anlatımımın dikkatle aydınlattığı ilişkiler aynı şeyi bir kez daha doğrulayacaktır: Benim duygum, benim içimde ve dışımda oluşur, içeriden ve dışarıdan etkilerle değişir, dünyayı doğrudan içeriden ve dolaylı olarak, yani benim davranışımla birlikte dışarıdan değiştirir; öyleyse, peşin hükmümüze ters düşecek bile olsa, duygu içten de dıştan da veya en azından bunların her ikisiyle de öyle sarmaş dolaştır ki bir duygunun neresi içi neresi dışıdır ve neresi Ben neresi dünyadır sorusu hemen hemen tüm manasını kaybeder.

"Öyleyse bu tasvir muhtemelen esas keyfiyeti ortaya koyacaktır ve derhal koyabilir de, çünkü daha itidalli sözlerle ifade edilecek olursa tek anlamı, her duyuşta ikili istikamette bir şeylerin yaşanıyor olmasıdır ki bu da ona bir geçiş tezahürü karakteri bahşeder: bu geçiş içe doğru veya kişiye dönerek ve dışa doğru veya duyguyu meşgul eden nesneye doğru gerçekleşir. Oysa içerisinin ve dışarısının ne olduğu, hele de benliğe veya dünyaya ait olmanın ne anlama geldiği, yani bu iki istikametin sonunda neyin bulunduğu konusuna, dolayısıyla da o istikametlerin tezahürünü tamamen anlamayı sağlayacak şeye gelirsek: Bunlar, elbette hemen ilk tecrübede açık seçik kavranamaz, köken itibariyle de insanın tecrübe ettiği başka hiçbir şeyden daha sarih değillerdir ve nasıl olur bilmem ama bunları gerçekten kavramak ancak süregiden tecrübe ve araştırmalar sayesinde mümkün olur.

"Bu yüzden de gerçek bir tecrübî bilim olmaya değer veren bir psikoloji, durum ve süreç kavramlarını ancak bu kavramlarla hemhal olarak ele alacaktır ve birbiriyle yakın akraba olan kişi, ruh ve benlik düşünceleri ile içerisi ve dışarısı tasavvurları da o psikolojiye, başka meseleleri açıklatan düşünceler olarak değil açıklanması gerekli düşünceler olarak görünecektir."

*

"Tuhaftır, psikolojinin beylik bir hakikati de bununla çok iyi örtüşmektedir, çünkü çoğunlukla fazla düşünmeden, kendini belli bir duyguya tekabül edecek şekilde gösteren birinin gerçekten de o duyguyla bir şeyler hissedeceğini farz ederiz. Demek ki harici bir davranışın, kendisini kuşatan duygularla beraber doğrudan, bölünmeden ve büyük bir kesinlikle kavranması nadiren değil belki çok sık vuku bulur.

"Yanımıza yaklaşan bir varlığın niyetinin dostluk mu düşmanlık mı olduğunu ilkin doğrudan doğruya bütün üzerinden tecrübe ederiz, tecrübemizin doğru olup olmadığını düşünmek, en iyi ihtimal, sonradan gelir. İlk intibada, yanımıza yaklaşan, belki korkunç olduğu meydana çıkabilecek bir şey de değildir, aksine, isterse bir an sonra yanılgı olduğu anlaşılacak olsun, korkunçluğun ta kendisi olabilir. Şayet ilk intibaı tekrar kurmayı başarırsak mantıklı bir

silsilenin böylelikle zahiren tersyüz olmasını, bir şeyin güzel ve etkileyici veya utanç verici yahut tiksindirici olması gibi tecrübeler üzerinden de fark etmek mümkün olacaktır.

"Hatta bu durum hayli alışıldık ikili bir dil kullanımında da varlığını sürdürmüştür; çünkü biz hem bir şeyi korkunç, sevimli vesaire bulduğumuzu söyler ve bununla duyguların kişiye bağlı olduğunu; hem de onun korkunç, sevimli vesaire olduğunu söyleyip korkunç ve sevimli olandan bahsetmekle duygularımızın köklerinin bir nitelik misali eşyada ve olaylarda var olduğunu vurgularız. Duyguların bu iki-yönlülüğü, hatta amfibik iki-anlamlılığı, onların sadece iç âlemde değil dış dünyada da gözlemlenebilir oldukları fikrini destekler."

İşte Ulrich bu sözlerle duygu kavramı nasıl tarif edilir sorusunun üçüncü cevabına veya daha çekimser ifadesiyle bu soruya günümüzde hâkim olan yaklaşıma ulaşmıştı.

74

DUYUŞ VE DAVRANIŞ. DUYGUNUN GÜVENİLMEZLİĞİ

"Teorik psikoloji ekolü ki şu sıra en başarılı olanı odur, duyguyu ve duyguyla yapılan eylemi çözülmez bir birliktelik olarak ele alır. Bu ekole göre, eylem hâlindeki hislerimiz birbirinin aynı olan sürecin bir tarafı ve hissederken bulunduğumuz eylem de öbür tarafıdır. Bu ekol ikisini de birlikte inceler. Bu gruba mensup öğretilere göre duygu –o öğretilerin bizzat kullanmaktan hoşlandıkları kelimelerle ifade edilirse– dâhili ve harici bir davranış, bir olay ve eylemdir; işte duygu ile davranışa dair bu özetleme, rüşdünü gayet iyi ispat ettiğindendir ki onlar birbirinden tekrar nasıl ayrılabilir ve ayırt edilebilir sorusu şimdilik neredeyse tali bir soruya dönüşmüştür: O yüzden de bu sorunun bir tane değil, bir düzine cevabı vardır ve o düzine de biraz düzensizdir."

"Bazen denir ki duygu, maddî ve manevî olayların neredeyse birebir aynısıdır, fakat çoğunlukla söylenen, o olayların duygularla bir tutulabileceğidir. Duygudan bazen, biraz belirsiz bir manada 'topyekûn süreç' olarak, bazen de sadece *iç* eylem, davranış, akış ve olaylar olarak bahsedilir. Bazen de iki duygu kavramının yan yana

kullanıldığı görülür; oysa duygu, geniş manasıyla 'bütün', dar manasıyla ise pek akıl almaz bir tarzda bütüne ismini, hatta tabiatını dayatan kısmî bir sonuçtur. İnsan bazen de 'gözleme çeşitli bir süreç olarak görünen duyguyla birebir aynı olan şey, tecrübe hâlindeyken gerçekten duyguya dönüşür, yani o durumda duygu, sürecin tecrübesi, sonucu ve deyim yerindeyse bilinç semeresi olur' şeklindeki zanna uyar gibidir.

"Bu çelişkilerin kökeni muhtemelen hep aynıdır. Çünkü buna benzer her duygu tasviri, bazı kısımlar ortaya koyar ve açıktır ki o kısımların hemen birçoğu aslında duygu değildir, çünkü yine aynı açıklığa sahip birer duyumsama, anlayış, düşünce, irade ve harici birer süreçtirler, bu şekilde her daim tecrübe edilebilecekleri gibi, tecrübe bütünü içerisinde, oldukları hâlleriyle de söz hakları vardır. Keza bütün bunların içinde veya üstünde de kendi başına, en basit ve şaşmaz manasıyla duyguymuş gibi görünen bir şey daha mevcuttur ve o şeyden başka ortada ne bir eylem, ne bir düşünüş ne de herhangi bir şey bulunur.

"O yüzden de bütün bu açıklamaları iki grup hâlinde özetlemek mümkündür: Bunlar duyguyu toplam sürecin ya bir 'tarafı', bir 'kısmı', bir 'ânı' olarak veya o toplam sürecin 'farkına varılması', 'manen yaşanması' ve benzeri olarak niteler: İşte, daha iyisini yapamamaktan utandıkları yeterince açık olan ifadeler!

"Bu öğretilerin en acayip düşüncesi ise duygunun, bizzat kendisi olmamakla beraber içini dolduran her şeyle kurduğu ilişkiyi ilkin belirsiz bırakan fakat buna mukabil, söz konusu ilişkinin, başka nasıl düşünülürse düşünülsün, asla alâkasız değişikliklere izin vermeyecek ve her şeyin âdeta tek solukta değişeceği bir yapıda olmasını da fazlasıyla muhtemel gören düşüncedir.

Melodi örneğini ele alalım. Melodide sesler münferittir ve her biri tek tek seçilebilir; seslerin yakınlığı, beraberliği, peşpeşeliği ve işitilen başka ne varsa, hiçbiri salt birer kavram değildir, ağzına kadar duyuların temsiliyle doludur ama bütün bunlar, bağlılıklarına rağmen tek tek işitilse de birbirlerine bağlı olarak da işitilebilir, zira melodi denen şey de zaten tam olarak budur ve melodi işitilince seslerin, ses aralıklarının ve zamanların yanında değil onlarla be-

raber ortaya çıkan yeni bir şey oluşur. Melodi bir ilave olarak değil ikinci bir tezahür şekli, altında münferit varlıkların henüz seçilebildiği özel bir varlık biçimi olarak meydana gelir; duygunun içinde birleşen düşünceler, hareketler, duyumsamalar, niyetler ve sessiz kuvvetlerle ilişkisi dâhilinde duygu için de aynısı geçerlidir. Nasıl ki bir melodi, 'parçalarındaki' her bir değişiklikle birlikte hemen başka bir surete bürünecek veya hepten mahvolacak kadar hassas ise, bir duygu da bir eyleme veya lafa dalan bir fikir karşısında o kadar hassas olabilir.

"Öyleyse duygu 'iç ve dış davranışla' nasıl bir ilişki içerisinde olursa olsun ilişkisi, birindeki değişikliğin nasıl ötekindeki belli bir değişikliğe tekabül edebileceğini ve ikisi madalyonun iki yüzüymüş gibi tam tersini de gösterir."

"(Bu teorik düşüncenin nerelere uzanabileceğini teyit edecek birçok titiz ekol ve deney örneği vardır, yine bilimsel olanlar haricinde örnekler de vardır ki bu düşünce onları ister zahiren ister hakikatle olsun, ancak şöyle böyle aydınlatır. İçlerinden birini burada belirteyim: Bazı portrelerin hararet –eşyanın da sadece resimleri değil portreleri de vardır–, o portrelerde münferit varlığın kendini kendi içine açıp sair dünyaya kapamasıyla alâkalıdır. Çünkü hayatın müstakil yapıtlarının, kendilerini nispeten kapalı gösterseler de, daima değişken bir muhitin dağıtıcı dairesiyle ortak yanları vardır. Yani Agathe'yi kucağıma alıp da her ikimiz birden, hayatın çerçevesinden koparılarak başka bir hayatta birleştiğimizi hissettiğimizde, belki bizim duygularımızın başına da benzer bir şey gelmişti. Ben onun duygusunu bilmiyordum, o da benimkini ama duygular yalnız birbirleri için vardı ve başka bütün bağımlılıklar ortadan kalkarken, açık vaziyette birbirlerine asılı duruyorlardı; onun için de dedik ki biz dünyadan çekip gitmişiz, birbirimizin içindeyiz; bu hareketli duruş ve bekleyiş, bu hakiki murakabe hâli ve yabancı parçaların birleşimi için de bir resimle tuhaf bir kıyaslamaya ihtiyaç duyduk.)"

"Şu hâlde, bahsetmem gereken tuhaf düşünce, duygu ile iç ve dış davranışın değişim ve modülasyonlarının birbirlerine harfiyen uyabileceğini ve bu sırada duygunun davranışa veya davranışın bir parçasına denk tutulmak zorunda kalmayacağını yahut duygu hakkında, vatandaşlık haklarını tabiatın başka yerlerinde de bulunduran niteliklere sahip olmasından başka bir iddianın dile getirilmesine gerek kalmadığını öğretir. Bu sonucun iyi tarafı bir duygu ile bir olay arasındaki tabiî ayrıma dokunmamakla beraber aralarına ayrıma anlamını tamamen yitirtecek cinsten bir köprü kurmasıdır. O ayrımdır ki birbirine hiç benzemeksizin oldukları gibi kalabilen iki olay sahasının birbirlerinin suretlerini yine birbirleri içerisinden çıkarabileceklerini en genel şekliyle ispatlar.

"Açıktır ki bir duygu nasıl başka ruhanî, hatta bedenî süreçlerden 'ibaret olur' sorusu bu sayede yepyeni ve gayet dikkate değer bir istikamete yönelir ama bu yolla açıklanacak tek şey, her bir davranış değişikliğine nasıl olup da bir duygu değişiminin ve bunun tam tersinin denk düştüğüdür, fakat duygu devam ettiği müddetçe vuku bulan böylesi değişikliklerin gerçekte nereden ortaya çıktığı değildir. Çünkü duygu, şu an göründüğü gibi, kendine eşlik eden eylemin salt bir yansıması ve o eylem de duygunun bir sureti olsaydı, birbirlerini karşılıklı olarak değiştirmelerini anlamak çok zor olurdu.

"Böylelikle burada, yolu yeni açılmış duygu biliminden elde edilebilecek başlıca ikinci düşünce ortaya çıkar; ben ona biçimlendirme ve berkitme düşüncesi diyeceğim."

*

"Bu düşünce çok sayıda tasavvur ve mülahazadan meydana gelir. Onu zihnimde belirginleştirmek istediğime göre önce, 'Duygu bir davranışa sebebiyet verir, davranış da duyguya reaksiyon gösterir' dediğimiz yere geri döneceğim, çünkü bu kaba gözlemin karşısına, duygu ve davranış arasında daha ziyade karşılıklı bir güçlendirme ve yansıma ilişkisi, kabaran bir iç içe geçiş olduğu, olurken de hiç şüphesiz her iki kısmın aynı anda değişime uğradığı gözlemi de kolaylıkla konabilir. Duygunun eylem diline, eylemin de duygu diline

tercüme edilmesiyle her tercümede olduğu gibi birkaç şey fazladan eklenirken birkaç şey de kaybolup gidecektir.

"En basit ilişkilerde dahi o bilindik 'korkudan ödü patlamak' ifadesi bile bundan bahseder, çünkü ödden korkunun patladığı da pekâlâ söylenebilir: 'Dehşetten donakalmak' ve 'korkudan titremek' arasındakine benzer bir fark tam da bu ikinci vakayı işaret eder. En basit ifade eylemi için bununla iddia edilen ne ise duyguyla yapılan kapsamlı eylem için de o geçerlidir: Şu hâlde bir duygu, kendi meydana getirdiği bir eylemin sonucu olarak değil eylemin içindeyken değişir, eylem onu kendine has tarzıyla benimseyip tekrarlayarak değiştirince duygu ve eylem de birbirlerini biçimlendirip berkitirler. Her türden düşünce, arzu ve dürtüler de böylelikle duyguyla karşılıklı olarak iç içe geçerler."

*

"Fakat böylesi bir ilişki, iç içe geçişte tabiî ki bir farklılığı da şart koşar, çünkü o geçiş liderlikte yerini derecelerine göre başka şeylere bırakmalıdır ki kâh duyuş, kâh eyleyiş kâh bir karar, şüphe veya düşünce ağır bassın, liderliği üzerine alsın ve bütün kısımları ortak bir istikamette ileri götüren bir katkıda bulunsun. İşte, bu ilişki karşılıklı bir biçimlendirme ve berkitme tasavvurunda cereyan eder, söz konusu tasavvur da ancak onunla kemale erer.

Öte yandan biraz önce tasvir edilen birliğin, değişiklikleri benimseme, benimserken de öyle veya böyle hissedici ve belirli bir davranış olma hususiyetinde diretebilme kabiliyeti olması, aynı zamanda o kabiliyeti dışlayabilmesi de lazımdır, çünkü içerden ve dışardan gelen etkileri kabul eden veya savuşturan odur. Hakkında şimdiye kadar tek öğrendiğim, onun yalnız tastamam bulunduğu hâlin kanunudur. O yüzdendir ki söz konusu etkilerin kökeni de bildirilebilmeli ve müşterek bir gelişme manasında hangi yazgı veya cihaz sayesinde mevcut olana nüfuz etmeyi başardığı da açıklanabilmelidir."

"Gelgelelim, tek başına birliğe, böylesi bir yapıya, olayların salt biçimine kendine has bir diretme ve düzeltme yeteneği, bizzat bir berklik ve berklik derecesi, son olarak da kendine has bir 'enerji'

asla atfedilemez, iç âlemin burada etkin olan ve özellikle bu işe yöneltilmiş başka kuvvetleri olması da pek muhtemel değildir. Hâlbuki o kuvvetlere muhtemelen ancak bir yan rol düşer, çünkü esasen iç âlemin, ayağı üzengide bekleyen çeşit çeşit ilişkileri ve süreklilik arz ederek eylemlerimizi ortaya çıkaran aynı istidatlar, eğilimler, esaslar, maksatlar ve ihtiyaçlardır ki duygu ve düşüncelerimiz üzerinde de hüküm sürerler. Duygu ve düşüncelerimiz öbür unsurların güç depolarıdır, duygunun biçimlendirilip berkitilmesine bir şekilde sebebiyet verenin o unsurlardan yayılan kuvvetler olduğu farz edilebilir."

"Bunun nasıl olup bittiğini pek yaygın olmayan bir peşin hüküm üzerinden açıklamak isterim, zira duygu, duygunun yöneldiği nesne ve bunları birbirine bağlayan eylem arasında 'manevî bir akrabalık' bulunduğu fikri sık sık dile getirilmektedir. Hâl böyle olunca, yekpare bir bütünlük teşkil etmelerinin, birbirlerinin yerini almalarının falan daha kolay anlaşıldığı söylenir. İşin özü şudur ki belli bir dürtü veya belli bir his, mesela yemek yeme dürtüsü ve açlık, rastgele nesne ve eylemlere değil elbette öncelikle tatmin vaat eden nesne ve eylemlere yönelir. Karnı aç birisine soneyle değil ancak gıdayla, yani öyle veya böyle belli bir eşya ve olay grubuna mensup bir şeyle yardım edilebilir; dolayısıyla bu grubun ve bu heyecan verici durumun ebediyen birbirine bağlı olması gibi bir görüntü oluşur ki barındırdığı hakikat payı da inkâr edilemez. Fakat bu hakikat çorba içmek için çatal değil de kaşık kullanmamızdan daha esrarengiz değildir.

Kaşık kullanırız, çünkü gözümüze uygun görünür; zaten duygu, duygunun nesnesi, her ikisinin parçası olan eylemler, düşünceler, kararlar ve çoğunlukla gözden kaçan daha derinlerdeki o dürtüler arasında aracılık vazifesini gören de bu sıradan 'uygun görünme' durumudur. Mesela birine yaranma veya zarar verme maksadı yahut arzusu içinde veya böyle bir amaç doğrultusunda davrandığımızda, yaptıklarımızın 'uygun düşme' talebiyle belirlenmesi, bunun ötesindeyse tamamen farklı sonuçlanabilmesi gözümüze gayet tabiî görünür. Aynısı bütün duygular için geçerlidir. Duygular

da, kendilerini tatmin etmeye uygun görünen her şeyi isterler; isterler ama bu ayırıcı nitelik bir sıkı, bir gevşek kullanılır; işte biçimlendirmeye ve berkitmeye giden tabiî yol da zaten bu gevşek bağdır.

Çünkü ara sıra dürtülerin de yollarını şaşırdıkları olur; bir duygu tam anlamıyla nerede yaşanıyorsa bir eylemin sadece denenmesine, işin içine daha sonradan uygunsuz olduğu anlaşılıp tekrar bir kenara bırakılan bir maksat veya düşüncenin karışmasına ve duygunun bir güç kaynağı sahasına veya kendini tekrar koparttığı o güç kaynağı sahasının duygu sahasına düşmesine de rastlanır orada. Yani olayların seyrinde her şey biçimlendirilip berkitilmez, bazısından vazgeçildiği de olur. Başka bir deyişle, berkitmesi olmayan biçimlendirme de vardır ve bu biçimlendirme kendini berkiten biçimlendirmenin olmazsa olmaz bir parçasını teşkil eder. Çünkü duyuş, eyleyiş ve düşünüşe birbirlerini gitgide berkitip biçimlendirdiklerini belli eden müşterek karakter, çözülüş ve diretiş; yönlendirici kuvvetlerin işine yaramaya uygun görünmekle beraber yalnızca gerçekten uygun tarafları muhafaza edilen her şeyin, hisseden davranış birliği tarafından benimsenebilmesi suretiyle dâhil olur."

"Bu açıklamanın zayıf noktası, tam manasıyla tasvir edilmiş olup işin sonunda meydana gelen birliğin, işin başındaki, sınırları kesinkes çizilmemiş olup meçhule uzanarak kaybolan dürtüler sahasıyla birleştirilmesi gereken yerdedir. Bu saha kişi ve benlik timsallerinin, katılımları nispetinde kuşattıkları ne varsa, aşağı yukarı ondan ibarettir fakat hakkında bizim pek bilgimiz yoktur. Bununla beraber bir duygu ânında en içteki unsurun bile eritilip başka kalıba sokulabileceği göz önüne alınırsa, böylesi bir anda olayların biçimlendirilmiş birliğinin de oraya kadar uzanacağı akla hayale sığmaz bir ihtimal olarak görülmeyecektir. Oysa insana prensip ve alışkanlıklarını bıraktırmak gibi bir başarıya zemin hazırlamak için işin başında nelerin yapılması gerektiği göz önüne alınırsa, anlık etkiye yoğunlaşan her tasavvurdan el çekilecektir. Sonuç olarak duygunun kaynağına da duygunun iç ve dış olay olarak algılanabileceği dışarı taşma alanından farklı kanun ve bağlamlar geçerli

olacak şekilde rıza gösterirse, o zaman yine etkileyen kuvvetlerden, etkilenen yapılara geçişin hangi kanuna göre mümkün olabileceğine dair her tür tasavvurun eksik kalmaya devam ettiği bir duruma rastlanacaktır. Bütün gidişatı kuşatan gevşek ve genel bir birlik olduğunu farz etmek, belki o birlikten son kertede belirgin ve sağlam bir birliğin meydana gelmesiyle bağdaştırılabilir ama bu mesele psikolojiyi, hatta hâlihazırda bizim kudretimizi de aşar."

*

"Bir duygu oluşurken kaynağından, döküldüğü yere kadar bir birliğin varlığının hissedildiğini ama o birliğin, duyuş sahibi bir davranışa mahsus (ve anlatırken melodi terkibini örnek verdiğim), mütekâmil yapılı, kapalı biçimine ne zaman ve nasıl kavuştuğunun söylenemeyeceğini belirten bu bilgi yok mu; duygu kavramının modern araştırmalarda nasıl göründüğü sorusunun şimdiye dek geciktirilen cevabını garip bir sona ulaştırmaya yarayacak düşünceyle irtibat kurmaya izin veren, tuhaftır, işte bu bir hayli olumsuz bilgidir. Bir tür ikili olumsuzlamayla faydası açığa çıkan şey, gerçek olayların bütün hâlinde de, nihai biçiminde de insanın, o olaylara dair zihninde canlandırdığı hayalî resme denk düşmediğini itiraf etmektir. İnsan kendine der ki: Tastamam duygu kanununu teoride temsil eden saf birlik, gerçekte belki asla yoktur, hatta olamaz da, çünkü o birlik kendi içinde öyle kusursuz tanzim edilmiştir ki artık başka hiçbir etkiye açık değildir; gelgelelim yine de ortada asla kusursuzca tanzim edilmiş bir duygu olmayacağını da geçirir içinden! Başka bir deyişle: Duygular asla saf olarak değil daima yaklaşık bir gerçekleşme hâlinde meydana gelirler. Yine başka bir deyişle: Biçimlendirme ve berkitme süreci asla son bulmaz."

*

"Gelgelelim bu, artık dört bir yanda psikolojik düşünceyi karakterize eden şeyin ta kendisidir. Zaten temel ruhanî kavramlarda da artık yalnızca manevî olayları düzenlemeye yarayan hayalî kalıplar görülmekte ama manevî olayların gerçekten de dört renkli baskı benzeri unsurlardan meydana gelmesi beklenmemektedir. Hakikatte bu görüşe göre, dış dünyada akım dalgasına veya zor bir konuya ne kadar rastlanırsa duygu, tasavvur, duyumsama ve iradenin saf

yapılarına da iç dünyada o kadar az rastlanır, mevcut olan sadece, içinde şu veya bu yapı ağır bastığı için kâh istiyor kâh düşünüyor görünen çapraşık bir bütündür.

"Öyleyse tek tek duyguların isimleri yalnızca, o duygularla tam örtüşmeden gerçek tecrübelere yaklaşan tipleri imler; bütün bunlar biraz kabaca ifade edilmiş olsa da eski psikolojinin, temel tecrübelerden biri olan duygunun apaçık bir yapıya sahip olduğunu veya kendisini diğer tecrübelerden tam manasıyla ayıracak bir şekilde tecrübe edildiğini söyleyen aksiyomunun yerine içeriği aşağı yukarı şuna benzeyen bir düstur geçmiştir: En başından itibaren belli bir duygu, hatta herhangi bir duygu bile sayılamayacak tecrübeler değil duygu ve belirli bir duygu hâlini almaya ehil tecrübeler vardır sadece.

"Bu sayede biçimlendirme ve berkitme tasavvuru da, bu süreçte duygu ve davranışın sadece kendilerini oluşturup berkitmeleri ve uygun gördükleri süreci tayin etmeleri değil, başlı başına o süreçte meydana gelmeleri gibi bir anlama kavuşur: yani en başta, hareket tarzıyla beraber –zayıf durumda da olsa– belirli şu veya bu duygu mevcut değildir, tek mevcut olan böyle bir duyguya ve eyleme dönüşmesi belirlenmiş, o dönüşüme yatkın bir şeydir fakat bu da asla saf hâliyle tamama ermez."

"Ama elbette o şey tam anlamıyla rastgele değildir; istidadı gereği, peşinen bir duygu, üstelik belirli bir duygu olması tayin edilmiş ve o duyguyu teşkil etmeye uygun olmalıdır. Çünkü öfke, sonuç itibariyle yorgunluk olmadığı gibi muhtemelen işin başında da öyle değildir; keza doyum ve açlık da ancak ilk başta birbirine karıştırılabilir. Yani herhâlde en başta natamam bir şey, bir başlangıç, bir çekirdek, duygu benzeri, bu duyguya benzetilmiş bir şeyler mevcut bulunuyor olmalıdır. Buna şimdilik duyuş diyeyim, zira o henüz duygu değildir; bununla beraber bir örnek versem daha iyi olur, bu amaçla dışarıdan gelen, nispeten basit bir fizikî acı örneğini seçmek isterim:

"Bu acı, bir yeri delen veya yakan, nahoş ama yabancı olan, mekânca sınırlı bir duyumsama olabilir. Fakat bu duyumsama alev alıp kişiye büsbütün azap da çektirebilir. Başlangıçta o azabın ye-

rinde çoğunlukla yalnız boş bir leke vardır, duyumsama veya duygu o lekeden ancak bir an sonra fışkırır, çünkü ilkin bir şeyin acı verip vermeyeceğini bilmemek sadece çocuklara mahsus değildir. Önceleri böylesi vakalarda duyumsamaya bir duygunun ilave olduğu farz edilmiştir; bugünse aslen duyumsama da duygu da olmayan bir tecrübe çekirdeğinin, hem duyumsama hem duygu hâlinde gelişebileceği varsayımı tercih edilmektedir.

"Var olan bu aslî tecrübenin bir parçası da refleks veya dürtünün yol açtığı bir eylemin, bir irkilmenin, bir sıçramanın, savuşturmanın veya gayriihtiyari bir karşı saldırının başlamasıdır; bunlar, esasında kişiliğin tamamının meseleye az çok dâhil olmasına yol açtığından, manevî bir kaçış veya savunma durumu, yani korku veya saldırı nevinden bir duygu nüansı da bu durumla ilişkili olacaktır. Elbette söz konusu süreçler alarma geçen dürtülerden daha şiddetli yayılır, çünkü dürtüler sadece amaca uygun davranma eğilimlerinden ibaret değildirler, uyandıkları zaman bizim korkmuşluk, gerginlik, başka hâllerde de âşıklık, hassaslık vesaire durumları diye nitelendirdiğimiz belirsiz ruh hâllerine de sebep olurlar. Olmayışta ve hiçbir şey yapamayışta bile böylesi bir duygu tonu vardır fakat dürtüler çoğunlukla az çok belirli bir irade oluşumuyla ilişkilidirler, hâl böyle olunca da mesele çok geçmeden bilinçli olarak keşfedilir. Bu keşfin kendisiyse bir teslim oluştur, yani saldırgan bir renge bürünmüştür. Ama soğukluk ve sükûnet etkisi de yaratabilir yahut acı çok şiddetliyse vuku bulmaz, dolayısıyla biz de acının kaynağından aniden kaçarız: İşte bu örnek bile daha ilk anlarında duyumsama, duygu, kendiliğinden cevap verme, irade, kaçış, savunma, saldırı, acı, öfke, merak ve soğukkanlı bir konsantrasyon arasında gidip gelir, bu sayede de sadece aslî bir duygu durumunun var olmadığını, daha ziyade değişken duygu başlangıçlarının birbirlerini ikame ettiğini veya tamamladığını gösterir.

"Bu da, duyuş diye bir şey varsa da henüz duygu yoktur iddiasına; bir duygu eğilimi daima mevcut olsa da o eğilimin gerçekleşmesinin gerekmediği ve daima mevcut bir başlangıcın olup o başlangıcın sonradan başka bir duygunun başlangıcı olarak da iş görmüş olabileceği manasını verir."

"Bu sırada duygunun hem mevcut hem namevcut oluşundaki tuhaflık ise duygunun büyüme ve oluşunu bir ağaç resmine değil, bir orman resmine göre tasavvur etmek gerekir benzetmesiyle ifade edilebilir. Söz gelimi bir huş ağacı, filizlenmesinden öldüğü âna dek kendisi olarak kalır; oysa bir huş ormanı karışık bir orman olarak başlayabilir ve huş ağaçları –farklı farklı sebeplerden– o ormanda ağır basıp da huş soyunun saf alâmetlerinden sapmalar artık göze çarpmaz olunca huş ormanı hâlini alır.

"Duygunun ve daima yanlış anlaşılabilen, duyguya bağlı eylemin durumu da işte böyledir. Onlarda daima bir hususiyet vardır ama o hususiyet duygulara müdahil olan her şeyle beraber değişir, tâ ki belirginliği giderek artıp da bilindik bir duygunun alâmetlerine bürünerek o duygunun adını 'hak edene' kadar; nitekim bu hak ediş de daima gönüllü bir takdirin alâmetlerini taşır. Duygu ve duyguya bağlı eylem ise bu tipten tekrar ayrılıp başka bir tipe yaklaşabilir ki bu da olağandışı bir şey değildir, çünkü duygu bocalayıp bambaşka hâllere bürünebilir. Bunun olağan anlayıştan farkı, olağan anlayışa göre duygunun bizim her zaman kesinkes tanıyamadığımız belirli bir tecrübe sayılmasında yatar; daha modern anlayışsa belirsizliği bizzat duyguya atfedip duygunun varlığından anlamaya ve inandırıcı şekilde sınırlamaya çalışır."

*

Bu notun sonrasında bir ilave vardı, ilavede aslında kenar notları olması gereken ama anlatımı bölmemeleri için ait oldukları yere yazılmamış olan tek tük örnekler yer alıyordu. Dolayısıyla bağlamdan koparılan bu örnekler, bütüne ait olup bütünün nasıl tatbik edileceğine dair fikirler barındırmalarına rağmen artık belli bir yere ait değillerdi:

"'Bir şeyi sevmek' ilişkisine, Tanrı aşkı ile balık aşkı arasındaki fark kadar muazzam farklar katan, aşk değil o 'bir şey'dir. Farkın seçilmesine engel olan da bizzat duygu, yani o meşakkatli durum, o arzulayış, o örseleyiş, o tüketiş, yani tek kelimeyle, sevmektir."

"Keza asâsını veya namusu sevmek de sadece bu ikisi birbirlerine benzemediği için değil onlardan yararlanışımız, onların önem kazandıkları şartlar, kısacası, tüm tecrübe grubu farklı olduğu için hepten alâkasızdır. Bize duygumuzu tanımada kesinlik kazandıran şey, bir tecrübe grubunun nevi şahsına münhasırlığıdır. O yüzdendir ki duyguyu hakikatte, önce dünyaya tesir ettikten ve dünya üzerinde biçimlendikten sonra tanırız; neyi hissettiğimizi, davranışımız bu konudaki hükmünü vermeden önce bilmeyiz."

*

"Duygumuz bölünmüş demektense 'henüz tamam değil' veya 'yerimiz henüz sabitlenmemiş' demeliyiz."

*

"Bu hâl nerede bir tezat veya çelişkili bir karışım olarak beliriyorsa, orada çoğunlukla başka bir şey vardır. Cesur adam acıya bakmaz, deriz; hakikatteyse acının keskin tuzu cesarette köpürür. Şehidin içinde de alevlenerek göğe yükselir. Oysa korkakta, kendisini bekleyen korkudan ötürü dayanılmaz bir yoğunluk kazanır. Bu örneklerden daha belirgin bir örnek varsa o da tiksinme örneğidir ki gönüllü olarak edinildiği takdirde en yüce hazlardan olan duyumsamalar zor kullanınca tiksintiye dönüşürler.

"Elbette farklı farklı kaynaklar vardır, karışımlar da meydana gelir ama asıl meydana gelen, hâkim duygunun oluşumundaki farklı yönlerdir."

"Duygular daimi bir akıntı olduklarından, durdurulamazlar; yani onları 'mercek altına' alma imkânı yoktur; şöyle ki onları ne kadar titizlikle gözlemlersek, hissettiğimizin ne olduğunu o kadar az biliriz. Dikkat, duygudaki bir değişimdir. Ama duygular bir 'karışım' olsaydı, o karışımın, aslında araya dikkat karışsa bile, durma ânında en belirgin hâlinde olması gerekirdi."

*

"Dış eylemin ruh için müstakil bir anlamı olmadığından, duygular salt dış eyleme bakarak ayırt edilemezler. Canlılık ve kararlılıkla hareket etmemize rağmen, kaçtır söylüyorum, bizler ne hissettiği-

mizi bilmeyiz. Şüphe veya kıskançlıkla gözlemleyen insanın yaptığı işteki muazzam iki-anlamlılık da işte bu belirsizliğe dayanır."

*

"Fakat duygunun belirsizliği, söz gelimi, duygunun zaafını ispatlamaz, çünkü duygular bilhassa en yüksek duyuş hâlindeyken geçip giderler. Duygular, yüksek derecelerinde dahi son derece kaygandırlar; mesela 'çaresizliğin verdiği cesareti' veya mutluluğun acıya dönüşmesini ele alalım. O noktada duygular kaçmak veya kendi öfkesiyle 'boğulmak' yerine, âdeta felç geçiriyormuşçasına çelişkili eylemlere de sebebiyet verebilir. Çok şiddetli heyecanlardaysa, deyim yerindeyse, renklerini kaybederler, böylelikle geriye bir tek duygulara eşlik eden fizikî tezahürlerin, tenin ürperişinin, kanın hızlanmasının, duyuların uzaklaşmasının hissizce duyumsanması kalır. Hele de en yüksek derecelerde âdeta bir körelme peyda olur ki duygu denilen cihazla birlikte hissî dünyamızın tamamında ancak orta derecelerde bir hükmü olur, denebilir."

*

"Bir kez daha söylemek gerekirse, elbette bu ortalama derecelerdeyken bir duyguyu akış hâlindeki diğer tezahürlerden farklı idrak etmez, farklı isimlendirmeyiz. Nefret ile öfke arasındaki ayrımın tespiti adam öldürme ile taammüden cinayet veya leğen ile kap arasındaki ayrımı belirlemek kadar kolay veya bir o kadar zordur. İsim vermede bir keyfilik olduğu söylenemez ama her kenar ve kıvrım benzetmeye yarayabilir veyahut bir kavram teşkil edebilir. Agathe'yle beraber haklarında umursamazca şakalar yaptığımız aşkın binbir çeşidi de işte bu açıdan birbiriyle alâkalıdır. Bunca farklı şey nasıl olup da tek bir aşk kelimesiyle nitelenir sorusunun cevabı, neden hiç düşünmeden yemek çatalından, bahçe çatalından, yol çatalından ve daha nice çatallardan aynı kelimeyi kullanarak bahsederiz sorusunun cevabıyla aynıdır! Bütün bu çatal alâmetlerinin temelinde ortak bir 'çatallılık' yatar ama çatallılık onların da içinde ortak bir nüve olarak bulunmaz, aksine onun söz konusu nesnelerin her birisi için mümkün olan bir benzetmeden daha öte bir şey olmadığı söylense yeridir. Çünkü bu isimlerin kendi aralarında bile benzer olmalarına gerek yoktur, birinin ortaya öbürünü koyması,

birinden hareketle öbürüne varılması, sadece yakın halkaların birbirine benzer olması bile yeterlidir; daha uzaktakiler de sonradan onların aracılığıyla yakınlaşırlar. Hatta böyle bir zincirde benzerliği teşkil eden, yakınları birbirine bağlayan şey değişebilir; öyle olunca da kişi heyecanla, yolun bir ucundan öbür ucuna varır da yolu ne şekilde katettiğini kendi bile neredeyse anlayamaz."

*

"Fakat bütün aşklar arasındaki mevcut benzerliği, hepsinin ortasında âdeta kolsuz bacaksız oturan bir 'ilk aşk' türüne benzerlik olarak görmek istesek –nitekim buna meylederiz– bu istek bir 'ilk çatala' inanmak kadar hata olurdu. Bununla beraber böylesi bir duygunun gerçekten var olduğunun canlı delillerinden haberdarızdır. Ne var ki bu 'gerçekten'in derecesini belirlemek zordur. O, gerçek dünyadan başkadır. Bir şeye hissedilen bir duygu olmayan bir duygudur; arzusu, tercihi, hareketi, malumatı, sınırları olmayan bir duygudur, belirli bir davranış veya eylemin ait olmadığı bir duygudur ama hepten gerçek bir davranış da değildir: Bu duygunun kol ve bacaklardan hizmet görmemesi ne kadar gerçekse ikide bir karşımıza çıkıp, gözümüze hayattan daha canlı görünmesi de o kadar gerçektir! İhtimal, bu duygunun kurabileceği en yakın ilişki, şefkat veya meyil sözlerinin çok elle tutulur ifadeler olduğu bir aşkla olsa da aşk, onun için fazla özel bir isimdir. Bu duygu farklı şekillerde ve aynı anda çok sayıda ilişki içerisinde gerçekleşir ama kendisini iğfal eden bu gerçekleşmeden asla tam olarak kopamaz. İşte bu duygu karşımızda böyle belirmiş, böyle ortadan kaybolmuştur; o, daima aynı kalan bir sezgidir. Bu kâğıtları doldurduğum kuru kuruya düşüncelerin bununla görünüşteki alâkası pek azdır fakat beni doğru geçişe vardırmış olduklarına neredeyse eminim!"

75

GERÇEKLİĞE DÖNÜŞ. VEYA İYİLİK YAPAN ŞARKI SÖYLER

Profesör August Lindner şarkı söylüyor, Agathe'yi bekliyordu.

Oğlan çocuğunun gözleri
Ne güzel ve ne berraktı,
Bir şey vardı içlerinde, parlayan,
Ele geçirdi gönlümü hepten.
Keşke o tatlı gözlerle
Baksaydı gözlerime!
Göreydi orada kendini,
Candan selamlardı beni.
Derken kapıldım hepten,
Gözlerine hizmet etmeye,
Bir şey vardı içlerinde, parlayan,
Ele geçirdi gönlümü hepten.

Esasında bir İspanyol şarkısıydı bu. Lindner'in dairesinde karısı zamanından kalma, ara sıra oğlu Peter'in talim ve terbiyesindeki pürüzleri giderme vazifesi gören, bu sebeple de oğlunun birkaç telini kopardığı küçük bir piyano vardı. Lindner piyanoyu asla bizzat kullanmaz, sadece ara sıra birkaç ulvî akor çalardı; enstrümanın

önünde kaç zamandır bir aşağı bir yukarı gitmesine rağmen sıradışı teşebbüsünün cazibesine ancak hem kâhya kadının hem Peter'in evden çıktıklarına kanaat getirdikten sonra kendini kaptırdı. Sesi çok hoşuna gitmişti, tizdi, duyguların ifadesine pek uygun bir bariton olduğu açıktı; bu yüzden Lindner piyanoyu kapatmamış, kolunu üstüne dayayıp boştaki bacağını ağırlığını taşıyan bacağın önüne atmış, piyanonun yanında dalgın dalgın dikiliyordu. Agathe bir saatten fazla gecikmişti. Evinin bir taraftan onun yokluğundan bir taraftan da verdiği talimatlardan ileri gelen boşluğunun, kusurlu bir hazırlıktan kaynaklandığının farkına vardı.

Bir ruh bulmuş, onu kurtarmaya uğraşmıştı, o ruh kendini sanki ellerine teslim ediyordu, kafa karıştırıcı bir zenginlikle doluydu; hem, kendi zihniyetine göre yetiştirebileceği beklenmedik anda gelen dişi bir varlık bulmak hangi erkeği mest etmezdi ki! Ama bu hisse, hoşnutsuzluğun pes tonları karıştı. Lindner'e göre dakiklik vicdanî bir gereklilikti; o, dakikliği sözleşmeye sadakatten ve dürüstlükten aşağı görmezdi, insanlar gözüne, sabit bir zaman taksimi olmaksızın marazi bir parçalanma içinde görünüyor ve daha ciddi hemcinslerini de zamanlarının bir kısmını kendileriyle beraber kaybetmeye zorluyorlardı, dolayısıyla Lindner onları eşkıyadan beter buluyordu. Böylesi mizaçlara, kendisine değil faaliyetlerine ait olduğu için zamanına saygı göstermelerini nazik ama amansızca öğretmeyi vazifesi sayıyordu; beyaz yalanlar kişinin kendi ruhuna zarar verdiği ama kimisi nüfuzlu olduğu, kimisi olmadığı için aralarında eşitlik bulunmayan insanlar üzerinde çeşit çeşit karakter egzersizleri tecrübe etmişti, öyle ki şu an aklına o egzersizlerin en güçlü ve hoş olanlarından ortaya çıkan bir yığın özlü söz geliyor, şarkının yarattığı o yumuşak heyecanı bozuyorlardı.

Ne de olsa üniversite çağından beridir dinî şarkı söylediği olmamıştı, şimdi de o şarkının tadını temkinli bir korkuyla çıkarıyordu. "Bu dünyevî mısralar," diye düşündü, "nasıl bir güneyli saflığı ve nasıl bir şirinlik yayıyorlar böyle! Çocuk İsa'yla ilişkileri ne kadar nefis ve narin!" İç dünyasında mısraların saflığını taklide çalışıp şu sonuca vardı: "Hani bilmiyor olsam, içimde bir kız çocuğunun kendi oğluna beslediği iffetli ümidin sesini işittiğimi sanabilir-

dim!" Öyleyse pekâlâ denebilirdi ki insanı böylesi iltifatlara sevk eden ve erkeğin en asil tarafına dokunan bir kadın bizzat asil bir varlık olmalıdır. Fakat Lindner o sıra memnuniyetsizce gülümseyip piyanonun kapağını kapamaya karar verdi. Akabinde kollarıyla, kişilik ahengini teşvik edici hareketlerinden birini yaparak olduğu yerde durdu. Bu arada aklına nahoş bir düşünce gelmişti. Dişlerini sıkıp, "Onda duygu yok!" diye iç geçirdi. "Beni böyle görse gülerdi!"

O an yüzünde öyle bir şey vardı ki rahmetli annesi olsa her sabah okula doğru yola çıkmadan önce boynuna güzel ve iri bir papyon bağladığı oğlunu hatırlatırdı ona; bu şeyin mutlak bir erkek kabalığının eksikliğinden kaynaklandığını söylenebilirdi. O eksikliktir ki bir oğlan çocuğunun diğerleri arasında tutunmasını imkânsız kılar. Çöp bacaklı, uzun boylu, güçsüz ve iri endamının tepesindeki başı, annesinin eliyle yaptığı boyun bağıyla alay eden okul arkadaşlarının bağrıştıkları arenada mızrağa geçirilmişçesine öylece dururdu; Profesör Lindner hâlâ bazen korkulu rüyalarında böyle durduğunu ve iyi, güzel ve hakiki olan uğruna çektiği ıztırabı görüyordu. Ama tam da bu yüzden kabalığın, tıpkı sağlamlık katması maksadıyla harca dâhil edilmesi gereken çakıl misali erkek için zarurî bir nitelik olduğunu asla itiraf etmiyor, olmaktan gurur duyduğu adama dönüştüğünden beri o eski noksanlığında, mütevazı bir ölçüde olsa da dünyayı düzeltmek için doğmuş bulunmasının bir doğrulamasını görüyordu sadece. Gelgelelim büyük hatipler dil sürçmelerinden, kahramanlar da zaaftan doğarlar açıklamasına da, başka bir deyişle, tabiatımız, bir dağ dikmemizi istediğinde önce daima altına bir çukur kazar açıklamasına da bugün herkes alışmıştır; hayatın gidişatını belirlemekte öncelikli olan yarı bilginler ve yarı vahşiler, çok geçmeden her kekemeyi bir Demosthenes* ilan ettikleri için, bir Demosthenes'teki asıl meselenin yalnızca, eskiden kekelemesi olduğunu görmenin sağlam entelektüel zevkin alâmeti sayılması daha da kolaylaşır. Bununla birlikte Herakles'in icraatını çelimsiz bir çocuk olmasına, sürat koşusu ve uzun atlamadaki en büyük başarıları düztabanlığa ve cesareti korkaklığa

* M.Ö. 384 doğumlu, 322 ölümlü Atinalı büyük devlet adamı ve hatip. Plutarkhos'a göre gençliğinde kekeme olup ağzına çakıl taşı koyarak ayna önünde temrinlerle konuşmasını geliştirmiş ve kabiliyeti erken yaşta keşfedilmiştir. –*ç.n.*

bağlamak henüz becerilememiştir, dolayısıyla özel bir yetenek için o yeteneğin eksikliğinden başka bir şeyin daha gerekli olduğu herhâlde itiraf edilmelidir!

Velhâsıl Profesör Lindner çocukken çekindiği o sataşma ve dayakların zihnî gelişiminin sebeplerinden olabileceğini itiraf etmeye asla niyetli değildi. Yine de prensip ve duygularının şu anki hâli onun için bugün bile dünyanın hayhuyundan gelen her izlenimi bir zihin zaferine dönüştürme vazifesi görüyordu; hatta konuşmasına savaşçı ve sportmence ifadeler karıştırma alışkanlığı ile söylediği ve yaptığı ne varsa hepsine eğilip bükülmez, kaskatı bir iradenin mührünü vurma meyli de kendisinin olgunlaşıp daha olgun arkadaşların arasına karışarak doğrudan fizikî saldırılardan kurtulması nispetinde gelişmeye başlamıştı. Hatta üniversitede, en az küçümsedikleri kabadayılar kadar resimsi bir görünüşle yelek ve çizme giyen, kasket ve kuşak takan ve silah taşıyan ama dünya görüşleri düelloyu yasakladığı için silahı yalnız barışçıl amaçlarla kullanan öğrenci birliklerinden birine katılmıştı. Birlikteyken kanlı amaçlar için kullanılması gerekmeyen cesarete duyduğu heves nihai şeklini almıştı; bu aynı zamanda kişinin soylu bir zihniyeti taşkın bir yaşama arzusuyla bağdaştırabileceğinin veya elbette başka bir deyişle, Tanrı'nın en kolay, insan kendinden önce var olan şeytanı taklit edince onun içine girebileceğinin de bir delilini sunuyordu!

Hâsılı, Lindner, maalesef sık sık yapmak zorunda kaldığı üzere, kendisine göre bodur kalan oğlu Peter'le; güç düşüncesine boyun eğmenin de insanı yumuşattığı veya tevazu kuvveti ile vazgeçme cesaretinin, beden gücü ile fizikî cesaretten daha yüce olduğu yönünde paylar paylamaz cesaret meselelerinin bir acemisi olarak konuşmuyor, cinleri iyiliğin hizmetine ram eden bir sihirbazın heyecanlarını tadıyordu. Çünkü aslında sağlığının zirvesindeyken, dengesini bozabilecek hiçbir şey olmamasına rağmen –tıpkı iyileşmiş bir yaranın, arkasında bir aksaklık bırakması gibi– espri ve kahkahalara karşı, salt varoluş ihtimallerinden şüpheye düşse bile, neredeyse korkuya teğet geçen kendine mahsus bir tiksinti duyuyordu. Oğluna bu konuda, "Espri ve mizah sevdası," diye ders vermeye koyuldu, "hayatın tadına doymaktan, fenalıktan ve aylak

muhayyileden doğar ve daha iyi olanlarca ayıplanacak bir şeyler söylemesi için insanın aklını kolaylıkla çelebilir! Oysa 'esprili' fikir ve tasavvurları dile getirmeme alıştırması güzel bir güç gösterisi ve iradeyi çelikleştiren bir sınavdır; kişi kazandığı suskunluğu, esprisini daha yakından incelemek için ne kadar çok kullanırsa, o egzersiz insanın bütün benliği için o kadar bereketlenir: İşte çoğunlukla ancak o zaman görürüz," diye sözünü bitirdi bu ayaklı ikaz makinesi, "çoğu esprinin arkasında ne kadar çok kendini yüceltip karşındakini küçümseme arzusu; ne kadar çok kendini beğenmişlik ve ne kadar düşüncesizlik olduğunu; o espriler yüzünden hem bizim içimizdeki hem başkalarının içindeki duygudaşlık incelmekten ne denli mahrum kalır, hatta yaranmaya çalıştığımız dinleyicilerin kahkahalarında ne denli ürkütücü bir kabalık ve alaycılık gün yüzüne çıkar!"

İşte bu yüzden Peter'in, gençliğin verdiği dalga geçme ve espri yapma eğilimini babasından saklaması gerekiyordu; gelgelelim içinde bu eğilim vardı, Profesör Lindner ise çevresinde sık sık fena bir ruhun soluğunu hissetse de o zehirli hayaleti dize getiremiyordu. Hatta iş öyle bir noktaya varıyordu ki baba, oğlunu dizginleyici bakışlarla mütemadiyen korkutuyor fakat gizliden gizliye asıl kendisi ondan korkuyor, sonra da tombul karısı henüz sağken Lindner çifti olarak aralarında var olmuş bazı belirsiz şeyleri hatırlıyordu. Evinin efendisi olmak, evinin havasını belirlemek ve aileyi prensiplerini diktiği huzurlu bir bahçe olarak etrafında görmek onun için mutluluğun olmazsa olmaz şartlarındandı; annesinin yanında "kiracı" olarak kalırken yaptığı araştırmalarını bitirdikten sonra evlendiği Bayan Lindner ise maalesef çok geçmeden prensiplerini paylaşmayı bırakmış, buna karşılık şahsına hoşnutsuz bir tavırla karşı çıkan ve Lindner'i o karşı çıkışlardan daha çok cezbeden bir üslup benimsemişti. Bazen karısının ağzı itaatkârca susarken göz ucuyla yakaladığı bir bakışı vardı ki bir türlü unutamıyordu, nitekim o bakıştan sonra kendini daima belki itiraz edilecek tarafları da olan bir hâlde bulmuştu: Mesela bu hâllerden birinde sırtında kısacık bir gecelik kıyafetle vaaz veriyordu; vaazın konusu, bir kadının sahip olduğu vakarın, o sıralar sarhoşlukları ve kılıç yaralarıyla üniversite hayatına hâlâ hâkim olan, o yüzden de beklenenin

aksine hiç de nahoş karşılanmayan gevşek ve kaba erkeklerden hoşlanmasını yasaklamasının gerekliliğiydi.

Zaten kadındaki gizli alay etme iptilası, onun en önemli erkek meselelerini anlamamasıyla sıkı sıkıya bağlantılı bir bahistir; Lindner de bunu hatırladığı an, zihninde o zamana dek belirgin bir sureti olmaksızın tepetaklak giden olaylar Agathe'yi düşünmesinin önünü açtı. Acaba onunla mahrem bir hayat sürse nasıl olurdu? Lindner içinden, "Şüphe yok ki insanın gönül rahatlığıyla iyi diyebileceği cinsten bir kadın değil. Ama umurunda da değil!" dedi, bu sırada aklına gelen laflarından biri, yani günümüzde iyilerin hayatın mahvedilmesinde en az kötüler kadar kabahatli olduğunu gülerek iddia edişi Lindner'in tüylerini diken diken etti. Ama Lindner kendisini her defasında yeniden heyecanlandırsalar da, içinden ilk ve son olarak, "Gerçeklikten bîhaber!" şeklinde bir açıklama yaparak, bu "korkunç görüşlerin" genel anlamıyla "zehirli dişlerini kırmıştı". Çünkü kötücül bir huzursuzlukla dolu "Havva'nın kızlarından" olsa da, Agathe'yi asil bir varlık olarak görüyordu. Doğru davranış, inanan kişi için ne kadar kesin de olsa Agathe'ye zihnen en belirsiz konuymuş, hayatın en uç ve en zor derdinin çaresiymiş gibi görünüyordu! Sanki iyiliğe ve hak hukuka dair son derece karmaşık, düzen düşmanı ve rastgele bir şiir derlemesinden daha fazla insicamı olmayan bir tasavvuru vardı. "Gerçekliğe yabancı!" diye tekrar etti. "Söz gelimi, aşkı bilse hakkında hiç, imkânsız bir şeydir filan gibi hissiz ifadelerde bulunur muydu!" Öyleyse ona hakiki aşkı göstermek lazımdı.

Gelgelelim Agathe bu noktada da yeni zorluklar çıkarıyordu. Lindner hiç çekinmeden kendine cesaretle itiraf etmeliydi ki Agathe incitici biriydi! İnsanın itinayla yükseğe koyduğu ne varsa kaidesinden indirmeye bayılıyordu; azarlamaya kalksanız dilini asla sakınmıyor ve muhatabını incitmek istediğini açıkça gösteriyordu. Böyle mizaçlar vardır, kendi kendilerine hiddetlenir, yardım eli uzatanın eline vururlar; gelgelelim sağlam bir erkek, hareketlerini asla başkalarının hareketlerine göre ayarlamaz; tevekkeli o an, Lindner'in zihninde, korkuyla savunmaya geçmiş hasta bir kadının üstüne eğilip yüreğinin derinlerinde bir yara gören, uzun sakallı,

sakin bir adamın resminin belirmesi boşuna değildi. O ânın mantıkla alâkası yoktu, anlatılandan maksat o adamın bizzat kendisi olması değildi, yine de Lindner doğruldu ve gördüğünü gerçekten yaptı, gürlüğünü artık iyice kaybetmiş sakalına uzandı, çehresini gergin bir allık kaplayıp bir an sonra da kayboldu. Agathe'de pis bir alışkanlık olduğu hatırına gelmişti; en yüce ve en gizli duygularını paylaşmaya muktedir olduğu, hatta içinde bulunduğu müşkül durumda bile, şayet Lindner iç âleminin hazinelerini açığa vurursa onu dalga geçerek incitmek için kendi cephesinden özel bir gayret beklediği inancına şimdiye dek başka herkesin başarabildiğinden daha çok sevk edebilmişti onu. Agathe onu kanatlandırıyordu! Lindner bunu itiraf ediyordu, zaten etmeme şansı yoktu, çünkü göğsünde yabancı, huzursuz bir his vardı ve kendisi istemese de, sevimsiz sevimsiz itişip kakışan tavuklarla dolu bir sepete benzetilebileceğinden şüphe edilemezdi. Ama sonrasında Agathe birdenbire son derece anlaşılmaz bir şekilde gülebiliyor veya sanki tek amacı onu yanıltmakmış gibi yüreğini yaralayan, taş kalpli, dünyevî bir imada bulunabiliyordu! Lindner, "Zaten bugün de, daha buraya gelmeden, beni şu piyanoyla bile böyle bir duruma sokmadı mı?" diye sordu kendine. Piyanoya baktı. Enstrüman, efendisinin iğfal ettiği bir hizmetçi kız gibi duruyordu yanında!

Agathe'yi, oyununu kendisiyle oynamaya sevk eden neydi, bilemiyordu, Agathe bu konuda içini kimseye, Ulrich'e bile asla açamazdı. Aklına estiği gibi davranıyordu ama bu değişken hislerle davrandığı anlamına gelecekse davranışı kastileşiyor, üzerlerine tatlı bir ağırlığın çöktüğü uzuvları esnetircesine, duyguların da silkelenip gevşetilmesi anlamına geliyordu. Nitekim onu defalarca gizli gizli Lindner'in yanına atan o acayip çekicilik, işin en başından beri Ulrich'e veya ona hepten bağımlı olmaya karşı bir direnç barındırmıştı; yabancı adam düşüncelerini biraz olsun dağıtıyor, ona dünyanın ve erkeklerin çeşitliliğini hatırlatıyordu. Ama bu hatırlatmanın tek sebebi ağabeyine bağımlılığını daha sıcak hissettirmekti; üstelik yaptığı, Ulrich'in kız kardeşinden sakladığı notlardaki gizliliğin, hatta duygunun yanı sıra ve duygu hakkında akla da hüküm verdirme kararından farksızdı. Bununla birlikte ağabeyinin işi başından aşkınken, Agathe'nin sabırsızlığının ve hangi yola gi-

receği henüz söylenemeyen bir macera için hazırda beklettiği geriliminin bir çıkışa ihtiyacı vardı ve Ulrich'in onu şevke getirdiği veya şevkini kırdığı ölçüde üstünlük hissettiği Lindner, onu yine sabırsızlığa veya taşkınlığa sevk ediyordu. Agathe, Lindner üstündeki nüfuzunu istismar ederek kendi üzerinde hâkimiyet kazandı, zaten buna ihtiyacı da vardı.

Fakat burada işin içine başka şeyler de karışıyordu. Çünkü o sıralarda Ulrich'le arasında ne boşanmasının ve Hagauer'in mektuplarının ne de bir taşkınlık ânında düşüncesizce veya aslında manasızca değiştirilmiş vasiyetnamenin sözü edilmişti, vasiyetnamenin ya sıradan ya mucizevî bir telafiye ihtiyacı vardı. Yaptığı şeyin bazen içini daralttığı oluyordu. Agathe biliyordu ki Ulrich, insanın daha düşük seviyeli bir yaşamın içerisindeyken arkasında bıraktığı düzensizlikte, daha yüksek seviyede çabalanan düzen namına iyi bir işaret görmüyordu, bunu da zaten yeterince açık söylemişti. Agathe, Hagauer'in açıkladığı şüphelerin peşinden gelen konuşmanın tüm detaylarını artık hatırlamıyorsa da kendini huzur ile bela arası muallak bir duruma sürgün edilmiş görüyordu. Sahip olduğu bütün nitelikleri muhteşem bir haklılık derecesine yükselten bir şey varsa da henüz o şeye güvenemiyordu, işte Lindner'le tartışmasında kendisine bir çıkış yolu yaratan da bu bildiğini okuyan, incinmiş hakkaniyet duygusuydu. Agathe onun Hagauer'in de keşfetmiş olduğu bütün kötü nitelikleri şahsına isnat etmesinden ve istemeden de olsa bu sırada arz ettiği manzarayla kendisini sakinleştirmesinden ötürü ona minnettardı.

Velhasıl, Agathe hakkındaki hükmünde bir türlü kararı tutturamayan Lindner artık odasında huzursuzca bir aşağı bir yukarı yürümeye başlamıştı ve Agathe'nin yaptığı ziyaretleri katı bir tavırla tek tek yeniden gözden geçiriyordu. Galiba evi Agathe'nin hoşuna gidiyordu zira evinin ve hayatının birçok ayrıntısı, eğitim prensipleri ve kitapları hakkında sorular soruyordu. Bir insanın böylesi bir ilgiyle ancak paylaşmanın cazibesini hissettiği bir hayatı sorabileceğini farz etmekte kesinlikle yanılmıyordu; gerçi şahsına münhasır soru sorma tarzına şimdilik elbette katlanmak lazımdı! Nitekim onun, bir defasında bir kadını –affedilmez bir detaydı ama bu ka-

dın ağabeyinin eski bir sevgilisiydi!– anlattığını hatırladı, kadının gözü ne zaman bir adama kaysa başı "saçları içe doğru uzayan bir hindistancevizine" benziyordu; kendi dairesi konusundaki duygularının da aynı olduğunu belirtmişti. Her şey o kadar ahenkliydi ki insan "kendi varlığından endişeye" kapılıyordu! Ama bu endişe galiba onu eğlendiriyor, Lindner bu çelişkili karakterde kadın ruhunun ürkütülmüş ama gönüllü fedakârlığını görüyor, hem de Agathe'nin, evliliğinin ilk zamanlarından da benzer izlenimlerin hatırında olduğunu ima etmesiyle durum bir o kadar kesinlik kazanıyordu.

Gelgelelim, herhâlde Lindner gibi bir adamın aklına günahkâr fikirlerdense evlilik düşüncesinin gelmesi gayet normaldir. Dolayısıyla o da hayat meselelerine tahsis ettiği zamanların içinde ve dışında bazen, oğlu Peter'e tekrar bir anne vermenin iyi olabileceği düşüncesine gizliden gizliye müsaade etmiyor değildi; işte yine oluyordu, Agathe'nin davranışını daha çok irdeleyecek yerde kendisine esrarengiz bir biçimde hitap eden bir tezahüre takılıp kalıyordu. Çünkü tanıştıklarından beridir Agathe'nin, alnına yazılanları epey öne alarak, boşanmak kadar hararetle bahsettiği başka bir konu olmamıştı. Lindner'in bu günahı hoş karşılamasının imkânı yoksa da boşanmanın avantajlarının da aklına günden güne daha çok yatmasına mani olamıyordu; trajik olanın varlığına dair diğer görüşlerine bakmaksızın onu neredeyse bizzat arzuladığı şeye karşı acı bir tiksintiyi açığa vurmaya zorlayan bu kaderi, trajik bulmaya meylediyordu. Yetmezmiş gibi bir de Agathe, bu direnişi, incitici tarzıyla onun söylediklerinin samimiyetine inanmadığını ima niyetiyle istismar ediyordu. İsterse ahlâkı ileri sürsün, kiliseye öncelik versin, ömrü boyunca alışageldiği bütün cümleleri telaffuz etsin, fark etmiyor, Agathe cevap verirken gülümsüyor, gülümsemesi de ona evliliğinin ilerleyen yıllarında Bayan Lindner'in sık sık takındığı gülümsemesini hatırlatıyordu, ondan tek farkı yeniliğin ve esrarengizliğin tedirgin edici kuvvetiydi. Lindner içinden, "Mona Lisa'nın gülümsemesi!" diye haykırdı. "Dindar çehresiyle alay ediyor!" Bu sözümona manidar keşiften öyle şaşkına dönmüş, gururu öyle okşanmıştı ki Agathe'nin daima bu gülümsemenin peşinden sergilediği, Tanrı'ya imanının kesinliğini sorma haddini bilmezli-

ğine karşı o an ortaya koyduğu ret tavrı her zamankinden daha zayıf kaldı. Bu imansız kadın, dinî tebliği istemiyordu; istediği, elini kaynağa sokmaktı; belki Lindner'e yüklenen görev de onun birazcık içeri bakmasını sağlamak için kaynağın üstündeki taşı gerçek anlamda bir kez daha kaldırmaktı: Bu düşünce bizzat Lindner için bile çok nahoş, hatta ürkütücü olsa da işler beklediği gibi gelişmezse onu kim koruyacaktı! Derken Lindner odada tek başına olmasına rağmen ayağını yere sağlam bir vurup yüksek sesle dedi ki: "Sanmayın ki sizi anlamıyorum! Ah, bende fark ettiğiniz boyun eğiş tâ işin başında boyun eğmiş bir varlıktan gelmektedir zannetmeyin!"

Lindner'in şu anki hâline gelme hikâyesi elbette sandığından çok daha sıradandı. Hikâye onun başka birisi de olabilme ihtimaliyle başlıyordu, çünkü çocukken geometriye duyduğu sevgiyi hâlâ çok iyi hatırlıyordu, geometrinin güzel ve akıllıca yerleştirilmiş ispatları son tahlilde sessiz bir kapma hareketiyle hakikatin etrafını çevreler ve ona, bir devi fare kapanına kıstırmışçasına büyük bir zevk verirdi. Çok dindar bir yapısı olduğuna dair ufacık bir emare yoktu; bugün bile, insan bir inancı "edinmeli", doğum hediyesi olarak almamalıdır görüşündeydi. Onu o zamanlar din dersinin örnek öğrencisi yapan şey diğer ders konularına da gösterdiğiyle aynı bilgi ve bilmişlik sevinciydi. Fakat galiba iç dünyası dinî nakillerin ifade tarzını çoktan benimsemişti, buna bir tek içinde erkenden gelişen vatandaşlık anlayışı karşı koyuyordu, bu karşı koyuş, hayatının içerdiği alışılmışın dışındaki tek saatte bir defalığına ansızın dile geldi. Bitirme sınavına hazırlandığı sıralardaydı; haftalarca haddinden fazla çalışmıştı, derken bir akşam odasında dersinin başında oturuyordu ki aniden anlaşılmaz bir değişim yaşadı. Vücudunun dünya karşısında narin kâğıt külleriymiş gibi hafifleğini hissediyordu, göğsünün karanlık kafesinde mum yakılmış da yumuşak parıltısını bütün uzuvlarına gönderiyormuş gibi tarifsiz bir sevinç doldurdu içini ve daha kendine bunun kuruntu mu olduğunu soramadan, o ışık başını da ışıltılı bir haleyle çevreledi. Çok korkmuştu ama başı yine de ışık saçıyordu. Derken bütün duygularını mucizevî bir zihin berraklığı sardı, dünyanın kafasının içine, tabiî bir gözle kuşatılamayacak kadar genişçe yansıdığını görüyordu. Başını kaldırdı, gerçekte tek gördüğü loş odasıydı; demek hayal

değildi ama ruhanî yükselişi bununla tezat oluştursa da devam ediyordu. Görünüşte bir şekilde sadece "zihnen" bunu yaşarken, soğukkanlılıkla sandalyesinin üstünde oturup alışageldik mekânını apaçık yalnızca "bedenen" işgal ediyor olmasından teselli bularak bir müddet böylece kalakaldı, düşündürücü durumuna yarı yarıya alışmıştı, zira insan, olup bitenlerin, düşük doğum da olsa düzenin doğuşu olduğunun meydana çıkacağı ümidini kaybetmedikçe sıradışılıklara da çabucak alışır. Ama o an yeni bir şey oldu, birdenbire bir ses duydu; ses çoktandır konuşuyormuşçasına ölçülü ama gayet açık seçik, şu sözleri söylüyordu: "Lindner, beni nerede arıyorsun? *Si tu tuus et ego ero tuus.*" Cümlenin tercümesi aşağı yukarı şöyleydi: *Sen sadece Lindner ol, ben yanında olacağım.* Ama hırslı öğrenciyi şaşkına çeviren, konuşmanın içeriğinden ziyade duyulara hitap eden tınısıydı, zira içeriğini zaten hiç olmazsa kısmen bir yerlerde okumuş veya duymuş, sonra da unutmuş olabilirdi ama tınısı dışarıdan o kadar bağımsız ve şaşırtıcı geliyordu, insanı derhal kandıran öyle bir doluluğu ve sağlamlığı bulunuyordu, gece saatleriyle ahenk içindeki o tuttuğunu koparan gayretin kuru sesinden öyle başka bir sesi vardı ki bu tecelliyi had safhadaki manevî yorgunluğa ve gerilime bağlamaya dönük her teşebbüs daha en başından anlamsız kalıyordu. Çıkış yolunun, o kadar yakında bulunup yine de tıkalı olması tabiî ki zihin karmaşasını da artırıyordu, üstüne bir de o karmaşayla Lindner'in kafasındaki ve yüreğindeki hâlin gitgide daha bir görkemle yükselip çok geçmeden bütün vücudunu sarmaya başlaması, bardağı taşıran son damla oldu. Başını elleri arasına alıp salladı, sandalyesinden fırladığı gibi üç kere, "Hayır!" diye tıslad; ardından aklına ilk gelen duayı neredeyse bağırarak okumasıyla büyü nihayet ortadan kalkınca korkudan ödü kopan öğretmen namzedi yatağa sığındı.

Kısa süre sonra bitirme sınavını takdirle geçip üniversiteye girdi. İçinde ruhbanlığa karşı –üstelik Agathe'nin ahmakça sorularına cevap vermek için de ömrü boyunca hiç duyumsamadığı– manevî bir liyakat hissetmediği gibi, o sıralarda tam bir teslimiyetle büsbütün inançlı olduğu da söylenemezdi, çünkü oluş hâlindeki akılların asla kurtulamadığı şüpheler ona da musallat oluyordu. İçindeki dinî güçlerden duyduğu ölümcül korku ise ömrü boyunca

kaybolmadı. Ne kadar zaman geçerse, Tanrı'nın onunla gerçekten konuştuğuna elbette o kadar az inanıyor, o yüzden de dizginsiz bir güç olan ve kolaylıkla zihin bulanıklığına yol açabilecek hayal gücünden korkmaya başlıyordu. İnsanın tehdit altındaki bir varlık olarak göründüğü kötümserliği de derinlik kazanıyor, böylelikle pedagog olma kararı, bir taraftan gerçi ona eziyet eden okul arkadaşlarını âdeta öldükten sonra eğitmesinin, öbür taraftansa kötü ruhu veya ihtimal, hâlâ göğüs boşluğunda yaşayan başıbozuk Tanrı'yı eğitmesinin başlangıcı oluyordu. Ama bunun sonucunda, ne derece inançlı olduğu belirsizse de, inançsızların muhalifi olduğu kafasına çarçabuk dank etti ve itikadı olduğuna ve itikatlı olmak gerektiğine kanaat getirerek düşünmeyi öğrendi. Yaratıcı kuvvetlerde özgürlük şartının ne ölçüde doğuştan geldiğini mütevazı bir biçimde de olsa fark ettiği oranda özgürlüğe teslim edilmiş zihnin zaaflarını idrak etmeyi de öğrendi üniversitede.

Bu zaafların hatırı sayılır kısmını birkaç kelimeyle ifade etmek zordur. Bunu mesela, sonuncusu on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların ortalarında tesis edilmiş müstakil felsefî kâinat anlayışının altının, hayattaki değişimler ama özellikle bizzat düşünce ve tecrübenin sonuçlarıyla oyulmuş olmasında görmek mümkündür; hem de bilimlerin hemen her gün açığa çıkardıkları yeni yeni bilgiler insanlarda ihtiyatlı da olsa yeni, sağlam bir zihniyet yaratmadan, hatta irade bu amaçla yeterince ciddi ve aleni bir hareket göstermeden olur bu, öyle ki bilgi zenginliği bunaltıcı olduğu kadar mutluluk verici de bir hâl alır. Fakat çok genel olarak şu noktadan da hareket edilebilir ki peş peşe sermaye ve kültürün olağanüstü gelişimi, usulca sokulan bir acil duruma dönüşmüştü ve söz konusu acil durum Lindner'in, hayata dair hatıralarının daha yorucu kısımlarının yorgunluğunu atmak amacıyla dünyanın yanılgıları hakkında düşüncelere daldığı günden biraz zaman geçtikten sonra, ilk yok etme hamlesiyle kesintiye uğrayacaktı. Çünkü farz edelim ki birisi 1871'de, Almanya'nın doğduğu yıl dünyaya gelmiş olsun, o kişi daha otuzlu yaşlarındayken fark edecektir ki o güne kadarki ömründe Avrupa'daki demiryollarının uzunluğu üçe katlanmış, tüm dünyadakilerse dört kattan fazla artmış, posta teşkilatı üç misli genişlemiş, telgraf hatlarındaki büyümeyse yedi mislini

bulmuştur; aynı manada daha nice başka şeyler de gelişmişti. Motorlu makinelerin etki oranı yüzde elliden yüzde doksana çıkmıştı; bu zaman zarfında petrol lambasının yerini sırasıyla gaz lambası, fitilli gaz lambası ve durmadan yeni aydınlatma türleri çıkaran elektrik almıştı; binlerce yıl yerini korumuş at arabaları da motorlu taşıtlarla ikame edilmişti; hava taşıtlarının hayali hayata geçmekle kalmamış, acemilik devrelerini de bitirmişlerdi. Tıp ve hijyen alanlarındaki gelişmeler sayesinde ortalama yaşam süresi de gözle görülür derecede artmış, milletlerarası ilişkiler son muharip çarpışmalardan sonra gitgide yumuşayıp güven verici bir hâl almıştı. Bunlara şahit olan insan da herhâlde beşeriyetin uzun zamandır beklenen daimi gelişiminin vaktinin nihayet geldiğine inanabilirdi, zaten kim dünyada bizzat bulunduğu bir zamanı buna uygun görmek istemezdi ki!

Ama görünen o ki bu medenî ve ruhanî refah, asla kalıcı olmayan çok belirli şartlara dayanır olmuştu, nitekim konu hakkında bugün duyduğumuz açıklamalar şunlardı: O zamanlar dünyada henüz muazzam ekim alanları ve daha başka başka tabiî zenginlikler varmış ve yeni yeni sahipleniliyorlarmış; henüz soyguna uğramamış (soygun suçlaması da karşılığında onlara medeniyet bahşedildiği düşüncesiyle dengeleniyordu) savunmasız zenci halklar varmış; milyonlarca da beyaz varmış ki sınaî ve ticarî ilerlemenin maliyetini kendilerini savunamadan ödemek zorunda kalmışlar (ama insanlar vicdanlarını hepten sebepsiz sayılamayacak şu sağlam iyimserlikle güçlendiriyorlardı: İlerleme elli veya yüz yıl devam edince mirastan mahrum kalanların durumu mahrumiyet öncesine göre daha iyi olacaktı). Öyle veya böyle, bedenî ve ruhanî gelişimin ortaya çıktığı bolluk öyle büyük, öyle hadsiz hesapsızdı ki âdeta görülemiyor, insanın tek gördüğü, bütün başarılarla birlikte yaşanan büyüme oluyordu; o zamanlar bu ilerlemenin sürekliliğine inanmanın ve gelişim ile aklı, kökü kasten kurutulmadıkça her yana yayılan otlara benzer bir şey saymanın ne kadar normal olduğunu bir kez daha anlaşılır kılmak ise bugün âdeta imkânsızdır.

Solgun, çelimsiz, hatta boyundan ötürü fizikî bir rahatsızlık duyan üniversiteli Lindner'de bu körü körüne güvenmeye, bu gelişim

çılgınlığına, bu uğursuz ama neşeli liberalliğe karşı tabiî bir tiksinti vardı; o, hayatın buna karşı duran her işaretini benimsemek için teyakkuz hâlinde bir isteklilik, bütün hatalara karşı tabiî bir sezgi melekesiyle donatılmıştı. Branşı iktisat olmayıp bu olguları çok sonraları gerçek anlamıyla takdir etmeyi öğrendiyse de aynı oranda, gelişimin öbür tarafını da, başlangıçta serbest ticareti hür akıl adına insan faaliyetlerinin tepesine koyup sonra da hür aklı serbest ticarete terk eden bir zihniyetin aynı tarafta gerçekleşen çürümesini de görecek bir ferasete kavuştu, Lindner entelektüel çöküşün kokusunu alıyordu, bu düşüncesinde yanılmadı da. İçinde bulunduğu ilerlemelerden memnun bir dünyanın ortasında, böylesi bir musibete inanmak, niteliklerinin en güçlüsüydü ama o inanç içinde sosyalist veya olup bitenlere garaz duyuyor olsalar da siyasete yanaşmaktan hiç hoşlanmayan ve kendi dar çevrelerinde doğruyu kollayıp kendi adlarına önemli olanı yaparak kültür hekimliğini kocakarılara bırakan şu yalnız ve kaderci insanlardan biri olması ihtimali de vardı. Hâsılı, Lindner bugün kendine, nasıl olup da şu anki hâline geldiğini sorduğunda rahatlatıcı bir cevap verebiliyordu, oluşumu tıpkı birisinin bir mesleğe atılması misali cereyan etmişti. Daha jimnazın son sınıfındayken, çalışma planı, hem okulda yarı resmî hayranlık duyulan "antik putperestliğe" hem de okul dışında kol gezen "modern ruha" soğukkanlı ve temkinli bir eleştiri yöneltmek olan bir çevrenin mensubu olmuştu; devamındaysa üniversite öğrencilerinin serbest meşgalelerinden nefret etmiş ve sakal, insanın yüzündeki çocuksu ifadeyi nasıl yok ederse siyasî mücadelenin etkilerinin de mensupları arasından masum delikanlı sohbetlerini öylece uzaklaştırdığı bir birliğe katılmış, böylelikle son sömestrlere yaklaştığında her tür zihniyetin hatırlanmaya değer vasfı, onu da buyurganca pençesine almıştı, o vasıf şuydu: İnancın en iyi dayanağı inançsızlıktır, çünkü başkalarında fark edilip mücadele verilen inançsızlık, inançlı kişiye daima ne denli şevkli olduğunu hissetme fırsatı tanır.

Lindner'in kendi kendine kararlılıkla, "Din de azizlere değil bilhassa insanlara yönelik bir kurumdur," dediği an itibariyle her yanını bir sevinç kaplamıştı. Tanrı'nın çocuğu veya kulu olma arzuları arasında tercihini yapmıştı. Kulluk etmek istediği muazzam

sarayda gerçi mucizelerin muhafaza edilip bekletildiği çok mahrem bir oda vardı ve herkes fırsat buldukça o odayı düşünürdü ama o mukaddes mekânda Tanrı'nın hiçbir kulu sürekli kalmaz, hepsi o mekân sayesinde geçinir, hatta mekân, ehliyetsizlerin sırnaşıklığından özenle sakınılırdı, çünkü insanların o sırnaşıklıkla pek de iyi tecrübeleri olmamıştı. Bu, Lindner'in pek hoşuna gidiyordu. O, kibir ve vecdi birbirinden ayırırdı. Bekleme odasında çalışmak kıymetli şekilleri, yüz kademeli faaliyetleri ve çalışanlarıyla beraber içini hayranlık ve ikbal hırsıyla dolduruyordu; artık kendini de meşgul ettiği dışarı işleri derneğin ahlâkî, siyasî ve terbiyevî varlığına nüfuz ve bilimin içine dinî esaslarla işlemek, uğrunda bir değil bin hayat harcayabileceği görevler barındırıyor, karşılığındaysa ona mesut zihinlerin mutluluğu olan o manen değişmeyecek daimi hareketi bahşediyordu: En azından eşref saatlerinde böyle sanıyor, belki de durumunu siyasî zihinlerin mutluluğuyla karıştırıyordu. Derken o günden sonra derneklere katıldı, risaleler yazdı, konferanslar verdi, toplantılara gitti, ilişkiler kurdu ve üniversiteyi bitirmeden önce, inanç hareketinin bu acemi erinden subay listesinde elle tutulur bir yeri olup nüfuzlu hamilere sahip genç bir adam ortaya çıktı.

Nitekim zemini böylesine geniş, yüceliği böylesine arınmış bir şahsiyetin, genç bir kadının arsız eleştirisine pabuç bırakmaya gerçekten hiç ihtiyacı yoktu; hâlihazıra geri dönünce saatini çıkarıp Peter'in dönüş saati epey yaklaşmış olmasına rağmen Agathe'nin hâlâ gelmediğini fark etti. Buna rağmen piyanonun kapağını bir daha açtı ve kendini teganninin akıl ermezliğine bırakmasa da, gözünü şarkı sözleri üstünde tekrar tekrar gezdirip sözlere hafif bir terennümle eşlik etti. Bütün sevimliliğine rağmen katılığını kaybetmeyen müzikle ahengi tutturamayarak sözleri yanlış ve fazla hissiyatlı vurguladığını ilk kez fark etti. Karşısında çocuk İsa'yı görüyordu, "bir şekilde Murillo'nun eseriydi", yani çok belirsiz bir tarzda, kiraz iriliğinde siyah gözlerinden başka, aynı üstadın çizdiği yaşı daha büyük dilenci oğlanlarının pitoresk paçavraları da vardı üstünde, öyle ki Tanrı'nın oğlu ve kurtarıcıyla tek ortak yanı insanilik kazandırılmış dokunaklılığıydı, o da açıkçası gayet abartılı ve esasında pek zevksizdi. Bu durum üzerinde nahoş bir etki yaratarak

hatırına tekrar Agathe'yi getirdi, çünkü onun bir defasında, "Gotik katedralleri ve ihtirasları meydana getiren zevkin yerini günümüzde kâğıt çiçeklerden, incili nakışlardan, oyalı örtülerden ve tatlı bir dilden hoşlanan bir zevkin alması, böylelikle de inancın zevksizleşmesi ve akıl almazlığa koku ve tat kazandırma yeteneğinin artık hemen hemen yalnızca şüpheleri olan veya tamamen inançsız insanlar tarafından muhafaza edilmesi kadar garip bir şey gerçekten de yoktur," diye haykırmasını hatırladı. Lindner, Agathe'nin "estetik bir mizacı" olduğunu geçirdi içinden, bunun anlamı da iktisat ve ahlâkın ciddiyetine erişemeyecek, münferit vakalarda ise çok ilham verici addedilebilecek bir şeydi ki bu vaka da onlardan biriydi. Lindner kâğıt çiçek icadını şimdiye dek güzel ve anlamlı bulmuşsa da masanın üstünde duran bir kâğıt çiçek demetini aniden ortalıktan kaldırmaya karar verip şimdilik arkasına sakladı.

Handiyse gayriihtiyari olmuştu bu, Lindner yaptığından ötürü biraz şaşkındı ama Agathe'nin gözlemleyip söylemekle yetindiği "garabet" hakkında beklemeyeceği bir açıklamada bulunabileceğini hissediyordu. Aklına bir havarinin sözü geldi: "İnsanlarla meleklerin diliyle konuşsam ve aşkım olmasa, ses çıkaran bir tunçtan, tınlayan bir çıngıraktan ibaret olurdum!" Alnını kırıştırıp yere bakarak yıllardır bütün yaptıklarının ebedî aşkla temas hâlinde bulunduğunu düşündü. Muhteşem bir aşk cemiyetinin mensubuydu –zaten onu sıradan bir entelektüelden ayıran da buydu– o cemiyette, ne kadar dünyevî şartlar altında kurulmuş olursa olsun ebediyetle alegorik bir ilişkisi bulunmayan, hatta bilinç o ilişkiyle daima pırıl pırıl parlatılmış bile olsa, o ilişkinin en derin anlam hâlinde içine yerleşmediği hiçbir şey yoktu. Ama kişinin itikat olarak sahip olduğu aşk ile kişiye sahip olan aşk arasında devasa bir fark vardır; arındırılmış bilgi ile bulanık türbülans arasında bulunanda da haklılık payı olsa bile Lindner bunun bir tazelik farkı olduğunu söyleyecekti. Arındırılmış itikadın daha yüksek bir mertebeyi hak ettiğinden şüphe duymuyordu ama o itikat ne kadar eskirse kendini o denli arındırır, yani onu meydana getiren duygunun düzensizliklerinden kurtulur; sonrasında bu tutkulardan da geriye gitgide bir şey kalmaz olur; tek kalan, ihtiyaç duyup onları hatırladığınızda kullanıma hazır bulunmalarıdır. Bu, duygunun eserlerinin de doğ-

rudan aşk tecrübesiyle bir kez daha tazelenmedikleri takdirde neden kuruyup gittiklerini herhâlde açıklar.

Aniden zil çaldığında Lindner, işte böyle putperestçe denebilecek düşüncelerle meşguldü.

Omuz silkti ve piyanonun kapağını yeniden kapayıp, "Hayatın, sadece ibadet edenlere değil çalışanlara da ihtiyacı var!" sözleriyle kendi kendinden af diledi.

76

GERÇEKLİK VE ESRİME

Agathe pencerenin altındaki çakıllı yolda ağabeyinin ayak seslerini ikinci kez, hem de bu defa her tür yanılmayı ihtimaldışı bırakacak kadar sahici işittiğinde henüz notlarının tamamını okumamıştı. Eline geçen ilk fırsatta ağabeyinin mahzenine fark ettirmeden tekrar girmeye karar verdi, çünkü bu düşünme tarzı kendi varlığına ne kadar yabancıysa da, onu tanıyıp anlamak istiyordu. Bu istekte biraz intikam duygusu da vardı; gizliliğe gizlilikle karşılık verip kısasa kısas yapmak istiyordu; bu yüzden de baskına uğrayamazdı. Böylelikle kâğıtları alelacele düzenledi, yerlerine koydu ve sırdaşlığını ele verebilecek her izi sildi. Ayrıca saate şöyle bir bakış atınca evden çoktan çıkmış olması gerektiğini ve Ulrich'in asla bilmemesi gereken bir yerde gergin gergin beklendiğini hatırladı. Uyguladığı çifte standart onu birden gülümsetti. Varlığındaki samimiyet eksikliğinin sadakate gerçekten halel getirmediğini, üstelik o eksikliğin Ulrich'inkinden çok daha beter olduğunu biliyordu. Bu tabiî tatmin duygusu, keşfinden hissedilir bir rahatlamayla ayrılmasını sağladı.

Ağabeyi çalışma odasına tekrar girdiğinde onu içeride göremediyse de hiç şaşırmadı. Söz ettikleri şahıslar ve ilişkiler, Stumm'un gitmesinin akabinde bahçede bir süre daha dolanacak kadar hararetle zihnini meşgul ettikten sonra odaya nihayet geri dönebilmişti.

Çabucak içilen bir kadeh şarap, uzun bir mahrumiyet sonrası, renkli sahne geçişlerinin ardında insanın kaşlarını çatıp duygusuzca beklediğine benzer bir çakırkeyiflikten ibaret canlılığa sebebiyet verir; işte tıpkı bunun gibi, kaderlerine tekrar bu kadar canlılıkla iştirak ettiği kişilerin kendisinden hiç de uzakta oturmadıkları ve hemencecik erişilebilir olmaları da Ulrich'in aklına bile gelmemişti. Onlarla gerçek ilişkisi, ortasından kesilmiş bir kas misali felce uğramıştı.

Yine de birkaç hatırası istisnada bulunup çok çürük bile olsa duygu köprülerinin hâlen var olduğu düşünceler uyandırdı. Böylelikle "Şube Müdürü Tuzzi'nin duygunun iç tarafını ele almayı bırakıp dışına dönmesi" diye nitelediği şey ona, notlarının duygunun bu iki tarafını ayırt etmeye çalıştığını hatırlatmanın derin zevkini tattırdı. Fakat Diotima'yı da, Agathe'ninkinden farklı olan güzelliği içerisinde karşısında görüyor, kalbi âdeta bedeninin içinde tekrar dolaşmaya başladığı dakikalarda yine kalbinin derinliklerinde Diotima'nın, kocası tarafından ıslah edilmesini dilemesine rağmen onu hâlâ düşünüyor olması gururunu okşuyordu. Bunun üzerine ettikleri bütün sohbetler arasından tutup Diotima'nın, aşkta gizli güçlerin meydana gelmesini imkânsız saymadığı konuşmayı hatırladı; içine bu ilhamı veren, kendisi de ruh sahibi olmak isteyen o zengin adama duyduğu aşktı, böylelikle hatırlanma sırası Arnheim'a geçti. Ulrich, icraat hayatına nüfuz kazandıracak o duygulu teklif için ona hâlâ bir cevap borçluydu, bu yüzden vaktiyle Diotima'yı sersemleten cömert, cömert olduğu kadar da belirsiz evlilik teklifinin sonucu acaba ne olmuştur, diye merak etti. Muhtemelen durum aynıydı; Arnheim, vaatleri kendisine hatırlatıldığında sözünü tutar ama unutulduklarında da hiç sesini çıkarmazdı. Diotima'nın zafer ânını hatırlayınca yüzünde beliren küçümseyici gerginlik tekrar yumuşadı. Aslında Arnheim'a tutunmaması çok terbiyeli bir davranış olurdu, diye düşündü. Diotima'nın aşırı kalabalık iç âleminde aklı başında konuşan bir ses vardı. Bazı bazı bütün yüceliklerce terk edildiğini hissettiren makûl kaprisleri oluyor, o zaman çok zarif davranıyordu. Ulrich bütün tiksintisinin ortasında ona karşı daima küçük bir meyil de hissetmişti, Arnheim'la ne gülünç bir çift olduklarını artık bizzat fark etmiş olacağını

ihtimaldışı görmek istemiyordu: O, zinaya, Arnheim ise evlilik fedakârlığını yapmaya hazırdı, dolayısıyla bir daha kavuşamayıp sonunda ulaşılabilir olanla boylarını aşmamak için kendilerini ilahî ve ulaşılamaz bir şeyle kandırdılar. Fakat aklına Bonadea'nın Diotima'nın aşk okulunu anlatışı gelince, sonuç olarak içinden şöyle dedi: Diotima aslında huzursuz bir kadın ve hiçbir şey onun bütün sevme kuvvetini bir kereliğine de benim üstüme savurabilmesi ihtimalini dışlamıyor.

Ulrich Stumm'la konuştuktan sonra düşüncelerini aşağı yukarı böyle devam ettirmiş, namuslu insanlar geleneksel tarzda birbirleriyle meşgul oldular mı böyle düşünmeleri gerekirmiş gibi bir hisse kapılmıştı; kendisi içinse, durum hepten alışılmadık bir hâl almıştı.

Eve girdiğindeyse bütün bunlar hiçlik içinde kaybolmuştu. Tekrar çalışma masasının önünde durunca bir an tereddüt edip parmaklarını notlarının arasında şöyle bir gezdirdi.

Düşünüyordu. Yazılarında bir kavram olarak duygunun izahına, hemen, esrime hâlleri hakkında birkaç not ilişiyordu, kanaatince bunu yazması doğruydu. Kimi kez zikrettiği gibi, tamamıyla tek bir duygunun hükümranlığı altında kalan bir davranış, herhâlde bir esrimeden ibaret olurdu. Öfke veya korkuya kapılmak, bir esrimedir. Sadece tehlike veya tehdit altında olan tek bir kimsenin gözleri önündeki dünya elbette uzun süre kalıcı değildir, o yüzden de sözü edilen, bir dünya değil ilhamlar ve yanılgılardır ama ona kapılan, kitleler oldu mu korkunç bir kuvvete ve yaygınlığa sahip halüsinasyonlar ortaya çıkar.

İma ettiği bir başka esrime de duyguların en üst seviyeleriydi. O seviyelere ulaşılınca eylemler tek taraflılığı bırakır, aksine belirsiz kalır, çoğunlukla da anlamsızlaşırlar; dünya bir tür soğuk hararetle renklerini yitirir, benlik kaybolup gider, geride bir tek boş beden kalır. Bu duyma ve görme cürmü herhâlde yoksullaşan bir esrimedir –ayrıca aşka gelmiş her ruh hâli sıradan ruh hâline göre çeşitlilik bakımından daha yoksuldur– ve ancak azgın bir esrimeyle, gözü dönmüş bir meftunlukla veya dayanılmaz fizikî yorgunluklar, iradenin hiddetli dışavurumları ve ağır eziyetlerle bağlantı kurunca

önem kazanıp söz konusu tüm bu hâllerin de son parçasını teşkil edebilirler. Ulrich lafı uzatmamak için bu örneklerde, kendini kaybetmenin dolup taşan ve suyu çekilen biçimlerini dertop etmişti, etmekte de haksız değildi, çünkü aradaki fark, başka bir bakış açısından gayet önemliyse de son ifadelerine bakınca neredeyse kapanıyordu. Azgın bir meftun kendini, ışığa girer gibi ateşe atar, nasıl ki tüm farklarına rağmen fazlasıyla yorgun ve hayata küsmüş biri kendini felaketin kucağına atıp da aynı anda kurtuluşa, yani özgürlük ve aşkın tatlandırdığı bir şeye kavuşursa, o meftun için parçalamak ve parçalanmak da alevlenen birer aşk hadisesi ve özgürlük eylemidir. Eylem ve ıztırap, yaşanadurdukları en yüksek derecelerde işte böyle kaynaşırlar.

Bir duygunun tek başına hükümranlığının ve buhranının bu esrimeleri ise elbette, az veya çok, düşünce imajlarından ibarettir; gerçek esrimeler için –ister mistik, ister savaşçı, isterse de aşk veya başka coşkulu beraberliklerin esrimeleri olsun– daima birbirleriyle ilişkili bir grup duygunun olması şarttır, o esrimeler bu grubu yansıtan bir fikir dairesinden meydana gelir. Dünyaya dair, özel fikirler ve duygu grupları manasında biçimlenmiş böylesi gerçekdışı imajlar (dünya görüşü veya şahsî tikler olarak) daha az sağlam ve kimi zaman sertleştirici, kimi zaman da tekrar dağıtıcı biçimiyle gündelik hayatta o kadar sık yer alırlar ki birçoğu asla birer esrime olarak görülmez, hâlbuki emniyetli bir kibrit, kutusundayken, yanan bir kibritin nasıl bir önceki hâlini teşkil ediyorsa, aşağı yukarı aynı şekilde onlar da esrimenin ön hâlleridirler.

Fakat Ulrich son kısma bir not düşmüştü, duygu ve duyguya hizmet eden fikirler âdeta itidalin ve düşüncenin önüne konsalar da varlıkları itibariyle esrimeli bir dünya imajı meydana gelecektir; zaman zaman edebiyatta ve muhtemelen irili ufaklı hayat birliktelikleri nde de kısmen mevcut olan şey coşkulu ve hissiyatlı dünya imajıdır, coşkulu hayattır. Ne var ki bu sıralamada, Ulrich'in en çok önemsediği şeyin, yani gerçekliğe eşdeğer olabilecek bir esrime yerine koyduğu yegâne ruh ve dünya hâlinin tam olarak sözü edilmiyordu ama zihni artık konudan sapma eğilimindeydi, çünkü şayet bu son derece ayartıcı istisnanın takdiri konusunda bir karara

varmak istiyorsa –zaten istikrarsız bir değişimle kâh dünyadan kâh yalnızca dünyaya dair bir esrime imajından bahsetmesiyle bunu yapması gerekiyordu– öncelikli olarak muhakkak, kendi duygularımız ile gerçek olan, yani esrimenin yanılsamalarının aksine bu değeri atfettiğimiz dünya arasında mevcut bulunan ilişkiyle tanışmak lazımdı.

Bu dünyayı ölçtüğümüz ölçüler idrak ölçüsü, ölçünün gerçekleştiği şartlar da yine idrak şartlarıdır. Fakat idrak etmenin –sınır ve haklarını incelikle izah etmek akla çok büyük zorluklar çıkarsa da– özellikle duyguyla ilişkisi içerisinde, algılaması ve nitelemesi kolay bir hususiyet vardır; o da idrak etmek için duygularımızı olabildiğince bir kenara bırakma mecburiyetimizdir. "Objektif" olmak için duygularımızı devredışı bırakır veya kendimizi, geriye kalan duyguların birbirlerini etkisizleştirdikleri bir duruma sokar yahut dikkatle ele alındıkları takdirde idrakin kendisine de faydalı olan bir grup soğuk duyguya teslim ederiz. O soğukkanlılık içerisinde idrak ettiklerimize, başka hâllerde duygunun "aldatmalarından" bahsederken mukayese amacıyla başvururuz; böylelikle başka duygu durumlarının bize yalandan sunduklarını sübjektif olarak görmemizi sağlayacak tecrübelerin ve zihin süreçlerinin zımnî şartı olan bir "sıfır" durumu, bir nötralizasyon hâli, kısacası belirli bir duygu durumu olur. Binlerce yıllık bir tecrübe doğrulamıştır ki gerçekliğe sürekli güç yetirmeye en çok, kendimizi mütemadiyen bu duruma sokunca muktedir oluruz, nitekim asla sadece idrak etme isteğiyle kalmayıp harekete geçmeyi de arzulayan kişinin dahi bu duruma ihtiyacı vardır. Bu anlamda bir boksör bile kendi durumunda "sakinliğini muhafaza etmek" anlamına gelen objektiflikten mahrum kalamaz ve sırtının yere gelmesini istemiyorsa öfkelenemeyeceği gibi cesaretini de kaybedemez! Öyleyse hissî davranışımız da gerçekliğe uydurulduğu zaman sadece, bizi o an harekete geçiren duygulara veya o duyguların altında yatan dürtü benzeri zeminlere değil aynı zamanda gerçekliği anlamayı sağlayan ve çoğunlukla soluduğumuz hava kadar az görünür olan sürekli ve tekerrür edici bir duygu durumuna da bağlıdır.

Çoğunlukla dikkate alınmayan bir ilişkiyi şahsen keşfetmiş olmak, duygunun gerçeklikle ilişkisi hakkında daha çok düşünmesi için Ulrich'in aklını çeldi. Burada duyular üzerinden, algılar ile duygular arasında bir ayrımda bulunmak lazımdır. Çünkü duyularla algılamak da "aldatıcıdır" ve malûm, ne dünyayla ilgili bize sundukları duyu imajı gerçekliğin kendisidir ne de bizim ona bakarak çıkardığımız fikrî imaj, şahsî düşünme tarzından bağımsız olsa da insanî düşünme tarzından da bağımsızdır. Fakat gerçeklik ile gerçekliğe dair sahip olduğumuz en kesin tasavvur arasında elle tutulur hiçbir benzerlik bulunmamasına, hatta daha ziyade içi doldurulamaz bir farklılık uçurumunun var olmasına ve orijinali asla görmeyecek olmamıza rağmen yine de o imaj doğru mudur ve hangi şartlar altında doğrudur, bunun kararını karmaşık bir şekilde verebiliriz. Duygularda ise kazın ayağı başkadır, çünkü aynı ifade tarzını devam ettirdiğimiz takdirde duygular, imajı da yanlış aksettirseler bile bizi gerçeklikle mutabakat hâlinde tutma görevini yerine getirmiş olurlar, ne var ki bunu başka türlü yaparlar. Belki gerçeklikle mutabakat hâlinde kalmaya dönük bu talebin Ulrich üzerinde özel bir çekim gücü vardı ama bu talep aynı zamanda âdeta hayatta tutunan her şeyin alâmetiydi; bu yüzdendir ki o talepten algı ile aklın, herhangi bir şeye dair bize sağladığı imajın doğru ve hakiki olup olmadığına dair kısaltılmış harika bir formülü ve numunesi ortaya çıkar, bu formül her şeyi tüketmese de fark etmez: Biz isteriz ki gerçekliğe dair zihnimizde oluşturduğumuz imaj gerçeklikte gün yüzüne çıkan sonuçların zihnimizdeki imajıyla örtüşsün, zihindeki imajı ancak o zaman doğru sayarız. Oysa bunun aksine duyguların, bizi, birbirlerini sürekli bertaraf eden yanılgılara esir etme görevini üstlendikleri de söylenebilir.

Yine de bu yalnızca bir iş bölümünün sonucudur, o iş bölümünde duyu cihazlarının kullandığı duyumsama ve duyumsamanın çokça etkilediği düşünme süreçleri gelişmiş, kısacası birer idrak kaynağı hâlini almışken duygular sahasına kalan, az veya çok bir kışkırtma rolüdür; çünkü ilk çağlarda hem duygularımız hem duyularla edindiğimiz duyumsamalarımızın kökü birdi, hepsi bir uyarı aldığında bütün varlığın işe dâhil olduğu bir davranışta toplanmıştı. Sonraları gelen iş bölümü ise bugün bile şu sözlerle yerli

yerinde ifade edilebilir: Duygular, bizim bilgiyle yaptığımızı bilgisiz yaparlar, tabiî biz, bilgiden başka bir tahrik olmadan, herhangi bir şey yapıyorsak! Hissî davranışın sadece bir resmi tasarlanabilecek olsa, o resim şöyle olurdu: Biz duyguların, dünyanın doğru imajını renklendirip deforme ederek yanlış gösterdiğini zannederiz. Hem bilim hem günlük davranış duyguyu "sübjektiflik" sayar; duygunun yalnız "gördüğümüz dünyayı" değiştirdiğini farz ederler, çünkü duygunun birkaç zaman sonra kayıplara karışacağına ve dünyanın görüşünde yol açtığı değişikliklerin geçici olduğuna ve böylelikle "gerçekliğin" er veya geç kendini tekrar "kabul ettireceğine" güvenirler.

Şurası Ulrich'e oldukça dikkate değer gelmişti: Bilimsel inceleme ve objektif davranışın temelinde yatan bu kısmen felçli duygu durumunun, duygunun iptalinin fani hayatın bir alâmeti olarak görülmesinde bir karşılığı, bir eşdeğeri vardı. Çünkü duygularımızın hakiki ve gerekli sayılanlar ile zihnimizin objektif tasavvurlarına etkisi hem uzun zaman geçince hem de yan yana var olanların genişliği dikkate alınınca aşağı yukarı sıfır mesabesine düşüp bertaraf olur; duygunun, zihnin konudışı tasavvurlarına, değişken duygulardan doğma, muallaktaki fikir ve ideolojilerine, düşüncelerine, görüş ve tutumlarına (kaldı ki bunlar tarihî hayata peş peşe ve yan yana hükmederler) etkisi de kendini iptal eder, hem de kesinliğe muhalefet olsa bile, hiçbir şeyden, tesadüften, şuursuz düzenden ve değişkenlikten, kısacası Ulrich'in istemeye istemeye "duygu meselesi" dediği şeyden daha kötüsüne muhalefetten olsa bile yapar bunu.

Bu ipucunu, tekrar okuduğunda daha da detaylandırmak istedi ama yapamadı, çünkü düşüncesinin, yazılı kaydı burada biten ve slogan hâlinde bir parça daha devam eden gidişatı ondan, daha makûl olanı sonuca ulaştırmasını talep ediyordu. Çünkü dünyanın gerçekliğe tekabül eden entelektüel imajını (her seferinde imajdan ibaret bile olsa nihayetinde doğru bir imajdı) belirli bir duygu durumu olması şartıyla tasarlarsak, aynı etkinlikle sadece onun değil başkaca duygu durumlarının da hükümranlığında bulunsak ne olurdu diye sormanın artık sırası gelmişti. Bunun hiç de manasız

bir soru olmadığı, her şiddetli afektin dünyanın imajını kendi tarzınca deforme etmesinden anlaşılmaktadır; fazlasıyla efkârlı veya neşeli bir kimse nötr ve dengeli bir insanın "vehimlerine", kendilerinin asla sadece kanlarından ötürü kasvetli veya neşeli olmadıklarını, bunun daha ziyade ağır bir kasvetle veya ilahî bir kolaylıkla dolu bir dünyadaki tecrübelerden ileri geldiği yolunda itirazda bulunurlardı. Bir duygunun veya duygu öbeğinin (azgın bir öbek de olabilir) hükümranlığı dolayısıyla bir dünya imajının nasıl düşünülebileceği, tek bir kimsenin veya bir topluluğun coşkulu, hissiyatlı ruh hâlindekine benzer bir duygunun başköşeye yerleştirilmesine de dayanabilir; üstüne üstlük dünyanın belirli fikir öbekleri dolayısıyla kendini farklı resmetmesi ve hayatın, aleni bir mantıksızlığa kadar uzanan farklı tarzlarda yaşanması da olağandır.

Ulrich bilgiyi yanılgı veya dünyayı aldatma sanmaya zerrece meyletmiyordu, bununla beraber gerçekliğe intibaka yarayan duyuş yerine başka bir duyuş hâkim olunca, yalnız değişmiş bir dünya imajından değil farklı bir dünyadan da bahsediliyor olması gözüne uygun görünüyordu. Bu dünya hemen her tür objektiflikten mahrum kalması manasında "gerçekdışıydı"; bünyesinde tabiata uyum sağlamış tasavvur, çıkarcılık, karar ve eylemlerin hiçbiri yoktu, insanlar arasında da belki uzunca bir süre anlaşmazlıklar olmaz, olunca da bir daha zor düzeltilirlerdi. Ama sonuç olarak bu, bizim dünyamızdan ancak derecesi itibariyle farklı olurdu; zaten bunun olma ihtimalini belirleyen yalnızca, böylesi şartlar altında yaşayan bir insanlık hâlâ yaşama kabiliyetini haiz midir ve dış dünyanın müdahalelerinin gidiş gelişlerinde ve kendi davranışında belli bir devamlılık elde edebilir mi sorusudur. Birçok şeyin gerçeklikten koparıldığı veya yerlerine başka şeylerin konduğu düşünülebilir, yine de böylelikle oluşan bir dünyada insanların yaşayamayacağı söylenemezdi. Çok şey gerçekliğe ve dünyaya yatkındır fakat bu yatkınlık belirli bir gerçeklikte ve dünyada yer almaz.

Ulrich bunları yazdıktan sonra pek de memnun kalmamıştı, çünkü bütün bu muhtemel gerçeklikler eşit haklara sahipmiş gibi görünsün istemiyordu. Ayağa kalkıp odasını arşınladı. Hâlâ "gerçeklik" ile "tam gerçeklik" arasındaki bir tür ayrımın veya "birine

göre gerçeklik" ile "gerçek gerçeklik" arasındaki ayrımın bir parçası eksikti veya başka bir deyişle gerçeklik sayılmanın ve dünya çapında geçerlilik talebinin hiyerarşik ayrımlarının yapılması ve sadece özel şartlarda geçerli olanlara nazaran kayıtsız şartsız gerçek ve hakiki saydıklarımız için, icra edilebilir şartlara bağlı bir öncelik talep etmemizin sebeplendirilmesi eksik kalıyordu. Çünkü bir yandan hayvanlar da gerçeklikle mükemmelen başa çıkabilir; bunu da tam bir ruhanî karanlık içinde yapmayacakları kesin olduğuna göre, içlerinde öyle bir şey olmalıdır ki insanın dünya ve gerçeklik tasavvurlarına uysun fakat sırf uydu diye onlarla ufacık benzerliği olmasına gerek kalmasın; öte yandan biz de aslında hakiki gerçekliğe sahip değilizdir, onunla tasavvurlarımızı yalnızca sonsuz bir süreçte düzeltirken, yaşama arzusu içinde, bizzat Ulrich'in de şu geçen bir saatte bir masa ve güzel bir kadın örneğinde karşılaştığı gibi, farklı derinliklerdeki tasavvurları bile yan yana kullanırız. Fakat Ulrich bunları aşağı yukarı böyle düşündükten sonra huzursuzluğundan tekrar azat oldu ve bu kadarının yeteceğine karar verdi, çünkü artık söylenebilecek hiçbir şey kendisine de, bu saate de mahfuz değildi. Anlatımında meselenin daha titizce kaleme alınmasını sekteye uğratabilecek bir şey olmadığına kanaat getirmekle yetinip, sırf dürüstlük adına, nelerin eksik kaldığını işaret edecek birkaç kelime yazdı.

Yazmayı bitirince yaptığı işi büsbütün bırakıp pencereden ikindi güneşinin vurduğu bahçeye baktı, hatta zihnine azıcık hava aldırmak için bir süreliğine aşağı indi. O an, ileri sürdüklerinin çok fazla veya çok az olabileceğini düşünüp neredeyse cesareti kırıldı, çünkü yazılmak için onu bekleyen ne varsa, gözüne başka her şeyden daha önemli görünüyordu.

77

ULRICH VE DUYGUNUN İKİ DÜNYASI

Ulrich bahçede bir aşağı bir yukarı dolanır, kâh güneş elini yüzünü yakar kâh serin yaprakların gölgesi yüzüne vururken, "En uygunu neyle başlamak olurdu acaba?" diye merak etti. "Her duygu dünyada iki şekilde bulunur ve birbirinden gece ile gündüz kadar farklı iki dünyanın kökenini içinde taşır, diye mi başlasam? Yoksa sözü, ayıltılmış duygunun dünya imajımız için sahip olduğu anlama yöneltip sonra da tam tersi yoldan eylem ve bilgimizden doğan dünya imajımızın kafamızda duygularımız hakkında oluşturduğumuz imaj üzerindeki etkisine gelmekle daha mı iyi ederim? Yahut duyguların birbirlerini etkisiz hâle getirmedikleri dünyalar diye ima yoluyla tasvir ettiklerim birer esrimeydi mi desem?" Ama daha kendine bu soruları sorarken hepsine aynı anda başlamasının kararı kendiliğinden verilmiş oldu, çünkü onu yazmaya ara verecek kadar kaygılandıran düşünce, barındırdığı ilişkiler yönünden eski bir dostluk kadar zengindi, nasıl veya ne zaman meydana geldiği de artık tam olarak söylenemezdi. Ulrich düzenleme meşgalesi sırasında bu düşünceye gitgide daha çok yanaşmış –zaten o meşgaleye de sırf bu düşünce yüzünden başlamıştı– ama sona ancak şu an ulaşmışken paramparça sislerin ardında berraklık veya boşluk belirmeliydi. İlk sözleri bulup ötesini getirememesi de hoş bir an

değildi: "Her duyguda taban tabana zıt iki gelişme ihtimali vardır ki çoğunlukla eriyip bir olurlar ama tek tek de geçerlilik kazanabilirler, bu da bilhassa esrime hâlinde olur!"

O ihtimalleri şimdilik iç ve dış gelişim diye adlandırıp ikisine de en zararsız taraftan bakmaya karar verdi; bunun için bir yığın örnek emrine amade bekliyordu: hoşlanma, aşk, öfke, güvensizlik, kerem, tiksinme, haset, yılgınlık, kaygı, arzulama... Hepsini zihninde sıraya dizdi. Sonra ikinci bir sıra oluşturdu: İyiniyetlilik, şefkat, gerginlik, kuşku, neşelilik, yüreksizlik, hasret. Bu dizinin tek eksiği isim bulamadığı halkalardı, hemen sonra iki diziyi kıyasladı. Biri, içimizde özellikle belirli bir rastlaşma sonucu uyandırılan cinsten belirli duygular; diğeri onları uyandıranın ne olduğu bilinmediğinde en şiddetli hâllerine ulaşan belirsiz duygular barındırıyordu. Bununla beraber her ikisinde de aynı duygular vardı, berikinde genel, ötekinde özel bir durumdaydılar. Ulrich, "Öyleyse her duyguda, biri belirliliğe biri de belirsizliğe dönük iki gelişimin ayrımında bulunmak lazımdır, diyeceğim," diye düşündü. "Ama öncesinde buna bağlı tüm farkları hemen kayda geçmem daha iyi olacak."

Farkların çoğunu gözü kapalı sayabilirdi ama ikinci diziyi oluşturduğu "belirsiz duygular" için "ruh hâlleri" tanımını kullanmasıyla söz konusu farklar herkese munis görünecekti, hâlbuki Ulrich o sözden boş yere kaçınmamaktaydı. Çünkü duygu ve ruh hâli diye ayrımda bulunulduğunda kolaylıkla fark edilecektir ki "belirli duygu" her ne olursa olsun bir şeye yönelik olacak, hayatın bir durumundan fırlayacak, bir hedefi olacak ve az çok sarih bir davranışta ifadesini bulacaktır; oysa bir ruh hâli, bütün bunların aşağı yukarı tersine işaret eder, kuşatıcıdır, hedefsizdir, yaygındır, âtıldır ve tüm belirginliğine rağmen belirsiz bir yanı vardır, sonucunda bir şey olmamakla ve kendisi de değişmemekle beraber her nesnenin üzerine saçılmaya hazırdır. Dolayısıyla belirli bir duyguya, bir şeye karşı takınılan belirli bir tutum; belirsize de her şeye karşı bir tutum, genel bir tutum tekabül eder ve tutumlardan biri, bizi olayın içine çekerken diğeri olaya yalnızca renkli bir pencerenin ardından bakarak katılmamıza izin verir.

Ulrich bir anlığına, belirli ve belirsiz duyguların dünyaya karşı tutumlarındaki bu ayrımın üzerinde durdu. İçinden şunları geçirdi: "Şunu ekleyeyim: Bir duygu gelişip belirlilik hâlini alınca belli ölçüde sivrilir, amacını daraltıp sonuç olarak içeriden de dışarıdan da bir çıkmaz sokakta son bulur; kişiyi bir eyleme veya bir karara sevk eder, ne var ki onların içinde de varlığını sürdürmezse sonraları değirmenin arkasındaki su kadar değişerek ilerlemeye devam eder. Oysa gelişip belirsizleşirse görünüşte hiçbir şey yapma azmi olmaz. Ama gelişip belirginleşen duygu, kolları etrafı kavrayan bir varlığı andırırken belirsizi dünyayı, göğün renklerini değiştirmesiyle aynı arzusuz ve gönlü tok tavırla değiştirir; belirsizin içindeki eşya ve olaylar da gökteki bulutlar misali değişirler; belirsiz duygunun dünyaya karşı tutumunda sihirli, –Tanrı yardımcım olsun!– belirliyle kıyaslandığında da kadınsı bir taraf vardır!" Ulrich içinden işte bunları geçirdi, sonra da aklına baştan çıkarıcı bir şey geldi, çünkü ruhanî hayatın kararsızlığını ve güçsüzlüğünü beraberinde getiren elbette belirli duygu gelişimidir. İnsanın, duyuş ânını asla tespit edememesi, duyguların çiçeklerden daha çabuk solup gitmesi veya ayakta kalmak istiyorlarsa kâğıt çiçeklere dönüşmesi, mutluluğun ve iradenin, sanatın ve zihniyetin yok olup gitmesi, bütün bunlar duygunun belirliliğine bağlıdır, o belirlilik duyguya haksız yere bir amaç da atfeder ve onu kendisini lağveden veya değiştiren hayatın gidişatına uymaya zorlar. Oysa belirsizliği ve sınırsızlığında ısrarcı duygu nispeten değişmezdir. Ulrich'in aklına bir benzetme geldi: "Biri münferit bir varlık gibi ölüyor, öbürü bir tür veya sınıf gibi süregidiyor." Belki de bu noktada duygu tertibinde, çok dolaylı da olsa gerçekten genel bir yaşam tertibi kendini tekrar ediyordur; Ulrich bunu karara bağlayamadıysa da üzerinde de durmadı, çünkü asıl meseleyi artık daha önce hiç olmadığı kadar açık seçik gördüğünü sanıyordu.

Şu an odasına hızla geri dönmeye hazırdı ama biraz daha bekledi, çünkü tüm planı yazarak detaylandırmadan önce kafasında evirip çevirmek istiyordu. "Birbirinin tıpatıp aynısı duyguların iki gelişim ihtimalinden ve durumundan bahsettim," diye düşündü, "ama hâl böyle olunca tabiî ki daha duygunun kökenindeyken bile süreci başlatabilecek bir şey olmalı. Gerçekten de ruhumuzu nere-

deyse hâlâ hayvan kanına benzer bir canla besleyen dürtüler de bu iki kısımlı eğilimi gösterirler. Dürtünün biri eyleme geçmek için dürter, anlaşılan bu onun esas görevidir ama ruhu da bir hâllere sokar. Henüz bir amaç bulmadıysa ondaki belirsiz genişleme ve yayılma bile çok barizdir, hatta uyanan bir dürtünün, mesela cinsellik dürtüsünün, alâmetini tam da bunda bulacak çok insan olacaktır ama tabiî ki açlığın ve başka dürtülerin de özlemleri olur. Demek ki dürtüde belirli olan da vardır belirsiz de. Şunu ekleyeceğim–" diye düşündü, "bedenin buna katılan organları yani dış dünya, içimizde bir afekt uyandırır, eline başka fırsat geçince şayet onun tarafından uyarılırsa o afekti kendisi de meydana getirebilir; esrimeye ulaşmak için bundan fazlasına hiç gerek yoktur!"

Sonra şunu hatırladı: Araştırma sonuçlarına, hele de notlarında o sonuçlarla ilgili yaptığı yoruma göre, bir duygunun başlangıcının daima başka bir duyguya da hizmet edebileceği ve hiçbir duygunun, biçimlendirilip berkitilmesi sırasında asla belirli bir sona ulaşmayacağı da farz edilebilirdi. Fakat bu doğruysa hiçbir duygu tam belirliliğine ulaşmamakla kalmayacak, yüksek ihtimalle hiçbiri kusursuz bir belirsizliğe de erişemeyecekti, hâl böyle olunca da ne tam belirli ne tam belirsiz bir duygu teşkil ederlerdi. Sahiden de hemen her zaman duygunun iki ihtimalinin müşterek bir gerçeklikte birleşip o gerçeklikte şu veya bu duygunun hususiyetinin ağır bastığı olur. Hiçbir "ruh hâli" yoktur ki kendi içinde oluşarak tekrar çözülüp giden belirli duygular barındırmasın; yine hiçbir belirli duygu da yoktur ki onun en azından "ışınlar saçtığının", "kavradığının", "kendinden hareketle etki gösterdiğinin", "yayıldığının" veya dışarıdan bir hareket olmaksızın dünyaya "doğrudan" etkide bulunduğunun söylenebileceği bir yerde belirsiz duygunun hususiyetini sezdirmesin. Fakat duygular vardır, bunlardan birine yahut diğerine iyice yaklaşarak ikisinden birine denk düşerler.

Elbette bu "belirli" ve "belirsiz" sözlerinde, belirli bir duygunun daima yetersiz bir belirlilikte kalması ve bu manada belirsiz olması gibi bir dezavantaj da vardır ama muhtemelen, özü itibariyle belirsizlikten kolaylıkla ayırt edilebilir. Ulrich, "O zaman bir tek, belirsiz duygunun hususiyetinin ve belirsiz duyguya doğru uzanan bütün

gelişimin neden belirsiz duygunun zıddından daha az gerçek sayıldığını kararlaştırmak lazımdır," diye düşündü. "Tabiatta ikisi de var. Öyleyse değerlendirmedeki farklılık galiba, duygunun dış gelişiminin iç gelişiminden bizim için daha önemli olması veya belirlilik istikametinin belirsizliğinkinden daha çok önem arz etmesiyle alâkalıdır. Durum böyle değilse o zaman hayatımız da hakikaten, olduğundan başka bir hayat olmalıdır! Avrupa kültüründe "manevî âlemin" ikide bir hayatın sakladığı en güzel ve derin şey olarak ilân edilmesi ve buna bakılmaksızın o manevî âleme maddî âlemin müştemilatından ibaret bir muamele gösterilmesi, bu kültürün gözden kaçmayacak bir garabetidir. Bu garabetin sergileniş şekli de aleni bir sır olsa da âdeta Avrupa kültürünün bilanço sırrıdır: Maddî âlem ile "kişilik" karşı karşıya konur; maddî âlemin bir kişide, onu amaca uygun karşılık vermeye muktedir kılması gereken manevî süreçleri başlatacağı farz edilir; dünyanın değişmesiyle başlayıp bir kişinin değişmesiyle devam ederek tekrar dünyanın değişmesine ulaşan bu yolu zihinde tesis etmekle insanın asıl yücelik alanı olarak manevî âleme saygı duymamıza, bununla beraber manevî dünyanın içinde olup bitenlerin nihai görevi, maddî âleme doğru tekrar düzgün bir etkiye kavuşmaktır diye varsayımda bulunmamıza izin verecek o garip iki-anlamlılık kazanılır."

Ulrich'in aklından, medeniyetin din ile sanata yönelik tutumuna bu anlamda bakmak faydalı olurdu, diye bir şey geçtiyse de düşüncelerinin tutturduğu yolda devam etmeyi daha çok önemsiyordu. "Manevî âlem"in yerine kolaylıkla "duygu" da konabilirdi, çünkü duygunun her şeyden önce iki-anlamlı bir konumu vardır; duygu, aslen manevî olmakla beraber çoğunlukla maddî olanın gölgesiymiş gibi muamele görür; elbette bu, Ulrich'in duygunun belirsiz iç gelişimi olarak ayırt edebildiğini sandığı ne varsa hepsinde bulunmaktadır. İç âlemimizi tasvir ettiğimiz ifadelerin hemen hepsinin dış dünyadan alınmış olmasında bile kendini gösterir, çünkü anlaşılan, iç âlemimizi bir ışıma veya bir açma-kapama, bir kavrama veya benzeri herhangi bir faaliyet olarak tasvir ettiğimizde dahi dışardaki olayların faal tarzını farklı yapıdaki iç olaylara naklederiz, zira dış dünyadan alınma bu imajlar, iç dünya için sırf kendisinde daha iyilerini bulamamızdan ötürü niteleyici ve yaygın bir

hâl almıştır. Hatta duyguyu, maddî ve manevî eylemlerin bir iç içe geçişi veya aynı ayağın üzerinde yan yana duruşu olarak tasvir eden bilim doktrinleri bile –baştan başa bir eylemden söz edip salt manevî olanın eyleme uzaklığını göz ardı etmek suretiyle– bu alışkanlık karşısında taviz verirler. Sadece bu sebeplerden bile duygunun manen gelişiminin gözümüze maddî gelişimin bir müştemilatı, hatta onun tekrarı ve bulandırılması olarak görünmesi kaçınılmazdır, bu tekrar ve bulandırılma da daha belirsiz biçimlerden ve daha silik bağlantılardan ötürü keskinliği maddî gelişimden ayrılıp böylelikle biraz ihmal edilmiş tali bir olay izlenimi meydana getirir.

Gelgelelim burada söz konusu olan, tabiî ki sadece bir ifade şekli veya fikrî bir öncelik değil "gerçeklikte" hissettiğimiz, gerçekliğe de, duygunun belirli dış gelişimine de yüzlerce yönden bizzat bağlı olan şeydir; belirsiz iç gelişim de belirli dış gelişime tâbi olur, hatta onun tarafından emilip yutulur. Ulrich, "Mesele ayrıntılar olmamalı," diye karar verdi, "ama pekâlâ her bir ayrıntıyla gösterilebilir ki duygularımızın 'sübjektif' kısmını gerçekliğe dair tasavvurlarımızın arasına onlara hizmet edercesine katmak, sadece duygularımız hakkında zihnimizde oluşturduğumuz kavramın görevi değildir; duyuşta da o iki eğilim erimiş, içe ve dışa doğru gelişimi benzersiz bir biçimde birbirine bağlayan topyekûn bir sürece dönüşmüştür. Basit ifadesiyle: Biz eylemde bulunan varlıklarız, eylemlerimiz için düşünmenin emniyetine muhtacız, yani nötrleştirmeye muktedir bir duyguya da muhtacız – duyuşumuz da onu gerçekliğin imajına dâhil edip tam tersine esrik olanı yapmıyor olmamızdan ötürü özel şekline bürünmüştür. İşte bu yüzdendir ki duyuşumuzu tersine çevirip, dünyamızı başka türlü yaşama imkânının da içimizde bulunması lazımdır!"

Artık yazmak için sabırsızlanıyor, bu düşüncelerin esaslı bir sınava da mukavemet göstermeleri gerektiğini kesin olarak hissediyordu. Odasına varınca ışığı yaktı, çünkü duvarlar çoktan gölgeler içinde kalmıştı. Agathe'den ses seda yoktu. Ulrich başlamadan önce bir an duraksadı.

Planlamanın ve tasarlamanın işleri kısaltıcı sabırsızlığı içerisinde "iç" ve "dış" kavramlarını olduğu kadar, muhtemelen "kişi"

ve "dünya" kavramlarını da son olarak duygunun iki faaliyeti bu tasavvurlarla örtüşürmüşçesine kullandığını hatırlamasıydı tutuklaşmasına neden olan. Elbette durum böyle değildi. Belirli veya belirsiz duyguya yönelik eğilim ile o şekli alma ihtimali arasında Ulrich'in yaptığı garip ayrım, kabul edildiği takdirde, diğer ayrımlarla kesişir. Duygu hem dışa ve dünyaya doğru hem de içe ve kişiye doğru, hem öyle hem böyle gelişir. Bunun için doğru dürüst bir kelime bulmaya çalıştı, çünkü niteleyici olmalarına rağmen "belirli" ve "belirsiz" sözleri pek hoşuna gitmiyordu. "Tecrübedeki aslî fark, en çıplak ve ifadesi en düzgün şekliyle şuradadır ki hem duygu kendini dışa vurur hem de içe ve dışa doğru bir derûnilik mevcuttur!" diye düşündü ve o an mutlu oldu, tâ ki bu sözleri de düzinelercesini denediği niceleri gibi yetersiz bulana dek. Fakat bu, kanaatini hiç değiştirmeyip, yapması gereken açıklamaya bakınca gözüne yalnızca meşakkat olarak göründü, sebebi de dilin, varlığın bu tarafı için yaratılmamış olmasıydı. "Her şeyi bir kez daha sınayıp doğru bulursam, son kertede sürekli, olağan duygumuzdan ve 'öbür' duygumuzdan bahsetmenin benim için bir sakıncası olmayacaktır!" şeklinde bir karara vardı.

Gülümseyerek, duvardaki raftan, arasında ayraç bulunan bir kitap aldı ve kendi sözlerinin önüne başkalarının şu sözlerini koydu: "Şayet gök de yer gibi bir dizi değişken olaya tâbiyse meleklerin zaman ve mekâna dair ne fikri ne tasavvuru vardır. Onlarda da her şey birbirinin peşi sıra, yerdekiyle tam bir örtüşme içinde cereyan etmesine rağmen zaman nedir, bilmezler, çünkü gökte ne yıllar ne günler, sadece durum değişiklikleri hâkimdir. Yılların ve günlerin olduğu yerde zamanlar, durum değişikliklerinin olduğu yerde durumlar hüküm sürer. Meleklerin insanlar gibi zaman tasavvuru olmadığından zamanı da tayin edemezler, hatta zamanın yıl, ay, hafta ve saatlere, yarına, düne ve bugüne bölündüğünü de bilmezler. Bir insanın bundan söz ettiğini duysalar –Tanrı, insanların yanına daima melek katmıştır– anladıkları, durum ve durum tayini olur. İnsan zamandan, melek durumdan hareketle düşünür; böylelikle insandaki tabiî tasavvur meleklerde ruhanî bir hâle bürünür. Ruhanî dünyadaki bütün hareket süreçleri manevî durum değişiklikleriyle olur. Bundan kaygıya düşünce, Tanrı beni göğün saha-

sına, meleklerin bilincine yükseltip gökteki âlemlerde dolaştırdı ve kâinatın büyük takımyıldızlarına götürdü, hem de vücudum aynı yerde dururken, ruhumu taşıdı. Bütün melekler mekândan mekâna hareket ederler, o yüzden onlar için zaman aralığı olmadığı gibi uzaklık da yoktur, sadece durum ve durum değişiklikleri vardır. Her yaklaşma, manevî durumlara benzerlik, her uzaklaşma bir farklılıktır; gökteki mekânlar manevî durumlara tekabül eden maddî durumlardan başka bir şey değildir. Ruhanî dünyada herkes bir başkasına, onun varlığına acil bir istek duyar duymaz, görünür olacaktır, çünkü o zaman kendini onun durumuna sokar; tersine, nefret ediyorsa ondan uzaklaşacaktır. Keza onunla dehlizlerde veya bahçelerde beraberken bulunduğu yeri değiştiren birisi özlem duyacak olsa oraya daha hızlı, duyduğu özlem azsa daha yavaş ulaşır; bunu sık sık görüp hayretler içinde kaldım. Melekler zaman hakkında fikir de edinemeyeceklerine göre dünyevî insanlardan farklı bir ebediyet tasavvurları vardır; ebediyetten anladıkları sonsuz bir zaman değil, sonsuz bir durumdur."

Ulrich buna birkaç gün önce, sahip olduğu ama hiç adamakıllı okumadığı bir Swedenborg* seçkisini karıştırırken tesadüf eseri denk gelmiş, biraz kısaltarak çoğu kısmını kopya etmişti, çünkü bu eski bir metafizikçi ve mühendis olan âlimin –Goethe, hatta Kant bile ondan az etkilenmemişlerdi– göğü ve melekleri, sanki Stockholm'den ve sakinlerinden bahsedercesine anlattığını görmek çok hoşuna gitmişti. Adamın anlattıkları kendi meşgalesine o kadar çok uyuyordu ki geriye kalan, hiç de azımsanmayacak farklar, muazzam bir belirginlikle ortadan kalkıyordu. Meşgalesine sarılmak ve hayaletler gören birinin sıkıcı ve hayalperestlikten uzak olmakla birlikte tuhaf bir etki yaratan, zamansız ve kendinden emin iddialarını daha sonraki bir asrın, yerlerine daha temkinli oturtulmuş kavramlarından yeni bir tarzla ortaya çıkarmak onu çok eğlendiriyordu.

Böylece düşündüklerini kâğıda döktü.

* Emanuel (von) Swedenborg, aslen Swedberg: 1688-1772 yıllarında yaşamış İsveçli bilimadamı, mistik ve teozof. –*ç.n.*

78

GECE SOHBETİ

(TASLAK VE DENEME)

Odada peş peşe kaç tane ışık yakmıştı, sanki yaydıkları ışınların heyecan uyandırıcı bolluğunda kelimeler elinden daha kolay dökülecekti, uzun zaman hummalı bir çalışmayla yazı yazmıştı. Ama en önemlisi olduktan sonra, Agathe'nin hâlâ dönmediğine dair o his tarafından ele geçirilince durum gitgide daha rahatsız edici bir hâl aldı. Ulrich onun Lindner'in evinde olduğunu bilmiyordu, bu ziyaretlerden tamamiyle habersizdi ama onun bu sırrı, kendisinin de günlüğü, birbirlerinden sakladıkları tek şey olduğundan ne yaptığını tahmin edebiliyor, yaklaşık olarak da anlayabiliyordu. Konuyu gerektiğinden daha fazla ciddiye almadı, kıskançlıktan ziyade şaşkınlık içindeydi; şayet o Ulrich'in tasvip etmeyeceği yollardan gidiyorsa Ulrich, bunun kabahatini kendine ve kendi kararsızlığına atfederdi. Buna rağmen durum, işini gitgide daha da aksattı ve kafasını topladığı şu saatte onun nerede olduğunu ve neden geciktiğini bile bilmemesi, düşünceler arasında mekik dokuyan inanma isteğini zayıflattı. İşine ara verip beklemenin sinir bozucu etkisinden kaçmak için dışarı çıkmaya karar verdiyse de çok vakit kaybetmeden tekrar işinin başına dönecekti. Evden çıkarken tiyatroya gitme-

nin yalnızca kafasını dağıtmak için çok iyi gelmeyeceği, aynı zamanda ilham verici de olacağı aklına geldi; nitekim üstünde uygun kıyafet olmamasına rağmen gitti de. Dikkat çekmeyen bir yer seçti ve gösterimin başında, hararetle ilerleyen bir temsilin ortasına dalmak için çok güçlü bir istek duydu. Bu, gelmiş olmasını da haklı çıkarıyordu, çünkü yüzlerce tanıdık hissin bu hararetli yansıması –tiyatro bu yansımaya bir mana verdiği bahanesiyle geçinmek âdetindedir– Ulrich'e evde bıraktığı görevin değerini hatırlattı ve duyguların kökeninden hareketle nihayet onların manasına ulaşması gereken yolu sonlandırma arzusunu tazeledi. Bilincini tekrar sahnedeki olaylara açınca sahnede, tutkuların taklidiyle güzel olduğu kadar anlamsızca da meşgul olan çoğu aktörün saray müşaviri veya profesör unvanları taşıdığı aklına geldi, çünkü Ulrich saray tiyatrosunda bulunmakta, bu da bütün olayı devlet komedisi kademesine yükseltmekteydi. Böylelikle gerçi daha piyes bitmeden tiyatrodan çıktı ama neşesi tazelenerek eve döndü.

Odasını yine tamamen ışıklandırdı, gecenin geçirgen sessizliğinde yazı yazarken çıkan sesleri dinlemek ona zevk veriyordu. Bu kez eve girerken hayal meyal, hatta bilincin pek algılamadığı birçok işaret, Agathe'nin geri döndüğünü ona bildirmişse de sonradan bunu hatırladığında ve her şey sessizliğe bürünmüşken gidip bakmaktan korktu. Gece epey ilerlemişti. Ulrich bahçeye bir kez daha çıkmıştı, ortalık tamamen karanlığa gömülüydü, suların siyah derinliği kadar konukseverlikten uzak, hatta ölümcül bir düşmanlıkla doluydu; yine de el yordamıyla bir bank bulmuş, orada bir hayli zaman oturmuştu. Şu şartlar altında bile yazdıklarının önemli olduğuna inanmak zordu. Ama tekrar ışığa geçince, planının izin verdiği ölçüde metni sonuna kadar yazmaya koyuldu. Çok işi kalmamıştı aslında ama daha yeni başlamışken hafif bir gürültü işini böldü. Çünkü henüz tiyatrodayken odasına girmiş olan ve gizli ziyaretini bahçedeyken de tekrarlayan Agathe, Ulrich içeri girince usulca dışarı çıkmış, kapının arkasında kısa bir müddet tereddütle beklemiş, sonra da sessizce kapının koluna bastırmıştı.

*

Okudum.

Okumamalıydın.

Agathe güler. (Acaba nasıl gülmektedir? Tiz bir kahkahayla mı? Hayır. Pek detayı bilinmeyen hoş bir sesle; ama sessiz odada yayılan ışıltılı bir şamatası vardır. Fakat kapalı, kapalı olsa da neşeli bir tınısı vardır; pes akortlu gümüş bir zil gibi, esas perdesi karanlık, (üstünde yumuşak bir neşenin) gümüşî ve yumuşak bir parıltısı olan).

Onları benden saklaman vefasızlık!

Ulrich: Bazı şeyleri daha iyi anlamak istediğim için yazıyorum.

Agathe: Peki, o şeyleri neden gizli gizli, sadece sen anlamak istiyormuşsun? Beni hiç ilgilendirmezler mi?

Ulrich: Bilâkis, çok ilgilendirir. Ama... – Sulugöz Lindner'i neden gizli gizli ziyaret ediyorsun?

Agathe: Ben de kendimi daha iyi anlamak istiyorum. Ayrıca gözlerindeki yaşlar öfke yaşları.

Ulrich: Bugün onun yanında mıydın?

Agathe: Evet.

Ulrich: Bunu yapmandan hoşlanmıyorum.

Agathe: Ben de yapmaktan pek hoşlanmıyorum. Ama yazdıkların hoşuma gidiyor; tabiî çoğunlukla başı ve sonu; ama pek anlamamış olmama rağmen aradakiler de. Hepsini okudum; bazısını bana açıklaman lazım; bazısını ise açıklamana hiç gerek yok, çünkü zaten anlamam; yazdıklarına inanmaya karar verdim.

Ulrich'in kulağında hâlâ onun "Neden yazıyorsun?" sorusu vardı. Kendimi (ahlâkımı –hayatımın ortasını veya benzer şeyleri– yaptıklarımı ve yapmadıklarımı) şu birkaç günde eskiden aylarca anladığımdan çok daha iyi anlamayı öğrendim, diye tekrarladı. Bugün bir yıl öncesine göre (ilk görüştüğümüz zamanlara göre) ne kadar daha ilerlediğimin, kendimi ve irademi ne kadar daha iyi anladığımın da farkına vardım... Sana hiç bahsetmedim, çünkü etkilenmek istemiyordum. (Gülerek) Bir ihanet olması gerekiyordu. Biliyorsun ki en iyi bildiklerimizi tüketmeden inanmamalıyızdır.

Agathe: (– – – yüzünü çevirmesine bahane olacak bir şeyler yapar) Alınma ama yaptığının çok komik bir tarafı var. Elini uzatabil-

me ihtimalini tabiat ve düşünme kanunlarına göre kılı kırk yararak inceliyorsun. Neden doğrudan uzatmıyorsun ki?

Ulrich: Uzatamıyorum da ondan. "Binbaşının karısının hikâyesini" hatırlıyor musun?

Agathe başını sallar.

Ulrich: Bu da onun (bunun) gibi bitmemeli.

Agathe: (Bilahare gelen bir itiraza izin vererek) Binbaşının karısı aptal (alçak) biriymiş, diye açıkladı hiç istifini bozmadan.

Ulrich: Evet. Ama hislerim geniş yapraklı ağaçların olduğu bir orman misali yeni tecrübeler getirdi gözlerimin önüne; o yapraklara istediğim kadar çok dokunabiliyor ama onları, aralarında durabilmek için asla birbirlerinden ayıramıyordum!

(Islak olduğu için kumda kalan bir iz nasıl süratle kurursa) Üstelik azimli ve faal bir şekilde akıp giden olağan hayat, düşüncelerde duraksamıyor. İnsan harekete geçmek için sadece hissediyor ve dört bir yanda kullanılan nakil ve taşıma vasıtaları hakkında kimse düşünmüyor. O yüzden bu vasıta, ölçüye ve tarza göre ortalama olmayan ve kural olarak konmamış tüm duyguları hor görüyor –veya çok güçlü olanlarına boyun eğiyor; duygularını "lime lime" etmek hayatta zaaf olarak görülüyor. Fakat kişi duygularından bahsedince –ki buna rağmen çok sık olan bir şeydir– o zaman o duyguyu telaffuz ediyor; ondan hissederek bahsediyor, kendini nasıl hissettiğini, ne hissettiğini, kısacası bizzat duygulara yöneltilmiş dikkatin, manevî gözlemin, psikolojik merakın o zaman bile gelişemeyeceğini ve bunlar nerede baş gösterirse göstersin, aslında tabiî duyuşta bir bozukluk demek olacaklarını ifade ediyor. Fakat olağandışı vakalar için geçerli değildir bu. (Çünkü Agathe şunu hatırlatabilir –muhtemelen hatırlatacaktır da– seven, sevgiyi terk edemez, vesaire.)

Agathe: Sana Lindner'in hiç sözünü etmedim, çünkü önemi yok. Çünkü günün birinde hepten önemsiz olacağını biliyordum. Sen benden güçlüsün, ben de ondan. Bir cüceler diyarındaki olaylar bunlar.

Ulrich de muhtemelen araya girip: Bir daha gitmeyecek misin?

Agathe: İnsanın korkup kaçacağını tasavvur edemiyor musun? Kaçınca geriye daha güçlü (daha cesur) döneceğimi tasavvur edemiyor musun?

Ulrich: Gitmemenin bir sebebi de Tanrı'dan ve Tanrı'nın şahsında birbirine alâka duymaktan benim gibi parantez içinde ve yan cümlelerle bahsetmemesi değil mi?

(O an Agathe'nin lafı günlüğe çevirmesi lazımdır:) Bana düşüncelerini açıklasan daha iyi. Öyle zannediyorum ki düşüncelerinde her şey var. Neden bunca zaman lafı döndürüp durduk? Artık her şey yolunda. Ne var ki tam anlamıyorum. Mesela hep şöyle düşünmüşümdür, bir esrimenin en önemli yanı kişinin ruhunu, sıradan ruhunu teslim etmesidir. Ama insan başka bir dünyaya mı düşer? Yoksa sadece sırılsıklam âşık mıdır? Dış dünya için ölü mü demektir? Yoksa sadece büsbütün coşkuya mı kapılmıştır? Bütün düşüncelerin duruvermesi yeterli midir? Yok, iyisi mi, sen anlat!

79

SCHMEISSER'LE SOHBETLER

(TASLAK)

Kont Leinsdorf'un, reel politikacı sosyal demokrasiyi bile kullanmalıdır ki onun içinde ilerlemeye ve milliyetçiliğe karşı bir müttefik bulsun şeklindeki niyetini söylemesine ilk kez rastlanmıyordu, çünkü siyasî sebeplerden şimdilik çiğnetmek istemediği ilişkileri devam ettirmesini Ulrich'ten defalarca rica etmişti. O yüzden de ilkin, önde gelenlere değil de genç şahsiyetlere yanaşmasını bizzat salık vermişti, çünkü gençler, henüz tam anlamıyla bozulmamış olduklarından azimleriyle partinin üzerinde vatanseverce ve gençleştirici bir nüfuz kazanma ümidi verebiliyorlardı. Keyfi yerine gelince Ulrich de evinde, nadiren denk gelseler de rastlaştıklarında selam verecek yerde inatla başını çeviren genç bir adamın oturduğunu hatırladı. Bu adam Teknik Bilimler Fakültesi'nden mezun olmak üzere bulunan Schmeisser'di, Schmeisser'in babası Ulrich araziyi devraldığı sırada burada ikamet etmekte olan bir bahçıvandı ve o günden beridir ücretsiz barınmanın ve ara sıra gelen teberruların karşılığı olarak küçük eski parkı kısmen kendi eliyle kısmen de yapılması gerekenleri bildirip gözetleyerek bir düzene sokmuştu. Ulrich babasının yanında yaşayıp üniversite parasını, verdiği

derslerden ve kazandığı ufak tefek edebî başarılardan çıkaran genç adamın, kendisini, küçümsenmesi gereken zengin bir aylak olarak görmesine ses çıkarmıyordu; tâbi tutulduğu işsizlik deneyi yüzünden Ulrich bile bazen kendini böyle görüyordu, bir gün kendisinden hoşlanmayan bu adama hitap edip meydan okuma zevkini tattı. Anlaşıldı ki yakından bakıldığında yaşı aşağı yukarı yirmi altı olan bu üniversiteli de yalnızca bu ânı beklemiş, komşuluklarının gerilimi, şiddetli saldırılarla patlak vermiş ve fikrini değiştirme teşebbüsü ile şahsî saldırılar gösterisi arasında bir yerlerde son bulmuştu. Ulrich Paralel Faaliyet'ten bahsetti; vazifesini olanca gülünçlüğüyle ortaya koyup kararlı bir insanın bundan sağlayabileceği faydaları da ima etmekle, iyi bir şey yaptığını zannediyordu. Beklentisi, Schmeisser'in bu yemi yutması, yutunca da bu yemin Tanrı'nın yardımıyla tuhaf bir gelişim gösterebilecek olmasıydı ama genç adam romantik bir burjuva ve bir maceraperest değildi, Ulrich'in söyleyecek lafı kalmayana dek dudaklarını büzerek onu dinledi. İri kemikli omuzlarının arasında dar bir göğsü, gözlerinde kalın camlı gözlükler vardı. Bu kapkalın camlı gözlükler solgun, yağlı ve kanı çekilmiş yüzünün güzel tarafıydı, kitaplarla ve çalışma mecburiyetiyle geçmiş çetin gecelerde zaruret hâlini almış, ilk emarelerini gösterirken, hekime görünmeye imkân vermeyen yoksullukla şiddetlenmiş ve Schmeisser'in basit hissiyatı için kendini özgürleştirmenin bir sembolü olmuştu; aynada yassı burunlu ve bu burnun gölgesinde kalan proleter edalı sivri elmacık kemikleri olan sivilceli yüzüne bakınca yüzü, fikirle taçlandırılmış yoksulluk olarak görünüyor, hele de Agathe'ye uzaktan istemeye istemeye hayranlık duymaya başladığından beridir bu daha da sık oluyordu. O zamandan beri önceleri pek dikkat etmediği atletik yapılı Ulrich'ten de nefret ediyordu, Ulrich ise yüzündeki laneti gözlük camlarından okuyor ve konuşurken kendini, iki top namlusunun önünde oyun oynayan bir çocuk gibi görüyordu. Lafını bitirince Schmeisser, söylediklerinden duydukları hazla neredeyse birbirinden ayrılmayan dudaklarını oynatarak cevap verdi: "Partinin böyle maceralara ihtiyacı yok; biz hedefe kendi tuttuğumuz yoldan varırız!"

İşte, bu burjuvaya gününü göstermişti!

Bu ret cevabından sonra Ulrich'in söyleyecek başka söz bulması zordu ama rakibine doğrudan saldırıp en sonunda gülerek dedi ki: "Sandığınız kişi olsaydım su tesisatıma zehir karıştırmanız veya altında aylaklık ettiğim ağaçları kesip üzerime yıkmanız gerekirdi; peki, bunları neden gerçekten de uygun bir durumda yapmayasınız?"

Schmeisser, "Siyasette meselenin ne olduğundan haberiniz bile yok," diye karşılık verdi, "çünkü sosyal ve romantik bir burjuvanın, en iyi ihtimalle münferit bir anarşistin tekisiniz! Ciddi devrimciler kanlı devrim düşünmezler!"

O günden beridir Ulrich devrim yapmak istemeyen bu devrimciyle sık sık ufak sohbetlerde bulundu; diyordu ki: "İnsanlığın er veya geç, öyle ya da böyle sosyalist bir organizasyona kavuşacağını daha süvari teğmeniyken biliyordum; deyim yerindeyse, Tanrı'nın insanlığa tanıdığı son şans bu. Çünkü en kaba tabiriyle, sırf binlercesi onlardan elde ettikleri güçle yapacak adamakıllı bir şeyler bulamasın diye milyonlarca insanın ezilmesi, işte, bu durum sadece adaletsiz ve canice değil budalaca ve amaçsızdır da, intiharı andırır!"

Schmeisser ise alay edercesine cevap verdi: "Ama siz daima bunu bilmekle yetindiniz. Değil mi? Alın size burjuva entelektüeli! Bana birkaç sefer, bir banka müdürü arkadaşınızdan bahsetmiştiniz: Sizi temin ederim, o banka müdürü benim düşmanımdır, onunla mücadele ederim, kanaatlerinin kâr elde etmek için birer bahane olduğunu ispatlarım ama onda hiç olmazsa kanaat vardır! Benim yok dediğime o he der! Ya siz? Sizin içinizde her şey çözülüp gitmiş, sizin içinizde burjuva yalanı çoktan parçalanmaya başlamış!"

Ulrich uzlaşırcasına teslim etti: "Düşünme tarzım burjuva kökenli olabilir; bir ölçüde çok da muhtemeldir bu. Gelgelelim, *inter faeces et urinam nascimur** – neden fikirlerimiz de olmasın? Bu, fikirlerimizin doğruluğu karşısında neyi ispatlar?!"

Çünkü Ulrich böyle nazik bir ruhla konuştu mu Schmeisser asla kendine mukayyet olamayıp her defasında yeni baştan patlıyor, "Söylediklerinizin hepsi burjuva toplumunun ahlâkî kokuşmuşlu-

* "Dışkı ve idrarın arasında doğmuşuz" mealinde, Aziz Augustinus'un söylediği bir söz. –*ç.n.*

ğundan ileri geliyor!" minvalinde şeyler söylüyordu, çünkü iyiliğin sevecenlikteki akla aykırı biçimi kadar nefret ettiği bir şey daha yoktu; hatta başlı başına biçim, güzelliğin biçimi bile ona şüpheli görünüyordu. O yüzdendir ki asla Ulrich'in davetlerinden birini kabul etmeyip ancak Rus romanlarındaki gibi sigara ve çayla ağırlanmaya razı oluyordu. Konuşmaları tamamen manasız olsa da Ulrich onu kışkırtmaktan hoşlanıyordu. Siyasete ilgi duymuyordu. 1848 kurtuluş yılı ve Alman İmparatorluğu'nun kuruluşu gibi sadece küçük bir kesimin şahsen hatırladığı olaylar, muhtemelen tahsilli siyasetçilerin çoğunluğuna önemli bir meseleden ziyade bir atavizm olarak görünüyordu. Alışılageldiği üzere ilerleyen bu maddî olayların ardında manevî olayların şekilsizliğe, çöküş arzusuna ve bir durumu yumuşatıp, ihtimal, daima şiddetli siyasî değişimlerin yaşandığı zaman dilimlerinin pasif ön şartını teşkil eden ve canından bezmişlikten dolayı kendi kendine oluşan intihar eğilimine hazırlandığına dair hemen hiçbir emare yoktu. Nitekim Ulrich de ömrü boyunca siyasetten olması gerekenleri değil en iyi ihtimalle çoktan olmuş bulunması gerekenleri yapmasını beklemeye alışmıştı. Siyasetin, kendini ona sunarken arz ettiği manzara çoğunlukla canice bir ihmalkârlıktan ibaret oluyordu. Schmeisser için her şey demek olan sosyal mesele de gözüne bir soru değil yalnızca verilmemiş bir cevap olarak görünüyor ama o, zihinde dosyaları kapatılmış bulunan ve tabiri caizse, sevkiyat dairesinde boş yere manipülatif bir muamele bekleyen böylesi "meselelerden" daha yüzlercesini ileri sürebiliyordu. Eşref saatine denk geldiğinde de, "Hele biz bir iktidara gelelim!" diyordu.

Ulrich ise şöyle karşılık veriyordu: "Bana karşı çok iyi niyetlisiniz, çünkü iddiamın iler tutar yanı yok. Hemen bütün entelektüellerde, hiç anlamadıkları pratik meselelerin basitçe çözüleceğine dair bu peşin hüküm vardır ama tabiî ki iş icraata gelince her şeyi düşünmedikleri anlaşılır. Öte yandan, size hak veriyorum, şayet siyasetçi her şeyi düşünse asla harekete geçemezdi. Siyasetin, gerçekliğin zenginliğinden de fikrin yoksulluğundan da (veya tasavvur eksikliğinden) bu kadar pay sahibi olması belki de bu yüzdendir–"

Ulrich'in cevabı Schmeisser'in neşe içinde, şu sözlerle araya girmesine fırsat tanıdı: "Sizin gibiler harekete geçemez, çünkü hakikati istemezler! Şu burjuva ruhu dedikleri, bütünüyle bir gecikme ve bahaneden ibarettir!"

Ulrich, "Peki benim gibileri hakikati neden istemez?" diye sordu. "Hâlbuki isteyebilirlerdi, mesela zenginlik onların gerçekten arzuladıkları bir şey değildir. Gerçi ben de dâhil, zenginlikten dolayı az da olsa zaafı bulunmayan hâli vakti yerinde kimseyi tanımam ama parayı sırf para uğruna seveni de tanımam, cimriler hariç, cimrilik şahsî bir davranış bozukluğudur, aşkta da vardır, iktidarda da, namusta da: Cimriliğin hastalıklı tabiatı âdeta veren elin alan elden üstün olduğunu ispatlamaz mı?.." diye sordu.

Schmeisser cevaben, "Bu soruyu estetlerin doldurduğu salonlarda sorabilirsiniz!" dedi.

Ulrich, "Endişem odur ki," diye iddia etti, "vermek mi almak mı üstün veya bunlar birbirlerini nasıl tamamlar bilmediğiniz sürece bütün çabalarınız amaçsız kalacaktır!"

Schmeisser onu alaya aldı: "Amacınız herhâlde insanlığı iyi niyetle kandırmak? Ayrıca almak ile vermek arasındaki doğru oran sosyal devlette kendiliğinden hallolacak!"

Ulrich gülümsedi ve cümlesini, "O zaman iddiam şu," diyerek tamamladı, "başarısızlığınız başka bir şeye dayanacak, mesela köpeğimizi hemcinslerimizden çok sevsek de hâlâ birilerine köpek diyerek hakaret edebiliyoruz!?"

Schmeisser ancak, çetin bir alnın altına kalın camlı bir gözlük takmış genç bir adamın suretini gösteren aynaya bakınca yatıştı. Fakat cevap vermedi.

80

İÇİN VE İÇİNDE

(ERKEN TASLAK)

Mühendis adayı Schmeisser, Agathe'yle aynı evde yaşıyordu. Schmeisser yerin altında, Agathe'yse yukarıda, ışıktaydı – tıpkı Schmeisser'in gazap dolu ve lirik bir tatminle tespit ettiği gibi. Takım elbisesinin omuzları çok dar, kolları çok kısaydı, dirsek ve diz kısımlarında bombeleri vardı. Vücudu yetersiz beslenmiş, fazlasıyla yorulmuş, asla yeteri kadar hareket ettirilmemişti; Schmeisser'in kafasına bir şey ilk defa yavaş yavaş dank ediyordu: Akşamları, bütün endamını görebileceği bir biçimde zor zahmet yerleştirdiği küçük bir aynanın karşısına geçip çıplak vücudunu seyrediyordu. Çirkindi. Güneş banyosu rüyası, kapitalist kıyafet hiyerarşisinden sıyrılıp tabiî güzellik dünyasına girme hülyası sarsılmıştı. Agathe ise merdivenlerden bir bulut misali aşağı süzülüyordu, gerçi ağır bir bulut gibiydi ama böyleleri de nihayetinde her bulut kadar hafifti. Uçuşan elbisenin hafif hışırtıları elbisenin üzerinde minicik şimşekler misali seğiriyordu. Parfümü, Schmeisser'in alâkadar olduğu alt sınıf dişilerinkinden bambaşkaydı, sanki üstüne sıkılmamıştı da üstünden etrafa yayılıyordu.

Bir prensin parkında fıskiye vardı. Zarif hareketli, rüzgârda salınan ışıltısı mermer bir havuza dökülüyordu. Gözün ve kulağın enginliği. Küçük yaştaki proleter çocuğu o zamanlar parmak ucunu perdahlı mermere koymuş, dairenin etrafını, mermer gibi kayarak, Tantalos* misali, bir türlü doyamadan boyuna dolaşmıştı.

Schmeisser hararetle, duyduğu aşkın sosyalizm için olduğunu açıkladı. Doğru değildi. Aklı erdiğinden beridir sosyalizm için yaşıyordu. Açlık çekerken veya aşağılanırken, ağzını çalkalarken veya kopmuş bir düğmeyi ararken: Hepsi hedefe giden yolda bir merhaleydi. Hedefe ulaşıldığını görmeyecek olmakla uğrayacağı bir zarar yoktu; belki hedefi doğru düzgün tasavvur da edemiyordu ama yaptığı ne varsa bir amaca hizmet ediyordu ve sarsılmayan bir hareketin sağlam dengesine sahipti. Dünyanın öbür tarafında duran Profesör Lindner'e benzeyişi ise şundandı ki Lindner'e göre Tanrı, küçük ama güvenli ara amaçlarla yetinmek için insanın saygıyla kaçındığı bir hedefti, insan söz konusu ara amaçlara, başkalarından, bazı fırsatlara rastlayacağından emin kimselermişçesine davranmalarını isteyen birisi gibi rol yapmakla ulaşabilirdi.

Fakat Agathe'yi ilk görüşünden sonra Schmeisser'in güveni sarsılmaya yüz tuttu. Büyük burjuva kökleri sebebiyle elinden gelse küçümseyeceği bu kadının, içinde uyandırdığı duygulanımlara karşı mücadele veriyordu. Ona aşkın gözde büyütülmesinin kapitalist dünyanın bir belirtisi olduğunu söylüyordu. Ama kendini kaybettiğinde, kocasını terk edişinden haberdar olduğu bu genç kadının burada ne yapabileceğini düşündüğünde ve farkına varmadan hayal gücünün etkisiyle bu kadının, kollarını mühendis adayı Schmeisser'in beline doladığı uzak bir noktaya savrulduğunda kendini şimdiye dek boş bir düzlükte yaşayıp da mekânın esrarıyla ilk kez tanışan bir varlıkmış gibi hissediyordu. Profesör Lindner olsa, "Daima Tanrı *için* yaşayıp da aniden Tanrı'nın *içinde* yaşamaya başlayan insanın yaşadığı farklılığın aynısıdır bu," derdi – – – tabiî şayet Profesör Lindner böyle şeyler düşünmeye cüret etseydi.

* Rivayete göre, tanrıları sınamak isteyerek küstahlık etmesi üzerine, yeraltı ülkesindeki bir göle hapsedilip sular çenesi hizasında, başının üstünde yemişli dallar, ebediyen açlığa ve susuzluğa mahkûm edilen, Sipylos (günümüzde Manisa'daki Spil Dağı) eteklerinde yaşamış güçlü bir kral. –*ç.n.*

81

İNSANLARIN NEDEN İYİ, GÜZEL VE DOĞRU OLMAYIP SADECE OLMAK İSTEMEYİ TERCİH ETMELERİ ÜZERİNE

(TASLAK)

Ulrich, general için işte bu genç adamı seçmiş ve ona generalle beraber Meingast'ı ziyarete gitmeyi teklif etmişti, çünkü Schmeisser bu peygamberden haberdardı ve adam sahte bir peygamber de olsa hasımlarının toplantısını ziyaret etmek Schmeisser'in hiç yapmadığı şey değildi; Ulrich dostu Stumm'un çoktandır kimi zaman gizli gizli Clarisse'e uğrayıp fikir aldığını ve onun sayesinde üstatla da tanışıp kendisi hakkında azımsanmayacak bir intiba edindiğini tahmin etmekle isabet kaydetmişti. Ulrich planını anlatırken Agathe tek kelimesini bile duymak istemedi.

Ağabeyi de şakalaşmaya başladı. "Bahse girerim şu Schmeisser senin gizli âşığındır," diye bir iddiada bulundu, "Lindner'in de öyle olduğu zaten sır değil. Bunların ikisi de için-erkekleridir. Meingast da için-erkeği. Sonunda onu da fethedeceksin."

Agathe tabiî ki *için-erkeği* dediği şeyin ne olduğunu öğrenmek istemeye başlamıştı.

Ulrich, "Lindner iyi birisi, değil mi?" diye sordu.

Bu fikir onu uzun zamandır, en başlarda olduğu kadar heyecanlandırmasa da Agathe ağabeyini tasdik etti.

"Ama dinî bir durumun *içinde* yaşamaktan ziyade din *için* yaşıyor?"

Agathe bunu da hepten inkâr etmedi.

Ulrich, "Al sana için-erkeği," diye açıkladı, "inancına yönelik yaygın faaliyetleri belki en önemli örnek olsa da idealleri günlük kullanıma uygun ve dayanıklı kılmak için kullanılan tekniğe dair örneklerden biri olacaktır daima, o kadar." Böylelikle o an uydurduğu, bir şey için ve bir şeyin içinde yaşama kavramını tafsilatıyla açıkladı.

Anlaşılan insan hayatının uzunluğu tam olarak, kişinin o hayatta, şayet bir şey için yaşıyorsa taklitçilikten selefine uzanan bir kariyer inşa edebileceği kadardır; bu sırada insanın memnun kalması adına önemli olan, onun ne için yaşadığından çok bir şey için yaşaması gerekliliğidir: Almanya'da konyak üretiminin ilk piri ile yeni bir dünya görüşünün öncüsü, benzer şerefler dışında bir de aynı avantajın tadını çıkarırlar, o avantaj da hayatın, korkunç zenginliğine rağmen bir dünya görüşüyle olduğu kadar konyak üretimiyle de irtibatlandırdığınız vakit daha da basitleştirilemeyen tek bir soru bile barındırmamasıdır. Böylesi bir avantaj, tam olarak, daha yenice bir kelimeyle ifade edilirse rasyonelleştirme dedikleri şeydir, ne var ki burada rasyonelleştirilen el çabukluğu değil fikirlerdir ve bunun ne anlama geldiğini daha bugünden ölçebilecek kimler kimler vardır! En hafif hâlinde bile "bir şey için" yaşanan bu hayat, içine her şeyin kaydedilip yaşanmışlıkların düzenli olarak üstünün çizildiği bir not defterine sahip olmaya benzer. Bunu yapmayan düzensiz yaşar, eşyanın üstesinden gelemez, gidiş gelişlerinden azap duyar; oysa not defterine sahip olan kişi, her bir çiviyi, her lastik parçasını ve her bir çaputu günün birinde ev idaresinde işe yarayacaklarını bildiği için saklayan iktisatlı bir babaya benzer. Liyakatli çabaların özeti hâlinde sık sık bir oyuncak at veya birinin sürekli göz önünde tuttuğu gizli bir ayrıntı olarak kişiye, ataları zamanından nakledilen burjuvaya mahsus böylesi bir "bir şey içinlik" o zamanlar aslında eskimiş bir şeyi de temsil ediyordu, çünkü büyük-

lüğe meyil, güçlü derneklerde bir-şey-için-yaşama sürecine olan eğilim, çoktan onun yerini almıştı.

Böylelikle Ulrich'in şakayla karışık başlattığı konu, konuşurken daha ciddi bir anlam kazandı. Yaptığı ayrım, aklını başından alıp onu bitmez tükenmez ümitlerle baş başa bırakıyor, o an Ulrich için dünyanın, ortadan kesilmiş bir elmanın iki yarısının bıçağın iki yanına düşmesi gibi yarılarak içeriğini sunduğu ayrımlardan birine dönüşüyordu. Agathe itiraz etti, sık sık birileri hakkında "bir işe kendini fena kaptırmış veya bir işle hemhal oluyor," deniyordu, hâlbuki Ulrich'in adlandırmasına göre işiyle böyle hemhal olan kişilerin, aslında davaları *için* çabaladıkları kesindi; Ulrich de itiraf etti, söz gelimi "idealinin durumunda bulunmak" ile "ideali için iş görme durumunda bulunmak" kavramlarını birbirinden ayırmak herhâlde daha titiz bir davranış olacaktı ama ikinci "içinde"lik ya mecazîydi ve hakikatte bir için'di veya iş görmeyle söz konusu ilişkisi olağandışı ve esrik olmalıydı. Esasen dilin de böyle titiz davranmamak için iyi sebepleri vardı, çünkü bir şey *için* yaşamak, dünya hayatının durumudur. İçinde ise daima kişinin, uğrunda, o hayatı yaşadığını ileri sürdüğü ve zannettiği şeydir ve bu iki durumun birbiriyle ilişkisi son derece inatçıdır. Bununla beraber insan gizliden gizliye muhteşem bir gerçekten de haberdardır: "Uğrunda yaşanmaya değer" ne varsa, kişi kendini ona tamamen vermek istediği anda, hadi abes olmasa da gerçekdışı bir hâl alır, fakat o kişi bunu tabiî ki itiraf edemez. Aşk asla yatağından kalkmaz, siyasette en ufak samimiyet belirtisi hasmın öldüresiye yok edilmesi anlamına gelir, sanatçı sanat eserlerinden daha kusurlu varlıklarla her türlü teması küçümseyebilir; ahlâk, perfore talimatlardan ibaret olmak zorunda kalmaz ve her şeyin lafzına bakan o çocuksu, iyilik sevgisi ve kötülük nefreti hâline geri döner. Çünkü suçtan gerçekten tiksinen kişi, mahkûmlara eski cehennem ateşi resimlerindeki gibi işkence etmek için eğitimli ve profesyonel şeytanları işe almayı asla yabana atmaz; erdemi kayıtsız şartsız seven ise yedikleri ağzına gelene kadar iyilikten başka bir şey tüketmez. İşin dikkat çeken tarafı şudur ki durum bazen gerçekten bu raddeye varır ama engizisyon veya engizisyonun zıddı olan, insana güvenme coşkunluğu çağları geride iyi birer hatıra olarak kalmaz.

O yüzden hayatın idamesini sağlayan; insanlığın âdeta, "uğrunda yaşanmaya değer"in yerine "bunun için" yaşamayı icat etmeyi veya diğer bir deyişle, ideal durumunun yerine idealizminin durumunu koymayı becermiş olmasıdır. Bu artık bir öncesinde-yaşayıştır; insan artık yaşamak yerine "çabalar" ve çabaladığından beridir de öyle bir varlığa dönüşür ki kendini hem var gücüyle bir şeyleri gerçekleştirmeye zorlar hem de o şeylere ulaşmaktan esirgenir. "Bir şey için yaşamak" "içinde"nin daimi ikamesidir. Sadece aşkın arzuları değil bütün arzular, gerçekleştikten sonra üzüntü verirler ama arzulayışın arzu *için* faaliyetle yer değiştirmesi tamamlandığı an üzgünlük gayet manidar ortadan kaldırılır, çünkü artık amacın yerine araç ve engellerin bitmez tükenmez sistemi geçmektedir. Bir monoman bile o noktada tekdüze yaşamaz, yapacak yeni bir şeyler bulur sürekli; hatta kendi hayat içeriğinin *içinde* hiç yaşayamayan kişi –ahır pislikleri ve gübre kullanımıyla yapılan bakımlar konusunda yeni yollar göstermiş bir ziraat fakültesi profesörüne göre bu, günümüzde, sanılandan daha çok rastlanan bir vakadır– bu içerik *için* şikâyet etmeden yaşar, maharetli biriyse müzik dinlemenin ve benzeri tecrübelerin tadına varır, bu tadına varış ise daima âdeta ahır idaresinin şerefinedir. İşte bu "bir şeyin şerefine" başka bir şey yapış, için'e göre o bir şeyden biraz daha uzaktır (çoğunlukla da sakinleştirici bir vızıltıdan ibarettir) ve o yüzden bir ideal adına onunla bağdaşmayan ne varsa, yapmanın en ucuz ve en çok tatbik edilen metodunu temsil eder.

Çünkü bir şey *için* ve bir şeyin şerefine eylemde bulunma durumunun bir avantajı da ideale sunulan hizmet sayesinde bizzat ideal tarafından dışlanan ne varsa tamamının tekrar hayata dâhil olmasıdır. Bunun klasik örneğini, karşılarına çıkan bütün emsallerinin üzerine kudurmuş köpek gibi çullanan, bunu da kalplerindeki, kilisede damlayan mum kadar yumuşak ve hoş kokulu bir durumun şerefine yapan gezgin, âşık şövalyeler göstermektedir. Ama çağımız da buna yakın tuhaflıklar yönünden eksik kalmaz. Mesela matemi hafifletmek maksadıyla muhteşem ziyafetler verilir. Veya umumi prensiplerin tatbikinde diretip kendilerini onlardan muaf sayan katı insanların bir hayli fazla olması da buna bir örnektir. Amaca giden her yol mubahtır diyen sahte itirafın kaynağı da budur, çün-

kü gerçekte uğurlarında ahlâkî ve cazibesiz amaçların güdüldüğü hedefler, hep hareketli ve değişken olanlardır. Böylesi örnekler ne kadar gayriciddi görünse de bu itiraz şu tekinsiz gözlem karşısında suspus olur: Şüphesiz ki medeni hayatın en kaba taşkınlıklara meyli vardır ve o taşkınlıklar büyük ve mukaddes, hatta narin duygular şerefine yapılmalarına kıyasla asla daha kaba olamazlar! O zaman mazur mu görülmektedirler? Yoksa söz konusu ilişki daha ziyade bunun tersi değil midir?

Böylelikle birbiriyle türlü türlü alâkaları olan yollardan insanların iyi, güzel ve doğru olmayıp ancak böyle olmak istemeyi tercih ettikleri sonucuna vararak tabiatı gereği ideal olana ulaşılamaz gibi akla yatkın bir bahaneye sığınmak suretiyle bunun neden böyle olduğu şeklindeki zor sorunun üstünü nasıl kapadıklarını sezeriz. Ulrich de aşağı yukarı bunları söyledi ve Lindner ile onun iyi niyetine karşı kendiliğinden ortaya çıkan ağır sözleri söylemekten de dilini sakınmadı. İddiasına göre Lindner, çarpım tablosundan veya ahlâk kaidelerinden Tanrı'ya kıyasla on kere daha emindi ama Tanrı'ya itikadı için hareket etmek suretiyle bu zorluktan büyük ölçüde kaçınıyordu. Buna ilaveten kendini iman konumuna, yani emin olmak istediği şeyin emin olabileceği şeye, kendisinin bile o ikisini birbirinden ayıramayacağı kadar maharetle karıştığı bir ruh hâline sokuyordu – – –

Agathe bu noktada bütün icraatın su götürür nitelikte olduğunu kaydetti. Gerçekten ve derununda ancak çok fazla iyilik işlemeyen insanların iyi kalacağı yönündeki paradoks iddiayı hatırladı. Faal oluşun esasen, bu hâlin ortaya çıktığı ve kendisine hizmet ettiğini ileri sürdüğü başka bir hâlin sahtesi olacağı gibi hoşuna giden bir ihtimal dolayısıyla söz konusu iddia, ona genişlemiş, böylelikle de tekrar doğrulanmış göründü.

Ulrich bir kez daha tasdik etti. Özet mahiyetinde, "Bir taraftan elimizde," diye tekrarladı, "insanlar var, bir şey *için* ve –kelimeye çok takılmaksızın– bir şeyin *içinde* yaşarlar, sürekli kımıldarlar, çabalarlar, kumaş dokur, tarla sürer, tohum eker, hasat biçerler, hepsi de tek kelimeyle idealisttirler, çünkü günümüzün tüm bu idealistleri neticede idealleri *için* yaşarlar. Öbür tarafta ise bir şekilde tan-

rılarının içinde yaşamak isteyenler vardır fakat tanrılarının doğru düzgün bir adı bile yoktur–"

Agathe üstüne basa basa, "Şu *içinde* dediğin nedir?" diye kurcaladı.

Ulrich omuz silkti, sonra birkaç imada bulundu. "İçin'i ve içinde'yi çukur ve tümsek tecrübe dedikleri şeyle irtibatlandırmak mümkündür. Psikanalizdeki, insan ruhu rahimde incelikle korunan, doğum öncesi duruma geri dönmeye çabalar efsanesi belki içinde'nin yanlış anlaşılmasıdır, belki de değildir. İçinde belki de bütün hayata (bütün ahlâka) Tanrı'nın hâkim olduğunun sezilmesidir. Ama bunun açıklaması belki de psikolojide kolaylıkla bulunabilir, çünkü her afekt, içinde, tek başına hüküm sürme ve deyim yerindeyse, başka her şeyin daldırıldığı içinde'yi oluşturma yolunda bir mutlakıyet iddiası barındırır. Fakat hiçbir afekt hâkimiyetin bünyesinde, hâkimiyetçe değişime uğramaksızın uzun müddet tutunamaz, dolayısıyla da âdeta, kendini canlandırmasına yarayacak direngen afektler arar ki bu da, olmazsa olmaz için'imizin düpedüz bir yansımasıdır – Kâfi! Kesin olan bir şey var ki sosyal hayatımız için'den meydana gelir, insanlık da zahiren bir şeyler için yaşama amacına matuf bir birliktir; o bu amaçları aman vermeden savunur; bugün siyasî gelişmelerde gördüklerimizin hepsi, yitik dindar cemiyetin yerine başka için'ler koyma denemeleridir; insan tekinin bir şey *için* yaşayışı onun evin reisi olduğu zamanlarda, Goethe çağında kaldı, geleceğin burjuva dini belki de kitleleri tek bir inanç çatısı altında birleştirmekle yetinecek, o inancın içeriği ise muhtemelen tamamıyla eksik kalacak ki aynı yöne yöneliş bir o kadar daha güçlü olsun–" (için = koordinasyon) –

Şüphe yoktu ki Ulrich (meseleyi) sonuca bağlamaktan kaçınıyordu, çünkü siyasî gelişmelerden Agathe'ye neydi!

82

SCHMEISSER İLE MEINGAST

(BİR TASLAKTAN)

Ulrich, Meingast'ı bir kez daha görmek istiyor, Zerdüşt'ün dağlarından inip Walter ile Clarisse'in aile hayatının üzerine çöreklenen bu kartal, merakını celp ediyordu. Birden aklına esip Schmeisser'i de birlikte gitmeye davet etti; herhâlde arkadaşlarında uyandıracağı izlenimle davacısının şahsında, kendi adına hafifletici sebepler elde etmeyi düşünüyordu. Geziden Agathe'ye hiç bahsetmedi, gelmeyeceğini biliyordu.

Meingast aşağı inerken Walter de ona katıldı ve misafirlere pek sormadan hep beraber ev ile orman sınırının arasındaki yolun ortasında bulunan çamlık tepeye gitmeye karar verdiler. Oraya vardıklarında Meingast mest olmuş gibiydi. Çamların tepeleri, mercan renkli gövdelerinin üstlerinde, göğün kızgın mavi denizinde peyda olmuş koyu yeşil adalar hâlinde sallanıyorlardı: Sert ve iddialı renkler yan yana mevki ve nüfuz ediniyorlardı; mercan gövdeler üstündeki adalar misali, şen bir tebessüm olmaksızın düşünmeye cesaret edilemeyecek kadar imkânsız tasavvurlar gözle görülür bir gerçekliğe dönmüştü. Meingast parmağıyla yukarıyı işaret edip Nietzsche'nin

ağzıyla şunları söyledi: "Bir evet, bir hayır; düz bir çizgi: İşte mutluluk formülüm!" Sırt üstü yatmış olan Clarisse, onun söylediği her kelimeyi anladı ve gözlerini maviliklerden ayırmadan, sözlerini dişlerini sıkarak, alâkasız şeylerin konuşulduğu son perdedeki birisi gibi cevap verdi: "(Güneyin nurani ürpertisi!) Şen gaddarlık! Kendi üstüne çöken uğursuzluk!" Tabiat, tınlayan bir sahne gibiyse; yapışkan (yapış yapış) cümlelere ne gerek vardı ama Meingast'ın onu anladığını biliyordu! Walter de anlıyordu. Ama o, her zamanki gibi bir fazlasını anlıyordu. Karısındaki kadınsı teyakkuzun manzaranın kadınsı teyakkuzu içerisinde uzandığını görüyordu, çünkü dört bir yanda çayırlar yumuşak dalgalar hâlinde vadiye dökülüyordu, çamlık haricinde, gözlerini yaşartan iyi niyetli cismanîliğin ortasındaki tek kahramanca şey çayırların içindeki küçük bir kaya parçasıydı, çünkü Clarisse manzaranın hiçbir tarafını görmüyordu, kendinden hiç haberi yoktu, bula bula manzaranın, varlığıyla çetin bir tezat oluşturduğu tek yeri seçmişti. Walter Meingast'ı kıskanıyordu ama olağan bir kıskançlık değildi bu, Clarisse gibi o da, bir elçi olarak bir anlamda bizzat dünyaya gönderdikleri yeni eski dostlarının şan şöhret içinde geri dönmesinden gurur duyuyordu. Ulrich, Meingast'ın kısa zaman içinde Clarisse üzerinde müthiş bir nüfuz kazandığını ve Walter'in Meingast'a duyduğu kıskançlığın, Walter'e, vaktiyle kendine duyduğu kıskançlıktan daha fazla azap verdiğini fark ediyordu, çünkü Walter, Meingast'ın üstünlüğünü hissediyordu, Ulrich'teyse fizikî olandan başka hiçbir üstünlük hissetmemişti. Öyle veya böyle, bu üç kişi iyiden iyiye kendi meselelerine dalmış görünüyorlardı; günlerdir sohbet ediyorlardı, konuklarının onları yakalaması, bakir bir ormana girmek kadar zordu. Meingast yeni gelenle anlaşmaya pek değer vermiyor gibiydi, çünkü hiç aldırmadan sohbetlerinin muhtemelen saatler veya günler önce kalmış olduğu yerden konuşmaya devam etti.

Müzik, diyordu, müzik ruhu aşan bir tezahürdü. Elbette tiyatrolarda kol gezen orkestra şefinin veya müzik otomatlarındaki müzikler değildi bahsettiği, erotik insanların sevdikleri müzikler de değildi, sanatın ilk zamanlarından büyük zikzaklarla günümüze kadar gelen, yıldırım hızında bir açıklamayla böylesi bir erotik insanın nasıl biri olduğunu da açıkladı; kast ettiği mutlak müzikti.

"Mutlak müzik, gökkuşağı misali, bir ucundan öbür ucuna, aniden belirir dünya üzerinde; ışıl ışıl bir kubbesi vardır, geleceğini haber vermez; tıngır tıngır kanatlar üstündeki bir dünya, dolu yağışı gibi başka bir dünyanın içinde süzülen buzdan bir dünyadır o."

Clarisse ile Walter'in gururları okşanmıştı, sözlerine kulak kabartıyorlardı. Clarisse ayrıca evde bir sonraki müzik mücadelesinde Walter'e karşı kullanmak kastıyla müzik-buz-dolu tasavvurları arasındaki bağlantıyı bir kenara koydu.

Meingast galeyana gelip meramını, şimdilik hâlâ sağlam olan eski İtalyan müziği örnekleri üzerinden anlattı onlara. Biraz kenara çekilmişti, elini uzatarak bir şeyleri tasvire başlamış, sözleri Türklerin vaazlarını andırırcasına, çayırlarda bir fetiş direği gibi dikiliyordu. Konuşması salt sanattan veya estetik fikir teatisinden uzaklaşalı çok olmuştu, Meingast dünyanın başka hiçbir yerinde olmayıp sadece müzikte yer alan tınılarla, metafizik örneklerin, mutlak biçim ve tezahürlerin ıslığını çalıyordu. Hüzün, öfke, aşk ve neşeden oluşarak süzülen kıvrımların veya elle tutulamaz resimlerin ıslığını çalıyor, evli çiftten bu resimlerin, hayat içerisinde bu addan anlaşılana ne derece benzediğini sınamalarını istiyor ve Clarisse ile Walter'den kendi duyumsamalarını izleyerek yıkılan bir köprünün ucuna varmalarını bekliyordu, mutlak melodi figürünün bütün kavranamazlığı içinde süzülüp gidişini ancak oradan görebilirlerdi.

Anlaşıldığı kadarıyla, beklenen oldu ve üçünün de üstüne kaskatı bir mutluluk ürpertisi yaydı. Meingast, "Bir kez dikkat ettiniz mi," dedi, "müziğin hepimizin içinden taşmadığını kendiniz de hissedersiniz. O kendi kendinin resmidir, işte o yüzden de sadece duygularınızın resmi değildir. Esasen resim falan da değildir. Varoluşunu başka bir şeyin varoluşundan elde edecek bir şey de. O, bizzat varoluştur, varlıktır, her gerekçelendirmeyi küçümser." Bunun üzerine sanatı bir el hareketiyle arkasında bir yerlere attı, sanat oracıkta daha da büyücek bir şeyin parçasına dönüştü; "Çünkü," dedi, "sanat idealleştirmez, gerçekleştirir. İşin özüne varmak için 'sanat içimizde bir şeyleri yüceltir, güzelleştirir' gibi görüşlerle ipleri tamamen koparmak lazımdır. Durum bunun tam tersidir. İster

hüznü, büyüklüğü, neşeyi, ister başka bir şeyi ele alın: Ele aldığınız sadece olaylar için ortaya konmuş içi boş, dünyevî nitelemelerdir, hâlbuki o olaylar aklımızın tutup aşağı çekmek için kavradığı, üzerlerindeki gülünç ipten çok daha güçlüdürler. Hakikatte hiçbir duyumsamamız dile getirilemez. Onları sıkıp bir damlasını çıkarır, duyumsamamızın o damla olduğunu sanırız sadece. Ama onlar aceleyle sürüklenen birer buluttur! Bütün tecrübelerimiz tecrübe ettiklerimizin daha fazlasıdır. Buna hemen müzik örneğini uygulayabilirdim, o zaman bütün tecrübelerimiz, şayet daha büyük bir daire onu çevrelemezse, müziğin özünden ibaret olurdu. Çünkü–"

Fakat burada bir aksaklık oldu, çünkü dudakları çoktandır kuruyup birbirine yapışmış olan Schmeisser, bir itirazın doğuşuna daha fazla engel olamadı. Yüksek sesle dedi ki: "Ahlâkın doğuşunu müziğin ruhundan çıkarıyorsanız, sözünü edebileceğiniz bütün duyguların, manalarını burjuva alışkanlıklarından ve burjuva şartlarında edindiklerini unutuyorsunuz demektir!"

Meingast genç adama dostane bir tavırla döndü. Yavaşça, "On yıl önce Zürih'e ilk gelişimde," dedi, "böyle şeyler henüz devrimcilik sayılıyordu. O zamanlar olsa bu çıkışınız aramızda başarıya ulaşırdı. Size şu kadarını söyleyebilirim, ben orada partinizin çeşit çeşit ülkelerden mürekkep sol cenahında ilk entelektüel eğitimimi gördüm. Ama bugün şunun farkındayız, sosyal demokrasinin–" – demokrasi sözünü vurguladı– "yaratıcı başarısı şimdiye kadar sıfır mesabesinde kalmıştır ve asla liberalizmin kültürel içeriklerine yeniden devrimcilik havası katmaktan öteye geçemeyecektir!"

Schmeisser'in cevap vermeye niyeti yoktu. Ense kaslarının sert bir hareketiyle saçlarını arkaya savurup sıkı sıkıya kapalı dudaklarıyla gülümsemesi yetiyordu. Belki, "Rica ederim, benim için rahatınızı bozmayın!" diyor da olabilirdi. "Schuhmacher"deki birkaç satırın, birkaç iğnelemenin, çok fazla harekete asla tahammülü olmayan burjuvalara karşı yeniden bir ikazda bulunmak için daima yerinde olacağını düşündü. Ama Ulrich araya girdi: "Sakın, onun vücuduna Marx alıntıları saplamaya kalkmayın, yoksa Bay Meingast size Goethe'yle cevap verir, biz de bugün evin yolunu bir daha bulamayız!" Schmeisser yine de kendini kaptırıp cevap verdi. Mü-

cadele isteği olmadığından cevabı fazla mütevazıydı, "Sosyalizmin dünyaya getirdiği yeni kültür, dayanışma duygusudur," demekle yetindi. Cevap hemen gelmedi, Meingast ağırdan alır gibiydi, yavaş yavaş karşılık verdi: "Doğru. Ama epey az." Bunun üzerine Schmeisser'in sabrı taştı: "Şu üniversitelerde bilim dedikleri," diye haykırdı, "çoktandır entelektüel merkez olarak ciddiye alınma hakkını kaybetti! Antikaları kurcalamak, bilmem hangi şair bozmasının şiirleri hakkında makaleler düzmek, Roma adaletsizliğinin tellallığını yapmak: Bunlar ancak boş bir kibir yaratır. Çoktandır gerçek entelektüel işçi kesimini oluşturan şey hedefinin farkındaki işçi hareketi ve sömürge barbarlığını ortadan kaldıracak olan hedefinin farkındaki sınıf savaşçılarıdır, onlar gelecekteki kültürün de temelini yaratacaklar!"

Bu kez öfkelenen Walter'di; yıllar vardı ki zamane kültürü hakkındaki hisleri bu gelecek savaşçısı yüzünden hissettiği kadar ateşli olmamıştı. Ama Meingast lütufkâr bir hareketle karşı saldırıyı kesti. Schmeisser'e, "Birbirimizden hiç de sandığınız kadar uzak değiliz," diye cevap verdi, "benim de üniversitelerdeki bilim hakkında kanaatim pek iyi değildir, bence de bugün gelişmekte olan en önemli şey, yeni bir topluluk duygusudur, son devrin ferdiyetçiliğine yüz çeviriştir. Ama–" Meingast çayırlarda yine bir fetiş direği gibi, sözünü tasvir eden elini uzatarak dikildi ve tam kaldığı yerden devam etmeyi becerdi. Sözü yeni irade öğretisini anlatmadan kesilmişti. İrade denince tabiî ki söz gelimi çizim kâğıdını daha ucuza satıyor diye belli bir dükkâna gitme niyeti anlaşılmamalıdır. Veya şimdiye kadarki diğer bütün şiirler ritmiklerdi diye aritmik olacak bir şiir yazmak da. Bizzat yükselmek için önündekini ezmek de iradeyi göstermez. Aksine, bugün iradenin yoluna çıkan birçok engelin sebebiyet verdiği, iradenin köpüğünden ibarettir, yani kırık iradedir. Böyle bir şeye irade sözünü yakıştırmak, iradenin hakiki manasının artık hiç tecrübe edilmediğinin işaretidir. Meingast'ın icadı, kırılmamış kozmik irade akışıydı. O akışın tezahürünü Napoléon gibi büyük adamlar üzerinden açıkladı. (Krş. Shaw'un, "Ancak büyük adamlar bir şey yaparlar, o da boştur" iddiası.) Böylelerinin iradesi kesintisiz faaliyetten ibarettir, solumak benzeri bir tür yanmadır, durmadan sıcaklık ve hareket üretmelidir, böylesi mi-

zaçlar için durmak ve geri dönmek ölümle eşanlamlıdır. Bunu, keza efsanevî ilk çağların iradesi üzerinden açıklamak da mümkündür; tekerleğin, lisanın, ateşin ve dinin icadı: Bunlar daha sonraki hiçbir şeyle kıyas kabul etmeyecek şahlanışlardı. Bu büyük ve basit irade ile bir araya toplanmış yaratma kuvvetinin son izleri belki en fazla Homeros'ta bulunabilir. Bunun üzerine Meingast bu iki farklı örneği olağanüstü bir kuvvetle toparladı: Bir devlet adamından ve bir sanatçıdan bahsetmeleri tesadüf değildi. "Çünkü size müzik hakkında söylediklerimi hatırlarsanız, estetik tezahür, kendisinden başka hiçbir ikmale ihtiyaç duymayan, henüz bir tezahürken bile, olabileceği her şey olan bir vâkıadır, yani gerçekleşmiş saf iradedir! (İrade ahlâkın değil estetiğin parçasıdır, temelsiz tezahürler cümlesindendir.) Bundan çıkarılacak üç sonuç vardır: Dünya ancak estetik tezahür olarak meşru gösterilebilir; onu ahlâkla temellendirmeye dönük her teşebbüs zaten şimdiye dek hep akamete uğramıştır, sebebini birazdan anlayacağız. İkincisi: Tıpkı vaktiyle Platon'un kadim bilgeliğinin de talep ettiği gibi, devlet adamlarımız yine müzik öğrenmek zorundadır; Platon bununla alâkalı fikirlerini Şark'ın hikmetlerinden edinmiştir. Üçüncüsü: İnsancıllıkla aptallaştırılmış Avrupa halklarının, kuvvetlerine tekrar kavuşmak için üzerinde hâlâ tasarruf haklarının bulunduğu tek araç, sistematik olarak talim edilmiş gaddarlıktır!"

Bu konuşmanın kulağa ve akla anlaşılmaz gelen tarafları olsa da göz ve duygunun karşısında mesele başka bir çehreye bürünüyordu; her şeyin zaten bir olduğu felsefî bir yükseklikten aşağı düşüyor, Clarisse düşmenin vızıltısını hissediyordu. Hissedişi onu coşturuyordu. İçindeki bütün duygular şaha kalkmış, böyle söylemekte beis yoksa, bir kez daha duygu içinde yüzüyorlardı. Daha iyi duymak ve heyecanını görünüşte uzaklara dalmış bakışlarının arkasına gizleyebilmek için bir süreliğine Meingast'ın yakınlarında, çayırlara uzanmıştı. Ama Meingast'ın sözünü ettiği dünyadaki yanış onu içinden alevler fışkıran cevizler misali yeni düşüncelere sevk etti. Kafasına tuhaf şeyler dank etti: Yaz mevsiminin, ışığın hararetinden tir tir titrediği öğlen saatleri; altın pullu balıklar misali sessiz ve yıldızlı geceler, bazen üzerine üşüşen ve cevapsız, hatta aslında içeriksiz kalan düşüncesiz ve hazırlıksız tecrübeler;

şüphesiz bugün konser icra eden herhangi bir sanatçıdan daha kötü olmakla birlikte titanları andıran bir şeyin, isimsiz tecrübelerin, en büyük müziğin alacağından daha büyük, daha da isimsiz bir insanın, elinden geldiği kadarıyla parmaklarının sınırlarına baskı uygulaması gibi tekinsiz bir hisle müzik yaptığı zaman hissedilen gerilim. Artık Walter'le mücadelelerini anlıyordu; aniden bir teknenin müthiş derinlikte bir yerin üstünden kayıp gitmesi gibi birer âna dönüşmüştü hepsi, belki lafızlarına bakan kimse onları anlamazdı. Clarisse'in parmak ve kol mafsalları zor fark edilecek şekilde icraya eşlik etmeye başladılar; genç kadının peygamberin bilgeliğini öz fizikî iradesine nasıl çevirdiği görülüyordu. Peygamberin, üzerinde uyguladığı etki bir dansın özüne, dans ederek gezinmeye yakındı. Ayaklar yoksullaşmış ve sertleşmiş hâlihazırdan kopuyorlardı; ruh, dürtülerin güvensizliğinden ve zaaftan ayrılıyordu: Uzaklar şaha kalkıyor, Clarisse üç çanaklı bir çiçeği elinde tutuyordu: Meingast'ın halefi olmak, İsa'nın halefi, Walter'i kurtarmak; işte o üç çanak, hem bunlardı hem değildi, çünkü Clarisse bunları, bir şeyleri saymamız veya okumamız gibi soldan sağa değil bir gökkuşağı misali bir uçtan öbür uca düşünüyor ve gökkuşağından, seyahat elbiselerini sakladığı dolabın kokusu yükseliyor, sonra da çiçek şu üç kelimeden ibaret oluyordu: Ben arıyorum, benlik arayışı, bencillik*; Clarisse çiçeğin daha önce neyden ibaret olduğunu unutuvermişti, Walter saptı, Meingast bile sadece bir saptı, Clarisse ayak tabanlarından gitgide yükseliyor, yükselişi baş döndürücü bir hızla, nefesini bile tutamadan gerçekleşiyor, kendine duyduğu coşkudan korkarak vücudunu çimlere atıyordu. Çimlerde yatan Ulrich ise hareketlerini yanlış anlamıştı ve onu bir samanla düşüncesizce gıdıkladı. Clarisse o an tiksintiden kıvılcımlar saçtı.

Walter, Clarisse'i gözlemlemişti ama hakkında konuşmak zorunda olduğu bir şey onu daha büyük bir şiddetle Meingast'ın yanına çekiyordu. O şey Homeros'tu. Homeros da mı bir çöküş tezahürüydü? Hayır, çöküş ilkin Voltaire ve Lessing'le başlıyordu! Meingast herhâlde bugün rastlanabilecek en önemli insandı ama

* Burada Almanca *ichsucht* (bencillik) kelimesinin, *ich* (ben) ve *suchen* (aramak) unsurlarından mürekkep kökeninden hareketle yapılan bir dil oyunu söz konusudur. –*ç.n.*

müzik hakkında söyledikleri yalnızca, Walter'in kendini, hayat tarafından, görüşlerini bir kitapta kaleme alamayacak kadar zayıf düşürülmüş hissetmesinin nasıl bir talihsizlik olduğunu ispatlıyordu. Clarisse'i çok iyi anlayabiliyordu; Meingast'ın onu nasıl heyecanlandırdığını çoktandır görüyordu, karısı canını çok acıtıyordu; yanılıyordu, coşkusunun *fortissimo*'sunu her şeye rağmen önemsiz olanla başlatıyordu; bu can alıcı çiftleşme, Walter'in ona karşı hissettiklerini koca koca alevlerle boğuyordu. Walter, Meingast'a doğru yürürken Clarisse, asla zerre kadar bir şey anlamayan ve sadece bu resmin optik ağırlık merkezini, uzandığı yerden biraz kendine doğru kaydıran Ulrich'in yanında çimlere uzanmışken, Walter'in içinde tam anlamıyla sahnede yürüyen bir aktör hissiyatı vardı; hepsi kaderlerini, kendi hikâyelerini oynuyorlardı burada; Walter Meingast'la konuşmadan önce mekândan sıyrılmış ve suspus olup kaskatı kesilmiş vaziyette, kendi kendinin oyuncusu ve yazarı olarak saniyeleri hissediyordu.

Meingast geldiğini gördü. Tıpkı adımlanacak dört kâinat misali dört adım uzaktaydı. Walter'in şuursuzluğunu daha geçenlerde bir duygular demokrasisinin şuursuzluğu olarak nitelendirmişti; nitelemesiyle ona, durumunun kapısını açacak anahtarı vermişse de tartışmayı devam ettirmeyi canı istemiyordu ve Walter yanına ulaşmadan önce yüzünü kavgacı yabancıya döndü.

Schmeisser ona, "Belki sosyalistsiniz," diye karşılık verdi, "ama demokrasinin düşmanısınız!"

"Tanrı'ya şükür ki fark ettiniz!" Meingast büsbütün ona dönüp Walter ile Clarisse'i unutmayı başardı: "Duyduğunuz üzere ben de sosyalisttim. Ama siz diyorsunuz ki, işçi hareketinden kendi kendine yeni bir kültür meydana gelecek; bense şöyle diyorum: Sosyalizmin bizde tutturduğu şu yolla asla!"

Schmeisser omuzlarını silkti. "Sanat, aşk vesaireden bahsetmekle sosyalizm (dünya) asla daha iyi bir yol bulmayacak!"

"Sanattan bahseden kim?! Anlaşılan beni zerre kadar anlamamışsınız. Ben sizinle aynı fikirdeyim, şu anki durumun pek ömrü yok. Şimdiye kadar nasıl bütün kültürler yok olmuşsa burjuvanın ferdiyetçi kültürü de yok olacaktır. Nasıl mı? Hemen söyleyeyim:

Merkezî niteliğin nisbî artışı olmaksızın bütün niceliklerin artmasıyla. İnsanların, eşyanın, görüşlerin, ihtiyaçların, iradelerin artışıyla. Berkitici kuvvetler, görevinin toplumun iliklerine işlemesi, toplumun yükselme iradesi, topluluk hissi, kamu ve şahıs kuruluşlarını bağlayıcı ara dokular: Bütün bunlar aynı hızla büyümez, büyümeleri daha ziyade tesadüfe kalmıştır ve sürekli gecikir. Her kültürde bu bozuk ilişkinin kangrene dönüştüğü bir an gelir. Ondan sonra o kültürün zayıf düşmüş organizma misali hastalığa yatkınlığı ortaya çıkar, çöküşü için tek ihtiyacı bir darbedir. Günümüzde ilişki ve tutkuların büyüyen karmaşasını durdurabilene aşk olsun–"

Schmeisser başını hayır makamında salladı. "Vakti gelince darbeyi vuracak olan biziz."

"Gelinceymiş! Asla gelmeyecek! Materyalist tarih anlayışının verdiği terbiye pasifliktir! Vakit belki yarındır. Belki bugündür?! Siz o vakti kullanmayacaksınız, çünkü demokrasiyle her şeyi yerle bir ediyorsunuz! Demokrasi ne düşünür, ne eylem adamı, ancak zevzek yetiştirir. Kendinize bir sorun, demokrasiyi niteleyici eserler nelerdir? Meclis ve gazeteler! Ne fikir ama," diye haykırdı Meingast, "burjuvanın zavallı fikir dünyasından, tutup en gülünç fikri almışlar, demokrasiymiş!"

Walter bir an kalakalmış, sonra siyasetten hoşlanmadığı için Clarisse ile Ulrich'e katılmıştı. Ulrich dedi ki: "Böyle bir teori ancak yanlışsa işler ama o zaman da muazzam bir mutluluk makinesine dönüşür! Şu ikisi benim gözüme çikolataotomatıyla kavga eden bir bilet otomatı gibi görünüyor." Ama yüz bulamadı.

Schmeisser, Meingast'a gülümseyerek ve cevap vermeden karşı koymuştu. Tek bir kişinin ne düşündüğü kimin umurunda, diyordu içinden.

Meingast dedi ki: "Yeni bir düzene, teşekküle, kuvvetleri yeniden toplamaya ihtiyaç var, doğru. Sözümona kahraman ferdiyetçiliğin ve liberalizmin vadesi doldu, doğru. Kitle geliyor, doğru. Ama kitle büyük, sert ve üretken bir şekilde bir araya gelmelidir!" Bunları söyleyince Schmeisser'e şöyle bir baktı, arkasını döndü, bir deste ot koparıp suskun suskun oradan uzaklaştı.

Ulrich kendini fazlalık gibi hissedip Schmeisser'le yola koyuldu. Schmeisser tek kelime etmiyordu. Ulrich içinden, "İşte," diye düşündü, "ikimiz yan yana boyunlarımızın üstünde iki cam balon taşıyoruz. İkisi de şeffaf, farklı renkte ve güzel güzel içine kapanmış. Tanrı esirgesin de tökezlemeyelim ki kırılmasınlar!"

Walter ile Clarisse "sahne"lerinde bir başlarına kaldılar.

83

ULRICH NEDEN APOLİTİK

(ETÜTLER)

[Schmeisser'le ilintili yan konu –Schmeisser ile Meingast'ın karşılaşmasından sonra– doğrudan kesilir. II. Cilt'in 2. Kısım'ıyla alâkalı "etüt kâğıtlarına" göre bu konuya ayrılmış iki bölüm daha vardı. İlki "Müze Bölümü" diye adlandırılmıştı, ikincisinin adı da "Stumm ve Peygamberler" olacaktı. Etütler özleri itibariyle "Sosyal Bir Meselenin Etüdü" üzerinden özetlenmişti. Burada müze bölümünün problemleri ön plandadır. İkinci planla alâkalı ipuçları ufak tefek notlarla sınırlıdır. Notlar, müsveddelerde başlığı olmayan "Schmeisser ile Meingast" bölümünün taslağının, peygamber bölümünün ilk hâli olarak görülebileceğine işaret etmektedir.]*

II. Cilt - 2. Kısım, Düzeltmeler'den:** II. Cilt, 2. Kısım'ın ana konusu? Belki de "öbür durum" ütopisi olur.

26.12.1931: Ulrich ile Agathe'nin sohbetlerinin asıl konusu "öbür durumdur", çünkü eylemi oluşturan bizzat odur. Ahlâk, itikat vesaire ondan ortaya çıkar. "Öbür durum" fazlasıyla ferdî olduğundan sosyal meseleleri de derhal kabul etmek lazımdır.

---

* Köşeli parantez içindeki açıklamalar, Musil'in terekesindeki not, taslak ve etütleri toparlayıp yayına hazırlayan Adolf Frisé'ye ait olup metnin başında yer alınca metnin amacını belirten, içinde yer alınca da akışı rahatlatan bir fonksiyon icra etmektedir. –*ç.n.*

** Yazarın terekesindeki notları yayına hazırlayan Frisé'nin tam olarak hangi cildi kastettiği, çalışmasını dayandırdığı notlar elimizde bulunmadığından net anlaşılamamaktadır. –*ç.n.*

– – – Ulrich ile Agathe'nin arasında geçen ahlâkla alâkalı uzun bölümlere sair kişilerin olduğu az sayıda bölüm eklenmiştir ve bu bölümleri tek belirleyen, hikâyenin bütünüdür. – – Öyleyse "bütünün" başka bir çehreye bürünmesi lazımdır. – – Ulrich ile Agathe'nin oynadığı zemini teşkil eden şey adım adım savaşa ilerleyen zamanın tasviri olmalıdır, "öbür durum" meselesiyle alâkalı şeyler de zamanın sadece bir taşkınlık sayılmayıp doğru anlaşılması için onunla daha sıkı bir ilişki içerisinde ele alınmalıdır.

Etraflı Kompozisyon Düşünceleri'nden – *1.1.1932*: Anlatının asıl gövdesini, sürekli başvuracağı bağlamı ve hiçbir hususta akıldan çıkarılamayacak düşünceyi oluşturan şey felakete yol açan zamanın içkin tasviri olmalıdır. Düzen ve itikat arayışı, "öbür durumun" rolü, bilim insanının durumu vesaire gibi problemler de zamanın problemleridir ve değişmeli olarak tasvir edilmeleri gerekir.

Sosyal Bir Meselenin Etüt Kâğıdı'ndan: İşte Ulrich'in aşkının ve muhtemel hayatının karşısındaki gerçek problem! – – Bu konudaki notlar şimdiye kadar dağınıktır. Özetleme mecburiyeti – – Hemen anlaşılacağı üzere Schmeisser ile Meingast'ın olduğu bölümün – – önemi artar ve belli bir görevi olur.

18 Ağustos 1933! 34?: General'in [von Stumm] olduğu – ve sair bölümlerde bolluk var, müze bölümündeki mesele ise karar. Yani Ulrich'in sosyal meseleler hakkındaki bilgisini belgelendirmek lazım. Hemen bütün malzemeyi – – birkaç temel fikre irca etmek mümkün. Sosyal tecrübe henüz yeniden başlamaktadır ve ferdî tecrübeye göre katbekat geri kalmıştır. Son kertede bundan çıkan sonuç ahlâksızlık, daha iyi fertlerdeki suçlu zihniyetidir. Ulrich bunu açıktan söyler. Zaten iki kardeşte her zaman sosyalliğe zıt, tamamlayıcı bir problemin de etkisi olmuştur. Bununla alâkalı bir konu da Tanrı ve antisosyalliktir. Ulrich'in zaman tasvirinin bir cihetî olarak benzer bir olay cereyan eder. Uyuşmazlıklarının bir kez farkına varıldı mı, savaşı başlatan, ahenk yaratan sayısız çevre ve iç dünya faktörünün yönlendirmesi. (Manevî "yenilenme" gücü, tarihteki ruh hallerinin değişimleri her ahlâkî tecrübedeki belir-

siz bir kalıntıyla alâkalıdır.) Duyguların dayanağı bir tümevarım işlemine yol açar. Ahlâk –bütünü itibariyle daha ziyade Ulrich ve Agathe arasındaki bir problem– ancak sosyal anlamda, olsun da ne olursa olsun şeklinde özetlenebilir. Ve ancak tümevarımcı bir ahlâk, ahlâk olabilir. Ulrich duyguya tümevarım uygulanmasını ister. – – – Bu noktada "Ahlâk hariç her şey ahlâkîdir" demenin anlamı şuna varır: Ahlâkî bir ahlâk, yani vaz ettiği kıstasları kendi de yerine getiren bir ahlâk kurmanın zamanı gelmiştir. Bu, Ulrich'in işidir ve muhtemelen Müze Bölümü'nün parçasıdır. (Konuyla alâkalı burada belirtilen malzemelerse yalnızca bir kısmıdır.)

Kalan kısma yeni bir anlayışla şöyle bakılabilir: Hayat, talep ve bezginlik arasında daimi bir salınımdır. Kişi bir süre bir şey yapınca bir noktadan sonra tersini yapmak ister. (Dolayısıyla şöyle de denebilir: Duygular dogmalaşmayı ister ama dogmalaşmaya tahammülleri yoktur.) Bu, dürtüler için de, daha yüce meşguliyetler için de geçerlidir. Mesele basittir: Sürekli yapılabilecek bir şey var mıdır? Kalıcı bir davranış var mıdır? Anlaşılan, inşa ve yıkım periyotlarını tek durdurabilecek olan, "öbür durum"dur... (Dikkat çekicidir, inşa ve yıkım, Agathe'nin Ulrich'i itham ettikleriyle aynı şeylerdir.)

– – "Duygunun o garip taze kalmama tezahürü", yaşantıları tekrar güncellenmeyen bütün tasavvurların (mesela kelimelerin) kuruyup gitmesine işaretle izaha çalışılır. Bundan çıkacak sonuç; ampirizm olarak tanrıdır. Ayrıca, tecrübe edilen sezginin tecrübe edilmeyen bir inanca dönüşmesi de suçlanır. Bunun sonucu ise; tüm ihtilafların inançtan ileri gelişidir. (Demin anılan periyotların sonucu da benzerdir: Özlem ve tatmin tam olarak üstlenilemez. Ancak ihtimal duygusu tarzında üstlenilebilirler. Ama o zaman da, der Agathe, hayatın salt oyun oynaş, snopluk olması, tutkusuz kalması tehlikesi vardır. Ulrich: Evet, o tehlike vardır.)

Asgarî talep olarak beraber yaşamanın sistematiğini, kolektif olanın psikotekniğini talep ediş. Ferdiyetçilik çağı, Ulrich ile Agathe'nin ferdiyetçiliğinin zıddı olarak sona erer.

Müze Bölümü'ne Dair Etüt: Son fikir: Generalle [von Stumm] beraber. General, Ulrich'i iknaa devam eder. Ulrich'in buna verdiği başlıca cevap. Mesela:

General: Bu çağ eylem ister, çünkü ideoloji veya ideolojinin başka kuvvetlerle ilişkisi başarısızdır.

Ulrich: Hayatın kısmî çare olarak anlaşılması. (Ulrich'i harekete geçiren, ütopyalardır.) Çağın eylem isteğine karşı. Eylemin gözde büyütülmesine vesaire karşı. Bugün eksik olan, eylem insanları değil, insan eylemleridir. Niteliksiz Adam eyleme karşı: Mevcut çarelerin hiçbirinin yeterli gelmediği adam.

Agathe ise geri kalanları değiştirir: İnsanlar evet ve hayır şeklinde kararlar isterler! (Bu noktada nasyonal sosyalizmde eylemin zekâya karşı oluşunu hatırla. Zamane gençliğinin karar bulma arzusunu vesaire. Karar: Eylemin eşanlamlısı. Keza: İtikat. Hans Sepp ile çevresinin önemi buradan kaynaklanır.)

Ulrich: (Şimdiye kadarki cevabı) Kesinlik ve ruh için genel sekreterlik. Kimse dediğime inanmıyor! İnanca karşı: Kişinin bilmediklerinin metodolojisi. Seziş. (Belki şöyle: Ulrich bu cevabı zaman zaman tekrarlar, cevabına kimse inanmaz veya ciddiye bile almaz.) İnsanların tüm ihtilafları inanç sahasında cereyan eder. İnanç tehlikeli bir vasat formdur. Ahlâk etik ile bilgi arasında durur, bir inanç biçimidir. O sebeple ahlâka yüz dönüş. İnsanlık kendini sezgi ve bilgiye vermeyip çoğu derdini inanç biçiminde çözdüğünden ihtilaflar ve savaş çıkar.

Agathe ise: Ancak itikatlı insanlar mutludur.

(Tam itikat, mutlulukla da özdeştir – – Bu cihetten bakınca "öbür durum" teoriye nazaran daha inanılır gelir. Agathe ile Ulrich "öbür durumun" teorisinden kaçınır, itikat ararlar. Çağ da arar. Bakış istikameti: Bolşevizm'de itikat vardır ama son kertesinde itikat değildir o, dolayısıyla o da mutluluk vermeyi kesecektir ve kesin değildir.)

General onun fikrine katılır.

Ulrich: En üst yasanın bilgisi, tümevarımcı işbirliğinin tabiî ahlâkına dair deneme. Tümevarımcı çağ fikri. Tümevarımın ön kabullere ihtiyacı varsa da o ön kabullere "inanmamak" lazımdır – – –

(Hayatın kısmî çare olarak anlaşılması ve benzeri şeyler çağdışıdır. Bütün bunların bu anlayışa inanmayanlara bile nispeten sağlam göründüğü savaş öncesi devirden kalma. Günümüzde tüm varlık düzensizliğe savrulmuştur; açıklama, makale, inceleme ve değiştirmelerin faydası dokunmaz – – Kitabın öğretme âmili pratik bir formül koymak adına güçlendirilmelidir – –)

Sosyal Bir Meselenin Etüt Kâğıdı'ndan *(Devam) – 26.8. [33! 34?]*: Schmeisser hakkındaki bölümün giriş cümlelerinden sonra şu göreve denk gelinmiştir: – – Ulrich'in sosyal açıdan suçlanması ve savunması veya Ulrich'in apolitik olma sebebi. Bu, bir taraftan Ulrich'in Stumm'un davetine vermesi gerekip de vermediği (ve Agathe'ye verdiği) cevabın tamamlanmasıdır, diğer taraftan cevabı aşıp siyaset meselelerine girer.

3.9.: Daha Schmeisser'le sohbet sırasında sohbetin milliyetle alâkalı kısmıyla ["Bir Kakanya Şehrinin Tasviri"] ve generalle [von Stumm] alâkalı diğer bölümlerle ilişkisi kendini gösterir, böylelikle bütün siyaset meselesi, Ulrich neden siyasete merak duymaz sorusundan doğar.

Aslında Ulrich'in siyasetle ilişkisi şundan ibarettir: Objektif veya şahsî bakımdan kendi görevleri olan bütün insanlar gibi o da siyasetin, huzurunu olabildiğince az kaçırmasını arzuluyordu. Önemsediklerinin siyasetle teşvik bulabileceğini beklemiyordu. Mevcut durumda bile belli miktar teşvik bulunması, başka bir deyişle, durumun daha da kötüleşebilecek olması aklına gelmedi. Onun gözünde siyasetçi, kendini, hiç de kolay olmayan menfaatleri birleştirme ve menfaat temsili görevlerine adayan bir uzmandı. Katlanılabilir bir seviyeye kadar kendisi de boyun eğip fedakârlıklarda bulunmaya hazır olurdu.

Sık sık, bir iyilik, kötülüğün "destekleyici" tahriki olmaksızın meydana gelebilir miydi sorusuyla meşgul olan Ulrich, iktidar âmilinin de siyaset kavramının parçası olduğunu gözden kaçırmıyordu. Siyaset emirdir. Tuhaftır, kendi hocası Nietzsche. İktidar iradesi! Fakat o bunu zihnî bir duruma yüceltmişti. İktidar zihnin esaslarıyla (hayat şartlarıyla) tezat hâlinde bulunur. Burada iki iktidar iddiasının rekabeti vardır. Siyaset biçimindeki iktidar da, savaş

suretindeki iktidar da onun görüş sahasından kayboluyordu. Bu saflığı şimdi fark eder. Söz konusu saflık imkân dairesinde olsa da esasen çocuk dövüşü gibi bir geri kafalılıktan ibarettir.

Bunun karşısına demokrasinin zayıflığı çıkıyordu. Parlamentarizmin zımnî şartı şuydu ki ilerleme zevzekliğinden ortaya çıkan, hakiki olana gitgide daha çok yaklaşılmasıydı. Durum böyle değildi. Gazeteler vesaire. Dehşet verici, "dünya görüşleri" kavramı. Zihin kavramı. Bugün sadece namussuzca elde edilmiş itikatlar vardır. Sadece makbul olanı geçerli sayınca zihnin siyasileştirilmesi. Üstünde de incelip yıpranmış, kültür birliği kurmacası. (Kurmacayı temsil eden monarşi. Demokrasinin henüz [monarşi] derisi yüzülmemiştir.) Bu hayatta iyi olan ne varsa fertler tarafından gerçekleştirilir. Ulrich "öbür durum" macerasını bir kenara koyarsa, iktidar ve zihin ilişkisi daima yerli yerinde kalacaktır ama daha yüceltilmiş biçimlere de bürünebilir (belki de yeni yeni başlayan bir dizi kolektif deneme geçirdikten sonra bürünecektir de).

Ulrich bunu pratik açıdan tasavvur edince: İşe okulla başlamak lazımdır, yok, işe başlanmayacak şey yok gibidir! Ferdi, deneye ve suça sevk eden, terk edilmiş duygularıdır.

Başka türlüsü: Bir zihin en uç noktasına kadar gelişmeden hüküm sürer. Sonra başkası gelip başka bir şey dayatır. Belki başka bir deyişle: Bütünlük bir fertle değişir (bazıları, ferdi üretir diyorlar). Bu, insanlara saçmalık, delilik ve suç olarak görünüyor. Kısa zaman sonra ona uyum sağlıyorlar. İnsanların keyfiliği, mahut karaktersizliği ve kepazeliği, nedir bunlar aslında? Ruh ise daima oda dekorasyonundan ibaret, hangi oda olacağını ona emretmek mümkün. Onun için de asla dayanıklı olmayıp iktidarla beraber değişime uğruyor.

Bununla alâkalı olarak: Nietzsche tahmin etmiştir. Ruhun yaşayışı aşağı yukarı kadınınkine benzer, güce boyun eğer, yatağa yatırılırken direnir ama yatınca zevk de alır. Ayrı ayrı güzelleştirir, sitemde bulunur, dil döker. Zevk verir. Peki, dayandığı hangi ihtiyaçtır?

"Avrupa el birliği etmezse Avrupa kültürü sarı ırk tarafından yakın zamanda yok edilecektir..." vesaire. Şu formülle izah edilebilir: Onlar kendi kültürlerini bizzat mahvetmeyi yeğlerler! Çünkü bu sı-

cak, ani ve hiç şüphesiz ki şu an için dürüst olmadığı söylenemeyecek kültür duygusu komiktir. – Öte yandan o duygunun temelinde tabiî ki bağımlı devletlerin aldırışsız bir muamele görmesi de vardır. Tıpkı bağımlı kimseler gibi. –Kişinin kendi idareimaslahatçılık duygusu. İlerleme müşterekmiş, birleştirirmiş.– Kültüre sahip olacak yerde onu savunuyorlar.

Kültür insanı tüm dünyada kimsesizdir.

Yalnız şu iki anlayış vardır: Kültür! O oldu mu olup biten her şey terstir. Veya: İktidar! Yahut benzerleri. Hayvan ırklarının mücadelesi. Seçkin halkların. Duruma göre büyük bir vizyon ama hepten temelsiz, çünkü halkların kendilerini öne sürmekten başka gayesi yoktur.

İlave (16.2.1936): Kız kardeş derdiyle meşgul biri siyasete nasıl merak duyabilir?!

– – – – – – – – –

Nasıl özetlenip tamamlanabilir? Siyaset; aşk-şiddet, Pathein-Agathe ve benzeri problemlerdendir, hem de aktif ve fena kısmından. Yani ancak akılla ıslah edilebilir. Duygunun deveranında dış cephenin parçasıdır. Demek ki Ulrich ütopik cevabı bilmektedir. Ya öbür cevap merakını uyandırmaz mı? Hakikat siyasî talebin yozlaşmasıdır şeklindeki ters iddiasıyla beraber siyasetten nefret eder. Burada dünyadan kaçış başlar, bilinçli "suç" zihniyeti mi?

Peygamber Bölümü'nün Etüdü'nden: Bu bölüm artık Ulrich-siyaset-eylem hattındadır, müze bölümüne kadar uzanır ve kültür hattındadır, sona kadar uzanır. Yakın çevresi atalet grubudur [Ulrich ile Agathe]. Karşı kutbunda faal karakterler olan Schmeisser ile Meingast bulunur. – – (Ulrich'ten ne kadar farklı!) deyince: Bu bölümün bir görevi de peygamberleri göstermektir. Her şey olduğundan fazladır, vesaire. – – Hemen akabinde Meingast ile Schmeisser: Sermaye ve kültür başarısızlığa uğrar – – –

Derkenar: – – Schmeisser (muhtemelen, Rotbart da) Kont Leinsdorf'a Ulrich'in tavsiye ettiği yeni sekreterdir. (Rotbart, Tuzzi'nin tavsiyesidir) – – Rotbart ile Hans Sepp'i birleştirmeli mi? Hans Sepp'i Ulrich de tavsiye ederdi. İki sekreter de (yaklaşan gelişmelere uyacak şekilde) çok iddialı ve saygısız.

84

AGATHE, LINDNER'İN EVİNDE

(TASLAK)

Bütün bu zaman boyunca Agathe, Lindner'i ziyaretlerine devam etti. Bundan ötürü Lindner'in umulmadık zaman kayıpları hesabı fazlasıyla şişti, hesapta eksiye düşmek de çoğunlukla diğer tüm girişimlerin üstüne çizgi çekmek anlamına geliyordu. Ayrıca bu genç kadına duyduğu merhamet, kadın yanında değilken de çok vaktini alıyordu.

Ziyaretini ilk tekrarında Agathe ona, "Ziyaretlerim sizi utandırıyor mu acaba?" diye sormuştu.

Lindner de her defasında ciddiyetle, "Ya ağabeyiniz buna ne diyor?!" diye cevap veriyordu.

Agathe cana yakın, "Hiç bahsetmedim ki," diye karşılık verirdi. "Çünkü son tahlilde o da hoşlanmayabilir. Beni kuşkulandırdınız."

Gelgelelim, yardım isteyene el uzatmamak olmazdı.

Fakat ne zaman sözleşseler Agathe geç kalıyordu. Lindner, dakik olmamak, sözleşme ihlâli veya vicdan yoksunluğuyla aynı şeydir diye boşuna söylemişti. Sonra onu, "Bundan varılacak sonuç şudur ki siz sair zamanlarda da mahmur bir irade durumu içerisinde

bulunuyor, gücünüzü toplayıp kendinizi vakitlice kurtaracağınıza, rastgele ortaya çıkan fırsatlara hayalperestçe kapılıyorsunuz!" diye suçladı.

Agathe, "Keşke hayalperestçe olsaydı!" diye cevap verdi.

Lindner ise hararetli bir açıklamada bulundu: "Nefsine böylesine köle olmak insanın aklına daha neler getiriyor!"

Agathe'nin cevabı, "Muhtemeldir. Ben de endişeleniyorum," oldu.

"Acaba sizin iradeniz yok mu?!"

"Yok."

"Hayalperest ve disiplinsizsiniz!"

"Evet." Biraz bekledikten sonra gülümseyerek ekledi: "Ağabeyim benim bir insan fragmanı olduğumu söylüyor, hoş, değil mi? Gerçi ne anlama geldiği de belli değil ya. İnsanın bitmemiş şiirlerin olduğu yarım kalmış bir kitabı düşünesi geliyor."

Lindner isteksizce sustu.

Agathe, "Kocamsa tutmuş, patolojik bir vaka, bir nevropat veya benzeri bir şey olduğumu iddia ediyor kabaca," diye devam etti.

Lindner de bunun üzerine alay edercesine haykırdı: "Yok canım! Ahlâkî ödevlerin görünüşte tıbbî ödevlere irca edilebilmesi günümüz insanının nasıl da hoşuna gidiyor! Ama ben işinizi o kadar kolaylaştıramam."

Lindner, verdiği terbiyede ulaştığı tek başarıyı böylesi bir ziyaretin daima önceden belirlenip kararlaştırılan sonundan beş dakika önce, geç başlamış olmalarına bakmaksızın ve sohbet ne kadar hoşuna giderse gitsin susmaya başlayıp zamanının artık başka vazifelere ait olduğunu Agathe'ye sezdirme prensibine borçluydu. Agathe bu terbiyesizliği tebessümle karşılamakla kalmayıp minnettarca kabul de ediyordu. Çünkü sohbetin en azından tek tarafı, tam olarak metal bir çerçeveye alınmış, ünün geri kalanına da belirginliklerinden bir şeyler katan keskin tınılı bu dakikalarıydı. Ulrich'le yaptığı sonu gelmez sohbetlerden sonra bu, hani kendinizi zayıf hissetmeniz ve belinize sıkı sıkıya bir kemer dolanması gibi bir etki bırakıyordu.

Ama bunu bir defasında Lindner'e söyleyip bir güzellik yapmaya niyetlendiğinde Lindner, derhal bir çeyrek saatini ihmal etmiş, ertesi günse yaptığına fazlasıyla içerlemişti.

Hâl böyle olunca Agathe'ye katı bir öğretmen gibi davranıyordu.

Ama Agathe tuhaf bir öğrenciydi. Son zamanlarda kendi işlerini bile görememesine rağmen iyiliğini isteyen bu adam, Ulrich'le ilerleme kaydetme ümidini yitirecek olduğunda ona hâlâ güven, hatta teselli veriyordu. O zaman Lindner'i ziyarete gidiyordu, gidişinin sebebi onun sadece şu veya bu sathi sebeplerden ötürü Ulrich'in hasmı olması değildi, daha ziyade Ulrich'in adı bile geçse kapıldığı kıskançlığı açıkça ve elinde olmadan belli etmesiydi. Açıktı ki bu şahsî bir rekabet değildi, çünkü Agathe iki adamın birbirlerini pek tanımadıklarını biliyordu, rekabetleri daha ziyade entelektüeldi, türe mahsustu, bazı hayvan türlerinin daha ilk rastlayışlarında bile hemen tanıdıkları ve azıcık yaklaşmaları hâlinde heyecana düştükleri özel düşmanlarının olmasına benziyordu. Ve tuhaftır, Agathe, Lindner'i anlayabiliyordu, çünkü adına kıskançlık denebilecek bir his, Ulrich'e beslediği kendi duygularının arasında da bulunuyordu, bu bir adım-uyduramayıştı veya incitici bir yorulmaydı, belki de, basit ifadesiyle, ondaki erkeksi düşünce hevesine duyduğu kadınsı kıskançlıktı, bu kıskançlık da Lindner'in, Ulrich'in ağzından çıkmış olabilecek kimi görüşlerin aksini iddia etmesini içini ürperten bir hoşnutlukla dinlemekten keyif almasını sağlıyordu ki Lindner bunu her defasında özel bir zevkle yapıyordu. Ağabeyindense Lindner'i daha dişine göre bulduğunu hissedince bu işe daha tehlikesizce yanaşır oldu, çünkü Lindner ne kadar cengâverlik de yapsa, hatta onu ne kadar ürkütse, Agathe'nin içinde daima gizli bir güvensizlik işlemeye devam ediyor, bazen de kadınların başka hemcinslerinin gayretlerine duydukları türden bir hâl alıyordu.

Agathe, Lindner'in muhitinde bir anlığına bile yalnız kalsa, kalbi hâlâ küt küt atıyordu, sanki başını döndüren buharların yükselişine maruz kalıyordu. Hissettiği hoşnutsuzluk, beğenilme hevesi, bunun yalandan olması ihtimali, sürekli yabancılar arasında yetişip âdeta ruhu değişerek yabancı bir kadına dönüşen kaçırılmış bir kızın hikâyesini canlandırıyordu zihninde; bu, çocukluğuna

dek uzanan ve pek önemsememekle beraber hayatında baştan çıktığı anlarda ve o anların mazeretlerinde bazen bir rol oynamış hikâyelerden biriydi. Normalde kolaylıkla kusurlu bir ruh hâline yorulabilecek bu hikâyeler için Ulrich kendine has bir yorumda bulunmuştu, Agathe onun yorumuna ondan daha tutkulu inanıyordu. Çünkü Tanrı, zamanın enine ve boyuna nazaran bir tek bizim sürdürdüğümüz bu hayatı yaratmamıştır, bu hayat hiçbir surette hakiki olan değildir; Tanrı'nın, planlı olması umulan çok sayıdaki denemesinden biridir, Tanrı bu hayata ânın gözlerini kamaştırmadığı bizler için zaruret koymamıştır; işte Ulrich de Tanrı'dan böyle bahsederek, dünyanın kusurluluğunu, değişimindeki amaçsızlığı ve manasız gerçekliği, ipliğini pazara çıkardığı düz'eninin aslında Tanrı'nın asıl vizyonu olarak görünüşünü ve Tanrı'ya en ümit verici yaklaşımı göstererek Agathe'ye, şahsından emin olmayarak kendi yanında, gölgede kalıp planlar yapan başka birisi olmanın cazibesinin önemini bu manada anlamayı öğretmişti.

Böylelikle Agathe, Lindner'in ilahî muhtevalı resimler asılmış duvarlarını dikkatle seyrederken bile Ulrich'i yanında hissediyordu. Her bir duvarda Raffael, Murillo, Bernini gravürleri görüp Tizian'dan, hatta Gotik dönemden hiçbir şey bulamaması dikkatini çekti; oysa birçok tasvirde yağlı bir omlet gibi sonsuz miktarda şekeri içine emmiş o Barok üslubunun günümüzdeki taklitleri ağır basıyordu. Duvarlar boyunca sadece bu resimleri takip ederken yığın yığın kabarık kıyafetler, yukarı kaldırdıkları başlar, boş ve oval suratlar ile tatlı bir çıplaklığı olan bedenler korkutucu bir tesir uyandırıyordu. Agathe dedi ki: "Bunlarda o kadar çok ruh var ki muazzam bir ruhsuzlaşma etkisi bırakıyorlar. Hem bakınız: Başlarını yukarı kaldırma tarzları öyle bir gelenek olmuş ki bastırılamayan bütün o insanî canlılık daha az dikkat gösterilmiş detaylara sığınıp o detaylarda saklanmış. Sizce de bu etek kıvrımları, pabuçlar, bacakların konumları, kollar, elbiselerdeki büklümler ve kabarık kumaşlar başka yerden nasibini alamayan cinsellikle fazla fazla doldurulmamış mı? Evet, neredeyse fetişizmdir bu!"

İmdi, Agathe bu fazla doldurma tezâhürünü elbette biliyordu. Balkondan boşluğa doğru şu özlem dolu sarkış. Veya aslında tam

tersine, bu sonsuz yaklaşım. Bunları burada marazi bir garabet ile heyecan arasındaki sınırda korkarak görebiliyordunuz.

Lindner bundan bîhaberdi. Ama bu ithamdan korkuya kapılmıştı ve güzellikten ilkin küçümsemeyle söz etmeye çalıştı. Sanatçı maddî ve fizikî olanı kullanmalı, ona yapışmalıymış; bundan ortaya çıkan ancak düşük seviyeli bir sanat olurdu. Agathe onu gözünde büyütüyordu. Sanat gerçi insanın büyük tecrübelerine revaç verebilir ama tecrübe edilmelerini sağlayamazdı.

Agathe kızıp, öyleyse evinde bu tür resimlerden çok fazla bulunduğunu söyleyerek çıkıştı. Lindner'in vecizesine göre sanatçıdaki alçak insaniliğe bahşetmek zorunda olduğumuz özgürlükler galiba kendisi için de bir anlam ifade ediyordu. Agathe, "Değil mi?" diye sordu.

Lindner köşeye sıkışınca sanat görüşünü dile getirdi. Hakiki sanat maddeye ruh verilmesidir. O, çıplaklığı ancak ruhun maddeye üstünlüğü tasvirden belli olunca gösterebilirdi.

Agathe itiraz edip yanıldığını söyledi, çünkü konuşan, ruhun değil geleneğin üstünlüğüydü.

Beriki aniden patladı: Yoksa Agathe ressam ve heykeltıraşların çıplaklık kültünün, ciddi bir kimse için haklı gösterilebileceğini mi kast ediyordu? "Çıplak insan sahiden de bu kadar güzel bir şey mi ki?! Bu kadar görülmedik bir şey mi?! Ciddi ahlâk kavramları henüz (üzerlerine) hiç uygulanmıyor olsa da sanat insanlarının tutkunlukları gülünç değil mi?!"

Agathe: "Çıplak beden güzeldir!" Yüce Tanrım, sırf muhatabını hiddetlendirmek amacıyla söylediği bir yalandı bu. Agathe erkek vücudunun güzelliğine hiç dikkat etmemişti. Günümüzde kadınlar erkek vücuduna çokluk sadece başın konabileceği bir iskele olarak bakıyorlar. Erkekler güzellik hakkında biraz daha fazlasını düşünme âdetinde. Ama bir defa olsun müze ve sergilerimizin doldurulduğu bütün çıplak bedenleri tek bir alana götürmeli, sonra da birisi beyaz tırtıllar [?] karmaşasından gerçekten güzel olanları seçip ayıklamalı. O zaman derhal fark edilecektir ki çıplak vücut çoğunlukla sadece çıplaktır; onlarca yıl sakal bırakıp birden tıraş edilen bir surat gibi çıplak. Ama güzel midir? Gerçekten güzel biri

belirince dünyanın kalakalması güzelliği bir sır olarak gösterir; güzellik = aşk, aşk da bir esrar olduğundan bunun bütün hâlinde doğruluğu vardır. Keza insanın güzellik kavramını yitirmiş olmasının da öyle (sanat ticareti). Agathe öylece oturmakta, Ulrich'in ağzından konuşmaktadır.

Lindner ise derhal dolduruşa geldi. "Demek öyle!" diye haykırdı. "Tabiî, modern beden kültü muhayyileyi tek taraflı olarak hareketa geçirip, hayatın cevaplayamayacağı taleplerle galeyana getiriyor! Amerikalılardan bize bulaşan şu abartılı vücut bakımı alışkanlığı bile büyük tehlikedir!"

Agathe lakayt, "Hayal görüyorsunuz," dedi.

Bunun üzerine Lindner: "Hayata aidiyeti olmadan böyle şeylere selam durup iştirak eden çoğu saf kadın, bu yaptığıyla belki hem kendi hem de yakınlarının hayatını mahvedebilecek hayaletleri çağırdığını aklına getirmez!"

Agathe sert bir cevap verdi: "Ne yani, iki haftada bir mi yıkanacağız? Tırnaklarımızı dişlerimizle mi koparacağız? Yün fanila giyip soğuktan koruyan merhem mi kokacağız?!" Söyledikleri bu çevreye bir saldırıydı ama aynı zamanda hücreye tıkıldığını ve böylesi beylik lakırdılar hakkında tartışmak zorunda kalmakla gülünç biçimde cezalandırıldığını hissediyordu.

Konuşmaları sık sık, Lindner hararetlenip "çemkirsin" diye Agathe dalga geçerek onu kışkırtıyormuş gibi bir şekle bürünüyordu. Nitekim bu defaki cevabı da öyle oldu ve Lindner yine saldırıya geçti.

Gerçekten erkeksi bir ruh çok büyük bir çekinceyle sadece plastik sanatın değil bütün tiyatro sanatının da karşısında duracak ve tutarlı olarak hiçbir hissî hevesten vazgeçemeyecek kadar yumuşak kimselerin küçümseme ve alayına tahammül edecektir! diye bir iddiada bulunup roman sanatını da işin içine katarak çoğu romanın, yazarlarının hissî hürriyetsizliğini ve aşırı gerginliğini apaçık bir şekilde soluduğunu ve okurun alçak yönlerini uyaran taraflarının, her şeyi güzelleştirip maskelemelerine yarayan şairane bir illüzyon olduğunu belirtti.

Agathe'nin onu sanattan anlamazlıkla küçümseyeceğini farz eder gibiydi ve üstünlük kurma kaygısındaydı. "İnsanın," diye haykırdı, "haklarında söz sahibi olabilmek için her şeyi görmüş ve işitmiş olmasının gerektiği iddiası bir dogmadır! Ama başkalarını zevzeklensinler diye bırakıp kendi cahilliğinle gurur duymak ne kadar iyi bir şeydir! Kiri pası elektrik ışığında görmek kültürlü olmanın parçasıdır diye kimse kendini kandırmasın!"

Agathe ona cevap vermeden gülümseyerek baktı. Söyledikleri öylesine ümitsiz derecede anlaşılmazdı ki Agathe'nin gözleri yaşardı. Lindner bu ıslak ve alaylı bakışı şüpheyle karşıladı.

"Söylediklerimin hiçbiri tabiî ki hakiki büyük sanata yönelik değildir," diye meramını sınırlandırdı.

Agathe susmaya devam edince bir derece daha yumuşadı. "Faziletfüruşluk da değil," diye kendini savundu. "Nitekim faziletfüruşluk ancak bozuk bir muhayyilenin emaresidir. Ama çıplak güzellik, insanın derunundaki trajediyi, aynı zamanda da o trajediye kefaret olup onu halletmeye çalışan manevî kuvvetleri meydana çıkarır; hissettiklerimi anlıyor musunuz?" Agathe'nin karşısında durdu. Yine onun cazibesine kapılıyordu. Yüzüne baktı. "O sebepledir ki çıplaklığı ya örtmek veya insanın daha yüce özlemiyle öyle bir bağlamak lazımdır ki," diye devam etti, "esir edici ve heyecan verici değil sakinleştirici ve kurtarıcı bir etkisi olsun." Nitekim sanatın şahikalarında da, Partenon frizlerinin şekillerinde de, Raffael'in nurani figürlerinde de durum böyleydi. Michelangelo nurani bedenleri metafizik âlemle, Tizian ise arzuyu çehrelerdeki tabiî dürtüler âleminden kaynaklanmayan bir ifadeyle bağlıyordu.

Agathe karşısında duruyordu. "Bir dakika!" dedi. "Sakalınızda iplik var." Hemen elini uzattı, sakalından bir şey çıkarmış gibiydi; o tekrar yerine otururken Lindner iffetli bir ürperme belirtisiyle gayriihtiyari geri çekilirken, Agathe'nin bunu gerçekten mi yoksa mahsustan mı yaptığını idrak edemedi. Sakarlık edip kendini zapt edemeyişine çok sinirlendi ve sinirini kaba bir ses tonuyla gizlemeye çalıştı. Ağzına pek yakışmayan trajedi kelimesini geveleyip duruyordu. Çıplak güzelliğin insanın derunundaki trajediyi meydana çıkardığını söylemişti, sözünü trajedinin, kuvvetleri buna rağmen

tam bir ruhanileşmeye yetmeyen sanatta tekerrür ettiğini söylemekle tamamladı. Söylediği pek akla yatmıyorduysa da maksadı apaçık şuydu: İnsanın ruhu hislere değil hislerin muazzam ekosuna karşı bir korumaydı. Hatta hissilik muazzam gücünü, aldatıcılığının insan ruhunu fethedip doldurmasından elde ediyordu.

Agathe arsız bir aldırmazlıkla, "İtiraf mı bu?" diye sordu.

Lindner, "Niye itiraf olacakmış?" diye haykırıp ekledi: "Ne kibirli bir anlayışınız varmış! Sezar'a yaraşır bir cinnet! Madem öyle, hakkımdaki kanaatiniz nedir?!" Ama kaçıyor, sahayı terk ediyor ve Agathe'nin önünde resmen alandan çekiliyordu.

İnsan hiçbir şeyi başka birindeki manevî güvensizlik kadar çabuk tahmin edip kedinin sürünen bir böceğin üstüne atılması gibi üstüne çöreklenmez: Aslında Agathe'nin hem anlayış ve samimiyetle sözlerine aldırır görünüp hem de Lindner kendini bu iki taraflı histe emin sanırken onu soğukkanlılıkla şaşırtıp ürküterek adamın üstünde tatbik ettiği metot, hayranlık duyulan büyükler ile âşık küçükler arasındaki aşk ilişkileriyle beraber kız mektebinin keyfî tekniği ve ruhanî itaatkârlık oyunun ezelî ve aslî biçimiydi.

Bunun üzerine odanın köşesinden Lindner'in org tınılarını andıran ve suni olarak korkusuzluk ve derinlik verdiği sesi işitildi, yaptığı şu teklifle sanki saldırıda bulunan kendisiymiş gibi davranıyordu: "Gelin, bu konuda lafı eğip bükmeden konuşalım. Bütün üreme sürecinin salt tabiî bir tezahür olarak ne'kadar kifayetsiz ve tatmin edici olmaktan uzak bulunduğunu anlamaya çalışın. Analık bile böyledir! Onun fizyolojik mekanizması gerçekten bu kadar tarifsiz derecede harika ve mükemmel midir? O mekanizma ne korkutucu acılar getirir, ne manasız ve dayanılmaz bir tesadüftür! Öyleyse gelin, tabiatı ilahlaştırmayı hayatın nasıl olduğunu bilmeyenlere bırakıp gözlerimizi gerçekliğe açalım: Üreme sürecini asilleştiren ve duygusuz bir esaretin üstüne çıkaran tek şey onu sadakat ve sorumlulukla kutsayıp manevî ideallere tâbi kılmamızdır!"

Agathe düşünceliydi, susar gibiydi. Sonra amansızca sordu: "Bana neden üreme sürecinden bahsediyorsunuz?"

Lindner'in derin bir nefes alması gerekti: "Çünkü dostunuzum! Schopenhauer bize göstermiştir ki en şahsî tecrübe sayacağımız

şey en gayrişahsî heyecandır aslında. Fakat yüce duygular üreme dürtüsünün bu aldatışından müstesnadır; mesela sadakat, saf ve feragatkâr aşk, hayranlık ve ibadet..."

Agathe, "Neden?!" diye sordu. "İşinize gelen kimi duygular uhrevî kökenli, diğerleriyse tabiattan ibaret olacak, öyle mi!?"

Lindner tereddüt ediyor, mücadele veriyordu. Kısık ve boğuk bir sesle, "Bir daha evlenemem," dedi. "Bu, oğlum Peter'e borcumdur."

Agathe, "Sizden bunu talep eden kim? Sizi artık anlayamıyorum," diye cevabı yapıştırdı.

Lindner irkildi ve "Demek istediğim, mümkün olsa da evlenmezdim," diyerek kendini savundu. Sonra tekrar hızını aldı: "Üstelik erkek ile kadının arkadaşlığı bununla asla kıyas kabul etmeyecek bir zihniyet irtifaı ister. Prensiplerimi biliyorsunuz, öyleyse o prensipler gereği size ancak kardeşçe bir faydamın dokunmasını tercih edeceğimi, âdeta bizzat kadının içinde kadınının dengini uyandırmak, Havva'daki Meryem'i güçlendirmek istediğimi de anlamanız lazımdır!.." Maksatlarındaki katı çizgiyi takip etmek o kadar yorucuydu ki neredeyse kan ter içinde kalmıştı.

Agathe sessizce, "Demek bana bir tür ebedî dostluk teklif ediyorsunuz," dedi. "Çok naziksiniz. Herhâlde hediyenizin peşinen kabul edildiğini de biliyorsunuzdur."

Elini, böylesi bir âna yakışacak şekilde kavradı ve kucağında tuttuğu, yabancı birine ait bu deri parçasından biraz ürktü. Lindner de parmaklarını çekemiyordu, gerçi çekmesi gerekir gibi bir hisse kapılsa da orada bırakmakta da mahzur görmüyordu. Ulrich'in kararsızlığı bile bazen Agathe'yle oynamaya yönelik bu tabiî cazibeyi uyguluyor ama Agathe yaptığı işte kendini başarılı görse de çaresizliğe düşüyordu, çünkü cilve yapmak aşkla değil rüşvet, hile ve zorlamayla aynı kümeye aittir; Ulrich'i hatırlar gibi olunca, kendi içinde mantar tıpa hesabı bir aşağı bir yukarı oynayan bu narin insana, fena fikirlerle sarsılan ağlamaklı bir ruh hâliyle baktı.

Lindner sıkılgan, sıcak ve gülünç, "İnatçı ve ketum kalbinizi bana açmanızı isterim," dedi. "Beni bir erkek olarak görmeyin. Siz anne hasreti çekmişsiniz!"

Agathe, "Peki," diye cevap verdi. "Ama dayanabilecek misiniz? Acaba–" –elini çekti– "hırsızlık ettiğimi, ensest veya toplumdan tamamen dışlanmayı gerektirecek başka bir fiil işlediğimi söylesem de benimle arkadaşlığınızı devam ettirmeye hazırolur muydunuz?!"

Lindner kendini gülümsemeye zorladı. "Öne sürdükleriniz gerçekten de çetin şeyler, hatta böyle bir şakaya cüret etmek," diye çıkıştı, "kadınlığa asla yakışmaz. Yok canım! Böylesi anlarda bana neyi hatırlatıyorsunuz, biliyor musunuz? Büyüklerini sinirlendirmeyi amaçlayan bir çocuğu! Ama şimdi hiç sırası değil," diye de incinerek ekledi, çünkü sırası olmadığını şu an hatırlamıştı.

Fakat şunları söyleyen Agathe'nin sesinde sohbetlerini tâ temelinden ikiye ayıran bir şey peyda oldu: "Sizin Tanrı'ya inancınız var, söyleyin: Büyük bir günah karşısında ondan tavsiye bekleyip karar vermenize yardım etmesini istediğinizde ne surette cevap verir?!"

Lindner bu soruyu, kendisine haşmetmeabın evlilik hayatı sorulunca terbiyeli bir saray hizmetkârının sergileyeceği kuşkulu ve öfkeli sertlikle geri çevirdi.

Agathe: Tanrı, hem de Augustinus'un tanrısı, uçurum, suçla irtibatlandırarak. Söz gelimi gerçekten de alabildiğine Augustinus'çu bir tavırla: "Kendi kuvvetim neticesinde iyi olabilme ihtimali görmüyorum. Ne zaman iyilik, ne zaman kötülük ediyorum, anlamıyorum, ancak onun inayetidir beni çekip alacak olan..." Herhâlde kısa zaman önce bu konuda kaygılandığını farz etmektedir. Orası şimdilik muallaktadır.

Galiba Lindner onun sözlerindeki tutkunun bir parçasını hissetmişti ki cevabı mülayim bir günah çıkarma papazınınkine benzedi: "Ben sizin hayatınızı bilmiyorum, bana yalnızca birkaç imada bulundunuz. Ama kötü bir insanın yapacağına benzer davranışlar sergileyebilmenizi mümkün görüyorum. Size hayatı ciddiye almayı hiç öğretmemişler ve belki bu sebepten büyük kararlar verirken isabet kaydetmeyeceksiniz. İhtimal, kötülük yapma ve tüm sınırları aşma sebebiniz de karşınızdakinin hâli nice olur, umursamamanızdandır, umursamıyorsunuz, çünkü iyilik arzusu hissediyor ama iyilik için ne kadar bilgelik ve itaat gerekir, bilmiyorsunuz." Bunun üzerine elini tutup ricada bulundu: "Bana hakikati söyleyiniz."

Agathe soğukkanlılıkla ve üstüne basa basa, "Hakikat aşağı yukarı demin size söylediklerimdir," diye tekrar etti.

"Olmaz!"

"Olur." Bu basit olurda Lindner'e aniden elini çektiren bir şey vardı.

Agathe dedi ki: "Beni düzeltmek istemiyor muydunuz? Şayet ben doğrultmak istediğiniz yamuk bir altınsam, nihayetinde altınımdır, değil mi–? Ama cesaretinizi kaybediyorsunuz. Size benim şahsımla intikal eden (Tanrı'nın mı?) talep, eylemleri geleneksel olarak nur ve zulmet diye ikiye ayırmanızla çatışıyor. Size söylediğim şudur: Tanrı'yı insanî ahlâkla özdeşleştirmek küfürdür!"

Bunu haykırırken sesinde, en azından Lindner'e göre, bir trombon tınısı, tuhaf bir heyecan vardı; Agathe'nin vahşi ve körpe güzelliğini o da sezmeye başladı, daha ithamlarda bulunurken bile her seferinde zaten dile gelmez bir korku ve vesvesenin ızdırabını çekiyordu. Zira prensipleri, hani ya neredeydi prensipleri? Etrafında ama çok uzaktaydılar. En ortadaki boşluğunu göğsünün teşkil ettiği boş odada aşağılık ama yavru köpeklerle dolu bir sepet kadar da canlı bir şeyler kımıldanıyordu. Gerçi bu inatçı genç kadına faydası dokunsun diye onu can damarından yakalamak istiyor ama hedefi bir çiçeğin etli kısmından bir parçacığa benziyordu. Lindner dul kaldı kalalı derviş hayatı yaşıyor, prensip gereği fahişelerden ve hafifmeşrep kadınlardan sakınıyor ama lafı dolandırmadan söylemek gerekirse, Agathe'nin kurtuluşu için hırslandığı ölçüde, bu hırs içinde günün birinde uygunsuz bir heyecan hâlini tecrübe etmek zorunda kalacağı kaygısı o kadar haklı bir gerekçeye kavuşuyordu. O yüzden öfke ve sevgi anlarında çoğunlukla içinden hızla elliye kadar sayıyordu. Ama başarısı tuhaf bir başarı oluyor, sayı sayarak heyecanını, Agathe'nin saldırıya yeltendiği noktadan ne kadar savuşturursa bu heyecan bütün bedeninde o kadar yoğunlaşıyor, bedeni de bu arada manen ışıltılar saçıyor görünüyordu. Kelimelerin kifayetsiz kalacağı korkutucu bir belirginlikle bu hâl, delikanlılık çağında ilk ve son olarak duygunun gücü karşısında kendisini ikaz eden o korkunç ve heyecan verici tecrübeyi hatırlattı. Lindner o sıra şeytanın sinsiliğiyle Tanrı kılığına bürünmüş şeyin, tıpkı aydınlan-

macıların sığ görüşleriyle iddia ettikleri gibi, olgunluk yaşında âdi bir bedenî şehvet olarak ortaya çıktığını düşününce, kendine duyduğu acı verici küçümsemeyle cezalandırıldığını hissediyordu.

"Lütfen bu yalanla yanımdan ayrılmayın!" diye rica etti.

"Vasiyetname mi?" dedi Agathe. "Yalan değil. Bir vasiyetnamede sahtekârlık yaptım."

Lindner ani bir öfkeyle onu bir öğrenci gibi kolundan yakalayıp bağırdı: "Defol!"

Agathe, "Hayır," diye karşılık verdi. "Karşılıklı mücadelemizde gizli bir uzlaşı var, içimizdeki şeytanları kovacağız."

Lindner, "Siz kibirlinin, kendini beğenmişin tekisiniz!" diye haykırdı. "Ama bu hâlinizin arkasında ıztırap, hüsran ve aşağılanma saklı!" Ve neredeyse yine isabet kaydetmişti. Ama neredeyse, Agathe aniden bundan (ondan) yorulup onu öylece bıraktı.

İlave: Bölüm, içinde geniş bir ön hikâye barındırmasına rağmen zirvesi şurasıdır: "Ağabeyime âşığım!" Bundan sonra anlatılacakların ayrıntıya ihtiyacı olabilir: Söz gelimi: Lindner toplum ahlâkı nazarından yapılabilecek tüm ithamları sıralar, Agathe'nin cevapları ise şu itiraz etrafında döner: Siz erkek olarak bana kardeş sevgisi teklifinde bulunurken ben ağabeyimi erkek olarak niye sevemiyormuşum ki?

85

RÜYA

(TASLAK)

Ağabeyinin davranışı ile Lindner'in evine bulunduğu ziyaretin daha da körüklediği tedirginlik, Agathe'yi kendisinin bile anlayamadığı bir şiddette heyecana boğuyordu. Nasıl olduğunu da ne zaman olduğunu da bilmiyordu, ruhu aniden vücudunu terk etmiş, yabancısı olduğu dünyada merakla etrafına bakınıyordu.

Agathe rüya görüyordu.

Bedeni yatakta hareketsizce duruyor, sadece nefes alıyordu. Bedenine baktı, sunduğu manzaradan mermer gibi dümdüz bir haz aldı. Sonra odanın öbür yanlarında duran nesneleri seyretti, hepsini tanıyordu, bununla beraber normalde kendisine ait olan şeyler değillerdi. Çünkü nesneler de, aralarında durduğunu gördüğü bedeni gibi kendisinin dışındaydılar. Bu ona tatlı bir acı verdi!

Neden acı veriyordu? Muhtemelen ölüme benzer bir yanı olduğundandı; bir faaliyette bulunamıyor, kımıldayamıyor, dili koparılmış gibi olduğundan bu konuda bir şey de diyemiyordu. Ama büyük bir güç hissediyordu. Duyuları neye yönelse onu hemen kavrıyordu, çünkü her şey görülebiliyor ve ay, güneş ve yıldızların sudaki yansıması gibi ışıldıyordu. Agathe içinden, "Vücudumu bir

gülle yaralamışsınız," diyerek bedenine sığınmak için yönünü yatağına çevirdi.

O sıra bunun ağabeyinin bedeni olduğunu keşfetti. O da o yansımalı, muhteşem ışıkta mezardaymış gibi yatıyor, Agathe onu tam göremiyor ama içine her zamankinden çok daha fazla nüfuz edebiliyor, gecenin gizliliğinde onu eliyle yokluyordu. Böylelikle onu havaya kaldırdı; kollarına epey ağır gelmişti, yine de onu kavrayıp taşıyacak kuvveti vardı, ayrıca bu kucaklayışta fevkalade bir hoşluk da mevcuttu. Ağabeyinin vücudu ona o kadar sevgi ve şefkatle sokuluyordu ki Agathe onun içinde, o da Agathe'de sükûn buluyordu; içinde hiçbir şey, güzel arzular bile artık hareket etmiyordu. Bu sükûn içinde bir olup ayrı gayrıları kalmadığından, akılları neredeyse kaybolup gidecek, hafızalarında bir şey kalmayacak ve iradelerinde amel olacak kadar bile bir farkları kalmadığı için Agathe o sükûnun içinde gündoğumuna şahit oluyormuşçasına durup aynı manzarada tüm dünyevî ayrıntılarıyla âdeta batıyordu. Bu büyük bir zevkle, ağır ağır gerçekleşirken, dört bir yanını sarmış, koca bir kalabalık fark etti; anlaşıldığı kadarıyla kalabalık büyük bir korku içindeydi. Heyecanla sağa sola koşuşturuyorlar, ikaz edercesine ve isteksizce hareket ediyorlardı. Bunlar bir rüyaymış gibi yanı başında cereyan ediyor, ne var ki yüreğine işlemiyordu, tâ ki gürültü ve korku birdenbire duyularına zorla hücum edene dek. O an Agathe korktu, uyuyan bedenine döndü derhal fakat nasıl olup da her şeyin değiştiğini hiç anlamayıp bir süreliğine rüya görmeyi bıraktı.

– – – – – – – – –

Fakat bir zaman sonra her şey yeniden başladı. Fani bedenini yeniden terk etti ama bu kez ağabeyine hemen rastladı. Kendi bedeni yine yatakta çıplak yatıyordu, ikisi de onun bedenine baktılar, hatta şuursuzca geride bırakılmış bu vücudun edep yerini örten kıllar mermer bir mozole üstündeki küçük altunî bir ateş misali yanıyordu. Aralarında sen ve ben olmadığı için bu üçlük şaşırtıcı değildi. Ulrich yüzüne hiç bilmediği yumuşak bir ciddiyetle baktı. İkisi birlikte çevrelerine de bakındılar; içinde bulundukları yer kendi evleriydi ama Agathe bütün nesneleri iyice seçmesine rağmen biri sorsa, yaşananların hangi odada olup bittiğini söyleyemezdi, bu

da yine tuhaf bir hoşluktu, çünkü ne sağ vardı ne sol, ne erken ne geç, bir şeye beraberce baktıklarında içine ne katıldığına bağlı olarak daha altunî veya daha gümüşî görünen su ile şaraptaki gibi bir birleşiklik meydana geliyordu. "Sık sık bahsettiğimiz de işte bu, bütün hâlindeki aşk." Hiçbir şeyi kaçırmamak için dikkat kesilmişti. Bununla beraber olanların ne şekilde cereyan ettiği hep gözünden kaçıyordu. Derken ağabeyine döndü ama o da donuk ve mahcup bir gülümsemeyle önüne bakıyordu. O an Agathe bir yerlerden bir ses duydu, ses öyle ölçüsüz bir güzellikteydi ki dünyevî şeylere benzemesinin imkânı yoktu: "Ayakkabılar hariç, neyin var neyin yok, ateşe at. Hiçbir şeyin kalmayınca kefeni bile düşünmeyip kendini de çırılçıplak ateşe at!" Bu sesi dinler ve cümleyi bildiğini hatırlarken bir parıltı gözlerine hücum edip dışarı taştı, Ulrich'in esaslı, dünyevî belirliliğini de ondan koparıp alıyordu, bunlar olurken Agathe onda bir şeylerin eksildiği fikrine kapılmıyor, her azası o parıltıda, ağabeyinin özel şehvetine benzer büyük bir lütuf ve saadet buluyordu. Elinde olmadan ağabeyine doğru birkaç adım attı. Ağabeyi de öbür taraftan aynı şekilde karşısına çıktı.

Artık vücutları arasında bir tek dar bir uçurum vardı, Agathe bir şeyler yapılması gerektiğini hissediyordu. Rüyasının bu kısmında var gücüyle tekrar düşünmeye başladı. "Bir şeyleri seviyor, sevdiğini alıp tadını çıkarıyorsa," dedi içinden, "artık kendisi değildir, onun aşkı benim aşkımdır!" Bu cümleyi telaffuz edişinde kötürüm ve sakat bir taraf olduğuna dair bir hisse kapıldıysa da ne anlama geldiğini baştanbaşa anlıyor, anlayınca da cümle her şeyi açıklayıcı bir anlam kazanıyordu. Bunu kendine, "Rüyada," diye açıkladı, "düşünmeye gerek yoktur, rüyalarda her şey mümkündür!" Çünkü düşündüğü ne varsa sanki olduğunu görüyor veya daha ziyade, olan biten ve maddenin hazzından nasibini alan ne varsa, daha derinlere inmesi imkânsız bir düşünceye dönüşerek içine nüfuz eden zihin hazzından da nasibini alıyordu. Bu durum ona sanki Ulrich karşısında büyük bir üstünlük kazandırıyordu, çünkü Ulrich yine kımıldamadan, olduğu yerde naçar dikilirken deminkiyle aynı parıltı gözlerine hücum edip içini doldurmakla kalmıyor, parıltının nemli harareti birdenbire göğüslerinden kopup Agathe'nin karşısındaki her şeyi tarifsiz bir hissiyatla sarıyordu. Bu ateş ağabeyini

de yakalayıp onun içinde de yanmaya başladı, ne azalıyor ne çoğalıyordu. Agathe, "İşte, gördün mü!" diye düşündü. "Yapanlar hep yanlış yapmış! Köprüyü hep sert bir maddeden inşa ederek yalnızca bir yerinde birbirlerine kavuşurlar: Ama uçurumu her tarafından aşmak lazımdır!" Ağabeyini ellerinden tutmuş, kendine çekmek istiyordu: O çekerken çırılçıplak yanan ağabeyi aslen değişmeksizin bir çalılığa veya harika çiçeklerin olduğu bir duvara dönüşüp bu şekliyle gevşekçe yanına sokuldu. Agathe'nin zihnindeki bütün maksat ve düşünceler kayboldu, hazdan baygın, yatağında yatıyor, duvar içinden geçerken ince zarlı çiçeklerden oluşma büyük nehirleri aşmak zorunda olduğunu zannediyor ve büyüyü nihayete erdiremeden yürüyordu. Bir kimsenin nefes alabileceği bir ânı yakalaması misali, "Ben âşık olmuşum!" diye düşündü, bitmek nedir bilmeyen muazzam heyecanına dayanacak gücü kalmamıştı. Son dönüşümden beridir ağabeyini de görmez olmuş ama ağabeyi aslında ortadan kaybolmamıştı.

Derken onu aradığı sırada uyandıysa da mutluluğu gitgide çoğalacak bir şiddete ulaştığından bir kez daha rüyaya geri dönmek istediğini hissetti.

Yataktan çıkarken fikri allak bullak olmuştu: Kafasında uyanıklığın başlangıcı, vücudunun diğer her zerresindeyse, anlaşılan bir türlü son bulmak istemeyen yarım kalmış rüya vardı hâlâ.

86

ÇOK FAZLA TATLI VEYA ÜÇ KIZ KARDEŞ

(TASLAK VE ETÜT)

Gördüğü rüyadan beri Agathe'nin aklında çılgın bir teşebbüste bulunmak için ağabeyinin aklını çelme planı vardı. Fakat henüz kendi bile farkında değildi.

Ulrich sordu: "Benden istediğin nedir, elbiselerim, kitaplarım, evim, gelecek beklentilerim mi? Sana ne hediye edeyim? Neyim varsa senin olsun."

Agathe cevap verdi: "Benim için bir kolunu veya hiç olmazsa bir parmağını kes!"

Giriş katındaki yüksek, dar ve tepesi yuvarlak pencereleri, taze ve yumuşak kuşluk güneşini ağaç gölgelerine karıştırarak ışığı yansıtan zemine düşüren misafir odasındaydılar. İnsan şöyle bir ayaklarına doğru bakınca bu, sanki kahverengimsi bir camın içinden aydınlığı ve bulutlarıyla beraber rengi kaçmış göğü görüyorlarmışçasına bir intiba uyandırıyordu. İki kardeş kendilerini o kadar geri çekmişlerdi ki birinin ziyaretinden rahatsız olmaları gibi bir ihtimal yok dense yeriydi.

Ulrich, "Çok mütevazısın!" diye devam etti. "Hayatımı istesene! Sanırım onu senin için üzerimden sıyırıp atabilirdim. Ama sen parmak diyorsun? İtiraf etmeliyim, parmak dediğinin benim için hiç ehemmiyeti yoktur!"

Güldü. Kız kardeşi de güldü ama suratında, kendisinin ciddiye aldığı bir şey hakkında şaka yapan biriyle karşı karşıya kalmışçasına bir ifade vardı.

Bunun üzerine Ulrich taarruza geçti: "İnsan sevdi mi hediye eder, hiçbir şeyi kendine ayırmaz, hiçbir şeye tek başına sahip olmak istemez: Sen neden Lindner'e tek başına sahip olmak istiyorsun?" diye sordu.

Agathe, "Ona sahip olduğum falan yok!" diye cevap verdi.

"Ona karşı gizli duyguların, hakkında gizli düşüncelerin var. Bir yanılgın da mevcut!"

Agathe meydan okuyarak, "Peki, neden kolunu kesmiyorsun?!" diye sordu.

Ulrich, "Keseceğiz," cevabını verdi. "Ama şu an merak ettiğim, gerçekten de bütün bencilliklerden vazgeçip başkaları da aynını yapınca bundan ortaya çıkan hayatın nasıl olacağıdır? Herkesin herkesle ortak yanı kendisi olsa; sadece yemek yediği çanak ve yattığı döşek değil gerçekten de bizzat kendisi olsa ve böylelikle herkes komşusunu kendi gibi sevse ve kimsenin nefsine en yakını nefsi olmasa."

Agathe dedi ki: "Bir şekilde mümkün olmalı."

Ulrich, "Sevgilini başka bir kadınla paylaştığını hayal edebiliyor musun?" diye sordu.

Agathe, "Edebilirim," diye iddia etti. "Gayet güzel edebilirim! Tek hayal edemediğim, o kadın olur."

Ulrich güldü.

Agathe bunun üzerine reddedercesine bir el hareketi yaptı. "Bende kadınlara karşı özel ve şahsî bir tiksinti var," dedi.

"İşte! Buyur! Ben de erkekleri sevmem!"

Agathe alay etmesine biraz alınmıştı, çünkü haksız olmadığını hissediyordu, söylemeye niyetlendiğini söylemekten vazgeçti.

Ulrich onu neşelendirmek için, meydana gelen boşluğa doğru, geçenlerde tıraş olurken dikkati dağılınca hayalinde gördüğü bir

şeyleri anlatmaya başladı: "Bilirsin, eski devirlerde," dedi, "asilzade hanımlar hoşlarına giden bir köle gördüklerinde onunla canlarının istediğini yapabiliyorlar, yaparken de zürriyetinin asaletini tehlikeye atmamak için köleyi iğdiş ettirebiliyorlardı."

Agathe bilmiyordu ama belli etmedi. Buna mukabil bir yerlerde şöyle bir şey okuduğunu hatırlıyordu: Bilmem hangi iptidai kavimde her kadın, kocasının erkek kardeşleriyle de evli sayılıyordu ve onlara karşı her türlü hizmete mecburdu; Agathe ne zaman böyle köleliği andırır bir aşağılamayı tasavvur etse hepten hoşlanmadığı söylenemeyecek isteksiz bir ürpertiyle kasılıyordu. Ama ağabeyine bunu da belli etmedi.

Bu arada Ulrich, "Böyle şeyler sık sık mı yoksa sadece istisnai hâllerde mi olurdu, bilmem, zaten önemi de yok," diye devam etmişti, "çünkü itiraf etmeliyim ki benim tek düşündüğüm, kölenin hâli olmuştur. Daha doğrusu, onun hasta yatağından ilk kez çıkıp tekrar etrafta dolandığı an olmuştur. Olayların başında donup kalan isyan ve savunma iradesi, tabiî ki ilkin tekrar harekete geçecek, eriyecektir. Ama sonra artık iş işten geçtiğini fark edecektir. Öfkesi depreşecektir ama o an peş peşe; çektiği acının hatırası, sadece bilinçten mahrum edilmiş bir kaygının korkakça uyanışı ve son olarak da geri dönülmesi imkânsız bir alçalma anlamına gelen o mahviyet gelir ve nasıl orasına müdahale edilirken köleyi bastırmışlarsa bu duygular da öfkeyi öyle bastırır." Ulrich bu tuhaf anlatımı yarıda kesip söyleyecek söz aradı, göz kapakları, düşündürücüdür, iyice kısılmıştı. "Artık şüphesiz ki bir tek bedenen erkeklik edebilir," diye devam etti, "ama tuhaf bir utanç, bunu yapmasını engelleyecektir, çünkü her noktayı kuşatıcı bir tarzda bunun amaçsız olduğunu idrak etmek zorundadır, artık erkek değildir, varlığı bir hizmetçi kızın varlığına, bir havlunun, bir mendilin, bir çanağın, incelik olmaksızın hizmet edemeyecek şu veya bu mahlûkun varlığına alçaltılmıştır. Sonra, ilk kez tekrar eziyetçisinin karşısına çağırılıp o kadının niyetini gözlerinden okuduğu ânı görmek isterdim..."

Agathe alaycı bir kahkaha kopardı. "Ne tuhaf şeyler düşünmüşsün, Ulo! Hele de senin şu kölenin, erkekliğinden edilmeden önce, ne bileyim, kasap veya yakışıklı bir uşak olduğunu düşününce?.."

Ulrich de masum masum güldü. "O zaman onun ruhanî uyanışını tasvir tarzımı galiba ben de tedirgin edici biçimde gülünç bulurdum," diye itiraf etti. Bu yakışıksız hissî hikâyeye son verilmesine kendi de mutlu olmuştu. Zira aklına herhâlde ansızın, hikâyeyle alâkasız, farklı şeyler gelmiş olmalıydı; sanki kendilerine tapanları yiyen mitolojik ilahelerden veya Siyam ikizlerinden tutun da mazoşizme veya hadım etme kompleksine varan birtakım hadiseler tırnaklarıyla çağdaş ruhiyatın şüphe uyandırıcı klavyesinin üzerinde gezinmişti! Gülmeyi bırakır bırakmaz öfkeli bir yüz ifadesi takındı.

Agathe elini onun koluna koydu. Kurşunî gözlerinde gizli bir heyecanın minicik gölgeleri seğiriyordu. "Peki, bana bunları niye anlattın?" diye sordu.

Ulrich, "Bilmem," dedi.

Beriki, "Sanırım beni düşünüyordun," diye iddia etti.

Ulrich, "Saçmalık!" diye itiraz ederek bir süre sonra, "Biliyor musun, bugün Hagauer'den bir mektup daha geldi?" dedi, sorusuyla sanki yeni bir bahis açıyordu.

Hagauer'in daha önce gelen mektuplarından her biri, bir öncekinden daha tehditkâr bir hâl alıyordu. Ulrich, "Şu şartlar altında nasıl olup da trene atlayıp zorla da olsa bir açıklama duymak için buraya gelmiyor, anlamıyorum," diye devam etti.

Agathe, "Fırsat bulamayacaktır," dedi.

Öyle de oldu. Hagauer başlarda birkaç kez buna niyetlenmiş ama her defasında bir işi çıkmış, sonra da yalnızlığa nispeten alışmıştı. Bir müddet kadınsız yaşamak ona iyi gelmiş gibiydi: Erkek ne çok mutlu olmalı, ne fazla rahat etmeliydi – bu daha kahramanca bir hayat görüşüdür. Nitekim Hagauer talihsizliğine doğru azimle ilerliyor ve yalnızca zamanın değil zaman eksikliğinin de acıların ilacı olabildiğini idrak etmenin tatminini yaşıyordu. Fakat bu, elbette ki Agathe'nin geri dönmesini talep etmekteki ısrarını engellemiyor, hatta kendini düzenle alâkalı bu meseleye, hissiyatının çocuklarını yatağa yatırmış bir adamın telaşsız zihniyle vakfediyordu. Muntazaman sakladığı evraka bir kez daha dikkatle göz gezdirdi, müteveffa kayınpederinin bütün şahsî yazışmalarını her akşam baştan

aşağı okudu ama yazıların hiçbirinde kendisine sunulan en ufak bir sürpriz bulamadı. Daima örnek biri olarak saygı duyduğu bir adamın son anda fikrini değiştirmiş olabileceği veya onca yıl vasiyetini ihmal edip değişen şartlara uydurmamış olması Hagauer'e, mektuplaşmalarını ve diğer yazılı işlerini bir düzen içerisinde tuttuğu bağları ne kadar sık sökerse, o kadar ihtimaldışı görünüyordu. En nihayetinde ortada duran sonucun nasıl meydana geldiğine kafa yormaktan kaçındı ve işin içinde bir yanılgı, baştan savma bir durum, taksirli veya taksirsiz bir ihmalkârlık, bir avukat marifeti olması gerektiğine dair aklında hiç şüphe kalmadı. Bununla vakit kaybetmeksizin ruh sağlığını korumasına izin veren bu anlayış içinde kesin liste ve belgeler talep etmekle, istedikleri gelmeyince de bir avukata danışmakla yetindi, çünkü düzen sevdalısı birisi olarak anladığı kadarıyla, inatçı gayretlerinden ötürü Agathe ile Ulrich'in de aynını yapmış olacaklarını farz ediyordu ve onlardan geri kalamazdı. Bunun üzerine mektup yazma işini avukat devraldı ve izahat talebini yineleyip, o talebe Agathe'nin dönmesi isteğini de ekledi, Hagauer bunu, kısmen karısının davranışını ağabeyinin etkisine bağladığından, kısmen de ilkin "art niyetle terk etme" olgusunun kesinliğine dayanmak bu belirsiz, belki de kasvetli meselenin tabiatında varmış gibi göründüğünden yapmıştı; işin öbür tarafı kadere ve ortaya çıkacak saldırı noktalarını titizlikle değerlendirmeye kalmıştı.

Ondan sonrasında Ulrich, rakip mektupları tekrar okudu ve hiçbirini yakmadı. Ama o gün bugündür kendilerinin de hukuk mücadelesi yoluna bakmalarının ertelenecek tarafının kalmadığını kız kardeşine ne kadar söylese de muhatabı hiç kulak asmadı, hatta Ulrich'in anlattıklarını dinleyesi bile yoktu, Ulrich de sonuç itibariyle bu adımı onsuz atmak zorunda kaldı, tâ ki avukatı, Agathe'yi bizzat dinleyip ondan tam yetki almak zorunda olduğunda ısrar edene kadar. Şu an Ulrich'in anlattığı da işte bu meseleydi, her şeyi birden anlatmış, başta ihtiyatla "Hagauer'den mektup" demekle yetindiği şeyin aslında pek nahoş bir hukukî evrak olduğunu eklemişti. "Dikkati ve çekimserliği elden bırakmadan avukatımıza vasiyetnamenin başından geçen tehlikeli hadiseleri anlatmamızın da vakti galiba kaçınılmaz ve ani olarak geldi," diye sözünü tamamladı.

Agathe sessizce, "Bunu ben istemedim!.." cevabını vermeden önce ona içten içe körelmiş bir bakışla uzun uzun ve kararsızca baktı.

Ulrich kollarıyla özür dilercesine bir hareket yapıp gülümsedi. İyilik ateşinde, kundaklama olmadan da yaşanırdı, Agathe'nin babasının vasiyetnamesinde yaptığı suç nitelikli müdahale de çoktan fuzuli olmuştu: Gelgelelim bir kez yapılmıştı ve yaptıkları açığa çıkmadan da olanların değişmesinin imkânı yoktu. Ulrich kız kardeşinin cevabındaki savunma ve yılgınlık bağlantısını anlıyordu. Agathe bu arada ayağa kalkmış, odadaki eşyaların arasında hiç konuşmadan bir o yana bir bu yana gitmişti; sonra uzakça bir yere oturup ağabeyine suskun suskun bakmaya devam etti. Ulrich kendisini alevlerin sivri uçlarından oluşma bir dinlenme minderine benzeyen suskunluğa çekmek istediğini biliyor, tatlı bir şehadet arzusu kalbinin iadesini istiyordu.

Dile getirilebileceklerin oluşturduğu daire müzik veya şiirdekine, bir hasta döşeğinin başucundakine veya kilisedekine benzer bir tuhaflıkla daraltılmış, münasebetlerinde de yerli ve yersiz sohbetler arasında bir fark belirmişti. Ama bu, bir resmiyet veya yüce bir beklenti sayesinde olmamıştı, kaynağı şahsiliğin dışındaymış gibi görünüyordu. İkisi de tereddüt ettiler. Bir sonraki sözleri ne olacak, ne yapacaklardı? Şüphe, telaffuz edilmemiş tüm sözlerin esir tutulduğu bir ağa benziyordu: Örgüsü gerçi büküle büküle açılıyordu ama iki kardeş açıklardan içeri giremiyorlardı; bu söz kıtlığında bakış ve hareketler her zamankinden uzağa erişir, konturlar, renkler ve alanlar durdurulamaz bir ağırlığa sahip oluyor gibiydiler: Dünyanın tertibinde normalde yer alan ve duyuların derinliğine sınır koyan gizli bir engel, zayıflamış veya bir süreliğine ortadan kalkmıştı. Derken önüne geçilemeyecek bir biçimde öyle bir an geldi ki içinde bulundukları ev, ancak kendi kendisini yansıtan engin bir ıssızlığa doğru kayan bir gemiye benzedi: Kıyıların gürültüleri gitgide zayıflar ve en sonunda hareket namına ne varsa kaybolur; sonra her nesne tamamen sessizleşip insana hitap ettiği işitilmez sesi yitirir; kelimeler daha düşünülmeden, hasta kuşlar misali yükseklerden yere düşüp kaybolur; hayatın artık önemli olduğu kadar

anlamsız da olan küçük, çevik kararları ortaya çıkaracak kadar bile kuvveti kalmaz, ayağa kalkamaz, şapkasını alamaz, kapıyı açamaz veya bir şey söyleyemez. Hâl böyleyken ev ile cadde arasında aniden bir hiçlik peyda oldu, içinden ne Agathe geçebiliyordu ne Ulrich ama odanın içindeki mekân, yontula yontula, göz doğrudan idrak edemese de en yüce kusursuzluğa ulaşmış her şey kadar keskin ve kırılgan olan en yüce parlaklığa büründü. Bu, duyguların yüceliğinde aşağı ile yukarıyı şaşıran âşıkların korkusuydu. Bakıştıklarında tatlı bir azap içinde gözleri, gördükleri manzarayı bırakamayıp çiçekten bir duvarın içindeymişçesine, zemine çarpmadan dibe gidiyordu. Agathe birdenbire, "Artık, saatler ne yapsın?" diye söze girip Ulrich'in saatinin küçük ve şapşal saniyesinin o dar daire boyunca titizlikle ilerleyişinden dem vurdu; saat, aklın son tahlisiye istasyonu orasıymış gibi kaburga kıvrımının altındaki cepte duruyor, Agathe saati oradan almak için yanıp tutuşuyordu. Bakışları ağabeyininkilerden ayrıldı, bu çekilme ne acı vericiydi! İkisi de ağır bir saadet veya baygınlık dağının baskısı altındaki bu müşterek suskunluğun, gülünçlüğe teğet geçtiğini hissediyordu.

Söylemeyi peşinen düşünmüş olmamakla beraber Ulrich aniden şöyle dedi: "Polonius'un kâh gemi kâh deve olarak görünen bulutu, uysal bir saraylının zaafı değildir, bütünüyle Tanrı'nın bizi yaratma tarzını niteler!"

Ne kastettiğini Agathe'nin anlamasına imkân yoktu, zaten şiirin maksadı daima anlaşılır mıydı? Şiir hoşa giderse dudaklar aralanıp gülümsenirdi, nitekim Agathe de gülümsedi. Kıvrık dudaklarıyla güzel görünüyordu, Ulrich ise bu arada vakit kazanıp suskunluğu bölmeden önce neyi düşündüğünü peyderpey hatırladı. Elbette çok şey düşünmüştü. Mesela Agathe'nin gözlük taktığını tasavvur etmişti. O zamanlar gözlüklü bir kadın henüz komik sayılıyor ve gerçekten gülünç veya acınası görünüyordu ama kadının gözlükle, bugün de olduğu gibi, girişken, hatta âdeta geç göründüğü zamanların da temelleri atılmaktaydı. Bunun altında yatan sebep, bilincin iyice avucuna aldığı, değişen ama şu veya bu bağlantıyla daima var olan alışkanlıklarıdır ki bunlar, daha bilince ulaşmadan bütün algıların içinden geçen kalıpları da oluştururlar, böylelikle bir anlamda

kişinin tecrübe ettiğini sandığı ne varsa tecrübe ettiği şeyin sebebi olmaktadır. Bunun ne kadar ötelere uzandığı ve güzel ile çirkinden, birinin sabah bulutu diğerinin bir deve olmasının henüz tabiî göründüğü iyi ile kötüden tutun da objektif bir tarafları olan acı ve tatlı veya hoş ve pis kokuluya, oradan da, algısı zihnin peşin hükümlerinden tamamen, hakikatteyse ancak büyük ölçüde bağımsız bulunan şeylerin kendisine varana dek uzandığını tasavvur edene ender rastlanır. Hakikatte dış dünyanın iç dünyayla ilişkisi, müsait bir maddenin üzerine kendi suretini basıveren bir damganın değil bir damga kalıbının ilişkisidir, baskı esnasında o kendini deforme eder, dolayısıyla da yaptığı çizim, belli bir insicamı kaybetmeksizin değişip tuhaf bir çeşitlilik arz eden resimlere dönüşebilir. Yani Ulrich'in de Agathe'yi karşısında gözlükle gördüğünü düşünebildiği zaman, onun Lindner'i veya Hagauer'i sevdiğini, "kız kardeşi" veya "ikizi gibi yarı yarıya kendisine yapışık bir varlık" olduğunu da düşünebiliyordu Agathe, üstelik hiçbir düşüncesinde, karşısında oturan başka bir Agathe değil başka bir oturuş, onu sarmalayan başka bir dünya oluyordu, tıpkı tarifi imkânsız bir ışığa dalan şeffaf bir küre gibi. Birbirlerinde aradıkları ve bir insanın başka birinde arayabileceği dayanağın en derin manası buymuş gibi geldi ikisine de. Zira onlar, etraflarını sıkı sıkıya saran çemberden el ele tutup çıkan ve başka bir çemberi de benimsemeyen iki insandılar. Bu tecellide öyle bir şey vardı ki sıradan bir birliktelik kavramı tanımına sokulması mümkün değildi...

– – – – – – – – –

Kardeş kelimesini nüfus kütüğündeki değil bir şiirdeki manasıyla alırsanız, niyetleri kardeş gibi yaşamaktı; onlar ne erkek ve kız kardeş, ne karı kocaydılar; arzuları, içinde bir ateşin yandığı beyaz bir sise benziyordu. Ama bazen, görünüşlerinde tutunacak bir dal bulmak için bu kadarı yetiyordu. Bunun sonucu, görünüşün anlamsızca güçlenmesiydi. Böylesi anlar amaçsız ve sınırsız bir şefkat barındırıyordu. O şefkatin adı da onlara bir yardımı da yoktu. Birinin hatırına bir şeyler yapmak, yapmak eylemi içinde dünyayla bin tane bağ, birini sevindirmekse, bizi başkalarıyla bağlayan tüm mülahazaları ihtiva eder. Oysa tutku bütün müdahalelerden azade,

kendisi için yeteri kadarını yapamayan bir duygudur. Aynı zamanda da kişideki bilinçsizlik hissi, o bilinçsizlikten yayılan ve tüm dünyayı saran bir hareket duygusudur.

Ayrıca Agathe'nin, ağabeyinin yanındayken tutkunun acı-tatlı aromasını tattığı inkâr edilmemelidir. Günümüzde tutku ile fenalık sık sık birbirine karıştırılıyor. Sigara içmek, kokain ve çokça takdir gören ve tekrar eden cima ihtiyacı da, Tanrı biliyor ya, tutku falan değildir. Agathe bunun farkındaydı, tutkunun ikamesini bilir, tutkuyu ilk anda ateşin yalnız benliği değil dünyayı da sarmasından tanırdı; bu hâl, her şeyin, bir alevin ucunda bulunan havanın ardında olmasına benzer. Yaşadığı, mutluluk olduğu kadar mahvoluş hissi anlamına da gelmesine rağmen bunu tekrar tecrübe ettiği için Yaradan'a diz çöküp şükredebilirdi.

Ulrich sık sık bir kelimenin, bir şakanın mücadelesini veriyordu; neyden bahsedildiğinin önemi yoktu, hayatta kendini yuvasında hisseden, hayata yerleşme hakkı olan lakayt ve gerçek bir şey olsun, yeterdi. Ruhları gerçekliğin insicamına geri gönderen bir şey. Aynı şekilde bir avukattan da bahsetmek mümkündü, herhangi zekice bir gözlemden de. Âna yapılan bir ihanet olsun, yeterdi; o zaman söz sessizliğe düşer, bir an sonrasındaysa suya zehir atılınca öbek öbek su yüzüne vuran ölü balıklar misali dört bir yanda söz cesetleri belirir!

Ulrich, "Ama bizim dünyada bir görevimiz ve işimiz var!" diye kendini savununca, Agathe şöyle cevap verdi: "Benim yok, sen de seninkini kesin vehmediyorsundur. Ne yapmamız gerektiğini aşağı yukarı biliyoruz: Beraber olmalıyız! Dünyada ileri götürülen ne vardır ki zaten?!"

Ulrich katılmıyordu, benliğini zincire vuran şeyin imkânsızlığına ironiyle ikna etmeye çalıştı onu. "Avareliğin bir miktar tatmin edici tek bir açıklaması vardır: Tanrı'da sükûn ve son bulmak. Tanrı yerine başka bir kelime de kullanılabilir: İlk birlik, varlık, mutlak olan... bir düzine kelime var, hepsi şuursuzca edilen laflar. İnsanlığın tatlı bitişinden duyulan korkunun karşısına hepsi şu taahhü-

dü koyuyor: İnsanlıktan öte bir şeyin yanına düşeceksin. İşin geri kalan kısmını da felsefî peşin hükümler hallediyor." Agathe cevap verdi: "Felsefeden hiç anlamam. Ama bırakalım yemek yemeyi! Ne olur, deneyelim mi?" Ulrich bu teklifteki açıkgöz çocuklukta ince, siyah bir çizgi olduğunu fark etti.

"Ne olurmuş!?" Tafsilatlı bir cevap verdi: "Önce açlık, sonra bitkinlik, sonra yine açlık, delice yemek yeme hayalleri, sonunda da ya yemek ya ölmek!"

"Denemeden bilemezsin!"

"Ah, Agathe, bin defa denenip tecrübe edilmiş zaten!"

"Profesörlerce (!) veya işe yaramaz spekülatörlerce. Biliyor musun, ölmek hiç de dedikleri gibi kaçınılmaz değil. Ben bir defasında öleyazdım, farklıydı."

Ulrich omuz silkti. Bir hamlede tüm kayıp yılların ötesine geçmek veya tekrar başarısızlık olursa son vermeyi istemek hislerinin birbirlerine ne kadar yakın durduklarına dair Agathe'nin de bir fikri yoktu. Ulrich gibi dünyayı olduğundan daha iyi yapma ihtiyacını hiç tanımamıştı; Ulrich daima ayakta dikilirken o bir yerlerde yatmaktan hoşlanıyordu: Aralarındaki bu fark daha çocukken bile mevcuttu ve ölene kadar da öyle kaldı. Ulrich'in o farktan korkusu onu bütün çabalara konmuş son ödül olan bir ayıp olarak görmesinden aşağı kalmıyordu. Agathe her genç ve sağlıklı insan gibi, dayanılmaz ve anlaşılmaz biçimiyle ölümü ne zaman tasavvur etse ondan korkmuştu: Şu an varsın ama bir gün artık olmayacaksın! Aynı zamanda da; en küçük zaman aralığına bile yerleştirilebilen o tedricî kopuşla, bütün yavaşlığa rağmen delicesine bir hızla hayattan o yüz çevirişle, hayattan bezmeyle, hayata lakayt kalışla ve duyuları bulanmadan vücut, bir hastalıktan ötürü epey fenalaşınca zuhur etmeye başlayan yokluğa sokulma çabasıyla daha ilk gençlik zamanlarındayken tanışmıştı. Ölüme güveni vardı. Ölüm belki o kadar da kötü değildir, diye düşünüyordu. Ne yaparsan yap, son bulmak da nihayetinde daima tabiî ve hoş bir şeydir. Ama çürüme ve tüyler ürperten öbür şeyler yok mu; Yüce Tanrı'm, insan, hiç alâkası olmamasına rağmen başına türlü türlü şeyler gelmesine alışkın değil midir?! Bahsi, "Biliyor musun, Ulrich," diye kapattı, "sen

şöylesin: Eline yaprak ve dal verdiler mi, hepsini birbirine ulayıp ağaç yapıyorsun; bense bir kez olsun denemek istiyorum, mesela yaprakları kendimize diksek ne olur?"

Fakat beraber olmaktan başka yapacakları bir şey olmadığını Ulrich de hissediyordu. Agathe odadan odaya, "Işığı açık bırak!" diye bağırınca –Ulrich'in çıkarken Agathe'nin bir daha döneceği odayı karanlığa gömmesinden önce hızla gelen bir bağırıştı bu– şöyle düşünüyordu: "Aceleyle yapılmış bir rica, e, ne olmuş? Ah, ne olacak? Buda'nın yetişmek için tramvayın peşinden koşmasından aşağı kalır yanı yok! İmkânsız bir yürüme tarzı. Saçmalığın daniskası." Yine de, Agathe'nin sesi ne güzeldi! Bu kısa ricada nasıl bir güven, bir insanın başka birine böyle bir şey için, yanlış anlaşılmaksızın seslenebilmesinde nasıl bir mutluluk vardı. Elbette böylesi bir an esrarengiz çiçeklerin ortasındaki dünyevî bir iplik parçasına benzerdi ama aynı zamanda insanın verecek başka şeyi olmadı mı, sevgilisinin boynuna doladığı pamuk ipliği kadar da dokunaklıydı. Sonrasında sokağa çıkıp yan yana yürürlerken birbirlerini pek göremeyip yalnızca istemeden temas etmenin narin gücünü hissettiklerinde, geniş bir mekânda bulunan bir nesne misali birbirlerine ait oluyorlardı.

Böylesi tecrübelerin tabiatıdır, insanı anlatmaya zorlarlar. Minnacık bir olay yığınında öne çıkmak adına yol açmak zorunda kalan sayısız manevî hadiseler barındırırlar. – – – İnsanın gençlikte manevî etkileri karşılarken yaşadığı o tuhaf sürece benzetilebilirler; insan gençlikte de önüne gelen her hakikati değil aslında ancak kendi içinden bir şeylere karşılık gelen bir hakikati, yani bir anlamda daha onunla tanıştığınız anda çoktan tanıdığınız hissine kapılacağınız bir hakikati benimser. O çağda bize mukadder olan hakikatler de olmayanlar da vardır; bildikleriniz bugün doğru, yarın yanlıştırlar; düşünceler bir parıldar bir sönerler – sebebi ise fikrimizi değiştirmemiz değil düşüncelerimizle ömrümüz boyunca alâkamız olacağı, aynı görünmez kaynaklardan beslenerek onlarla yatıp kalkacağımız içindir. Şayet düşündüğümüz anda yükseldiğimizi hissediyorsak hakiki, düştüğümüzü hissediyorsak sahtedirler. İçimizde ve dış dünyada dile gelmez bir şey vardır, bu sırada artar veya azalır. Sonraki yıllarda durum değişir, duyguların

depolanmasında daha az değişim olur, akıl ise hiçbir duygunun etkisinde kalmadığımız zaman bildiğimiz o olağanüstü hareketli, sağlam, kırılmaz alete dönüşür. O an dünya çoktan bölünmüştür; bir tarafta eşyanın ve eşyaya dair güvenilir duyumsamaların, hükümlerin, diğer bir deyişle, takdir gören duyguların veya iradelerin dünyası; öbür tarafta sübjektifliğin, yani keyfiliğin, inancın, zevkin, sezginin, peşin hükümlerin ve istediği şekilde ilişki kurmanın kişiye kamu nezdinde değeri olmayan bir tür hususî hak tanıdığı bütün o güvensizliklerin dünyası vardır. Bu olduğunda artık şahsın girişkenliği her şeyi veya hiçbir şeyi keşfetmemiş ve benimsememiş olabilir, edinilen izlenimin harareti içinde yanıp kül olmuş ruhta duvarların genişleyip hareket etmeye devam edişine nadiren rastlanır.

Fakat bu davranış, dünyada gerçekten de uyandırdığı zan kadar güvende hissetmenize izin verir mi kendinizi? Sapasağlam bütün dünya; duyumsama, ev, manzara ve amellerimizin hepsiyle beraber sayısız küçük bulutçuğun üstünde gezinmez mi? Her algının altında müzik vardır, şiir vardır, duygu vardır. Ama zincirlenmiştir, değiştirilemez bir hâle getirilmiştir, kapatılmıştır, çünkü biz eşyayı hakikatiyle, yani duygu olmadan almak isteriz ki onlar bize uyacağına biz onlara uyalım fakat bu da, bilindiği üzere aşağı yukarı şu anlama gelir: Bizden önceki bin yıllarda olduğu gibi uçmanın yalnızca hayalini kuracak yerde biz sonunda, apansızın ve gerçekten uçmayı öğrenmişizdir. Eşyaya zincirlenmiş bu duyguya şahsî cihette denk düşen, bütün tutkuları, artık hiç algılanamayacak bir duruma geri yollamış olan objektiflik ruhudur, öyle bir geri yollamıştır ki her insanda o ruhun değeri, faydası ve önemine dair uykuda bekleyen ve ellenmemesi gereken bir duygu bulunur, işte söz konusu bu duygu, o ruh ile dünya arasındaki temel denge hissidir. Fakat bu dengeyi herhangi bir noktasından bozmayagörün, zincirlenmiş bulutçuklar dört bir yandan üzerinize uçuşmaya başlarlar. Biraz dermansızlık, biraz zehir, biraz heyecan fazlası demeye kalmadan insan, inanmak istemediği şeyler duyar ve görür, duygusu ürperir, dünya vasat konumundan bir uçuruma doğru kayar veya hareketli, emsalsiz, hayalimsi ve artık kavranamaz bir biçimde yükselişe geçer!

Agathe'yle beraber yaptıkları veya görüp yaşadıkları ne varsa Ulrich'e çoğu zaman bir mesel gibi geliyordu. Bu ağaç veya şu gülümseme gerçekliktir, çünkü salt illüzyon olmamak gibi çok belirli bir nitelikleri vardır ama gerçekliklerin sayısı da çok değil midir? Daha düne kadar uzun peruklar takan, çok kusurlu makinelere sahip olan ama mükemmel kitaplar yazan biz değil miydik? Daha evvelki güne kadar ok ve yay taşıyıp şenliklerde, gece mavisine boyalı yanakların ve turuncuya kaçan sarı renkli göz çukurlarının üstüne altın başlıklar geçirmiyor muyduk? Bugün bile içimizde bu belli belirsiz anlayışın kıpırtıları var. O zamanlar da çok şey bugünkü gibiydi, çok şey de farklı; sanki hiçbiri son resim olmayan bir resim dili olmak niyetindeydiler. Bundan çıkan sonuç, hâlihazırda olanlara da çok güvenmemek gerektiği değil midir? Bugün fena olan yarın belki kısmen iyi, güzel olan çirkin, dikkat edilmeyen düşünceler büyük fikirler hâlini almış olacak, haşmetli fikirler de umursanmayacaktır. Bütün düzenler çok ciddiye alınca bir şekilde abesleşir, balmumu figürlere dönerler, bütün şeyler başka oluş ihtimallerinin donuk birer münferit vakasıdır. Fakat kendini her şeye muktedir hisseden, şüphe değil hareketli, elastik bir belirsizliktir.

Fakat bu tecrübelerin kendilerine mahsus tarafı hemen her zaman, bir sahip olmayış durumunda yaşanmalarıdır. Nitekim divane kişi, ona kendisini göstermeyen Tanrı'nın veya âşık, elinden alınan uzaktaki sevgilisinin hasretini çekince dünya değişir. Hem Agathe hem Ulrich bunu böylece bilmişlerdi ve bunu karşı karşıyayken yaşamak onları bazen zorluyordu. Birbirlerine, bu tecrübelerin yer aldığı geçmişlerinin hikâyelerini ilk kez anlatmak suretiyle gayriihtiyari, şimdiyi yanlarından uzaklaştırıyorlardı. Ama hikâyeler kavuşmalarının mükemmelliğine bir takviye etkisinde bulunuyor ve loş ışıkta, ellerin tereddütlü temasında, suskunlukta ve kollardan akan bir akımın titreyişinde sonlanıyorlardı.

Bu, dünyanın gücüyle bir arada duran muazzam bir manevî güçle dolu bir durumdur. Ama bu tecrübenin (durumun) üstesinden gelmek istemek; Ulrich'e artık çoğu zaman tamamıyla gülünç gö-

rünüyordu. Zira onun karısı oldum –diyordu içinden–. Biz üç kız kardeşiz: Agathe, ben ve bu durum.

Veya: Ulrich'in bazen bambaşka düşündüğü de oluyordu.

Veya: Bu, sayısız cephelerden yalnızca biriydi ki ondan hareketle birkaç adım daha içerilere girebilseniz de daha ileri gidemiyordunuz.

Ulrich'in aklına bazen pek tuhaf fikirlerin estiği de oluyordu.

Farz edelim –mesela bu faraziyeyi sonra tekrar geri almak niyetiyle içinden böyle diyordu– ve diyelim ki Agathe erkekleri sevmekten tiksiniyor olsun. O zaman erkek olarak benden hoşlanmasını istersem kadın gibi davranmam gerekirdi. Ona, onu arzulamadan şefkatle davranmam gerekirdi. Keza onun sevgisini ürkütmemek için başka her şeye de iyi davranmam gerekirdi. Bir sandalyeyi (taşı) sinirsiz bir varlığın başka bir yerine koymak için hissetmeden kaldıramazdım, çünkü ona lakayt bir fikir sebebiyle dokunamam, yaptığım işin, bir özelliği olmak zorundadır, sandalye de bu zihin sürecinin (varlığın) vücudunu bir fikre ödünç veren oyuncu gibi paydaşıdır. Gülünç mü? Hayır, ciddiyetin ta kendisi. Çünkü her hareketin önemli kabul edildiği kutsal törenlerin manası budur. Sabahleyin güneşle birlikte ilk kez yeniden gözlerimiz önünde doğan her şeyin manası budur. Hayır, eşya bizim için bir araç değildir. Üçüncü kız kardeşimizdeki bir ayrıntı, küçük bir tırnak, bir gülümseme, kıvırcık bir saçtır. Zira sen ve ben de eşyadan ibaretiz. Ama biz, birbiriyle imleşen birer eşyayız, bize mükemmellik katan da işte budur; aramızda bir o yana bir bu yana akan bir şeyler var, ben senin gözüne ölü bir cisim gibi bakamam, biz iki ucumuzdan yanmaktayız. Ama senin hatırına hareket edecek olursam eşya da ölü bir cisim olmaktan çıkar. Onu severim, yani onunla aramda bir şeyler cereyan eder; abartmayayım, eşyanın benim gibi yaşadığını (ve hissettiğini ve benimle konuştuğunu) iddia etmek niyetim asla yok ama o benimle yaşıyor, birbirimizle daima ilişki hâlindeyiz.

Dedim ki kardeşiz. Benim dünyayı sevmeme itirazın yok ama onu erkek gibi veya erkeğin kadını sevmesi gibi değil, bir kız kardeş gibi sevmem lazım. Biraz hassasça; sen, o ve ben, birbirimizle hediyeleşiriz. Ben dünyaya da hediye verdiğimde sana hediye etti-

ğim şefkatten eksilttiğim hiçbir şey olmaz, aksine, her savurganlık, zenginliğimizi arttırır. Biliriz ki her birimiz, birbirimizle, istense de tam olarak ifşa edilemeyecek ayrı ilişkiler içindeyizdir ama bu sırlar kıskançlığa yol açmaz. (Nitekim kız kardeşler böyle birlikte yaşarlar.) Kıskançlık aşktan mülkiyet çıkarma isteğini şart koşar. Ama toprağın kucağına bastırılmışken ben, çimenlerde yatabilirim, sen de bu ânın tatlılığını benimle birlikte hissedersin. Ancak toprağa bir sanatçı veya bir araştırmacı gibi bakamam: Şayet bakarsam onu kendime mâl etmiş olurum ve üçüncü birini dışlayan bir çift oluştururuz.

Acaba olağan yaşamda en iptidai sevme afektini sadece cinsî olan arzulayıştan ayıran nedir? Tecavüz etme isteğine bir ürküntü, bir narinlik karışmıştır, hani neredeyse erkekliğe bir dişilik karışmış diyesi geliyor insanın. İşte bütün duygular da böyledir; tuhaf biçimde çekirdekleri çıkartılmış, büyütülmüşlerdir.

Ahlâk mı? Ahlâk her hareketin, meşruiyetini O'nun (Tanrı'nın) şerefine katkı yapmakta bulduğu durumda bir hakarettir.

Cennetteki şu esaslı günaha gelince, ona farklı isimler verilebilir: Sahip olmak, istemek, malik olmak, bilmek. Etrafını saranlar da kıskanmak, incinmek [– –] gibi küçük günahlardır.

Hepsi, insanın kendini ve ötekini münhasır bir ilişkiye sokmak istemesinden ileri gelir. Benliğin bir sıvıdan kopup ayrılan kristal misali, dediğini kabul ettirmek istemesinden. İşte, orada artık bir merkez vardır, etrafında da yeni yeni merkezler oluşur.

Fakat biz kız kardeşsek o zaman sen erkeği, hiçbir şeyi, seninkinden başka hiçbir düşünceyi istemezsin. Ben söylüyorum, demezsin. Çünkü her şey herkesçe söylenir. Ben seviyorum, demezsin. Çünkü hepimizin sevgilisi aşktır ve aşk sana sarılırken bana gülümser...

87

İNTİHAR FİKİRLERİNE ÇARE, SİLAH

(ERKEN TASLAK)

Muazzam başkaldırışlar da oldu.

Agathe'nin piyanosu vardı. Alacakaranlıkta piyanonun başına oturmuş, çalıyordu. Durumunun belirsizliği de notalarla birlikte tınlıyordu. Ulrich içeri girdi. Agathe'ye selam verirken sesi soğuk ve kısık çıktı. Beriki çalmayı bıraktı. Ulrich'in söyledikleri bitince parmakları müziğin engin diyarında birkaç adım daha dolandı.

Geri çekilen Ulrich, "Yerinden kalkma!" diye emredip cebinden silah çıkardı. "Sana bir şey olmayacak." Bambaşka biri, yabancı biri konuşuyordu. Sonra piyanoya nişan alıp uzun siyah kenarına ateş etti. Mermi kuru ve ince ahşabı delip tellerin üstünden vınladı. İkinci kurşun ortalığı karıştırıp sekiyormuş gibi sesler çıkardı. Peşpeşe gelen kurşunlarla tuşlar sıçramaya başladı. Tabancanın sevinç nidaları atan keskin patlaması gitgide daha da gözü dönerek gıcırdayan, kopan, gümleyen ve şakıyan bir kargaşanın içine karışıyordu. Şarjör bittiğinde Ulrich silahı halıya attıysa da bunu ancak iki kez daha boş yere tetiğe basınca fark etti. Delirmiş intibaı uyandırıyordu, solgundu, saçları alnına dökülmüş, kafasına bir şeyler esip aklını başından almıştı. Evde kapılar çarpıyordu, kulak kabarttılar; işte böyle intibalardı Ulrich'in aklını yavaş yavaş başına getiren.

Agathe, kıymetli kuyruklu piyanonun tahrip olmasını engellemek veya tehlikeden kaçmak adına ne elini kaldırmış ne de en ufak bir ses çıkarmıştı. Korku duymuyor, ağabeyinin yaptıklarının, gözüne delilik olarak görünmesi ihtimaline rağmen bu düşünce onu ürkütmüyordu. Bunu mutlu bir son gibi kabul etti. Kurşunların isabet ettiği enstrümanın yaralanırken çıkardığı tuhaf nidalar, dünyadan, müthiş bir biçimde kanat çırpan bir kuş sürüsüyle birlikte ayrılmak zorunda kalacağı tasavvurunu uyandırıyordu zihninde.

Ulrich kendini toplayıp ona darılıp darılmadığını sordu, Agathe ışıl ışıl gözlerle hayır cevabı verdi. Ulrich'in yüzü tekrar alışageldik ifadesine kavuştu. "Neden yaptım," dedi, "bilmiyorum. Aklıma esti ve karşı koyamadım."

Agathe dalgın dalgın, geriye kalan birkaç kimsesiz teli yokladı.

"Sanırım, delirdim..." diyen ve acze düşen Ulrich, elini dikkatle kız kardeşinin saçlarına daldırdı, sanki parmakları orada kendisinden korunabilecekti. Agathe elini bileğinden tutup çekti ve saçlarından uzaklaştırdı. "Neymiş aklına esen?" diye sordu.

"Bilmiyorum," diyen Ulrich çetin bir şeyin kavrayışını üstünden sıyırıp atmak ister gibi kollarıyla bilinçsiz bir hareket yaptı.

Agathe dedi ki: "Bir kez daha tekrar edecek olursan, hepten atış talimine dönecek." Aniden ayağa kalkıp güldü. "Artık piyanonun her tarafını yaptırman gerekecek. Ne işler çıkmayacak ki; siparişler, açıklamalar, faturalar!.. Yaptığını tekrarlamaman için bu kadarı bile yeter."

Ulrich çekingen, "Yapmak zorunda kaldım," diye açıkladı. "Sen kendini o an aynada görüyor olsan aynaya da memnuniyetle ateş edebilirdim."

"Fakat şimdi böyle bir şeyi ikinci kez yapamayacak olmak seni telaşa düşürüyor. Ama asıl güzel olan buydu." Koluna girerek ona yanaştı. "Bir daha asla ne olacağını bilmediğin bir şey yapmayacaksın, değil mi!"

88

AVUKATTA

(TASLAK)

Ruhları atmaca ve baykuşların dünyasındaki iki güvercin miydi? Ulrich'in benzer bir şeyi kabul etmeye içi asla el vermezdi, o yüzdendir ki maddî olayların ruhun heyecan ve endişelerine aldırmayıp kendi mantıklarını izlediğini belirtmekten hoşlanıyor, hatta bunda bir tür güvence buluyordu. Hagauer'in mektupları, onu avukata danışmaya mecbur bıraktıktan beridir Hagauer de birine danışmış ve artık iki tarafın dava vekilleri mektuplaştığından mektupların şahsî kökeninden bağımsız ve âdeta kişilerüstü yetkilerle donatılmış bir "hukukî sebep" meydana gelmişti. Dava, Ulrich'in avukatını, Agathe'nin şahsen gelmesini rica etmeye ama Agathe gelmeyince hayrete düşmeye, sonrasında gelmemeye devam edince de ciddi ihtarlarda bulunmaya zorlamış, ihtarlardan çıkabilecek kötü sonuçları düşünen Ulrich, kız kardeşini ikna edip direncini kırmaya mecbur kalmıştı. Avukatlarının yanına gitmeleri sürece belli bir güzergâh çizmişti. Karşılarındaki kendilerinden çok da yaşlı olmayan, görgülü ve mukavim bir adamdı, bizzat hüküm mevkiinde olarak gülümsemeye ve nazik soğukkanlılığını muhafaza etmeye alışkın tavrıyla müvekkilleriyle münasebetlerinde bile

"herkes ve her şey hakkında ilkin bizzat fikir edinmeli ve asla güvenilmeyen, daima zaman kaybettiren müvekkilinin yanıltmalarına olabildiğince az izin vermeli" prensibinden hareket ediyordu.

Sonradan Agathe de bunca zamandır kendini aslında bir "hukuk hastası" gibi gördüğünü açıkladı, açıklaması şu bakımdan doğruydu ki avukatının girizgâh mahiyetindeki temel sorularına verdiği bütün cevaplar onun şüpheli hükmünü desteklemeye müsaitti. Adamın işi zordu. "Döşeği ve sofrayı" ayırma, yani kolaylıkla elde edilebilecek bu "boşanma" türü müvekkillerinin arzularını karşılamıyordu, "dinî bağı koparark" boşanma, yani Katolik kilisesinin kıydığı nikâhı gerçekten feshetmek ülke yasalarına göre imkânsızdı ve ancak muhtelif başka devletler, o devletlerin birbirleriyle hukukî ilişkileri ve karmaşık vatandaşlığa alma ve vatandaşlıktan çıkarma fiilleri gibi dolambaçlar üzerinden yapılabilirdi ki bu da kesin hedefe varmayı sağlasa bile zorlukları olmadığı asla söylenemeyecek ve ilk planda, göz ardı edilmesi yeğ tutulacak bir metottu. Bu yüzden Agathe'nin avukatı, onun nefret diye geçiştirdiği fazlasıyla sıradan boşanma sebebini daha sağlam bir sebeple değiştirmeye karar verdi.

"Önüne geçilemeyen nefret yeterli gelmeyebilir, refikiniz beyefendiyi suçlayabileceğiniz başka bir şey yok mu, hanımefendi?" diye araştırdı.

Agathe kestirmeden hayır dedi. Hagauer'i suçlayabileceği çok şey vardı ama bir kızardı, bir bozardı, çünkü aslında ne suçlamaları ne de kendisi buraya aitti. Bunun üzerine Ulrich'e gücendi.

Avukat ona dikkatle baktı. "Kaba muamele, düşüncesizce para harcama, kocalık görevlerinin ihmali... Bunlara ne dersiniz, hanımefendi?" Agathe'nin aklına bir şeyler sokmaya çalışıyordu. "Elbette en kesin boşanma sebebi her zaman için zinadır!"

Bunun üzerine Agathe de muhatabına baktı ve net, sakin ve derinden bir sesle cevap verdi: "Bende dediğiniz sebeplerin hiçbiri yok ki!"

Belki gülümsemesi gerekirdi. O zaman karşısında oturan bu titiz giyimli ve öyle veya böyle civelek adam da önünde, cazibesinin kaynakları belirlenemeyecek, güzel bir kadın olduğuna kanaat ge-

tirirdi. Ama ifadesinin ciddiyeti avukata başka çare bırakmıyordu, avukatın beyni adeta sulandı. İçlerinde sadece karşı tarafın vekilinin değil Hagauer'in Ulrich'e yazdığı mektupların da yer aldığı dosyalardan boşanma arzusunun haksız ve keyfî derecede ciddiyetsiz olduğu hakkında itinayla yazılmış şikâyetleri hatırladı ve bir anlığına bu mutedil ve güvenilir görünen adamın vekili olmayı tercih edeceğini düşündü. Sonra bir yerlerde "psikopat kadın" sözünün geçtiği aklına geldi ve o sözü Agathe yüzünden değil de daha çok bu kazançlı işi üstlenmesine engel olabileceği için aklından çıkardı. "Asabidir herhâlde, sık sık rastlandığı cinsten, ne yapacağı belli olmayan asabi bir kadın!" diye düşünüp sorgusunu dikkatle, bütün dosyaları incelerken aklında en izaha muhtaç kısım olarak kalmış yereçekmeye başladı. Dosyalar arasında yer alan yazışmalara –hem de Hagauer'in Ulrich'e yazdığı mektuplar bir yana, karşı tarafın avukatının yazdıklarına da– az çok belirgin imalar yerleştirilmişti, sanki adamlar tereke ele alınırken yapılmış bazı hukuksuzluklardan haberdardılar, hatta o günden sonra iki kardeş arasında gelişen ilişkiden şüphe duymaya meyilliydiler; bunlar, Ulrich'in eniştesinin madde madde kademelendirilmiş düşüncelerinin bilindik sonuçlarıydı ve kendileri için türlü tehlikeler barındıran bir meselenin içine fazlaca dâhil olmadan önce, iki kardeş kararlarını değiştirmek daha mı iyi olur diye düşünseler iyi olur gibi bir kapıya çıkıyorlardı. Agathe'nin yeni danışmanı bu aşikâr imaları dile getirirken daha iyi tanıdığı kişi olarak Ulrich'e yöneliyor ve bunu başkasına, fuzuli bir sıkıntıyı tekrar tekrar çektirmeden duramayan bir adamın kibar tarzıyla yapıyor, arada da Agathe'ye dönüyor ve söz konusu bir formalite olsa da, icabında vicdansızca telaffuz edildikleri kadar vahim bir hâl de alabilecek bu itirazlar hakkında müvekkili olarak onun da, avukatının bundan sonra yapacaklarında mesnet alabileceği bir teminatta bulunması gerektiğini belirtiyordu.

Gelgelelim Agathe ne Hagauer'in mektuplarını okumuş ne de Ulrich "şu sözümona vasiyetname sahtekârlığını" –o an içinden gayriihtiyari bu kadar dikkatli konuştu!– takip eden zamanda, yalnız kaldığında neler yaptığına dair ondan bilgi almıştı. Velhasıl etkisi pek tuhaf, küçük bir mahcubiyet durgunluğu oldu. Ulrich bu durgunluğu rahat ve kibirli bir tavırla, fuzuli olduğunu ve çoktan

halledildiğini belirtecek bir hareketle avukatın arzusunu savuşturmaya çalıştı ama kız kardeşi o sırada avukata, rahat ve meraklı bir tavırla, kocasının bilmek istediğinin ne olduğu sorusunu yöneltterek planı biraz bozdu. Avukat bir ona, bir öbürüne bakıyordu. Ulrich çabucak ve alabildiğine umursamazca, "Kız kardeşim size arzu ettiğiniz teminatı elbette her şekilde verir," diye açıkladı. "Mektupların içeriği hakkında benden tam malumat aldıysa da tamamen şahsî sebeplerden mektupların sadece bir kısmını bizzat okumuştur." Bu kez, hatasını fark eden Agathe tam vaktinde gülümseyip durumun böyle olduğunu doğruladı. Gayet sakin, "Fazlasıyla keyfim kaçmıştı," diye iddia etti.

Avukat bir an düşündü. Bu küçük hadisenin pekâlâ karşı tarafın iddiasının istenmeyecek bir tasdiki anlamına gelebileceği, Agathe'nin talihsizce ağabeyinin etkisi altında kalmış olabileceği geçiyordu aklından. Buna tabiî ki inanmıyor ama Ulrich'e karşı da biraz soğukluk hissediyordu. Bu da onu Agathe'ye son derece nazik, şu cevabı vermeye sevk etti: "Affınızı dilerim, hanımefendi ama mesleğim beni meseleye bizzat göz atmanız gerektiği ricasında ısrara mecbur ediyor." Bunları söyledikten sonra da dosya klasörünü, biraz da zorlayarak, ona uzattı.

Agathe tereddüt ediyordu.

Ulrich, "Formalite gereği bizzat bakman lazım," dedi.

Avukat kibarca gülümseyip ilave etti: "Affedersiniz ama sadece formalite değil!"

Agathe gözlerini kâğıtlara iki kez daldırdı, yüzünü buruşturdu ve klasörü tekrar kapattı.

Avukat tatmin olduğunu gösterdi. "Bu imalar önemsiz," diye temin etti. "Ben olsam ben de tahmin ederdim. Ama meslektaşım, müvekkilinin faydasız gerginliğine boyun eğmese iyi ederdi. Yine de medenî hukuk davasına aniden savcılığın ihbarının karışması utanç verici olurdu. O takdirde, iftiradan ötürü hemen karşı davayla filan cevap verilmesi gerekirdi..." Görünüşte istemese de konuşma tarzı gerçekdışı nitelikten çıkıp tekrar ihtimal niteliğine geçti, Ulrich'e öyle geliyordu ki bu teminatlarda hâlâ pusuda bekleyen bir soru vardı.

Kuru bir ifadeyle, "Elbette son derece utanç verici olurdu," diye doğruladı ve bu tanınmış boşanma avukatından başka gerçek bir ceza avukatına, yani böylesi talihsiz bir hikâyenin barındırabileceği tüm ihtimalleri öğrenmek için biraz daha açık konuşabileceği birine daha danışmaya karar verdi. Ama böyle birini nasıl bulacağını bilmiyordu. "Böyle çirkef bir tarzda mücadele etmek temiz pak kimseler için daima utanç vericidir," diye ekledi. "Ama bekleyip görmekten başka yapılacak bir şey var mıdır?"

Avukat bir an daha düşünmesi lazımmış gibi bekledikten sonra gülümsedi ve af dileyerek ilk teklifine dönüp karşı tarafın evlilikteki sadakati ihlâl ettiğini ispatlamayı salık vermek zorunda olduğunu söyledi. Zaten mevcut ayrılığın uzunluğu, isnat edilecek keyfiyetin tahmin edilmesini kesinleştiriyordu, böyle şeyleri mahrem ve güvenilir yollardan halleden kurumlar bakımından bir eksiklik yoktu, ayrıca tabiri caizse bu klasik boşanma sebebiyle, dosdoğru ve en süratli bir şekilde hedefe varılacak olması da, düşmana entrikalarını geliştirmek için fırsat tanınamayacak bir mücadelede en büyük avantaj olacaktı.

Ulrich bunu da anlamış görünüyordu.

Avukatlar ve diğer hukukçularla münasebetlerindeki eski güvenini hepten kaybetmiş olan Agathe ise hayır dedi. Şayet boşanmanın pastaneye pasta sipariş eder gibi avukata sipariş edilip isteğe göre eve teslim edileceğini zannetmişse, kendisini Hagauer'e masumca verdiği sıkıntılardan ötürü sorumluluk duygusunun uyandığı bir duruma soktuğu için Ulrich'e kızmıştı veya dünyasının böylesi görüşmelerin devam etmesiyle çökmesine tahammül etmek istemiyordu, öyle veya böyle, teklife şiddetle karşı çıktı.

Teklifin avukatın da işine geldiğini düşünüyordu, belki ikna da olurdu ama Ulrich iknaa yeltenmedi, bunun yerine gülümseyerek bir şakayla kız kardeşini mazur gösterdi, dedektif vasıtasıyla bile olsa kocası hakkında bir şey öğrenmek istemiyordu; boşanma avukatı da birdenbire centilmence boyun eğerek iç geçirdi, zira görüşmeyi bitirmek istiyordu. Hedefe böyle de varabileceklerine dair onları temin edip Agathe'nin eline imzalaması gereken, davayla ilgili vekâletnameleri verdi.

Daha merdivenlerden inerlerken Ulrich Agathe'nin koluna girdi, o bunu yaparken gayriihtiyari oldukları yerde durdular.

Ulrich, "Bir saatliğine gerçekliğin içindeydik!" dedi.

Agathe ona baktı. Acı, açık renk gözlerinin zeminini bir taş duvar gibi kapamaktaydı.

Ulrich alâkadar, "Çok mu dermansızsın?" diye sordu.

Öteki yavaş yavaş, "Bu öyle bir rezalet ki kaçınmamız şart," cevabını verdi.

Ulrich, "İşte tüm mesele," dedi.

Agathe kısık ve şiddetli bir sesle, "Yüzüstü toza çamura bulanmak kadar gerçek bir rezalet! Son zamanlar tasavvur etmeyi unuttuğumuz bir şey!" diye tekrarladı.

Ulrich, "Bahsettiğim mesele şu: Acaba biz bu rezaletten kaçınabilecek miyiz?" diye karşılık verdi. "Belki çok daha büyüklerini yaşayacağız. İtiraf etmeliyim ki bugün durumumuzun kötü olduğu intibaına kapıldım, diyebilirim. Çünkü tut ki pes ettik; belki bir hatayı daha bahane olarak ileri sürebilir, alelacele telafi edebilir ve üstünü kapatabiliriz. Ama bunu kabul edip etmemek ona bağlı ve o senden vazgeçmeyecek, hatta bir defa şüpheye düştüğü için, ona kayıtsız şartsız teslim olana dek silahını elden bırakmayacaktır." Agathe lafını bitirmesini beklemek istemiyormuş gibi görününce, "Bu onun düzeninden ileri geliyor," dedi. "Öte yandan elbette avukatımızın teklifine veya benzer bir plana uyup mukavemetini kırmaya çalışabiliriz ama elimize ne geçer? Tehlike artar, o kadar; zira rakip, saldırımızla bütün sorumluluklarından affolunduğunu hissedecektir, boşanma haricinde elde edeceğimiz başarı ise en iyi ihtimalle, fazlasıyla miskin bir adama art niyetle zarar vermemiz olacaktır."

Agathe işi şakaya çevirmek için kendini zorlamasına rağmen ihtirasla, "Ya varoluş suçu?!" diye itiraz etti. "Sen kendin de sık sık demiyor muydun, temiz kalmış tek kadın, âşıklarının başını vurdurandır diye?!"

Ulrich sakin, "Ben mi demişim? Öyleyse şayet, yerküreyi havaya uçursalar yeridir!" dedi. "Yani kişi hatalarının bütün şahitlerini

bertaraf etmek istiyorsa!" Ardından düşünceli düşünceli ekledi: "İçinde bulunduğumuz durumun sıradanlık derecesini ve barındırdığı büyük zorlukları hâlâ gözden kaçırıyorsun: Öyle veya böyle, yok olma tehdidiyle karşı karşıyayız ve tek seçeneğimiz kalmak veya–"

Agathe kısa ve kesin, "Canımıza kıymak!" dedi.

"Daha neler! Söylediklerin merdiven boşluğunun duvarlarında çınlıyor! Umarım kimse duymamıştır!" Onu öfkeyle men edip dikkatle etrafına bakındı. "Malum, ölüm hapisten daha mı iyidir, orası bile kesin değil. Ama kaçarak da, tercihte bulunmaktan kurtulabiliriz."

Agathe ona baktı, o an gözleri elinde olmadan, kudurup durduğu için kucağa alınan bir çocuğunkilere benziyordu.

"Güney Pasifik adalarından birine kaçarız," diyen Ulrich gülümsedi. "Ama Adriyatik'tekilerden biri de yeterli olabilir. Haftada bir, tekneyle ihtiyaçlarımızı getirirler."

Aşağı indiklerinde cümle kapısında durup yaz sıcağında kavrulan caddeyle karşılaşınca sersemlediler. İçinde parlak gölgelerin yaşadığı beyazımsı bir ateş onları bekliyordu sanki. İnsanlar, hayvanlar, caddenin bulunduğu çevre ve bizzat kendileri bile, sıcak ışınların içinde vücutlarına bağlılıklarından kayıplar yaşadılar. Agathe demişti ki: "Bunu şimdiye kadar hiç istemedin! Ben sana yetersiz geliyorum, değil mi?" Ulrich cevap verdi: "Aman bu şekilde konuşmayalım! Dünyadan el etek çekme kararından daha zor bu. Çünkü bir defa firar ettik mi omuzlarımıza bizim hayatımız olarak yüklenen gerçek hayatta her şey sarpa sarar; ayrıca gitmek istediğimiz yerde, üstünde insanların rüyalardakinden başka türlü durabildikleri bir zemin var mı hiç haberimiz olmamasına rağmen bu gidişin dönüşü pek olmayacaktır. Eğer hâlâ düşünüyorsam, senden ve kendimden değil muhtemel olandan şüphe ettiğimdendir!"

(Nihayet geri döndüklerinde her şey yerli yerindedir; işte hayatın kendini felaketlerden koruyan otomatizmi. Onlar yalnızca seyahat etmişlerdir, avukatlar hâlâ tereddüttedir vesaire...)

89

HERMAFRODİT

(ERKEN TASLAK VE ETÜT)

Göğün mavi şemsiyesi, çamların yeşil şemsiyesinin üstüne, çamların yeşil şemsiyesi de kızıl mercan gövdelerinin üstüne gerilmişti, mercan ağaçlarından birinin dibinde de Clarisse oturmuş, sırtında ağaç kabuğunun iri, tatu hayvanınkine benzeyen pullarını hissediyordu. Yan tarafında, çayırlıkta Meingast duruyordu. Rüzgâr, cılızlığının etrafında çelik bir kulenin parmaklıklarını sarıyormuşçasına oyunlar oynuyordu; Clarisse, kulağını uzatsan Meingast'ın eklemlerinin şarkı söyleyişini işitirdin herhâlde, diye düşündü. Yüreğindeki his ise şöyle diyordu: Ben onun erkek kardeşiyim.

Walter'le mücadeleleri, kendini taş olmamasına rağmen âdeta yontarak kurtarmak zorunda kaldığı –buna oya oya çıkarmak diyordu– sarılma teşebbüsleri, içinde bazen bir kurt sürüsü gibi tenini ürperten bir heyecan yaratmıştı, aniden oluyor, nerede patlak verip nereye kaybolduğunu anlamıyordu. Ama orada, dizlerini karnına çekmiş oturup erkek birliklerinden bahseden Meingast'ı dinlerken ve ince elbisesinin altındaki külotu, uyluklarında oğlan çocuklarının şortları gibi gergin gergin dururken kendini rahatlamış hissediyordu.

Meingast, "Erkek birliği," dedi, "bugün artık hiçbir yerde bulunmayan *Silah Sevgisi* demektir aslında. Bugün tek bildikleri kadın sevgisi. Erkek birliği sadakat ve itaat ister, bir kişi herkese, herkes bir kişiye kefil olacaktır: Günümüzde erkek erdemlerini genel bir askerlik vazifesi saçmalığına çevirdiler, Yunanlardaysa henüz canlı birer Eros'tular. Erkeğin erotizmi cinsiyetle sınırlı değildir, onun aslî biçimi savaştır, birliktir, güçlerin birleştirilmesidir. Ölüm korkusunu yenmektir!.." Ayakta dikiliyor, boşluğa konuşuyordu.

Dinledikleri aklına yatan Clarisse, "Erkeğin kadını sevmesi daima erkeğin burjuvalaşmasının başlangıcıdır," diye tamamladı. "Söylesene, bugünkü gibi bir çağda çocuk istenebilir mi?!"

Meingast, "Yok canım, çocukmuş!" diye savuşturdu. "Aslında istenir ama çocuk değil çocuklar! Çocuğun olsun istemelisin. Bugün tek bildikleri şu burjuvazi erosu, ıztırap ve fedakârlıklara yol açma imkânına ancak çocukla sahip olur. Ayrıca doğum hâlâ az sayıdaki büyük meselelerden biridir. Bir tür rehabilitasyondur."

Clarisse başını yavaş yavaş hayır makamında salladı. Gülümseyerek, "Çocuk senin olsaydı!" dedi.

"Benim mi?! Bir yaşıma daha girdim. Neyse, birkaç güne İsviçre'ye dönüyorum. Kitabım bitti."

Clarisse, "Ben de seninle geliyorum," dedi.

"İmkânı yok! Dostlarım beni bekler. Yapılacak zor işler var. Bazen tehlikeye atıldığımız da oluyor, bir falanj gibi birbirimize bağlı olmamız gerekiyor." Meingast bunu sessiz, dalgın ve içe dönük bir gülümsemeyle söyledi. "Kadınlara göre değil!"

"Ben kadın değilim!" diye haykıran Clarisse ayağa fırladı. ("On beşimdeyken bana küçük delikanlı diyen sen değil miydin?!")

Filozof gülümsedi. Clarisse – – – yanına yaklaştı. "Seninle gelmek istiyorum," dedi.

Filozof, "Aşk, şu ilişkilerin her birinde belirebilir," diye cevap verdi: "Kölenin efendisiyle, arkadaşın arkadaşla, çocuğun ebeveyniyle, karının kocasıyla, ruhun Tanrı'yla."

Clarisse sessiz bir ricayla, beceriksizce ama köpeklerin sadakati gibi gayet dokunaklı bir şekilde elini onun koluna koydu.

Meingast eğilip kulağına bir şeyler fısıldadı.

Clarisse boğuk sesle cevap verdi: "Ben kadın değilim, Meingast! *Ben hermafroditim!*"

"Sen mi?!" Meingast biraz küçümsediğini gizleme zahmeti bile göstermedi.

"Seninle yola çıkacağım. Göreceksin. Sana ilk gece göstereceğim. Biz bir olmayacağız, sen iki olacaksın. Ben tenimi terk edebiliyorum. İki vücuda birden sahip olacaksın."

Meingast başını iki yana salladı. "Bedenlerin düalizminde ben vurgusunun belli biçimde açığa çıkması; tam bir kadına göre. Ama asla daha yüce bir birlikteliğe dönüşemez–" (Meingast'ın cevabını... tamamlayıcı olarak...: Meingast, kadının neler yapabileceğini kaba hatlarıyla tasvir eder. Fakat kadın yaşam aksiyonunu ikiye katlamayı beceremez. Bir kadını, iç organlarınız gibi sevebilirsiniz ama cesaretin, kuvvetin vesaire büyütülmesi gibi sevemezsiniz.)

Clarisse, "Beni anlamıyorsun!" dedi. "Benim hermafrodite dönüşme kabiliyetim var. Erkek birliğinizde çok işinize yararım. Ne kadar sakin konuşuyorum, duyuyorsun ama söylediklerime de dikkat et: Şu ağaçlara ve üzerlerindeki şu yuvarlak göğe bak. Nefesin devam ediyor, kalbin devam ediyor, iç organların sağlıklı işliyor. Ama oraya ne kadar çok bakarsan, resim, senin içini emip kendini o kadar çok dışarı vuracaktır. Vücudun, olduğu yerde tek başına kalır. Dünya seni içine çeker, diyorum. *Gözlerin seni kadın yapar*. Bütün duyguların yukarıya ulaşabilse dünyaya göre ölü olurdun, bedenin parçalanırdı.

"Haklı mıyım? Ama farklı günler de olur. Bütün kasların ve düşüncelerin tıkış tıkıştır. O zaman ben erkek olurum. Şurada dikilir, kolumu kaldırırım, gökyüzü de koluma akar. Bir bezi yırtıp aşağı çekmişim gibi, diyorum. Büyüklenmiyorum. Kolum beni de durduğum yerden çekip alıyor. Dans etmişim, mücadele etmişim, ağlamışım, şarkı söylemişim, fark etmez: Geriye bir tek, hareketlerim, sesim ve gözyaşlarım kalıyor, dünya ve ben paramparça oluyoruz.

Artık benim de erkek birliğine ait olduğuma inanıyor musun?!"

Meingast, Clarisse'i işkilli, neredeyse korkmuş bir ifadeyle dinlemişti. Sonra eğilip onu alnından öptü. Söyledikleri Clarisse'i canlandırdı. "Seni tanımamışım!" dedi. "Ama yine de olmaz. Bir kadının sevgisi beni verimsiz kılar."

Böylelikle yavaş yavaş, ayaklarını iyice kaldırarak attığı adımlarla çayırlığın içindeki en kestirme yoldan eve doğru yürüdü. Clarisse peşinden koşmadı, tek kelime de etmedi. Biliyordu; o, yola çıkacaktı. Niyeti beklemek, onu vedalaşmaktan kurtarmaktı. Yaptığı teklifi değerlendirip sindirmek için zamana ihtiyacı olduğuna ve yakında bir mektupla kendisini çağıracağına emindi. Dudakları heyecan verici bir olayı konuşan iki küçük kardeş gibi birkaç kelime daha mırıldandı, sonra onları bundan men edip sıkıca kapadı.

– – – – – – – – –

Hermafrodit'e Ek: Ulrich meselesi ona bu meselenin yanında soluk, içi tam doldurulmamış, âdeta sembolik ... ne zaman sonra yeniden, vaktiyle o genç kızların bir şeyler gizledikleri zamanki gibi gelir. Sonuçta evli olmak nedir, biliyorsun, Walter nasıldır, onu da biliyorsun. (Bu cümlelerin her biri ona başlangıçtaki gibi gelir.) Ben bazen erkek oluyorum. Şimdiye dek hiç, bir adamın kollarında "kendimden geçmedim"; onu tekmelerim! Onun iliğine işlerim! – Ben kimsenin malı değilim, öyle güçlüyüm ki aynı anda birkaç erkekle dostluk kurabilirim. Kadınlar bütün ateşleri içine çeken koca bir kazan gibi severler. Clarisse kendi hakkında: Kadın gibi değil cesur ve küçük bir tilkinin, karşısında apışıp kaldığı iri bir köpeği sevmesi gibi sevmeli. Veya cesur bir köpeğin sahibini sevmesi gibi... Ben içoğlanıyım; silahlarını elinden alır, sonra da bir derece daha yükselirim. Üstünlükten parmağını bile kımıldatamamak. İşte sen, oğlanları böyle seviyorsun. Genç insanlar. Ama ben de insanım, neden yalnız kadın olayım ki.

Ama o –hermafrodit– de kadın değil midir? Belki şöyle tasvir etmeli: Bir erkeğin kendini güzel olarak tasavvur etmesi gibi.

Ben kendi yolumdan giderim, kendi görevlerim vardır; sense elbisemi kaldırır ve – – – içimden aczimi çekip çıkarırsın. Ben de sana dayanırım, bana yaptıklarından dolayı mutsuzumdur, karşı koyamam. Yoluma devam ederim, miğferimde siyah bir tül vardır.

El ele mücadele ederiz, muharebeden sonra alınan duş gibiyizdir.

Somut: Bende bir erkeğin karakteri, bir erkeğin yükümlülükleri var. (Bu kez) istediğim çocuk da değil, aşk da; istediğim, şehvetin, zaafla arınmanın (kurtuluşun) derin tezahürüdür. Köle ve efendi olsak da, sen bana nasıl davranırsan, ben de öyle davranırım.

? Bir bacağımı seninkine bastırıp öbürünü beline dolayacağım, gözlerin dumanlanacak. Küstah olacak, senin önündeyken korkumu (pervamı, ürküntümü) unutacağım.

Kadın kendinden üstün erkeğe kadınsı, alçağına da erkeksi duygular besler. Şu hâlde hermafrodit yapılı, üçlü bir ruhanî sarmaş-dolaşlık meydana gelir.

90

PETER İLE AGATHE

(ERKEN TASLAK)

Agathe, Profesör Lindner'in evine tekrar ayak bastığında, profesör evi yakın zamanda kaçarcasına terk etmiş gibiydi. Odalardaki ve sofadaki mutlak düzen karman çorman olmuştu, şüphesiz bunun için çok iş yapmaya gerek yoktu, yerinde durmayan birkaç nesne bile bu mekânlarda şaşırtıcı bir izlenim bırakıyordu. Agathe tam Lindner'i beklemek için oturmuştu ki gelişinden haberi olmayan Peter odaları geçip telaşla içeri girdi. Yoluna ne çıkarsa darmaduman edesi var gibiydi, yüzü şişmişti; sanki kırmızı teninin altını, patlamaya hazırlanan gözyaşları sarmıştı.

Agathe telaşla, "Peter?" diye sordu. "Neyiniz var?"

Peter geçip gidecekti ama aniden durup öyle komik bir tiksinme ifadesiyle dilini çıkardı ki Agathe'nin gülesi geldi.

Peter'e zaafı vardı. Profesör Lindner gibi bir babası olmasının genç bir adam için bir zevk olmadığını anlıyor, kendisinin belki de babasının müstakbel karısı olacağından şüphelendiğini tasavvur edince Peter'in gösterdiği düşmanca tavır, içinde gizliden alkış topluyordu. Agathe onu, nedendir bilinmez, düşman saflarındaki müttefiki olarak görüyordu. Belki de sırf kendisine, yatılı okulda

dindar bir kız olarak geçirdiği gençliğini hatırlattığı içindi. Çocuk henüz hiçbir yere kök salmamıştı, köklerini arıyor, büyümeye çalışıyor, maddî manevî aynı acı ve düzensizliklerle büyüyordu. Agathe bunu öyle iyi anlıyordu ki. Bilgelik, inanç, mucize ve esaslar henüz sıkı sıkıya kapalı olan, böyle şeyleri benimsemek için hayatın kırıp açmadığı genç birisi için ne ifade ediyordu! Ona, düşünce yapısının yönlendirilmemiş ve inatçı, genç ve muhtemelen kötü tarafına tuhaf bir sempati besliyordu. Onun oyun arkadaşı olmak isterdi, en azından burada, bu muhitteyken bu çocuksu düşünceye kapılıyor, onun kendisine çoğunlukla yaşlı bir kadın gibi davrandığını üzülerek fark ediyordu.

Peter, "Peter! Peter! Neyiniz var??!" diyerek onu taklit etti. "Merak etmeyin, anlatacak size. Sizi gidi sizi, onun ruh kardeşisiniz siz!"

Agathe daha çok gülüp onu elinden yakaladı.

Peter arsızca, "Hoşunuza gitti galiba?" diyerek üstüne yürüdü. "Ağlamamı kastediyorum?! Hem kaç yaşındasınız siz? Benden çok da büyük değilsinizdir zannederim. Ama o, size yüce Platon'muşsunuz gibi davranıyor!"

Elini kurtarmıştı, sonra onu, nasıl kullanırım diye şöyle bir süzdü.

Agathe, "Size ne yaptı acaba?" diye sordu.

"Ne yapacak? Ceza verdi! Gördüğünüz gibi sizden hiç utanmıyorum. Bir dahaki sefere pantolonumu indirecek, siz de beni tutarsınız!"

Agathe safça, "Peter! Ayıp!" diye uyardı. "Sizi gerçekten dövdü mü?"

"O mu? Peter'i? Acaba hoşunuza gider miydi?"

"Utanın, Peter!"

"Hiç de utanmam! Bana neden Bay Peter demiyorsunuz? Ayrıca, buna ne dersiniz: İşte!" Gergin bacağını uzatıp futbol oynamaktan güçlenmiş uyluğunu kavradı. "İşte, kendiniz bakın; onu tek elimle bile öldürebilirim, onun iki bacağında benim tek kolumdaki kadar bile kuvvet yoktur. Ben değil siz utanmalısınız. Onunla bilmiş bilmiş gevezelik edeceğinize! Bana ne yaptı, öğrenmek ister misiniz?"

"Hayır, Peter, benimle böyle konuşamazsınız."

"O niyeymiş?"

"Çünkü babanız size iyi niyetli davranıyor. Çünkü – –" Ama Agathe lafın gerisini gerçekten de getiremedi, çocuk haksız olmasına rağmen vaaz vermeyi başaramadı, aniden yine gülesi geldi. "Peki, ne yaptı size?"

"Harçlığımı kesti!"

Agathe, "Dur!" diye rica etti. Hiç düşünmeden bir banknot çıkarıp Peter'e uzattı. Neden yaptığını kendi de bilmiyordu; belki Peter'e laf dinletebilmek için önce öfkesini dindirmek gerekir diye düşünmüş, belki de çocuğun terbiyesi için yapılanları baltalamak ona zevk vermişti. Aynı anilikle Peter'e sen demişti. Peter ona şaşkın şaşkın baktı. Kurnaz bakışlı güzel gözlerinin akında yepyeni bir şeyler uyandı. Hiç düşünmeden, kinik bir sırıtışla, "Bana dayattığı ikinci kuralı da," diye devam etti, "ihlâl edildi: Suskunluk mektebi! Nedir, bilir misiniz? İnsan susarak, konuşmasını maddî manevî bütün uyarıcılardan kurtarıp derunundaki nefis muhasebesinin hizmetkârı yapmayı öğrenir!"

"Kesin uygunsuz sözler söylemişsinizdir!"

"Öyle! İnsanın tüm dış müdahale ve saldırılara verdiği ilk karşılık ses telleri vasıtasıyla olur–" diye babasını iktibas etti. "O yüzden okula gitmediğim bugünü ve yarını oda hapsiyle berbat etti, benimle tek kelime konuşmuyor, evdeki herhangi biriyle konuşmamı da yasakladı. Üçüncüsü," diye alay etti, "yeme dürtüsüne hâkim olmak–"

Keyiflenen Agathe, "Fakat Peter, artık söyleyin bakalım," diye sözünü kesti, "ne haylazlık ettiniz?"

Müstakbel annesi karşısında babasını tiye aldığı konuşma delikanlının keyfini iyice yerine getirmişti. Arsızca, "O kadar kolay değil, Agathe," diye cevap verdi. "Çünkü biliyor musunuz, bir şey var ki benim peder, şeytanın kutsal sudan korkması kadar korkar: Espri. Ona göre espri ve mizahın verdiği heyecan, aylak hayal gücünden ve fenalıktan ileri gelirmiş. Bütün esprilerimi yutmalıymışım. Karakterin gelişimi için en hayırlısı buymuş. Çünkü espriye daha yakından bakarsak–"

Agathe, "Bitirin artık!" diye emretti. "Yasak espriniz ne hakkındaydı?"

"Sizin hakkınızda!" diyen Peter gözlerini meydan okurcasına onun gözlerine sapladı. Ama o an irkildi, çünkü zil çalıyordu, çalış şeklinden ikisi de Profesör Lindner'in geldiğini anladı. Agathe çıkışamadan Peter, tırnaklarını acı verecek kadar şiddetle onun ellerine geçirip odadan sıvıştı.

(*[Not]*: Agathe, Peter'e Ulrich'le gideceğini ima eder.)

91

BUHRAN VE KARAR

(ERKEN TASLAK VE ETÜT)

Agathe bir firkete bulmuştu. Ulrich'in kendisinden sakladığı Bonadea'nın ziyaretinden sonra. Divanda oturuyor, ellerini iki taraftan laubali bir emniyet içinde minderlere dayamış, ağabeyiyle konuşuyordu, birden parmaklarının arasındaki küçük, demir nesneyi hissetti. Elleri o şeyi meydana çıkarmadan önce epey şaşkınlığa uğradı. Yabancı bir kadına ait olan firketeye baktı, yanakları al al oldu.

Agathe'nin böyle bir kesinlikle, herhangi bir kıskanç kadın gibi tam olarak doğru tahminde bulunmasına biraz gülünecek olsa yeriydi. Ama bulduğu şeyi başka türlü izah etmek mümkün olsa da Ulrich buna yeltenmedi. Onun da yanaklarını bir kırmızılıktır almıştı.

Nihayet Agathe kendini zorladı ama gülümsemesinde bir telaş vardı.

Ulrich ona yarım ağızla Bonadea'nın baskınını itiraf etti.

Beriki onu huzursuzca dinliyordu. "Kıskanmıyorum," dedi, "zaten hakkım da yok. Ama–"

Ama neydi, bulmaya çalışıyordu; o şeyin ispatı, başka bir kadının Ulrich'i elinden almasından ötürü içinde kabaran vahşiliği örtmeliydi.

Kadınlar erkeklerin "ihtiyaçlarından" bahsettiklerinde saf davranmakta inat ederler. Bunun durdurulamaz bir şiddet, erkeklerin kirli olmakla beraber muhteşem de görünen bir tür ıztırabı olduğuna kendilerini inandırmışlardır ve uzun bir mahrumiyet sonunda ne kendilerinin de aynı şekilde azgınlaştıklarını ne de erkeklerin bir geçiş döneminden sonra o mahrumiyete alışmalarının kendilerinin alışmasından çok daha zor olmadığını bilmez görünürler; hakikatte aradaki fark fizyolojikten çok ahlâkîdir, yani arzularını serbest bırakma veya onlara gem vurma alışkanlıkları arasındaki farktır. Arzularının kendilerini kandıramayacağına dair sebepleri olduğunu sanan bazı kadınlar içinse erkeğin zarar görmeksizin kendine hâkim olamayacağı tasavvuru, ıztırap içindeki o koca çocuğu kucağına almak için makbul bir vesiledir; –ağabeyine karşı kalbinin normalde şüphe duyulmayacak sesini takip etme yasağıyla biraz frijit bir kadın rolüne bürünen– Agathe de farkında olmadan zihninde bu hileyi uyguladı.

"Seni anladığımı sanıyorum," dedi, "ama... ama canımı yaktın."

Ulrich ondan af dileyip saçını veya omuzlarını okşamaya davranacağı sırada Agathe, "Budalanın tekiyim..." deyip biraz ürperdi ve onun elinden kurtuldu.

Davranışını, "Bana bir şiir okusan," diye izaha çalıştı, "bu sırada ben günlük gazeteye bakmaktan kendimi alamasam sen de hayal kırıklığına uğrardın. Benim canım da aynen öyle yandı. Senin yüzünden!"

Ulrich susuyordu. Açıklama yaparak olanları bir kez daha canlandıracağını düşünüp bezdiğinden ağzına kilit vuruyordu.

Agathe, "Tabiî ki başına kâhya kesilecek hâlim yok," diye tekrarladı. "Sana verdiğim ne var ki! Ama böyle birine nasıl peşkeş çekersin kendini! Hayranlık duyduğum bir kadını sevmeni tasavvur edebilirim. Nasıl diyeyim, bilmem ama kişinin birini her okşayışı, başkalarının elinden gaspedilmiş olmak zorunda değil."

–Bu rüyayı terk edip tekrar bir koca edinecek olsa hissettikleri şöyle olurdu:– "İçeride ikiden fazla insan birbirine sarılabilir, dıştaki her şey de sadece–" Durakladı ama aklına birden bir benzetme geldi: "Vücuda sarılanın sadece, iki çiçeği bağlayan kelebek olmasını hayal edebilirdim–"

Benzetmesi gözüne biraz fazla şairane göründü. Onu telaffuz ederken kadınlardaki o sıcak ve olağan hissi hararetle duydu: Ona bir şey vermeli, zararını telafi etmeliyim – –

Ulrich başını iki yana salladı. Gayet ciddi, "Ben," dedi, "feci bir hata işledim. Ama düşündüğün gibi değildi. Söylediklerin güzel. Bu saadeti, bu, tenden yayılırken aniden değiştirilip Tanrı tarafından ele geçirilişi, mekanik bir uyarmayla, tanrılaşarak veya nefretle Tanrı'ya özel bir konum verme emeline alet olan insana atfetmek, birine isabet eden kurşuna darılmak kadar iptidai olmak için bir sebeptir. Ama ben, böyle insanların bulunabileceğini tasavvur edemeyecek kadar şüpheciyimdir." (Onun elini tutar – çok uzaklara taşınmış bir ruh hâlidir bu.)

Eli onun üzerinde af ararken Agathe, ağabeyini kollarının arasına alıp öptü. Ve elinde olmadan sarsılarak avutucu bir kız kardeş edasıyla, sonra da yaptıklarına hâkim olamayarak, aşkın bütün meyvelerini tâ içerilere kadar ulaştıran kadınsı harareti de azaltmadan, dudaklarının kilidini ilk kez bütünüyle onun dudaklarında açtı.

– – – – – – – – –

Sonuç olarak bir müddet oturdular, el ele tutuşlar, ne bir şey demeye ne de yapmaya cesaret edebildiler. İçerisi kapkaranlık olmuştu. Agathe'nin aklına, onu baştan çıkarmak için, tek kelime etmeden soyunmak geldi. Karanlık belki Ulrich'i de yanına gelip benzer şeyler yapması için ayartırdı. İkisi de cinsiyet iştiyakının, davranış tiplerini biçimlendiren bu kuvvetine karşı koydu (veya buna benzer bir şey). Agathe yapmasa, o zaman... fırsat kaçacaktı... Ama, neden bir şey olmuyor, diye merak ediyordu. (Neden olmuyor?.. – – – Bir ölçüde de: Ulrich neden denemiyor!)

Beklenen olmayınca ağabeyine sordu: Artık ışığı yakmayacak mısın?

Ulrich tereddütteydi. Ama sonra korkudan ışığı yaktı.

Sonra anlaşıldı ki bizzat halletmesi gereken bir şeyi unutmuştu. Bunu bizzat halletmesinin şart olduğu meydandaydı, işi en fazla üç çeyrek saat sürerdi, onu işini halletmeye ikna eden Agathe'ydi. Önemli birine haber götüreceğine söz vermişti, telefonla yapması

da mümkün değildi. İşte olağan hayat bu saate kadar sürüklenmişti, olağan hayattı bu işte, birbirlerinden ayrıldıktan sonra ikisi de üzüldü.

Ulrich o kadar üzüldü ki neredeyse geri dönecekti ama yoluna devam etti. Agathe de ömründe hiç olmadığı kadar üzüldü. Başka her şeyin aksine bu üzüntü ona neredeyse olağandışı geliyordu; korktu, hatta meraklı bir şaşkınlık hissetti. Olağandışılık özel bir hususiyetti. Tabiî bu üzüntü, yanında başka bir şeye, âdeta kenarındaki pırıltı misali yer bırakırsa. Üstelik en derin üzüntü siyah değil koyu yeşil veya koyu mavidir ve kadife kadar yumuşaktır; o, yok edişten ziyade nadir görülen müspet bir niteliktir. Agathe'nin üzüntü içinde derhal sezdiği bu derin mutluluğun kökeni de muhtemelen, ...tüm tezatlardan ve kararsızlıklardan aklın sağladığı şekilde soğuk, titiz ve gayrişahsî! tarzda değil yüce gönüllülükle kurtulmuş olma mutluluğunun, her bir duyguya münhasır hükümranlıkla alâkalı olmasında yatar. Büyüyen her cesaret ve bezginlikte *yüce gönüllülük** niteliği vardır. Agathe bir an düşünmek zorunda kalmaksızın zehrini nerede muhafaza ettiğini hatırlayıp onu almak üzere ayağa kalktı. Hayata zıtlıklarıyla beraber son verme imkânı hayata içkin sevinci azat eder. Agathe (zehri önüne, masanın üstüne koydu, bir bardak, bir şişe de su alıp zehrin yanına bıraktı) kitabına uyarak zehri bir bardak suya boşaltırken üzüntüsü pek kavrayamadığı bir şekilde neşeye döndü. Geleceği en tabiî hâliyle iki ihtimale ayrıldı: Canına kıymak veya Bin Yıllık İmparatorluğa yetişmek. İkinci ihtimal artık gerçekleşmeyince geriye bir tek ilki kaldı. (Yukarıda görünmez ve ulaşılmaz hâlde, başkalarıyla sohbet eden Ulrich'i dinlerken bu hüzün, onu sağa sola savuran, kenarları düz, derin bir mezara benziyordu – İntihar kararı da sadece böyle işaretlenmiş olup hakikatte eski hayatı terk etmek değil midir?!)

Veda vakti geldi. Agathe hayattan hiç coşku olmadan ayrılamayacak kadar gençti, onu hakkıyla anlamak için kararının duygular

* Peşpeşe gelen bu isimlerin her birinin aynı kökene sahip olmasından yararlanılarak yapılmış, Türkçenin müsait olmadığı bir kelime oyunu: Cesaret (*mut*), bezginlik (*unmut*) ve yüce gönüllülük (*großmut*). Ayrıca "büyüyen cesaret" ibaresindeki "büyük" sözü de yüce gönüllülük kelimesinin aslen bir terkip olan Almancasının içinde yer alır. –*ç.n.*

bakımından yeterince kesin olmadığını söylememek olmazdı: Çaresizlikle çıkmaza girmemişti, her şeyi denedikten sonraki çöküş değildi bu yaşadığı, o an karanlık (sapa) görünse de kendisi için hâlâ ikinci bir yol vardı. Dünyaya vedası başlangıçta bir yolculuğa çıkmak kadar hareketliydi. İlk kez, dünyada rastladığı bütün figürler ona yerli yerinde duran şeyler hâlinde görünmüşlerdi, hem de aksi gibi onlarla artık hiç alâkasının olmaması gereken bir anda.

Kötü, canice, psikopatça davranıyor olabilirdi: Başka bir dünyada işe yarayabilirdi. Agathe başka bir zihin ırkında dolaştı...

Hayatın peşinden bakmak gözüne güzel ve huzurlu görünüyordu. Zaten kaşla göz arasında koca koca nesiller öbür dünyayı boylarlar. Güzelliğiyle ne yapacağını bir tek o bilememişti. İki bin yılını düşündü, nasıl görüneceğini bilmek isterdi. Sonra bilmem hangi portre koleksiyonunda görmüş olacağı on altıncı yüzyıldan kalma suratları hatırladı. Güçlü bir alın ve günümüzde görülenden daha kuvvetli yüz hatlarının olduğu muhteşem suratlar. Bütün bu insanların vaktiyle bir rol oynadıkları anlaşılabiliyordu. Ama bunun için galiba başka oyunculara, bir mesleğe, bir göreve, hareket ettiren bir hayata da ihtiyaç vardı. Ama bu rol hırsını çok yadırgıyordu. İnsanların olabileceği şeylerden biri olmayı hiç istememişti. Erkeklerin dünyasına hep yabancı kalmıştı. Kadınların dünyasını küçümsemişti. Kimi zaman vücudunun merakını, fani bedeninin isteklerini, insan nasıl yer içerse, başkalarıyla öyle temasa sokmuştu. Ama bu asla derin bir sorumluluk hissetmeden olmuş, hayatı, yola koyulduğu çocuk odasının ıssızlığından sınırları olmayan muğlak olaylara yelken açmıştı. Böylelikle her şey acz içinde son buldu. (Akabinde, her şeyi minnetle kabul ettiği bir nöbet sonrasındakine benzer bir bitkinlikle başlar seyahat.)

Hiç şüphesiz bu acz özsüz değildi: Tanrı sadece bu hayatı... Muhtemel birçok dünyadan bir dünyayı... Bizim en iyi yanımız nefesi andıran, kuş gibi sonsuza dek daldan uçan bir (kitle)... Onun dünyanın otoritesine olan nefretinde hep bir vizyon vardı. Hatta vizyondan da fazlası; onu neredeyse kavramıştı: Şayet... geçerse insan kendine gelir. Bu karanlık parıltı, kapristen ötedir... Ama kendine

bunu tekrar etmenin pek manası yokmuş gibi geldi. Bütün bu tecrübeler, gerçi iç içe geçip titreşmekteydi ama evvelce yalnız... değildiler. Onlarda hay[alî?] *ve*... gerçek bir taraf vardır. Ne Tanrı'yı ne de herhangi bir şeyi apaçık görmek ona vergi değildi!

Tanrı olmayınca, ondan geriye kalan, bir tek, yaptığı kötü şeydi. Yok yere kirlenmişti, kendinden tiksiniyordu. Demin tekrar ettiği ne varsa ancak Ulrich'in yanındayken belirginlik kazanmış ve asabi bir oyun-oynaştan fazlası olmuşlardı. Ağabeyine elinde olmadan samimi bir şükran duydu. Şu an onu delicesine seviyordu.

Sonra aklına geldi: Ağabeyi bütün söylediklerini, bütün söyleyebileceklerini değersizleştirmişti!

Agathe o dönmeden işini bitirmeliydi. Saate baktı. Şu akrep yok muydu, ne narin şeydi öyle! Saati öteye itti. İçini bir tekinsizliktir aldı... ölüm korkusu... boğuk, azap verici, itici. Ama olması gerektiği düşüncesi –bu düşünce de nereden çıkmıştı, bilmiyordu–... muazzam çekim gücü. Zihninde artık pek düşünce bulmuyordu... acz [mi?]... öldürmek... fikrinden başka bir şey değil, o fikir de sadece bu cümle biçiminde... boşluk.

İşlerini düzene koymak istiyordu; işi yoktu. Geride kimseyi bırakmam... Ulrich'i de... kendine çok acıyordu. Nabzı bileğinde gözyaşı gibi akmaktaydı.

Ulrich mücadele ederken ve çalışırken imrenilecek biriydi. Olduğu hâliyle mükemmel, değil mi!

Ama kararının hükümranlığı onu rahatlattı. Onun da üstün olduğu bir şeyler vardı. Bunu yapabilen kişi... Doğuştan gelen muhteşem yalnızlığını hissediyordu.

Tozu bardağa boşalttığında geri dönüş ihtimali kalmamıştı, çünkü (yalnız bir kez sokabilen arılar misali) tılsımı kullanmıştı artık.

Vaktinden önce gelen Ulrich'in ayak seslerini duydu aniden. Bardağı hızla kafasına dikebilirdi. Ama sesini duyunca onu bir kez daha görmek istedi. Sonra ayağa fırlayıp... kafasına dikebilirdi. Buyurgan bir şeyler söyleyip hayattan çekilebilirdi. Ama ağabeyine çaresizce baktı, ağabeyi yüzündeki perişanlığı fark ediyordu. Bardağı gördü, sormadı. Anlıyordu, heyecan kıvılcımı doğrudan ona da sıçradı. Bardağı alıp şunu sordu: "İki kişiye yeter mi?" Agathe bardağı

hızla elinden aldı – ve haykırdı...: "Her şeyi denemeden canımıza kıymayacağız!" Sonra onu kucakladı.

Veya: konuşma yok, eylem ve olay! Ağabeyi olduğu yere yığılır vesaire. Sebep olduklarından dehşete kapılmıştır!

Daha da iyisi: Ulrich'in aksaklıktan duyduğu tiksinti. İntihar. Fakat sonuçta: Hiçbir şeyin telafisi yoktur, ancak daha iyisi yapılabilir. Onun için de pişmanlık [?] tutkuludur. Her ikisinde de. Aniden biri farkına varıp güler.

Karar verdim. Deneme yılı... canıma kıymak...

İman ancak bir saat eskiyebilir...

İşte paldır küldür hayata geçirilen karar. Fakat aynı zamanda öyle veya böyle Tanrı'ya yolculuk da demektir.

– – – – – – – – –

– – Kararın *Saikleri* – –: Kaderimiz: Belki yasak olanı seviyoruzdur. Ama işin en uç noktasını denemeden canımıza kıymayacağız. Dünya akıcı ve geçici; ne istersen yap! Kusursuzca kusurlu bir dünya karşısında âciz, bekliyoruz. Bizim içimizde olan, başkalarında da var, sadece fark edilmeyecek bir yere konmuş. Onlar sağlıklı ve idealist kalıyorlar, biz suçun kıyısına geliyoruz.

Yalnızlık: İnananlar yalnızlıkta Tanrı'ya küser, inanmayanlar onunla ancak yalnızlıkta tanışır. Bunun ardında bir zaruret yoktur. Bu dünya yalnızca ...denemelerden biridir. Tanrı kısmî çareler sunar, o çareler de yaratıcı insanlardır, birbirleriyle çelişirler; dünya da bundan ikide bir, hiçbir çareye denk düşmeyen nisbî ve küllî bir dünya oluşturur. Dünyanın bu kalıbına beni sıvı maden filizi gibi döküyorlar, o yüzdendir ki asla tamamen, yaptığım ve düşündüğüm şey olmuyorum: Olduğum, bütünlüğün denenmiş biçimindeki denenmiş bir biçimdir. Tanrı'nın takdirince sanki ebediyet içinmişçesine Tanrı'nın hayatlarından birini tesis etmiş kötü üstatları dinlememek, mahviyetle ve inatla Tanrı'ya bizzat tevekkül etmek lazımdır. Düşünmeden davranmak lazımdır, çünkü bir adam en çok, nereye gittiğini bilmediği zaman ilerler. (İşte Agathe'nin nüfuzu! – – Anlatım bakımından: Belki Ulrich ara verip düşünür de son kısımda teemmül olmaz.)

Her şeyin üstünde Stella ahlâkının bir esintisi – –. Ruh hâlinden ve durumdan çok, düşünce olarak tasvir edilmeli. Hissettiklerini yapsalardı, bir saatte her şey olup biterdi ama böyle olunca... Yaşam hüznü; kendini savunamamak, çünkü... vesaire. Zehirden destek almak. Agathe'nin kendisini eksik hissettiği bu dünyanın, tek dünya olmadığına güvenmek.

– – – – – – – – –

Karar neye, Agathe'nin intihar teşebbüsü neye dayanmaktadır? Agathe, ne olacak? diye sorar, Ulrich birçok farklı cevap verir... Ulrich'in aslında –Schleiermacher'in dindarlığa ahlâkî ilgisizliği manasında– "öbür durum" pratik hayata dair kaide koymaz, diye cevap vermesi lazımdır. İstediğin gibi evlenebilir, yaşayabilirsin vesaire. Zaten ütopyalar da uygulanabilir bir sonuca ulaşmamışlardır. Bu aşağı yukarı, aptallık ırkı içindeki deha ırkıdır aynı zamanda... Fakat: Topyekûn çözüme ve sisteme de karşıdır. Hayatı reddediş macerası. Ama teoriye girmeden.

Bu infialden sonra Ulrich kabul eder: Şüpheli de olsa "öbür durum" (seziş) ve Tanrı söz konusudur. Asıl gerekçesi üç kız kardeşin tatlılığından korkusudur, o yüzden de çekip gitmeye karar verirler – – – Agathe, gençlik kafasıyla bir karar verilmesini ister. Ulrich: Karar verdim. İntihar yılı. Agathe: Dine bağlanamayan mistisizm Ulrich'e bağlanır.

Karar: Bilinmeyen amacın aleti.

Agathe: Aslında iyi de yoktur, kötü de, ancak iman ve şüphe vardır. Hepsinden uzaklaşalım. İman olmaksızın sezgiye bırakalım... Ulrich inanmaktan kaçınıyor ama sezgiyi takip ediyor.

Agathe'nin depresyonu: Başlıca bir argüman: Avukat kendini hasta göstertmesini teklif etmiştir. O ise vasiyetnameyi Ulrich yüzünden yapmıştır, şimdi de her şey başına yıkılmak üzeredir, hatta... Lindner'e de büsbütün kötü davranmıştır. Eylemden (gençlikten) yanadır ama durum şöyle de bir görüntü arz eder: Başkaları cihetinden de, Tanrı ve "öbür durum" cihetinden de itiraz edilebilecek ne varsa umurunda bile değildir, istediği, Ulrich'le beraber yaşamaktır, arzusu gözüne kötü görünse de yine de ister ve şayet başaramazsa o zaman geriye tek kalan, kötülük ve sondur.

Agathe'nin yılgınlığına dair: Yüzü Tanrı'ya dönük insan Adler'e göre topluluk ruhu yönünden eksiktir – Schleiermacher'e göre ahlâken ilgisiz, yani kötüdür. Kadın da canidir. Ulrich'ten başka kimseye hakiki sempati yok. Ben sana mecburum, çünkü başkalarını sevemem. Tanrı ve antisosyal. Ulrich aşkı baştan beridir dünyaya karşı nefret ve düşmanlığı seferber etmiştir.

92

MOOSBRUGGER TIMARHANEDE. BİR İSKAMBİL PARTİSİ

Clarisse'in tımarhaneyi ziyaretinin üstünden yaklaşık – – – geçmişti. Moosbrugger'i göreceği günün eli kulağındaydı, görüşmeye iki hükümdarın karşılaşması kadar çok önem atfediyormuş gibi bir tablo çiziyordu.

Siegmund kendi tarzınca, "Ona duyguların yerine sucuk ile sigara götürsen daha iyi edersin," diye takıldı.

Walter kayınbiraderine kızıp aniden Clarisse'i savundu. "Kendinden geçene kadar piyano çaldıysa, heyecanlıysa, gözlerinde yaşlar varsa; tramvaya binip kliniğe gitmekten ve orada gözlerindeki yaşlar gerçek değilmiş de 'sadece müziktenmiş' gibi davranmaktan kaçınmakta tamamıyla haklı değil mi!?" Fakat onlarla gitmemekte diretti.

Siegmund, Walter'in üstünlüğünden çekinip iyi niyetli bir homurtuyla yetindi.

Clarisse, "Hayatında hiç kadın görmemiş; tek gördüğü, ikame kadınlar," dedi.

Tramvaya giderlerken Siegmund, "Unutma, adam delinin teki!" dedi. Clarisse cevaben tırnaklarını onun eline geçirip ışıl ışıl gözlerle önüne, dümdüz önüne baktı.

Kliniğe vardıklarında Dr. Friedenthal onları bu kez ana idari binadan çıkarmadı; bir tek, beyaz önlüklü gardiyan ve yardımcılarca karşılandıkları, hastalar için döşenmişseler de içlerinde hasta bulunmayan iki odadan geçtiler. Sonra, ortasında dört kişinin bir masanın etrafına oturdukları üçüncü bir büyük odaya girdiler; Dr. Friedenthal biraz göze çarpan bir tavırla yoldan çekildi, Clarisse başını kaldırınca görüş alanını Moosbrugger'in geniş ve sakin sureti doldurdu.

Clarisse'in gördükleri yeterince tuhaftı: İskambil partisi. Sırtında koyu renk, günlük kıyafetiyle Moosbrugger, biri beyaz doktor önlüğü, ikincisi takım elbise, üçüncüsü ise biraz yıpranmış bir papaz cübbesi giymiş üç adamla masada oturuyordu; oda, masanın etrafındaki bu dört kişiden ve ahşap sandalyelerinden başka, bahçeye bakan üç adet yüksek pencere hariç boştu. Clarisse yaklaşınca dört adam başlarını kaldırdı, Friedenthal de onları teker teker tanıttı. Clarisse'in tanıştığı kişiler kliniğin genç asistanlarından biri, kliniğin papazı ve onları ziyarete gelmiş bir hekimdi, hekimin ağır ceza mahkemesindeki duruşmada Moosbrugger'in sağlıklı olduğunu açıklayan uzmanlardan biri olduğunu öğrendi; dört adam üçerden iskambil oynuyor, dolayısıyla biri hep açıkta kalıp diğerlerini seyrediyordu. Bu sıradan ve rahat iskambil oyunu manzarası, o an Clarisse'in zihnindeki bütün düşünceleri yerle bir etti. Korkunç bir şeylere hazırlanmıştı, belki de aslında yine, böyle yarısı boş birçok odadan daha geçip en sonunda esrarengiz bir biçimde Moosbrugger'i göremeyeceğinin söylenmesini beklemişti; son haftalarda, hele de bu son gün yaşadıklarına bakınca şu an hissettiği garip bir darlıktı. İskambil oyununu Moosbrugger'i rahat rahat gözlemleyebilmek için Dr. Friedenthal'in ayarladığını kavrayamıyor, gördükleri ona şeytanların bir ruhla oynadığı haysiyetsiz bir oyun gibi geliyor, buz gibi bomboş cehennem diyarlarında olduğunu sanıyordu. Moosbrugger'in dik ve zarif duruşu ve üstüne gelişi onu dehşete düşürdü; Friedenthal onu da takdim etti, Moosbrugger de pençesiyle onun titrek elini alıp iri bir oğlan çocuğu gibi sessiz ve hızlı bir reverans yaptı.

Bunlar olurken Friedenthal, kimsenin rahatını bozmamasını rica ederek hanımefendinin, kliniğin donanım ve konforunu tetkik etmek üzere Chicago'dan geldiğini ve klinikteki misafirlere dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar iyi bakıldığına kendi gözleriyle şahit olacağını açıkladı.

Tesisin, gözde hastasını düşünceli düşünceli gözlemleyen hekimi, "Bay Moosbrugger, karo değil maça oynanmıştı!" dedi. Friedenthal'in yabancı kadının huzurunda kendisinden hasta olarak değil de kliniğin misafiri diye bahsetmiş olması Moosbrugger'in hakikaten çok hoşuna gitmişti; bunu takdir etmiş, ettiği için de yanlış karta oynamıştı ama hatasından ötürü işittiği azara lütufkâr bir gülümsemeyle göz yumdu. Çoğunlukla bir şahinden bile dikkatli oynardı. Tahsilli rakiplerine asla kötü oynadığı bir oyunla değil ancak kartlardaki şansından ötürü mağlup olmakla böbürlenip dururdu. Fakat bu kez, bir süre sonra löveleri İngilizce saymaya da yeltendi, zira İngilizce otuza kadar sayabiliyordu ve Clarisse'in Amerika'dan geldiğini anlamıştı. Hatta bir süre sonra kartları da hepten bıraktı, yumruklarını masaya dayadı ve devasa sırtıyla öyle bir arkasına yaslandı ki sandalyesinin arkalığının ahşabı çatırdadı; sonra da hapishanede geçirdiği günlere dair uzun uzadıya hikâyeler anlatmaya başladı. "Sözüme güvenebilirsiniz, beyler–" diye başladı, çünkü tecrübeliydi: Kadınları etkilemek istiyorsanız, en azından işin başında, onları fark etmemiş gibi rol yapmanız lazımdı; kadınlar söz konusu olduğunda her seferinde başarılı olmasını işte buna borçluydu Moosbrugger.

Tesisin genç hekimi onun afili hikâyesini gülümseyerek takip ediyor, papazın yüzünde hüzün neşeyle savaşıyor ve oyunculardan, Moosbrugger'i ipe götürmesine ramak kalan yabancı hekim de zaman zaman saldırgan nidalarla onu cesaretlendiriyordu. Dev adam, gösterişli olmakla beraber çoğunlukla bir hayli terbiyeli davranışlarıyla hepsinin sempatisini kazanmıştı; söyledikleri her zaman doğru olmasa da en azından tutarlılığı vardı, özellikle de papazın ona epey kanı kaynamıştı. Bu kuzu gibi adamın işlemeye muktedir olduğu hayvanca cinayetleri hatırlayınca korkup, kendini iğrenç bir günah işlerken yakalamışçasına zihinden istavroz çıka-

rıyor, Tanrı'nın akıl sır ermez işleri karşısında alçalıyor ve aklından, böylesine karmaşık bir meselenin ancak Tanrı'nın takdirine bırakılabileceğini geçiriyordu. Papaz, işte o takdirin şimdilik, bu iskambil oynayan hekimleri, hangisinin daha kuvvetli çıkacağı bilinmeyip birbirine karşı işleyen iki manivela gibi birer alet olarak kullandığını biliyordu.

İki tıbbiyeli arasında tatlı bir husumet vardı. Moosbrugger hikâyesini anlatırken bir an şaşırınca içlerinden daha yaşlı ve sadece ziyarete gelmiş olan Dr. Pfeiffer şu sözlerle lafını kesti: "Yeterince anlattınız, Moosbrugger, artık kartların başına, yoksa asistan beyefendi erkenden teşhisini koyacak!" Moosbrugger derhal gayrete geldi: "Doktor bey oynamak istiyorlarsa tekrar oynayabiliriz!" Clarisse konuşulanları hayretler içinde dinliyordu. Genç hekimse kılını bile kıpırdatmadan gülümsüyordu. Moosbrugger'in cezaî ehliyeti olup olmadığı hususunda tarafsız bir izlenim edinmeye çalıştığı herkesin bildiği bir sırdı. Hekim sarışın, sıradan ve duygusuz görünen bir tipti, yüzündeki, eskrim düellolarından kalma izlerin kendisine pek zeki bir hava kattığı da söylenemezdi ama gençliğin verdiği kendine güven, Moosbrugger'in suçu ve cezalandırılıp cezalandırılamayacağı konusundaki meslekî görüşünü, mutat sathilikten tiksinen bir hırsla temsil etmesini sağlıyordu. Meslekî görüşünün ne olduğunu sorsalar tam olarak söyleyemezdi. Ama bir hekimin görüşü başkadır. Mesela sıradan sarhoşluk ona göre kendiliğinden iyileşen sahici bir akıl hastalığıdır; Moosbrugger'in kısmen şerefli bir adam, kısmen bir seks canisi olması o görüşe göre dürtüler arası bir yarıştı, Moosbrugger'e kararını verdirenin ya daha güçlü veya daha baskın dürtü olduğu gayet anlaşılır bir şeydi. Başkaları buna hür irade ve iyi veya kötü ahlâk anlayışı diyorsa kendi bilecekleri işti. "Kim dağıtıyor?" diye sordu.

Anlaşıldı ki kartları kendisi karıp kendisi dağıtacaktı. Bu sırada Dr. Pfeiffer, "meslektaşı hanımefendiyi" buraya hangi merakın sevk ettiğini sorarak Clarisse'e döndü. Dr. Friedenthal tedbir amaçlı elini kaldırıp tavsiyede bulundu: "Tanrı aşkına tıptan falan bahsetmeyin, Almancada doktor beyin duymaktan bu kadar hazzetmediği ikinci bir kelime yoktur!" Söylediği doğruydu, üstelik bu zamansız

ziyaretçinin, Friedenthal açıkça iddia etmek zorunda kalmadan diğerleri karşısında doktor olarak görünmesini sağlaması gibi bir avantaj da sunuyordu. Friedenthal memnun, gülümsedi. Dr. Pfeiffer bu latifeye, gururunun okşandığını gösterircesine sırıtarak karşılık verdi. Tepesi yassılaşıp arkaya doğru çukurlaşmış kafatasında, bakımsız saç ve sakal diplerinin görüldüğü yaşlıca ve kısa boylu bir adamdı; tırnakları sigara ve purodan yağlı yağlı duruyor, doktor tarzı kısacık kesilmiş görünmelerine rağmen tırnak diplerinde ince bir kir şeridi bulunuyordu. Şu an açıkça görülmekteydi bu, çünkü oyuncular kartlarını almış, özenle sıraya koyuyorlardı. Moosbrugger, "Pas geçiyorum," dedi. Dr. Pfeiffer, "Ben oynuyorum," genç hekimse, "Peki," dedi; bu kez seyreden, papazdı. Oyun sönüktü, heyecansız ilerliyordu.

Friedenthal'in yan tarafında dikilen Clarisse onun biraz arkasına saklandı, ağzını kulağına götürüp gözleriyle Moosbrugger'i işaret ederek fısıldadı: "Hep ikame kadınları olmuş!"

Friedenthal yalvarırcasına, "Hey! Tanrı aşkına!.." diye fısıldadı ve masaya doğru ilerleyip bu dikkatsizliği örtbas etmek için yüksek sesle sordu: "Kim kazanıyor?" Pfeiffer, "Ben kaybediyorum," dedi. "Moosbrugger kurnazca pas geçti! Genç meslektaşımız ise sözümü dinlemek istemiyor; doktorların şu, hasta canilerin yeri hastanedir zannının talihsiz bir yanılgı olduğuna onu inandırmamın imkânı yok." Moosbrugger sırıttı. Pfeiffer şaka ediyordu, derken demin Friedenthal'le giriştiği laf dalaşına devam etti, oyunu kurtarmanın zaten imkânı kalmamıştı. Dalga geçerek bir ricada bulundu: "Bu genç tıpçıya kötüleri tıpla tedavi etmek istemenin ütopya, ayrıca da saçmalık olduğunu fırsat bulunca siz de söylemelisiniz, çünkü kötülük dünyada sadece mevcut değil dünyanın ilerlemesi için şarttır da. Bizim kötülere de ihtiyacımız var, hepsini hasta ilan edemeyiz–"

Sükûnetini bozmayan genç hekim, "Löveniz kalmadı," deyip kartları masaya koydu. Bu kez gülümseyen, oyunu seyreden papazdı. Clarisse bir şeyler anladığını sanıyordu. Sıcakladı. Pfeiffer ise iğrenç görünüyordu. "Saçma bir ütopya," diye takıldı. Clarisse ne yapacağını şaşırmıştı. Gördükleri herhâlde, şeytanların bir ruha

oynadıkları haysiyetsiz bir oyundan ibaretti. Pfeiffer bir puro daha yakmıştı, Moosbrugger de kartları dağıtıyordu. İlk defa bir anlığına Clarisse'e doğru baktı, sonra ona diğerlerinin açıklamalarına ne karşılık vereceği soruldu.

Bu oyunda dışarıda kalan, asistan oldu. Sanki bunu beklemişti, düşüncelerini yavaş yavaş kelimelere döker gibiydi. "Bir tabiat bilimci için," dedi, "sebebini tabiat kanunlarında bulamayacağı hiçbir şey yoktur. Şu hâlde, bir kimse makûl bir maddî sebebi olmaksızın suç işliyorsa, muhakkak manevî bir sebebi olması lazımdır. İşte ben de onu aramak zorundayım. Ama Dr. Pfeiffer'e göre, yaptığım yeterince takdire şayan bir çaba değil." Daha fazlasını söylemedi, kızarmıştı, usanmış görünüyor, işi kabalığa vurmuyordu. Papaz ile Dr. Friedenthal güldüler, Moosbrugger de onlara benzer şekilde gülüp yıldırım hızıyla Clarisse'e baktı. Clarisse aniden, "Birilerinin fevkalade makûl sebepleri olabilir!" Asistan ona döndü. Pfeiffer teyit ediyordu: "Meslektaşımız hanımefendi çok doğru söylüyor. Zaten bir suçun makûl sebepleri olmasını şart koşmanızla bile aslında suçlu mizacına sahip olduğunuzu ele veriyorsunuz!" – Genç olanı, "Daha neler!" diye cevap verdi. "Maksadımı gayet iyi anlıyorsunuz." Sonra gene Clarisse'e döndü: "Ben doktor olarak konuşuyorum. Belki felsefede veya başka bir alanda uygun düşebilecek kılı kırk yarmacılığa hiç tahammülüm yok!"

Kendisine ne zaman fakülte raporu hazırlama işi verilse tıbba uymayan bir düşünme tarzına vermek zorunda kaldığı tavizlere ve o düşünce tarzının gayritabiî sorularına vermek zorunda kaldığı cevaplara öfkeleniyordu. Adalet de, adaletten doğan kavramlar da tabiat bilimlerine göre değildir, ayrıca bir doktorun cezaî ehliyet, hür irade, aklı kullanmak ve aklı oynatmakla ilişkilendirdiği tasavvurlar bir hukukçununkinden çok farklıdır. Hukukçu o kavramdan ne mahrum kalmak ne de, artık hangi sebepten olursa olsun, onun karşısında geri çekilmek istemediği için ki anlaşılır bir şeydir bu, tıp uzmanları mahkeme önünde, ablalarının, ağızlarından doğruların çıkmasını emretmesine ve bunu beklemesine rağmen alışageldikleri gibi konuşmalarına izin vermediği küçük kardeşler gibi görünürler. Yani raporundaki kişileri, mahkemelerin beyninden

olabildiğince uzak tutma eğilimi aslında duygularının yumuşaklığından değil bilimine duyduğu katıksız hırstan ve pervasız gayretinden ileri geliyor, o kişiler ancak bilindik bir sendroma açık seçik ve belirgin olarak dâhil edilebildiklerinde başarı ümidi olduğu için Moosbrugger'de de böyle bir sendromun lehine ne varsa hepsini topluyordu. Dr. Pfeiffer ise bunun tam tersini yapıyor, kendi maçında dövüşen bir sporcu nasıl tribüne geçip de diğerlerini seyrederse, Moosbrugger hakkında bilgi almak için aynen o şekilde ara sıra kliniğe uğruyordu. Biraz tuhaf da olsa akıl hastası suçluların mizaçlarını en iyi bilenlerden biri sayılıyordu. Doktorluk namına yaptıkları, muayene işini hatır belasına yürütmekten ibaretti, onu da ancak bilgisinin kıymeti hakkında hürmetkâr sözler işitmek karşılığında yapıyordu; asıl geçim kaynağı ise bilirkişi faaliyetinden elde ettiği mütevazı ama düzenli geliriydi, çünkü yargının görevlerini iyi anladığı için mahkemece çok sevilmekteydi. İşinin öyle erbabıydı ki çok bilimsel olduğundan kendi bilimini bile inkâr ediyor, hatta insan bilgisini külliyen küçümsüyordu; belki bu davranışının esas sebebi, onu akıl sağlığından şüphe duyulan her suçluya büyük bir maharetle, bilimin oluklarından geçirilerek ceza hedefine ulaştırılması gereken bir kurşun muamelesi göstermeye teşvik eden şahsî meraklarını hiçbir engelle karşılaşmadan tatmin edebiliyor olmasıydı. Hakkında türlü türlü hikâyeler anlatılıyordu; muhtemelen iki hasım arasındaki olağan konuşmanın, duyulmaması daha iyi olacak bir tartışmayı tetikleyebileceğinden endişe eden Friedenthal hızla sazı eline aldı, genç hekimden sonra yüzünü derhal Clarisse'e çevirip hekimin "laf dalaşından" ne anladığını açıkladı. Yatıştırıcı bir bakış ve gülümseyişle, "Kıymetli konuğumuz Doktor Pfeiffer'e göre kimse bir insanın suçluluğu hakkında karar vermeye muktedir değildir," dedi. "Hekimler değildir, çünkü suç, cezaî ehliyet vesaire tıbbî kavramlar değildir, hâkimler de değildir, çünkü ruh ve beden arasındaki önemli ilişkileri bilmeksizin böyle meseleler hakkında gene kimse hüküm veremez. Tanrı'nın huzurunda her bir günahın şahsî sorumluluğunun apaçık üstlenilmesini talep eden yalnızca dindir, nitekim böyle meseleler sonuçta hep dinî itikat konusuna varır–" Son sözleri sırasında gülümseyerek papaza döndü, konuşmayı bu nükteyle zararsızca başka yöne

çekmeyi umuyordu. Bunun üzerine papaz biraz kızardı ve mahcup bir gülümsemeyle karşılık verdi, Moosbrugger ise yerinin psikiyatri değil Tanrı katındaki mahkeme olduğu teorisini tamamen tasvip ettiğini yanlış yorumlanması mümkün olmayan bir homurtuyla ifade etti. Ama Clarisse aniden, "Hasta belki de başka birini temsil ettiği için buradadır," diye atıldı.

Bunu o kadar çabuk ve ansızın söyledi ki sözleri arada kaynadı; birkaç şaşkın bakış, bir iki kızıl leke dışında bembeyaz kesilmiş olan yüzünü yaladı, konu daha sonra kendi mecrasında akmaya devam etti.

Friedenthal'e, "Tam olarak değil!" cevabını veren Dr. Pfeiffer kartları masaya bıraktı. "Meslektaşımızın yere göğe sığdıramadığı şu 'Bir hekim olarak konuşuyorum' lafının ne demeye geldiğini şöyle esaslıca bir konuşmak lazım: Hayatın içinden neşet etmiş bir 'vakayı' kliniğimize yolluyorlar, biz de onu bildiklerimizle kıyaslıyoruz, geriye kalanın, yani bilmediğimiz kısmın, diğer bir deyişle bilgisizliğimizin mesuliyetini üstlenmek zorunda kalansa suçlu oluyor. Öyle mi, değil mi?"

Friedenthal vakur, omuz silkti ve sustu.

Pfeiffer, "Öyle," diye tekrarladı. "Bütün o adalet ve bilim şaşaasına, o kılı kırk yarıcılığa, başımıza geçirdiğimiz, saç tutamları iki yana sarkmış peruklarımıza rağmen tüm mesele sonuç itibariyle hâkimin, 'Ben olsam yapmazdım,' demesine, biz psikiyatrların da, '*Bizim* akıl hastalarımız olsalar böyle davranmazlardı!' diye eklememize varıyor. Ama kavramlarımızı adamakıllı yoluna koyamayışımızın ceremesini toplum çekmemeli. Ferdin iradesi hürmüş, değilmiş, mesele o değil: Toplumun iradesi, iyi ve kötü olarak muamele ettiklerinde hürdür. Şahsım adına ben de şahsî duygularım anlamında değil toplum anlamında iyi olmayı arzuluyorum!" Sönen purosunu yeniden yakıp ıslanan dudaklarını hafifçe bıyıklarına değdirdi.

Moosbrugger de aynını yapıp büktüğü kart destesinin bir köşesini masaya vurarak ritim tutmaya başladı.

Asistan sabırla, "Peki, oyuna devam ediyor muyuz, etmiyor muyuz?" diye sordu.

"Elbette ediyoruz," diye cevap veren Pfeiffer kartlarını eline aldı. Gözleri Moosbrugger'in gözleriyle buluştu. "Ayrıca, Moosbrugger'le aynı fikirdeyiz," diye devam etti, alnını kırıştırmış, kâğıtlarına bakıyordu. "Nasıldı, Moosbrugger? Hâkim bey mahkemede size neden pazar kıyafetlerinizi giyip lokantaya gittiniz diye farklı farklı sorular sordu–"

Moosbrugger, "Neden tıraş olduğumu da," diye ekledi; bu konuda her zaman siyaset konuşur gibi konuşabiliyordu.

Pfeiffer, "Gayet sakin tıraş olmanızı," diye tekrarladı. "Kendisi olsa bunu yapmazmış! Sizi böyle suçladı. Buyurun işte." Diğerlerine döndü. "Bizim hastalarımız olsa yapmazlardı demekle biz de aynını yapıyoruz. Bunu söyleyince bir şey mi ispatlanmış oluyor?" Bu defaki sözleri homurdanır gibi söylemişti, rahattı aslında, bir önceki hararetli protestosunun yalnızca bir yankısıydı söyledikleri, çünkü oyun tekrar dönmeye başlamıştı.

Sert bir bezdeki kıvrımlar kullana kullana nasıl yumuşarsa, Moosbrugger'in suratında da ancak oyunun heyecanıyla kaybolan, tenezzül edercesine bir gülümseme belirdi uzun süreliğine. Dolayısıyla Clarisse çok sayıda şeytanın bir ruhu ele geçirme mücadelesini gördüğünü sanmakta hepten haksız sayılmazdı ama onu yanıltan, mücadeleye hâkim olan rahatlıktı, hele de Moosbrugger'in davranışı büsbütün kafasını karıştırıyordu. Anlaşılan, kendisine yardım etmek isteyen genç hekime tahammülü yoktu, gayretlerine istemeyerek katlanıyor, onları sezince tedirgin oluyordu. Belki de davranışı, birisinin kendisine ilgi göstermekte fazla ısrarcı olmasını küstahlık gören sıradan bir insanınkinden farklı değildi, oysa Dr. Pfeiffer her konuştuğunda mest oluyordu. Bu haz hâli belki de her durumda dışa vurduğu şey değildi, çünkü Moosbrugger'in vakur ve sağlam bir duruşa uydurulmuş kişiliğinde böylesi bir hâle rastlanmıyor, hekimlerin kendi aralarında konuştuklarının birçoğunu da adam hiç anlamıyordu ama illa konuşulacaksa, o zaman Dr. Pfeiffer gibi konuşulmalıydı: Moosbrugger'in böyle düşündüğüne zerre kadar şüphe yoktu. İki hekimin çatışması keyfini yerine getirmişti, lövelerini yine yüksek sesle ve İngilizce saymaya başladı, zaman zaman çaktırmadan tekrar ederek konuşmanın veya sessizliğin

arasına, "Olacak ile öleceğe çare yok!" lafını sıkıştırıveriyordu. Tecrübesiz sayılamayacak iyi yürekli papaz bile ara sıra başını iki yana sallıyordu. Ama dünyevî adaletle alay edilmesinden de hoşlanmamış değildi, dünyevî ilimler erbabının uzlaşamamasına seviniyordu. Söz konusu bütün bu meseleler, kilise hukukunca nasıl karara bağlanırdı, artık hatırlamıyordu ama gayet mülayim bir tavırla şöyle düşündü: "Onları kendi hâllerine bırak, son sözü Tanrı söyler." Bu inanışı dolayısıyla söz dalaşına pek katılmadığı için oyunu kazandı.

İşte bu dört adam, aralarında gayet iyi anlaşıyorlardı. Gerçi ödül olarak ortaya Moosbrugger'in kellesi konmuştu ama herkes önceki işiyle meşgul olduğu sürece kimsenin bundan rahatsız olduğu yoktu; sanki bıçak dövmek, bilemek ve satmakla uğraşan erkekler durup durup bıçaklarla başa ne işler açılır diye mi düşünüyorlardı. Üstelik başka birini öldürmeyi bizzat doğrudan tecrübe etmiş ve kendi ölümünün de arifesindeki tek kişi olan Moosbrugger'e göre, ölüm şerefli bir erkeğin başına gelebilecek en kötü şey değildi. Schiller, hayat iyiliklerin en yücesi değildir, der: Moosbrugger bunu Dr. Pfeiffer'den işitmiş, epey de hoşuna gitmişti; varlığının kullanılma tarzına bağlı olarak Moosbrugger nasıl dokunaklı da vahşi de olabiliyorsa, diğerleri de dost ve cellatlar olarak birbirleriyle pek teması olmayan iki farklı etki alanı arasında gidip geliyorlardı. Fakat bu, Clarisse'i epey tedirgin ediyordu. Daha ilk bakışta burada neşe perdesi altına gizlenmiş bir şeylerin olduğunu anlamış ama olayı çok bulanık bir resimde görmüştü, konuşmaların içeriğinden kafası karışmışken olanları ancak şimdi kavrıyor, kavramakla da kalmayıp bu adamların Moosbrugger'i gizliden gizliye gözlemlediklerini ikaz edici bir şiddetle, hatta bütün tekinsizliği içerisinde biteviye karşısında görüyordu. Dünyadan bîhaber Moosbrugger ise onu, yani Clarisse'i gözlemliyordu. Gözlerini zaman zaman gizlice o yana çevirerek onun bakışlarını şaşırtmaya ve yakalamaya uğraşıyordu. Tâ uzaklardan gelmiş bu güzel kadının ziyareti –bir tek Clarisse'in sıskalığı ve ufak tefekliği gözüne biraz fazla önemsiz görünüyordu– gördüğü bütün tazimlere rağmen gururunu fazlasıyla okşuyordu. Garip bakışlarını kendisine yönelttiğini görünce palabıyıklı erkeksi duruşunun onu kendisine âşık ettiğinden bir an

şüphe duymadı, hatta bıyığının altında ara sıra bu zaferi doğrulayacak ve daha önce üstünlüğü hizmetçi kızlar üzerinde ispatlanmış ancak Clarisse üzerinde garip mi garip bir etki bırakan bir gülümseme peyda oluyordu. Dile gelmez bir acz yüreğini mengeneye aldı. Moosbrugger kapana kısılıyormuş gibi bir hisse kapıldı Clarisse, etrafta pusuya yatmış avcılar varken bizzat Moosbrugger'in önüne atılmış yem gibiydi.

Ani bir kararla elini Friedenthal'in koluna koyup görmesi gerekeni gördüğünü ve kendini bitkin hissettiğini açıkladı.

93

CLARISSE İLE FRIEDENTHAL

Odadan çıktıktan sonra Friedenthal, "Hep 'ikame kadınları' olmuş, derken neyi kastetmiştiniz acaba!" diye sordu.

Yaşadıklarının şaşkınlığını hâlâ üstünden atamayan Clarisse, reddedici bir tavırla, "Hiç!" diye cevap verdi.

Friedenthal efkârlandı, şaşırtıcı gösteriyi mazur göstermesi gerekeceğini düşündü. "Esasında tabiî ki hiçbirimizin cezaî ehliyeti yok," diye iç geçirdi. Clarisse cevap verdi: "Hele onun hiç yok!"

Friedenthal bu "şakaya" gülümsedi. Hayrete düşmüş gibi, "Çok şaşırdınız mı?" diye devam etti. "Ne de olsa Moosbrugger'in tek tek karakter özellikleri gayet güzel gün yüzüne çıktı."

Clarisse olduğu yerde kaldı. Kararlı bir tonla, "Bunun olmasına izin veremezsiniz!" diye bir talepte bulundu.

Refakatçisi güldü ve ruhunu ortaya koymaya gayret gösterdi. "İstediğiniz nedir!" diye haykırdı. "Tıpçı için her şey tıp, hukukçu için de haktır! Hukuk işleri son tahlilde sağlıklı insanların hayatına mahsus olmakla beraber çoğu zaman hastalara uygulanmasında da beis olmayan 'cebir' kavramından hareket eder. Keza biz hekimlerin temel aldığı 'hastalık' kavramı da sonuçlarıyla beraber sağlıklı insanlara uygulanabilir. Kavramların iki ucu asla bir araya getirilemeyecek!"

Clarisse, "Bu kadarına da pes!" diye haykırdı.

Doktor mülayim, "Neden pesmiş!" diye yakındı. "Beşerî bilimler birbirleriyle alâkası olmayan farklı zamanlarda, farklı amaçlarla gelişmişlerdir. Dolayısıyla aynı konuda çok farklı kavramlarımız olabiliyor. Hepsini toplasak toplasak ancak ansiklopedide toplayabiliriz. Ayrıca bahse girerim, sadece ben ve papaz değil siz de, mesela ağabeyiniz veya kocanız da o ansiklopedide aradığımız her kelimenin içeriğinin yalnız bir kısmına vâkıf olurduk, elbette her birimizin bildiği de başka bir kısmı olurdu. Dünya daha iyisini ortaya koyamamış!" Friedenthal bir pencere nişinde dikilen Clarisse'e doğru eğilmiş, kolunu pervaza dayamıştı. Sözlerinden bir parça sahici bir duyuşun tınıları geliyordu. Şüpheci biriydi. Uğraştığı bilimin şüpheye yatkın oluşu, bütün bilgilerin şüpheli oluşu konusunda gözlerini açmıştı. Önemli bir kişilik olmayı isterdi, eşref saatlerinde hakkında hakikate ulaştığı şeyin felç edici karmaşasının ona henüz bu vasfı kazandırmadığını veya asla kazandırmayacağını, onun verimsiz ve kendini beğenmiş bir sübjektiviteden fazlasına müsaade etmeyeceğini seziyordu. İç geçirip ekledi: "Bazen bana öyle geliyor ki bu evin pencereleri sanki birer büyüteçten başka bir şey değil!.."

Clarisse ciddiyetle sordu: "Birazcık odanıza geçsek? Burada rahat konuşamıyorum." Kirpiklerinin kalkanlarının altından iki ok fırlıyordu. Friedenthal elini pencereden, bakışlarını da onun gözlerinden yavaş yavaş ayırdı. Sonra düşüncelerini de açık ettikleri dalgınlıktan çıkardı ve çini döşeli koridor boyu yürürlerken şunları söyledi: "Şu Pfeiffer hayli garip biri. Hayatında ne bir arkadaşı ne de bir sevgilisi olmuş ama resimler, hatıralar, dava raporları ve son yirmi veya otuz yılın idam hükümleriyle alâkalı ne varsa hepsini kapsayan devasa bir koleksiyona sahip. Bir defasında görmüştüm. Acayip bir şey. 'Kurban'larıyla dolu çekmeceler: Süslü ve kaba, suç alâmetleri taşıyan ve oldukça sıradan erkek ve kadın suratları, sararmış gazete kâğıtlarından ve solmuş fotoğraflardan yüzünüze gülümsüyor veya meçhul geleceklerine bakıyorlar. Bir de elbise parçaları, urgan uçları – gerçek 'idam urganları', bastonlar, zehir şişeleri filan da var: Hani şu Zermatt'taki, dağlardan düşenlerden geriye kalanların muhafaza edildiği müzeyi bilir misiniz? Benzer bir

etki uyandırıyor. Anlaşılan koleksiyonuyla arasında narin bir ilişki var. Kanunen katledilmelerine veya siz nasıl derseniz artık, bizzat katkıda bulunduğu 'kurbanlardan' bahsedince bunu fark edebiliyorsunuz. Belki iyi bir gözlemci; rekabet, beyin zaferi, cinsî iştiyak benzeri bir şeyler de müşahede edebilir. Elbette hepsi bilimin müsaade ettiği meşru sınırlar içerisinde. Ama tehlikeyle meşgul olmanın insanı tehlikeli kıldığı da söylenebilir galiba–"

Clarisse kendini sıkarak, "Tehlikeyi mi kovalıyor?" diye sordu.

"Evet, hani neredeyse avını seven bir avcı bile denebilir."

Clarisse donakaldı; kendisine ne oluyor, bilmiyordu. Friedenthal onu kısmen başka bir yoldan geri götürmüştü, konuşurken bir koğuşun kapılarını açtı, bir uçtan bir uca geçmeleri gereken koğuş herhâlde ömründe gördüğü en muhteşem şeyi barındırıyordu. Burası kocaman bir salondu, Clarisse bir an canlı bir çiçek tarhıyla karşı karşıya olduğunu zannetti. İçinden geçtikleri yer isterik kadınların koğuşuydu. Kadınlar tek başlarına veya küçük gruplar hâlinde dikiliyor yahut yataklarında yatıyorlardı. Sanki hepsi kar beyaz elbiseler giyinmişlerdi, kuzgunî siyah saçları salıktı. Clarisse detayları idrak edemiyor, gördüğü manzara tarifsiz güzellikte, dramatik hareketliliği olan bir şeye benziyordu. Kendisinin ve Friedenthal'in dikkati içeriye düzensiz hamlelerle hücum ettiği sırada Clarisse, "Kardeşlerim!" diye içinden geçirerek muazzam ve yoğun bir hisse kapıldı; bir sürü olağanüstü aşk kuşuyla hayatın ve sanatın tüm heyecanlarının mümkün kılacağından daha yukarılara uçabileceğine dair bir histi bu. Refakatçisi onunla zar zor ilerleyebiliyordu, çünkü çeşit çeşit alçakgönüllü âşıklar refakatçisine yaklaşıyor veya Clarisse'in ömründe görmediği şiddette bir erotik yumuşaklıkla yoluna çıkıyorlardı. Friedenthal onlara yatıştırıcı veya sert sözler yöneltiyor, onları yumuşak hareketlerle ittirerek yanlarından uzaklaştırıyordu, bu esnada beyaz ceketler giyinmiş başka kadınlar yataklarına uzanmış, koyu saçlarını yastıkların üzerine yaymışlardı, hepsi karın ve bacaklarıyla ince battaniyelerinin altında aşk dramı sahneleyen kadınlardı. Günahkâr kimselerdi. İnsanüstü bir gayretle dudaklarını kaçırıp yine insanüstü bir istekle karınlarını şişirerek yakınlaştıkları, abartılı tavırlarla kendilerini savunarak kollarıyla

itip kaktıkları, görünmeyen ama varlığı hissedilen, göğüslerinin kıvrımlarını mübalağayla kabartan bir oyun arkadaşıyla çiftleşiyorlar, bu müstehcen oyunun ortasında ise gözleri koyu renkli iri çiçeklerin baştan çıkarıcı cansız güzelliğiyle ışıldıyordu.

Bu aşk ve ıztırap çiçekleri tarhı, onun marazi olmakla beraber insanı sersemleten rayihası, parıltısı, akıp geçişi ve bir türlü duramayışı, yorulmak bilmez gülümsemesiyle kendisini seyreden Friedenthal'in odasına oturduğunda bile içini hâlâ allak bullak etmekteydi. Neredeyse bir mekân derinliği olan dalgınlığından sıyrılıp kendini toplayarak çatallı, âdeta mihanikî bir sesle, "Onun cezaî ehliyeti olmadığını beyan edin!" şeklinde dile getirdiği bir isteğe sarıldı.

Friedenthal şaşkın şaşkın baktı. Şakacı bir tonlamayla, "Muhterem hanımefendi," dedi, "sizin bundan ne menfaatiniz olacak?"

Clarisse korktu, çünkü aklına bir cevap gelmiyordu. Gelmeyince de aniden, "Onun elinden zaten bir şey gelmez!" deyiverdi.

Dr. Friedenthal şimdi onu daha keskin bakışlarla süzüyordu: "Nasıl bu kadar emin oluyorsunuz?"

Clarisse hekimin bakışlarına kuvvetle mukavemet gösterdi ve onu böyle bir açıklamaya layık görebilir mi emin olamıyormuş gibi bir kibirle cevap verdi: "Burada olmasının tek sebebi, bir başkasını temsil etmesi!" Sıkılmışçasına omuz silkti, ayağa fırladı ve pencereden dışarı baktı. Ama kısa bir süre geçmesine rağmen bir etki sezmeyince tekrar dönüp bu kez yelkenleri suya indirdi. Hakikatin sertliğini biraz hafifleterek, "Beni anlayamazsınız; bana birini hatırlatıyor!" dedi. Çok konuşmak istemiyordu, kendini zapt etti.

Friedenthal kelimeleri uzata uzata, "Ama bu bilim için bir sebep değil ki!?" diye cevap verdi.

Clarisse bu kez, "Sizden rica eden ben olunca yaparsınız diye düşündüm," dedi.

Doktor sitemkâr, "İşi çok hafife alıyorsunuz," diye karşılık verdi. Âdeta bir Faust edasıyla koltuğuna şöyle bir kuruldu ve ofisine bakarak devam etti: "Cezaevi yerine hastaneye sevkini arzu etmekle adama iyilik mi ediyorsunuz acaba diye hiç düşündünüz mü?! Bu duvarların arasında kalmanın eğlenceli bir yanı yok!.." Efkârlı efkârlı başını salladı.

Ziyaretçisi açık ve net cevap verdi: "Hele celladın elinden bir kurtulsun da!"

Friedenthal, "Bakın," dedi, "kanaatimce Moosbrugger saralı. Belki *paraphrenia systematica*, belki de *dementia paranoides* belirtileri gösteriyor. Nereden bakarsanız bakın, son derece ciddi bir durum. Acı verici korkulara yol açan hezeyan ve halüsinasyonların da rol oynadığı kesin olan nöbetleri birkaç dakika veya birkaç hafta sürebilir ama zihni çoğunlukla fark edilmeden tam bir berraklığa kavuşabildiği gibi zihni berrakken kesin sınırlar olmaksızın da nöbetler meydana gelebilir, ayrıca paroksismal safhada bilinç hepten kaybolmaz, çeşitli derecelerde azalır, o kadar. Yani onun için belki bir şeyler yapılabilir ama hekim olarak, sorumluluğunun görmezden gelineceği bir vaka söz konusu bile değildir!"

Clarisse, "Şu hâlde onun için bir şeyler yapacaksınız?!" diye diretti.

Friedenthal gülümsedi. "Henüz bilmiyorum."

"Mecbursunuz!"

Friedenthal yine kelimeleri uzatarak, "Tuhaf birisiniz," diye karşılık verdi. "Ama insan zayıf düşebilir."

Genç kadın üstüne basa basa, "Adamın hasta olduğundan zerre kadar şüpheniz yok!" diye temin etti.

"Elbette yok. Ama *bunun* hükmünü verecek olan ben değilim," diye kendini savundu. "Siz de duydunuz: Eylem sırasında hür iradesiyle mi hareket etti, bilinci yerinde miydi, işlediği haksızlığın farkında mıydı, bunların hükmünü vermem lazım: Hekim olarak bana göre hiç de böyle sorulmaması gereken ama onlarla meşgul olduğum sırada hâkimleri de göz ardı edemeyeceğim bir yığın metafizik soru!"

Friedenthal ziyaretçisini, usanç veren fikirlerinden vazgeçirmeyi başka şekilde denedi. "Acaba şu an sakin duran bu yarı hastanın ne kadar vahşi bir canavar olabileceğini hiç tasavvur ettiniz mi?" diye sordu.

Clarisse bu teşebbüsü hızla keserek, "Şu an bizi ilgilendiren bu değil!" cevabını verdi. "Bir zatürre vakası söz konusuyken, yaşamasına yardım ettiğinizin de iyi bir insan olup olmamasına bakmazsınız! Şimdi tek engellemeniz gereken bir cinayete bizzat ortak olmamaktadır!"

Friedenthal hüzünle ellerini kaldırdı. Kederli ve kaba bir ifadeyle, "Siz delirmişsiniz!" dedi.

Clarisse hararetle, "Dünya düzelecekse bunun için cesaretini toplamak lazımdır! Ortalıkta bazen, söylenen yalanlara katılmayan insanlar da olmalıdır!" diye temin etti.

Beriki bunun, o an tam olarak anlamadığı zekice bir nükte olduğunu sandı. Özellikle de General von Stumm, gözünü boyayarak onun toplumdaki konumuna fazla değer biçtiğinden bu küçük insan işin başından beridir kendisini etkilemekteydi; zaten günümüzde çoğu genç biraz akılları karışıkmış gibi bir intiba uyandırmaktadır. Friedenthal onu özel buluyor, safdil gayretinin pervasız, hatta asilce ışıldayan bir şeymişçesine huzursuzca içine işlediğini hissediyordu. Ne var ki bu ışıltıyı belki de sadece bir mücevherin ışıltısı olarak görmemeliydi, çünkü onun fazla ısınmış bir sobayı andıran bazı tarafları da vardı: Hem ısıtıp hem üşüten son derece rahatsızlık verici bir şeydi. Ziyaretçisini çaktırmadan süzdü: Artan gerginlik belirtileri gösterdiğine şüphe yoktu. Lâkin günümüzde böyle belirtileri olmayan mı vardı! Friedenthal'in durumu mutat olandan farklı değildi –çünkü gerçekten önemli şeylere dair şüpheli tasavvurlarımızda şaşkınlığın bunu aşma şansı daima, bir üçkâğıtçının şüpheli bir toplumda sahip olduğu şansla aynıdır– ve epey iyi bir gözlemci olmasına rağmen, Clarisse konuşurken ne işler açarsa açsın kendini daima yeniden sakinleştirmişti. Sonuç itibariyle her insanı, bir akıl hastasının azaltılmış numunesi olarak görmek mümkündür; bu ona psikoloji mi yoksa kimya açısından mı baktığınıza göre değişen âdeta teorik bir meseledir: Clarisse'in son söylediklerinden beridir bir suskunluk hâsıl olduğu için de Friedenthal tekrar "temas" aradı, ararken de onu can sıkıcı taleplerinden vazgeçirmeye baktı. "Yanlarına uğradığımız kadınlar hoşunuza gitti mi acaba?" diye sordu.

Clarisse, "Harikaydılar!" diye haykırdı. Karşısında sessiz sakin duruyordu, yüzündeki sertlik aniden kaybolmuştu. Gayet mülayim, "Size ne diyeyim, bilmiyorum," diye ekledi. "O koğuş, bir kadının zafer ve ıztıraplarına tutulmuş muazzam bir büyütece benziyor!"

Friedenthal memnun, gülümsedi. "Artık anlıyorsunuzdur," dedi. "Hastalığın yaydığı çekim gücünün bana da yabancı olmadığını artık herhâlde teslim edeceksinizdir. Ama sınır çekmeye mecburum. Öte yandan size bir sorum olacaktı, hanımefendi, aşkın da bir akıl hastalığı olabileceğini düşündünüz mü hiç? Sanmam ki kişinin en gizli ve samimi aşk hayatında yalnız suç ortağına göstereceği şeyler çılgınlıklar, zaaflar, hadi dilimizi sakınmayalım, sapkınlık ve delilikler olmasın. Toplum içindeyken buna karşı durmak lazımdır, mahrem hayattaysa böyle şeylere karşı her zaman aynı şiddetle hazırlıklı olmanın imkânı yoktur. Asabiyeciler de –sonuç itibariyle tıp da bir hünerdir– en büyük başarılarını ancak üzerinde çalıştıkları malzemeyle belli bir sempati ilişkisi ve bir bağ kurduklarında elde edeceklerdir." Ziyaretçisinin elini tutmuştu, Clarisse de parmaklarının uç kısımlarını ona bıraktı, doktorun parmakları arasında o kadar yumuşak ve âciz durduklarını hissediyordu ki sanki bir çiçeğin yitirdiği yapraklar misali vücudundan düşüvermişlerdi. Aniden tam manasıyla kadın olmuş, bir erkeğin ricaları karşısında o narin iradeyle dolmuş, sabah yaşadıklarını ise unutmuştu. Sessiz bir inilti dudaklarını araladı. Sanki hiç böyle bir şey hissetmemiş veya böyle bir şey hissedeli çok uzun zaman olmuştu; anlaşılan, çok beğendiğini söyleyemeyeceği Friedenthal o an sahip olduğu hazinenin büyüsünden faydalanıyordu. Ama Clarisse toparlandı ve sert sert, "Peki, neye karar verdiniz?" diye sordu.

Hekim, "Viziteye çıkmam lazım," diye cevap verdi, "sizinle tekrar görüşmek isterim ama burada olmaz; başka yerde buluşamaz mıyız?"

Clarisse, "Belki!" diye cevap verdi. "Tabiî ricamı yerine getirdiğinizde!"

Dudakları büzüldü, kanı teninden çekildi, yanakları iki küçük meşin top gibi yusyuvarlak duruyordu, gözlerinde çok fazla baskı vardı. Friedenthal birden, kullanıldığını hissetti. Tuhaftır ama bir kimse bir başkasını yalnız amacına hizmet edecek araç olarak görünce, her ne kadar kendisinin dikkate değer bir kimse olarak görülmesini normal kabul etse de, dış görünüşü de aynı oranda bir kolaylıkla bir akıl hastasının, içine nüfuz edilemez görüntüsüne

bürünür. Friedenthal, "Burada her saat ruhun ıztıraplarına şahit oluyoruz ama haddimizi aşmamalıyız!" diyerek onu reddetti. Tedbiri elden bırakmıyordu.

Clarisse dedi ki: "Peki, istemiyorsunuz demek. Size başka bir teklifte bulunayım." Bacakları açık, elleri belinde, onun karşısında küçücük duruyor; mahcup, alaycı ve ısrarcı bir gülümsemeyle yüzüne bakıyordu: "Klinikte hemşireliğe başlayacağım!"

Hekim ayağa kalktı, bunun için gerekli şartların ne kadarını karşılamadığını açıklaması için ağabeyiyle konuşmasını rica etti. O bunları söylerken Clarisse'in gözlerine tıkıştırdığı alay kaybolup yerini gözyaşlarına bıraktı. "O zaman arzum," dedi, heyecandan âdeta sesi kısılmıştı, "buraya hasta olarak alınmamdır! Yapmam gereken bir görev var!" Hekime bakmakla davasını mahvetmekten korktuğu için gözlerini yan tarafa çevirdi, biraz yukarı dikti, belki biraz da etrafta dolandırdı. Bir ürperti tenini kavurdu, teni kıpkırmızı bir renge büründü. Şu an güzel ve şefkate muhtaç görünüyordu ama iş işten geçmişti; ısrarcılığına duyduğu öfke hekimin aklını başına getirmiş, onu çekimser davranmaya sevk etmişti. Soru sormayı da bıraktı, çünkü hem Clarisse'i buraya getiren generali ve Ulrich'i, hem de o günden beri ona sağladığı yasak denebilecek imtiyazları dikkate alınca, hakkında çok bir şey bilmemek gözüne, yapılacak en akıllıca iş olarak göründü. Clarisse'e hele ikinci arzusunun hiç yerine getirilemeyeceğine dair üzüntüsünü dile getirip bu arzusunu da ağabeyine bildirmesini salık verirken dili de, eski hekimlik alışkanlığından olsa gerek daha yumuşak ve enerjik bir hal aldı. Hatta bunları yapmadan önce klinik ziyaretlerini devam ettirmesine, ne kadar istese de izin veremeyeceğini belirtti.

Clarisse söylediklerine aslında hiç direnç göstermedi. Aslında Friedenthal'den daha fenasını beklerdi. İçinden, "Kusursuz bir tıp bürokratı," dedi ve bu, vedalaşmasını da kolaylaştırdı; hekime safiyetle elini uzattı, gözleri kinayeli kinayeli gülüyordu. Hiç de mağlup olmuş bir havası yoktu, daha merdivenleri inerken başka ihtimalleri düşünmeye başladı.

94

CENNET YOLCULUĞU

(ERKEN TASLAK)

Aşağıda biraz kumlu ve dar bir sahil şeridi vardı. Yukarı çekilen teknelere tepeden bakınca her biri, yeşilli mavili mühür mumu lekelerine benziyorlardı. Daha yakından bakınca yağ fıçıları, ağlar ve pantolonlarının paçaları yukarı kıvrık, esmer bacaklı adamlar ile sağı solu onarılmış kağşak kulübeler görülüyordu, ortalığı balık ve sarımsak kokusu sarmıştı. Sıcak kumların üzerindeki bu hamaratlık, uzaktan küçücük görünen hâliyle böceklerin hayatını andırıyordu. İki yanından gambaların asılı olduğu taş kazıklara benzeyen kayalarla çevrilmişti ve kıvrım kıvrım detaylarla göz alabildiğine uzanan manzarada güney denizine dökülen yalnızca falezlerden ibaretti; dikkatle tırmanıldığı vakit, yıkılıp gitmiş kayaların kalıntıları üzerinden bir parça olsun denize açılmak mümkündü, deniz taşların arasından tekne ve gerdellere sıcak bir banyo aldırıyor, içlerini hayvanattan tekinsiz arkadaşlarla dolduruyordu.

Ulrich ile Agathe, muazzam bir gürültü koparmışlar da gürültü uçup gitmiş gibiydi. Sıcak havanın hemen hemen içine çekip yok ettiği titrek beyaz alevler vardı denizin açıklarında. Burası İstirya'da veya İtalya'nın doğu kesimlerinde veya Tiren Denizi kıyısında bir

yerdi. Kendileri de tam olarak biliyor sayılmazlardı. Trene binip gelmişlerdi, bir o yana bir bu yana yolculuk edip de dönüş yolunu bir daha bulamayacaklardı sanki.

Ancona hatırası belirdi. O hatıranın bir suçu, büyük bir kader ânını ifade etmesi beklenebilirdi ama beklenen olmadı. Deniz tutmuştu. Yorgun argın geldiklerinden bir an önce uyumaları gerekmişti. Oraya kuşluk vaktinin ilk saatlerinde varmış, yatak aramışlardı. Yatakta *zabaglione*[*] yedikten sonra ağırlığı, üstüne fışkırtılan sarı buzun köpüğü arasından âdeta göklere yükselmiş olan sert birer kahve içtiler. Dinlendiler, rüya gördüler. Her uykuya dalışlarında pencerenin beyaz perdeleri, ferahlatıcı havanın baştan çıkarıcı çağıltısında inip kalkıyordu sanki; bu inip kalkışlar ikisinin nefes alışlarıydı. Uyanıkken, oluşan aralıklardan madenî mavilikteki denizi görüyorlardı, limandan uzaklaşan veya limana yanaşan sandalların sarılı kırmızılı yelkenleri süzülüp giden ıslıklar misali tiz sesler çıkarıyordu.

Bu yeni dünyanın hiçbir tarafını anlamıyorlardı, her şey bir şiirde geçen kelimelere benziyordu.

Yola pasaportsuz çıkmışlardı, yolculuklarına bir yerlerde fark edilip cezalandırılma korkusunun yarattığı belli belirsiz bir duygu eşlik ediyordu. Küçük otele yerleşirlerken onları genç bir evli çift sanmışlar, *letto matrimoniale*'si[**] olan ve Almanya'da artık pek tercih edilmeyen bu güzel odayı sunmuşlardı. Onlar da geri çevirmeye cesaret edememişlerdi.

(Vücudun ıztıraplarından sonra iptidai mutluluk hasreti... Deminki muazzam gerilime kıyasla, hiçbir şeydi. Sonrasında ise her ayrıntısıyla fesatçı bir mutluluktu. Dirençlerin zayıflayarak eridiği şu anda Ulrich demişti ki: Yapacağımız en akıllıca işlerden biri de direnmemek; gerilimin niyetimizi tahrif etmemesi için bu işi arkamızda bırakmamız lazım.

Ve yola çıktılar.

[*] (İt.) Çırpılmış yumurta sarısı, şeker ve Sicilya şarabından yapılan köpüklü hafif bir İtalyan tatlısı. –*ç.n.*

[**] (İt.) Gelin yatağı veya çift kişilik yatak. –*ç.n.*

Üç gün kalmışlardı.

Aslında durum şöyle olmalı: Hep birbirlerine bayılmalılar. Cinsellik skalasını farklı varyasyonlarıyla arşınlayarak.)

Yataktayken kapının sağında, üst tarafa, odanın köşelerinden birine yakın, hiç anlam verilemeyen bir yerde kabin penceresi ebadı ve biçiminde oval bir pencere fark ediliyordu; camı içeriyi göstermeyen bir renge boyanmıştı, gizli bir gözetleme noktası gibi tedirgin ediciydi ama etrafı hafif bir gül çelengi resmiyle çevrilmişti.

*

Sokağa ilk çıktıklarında: (Vücuttaki hadsiz zevkin verdiği tükenmişlik, iliği sömürülmüşlük. Hem utanç hem mutluluk verici.)

Kalabalık. Şen şakrak kumlarda eşinen serçe sürüsü gibi. Kendini yuvasında hisseden, ürkeklikten yoksun meraklı bakışlar. Kalabalığa dikkatle karışan kardeşlerin arkasında hâlâ o oda, rüzgârın suyu harelendirmesi misali uyku üzerinden devinen o derin uyanıklık, insanın kendisi de dâhil hiçbir şeye karşı koyamadığı ama dünyayı uzaktan uzağa kulakların uçsuz bucaksız dehlizleri önündeki renksiz bir gürültü gibi işittiği o mesut bitkinlik vardı.

*

Devam. Görünüşte bavullu göçebeler. Hakikatteyse yaşamaya da ölmeye de layık olan yeri aramanın tedirginliğiyle hareketliler.

Çoğu şey güzeldi, gururlarını okşayıcı bir sağlamlığı vardı. Ama içlerindeki ses hiçbir yerde, burası son, demedi.

Nihayet burası. Aslında onları buraya getiren renksiz bir tesadüftü, algıladıkları özel bir şey de yoktu. O an içlerindeki ses yavaş yavaş ve kararlılıkla ortaya çıktı. Belki de dolaşa dolaşa, farkında olmadan seyahatten yorulmuşlardı.

*

Etrafına uzun bir yokuşu ağır ağır çıkan mini mini yollar dolanmış, insanın bağrına bastığı demet demet çiçeklerden bir çelenge benzeyen bir parça bahçe, sahilin kayalıklı iki kanadı arasından geçerek, durdukları yerdeki daracık kumsaldan, yamaçta emniyet içinde bekleyen ve şu vakitlerde kimseciklerin olmadığı küçük, beyaz otele doğru tırmanıyordu. Biraz daha yukarıda görülebilen tek şey güneşte parlayan peçeli taşlardı, ayaklarının arasındaki sarı katır-

tırnağı ve kızıl devedikenleriydi, ayaklardan göğe doğru tırmanırken plato kenarlarının muazzam keskinlikteki doğrusuydu ve gözü kapalı yukarı tırmanıp da yukarıda gözünü açınca: Birden gümbürdeyerek açılmış bir yelpaze misali çarşaf gibi duran denizdi.

İyice açılan, insanı tek koluyla kucaklayan bu insanüstü emniyet herhâlde, mekânı çevreleyen hareketin büyüklüğündendi? Yoksa hayata yabancı o koyu mavinin muazzam ıssızlığı mıydı? Yahut gök kubbenin, hiçbir yerde burada olduğu gibi hayatın üzerini doğrudan sarmalamaması mıydı? Veya hiç akla getirilmeyen hava ve su muydu? Bunun haricinde renksiz, iyi niyetli ulaklar. Ama burada kendi başlarınayken birdenbire, yanlarına yaklaşılamayan bir kraliyet çifti gibi dimdik doğrulmuşlardı.

(Sofra sohbeti, etraflarında garsonlar:) Hemen bütün eski kavimlerin efsaneleri insanlığın sudan doğduğundan ve ruhun da bir hava esintisinden ibaret olduğundan haber verir. Tuhaf: Bilimin tespitine göre insan bedeni hemen bütünüyle sudan ibarettir. Küçülüyoruz. Avrupa güçlerinin ördükleri sıkı ağı aştıkları trenden inip bu hareketin koşuşturmasıyla hâlâ titrerlerken, iki kardeşin denizin ve göğün sükûneti karşısında duruşları, bundan yüz binlerce yıl öncesinde yaşamış olsalar yapacakları duruştan farklı olmazdı. Agathe'nin gözleri yaşardı, Ulrich başını eğdi.

El ele, kol kola akşamın maviliğinde gene yeni yurtlarında konakladılar. Küçük yemek salonunda masa örtülerinin beyazı ışıl ışıl ışıldıyor, kadehler de yumuşak bir parıltı hâlinde duruyordu. Ulrich balık, şarap ve meyve söyledi, başgarsonla siparişi hakkında tafsilatlı ve inceden inceye konuştu: Rahatsızlık vermiyordu. Bu kara suretler etraflarında süzülüyor veya duvar diplerinde dikiliyordu. Çatal bıçaklar ve dişler işliyordu. İki kardeş dikkat çekmemek için birbirleriyle sohbet ediyorlardı. Ulrich demin edindikleri izlenimden bahsetmeye başladı. Sanki yüz binlerce yıl önce insanlar gerçekten de doğrudan vahiy almışlardı; bu ilk efsaneleri yaşamanın ne kadar muazzam olduğunu düşününce ve o günden bu yana ne kadar az... Rahatsızlık vermiyordu; olan biten ne varsa bir çeşmenin şırıltısına gömülmüş gibiydi.

Ulrich kız kardeşine uzun uzun baktı; şu an güzel olduğu bile söylenemezdi, bu bile söylenemezdi. Gündüz gözüyle görülmeyecek bir adada bir sıra ev ışıldıyordu; güzeldi ama çok uzaktaydı, gözler o yana kaçamak bakışlar atıp tekrar önlerine çevriliyordu.

(İki oda istediler.)

Yazın deniz, güzün yüksek dağ silsileleri ruhun tâbi tutulduğu iki zor imtihandır. Ruhun suskunluğunda bir musiki vardır, diğer bütün dünyevîliklerden daha yücedir; o musikiye doğru adım atamamanın, tavır ve sözlerin ritmini o musikinin ritmine uyacak hâle getirememenin verdiği mesut bir acı vardır; insanlar tanrıların nefesine ayak uyduramazlar.

Ulrich ile Agathe ertesi sabah tepelerdeki kayalıkların yakınlarında bir yer buldular, sonra tekrar aşağı indiler, kayaların arasında kumsalı olan minnacık beyaz bir koy vardı; koya vardıklarında – orada yaşayan, onları bekleyen ve karşılayan bir varlık gibi– kimsenin kendilerinden haberdar olmayacağına dair bir hisse kapıldılar; dar ve tabiî bir patikadan yürümüşlerdi, sahil kıvrılarak uzuyordu, bembeyaz ışıldayan otelin gerçekten de artık gözden kaybolduğuna ikna oldular. Burası kayalık kalıntılar ve kumlarla kaplı, güneş alan, dar ve uzun bir yalıyardı. Elbiselerini çıkardılar. Denizin ve yalnızlığın enginliği karşısında çocuklar gibi çıplak, korunmasız ve küçücük kalarak dizlerini büküp kollarını uzatma ihtiyacı duydular. Bu, tabiat sevincine benzer bir şey olduğundan ve başka bir hâle bürünme beklentisi doğurduğundan utandılar... ama elbiselerin ve bir dinlenme yeri arayışının kıpırtılarına kapılarak herkes tek başına bir şeyler denedi.

Sessizlik onları çarmıha geriyordu.

Buna daha fazla dayanamayıp kuşlar gibi delicesine çığlık atacaklarını hissediyorlardı.

Ondandır ki birdenbire sarmaş dolaş olup yan yana dikildiler. Birinin teni öbürününkine yapışıyordu; bu ufak his o koca ıssızlığı, taşların arasında yapayalnız biten minnacık, sulu bir çiçek misali ürkekçe yararak onları sakinleştirdi. Ufkun yuvarlağını çelenk gibi bellerine dolayıp göğe baktılar. Birazdan kendilerini boşluğa bıra-

kacak iki âşık gibi birbirlerine ve dile gelmeyene dolanmış vaziyette, âdeta yüksek bir balkonda dikilmekteydiler şu an.

Düştüler. Boşluk onları taşıyordu. An durdu, ne iniyor ne çıkıyordu. Agathe ve Ulrich, hüzün mü olduğunu bilmedikleri bir mutluluk duydular; onları ağlamaktan tek alıkoyan, olağandışını tecrübe etmek üzere seçildiklerine dair içlerine şevk veren inançlarıydı.

*

Fakat çok geçmeden keşfettiler ki istemiyorlarsa evden çıkmaya ihtiyaçları yoktu hiç. Odalarındaki geniş cam kapı, denize nazır küçük bir balkona açılıyordu. Gözleri bu asla cevap vermeyene dikili, kolları korurcasına birbirlerine dolanmış, kimselere görünmeden kapının eşiğinde durmaları mümkündü. Günün canlı sıcaklığının gece yarısından sonra bile incecik altın tozu gibi durduğu mavi serinlikti denizden gelen. Ruhlar vücutlarda dikelmişken vücutlar birbirini, sıcaklık arayan hayvanlar misali görüyordu. İşte o an vücutlar mucize yaratmayı başardılar. Birdenbire Ulrich, Agathe'nin içine veya Agathe onun içine girmişti.

Agathe dehşet içinde başını kaldırdı. Ulrich'i dışarıda arıyorken kalbinin tam ortasında buldu. Gerçi onun suretini, dışarıda geceye yaslanmış, yıldızların ışığına sarmalanmışken görüyordu ama bu onun sureti değil yalnızca suretinin ışıldayan, o incecik kabuğuydu; Agathe uzakta olduklarını kavramaksızın yıldızları ve gölgeleri görüyordu. Bedeni hafifti, atikti, sanki havada süzülüyordu. Muhteşem, yüce bir manevî yükseliş yüreğini ele geçirmişti, hem de öyle bir süratle ki neredeyse bunun yol açtığı hafif sarsıntıyı hissettiğini sanmıştı. O an iki kardeş müteessir, öylece bakıştılar.

Agathe, her ne kadar haftalardır hemen her gün buna hazırlandıysa da şu an akıllarını kaçırmış olmaktan korkuyorlardı. Ama zihinleri tamamen berraktı. Hayal görmüyorlardı. Daha ziyade engin bir berraklık hâkimdi. Bununla beraber yalnızca akıllarını kaçırmış değil bütün melekelerinden soyunmuş gibiydiler; zihinlerinde kımıldayan bir düşünce yoktu, hiçbir karara varamıyorlardı, bütün kelimeler tâ gerilere çekilmişti, iradeleri cansızdı; – insanın içinde hareket eden ne varsa rüzgârın kavurucu dinginliğine kapılmış yapraklar misali hareketsizdi. Fakat omuzlarında ağırlık yapan,

ölüm benzeri bir baygınlık değildi, sanki bir mezar taşı, üzerlerinden yuvarlanıp gidivermişti. Gece işitilebilenler sessiz ve ölçüsüz hıçkırıklardı, baktıkları biçimsizdi, tarzsızdı, bununla beraber bütün biçim ve tarzların neşe dolu zevkini içlerinde taşıyorlardı. Aslında tuhaf biçimde basitti bu yaşananlar. Sınırlayıcı kuvvetlerle bütün sınırlar kaybolmuştu, artık ne içlerinde ne de eşyayla aralarında bir ayrılık sezdiklerinden, bir olmuşlardı.

Temkinli temkinli etraflarına baktılar. Âdeta acı vericiydi bu durum. Allak bullak olmuşlardı, kendilerinden çok uzakta bir yere yerleştirilmişler, orada da kendilerini kaybetmişlerdi. Işıksız görüyor, sessiz duyuyorlardı. Ruhları tüm gücünü yitiren bir el kadar ölçüsüzce gerilmiş, dilleri de sanki koparılmıştı. Ama bu acı, tabiatüstü durum, canlı bir berraklık kadar tatlıydı.

Sonrasında fark ettiler ki içlerindeki sınırlayıcı kuvvetler asla kaybolmamış, hakikatte tersine dönmüşler, onlarla beraber bütün sınırlar da tersine dönmüştü. Hiç de sessizleşmediklerini, bilâkis konuştuklarını fark ettilerse de kelimeleri seçmiyor, kelimelerce seçiliyorlardı; zihinlerde kımıldayan bir düşünce yoktu ama bütün dünya acayip fikirlerle doluydu; kendilerinin ve keza eşyanın da artık birbirini itip kakan ve tard eden kapalı cisimler değil açık ve bağlı biçimler olduğu zehabına kapıldılar. Hayat boyu yalnızca eşyanın ve insanların tekinsiz yeraltında oluşturdukları küçük kalıpları takip eden bakışları birdenbire tersyüz olmuştu; tekinsiz zemin, hayatın yapıtlarıyla, bir okyanusun kibrit çöpleriyle oynaması gibi oynuyordu.

Agathe yarı baygın, Ulrich'in göğsüne yaslanmaktaydı. O an ağabeyinin, kendisine eşi benzeri olmayacak kadar geniş, sessiz ve saf bir şekilde sarıldığını hissetti. Vücutları hareket etmiyor, değişime uğramıyor, yine de içlerinden, bir benzerini hiç yaşamadıkları şehevî bir mutluluk akıyordu. Garip, büsbütün olağanüstü bir rahatlık. Bu bir düşünce, bir hayal değildi! El olsun, bel olsun, bir saç perçemi olsun, bedenlerine nereden dokunurlarsa, oradan birbirlerinin içine nüfuz ediyorlardı.

O an ikisi de artık insanlığın ayrımlarına tâbi olmadıklarından emindiler. Enerjisini bir eylem ve kısa bir yoğunlaşmayla tüketen

isteme kademesini aşmışlardı; ateş nasıl ki başka bir cismi tutuşturmakla azalmazsa gerçekleşme hâli de bedenlerinin yalnız belli yerlerinden değil her tarafından üzerlerine hücum ediyordu. Her şeyi dolduran bu ateşte yok olmuşlardı; bu ateşin içinde bir şehvet denizindeymişçesine yüzüyor, bir tutku semasındalarmış gibi uçuyorlardı.

Agathe mutluluktan ağlıyordu. Hareket ettiklerinde hâlâ iki kişi olduklarının hatırası bir tütsü misali aşkın tatlı ateşine düşüyor, içinde eriyip gidiyordu; bunlar, belki tamamen bir bütün olmadıkları en güzel anlardı.

Bu saatin üstünde bir hüzün ve fanilik esintisi, gölge ve karaltı benzeri bir şeyler, bir sersemleyiş, bir gaddarlık, meçhul kuvvetlerin tekrar dönüşüm yaşama korkusundan duydukları endişeli bir gerilim olduğunu diğer saatlere nazaran daha şiddetli hissediyorlardı. Nihayet bu durumun tavsadığını hissettiklerinde tek kelime etmeden, harap bitap ayrıldılar.

Ulrich ile Agathe ertesi sabah bir karara varmaksızın ayrılmışlardı, gün boyu da birbirlerinin suratına bakmadılar; ellerinden başka türlüsü gelmiyordu; gece yaşadıkları his hâlâ akıp gidiyor, onları da beraberinde taşıyordu; ikisi de başlarının çaresine bizzat bakma ihtiyacı duyuyor ama bunun onları ele geçirmiş olan tecrübeye karşı bir tezat barındırdığını fark etmiyorlardı. Ellerinde olmadan kırlarda zıt yönlere gittiler, farklı vakitlerde mola verdiler, denize nazır bir yer arayıp birbirlerini düşündüler.

Aşklarının hemencecik bir ayrılığa ihtiyaç duyması garip karşılanabilirdi ama aşkları öyle büyüktü ki ona güvenmiyorlardı, canları onu bu şekilde sınamak istiyordu.

Artık rüya görebilirler. Bir fundalığın altına uzanırlar, arılar vızıldar; yahut kavurucu sıcağa, nefes aldırmayan havaya ve capcanlı boşluğa bakarlar. Duyuları uyuşur, vücutlarında hatıralar gün batımından sonra beliren yıldızlar misali depreşir. Agathe, Ulrich'e tekrar dokunur, onu öper ve sair zamanlarda en güçlü hatıraları bile gerçeklikten ayıran o sihirli ayrım, bu sessiz (rüya gören) kişilerce ezilip geçilir. Zamanı ve zemini perde gibi kenara çeker ve sevenleri yalnızca zihnen değil bedenen de birleştirirler ama bir araya getir-

dikleri ağır vücutları değildir, bütünüyle narin bir hareketlilikten ibaret, manen değişmiş bedenleridir. Lâkin ancak fizikî birleşimden daha kusursuz ve saadetli olan bu birleşme esnasındadır ki karşınızdakinin demin ne yaptığını da, birazdan ne yapacağını da bilmediğini düşününce, esrar en büyük derinliğine ulaşır. Ulrich, Agathe'nin otelde kaldığını zannediyordu. Binanın önündeki beyaz meydanda durup müdürle konuştuğunu gördü. Yanlıştı. Belki de otele vardığında kendisini onlara takdim eden genç Alman profesörün yanındaydı veya güzel gözlü odacı kız Luisina'yla konuşuyor ve onun düşüncesiz ve gülünç cevaplarına gülüyordu. Agathe'nin şu an gülebiliyor olması!? Bu ihtimal, hâlihazırdaki durumu paramparça ediyordu; bir gülümseme bile neredeyse taşıyamayacağı kadar ağırdı...!! Ulrich arkasını dönünce, ne görsün, Agathe gerçekten yanındaydı. Gerçekten mi? Taşların üzerinden, büyük bir kavis çizerek gelmişti, elbisesi rüzgârda uçuşuyor, güçlü gölgesi sıcak zemine düşüyor, Ulrich'e gülümsüyordu. Mesut, sahici gerçeklik uzaklara dikilmiş gözlerin süratle yakına alışmak zorunda kalması kadar çok acı veriyordu.

Agathe yanına oturdu. Orada bir kertenkele de duruyor; usulca hareket eden küçük bir hayat ateşi, dilini oynatarak sohbetlerine eşlik ediyordu. Ulrich onu göreli çok olmuştu ama küçük hayvanlardan korkan Agathe onu fark edince korkup mahcup bir gülümsemeyle, o mini mini mahlûku taş atarak ürküttü. Cesaretini toplamak için de peşinden gitti, ellerini şaklatıp ufaklığı kovaladı.

Küçük yaratığa, ışıltılar saçan büyülü bir aynaymışçasına gözlerini dikmiş olan Ulrich şu an bu kadar farklı olmalarının aynı anda (?) doğup farklı zamanlarda ölecek olmaları kadar üzücü göründüğünü geçirdi içinden. Gözleri ve kulaklarıyla, Agathe denen bu yabancı cismi takip etti. Derken birdenbire yine tâ aşağılara düştü, Agathe'nin onu uyandırdığı tecrübe uykusunun dibindeydi.

Tam tespit edemiyordu ama her şeyin dönüşüm geçirdiği, mutluluğun hüzne, hüznün de mutluluğa dönüştüğü yıldızların üstündeki o ışıltılı aydınlıkta, yaşadıkları utanç verici an doğrudan doğruya, kimsenin dokunmakla sırrına vâkıf olamayacağı iki

müstakil varlığa bölünerek yeniden kavuşan hermafroditin gizli şehvetini kazanıyordu. Onun benden farklı olması –diye düşündü Agathe'nin ağabeyi– ve tahmin edemeyeceğim ama birbirimize duyduğumuz esrarengiz sempatiyle bana da ait olan şeyler yapabilmesi ne muhteşem! (Bu aslında genel bir beşerî ilişkidir, cinsellikle hiç alâkası yoktur.) Aklına normalde hiç hatırlamadığı ama ihtimal, zihnini sık sık meşgul etmiş olacak rüyalar geldi. Rüyasında bazen bir sevgilisinin kız kardeşine rastladığı olmuştu, hâlbuki sevgilisinin kız kardeşi yoktu ve bu yabancı ama aşina kişi, mal mülkün verdiği bütün mutluluğu, arzulayışın bütün keyfini aydınlatıyordu. Veya yumuşak bir sesin konuştuğunu işitiyor yahut sadece, kesinkes yabancı bir kadına ait olan bir eteğin uçuştuğunu görüyordu, ne var ki o yabancının sevgilisi olduğuna hiç şüphe yoktu. Sanki varlıksız, tamamen serbest bir eğilim, insanlarla oyun oynuyordu. Ulrich birdenbire korktu ve aşkın esrarının tam da bu olduğunu, kimsenin bir olmadığını apaçık gördüğünü sandı. (İşte, profan aşkın esaslarından biri! Aslında bizzat o aşka aykırı bir oyun.)

Ulrich, "Tahmin edemeyeceğim şeyler yapman," dedi, "ne kadar harika, Agathe."

Beriki, "Evet," diye karşılık verdi, "bütün dünya böyle şeylerle dolu. Bu yaylada yürürken şu an dört bir yana gidebileceğimi hissettim."

"Peki, neden benim yanıma geldin?"

Agathe susuyordu.

Ulrich, "İnsanın doğduğundan farklı olması öyle güzel ki," diye devam etti. "Ama korktuğum da asıl buydu!" – Ona hatırladığı rüyaları anlattı, bu rüyalardan Agathe de haberdardı.

"Fakat korkman neden?" diye sordu.

"Çünkü aklıma geliyor da şayet bu rüyaların manası –onları belki son kez hatırlıyor da olabilirim– ihtirasımızın bizden, iki kişiden bir insan olmayı değil de tam aksine hapishanemizden, birliğimizden kaçmayı, bir bütünlükte iki, hatta on iki, bin, namütenahi olmayı, rüyadaymışçasına sıyrılıp kaçmayı, hayatı yüz derecede mayalayıp içmeyi, kendimizden uzak tutulmayı veya tam ifade edemiyorum ama bu gibi şeyleri istemesiyse, o zaman dünya

yabancılık kadar haz da barındırıyordur, bir afyon bulutu değildir, şefkat da içerir faaliyet de, o daha ziyade insanın gözünü kan bürümesidir, kavganın orgazmıdır; bizim işleyebileceğimiz tek hata da yabancılığın hazzını (ona haz alarak dokunmayı) unutmamız ve aşk kasırgasını iki insan arasında bir o yana bir bu yana akan incecik derelere ayırınca ele avuca gelir bir şeyler yapabileceğimizi vehmetmemiz olurdu – – –"

Ayağa fırlamıştı.

Agathe düşünceli ve basit, "Fakat o zaman nasıl olmak gerekir?" diye sordu. –Onun, kısmen sevip kısmen lanetlediği fikrini hemen benimseyebilmesi Ulrich'in canını yakıyordu.– "Zorla almadan," diye devam etti, "hediye edebilmeli. Öyle olmalı ki aşk, bölüşünce azalmasın. O zaman da mümkündür bu. Aşka hazineymiş gibi davranmamalı," dedi gülerek, "tıpkı dilde de olduğu gibi!"

Ulrich insan başı büyüklüğünde taşları alıp bulundukları yükseklikten denize yuvarlıyor, etrafa denizden ufacık su zerreleri sıçrıyordu; kaslarını hareket ettirmeyeli çok olmuştu.

Agathe, "Ama," dedi. "Söylediğin, şu, dünyanın hazzından koca koca yudumlar almak, ara sıra bir yerlerde okuduğumuzdan farklı mı ki–? Bir kere yetmediği için bin olmayı istemek mi?" Meseleyi biraz gülünçleştiriyordu, çünkü konudan hazzetmediğini anlamıştı aniden.

Ulrich, "Hayır!" diye bağırdı. "Asla başkalarının söyledikleri değildir!" Avucunda tuttuğu iri taşı yere öyle bir öfkeyle savurdu ki gevşek kireçtaşı parçalarına ayrıldı. Yumuşakça, "Kendimizi kaybettik," dedi, Agathe'yi kolunun altına alıp yanında sürükledi. "Ağabeyi ile kız kardeşi yüz parçaya bile ayrılsalar yine kardeş olarak kalmalıdırlar. Zaten öylesine aklıma esip de söylemiştim."

*

Hâl böyleyken, gün oluyor, yalnızca yüzey kımıldanıyordu. Denizdeki parlak, nemli taşların üzerinde. Suskun bir varlık, bir balık, suyun içindeki bir çiçek gibi. Agathe, ağabeyinin peşinden bir şu, bir bu taşa atlıyordu, tâ ki taş bir okun karanlığa dalıp kaybolması gibi batana dek. Ulrich, Ya şimdi? diye düşündü. Agathe açıkta, resifin kenarında duruyordu; olayın bir melodisi kesildi, yenisi devam et-

meliydi: Arkasını dönüp de nasıl sahile doğru gülümseyecek? Güzel. Bütün mükemmeliyetler gibi. Agathe hareketin cazibesi içinde bunu da mükemmelen yaptı; güzellik orkestrasının fikirleri, şefleri olmadan müzik yapıyor görünseler de daima baştan çıkarıcıydılar.

Ne var ki bütün kusursuz güzellikler –hayvanmış, resimmiş, kadınmış, fark etmez– bir dairedeki son parçadan fazlası değillerdir; yuvarlak şekil mükemmeldir, onu herkes görür ama daireyi de tanımak ister. Bilindik bir yaşam dairesi, mesela büyük bir adamın yaşam dairesi söz konusuysa soylu bir at veya güzel bir kadın, kemeri kapayıp bütün tezahürü bir anlığına tutar görünen kemer tokası gibidirler; keza insan güzel bir köylü atına da abayı yakabilir, çünkü o atta âdeta tümsek bir aynaymışçasına tarlaların ve insanların bütün o ağır basan güzelliği yansır. Ya arkasında bir şey yoksa? Taşların üzerinde oynaşan güneş ışıklarının arkasında olandan fazlası? Suyun ve göğün bu sonsuzluğu acımasızca uzanıyorsa? O zaman güzellik gizliden gizliye inkâr barındıran bir şeydir, kusursuz olmayan ve kusursuzlaştırılamayacak bir şeydir, amaçsız, manasız bir mutluluktur diyesi geliyor insanın. Ama bütün bunlar yoksa nesi var? O zaman güzellik bir utançtır, kumda yuvarlanmak için güldüren ve ağlatan bir gıdıklamadır, yanında Apollon'un oku vardır. (Güzellikten nefret. İnsanı güzelliği mahvetmesi için sıkıştıran cinsî arzunun manası.)

Böylesi günlerin aydınlığı gecenin berraklığını silen duman gibiydi.

*

Agathe'nin hayal gücü Ulrich'inkinden biraz daha zayıftı. Onun kadar çok düşünmediği için duyguları da onunkiler kadar hareketli değildi, o an üstünde durduğu zeminden dikine yükselen bir alev misali yanıyorlardı. Firaın maceralı tarafı, keşfedilme korkusunun ürküttüğü vicdan, nihayet karst duvarı ile deniz ve gök arasındaki bir çiçek sepetinde bulduğu saklanma yeri, içine bazı bazı coşkun ve çocuksu bir neşe veriyordu. O zaman garip tecrübesine de maceraymış gibi, çitlerinin üzerinden etrafı gözleyebildiği veya kalbi küt küt atıp boğazı yanarak, aceleyle ve gizlice katedilmiş yoldaki ıslak toprağın hantallığının yapıştığı tabanları ağırlaşırken içine nüfuz ettiği, iç âlemindeki yasak bir mekân gibi davranıyordu.

Kilit vurulmuş açık gözlerine bakınca, bazen cilveli cilveli vücuduna dokundurtuyor ve bunu tekrar ediyordu, doymak bilmeyen bir sevecenlikti bu. Ulrich onu gizlice gözetliyor, aşkın vücutla oynadığı, bir âşığın tutkunluğuna ve bir tabiat zorbalığının eziciliğine sahip olan bu oyununu ilk kez görüyor veya bu oyun yüreğine ilk kez dokunuyordu. Bazı saatler oluyor, Agathe ona bakmıyor ve ağabeyine soğuk, hani neredeyse kötü davranıyordu, çünkü çok müteessirdi; bir tekne üzerinde durmuş, kımıldamaya cesaret edemeyen birisi gibiydi kendi bedeninin içinde. Yahut reaksiyon sonrası tezahürler oluyordu; ilkin bir kapanma, sonra da, güya sebepsiz yere, sel sonrası tezahürler. Bu ilhamlarla vakit geçirmek heyecan vericiydi, ilginçti, saatleri kısaltıyor ama bir yakınlığa, ufak tefek sözlere de muhtaç bırakıyorlardı. Ulrich karşı koyuyordu. Bu, yani toprağın akışkan ateş üzerinde süzülen ve ateşi bulandıran kalıntısı, Agathe'nin aşk ile cinsiyetin doğru bağlantısını hiç bilmediği şeklindeki açıklamalarda bulunma hevesiydi. O sıralar sempatik olmadığı söylenemeyecek Hagauer'le evlendiğinde, çoğu insanda olduğu gibi cinselliğin tüm kuvveti ilk olarak, ufacık bir muhabbet kıvılcımıyla buluşmuştu. Hâlbuki bir insanla, hatta sadece bir insanın refakatindeyken, neredeyse tabiat unsurları kadar gayrişahsî bir fırtınaya kapılmak ve o insanın üstündeki kıyafetin kendininkilere benzemeyişini, ayrıca ruhunun, saklandığı yeri değiştirmek için aklını çeldiğini ancak o zaman, henüz adı konmamış bir sürpriz olarak fark etmek...

Ama böylesi düşünceler de, bir şarkıyı yanlış makamda okumaya benziyordu. Ulrich, nefsine karşı böylesi bir anlayışa aman vermiyordu. Sevdiğin birini anlamak onu tecessüs etmekle olmaz, o anlayış birçok mutlu ilhamın içinden bir hediye olmalıdır. Kişi ancak kendisine zenginlik katan şeyi idrak edebilir. Mukadder bir uzlaşının, asla var olmamış bir ayrılığın yanılmaz emniyeti içindeyken ancak, nitelikleri hediye edebilir insan.

(Hele de bu sayede ahlâkî cömertlik teşvik edilebiliyorsa. Zaafları görüp görmemek değil hepsinin anlamsızca havada asılı kaldığı o büyük hareket.)

Taşların ve katırtırnaklarının arasında –Venedik, Yunan veya Roma zamanında yıkılıp kalmış– kadim bir sütun duruyordu, gövdesinde ve tepesinde görülebilen her oyuk, öğle güneşinin sipsivri hakkâk kalemiyle çizdiği gölgelerle derinlik kazanmıştı. Sütunun yanına uzanmak büyük aşk saatlerinin bir parçasıydı.

İki çift göz sütuna bakıyordu. Ortada öğleden, sütundan ve o iki çift gözden başka hiçbir şey yoktu. Bir çift gözün bakışı *bir* resmi, *bir* dünyayı görüyorsa, iki çift gözünki niye görmesindi?

İki çift göz uzun uzun birbirlerine bakınca, kişilerden biri bakışlar üzerinden diğerinin yanına varır ve artık geriye kalan, cismî olmayan bir duygudur. İki çift göz, esrarengiz bir saatte aynı şeye bakıp da o şeyde birleşince –her şey derinlerde bir duygunun içinde savrulmaktadır ve eşya, bu zemin sertken onlar nasıl duruyorlarsa ancak öyle sabit durur– donuk dünya sessizce, mütemadiyen hareket etmeye başlar. Kanla beraber huzursuzca inip kalkar. İkiz kardeşler birbirlerine baktılar. Yoğun ışık altında hâlâ nefes alıyorlar mı yoksa gördükleri taşlar gibi bin yıldır orada öylece yatıyorlar mı, seçilemiyordu. Taş sütun acaba orada uzanıyor muydu yoksa ışığın altında sessizce doğrulmuştu da sallanıyor muydu?

Kişilere ve eşyaya bakma tarzında manidar bir fark vardır. Konuştuğunuz bir insanın mimik oyunu, bu oyuna iki ruhun mütemadi sinyal alışverişi olarak değil de dış dünyadaki bir olay gözüyle bakınca tarifsiz biçimde yadırgatıcı bir hâl alır; eşyanın sessiz sakin durmasına alışkınızdır, bizimle daha hareketli bir ilişkiye girmeleriniyse ürkütücü bir hayal sayarız. Ama onlara fizyonomilerindeki küçük değişimlerin duygularımızdaki hiçbir değişimden cevap bulmayacakları şekilde bakan yalnızca bizzat bizizdir ve bunu değiştirmek için aslen tek gereken, dünyaya sadece akılla bakmamamız, dünyanın duyular ve ölçüm aletlerimiz yerine ahlâkî duygularımızı uyandırmasıdır. Bir manzaranın bizi zenginleştirip ihsanda bulunduğu heyecan, böylesi anlarda öyle şiddetlenir ki tek gerçek görünen, gözlerin ötesinde eşya, berisindeyse duygu ve düşünce hâlinde yoğunlaşan ve bu iki kısmın birbirinden ayrılmadığı muallaktaki bir durum olur. Ruha ihsanda bulunan ortaya çıkar; buna gücü yetmeyense, insanın gözlerinin önünde kaybolup gider.

Taşların arasındaki bu parıltılı sükûnette paniğe benzer bir korku vardı. Dünya belli bir iç davranışın sadece kabuğuymuş da o davranışla birlikte değiştirilebilirmiş gibi duruyordu. Ama dünya ve benlik sabit değildi, yumuşak bir derinliğe daldırılmış birer isketler, birbirlerini bir biçimsizlikten kurtarmaya çalışıyorlardı. Agathe, Ulrich'e sessizce, "Sen kendin misin, değil misin? Hiç haberim yok. Bilgim yok, üstelik kendimden de bîhaberim," dedi. (O korku buydu işte: Dünya ona bağlıydı, o ise kim olduğunu bilmiyordu.)

Ulrich susuyordu.

Agathe devam etti: "Âşığım, kime, bilmiyorum. Ne sadığım ne değilim: Neyim ki ben? Kalbim aşkla hem dolu hem boş..." Fısıldıyordu. Sanki öğle güneşi parlaklığında bir korku yüreğini mengeneye almıştı.

Büyük sınav her defasında deniz oluyordu. Birçok yolu, birçok defne ağacı, katırtırnakları, incirleri ve çok sayıda arısı olan dar bayırı çıkıp da tepeye varınca yükseklere yayılmış o muazzam düzlüğe ne zaman adım atsalar, yaşadıkları, orkestranın akorttan sonra ilk tam sesi çalmasına benziyordu. Buna sürekli dayanabilmek için nasıl olmak lazımdı? Ulrich buraya çadır kurmayı teklif etti. Ama ciddi değildi, çadırda kalmaktan korkardı. Artık hasımları kalmamıştı, bu tepede yalnızdılar; muhayyilesi kuvvetli birinin gündelik hayattan kendini koparak yiyeceği (veya kişinin, insanların ve kendi vicdanının taleplerine alışkanlık gereği karşı koyması gerektiği müddetçe yiyeceği) darbeler tükenmişti, son karar verme mücadelesine geçiliyordu. Deniz, amansız bir sevgili ve rakibe gibi, her dakika yok edici bir vicdan tetkikiydi. Her direnci kıran bu uzaklık karşısında düşüp bayılmaktan korkuyorlardı.

Bu muazzam yayılmışlık – biraz sıkıcıydı. Veya biraz sıkıcı olmadan ona dayanmak mümkün değildi. Mini mini her hareketin sorumluluğu –itiraf etmelilerdi ki– kendilerine böyle istekler yöneltmedikleri, güzel yavru hayvanların sağa sola yuvarlanan tahta bir küreyle oynaması gibi bedenlerin de ruhla oynadıkları saatlerin neşesine kıyasla biraz boştu.

Ulrich günün birinde, "Geniş ve pastoral; bir papazı* andıran tarafları var!" dedi. Güldüler. – Sonra kendi başlarına açtıkları bu küçümseyici tavırdan ürktüler.

Otelin küçük bir çan kulesi vardı, çatının tam ortasındaydı. Saat birde çan öğle saatini vururdu. Teneffüs zili olan o sesi beklemeye başladılar. Tiz sesler, keskin bir bıçağın, önce ürperip sonra sakinleşen bir tene dokunuşu gibi sessizliği yardılar. Böylesi günlerden birinde bayırdan inerken Ulrich, "İnsanı zaruretin güdülemesi," dedi, "aslında ne güzel. Tıpkı arkalarından giderek küçük bir sopayla kazları gütmek veya tavukları önden yemle kandırmak gibi. Her şeyin bir sırrının olmayışı da – –" Mavisi beyaza çalan titrek hava gerçekten de uzun süre bakıldığında tüyleri diken diken olmuş bir tene benziyordu. O sıralar hatıraları Ulrich'e gözle görülür derecede eziyet etmeye başladı; aniden yıllar önce gittiği, heykel ve mimariyle dolup taşan bir şehrin her heykelini, her mimari ayrıntısını karşısında görür oldu; onu asla büyülememiş olmalarına rağmen Nürnberg ve Amiens karşısında duruyor, yıllar önce, muhtemelen bir vitrinde gördüğü kalın, kırmızı bir kitap gözünün önünden gitmiyor, kara kuru bir oğlan, belki de muhayyilesinin Agathe'nin zıddı olarak uydurduğu birisi –sanki ona bir defa rastlamıştı ama nerede rastladığını bilmiyordu– zihnini meşgul ediyordu: Hepsi, günün birinde aklına gelip de çoktan unuttuğu düşüncelerdi: Sessiz, ışıktan mahrum, bu yüzden haklı olarak unutulmuş nice şey, sessizliğin güneyinde uçuşup o terk edilmiş uzak diyarları ele geçiriyordu.

Bütün güzelliklere işin en başından karışmış bulunan sabırsızlık, Ulrich'in içinde kıyametler koparmaya başladı.

Dünyayı unutup seyre dalarak taşın karşısında oturabilir, bu kıyametler koparan sabırsızlığın ettiği eziyetleri çekebilirdi. İşin sonuna gelmiş, her şeyi özümsemişti ve her şeyi kendi kendine bir kez daha anlatmak üzere bir başına yüksek sesle konuşmaya başlayarak tehlikeye giriyordu. Düşünceleri, "İşte, birileri orada oturuyor," diyordu, "gördüklerini bir kez daha kendine anlatabilir. Taşların rengi tuhaf mı tuhaf bir taş yeşili, sudaki yansımaları yan-

* Papazın Almanca karşılığı olan *pastor* kelimesi üzerinden yapılan söz oyunu. –*ç.n.*

sıyor... Çok doğru. Tam da söylendiği gibi. Biçimleri de karton gibi... Ama tüm bunlar bir işe yaramaz, başımı alıp gidesim var. O kadar güzel ki!"

Derken hatırladı: Evdeyken, bazen ancak yıllar sonra, bazen de olan bitenleri artık hatırlamayınca yalnızca tesadüf eseri, arkanızda bıraktığınız böylesi yaşanmışlıklardan ansızın üzerinize bir ışık düşer de kalp, rüyadaymışçasına hareket eder. Ulrich geçmişi özlüyordu.

Agathe'ye, "Çok basit aslında," dedi, "herkes farkında, bir biz değiliz. Hayalgücünü tek harekete geçiren, kişinin henüz veya artık sahip olmadığıdır; beden sahip olmak ister, ruhsa istemez. İnsanın bu amaçla sarf ettiği muazzam gayretleri şimdi anlıyorum. Sanat yolcusu şu herif, bu çiçeği kıymetli bir taşa, şuradaki taşı da bir çiçeğe benzetince, şayet çiçeği kısa bir an için başka bir şeye dönüştürmek akıllılık değilse, ne budalalık etmektedir. Ya bütün ideallerimiz, ciddiye alınca her biri ötekiyle çeliştiği için ne kadar budalacadır; öldürmeyeceksin, yani mahvolacaksın, öyle mi? Komşunun malına göz dikmeyeceksin, yani yoksulluk içinde yaşayacaksın, he? Bunların manası, yapılamaz oluşlarında değil midir, bununla da ruhu tutuşturmazlar mı! Ayrıca Tanrı'yı göremek de kavrayamamak da din için ne kadar iyidir, değil mi?! Peki, hangi dünya?! Henüz sahip olmayış ile artık sahip olmayışın iki ateşi arasındaki soğuk, karanlık yol!"

Agathe, "Korkmak için var olan bir dünya," dedi. "Doğru söylüyorsun." Söylediğinde gayet ciddiydi, gözlerinde de gerçekten bir acılık (korku) vardı.

Ulrich, "Öyle bile olsa!" diye güldü. "Hayatımda ilk kez aklıma geliyor; gökyüzü bizi, dünyayı kapattığı iddiasıyla yanıltmasa baş dönmesinden feci korkardık. Anlaşılan bütün mutlaklık, bütün yüz derecelilik, hakikilik tam bir tabiata aykırılıktır."

"İki insan arasında da, ikimiz arasındakini mi kastediyorsun?"

"Hayalperestlik nedir, öyle iyi anladım ki: Tuzsuz yemek tahammül edilir şey değildir ama büyük miktarlarda yemeksiz tuz zehir demektir; işte hayalperestler de yalnız tuzla yaşamak isteyen insanlardır. Doğru mu?"

Agathe omuz silkti.

"Bizim odacı kıza bir bak; kalıp sabun kokan, neşeli, aptal bir şey. Geçenlerde odayı hazırladığı sırada bir süre seyrettim onu; gözüme yeni yıkanmış gökyüzü kadar hoş göründü."

Bunu itiraf etmek Ulrich'i rahatlattı, Agathe'nin dudaklarındaysa tiksinme belirtisi küçük bir tiksinme kurdu kımıldandı. Ulrich tekrarladı, kalın çanın dolgun sesiyle bu küçük ahenksizliğin üzerini örtmek niyetinde değildi. "Ahenksizlik, değil mi?! Verimden düşmemek için ruha her hile mubahtır. Aşk yüzünden ruh peş peşe kaç kez ölür, kim bilir. Ama–" Bunun üzerine bir teselli, hatta yeni bir aşk olacağını sandığı bir şey söyledi: "–Her şey bu kadar üzücü ve yanıltıcı ise ve artık herhangi bir şeye inanmanın imkânı yoksa, birbirimize asıl o zaman ihtiyaç duymaz mıyız? Kız kardeşin şarkısı," diye gülümsedi, "hiçbir sesi bastırmayan, dingin, düşünceli bir müzik, bir fon müziği, sessizce ellerini uzatan bir sevgisizlik sevgisi?.." (Serin, dingin, kurşunî bir erotizmsizlik mi?)

Agathe susuyordu. Bir şeyler yok olmuştu. Fazlasıyla yorgundu. Kalbi tek bir hamleyle yerinden sökülüp alınmıştı; içinde boşluk olmasından, liyakatsizliğinden, menfi dönüşümünden duyduğu dayanılmaz korku eza veriyordu ona. Tanrı onlardan yüz çevirip gayretkeş bağırışlarına cevap vermez olunca aşka gelmişlerin hâli böyledir işte.

Sanat yolcusu dedikleri kişi azimli bir sanat tarihçisinin kelebek retinası ve gürültücü botanik ruhuyla İtalyan şehirlerinden gelen bir üniversite hocasıydı. Geri dönmeden önce birkaç günlüğüne dinlenip malzemelerini düzene koymak üzere burada mola vermişti. Mekânın yegâne konukları bu iki kardeş olduğundan, kendini daha ilk günden onlara tanıttı, yemeklerden sonra veya otelin yakınlarında rastlaştıklarında biraz konuşuyorlardı, Ulrich onunla alay ediyor olsa da bu adamın bazı anlarda hoş bir rahatlık yaydığı inkâr edilemezdi.

Bir erkek ve âlim olarak önemli birisi olduğuna çok emindi ve bu ikilinin balayı seyahatinde olmadığını öğrendikten sonraki ilk karşılaşmalarından itibaren Agathe'ye apaçık kur yaptı. Ona, ...'ın

resmindeki güzel ...'e benziyorsunuz ve kâküllerde ve elbise kıvrımlarında tekrar eden bu ifadeye sahip tüm kadınlarda – – niteliği vardır, diyordu: Agathe bunları Ulrich'e anlatacakken isimleri unutuvermişti ama insan daha demin, öğlenin suskunluğundan ayırt edemeyecek kadar kendini perişan bildiği hâlde yabancı birinin kalkıp da ona ne olduğunu söylemesi, bir masörün sert bastırışları kadar hoştu.

Bu sanat yolcusu, "Kadınlar bize rüya gördürmek için vardır, erkek zihninin gelişimi için tabiatın birer hilesidirler," diyordu. Gelişimin manasını tersine çeviren paradoksundan haz alarak ışıl ışıl ışıldıyordu. Ulrich cevap verdi: "Ama yine de bu rüyalarda tarz bakımından farklar bulunur!"

Adamın iddiasına göre "gerçekten iri bir kadına" sarılırken Michelangelo'nun eserlerini düşünebilmek lazımdı. Ulrich, "Sistine'nin tavanını üstümüze çekeriz, altında da mavi çoraplarımız* hariç çırılçıplak dururuz–" diye alay etti. Yok, itiraf ediyordu, bunu yapmak incelik istese de prensipte insanlar incelik konusunda başkalarından "iki misli büyük" olabilirlerdi. "Sonuç itibariyle ahlâklı yaşamanın amacı, eylemlerimizi içimizde taşıdığımız en yüce varlıkla birleştirmektir!" Söylediği, pratikte gülünç de olsa teorik bakımdan çürütülmesi o kadar kolay değildi.

Sanat tarihçisi, "Benim tespitimce," dedi, "iki tür insan vardır, tarih boyunca da hep iki tür insan olmuştur. Ben onlara statik insanlar ve dinamik insanlar diyorum. İsterseniz imparator gibi olanlar, Faust gibi olanlar da diyebilirsiniz. Statikler bir mutluluğu hâlihazırda mevcut olarak görebilirler. Mizaçlarında öyle veya böyle bir denge vardır. Yaptıkları ve yapacakları, yapmakta oldukları sayesinde iç içe geçer, ahenklidir ve bir resim veya melodi gibi bir biçime sahiptir. Belli ölçüde ikinci bir boyutları vardır, her an düz bir alan gibi ışıldarlar. Mesela papa veya Dalay Lama; bunların, anlam çerçevesine alınamayacak bir şey yapmaları düşünülemez bile. Öte yanda dinamikler vardır. Kendilerini daima bir şeylerden çekip koparırlar, önlerine ve arkalarına yalnızca bakmakla kalırlar, kendi

*18. yüzyılın ortalarında İngiltere'de ortaya çıkan, toplumsal ve eğitsel kadın hareketi olan Mavi Çoraplılar Cemiyeti'ne (*Blue Stockings Society*) atıf. *–y.h.n.*

içlerinden dışarı yuvarlanırlar, görevleri olan duyarsız insanlardır hepsi, doyumsuzdurlar, ısrarcıdırlar, mutsuzdurlar – dünya tarihini hareket hâlinde tutmak için statikleri yener dururlar." – – – Tek kelimeyle, lafı, kendisinin her ikisini de içinde taşıyabildiğine getiriyordu.

Ulrich gayet ciddiymiş gibi, "Söylesenize," diye sordu, "dinamikler aynı zamanda ya hayalgücünde sevdiği yahut ancak elinden tekrar kaçırdığını seveceği için âşıkken hiçbir şey hissetmez gibi duranlar değiller midir? Bunu da iddia edemez miyiz?"

Üniversite hocası, "Çok doğru!" dedi.

"Bu insanlar ahlâksızdır, geçmiş ile gelecek arasındaki doğru noktayı asla bulamayan birer hayalperesttirler–"

"Şey, ben bu kadarını ileri sürmezdim – –"

"Olur mu hiç. Hâlihazırda olanları umursamadıkları için, delicesine iyi veya kötü ameller işleyebilirler." (Aslında: Sabırsızlıktan delice ameller işleyebilirler, demeliydi.)

Sanat tarihçisi verecek doğru dürüst bir cevap bulamayıp Ulrich'in kendisini anlamadığını düşündü.

*

Tedirginlik büyüyordu. Yaz sıcağı artıyordu. Güneş, yeryüzünün en ücra köşelerine dahi yangın misali alevler saçıyordu. Tabiat unsurları varlığı ağzına kadar dolduruyor, insaniliğe, tahammül edilir pek bir yer kalmıyordu.

Kavurucu hava, akşamüzeri hafif hafif serinleterek bombelendiğinde iki kardeşin resiflerde dolaştıkları oluyordu. Sarı katırtırnakları taşların yakıcı hararetinden ayrılıp doğrudan ruhlarının karşısına dikiliyordu; karst otlarının örtülü yeşilliğinin yayıldığı eşek sırtı grisi dağlar, defnelerin sıcak koyu yeşili. Bakışları için için yanarak defneye dikildiğinde defne gitgide daha serin çukurlara uzanıyordu. Yüzlerce arı vızıldıyordu; vızıltıları sert bir dönüşle kulağın dibinden geçtiklerinde eriyip küçük oklar fırlatan tiz bir metalik tona dönüşüyordu. Dağların düz kenarları ve sarp inişli, peş peşe üç dalga hâlinde uzanan hattı kahramancaydı, muazzamdı.

Ulrich, "Kahramanca mı?" diye sordu. "Yoksa kahramanca sayılması gerektiği için hep nefret ettiğimiz şeyden mi ibaret? – Sayısız

defa resmedilmiş, hakkedilmiş şu Yunan, şu Roma, şu Nasıra üslubu, klasikçi manzara – şu erdemli, ağırbaşlı, idealist manzara mı? Herhâlde son kertede bizi imrendirmesinin sebebi, o manzaraya artık gerçekten rastlamış olmamızdır?! Tıpkı nüfuzlu bir adamı küçümseyip de onu tanımaktan yine de gurur duymak gibi?"

Mekânın ait olduğu az sayıda şeyse birbirine saygı duyuyor, mesafeli davranıyor, tabiatı Almanya'daki gibi izlenimlerle tıka basa doldurmuyordu. Alay etmenin faydası yoktu; tıpkı yalnızca, dünyeviliğin gitgide azaldığı dağların doruklarındaki gibi bu manzara da artık insan meskenlerinin muhiti değil kıvrımlarında bir tek birkaç böcek türünün yuvalandığı bir parça gökyüzüydü.

Öbür yanda da (bu tevazuun öbür yanında) deniz vardı. Tavus kuyruğuyla bezeli o büyük sevgili. Oval aynalı sevgili. Sevgilinin açılmış gözleri. Tanrılaşmış sevgili. Amansız talep. Gözleri henüz ağrımaktaydı, ışığın denizden geri tepen mızraklarına hedef olup başka yöne bakmak zorundaydılar. Ama güneş birazdan alçalacaktır. Geriye bir tek, akışkan gümüşle çevrili bir göl kalacaktır. İşte o zaman denize bakmak lazımdır! Gözleri ona çevirmek. Agathe ile Ulrich o andan korkuyorlardı. Seyreden ve canlılık veren bu kıskanç ve muazzam rakibin karşısında ayakta kalmak için ne yapılabilir? Nasıl sevişilebilir? Diz mi çökmelidir? Başta yaptıkları gibi? Kolları mı uzatmalıdır? Bağırmalı mıdır? Sarılmak olur mu? Bir yanda bir katedralin tüm çanları çalarken, birinin kalkıp öfkeyle bağırmak istemesi kadar gülünç bu! Korkunç boşluk yine dört bir yanlarını sarıverdi.

Agathe başını iki yana salladı. Tabiatı güzel bulmak için biraz dar kafalı olmalı. Kendisinden üstün birini dinleyecek yerde bizzat konuşmayı tercih eden şu aşağıdaki adam gibi biri olmalı. Tabiatın okuldaki kompozisyonları ve kötü şiirleri hatırlattığını hissedip, baktığın anda onu bir yağlıboyaya dönüştürebilmeli. Yoksa şuracığa yığılıverirsiniz. Tabiata mukavemet göstermek için ondan daha ahmak olmalı, dilini yitirmemek için gevezelik etmeli.

Bereket, Agathe'nin teni kavurucu sıcağa dayanmıyordu. Ter içinde kaldı. Dikkat dağıtacak bir şey de oluşmuştu bir mazeret de; vazifelerinden affolunduklarını hissediyorlardı.

Ama otele doğru yürürlerken Agathe, binanın önünde yabancı seyyaha mutlaka rastlayacak olmalarına sevindiğini fark etti. Ulrich'in doğru söylediğine şüphe yoktu ama bu insanın hücum hâlindeki geveze varlığı büyük bir teselli barındırıyordu. (Fikir: Bu sıradan ve istekli ... suretiyle borcundan kurtulmak.)

*

İkindi üzeri odada korkunç anlar yaşanıyordu. Dışa doğru açılmış, kırmızı çizgili güneş tentesi ile balkonun taş tırabzanı arasında eni bir karış, mavi mavi yanan bir şerit vardı. Sokulgan sıcaklık ve iyice bastırılmış aydınlık, odada sabit olmayan ne varsa hepsini defetmişti. Ulrich ile Agathe yanlarına okuyacak hiçbir şey almamışlardı, planlarının gereğiydi bu; fikirle –ne kadar keskin bir zekânın ürünü olursa olsun–, normal durumla ve insanın olağan yaşayışıyla bağlantılı denebilecek ne varsa geride bırakmışlardı: Ruhları, içlerinde tek damla su kalmayacak kadar iyi pişmiş tuğlalar misali ortada duruyordu artık. Tefekkür içindeki bu tabiî varoluş, en iptidai unsurlarla aralarında beklenmedik bir bağımlılık oluşturmuştu.

Nihayet yağışlı bir gün geldi. Rüzgâr camları kamçılıyordu. Zaman serin serin uzamaktaydı. Bitkiler gibi doğruldular. Öpüştüler. Birbirlerine söyledikleri sözler içlerini ferahlatıyordu. Yine mutlu olmuşlardı. Her an daima bir sonraki ânı beklemek alışkanlıktan ibarettir, o alışkanlığı büğe, göreceksin ki zaman bir göl gibi dışarı sızacaktır. Saatler gerçi akarlar ama enleri boylarından büyüktür. Akşam olur ama hiç vakit geçmemiştir aslında.

Bu arada yağışlı ikinci bir gün geldi, sonra üçüncüsü. Yeni bir yoğunlaşmaya benzer bir şey, bir son hâlinde aşağı yuvarlandı. Bu havanın, şahsî bir alınyazısı, olağandışı bir kader olması inancı, işte bu küçücük yardım bile odayı sudan yansıyan tuhaf bir ışıkla dolduruyor veya koyu renk bir gümüş zarın içinden oyulmuşa benzer bir hâle sokuyordu. Ama yardım ulaşmazsa neyin sözü edilebilir? Uzun mesafeden birbirine gülümseme, –kucaklaşma– dermansızları sonsuz bir düzlük gibi ayıran ölüm misali, yorulana dek kuvvetten düşme imkânı vardır; karşı tarafa, seni seviyorum veya çok güzelsin yahut sensiz yaşamaktansa senle ölmeyi yeğlerim ya

da seninle benim gibi birbirinden bu kadar farklı iki varlığın kavuşması ne mucize, diyebilirsiniz. Can sıkıntısı bu hisle sizi usul usul kemirmeye başlayınca... gerginlikten ağlayabilirsiniz.

Tekrarın korkunç şiddeti, korkunç Tanrı! Çeperi geri çekilen bir girdabın hunisi gibi insanı gitgide daha derinlere çeken boşluğun cazibesi. Öp beni, ben de hafiften, sonra gitgide sertleşerek, gitgide vahşileşerek, gitgide sarhoşlayarak, gözümü kan bürüyerek, merhamet çığlığına kulak kabartarak dudaklarını ısırayım, en sonunda ikimiz o dümdüz duvarda asılı kalıp da kendi kendimizden korkana dek acı uçurumundan aşağı yuvarlanayım. O sıra vücudu terk etmek üzere olan nefesin derinden darbeleri imdada yetişir, gözün feri söner, bakışlar devrilir, ölümün yüz ifadesi belirir.

Birbirine bin türlü tutkunluk ve şaşkınlık, vecd içinde kasırgalar çıkarıyor. Birkaç dakikaya yoğunlaştırılmış şu saadet ve ölüm uçuşu yine sonlanırken vücutlar inleyen çanlar misali sallanıyor. Ama sonuçta yine biliyorsunuz ki: Yapılan işlerin yüzlerce tekrar basamağında salına salına kötü gittiği bir dünyanın dibine günahkârca bir düşüşten ibaretti bu. Agathe inledi: "Beni terk edeceksin!" (Ulrich heyecan ifade edecek kelime aradı vesaire.) "Hayır! Tatlım! Komplocum!" – Agathe, "Hayır," diye itiraz etti, "artık bir şey hissetmez oldum!.."

Ulrich eteğindeki taşları dökünce soğudu ve kurcalamayı bıraktı.

Agathe, "Tanrı'ya inanmış olsaydık," diye devam etti, "dağların ve çiçeklerin konuşmalarını da anlamış olurduk."

Hemen kıskançlığı tutan Ulrich, "Lindner'i mi düşünüyorsun?" diye sordu.

"Hayır. Sanat tarihçisini düşünüyordum. İpin ucunu kaçırmıyor hiç." Agathe acı çekerek yorgun yorgun gülümsedi. Yatak[ta] yatıyordu, Ulrich balkonun kapısını kıracakmışçasına açtı, rüzgâr içeri su taneleri savurdu.

Kabaca, "Fark etmez," dedi. "Kimi istersen düşün. Üçüncü birisine bakınmamız lazım. Bizi izleyecek, kıskanacak veya bize sitem edecek." Karşısına geçip ağır ağır, "İki insan teki arasında aşk olmaz!" dedi. Agathe dirseğine dayanarak doğruldu, gözleri ölümü

beklercesine irileşmiş, öylece uzanmaktaydı. Ulrich, "Düzene karşı içimizden gelen bir tepkiye uyduk," diye tekrar etti. "Aşk inattan bitebilir ama inattan ibaret olamaz. Ancak topluma intibakla var olabilir. Hayatın içeriği değildir o. Bir ret, hayat içeriklerinin bir istisnasıdır. Ama istisnanın, istisna tutulacağı bir şeye ihtiyacı vardır. Tek başına, reddetmekle yaşanamaz."

Agathe, "Kapıyı kapa," diye rica etti. Sonra ayağa kalkıp elbisesini düzeltti. "O hâlde yola çıkıyoruz?"

Ulrich omuz silkti. "Her şey geçti zaten."

"Buraya ne şartla geldik, unuttun mu?"

Ulrich mahcup, cevap verdi: "Cennetin girişini bulacaktık!"

Agathe, "Ve başaramazsak," dedi, "canımıza kıyacaktık!"

Ulrich ona sakince baktı. "Gerçekten istiyor musun?"

Agathe belki evet diyebilirdi. Başını yavaşça iki yana sallayıp hayır demek ne sebepten gözüne daha samimi göründü, bilmiyordu.

Ulrich, "Bu kararı da kaybettik işte," diye tespitte bulundu.

Beriki çaresizce ayağa kalktı. Elleri şakaklarında, kendi sözlerine kulak kabartarak konuşuyordu: "Bekliyordum... Neredeyse içim geçmişti, gülünç bir hâldeydim... Çünkü hayatımın durumuna rağmen hâlâ bekliyordum. Adını koyamıyor, tasvir edemiyordum. Sessiz bir melodi, biçimsiz bir resim gibiydi. Biliyordum, günün birinde dışarıdan üzerime gelecek, beni seven, benim için hayatta da mematta da fenalığı bitiren bir şey olacak..."

Yüzünü ona çeviren Ulrich, ruhuna eziyet eden bir garazkârlıkla durumu parodiye çevirip araya girdi: "Bir özlem bu, eksik kalan bir şey, biçimi var, tek eksiği maddesi. Sonra bir banka memuru veya profesör çıkagelir ve bu hayvancık, akşam seması gibi gergin olan boşluğu yavaş yavaş doldurur. Sevgim de hayattaki tüm eylemler de fenalık ve kabalıktan ileri gelir; iyilik uykuya dalar. Bir kokunun damlasıdır ama her saat, ölümün ağır çakıllarla doldurulması gereken aynı çukuru, aynı esneyen çocuğudur. Demin dedin ki: 'Tanrı'ya inanabilseydik!' Ama pasyans da yapıyor bunu, satranç da, kitap da. İnsanın kendini bununla teselli edebilmesi onun günümüzdeki kendi icadıdır. Tek olması gereken, içi boş derinliğin üstünden geçmek için peş peşe tahtaların konmasıdır."

Agathe, "Peki, artık birbirimizi sevmiyor muyuz?" diye haykırdı.

Ulrich, "Bu duygunun çevreye ne kadar çok bağlı olduğunu," diye cevap verdi, "gözden kaçırmamalı. İçeriğini, kişinin ortak bir yaşam, yani öbür insanlarla arasına çektiği bir çizgi olarak tasavvur etmekten sağlaması da. İçeriğini diğer herkes bu ikisinin birbirini sevmesine sevindiği için vicdan rahatlığından aldığı gibi vicdan kirliliğinden de sağlıyor... Bizim yaşadığımız neydi? Kendimizi kandırmayalım: Cenneti arayacağım derken delirmemiştim. Belirli etkilerin sonucunda nasıl görünmez bir gezegen çıkarılır, belirleyebiliyordum. Ya ne oldu? Ruhanî ve optik bir yanılmayla, tekerrür edebilir fizyolojik bir mekanizmayla son buldu hepsi. Herkeste olduğu gibi!"

Agathe, "Doğru," dedi, "zamanın çoğunu senin kötülük dediğin şeyle geçirdik; huzursuzlukla, küçük eğlencelerle, vücudun açlığı ve tokluğuyla."

Ulrich son derece acı veren bir hayal içindeymiş gibi, "Buna rağmen," diye cevap verdi, "unutulunca yine bekleyeceksin. Gün olacak, birçok kapının ardından birileri davullar çalacak. Boğuk boğuk ve ısrarla, çalacak da çalacak. Öyle günler ki bir umumhanede, gelen başçavuş mu banka memuru mu diye merdivenden gelen ayak seslerini dinleyeceksin. Kader sana kimi gönderecek diye. Hayatını hareket hâlinde tutmak için. Buna rağmen, benim kardeşim olarak kalacaksın."

"Peki, hâlimiz ne olacak?" Agathe karşısında hiçbir şey görmüyordu.

"Evlenmelisin yahut bir sevgiliyle – – – Deminki maksadım buydu."

"Ama biz artık tek bir insan değil miyiz??" diye üzgün üzgün sordu.

"İkisini de içinde barındıran tek tük insanlar yok değil."

Agathe, "Ya ben seni seviyorsam?!" diye haykırdı.

"Yaşamamız lazım. Yekdiğerimiz olmadan – yekdiğerimiz için. Sanat tarihçisini ister misin?" Ulrich bunu büyük bir gayretin soğukluğuyla söyledi. Agathe ise omzunu kaldırıp reddetmekle yetindi. Ulrich, "Sana teşekkür ederim," dedi. Dermansız elini tutup

okşamaya çalıştı. "Ben de o kadar – o kadar emin değilim." (Bir kez daha neredeyse o büyük birleşme. Ama Agathe'ye, Ulrich'in yeterince cesareti yok gibi gelir.)

Bir süre sustular. Agathe çekmeceleri açıp kapıyordu, bavullarını toplamaya başlamıştı. Fırtına kapıları sarsıyordu. Bir süre sonra Agathe arkasını dönüp sakince, tavrını hiç değiştirmeden ağabeyine şöyle sordu: "Ama yarın veya ertesi gün eve varıp odaları bıraktığımız gibi bulduğumuzu, yeniden ziyaretlere başladığımızı tasavvur edebiliyor musun?

Ulrich, Agathe'nin bu tasavvura karşı koyarken sergilediği direncin büyüklüğünü fark etmiyordu. Bütün bunları aklına da getiremiyordu. Üzücü bir grev de olsa yeni bir gerilim hissediyordu. O an Agathe'ye yeterince dikkat sarf etmedi.

95

MOOSBRUGGER ZİYARETİNİN ARDINDAN

(ERKEN BİR TASLAKTAN)

Meingast'tan mektup gelmedi, Clarisse erkekler birliği meselesine dâhil edilmedi; zaten son olaylardan ötürü o meseleyi unuttuğu da oluyordu. Meingast yanından kaçmıştı, Clarisse ona göre muhtemelen fazla güçlüydü. Şimşeklerin iç içe çakması gibidir bu! Clarisse her ne kadar Walter'in kalbini kırmış olsa da, yeteneğini karısıyla katletmek üzere çekim alanına giriyordu. Clarisse kalçasının iç tarafında siyah bir madalyon taşıyor, hastalar madalyonu tahmin yoluyla buluyorlardı, belki de böyleleri elbiselerin içini görebiliyordur, sonra da onu sevinçle karşılıyorlardı. Olgular şaşırtıcı biçimde birbirine uyuyordu. İçeri girmesini yasaklayan Dr. Friedenthal'e inat, kliniğe tekrar nasıl girebileceğini düşünmesi lazımdı. Çok zor olacaktı, biliyordu. "Parkın duvarından mı tırmansam?" diye düşündü; bir savaşçı gibi yasak bir mekâna zorla girme tasavvuru onu çokça cezbediyor olsa da klinik, kırlarda değil de şehrin içinde olduğundan görülmemek adına bu işe ancak geceleyin cesaret edebilirdi; ya sonrasında çok sayıdaki binanın arasındaki parkta yolunu nasıl bulacaktı?! Korkuyordu. Bunu ihtimaldışı sayması gerektiğini bilmesine rağmen karanlıkta, ağaçların arasın-

da delinin tekinin eline düşüp tecavüze uğramak veya ellerinde canını teslim etmek hayali korkuttu onu. Kulağında hâlâ kudurmuş delilerin bağırışları vardı; güzel kadınların yanından geçip tekrar akıllıların hayatına dönmeden önceki son koğuştayken duymuştu onları. Zeminle yekvücut olmuş alçak bir kerevet ile heladan başka bir şeyi olmayan bomboş bir odanın ortasında duran çıplak adam sık sık gözünün önüne geliyordu. Sakalı sarı, edep yerindeki kılları açık kahverengiydi. Ne kapıların açılmasını ne kendisini seyreden insanları umursuyordu; bacaklarını açmış orta yerde duruyor, başını koç gibi eğik tutuyordu, sakalından kalınca bir salya akmaktaydı, bir sarkaç misali ikide bir aynı hareketi tekrarlıyordu, gövdesini bir hamlede dairevî bir hareketle öne doğru, hep aynı tarafa atıyor, atarken de kolu vücuduna dik bir açı oluşturuyordu; bu eylem sırasında tek değişen, bu hareketlerin her birinde yumruğunu sıktığı elinin başka bir parmağının öne fırlamasıydı; bunun için gerekli olan ve bütün vücudunu saran muazzam gerilimle ıkınarak çıkardığı yüksek perdeden, inim inim inlemeli bir bağırış eşlik ediyordu yaptığı harekete. Dr. Friedenthal bunun saatlerce sürdüğünü açıklamış, Clarisse'e o an sükûnetin hâkim olduğu diğer hücreleri de göstermişti. Clarisse'in orada karşılaştığıysa muhtemelen daha da korkunç bir manzara olmuştu. Betonla çevrilmiş, aynı eşyasız odayı görüyor, oda nöbet geçirmesi beklenen bir insandan başka hiçbir şey barındırmıyordu, bu insanlardan biri hâlâ takım elbisesiyle oturuyordu, üzerinden bir tek yakasını ve papyonunu çıkarmışlardı. Güzel bir çevre sakalı, itinayla taranmış saçları olan bir avukattı bu; ziyaretçilere bakıyordu, sanki daha demin mahkemeye gitmek üzereymiş de Tanrı bilir hangi sebepten beklemeye mecbur kalmış gibi bu taş banka oturmuştu. Adam Clarisse'i hayli korkutmuştu, çünkü görünümü çok normaldi fakat Dr. Friedenthal'in söylediğine göre daha birkaç gün önce geçirdiği ilk nöbette karısını öldürmüştü; bu koğuşun o anki hemen bütün sakinleri cinayet işlemişlerdi. Clarisse en iyi gözetilip kollananların bu hastalar olmasına rağmen onlardan neden korktuğunu merak etti. Onlardan korkuyor, çünkü onları anlamıyordu. Yanlarındayken kendini böyle hissettiği bazı başka kimseler de gelmişti hatırına. İçinden, "Gece parkta koşarken illa da onlara rastlamam şart değil ya!?" dedi.

Gelgelelim hâl böyleydi. Koşarken onlara rastlaması ihtimali neredeyse kesindi; önlenmesi için kimsenin bir şey yapamayacağı bir tasavvurdu bu, çünkü duvardan tırmanıp ayrık duran kasvetli ağaçların arasında ilerleyişini zihninde ne zaman canlandırsa sonucu er veya geç tüyler ürpertici bir karşılaşma oluyordu. Yani hesaba katılması gereken bir gerçekti bu ve ne anlama geldiğini düşünmek de akıllıca olacaktı. Daha genç kızlığında okuduğu eski bir meşhur Amerikalı yazar Ralph Waldo Emerson gibi kelli felli bir adam bile arkadaşları mükemmel olduğunu söyleyince her şeyin dengini bulmasının genel bir toplum ve tabiat kanunu olduğunu iddia etmiştir. Clarisse, kişinin nasibine düşenlerin, eline ulaşmak için kendiliğinden çaba gösterdiğini, dolayısıyla sebep ve sonucun sadece görünüşte birbirini takip ettiğini, hakikatteyse aynı şeyin iki yüzünden ibaret olduklarını ve bütün tedbirlerin kötü olduğunu, çünkü tehlikeye karşı alınacak her türlü ihtiyati tedbirin insanı o tehlikenin hükümranlığına soktuğunu belirten bir cümleyi hatırlar gibiydi. Artık hatırladığına göre tek yapacağı, cümleyi şahsen uygulamaktı. Sadece esrarengiz ve fikrî bir surette de olsa ikide bir katillere rast geldiği kesinse, o zaman katilleri yanına çeken de kendisiydi. E, her şey dengini bulduğuna göre? O hâlde içinde bir katilin ruhunu taşıyordu. Böyle alışılmadık düşüncelerin aniden sağlam bir zemine kavuşmasının ne demek olduğunu bir tasavvur etmek lazımdır!

96

CLARISSE, WALTER'İ "ATÖLYEDE" ZİYARET EDER

(TASLAK)

Walter'i "atölyede" bulur; eşyasız buz gibi bir mekân. Walter yarı çıplaktır, üstünde sabahlık vardır. Fırçalar kurudur, taslakların karşısına oturmuştur. Aslında çoktan görevinin başında olmalıdır.

Meingast'ın veda etmeden yola çıkması, Clarisse'in de esrarengiz bir heyecanın pençesinde olması sebebiyle asabidir. Walter: Aslında istemiştir... Meingast evde olduğu müddetçe...

Clarisse daha kapıdan girerken seslenir: Gel, hadi! Dr. Friedenthal'e gidelim ve ondan Moosbrugger'in bakımını bize devretmesini rica edelim.

Walter başını başka yöne çeviremez, ona bakar.

Clarisse, "Soru sormak yok!" diye emreder.

Walter o an karısının aklını kaçırmış olduğundan hâlâ şüphe edebiliyor muydu? Cevap daima fazlasıyla şartlara bağlı olacaktır. Clarisse zorlu ve güzel görünüyordu. Gözlerinde tam da salim bir iradeninkine benzer bir ateş vardı. Böylelikle ağabeyi Siegmund'un, hakkında söyleyip yine sorunca geçenlerde de tekrar ettikleri Wal-

ter'in zihninde alan kazandı. Siegmund demişti ki: Clarisse aşırı gergin, onu şöyle adamakıllı bir sarsmalısın.

Ama işi şimdilik adamakıllı ele alan Clarisse oldu: Boyuna Walter'in etrafında hoplayıp, "Hadi, hadi! Nazlanma!" deyip duruyordu.

Söyledikleri Walter'in kulağının etrafında uçuşur gibiydi, aklını karıştırıyorlardı. At, eşek veya dana gibi zayıf mahlûklardakine benzer irade gücü anlamına gelen bir inatla kulaklarını arkaya yatırıp ayaklarını yere vurduğu söylenebilirdi ama durumdan tek anladığı şuydu: Ona patron kimmiş göstereceksin!

Clarisse, "Önce gel," dedi, "nedenini sonra anlarsın!"

Walter, "Hayır," diye haykırdı, "niyetin neymiş, bana hemen şimdi söyleyeceksin."

"Niyetim ne miymiş? Tekinsiz bir niyetim var." ... Bu arada dışarı çıkarken ihtiyaç duyduğu ne varsa yan odadan toplamaya başlamıştı, sonra bahçe eldivenlerini çıkardı, bir süre elinde tuttu ve ani bir heyecanla kocasının boya ve fırça kaplarının arasına fırlatıverdi. Bir şeyler devrildi, bir şeyler yuvarlandı, bir şeyler şangırdadı. Clarisse bunların Walter üzerindeki etkisini gözlemleyip bir kahkaha kopardı. Walter'inse kan beynine sıçramıştı; canı onu dövmek istemiyordu ama bunu istemediği için kendinden utandı. Clarisse gülmeye devam ediyordu, bir süre sonra, "Aylar, yıllar var ki şu kapların başında oturuyorsun ama ortaya çıkan bir şey yok. Resim nasıl yapılırmış, sana göstereyim. Daha önce de demiştim, dehanı ortaya çıkaracağım senin! Seni huzursuz, hoşgörüsüz, cüretkâr kılacağım!" deyip aniden sakinleşti ve ciddi ciddi şunları söyledi: "Kendini delilerle bir tutmak tekinsizse de dehanın mazeretidir bu! Sanıyor musun ki şimdiye kadar yaptıklarımızla elimize bir şey geçecek? Hepsi akıllı uslu, yusyuvarlak bu kapların arasında? Akşam yemeğinden sonra müzik dinleyerek? Bütün tanrılar ve tanrıya benzeyenler neden antisosyaldi acaba?"

Walter hayretle, "Antisosyal mi?" diye sordu.

"Kesin konuşmak gerekirse: Canice denemeyecek derecede antisosyal. Zira katil de değillerdi, hırsız da. Ama tevazu, gönüllü yoksulluk ve iffet de antisosyal zihniyetin bir ifadesidir. Yoksa insan-

lara dünyanın nasıl düzeltileceğini öğretirken kendi adlarına onu nasıl reddederlerdi?!"

Bunun üzerine Walter baştaki şaşkınlığına rağmen bu iddiayı doğru bulmaya meyletmeye başladı. İddia ona, "İsa'yı bir maden işletmecisi olarak tasavvur edebilir misin?" sorusunu hatırlattı. Hayır diyerek gayet basit ve tabiî yoldan cevaplanabilecek bir soru, maden işletmecisi yerine anıt eserler dairesi memurunu koydurmaz, koydurmayınca da insan, gülünç derecede hararetli bir hırs kıvılcımıyla sarsıldığını hissetmez miydi? Anlaşılan, burjuvalığı korumak ile ilahiliği korumak arasında sadece bir tezat değil iki dünya sistemini birbirinden ayıran daha derin bir uyuşmazlık mevcuttu ama burjuvalığa çoktan meyletmiş bulunmasına rağmen, Walter her ikisini de istiyor veya daha kötüsü, ikisinden de vazgeçmek istemiyordu; Clarisse onun bir defasında "Tanrı'ya yakarmak" olarak duyumsadığı şeye, bir kez karar verince hiçbir şeye aldırış etmeyen o kararlılığa sahipti. Böylelikle Walter aksi gibi, Clarisse konuştuktan sonra kendini tam da onun söylediği şekilde hissetti, sanki Clarisse, karşısında huzursuz, hoşgörüsüz, cüretkâr ve onunla birtakım tecrübelere kalkışan kişi olarak hünerler sergilerken Walter, yarılmış bir ağaç kütüğü gibi kendine yarattığı hayatın içinde, dizlerine kadar sıkıştığını hissediyordu. Çok yetenekli biri olarak biliyordu ki deha, yetenekten çok irade gücü içerisinde bulunmaktaydı. Donakalan kişiye –ki sezgileriyle böyle biri olduğunu anlıyordu– deha, mayalananla, tam mayalanmamışla, hatta salt köpükle akrabaymış görünürdü. Clarisse'in şahsında ihtimaldışılığı, türün ortalama değer etrafında çırpınan varyasyonunu, deha kavramında yer aldığı şekliyle kalabalığın kıyısında kısmen kalabalığın önünden giden kısmen de yitip giden mahlûku gıptayla seyrediyordu. Bunu görmekten hoşlandığı, bununla hâlâ alâkasını kuran tek insandı o; Clarisse'in dehayla bağlantısı marazi olduğundan, onun için duyduğu kaygıyı aynı zamanda kendi için de duyuyordu. Nitekim Clarisse'in, kendisini ikna ederken ve niyetini gerekçelendirirken sarf ettiği sözlere rıza göstermesinden ve kendisini tahrik edip ondan hoşlanmasını sağlamasından sözümona tabiî bir şekilde ve karşısındaki tezadın farkına varmaksızın ortaya çıkan şey, Clarisse'e kulak asmama, hatta, bir hekim olan ağabeyi

Siegmund'un kendisine verdiği tavsiyeye uyarak ona "erkek" kimmiş [gösterme] arzusuydu.

Böylelikle Walter kısa bir aradan sonra oldukça kaba bir tavırla dedi ki: "Artık aklını başına devşir, Clarisse, zırvalamayı bırak da buraya gel!" Clarisse o arada elbiselerinden kurtulmuştu ve kendine soğuk bir banyo hazırlamak üzereydi. Külotu ve sıska kollarıyla oğlan çocuklarına benziyordu. Walter'in vücudunun miskin sıcaklığını arkasında hissetti ve niyetinin ne olduğunu hemen anladı. Arkasını döndü, elini onun göğsüne koydu. Ama Walter onu kavradı. Bir eliyle, kolunu sıkıca tutup diğeriyle de beline sarılmaya ve onu kendine çekmeye çalıştı. Clarisse kolunu tutan elden kurtulması da işe yaramayınca boşta kalan elini Walter'in yüzüne, ağzına ve burnuna bastırdı. Walter'in yüzü kızardı, Clarisse'le mücadele ederken ve hareketinin canını yaktığını belli etmekten kaçınmaya çalışırken gözleri kan çanağına döndü. Nefessizlikten sersemleyecek gibi olunca Clarisse'in eline vurup yüzünden çekmesi gerekti. Clarisse elini yıldırım hızıyla tekrar yüzüne götürdü, bu kez tırnakları tenini yırtıp iki yerinden kanattı. Serbest kalmıştı.

Şimdi karşı karşıya duruyorlardı. İkisi de konuşmak istemiyordu. Clarisse vahşiliğinden korktu ama kendinden geçmişti. Tepeden inme müdahale aklını başından almış, dikenli bir çalılık gibi neyi varsa dışarı vurmuştu. Esrime hâlindeydi. Zihnini haftalardır meşgul eden düşüncelerden hiçbiri artık kafasında değildi, hatta sonuncusunu, istediği şeyi bile unutmuştu. Savunma için ihtiyaç duyduğu tarafları hariç bütün benliği kaybolmuştu. Kendini muazzam derecede güçlü hissediyordu. Derken Walter onu tekrar, ama bu kez var gücüyle, yakalamaya çalıştı. Öfkelenmişti ve dünyada başka hiçbir şeyden tekrar aklının başına gelmesi kadar korkmuyordu. Clarisse ona vurmaya çalıştı. Tırmalamaya, ısırmaya, dizini karnına, dirseğini de ağzına bastırmaya hazırdı, sergilediği tavra hâkim olan ne öfke ne tiksinmeydi, kaldı ki üstünlük olsundu, Walter'i öldürebilecek durumda olduğunu hissetmesine rağmen bu kavgada onu daha ziyade vahşi bir şekilde seviyordu. Ortalığı kana bulayabilirdi. Bunu tırnaklarıyla ve kısık bakışlarıyla yapıyordu, zira bakışları, Walter'in çabalarını ve tırnaklarıyla çizerken yüzün-

de ve ellerinde açılan küçük kırmızı kan oluklarını sersemlemişçesine izlemekteydi. Walter sövüyordu. Clarisse'e sövüyordu. Ağzından olağan mizacıyla hiç alâkası olmayan rezil kelimeler çıkıyordu. Sulandırılmamış saf erkekliği konyak gibi kokuyordu, hakaret mahiyetindeki âdice sözlere duyduğu ihtiyaç, kendini aniden şefkat ihtiyacı kadar asliymiş gibi gösterdi. İhtimal, o sözlerde on yıllardır içine azap veren, onu alçaltan, son olarak da Clarisse'in şahsında bir kez daha kendisine doğrultulmuş olan bütün o entelektüel yükselme hırsına duyduğu kıskançlıktan başka bir şey yer almıyordu. Elbette bunları düşünecek vakti yoktu. Ama apaçık hissediyordu ki Clarisse'in iradesini kırmak üzere olması sırf Siegmund'un bunu salık vermesinden değildi, kırmak için bizzat çaba da harcıyordu. Nasıldır bilinmez, aklına flamingoların gülünç güzellikteki hareketleri geldi. Flamingo ruhu hakkında, "Onu bir buldok yakaladı mı, görürüz bakalım, geriye ne kalıyormuş!" diye düşündüyse de sesini bastırarak dişlerinin arasından, "Aptal kadın!" diye tısladı.

Clarisse'in zihniyse, "İstediğini alamamalı!" düşüncesiyle dolup taşmaktaydı. Kuvvetinin artmaya devam ettiğini hissediyordu. Elbisesi yırtıldı, Walter elini yırtıklardan içeri daldırdı, Clarisse de önünde duran boğaza sarıldı. Kocasının kollarında yarı çıplak, kıvranan bir balık gibi debeleniyordu. Onu sakin sakin alt etmeye gücü yetmeyen Walter sağa sola savuruyor, saldırılarını acı vererek savuşturmaya çalışıyordu. Clarisse ayakkabısını düşürmüştü, yalın ayağıyla Walter'e bir tekme attı. İkisi de yere düştü. Görünen oydu ki ikisi de kavganın amacını ve cinsî kökenini unutmuştu, yalnızca isteklerini kabul ettirmek için kavga ediyorlardı. Kendilerini kasılırcasına son raddesine dek toparlarlarken aslında ortadan kayboluyorlardı. İdrak ve düşünceleri gitgide göz kamaştıran bir ışıktaki hiç belirlenemeyecek bir yapıya bürünüyordu. Hani neredeyse hâlâ var oldukları (şahısları hâlen mevcut olduğu) için şaşkınlık duyuyorlar, denebilirdi.

Hele Clarisse öyle bir hararetlenmişti ki çektiği acılara duyarsızlaştığını hissediyor, tekrar kendine geldiğinde bu hâl, maneviyatını son zamanlarda aydınlatmış ruhların aynıları şu an yanında durmuş, aynı safta savaşıyorlarmış inancıyla onu mest ediyordu. Za-

man geçtikçe yorulduğunu kabul etmek durumunda kalınca bir o kadar daha dehşete kapıldı. Walter ondan daha kuvvetli, daha ağırdı; Clarisse'in kasları sağırlaşıp gevşedi. Bazı bazı Walter'in ağırlığı altında eziliyor ve kımıldayamıyordu; biraz nefes almasına yardımcı olan savunma hareketleri ve vücut ile yüzün hassas yerlerine yaptığı üst üste saldırılar gitgide daha sık baygınlıkla ve boğucu bir kalp çarpıntısıyla tavsıyordu. Böylece Walter'in beklediği oldu: Tabiat galip geldi, Clarisse'in vücudu zihnini yarı yolda bıraktı ve iradesini savunamaz oldu. Clarisse zihninde Zeytindağı'nda öten horozları* işitiyordu: tekinsizdi; Tanrı onun dünyasını terk ediyor, kestiremediği bir şeylerin hazırlığı yapılıyordu. Walter de ara ara utanır olmuştu. Sonra pişmanlık bir ışık huzmesi misali gelip onu buldu. Clarisse gözüne feci biçimde eciş bücüş görünüyordu. Ama o kadar cüretkâr davranmıştı ki artık geri dönesi yoktu. Kendini daha da sersemletmek için, yaptığı vahşetin kocalık hakkı olduğu bahanesini ileri sürdü. Clarisse aniden çığlık attı. İradesinin kaybolmaya yüz tuttuğunu görünce uzun, tiz ve yeknesak bir çığlık atmaya çabaladı; bu son ve ümitsiz savunmadan maksadı belki de bu çığlıkla ve iradesinden artakalanlarla kendi vücudunu terk edebilmek ihtimaliydi. Ama nefesi tükendi tükenecekti; çığlık uzun sürmedi, kimsecikleri de oraya getiremedi. Tek başına bırakılmıştı. Walter bu çığlıktan ürpermişse de sonrasında çabalarını hiddetle arttırdı. Clarisse bir şey hissetmiyordu. Onu hor görüyordu. Nihayet son bir kurtuluş çaresine başvurdu: Elinden geldiği kadar hızlı ve yüksek sesli, "Bir, iki, üç, dört, beş. Bir, iki, üç, dört, beş," diye saymaya başladı. Bu, Walter için korkunç olsa da onu durduramadı.

Bezginlikle doğrulduklarında Clarisse, "Bekle, intikamımı alacağım!" dedi.

Bu iğrenç olay bittiği an Walter'i bir utanmadır aldı. Clarisse o çıplak hâliyle, kaşları çatık, bir köşede oturuyor, Walter'in bağışlanma ricalarına hiç cevap vermiyordu. Walter'in giyinmesi gerekiyordu; tıraş köpüğüne kan ve gözyaşı karışıyordu. Çabucak gitmesi gerek-

* Hz. İsa, havarisi Petrus'a Zeytindağı'ndayken, "Bu gece horoz ötmeden beni üç kez inkâr edeceksin," demiştir. ("Matta", 26:34) –ç.n.

liydi. Gençliğinden beri tek aşkı olan sevgilisini bu hâlde bırakamayacağını hissediyordu. Onu hiç olmazsa giyinmeye sevk etmeye çalıştı. Clarisse ise, kıyamet kopana kadar böyle oturmasının kendisi için mahzuru olmadığı cevabını verdi. Walter'in, çaresizliği ve ümitsizliği içinde bütün erkekliği geri çekilirken diz çöktü, vaktiyle yediği dayakların ardından ettiği ricalarda olduğu gibi ellerini kaldırarak ondan af diledi; aklına yapacak başka bir şey gelmiyordu.

Clarisse biraz uzlaşarak, "Ulrich'e (diğerlerine) her şeyi anlatacağım!" dedi. Walter, olanları unutsun diye yalvarıyordu. Haysiyetsizliğinde nefsiyle uyuşan bir şeyler vardı; Clarisse'i seviyordu, utancı bir yara gibiydi, içinden gerçek, sıcacık kanlar fışkırıyordu. Ama Clarisse onu affetmedi. Nasıl ki bir imparatorluğun sorumluluğunu taşıyan bir hükümdar kimseyi affedemezse, Clarisse'in affetmesi de mümkün değildi; imparator gibileri özel şahıslardan farklıdırlar. Clarisse bir daha izin vermeden kendisine dokunmayacağına yemin ettirdi. Walter'in bir toplantıya yetişmesi lazımdı; aklında randevusu, çabucak yemin etti. Buna rağmen Clarisse ona Ulrich'i yollama görevini tevdi etti; susacağına söz verdiyse de, tanıdık birinin sakinleştirici yakınlığına muhtaçtı.

97

WALTER, ULRICH'İN YANINDA

(ERKEN TASLAK)

Walter araya çıkınca olabildiğince süratle Ulrich'e gitmek için araba tuttu.

Ulrich evdeydi. Hayatından bezmişti. Agathe'nin nerede olduğunu bilmiyordu. Yanından ayrılalı beri hiç haber almamıştı. Durumundan duyduğu endişe içine azap veriyordu. Her şey onu hatırlatıyordu. Onu düşüncesizce bir karardan alıkoymasının üzerinden ne kadar az zaman geçmişti. Buna rağmen kendisiyle bir daha konuşmadan Agathe'nin o kararı hayata geçiereceğine de inanmıyordu. Belki tam da bu yüzdendi, çünkü sarhoşluk –gerçek sarhoşluk, büyülenme hâli!– geçmişti. Aralarındaki ilişkiyi, başladıklarındaki kalıba sokma teşebbüsü geri döndürülemez şekilde akamete uğramıştı. Duygu ve kuruntuların çoğu şeye eskiden hayat boyu opal gibi parıldayan gökyüzü misali kökeni meçhul bir parıltı kazandırmış olan geniş alanı artık ıssız kalmıştı. Ulrich'in ruhu, bütün yeşilliklere hayat veren nemi taşıyan alt tabakası sürüklenip gitmiş bir toprak gibi kurumuştu. İstemeye mecbur bırakıldığı şey saçmalıksa eğer –ki bunu düşünürken yorulması şüpheye mahal bırakmıyordu!– o zaman hayatındaki en iyi şey hep bir saçmalık

olmuştu. Düşünmenin parıltısı, coşkunun soluğu, dünyevî şeyler arasında gidip gelen, daha iyi bir yurdun narin ulakları. Aklını başına devşirmekten başka çare kalmıyordu, tabiatına gem vurmalı, ihtimal, onu sadece zor değil en başından beri sıkıcı da olan bir mektebe yollamalıydı. Aylaklık için doğmuş olmayı kabul etmiyordu ama bu başarısızlığın sonuçlarını bir hâl yoluna koymaya yakın zamanda başlamazsa kabul etmeye mecbur kalacaktı. Fakat sonuçları incelediğinde varlığı onlara isyan ediyor, isyan edince de Agathe'nin hasretini çekiyor ve tüm bunlar hiçbir taşkınlığa yol açmayan fakat aşina olunan tek kimse bir kader ortağı ise, kişinin o kader ortağını istemesi misali cereyan ediyordu.

Walter dalgın bir nezaketle Ulrich'e nereye gittiğini sordu; Ulrich sıkılarak, Agathe'yi de sormasını bekledi, bereket Walter onu unutmuştu. Son zamanlarda kişinin bizzat sevdiği bir kadının sevgisinden şüphe etmenin delilik olduğunu anlamıştı, lafa böyle başladı. Aldatılsanız bile asıl mesele verimli bir şekilde aldanmaktı, öyle ki olayın tüm taraflarının manevî yaşamı böylelikle bir kademe yükselmeliydi. Sadece menfi duyumsamaların tamamıydı verimsiz olan; öte yandan dünya topluluğunun kabuklarını sıyırdığınız vakit, içinde verimlilik çekirdeğini bulamayacağınız hiçbir şey yoktu. Mesela: Ulrich'i kıskanmakla çokluk haksızlık etmişti.

Ulrich, "Gerçekten beni kıskandın mı?" diye sordu.

"Evet," diye itiraf eden Walter'in iki dişi bir anlığına, bilinçsizce imada bulunan ama gülünçlükle korkutan bir tarzla meydana çıktı. "Elbette bunu asla ruhanî açıdan başka türlü görmedim. Clarisse senin vücuduna belli bir ruh yakınlığı duyuyor. Anlıyorsundur; ne vücudun vücudunu ne de ruhun ruhunu cezbediyor, senin vücudun onun ruhunu cezbediyor; hem kabul edeceksindir ki bu, basit bir konu değil, ayrıca sana doğru dürüst davranmam da her zaman kolay olmuyordu."

"Ya Meingast?"

Walter peşinen, "Meingast yola çıktı," dedi, "ama onunki başkaydı. Meingast'a ben de hayranım. Meselenin bütününe bakınca günümüzde onun eline su dökecek kimse yok. Clarisse'in onu sevmesini asla yasaklayamazdım."

"Elbette yasaklayabilirdin. Ona ilkin Meingast'ın abuk sabuk konuştuğunu söylemen lazımdı–"

"Boş ver! Bugün ihtiyacım olan, kavga değil dostluğun!"

"Yine de Clarisse'e büyük bir insanın görevinin devasa bir mıknatıs gibi bütün evliliklerin çivisini çıkarmak olmadığını söyleyebilirsin; yani evlilik cihetinden de bu üçüncü tarafın üstünlüğüyle değiştirilemeyecek bir şeyler olmalı. Sen muhafazakârsındır, aklına gelir böyle şeyler. Ayrıca ilginç de bir konu. Düşünsene bir: Günümüzde bütün şair, müzisyen, filozof, lider ve patronlar, kendisini yeryüzünün en yüce varlığı sanan birilerini buluyor. Bunun tabiî sonucu, bilhassa harekete geçirilmesi daha kolay olan kadınların, o kişiye her şeyleriyle gitmeleridir. O kişiye, yani sevdikleri o filozofa ve şaire! Lafzen anlaşılmak bu kelimelerin hakkıdır, zira o en yüce sükûnet merciine başvurmazsa, ruh ve beden başka nereye gitmek ister?! Ama şurası da kesin; işler her zaman böyle olmuyor. Günümüzde büyük dimağların peşinden yalnızca isterik kadınlar koşuyor. Sebebi ne olabilir bunun?"

Walter gönülsüzce cevap verdi. "Birlikte yaşamak için başka sebepler olduğunu söyleyen sendin. Çocuk, sabit bir yere sahip olma ihtiyacı; bir de iki insanın öyle uyuştuğu olur ki görüşlerinin uyuşmasından öte bir şeydir!"

"Laf işte! Bahsettiğin uyuşma kişinin görüşlere, pek de dayanılmaz olmadığı anlaşılan alışıldık hayattan daha az güvenmesinden başka bir şey değil. Hayranlık duyduğumuz kimselere büsbütün güvenmememiz şans değil midir? Anlaşılan, bir şeylerin sürekli başka şeylerce çürütüldüğü karmaşa, bir hayatta kalma aracına dönmüş. Eğilimler üçüncü birine karşı ince bir tiksinme kalıntısıyla bir arada kalıyor. Topyekûn bakıldığındaysa bu, kaba sofu ruhunun ta kendisidir, bir kez bir bedene girdi mi, başka her bedenin gizli mahzurları olduğunu vehmeder!"

Walter hiddetle, "Peşinen söyledim," diye haykırdı, "Meingast'ı gerçekten seviyorsa, Clarisse'i bundan men edemem!"

Ulrich gülerek, "Peki, o zaman beni sevmesine neden izin vermiyorsun?" diye sordu. "Çünkü benden hoşlanmıyorsun. Hoşlanmıyorsun, çünkü çocukken seni birkaç kez pataklamışlığım var.

Ben hiç kendimden güçlüsüne rastlayıp da dayak yemedim sanki! Bu öyle manasız, öyle dar kafalı ve dar görüşlü bir bakış ki. Sitem ettiğimden değil; bu ayrılamamak zaafı hepimizde var, hatta böyle çocuksu tesadüfler bizi içten içe inşa eden malzemelerdir, oysa bildiklerimiz o malzemenin etrafında dolanan havadan ibarettir. Acaba kim daha güçlü: Sen mi, ben mi? Mühendis Kısa Efendi mi yoksa Sanat Tarihçisi Uzun Efendi mi? Usta bir güreşçi mi, yüz metre koşucusu mu? Demem o ki, bu mesele günümüzde manasını bir hayli kaybetti artık. Tek başımıza bir hiçiz. Senin dilinde konuşacak olursam: Biz, partisyonu henüz bulunmamış muhteşem bir eser icra etmeleri gerektiği sezgisiyle bir araya gelmiş birer çalgıcıyız. O hâlde, Clarisse bana âşık olsa ne olurdu? Kişinin tek bir insanı sevebileceği, dört bir yanımızı sarmış hukukî bir peşin hükümden başka bir şey değil. Clarisse aynı zamanda seni de severdi, hem de o zaman sana en yakışacak tarzda severdi, çünkü önemsediği belli niteliklerin sende olmamasından ötürü sinirlenmekten kurtulmuş olurdu. Bunun tek şartı da bana gerçekten bir dost olarak davranma mecburiyetin olurdu; yani beni anlamana gerek yok, çünkü aramızda anlaşmadan çok daha samimi bir şeyler olmasına rağmen beynimdeki hücreleri ben de anlamıyorum! Ayrıca bütün duygu ve düşüncelerinle bana muhalefet edebilirdin ama ancak belirli bir tarzda: Çünkü muhalefet vardır, devam ediş anlamına gelir, mesela kendi içimizdekiler gibi, kendimizi onlarla beraber severiz."

Walter, merdivenden aşağı bir kova su boşaltılmış gibi bir hisse kapılmıştı, Ulrich'in konuşması iyice dallanıp budaklanmıştı ama artık kesilmesi şarttı; bu arada Walter odada bir aşağı bir yukarı dolanıyor, gelgelelim Ulrich'in konuşmasının bitmesini bekleyemiyordu. Olduğu yerde durup dedi ki: "Sözünü kesmem lazım. Sana ne katılmak ne muhalefet etmek istiyorum. Bunu neden söylediğini bilmiyorum; havaya söylemişsin gibi geliyor bana. Ayrıca artık ikimiz de otuzu devirdik, artık her şey on dokuz yaşımızdaki gibi muallakta değil, bir yerlere geldik artık, bir şeylere sahibiz, senin söylediklerinse son derece gereksiz. İşin korkunç tarafı, Clarisse'e seni bugün yanına göndereceğime söz vermek zorunda kaldım. Bana söz ver, ona bana ettiklerinden daha mantıklı laflar edeceksin!"

"Ama bunun için önce dışarı çıkacağıma söz vermem lazım. Hiç dışarı çıkmak istemiyor canım! Bağışla, ayrıca kendimi de pek iyi hissetmiyorum."

"Ama ricamı yerine getirmen lazım! Öbür dediklerini önemsediğin yok, sen dayanıklısındır; Clarisse ise günlerdir endişe verici bir durumda. Üstelik büyük de bir kusur işledim, seni temin ederim, iğrençti yaptığım şey, insan bazen hayvanlaşıyor. Onun için tasalanıyorum!" O an, hatıralarına yenik düştü. Gözleri yaşarmıştı, gözyaşlarının arasından Ulrich'e öfkeyle bakıyordu. Ulrich onu yatıştırıp gideceğine söz verdi.

Walter, "Hemen çık," diye rica etti. "Onu çok asabi bir hâldeyken bırakmaya mecbur kaldım." Bunun üstüne Ulrich'e alelacele, Meingast'ın beklenmedik ve kendisini de gerçekten tuhaf biçimde duygulandıran gidişinin Clarisse'i apaçık sarstığını anlattı, çünkü gidişinin akabinde Clarisse gözle görülür derecede değişmişti. Durmadan yeni bir yaşın akmasıyla görüşü buğulanan Walter, "Clarisse nasıldır, bilirsin," dedi. "Doğru saymadığı bir şeyi oluruna bırakmasına tüm varlığı engel oluyor; bütün medeniyetimizi dolduran oluruna bırakma tavrı ona göre büyük günah!" ... Ardından sessizce ekledi, Clarisse Meingast gittikten sonra ona itiraf etmişti, Meingast evlerinde kalırken, o, bir türlü aklından çıkaramadığı düşüncelerin ıztırabını çekmişti, düşüncelerinin hepsi de şu kapıya çıkıyordu ki Meingast'ın sıradan ve çapkın bir genç olarak yanlarından ayrıldığından beri yücelik yolunda katettiği eşsiz merhalelerin sebebi kendisiyle alâkası olan bütün insanların ve dostlarının günahlarını üstlenmesi ve onların üstesinden gelmesiydi, göründüğü kadarıyla buna Clarisse ile Walter'inkiler de dâhildi.

Ulrich, çocukluk arkadaşına gayriihtiyari sorgularcasına bakmış olacaktı ki Walter, sözlerinin ardından hemen bir savunma ekledi. Söyledikleri kulağa tedirgin edici geliyordu belki ama çılgınlık falan olmadıklarına dair Ulrich'i temin etti. Her insan başkalarının kusurlarını üstlenip nefsinde düzeltmekle yükselebilirdi. Clarisse aniden böylesi meseleleri düşünmenin pençesine düşünce, fevkalade hararetli bir şiddete ve tavizsiz ifadelere başvuruyordu, o kadar. "Ama onu benim kadar iyi tanısaydın, varlığında garip görünen

ne varsa, hepsinin arkasında hayatın en derin meselelerine yönelik unutulmaz bir duyuş olduğunu görürdün!" Aydınlanmış ile ahmak, sağlam ile hasta zihinler arasındaki bütün farklar, söylediklerimizin ve yaptıklarımızın daha sığ bir tabakasında cereyan ederken karısına duyduğu aşk, onu kendi nezdinde, kastettiğimiz şeylerin yer aldığı zemine varana kadar şeffaflaştırıyor, böylelikle de gözünü kör ediyordu.

98

ORMAN SAHNESİ.
ULRICH İLE CLARISSE

(ERKEN TASLAK)

Clarisse kocasıyla yaşadıklarından sonra bütün vücudunu yıkamış ve evden kaçmıştı. Ormanın kıyısındaki mavi hattın ardına sinmek istiyordu. Koşarken beyaz suyun göz kırpan, parıldayan, damlalar püskürten tarafı, uçları dışa doğrultulmuş dikenleri olan bir zırh gibi sarıyordu etrafını. Peşine, temizlik ihtiyacının yarattığı aşırı sinirlilik takılmıştı. Ormana yaklaşırken ardına baktı, evinin küçük, karanlık ve açık hâlleriyle burun deliklerine benzeyen pencerelerini gördü, birçok şey de bununla son buldu. Kuşluk vakti güneşinde otların rayihası yanmaktaydı; otlar onu gıdıklıyor; tabiatın batan, sert, sıcak, aldırışsız tarafları ona iyi geliyordu. Şahsî ilişkinin darlığından kurtulduğunu hissediyordu. Düşünebiliyordu. Anlaşılmıştı ki Walter onun yaydığı çekim gücüyle mahvolmuştu; bugünkünden daha fazla alçalmasına gerek yoktu.

Şu hâlde kurban verme sırası artık ona gelmişti! Ama neydi ki şu kurban dedikleri? Böyle kelimeler, şiir gibi ortaya düşerdi bir anda. İçinde bir katilin ruhunu taşıdığı nasıl meydana çıkmışsa, kurban kelimesi de tıpkı onun gibi bir anda peyda olmuştu, hele de koca-

sıyla yaşadıklarından sonra içinde bir satirin ve bir keçinin ruhunu da barındırdığını farz etmeye mecburdu. Zira her şey ancak dengini bulurdu. İdrak eden, kendini feda etmelidir: Büyüklüğün benimsediği amansız düstur budur. Clarisse anlamaya başlıyordu ama içinde bir keçinin ruhunu taşıdığını idrak etmesiyle aynı anda, yüreğine bir buz kütlesi gibi devriliveren korku da erimeye başlıyor, vücudun yaşadığı, ruh tarafından engellenen heyecan uzuvlarında çözülüyordu. Muhteşem bir durumdu bu. Çalılıkların teması teninden geçip sinirlerine nüfuz ediyordu. Tabanları altında ketenciklerin kabarması ve kuşların cıvıltısı tecessüm ediyor, dünyanın içini bir meyvenin içi misali sarıveriyordu. Clarisse, "Kim olduğumu görünce beni tanımazlıktan geleceksiniz!" diye geçirdi içinden. "Yani tımarhaneye girince ve girdiğim için, tanımazlıktan geleceksiniz..." Bunu düşünür düşünmez Walter'in de onu gerçekten tanımazlıktan gelmeyi öğrenmesi gerektiği anlaşıldı, çünkü ancak bu sayede Clarisse'ten kurtarılabilirdi. Bunları düşünürken üstüne büyük bir hüzün çöktü. İçinden bir daha, "Herkes beni tanımazlıktan gelecek," dedi. "Ve ancak hepiniz, beni tanımazlıktan gelince reşit olacaksınız. Ancak hepiniz reşit olunca, yanınıza döneceğim!" diye ilave etti. Harika şiirlerin başlangıçları gibiydi düşündükleri, daha ikinci mısraları aşırı heyecan ve güzellik içinde kaybolur ya hani. Clarisse buna, "Golgota* Şarkısı" adını verdi. Bu muazzam performansa bir an sonra, gözyaşı selinde boğulacakmış gibi bir gerginlik eşlik etmeye başladı. Onu en çok şaşırtan, bu özgürlük fırtınasındaki muazzam gönülsüzlüktü. "Keşke bu kadar sağlıklı olmayıp biraz bâtıl inançlı olsam," diye düşündü, "o zaman şu an kendimden korkmam gerekirdi!" Düşünceleri sanki kendisi kâh yabancı ve daha yüce bir varlığın çaldığı bir enstrümandan ibaretmiş, daha, adamakıllı soru sormadan cevaplar veren ve koca koca şehirlerin konturları gibi üzerine gelip de hayretle olduğu yerde durmasına yol açan düşünceler inşa eden kendi benliğinin ruhanî bir suretiymiş gibi oluyorlar, kâh öyle bir hâl alıyorlardı ki Clarisse'in kendisi bile, adımlarını güçbela zapt etmesi gereken tüy kadar hafif,

* "Golgatha" veya "Golgota"; Kudüs yakınlarında, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği tepenin adından kinaye, bir insanın çekebileceği en derin acı, en derin ıztırap. *–ç.n.*

bomboş bir şeye benziyordu, çünkü gözünün iliştiği her şey veya hafızanın ışıltısının aydınlattığı her hatıra onu aceleyle ilerletiyor ve bir sonraki şeye ve bir sonraki hatıraya teslim ediyor, böylelikle Clarisse'in düşünceleri bazen yanında yürürlermiş gibi görünüp vücuduyla hummalı bir yarışa girişiyorlardı, tâ ki saadetle vecde kapılmış bu körpe kadın, durmaya mecbur kalıp kendini yorgun argın, yabanmersinlerinin içine atana dek.

Bir kayran bulmuştu (Fakat buluşu öylesine bir eylem değil bir bulgu, bir keşifti!), güneş içine içine ışıldıyor ve Clarisse üzerinde yattığı sıcak toprağı hissederken, keşfettiği kayran, çarmıha gerilmiş gibi uzanıyor, güneş ışıkları birer çivi misali Clarisse'in göğe bakan avuçlarına batıyordu.

Eve Ulrich için bir pusula bırakmıştı, pusulada onu ormanda beklediğinden başka bir şey yazmıyordu. (Ulrich bunu biraz tuhaf bulmalıdır.)

Ulrich, Walter'le konuştuktan sonra yola koyulmuş, pusulayı da sahiden bulmuştu. Hiç düşünmeden Clarisse'in bir yerlerde saklandığını ve ormana girdiğinde pusuya yattığı yerden çıkacağını farz etti. Sabahın sıcaklığından bunalmış vaziyette, ne zaman ormana gitseler tutturdukları yolu (keyifsizce) yürüdü ve Clarisse'i bulamayınca rastgele ormanın içlerine daldı. Walter'in anlattıkları arasından en çok, Clarisse'in Moosbrugger'le meşgul olduğu haberi tesir etmişti. Moosbrugger ölmüş, ipe gitmiş, umurunda olmazdı, çünkü haftalardır onu hatırladığı bile yoktu, bununla beraber bu kaba hayalperestin resminin daha yakın zamanlara kadar hayatının enikonu merkezini teşkil etmiş olduğu düşünülünce şu anki tavrı epey acayip kaçıyordu. "Normal dedikleri bir insan olarak bile sahiden," dedi içinden, "kişi bir delinin hissettikleri kadar alâkasız şeyler hissedebiliyor." Hararet, yüzünün gözeneklerini ve yakasını gevşetti, yumuşayan tenine yavaş yavaş girip çıkmaya başladı. Clarisse'le bir araya gelmek, içinde hiç de hoş beklentilere vesile olmuyordu. Clarisse'e ne diyebilirdi ki? Clarisse hep, ciddi olmamakla birlikte deli diye tabir edilen şeyin ta kendisi olmuştu; şimdi gerçekten delirdiyse belki çirkin ve itici olabilirdi ki en kolayı da böylesiydi fakat ya itici gelmezse? Hayır, Ulrich onu itici bulma-

sı gerektiğini farz ediyordu. Yoz ruh çirkindir. Derken birdenbire ayağı Clarisse'e takılınca düşmesine ramak kaldı, zira ikisi de gayriihtiyari, ormana giden yolun devamı olan geniş patikayı takip etmişlerdi. Orman otlarının içine rengârenk uzandığı için onun görüş alanından çıkmış olan Clarisse, Ulrich'in geldiğini görmüştü. Çabucak onun yürüdüğü yola doğru sürünmüş, orada oturup beklemişti. Ulrich'in kimse tarafından görülmediğini sanan ve aralarında ilerlediği engellerle yalnızca bitkisel bir münasebette bulunan yüzü, çok sayıdaki bilinçdışı ve erkekçe bir kararlılığa sahip hareketleriyle Clarisse'e muhteşem bir duygu bahşediyordu. Ulrich ancak, gözlerini gülümseyerek kendisine doğru çevirmiş olan Clarisse'i neredeyse ezeceğini fark ettiğinde şaşırarak durmuştu. Clarisse'te çirkinlikten eser yoktu.

Ulrich'in işittiği fikirleri izah etmesini rica ettikten sonra Clarisse, "Moosbrugger'i kurtarmalıyız," diye açıklamada bulundu. "Başka çare bulamazsak kaçmasına yardım etmeliyiz! Bana yardım edeceğine eminim!"

Ulrich başını iki yana salladı.

Clarisse, "Öyleyse, hadi!" dedi kesik kesik. "Ormanın içlerine gidelim, orada yalnız kalırız." Ayağa fırlamıştı. Bu küçük yaratığın yaydığı manasız ve arsız irade, içlerinde bilinmeyen haşerelerin uçuşup kaynaştığı, güneşte buğulanan böğürtlen dalları gibiydi, insanlıkdışıydı ama hoştu. Clarisse, "Ter içinde kalmışsın sen!" diye haykırdı. "Ağaçların arasında serinlersin!" Sıcak vücudundan bir parça bez çıkarıp çabucak Ulrich'in başına attı; sonra da üstüne tırmanarak, bezin altında kendisi de kayboldu ve Ulrich'in üstünden atmasına fırsat bırakmadan onu yaramaz bir kız çocuğu gibi öptü. Clarisse tökezleyip arka üstü oturdu. Ulrich homurdanarak, "Şu, aklı bir karış havadaki Meingast'a âşık olduğun sıralar beni tamamen görmezden geldiğin için seni hâlâ affetmiş değilim!" diye tehdit etti. Clarisse, "Öyle mi?" diye cevap verdi. "Anlamadığın işler. Meingast homoseksüel. Yani beni hiç anlamamışsın!"

Ulrich katı, "Ya şu kurtuluş zırvaların neyin nesiydi?" diye sordu. "O lafların da onunla birlikteyken zıvanadan çıkmadı mı?"

Clarisse, "Onlar mı? Sana açıklarım, hadi!" dedi.

Ulrich, Walter'in anlattıklarını hiç vakit kaybetmeden söyledi.

"İyi, iyi. Ama asıl mesele o değil. Asıl mesele ayı."

"Ayı mı?"

"Ayı ya; dişleri her şeyi parçalayan sivri bir ağız. Ben içinizdeki ayıyı uyandırıyorum!" Clarisse bir hareketiyle neyi kastettiğini göstererek masum masum gülümsedi. "Eh, Clarisse!" "Tabiî ya!" dedi Clarisse bu kez. "Samimi oldum mu beni tanımazlıktan geliyorsun! Ama Walter bile her insanın, benzediği bir hayvanı içinde taşıdığına inanıyor. Onu o hayvandan kurtarmalı. Nietzsche'ninki kartaldı, Walter ile Moosbrugger'inkilerse ayı."

Ulrich merakla, "Ya benimki?" diye sordu.

"Henüz bilmiyorum."

"Peki seninki?"

"Ben kartal kanatlı bir keçiyim." (Clarisse böyle şeyler söyleyince totemleri andırıyordu.)

Böylelikle ormanda dolandılar, karşılarına çıkan yemişlerden yedilerse de açlıktan ve susuzluktan keman ağacı gibi kurudular. Clarisse ara sıra kuru bir dalı koparıp Ulrich'e uzatıyordu; berikiyse dalı kenara mı atsın elinde mi tutsun, bilemiyor, bu şaşkınlığının ardında benzer davranan çocuklardaki gibi adı konmamış bir şeyler bulunuyordu. Derken Clarisse tenhada durdu, gözleri ışıl ışıl parlıyordu. Açıklamaya başladı: "Moosbrugger bir seks cinayeti işledi, değil mi? Nedir bu? İçindeki şehvet insanî yanını terk etmiş demek! Ama Walter'in yaşadığı durum da aynısı, değil mi? Ya senin yaşadığın? Moosbrugger bunun cezasını çekmek zorunda kaldı. Ona yardım edilmesi gerekmez mi? Sen ne dersin?" Ağaçların diplerinde karanlık, mantar ve çürük kokusu vardı, tepeleri ise güneş ışığında kavrulan çam dalı kokuyordu.

Clarisse, "Bunu benim için yapacak mısın?" diye sordu.

Ulrich gene hayır deyip Clarisse'ten eve gitmesini rica etti.

Clarisse yanında kıvrıla kıvrıla ilerliyordu, başını öne eğmişti. Epey açılmışlardı. "Acıkmışızdır," diyen Clarisse cebinde taşıdığı bir parça bayat ekmeği çıkardı. Ulrich'e de biraz uzattı. Tuhaf bir hoşluğu ve nahoşluğu olan, açlığı kesen, susuzluğu azdıran bir duyguydu bu. Clarisse bir de, "Zaman değirmeni kuruyu öğütür," diye bir şiir döktürdü, "duyarsın tanelerin düştüğünü."

Ulrich'e öyle geliyordu ki bu manasız nahoşluklar arasında çok düşünmeden kendini uzun zamandır olmadığı kadar iyi hissetmişti.

Clarisse bir kez daha onu ele geçirmeye davrandı. İşi bizzat halledecekti. Bir planı vardı. Tek ihtiyacı biraz paraydı. Kendisinin kliniğe girmesine izin verilmediği için Moosbrugger'le konuşanın, onun yerine bir defaya mahsus Ulrich olması lazımdı.

Ulrich söz verdi. Bu eşkıya romantizmi vakit alıyordu. Sonuçlarına katlanmayacaktı. Clarisse güldü.

Dönüş yolunda, tesadüf bu ya, ehlileştirilmiş bir ayı gezdiren bir adama rastladılar. Ulrich dalga geçiyordu, Clarisse ise ciddileşmiş, onu vücudunun yakınlığından himaye arar gibi bir tavır takınmıştı, yüzü epey dalgın görünüyordu. Gezginlerin yanından geçerken aniden yüksek sesle haykırdı: "Benim ehlileştiremeyeceğim ayı yok!" Beceriksizce yapılmış bir şakaya benziyordu. Ama o an burunsalığını tutmak için ayının burnuna uzandı; Ulrich onu korkuyla homurdanan hayvandan vaktinde kurtarabilmek için hayli zorlandı.

99

AKSİYON ADAMI OLMAK

Müdür Leo Fischel ileri yaşına rağmen elinde olsa önüne gelene, Leona kim, bilir misiniz? diye sormak isterdi ama soramayacağını biliyordu. Dolayısıyla sır olarak sakladı. Leona kimdi? Leona, Ulrich'in, içini leziz yemeklerle dolduran iri bir aslan postuna benzettiğinden ötürü Leontine* adını verdiği kadındı. Ufak tefek müzikallerde sahne alıyor, olağanüstü mütevazı ve hisli burjuva şarkıları söylüyordu. Fazlasıyla yiyip içen biriydi. Onun kibarlık tarzı da buydu. Yemek menüsündeki *polmone à la torlonia* yazısını, bir başkasının laf arasında aynı adı taşıyan bir prensle konuştuğunu söylemesi gibi telaffuz ederdi. Çok ağır şeyler yiyip içtiği için –henüz istifrayla falan alâkası olmasa da biraz nahoş bir biçimde– midesinin kalkmasını, toplumdaki üst mevkilerden biri gibi görürdü. Ulrich onunla geçirmiş olduğu vakitlere çok hayıflanıyordu. Usul usul bir kafese sokulup bir köşeye çekilmiş de karşısında kalan karanlık köşeye kendisini kocası olarak gören meçhul bir hayvan çömelmiş gibi hissetmişti kendini uzun geceler boyunca. Çok geçmeden, sunduğu zevklerden ayrı kalmak istemediği baş-

* *Leona* Latince aslan demek olan *leo* kelimesinden geliyor olup, *leon* şekli de görülen erkek isminin dişi hâlidir. *Leontine* ise yine Latincede "aslan misali, aslan benzeri, aslan" gibi manalara gelen bir kadın ismidir. –*ç.n.*

kentte birkaç ay daha tutunabilmesine imkân sağlayacak münasip bir tarzda Leona'dan kurtulmuş ve bu sayede, bilmeden onun mutluluğunun da mimarı olmuştu. Kadın şimdiye dek sahnelere musallat olmuş en yeteneksiz mahlûktu ama Almancada "hem aptal hem obur" diye bir tabir vardır ya, işte bu tabirin popülerliği sayesindedir ki kısmeti ayağına gelmişti. Elbette işin tesadüf boyutu da vardı, zira kimse elinin emeğiyle bir yerlerde yükselemez. Belki bu tesadüfte bile Ulrich'in payı vardı; uyanık bir seyyah olarak bayağı eğlence mekânlarını da görmek isteyen Arnheim'ı bir defasında Tuzzi'yle beraber Leona'nın bir gösterisine götürmüş, o sıralar karısını kızdırmak için Arnheim'la tanışmaya can atan Leo Fischel'i de yanlarına almak gibi olmayacak bir işe kalkışmıştı. Gece pek iç açıcı geçmediyse de Ulrich, Leona'yla alâkalı birkaç açıklama yapmış olmalıydı ki duyduklarından hoşlanan Şube Müdürü Tuzzi, malum, diplomasi ve siyasette anekdotlar pek rağbet gördüğünden hariciye nezaretinde o açıklamalardan galiba biraz istifade etmişti. Sözün özü, Leona'nın görülmeye değer oburluğu birkaç genç asilzadenin öğrenme merakını celbetmiş, kadının oburluğu yetmez gibi aptal ve güzel olduğu da meydana çıkınca namı almış yürümüştü. Bu durum günün şakası hâline gelmekle de kalmadı, temsilden sonra Leona'yı, imparatorluk hayvanat bahçesindeki fok balıklarını besler gibi beslemek de birkaç hafta boyunca komik bir iş sayıldı; hatta Leona bu sayede avantajlı bir işyeri değişikliği yapmayı bile başardı. Belki de yeni dostlarından daha aptal değil sadece daha oburdu. Dostları, ağzı yerine ağzının kenarından göğüslerine şampanya döküyor, saçlarına havyar saçıyor, yakalaması için üstüne et parçaları veya balık fırlatıyorlardı: Ama sonuçta yemeklerin çoğu ağzına giriyor, hem de ülkenin en kaymak tabakasının eğlencelerine katılmanın da tatminini yaşıyordu. Ne var ki aptallık sıfatını her defasında yeniden pekiştiren, yiyip içmek haricinde her işindeki yavaşlığıydı. Ona âdi ve kaba tavırlarla laf atıyorlar, o ise başını kaldırıp mülayim ve meraklı gözlerle bakıyor ve manzara gözlerinin içine, hazmetmek için tükürük salgılayan bir yılanın boğazından aşağı kayan bir tavşan kadar yavaşça nüfuz ediyordu. Vücuduna saldırdıklarındaysa kuvvetini önemsiz bir şey için harcamaya değip değmeyeceğine karar veremeyen bir insan kadar mahcup karşı

koyuyordu saldırıya. Aşkta da öyleydi, olayların seyrinde bir ara berrak sükûneti içerisinde, deyim yerindeyse sivrisinek misali bir belirip bir kaybolan bir şehvet kıvılcımı hariç, neredeyse tamamen kayıtsızdı. Daha becerikli kimseler böyle şeyleri aptallık sayarlar, Leona da bunları kibar bulmasına rağmen asla bu konuda onlarla tartışmazdı; ayrıca aptallığının ve oburluğunun ününden menfaat sağlayabileceğini de çok geçmeden fark etmişti. Çünkü "aptal ve obur" öyle bir tabirdir ki söylemekten herkes hoşlanır ama bu tabiri hakkını vererek temsil eden bir şey görme fırsatı hayatta nadiren ele geçer, geçince de insan bunun bir şekilde gururunu okşadığını ve böyle bir şeyi bulup ortaya çıkarmayı başarmış biri olarak temayüz ettiğini hisseder. Mesela düşünün ki baharı getirmeyecek bir çiçeğe sahip olmayı başarmış biri kendiyle ne kadar gurur duyacaktır. Kişi bir kimsenin hakiki, iyi ve güzel yanına cismen rastladığını zannedince de benzer duygulara kapılır. İşte Leona'nın başarısı da, tabiî ki kendisi bilmeksizin, böylesi sebeplere dayanıyordu. Fakat ne yazık ki sosyete hercaidir, birkaç hafta geçti mi yeni cazibe merkezleri arar, nitekim Leona da çok geçmeden yine karanlıkta kaybolma tehlikesine düştü. Fakat daha farkına varmadan ve korkuya kapılmaya zamanı olmadan sahneye, kurtarıcısı Leo Fischel çıktı.

Müdür Fischel, daha Ulrich ve Arnheim'la yaptığı o ilk ziyarette Leona'dan bir hayli etkilenmiş, onu seyretmek için birkaç kez daha çalıştığı yere gelmişti. Müdür Fischel hür düşünceli biriydi, kadının çehresindeki ahenk ona kraliçe portrelerini hatırlatıyordu. Sık sık, Leona'nın o sıralar sahne aldığı pahalı varyetenin ilk sırasında bir yere oturmasına –ki kendini, taviz vermeksizin banka memuru diye niteleyen birisi olarak tutumlu davranmak yolundaki görüşlerine büsbütün aykırıydı bu– bahane bulmak için kendi kendine Leona'nın asil bir güzelliği olduğunu söylüyordu. Bu güzel kadının asilzadelerle ilişkilerinin olduğunu işitmek hoşuna gidiyor, onu arzulamakta ümitsizliğe düşmemesi için yüreğine bir nebze su serpiyordu; Ulrich'ten duyduğunu hatırladığı masraflı iştahı bile bu sayede ulaşılamaz şeylerin sahip olduğu o seçkinliğe kavuşuyordu. Ne zaman bankadan çıkıp eve gidecek olsa ve evde karısı Klementine'yle karşılaşmak zorunda kalsa, Leona'ya dürbünle baktığı zamanı hatırlıyor, sükûneti ve güzelliği içinde bu kadın, gözüne hasret

kaldığı şeymiş gibi görünüyordu. Hatta denebilirdi ki Leona idealiydi ve günün birinde gerçekliğine dönüşecekti. Fakat o sıralar Leo Fischel büyük değişimler geçirmekteydi. Lafı kısa tutalım, karısı Klementine'yi kederlendirse de asla gerçek bir müdür olamayacak gibi duran müdür unvanlı bu güvenilir vekil, o sıralarda bir spekülasyon tutkunu olmaya başlamıştı fakat bunun kabahati Leona'nın falan değil Klementine'nindi, çünkü Leo Fischel evdeki dertlerden artık bıkmıştı. Karısı ona hürmet beslese, kızı da onu takdir etseydi, ömrü boyunca güvenilir bir banka memuru olarak kalırdı. Leo Fischel hayatı makûl sebeplere dayalı görmekten ve her gün az da olsa bunun hakkında konuşmaktan hoşlanmaktaydı; iktisadiyatta üretim yapan bir insanın buna ayıracak pek zamanı yoktur, onun nezdinde tezat, silahlı soygun mesabesindedir. Durum böyle tanımlanınca Fischel'in, yıllardır iki kadın tarafından cinayete kurban gitmekte olduğu söylenebilirdi. İnsanın her yaptığı, çevresi tarafından istisnasız ret ve inkâr edilince denemek kâr etmiyordu. Uzun zaman kimse güzel olduğunu söylemezse bir kadın çirkinleşir, asla başarıya ulaşamayan bir zihin de solar gider, meğerki muazzam bir inatçılık hâlini almasın ama Leo Fischel'in buna zaten vakti yoktu. Derken şeytan ona bir ortaklık teklifi kılığına bürünerek yanaştı. Teklif spekülasyondan ibaretti, büyük bir meblağla katılmayacaktı, mesele daha ziyade mevkii itibariyle belli olaylar hakkındaki vukufuyla alâkalıydı. Tek seferde, pek güzel bir yoldan olmasa da hiç zahmet çekmeden epey miktar para kazandı, işe bir kez daha dâhil oldu ve daha da fazla kazandı. Fischel'in geliri o zamana dek evin ihtiyaçlarına yetiyor, küçük tasarruflara imkân sağlıyor, bu tasarruflar kaplıca seyahatleri ve daha başka olağandışı harcamalarla her defasında gene tüketiliyordu; Leo Fischel evlendiğinden beridir ilk kez bir insanın harcadığından fazla kazanmasıyla içine dolan o yumuşak ve sıcak emniyet duygusunu, o cazibeyi yeniden idrak ediyordu. Ama asıl mesele bu değildi. Kaderini tayin edip kısa süre zarfında değiştiren âmil, gücünü ve bir adam gücünden yararlanınca hâsıl olan o sakin gönül rahatlığını hissetmesiydi. Bütün hayatı bundan ibaret olsa da, spekülasyonu bırakmak ona iğdiş olmak gibi gelmeye başlamıştı. Zaten bankacıydı, nasıl olup da bunu kullanmayacak kadar korkaklık etmişti! Prensipleri bir çırpıda

unutuluvermişti. O prensiplere göre para, arz ve talep ile dünyayı ileriye taşıyarak taşkınlıklardan alıkoymaya memur edilmiş aklî bir kuvvetti. Bir defasında dalgın bir ânında Leo Fischel, Schiller'in şiirini şöyle değiştirmişti: İnsan ehlileştirip gözetti mi istifadelidir paranın kuvveti.* Hatta belki Schiller'in aslen ifade etmek istediği de buydu, böylelikle banka memurluğu Fischel'in gözüne mukaddes bir itfaiye nöbeti gibi görünmeye başladı. En kıdemlilerin de yaptığını bilmesine rağmen elini ateşe bizzat sokup oynayabileceğini asla itiraf etmezdi; gelgelelim en kıdemliler Fischel'in gözünde birer spekülatör değil ellerinde olmadan, ceplerine bir şeyler kaçmasın istiyorlarsa onları dikerek kapatmak zorunda kalacak kadar para piyasasına hâkim zorbalar gibi görünüyordu. O doğuştan madundu. Tabiî ki görünüş itibariyle; hakikatteyse onu tebaa yapan sadece idealizmiydi, çünkü dünyevî idealizmin gayesi, arzuları daha yüce şeylere yöneltip iktidar sahiplerinin hoşuna gidecek biçimde güçten düşürmektir. Fischel aldatıldığını hissediyordu. O, yüceye, dünyanın manevî kârlılığının artışına sadakatle inanmıştı; fakir kalmış, karısı ona saygı duymaz olmuş, yeniyetme bir antisemitin gelip de kızını baştan çıkardığı günleri görmek zorunda kalmıştı; bir şeylere itiraz etmeyegörsün, hastanın teki veya talihsizlik eseri mahpushaneye düşmüş adamın biri gibi müsamahakâr davranıyorlardı ona! İşte, Fischel'in prensiplerine sırt dönüşünün zemini uzun zamandır böyle hazırlanmış, hayatına giren olaylar da prensiplerine son şiddetli darbeyi vurmakla yetinmişti. Fischel'in umurunda olan kazanmak değildi, mal mülke tamah etmiyordu, amacı, hayatını kurtaracak yeni bir fikir bulmaktı, bir ihtiyarın ebedî gençliğe duyduğu yıkıcı ihtiras ve paranın ahlâksızlığının ateşi benliğinin derinliklerinde tutuşturulmuştu bir kere.

Gayrimeşru işler yapmaya başlayalı, karısı Klementine'nin huysuz cevapları Fischel'e vız geliyordu. İyi bir ailede sofraya kürdan konur mu konmaz mı sorusunu –ki haftada hiç olmazsa bir kez, iki dünya görüşünü ateşe veren bir kavgaya yol açıyordu– Fischel, evdeki sofrada kürdandan lütfedip vazgeçmekle, buna mukabil iş toplantıları bahanesiyle sofradan sık sık ayrı kalmakla cevaplıyor-

* Schiller metninin aslında, para yerine ateş kelimesi geçmektedir. –*ç.n.*

du. Sabahları çoğu zaman kahvaltı sofrasında gecenin utanç verici tecrübesinden sonra karısının o küçümseyici tavrını başına tebelleş eden maddeci zihniyet bile sanki artık yanından uzaklaşmış ve hor gördüğü ama şüphelendirmemek adına sık sık ufak hediyelerle gönlünü aldığı Klementine, donmuş bedeni üzerine eski şefkatinin ince nefesini üflemeye başlamıştı. Elbette kocasının davranışındaki değişim onu işkillendirmeliydi ama Leo, yaşına rağmen hâlâ acemiydi, Klementine de olanlara asla ihtimal vermezdi; kocasının hediyelerinin ve eve gelmeyişlerinin bankadaki işlerinin artmasıyla ve bu artışı havayı yumuşatarak telafi etmesiyle alâkalı olduğuna inancı tamdı.

Leo ise eline para geçer geçmez soluğu Leona'nın yanında alıyordu. Olup bitenlerden bîhaber Leona, başkalarında elde ettiği başarılar tekrar düşüşe geçmiş olmasına rağmen ona ilkin pek bir tepeden baktıysa da aptallığı, bu değişik uygulamada da uğurlu geldi, çünkü Leo, tecrübeli bir adam olarak bu yeni sahada yeterince malumatı olmadığının farkındaydı ve ilk tecrübeleriyle beraber biraz ürkmüştü. Leona'nın pembeli yeşilli ipek gömlekleri, karısının edepli gömlekleriyle kıyas kabul etmeyecek kadar zarif görünüyordu. Fizikî kayıtsızlığını ise yadırgamamıştı. Onun gecelik bir sevgili olmasından tiksinmiyor, aksine, soylu erkeklerin halefi olmak gururunu okşuyor, Leona'nın leziz yemek sevdası karşısında eriyip gidiyordu. Üstüne bir de Leona'nın güzelliğinin eski moda bir yönü olması ekleniyordu; ilk duygulanımların bulanık hararetini yaşayan yeniyetmelik zamanlarında hürmet beslediği kadın portreleri de böyle görünmekteydiler; Leona'nın tıka basa doldurduğu vücudu elbiselerinden sarkınca, kendini bir hülyalar diyarına taşınmış gibi hissediyordu. Tek kelimeyle, Leo Fischel bir erkek ne kadar mutlu olabilirse o kadar mutluydu, çünkü bir erkek asla yeniyetmelik zamanlarında düşlediği gibi davranmayı başarmışçasına mutlu olmaz, işte Fischel'i, eskiden olduğundan daha sevecen bir koca ve babaya çeviren de buydu. Fakat aynı zamanda onu, kendisine, daha yüce bir vazifeşinaslık diye nitelenmesi gereken bir davranışla muamele etmeye itiyordu. Bir erkeğin yıllar süren sadakatten sonra ilk aldatma hazırlıklarına girişmesi bile eski bir geminin yeniden boyanıp donatılmasına benzer. Bakımsız ayak parmaklarından tutun

da kravatını bağlarken eski püskü kısımlarını maharetle gizlemesine kadar fark edilip düzeltilmesi gereken neler neler vardır! Artık sadakatin timsali olan yamalı gömleklerin, gözenmiş çorapların yeri yoktu hayatında, yolunu şaşırmış bir adam daima temizdir, en ufak detayı bile düşünür.

Üstelik Leo Fischel yeni niteliklerini özümseyince Leona'nın, gözlerini kamaştıran parıltısı biraz daha netleşti. Leo ve Leona mefhumu artık, Fischel'in ruhuna düşen bir mutluluk ışıltısı değil seçkin erkek gardırobundaki bir parçadan ibaretti. Fischel onun, geçen yıl içindeki gelirlerini hesaplayıp harcamalarında dikkatli davranmadığını ve daha küçük meblağlarla geçinmeyi vakitlice öğrenmediği takdirde sefalete düşeceğini göstermek suretiyle mali işlerini üstlendi. Leona uzun zaman sesini çıkarmadı, çünkü tembelliği değişimden irkiliyor ve Fischel en azından onun gastronomik eğilimlerini birer tarihî esermişçesine el değdirmeden koruyor, gelgelelim bir şey Leona'nın kafasına ilk kez dank ediyordu: Düşmüştü. Bu arada Fischel parasını yeni işlere harcıyordu. Bir defasında asi kızına, "Gerda!" dedi. "Gösterdiğim gayretlere dua et, şayet evlenmeye niyetliysen çok paran var. İstediğin adamı seçebilirsin!" Babasının lütufkâr ses tonuna Hans adına saldırıyla karşılık vermek istemeyen Gerda ise her defasında, "Sağ ol, baba, evlenmek şart değil!" diye cevap vermekle yetiniyordu. Leo akşam kendisini Leona'nın beklediğini ve çıkmadan önce bir bahane uydurması gerektiğini düşününce, dünyanın çılgınlığına dair söyleyeceği sözü bastırmak daha kolay oluyordu. Bu sayede de Gerda'nın daha nazik ve muti olduğunu, ona artık eskisi kadar kızması gerekmediğini hissediyordu.

100

AKSİYON ADAMI OLMAK. DEVAM

Ulrich'i Gerda'nın yanına götüren vicdan azabıydı; aralarındaki o üzücü hadiseden beridir ondan haber almamıştı ve durumunun üstesinden nasıl geldiğini bilmiyordu. Şaşırtıcıdır, Fischellerin evine gittiğinde baba Leo'ya rastladı; anne Klementine, Gerda'yla dışarı çıkmıştı. Leo Fischel, Ulrich'i bırakmadı; sesini tanıyınca aceleyle sofaya koşturmuştu. Ulrich adamda bir değişiklik olduğunu seziyordu. Galiba Müdür Fischel terzisini değiştirmişti; gelirleri artmış, zihniyetiyse pek o kadar gelişmemiş olmalıydı. Ayrıca bankada daha çok vakit geçirmeye de başlamış, evin havası bozulduğundan beridir evde hiç çalışmaz olmuştu. Bugünse çalışma masasında oturmuşa benziyordu, oysa "zamanın bu vızır vızır işleyen dokuma tezgâhını" kullanmayalı yıllar olmuştu; masanın yeşil örtüsü üzerinde bir mektup demeti bulunuyor, sair vakitlerde yalnızca hanımlara hizmet eden nikelajlı telefon demin kullanılmışçasına yamuk duruyordu. Ulrich oturduktan sonra Fischel çalışma sandalyesiyle ona dönüp iç cebinden çıkardığı bir mendille gözlüğünü parlattı, hâlbuki eskiden olsa böyle bir züppeliğe kesin itiraz eder, Goethe'nin bile, doğruymuş, yanlışmış bilinmez, mendillerini pantolon cebinde taşımakla iktifa ettiğini söylerdi.

Müdür Fischel, "Epeydir görüşmedik," dedi.

Ulrich, "Evet," dedi.

Fischel, "Çok miras kaldı mı?" diye sordu.

Ulrich, "Eh," dedi, "yetecek kadar."

"Dert tasa bitmiyor."

"Fakat siz harika görünüyorsunuz? Gençleşmiş misiniz, nedir."

"Teşekkür ederim, meslekî bakımdan işler hep yolunda zaten. Fakat bakın," mahzun mahzun, masada duran mektup kümesini işaret etti. "Hans Sepp'i tanıyordunuz, değil mi?"

"Elbette. Beni sırrınıza ortak etmiştiniz."

Fischel, "Doğru ya!" dedi.

"Bunlar galiba aşk mektubu?"

Telefon çaldı. Fischel, konuşurken çıkardığı kelebek gözlüğünü yine taktı, ceketinden notların yazılı olduğu bir kâğıt çıkarıp, "Alın!" dedi. Sonra hattın öbür ucundaki ses, uzun bir süre duyulmayacak bir tonda onu lafa tuttu. Fischel ara ara gözlüğünün üstünden Ulrich'e doğru bakıyordu, hatta bir defasında, "Affedersiniz!" dedi. Sonra ahizeye konuştu: "Yok, teşekkürler; ikinci meseleyle ilgilenmiyorum! Konuşalım mı? Olur, bu konuda bir kez daha konuşabiliriz." Sonra da kısacık ve memnun bir dalgınlıkla ahizeyi yerine astı.

Fischel, "Dinleyin," dedi. "Amsterdam'da biri var; kelli felli! Söz konusu iş üç hafta önce bunun yarısı etmiyordu, üç hafta sonra da şimdiki fiyatının bile yarısı etmeyecek. Ama aradaki süre zarfında ticaret yapılabilir. Büyük risk!"

Ulrich, "Siz de istekli değildiniz zaten," dedi.

"Eh, orası henüz belli olmaz. Ama büyük risk!.. Yine de, size şu kadarını söyleyeyim, taş gibi sağlam iş! Bir insanın zihniyetine, aşkına, ideallerine güven olur mu?!" Karısını ve Gerda'yı düşünüyordu. Oysa ilk zamanlar ne kadar da farklıydı! Telefon bir daha çaldı ama bu defaki yanlış numaraydı.

Ulrich, "Eskiden sağlam ahlâkî değerlere sağlam borsadan bile çok değer biçerdiniz," dedi. "Size bu konuda katılamadığım için bana az mı gücendiniz!"

Fischel, "Eh," diye cevap verdi. "İdealler havanın değişimi gibidir, nasıl olur anlamazsın; pencere kapalıyken bile değişiverirler! Yirmi beş yıl önce antisemitizmin ne olduğundan kimin haberi

vardı? Herkeste hümanizmin yüce bakış açısı hâkimdi. Sizin yaşınız küçük. Ama benim, mecliste yapılan birkaç büyük tartışmayı işitmişliğim var. Onlar da zaten sonmuş! Güvenilir tek şey rakamlarla ifade edebildiklerinizdir! İnanın bana, dünyayı zırhlı gemiler, süngüler, iktisattan anlamayan diplomatlar ve şu millî idealler dedikleri şeylerle donatacak yerde serbest bir arz-talep oyununa bırakıverseler, dünya çok daha makûl bir yer olurdu."

Ulrich itiraz ederek sözünü kesti, halkları silahlanmaya sevk eden, tam olarak bahsettiği ağır sanayi ve bankaların talepleriydi.

Fischel, "Ne yani, talepleri olmasın mı??" diye karşılık verdi. "Dünya şu hâliyle, güpegündüz soytarı kostümleriyle etrafta dolaşıyorsa bunu hesaba katmasınlar mı? Madem askeriye, gümrük müzakereleri için veya grev yapan işçiler için iyi bir şey?! Biliyor musunuz, paranın kendi mantığı vardır, şakaya gelmez! Hazır laf açılmışken, Arnheim'ın maden yataklarından haber var mı?" Telefonun zili yine duyulmuştu ama Fischel, eli ahizede, Ulrich'in cevabını bekliyordu. Konuşma kısa sürdü, Fischel sohbetin konusunu unutmamıştı; Ulrich'in Arnheim hakkında bilgisi olmayınca paranın kendi mantığı meselesine döndü. "Dikkat buyurun," diye ilave etti. "Her şeyden çok sevdiği Almanya'nın bir üniversitesine defolup gitsin diye Hans Sepp'e beş yüz mark teklif ettirsem, parayı öfkeyle geri çevirirdi. Bin versem de. Fakat on bin teklif ettirsem – ama o kadar param olsa bile hayatta ettirmezdim, o başka!" Hani Müdür Fischel böylesi bir fikrin yol açtığı korkudan konuyu neredeyse unutmuştu ama zaten tek yaptığı düşünmekti, sonra devam etti: "Bu dediğim yapılamaz, çünkü paranın kendi mantığı vardır. Saçmasapan harcamalarda bulunan adamın cebinde para kalmaz; para ondan kaçar, onu müsrifleştirir. On bin markın, Hans Sepp'e teklif edilmekten kaçınması gösteriyor ki Hans Sepp denen herif gerçek değildir, bir değer arz etmez, ancak Allah'ın belası, dolandırıcının tekidir, Tanrı beni onunla cezalandırıyor."

Fischel'in sözü yine bölündü. Bu defaki, uzun görüşmelerden ötürüydü. Bu tip işleri ofis yerine evine yönlendirdiği Ulrich'in dikkatini çekti. Fischel, birilerine üç satın alma, bir de satış görevi verdi. O arada da karısını düşünecek vakti olmuştu. –Acaba benden

boşansın diye para teklif etsem Klementine bunu kabul eder miydi, diye merak etti.– İçinden kesin bir ses cevap verdi: "Etmezdi!" Leo Fischel zihninden miktarı ikiye katladı. İçindeki ses, "Hele o hiç olmaz!" dedi. Fischel dört misline katladı. Bunun üzerine aklına şu geldi: "Prensip icabı olmaz." Sonra bir çırpıda, nefes bile almadan, miktarı hiçbir insanın dayanma kudretinin olmayacağı sınırın üstüne çıkarıp öfkelenerek durdu. Zihnini tez elden daha küçük meblağlara döndürmesi lazımdı, hızlı ışık değişiminde gözbebeklerinin küçüldüğünü hissetmemiz gibi meblağlar da kafasında teşekkül hâlindeydiler ama bir an olsun işlerini aklından çıkarmıyor ve böylece asla hata yapmıyordu.

İyice sabırsızlanan Ulrich, "Artık söyleyecek misiniz," diye rica etti, "bana göstermek istedikleriniz ne tür mektuplar? Aşk mektuplarına benziyorlar. Gerda'yı aşk mektubu yazarken mi yakaladınız?"

"Size bu mektupları göstermek istedim. Okumanız lazım. Artık tek bilmek istediğim, sizin fikrinizin ne olacağıdır." Fischel, Ulrich'e bütün demeti uzattı ve o sıra kim bilir hangi düşüncelerle meşguldü ki kelebek gözlüğünün ardından boşluğa bakmak için iyice koltuğuna yerleşti.

Ulrich mektuplara bakıyordu; sonra demetin içerisinden birini çıkarıp yavaş yavaş okumaya koyuldu. Bu sırada Müdür Fischel sordu: "Söylesenize, doktor, şu rahmetli İmparatoriçe Elisabeth'e benzeyen, adı Leontine miydi, Leona mıydı, o şarkıcı kadını siz de tanıyordunuz, değil mi? Tanrı biliyor ya, kadında tam bir aslan iştahı var!"

Ulrich alnını kırıştırarak başını kaldırdı; mektup hoşuna gitmiş, okumasının bölünmesinden rahatsız olmuştu.

Fischel onu, "Canım, cevap vermeniz gerekmiyor," diye yatıştırdı, "laf olsun diye sordum. Utanmanıza gerek yok. Haşmetli bir kadın. Onunla birkaç zaman önce bir tanıdık vasıtasıyla tanıştım; tanışınca anlaşıldı ki ikiniz arkadaşmışsınız. Kadın çok yiyor. Yesin, bana ne! Zaten yemekten kim hoşlanmaz?!" Fischel gülüyordu.

Ulrich cevap vermeden gözlerini tekrar mektuba çevirdi. Fischel de gene hülyalara dalarak odanın ufkuna baktı.

Mektup şöyle başlıyordu: "Sevdiceğim! İnsan ilahe! Sönük bir

asırda yaşamaya mahkûm olmuşuz. Kimsenin efsanenin gerçekliğine inanacak cesareti yok. Farkına varmalısın; bu derde sen de dûçar olacaksın. Sahip olduğun ilahlık tabiatı için cesaretin yok senin. İnsan korkusu seni alıkoyuyor. Sıradan insanların kızışmasını âdi, hatta âdiden de öte, biz müstakbeldekilerin gülünç biçimde salt atavizme düşmesi olarak görmekte haklısın! Bir insana, hayvana veya eşyaya duyulan aşk, ona sahip olmanın başlangıcıdır demekle yine haklı oluyorsun böylece! Sahipliğin ruhsuzlaşmanın başlangıcı olması hakkında konuşmamıza ise lüzum yok! Yine de bir şeyi ayırman lazım: Hissedilmek, hatta belki de duyumsanmak bana-ait-oluş demektir. Ben ancak benim olanı hissederim; bana mahsus olmayanı duymam! Hâl böyle olmasa ikimiz de entelektüel olurduk. Sevince gözlerle, kulaklarla, nefesle ve düşüncelerle sahip olmamızın gerekmesi belki kaçınılmaz bir trajedidir! Fakat düşün: Ben yalnızca kendim, ben kendim olduğum sürece, olmadığımı hissederim. Kendimi ancak kendi dışımdaki eşyada keşfederim. Bu da bir hakikattir. Çiçeği severim, insanı severim, çünkü onlarsız hiçbir şey ifade etmem. Benim-oluş-tecrübesinin yüce tarafı, güneş ışıklarına maruz kalan bir öbek kar gibi varlığının eriyip gidişini, dağılıp giden hafif bir nefes gibi havada salınışını hissetmektir! Benim-oluşun en güzel yanı, kendime-sahip-oluşun kökünü kazımaktır! Hiçbir şeye sahip olmayıp bütün dünyanın malı olmam, benim-oluşun saf manası işte budur. Bütün ırmaklar yükseklerden vadilere akarlar, sen de, ruhum benim, dünya denizinde bir katre, dünya kardeşliği ve dünya beraberliğinde tam bir üye olmadıkça benim olmayacaksın! Bu esrarın artık şahsî sevginin tecrübe ettiği manasız büyüksemeyle alâkası kalmamıştır. Çağın kızışmasına rağmen manevî heyecanı, içten içe yanma cesaretini bulmak şarttır! Erdem, eylemi erdemli kılar, erdemi ortaya çıkaran, eylemler değildir! Dene! Ahiret kendini aniden açık eder, bizi mutlak hayat mıntıkasına bir sıçrayışta götürmeyecekler. Ama öyle anlar olacak ki merhametin insanlardan uzak anlarında insanlardan uzak insanlar olacağız. Şehvaniyeti metafizikle geçmişin kefesine koyma! Tanrı olacak cesareti göster! İşte Almanlık!–"

Fischel, "Ee?" diye sordu.

Ulrich'in kan beynine sıçramıştı. Mektubu talihsiz ve etkileyici bulmuştu. Bu gençlerde abartıdan, imkânsızlıktan, yerine getirilemeyecek sözler vermekten hiç korku yok muydu? Söz daima yeni sözü açar ve bir hakikat tohumu o sözlerin garip dokusuyla kaplanır. Ulrich, "Demek Gerda şu an bu hâlde?" diye düşündü. Ama bu düşünceyle birlikte dile getirmediği ikinci bir tanesi daha, bir utanç vardı ve o utanç aşağı yukarı şunu söylüyordu: "Sen çok az abartılı ve imkânsız değil misin?"

Fischel, "Ee?" diye tekrarladı.

"Bütün mektuplar böyle mi?" diye soran Ulrich mektupları geri verdi.

Fischel, "Ne bileyim hangisini okudunuz!" diye cevap verdi. "Hepsi öyle!"

Ulrich, "O zaman pek güzellermiş," dedi.

Fischel patladı: "Aklıma gelmedi değil! Zaten o yüzden size gösterdim! Mektupları karım bulmuş. Fakat böylesi gönül meselelerinde benden tavsiye bekleyen yok. Öyle olsun! Bunu karıma söylersiniz!"

"Bu konuda Gerda'yla konuşmayı tercih ederim; mektuptaki çoğu şey elbette pek bir akılsızca."

"Akılsızca mı? Akılsız az kalır! Fakat konuşun! Gerda'ya da söyleyin, bu jargondan tek kelime anlamıyorum ama beş bin mark vermeye – yok! İyisi mi siz bir şey söylemeyin! Sadece buna rağmen onu sevdiğimi ve affetmeye de hazır olacağımı söyleyin!"

Telefon Fischel'i tekrar iş başına çağırdı. Ömrü boyunca sağlam bir memuriyetten fazlasını yapmamış olan bu adam birkaç zamandır borsada kendi hesabına muamelerlerde bulunmaya başlamıştı; şimdilik küçük meblağlarla, biriktirdiği paralarla ve karısı Klementine'nin birkaç tahviliyle yetiniyordu. Bu konuda karısıyla konuşamazdı ama elde ettiği başarıdan gayet memnun olabilirdi, başarısı âdeta evdeki cesaret kırıcı ilişkilerin yorgunluğunu atmak anlamına geliyordu.

101

ULRICH MÜZİK DİNLER

Ulrich'in Clarisse'le bir sonraki buluşması bir grup insanın toplaşıp müzik yaptığı bir resim atölyesinde, Clarisse'in arkadaşlarının yanında oldu. Bu çevredeyken Clarisse göze çarpmıyor, garabet rolünü oynamak daha ziyade Ulrich'in payına düşüyordu. Ulrich gönülsüz gelmişti, iki büklüm olup kendinden geçerek müzik dinleyen insanlar arasındayken bir direnç hissediyordu içinde. Müziğin bir çeyrek saat zarfında birkaç kez icra ettiği sevimli, sessiz ve mülayimden; kasvetli, yiğitçe ve çağıltılıya doğru geçişleri –müzisyenler söz konusu geçişleri fark etmezler, çünkü onlar için bu süreç müzikle, yani büsbütün muazzam bir şeyle aynı anlamdadır!– işte bu geçişler o an, müzik şarttır gibi bir peşin hükme hiç saplanmamış bulunan Ulrich'e dokunsan ağlayacak bir ruh hâli ile dövüşmek arasında gidip gelen bir sarhoşlar topluluğunun uğraşları kadar temeli bozuk ve alâkasız olaylar olarak göründü. Gerçi Ulrich'in büyük bir müzisyenin ruhu hakkında fikir edinmeye niyeti yoktu, bu konuda hüküm verecek de değildi ama çoğunluğun iyi müzik saydığı ona olsa olsa ruhun bütün içeriklerini kuşatan, dışı çok güzel oyulmuşsa da içinden bütün çekmeceleri çıkarılmış, dolayısıyla da iç kısmında ne var ne yoksa hepsinin karmakarışık durduğu bir sandıktan hiç de farklı gelmiyordu. Müziğin nasıl olup

da ruh ile şeklin kaynaşması olduğunu çoğu zaman kavrayamıyor, çünkü hayli ender rastlanan saf müzik hariç, müziğin ruhunun şundan bundan ödünç alınıp çıldırtılmış bir ruhtan başka bir şey olmadığını apaçık görüyordu.

Yine de diğerleri gibi o da başını ellerinin arasına almıştı ama bunu, Walter'i düşündüğü için mi yoksa kulaklarını az da olsa tıkamak için mi yaptığını bilmiyordu. Gerçekteyse ne kulaklarını tamamen tıkıyor ne de sadece Walter'i düşünüyordu. Tek istediği yalnız kalmaktı. Başkaları hakkında pek sık düşünmezdi, muhtemelen "bir şahıs olarak" kendi hakkında da nadiren düşündüğü içindi. Çoğunlukla davranışlarına yön veren kanaat, kişinin düşündüğü, hissettiği, vehmettiği ve yarattıkları, duruma göre, hayatı zenginleştirebilir kanaatiydi; kişinin ne olduğuysa asla bu üretim sürecindeki bir yan üründen fazlasını ifade etmezdi. Müzikal insanlarsa sıklıkla karşı görüşte olurlar. Gerçi gayrişahsî bir isim olan müzik adını verdikleri bir şey üretirler ama bu şey, büyük ölçüde veya en azından en çok önemsedikleri kısım bakımından kendilerinden, duyumsamalarından, duygularından ve müşterek tecrübelerinden ibarettir. Onların müziklerinde, "kalmak"tan ziyade "olmak" vardır, bütün zihin faaliyetleri arasında bu müziğe en yakın duranı aktörlük faaliyetidir. Şahit olmak zorunda kaldığı bu yoğunlaşma Ulrich'te tiksinti uyandırdı, bülbüllerin ortasında kalmış baykuş gibi oturuyordu aralarında.

Elbette Walter onun tam tersiydi. Kendi varlığı hakkında çok sık ve tutkuyla düşünürdü. Karşısına çıkan her şeyi ciddiye alırdı. Çünkü karşısına çıktıkları kişi oydu; bu sanki, bir şeyi başka bir şeye dönüştürebilen bir nişaneydi. O, her ânında şahıstı, tam bir insandı, zaten böyle olduğu için bir baltaya sap olamıyordu. Herkes onu büyüleyici bulmuş, ona uğur getirmiş, onu yanlarında kalmaya davet etmişti, nihai sonuçsa Walter'in arşivci veya müze memuru olması, bir yerlere saplanıp kalması, değişim kuvvetinin tükenmesi, herkese sövmesi, memnun ama mutsuz olması ve kalem odasına tam vaktinde gitmesiydi. Odasında otururken de belki Clarisse ile Ulrich arasında, öğrendiği takdirde bütün kişiliğini koca dünya tarihi okyanusu içine akıyormuşçasına bir heyecana

boğabilecek bir şey olacaktı. Fakat Clarisse, gelir gelmez, Ulrich'in yanına oturmuştu, Walter ise yanında değildi. Öne doğru eğilip sırtını kamburlaştırmış, dizlerini karnına çekmiş, henüz ışık yakılmadığından karanlığın içinde, daha dinledikleri ilk ölçülerden sonra elini açıp onun elinin üzerine koymuştu; iki el aralarından su sızmayacak şekilde birbirine aitti sanki. Ulrich itinayla kendini kurtarmış, başını iki elinin arasına almasının bir sebebi de bu olmuştu; Clarisse ise onun niyetini görüp de yan yan bakınca Ulrich'in de diğerleri gibi etkilenmiş vaziyette oturduğunu fark edip yumuşakça ona yaslanmıştı ve yarım saattir böylece oturuyorlardı. Ulrich de mutlu değildi.

Biliyordu ki her defasında yeniden işlediği hata, Walter'inkinin tersiydi. Bu hatadandır ki özü olmayan bir dağılma meydana geliyor, insan ışınların olduğu bir mekânda kayboluyor, bütün o nefis ve tesadüfi kısıtlanmışlıklarla birlikte bir şey olmayı bırakıyordu; yoğunlaşmanın doruk noktasında kendi kendine o kadar lakayt kalıyordu ki insanilik, insanüstünün karşısında, üstüne takılan mıknatısı bir kuvvetler ağında sağa sola çekiştiren bir parça tıkaç misali anlamını yitiriyordu. Bunu en son Agathe'yle yaşamıştı. Şimdi de –yok, bunları yan yana koymak iftira olurdu– Clarisse ile arasında bir şeyler "oluyor", bir şeyler kımıldanıyordu, Ulrich Clarisse'le, birbirlerine meyledip etmediklerine aldırmayan bazı kuvvetlerce birbirlerine doğru itildikleri bir etki alanına girmişti.

Clarisse ona yaslanırken o, Walter'i düşünüyordu. Walter'i nasıl sık sık gizliden görüyorsa şimdi de gayet net karşısında görüyordu. Bahsettiği netlikte Walter, bir ormanın kıyısında yatmış, kısa pantolon ve uyumsuz siyah çoraplar giymiş oluyordu, çorapların sardığı bacakları ne adaleli ne de sıska denebilecek erkek bacakları değil bir kızın, hem de bacakları yumuşak ve çirkin, kendisi de pek güzel olmayan bir kızın bacaklarıydı. Ellerini başının altında kavuşturmuş, vakti gelince üzerinde ölümsüz eserlerinin dolanacağı manzaraya bakıyor, kendisine hitap edilse rahatsız olacağı hissini yayıyordu. Ulrich bu resmi aslında çok seviyordu. Walter gençliğinde işte böyle görünmüştü. Ulrich şöyle düşündü: Bizi ayıran, müzik değil –çünkü oldukça gayrişahsî, şeyler üstü ve her defasında göğe

ulaşıp kaybolan bir duman misali bir kereliğine yükselen bir müziği gayet güzel tasavvur edebiliyordu– kişinin müzikle ilişkisindeki fark, benim geriye kaldığı için sevdiğim bu resimdir bizi ayıran, Walter bu resmi muhakkak ki tam tersi bir sebepten seviyordur, çünkü resim onun olabileceği her şeyi, en sonunda Walter tamamen ortaya çıkana kadar yutmaktadır. Ulrich, "Aslında," diye düşündü, "bütün bunlar zamanın işaretlerinden başka bir şey değil. Günümüzde sosyalizm, o güzelim özel benliği değersiz bir illüzyon ilan etme, yerine de sosyal sebep ve yükümlülükleri koyma uğraşında. Ama tabiat bilimi ısı, ışık, ağırlık vesaire gibi salt gayrişahsî olaylara ayırdığı o güzelim özel şeylerle çoktan sosyalizmin önüne geçti. Özel şahısların, kafalarına düşen bir taş (veya altın kaplanmışını satın alabilecekleri bir taş) veya kokladıkları bir çiçek olarak önemsediği şeyi asri insanları zerre kadar ilgilendirmemekte; onlar şeyi tesadüf, hatta 'şeyin aslı' olarak ele alıyorlar, bu öyle bir şey ki yok ama var, şeyin büsbütün budalaca ve hayaletvari kişiliğidir bu. Herhâlde şu kadarı peşinen söylenebilir ki bu, her gün milyonluk hasılat yapan bir adamın günün birinde hayretler içerisinde tek bir markı eline alması gibi değişecek bir durumdur ama o zaman şey ve kişilik başkalaşmış olacaktır. Kimi zaman çok komik bir yan yanalık da mevcut oluyor. İnsan kendini ahlâken, üç yüz yıl önce fizik cisimleri nasıl gördüyse aşağı yukarı öyle görüyor; cisimler 'düşerler', çünkü yüksekten korkma 'nitelikleri' vardır veya ısınırlar, çünkü böyle bir auraları bulunur; işte ahlâkçılar böyle iyi veya kötü nitelik ve auraları insanlara da yakıştırırlar. Oysa psikolojik açıdan, insanları harcıâlem davranış tarzlarının tipik birer destesi hâlinde ayıracak kadar ilerleme kaydedilmiştir. Sosyolojik açıdan da insan farklı muamele görmez. Oysa müzikal olarak tekrar bir bütün hâline getirilir."

Ama aniden ışık yakıldı, müzik son seslerde birinin bir daldan aşağı atladığı zaman dalın sallanması gibi bir o yana bir bu yana sallanıyor, gözler kırpıştırılıyordu, derken her kafadan bir ses çıkmadan önceki sessizlik baş gösterdi. Clarisse tam vaktinde Ulrich'ten ayrılmayı başarmıştı ama yeni gruplar oluşurken onu bir köşeye çekti, söyleyecekleri vardı.

Ulrich'e, "İşi oluruna bırakmanın en büyük zıddı nedir?" diye sordu. Ulrich'ten ses çıkmayınca cevabı kendisi verdi: "Kendi kendinde iz bırakmak!" Clarisse'in küçük bedeni, elleri belinde, esnek bir şekilde önünde dikiliyordu. Gözleriyle Ulrich'in gözlerine tutunmaya çalışıyordu, çünkü şu an bulması gereken kelimeler öyle ağırdı ki küçük bedenini bocalatıyorlardı. "Kendine bir şeyler kazımak! diyorum. Demin yan yana otururken tespit ettim bunu. İzlenimler bir hiçtir, sende iz bırakır, seni ezerler! Bir yığın solucan da öyle. Peki, bir parça müziği ne zaman anlarsın? Onu içinden kendine dönüştürünce! Ya bir insanı ne zaman anlarsın? Kendini onun yerine koyunca! Görüyor musun," eliyle Ulrich'e gayriihtiyari *fallus*u* andıran yanlamasına sivri bir açıyı tasvir etti, "bütün hayatımız ifadedir! Sanatta, aşkta, siyasette aktif formu, sivri formu ararız, bunun ayının ağzı olduğunu söylemiştim sana zaten! Yok, izlenimler hiçtir demek istemedim; onlar işin yarısıdır; ikisi de *erlösen* sözünün içinde kusursuzca var olur, hem aktif *er-*, hem de *lösen***–" Ulrich'e derdini anlatma çabasından epey heyecanlanıyordu.

Fakat o an müzik tekrar başladı, sadece kısa bir dinlenme molası verilmişti, Ulrich de Clarisse'e arkasını döndü. Atölyenin büyük penceresinden gün batımını seyretti. Gözün önce yeniden karanlığa alışması lazımdı. Sonra, dolaşıp duran mavi bulutlar belirdiler gökyüzünde. Bir ağacın dallarının uçları aşağıdan yukarı kadar uzanıyordu. Evler, sırtları göğe dönük bekliyorlardı. Ulrich gülümseyerek, "Başka nasıl durabilirler ki?!" diye düşündü, yine de öyle dakikalar vardır ki her şey ters görünür. Agathe'yi düşünüp tarifsiz bir hüzne boğuldu. Yanındaki Clarisse denen bu yeni ve ufak tefek varlık olağanüstü bir hızla ilerliyordu. Olağan bir gelişim değildi bu, tamamen farkındaydı. Clarisse'in delirdiğini düşünüyordu. Aşk söz konusu dahi olamazdı. Arkasındaki müzik ona sirk melodilerini çağrıştırırken üstünde, Clarisse'in durup değneğini savurarak deh diye bağırdığı, bir daire içinde koşturan bir atın yanında koşma tasavvuru hoşuna gidiyordu.

---

* Erekte olmuş erkek cinsî organı. Gücün sembolüdür. –*ç.n.*

** *Erlösen* kurtarmak anlamına gelir, baştaki *er-* eki aynı zamanda 3. tekil şahsın erkek formuyla aynıdır. *Lösen* ise tek başına, çözmek anlamındadır. –*ç.n.*

102

GERDA

Atölyedeki müzikli akşamdan birkaç gün sonra, geleceğini telefonda heyecanla bildiren Gerda, akşam vakti Ulrich'i ziyaret etti. Dikkat çekici bir süratle şapkasını başından koparırcasına alıp bir sandalyenin üstüne fırlattı. Ne oluyor sorusuna, "Her şey havaya karıştı!" diye cevap verdi.

"Hans mı kaçtı?"

"Babam iflas etti!"

Gerda teklifsiz tekellüfsüz ifadesinden ötürü asabi asabi güldü. Ulrich, Müdür Fischel'le son görüşmesinde, evinden yaptığı telefon konuşmalarına şaşırdığını hatırladı ama bu hatıra, Gerda'nın şaşkınlığını büsbütün ciddiye aldıracak kadar etkili olmadı.

Neşe ve çaresizlik arasında gidip gelen heyecanlı kız, "Babam kumar oynuyormuş, olacak iş mi!" diyerek sözünü tamamladı. "Hepimiz, pek fazla beklentisi olmayan kendi hâlinde bir banka memuru olduğunu sanırdık ama dün akşam anlaşıldığı üzere, onca zamandır borsada gizliden gizliye çok tehlikeli işlemler yapıyormuş! Olay ifşa olduğunda orada bulunmalıydınız!" Gerda kendini şapkasının yanına, sandalyeye bıraktı ve gayet cüretkâr, bacak bacak üstüne attı. "Eve geldiğinde sudan çıkmış balığa dönmüştü. Annem hemen yemek sodası ve papatya suyu damlasıyla üstüne

hücum etti, çünkü fenalaştığını sanmış. Saat gece on bir buçuktu, çoktan yatmıştık. Babam üç güne büyük meblağlar ödemesinin gerektiğini ama parayı nereden bulacağını bilmediğini itiraf etti. Annem ona cömert çedrahomasını teklif etti. Zaten hep cömert biri olmuştur ama birkaç bin kron, bir oyuncunun ne işine yarar! Üstelik babam annemin küçük servetini çoktan kaybettiğini de itiraf etmez mi! Size ne diyeyim? Annem araba altında kalan bir köpek gibi feryat etti. Üstünde geceliğinden ve terliklerinden başka bir şey yoktu. Babam bir koltuğa uzanmış, inliyordu. Mesele ortaya çıkarsa işini de kaybedecek tabiî. Şu kadarını söyleyeyim, acınası bir durumdu!"

Ulrich, "Babanızla konuşayım mı?" diye sordu. "Pek anladığım bir konu değil. Sizce kendine bir fenalık yapabilir mi?"

Gerda omuz silkti. "Bugün temiz iş arkadaşlarından birinden yardım istemeyi deneyecek!" Aniden kaşları çatıldı. "Umarım yanınıza bu yüzden geldiğimi zannetmiyorsunuzdur?! Annem bugün erkek kardeşinin yanına taşındı; beni de yanına almak istedi ama kalsın, ben evden kaçtım." Tekrar neşelenmişti. "Biliyor musunuz, bütün meselenin arkasında bir kadın varmış, şarkıcı mı neymiş? Annemin olayı anlaması bardağı taşıran son damla oldu. Babama helâl olsun, değil mi? Ondan bu kadarını kim beklerdi! – Ayrıca, canına falan da kıymayacaktır," diye devam etti. "Çünkü sonradan şu kadın meselesi de ortaya çıkınca, bugün, gün içerisinde pek sıradışı şeyler söyledi: Daha fazla aile babası Müdür Fischel olarak yaşamaktansa hapse girmeyi, çıkınca da kapı kapı dolaşıp porno kitaplar satarak ekmeğini çıkarmayı tercih edermiş!"

Ulrich, "Ama benim asıl önemsediğim," diye sordu, "sizin ne yapacağınız?"

Gerda laubali, "Arkadaşların evine yerleşeceğim," dedi. "Endişelenmenize gerek yok!"

Ulrich sitemkâr, "Hans Sepp ile arkadaşlarının evine!" diye haykırdı.

"Orada bana kimse dokunmaz!"

Gerda, Ulrich'in evini gözleriyle süzdü. Vaktiyle burada olanların hatırası, gölge misali duvarlardan dışarı taşmaktaydı. Gerda, kaçarken annesinin çalışma masasından aldığı birkaç krondan başka

bir şeyi olmayan fakir bir kız olarak kendisini son derece hür ve kaygısız hissediyordu. Hâline acıyordu. Trajik bir tiyatro karakteri gibi hâline ağlayası vardı. Ona iyilik etseler fena mı olurdu, gelgelelim Ulrich'in teselli maksadıyla kendisini kollarına almasını falan da beklemiyordu. Yine de alsaydı, ilk seferindeki kadar korkak davranmazdı.

Fakat Ulrich dedi ki: "Size yardım etmeme izin vermeyeceksiniz, Gerda, orası anlaşıldı; yeni maceranız aklınızı başınızdan almış. Tek söyleyebileceğim şu ki sonunuzun kötü olmasından korkuyorum.. Lütfen aklınızdan çıkarmayın, ne zaman ihtiyacınız olursa emrinize amadeyim." Bunu tereddüt ederek ve düşünerek söylemişti, zira aslında daha başka, daha sevecen bir şeyler söyleyebilirdi. Gerda ayağa kalktı ve aynanın karşısında şapkasının sağını solunu düzeltip Ulrich'e gülümsedi. Yanağına bir veda öpücüğü kondurmak isterdi ama kondursa belki de asla vedalaşamazdı; gözlerinin ardından görünmeden akan gözyaşı seli, yarıda bırakılamayacak şefkatli ve trajik bir müzik misali Gerda'yı henüz pek tasavvur edemediği yeni hayata yolcu etti.

103

CLARISSE, ULRICH'İ BAŞTAN ÇIKARIR

(ERKEN TASLAK)

Temizlikçi gitmişti, Walter mesainin ortasındaydı, Ulrich, tercihinin anlamına pek kafa yormadan ziyaretleri için artık böylesi saatleri seçiyordu. Yine de bir pazar gününe dek hiçbir şey olmadı. O gün Walter, akşama kadar şehirde bulunmasını gerektirecek bir davet almış, bundan yarım saat önce öğle yemeğinin akabindeyse her şeyden bîhaber olan Ulrich gelmişti; Walter'in keyfi kaçıktı, öğleden sonrasını arkadaşıyla beraber geçirme ihtimalini o kadar az cazibeli buluyordu ki yola çıkması aslında sırf alışkanlıktan ileri geliyordu. Fakat Walter hemen veda faslına geçince Ulrich bunu bir işaret olarak gördü. Clarisse de aynını düşünmüştü. İkisi de bunun farkındaydılar.

Clarisse ona bir şeyler çalacağını söyledi. Çalmaya başladı. Ulrich, yukarı bakıp kendisine selam gönderen Walter'e pencereden el salladı. Gözleri odayı tararken, görüş açısından çıkan dostunun ardından, gittikçe daha fazla dışarı sarktı. Clarisse çalmayı aniden kesti, o da pencere kenarına geldi. Walter gözden kaybolmuştu. Clarisse çalmaya devam etti. Bunun üzerine Ulrich umursamaz bir tavırla sırtını döndü, pervaza yaslanıyordu. Clarisse çalmayı yine

bıraktı, sofaya koştu. Ulrich onun kapının zincirini taktığını işitti. O geri gelince Ulrich de yavaş yavaş önüne döndü, susuyordu, kararsızdı. Öteki çalmaya devam etti. Ulrich onun yanına gidip elini omzuna koydu. Clarisse başını döndürmeden omzunu hafifçe sallayarak Ulrich'in elini uzaklaştırdı. "Alçak!" deyip çalmaya devam etti.

Ulrich, "Tuhaf," diye düşündü, "zor kullanmamı mı istiyor?" Clarisse'i iki omzundan birden tutup çektiği gibi piyano taburesinden indirme tasavvurunun zihnine musallat olması, sallanan bir dişle oynamak kadar komik geliyordu. Bundan ötürü bunaldığını hissediyordu. Odanın ortasına gitti. Kulak kesildi, bahane arıyordu. Ama daha aklına bir şey gelmeden ağzından, "Clarisse!" nidası çıkıverdi. Bu isim toparlanmış, hırıltılarla boğazından kopmuş, boğazından yabancı bir mahlûk gibi çıkmıştı. Clarisse itaatkâr, ayağa kalktı, yanına geldi. Gözleri kocaman açılmıştı. Clarisse'in mahsustan, belki de bilmeden, muazzam bir kurban rolü oynamanın yaratacağı heyecanı ortaya çıkarmaya uğraştığını ancak o an anladı Ulrich. Genç kadının yanında dikildiğinden bir an önce karar verilmeliydi ama bu baskıların şiddeti Ulrich'i bütünüyle ele geçirdi, dizlerinin bağı çözüldü ve tek kelime edemeden kendini kanepeye attı.

Aynı anda Clarisse de onun kucağına atıldı. Araba oku gibi uzanan kolları Ulrich'in başına ve boynuna dolandı. Kollarını çekiştirir gibiydi ama bu sarılıştan koparamıyordu. Ağzından sıcak nefesi geliyor, Ulrich'in yüzüne anlaşılmaz kelimeler savuruyordu. Gözlerinde yaşlar vardı. Derken Ulrich'i sair zamanlarda [?] yapan ne varsa paramparça oldu. O da ağzından manasız bir şeyler koyverdi ama her ikisinin gözleri önünde damarları birer parmaklık misali titreşiyor, ruhları boğalar gibi birbirlerinin üzerine varıyordu, bu kargaşaya muazzam bir ahlâkî karar duygusu eşlik etmekteydi. Artık ikisi de sözlerini, yüzlerini ve ellerini tutmaz olmuşlardı. Gözyaşı ve terden ıslanan yüzleri artık yalnızca birer et parçası olarak birbirine yapışık duruyordu; telafi edilmesi gereken bütün aşk sözleri arka arkaya geliyordu, sanki bir evliliğin içeriği, tersyüz edilerek boşaltılmıştı da ancak mahremiyetilerlediğinde sarf edilebilen müstehcen ve çetin kelimeler kullanıyorlardı, bunlar ilkin alâka-

sız ve tahrik ediciydi ama o mahremiyetten kapıldıkları dehşeti de barındırıyorlardı içlerinde. Ulrich azıcık doğrulmuştu; (yüzlerden sözlere kadar) her şey o kadar kaygandı ki iç içe geçmelerden ses bile çıkmıyordu.

Clarisse vestiyerden şapkasını aldığı gibi dışarı fırladı. Ulrich de peşinden. Hiç ses çıkarmadan. Nereye? Bu soru fırtınanın rüzgârıyla boşalmış beyninde gülünç bir şekilde yapayalnız kalıyordu.

Clarisse yollardan, çayırlardan, çitlerin arasından, ormanın içinden geçiyor, deli gibi koşturuyordu. Çıtkırıldım kadınlardan değildi, düştükçe kötüleşiyor, sertleşiyordu. Son durdukları yer, ormana sınır hayvanat bahçesindeki ücra bir köşeydi. Burada Rokoko üslubu küçük bir köşk vardı. Boş boş duruyordu. Clarisse, burada Ulrich'e bir kez daha teslim oldu. Bu kez ne laflar, ne itiraflarla. Arzunun sabırsızlığıyla ve yakalanmak kaygısıyla acele ediyorlardı. Dehşet vericiydi. Bu kez pişmanlıktan buz kesip sertleşen Ulrich oldu. [Clarisse'i] ardında bıraktı. Onun eve nasıl gideceğini umursamıyordu, oradan hızla uzaklaştı.

Geç vakit eve döndüğünde, karşısında Walter'i buldu. Clarisse hâlâ dargındı, evliliklerinin yumuşak ve uyumlu olduğunu vurguluyordu. Fakat tek bir gücenmiş bakışla Ulrich'e, birbirlerine ait olduklarını hissettirdi. Gözlerindeki ifadenin o günün öğleden sonrasında iki kez ne kadar tuhaf olduğu ancak ondan sonra dikkatini çekti Ulrich'in: Delirmiş, gözü dönmüş bir ifadeydi bu.

104

ULRICH, MOOSBRUGGER'İ KAÇIRMA HAZIRLIĞINDA

(BİR ERKEN TASLAKTAN)

Ulrich o heyecanla Moosbrugger'i kurtarmaya razı olmuştu. İşler bu raddeye varınca bu fikre bir anda boyun eğivermişti. İnandığından değildi, hazırlık yapıyordu ama planın hayata geçirilemeyeceğine de emindi.

Moosbrugger'i, geniş omuzlarıyla hilekârların arasında tahtına kurulmuş vaziyetteyken buldu. Bu adamda bir kahramanlık, bir devin beyhude mücadelelerinin havası vardı. Karşılaştığı ve saf bir gülünçlükle tadını çıkardığı hayranlığı, sahip olduğu bir nitelikle hak ediyor gibiydi. Deliliğin yol açtığı en fena bozulmada bile, tutunacak bir dal arayan bir benlik vardır. Bambaşka şarkılar yaratmaya başlayıp da alışageldik hayranlığıyla eskiyi hâlâ muhafaza eden bir devrin ortasındaki bir kahramanlık şarkısı gibiydi bu. Zihnin okları arasındaki bir tokmak misali, savunmasız, hayranlık duyulan güç. Bu insana gülebilirdiniz ama gülerken hissedeceğiniz ondaki gülünçlüğün sarsıcılığıydı. (Bu zihnin bulanıklığı devrin bulanıklığıyla alâkalıydı.)

Ulrich, gözlem altında bulunmadığı bir sırada, "Arkadaşınız var mı?" diye sordu. "Moosbrugger, diyorum ki kimseniz..." Moosbrugger der ki bir kimsesi vardır ama...

– – – Bedenini taşıyan, bütün cüretkâr eylemlere eşlik eden şu otomatizmdi. Bu banliyö binasındaki, diğer kırk tanesinden farkı olmayan bir daireye girip de mutfakta, öbür kırk ev hanımına benzemesi muhtemel genç bir kadına rastladığında aslında hiç şaşırmamıştı. Ağırlanırken kendisine gösterilen güvensizlik de bu kesimlerde sıklıkla rastlanan güvensizlikten hiç farklı olmamıştı. Daha içeri girer girmez bir şeyler söylemesi şarttı ve Avrupa'da mutat karşılanan bir kibarlık sergilemekle derhal buz gibi bir ilişkiye dâhil edildi. Bu kesimde suçun esamisi okunmazdı. Karşısındaki, dinç bir genç kadındı, göğsü, bluzunun altında üzerine bir örtü örtülmüş tavşan gibi oynuyordu.

– – – – – – – – –

Ulrich'in şansı yaver gitti, Karl Bigiste'ye [?] daha ilk denemesinde rast geldi. Bedenini yine oraya taşıyan, uzuv ve düşüncelerinin otomatik bir oyunuydu fakat bu kez dikkat etti ve bunu yapmaktan çok, yaparken ne tür değişimler yaşadığını merakla izledi. Hisleri tutuklandığı zamankiyle aynıydı. Clarisse'in ilgisinin ona bir ipliğin ucu gibi temkinle dokunmaya başladığı andan olayların döne döne kalın bir iplik hâlini aldığı şu âna dek, eşya, Ulrich'i yalnızca örseleyen bir zaruretle bir şeyin başka bir şeye sebep olduğu kendi yolunu tutturmuştu. Çoğu insanın, hayat yolunun eşyanın yoluyla aynı olmasını bu denli yadırgamasını, öbür yandan yine başkalarına fırsatlara râm olmakla sağlam bir varoluşa yükseltilmenin gayet tabiî görünmesini Ulrich, tarifsiz derecede garipsemekteydi. Ulrich aynı zamanda yakında bir daha geri dönemeyeceğini de hissediyor fakat bu onu, kişinin birdenbire kendi nefes alışverişinin durdurulamaz hareketine dikkat etmesi kadar meraklandırıyordu.

Niyetlendiği şeyin ne dertlere yol açabileceğini ve başlangıcı engellemenin yakın zamanda gücünü kudretini aşacağını tasavvur edince bir şeyin daha farkına varmıştı. Yol aldığı dünya, olmuş bitmiş gibi vicdan azabını çektiği kötü bir amel yüzünden, değişmiş duruyordu. Âdeta kalbindeki bir hayalle değişmiş gibi. Yıldızlı gök

bile sosyal bir tezahür, insan ırkımızın ortak muhayyilesinin bir teşekkülüdür ve o muhayyilenin dairesinden çıkınca değişiverir.

Ulrich içinden, "Moosbrugger," diye geçirdi, "kurtulmasına yardım edersem yine bela çıkaracak. Er veya geç, dürtülerine yenik düşeceği inkâr edilemez, sorumlusu ise ben olacağım." Ama kendini alıkoymak için nefsini ayıplamaya çalışmasının büsbütün sahte bir tarafı vardı. Aşağı yukarı, birinin sisin ötesini açık seçik görebilecekmiş gibi vaziyet almasına benziyordu. O kurbanların ıztırap çektikleri gerçekten de kesin değildi. O acılı kimseleri karşısında görse muhtemelen kalbi yumuşardı, çünkü Ulrich yufka yürekliydi, dolayısıyla başkalarını umursamadan edemezdi. Fakat duyularla tecrübenin barındırdığı bu telkin kuvveti olmadığı ve her şey tasavvur kuvvetlerinin etkileşime girdiği bir oyun olarak kaldığı sürece, söz konusu ıztıraplı kimseler ortadan kaldırmaktan veya bir hayli değiştirmekten hoşlanacağı fertler olacaklardı; hiçbir merhamet bu tiksintinin duyuş kuvvetini azaltmıyordu. Kimileri var ki bundan dehşete düşüyorlar; çok güçlü bir ahlâkî veya sosyal telkinin etkisindeler, en alâkasız haksızlığı fark eder etmez çığlığı bastıklarını iddia ediyorlar, dünyada sık sık karşılaştıkları kötülüklere, kalpsizliklere öfkeleniyorlar. Şiddetli duygular gösteriyorlar ama gösterdikleri duygular çoğu zaman, tasavvur ve esaslarının onlara dayattığı duygular; bu da bütün telkinler gibi canlı duyguların alanına girmeyen ve hem otomatik hem mekanik bir yanı olan daimi bir telkindir. Onların aksine, safdil yaşayan insan kendi çevresine temas etmeyen ne varsa hepsine kötü davranır ve kayıtsız kalır; sabah gazetesinde, geçen günün kaza ve felaket haberlerini okuduğunda üstünde bir seri katilin kayıtsızlığı sadece pasif bir biçimde görülmez, aksine bu kişi, kayıtsız kaldığı kişiler sinirine dokundular mı hemencecik gayet faal bir şekilde başlarına her tür musibetin uğramasını diler. Belli başlı tezahürler, ilerleme kaydeden, müşterek eserlere dayalı medeniyetin bu duyguların ezilmiş ve zindana atılmış hasımlarını dahi güçlendirdiğini farz etmeyi makûl göstermektedir. Ulrich yürürken bir yandan da düşünüyordu. Moosbrugger'in kurbanları soyuttu, tehdit altındaydılar, tıpkı fabrikalar, demiryolu ve otomobillerin teşkil ettiği tehlikelere maruz kalmış binlercesi gibi.

Bay B[igiste]'nin yanına giderken şöyle bir etrafına bakındığında, yarattığımız şu hayat bütünü, ancak daha uzak komşularımızı gözetme mükellefiyetimizi ihmal neticesinde mümkün olmuştur gibi bir tespitte bulunabileceğini zannetti. Aksi takdirde o komşuyu öldürecek makineleri sokağa çıkaramaz, hatta tıpkı temkinli ebeveynlerin çocuklarına yaptıkları gibi o komşuyu hiç sokağa salamazdık. Oysa biz bunun yerine yaşam tarzımızdan ve riayet etmeyi umduğumuz gelişim çizgimizden sapmaktansa, yıllık olarak istatistiki yüzdeleri çıkarılmış cinayetler işleyerek yaşamayı tercih ediyoruz. Ulrich'in gözüne bu noktada da aniden genel bir iş bölümü çarptı, bu iş bölümünde başkalarının olmazsa olmaz faaliyetine yol açan hasarları iyileştirmek, özel bir grup insanın meselesi oluyordu fakat bir enerjiyi ondan itidal talep etmekle asla durduramayız; sonuç itibariyle parlamentolar, krallar vesaire gibi çok belirgin organlar da vardır ki hepsi birden itidale hizmet ederler. Ulrich bundan, Moosbrugger'in firarına yardım etmesinin hiçbir anlam ifade etmediği sonucunu çıkarıyordu, çünkü oluşması muhtemel zararı engellemeye ehil başka yeterince insan vardı ve üzerlerine düşeni yaptıkları takdirde başarısız olamazlar, olmayınca da onun şahsî eylemi herhangi bir düzensizlikten daha fena görünmezdi. Fakat fert olarak işi yine de oralara vardıramayacak olması, işte bu şahsî de olan ahlâkî yasak, söz konusu bağlamda çifte güvenlik katsayısından öte bir şey değildi, bu katsayıdan haberdar kişi ise onu ihmale güç yetirebilirdi.

Belirli düşüncelerin eşyaya daha samimi, hatta şöyle de denebilir, teknik açıdan daha şatafatsız bir düzen verme hayalini kurmaları, işte bu macera Ulrich'i cezbediyor ve günümüz insanının kararsız yaşayışından bezmişken ona eşlik ediyordu. (Muhtemelen: Onun etkide bulunma ve belirginlikten nasiplenme şansı olmamıştı. Thomas Mann veya devrin iyi yürekli burjuvası gibi. Ayrıca bir şeylerin mücadelesi içinde de değildi.) Dolayısıyla bu yol Ulrich'in de pek iyi bildiği, on metre yükseklikteki bir kuleden suya yapılan atlayışa benzemiyor da sayılmazdı. Düşen kişi, uçuş esnasında gitgide daha süratli yaklaştığı suyun yüzeyinde kendi suretinin ağır ağır ortaya çıktığını görür ve duruşundaki küçük hataları düzeltebilir ama olacaklarda onun haricinde değiştirebileceği bir şey yoktur.

Ulrich kendisine tarif edilen küçük tavernayı bulunca her şeyi – – – nasıl emredildiyse öyle yaptı – – –

Bunlar olup biterken Clarisse'e iki kez uğramıştı.

İlkinde asma bahçelerinde kiraladıkları küçük evde onunla ve Walter'le bir akşam geçirdi. Ulrich oraya vardığında, evli çift müzik yapmaktaydı; Ulrich bahçeye oturup onları dinledi...

Aniden, neden kıskanmıyorum? diye merak eder. Walter'i tasavvur edip ardından ona karşı bir nefret duyar ama gerçek bir nefret değildir bu; tiksintisi aslında bu hayatı paylaşması yetmezmiş gibi ona (bir şekilde) uyum sağlayan Clarisse'e de yönelikti. Şu an hüngür hüngür ağlayabilirdi... Clarisse'le birlikte yalnızca bir fırsattan istifade ettiklerini hissediyordu.

Bu hâl geçtikten sonra bazen, kişinin hayatını derinlemesine kesen anlayışların öncesinde yaşanan hafif bir heyecana kapıldı. Duymamıştı... Clarisse onu aramaya geldi... hissiz bir tokalaşma.

"Hani insanın tâ en ücra yerlerine kadar şeffafmış gibi göründüğü anlar vardır, bilir misin?"

Clarisse'in gözleri ... elektriklenmiş.

Ulrich, "Hayır," dedi, "kendimi görmek falan istemiyorum. Hem görecek ne var." Clarisse: "Hedefini bulmak lazım." Ulrich: "Esamisi yok; en iyi ihtimal manzara bu. Atölyede olmaktansa! Hayatımız karara bağlanmamış bir tezatlar örgüsü. Uzunca bir tatile çıkacağım–"

Ulrich sıska şeytanı şimdi yine yakınında hissediyordu. Oturma odasındaki ışığın söndüğünü görmemişlerdi. Ne kadar zamandır dışarda olduklarını bilmiyorlardı, aniden Walter'in ayak seslerini işitip onu biraz dikbaşlı karşıladılar.

Eve girdiklerinde, konuşurlarken, Ulrich aldatılmış koca Walter'e Clarisse'le zina etmesi cihetinden de geçerli olan bakış açısından hareketle Moosbrugger davasını açtı: Ne yapıyorsak bir meselden ibaret. (Yani analoji açısından. Ben, yani Ulrich, Moosbrugger'den taraf olursam bunu bütün değil ancak kısmî olarak görmek lazımdır. Clarisse'le zina etmem de öyle, sonuçta onunla

evlenmiyorum. Bütün varlığımız analojiden ibaret. Kendimize prensipler, eğlenceler vesaireden oluşan bir sistem kuruyoruz, sistem mümkün olanın bir kısmını karşılıyor.)

(Oysa –ortalama birisi olarak– Walter sağlam ve güya bütün olandan yanadır.)

105

WALTER, ULRICH'İ ARAR. CLARISSE SIKINTI YARATIR

(ERKEN TASLAK)

Walter ikinci ziyaretinden önce, Ulrich'i telefonla arayıp acilen gelmesini rica etti. Anlattığına göre Clarisse endişe verecek bir değişim geçirmişti; Ulrich ile aralarında ne olmuştu, bilmiyordu ama Ulrich'in, bu durumdayken onunla ilgilenmemesi kalpsizce bir inat olurdu. (Clarisse etrafını saran "ürpertici sessizlikten" yakınıyordu.) Ulrich bir koşu oraya gitti.

Clarisse'i dikkat çekmemesi mümkün olmayan tuhaf bir heyecan içinde buldu. Varlığının çalkantılı, gümbürtülü tarafı olduğu gibi mevcuttu ama üstüne siyah bir örtü örtülmüş gibiydi. Walter, "Kahvaltıda gazeteyi okudu," diye anlattı, "gazetede önemli bir şey yoktu; Amerika'da ölümlü bir tren kazası, Fransa'da da bir tane, bilmem nerede tifo salgını, gündelik cinayetler, haftalık otomobil kazaları, Alpler'de de birkaç turistik kaza. Ama onunla konuşmanın imkânı yok; o tasavvurlardan bir türlü kurtulamadığını iddia ediyor."

Clarisse, Ulrich'e kim olduğunu hemen seçememiş gibi baktı. Ama Ulrich'e öyle geliyordu ki gelmesi gerektiğini kesin olarak bilmekle kalmayıp bunu hedeflemişti de. Ulrich'i daha içeri girer

girmez tanımakla kalmamış, bütün yüz ifadesi, içine Ulrich'in varlığının merminin kovanına uyması gibi uyduğu bir beklentiyle derinden derine harap olmuştu. Bununla beraber sanki bir şeyler onun karşısında duruşunu tanımasını engelliyordu. Bu yapmacıklığa kızdı.

Clarisse nihayet gülümseyip elini uzattı. Hasta bir köpeğin patisini uzatmasına benziyordu. Bir kabahat işlemiş gibiydi.

"Walter abartıyor," dedi. "Ama bana ne hâller oluyor, bilmiyorum. Başta her şeyi her zamanki gibi sessiz sakin okudum–" Derin derin ve heyecanla nefes almaya başladı, bakışlarına bir çaresizlik çöktü. Walter ona yanaştı, kolunu omzuna koydu ve onu teskin edercesine kendine çekti. Clarisse tiksinircesine bir hareket yaparak kendini kurtardı. Bunun üzerine, "Hiç fark etmediniz mi Allah aşkına?" diye hararetle bağırdı. "Korkunç talihsizlikler yaşanmış. Her sayfada fakirlik, hastalık. Walter'den yazı işlerine gitmesini rica ettim ama gitmek istemiyor!"

Ulrich cevap verecek olduysa da yanlış olacağını çabucak kavrayıverdi. Onun için de aldırışsız bir tavırla doğrudan, "Bütün bunlardan sana ne?!" dedi.

Bu hoyrat saldırı Clarisse'in heyecanını daha da azdırdı.

Ulrich, "Yardım edebilecek misin?!" diye devam etti. "Nasıl edecekmişsin?"

Clarisse isteksiz ve ürkekçe başkaldıran gözlerle bakıyordu ona.

"Ama anlamıyor musun," dedi, "bunları her gün okuyor, bir şey yapmıyorsun. Gazeteyi açtığın her sabah, ıztıraplar dağ gibi üzerine yığılıyor, sense ise alnına sadece bir sinek konmuş gibi hissizce karşılık veriyorsun, öyle mi? Ben mi deliriyorum yoksa sizler alıştıklarından vazgeçemeyen insanlar mısınız?" Küçük masanın üstünde rastgele katlanmış duran gazeteyi çektiği gibi alıp okumaya başladı: "'Daha önceden haberini yaptığımız üzere pazar günü Hochtor'dan* düşen turist, otuz bir yaşındaki memur Max Prevenhuber'di'. Anlayamıyor musun? Her kelime sorumluluk dolu. Pazar günü. Düşen. Memur: Başka bir gün olsa düşer miydi? Memur ol-

*Avusturya'da Enns Vadisi Alpleri ismi verilen sıradağların en yüksek zirvesi. –ç.n.

masa pazar günü dağa çıkar mıydı? Hatta belki de adı Max olmasa? Peki, niye onu koruyan olmamış? Onları düşünmüyoruz diye her gün mahvolup giden başka binlercesini koruyan niye olmamış?"

Walter naçar, "Kendini fazla yormuşsun, Clarisse," dedi, "sana doktor filancayı yollarım, yorulmanı yasaklar."

Clarisse ona kibirli bir nazar atfetmekle yetindi. Sakince, "Cesetlerin kokusunu almıyor musunuz acaba?" diye sordu. "Ben boyuna alıyorum!" Gayet basitçe dile getirdiği bu cümlede gerçekten günümüzün tutumu belli oluyor, o cümleden sessiz bir sarsıntı yayılıyordu etrafa. İki adam kararsız kalmış, öylece dikiliyorlardı. Nihayet Ulrich halim selim bir cevap verdi: "Clarisse, bir şeyler senin asabını gerçekten bozmuş. Söylediklerin yanlış demiyorum. Ama sağlıklı bir insan bunlara metanetle direnir."

Clarisse ellerini üzgün üzgün hafifçe kaldırdı. "Eğriyi doğrultacak ve bu sınırsız yoksulluğu nura gark edecek bir kurtarıcı bir daha ne zaman gelecek?"

Ulrich, "Asla," diye cevap verdi. Clarisse yalvarırcasına, "Günümüzde işler muhakkak ki çok daha zor," dedi. Ulrich yine o belirsiz hisse kapıldı: Her söylediğiyle seni kastediyor. Bu kafası karışık devrin basit çare arayışının gülünç bir vehim olduğundan uzun uzadıya, lafını esirgemeden bahsetti. (Karşılaştır: Kısmî ve topyekûn çareler.)

Walter kendine zor mukayyet oluyor ama ses çıkarmıyordu, çünkü Clarisse'in gözleri Ulrich'e takılmışken melankolisinin biraz dağıldığı görülebiliyordu. Ulrich'in şaşmaz kayıtsızlığı Clarisse'i ürkütüyor, biraz kendini beğenmişlikten ve komediden ari kalmadan kurulup yayılan şey, Clarisse'te yeni yeni toparlanıyordu, gözlerinin arkasında bir noktada bir araya geldiklerini hissediyordu. Ama o nokta, yerinde kaldı.

Ulrich giderken Clarisse'in pes etmediğini anlamıştı. Walter ona yolun bir kısmında eşlik etti. "Bir kez daha böyle olmuştu," dedi, "balayı seyahatimizde." Ulrich hatırlamıştı: Seyahat – – –'e yapılmıştı, Clarisse o yabancı ülkeden içi sıkılarak ve hayranlıkla kaçmış ama birkaç gün sonra tekrar bulunmuştu. Ulrich, "Her hâlükârda bir hekime danış," diye salık verdi.

"O istemiyor ama ben danışacağım. Bu asabi güvensizliği ailesinden geliyor. Hiçbiri tam anlamıyla normal sayılmaz."

Ulrich, "Aman, kim tam..." diye teselli etti. Ama yalnız kalınca şöyle bir silkelendi. Fizyolojik bir bozukluk bir duvar kadar somut ve gayriinsanîdir; kendini nahoş bir lakaytlık içinde hissetti. Demek Clarisse isterikti? Buna çok nahoş bir his eşlik ediyordu: Yarım kalmış bir iş! Clarisse'le paylaştığı şu sır, gene ona teğet geçen bir şey olmuştu; "Mesel," dedi ve alışkanlığına lanet etti. Gelgelelim sonraki günler Clarisse'in durumu hakkında bilgi almayı bile ihmal etti, bütün bu meseleden fütur getirmişti.

Bu arada başka her şeyin durmaksızın yoluna devam etmesi Ulrich'e tuhaf ve acı bir zevk veriyordu.

B[igiste]'nin tayin ettiği gün buluşmaya gelmişti ama... (İlaveler: Moosbrugger'in firar teşebbüsü başarısız olur, Ulrich'ten şüphe edilir. Diğer ilave: Macera. Kaltabanlara saygı. Ahlâkın bir tepkisi. Ruh tavsar.)

106

RACHEL'İN PİŞMANLIĞI

Küçük Rachel, baştan çıkarıcılığın temkinli temkinli geri dönüşünün ve gözyaşlarının yatıştırıcı etkisiyle dağılan pişmanlık tasavvurunun ıztırabını bütün şiddetiyle ancak pişmanlık bir süre devam edince çekmeye başladı. Hatırlatalım, yaptığı ahlâksızlıktan ötürü baba evinden kovulup da bunun üzerine kendisine efendi bellediği erdemin altunî ışıltısına sığınan, Diotima'nın kor kor yanan bu küçük odacısı, gitgide zayıflayan bir dizi lahzanın en zayıfında zenci oğlanının saldırılarına yenik düşmüştü. Olan olmuştu, Rachel kendini pek bahtsız hissediyordu. Ama o bahtsızlık, Diotima'nın evinin sunduğu tek tük fırsatlar el verdikçe tekerrür etme gayreti gösteriyordu. Her bahtsızlıktan sonra yağmurun büktüğü başını tekrar doğrultan çiçeğe benzer garip bir değişim peyda oluyordu. Değişimi; tepelerden, yüksekteki ücra bir köşede yağmurlu bir günün arasından göz kırpan, dost olduğu mavi benekler bulan, mavi bir göl oluşturan, mavi bir göğe dönüşüp şanslı bir günün karşı konulmaz aydınlığının hafif sisiyle kaplanan, esmerleşen, birbiri ardına sıcak sis setreleri bırakan, en sonunda da bunaltıcı havadan ötürü titreyerek yerden göğe yükselen, kuşların seğirtmeleri ve ötüşleriyle, ağaçların sarkıttığı yapraklarla, insanları ve hayvanatı deli divane edip sağa sola koşturan boşalmamış gerilimlerin akılsızlığıyla dolan güzel havaya benzetmek de mümkündü.

Pişmanlıktan önceki son gün habeşinin kafası her defasında yuvarlanan bir baş lahana gibi evin içinde seğirtip durdu, küçük Rachel de atıştırmaktan hoşlanan bir tırtıl gibi üstüne çıkmaya can atıyordu. Ama sonrasında yine pişmanlık geliyordu. Sanki biri bir tabancayı ateşliyor, ışıltılı bir cam mermi, un ufak olup cam kumlarına dönüşüyordu. Rachel, kumları dişlerinin arasında, burnunda ve yüreğinde hissediyor, her yer kum oluyordu. Dünya karanlıktı, habeşî karanlığı değil de domuz ahırı gibi tiksindirici bir karanlıktı. Gördüğü itimadı zedeleyen Rachel, kendini baştan aşağı kirlenmiş hissediyordu. Keder, göbeğinin oralara koca bir delik açmaktaydı. Hamile kalma korkusu, kudurmuşçasına aklını başından alıyordu. Daha böyle nice örnek verilebilirdi, pişmanlık duyan her uzvu Rachel'in canını yakıyordu ama asıl mesele bu ayrıntılardan ibaret değildi, şahsını bir bütün olarak kuşatıyor, onu rüzgârın bir süprüntü bulutuna yaptığı gibi önüne katıp götürüyordu. İşlenmiş bir ahlâksızlığı dünyada hiçbir şeyin telafi edemeyeceğini bilmek dünyaya ayakta duracak bir dayanağın bulunmadığı bir kasırga havası bahşediyordu. Ölümün sükûneti Rachel'e üstüne yuvarlanmanın zevk vereceği karanlık bir kuştüyü yatak gibi görünüyordu. Rachel dünyasından koparılmış, Diotima'nın evinde benzer şiddette bir eşi daha olmayan bir duyguya peşkeş çekilmişti. Nasıl ki verilen teselliler diş ağrısına fayda edemezse o da hiçbir düşünceyle bu duygunun yanına yanaşamıyor, o küçük bedenini bütünüyle çürük bir diş gibi dünyadan çekmek, gözüne gerçekten de tek çare gibi görünüyordu.

Daha bilgili olsa pişmanlığın, farklı farklı şekillerde dengeye getirilebilecek esaslı bir denge bozukluğu olduğunu ileri sürebilirdi. Ama yüce Tanrı, rüştünü ispatlamış eski kocakarı ilaçlarıyla yardımına koşuyor, birkaç gün geçti miydi içine tekrar günaha girme hevesi koyuyordu.

107

CLARISSE, RACHEL'İN YANINDA

Rachel'in Diotima'nın evini terk ettikten sonraki haftaları başka birinin sükûnetle sineye çekemeyeceği bir ihtimalsizlik içinde geçti. Ama Rachel bir günahkâr olarak babaevinden kovulmuş, bu düşüşün sonunda dosdoğru Diotima'nın evindeki cennete varmıştı; şimdiyse Diotima onu kapı dışarı etmiş ama Ulrich gibi büyüleyici zarafette bir adam karşısına çıkmış, onu tam düşerken yakalamıştı; hayatın, zevkle okuduğu romanlarda tasvir edildiği gibi olduğuna inanmasında bir beis var mıydı? Alnına kahramanlık yazılanı, kader ikide bir büyük tehlikelerle havaya fırlatır ama her defasında onu güçlü kollarıyla tekrar yakalar. Rachel bu kadere körü körüne inanıyordu, zaten aslında onca zaman tek yaptığı, kaderin bir sonraki olayda, bir ihtimal, niyetlerini açık etmesini beklemekten başka bir şey değildi. Yemeklerini, arabacılar, işsiz hizmetçiler, civarda iş bulan ameleler ve büyükşehirlerde kol gezen, kimliği tayin edilemeyen değişken insanlarla beraber küçük bir lokantada yiyordu. Belli bir masada beğendiği yer her gün ona ayırılıyordu: Rachel, bu lokantaya girip çıkan diğer kadınlardan daha iyi giyimliydi, çatal bıçak kullanma tarzı buralarda alışılagelenden farklıydı; bu mekânda, çoğu kimse göstermek istemese de kendisinin pekâlâ fark ettiği gizli bir saygınlığın tadını çıkarıyor, onu bir kontes yahut bir pren-

sin şu veya bu sebepten konumunu gizlemeye geçici olarak mecbur kalmış metresi sandıklarını farz ediyordu. Saçları yağlanmış, parmaklarında şüpheli mücevherler olan adamların saygın konuklar arasında ortaya çıktıkları vakit oturacakları yeri kasten Rachel'in masasına denk düşürdükleri oluyor, sonra da Rachel'e bıyık burarak baştan çıkarıcı iltifatlar yöneltiyorlardı; beriki ise onları vakarla ve nezaketsizlik de etmeden geri çevirmeyi beceriyordu, çünkü böceklerin, tırtıl ve yılanların güneşli bir yaz günündeki vızıltıları ve sürünmeleri gibi çok hoşuna gitmesine rağmen, hürriyetinden feragatte bulunmaksızın o yana meyledemeyeceği içine doğuyordu. Sohbet etmekten en çok hoşlandığı insanlar, hayat hakkında bir şeyler bilen, hayatın tehlike, hüsran ve gailelerini anlatan yaşlıca kimselerdi. Böylelikle kavanozunun dibinde sakin sakin bekleyen bir balığa yeminin inişi gibi kırıntılar hâlinde önüne düşen bilgiler edinmiş oluyordu. Dünyada garip şeyler cereyan etmekteydi. Dediklerine göre artık kuşlardan daha hızlı uçmak, tuğlasız bina inşa etmek mümkündü. Anarşistler imparator olmak istiyorlardı. Büyük bir ihtilâlin eşiğindeydiler, o zaman arabacılar arabanın içine oturacak, arabaya at yerine zenginler koşulacaktı. Civarda bulunan bloklardan birinde kadının teki geceleyin kocasının üstüne gazyağı döküp adamı ateşe vermişti, akıl alır gibi değildi! Amerika'da nimet-i rüyetten mahrum kalanlara gerçekten görmelerine imkân sağlayan cam gözler takılıyorsa da gözler henüz çok pahalıya mâl oluyorlardı ve bunları ancak milyarderler karşılayabiliyordu. Rachel elbette hepsi aynı günde olmamakla birlikte yemek masasında otururken böyle büyüleyici haberler işitiyordu. Sonrasında dışarı çıktığında, öğrendiği tekinsizliklerin hiçbir emaresi görülmüyor, her şey yolunda ilerliyor ve önceki gün bıraktığı gibi duruyordu ama bu yaz günlerinde hava kaynamıyor, Rachel güneşin yumuşattığını anlamak zorunda kalmadan asfalt gizliden gizliye ayaklarının altında gevşemiyor muydu? Azizler kilise çatılarından kollarını uzatıp gözlerini öyle bir yukarı dikiyorlardı ki nereye baksanız görülmeye değer bir şey var sanıyordunuz. Zabitler etraflarındaki koşuşturmanın ortasında yorgunluktan terlerini siliyor, at arabaları son sürat ilerlerken birden duruveriyorlardı, çünkü yaşlı bir kadın karşıdan karşıya geçiyor ama etrafına dikkat etmediği için

ezilmesine ramak kalıyordu. Rachel evdeki küçük odasına varınca merakının bu hafif gıdayla doyurulduğunu hissediyor, yamamak için çamaşırlarını eline alıyor veya bir elbisesini tadil ediyor yahut roman okuyordu –zira dünyanın idaresine duyduğu şaşkınlığın içerisinde halk kütüphaneleri müessesiyle tanışmıştı–, ev sahibesi içeri giriyor, çalışmamasına ve düşkünlük emareleri göstermemesine rağmen parası olduğu için saygılı davranarak Rachel'le laflıyordu; böylelikle bir gün daha en ufak bir eksiklik duymaya vakit bulamadan bitiyor, ağzına kadar sürükleyici hikâyelerle dolu içeriğini, gecenin rüyalarına boşaltıyordu.

Ulrich, Rachel'e vaktinde para yollamayı veya onu yanına çağırtmayı unutmuş olacaktı ki Rachel çalışırken biriktirdiği az miktarda parasını da harcamaya başlamak zorunda kalmıştı. Ama kaygılanmıyordu, Ulrich onu şimdilik koruyacağını vaat etmişti, dolayısıyla hatırlatmak için yanına gitmek gözüne hiç münasip görünmedi. Bildiği bütün masallarda söylenmemesi veya yapılmaması gereken bir şey oluyordu, işte Ulrich'in yanına gidip parasının kalmadığını söylemesi tam olarak buna benzer bir şeydi. Elbette bu tutumundan, sürdürdüğü hayatı masalsı bulduğunu açıktan açığa düşündüğü veya masallara falan inandığı sonucu çıkarılmamalıdır. Tam tersine, başka türlüsünü hiç tanımadığı gerçeklik, asla şimdiki kadar güzel olmadıysa da yapı itibariyle buna benzerdi. Gelgelelim kimileri vardır, izin almışlar, kimileri vardır, yasaklanmışlardır; bazısı kademe kademe düşüp sefaletin dibini boylar, bazısı da zengin ve mutlu olup ardında birçok çocuk bırakır. Rachel'e bu iki gruptan hangisine dâhil olduğu hiç söylenmemiş, ona bu farkı açıklayabilecek iki insana ise içten içe hayaller kurduğunu hiç belli etmemiş, neticeleri feci olan o iki kasıtsız ahlâksızlığı hariç hep gayretle çalışmıştı. Derken bir gün ev sahibesi gerçekten de, yemeğe gittiği esnada kibar bir hanımefendinin kendisini sorduğunu ve bir saat sonra tekrar geleceğini bildirdiğini iletti. Rachel korku içinde Diotima'yı tarif ettiyse de kendisini arayan hanımefendi, ev sahibesinin iddiasına göre kesinlikle uzun olmadığı gibi, güçlü kuvvetliyle şişmanlık kastedilmese bile güçlü kuvvetli de değildi. Rachel'i arayan hanımın ancak kısa boylu ve sıska olduğu söylenebilirdi.

Sahiden de o hanımefendi zayıf ve kısa boyluydu, yarım saat sonra da geri döndü. Rachel'e, "Sevgili hanımefendi" diye hitap etti, Ulrich'in adını verdi ve cebinden çıkardığı katlanmış kalınca bir para destesini arkadaşının ricası üzerine Rachel'e teslim etti. Sonra ona heyecan verici ve müşkül bir hikâye anlatmaya başladı, Rachel'in ömrühayatında bir sohbetten bu kadar haz aldığı olmamıştı. Hanımefendinin anlattığına göre bir adam vardı, kendini soylu bir tavırla onlar için feda ettiğinden ötürü düşmanları tarafından takip ediliyordu. Aslında soylu bir tavrı yoktu, çünkü yapması gerekeni yapmıştı, gönlünün koyduğu bir kanundu bu; her insanın manen benzediği bir hayvan vardır, "Mesela siz, hanımefendi," –dedi o hanım– "sizinkisi ya bir ceylan ya bir şahmeran, ilk bakışta söylemesi her zaman kolay olmuyor."

Bunu, söz gelimi Diotima'nın mutfağında aşçı kadın iddia etse Rachel'e ya hiç etkisi olmaz, ya elverişsiz bir etkisi olurdu ama bunu söyleyen, her sözünde bir hanımefendinin emniyetini, yani her türden şüpheyi itibarına düşürülen bir gölge gibi gösterecek o hükmetme yeteneğini sezdiren bir kadındı; öyleyse bir ceylanın veya şahmeranın kendisiyle irtibat hâlinde olması işi Rachel'e göre tamamdı, bunlar şimdilik ona göre çok yüksek kavramlarsa da açıklanmaları herhâlde bir şekilde mümkün olacaktı, çünkü kimi zaman oluyor, benzer şeyler duyuluyordu. Rachel'in içi bu havadisle o an açılmasına müsaade edilmeyen bir şeker paketine dönmüştü.

Hanımefendi, kendini feda eden adam, diye devam etti, içinde bir ayı, yani bir katilin ruhunu taşıyordu, şu hâlde cinayeti üstlenmişti, doğmamış ve özürlü çocuk cinayetlerini, insanların kabiliyetleri üzerinde işledikleri ödlekçe cinayetleri ve dışarıda at arabalarının, bisikletlerin ve trenlerin işlediği cinayetler dâhil bütün cinayetleri. Clarisse, –konuşan elbette Clarisse'ti– Rachel'e Moosbrugger'in adını hiç duydu mu, diye sordu. İmdi, bütün gazetelere korku saldığı ve sonraları unutmuş olsa da Diotima'nın evinde sık sık adı geçtiği sıralarda Rachel, Moosbrugger'i hem sevmiş hem de ondan bir çete reisiymişçesine korkmuştu; bunun üzerine meselenin o adam olup olmadığını sordu.

Clarisse başını salladı. "O, masum!"

Rachel eskiden sık sık düşündüğü şeyi şu an ilk kez bir otoriteden duyuyordu.

Clarisse, "Biz onu kurtardık," diye devam etti. "Biz, yani diğerlerinden daha fazlasını idrak eden sorumlu kişiler. Ama onu saklamamız lazım." Clarisse gülümsüyordu, hem de acayip olmakla beraber öyle saadet bahşeden bir sevimlilikle ki Rachel'in yüreği donuna düşecekti de yolda bir yerde, aşağı yukarı midesinin oralarda takılıp kaldı. Benzi atarak, "Nerede saklayacakmışsınız?" dedi kekeleyerek.

Clarisse, "Polis peşine düşecektir," diye açıkladı, "yani kimsenin tahmin edemeyeceği bir yere gitmeli. En iyisi siz, onu etrafa kocanız olarak tanıtın. Bir tahta bacak takması lazım gelecek ama orasını halletmek kolay, başka bir şey de olabilir, siz de bitişiğinde küçük bir dükkân olan bir daire kiralarsınız, böylelikle evden çıkamayan malul kocanızın geçimini temin ediyormuşsunuz gibi bir hava yaratırız. Hepi topu birkaç hafta sürecek, size ihtiyaç duyduğunuzdan çok daha fazla para verebilirim."

Rachel, "Peki, acaba onu niye kendi yanınıza almıyorsunuz, hanımefendi?!" diye itiraz etme cesareti gösterdi.

"Kocamın haberi yok, zaten asla izin vermez," diye cevap veren Clarisse, yaptığı teklifin Ulrich'in aklına geldiği yalanını ilave etti.

Rachel, "Ama ben ondan korkuyorum!" diye haykırdı.

Clarisse, "Bu işte yanlış bir taraf yok," dedi. "Lâkin, sevgili hanımefendi, büyük olan her şey korkunçtur. Birçok büyük adam tımarhaneye girmiştir. Kendini bir katille aynı kefeye koymak tekinsiz ama tekinsizlikle denk tutmak büyüklüğe atılan adımdır!"

Rachel, "Ama o istiyor mu ki?" diye sordu. "Beni tanıyor mu? Bana bir şey yapmasın?"

"Onu kurtarmak istediğinizi biliyor. Şöyle düşünün, adamın hayatında sadece ikame kadınlar olmuş; neyi kast ettiğimi anlıyorsunuzdur. Onu gerçek bir kadının koruyup kollamasından memnun kalacaktır, ayrıca izin vermezseniz saçınızın teline dokunamaz. Ben kefilim! İstersem onu dize getirecek kuvvetim olduğunu biliyor!"

"Hayır, hayır!" Rachel kesik kesik konuşarak ancak bu kadarını söyleyebildi; Clarisse'in söylediklerinden tek sezinlediği, sesin

ve lisanın biçimi, karşı koyamadığı bir dostanelik ve kardeşçe bir eşitlikti. Şimdiye dek onunla böyle konuşan bir hanımefendi olmamıştı, hem de konuşmasının yapmacık ve sahte hiçbir tarafı yoktu, Clarisse'in yüzü, Diotima'nınki gibi yüksekte değil kendisininkiyle bir hizada duruyordu; o yüzdeki hatların işleyişini görüyor, burnundan hareketle sürekli uzunlamasına iki çizgi oluşup ağzının kenarlarından aşağı iniyordu. Clarisse'in onunla beraber bir çözüm bulmanın mücadelesini verdiği ortadaydı.

Clarisse şimdi de, "Düşününüz, hanımefendi," diyordu. "İdrak eden, kendini feda etmeli. Moosbrugger'in yalnızca zahiren katil olduğunu siz derhâl idrak ettiniz. Demek ki kendinizi feda etmeniz şart. Onun içinden katil vasfını çekip çıkarmalısınız, çıkarınca sizin öz varlığınıza uyan şey o katilliğin arkasında belirecektir. Çünkü her şey ancak dengini bulur: İşte büyüklüğün amansız kanunu!"

"Peki, ne zaman olacak acaba?"

"Yarın. Akşamüstü yanınıza gelir, sizi alırım. O zamana dek her şey ayarlanmış olur!"

Rachel, "Yanımızda üçüncü bir kişi otururs kabul," dedi.

Clarisse, "Ben her gün ziyarete gelip göz kulak olacağım size," dedi, "birlikte oturmanız zevâhiri kurtarmak için. Sizden bir hizmet bekledi diye Ulrich'e nankörlük edecek değilsiniz ya!"

Bu laf, konuşmaya son noktayı koydu. Clarisse de buna güvenip Ulrich'in vaftiz adını kullanmıştı. O an Rachel korkaklığından ötürü velinimetine layık olamadığı zannına kapıldı. İç âlemimizin bize yapmamız gerekenleri tasvir edişi fevkalade aldatıcı ve keyfîdir. Olup bitenler Rachel'e birdenbire bir şaka, bir oyun ve önemsiz bir konu gibi gelmişti. Bir dükkânı, bir göz de odası olacaktı; istediği zaman aradaki kapıyı sürgüleyebilirdi. Keza tiyatrolardaki odalarda olduğu gibi iki çıkış bulunacaktı. Teklif aslında formaliteden ibaretti, Moosbrugger'den ödü patlasa da zorluk çıkarması gerçekten abartılı bir hareket olacaktı. Korkaklığını yenmesi şarttı. Hem hanımefendi ne demişti? Özüne uyan ne varsa meydana çıkacaktı. Adam gerçekten de o kadar korkunç değilse, eskiden hararetle arzuladığı şey şimdi eline geçmiş olacaktı.

108

MOOSBRUGGER İLE RACHEL

Dükkân, bitişiğindeki oda ve iki çıkış berhava olmuş, Clarisse gelip, son anda kirayla ilgili zorluklar çıktığını açıklamıştı; elde olanla yetinmek lazımdı, zaman dardı, kader belki de çeyrek saatlere bağlıydı. Başka bir oda bulmuştu. Acaba Rachel eşyalarını toplayıp yanına almış mıydı? Araba aşağıda bekliyordu. Oda maalesef güzel değildi. Bu bir yana, henüz eşyaları da yoktu. Fakat Clarisse çarçabuk en elzem eşyaları getirtmişti. İşin geri kalan kısmı yarın halledilecekti. Bugün yaptıkları geçiciydi. – Clarisse anlattıklarının büyük kısmını otomobildeyken nakletmişti. Kelimeler havada savruluyor, Rachel düşünmeye vakit bulamıyordu. Küçük bir lambayla hafiften aydınlatılmış ücret göstergesi, biteviye ilerliyordu; çatlak bir kabın sürekli damlatması gibi Rachel de tekerleklerin her dönüşünde kilometre sayacının tıkırtısını duruyordu; Clarisse eski taksinin karanlığında odacının eline bir tomar para tutuşturdu, tomarı ceplerine tıkmak Rachel'in başına adamakıllı iş açmıştı; paraları cebine sokuştururken kâğıtlar kabarıyor, birkaç banknot havalanıp kaçıyor, tekrar yakalanmaları gerekiyordu; Clarisse de gülerek aramasına yardımcı oluyordu, uzun yolun kalan kısmı bütünüyle bu işle geçmişti.

Araba bir kenar mahallede eski bir "avlunun" yıkılmak üzere bulunan cephesinin önünde durdu; avlu dediğimiz çukur arazilerdir; alçakta kalan kanatları atölyeler, ahırlar, tavuklar, çocuklar ve büyük ailelerin, kapısı doğrudan avluya veya bir üst kattan dışarı sarkarak her şeyi dıştan birbirine bağlayan bir koridora açılan küçük evleriyle beraber sokağın dar kısmından arkaya doğru uzanır. Clarisse, Rachel'in çıkınını sürüklemesine yardım etti, kapıcıdan kaçmak ister gibiydi; karanlıkta duran arabalara, ortalıkta duran aletlere ve çeşmelere çarpıp dursalar da kimseye denk gelmeden Rachel'in yeni evine kadar geldiler. Clarisse'in cebinde mum vardı, ebeveyninin tavan arasından kaçırmayı akıl ettiği büyük gaz lambasını mum yardımıyla buldu. Lamba gazyağı devrinin, yerini elektrikli ev aydınlatmasına kesin olarak terk etmeden önce kaydettiği tüm ilerlemeleri içinde toplayan ve külâhı eksik olduğundan bütün odayı ışığa boğan uzun ve dövme demirden bir lambaydı. Clarisse yaptığıyla gurur duyuyordu ama Moosbrugger'i almak için taksiye bir sonraki köşede beklemesini söylediği için acele etmesi lazımdı.

Rachel yalnız kalıp da yeni çevresine alışırken gözleri yaşardı. Kirli duvarlar hariç odada var olan hemen hemen tek şey yoğun beyaz ışıktı. Ama korkusu Rachel'i hükmünde yanıltmıştı; daha dikkatli baktığında bir duvarın dibinde üstünde nevresime benzer bir şeyler duran dar bir demir karyola gördü, muhtemelen ikinci döşekte kullanılacak birkaç battaniye de bir köşeye rastgele yığılmıştı, pencerelerin ve dışarı açılan kapının önüne de battaniyeler asılmıştı, küçük, gayet sade bir masanın önündeki battaniyeler üstünde planyadan çıkma bir sandalyenin durduğu bir nevi halı vazifesi görüyorlardı. Rachel göğüs geçirerek sandalyeye oturdu ve düzene sokmak üzere cebindeki parayı çıkardı. Bunu yaparken yine korktu fakat bu defaki korkusu, Clarisse'in arabanın karanlığında hiç bakmadan cebine sokuşturduğu meblağın büyüklüğünden, hatta bolluğundandı. Banknotları düzleyip göğsünde taşıdığı bir keseye sakladı. Meingast'ın büyük eserini yarattığı masada oturduğunu ve o daracık ferforje karyolanın da ona ait olduğunu bilseydi, belki daha çok şey anlardı. Sonra bir daha göğüs geçirmekle yetindi, bu defaki daha sakin ve geleceğe yönelikti; Clarisse, Moosbrugger'le beraber dönmeden önce eski bir şömine, bir ispirto ocağı, birkaç kap kacak daha olduğunu keşfetti.

Geldikleri an, diş kliniğindeyken hekimin odasına çağrıldığınız o korkunç âna benziyordu, böylesi Rachel'in o güne dek yalnız bir defa başına gelmişti; diğer ikisi içeri girerken Rachel itaatkâr, ayağa kalktı.

Büyük bir sanatçının kendisini bekleyen insanların olduğu bir çevreye takdim edilmesi gibi Moosbrugger de Clarisse'in kendisini odaya sokmasına izin verdi. Rachel'i görmezden gelip ilkin yeni mekânına bir göz gezdirdi, bakışlarını ancak bir kusur bulamayınca kıza yöneltip başıyla selam verdi. Clarisse'in ona söyleyecek bir şeyi kalmamış gibiydi; minnacık elini adamın devasa koluna koyarak onu masaya doğru ittirip gülümsemekle yetindi. Gülümseyişi cüretkâr bir girişimde bütün adalelerini kasması gerekirken bir de gülümsemeye çalışan, dolayısıyla narin yüz kasları diğer bütün kasların baskısını yararak geçmek için esaslıca toparlanmak zorunda kalan birinin gülümseyişine benziyordu. Bir erzak paketini masaya koyup odanın iki sakinine, bir dakika daha kalamayacağını, alelacele eve gitmesi gerektiğini söylerken de bu ifadeyi bozmadı. Ertesi gün saat ona doğru tekrar geleceğine söz verdi, geldiğinde o an evde ne eksik varsa bir hâl yoluna konacaktı.

Böylelikle Rachel hayranlık beslediği adamla yalnız kaldı. Masa örtüsü bulamayınca masaya bir yastık kılıfı serip Clarisse'in getirdiği soğuk etleri büyük bir tabağa koydu. Bu yükümlülükler mahcubiyetinin imdadına yetişmekteydi. Sonra yemeği sofraya koyarken seçkin bir Almancayla, "Acıkmışsınızdır," dedi, cümleyi o arada düşünmüştü. Moosbrugger ayağa kalkmış, iri pençesinin zarif bir hareketiyle ona kendi yerini sunmuştu, çünkü anlaşıldığına göre içerideki tek sandalye buydu. Rachel, "Teşekkürler," dedi, "ben çok yemek yemem, şuraya oturacağım!" Moosbrugger'in uzattığı tabaktan iki dilimcik alıp yemeğiyle beraber yatağa oturdu.

Moosbrugger cebinden tüyler ürpertici uzunlukta bir çakı çıkarmıştı, yemek yerken çakıyı kullanıyordu. Firar günlerinde düzensiz ve kötü beslenmiş, iyiden iyiye acıkmıştı. Rachel fırsattan istifade onu seyretti; daha doğrusu seyretmek zorunda kaldı, çünkü masadan tarafa bakar bakmaz bu adamın varlığı bütün görüş alanını dolduruyor, hatta bundan da öte, gözünü doldurup dört bir yandan

taşıyor, Rachel bakışlarını tam anlamıyla bir gezintiye çıkarabiliyordu; mesela göğsün bütün o genişliği veya masanın kenarından posbıyığına, çeneden cesametli kafatasının tepesine kadar uzanan yol epey genişti, muazzam yumruklarının kızıl kıllarında insan, çalılıklar arasına girmişçesine oturup kalabilirdi. Konusu bir vakitler Moosbrugger olan bütün düşünceler ile hülyaların bir kısmı, geçici olarak Rachel'in zihnine geri dönmüştü. Her şeyden önce içinde bulunduğu durumdan ötürü kaç kadının kendisini kıskanacağını kafasında canlandırmaya çalıştı. Ona göre Moosbrugger, kamuoyunda şöhret konusu edilen ama asla kesin ve sarih olmayan farklar bir tarafa bırakıldığında hakikate tamamen uyan, büyük ve meşhur bir adamdı. Bu şöhretin kanlı, gaddarca, hatta sinsi eylemlerle edinilmiş korkunç yanını görmüyor değildi, çünkü heyecandan ateş basmasına rağmen korkudan da tir tir titriyordu. Ama herkes gibi o da, bu gaddarlıktaki kuvvete hayrandı, bütün iptidai insanlar gibi bu Herkülvari kuvvetinin, kendisiyle temas hâlinde tehlikeli olmaktan çıkarak iyiye yöneleceğini farz ediyor, böylelikle Moosbrugger'le beraberliği ne kadar sürerse, ruhu o kadar cesurlaşırken korkusu ona sadece ödlekçe bir yabancı alışkanlık gibi geliyordu. Sahiden de suçlularla doğru ilişkiler kurarak yaşayan kişi, onlarla beraberken başkaları arasında olduğu kadar güvendedir.

Moosbrugger yemek yemek kadar önemli bir iş üzerindeyken kızın bakışlarıyla rahatsız edilmeyi doğru bulmamıştı. Gelgelelim işini hallettikten sonra arkasına yaslandı, çakısını kapattı, bıyığındaki yemek artıklarını sıyırdı ve dedi ki: "Eh, küçük hanım, şimdi herhâlde bir kadeh konyak hiç de–"

Rachel aceleyle onu evde alkollü içecek olmadığına dair temin edip Clarisse'in alkol almamasını emrettiği yalanını da ekledi.

Moosbrugger, söylediğinde pek de ciddi değildi aslında. Ayyaş değildi, hatta kestirilemez etkisinden korktuğu alkolden sakındığı bile söylenebilirdi. Ama aylar vardı ki gırtlağını ıslatan tek damla olmamış, bu zengin öğünden sonra da şu sıkıcı akşamda bir kadeh içmenin fena olmayacağını düşünmüştü. Ret cevabına kızdı. Şu kadınlara iyiden iyiye esir olmuştu. Ama belli etmeyip sohbeti en iyi şekilde devam ettirmeye karar verdi.

"Demek bir gelişme olana dek karı koca gibi yaşayacağız, küçük hanım," diye lafa başladı, "sana nasıl sesleneyim?" Sıradan insanlardaki tabiî senli benli tavırla davranıyordu, bu durum Rachel'in hoşuna gitmiş değildi ama aynı tabiîlik içinde siz demeye devam etti. "Adım Rachel veya Rachèle, nasıl isterseniz."

"Aman aman, Rachèle'miş, sevsinler!" Bu Fransızca adı tadını çıkara çıkara iki kez telaffuz etti. – "Ayrıca Rachel, Lavan'ın* en güzel kızıydı," diye ekleyerek kibarca güldü.

Rachel, "Duvarcıları nasıl alt ettiğinizi anlatsanıza!" diye rica etti. Daha heyecanlı bir şeyler için ricada bulunmaya cesareti yoktu.

Moosbrugger arkasını dönüp bir sigara sardı. Alınmıştı. Bulunduğu çevrelerde, henüz ve üstünkörü tanışmışken böyle sorular sormak yersiz bir samimiyet sayılırdı. Sigaralardan birini yakıp birini söndürüyordu. Canı sıkılıyordu. Önemsiz, sırnaşık kadınlar hiç ona göre değildi. Uykusu geldi. Hapishaneden ve tımarhaneden, çok erken yatmaya alışmıştı.

Rachel böyle hiç aldırmadan sigara içmesine kızdı. Yanlış bir şeyler yaptığını galiba o da hissediyor ama yanlışı neydi, bilmiyordu.

Moosbrugger ayağa kalktı, uyuşan bacaklarını açıp esnedi.

Rachel, "Yatacak mısınız?" diye sordu.

Moosbrugger, "Yapılacak başka ne var ki!" dedi. Yatağa baktı, sonra şövalyelik buyruklarını hatırlayarak battaniyelerin durduğu köşeye döndü.

Rachel, "Siz yatakta uyuyun. Dinlenmeye ihtiyacınız var," dedi.

"Olmaz, yatakta sen uyuyabilirsin." Ceketini çıkardı. Pantolonunu da çıkarırken, Rachel utandı. Ama sonra üstü başıyla battaniyelerin üstüne yatıp bir tanesiyle örtündü. Rachel bir süre bekledikten sonra ışığa üfledi ve karanlıkta üstünü çıkardı.

Geceleyin yine korktu; uykuya dalarsa bir daha asla uyanmama ihtimalinin olabileceğini vehmediyordu. Ama yine de çok geçmeden uykuya dalıp ancak sabah ışıkları odaya vururken uyandı. Moosbrugger köşede, üstü örtülü, koca bir dağ gibi yatıyordu. Evde henüz çıt çıkmıyordu. Rachel sessizlikten istifade çeşmeden su

* Adı ilk kez Eski Ahit'in "Yaradılış" kitabında geçen kişi. Kızlarından birinin adı gerçekten de Rahel'dir. –ç.n.

almaya gitti. Kendisinin ve Moosbrugger'in ayakkabılarını avluda temizledi. Tekrar usul usul kapıdan içeri girerken Moosbrugger ona iyi sabahlar diledi.

Rachel, "Kahve mi, çay mı yoksa çikolata mı istersiniz?" diye sordu. Moosbrugger hayretler içinde kalmıştı. Kahve dediyse de karar vermesi gerçekten kolay olmamıştı. Ayrıca Rachel gündüz gözüyle dün akşama nazaran daha çok hoşuna gitti; görünümünde ince ve kültürlü bir hava vardı. Giyinirken zorlandı ve yüzünü ancak işi bitince tekrar duvardan çevirdi.

Keyfinin yerinde olduğunu fark eden Rachel, "Dün akşam bana darıldınız mı?" diye sordu.

"Eh, kadınlar her zaman her şeyi bilmek isterler ama arzu edersen sana duvarcı hikâyesini anlatabilirim. Dinleyince insanlar nasılmış göreceksin; hepsi aynıdır. Peki, sen bugüne kadar ne yapıyordun?"

"Çok seçkin bir evde çalışıyordum, bana kızları gibi davranırlardı."

"He, öyleyse ne diye kaçtın?"

"Şey!" diyen Rachel'in doğruyu söylemeye hiç niyeti yoktu. "Biliyor musunuz, evin beyi yüksek bir diplomattı, bir de bir Habeş prensiyle aramızda bir olay oldu–"

Moosbrugger işkillenerek, "Hamilesin galiba?" diye sordu.

Rachel öfkeli, "Pes!" diye bağırdı. "Benimle böyle konuşmak ne haddinize! Hanımefendi bilse sizi bana emanet eder miydi?!"

Kızın Moosbrugger'in hoşuna gittiğine hiç şüphe yoktu. Seçme bir kız olduğu her hâlinden belliydi. Tanıdığı kadınları şöyle bir düşündüğünde elinden bu kadar seçmesi hiç geçmemişti. "Peki, peki," dedi. "Niyetim seni gücendirmek değildi. Duvarcı hikâyesine gelince, hikâye şöyle:–"

Hikâyeyi kendisi gibi bir adamın mahkemede karşılaştığı tüm hile ve irtikâplarla beraber tafsilatıyla, gayet ağırbaşlı anlattı, Rachel bir Habeş prensiyle tanışıklığını zikrettiği için altta kalmak istemeyip bir de İstanbul'a yürüyüş hikâyesine başladı.

Rachel, "Türklerin birden çok karısı oluyormuş, öyle mi?" diye sordu.

Moosbrugger kibar bir gülümsemeyle, "Sadece zenginlerinin. Zaten o yüzden de Türkler bir işe yaramaz," cevabını verdi. "Tek bir kadın bile adamı mahvederken!"

Kanı damarlarında, pusudaki bir kedinin kuyruğu gibi daireler çizerken Rachel, "Kadınlarla kötü tecrübeler mi yaşadınız?" diye sordu.

Moosbrugger ona şöyle bir bakıp ciddileşti. "Bütün ömrüm kötü tecrübelerle geçti. Hayatımı yazacak olsam bazılarının kafasına dank ederdi!"

Rachel coşkuyla, "Yazsanız ya!" diye teklifte bulundu.

Moosbrugger mağrur, "Yazı yazmak bana çok sıkıcı geliyor!" deyip omuzlarını gerdirdi. "Ama sen tahsilli bir hanımsın. Belki ben anlatırım. Sen de yazarsın."

Rachel mütevazı, "Hiç kitap yazmadım ki ben!" diye cevap verdiyse de kendini, Şube Müdürü Tuzzi'nin mevkiini devralma teklifiyle karşılaşmış gibi hissediyordu. Ayrıca karşısındaki adam boşboğazın teki değildi; sözünün arkasında durabileceğini ispatlamış biriydi.

Böylece zaman samimi bir hava içinde ilerledi ve saat on oldu ama Clarisse gelmedi.

Moosbrugger iri ve kalın nikel saatini yeleğinden çıkarıp baktı, on buçuğu beş geçiyordu.

Bir sonraki bakışındaysa saat on bire yedi vardı.

Moosbrugger, "Bir daha gelmeyecek, hemen anlamıştım," dedi.

Rachel, "Ama gelmek zorunda," dedi.

Sohbetin koyuluğu dağıldı. Erkenden uyanmış ama odadan çıkmamışlardı, içeri hapsolmak yine uykularını getiriyordu. Moosbrugger ayağa kalkıp gerindi. Nihayet Rachel de daha fazla beklemeden yiyecek bir şeyler temin etmeye hazır olduğunu belirtti. Ama yokluğunda içeri bir yabancının girme ihtimaline karşı Moosbrugger'e yeşil göz siperini takması ve tahta bacağının kemerini bağlaması lazımdı; tahta bacak ile göz bandı Clarisse'in vasiyetiydi. Bacağını geriye katlayarak bağlayıp dize de tahta bacağı oturtarak bacağını pantolondan geçirmek hiç de kolay olmadı; Moosbrugger'in kolunu Rachel'in ensesine koyması gerekti, bu vesileyle de onu biraz kendine çekti.

Bir çeyrek saat evde tek başına, bir o yana bir bu yana topalladı, topallamak öyle can sıkıcıydı ki midesi bulanmıştı; ardından Rachel gelip yemeği pişirdi ama mutfakta pek iyi değildi, yemeğin güzel olduğu söylenemezdi. Moosbrugger bu inzivadan gitgide bıkmaya başladıysa da daha uzunca bir süre bu durumdan kurtulamayacağını anlıyordu. Vakit geçirmek için biraz uyumak istedi, bir aslan gibi esneyip kanını beynine sıçratan lanet bacak bağını çözmek için yatağa oturdu. Rachel'in yardımına ihtiyacı vardı. Moosbrugger kolunu tekrar omuzlarına koyunca onun bu süre zarfında aslında karısı olduğunu düşündü. Şurası kesindi ki o da kendisinden başka bir şey beklememiş, dün tek kelime etmeden yatınca kendisiyle alay etmişti. Tahta bacak yere düşünce Rachel'i omuzlarına koyduğu koluyla yatağa yatırıp başı yastıklardan birinin üstüne gelene kadar omuzlarından yukarı çekti. Rachel karşı koymuyordu. Moosbrugger'in gür bıyığı Rachel'in dudaklarına değdi. Rachel'in küçük ağzından da karşılık geliyordu. O gür bıyığın içine âdeta ormana girer gibi girerek ağzını arıyordu. Adam kendini onun üzerinde yukarı doğru çekince Rachel'in yüzü neredeyse Moosbrugger'in göğsünün altında kaldı ve nefes alabilmek için başını yana çevirmesi gerekti; üstüne volkan püskürmüşçesine toprak saçılmıştı sanki. Vücutta hissedilen gerçekten büyük heyecanlar hayal gücüyle meydana gelirler; Rachel, Moosbrugger'de dünyada bir misli daha olmayan bir kahraman değil –çünkü kıyaslayıp düşünmek hayal gücünü öldürürdü– kahramanlığın ta kendisini görüyordu, daha az belirgin olan ama ortaya çıktığı an ve mekânla, bir de ona hayranlık duyan insanla kaynaşan bir kavramdı kahramanlık. Kahramanların olduğu yerde dünya da henüz yumuşaktır, kor gibi yanar, yaradılışla bağını koparmamıştır. Pencereleri örtülü garip oda, birdenbire, dünyadan elini eteğini çeken büyük bir haydudun inine dönmüştü. Rachel göğsünün muazzam bir baskı altında kaldığını hissediyordu; tabiatının bir parçası olan atikliği o an hadsiz bir kuvvet tarafından alıkonuyor, tahammüle mecbur bırakılıyordu; gövdesi bir kamyonun demirden tekerlekleri altına girmiş gibi hareketsiz kalmıştı; vücudunun muktedir olduğu bütün isteklilik ve bağımsızlık, bir devin bulutlarla mücadele ettiği, kendi aczlerine bakmaksızın o devi sarmalayıp duran ve kendi tarzlarınca tıpkı o dev gibi kuvvetli

olan kalçalarında toplanmıyor olsa bu durum eziyete dönüşürdü. Rachel'in ömrü boyunca hissetmediği, hatta hiç sezmediği bir arzu zihnine baskı uyguluyor, zihninden hareketle bütün kişiliğini aşıyordu: Bir kahramana hamile kalıp doğurmak istiyordu. Moosbrugger üzerinden kalkınca Rachel'in dudakları hayretle aralık, uzuvları da oldukları yerde kaldı, gözleri ise yabanî mantarların koparıldıklarında aldığı mora kaçan sarı renge bürünüp uzun bir zaman bu rengi muhafaza etti. Rachel ancak ışık yakma ve akşam yemeğini düşünme vakti gelince ayağa kalkabildi; o zamana dek bir tür düşüncesizlik hâli içerisinde, tasavvur edemediği ve asla salt bir tekrar olarak düşünmediği bir devam beklemişti.

Bu arada Moosbrugger'e göre mesele şimdilik hallolmuştu. Bilindiği üzere, fırsat bulunca seks suçu işleyen insanlar olağan zamanlarda şehvetli birer âşıktan aşağı kalmazlar, çünkü suçları dış etkilerle tetiklenmediği müddetçe arzularının düzensizliğinden başka bir anlam ifade etmez. Rachel perişan vaziyette yatakta yatarken Moosbrugger can sıkıntısından başka bir şey duymuyordu. Böylelikle kanaatince beraberliklerine daha düşünmeden belli bir gerilim katan bu olay da yaşanıp geçmiş oldu.

Clarisse gelmiyordu, ertesi gün de gelmedi; bir daha hiç gelmedi.

Moosbrugger sigara içip esniyordu. Rachel kolunu birkaç kez onun boynuna, elini de saçına götürdü ama Moosbrugger silkinerek onu kendinden uzaklaştırdı. Rachel'i kucağına çekiyor, fikrini değiştirdiği için hemen sonra tekrar ayağa kaldırıyordu. Can sıkıntısından başka hissettiği bir şey daha vardı ki o da hakarete uğramış olmasıydı. Bu kadınlar onu bir oğlan çocuğu gibi okuldan alıp eve götürmüşlerdi; bazı zamanlar olmuş, böylesi manzaraları gözlemleyip bunun gibi süt çocuklarının asla bir baltaya sap olamadıklarını düşünmüştü. Ama şimdilik boyun eğmesi gerektiğinin farkındaydı; polisin gayreti henüz tazeyken sokağa adımını atamazdı, dostlara uğramaya da hiç gelmezdi. Rachel'e gazete aldırıp hakkında yazılanlara göz attı fakat bu kez basının tavrından memnun kalmamıştı, gazeteler kaçışını üç beş satırla geçiştiriyordu. Clarisse'in ortalıktan kaybolmasıyla Rachel'in de cesaretini en az

kendisi kadar kaybettiğini biliyordu; içinde biriken hiddetin sebebi olarak Rachel'i görmese de, o hiddet Clarisse'in o anki vekili olarak Rachel'in etrafında toplanıyordu. Rachel alkol getirmeye karşı koymaya devam etmekle işlediği hatayı anlıyordu; ne var ki getirmesi de hata olacaktı. Moosbrugger bu karşı koymalara ses çıkarmasa da maruz kaldığı hakaretler meyhane hasreti ve yavan can sıkıntısıyla beraber bir tiksinti yumağı oluşturuyor, yumağın örekesi olarak da gün boyu etrafında dolanan bu zayıf kızı görüyordu. Sadece gerektiği kadar konuşuyor, Rachel'in, sohbeti ilk sabahki koyuluğa taşıma teşebbüslerinin hiçbirini umursamıyordu. Bu kadarı yetmezmiş gibi Rachel, kendi dertlerinin de azabını çektiği için çok mutsuzdu.

Birkaç gün sonra aralarındaki ilk hadise patlak verdi. Akşam yemeği ve bir müddet esneme faslı geçince Moosbrugger, Rachel'in günlük ihtiyaçları karşıladığı ufak para kesesini kendine doğru çekip kalın parmaklarıyla içinden bir banknot almaya çalıştı. Onun ne istediğini hemen anlayan ama cüzdanını zamanında çekip almayı başaramayan Rachel masanın etrafından dolanıp koluna atıldı. "Hayır," diye haykırdı, "meyhaneye gidemezsiniz! Birileri–" Ama cümlesini bitirmeye fırsatı olmadı, çünkü Moosbrugger'in kolu onu öyle haşince kenara itti ki dengesini kaybetti ve düşmemek için var gücünü sarf etmek zorunda kaldı. Moosbrugger şapkasını takıp yanına bir türlü varılamayan iri bir taş heykel misali odadan çıktı.

Rachel çaresiz, ne yapacağını düşündü. Moosbrugger'in kafasızlığıyla mücadeleye girişmeye karar verdi. Moosbrugger'in davranışını değiştirmesinden korktuğu için kendine kızdıysa da tek başına kalıp düşününce bu tavrı bir bakıma anlaşılır buldu. Aralarındaki daha zayıf kişi olarak daha akıllı davranması kolaydı ama bu durumda gerçekten daha akıllı olduğunu o adamın kafasına sokmak için bütün gayretini sarf etmesi lazımdı, Moosbrugger bunu anladığı takdirde içinde bulunduğu duruma da belki biraz olsun gönlü ısınabilirdi, zira Rachel, bunun kahramanlara yaraşır bir durum olmadığını pekâlâ kavrayabiliyordu. Fakat Moosbrugger eve döndüğünde sarhoştu. Oda feci bir kokuyla dolmuştu, Moosbrugger'in gölgesi duvarlarda dans ediyordu; Rachel donakalmıştı, sözleri is-

temeden sivridilli sitemlerle o gölgenin peşinden gidiyordu. Moosbrugger'in menzili Rachel'in yatağı oldu, ardından parmağıyla onu yanına çağırdı. Rachel, "Gelmem, bir daha asla!" diye bağırdı. Moosbrugger yanında getirdiği bir şişeyi göğsünden çıkardı. Meyhaneyi saat daha on bir olmadan terk etmişti, vücudunun yalnızca üçte biri konyak, diğer üçte biri vicdan azabı, kalanı da yola çıkışına duyduğu öfkeyle doluydu. Rachel elinden şişeyi kapmak niyetiyle cilvelenip üstüne atıldı. O an kafasının patladığını sandı, lamba etrafında dönüyordu, vücudu dünyayla tüm bağını kaybetti; Moosbrugger onun atlayışını, suratına muazzam bir pençe darbesi vurarak savuşturmuştu, Rachel kendine geldiğinde onun epey uzağında yerde yatıyordu, dişlerinin arasından bir şey sızıyordu, üstdudağı ile burnu birbirine girmişçesine acı çekiyordu. Moosbrugger'in şişeyi hâlâ nasıl seyrettiğini görüyordu, sonra Moosbrugger şişeyi nobran bir hareketle yere geçirdi, ayağa kalktı ve lambaya üfledi.

İsteyerek mi yoksa sarhoşluktan mıdır, bilinmez, Moosbrugger yatağa geçmişti, Rachel ağlaya ağlaya, yakınına düştüğü battaniye yığınına doğru süründü. Yüzündeki ve vücudundaki acılar onu uyutmuyor, ışığı yakıp pansuman hazırlamaya ise yüreği yetmiyordu. Üşüyor, bu rezalet, kafasının içini tamamıyla hummalı hezeyanların içi boş tedirginliğine benzeyen bir durumla dolduruyor, şişeden dökülen konyak zemini felç edici ve iğrenç bir pusla kaplıyordu. Gece boyunca elinden geldiği kadarıyla olması gerekenleri düşündü. Clarisse'i bulmalıydı ama nerede ikamet ettiğine dair bilgisi yoktu. Kaçmak istedi ama sonra içinden dedi ki, Clarisse gelmeden Moosbrugger'i ortada bırakırsam Clarisse'in güvenini sarsmış olurum, sonuçta bu işin karşılığında para almıştı. Aklına Ulrich'i ziyaret edebileceği geldiyse de utanıp ziyaretini sonraya erteledi. Daha önce hiç dayak yememişti ama acıyı bir tarafa koyarsanız o kadar da fena değildi; dayak yemesi, sevdiği devden daha güçsüz olduğu, yakarışlarının onun kulağına kadar gitmediği ve dikkatli olması gerektiği gerçeğini ifade ediyordu, o kadar; Moosbrugger ona ciddi ciddi vurmak istememişti, bunu anlıyordu; işin en can sıkan tarafı ise dayak cezasının tekrar etmesinden duyduğu korkuydu, çünkü dayak tasavvuru yüreğindeki bütün cesareti alıp onu sersefil bir hâle sokuyordu.

Böylelikle bir sonuca varamadan gün ağardı. Moosbrugger kalktı, içindeki manevî boşluk yüzünden titreyen Rachel de aynını yaptı. Aynaya bakınca gördü ki yeşilli morlu renklere bürünmüş, çarşamba pazarına dönmüş suratının ortasındaki ağzı ile burnu epey şişmişti; gecenin sihri Rachel'i çirkin ve gösterişsiz bir kadına çevirmişti. Ne o ne Moosbrugger bir şey söylüyordu. Moosbrugger'in kafası karışmıştı, uykusunda konyağın kokusunu almış, doya doya içmediği hissiyle uyanmıştı. Rachel'in şiş yüzünü görünce önceki gün yaşananları sezer gibi oldu; Rachel'in meydan okurcasına davrandığını hayal meyal hatırlayışı onu soru sormaktan alıkoydu. Ama sormak isterdi, aslında nasıl soracağını bilmiyordu, o kadar. Rachel ise herhangi bir âşık kız gibi ondan güzel bir söz işitmeyi bekliyordu; Moosbrugger suspus kalarak da hizmetini gördürünce işi iyiden iyiye inada bindirdi. Kendisine kalsa hemen meyhaneye giderdi ama tekrar kavga çıkarmak isteyen bu kızdan korkuyordu, onu ikide bir dövemezdi ya. Ağlamaktan şişen gözleri ağzına tuttuğu bezi yeniden ıslattığında görünen şişlik, ağzından daha çok tiksindirdi onu. İçinden, kabahatin kendinde olduğunu söyledi, doğruya doğruydu ama sabah sabah yine aynı şeyle karşılaşmak, işte bu kadarı fazlaydı. Rachel'in narin sırtı ve bezi yıkarken ortaya çıkan zayıf kolları, şeytan alsındı onları, hoşuna gitmiyorlar, tavuk kemiği gibi görünüyorlardı.

Her şeyi tek kelimeyle özetliyordu, çok saçma bir durumun içindeydi ama olabildiğince namuslu davranarak sabretmesi lazımdı. Akşamları meyhaneye gidecekti, tanınmadığı bu muhitte buna cesaret etmeye kararlıydı, Rachel'in de artık parayı sakınmaya veya bu sebepten Moosbrugger'i suçlamaya girişmeye yüreği yetmezdi. Meyhanede nispeten hoşlanılabilecek tipler oluyordu, böylelikle gündüzün fazla fazla uyursa sabretmenin mümkün olacağını düşündü. Ama Rachel gündüz uyumuyor, yarasa gibi dolanıp bir rahat vermiyordu. Onu birkaç kez yakaladı. Birkaç kez de daha iyi bir başlangıç yapıp onunla küçük bir hanımefendiymiş gibi konuşmaya çalıştı, gerçi zaten öyleydi. Ama Rachel'in takatinin kalmadığı belli oluyordu. Kaçamak ve tek kelimelik cevaplar veriyordu. Moosbrugger ağzını açınca istemeden donup kalıyordu; onunla konuşmasına konuşurdu ama kadın, içine yabancı bir madde, âdeta şiddet ser-

piştirmiş, söylemeye değecek sözlerin aktığı çeşme ise kurumuştu. Dolayısıyla Moosbrugger'e yüzünü duvara dönmekten başka çare kalmıyordu.

Ama Rachel'in konuşmadan duramadığı bir an vardı, o da Moosbrugger'in meyhaneden döndüğü zamandı. Moosbrugger sarhoş olmayınca susuyor veya anlaşılmaz cevaplar homurdanmakla yetiniyor, Rachel de o uyuyana kadar onu düşüncesizlikle suçlaya suçlaya tepesinden ayrılmıyordu. Bir gerginlik ânında, canı evden çıkmak isteyip de çıkmaya henüz karar veremediği sürece içinde hüküm süren çok nahoş bir gerginlik ânında Moosbrugger onu dövmüştü; o gerginliği geçici olarak dizginleyebildiği için şu an nazik ve terbiyeli davranıyordu; tehlikede olmadığını sezen Rachel de sürekli daha ileri gitmeye cüret ediyordu. Ne var ki Moosbrugger eve ancak Rachel uykuya dalınca dönmek arzusuyla, dışarıda günbegün daha uzun kalmaya başlamıştı. Rachel ise tuhaf bir uyku alışkanlığı benimsemişti. Moosbrugger karanlıkta evden çıkınca hemencecik uykuya dalıyor, geri dönünce de uyanıp onunla dalaşmaya başlıyordu, dalaşmak âdeta uykusunun devamı olmuştu. O zaman uykunun sarhoş kuvvetleri, durumundan akıl ve izanla kurtulmaktan acze mahkûm zavallı ruhunu yukarılara taşıyordu.

Moosbrugger onun hakkında, "Tam bir tavuk!" diye düşünüyor, böyle sıska bir pilicin her Allah'ın günü etrafında eşelenmesi içini kurtlandırıyordu. Rachel ise o daha söylemeden hakkında ne düşündüğünü, geceleri odada el yordamıyla ilerleyen bu suskun adamla uyurgezer bir mutabakat içinde bilirmişçesine, gak guk edip dalaşmaya yönelik karşı konulmaz bir heves duyuyordu. Moosbrugger'in, eve sarhoş gelince –ki pek nadiren olan bir şey değildi– yalpalayıp tökezleyen bedeni, bu kızın kısa ve heyecanlı cümleleriyle aynı dalgalarda dans eden iri bir gemiye benziyordu. Hele de cümlelerden biri körkütük sarhoş Christian Moosbrugger'in damarına dokundu muydu, kızı tuttuğu gibi kapıyordu. Dediğimiz gibi, elinin bir hareketiyle Rachel'i neredeyse paramparça ettiği ilk seferki ihtiyatsız öfkesi bir daha hiç yaşanmadıysa da bağıran, kendisine kafa tutan bu çocuğu sakinleştirmek istiyor ve elini üstüne tıpkı bir sarhoşun kaldırımın kenarından atacağı adımı ölçmesi

gibi ince ayar verdiği bir şiddetle indiriyordu. Rachel dayağı yiyince hemencecik susuyordu. Neticeyi belirleyen hiç beklenmedik bir cevapla karşılaşmışçasına ölçüsüz bir şaşkınlığa kapılıyordu. Babaevini ardında bıraktı bırakalı dindarlıktan vazgeçmişti; gelişimine baktığında din ona kaba insanların işi gibi görünüyordu; gelgelelim dayak yiyince sanki bir Elohim,* daha doğrusu, kötü bir ruh aniden şehir parkındaki bir bankta süslü püslü insanların arasında oturuyormuş gibi geliyordu. Bu kötü ruha tekrar bakmasını sağlayan bir çekim hissediyor, o ruhu harekete geçirmeye çalışıyordu. Sonra yine ağzını açıp bir şeyler söylüyor, sözlerinin Moosbrugger'i kışkırtabileceğini de, Moosbrugger söylediğine uymak istediği takdirde bunun kendi hayrına olacağını da kesinkes biliyordu. O zaman Moosbrugger de elinin tersiyle yanağına vuruyor veya onu duvara çarpıyordu. Rachel yine şaşırmasına rağmen örgü şişi kadar sivri ve batıcı bir söz daha buluyordu. Elbette Moosbrugger'in de daha büyük bir karşılık vermesi lazım geliyordu. Niyeti öldürmek olmayan bu dev, Rachel'in sırtına ve kaba etine vahşice vuruyor, gömleğini yırtıyor, saçlarından tutup onu yere çalıyor veya bir tekme atıp köşeye savuruyor ama ne yapıyorsa, vahşeti içinde sarhoşluğunun izin verdiği ölçüde bir temkinle yapıyordu ki kızın kemikleri kırılmasın. Rachel de bütün sözleri hiç eden o kötü kuvvete ve kaba ruha şaşkınlıkla bakıyordu. Moosbrugger onu itekleyince tamamen hafifliyordu. Moosbrugger'in kuvvetine irade işlemiyordu. İrade ancak acı dinince geliyordu. Acı var oldukça da Rachel ağlıyor, duvarlara karşı yaygara koparmasına kendi de şaşıyordu. Moosbrugger'in ise şu lanet insan parçasını susturabilecek olsa, kafasını tuttuğu gibi havaya kaldırıp yere yapıştırası geliyordu!

Böylesi akşamların ertesi günü Rachel'e sarhoş olan kendisiymiş gibi geliyordu. Aklı buna artık bir son vermesi gerektiğini söylüyordu. Bunun üzerine Ulrich'i ziyarete gitti. Fakat seyahate çıktığı yönünde bir cevap aldı, kimse nerede bulunduğunu da ne zaman döneceğini de bilmiyordu. Dönüş yolundayken bir şey fark etti; dünyadaki her şey âdeta gizliden gizliye dövmeye ayarlanmıştı. Öy-

* İbranicede aslen Tanrı demek olup Eski Ahit'te, bilhassa Yahudilerin tanrısı Yehova manasında özel isim olarak zikredilir ve daha ziyade Tanrı'nın dünyayı yaratma vasfını vurgular. –ç.n.

lesine aklından geçen bir düşünceydi bu. Ebeveyn, çocuğu. Devlet, mahkûmları. Askeriye, askerleri. Zengin, fakirleri. Arabacı, atları. İnsanlar kocaman köpekleri tasmalarından tutup gezmeye çıkarıyorlardı. Herkes muhatabıyla anlaşmaktansa korkutmayı yeğler. Rachel'in başına gelen de ellerini, her yerde çamaşır yıkamakta kullanılan seyreltilmiş küllü su yerine saf kül suyuna sokmasından farklı değildi. Artık çıkması lazımdı! Aklı karışıktı. Akşam Moosbrugger evden çıkınca, geriye kalan nesi varsa toplayıp kaçmaya karar verdi. Elindekiler tek başına ona birkaç hafta daha yeterdi. Eve girerken Moosbrugger'i işkillendirmemek için saf bir yüz ifadesi takındı. Ama saat daha altı ve ortalık aydınlık olmasına rağmen onu evde bulamadı. Ani bir kuşkuyla etrafı kolaçan etti. Hemen bütün elbiseleri gitmişti. Lamba ve battaniyelerin bir kısmı da yoktu. Evde yokken hırsız girmediyse her şeyi toplayıp paraya çeviren Moosbrugger olmuştu.

Rachel kalanları topladı. Ama bu saatte, karanlık çökerken nereye gidebileceğini bilmiyordu. Hazırlıklara bakıldığında Moosbrugger beklendiği üzere yine iyice kafayı çekip dönecek olursa bir gece daha sabredip çenesini tutmaya karar verdi. Sabahleyin de iz bırakmadan ortadan kaybolacaktı. Yatağa yattı, Moosbrugger yastığı da yanına almış olmasına rağmen ilk kez gece boyu huzurlu uyudu.

Derin uyumasına rağmen sabah olduğunda daha gözlerini açmadan Moosbrugger'in eve gelmediğini hemen anladı. Etrafına bakındı ve fırsattan istifade çabucak hazırlandı. Ama üzgündü; Moosbrugger'in düşüncesiz hareketleri yüzünden polisin eline geçmiş olmasından korkuyor, üzülüyordu. Çıkınını bağlarken elinde olmadan duraksadı. Moosbrugger esasında kaç zamandır bir şeyler yapmaya niyetliydi. Rachel'in parayı göğsünde sakladığını gayet iyi fark etmişti, parayı ondan zorla alacaktı. Ama elini oraya uzatmaya çekiniyordu. Paranın, aralarında durduğu bu iki kız şeyinden korkuyor, nedenini kendi de bilmiyordu. Belki de erkeklikle hiç alâkaları olmadıklarındandı. Böylelikle öbür plan ortaya çıktı. Öbür plan daha tabiî olanıydı. Moosbrugger'i kaldırıp kaldırıp yere indiriyordu. Ama aklına esecek olsa, bu şekilde yol parasını temin edip yola koyulabilirdi. Aslında Rachel'in yanında

kalmaktan epey hoşlanıyordu. Ona nefes aldırmayan bazı özellikleri vardı ama ne zaman öfkeye kapılsa veya sevişmek maksadıyla onu yakalasa hoşnutsuzluğunun bir parçasını yine boşaltıyordu, o yüzdendir ki planının seviyesi oldukça yavaş yükseliyordu. Rachel'in yanında kendini bir nebze emniyette hissediyordu; işte tüm mesele buydu, akşam dışarı çıkıp biraz demlenip sonra da onunla kavgaya tutuşması hayatına düzen katıyordu. Âdeta her akşam silahının mermisini temin ediyordu. Rachel'i deyim yerindeyse ufak ufak dövmesinden ikisi de memnundu. Ama Rachel'le yaşamak bu denli sağlıklı olduğu için kadın, hayal gücünü pek tetiklemiyor, Moosbrugger de, gizlice tasarladığı sırra kadem basma planını zihninde daha da geliştiriyor, planına büyük bir sarhoşlukla başlamak istiyordu. Öğleden önce on birde Rachel, acaba kötü bir şeyler var mı diye bakmak için bir gazete aldı. Hemen farketti. Bir kadın, gece vakti sarhoşun veya delinin biri tarafından parçalarına ayrılmış, katil yakalanmıştı, sadece kimliğinin tespit edilmesi bekleniyordu. Rachel bunun Moosbrugger'in ta kendisi olduğunu biliyordu. Gözleri yaşardı. Kendini mutlu ve hafiflemiş hissediyor, nedenini ise bilmiyordu. Clarisse de Moosbrugger'i bir daha kurtarmaya kalkışırsa, Rachel polisin dikkatini onun üstüne çekecekti. Yine de ipe gidecek olan kendinden bir parçaymış gibi bütün gün ağlayıp durdu.

109

GENEL MÜDÜR FISCHEL

Kibar bir beyefendi, arabasını durdurup Ulrich'e seslendi, Ulrich şık arabadan dışarı sarkan bu kendinden emin kişinin Müdür Leo Fischel olduğunu zor zahmet anlayabildi. Fischel ona, "Şans diye buna denir!" dedi. "Sekreterim haftalardır ne yaptıysa sizi bulamadı! Her defasında seyahatte olduğunuz söyleniyor." Abartıyordu ama davranışındaki bu patronca bilinç sahici bir etki uyandırıyordu.

Ulrich sessizce, "Durumunuzu bambaşka tahayyül etmiştim," dedi.

Fischel merakla, "Size hakkımda ne söylediler?" diye sordu.

"Sanırım, akla gelebilecek her şeyi. Kaç zamandır haberinizi gazetelerden alırım, diye bekliyordum."

"Yok canım! Kadınlar hep abartır zaten. Evime kadar eşlik etmek istemez misiniz? Size her şeyi anlatırım."

Dairesi değişmiş, bilmem hangi teşebbüslerin genel müdürlüğü havasına girmiş, içeride bir kadının yaşadığına dair hiçbir emare de kalmamıştı. Ama Fischel doğru dürüst bir şey anlatmıyordu. Daha ziyade Ulrich'in gözünde itibarını tekrardan sağlamlaştırmak gayesindeydi. Bankadan ayrılışından önemsiz bir meseleymiş gibi bahsediyordu. "Neme lazımdı, hiç ilerlemeden daha on sene kalabilirdim orada! Gayet dostane ayrıldım!" Öyle kendinden emin

bir konuşma tarzı edinmişti ki Ulrich bu konudaki şaşkınlığını doğrudan doğruya dile getirmeye karşı koyamadı. "Kendinizi öyle mahvetmişsiniz ki," dedi, "ya kafanıza sıkacağınızı ya mahkemeye çıkacağınızı sanıyorlardı?"

Leo, "Asla kafama sıkmaz, kendimi zehirlerdim," diyerek düzeltti, "kimseye bir asilzade veya şube müdürü gibi ölme iyiliğini yapmayacağım! Zaten yapmaya ihtiyacım falan da kalmadı. Durgunluk, geçici likidite azlığı nedir, bilir misiniz? Tamam işte! Ailem bu işi gülünç derecede büyüttü, bugünse fazlasıyla pişmanlar!"

Ulrich aklına gelince, "Sırası gelmişken, bana hiç sözünü etmemiştiniz," diye haykırdı gülerek, "Leona'nın dostu olmuşsunuz; hiç olmazsa bunu öğrenmeye hakkım vardı!"

"O kadın bana nasıl davrandı, bir fikriniz var mı? Utanmaz! Terbiyesiz!"

"Ben Leona'yı hep kendi hâline bırakmışımdır. Zannımca mizacındaki budalalık sayesinde birkaç seneye kalmaz, bir umumhaneden emekli olur."

"Pek yanlış! Ayrıca ben sizin kadar kalpsiz değilim, sevgili dostum, Leona'nın aklını ve deyim yerindeyse vücudunu kullanırken iktisatlı davranması için ruhunu uyandırmaya uğraştım. Likiditemin azaldığını hissetmeye başladığım akşam da birkaç yüz kron borç almak için yanına gittim, kenarda bu kadar parası vardır farz ettim. Ah, o karıyı görecektiniz, bana pinti mi demedi, haydut mu demedi, hatta dinime bile sövdü; bir bekâretini almadığım kaldı. Ama istikbali hakkında yanılıyorsunuz: Benden hemen sonra kimi dost edindi, biliyor musunuz?"

Ulrich'e doğru eğilip kulağına bir isim fısıldadı; fısıldaması, gerekli olduğu için değil de saygıdandı. "Buna ne buyurursunuz? İtiraf etmeli, kadın güzel."

Ulrich gerçekten hayrete düşmüştü, Fischel'in fısıldadığı, Arnheim'ın ismiydi.

Ulrich ardından Gerda'yı sordu. Fischel, dudaklarını kabartarak ruhunda biriken havayı dışarı üfledi, yüzü rahatsız bir ifade aldı, gizlediği endişeleri açığa vuruyordu. Omuzlarını şöyle bir kaldırıp

yorgun argın indirdi. "Nerede olduğunu belki siz biliyorsunuzdur, diye düşünmüştüm ben de."

Ulrich, "Bir tahminim var," diye cevap verdi, "ama kesin olarak bilmiyorum. Bence bir yerlerde iş bulmuştur."

"İş mi? Ne işi? Küçük çocuklu bir ailede dadılık yapar ancak! Düşünsenize, hizmetçilik ediyor, oysa her tür lükse sahip olabilirdi! Daha dün bir evin kontratına imza attım, konumu harika, içinde başlı başına bir saray denebilecek ayrı bir dairesi de var: Ama yok, olmaz, hayır!"

Fischel yumruklarını sıkıp yüzüne götürdü, kızının yaşattığı acı sahiciydi veya en azından zaferinin tam manasıyla tadını çıkarmasını engelleyenin kızı olmasından duyduğu samimi acıydı.

Ulrich, "Neden polise müracaat etmiyorsunuz?" diye sordu.

"Rica ederim, daha neler, ailevî meselelerimi herkese duyuramam! Üstelik bana kalsa, isterim ama karım müsaade etmiyor. Karıma benden ötürü kaybettiklerini derhal geri ödedim; ağabeyi beyefendiler hakkımda ağızlarına geleni söylemesinler! Zaten sonuç itibariyle Gerda, benim olduğu kadar onun da çocuğu. Rızası olmadan bir şey yapmak istemem. Günün yarısı arabamla dolanıp gözlerini dört döndürüyor. Saçmalık tabiî, böyle yapılmaz ki bu iş. Ama bir kadınla evli olunca ne yapabilirsin?"

"Boşanıyorsunuz sanıyordum?"

"Boşanıyorduk zaten. Yani, sözde. Mahkemeye taşınmamıştı kavga. Durumum gözle görülür derecede iyileştiği sırada avukatlar ilk kurşunlarını sıkmışlardı. Şu an ne vaziyetteyiz, ben de bilmiyorum; sanırım Klementine fikir teatisinde bulunmayı bekliyor. Tabiî hâlâ ağabeyinde kalıyor."

Ulrich, o sıra aklına gelince, "Peki, Gerda'yı bulması için neden dedektif tutmuyorsunuz?" diye araya girdi.

Fischel, "Tutmak lazım," dedi.

"Hans Sepp'i takip ederlerse kesin izini bulurlar!"

"Karım, bugün yarın Hans Sepp'in yanına bir kez daha giderek ağzını aramak niyetinde; çocuk bir şey söylemiyor."

"Bakın, aklıma ne geldi? Hans şu sıralar askere gitmiş olmalı, hatırlamadanız mı?! Bir sınavı mı vardı, neydi, girmeyince yarım

yıl tecil edilmişti askerliği, iki hafta önce orduya alınmış olmalı; kesin konuşuyorum, çünkü çok olağandışı bir durumdu, bu aylarda bir tek tıbbiyeliler celp edilir. Demem o ki karınız onu bulamayacaktır. Buna mukabil, komutanları vasıtasıyla hayatı ona zindan edebilirsiniz. Anlıyor musunuz, onu bir ellerine geçirirlerse bülbül gibi ötecektir!"

"Harika, teşekkür ederim! Umarım, karım da anlar. Çünkü dediğim gibi, Klementine olmadan o yönde bir işe girişmek istemem, yoksa yine hemen birilerini katil filan ilân edebilirler!"

Ulrich'in gülesi geldi. "Özgürlük sizi korkaklaştırmış gibi, sevgili Fischel."

Fischel, Ulrich'e hemen kızıveriyordu; hele de artık büyük bir adam olduğuna göre, kızması eskisinden de kolaydı. Reddedici bir tavırla, "Özgürlüğü gözünüzde büyütüyorsunuz," dedi, "ve anlaşılan benim bakış açımı asla tam olarak anlamamışsınız. Evlilik, çoğunlukla bir güç mücadelesidir; duygu, düşünce ve vehimler söz konusu oldukça da olağanüstü zorlaşır! Ama hayatta başarı elde ettiğinizde ortada zorluk morluk kalmaz. Zannederim, Klementine de bunu anlamaya başlıyor. Bir görüşün doğru olup olmadığı hakkında haftalarca tartışabilirsiniz. Ama başarılı olur olmaz o görüş, yanılması muhtemel olan ama başarı elde etmek için önemsiz bir yanılgıya ihtiyaç duyan bir adamın görüşüne dönüşür. En kötü ihtimal, büyük bir sanatkârın acayipliğine benzer; gelgelelim büyük sanatkârların acayipliklerine ne denir? Onları ancak beğenir, küçük birer sır olduklarını bilirsiniz." – Ulrich serbestçe gülünce Fischel lafın sonunu bir türlü getirmedi. – "Ben de tutmuş size söylüyorum bunu! Dikkat buyurun! Kişide duygu ve düşüncelerden başka şey olmadı mı kavganın sonu gelmiyor. Duygu ve düşünceler insanı hasisleştirir, asabı bozar. Klementine'yle de öyle olduk maalesef. Bugün vaktim yok. Klementine bir daha bana döner mi, onu bile kesin olarak bilmiyorum; sadece istediğini sanıyorum, o kadar; pişman ve er veya geç pişmanlığı ortaya çıkacak fakat ortaya çıkınca, ne yapmam gerekeceğini enine boyuna planlamaya kalkmamdan çok daha basit ve güzel olacağına şüphe yok. Marazi olarak en ufak detaya odaklanmış bir planla asla iş falan yapılmaz."

Fischel'in handiyse nefesi kesilmişti ama kendini hür hissediyordu. Ulrich onu ciddiyetle dinlemiş, karşı çıkmamıştı. Nazikçe, "Her şeyin böyle iyileşmesine çok sevindim," dedi. "Refikanız hanımefendi mükemmel bir kadın, büyük bir evin idaresi ona göre avantajlı olacaksa bu görevin üstesinden fevkalade gelecektir."

"İşte. O da var. Yakında evliliğimizin yirmi beşinci yılını kutlayabiliriz ama şaka bir yana, para yeniyse, en azından tabiri caizse karakter eski olmalı. Yirmi beşinci yılın kıymeti neredeyse asilzade bir büyükanne kadar çoktur, kaldı ki karımda bu da var."

Ulrich gitmeye davrandıysa da Fischel'in keyfi yerine gelmişti. "Leona'nın son tahlilde kanatlarını kırdığını sanmanıza gerek yok! Onu Dr. Arnheim'a terk ederken hiç kıskançlık duymadım. Dansöz kızı tanıyor musunuz?" Bilinmedik bir isim söyleyip cüzdanından küçük bir resim çıkardı. "Nereden tanıyacaksınız tabiî, nadiren sahneye çıkıyor, müstakil dans akşamları, çok seçkin, Beethoven ve Debussy var, biliyor musunuz? İşte, yaklaşan zihniyet. Hem ne diyecektim size, siz sporcu adamsınız, şunu yapabilir misiniz:–?" –Bir masaya yanaşıp sözlerine kol ve bacaklardan gelen yankıyla eşlik etti– "Mesela masaya uzanıyor. Gövdesi masanın tahtasının üstünde dümdüz, kulağı vücudunun destek aldığı kollarına yaslanmış vaziyette sevimli sevimli gülümsüyor. Bu sırada bacaklarını sonuna kadar açıyor, şöyle, masanın dar kenarı boyunca, bacakları kocaman bir T gibi duruyor. Yahut aniden amuda kalkıyor –şöyle– ben yapamıyorum tabiî. Bir ayağını kafasının üstünden neredeyse yere kadar uzatıyor, öbürüyse tam tepede duruyor. Şu kadarını söyleyeyim, idmanlı olmanıza rağmen siz bile bunun onda birini beceremezsiniz. İşte, yeni kadınlar. Bizden daha güzel, bizden daha maharetli ve sanıyorum onunla boks yapmaya kalkışsam çok geçmeden karnımı tutacak duruma gelirdim. Bir erkeğin günümüz kadınından güçlü olduğu tek nokta para kazanmak!"

110

SİYASÎ BAKIMDAN GÜVENİLMEZ. BUNUN DA BİR ÖNEMİ OLMALI

Hans Sepp'in uygun adım yürüme talimi yapması, kışlanın avlusundaki su birikintilerinde diz çökmesi, kolları kopana kadar tüfeğiyle nişan alıp tekrar yere koyması gerekiyordu. Ona işkence eden onbaşı, ağzı süt kokan köylünün tekiydi; Hans, onun genç ve öfkeli yüzüne boş boş bakıyordu, bu yüz sadece öfke ifade etmiyor –ki etmesi aslında anlaşılır bir şey olurdu–, çünkü acemi askerin tekiyle idman yapmak zorunda kalıyordu; bu yüz aynı zamanda bir insanın kendine hâkim olamayınca muktedir olduğu kötü niyetin tamamını ifade ediyordu. Hans, avluya şöyle bir göz gezdirdiğinde –esasında kışladaki avluların, cansız kristaller âlemi gibi gayriinsanî bir yanı, özgür olmayan bir düzeni vardır– bakışları, çömelen ve dimdik koşan mavi figürlerde son buluyordu, bunlar talim yapılırken üzerlerine tüfek doğrultulmak üzere duvarlara resmedilmiş figürlerdi; varlık amaçlarının vurulmak olması, bu resimlerin soyut üslubunda da insanı ümitsizliğe sevk edecek derecede iyi, ifadesini buluyordu. Bu, daha gelişinin ilk saatinde Hans Sepp'in yüreğini feci biçimde burkmuştu. Kışla duvarlarına yapılmış resimlerde insanın suratı yoktur, surat yerine yalnızca açık renk bir

boşluk vardır. Ressama kalsa insanlar ile hayvanların, ihtiyaçlarının oyunlarına uyarak kendi kendilerine aldıkları pozisyonlardan birinde sabitleyeceği bir vücudu da yoktur, o, bir tek içi koyu mavi boyayla doldurulmuş kaba bir taslaktan ibarettir, elinde tüfekle koşan veya diz çökmüş ateş eden bir adamın pozisyonunu bir daha asla şahsî çizim gibi fuzuli bir şeyin var olmayacağı bir ebediyet boyunca sabit tutacaktır. Bu katiyen akılsızlık değildi; bu figürlere verilen teknik isim "hedef alanı" idi, insan da hedef alanı olarak görülünce görünümü böyle oluveriyor ve artık laf edecek yanı kalmıyordu. Bundan çıkarılabilecek sonuç, onu asla hedef tahtası olarak görmemenin gerektiğiydi, gelgelelim, Tanrı aşkına, ona daha şöyle bir bakar bakmaz hedef tahtasına benzemesi de hedef tahtası adını vermenin cazibesini muazzam şekilde arttırıyordu! Gerçekten de Hans ceza talimlerinin ıssızlığında boyuna şeytanın gazabına uğramışçasına bu resimlerin şeytaniliğinin çekiciliğine kapıldığını hissediyordu; onbaşı, "Öyle aval aval etrafa bakamazsın, önüne bak," diye bağırıyor, böyle kaba sözlerle onu âdeta bakışlarından cismanî olarak yakalıyor, gözleri dimdik bakıp da onbaşının kırmızı yüzüne ilişecek olsa bu yüz sıcak ve insanî görünüyordu.

Hans yabancı bir kabilenin eline düşüp köleleştirildiği şeklinde iptidai bir hisse kapılmıştı. Ortalıkta belirip avlunun öbür tarafından zayıf bir siluet hâlinde ilgisizce geçip giden bir subay Hans Sepp'e bu yabancı kabilenin amansız tanrılarından biri gibi geliyordu. Ona katı ve kötü davranıyorlardı. Kışlasına, kendisiyle aynı anda sivil makamlarca yazılmış ve şahsını "siyasî bakımdan güvenilmez" olarak niteleyen bir yazı da gelmişti, Kakanya'da devlet düşmanlarına böyle deniyordu. Ona bu iftirayı atan kimdi, neciydi, bilmiyordu. Kont Leinsdorf'un aleyhindeki gösteriye katılmak hariç devlete karşı hiç teşebbüste bulunmamıştı, sonuç itibariyle Kont Leinsdorf da devlet değildi; üniversiteye başladığından beridir Hans Sepp'in tek bahsettiği konu Cermen halklarının birlikteliği, semboller ve namus olmuştu. Ama laflarının bazıları resmî makamların kulağına gitmiş olmalıydı, resmî makamın kulağı da her sekiz telinden yedisi sökülmüş bir piyanoya benziyordu. Namına nam katıldığı aşikârdı, her halükârda askere gizli ittifaklar muhibbi ve "mevcut devlet nizamını devirme amacı güden" Büyük Alman-

ya entrikaları çevirme şüphesiyle savaş, askerlik, din, Habsburg ve Avusturya Devleti düşmanı olma namıyla gelmişti.

Lâkin Kakanya askeriyesinde bütün bu suçlarla ilgili öyle bir durum vardı ki isteseniz, işe yarar yedek subayların çoğunu, herhangi bir delile gerek kalmadan bu suçlarla itham edebilirdiniz. Hemen her Alman, imparatorluk Almanlarına mensup bulunduğuna ve onlardan şimdilik ayrı bulunmalarının tek sebebinin tarihî olaylara hâkim üşengeçlik melekesi olduğuna dair tabiî bir hisse sahipti, Alman olmayanlarda ise gerekli değişikliklerle beraber zaten Kakanya muhalifi bir duygu mevcuttu; Kakanya'da vatanseverlik, saray edipleriyle sınırlı kalmadığı takdirde tam bir muhalefet tezahürüydü, ya isyankâr ruhu ya hayata karşı her daim kibar ve daha yüce bir şeylere muhtaç o yavan karşıtlığı ele verirdi; bunun tek istisnası kanlarında daha yüce şeylerin mevcut bulunduğu Kont Leinsdorf ile dostlarıydı. Keza muvazzaf subaylar da meçhul bir makamın Hans Sepp'e yöneltiği suçlamalardan masundular. Bu subayların çoğu Alman'dı –suçlama onlardan gelmediğine göre Alman ordusuna hâlâ hayrandılar– ve Kakanya meclisleri, Alman hükûmetinin yarısı kadar bile asker ve savaş gemisine razı olmadığı için hepsinin içinde, Büyük Almanya ümitlerinin hepten ahlâksızlık olamayacağına dair bir his vardı. Çocukluktan itibaren vatanseverliğin payandası olmak üzere yetiştirilmişler, bunun sonucunda bu kelime zımnen midelerini bulandırır olmuştu. Nihayetinde esas yörtuda askerlerini tören alayına götürüp acemi askerlere kışla avlusunda "Dua için diz çök" talimi yaptırmaya alışkınlarsa da, kendi aralarındayken alay papazına İsa'nın Tezgâhtarı diyorlardı, yine bu gâvurlar biraz daha göbekli alay piskoposuna da ordunun adı olan Gökküresi lakabını takmışlardı.

Aralarında yabancı yokken birilerinin asker düşmanı olmasına bile alınmazlardı, zaten çoğu belli bir müddet askerlikten sonra bizzat asker düşmanı kesilmişlerdi, hatta Kakanya seferberlikteyken pasifist olanları bile vardı. Ama bundan maksatları, daha sonraları savaşırken vatanî görevlerini başka devletlerdeki meslektaşları kadar coşkuyla yapmamış olmaları değildi; aksine insan, her zaman düşündüğünden farklı davranır. (Savaş ve barış bambaşka iki durumdur ama henüz yeterince iyi anlaşılmamaktadır!)

Bu olgu, günümüz dünya medeniyetinin durumu için bile son derece önemli olsa da, düşünmek çoğunlukla, kişinin, davranışlarında mutat olana ve herkesin yaptığına uyarken kendisine halel getirmediği güzel ve özel bir burjuva alışkanlığıymış gibi anlaşılmaktadır. Fakat bu tam anlamıyla doğru sayılmaz, çünkü insanlar vardır, düşünüşlerinin hiçbir tarafı orijinal değildir ama davranışlarında sık sık, düşüncelerinin üstünde yer alıp çok daha nazik veya düşüncelerinin altında olup çok daha âdi olan fakat her halükârda kendine has bir tarafı bulunan tamamen nevi şahsına münhasır bir tarzları vardır. Şayet davranışın düşünceyle zıtlığına takılmayıp işin başından itibaren iki farklı düşünme tarzının söz konusu olduğunu idrak edersek, hakikate daha çok yaklaşmış oluruz. İkinci biri daha benzer bir şey düşünüp de, iki düşünce arasında birbirlerinden haberdar olmaktan ibaret kalsa dahi onları bir çift hâline getiren bir şey mevcut olunca bir insanın düşüncesi salt düşünce olmaktan çıkar. (Kişinin aklındaki düşünceler ile aklının dışında depolanmış düşünceler.)

Bu kadarı bile olsa, düşünce artık saf bir imkân değildir, yanına dikkate alınacak tali konular ilave edilir. Bu ilave bir safsata da olabilir, bir konstrüksiyon da. Buna rağmen şu bir vakıadır ki kuvvetli her düşünce, düşünce olarak etkinliğini hepten kaybetmeden gerçekliğe adım atıp gerçekliğin içine, bir kuvvetin plastik bir maddeye nüfuz etmesi gibi işler de sonunda gerçeklikte donup kalır. Okullarda, kanun kitaplarında, şehirdeki evlere ve kırdaki tarlalara bakınca gazetelerin yüzeysel akıntılarla kırklanmış kalem odalarında, erkeklerin pantolonları ve kadınların şapkalarında olmak üzere her yerde ve insanın hem etkide bulunup hem etkisinde kaldığı her şeyde düşünceler izole edilmiş veya çeşitli donma ve erime derecelerinde çözülmüşlerdir. (Bu ancak şehrin aktardığı olağandışı izlenimlerle irtibatlandırılırsa mümkündür.)

Bu elbette harcıâlem bir hakikatten ibaret olmakla beraber ne yazık ki meselenin cesametinin her zaman farkında olamıyoruz, çünkü bu mesele gerçekten de beynin, kafatasının dışına çıkarılmış muazzam bir üçüncü yarısından aşağı kalmayacak bir alanı işgal etmektedir. Bu yarı düşünmez: Duyguları, alışkanlıkları, tec-

rübeleri, sınır ve yönleri gönderir; bunlar düşüncenin, devasa bir deponun taşlaşmış karanlığı içindeki küçücük bir mum ışığından ne daha azının ne daha fazlasının aralarında kaldığı, salt bilinçdışı ve yarı bilinçdışı etkilerdir. Bunların aralarında seferberlik zamanı üniformaları gibi muhafaza edilen yedek düşünceleri de unutmamak lazımdır. Etrafa olağandışı bir şey yayıldığı anda taşlaşmış hâllerinden çıkarlar. Çanlar her gün çalar ama o çanlarda ne gibi duyguların çalıp çıngırdadığı ancak bir yangın çıktığında veya bir halk, silaha çağırıldığında kendini belli eder. Gazeteler geleneksel olaylara geleneksel notu düştükleri ve aslında umurlarında olmayan belli başlı cümleleri, her gün yazarlar ama ihtilâl tehlikesi olduğunda veya yeni bir şeyler vuku bulacaksa birdenbire anlaşılır ki kelimeler kifayet etmemekte, yaşananları savuşturmak veya tasvip etmek için en eski satılmayan mallara ve gulyabanilere başvurmaya mecbur kalınmaktadır. İnsanlar, ister barış ister savaş amacıyla olsun ne zaman büyük çapta sokaklara dökülse, ruh donanımsız ve unutkanlıklarla örtülü hâlde göreve başlar.

İşte Hans şahsî ve genel, canlı ve yedek esasların bu uyuşmazlığının ortasına düşmüştü. Başka şartlar altında olsa onu pek sempatik bulmamakla yetinebilirdiniz ama resmî yazı, onu özel şahısların arasından tebarüz ettirmiş, kamuoyunun bir nesnesi hâline getirmiş, üstlerine de onun üzerinde, terbiyesizce olmamakla beraber değişiklik arz eden kendi duygularını değil herkes için geçerli olan ve üstlerine bezginlik ve can sıkıntısı veren duyguları uygulamalarını ihtar etmişti, bu duygular ise sarhoşluğu içerisinde başkasına ait çok bol bir kıyafet giydiğini apaçık hisseden bir sarhoşun veya isteriğin eylemleri misali her an dizginlerini koparıp yozlaşabilirlerdi.

Fakat Hans'a kötü davranıldığı ve uygunsuz muamelelerde bulunulduğu falan zannedilmesin, aksine tamamen yönetmeliğe uygun muamele görüyor, ne var ki varlığı kışlada bile yadırganmayan zerre miskal insanî sıcaklığı –yok, buna sıcaklık denemez ama fırsat olursa kullanmak üzere kömür ve yakıt vardı– ondan esirgiyorlardı. Hiçbir şahsî teveccüh ihtimali olmadığından, dik açılı binalar, üzerlerinde mavi figürlerin olduğu tekdüze duvarlar,

koridorların, duvarlarında asılı duran tüfeklerin oluşturduğu sayısız paralel eğik çizgiyle beraber teşkil ettiği sonsuz doğrular, günü bölümlere ayıran trompet sesleri ve talimatlar, Hans Sepp'in o güne dek bilmediği bir ruhun, genelin, kamunun, gayrişahsî cemiyetin veya adına her ne denirse artık, bu binayı ve bu şekilleri yaratmış ruhun dupduru ve sopsoğuk billurlaşması olarak etki gösteriyorlardı. (Belki biraz da donup kavram hâlini almalarından bahsetmeli.)

En bunaltıcı tarafı ise, içinden bütün muhalefet ruhunun üflenip çıkarıldığını hissetmesiydi. Kendini bir Kızılderili kabilesinde işkence gören misyonerin teki sanabilirdi. Veya dünyanın gürültüsünü duyularından kovup uhrevîlik cereyanlarına dalıp gidebilirdi. Iztıraplarını birer sembol olarak görebilirdi, vesaire. Ama başına bir asker kepi geçirdiklerinden beridir tüm bu düşünceleri âciz birer gölgeden ibaretti. Ruhun ince dünyası solup, bin kişinin beraber yaşadığı bu yere nüfuz edemeyen bir hayalet hâlini alıyordu. Kafası harabeye dönmüş, resmen solup gitmişti.

Hans Sepp, Gerda'yı dostlarından birinin annesinin yanına yerleştirmişti. Onu nadiren görüyor, gördüğündeyse yorgunluk ve çaresizlikten somurtkan davranıyordu. Gerda kendi ayakları üstünde durmak istiyor, ondan bir şey beklemiyordu ama maruz kaldığı olayları da kavrayamıyordu. Birkaç kez onu mesai bitimi almak geldi aklına; sanki yine sair zamanlardaki Hans'mış da her zamanki organizasyonlardan birinden geliyormuş gibi. Hans Sepp son zamanlar Gerda'dan kaçıyordu. Bundan incinmeye bile takati yoktu. Molalarda, bu en faydasız zamanlara denk gelen düzensiz molalarda diğer bir-yıllıklarla takılıyor, kantinde konyak ve kahve içiyor, onların konuşmalarının ve nüktelerinin bulanık selinde kirli bir deredeymiş gibi, ayağa kalkmaya karar veremeden oturuyordu. Hayatında ilk kez asker milletinden nefret etti, çünkü etkisine boyun eğdiğini hissediyordu. İçinden, "İç dünyam artık bir asker kabanının astarından başka bir şey değil," diyorsa da kıyafeti içindeki yeni hareketleri denemek için can attığına da hayret ediyordu. Bazen oluyor, mesai bitimi diğerleriyle beraber kalıp bu yarı bağımsız gençlerin biraz kabaca eğlencelerinin tadına bakıyordu.

III

LEO FISCHEL, DIOTIMA'YA MÜDAHALE EDER

(TASLAK)

Hans Sepp'e s.b.g. yaftasını yapıştıran kimdi? Tuhaftır, Kont Leinsdorf'tu. Kont Leinsdorf bir gün bu genç adam hakkında Ulrich'in ağzını aramış, Ulrich de onu zararsız bir sersem olarak nitelemişti fakat Kont Leinsdorf son zamanlarda Ulrich'e güvenmiyor, ondan aldığı bilgiyle, Hans Sepp'in şahsında Kakanya'da işlerin ilerlemesini sürekli engelleyen o sorumsuz unsurlardan biriyle karşılaştığı kanaatinin desteklendiğini hissediyordu. Kont Leinsdorf son zamanlarda asabileşmişti. Genel Müdür Fischel'den öğrendiği kadarıyla başına beklenenden daha çok dert açan o gösterinin asıl müsebbibi, tam merkezini Hans Sepp'in teşkil ettiği, tecrübesiz gençlerden oluşan ve herkesçe bilinen bir güruhtu. Çünkü bu siyasî geçit, "zirvede" "menfi bir etkiye" yol açmıştı. Büsbütün zararsız olduğuna şüphe yoktu, ayrıca böyle şeyleri ciddi ciddi engellemek isterseniz her zaman için bir avuç polisle yapabilirsiniz; gelgelelim böylesi olayların bıraktığı intiba daima, hakikatte paylarına düşenden çok daha korkunçtur ve bu intibaı ihmal edebilecek gerçek hiçbir siyasetçi yoktur. Kont Leinsdorf bu konuda emniyet müdürü dostuyla ciddi görüşmelerde bulunmuş, lâkin görüşmeleri sonuç-

suz kalmıştı, sonradan Hans Sepp adını öğrendiğindeyse, komiser, kont hazretlerini sakinleştirmek için bu izin peşine düşmeye hazır olduğunu söylemişti. İşin başından beridir, şimdiye dek kolluk kuvvetlerinin gözünden kaçmış bir sonucun önemli olamayacağı kanaatini taşımış, emri üzerine yapılan tahkikatla da görüşü ancak doğrulanmıştı. Ne de olsa, resmî bir dairede kesinlik ve dosyaların güvenliği noktalarındaki beklentilerle ölçülünce resmî bir makamın özel bir şahısla meşgul olması her zaman bu özel şahsın müphem ve güvenilmez olduğu sonucunu ortaya çıkarır. O yüzdendir ki emniyet müdürü, şüpheli durumda Kont Leinsdorf gibi bir adama zannının kuruntudan ibaret olduğu itirazını yöneltmektense Sepp davasını, "Şimdilik şüphelinin ispatlanmış bir suçu yoktur, dolayısıyla tamamen aklanana dek şüpheli vaziyeti devam edecektir" kalıbına göre ele almayı tercih etti. Bu tamamen aklanma durumu zımnen, çözülmemiş tüm dava dosyalarının arşiv mezarlığında dirileceği çıkmaz ayın son çarşambasına ertelenmişti. Hans Sepp'in bundan yine de başının ağrıması ise tamamen gayrişahsî bir meseleydi, kasıt yoktu. Çözülmeden mezara gömülmüş bir dosyanın zaman zaman mezarından çıkarılıp üzerine hâlâ çözülemediğinin yazılması ve arşiv memurunun dosyayı, kalemdeki memurun önüne koyacağı günün belirtilmesi gerekir. Bu, bürokrasinin tüm dünyadaki kanunudur; burada söz konusu olan, gerekçeleri tamam olmadığı bahanesiyle asla çözülemeyecek bir dosyaysa o vakaya çok dikkat etmek lazımdır, çünkü gün olur, memurlar terfi eder yahut tayinleri çıkar veya ölürler, derken dosyayı alan bir çömez işgüzarlık edip yıllar önce yapılmış son tahkikatlardan birini tamamlayacak küçük bir tahkikat daha yaptırır da bununla birlikte dosya zeyil olarak son bulup o çömezle beraber ortadan kaybolana dek birkaç haftalığına hayatta kalır. Hans Sepp dosyası da benzer bir önemsiz olayla, hiçbir kasıt olmaksızın gün yüzüne çıkarılmıştı; Hans askerde olduğundan, dosyası adliye nezaretine, oradan harbiye nezaretine, oradan da kolordu kumandanlığına vesaire gidecekti; dosyanın çeşitli alındı ve gönderildi kayıtları, teslim damgaları, muamele tasdikleri ve "makam-ı âlilerine teslim edilmiştir, ilgiliye devredilmiştir, rapor edilmek üzere, ilgili makamda tanınmamaktadır" ve sair ilavelerle tehlikeli bir şekle bürüneceği de ihtimaldışı değildir.

Fakat bu arada Gerda çaresiz kalarak Ulrich'e koşmuş ve Hans'ın kurtarılması gerektiğini, çünkü içine düştüğü şartlarla başa çıkamadığını ve hepten mahvolmak üzere olduğuna dair endişe uyandırdığını anlatmıştı. Hâlâ babaevine dönmemişti, yerini gizli tutuyor, bulduğu piyano dersi verme işiyle arkadaşlarının borç verdiği paraya ilave birkaç kuruş daha kazandığı için kendisiyle gurur duyuyordu. O sıralar Leo Fischel onu geri döndürebilmek için insanüstü bir gayret sarf ediyordu, böylelikle Ulrich aracılığa soyundu. Gerda uzun uzun düşünüp taşındıktan ve Ulrich'in babaca ikazlarından sonra, şayet babası Hans'ı bu beladan kurtarmaya hazır olduğunu açıklayıp işini halleder ve Ulrich de destek verirse, babaevine dönmeyi iyi niyetle mülahazaya alacağına dair söz vermeye razı oldu. Ulrich bu konuda Genel Müdür Fischel'le konuştu, kendisi kızına kavuşmak için bu istenenden daha kötülerini yapmasını talep etseler yapardı. Derhal Kont Leinsdorf'a müracaat etti. Genel Müdür Leo Fischel, kont hazretleriyle hummalı bir ticarî ilişki içerisindeydi. Kont hazretleri biraz teessüf ve teemmülden sonra onu hâlihazırda harbiye nezaretiyle samimi temasları olan, bu sebepten de söz konusu davada kendisinden daha çok faydası dokunabilecek Diotima'ya ısmarladı, çünkü bütün bu mesele, hele de meselenin gerektirdiği pek de nizami olmayan çare daha ziyade bir kadın işiydi, gönül ve kadınsı incelik gerektiriyordu. Böylelikle Leo Fischel, Diotima'nın yanına gitti.

Diotima, Kont Leinsdorf tarafından ziyaret hakkında bilgilendirilmişti, Fischel ondan epey etkilendi. Hâlbuki entelektüel bir şeylere hayran kalabileceği faslı çoktan ardında bıraktığını düşünmüştü. Fakat anlaşılan, ondaki bu yeni sertliği yumuşatmak için kadınlar biçilmiş kaftandı. Bunun ilk tecrübesi Leona'yla yaşanmıştı. Leona'da tam Genel Müdür Fischel'in ebeveyninin hayranlık duyacağı cinsten bir yüz vardı ve aslında aralarında benzerlik olmamasına rağmen Diotima'yı görünce aklına yine bu yüz geldi. O sıralarda en sefil resim hocası veya fotoğrafçı bile saçlarında veya boyunbağında dâhiyane esintiler sezmese bir türlü huzur bulamazdı. O yüzden de Leona, Leo için sadece güzel bir kadın değil bir güzellik dehasıydı; Leo'yu cüretkâr girişimlere sevk etmesini sağlayan da işte bu özel cazibeydi. Fischel, "Böyle rezil bir karakteri olması

ne kadar yazık," diye geçirdi içinden, "onun şişman ve uzun bacakları şu modern dansçıların kupkuru bacaklarından kesinlikle daha güzeldi." Ne var ki yönünü tekrar karısı Klementine'ye döndüren bu kupkuru bacaklar mı yoksa o nahoş karakter miydi, tam olarak bilmiyor fakat öyle veya böyle evliliğinin mutlulukla geçirdiği ilk yıllarını hatırlayınca duygulanıyordu, çünkü o zamanlar karısıyla birlikte dehanın kıymetine olan inançları devam etmekteydi ve iyi niyetle düşünüldüğünde inançları hiç de o kadar yanlış sayılmazdı; böyle bakınca Leo Fischel'in hayat yolu kesinti arz etmiyordu, zira son tahlilde imtiyazlı dâhilerin var olduğu inancı, pervasız ve cüretkâr işleri meşru kılmaya yönelik bir ihtimaldi. Diotima'nın, ilk kez karşısına oturunca ruhun içerlerine kadar dalan bu nevi düşünceleri uyandırmak gibi bir niteliği vardı, bu arada Genel Müdür Fischel de iç geçirip konuşmaya başlamadan önce, yalnızca bir defa favorilerini sıvazlamaya ve kelebek gözlüğünü düzeltmeye gerek duydu. Diotima bu iç geçirişi şefkatli bir gülümsemeyle pekitti ve daha Fischel başka bir şey yapmaya fırsat bulamadan olağanüstü sempatiklik kabiliyetiyle haklı bir ünü olan bu kadın dedi ki: "Ziyaretinizin amacı hakkında malumat verdiler. Üzücü; günümüzde insanlık artık dâhi çıkaramayışının eksikliğini en acı verici biçimde hissediyor, öte yandan belki dâhi olabilecek her genç yetenek, bu insanlığı hem inkâr hem takip ediyor."

Fischel soru sorma cesareti gösterdi: "Himaye etmek istediğim kişinin durumunu hanımefendi duydular, öyle mi? Çocuk serkeş. Aman efendim, varsın olsun! Bütün büyük insanlar gençliklerinde serkeştiler. He, benim buna hiç rızam yok. Ama müsaadenizle şu ifadeyi kullanayım, çocuk forseps usulü doğmuş; başı biraz ezilmiş, kendisi fevkalade hırçın, düşündüm de bu belki bir çare olabilir?.."

Diotima üzgün üzgün kaşlarını kaldırdı. "Konuyu harbiye nezaretinin ileri gelenlerinden bir beyle konuştum ve müdür bey, maalesef şu kadarını söylemek zorundayım, arzunuz aşılması zor engellerle karşılaşıyor."

Fischel üzgün ve öfkeli, ellerini kaldırdı. "Ama akıllı biri akla karşı zorlanır mı hiç! Hanımefendi, bu oğlanda garip garip askerliği reddetme fikirleri var, onu öldürecekler, o olacak!"

Diotima, "Evet," diye karşılık verdi, "ne kadar da haklısınız! Akıllı birini akla karşı zorlamamalı. Lafı ağzımdan aldınız. Ama bunu bir generalin kafasına sokmak ne mümkün?!"

Araya bir boşluk girdi. Fischel gitmesi gerektiğini söyleyecek olduysa da tam ayaklanıyordu ki Diotima elini koluna koyarak kalmasına sessizce müsaade etti. Düşünüyor gibi bir hâli vardı. Fischel onun aklına iyi bir fikir gelmesine yardımcı olabilmek için kafa yoruyordu. Harbiye nezaretinde olduğundan bahsettiği nüfuzlu beyefendi için ona seve seve para teklif ederdi ama böyle bir düşünce o yıllarda çılgınlık demekti. Fischel kendini âciz hissediyordu. "Tam bir Midas!" diye bir cümle geldi aklına; nedenini kesin olarak bilmiyordu, bu eski hikâyeyi hatırlamaya çalıştı ama sanki hatırladığından daha farklıydı. Bu arada duygulandığı için neredeyse gözlük camları buğulandı.

O an Diotima geri döndü. "Muhterem genel müdür, sanırım size yine de yardımım dokunabilir. Her halükârda, yardım edebilirsem memnun olurum. Akıllı biri, akla aykırı harekete zorlanamaz lafını bir türlü zihnimden atamıyorum! Elbette harbiye nezaretindeki beylere bu aklın cinsinden fazla bahsetmemek daha iyi olacaktır."

Leo Fischel hayırhah bir tavırla bu itiraza katıldı.

Diotima, "Ama durumun, deyim yerindeyse müşfik bir yanı da var," diye devam etti, "kadınsı, mantıksız bir tarafı; demem o ki kaç bin asker arasında tek bir tanesinin önemi olamaz. Kıdemli bir subay dostuma kont hazretlerinin siyasî sebeplerden ötürü bu genç adamı kurtarmayı önemsediğini anlatmaya çalışacağım; doğru kişiyi doğru yere yerleştirmek lazımdır daima, müstakbel damadınız da kışlada en ufak fayda sağlamıyor, oysa–: Neyse, benim düşüncem böyle. Maalesef asker hazerâtı istisnalara pek gönülsüzdürler. Ama o genç adam için hiç olmazsa uzun süreli bir izin ayarlayabileceğimizi umuyorum, arkasını da sonra düşünürüz."

Leo Fischel meftun olarak Diotima'nın eline eğildi. Bu kadına duyduğu güven zirvesine ulaşmıştı.

Yaptığı ziyaret düşünüş tarzına da hepten etkisiz kalmadı. Anlaşılır sebeplerden ötürü son zamanlar çok maddiyatçı olmuştu. Hayat tecrübeleri onu, gerçek bir adam kendi işini kendi halletme-

lidir bakış açısına sevk etmişti. Bağımsız olmak, karşılığında arzuladığın menfaatleri elde etmedikçe başkalarından gelecek şeylere ihtiyaç duymamak: Gelgelelim bu ancak, Amerika'daki ilk sömürgecilerin hissedebileceği cinsten bir Protestanlık duygusudur.

Leo Fischel artık ayıracak çok vakti olmasa da felsefe yapmaktan hâlâ hoşlanıyordu. İşleri şu sıralar bazen yüksek kademedeki ruhbanla temasa geçmesine vesile oluyordu. Erdemi sadece negatif yönden, mahrumiyet ve diğerkâmlık olarak öğretmenin bütün dinlerin yanlışı olduğunu tespit etmekteydi; bu da dinleri çağdışı bırakıyor, kişinin halletmesi gereken işleri handiyse gizli birer günaha çeviriyordu. Buna mukabil Almanya'da iş yaparken rastladığı çalışkanlık esaslı umumi dinden çok etkilenmişti. Çalışkan birine yardım etmekten hoşlanırız, diğer bir deyişle çalışkan insan her yerde kredi bulur: Bu, bir şeyler başarmayı sağlayacak pozitif bir formüldü. Formül, tıpkı Hıristiyanlık öğretisinin talep ettiği gibi minnet beklemeden yardımsever olmayı öğütlese de başka birinin soylu hislerine itimat etme mecburiyetindeki güvensizliği işe katmıyor, insanın tek güvenilir niteliği olarak egoizmi kullanıyordu ki zaten insanın egoist olduğuna da şüphe yoktu. Para ise bu aslî niteliği kestirilebilir ve ayarlanabilir kılmanın dâhiyane bir aracıydı. Para, çalışkanlıkla ilişkisi kurulduğunda, düzene konmuş menfaatperestliktir. Para kazanma bencilliğinin hiyerarşik sıraya göre muazzam bir şekilde organize edilmesidir. Âdilik üzerine inşa edilmiş yaratıcı ve büyük bir organizasyondur. İhtirasları para kadar ne imparatorlar ne krallar dizginleyebilmiştir. Fischel parayı hangi insanî yarı tanrının icat etmiş olabileceğine ilişkin sık sık düşünürdü. Her şey parayla elde edilse, her nesnenin bir fiyatı olsa ki bundan maalesef henüz çok uzağız, o zaman ticaretin mevcudiyetinden başka ahlâka hiç gerek kalmazdı. Bu onun fikri, onun kanaatiydi.

İnsanlığın büyük fikirlerine hayranlık duyduğu sıralarda bile onlardan ne zaman bir başkası bahsetse belli bir tiksinti hissetmişti. Doğrusu birinin erdem veya güzellik demesinde, bir Avusturyalının *mitvergangenheit*[*] kipi kullanması kadar alışılmadık ve sunî

[*] Bir geçmiş zaman kipi. Fakat Avusturya'da günlük konuşmada kullanımdan düştüğü için bu benzetme yapılmış. –*ç.n.*

bir taraf vardı. Hayatını çalışmaya, mevki hırsına, girişkenliğe ve gözlemleyip kullanması gereken niceliklere bağımlı olmaya vakfediyordu. İşin ruhanî yanı, ona gitgide, yeryüzüyle alâkası olmayan bulutlar gibi gelmeye başlamıştı. Ama mutluluğu artmıyordu. Bir taraflarının zayıfladığını hissediyordu. Bütün zevkler gözüne eskisinden daha sathi geliyordu. Leo uyarıları arttırıyor; elde ettiği başarı, dikkatinin daha da çok dağılmasından ibaret kalıyordu. Kızıyla dalga geçiyor ama fikirlerini gizliden gizliye kıskanıyordu.

Diotima şefkat hissinden, ruhtan, akıldan ve iyilikten bu kadar tabiî ve rahatça bahsederken kendisi durmadan, Gerda'ya ne iyi anne olurdu! diye düşünmüştü. (?sana serbest) Diotima öyle güzel konuşuyordu ki Fischel resmen gözyaşlarını içine akıtıyor ve bu büyük sözlerden, en zarif tarzda küçük bir rüşvet vakasının ortaya çıkışını bir tatmin hissiyle izliyordu, çünkü hangi sebepten olursa olsun ricasının yerine getirilmesi neticede rüşvet demekti. Belli hâllerde, eğer bir yanlışlık söz konusuysa, idealizm çıplak hesaptan daha iyiydi; Fischel'in ziyaretinde edindiği intibalardan doğrudan doğruya çıkardığı ve fırsat bulunca yolun kalanında etraflıca düşünmeyi tasarladığı ders, işte buydu.

112

CLARISSE YORGUN ARGIN VAZGEÇER. SANATORYUMDA

(ERKEN TASLAK)

Aile hekimi: Sanatoryumda kalmasını salık vermiştir; biraz dinlenme ve şişmanlama kürü. Hepten yağsız kalmaları sinirler için iyi değildir – Clarisse'in büsbütün çocuk gibi kalmış vücuduna baktıktan sonra.

Clarisse'in karşı çıkmaması Walter'in sevinçle karışık bir şaşkınlık duymasına sebebiyet verdi. İlk safhayı tamamlamıştır, artık dinlenip güçlenmesi çok iyi olacaktır. Clarisse ayrıca, "Her şeyi tek başıma yapmak zorundayım," şeklinde bir hisse kapılmıştı. (Walter, Ulrich, Meingast, hepsinin yarım kaldığını duyumsuyordu.) Başı, etrafını bulutların sardığı bir dağ zirvesi gibiydi ve yataylığın hasretini çekiyordu; şehirdekinden daha güçlü bir havada uzanmanın, yatmanın hasretini. Yeşilin, etrafı saran dal ve yaprakların, ışığın azalmasının hayalini kuruyordu; insanı uyumaya mecbur eden güçlü bir eli andıran kırların hayalini.

– – onu götürmeyi teklifetmişti; Walter işten ayrılamadı; ikisini yola çıkarken görünce yüreği dağlanır gibi oldu.

Clarisse sanatoryuma varınca mekânı bir general misali süzdü. Dermansızlığına yine misyonuna ve ilahiliğine dair bir his karıştı, kurumu ve hekimleri, kendinden emin tavrıyla, buradan yayılacak dünya çapındaki fikirlerin inkılabını – – – durumdalar mı sorusuyla sınadı.

Clarisse'e konan teşhis kronik yorgunluk ve nevrasteniydi; Clarisse itinalı bir bakım altına alınmış, sakince yaşıyordu. Vücudunu tren yolculuğu yapmışçasına sarsan o daimi sallantılar kesilmişti; ayağının altındaki zemin tekrar daha sağlam ve elastik bir hâl alırken, birden hasta olduğunu idrak ettiğini sandı; sağlıklı vücuduna şefkat duyuyor (önceden iştahsızlık ve ishal...), olup bitenlerdeki bütünlükten duyduğu memnuniyetle tespit ettiği kadarıyla vücudu artık ruhuna da "itinayla bakıyordu". Ama son zamanki olaylar gözüne birdenbire şüpheli göründü.

Kâğıt kalem temin edip tecrübelerini yazmaya koyuldu.

Gün boyunca, neredeyse sabahtan akşama kadar yazdı. Havaya da yemeğe de ihtiyaç duymamıştı; bedenî faaliyetlerin hemen hepten durduğu dikkatini çekti, onu yemek salonuna gitmeye sevk eden bir tek, sanatoryumun katı kurallarından duyduğu belli bir çekinceydi. Birkaç zaman önce bir yerlerde Assisili Francesco hakkında bir makale okumuştu; adamla alâkalı koca koca paragraflar, yazdığı defterde, küçücük şahsî değişikliklerle tekrar ortaya çıkıyorsa da, bundan rahatsız olmadı. Entelektüel edimlerin özü, günümüzde bile yanlış takdir ediliyor. Eskiden kalma kahramanlık anlayışı hâlâ her yeni fikirde ve her icatta öncelik tartışmasına kalkışmakta, hâlbuki bu tartışmaların tarihinden çoktandır bilmekteyiz ki her yeni fikir birçok kafada aynı anda ortaya çıkmıştır fakat en dâhiyane fikirler bile başka dâhiyane fikirlerin değiştirilmesinden, onlara küçük ilaveler yapılmasından başka bir şey olmamalarına rağmen söz konusu kahramanlık anlayışı dehayı birçok derenin kavuştuğu ve hepsinin birbirine bağlandığı bir nehirdense, başlı başına bir kaynak olarak tasavvur etmeyi, bir sebepten ötürü, daha doğru bulmaktadır. Bu yüzden de bir taraftan "çağımızda dâhi kalmadı" diyoruz – çünkü kaynağı açık seçik gördüğümüzü sanıyoruz ve her birine kaçınılmaz olarak ara sıra, ayrı ayrı rast gelmiş olacağımız

duygu, düşünce ve sair unsurlardan mürekkep bir edimin dehasına inanmaya kesinlikle yanaşmak istemiyoruz. Öbür taraftan dehanın karakterinde orijinallik bulunduğu vehmini –özellikle de olgu ve başarı sınamasının yapılmadığı yerde, yani ruhumuzun ta kendisinin söz konusu olduğu her yerde– öyle manasız ve ters bir şekilde abartıyoruz ki kafalarında ancak bir gazeteninki kadar içerik olan fakat buna mukabil dikkat çekici ve orijinal bir kapağı da bulunan dâhilerimizin sayıları epey yüksek. Dehanın kaçınılmaz orijinalliğine olan çarpık inançla birleşmiş, dehanın ardında hiçbir şey olmadığına dair müphem hisle düşman kesilmiş, bir devrin sayısız unsurlarından entelektüel hayatın, birer teşebbüsten öteye geçmemekle beraber objektifliğin bütün ciddiyetini bünyesinde barındıran yapılarını yaratma aczinde zirveye ulaşan bu ambalaj, deha imkânına ve çok sayıdaki ikame dâhiye tapınmaya duyulan şüphelerle dolu olup günümüzde hüküm süren o tatsız havanın da bir parçasıdır.

Dehayı bir irade meselesi olarak gören Clarisse sahip olduğu çok sayıdaki zaafa rağmen ne göz kamaştıran ambalajları olan ne de cesareti kırılmış insanlardandı. (Yani: İnsanlar orijinal olmayı istemek yerine benimsemeyi öğrenmeliydi!) Okumuş oldukları-nı büyük bir enerjiyle yazıya döktü; bu malzemeyi benimseyip de malzemenin cayır cayır yanan bir ateş içinde kendi öz ve deruni varlığına dönüştüğünü hissederken doğru bir orijinallik duygusu doluyordu içine. "Ben ayrılmayı düşünürken," diye yazdı, "bu tesadüf sayesinde zihnimdeki hatıralar kavuştu. Sienalıların (Perugia mı?) ... yılında bir resmi ... kiliseye taşımaları, Dante'nin ... demesi ki o çeşme bugün bile Piazza'da durmaktadır. Ve Dante'nin kısa süre sonra aziz ilan edilen Assisili Francesco hakkında, "Aramızdan, ışıl ışıl parıldayan yıldızlar gibi yükseldi," demesi.

İsimleri hatırlayamadığı yerlere üç nokta koyuyordu. Bununla daha sonra ilgilenebilirdi. "Işıl ışıl parıldayan yıldızlar gibi yükselmek" sözlerini ise bedeninde hissediyordu. Okumuş olduğu makaleden –antrparantez aklına gelmişti– etkilenmesinin sebebi daha iyi çağlara özlem duymasıydı; özlemi kaçış değil –hissetmekteydi bunu– bir şeylere cevap bulma çabasıydı.

"Bu Assisili Francesco," diye yazdı, "hâli vakti yerinde bir Siena burjuvasının oğlu olan, kumaş tüccarı, tezcanlı bir delikanlıydı. Ulrich gibi bilimle teması olan günümüz insanları, onun daha sonraki tavırlarının (yaşadığı dinî uyanıştan sonra), kendilerine belli başlı manik hâlleri hatırlattığını hissederler, bunda haklı oldukları da asla inkâr edilemez. Ama 1913'te akıl hastalığı hâlini alan 13..'de (döner delilik, isteri, elbette anatomik bakımdan farklı tabir edilmiş hastalıklar değil sadece arasına sağlık katılmış hastalıklar!!) sağlık bakımından tek yönlü bir bir külfetten ibaret kalmış olabilir. *Belli başlı sendromlar şahsî değil aynı zamanda sosyal birer tezahürdür.*" (Sağlıklı insan sosyal bir tezahürse, hastası da öyledir) – Bu cümlenin altını çizdi. Parantez içinde birkaç kelime daha yazdı: "(İsteri. Sevinç. Esrime; biçimleri toplumlara göre farklılık gösteriyor. Kitlelerin psikolojisi öyle imajlar yaratıyor ki klinik imajlardan pek farklı değiller.)" Sonra altını çizdiği bir cümle daha geldi. "*Günümüzde sadece manevî bir yıkım hâlini alan şeyin, vakti zamanı gelince yine yapıcı bir değere kavuşacak olması ihtimal dışı değildir.*"

Dante ile Assisili Francesco'nun aynı kişi olma ihtimali geçti aklından; bu muazzam bir keşifti ama keşfini kâğıda dökmeyip bu meseleyi daha sonra doğrulamaya karar verdi, bir an sonrasındaysa bu meselenin ışıltısı da sönüp gitmişti. "İşin vahim tarafı," diye yazdı, "*günümüzde olsa gönül rahatlığıyla sanatoryuma yatıracağımız* bir kimse, o zamanlarda toplum içinde yaşayabiliyor, hocalık yapabiliyor ve hatta çağdaşlarına rehberlik edebiliyordu! Çağdaşlarının en iyileri onu bir şeref, bir aydınlık olarak görüyorlardı! O, zamanında kültürün merkeziydi." Fakat kenara şu notu düştü: "*Bütün insanlar bir insan mıdır?*" – Sonra sakinleşerek devam etti: "O zamanların nasıl olduğunu tasavvur etmek büyülüyor mu beni? O çağda pek zekâ yoktu. Sınamıyor, ihtimalsizliğin heyecanını duymadan uslu bir çocuk gibi inanıyordu. Dinin mahallî vatanseverlikle ilgisi vardı; cennete girecek olan, Siena'nın tek ferdi değildi, Siena şehri günün birinde, olduğu gibi cennete konacaktı. Çünkü cenneti şehir vasıtasıyla seviyorlardı. (Neşe, süs anlayışı, küçük İtalyan şehirlerinin engin manzaraları!) Dindar kalendere ender rastlanırdı; şehirle gurur duyuyorlardı; müşterek olan müşterek bir tecrübeydi. Nitekim cennet bu şehre aitti, başka nasıl olabilirdi ki?! Papazlar çok

dindar kimseler sayılmazlardı, bir tür memurdan ibarettiler, çünkü Tanrı, bütün dinlerde daima biraz uzak ve güvensizdi, Tanrı'nın oğlunun bizleri ziyarete gelmiş olması, onu kendi gözleriyle görmüşlerin kayıtlarının hâlâ elde bulunması inancıysa o tecrübeye muazzam bir canlılık, yakınlık ve kesinlik veriyor, bunların teyidi de papazlar oluyordu. Tanrı'nın kurmay subayları.

"İşte, bu merkezde Aziz Francesco gibi birisine Tanrı dokunursa, bu dokunuş tecrübenin sıradan neşesini bozmayan yeni bir sakinlik olur. Herkes iman ettiği için bazıları özel bir şekilde iman edebiliyor, böylelikle de basit ve meşru kesinliğe ruhanî zenginlik ekleniyordu. Çünkü bütüne bakınca muhalefetten çıkan kuvvetler uzlaşmadan çıkandan fazladır...

"(Ruhun, dört bir yana doğru kıpırdanan denizindeki kimsesizlik hissi.)"

Bu noktada Clarisse'in alnında derin kırışıklar oluştu. Aklına din düşmanı Nietzsche geldi: Geriye yalnızca uzlaştırması gereken güçlükler kalmıştı. İçinden, "Bu hislerin o yüce hikâyesini bildiğimi iddia ederek haddimi aşmayacağım," dedi, "ama kesin olan bir şey var: Din tecrübesi günümüzde artık herkesin, bir cemaatin değil yalnızca fertlerin eylemi. (Unutma: Kitle tecrübesi Meingast'la alâkalı.) Muhtemelen de bu yüzden hastalıklı."

Yazmayı bıraktı, ellerini heyecanla birbirine sürterek veya işaret parmağıyla alnını ovuşturarak odada uzun uzun bir aşağı bir yukarı dolaştı. Uzak geçmişteki çağlara kaçışı cesaretsizlikten değildi, odayı bir yukarı bir aşağı arşınlayarak mazideki Siena'yla bağ kurabildiğinin pekâlâ farkındaydı. (Duygu! Çan sesleri. Merasim alayları; ellerinde Meryem Ana bayrakları, sırtlarında şatafatlı kıyafetler, yürümektedirler. Clarisse de ortalarında yürür. Fakat o durunca, kalabalık durmaz. Yine de ziyanı yoktur... Ulrich'in geçmişle bağının eksik kalışı.) Araya son günlerde peyda olan düşünceleri karışıyordu, Tanrı'nın her kutsal ekmekte tekerrür etmesi gibi asırlar boyunca tekerrür eden görevi üstlenmek Clarisse'in sadece bir şekilde alnına yazılmakla kalmamıştı, o hakikaten de bu görevi yapmak üzereydi. Fakat Tanrı'yı düşünmüyordu; tuhaftır, meseleyle alâkası yokmuş gibi aklına gelmeyen tek düşünce Tanrı'ydı; belki de bu

düşünce aklına gelse onu rahatsız ederdi, çünkü diğer her şey oraya gitmek üzere yarın trene binmesi gerekirmiş gibi capcanlıydı. İri yeşil yaprak kümeleri, ağaç grupları pencerelerden içeri el sallıyordu; bütün odayı nemli bir yeşile bulamışlardı; sonraları söylediği gibi "o zamanlar ruhumu doldurmuş olan" bu renk, zihninde bu düşüncelerin başlıca rengi olarak hâlâ büyük bir rol oynuyordu. (Yeşil ışık [bu, o zaman ile bugünün farkıdır, hayalî tasavvurundaki durumunun özel yanıdır] seyahate çıkacağı anlamına gelir.)

113

HAYDİ SIENA'YA

(ERKEN TASLAK)

Ertesi gün notlarını okuyunca hepsini çöpe attı. Boş bir yaprak alıp ortasına bir haç çizdi. Bu çıplak, yani paramparça kâğıt parçasının derhâl can bulması onu pek şaşırtmadı. Kâğıda bir bakmak yeterdi, bir yığın tuhaf tasdikin varlığını hemen keşfediyordunuz. Yukarıda ne varsa aşağı, aşağıdaki her şey de yukarı çıkmaya uğraşır: İşte, varoluşun temel yasası! Clarisse sol üste erkek, sağ alta da kadın kelimelerini yazdı. Onlar bu duruma ulaşmaya çabalamakla kalmıyor; günümüzde kadın erkekleşiyor, erkek kadınlaşıyor... Clarisse içinden, "Bugün erkeklik namına bir şey kalmamış!" dedi. Tespiti sihirli haçla tasdik olunca yeni arayışlara girdi. Yağmur aşağı düşer, duman yükselir; bunun üzerine Clarisse hemen gözyaşlarının yukarıdan (ve rüyaların aşağıdan), büyük bir ruhtan çıksalar da aşağı indiklerini ekledi: Walter'e merhamet duymamak için haftalarca verdiği mücadele boyunca öğrendiği ne varsa haç ona hepsini söylemiyor muydu?! Modern sanata benzer bir şeyler yaptığı hissine kapıldı... İncelemesine hummalı bir gayretle devam etti. Köşe insanları vardır, ne olursa olsun hayatları yukarıdan aşağı ilerler veya "alt ufukta" kalır; seviye insanları vardır, dünyayı değiştirmezler.

Çapraz insanlar da vardır ama Clarisse şu an onların üzerinde durmuyordu, çünkü kendini çifte insanlar keşfine kaptırmıştı; çifte insanlar alçalıp yükselirler; bedenleri alçalır, ruhları yükselir! Bunlar, inişli çıkışlı dikliğe denk düşen insanlardır. Iztıraptan kuvvete geçerler. Veya aydınlıktan karanlığa. İki tabaka içerisinde yurtlarındadırlar. Clarisse'in de dâhil olduğu insanların bunlar olduğuna şüphe yoktu. Dün sanatoryuma varışıyla derhal ortaya çıkan "yataylık özlemi" havası iç dünyasında şiddetle canlandı ve "bir yağmur sicimi kadar yumuşak", dile gelmez bir hüzün onu aşağı çekmeye başladı. Daha kuşluk vakti olmasına rağmen odanın ışıklarını yaktı, yeşil yaprakların ışığına kızıl ve solgun ışık kamaları saçıldı. Yalnızlıktan ürperdi. Kızıl ışık kamaları, odanın ortasında bir haç oluşturuyormuş gibi geldi ona ve aralarına katıldı. O an kesinkes idrak etti ki kendisi de bir "çifte insandı", derken her kesinliğin beraberinde getirdiği rahatlama şefkatle birlikte yayıldı içine.

Fakat şimdi de hasta olacakmış gibi muazzam bir tehlike içinde bulunduğunu görüyordu. Onu buraya, hastalanması gereken yere getirmişlerdi. Hakikaten de çoktandır ağır bir hastalığın kapısında olduğunu kendisi de inkâr etmiyordu. Kabahat onu buraya yollayan Walter'in yufka yüreğindeydi. Dediklerini dinlememeliydi, lâkin iş işten geçmişti. İçinden, "Çıldırmam gerek," diye geçirdi. Sonra tekrar etti. Yüksek sesle fısıldayarak. Haçın altında. Bu, böylesine tehlikeli bir kelimeyle sadece oynamaktan pekâlâ daha farklıydı.

Gelgelelim, akıl hastalığı illa da zifirî karanlığa düşmekten ibaret değildi. Akıl hastaları gözüne sağlığın kıyısında iskân edilmiş varlıklar gibi görünüyordu; herhangi bir şey olmadan yaşayıp gitmektedirler, sağlam kafalıların işlerinin kıyas kabul etmeyeceği muazzam bir gayretle çalışıp yükselmek zorundadırlar. İstisnai insanlardır hepsi, diye bir his doğru Clarisse'in içine; hastalık hatalı bir anlayıştı, daha yüce bir ahlâk namına, o anlayışa karşı kendini savunmakla mükellefti.

Hemen kaçmalıydı. O sırada hayaller, halüsinasyonlar, melekler ve izahını yapamadığı daha güçlü yapılar, etrafında süzülüyorlardı. Kurnazca gülümseyerek, içinden, "Kişi hastalığı için yeterince sağlıklı olmalı," dedi, "sağlık nevrozları diye bir şey de var." Dışarıdan

gelen İtalyan müziği, kulaklarına güneyin gaddar neşesini çaldı. İçinden bir ses, "Haydi Siena'ya!" diyordu.

O an içinde bulunduğu durumu sükûnetle açık seçik kavradı. Bir dörtyol ağzındaydı. Çifte insan. İç dünyasında iki düşman kral, İsa ve Nietzsche karşılaştılar. Dünyanın taç takmış kralı ile krallara inanmayanların taçsız kralı. Ama ikisi de yarımdılar. İsa çarmıhta, Nietzsche de tımarhanede ölmüştü. Yarımlıklarından dolayı ölmüştü ikisi de. Ama bu iki büyük düşman aslında birdi, beraber bir bütündüler! Çifte insan! Bir kadının bedeni, onları bir araya toplayıp ikisini de dize getiriyordu. Ama bu erkek düşmanlığı ürpertisi ile o ürpertinin dize getirilişi, Clarisse'in küçük vücudunu neredeyse parçalıyordu. Saç dipleri terliyordu, dudakları aralıktı. Şu noktada Walter'le ve ona "gaddar bir masumiyet içinde" yaşattığı acıyla uğraşabilir miydi!? Dudaklarını sıkıca birbirine bastırdı. Tanrı'nın, yani babasının aşkına, şu an hiçbir işi yarım yapamazdı. Son olarak içinden, "Cinnet," dedi, "başka herkesin ölçülü ve yarım yaptıklarını yarımlık ve ölçülülük olmadan yapmanın ta kendisidir." Aslında çaresi de belliydi, çünkü sanatoryumun ücretini henüz ödememişti. Bir hikâye uydurdu, yakında bir yerlerde, yolda olan kocasına sürpriz yapmak ve bir geceliğine dışarıda kalmak istiyordu, bu arada hasta bakıcının kafasına takılanları da dolgun bir bahşişle siliverdi.

114

CLARISSE ROMA'DA

(ERKEN TASLAK)

Clarisse, Floransa ile Roma arasında bir yerlerdeyken uyandı. Siena'ya gitme planını değiştirmiş olduğunu fark ediyordu. Çimen yeşili üstüpüden gevşekçe bükülmüş gibi duran küçük ağaçlar görülüyordu yol boyunca. Sonra düzlük yuvarlak ağaçlı yuvarlak bir tepeyle kesişti. Clarisse içinden, gayet memnun, peşin hükümsüz bakıldığında manzara biçimlerinin burada memleketinden daha çirkin olduğunu geçirdi. Ama bir o kadar belirgin gördüğü yabancı bir yürüyüşle [?] çevrelenmişlerdi. Kendini zorlarsa bir harp melodisi duyabileceği doğdu içine, gelgelelim süratle ilerleyen tren bu zannını hiç etti. Onun yerine iki köylü kadının arkasından baktı; kadınlar, tarlaların arasındaki bir saban izi misali dar ve kenarlarına meyve ağaçları dikilmiş dümdüz bir yolda ilerliyorlardı, bir horoz, yedi de tavuk önlerinde, köpek yavruları da yanlarında pıtır pıtır yürüyerek onlara eşlik ediyordu. Clarisse bunu belki sonraları istifade edeceği önemli bir manzara olarak değerlendirdi. Trenin otuz altı saatlik sallantısı onu sarsmış ve yormuştu.

Derken şehirciklerin yanından geçmeye başlayınca Clarisse tekrar dikkat kesildi. Bunlar, bir dağın üzerinde eski, aşınmış, kirli ba-

kır eşyalardan oluşma düz bir yığın misali duran şehirciklerdi ama üstlerinde elbette metalin esrarengiz ateşi de vardı. Clarisse diğer yolcuları umursamadan, o şehircikleri oralara serpiştiren geniş ve cömert hareketi taklit etti.

Bir ihtimal daha vardı: Bu şehircikler, yeşile çalan kahverengi bir balçık tomruğunun yarık ve çatlaklarının arasından oyularak çıkarılmış olabilirlerdi. Hepsi de yassı ve dik, güçlü çizgilerden ibaretlerdi. Clarisse, "Bunları iyice inceleyip benimsemeli!" diye bir hisse kapılıp ellerini ovuşturdu. Huzurlu, bereketli ve ağaçlıklı Toskana arazisinin ilkin bir yanıltma teşebbüsünde bulunması hoşuna gittiyse de kendisini yanıltmasına izin vermemişti!

Bulutların ve göğün karşısında birden yuvarlak, köhne bir hisar belirdi ve birkaç dakika sonra Clarisse'in kalbi küt küt atmaya başladı. Artık köyler birer kale, birer bazalt kütlesi gibi seğirtip geçiyorlardı. Kuzey coğrafyasının kahrolasıca iyi niyeti nihayet son bulmuştu. Elinde kırmızı bir nöbetçi bayrağı, sırtında kırmızı çiçekli kırmızı bluz, başında kırmızı örtü, yapılı ve ihtiyar bir kadın demiryolu bariyerinin üstüne abanmıştı, Clarisse pencereden iyice sarktı, zira bu çirkin, kırmızılı kadın onu bahtiyar etmişti, parmakları ona trenin süratinden ötürü ağzının biçimlendiremediği kelimeleri haykırıyordu.

Ne var ki Clarisse, Roma'da kalmaya pek tahammül edemedi. Palmiyeleri, mağazaları ve büyük otellere yakınlığıyla gar meydanından bile nefret etmişti.

Buna rağmen şehrin içlerine kadar ilerleyerek küçük bir otele yerleşti. Bu arada edindiği ilk izlenimler de değişmişti. Günbatımında gökyüzü yukarılara kadar turuncuya boyanmıştı, ağaçlar da kapkara siluetler hâlinde, tüylerle bezenmişçesine karşısında duruyorlardı. Ludovisi semtinde hava, deniz ve dağ havasının bu eşsiz nefasetteki hafif ve güçlü karışımı onu ferahlatıyordu. Yeni bir kuvvetle tanışıklığını içine çekti bir nefesle. (Faşizm kehaneti.) Beş ila sekiz metre yüksekliğindeki duvarların ve geçip giden yayaların baş hizalarının üstünde yer alan müstakil bahçelerin iddialı görkemine, devasa kapılara, civardaki kiralık evlere dahi yerleştirilmiş yüksek pencerelere dikkat kesildi. Bir parkın duvarı ardından bir eşek anırıyordu. Clarisse, "Burada eşekler bile nasıl anırıyor böy-

le?!" diye düşündü. "Bizdekilerden farklı. A-i diye anırmıyorlar, ya diye anırıyorlar!" Süregiden madenî bir trombon tınısıydı anırmaları. İlk bakışta bu şehirde dar kafalı burjuvanın olmadığını görebiliyor sandı. (Veya olsa da anafor hâlindeki bir kuvvet onu tehdit etmektedir.) Merkeze yaklaşırken her şeyde bir kuvvet, bir acele ve bir gürültü vardı; otomobiller hiç anlamadan hızla yola dönüyor, belirsiz yollardan meydan boyunca çaprazlama ilerliyorlardı, bisikletliler ise hayati tehlikeleri olsa da neşeyle arabaların arasından geçip gidiyor; trene binmek isteyen, cüretkâr ve imkânsız pozisyonlarda birbirlerine tutunmuş genç erkek kümeleri, kalabalık tramvay vagonlarından dışarı sarkıyordu. Clarisse bunun kendi hararetli mizacına uygun bir şehir olduğunu hissediyor, böyle bir şehri ilk kez tecrübe ediyordu. Gece uyuyamadı, zira küçük bir barın masaları sokağa çıkarılmış, pencerelerinin altına konmuştu; sabaha kadar kupleler söylendi, her kıtadan sonra şen şakrak, falsolu nakaratlar savuruldu. Clarisse büsbütün bu rüzgâra kapılmıştı. Yılın nispeten erken vakitleri olmasına rağmen hava epey sıcaktı, öyle ki Clarisse sıcaktan ishal oldu; mürver ezmesi kadar hafif, tüy gibi ve heyecandan bitap düşmüş, mest edici bir durumdu bu.

Clarisse Roma'da edindiği tüm izlenimleri cesur ve yakıcı kırmızı renge bağlıyordu. Sanatoryumdaki tecrübelerini hatırlayınca çağa ait bir renk, Alman ormanlarının rengi olan nemli yeşilden, muhayyilesindeki merasim alaylarının kırmızısı olan bu kırmızıya varmıştı ama şu kadarını söylemek lazımdı ki Clarisse, kendisini yollara savuran bu tecrübeleri doğru dürüst hatırlamamakla beraber, yemyeşil bir durumdan alevli bir kırmızıya koşuşturduğu hissine kapılıyordu. Clarisse'in delüzyonlardan muztarip olduğunu anlamasının maalesef imkân ihtimali yoktu. Çünkü yeşil durumlar kendilerini seslendirecek bestekârları bile bulur, günümüzde sesler resmedilir, şiirler mana alanları oluşturur, düşünce dansları edilir: İşte bu, meydana çıkmakta olan belli belirsiz bir çağırışımdır, zira düşünme ameliyesi, itibarını kaybetmiştir ve takriben sekizde bir manalı, sekizde yedi oranında manasız bir eyleme dönüşmüştür, oysa herhâlde Clarisse kendini uzaktan pek temkinli ve düşünceli görüyordu. Netice itibariyle, sakin ve gergin bir dikkatle yeşil bir durumdan çıkıp kırmızıya giren yolda bulunuyordu.

Roma'nın saraylarını gezerken karşısına Velázquez'in muhteşem, kıpkırmızı X. Innocentius portresi çıkınca yıldırım çarpmışa döndü. Artık anlıyordu, hayatın bu alevli kırmızı rengi aynı zamanda Nietzsche'nin deyimiyle antik Eros'a zehir içiren Hıristiyanlığın da rengiydi. İnzivanın ve duyulardan şüphelenmenin rengi. Clarisse, "Ah, sevgililerim," diye düşündü, "beni yakalayamayacaksınız!" Kalbi, son anda çok büyük bir tehlikeyi fark etmişçesine atıyordu. Fark ettiği, bu şehrin ikiyüzlülüğüydü. Burası papanın şehriydi, Clarisse Nietzsche'nin burada yaşamaya teşebbüs ettiğini, sonra da kaçtığını hatırlıyordu. Onun ikamet etmiş olduğu eve gitti. İdrak edebildiği hiçbir şey yoktu. Ev "ruhen kapalıydı". Gülümseyerek, bu şehri her adımında aldatarak eve gitti. Burası bir çifte şehirdi. Hıristiyanlığın karanlık bedbinliği burada alevlenip kardinal kırmızısına dönüyordu, Nietzsche'nin al kanına cinnetin karası burada çalınmıştı. Ama ne düşündüğünün önemi yoktu; esas mesele, gördüğü her şeyden yüzüne gülümseyen iki anlamlılıktı. Sarayların, kazıların ve müzelerin yanından geçiyordu; daha çok azını görmüş, izlenimleri gerçeklik ölçüsüne inmemişti, dünyanın en muhteşem değerlerinin burada yan yana konduğunu zannediyordu fakat bu değerler kuş yemi misali öylece ortaya konmuştu; bu güzelliği kancasından pürdikkat çıkarması lazımdı. Gençliğin bütün güzel yanları [?] insanların etrafına toplandığı şeylerin bir tek sizin bildiğiniz bir tarafı olmasına dayanır.

Nasıldır bilinmez, Clarisse'in zihninde, Nietzsche'nin burada başarısızlığa uğradığı görevini başka tarafından ele alıp, işe kuzeyden başlaması gerektiği düşüncesi yer etmişti. Bu arada akşam olmuştu. Bir kez daha küçük odasının penceresinden dışarı baktı, aşağıdaki barda ilk müşterilerin gürültüleri yükselmeye başlamıştı bile, vücudunuzu iyice dışarı sarkıtıp –müşterilerin başlarının üzerinden ve kuzeydeki bir aslanağzı gibi– boynunuzu çevirdiğinizde gri bir kilisenin yuvarlak, tırtıklı yapısını görebilirdiniz, bina gecenin daha da koyu grisi karşısında papanın tacı gibi duruyordu.

Parasının kalanıyla buraya gelirken yanından geçtiği küçük şehirlerden birine geri dönebileceği bir bilet satın aldı. İstasyondayken yanılmaz bir his, burasının doğru yer olmadığını söyledi ona.

Bir sonraki trenle yoluna devam etti. Clarisse böylelikle üç gün, dört gece seyahat etti. Dördüncü günün sabahında bir deniz kıyısından geçiyordu ki kendisini alıkoyan tek bir yerle karşılaştı. Beş parasız, bu misafirhaneye girdi. Parasının olmaması vakıası çok ani ve çok garipti, otel çalışanlarını kendine hizmet ettirmek için oldukça uzun bir nutuk çekti fakat çalışanlar bu nutku nazikçe ve pek anlamadan dinlediler, ardından da kaldığı yeri Walter öğrenemeyeceği için aklına Ulrich'i aramak geldi. Ona Almanca uzun bir telgraf çekti.

115

BİR AKSİYON ADAMININ SAHASINDA İNTİHAR VE CİNAYET DE VARDIR

Hans Sepp, kışladan ayrılmış ve hastaneden taburcu edilip tekrar birliğine gönderilmiş olmasına rağmen henüz göreve gelmemişti. Geri dönüşünün dayanılmaz sonuçlar doğuracağını biliyordu; bir hayvanmışçasına cezalandırılmak ve daha da fenası –çünkü cezayı tek başına çekersiniz– öncesinde kalın kafalı yüzbaşının suratına katlanmak ve ona hesap vermeye zorlanmak. Hans geri dönmemeye kararlı olduğunu biliyordu. Uzun süredir ilk defa içinde yine o kutsal inat ateşi yanıyor, saflığın dimdik yükselen manası necasete bulaşmaktan kaçınan şahsında şimşek şimşek çakıyordu. Bu hakkı kaybetmiş olduğunu hatırlamak da bir o kadar azap vericiydi. Hastalığını onulmaz sanıyordu ve hayatının kalanını murdar geçireceğine kaniydi. Canına kıymaya karar vermişti; hayata dönüş imkânını hepten ortadan kaldırmak için kışladan kaçmıştı; kendine duyduğu saygıyı iade etmeyecekse de, yerini bir nebze olsun doldurabilecek tek şey, birkaç saate kendini öldürmüş olacağı düşüncesiydi.

Birileri peşine düşerse hemen tanınmamak için sivil kıyafetler giymişti. Şehri yayan geçiyor, çünkü kendini araba kullanamayacak kadar âciz hissediyordu; önünde uzun bir yol vardı, çünkü hangi

sebepten bilinmez, kendini tek öldüreceği yerin tabiatın ortası olması gözüne normal görünmüştü. Aslında yoldayken, şehrin ortasında da yapabilirdi; muhtemelen insan belli formalitelerden ötürü meseleyi birazcık erteliyordu, Hans için de tabiata son bir kez bakmak yapacağı işin bir parçasıydı; bununla beraber o, asla böylesi meseleleri kendi durumuna benzer bir hâldeyken ele alanlarla bir sayılmazdı. Ruhun rutubet oranı çok artıp da gözyaşları ortaya çıkmadığı zaman meydana gelen şu adı çokça geçen örtü, gözlerinin önüne düşüyor, dünyanın gürültüleri yumuşak sesler çıkarıyordu. Geçip giden arabalar, kalabalıklar, caddeler boyu uzanan binaların cepheleri alçak birer rölyefe benziyordu. Hans Sepp'in alenen veya başka sebeplerden ötürü dışarıda dökmek istemediği gözyaşları, dipsiz ve karanlık bir kuyunun içine akarcasına kendi mezarına düşüyordu içinden, mezarına çoktan girdiğini hissediyordu ki bunun anlamı, onun aynı zamanda mezarının başında oturmuş kendi yasını tutuyor olması gibi bir kapıya çıkıyordu. Tüm bu yaşananlarda çok kuvvetli ve neşelendirici bir güç vardır, Hans da şehrin bir tren geçer geçmez üstlerine atmak istediği demiryolu raylarının bulunduğu sınırına vardığında, hüznü o kadar çok şeyle kardeş olmuştu ki kendini aslında bir hayli iyi hissediyordu. Kenarında bulunduğu yol anlaşılan pek işlek değildi. Hans da oraya vardığı gibi gelen ilk trenin önüne atılmaya niyetliydi ama sefer tarifesini bilmezken öylece rayların üzerine yatıp bekleyemeyeceğini de kabul etmek zorundaydı. Yolun kıvrıldığı bir yerde, eğimin en tepe noktasındaki seyrek çiçeklerin arasına oturdu, iki tarafı da görebiliyordu. Bir tren geçiyordu ama bu kez kendine zaman tanıdı. Tren yanından mermi gibi geçerken vuku bulan o muazzam hız artışını gözlemledi ve bir sonraki trenin altında nasıl ezileceğini tasavvur edebilmek için tekerleklerin gümbürtüsüne kulak kabarttı. Gözlerin edindiği izlenimin aksine bu tıkırtılar ve tiz çığlıklar olağanüstü derecede uzun sürüyordu sanki, Hans'ı bir üşüme aldı.

Hayatına neden illaki bir trenin altında son vermek istediği sorusunun hiç cevabı yoktu. Kendini asmanın hayaletvari bir çarpıklığı vardı. Camdan atlamak ise kadınlara göreydi. Zehir desen, zehri yoktu. Atardamarlarını kesebileceği bir küvetten mahrumdu. Böyle diğer ihtimalleri eleye eleye metodik ve mantıklı düşünmeden ver-

diği kararla, bir adımda katettiği aynı yoldan geri döndü; bundan memnun kalmış, dürtüleri henüz saldırıya uğramamıştı. Bununla beraber silahla intiharı göz ardı etmişti; ancak şimdi aklına geliyordu. Gelgelelim ne bir tabancası vardı ne de silah kullanmayı bilirdi, son ânını da orduya ait bir tüfekle paylaşmak istemiyordu. Bu hayattan ayrılırken küçük talihsizliklerden azade olmalıydı. Bu da onu manen hazırlanması gerektiği konusuna geri döndürdü. Günah işlemiş, nefsini kirletmişti, bunu evvela bir tespit etmek lazımdı. Yerinde başkası olsa belki mevcut selamet şansına bel bağlardı ama sıhhat bulmak mümkün olsa bile selamet ortadan kaybolmuştu, telafisi yoktu. Hans gayriihtiyari, ceketinden küçük not defterini ve kurşunkalemini çıkardı ama daha aklına gelenleri not edemeden bunun o sırada tamamıyla manasız olacağını hatırladı. Not defterini ve kalemi boş boş elinde tutuyordu. Aklı fikri, kirlendiği, selameti yitirdiği düşüncesindeydi. Bunun hakkında söylenebilecek çok şey vardı. Mesela selamete dair saf Cermen tasavvuru pazarlık etmeye ve cezayı hafifletmeye izin vermezken Yahudilikten etkilenen Hıristiyanlık, günahın pişmanlık ve tövbeyle telafisine müsaade eder. Selamette olmak kızlık gibi bir gitti mi pir giderdi; tabiî ki bu anlayışın ve isteyişin büyüklüğü de bu sebepten kaynaklanıyordu. Günümüzde böyle büyüklük nerede bulunur? Hiçbir yerde. Hans, kendini bertaraf etmek zorunda kalmasıyla dünyanın büyük bir kayıp yaşayacağına emindi. Bir trenin büyüklüğü ve hiddeti gerçekten de böylesi bir vakanın büyüklüğünü ve hiddetini ezmenin hemen hemen tek yoluydu. Bir tren daha geçti. Fennin bu harikası, Mısırlılar ve Asurluların astronomik inşa tarzıyla kıyaslanınca küçüktü, ufacıktı ama çağımız, öyle veya böyle, kendini Gotik olarak, maddî imkânların ötesine geçme gayretiyle ifade etmeyi hemen hemen başarmış sayılırdı. Hans elini kaldırıp insanlara neredeyse istemdışı el salladı, onlar da el salladılar, birçoğunun kafası eski saf heykellerdeki insan öbekleri gibi pencerelerden dışarı uzanıyordu. Bu manzara Hans'a iyi geldi. Ama iyilik, üzüntü ve aklına gelenlerin hepsi dumana benziyor ve duman tekrar dağıldığında Hans Sepp kirlenmiş ve selametten yoksun kalmıştır cümlesi el değmeden yerinde duruyordu; onunla sürekli bağ kuran bir şey yoktu, fikirleri ilerlemek istemiyordu. Hans eğer evde

masa başında elinde kâğıt kalem oturuyor olsaydı durum belki de farklı gelişirdi; işte bu yüzden de burada bulunmasının tek gayesinin varlığına son vermek olduğunu hissediyordu.

Kurşunkalemini kırdı, not defterini küçük parçalara ayırdı. Bu büyük bir adımdı. Yokuştan aşağı indi, blokajın kenarına, çimlere oturdu ve zihin dünyasının paçavralarını bir sonraki trenin önüne attı. Tren paçavraları sağa sola savurdu. Kurşunkalemin esamisi okunmuyordu, tekerleklerin altında kalıp üzerlerine yapışan parlak kâğıt kelebekler, yüz adımlık mesafede demiryolu seddinin iki yanını kapladı. Hans, boyunun bu not defterinin yaklaşık on iki misli olduğunu hesapladı. Sonra başını iki elinin arasına alıp veda etmeye koyuldu. Son vedası Gerda'yaydı ve her şeyi özetliyordu. Onu affetmek ve geriye yazılı tek bir kelime bırakmaksızın dudaklarında Gerda'yla alâkalı her şeyi özetleyen bir düşünceyle ölmek istiyordu. Ama aklına türlü türlü fikirler gelip gitse de vücudu bomboş kaldı. Anlaşılan, alt tarafta, yolun bu dar kıvrımında hiçbir şey hissetmeyi başaramayacaktı ve Gerda'ya hayalinde bir kez daha sarılabilmek için yine yukarı oturması gerekiyordu. Ama bu fikir ona manasız geldi, yokuşu tekrar tırmanmak kanına dokunuyordu. Bedenindeki boşluk gitgide artıp açlık hâlini aldı. İçinden, İşte ruhumun parçalanmaya başlaması, diye geçirdi. Hastalandığından beridir delirmekten mütemadiyen korkar olmuştu. Kaç tane trenin geçmesine izin vermiş, demiryolundaki dönemecin bu dar ve budala dünyasında tek bir şey düşünmeden oturup durmuştu. Vakit ikindiüzerini geçmiş olmalıydı. Hans Sepp, âdeta içindeki bir şey birdenbire çevrilmişcesine bunun, geriye yalnızca fiiliyata dökülmesi kalan son durumu olduğunu fark etti. Bütün vücudunda hüsnükuruntudan ibaret iğrenç bir döküntü hissi duyuyordu. Çakısını çıkarıp tırnaklarını temizledi, bu çok kibar ve temiz saydığı terbiyesizce bir alışkanlığıydı; ağlasa ağlayabilirdi. Tereddütle ayağa kalktı. Bütün maneviyatı içinden çekilmişti. Korkuyor ama artık kendine hâkim olamıyordu; hâkimiyet, bir tek karanlık bir boşlukta yalnız başına hüküm süren ve vazgeçmesi mümkün olmayan kararındaydı. Hans şöyle bir, sağına soluna baktı. Böyle iki tarafa bakıp trenin yolunu gözlerken çoktan ölmüş olduğu söylenebilirdi, çünkü içinde yaşayan tek şey, bu gözleyiş ve sele kapılmış

ot kesekleri gibi sürüklenip giden tek tük duygulanımlardı, çünkü artık ne yapıp edeceğini bilmiyordu. Aklının bacaklarına, tren yaklaşmadan raylara atlamasını emredişini de fark etti ama bacakları onu umursamaz olmuştu ve herhangi bir anda, hatta son anda raylara atladılar, derken vücudu havadayken yakalandı. Hans düşüşünü de, iri ve keskin bıçakların üstüne inişini de hissetti. Ardından dünyası bin parçaya ayrıldı.

116

SAĞLIK ADASI

(ERKEN TASLAK)

Clarisse'in Ulrich'i aramasının tek sebebi paraya ihtiyaç duyması ve kaldığı yeri Walter'den saklamak istemesi değildi. Orada bir tane daha "Seni kast ediyorum", dağları ve en uzun mesafeleri aşan duygu ışınları vardı. Clarisse Ulrich'i sevdiğine kanaat getirmişti. Bu durum aslında normal zamanlarda böyle şeylerin olduğu kadar kolay değildi. Asabını feci şekilde bozan aralarındaki o korkunç kavga ve öncesinde olup biten ne varsa hepsini, vaktin Ulrich için o sıralar henüz erken olmasıyla açıklıyordu, hayaller sisteminde ancak şimdi doğru yeri bulmaktaydı (birisi hayaller sistemimizin doğru yerinde bulunuyorsa buna aşk denir), bütünün kuvvetleri, içine duyulmadık biçimde akın ediyordu. İsminin düştüğü yerde toprak eriyordu. Clarisse ne zaman adını ansa, dili ılık bir yağmurda güneşin temasını hissetmiş gibi bir tat alıyordu. Clarisse yeni yerine baktı; burası anakara yakınlarında bulunan, kısmen açıkta kalmış eski bir tabyayı taşıyan küçük bir adadan ve adanın etrafını çevirip denizin açıklarına itilmiş devasa bir kumluktan ibaretti, kumluk ağaçlar ve çalılıklarla beraber ikinci bir boş ada teşkil ediyordu ve bir vasıtayla karşıya geçtiği zaman sadece Clarisse'e ait oluyordu.

Buranın sağlamlığına daha önce pek güvenilmemiş olacaktı – gerçi üstünde ağları ve başka balıkçı teçhizatını depolamak maksadıyla eski bir kulübe vardı ama bu kulübe de metruk ve haraptı, ayrıca buraya yerleşmiş yahut mal sahibi olabilecek birilerine dair de hiçbir emareye rastlanmıyordu. Rüzgâr, dalgalar, beyaz kum, sivri otlar ve türlü türlü küçük hayvanlar burada serazat yaşıyordu; su, toprak ve gökyüzünün ahengi öyle boş, öyle kuvvetliydi ki tenekeler birbirine vuruyor sanırdınız.

Arka taraftaki meskûn ada, üzerinde otların bittiği yüksek kale duvarlarını; korku salmayan, yelken bezlerine sarılmış hâlleriyle tarihöncesi hayvanlara benzeyen topları; yakınlarında tekinsiz, iri iri sıçanların olduğu su çukurlarını; güpegündüz ortalıkta dolanan sıçanların arasında da çatı niyetine, çalılara benzer ağaçların altında dört köşeli bir piramidi bulunan küçük, küp biçimli bir tavernayı taşıyordu. Clarisse işte burada, kendisi ve Ulrich için bir oda tutmuştu. Burası aynı zamanda tabyanın kantiniydi ve yakınlarında gün boyu, kolları sarı şeritli lacivert üniformalar giymiş askerler duruyordu. Aslında bu durum insana, yaşayan insanların değil sürgün veya benzeri şeylerle yüreği boşalanların hissedeceği türden bunaltıcı bir duygu veriyordu. Koltuklarında tüfek, yelken bezleriyle örtülü topların önünde gezmeye çıkan adamlar da bu izlenimi güçlendiriyordu; onları oraya koyan kimdi? Katatonik bir kasıntıyla alıkonmuş şevksiz ve titiz bir otomatizmde tezahür eden bu cinnetin beyni nerede, ne kadar uzaktaydı?

Burası Ulrich ile Clarisse için doğru adaydı, Ulrich adaya "Sağlık Adası" adını verdi, çünkü burada, adanın karanlık yeraltındayken her çılgınca fikir parlak görünüyordu. Ulrich, Clarisse'in telgrafını gece eve gelip de bahçesinde gezinirken almıştı. Zarfı Agathe'den geldiği zannıyla evin beyaz duvarındaki bir lambanın ışığında açıp okumuştu. Mayıs sonlarıydı. Ama mayıs gecesi, gecikmiş bir mart gecesini andırıyordu; yükseklere çıkan yıldızlar henüz aydınlanmamışlar, bir hayli uzaklara kaymış gök kubbeden sivrilerek dondurucu bir karmaşayla bakıyorlardı. Telgraftaki cümleler uzun ve karışık olsa da onları bir arada tutan bir heyecan ritmi vardı. Clarisse, adasının küçük askerî merkezine sırtını dönünce, yalnızlık, bir

azizin inzivaya çekildiği çöl gibi duruyordu karşısında. Bu inzivaya çekilme tasavvuruyla fevkalade güçlü, dehşetle dolu, arzulu ve donuk bir duygu tonunun bağlantısı vardı, "Yüce"liğin yolundaki son arınma, son imtihan gibiydi. İşlediği zina suçunun, çarmıha gerilmişçesine bu adada tamamlanması lazımdı, çünkü dalgaların üstündeki boş, kimsenin ayak basmadığı kumlar ona, üstüne uzanması gereken bir çarmıh gibi geliyordu. Telgrafa bütün bunlardan bir parça aksetmişti. Ulrich Clarisse'in artık gerçekten de büyük bir karmaşaya kapıldığını tahmin ediyorsa da böylesi çok işine geliyordu.

Küçük misafirhanelerinde içinde en zaruri mobilyaların bile zor bulunduğu bir odada kalıyorlardı; tavanın ortasından Venedik üslubu bir cam avize sarkıyordu, duvarlarda da çiçek desenli, geniş cam çerçeveli büyük aynalar asılıydı. Sabahları karşıya geçerek bir yansıma misali havada salınan Sağlık Adası'na gidiyorlar, adaya varınca da topları, mazgalları, kale burçlarındaki girinti çıkıntıları, küçük küçük evleri ve ağaçlarıyla, içinde geçtiği nutukla bağını kaybetmiş yuvarlak, bütün ve dışlanmış bir kelime gibi duran meskûn adayı seyrediyorlardı.

Çok geçmeden her tarafta, bu adalarda resim ve çizimin yasak olduğuna dair uyarıların yazılı olduğu levhalar keşfetmeye başladılar. Bu türden levhalar, dünyanın tüm kalelerinin çevresinde görülse de Clarisse diyordu ki: "Yeryüzündeki bir noktada ibadetin yasak olduğu söylense, bunu ne kadar tekinsiz karşılardık! Sanatın ne olduğunu bildiklerini iddia ederken nasıl da yalan söylüyorlar!" Ulrich zihnini tuhaf fikirlerin yokladığı belli bir sürenin ardından karşılık verdi: "Kalenin bütün planlarını ifşa edecek öfkeli bir casus olabilir." Fakat resim ve çizim yapmanın yasak olması, onları ilkin başka bir fikre sevk etti ve o fikri başta intikam alırcasına uyguladılar. Clarisse az uyumuş ve daha günün ağardığı ilk dakikalarda kalkıp öbür adaya geçmişti. Ulrich uyandığında Clarisse çoktan gitmişti. Ortalıkta onun namına bir şey yoktu. Herhâlde kumluktaki bir kıvrımda veya küçük bir tepenin ardında yatıyordu. Ama Ulrich daha birkaç adım atmadan bir ize rastladı. İki taş ve üzerlerine konmuş bir tüy gördü, anlamı şuydu: Seni görmeyi arzuluyorum, kuş ne kadar hızlı uçarsa sen de yanıma o kadar çabuk gel ama beni

bulamayacaksın. Yolun birkaç adım ötesinde yuvarlak, seçme bir taş duruyordu, onun anlamı da şuydu: Ben sert, güçlü ve sağlıklıyım. Beyaz kumda bir parça kömür olması da şu anlama geliyordu: Bugün yüreğim kararmış, kederli ve üzüntülüyüm.

Clarisse'i bulduğunda, muhatabı bunlardan hiç bahsetmedi. Ama bunlar sık sık tekrar ediyordu, Ulrich de onun uydurduğu bu dili gitgide daha net anlamaya başlamıştı. Daha böyle nice işaretler vardı. Kırmızıbiber şu anlama geliyordu: Sıcak ve ateşliyim, seni bekliyorum. Sırt sırta konmuş iki iri taş: Sana dargınım. Bodur bir ağacın, üstüne bir parça kurdele iliştirilmiş çatallı dalı: Bizi uzak mesafeler ayırırsa sana çehremi döner, seni yanıma çekerim. (Kumda uzanmış, seni yanıma çekiyorum.)

Sonra kumdaki çizimlere geliyordu sıra (ilerideki tımarhanede bulunan modellere bak). Oklar ve daireler, yanan bir kalp ve dörtnala koşan bir at, hepsi, çoğunlukla ancak bu sırrı bilenlerin anlayabileceği kadar az çizgiyle ima edilmiş, kalp atışlarının üst üste yığıldığı sıkış tıkış bir dili temsil ediyordu âdeta. Bu işaretleri kuma bırakıyor, kulübenin direklerine veya bir taşın düz tarafına kazıyor ve sonra onları unutup günler sonra tekrar bulduklarında mutluluktan havaya uçuyorlardı.

Ulrich, "Pompei'de," dedi, "bir kadın tasviri bulmuşlar, korkunç alev nehri vücudunu sardığında vücudunun bir saniyeden bile kısa zamanda çözülmesiyle oluşan buharlar onu, bir heykelmişçesine taşlaştıran lavların içine mühürlemiş. Gömleği sırtına kadar sıyrılmış, alelade toplayıp küçük bir topuz yaptığı saçları ensesinde sabit duran bu yarı çıplak kadın, aceleyle kaçarken lavlara yakalanıp yüz üstü düştüğü ve öne uzattığı kollarına dayanmış hâliyle güzel de değil çirkin de, ne refahtan semirmiş ne yoksulluktan erimiş, korkudan eciş bücüş de olmamış, kaygısızca ve dünyadan bîhaber bir vaziyette şaşkınlığa da uğramamış ama tüm bunlardan ötürü asırlar önce yatağından fırlayıp karnının üstüne düşmüş hâliyle öyle tarifsiz bir canlılık içinde kalmış ki her an tekrar ayağa kalkıp koşturmaya devam edebilecek gibiymiş." Clarisse onun her söylediğini anlıyordu. (Clarisse'te çok karmaşık değil, daha saf, çoban romanları gibi.) Duygu ve düşüncelerini, envâiçeşit yükünü taşımaktan

âciz bir tekne gibi tıka basa dolu işaretlerden biriyle kuma gömünce, üzerinde gün boyu rüzgâr esiyor, üstünden hayvan izleri geçiyor veya yağmur içine çalıklar çiziyor ve keskin konturlarını hayat gailelerinin bir yüzü silikleştirmesi misali siliyordu; hele insan her şeyi unutup onlara ancak tesadüf eseri bir daha rastlar ve aniden kendisiyle karşılaşırsa, daha bir saniye önce duygu ve düşüncelerin baskısı altındayken, çökmüşken, silinmişken, ufalmış, neredeyse tanınmaz hâle gelmişken ama sağ ile sol arasına kök salmış, solmamışken, etrafında yaşayan otlardan, hayvanlardan ürkmeden, dünya olmuş, toprak olmuşken: Ya sonra–? Sonrasında ne olacağını söylemek zordu, ada nüfusunda çokça Clarisse bulunuyordu; kumda uyuyorlar, ışığın tepesinde havada dolaşıyorlar, kuşların gırtlaklarından sesleniyorlardı, her yerde kendine dokunmak, her yerde kendine rast gelmek bir haz, tarifsiz bir hassasiyetti, bu kadının gözlerinde bir sarhoşluk peyda oldu, bir insana bakmanın hazzı nasıl ki başka birinin en yüce hazzını tutuşturursa, o sarhoşluk da Ulrich'i resmen yakabilirdi. Ulrich aklından şunları geçirdi: "Sevenleri, isimlerinin ilk harflerinin sırrını o sırrın beraber büyüdüğü bir ağacın gövdesine kazımaya sevk eden, mühür ve armayı icat eden şey, sevenlerin çerçevesinden bakan resimlerin büyüsü nedir; en sonunda hemen hemen gerçeklik gibi olduğu için bütün esrarını kaybetmiş fotoğraf levhasının izinde nihayete eren şey nedir, Tanrı bilir."

Ama bu kadarla kalmıyordu. Çok anlamlılık diye bir şey de vardı. Bir şey taşsa, anlamı Ulrich oluyordu; Clarisse ise biliyordu ki o şey, Ulrich'ten de bir taştan da daha fazlasıydı, Ulrich'in içinde taş sertliğinde ne varsa hepsiydi, içine sıkıntı veren bütün ağırlıktı, taşların Ulrich gibi oldukları bir defa anlaşılınca kazanılan, dünyaya tam bir vukufiyetti. (Tıpkı, bu Max'tır ama Max bir dâhidir, demek gibi.) Veya çatallı bir dal veya kumdaki bir deliğin manası şöyle oluyordu: Clarisse buradadır, aynı zamanda da şöyle: O bir cadıdır ve kalbini genişletir. Normalde ayrı duran çoğu his, böyle bir işaretin etrafına üşüşüyor, hangi hisler olduğu asla tam olarak bilinmiyor ama Ulrich dünyanın bu güvensizliğini kendi duygulanımlarında da yavaş yavaş gözlemlemeye başlıyordu. Aradan Clarisse'in tuhaf icadı olan fikir silsileleri sıyrılıyor, Ulrich de bunları anlamayı neredeyse öğreniyordu.

117

SAĞLIK ADASI. GÜVENSİZLİK

(ERKEN TASLAK)

Clarisse bir süre, normalde kimsenin görmediği şeyler gördü. Ulrich bu hâli harikulade açıklayabiliyordu. Belki cinnetti. Ama bir ormancı, dünyayı dolaşmaya çıkınca botanikçiden veya caniden farklı bir âlem görür. (Birçok görünmez şey görülür.) Bir kadın, elbisenin kumaşını, ressamsa kumaş yerine akışkan bir renkler deryasını görür. Ben bir şapkanın sert mi yumuşak mı olduğunu vitrinden anlarım. Sokağa bakınca da dışarısı sıcak mı soğuk mu, insanlar keyifli mi üzgün mü, sağlıklı mı hasta mı görürüm; keza bir meyvenin tadı, bazen meyveyi hisseden parmak uçlarında idrak edilir. Ulrich şunu da hatırlıyordu: Bir şeye tersinden, mesela küçük fotoğraf makinesinin kamerasından bakınca gözden kaçan şeyler fark edilir. Boştaki göze hareketsiz görünen ağaçların, çalıların veya başların sağa sola sallanışı. Yahut insanın yürürken âdeta sıçrayışı. Eşyanın daimi tedirginliğine şaşar kalırız. Görüş alanında, algılanmamış çifte resimler de vardır, çünkü gözün biri öbüründen farklı bir şey görür; görüntülerin kopyaları, anlık resimler karşısında incecik ve renkli sisler misali çözülüp gider, beyin tahminî

gerçekliği bastırır, tamamlar, şekillendirir; kulak kendi vücudunun çıkardığı binlerce sesi duymaz; ten, eklemler, kaslar, benliğin derinlikleri kör, sağır ve dilsiz olarak şu uyanıklık dedikleri şeyin yeraltı dansını sahneleyen sayısız bir duygulanımlar karmaşası gönderir. Ulrich bir defasında, yüksek dağlarda olmamasına rağmen, senenin ilk zamanlarında bir kar fırtınasına yakalanışını hatırlıyordu; bir yoldan aşağı ineceklerini söyleyen arkadaşlarını karşılamaya gitmiş, hava aniden değişip, berraklığı kararınca, inleyen bir fırtına kopup yoğun bulutlardaki karlar hayatına kast edermişçesine bu yalnız adamın tepesine buzdan sivri sivri iğneler savurmaya başlayınca onlara hâlâ rastlamadığına şaşırmıştı. Ulrich birkaç dakika sonra metruk bir kulübenin himayesine sığındıysa da rüzgâr içine işleyip kar kütleleri bileklerine kadar gelmiş ve buz gibi soğuğa, kasırgaya ve karın şiddetine karşı verdiği sıkı mücadele onu kısacık bir zaman diliminde fazlasıyla yormuştu. Fırtına geldiği gibi süratle geçip gidince, elbette yoluna devam etmişti, zaten o böyle bir olaydan korkacak adam değildi, en azından nefsinin bilinçli tarafı heyecandan ve atlattığı tehlikeyi gözünde büyütmenin her türlüsünden tamamen azadeydi, hatta keyfinin bir hayli yerine geldiğini hissediyordu. Ama yine de sarsılmış olmalıydı ki birdenbire karşıdan diğerlerinin geldiğini işitip neşeyle seslendi. Ama kimse cevap vermedi. Bir kez daha yüksek sesle bağırdı –çünkü karda yolunu şaşırıp farkına varmadan birbirinin yanından geçmek çok kolaydı– ve birilerinin geldiğini sandığı yöne doğru var gücüyle koştu, zira kar derin, Ulrich hazırlıksızdı, tırmanmaya kayak veya lastikler olmadan girişmişti. Her birinde kalçalarına kadar battığı yaklaşık yirmi beş adımdan sonra bitkin düşerek durmak zorunda kaldı ama o an heyecanlı bir sohbete dalmış sesleri yeniden işitti, hem de öyle yakınında işitti ki önlerini hiçbir şeyin kapatamadığı bu konuşan insanları mutlaka görebilmesi lazımdı. Fakat ortada yumuşak, açık gri kardan başka hiçbir şey yoktu. Ulrich duyularını yoğunlaştırdı, konuşmalar belirginleşti. İçinden, halüsinasyon görüyorum, diye geçirdi. Buna rağmen bir daha seslendi, çıt yoktu. Kendinden korkmaya başlayıp akla gelebilecek her şekilde kendini yokladı, yüksek sesle konuşup tutarlı cümleler kuruyor, zihinden küçük hesaplar yapıyor, kolları ve parmaklarıyla, tam manasıyla kendinize hâkim

olmadığınız sürece yapamayacağınız zor hareketler yapıyordu. Hepsinde başarılıydı ama görüntü bir türlü kaybolmuyordu. Çok şaşırtıcı içerikli, ahenkli bir çokseslilik içinde bütün bütün konuşmalar işitiyordu. Bunun üzerine güldü, yaşadığı tecrübeyi enteresan bulup gözlemlemeye başladı. Ama görüntü, gözlemlemekle de ortadan kaybolmuyordu; ancak geri dönüp birkaç yüz metre aşağı inince kaybolmaya başladı, hâlbuki arkadaşları bu yoldan dönmüş olamazlardı, ayrıca yakınlarda bir Allah'ın kulu da yoktu. İşte sağlık ve cinnet arasındaki sınır bu kadar güvensiz, bu kadar esnektir. Aslında Clarisse'in, gecenin bir yarısı titreye titreye onu uyandırıp gaipten sesler duyduğunu iddia etmesi şaşırtıcı gelmiyordu. Clarisse'e sorduğunda bu sesin ne insan ne de hayvan sesi olduğunu söylüyor, sadece "bir şeyin sesiydi" diyordu (Moosbrugger'di belki! Ulrich onun isterik davrandığını ve Moosbrugger'den öğrendiklerini taklit ettiğini aklına getirebilir), sonra Ulrich de aniden bir ses duydu, ses asla somut bir nesneyle ilintili olamazdı, bir an sonra Clarisse'in titremeleri gitgide şiddetlenir ve gözleri bir gece kuşu gibi belerirken, odada görünmez bir şeyler kaymaya, aynaya sürterek cam çerçevesine çarpmaya, cismaniyetten yoksun sırnaşmaya başladı; Ulrich'in içinde de paniğe benzer bir şeyler – bir değil bir grup korku, bir korku âlemi peydahlanıyor, böylelikle bizzat karşı koymak ve Clarisse'i sakinleştirmek için aklının tüm güçlerini seferber etmek zorunda kalıyordu.

Ama aklını seferber etmekten hoşlanmıyordu. Clarisse'in çevresindeyken dünyanın büründüğü bu güvensizlikte insan, tuhaf bir mutluluk içinde yaşadığını hissedebiliyordu. Kumdaki çizimler, taş, tüy ve dallardan yapılma modeller artık Ulrich nezdinde de bir manaya kavuşuyor, sanki burada, sağlıklıların adasında, hayatının birkaç kez temas ettiği bir şeyler tahakkuk etmek istiyordu. (Buraya: Daimi bir aktarımla değil bulaşarak yayılan insan tecrübelerinin rolü. İki kişilik sosyal bir "insanlık" tecrübesi.) İnsan hayatının zemini gözüne bir şeylerden, hatta âdeta belirsizlikten muazzam bir korkuymuş gibi görünüyordu. O, beyaz kumda, havanın ve suyun mavisinin arasında, adanın küçük, sıcak kum havzasında, denizin ve göğün soğuk derinliklerinin arasında yatıyordu. (Karların üzerindeymiş gibi yatıyordu. O zamanlar kara gömülseydi gelişmeler

böyle olabilirdi.) Devedikenli tepelerin ardında Clarisse coşuyor, çocuklar gibi oyun oynuyordu. Ulrich korkmuyordu. Hayatı tepeden görüyordu. Bu ada onunla birlikte uçup gitmişti. Hikâyesini anlıyordu. Yüzlerce beşerî nizam geçip gitmişti; tanrılardan süs iğnelerine ve psikolojiden gramofona kadar her biri karanlık bir birlik, her biri sonuncu olduğuna, yükselen olduğuna dair karanlık bir inançtı ve her biri birkaç yüz veya bin yıl sonra esrarengiz biçimde göçüp birer harabe ve inşaat alanına dönüşecekti (Biçimsizlik!): Hiçlikten her defasında başka bir yöne doğru uzanıp kurtulma teşebbüsünden başka nedir ki bu? (Bunu dairelere hapsedebilmenin ise imkânı yok!) Rüzgârın üfürdüğü, sonra bir süreliğine kendi ağırlığını biçimlendiren ve ardından yine rüzgârın üstünü örttüğü kum tepelerinden biri olarak mı? Karanlık bir kesinlik, sonunda zamanın bizi öldüreceğine dair hepimizi ikaz ettiği için hiçbiri eğlence olmayıp ancak bir gürültüden, özendirici bir gevezelikten ibaret bulunan eğlencelerden tutun da zamanını aşan icatlara, –ister onlar tarafından ezilsin, ister taşınsın– ruhu öldüren manasız para yığınlarına, ruhun endişeyle dolu, sabırsız akımlarına, bîteviye değişen elbiselere, içlerinde mevcuda ve yaratılmışa karşı derin bir güvensizliğin patlak verdiği kasıtlı veya kasıtsız adam öldürme ve savaşa varıncaya kadar bütün yaptıklarımız; işte, tüm bunlar asla kaçamayacağı bir mezardan dizlerine kadar çıkan bir adamın, hiçlikten asla bütünüyle kurtulamayacak bir varlığın tedirginliğinin, endişe içerisinde başka biçimler kazanmasından ama kendisinin bile sezemediği gizli bir yerlerde asılsız kalmasından ve bir hiçten ibaret olmasından başka nedir ki?

Ulrich, Clarisse ve Meingast'la beraber gözlemlediği, sokak lambasının yeşil çemberindeki o adamı hatırladı. Burada, Sağlık Adası'ndayken o eciş bücüş insan, o teşhirci, bir kadın geçmeyegörsün libidosu yükselerek karanlıktan eğile büküle çıkan o çaresiz mahlûk diğer insanlardan hepten farklı olmuyordu. Walter'in hassas müziği veya Meingast'ın devleti çok sayıda insanın müşterek arzuları şeklinde düşünmesi, yalnız başına teşhircilik yapmaktan farklı mıydı? (Burada Ulrich'in kahramanlığıyla, ruh hâline dair bir hesaplaşma var.) İnsanların meşgalelerinin ortasında duran bir devlet adamının başarısı bile tatmin maskesi altına gizlenmiş

sersemleştiricilikten başka nedir? Biz aşkta, sanatta, açgözlülükte, siyasette, işte ve oyunda sancılarla dolu sırlarımızı dile getirmeye çalışırız (Bu Emerson alıntısını şimdilik mealen ver!): İnsan ancak yarı yarıya kendisinindir, öbür yarısı ifadedir. Bütün insanlar ruhanî bir zaruretle bir şeyleri ifade isteğinde bulunurlar. Köpek taşa kendi varlığından bir şeyler saçar, sonra da pisliğini koklar: Ardında iz bırakmak, dünyada bir eser bırakmak, yüzlerce yıl geçtikten sonra bile uğruna şarkı söylenecek bir eylemde bulunmak, işte kahramanlığın tam manası! Bir şey mi yaptım: İşte bir iz, aynı olmayan ama ölümsüz bir suret. Bir şey mi yaptım: Maddenin parçalarını kendime bağladım demektir. Bir şeyi sadece telaffuz etmek dahi dünyayı temellük etmek yolunda fazladan bir mana daha demektir. Walter gibi sadece bir konuda gevezelik etmekte bile vardır bu mana. Ulrich güldü, Walter'in çaresizce şu düşünceyi evirip çevireceği gelmişti aklına: Eh, ben bu konuda bir şey derdim!.. Burjuvanın gitgide dilsizleşen, sakinleşen temel duygusudur bu. Ulrich ise Sağlık Adası'nda hayatının tüm ikbal hırsını yalanlayacak duruma geldi. Teoriler bile gevezelikten başka nedir ki? Bir şeyleri konuşmak. Ve Ulrich böylesi saatlerin sonunda bir tek Agathe'yi, yani yaptıklarından haberdar olmadığı uzaktaki, ayrılmaz kız kardeşini düşünüyordu. Ve efkârlanarak onun en sevdiği lafı hatırlıyordu: "Peki, çözülmemiş bir bilmece gibi içimde duran ruhum adına ne yapabilirim? O ruh ki görünen insana asla hükmedemediği için en büyük keyfiliği tanır?"

Bu sırada Clarisse yine işaret oyununu sergiliyor, işaretlerin bazen uçuşan bir örtü gibi kumulun üzerinde hışırdadığını görüyordu. "Biz burada hikâyemizi oynayalım," diye bir talepte bulundu, "bu adanın ışıklı sahnesinde." Esasen bu, kendini güvensizliğe mıhlama mecburiyetinin abartılmasından ibaret bir talepti. Clarisse Walter'le henüz operaya gittiği sıralarda sık sık, "Sanat da neymiş! Keşke kendi hikâyemizi oynayabilsek!" derdi. Şimdi bunu da yapıyordu işte. Bütün âşıklar yapmalıydı. Bütün âşıklarda, yaşadıklarımız muhteşem, biz seçilmiş kimseleriz hissiyatı vardır ama o ikisinin bunu büyük bir orkestra ve karanlıkta kalan seyircilerin karşısında oynamaları gerekecekti –sahnede maaşlı insanlar değil gerçek âşıklar olacaktı–: O zaman yalnızca yeni bir tiyatro oyunu

değil günümüzdeki gibi çocuğun karanlığına sığınmaktansa, yayılıp insanların tavırlarını bir ağacın narin dalları gibi ışıldatacak yepyeni bir aşk tarzı meydana gelirdi. Clarisse işte bunu söylüyordu. Yeter ki çocuk olmasın! İnsanlar bir faydaları dokunacak yerde çocuk yapıyorlar! Bazen Ulrich için kuma koyduğu küçük hatıralarının, gizli çocukları olduğunu söylüyor veya edindiği her izlenimi böyle adlandırıyordu, çünkü o izlenimler korku gibi eriyip Clarisse'in içine karışıyordu. (Clarisse'in Ulrich'e sorusu; sen çocuk istemiyorsun. Bu hoşuma gidiyor. Suçlular.) Onunla eşya arasında daimi bir işaret teatisi, bir anlaşma, bir ahitleşme, yüceltilmiş bir haberleşme, capcanlı bir yaşam süreci mevcuttu. Bazen bu durum öyle yoğunlaşıyordu ki küçük vücudundan koparılıp çıkarıldığını sanıyor ve bir setre misali adanın üstünde uçuyordu, gözleri küçük bir taşa veya bir midye kabuğuna takılıp inançlı bir şaşkınlıkla olduğu yere mıhlanana dek durup dinlenmiyordu, çünkü ikinci bir Clarisse cadı gibi adanın üstünde uçarken o, daha önceden ve her daim burada bulunmuş, bir iz hâlinde sessiz sakin kuma yatmıştı.

Kimi zaman şahsiyeti, kendisine tesir eden dünya ile kendisine tesir edilen dünya arasındaki hararetli bir olayın içine gayritabiî sıkıştırılmış bir engelden ibaret görünüyordu gözüne. En yüksek yoğunluk anlarında bu benlik yırtılıp söner gibi oluyordu. (Piyano sahnesiyle kıyasla: Beethoven – Nietzsche alıntısı. Clarisse yırtmak konusunda daha o zamandan gayet ciddiydi.) Bu vücutla ve "tenine sabitlenmiş bu ruhla" Walter'e ihanet etmiş etmemiş, bir anlamı yoktu: Frijit ve reddedici Clarisse bazı saatler bir vampire dönüşüyordu, sanki bir engel kalkmış da o âna dek yasak olan bu zevke kendini ilk kez verebilmişçesine doyumsuzdu. Bazen Ulrich'i emmek maksadını güder gibi oluyordu; "Seni emip içindeki şeytanı çıkarmam lazım!" diyordu, Ulrich'in kırmızı bir spor ceketi vardı, ceketi bazen Clarisse'in isteği üzerine gece bile giymek zorunda kalıyor, bronzlaşmış teninin altı solana kadar Clarisse onu bırakmıyordu. Clarisse'in ona beslediği ihtiras da, dışa vurduğu hiçbir duygu da derine inmiyor –Ulrich bunu açık seçik seziyordu– bazen bir şekilde derinliği geçip doğrudan dipsizliğe düşüveriyordu.

Clarisse'in de Ulrich'e büsbütün güvendiği yoktu. Ulrich onun yaşadığı tecrübenin büyüklüğünü tam olarak anlamıyordu. Clarisse bu günler zarfında önceden anlamaktan âciz kaldığı ne varsa içyüzünü kavrayarak idrak etmişti. Önceleri ağırlığının haddi hesabı olmayan şeyler yaşamıştı, girişim ruhunun ulaştığı neredeyse en yüksek zirveden en derin bunalıma düşmüştü. Görünen o ki insan, hepimizin bildiği o sıradan gerçek dünyadan, dünyada vuku bulmayan, tabiatüstüne veya yeraltına ait olaylarla kovulabildiği gibi o olaylarla sınırsızlığa da yükseltilebilmektedir. Clarisse bunu adada Ulrich'e şöyle tasvir etti: Bir gün etrafındaki her şey yücelmişti; renkler, kokular, eğri ve doğru çizgiler, sesler, duyguları veya düşünceleri ve başkalarında uyandırdığı duygu ve düşünceler; olup bitenler illî, zaruri, mekanik veya psikolojik olabilirdi ama ayrıca gizli bir tahrikle de harekete geçirilmişlerdi; önceki gün de aynısı olmuş olabilirdi, bugün tarifsiz ve talihli bir biçimde farklıydı durum. (İşin en sancılı ve kasvetli tarafı zıtlık olarak değil, şartlı olarak, meydan okumayla, böylesi bir ışık fazlalığının içinde *zaruri* bir renk olarak etki gösterir. – Düşüncenin uzunluğu ve kapsamlı ritmi bir ihtiyaca dönüşür.) Clarisse içinden hemen, "Ah," diye geçirdi, "her şeyin bir başkasına bağlı olduğu zaruret kanunundan kurtuldum." Çünkü eşya, onun duygularına bağlıdır. Veya ortada, daha ziyade benliğin ve aynı elastik zarın iki farklı yüzünde bulunuyormuşçasına birbirine nüfuz eden ve boyun eğen eşyanın daimi faaliyeti vardı. Clarisse, bir ucundan kendisinin, diğerinden de eşyanın ortaya çıktığı şeyin bir duygu örtüsü olduğunu keşfetti. Hemen sonrasında da bunun en korkunç teyidini buldu: O zaman etrafında cereyan edenlerin hepsini eskisi kadar doğru algıladıysa da olanlar hepten alâkasız ve yabancılaştırılmış olaylardı. Kendi hisleri bile ona yabancı geliyordu, sanki onları duyumsayan bir başkasıydı, [sanki] hepsi dünyada başıboş hâlde dolanıyorlardı. Sanki o ve eşya birbirine tam intibak ettirilmemişti. Dünyada ne bir dayanak ne de memnuniyet ve kanaatkârlığın zaruri asgari ölçüsünü bulabilir olmuştu, dünyada olup bitenler karşısında manevî hareketlerle dengesini tutturamıyor, dünyadan durdurulamaz biçimde def edilişini ve intihardan (veya belki cinnetten) başka çaresinin kalmayışını tarifsiz bir sefaletle hissediyordu. Olağan zaruret onu yine sırtından

vurmuş, gizli bir yasaya râm etmişti; gelgelelim o noktada, kurtulmaya ucu ucuna yetecek o en son anda, kendisinden önce kimsenin fark etmediği kanunu keşfetti:

Bizler –yani Clarisse'in izanına sahip olmayan insanlar– dış âlemde eşyanın, iç âlemde olayların durumu her nasıl olursa olsun dünyanın sarih olduğunu vehmederiz; bizim duygu dediğimiz, kendi sevincimize veya sıkıntımıza eklenen ama bunun haricinde dünyadaki hiçbir şeyi değiştirmeyen şahsî bir meseledir. Oysa Clarisse duyguların dünyayı değiştirdiğini idrak ediyordu. Bu değişiklik, söz gelimi öfkeye kapıldığımızda gözümüzün kararmasından ibaret değildi –ama bu da vardı; insanlar sırf yanıldıklarından, bunu tesadüfi bir istisna sanıyorlar fakat nasıl derin ve genel bir yasaya temas ettiklerini sezmiyorlar!– daha ziyade şöyleydi: Su zambakları nasıl sadece yaprak, çiçek ve yeşilden değil "mülayim mülayim yatıp durmaktan" ibaretlerse, eşya da duygunun içinde öylece yüzer. Çoğunlukla öyle sakin dururlar ki olup bitenler fark edilmez; dünyanın düzenli olması ve burada yalnızca makûl ilişkilerin hükümferma olması için duygu sakin olmalıdır. Fakat farz edelim birisi, çok ağır ve tahripkâr bir aşağılamaya maruz kalsın ve bundan ötürü perişan olsun, o zaman aşağılanmaktan utanmak yerine üstün bir zevk, kutsî veya gülünç bir dünya hissiyatı hâsıl olur ve bu hissiyat artık herhangi başka bir his gibi olmaktan veya bir üstünlük olmaktan çıkar, alçakgönüllülük fazilettir diye avunmamız da mümkün olmaz, artık bu, insanın bütünüyle başka bir plana inişi veya yükselişidir, "yükseklere bir iniştir", bununla uyum hâlindeyken her şey değişir, aynı kaldıkları söylenebilse de artık başka bir mekânda bulunmaktadır veya her şeye başka bir mananın boyası vurulmuştur. Böylesi anlarda anlaşılır ki herkes için yaratılmış o akılla anlaşılıp muamele edilebilen sabit dünyadan başka, bu dünyayla görünüşte örtüşen ama milletin sandığı gibi sadece kalbimizde veya aklımızda taşımadığımız, cari dünya kadar gerçek hâliyle dışarıda duran hareketli, münferit, hayalî ve irrasyonel ikinci bir dünya daha vardır. Tekinsiz bir sırdır bu ve tekinsiz her şey gibi, telaffuz edilmeye çalışıldı mı en sıradan şeylerle kolaylıkla karıştırılabilir. Dünyanın kararışını –Walter'i aldattığında ve aldatmaktan başka çaresi kalmadığı için pişmanlık nedir bilmemesine rağmen–

Clarisse bizzat yaşamıştı ama bu, gerçek değil asla tarif edilemeyecek bir renkti, zaten Clarisse'in tabiriyle dünyanın bu "mana rengi", daha sonradan epey kavruk bir kahverengiye döndü.

İdrak ettiği son meselelerin, deha uğruna sarf ettiği gayretlerin devamı olduğunu kavradığı gün çok mutlu olmuştu. Zira dâhiyi sıradan sağlıklı insandan ayıran, duygunun bütün olaylardaki gizli payının berikinde sürekli ve göze çarpmaz hâliyle, ötekindeyse bitmez tükenmez karmaşaların boyunduruğunda olmasından başka nedir ki. Üstelik çok sayıda muhtemel dünyanın var olduğunu Ulrich de kabul ediyordu. Akıllı, mantıklı insanlar dünyaya uyar, güçlülerse dünyayı kendilerine uydururlar. Dünyanın "mana rengi" – – – sabit kaldığı sürece, dünyadaki dengenin de sabit bir yanı olurdu. Dengenin göze çarpmayan sabitliği vücudun, kendi dengesiyle denge bulan bütün organları sezemeyişi misali sağlıklı ve vazgeçilebilir sıradan bir şey bile sayılabilirdi. Sağlıksızlık da daha ilk fırsatta devrilip yatık konuma düşen istikrarsız bir dengedir. Clarisse içinden, korktuklarının akıl hastaları olduğunu geçirdi. Ama insâniyet sahasının en tepede duran fatihleri, dengeleri hem kırılgan olan hem kuvvetle dolup taşan ve ikide bir bozulup ikide bir yeni denge kalıpları icat edenlerdir.

Çok tekinsiz bir muvazenedir bu, Clarisse de kendini hiç bu defaki kadar yok oluş ve sağlık arasındaki en dar kenara yerleştirilmiş bir varlık olarak hissetmemişti. Ama düşüncelerinin gelişimini buraya kadar takip edenler bileceklerdir ki o, düşünceleriyle "kurtuluş sırrının" izini de bulmuştur. Bu sır, barındırdığı türlü türlü ilişkilerle önüne set çekilmiş dehayı, Walter'i ve çevresini kurtarma görevi olarak girmişti hayatına ve zaten şurası kolaylıkla anlaşılacaktır ki bu sır, dünyanın bütün dâhi insanlara uyguladığı şu, karanlığa daldırılırken öbür tarafta dünyayı yeni bir renkle öne çıkaran tard edişe boyun eğmeye mecbur kalmak suretiyle vuku bulmaktadır. Clarisse'te ise bunu sağlayan, koyu kırmızı ruh renginin, muhteşem, tasviri mümkün olmayan ve şeffaf bir tonun anlamıydı; hava, kum ve bitkiler bu tona daldırılıyor, böylelikle Clarisse nereye gitse kırmızı bir ışık odasındaymış gibi hareket ediyordu.

Buna bir defasında "banyo odası" adını koydu, burasının insanın keskin bir pusun ortasında masanın üzerinde beliren narin, seçilmesi zor şekillerin üstüne heyecanla ve zorlanarak eğildiği bir mekânla benzerliğine kendisi de şaşmıştı. Görevi, kurtuluşu önden yaşamaktı, Ulrich'i ise, bir süre sonra yanından ayrılıp yollara düşecek olan ve ilkin Walter ile Meingast'ı kurtarması gereken havarisi gibi görüyordu. Clarisse'in bu noktadan sonraki gelişimi gitgide hızlandı.

Ulrich'in her gün karşılaştığı kargacık burgacık fikirlerin darbesi ve bu fikirlerin anlaşılmaz ama izlenmesi açık seçik mümkün olan bir doğrultudaki hareketi onu gerçekten de gitgide esir almış, hayatını delilerinkinden ayıran şey gayret gösterince kesintiye uğratabildiği durumunun bilincinde olmaktan ibaret kalmıştı. Ama durumunu uzun zaman kesintiye uğratmadı. Çünkü makûl insanlar ve müessir hayatın insanları arasında kendini, en azından varlığının bir parçasıyla daima bir misafirmiş gibi, bir anonim şirketin genel kurul toplantısının ortasında aniden okumaya başlayacağı bir şiir kadar yabancı ve alâkasız hissederken bu kesinliğin hiçliğinde kendini daha güvende hissediyor ve varlığının bula bula tam da o kısmıyla abeslik teşekküllerinin arasında boşlukta değil, sapasağlam bir zemindeymişçesine emniyette yaşıyordu. Zaten esasında mutluluk, belli bir eylemle veya belli şeylere sahip olmakla ebediyen elde edilen aklı başında bir olgu değildir; bundan çok daha öte, sinirlerin her şeyi mutluluğa veya hiçe çeviren bir durumundan ibarettir, Clarisse'in de buraya kadar hakkı vardı. (Gerçekten de umursamadığımız şeylerle karşılaşınca sık sık bulaşıcılığa maruz kalırız, mesela tavırlarda, konuşma alışkanlıklarında veya esnerken. – Kötü alışkanlıkların cazibesi midir yani bu? Muhtemelen tiklerde olduğu gibi korku üzerinden bir dolambaç.) Öbür taraftan bir kadının güzelliği, iyiliği, dâhiyaneliği, onun yakıp beslediği ateş hiçbir hâkimin mahkûmiyet kararıyla tespit edilemez, o iki kişilik bir hezeyandır. (Muhtemelen: Sadakat ve iman, ikna etmek, kandırmak, farz etmek, gerçek saymak vesaire. – Hayat, haklı çıkmasalar delilik kabul edilecek dosyalara dayanır. – Peki, ya Clarisse haklı çıkarsa? Böylesi "fonksiyonel" bir düşünüş Ulrich'in aklına yatıyordu.) Ulrich içinden dedi ki, sebeplerini esasen anlayamayıp bütün

olarak ilahî takdir diye kabul ederken bu varsayımla ayrıntılarını pekâlâ çıkarsayabileceğimiz tüm varlığımız, birçoklarının hezeyanından başka bir şey değildir ama şayet düzen akılsa, o zaman her basit olgu, onu bütün düzenlerin dışında ele aldığımızda bir deliliğin tohumu olur. Zira olguların zihnimizle alâkaları nedir?! (Durumumuzu gözünüzde canlandırın. Sayısız yıllar var ki güneşin etrafında aynı yolda dönüp duruyorlar. Oysa bir çocuk, on beş dakika sandalyesinin etrafında koştursa hemen başımızı sallarız.) Zihin olgulara yönelir, olgularsa dağların dorukları veya bulutlar veya bir insanın yüzündeki burun misali kimseye karşı sorumluluk duymaksızın öylece dikilir; güzel Diotima'nın yüzündekini ara sıra iki parmakla sıkıştırabilirdiniz, Clarisse'inki ise puanter köpeğinin burnu misali etrafı kokluyor, görünmez olanın tüm heyecanını bildirebiliyordu.

Gelgelelim Ulrich bir zaman sonra Clarisse'in düzenini de takip edemez oldu. O an bulunduğunuz yerde bir taşı oyup üzerine bir işaret koyun, işte bunun bile en büyük sanat kadar sanat olduğu hissedilebilir. Ayrıca Clarisse, Ulrich'e sahip olmak değil –her defasında yeni bir sıçrayışla– onunla yaşamak istiyordu. "Algılamıyorum," diyordu, "verimini alıyorum." Düşünceleri hareleniyor, eşya hareleniyordu. Onun gibi sürekli yenilenen felaketler içerisinde büyüyünce insan, soğuk bir kardan adam gibi bir benlik oluşturmak üzere fikirlerini toplamaz; Clarisse'in düşünceleri "açık havada" büyüyorlardı; kişi her şeyi etrafa saçmakla âciz düşer, yani tekinsiz bir büyüme amacıyla hırslanır. Clarisse hayatını şiirlerle ifade etmeye başladı; Sağlıklılar Adası'nda Ulrich bunu gayet normal karşılıyordu. Ama bizim şiirlerimizde çok fazla katı akıl vardır, kelimeler yanıp kül olmuş kavramlardır, sentaks âdeta körlere değnek ve ip uzatır, mana herkesin çiğneye çiğneye sıkıştırdığı zeminden kopamaz, uyanmış ruh böylesi demirden elbiseler içinde gezinemez. Clarisse anlıyordu ki kavram olmayan kelimeler seçmek lazımdı ama böyle kelimeler namevcut göründüğünden, onların yerine kelime çiftleri seçiyordu. "Ben" dediğinde, bu kelime asla hissettiği kadar dikine fırlatmaya müsait olmuyordu ancak ben kırmızısını tutan bir şey de henüz yoktu, yükseklere uçuyordu. Kelimeleri keza yoksulluğa düşmüş gramer bağlarından kurtarmak da yararınaydı.

Mesela Clarisse, Ulrich'in önüne üç kelime koyuyor, istediği sırayla okumasını rica ediyordu. Kelimeler "tanrı, gider, kırmızı" ise, Ulrich "Tanrı kırmızı gider" veya "Tanrı, gider, kırmızı," diye okuyor, yani beyni onları hemen cümle olarak kavrıyor ve kavramadığını vurgulamak için aralarına virgül koyuyordu. Kelimelerin sürekli grup hâlini almalarına Clarisse kelimelerin kimyası diyor, buna karşı alınacak tedbirleri gösteriyordu. En sevdiği çare ünlem işaretleriyle veya altlarını çizerek çalışmaktı. Tanrı!! gider!!! kırmızı! Böylesi direkler, birer engel teşkil ediyorlar, kelime de onlara dayanıp yükselerek tam manasına ulaşıyordu. Kelimelerin altını on kez çizdiği de oluyor, yazdığı sayfalar ara sıra esrarengiz birer nota yazısına benziyorlardı. Pek o kadar alışkanlıkla uygulayamadığı bir başka çare tekrar etmekti; tekrar sayesinde, tekrar edilen kelimenin ağırlığı sentaks bağının kuvvetinden daha büyük bir hâl alıp batışının sonu gelmez oluyordu. Tanrı, yeşil yeşil yeşil yeşil gider. Tekrarların sayısını, tam maksadı ifade edecekleri doğru ölçüye denk getirmek görülmemiş zorlukta bir problemdi.

Bir gün Ulrich, Goethe'nin bir şiir kitabıyla çıkageldi, kitabı yanına tesadüfen almıştı, Clarisse'e her birkaç şiirden üç beş kelime seçip bir araya getirmesini, ortaya ne çıkacakmış diye bakmasını teklif etti. Ortaya çıkanlar şöyle şiirlerdi:

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

Şurası göz ardı edilemez ki bu oluşumlardan, arzın göbeğine bakıyormuşçasına karmaşık ve karanlık bir cazibe, volkan püskürtüsünü andıran bir şeyler yayılıyordu. Zaten Clarisse'ten birkaç yıl sonra, benzer bir söz oyunu sahiden de sağlıklılar arasında sezgilerle dolu bir moda hâline gelmişti.

Clarisse garip çıkarımları önceliyordu. Cinnet volkanından fışkıran alev topları, şairler tarafından çalındı; kadim zamanların birinde, sonraları da ne zaman bir dâhi dünyaya gelecek olsa çalındı durdu; belirlenmiş anlamlara henüz sıkıştırılmamış bu alevlenen kelime terkipleri sıradan dilin toprağına ekilip onu verimli kıldılar. "O dil ki malum, volkanik kökeninden gelir." Clarisse sözünü, "Ama," diye bitirdi, "bundan çıkan sonuç şu: Hayatın veriminin

sürmesi için zihin durup durup aslî unsurlarına ayrışmak zorundadır." Böylelikle muazzam bir sorumsuzluğun sorumluluğu Clarisse'in avuçlarına konmuş oluyordu; Clarisse aslında cahil olduğunu biliyordu ama artık içini, kendinden önce yaratılmışların hepsine karşı yiğitçe bir saygısızlık kaplıyordu.

Ulrich, Clarisse'in oyunlarını buraya kadar izleyebildi; gençlerdeki saygısızlık, harap zihnine, ondan teşekkül ettirilebilen yeni yapıları hayalî olarak yerleştirmesini kolaylaştırıyordu; bu, hem 1900 dolaylarında ima ve taslaktan ibaret olanları sevdiğimiz hem de 1910 sonrasında sanatın en basit yapı unsurlarının dahi cazibelerine yenik düştüğümüz ve bir tür optik alfabe saymak suretiyle görünür dünyanın sırlarına ses çıkarmalarını buyurduğumuz sıralarda içimizde defalarca tekerrür eden bir süreçti.

Gelgelelim Clarisse'in çöküşü, Ulrich'in takip edebildiğinden daha hızlı ilerliyordu. Clarisse günün birinde yeni bir keşifle çıkageldi. "Hayat, tabiatın kuvvetlerini iade etmemek üzere çekiyor," diye başlarken lafı, tabiatın kelimelerini, onu yavaş yavaş verimsiz kılmak üzere gasp eden şiirlere getiriyordu, "bunu yaparken de tabiatı mahrum bıraktığı kuvvetleri, dönüşü olmayan yeni bir 'bilince' dönüştürüyor." (Lev Tolstoy: "Bilinç, insanın başına gelebilecek en büyük ahlâkî musibettir." – Fyodor Dostoyevski: "Her bilinç hastalıktır." Gorki'nin günlüğünden.) Mesele ortadaydı, Clarisse kendinden önce kimsenin bunu fark etmemiş olmasına şaşırdı. Ahlâklarının insanların belli şeyleri fark etmelerini engellemesinden ileri geliyordu bu. "Bana isabet eden bütün fizikî, kimyevî vesaire uyarıları," diye açıklıyordu, "ben bilince çeviriyorum ama bunun tersi henüz vaki değil, aksi takdirde irademle şu taşı bile kaldırabilirdim. Demek bilinç, tabiatın kuvvetler sistemini mütemadiyen sekteye uğratıyor. Bilinç, bütün bâtıl ve sathî hareketlerin sebebi, 'kurtuluş' ise onun yok edilmesini istiyor."

Clarisse biraz sonra bir keşifte daha bulundu. Bugün güneşin etkisiyle psişik şeyler olarak tekrar serbest kalanlar, karbon devrinin yere batmış, fokurdayan, devasa yapılı, fantastik ormanlarıdır ve o zamanlar yok olup giden enerjinin sömürülmesiyle şimdiki zamanın büyük ruhanî enerjisi meydana gelmektedir. (Der ki: Şimdiye

kadarı oyundan ibaretti, iş artık ciddiye binmeli; bunun üzerine davranışları Ulrich'e tekinsiz görünmeye başlar.)

Akşam vaktiydi, Ulrich'le beraber serinlemek için karanlıkta dolaşmaya çıktılar; küçük bir çayda yüzlerce kurbağa trampet çalıyor, ağustosböcekleri cırlıyordu, öyle ki gece, dansa kalkmış zenci köylüler kadar heyecan doluydu. Clarisse, bilinçleri tedricen batağa, karbona ve saf enerjiye dönsün diye Ulrich'in kendisiyle çaya girip canına kıymasını istedi.

Bu kadarı biraz fazlaydı. Clarisse'in fikirleri bu istikamette ilerlerse, bir gece vakti Ulrich'in boğazını kesmesi dahi mümkündü. (Öldür onu! – Bir bölüm daha: Clarisse buna gerçekten teşebbüs eder!)

Ulrich, Clarisse'i sakinleştirme teşebbüsü akamete uğradığından ve daha fazla mesuliyet alamayacağından, hemen yanlarına gelmesi için Walter'e bir telgraf çekti.

118

WALTER'IN ULRICH'LE HESAPLAŞMASI

(ETÜTLER)

["Sağlık Adası" bölümlerine dair ileriye dönük plan: Clarisse ile Ulrich'in adadaki tecrübesi, Agathe ile Ulrich'in "Cennet Yolculuğu"ndan hemen sonra gelir. "Yolculuğun" müsveddelerinin son kısmında bile, "Devam: Bu uğursuz konuşmanın ertesi günü Clarisse geldi," diye bir cümle geçmektedir. Bu not sonradan eklenmiştir. "Ada I" ve "Ada II" kelimeleriyle yeni planı bir çerçeveye alan taslak da o cümlenin akabinde gelir. Genel Clarisse "etütlerinden" sonra son Clarisse bölümlerinin devamı için "yeni bir hiyerarşi" öngörülmüştür. Konuyla alâkalı münferit çalışmalar mevcut değildir.]

Clarisse yeniden düzenlenir – 19.10.1930: Clarisse'i öne al. Clarisse-Meingast-Moosbrugger romanı çıkar. Bir ihtimal: Ulrich-Agathe ve Ulrich-Clarisse sahnelerinden Ulrich-Agathe-Clarisse sahneleri çıkar. Bu, Clarisse'in 1. Cilt'te* sahip olduğu öneme uyacaktır. Fakat Clarisse 2. Cilt'te tam bir ana karakter olduğu için şimdiye kadar patolojinin ötesine geçmeyeni normalle kuvvetli bir irtibata sokmayı gerektirir. Kuşbakışı ... sonucu: Clarisse'in zihnindeki olayların anlatımı pek güzel ama bundan bize ve tüm hikâyeye ne!

Cevap: Clarisse'in zihninde karman çorman olan, zaman içerikleridir. Öyleyse ...'nin bir paranoesis ve Clarisse'in delüzyonlarının sistem ötesi aklı şeklinde ikmal edilmesi lazımdır (henüz olmadı). Belki zıddı daha doğrudur: Bütün bu fikirler zihnindedir ama hiçbi-

* Metin boyunca geçen "1. Cilt" ibaresi, Türkçe baskıda 1. ve 2. cildi; "2. Cilt" ibaresi ise 3. Cilt'i kapsamaktadır. –*y.h.n.*

rine tam ve mantıklı bir biçim verilmemiştir. Sadece belli vakalarda aşırı gelişmişlerdir (şizofreni!). Zira hasta, şair değildir!

Onun bütün fikirlerinin aklî birer muadili vardır; yani gelişigüzel yoğunlaştırılmayıp oldukça aklî bir şekilde tasvir edileceklerdir. (Bir zirve noktası: Tımarhaneyi normalmiş gibi görmek.) O zaman Clarisse'in alınyazısı da şöyle olurdu: Nefsine hâkim olmak için kahramanca çaba gösterir fakat zavallı zihni bunun için çok zayıftır (her birimizde olduğu gibi) – –

Ayrıntılı olarak açıklanan Clarisse bölümlerini karıştırırken: İç ve dış bağlantılardan ötürü ["Clarisse Walter'i 'Atölye'de Ziyaret Eder"] Agathe/Ulrich'in yolculuğundan sonraya gelecek; öbürü bunun önüne geçebilir. (Ama ["Clarisse Walter'i..."] ["Moosbrugger Ziyaretinden Sonra"] bölümünün doğrudan devamı [mıdır?]) – Olayların gelişimi Moosbrugger'in idamıyla duraklar. (Bunun hakkındaki sahne veya anlatı yoktur.) Meingast'ın yola çıkışı da başka bir duraklama.

21.10.: Agathe/Ulrich'in yolculuğuna tekabül eden duraklama, ["Clarisse ile Dr. Friedenthal"] bölümünden (kliniğe kabul edilme isteği) sonradır.

22.10.: Kalıp yok, amaç yok: işte günümüz insanı. Ayrıca: Clarisse'i, olayın içine yerleştirdiğin kadar çok vurgulama!

Clarisse çalışması, kapanış bölümünden hareketle –9.1.36– çıkış noktası: Agathe/Ulrich yolculuğunun esnasında ve sonunda: "Debdebe" içinde bir düşkünlük tablosu. Nurani durum! – Başka bir deyişle bu, esrimeli bir kahramanlığın tasviri, cinnet kalıbına dökülmüş bir kahramanlıktır. Malzeme büyük ölçüde Ulrich ile Agathe'ye hizmet edenle özdeştir ancak buradaki, var gücüyle yaşanmalı ve Clarisse'in tavrıyla tefsir edilmelidir. Bu bakımdan gerçekten de [cennet] yolculuğunun ve önceki bölümlerin muadilidir, aşamaları belli ölçüde ertelenerek önceki bölümleri takip eder. Tasavvurlar durumların yorumundan ibaret oldukları için bu afektlere uydurulmaları lazımdır. Böylelikle ortaya yeni bir hiyerarşi çıkar...

10.1.36: Clarisse'i kati surette bütün meseleye, özellikle de Ulrich-Agathe meselesine bağlamak lazım, yoksa önü alınamayacak. Düşkünlük tablosunun Ulrich ile Agathe'nin tefekkür tecrübelerinin faal bir muadili olmasında ısrar edilmeli.

ADA I

Agathe ile Ulrich henüz beraberlerken Clarisse içeri girer. İki, üç gün otelde kalır, bu süre içinde onların adasını arayıp bulur. Bu zaman zarfında Moosbrugger hikâyesini anlatır. Ulrich'i adaya davet eder (veya Agathe ile Ulrich'i), Ulrich de yanına gider. Onunla yarım gün geçirir. Clarisse'in kulübesi vesaire.

Muhtemelen – –'e fırsat olmaz ancak Clarisse'in hazır bulunması için fırsat vardır. Eski sahnenin malzemesi ise böyle değerlendirilmelidir.

ADA II

Misal: Agathe, arkasında bir kâğıda döktüğü birkaç satır bırakmış olsun. İçeriği?

Hemen sonra Walter gelir (akşamüzeri). Ulrich gayriihtiyari: Agathe'ye rastladın mı? Rastlamamıştır. Ama Agathe'nin az öncesine kadar burada olması kıskançlığını yatıştırır. Walter biraz göbeklenmiştir.

Ulrich onu Clarisse'in yanına götürür. Clarisse kumsalda bir yerlerde oturmaktadır. Ulrich onunla ilgilenmemiştir. Walter hasta ve terk edilmiş bu kadına derinden bir aidiyet hissi duyar. Balıkçı kulübesine giderler. Sanki burada üçü beraber yaşamıştır. İçerisi üç kişilik döşenir. Walter bu konuda bir şey demez; sanki "göz kulak olacağı" için bu durum normalmiş gibi davranır.

Clarisse bunu kendine nasıl yedirir? – Bu henüz belirsiz olan önceki olayla (*Ada I*) da alâkalıdır.

Fikir: Clarisse günah çıkarır. Eğer Ulrich'le arasında – –, o zaman bu; ama (Agathe'nin yakında olmasından ötürü) daha muhtemeli – – imalarla yetinilecektir, Clarisse Ulrich'i kısmen baştan çıkarmıştır. Demek bir şey olmamıştır, Clarisse bir şeyler uydurup Ulrich dinlerken sahne de daha güçlü yansır. Zirve olarak şu kullanılabilir: Şiddetli cinsî heyecandan aniden veya peyderpey, Tanrı'yla nurani birleşmenin sağladığı hemen hemen tasavvur edilemeyecek esrarlı duyguya geçilir.

Walter pek inanmaz, Ulrich ona bir işaret verir ama anlatılanların inanılacak bir tarafı da vardır, âdeta tesadüf eseri bir hakikatdışılıktır bu.

Soyunurken Clarisse'i yalnız bırakmak için kapının önüne çıkar, sonra da kumsala doğru yürürler. Walter kıskandığı için der ki: Bir insanın sadakatinden şüpheye düşmek delilik. Kişinin emin olmamakta haklı bulunduğu durumlar oluyor. Alacakaranlıkta Ulrich'e yan yan bakar. Ama aldatılmanıza izin vermeye cesaretiniz olmalıdır. Tıpkı bir merminin bazen vücuda girip orayı iyileştirmeye mecbur oluşu gibi. İçinize kapadığınız bu aldatıştan büyük bir şeyler meydana gelebilir. Tek mesele, erkek ile kadın arasındaki sadakat değildir, başka değerler de vardır.

Büyüklük demez ama muhtemelen aklından geçirir. Kendine önemli, özellikle de erkeksi görünür, çünkü olay çıkarmamış, hakikati itiraf etsin diye Ulrich'i zorlamamıştır. Bu büyük imtihandan ötürü bir şekilde kaderine minnettardır. Geçiş yapılarak veya bir araya toplanarak:

Akşam denizinin hüznünün kıyısına otururlar. Walter, o benim hayatımın yıldızı oldu! der. Ulrich ise sadakat lafı zikredilince irkilir. O hiç de Walter kadar muazzam birisi değildir.

Walter lafı hayatımın yıldızı ifadesinden alıp daha da ileri götürür. Şimdiyse gecenin karanlığına batıyor, peki neler olacak (ben ne hâle düşeceğim)? O.an, gençken sahip oldukları o kendini beğenmişlik vardır üstünde. Bedeninden sıyrılır: Kritik bir noktadayım. Geçen yıl ne kadar mücadele ettim, ne ıztıraplar çektim, tahmin bile edemezsin. Zaten sonuç itibariyle bütün ömrüm mücadeleden ibaret. Kudurmuşçasına dövüştük (elimizde kılıç, gece gündüz kavga ettik)! Ama gayesi var mı? Galiba artık gerçekten de olmak istediğim kişi olabileceğim noktaya vardım ama manası var mı? Sence gençken istediklerimizin herhangi birini günümüzde gerçekleştirebilir miyiz?

Ulrich, sırtında lacivert balıkçı kazağı, orada oturuyordu, zayıflamıştı, bu yüzden omuzlarının genişliği ve öne eğilip dizlerine koyduğu kollarının kuvvetli adaleleri daha da ortaya çıkıyordu – bu akşamüstü arkadaşlığı sırasında elinden gelse hüngür hüngür ağ-

lardı. Kaşları çatık, cevap verdi: Bana zaferlerini anlatma. Yenildin, sonunda utanmadan teslim olmak niyetindesin. Şimdi otuzların başındasın, kırkına gelince herkesin işi biter. Hele elli oldu mu herkes tatmin edici bir hayat yaşadığını zanneder, üstelik çok geçmeden bütün dertlerinden de kurtulmuş olur. Bir yerlere sığınıp uyum sağlayanların durumu iyi olur ancak! Al sana hayatın bütün hikmeti! Hayatın iyi kısmı altta kalanlara nasip olur! Ve yalnızlıktan fenası yoktur!

Takati kalmamıştı. Kabalığı Walter'in bunu fark etmesini engellemiyordu.

Garip ruh hâli: Bir zayıf, bir güçlü insan... Walter yakınında oturan bakanlık müsteşarıyla tanışmasından ve bakanlıkta kariyer yapma ümidinden bahseder (Etkileyecek son bir kişi daha bulmuştur. Bakanlık müsteşarı ona gözünün uzun zamandır üstünde olduğundan falan bahseder).

Ulrich çaresizdir. Clarisse'le uğraşması sergilediği bir zaaftan ibaret olmuştur. Bıraksa, zaafı belki bir günde geçer ve her şey hâlâ mümkün olurdu. Ama Agathe'nin doğru kararı verip kaçınılmaz olandan önce davrandığını hisseder.

Agathe'nin notu başlar. Gel – Hepsini yazmamıştır. İçeriği belki: Güney Pasifik adası. Ada konusuna gayriihtiyari geçilmiştir.

Ulrich'in içinden Walter'in boynunu koparmak gelir. Ama daha ıssız adalar bile vardır ki fark edilmeden böyle bir şey yapamazsınız. Bu şiddet ve kaba kuvvet meyli son zamana yayılan tatlılığın içine tabiat misali coşkuyla akar.

Walter ondan, Clarisse'i sanatoryuma yatırmasına yardımcı olmasını rica eder. Ulrich haşince reddeder. Agathe'yle ... yerde başbaşa bir gün daha geçirmek ister. Walter'e, Siegmund'a telgraf çektirir ama telgrafla beraber otele gitmez; giden ya Walter olacak ya bir ulak göndereceklerdir.

Bütünle alâkalı olarak: Walter, Ulrich'i esas neyle suçlayacak, hâlâ bulunamadı.

Ulrich, Walter'in negatif duyumsamalar hakkında söylediklerini hatırlatıp onu tahrik edebilir. O zaman Walter kıskançlıktan söz eder. Bu, mevcut olayla ilintilidir ama –geriye dönük olarak– aynı

zamanda da bir hesaplaşmadır. O zaman neden Clarisse'in beni sevmesine izin vermiyorsun? Çünkü benden hazzetmiyorsun! Hesaplaşmak için muhtemel bir kılıf. Ya şu? O cümleden olarak: Acaba insan niye ve neyi kıskanır?! Ton bakımından burada planlanan sahnenin dışına çıkar. Ama iki irtibat noktasına müsaade eder: 1) Ulrich, Agathe'nin istikbalinden endişelenir. Kıskançlığın azabını çekmeye devam edecektir, söyledikleri âdeta kendi kendine söylediği daha yüce bir muhakemenin ürünüdür. Fakat bu düşünce "öbür durum" çevresinde kemale erer, öyleyse şu an için acı verecek şekilde kısmen doğru ve yasaktır. 2) İnsanların birbirlerinden ve başka milletlerden nefreti de kıskançlıktır. Bunu uzlaşmaya yol açan bir mülahazayla karşılaştırır. Aşağı yukarı şu minvaldedir: Bizi neşelendiren çocuksu tesadüfleri kıskanmak yerine rekabet etmek. Zirve noktası: Hepimiz bir hiçiz! – Bu da aşağı ruh hâlinin yukarı hayata dönerken verdiği karar olur.

Başlıca meseleler üzerinden sınanmalı.

20.1.1936. Buradan iki soru çıkar:

1) Walter'in Ulrich'le hesaplaşması neyden ibarettir?

2) Kıskançlık hakkındaki konuşmanın genel bir anlamı (bütüne yönelik anlamı) olmalı mıdır?

1'e ilave) Galiba hesaplaşmanın temel fikri son olarak, Walter'in Ulrich'in zaaflarını yüzüne vurması, yani bütün hıncına rağmen alâkasız konuşmamasının gerekmesiydi. Kendini kısmen, General [von Stumm] son safhasındayken, onun olduğu bu göreve verir. Kısmen de Arnheim'a.

Söz konusu olan nedir? Önden, her yiğidin harcı olmayan Agathe tecrübesi gerçekleşmiştir. Bir de ütopyalar. Yani kötü bir itiraz: İçin kurumuş senin! O yüzden de cesur görünüyorsun (tıpkı 1. Cilt'in bir yerlerinde de söylendiği gibi). Hakikatin özünde bunun anlamı: Fikirlerini gerçekleştirmekten vazgeçiyorsun (bense gerçekleştirilecek fikirlerim olsun istiyorum). Yapmak için düşünmek, düşünmek için yapmak. Yapacak durumun olsa insanları hiç düşünmeden mahvedersin. Kendini büyük biriymiş gibi görmekle gerçekliği değersizleştiriyorsun. Artık Ulrich de biliyordur ki onu harekete geçirebilecek ne varsa ütopyadır. *Kendini haklı gördüğü sebeplerden*

biri: Deha ırkı. Ama bunun havasında olmak lazım; ayrıca: Esersiz bir dâhi son derece problemlidir ve saf kuruntudan ibaret olma tehlikesiyle başbaşadır. Demek sıra eser meselesine, *intihar mı, yazmak mı* meselesine gelir. Walter diyebilir ki: Birkaç makalenle böbürleniyorsun, ama–! Eser, bir şeylerin düzeltilmesi gerektiği ümidini şart koşar. Ulrich'teyse (Tanrı'nın yanına yolculuk!) aslında böyle bir ümit yoktur, bu ümidi tekrar edinmesi lazımdır. Zira son olarak aşırı ferdiyetçiydi ve ikide bir her şeyin berbat edildiğine emindi. – – – İkinci bir sebep: Teorisyen. (Niteliksiz bir adam, teorisyendir.) Teorisyenler olmalıdır. Araştırmacılar. Deneyciler. Ayak bağı olmayan insanlar. Evet veya hayıra ihtiyacı olmayanlar. Kısmî çareciler. Hiçbir büyük insanın eline mutlak hükûmet verilemez. O, tekniker değil, fizikçidir. Kendini rezil ediyordur. Büyük insanların fonksiyonu başkadır; onlar ancak çok sayıda vasıtayla hayata nüfuz ederler. Büyük birer insan olarak herhâlde şahsî birer yaşam örneğinden ibarettir hepsi, çünkü bütün niteliklerin onlarla koordine edilmesi, onlara tâbi kılınması lazımdır (şu hâlde niteliksiz adam esası burada kritik bir kısıtlamayla karşılaşmaktadır); gelgelelim onların öğretileri örnek değil yönlendirici ve sairedir. – Öyleyse kısmî çare de buraya aittir – şu manada ki çağlar, kanaatleri benimserler ama kanaatler çok doğru olmadıkça kalıcı da olmazlar. Yani: Bazı devirler vardır, teorik tipi kayırırlar, bazıları vardır harekete geçerler, çok emindirler, yeni şartlar yaratıp çoğunlukla her şeyi harap ederler. Teori karşıtı bir çağın arifesi. Elbette Walter'in cevabı şu olacaktır: Sen büyük bir insan mısın ki?! Bu da ilk soruya, yani esere dönülmesine yol açar. (Hatırlatma: Agathe'nin esere ihtiyacı yoktur. Ulrich'teyse daima arka planda bir tane vardır. Ama başına oturup yazmak çok gülünç olacaktır. Bu konuda nadiren iyimser davranır.)

Şimdilik bu kadar.

2'ye ilave) Yer eksikliğinden ötürü bu meseleye ya temas edilmemesi yahut üstünkörü temas edilmesiyle hallolacaktır.

119

GENEL MÜDÜR FISCHEL. TRENDE KARŞILAŞMA

trende dolanırken Ulrich, tanıdık bir simaya rastlayıp durdu ve kompartımanda tek başına oturmuş, elinde tuttuğu bir öbek ince kâğıdı karıştıranın Leo Fischel olduğunu fark etti. Gündelik hayata katılmaya öyle muhtaçtı ki aylardır görmediği bu eski tanıdığını resmen sevinçle selamladı.

Fischel ona nereden geldiğini sordu.

Ulrich muallak bir cevapla, "Güneyden," dedi.

Fischel kederli, "Görüşmeyeli uzun zaman oluyor," dedi. "Sıkıntılarınız vardı, değil mi?"

"Ne bakımdan?"

"Öylesine dedim. Faaliyetteki mevkiiniz sebebiyle sanırım."

Ulrich biraz öfkelenerek, "Faaliyetle asla mevki olduğu söylenebilecek bir ilişkide bulunmadım," diye itiraz etti.

Fischel, "Bir gün aniden ortadan kayboldunuz," dedi. "Nerede olduğunuzu kimse bilmiyordu. Ben de, bazı sıkıntılarınız olduğu sonucuna vardım."

Ulrich gülerek, "Bu yanılgınız hariç, dikkat çekecek derecede iyi malumat edinmişsiniz: Nasıl oluyor?" diye sordu.

Fischel iç geçirerek, "Fellik fellik sizi aradım. Zor zamanlar, kötü hikâyeler, azizim," diye cevap verdi. "General nerede olduğunuzu bilmiyordu, kuzininiz nerede olduğunuzu bilmiyordu, bana söylendiği kadarıyla mektuplarınızı da gittiğiniz yere yönlendirmemişsiniz. Gerda'dan mektup aldınız mı?"

"Almasına almadım. Ama belki evde duruyordur. Gerda'ya bir şey mi oldu?"

Müdür Fischel cevap vermedi; tam kondüktör yanlarından geçmişti ki bir sonraki istasyonda göndermesi ricasıyla birkaç telgraf vermek üzere içeri çağırdı.

Fischel'in birinci sınıf vagonda yolculuk ettiğini Ulrich ancak fark ediyordu, bu kadarını beklemezdi.

"Kuzinimle ve generalle ne zamandır haşır neşir oluyorsunuz?" diye sordu.

Fischel ona düşünceli düşünceli baktı. Göründüğü kadarıyla soruyu hemen anlamamıştı. Sonra, "Evet, şöyle ki," dedi. "Sanırım siz daha yola çıkmadan önceydi. Kuzininiz bir iş meselesinden ötürü bana danıştı, onun vasıtasıyla da generalle tanıştım, o sıralar zaten Hans Sepp adına ondan ricacı olmak niyetindeydim. Hans'ın kendini vurduğunu biliyorsunuzdur?"

Ulrich elinde olmadan irkildi.

Fischel, "Birkaç gazete de yazdı," diye pekitti. "Bir yıllık askerlik hizmetine başlamıştı, birkaç hafta sonra da kendini vurdu."

"Peki, neden vurmuş?"

"Tanrı bilir! Dürüst olmak gerekirse, kendini daha önceden de vurabilirdi. Her zaman için vurabilirdi. Soytarının tekiydi zaten. Ama son zamanlar ondan hoşlanmaya başlamıştım. İnanmayacaksınız, antisemitizmi ve banka müdürlerine sövmesi bile hoşuma gider olmuştu."

"Gerda'yla arasında bir şeyler olmuş mu?"

Fischel, "Kavga gürültü," diyerek şüphesini doğruladı. "Ama bununla da kalmamış. Dinleyin. Sizi özlemişim. Kaç zamandır sizi arıyorum. Sizinle konuştuğumda karşımda, akıllı birisi değil de bir filozof varmış hissine kapılıyorum. Söylediklerinizin –eski bir dostunuzun bunu belirtmesine müsaade buyurun– ipe sapa gelir

yanı asla olmasa da samimi laflar ediyorsunuz! Peki, Hans Sepp'in kendini vurmasına ne diyorsunuz?"

"Beni bu yüzden mi arıyordunuz?"

"Yok, bu yüzden değil. İş sebebiyle, dostluğunuz olan general ve Arnheim'dan ötürü. Gördüğünüz gibi artık Lloyd Bankası'nda değilim, kendi hesabıma çalışıyorum. Az şey değil, söylemiş olayım! Çok sıkıntı çektim ama artık durumum, Tanrı'ya şükür, harika–"

"Yanılmıyorsam sıkıntı dediğiniz şey mevki kaybı?"

"Evet, Tanrı'ya şükür, Lloyd Bankası'ndaki mevkiimi kaybettim; yoksa hâlâ müdür unvanlı bir vekil olacak, onlar beni emekli edene kadar da öyle kalacaktım. Bundan vazgeçmem gerekince karım boşanma davası açtı–"

"Yok artık! Gerçekten de anlatacak çok şeyiniz varmış!"

Fischel, tıslamaya benzer bir ses çıkardı. "Artık eski dairemizde oturmuyoruz. Karım boşanmadan ötürü ağabeyinin yanına taşındı." Bir kartvizit çıkardı: "Bu da benim yeni adresim. Umarım, yakında ziyaretime gelirsiniz." Ulrich kartta "genel müdür" ve şu "ithalat-ihracat", "Avrupa ötesi mal ve nakit alım-satımı" gibi birçok anlama gelen unvanlardan birkaçı ile seçkin bir muhitteki adresi okudu. Fischel dedi ki: "İnsanın kendi kendine nasıl terfi ettiğini tahmin edemezsiniz. Üstünden şu, aile ve memuriyet, kız tarafının seçkin akrabaları ve insanlığın en büyük dimağlarına karşı sorumluluk yükleri alınmaya görsün! Birkaç hafta içinde nüfuzlu birisi oldum çıktım. Aynı zamanda da hâli vakti yerinde birine dönüştüm. Belki öbür gün yine bir şeyim olmayacak, belki de elimdekinden çok daha fazlası olacak!"

"Acaba şu an tam olarak nesiniz?"

"İşin içinde olmayan birine öyle palas pandıras açıklanacak bir şey değil. İş yapıyorum. Emtia işleri, nakit işleri, siyasî işler, sanat işleri. Hangi iş olursa olsun, asıl mesele doğru anda çekilmeyi bilmek; bunu bilirseniz asla zarar etmezsiniz–" Ezelden beri olduğu gibi yaptıklarını "felsefenin" refakatine katmak Leo Fischel'in hoşuna gidiyor gibiydi. Ulrich onu merakla dinliyordu, sonra şöyle dedi:

"Fakat bütün bunlar bir yana, beni asıl ilgilendiren, Gerda'nın Hans'ın intiharı hakkında ne söylediği."

"Onu benim öldürdüğümü iddia ediyor! Hâlbuki çok öncesinde ayrılmışlardı..."

120

BAHÇE ŞENLİĞİ

O akşam Ulrich'in bir bahçe şenliğinde görünmesi gerekiyordu. İptal edebileceği bir davet değildi ama keyifsizliği onu şenliğe sürüklemese yine de ederdi. Fakat geç gitti. Ziyaretçilerin büyük kısmı maskelerini çoktan çıkarmıştı. Eski parktaki ağaçların arasında ateşli şişler gibi çimlere çakılmış veya kenetlerle ağaç gövdelerine tutturulmuş meşaleler yanıyordu. Etrafa beyaz örtülü devasa masalar konmuştu. Titreşen alevler ağaçların kabuklarını, insanların başlarının üstünde sessizce oynaşan yaprak çatıyı ve biraz uzaktan bakınca, kızıl ve kara lekelerden ibaretmiş gibi duran sıkış tıkış bir insan kalabalığının yüzlerini kızıla boyuyordu. Galiba kadınların sloganı erkek kıyafetleri giymekti: Bayan Maja Sommer, Maria Theresia askeri; ressam von Hartbach baldırları çıplak Tirollü bir delikanlı, ünlü hekimin refikası Bayan Klara Kahn ise sırtında bir Beardsley* kostümüyle gelmişti. Ulrich, yüzlerini tanıdığı kadarıyla yüksek sosyetenin genç hanımlarından da birçoklarının erkeksi veya oğlansı bir görünüm tercih ettiklerini fark etti, aralarında jokeyler, asansör görevlileri, yarı erkeksi Diana'lar,** kadın Hamlet-

*Aubrey Beardsley: 1872-1898 yıllarında yaşamış Britanyalı çizer. –ç.n.

**Avcı ilahesi Artemis'e Romalıların verdiği ad. –ç.n.

ler ve şişman Türkler vardı. Uzun sayılamayacak bir zaman önce terviç edilen pantolon etek modası, her ne kadar bu modaya uyan pek yokmuş gibi görünse de en azından hayal güçlerine etki etmişe benziyordu; kadınların yerden baldırlarının yarısına kadar dünyaya, boyna kadar ise yalnızca kocalarına ve âşıklarına ait olduğu günlere göre, üstelik de imparatorluk hanedanına mensup fertlerin gelmesinin beklenebileceği bir şenlikte bu, duyulmadık bir şey, keyfî de olsa bir devrim ve başkaları taşkınlıktan öte bir şey fark etmezken, yaşlıca ve şişmanca hanımların daha o zamanlar bile ortaya çıkacaklarını tahmin ettikleri amiyane âdetlerin habercisiydi. Ulrich, kendisini pek tanımayan fakat ev sahibi olması hasebiyle etrafında sürekli bir grup insanın toplandığı yaşlı prense selam vermeye cüret edebileceğini sanıyordu; ardından bir şeyler iletmesi gereken Tuzzi'yi aradı ve hiçbir yerde bulamayınca bu çalışkan adamın çoktan evine dönmüş olabileceğini farz edip kalabalığın merkezinden sallana sallana uzaklaştı ve muazzam bir çimenliği aşarak hoş bir şato manzarası sunan bir ağaç kümesinin kıyısına doğru ilerledi. Görkemli eski şatoya sahne ışıklarını andıran ışıklandırmalar takılmıştı, pervazların altından geçen veya direklerden yukarı tırmanan ve mimari formları, onları icat eden titiz ve ihtiyar üstat sanki misafirlerin arasında bulunuyormuş da beyaz ipekten bir kâğıt serpuşun altında çakırkeyif olmuşçasına âdeta gölgelerin içinden eriterek ortaya çıkaran sıra sıra elektrik lambalarıydı bunlar. Alt katta hizmetçilerin karanlık kapı aralıklarına girip çıktıkları görülebiliyor, üst katta da büyükşehrin çirkin ve kızıla çalan kurşunî gece seması bir paravana misali öne, gözünüzü yukarı çevirince yıldızlarıyla beraber görebildiğiniz, gecenin karanlık ve saf olan öbür göğünün içine doğru kubbeleniyordu. Ulrich de başını kaldırıp baktı, bir isteksizlik ve sevinç karışımından sarhoş olmuş gibiydi. Gözlerini indirdiğinde yakınında, önceden gözünden kaçmış olan birini fark etti.

Bu kişi, bir Napoléon albayı kostümü giymiş uzun boylu bir kadındı, üstüne bir de maske takmıştı; Ulrich onun Diotima olduğunu hemen anladı. Kadın fark etmemiş gibi davranıp dalgın dalgın, ışıldayan şatoya bakıyordu. –

Ulrich, "İyi akşamlar, kuzinim!" diyerek laf attı. "Sakın inkâra kalkışmayınız, maske takan tek kişi olmanızdan hemen tanıdım sizi."

Maskeli, "Ne demek istiyorsunuz?" diye sordu.

"Çok basit: Kendinizi mahcup hissediyorsunuz. Neden bu kadar çok kadın pantolonla gelmiş, bana açıklayabilir misiniz?"

Diotima hızla omuz silkti. "Herkesin dilinde. Tanrım, anladığım kadarıyla eski fikirler bitip tükendi artık. Fakat size gerçekten de itiraf etmeliyim; kendimi hırçın hissediyorum, iyi bir fikir değildi, insan bir maskeli balo tiyatrosuna geldiğini sanıyor."

Ulrich, "Bunları yapmak artık imkânsız," dedi. "Böyle şenlikler pek başarılı olmuyor, zira artık zamanı geçti."

Diotima üstünkörü bir "Eh!" cevabıyla yetindi. Şato manzarasını rüya gibi buluyordu.

"Albay bana ne hakkında daha doğru bir anlayışım olmasını emrederler?" diye soran Ulrich, Diotima'nın vücudunu meydan okurcasına seyretti.

"Sevgili dostum, bana albay demeyiniz!"

Sesinde bir yenilik vardı. Ulrich ona yaklaştı. Diotima artık maskeyi çıkarmıştı. Ulrich, gözlerinden yavaş yavaş akan iki damla gözyaşını fark etti. O an ağlayan bu uzun boylu subay, deli divanenin tekiydi ama çok da güzeldi. Onun elini kavrayıp sessizce neyi olduğunu sordu. Diotima cevap veremedi; boğazındaki yutmaya çalıştığı düğümle birlikte, geriye attırdığı paltosunun altından göğüslerine kadar uzanan beyaz binici pantolonunun parlak ışıltıları titreşiyordu. Çayırlıkta solmaya başlayan ışığın loşluğunda işte böylece dikilmekteydiler.

Ulrich, "Burada dertleşemeyiz," diye fısıldadı, "benimle gelin, başka yere gidelim. Müsaadenizle sizi evime götüreyim."

Diotima elini onun elinden kurtarmaya çalıştı ama başaramayınca pes etti. Ulrich pek inanamasa da yaptığı hareketten bu kadını tava getirdiğini hissetti. Diotima'yı saygıyla belinden kavrayıp narince destekleyerek gölgelerin içine, oradan da bir kavis çizerek çıkışa götürdü.

Tekrar ışığa çıkmadan önce Diotima gözyaşlarını kurutmuş, heyecanının da en azından görünüşte üstesinden gelmişti.

Pes bir sesle, "Ulrich, hiç fark etmediniz," dedi, "sizi ne zamandır seviyorum, bir kardeş gibi. Konuşabileceğim kimsem yok."

Yakında birileri olduğu için Ulrich yalnızca mırıldandı. "Gelin, konuşacağız."

Fakat arabada tek kelime etmedi, Diotima da paltosunun önünü endişeyle kavuşturarak ondan kaçınıp köşeye çekildi. Iztıraplarından yakınmaya kararlıydı ve kararından asla dönmezdi; ömrü boyunca asla geceleyin Şube Müdürü Tuzzi'den başka bir adamın yanında bulunmamış olmasına rağmen Ulrich'in peşinden gitti, çünkü daha ona rastlamadan önce, eğer gelecek olursa onunla dertleşmeyi kafasına koymuştu, nitekim içinde de bu türden bir dertleşmeye yönelik büyük ve hüzünlü bir istek vardı. Elbette bu kesin kararı, tatbikin verdiği heyecanla, pek elverişli bir fizikî etkide bulunmadı; heyecan nasıl ki ağır bir yemeği sindirebilecek bütün sıvıların geri çekilmesini sağlarsa, bu karar da öylece midesine oturmuştu, Diotima alnı ile ensesinin, fenalık geçiriyormuş gibi soğuk soğuk terlediğini hissediyordu. Dikkati ancak Ulrich'in evine varmalarının yarattığı etkiyle kendi bedeninden çekildi; ağaç gövdelerinin aralarından geçerken üzerlerindeki ampullerin bir sokak oluşturduğu küçük parkı büyüleyici bulmuş, geyik boynuzlu ve Barok üslubu küçük merdivenli sofa ona av borusunu, köpek sürülerini ve süvarileri hatırlatmıştı –böylesi etkiler, geceleyin daha da şiddetlenip zaaflarını gizledikleri için– elindekilerle asla böbürlenmediği gibi onlarla bir de alay eden kuzenine hayranlık duymaktan kendini alamıyordu.

Ulrich güldü ve içecek sıcak bir şeyler getirdi. "Yakından bakıldığında budalaca bir eğlence," dedi, "ama benden bahsetmeyelim. Size neler oldu, onu anlatın!"

Diotima'nın ağzından tek kelime çıkmıyor, başına böylesi ilk defa geliyordu; sırtında üniforması, oturmuş, Ulrich'in yaktığı çok sayıdaki ampulün aydınlığını üzerinde hissediyordu. Aydınlık kafasını karıştırıyordu. –

Ulrich, "Demek Arnheim size yakışıksız davrandı?" diye yardıma çalıştı.

Diotima başını evet makamında salladı. Sonra anlatmaya başladı: Arnheim, istediğini yapmakta hürdü. Onunla arasında asla sırtına, olağan anlamıyla, sorumluluk yükleyecek veya ona bazı haklar tanıyacak bir şeyler geçmemişti.

Ulrich, "Ama gözlemlerim doğruysa, eşinizden boşanıp onunla evlenmek istiyormuşsunuz gibi bir durum vardı aranızda?" diye itiraz etti.

Albay, "Evlenmek mi?" dedi. "Biraz daha uslu davransa belki evlenirdik; insanın son son gevşekçe kurduğu bir bağ gibi olabilir ama o bağ asla birbirine tutunmaya yaramaz!"

"Peki, Arnheim ne yaptı? Leona'yla kaçamağını mı kast ediyorsunuz?"

"O şahsı tanır mısınız?"

"Şöyle böyle."

"Güzel mi?"

"Güzel denebilir belki."

"Alımlı mı? Ya zarafet? Zarif biri mi?"

"Rica ederim, sevgili kuzinim, zerre kadar bile değil!"

Diotima bacak bacak üstüne atıp bir sigara istedi; biraz cesaretlenmişti.

Ulrich, "Şenliğe bu kostümle gelmeniz protesto amaçlıydı," dedi. "Öyle değil mi? Aksi takdirde hiçbir güç size bunu yaptıramazdı. Erkeklerin başarısızlığından sonra, içinizdeki bir tür üst erkekti aklınızı çelen; tam ifade edemiyorum."

Diotima, "Ama azizim," diye söze girdi, derken sigara dumanının gizlediği gözlerinden yine yaşlar akıverdi. "Ben, beş kız kardeşin en büyüğüydüm. Bütün gençliğim boyunca anne rolü oynamak zorunda kaldım, çünkü annemiz yoktu; daima bütün soruları cevaplamak, her şeyi bilmek zorundaydım. Şube Müdürü Tuzzi'yle evlenmem benden epey yaşlı olmasından ve saçlarının dökülmeye başlamasındandı; artık boyun eğebileceğim, elinden merhameti veya merhametsizliği tadabileceğim biriyle bir yaşamak istiyordum. Kadınsı olmadığım söylenemez. Beni tanıdığınız kadar gururlu da değilim. İtiraf ediyorum, ilk yıllar Tuzzi'nin kollarında, ölümün kaçırıp Tanrı Babamız'a götürdüğü küçük bir kızın tadaca-

ğı hazları yaşadım. Ama yıllar var ki onu küçümsemeden edemiyorum. Adam dümdüz bir fayda insanı. Başka ne bir şey görüyor ne de anlıyor. Bu ne demek, bilir misiniz?!"

Diotima ayağa fırlamış, paltosu sandalyede kalmıştı; saçları seçim meclisi azalarındaki gibi yanaklarına sarkıyordu; sol eli kâh erkeksi bir edayla kılıcının topuzuna dayanıyor kâh kadınsı bir tavırla saçlarına dalıyordu; sağ kolu bir hatip misali geniş hareketler yapıyor, bacaklarından birini öne atıyor yahut ikisini birbirine yapıştırıyordu, beyaz binici pantolonunun içindeki yuvarlak karnı, tuhaftır, komik bir izlenim bırakmakla birlikte erkek bedenini ifşa eden düzensizliğin zerresini dahi barındırmıyordu. Diotima'nın çakırkeyif olduğunu Ulrich yeni yeni fark ediyordu. Efkârlanmış, şenlikte kaç kadeh sert içkiyi peş peşe devirmişti, şimdi de Ulrich alkol ikram edince sarhoşluğun parıltısı yeniden cilalanmıştı. Ama sarhoşluğu ancak bu durumun esas unsurlarından olan baskılama hâlini ve kuruntuları alıp götürecek kadar yoğundu ve aslında sadece Diotima'nın tabiî tabiatı gibi bir şeyleri açığa vuruyor, onu da tam olarak yapmıyordu, çünkü Diotima, Arnheim bahsini açınca ruhunun sözünü etmeye başlıyordu.

Bütün ruhunu bu adama vermişti, acaba Ulrich, Avusturyalı bir erkeğin böyle meselelerde daha ince bir duyuşa, daha fazla kültüre sahip olduğunu düşünüyor muydu?

"Hayır."

"Belki de sahiptir!" Arnheim'ın önemli birisi olduğu muhakkaktı. Gelgelelim utanç verici bir başarısızlığa uğramıştı. Utanç verici! "Ona her şeyimi verdim, beni kullandı, ellerim bomboş şimdi!"

Açıktı ki Arnheim'la yaşadığı, bedenen olsa olsa bir öpücüğe kadar ilerleyen, oysa manen sınır tanımaksızın salınıp duran bir ruh düeti olan bu tabiatüstü, imalı aşk oyunu, haftalar alan saf müddeti içerisinde, son olarak da Diotima'nın, kocasıyla yaşadığı kavgadan ötürü içindeki tabiî ateşi öyle körüklemişti ki sinirlerin çatırdaması gibi bir talihsizlikten kaçınmak için o ateşi, saygısızca ifade etmek gerekirse, bir hamlede kazanın altından çekip almak lazımdı. Diotima'nın, şuurlu veya şuursuz, Ulrich'ten istediği işte buydu. Divana oturmuştu, Ulrich'e, "Dinleyin, Ulrich, utanmadığım tek

insan sizsiniz. Çünkü çok kötü birisiniz. Çünkü benden çok daha kötü birisiniz–!" dediğinde dizlerinin üstünde kılıcı, gözlerinin üstündeyse dalgınlığın kükürtlü sisi duruyordu.

Ulrich çaresizdi. Şartlar, haftalar önce burada Gerda'yla yaşadığı olayı hatırlatıyordu, o da buna benzer bir aşırı gerginliğin sonucunda gerçekleşmişti. Ama Diotima, yasak sarılışlardan gerilmiş bir kız değildi. Dudakları iri ve aralık, vücudu nemliydi; ortalığa yığılmış bahçe toprağı gibi soluklanıyor, istek örtüsünün altındaki gözleriyse karanlık bir dehlize açılmış iki kapıya benziyordu. Ama Ulrich'in Gerda'yı düşündüğü yoktu; o karşısında Agathe'yi görüyor, kendi direncinin anbean zayıfladığını hissetmesine rağmen bu kadının daha fazla direnç göstermekteki aczine bakınca kıskançlıktan çığlık atası geliyordu. Beklentisi onu, bu bakışların kırılışını, bu gözlerin ancak ölümün ve aşkın meydana getirebileceği cinsten fersizleşmesini, aralarından son nefesinden usul usul kaçtığı dudakların baygın baygın açılışını göstererek aldatıyor; karşısında duran bu insanın hepten çöküverdiğini hissetmek ve kendisi, kafatası mezarına inen bir Kapüsen rahibi misali çürümenin içerisinde kıvranırken, onu seyretmek için sabırsızlanıyordu. Muhtemelen düşünceleri, kurtuluş ümit ettiği bir istikamette ilerliyordu, çünkü kendi çöküşüne var gücüyle karşı koymaktaydı. Yumruklarını sıkmıştı; duruma Diotima cephesinden bakınca, gözlerini korkunç bir bakışla onun yüzüne saplıyordu. O an Diotima, korkudan ve ona duyduğu saygıdan başka bir şey hissetmiyordu. Bunun üzerine Ulrich'in aklına çarpık bir fikir geldi, bunu baktığı suratın çarpıklığından okuyordu. Sessiz ve manidar, karşılık verdi: "Ne kadar kötü olduğuma dair hiç fikriniz yok. Ben sizi sevemem, sizi sevebilmek için dövebilmem lazım gelirdi–!"

Diotima gözlerine boş boş baktı. Ulrich onun gururunu incitip kibrini yaraladığını ve aklını karıştırdığını umuyordu fakat dile getirdikleri belki de yalnızca ona karşı içinde birikmiş tabiî garezden ibaretti.

Devam etti: "Aylardır sizi küçük bir çocuk gibi bas bas bağırtana kadar dövmekten başka düşündüğüm bir şey yok!" Fakat o an, Diotima'nın omuzlarını, boynuna yakın bir yerden kavramıştı. Dio-

tima'nın bakışlarındaki melûl ifade giderek koyulaştı. Gözlerinde, hâlâ bir şeyler söyleyip durumu soğukkanlı bir sözle kurtarmayı istediğine dair kıpırtılar görülüyordu. Uyluklarında ayağa kalkmak üzere hareketlenme oluyor, hedefe varmadan duruluyordu. Ulrich onun palasını kavramış, yarı yarıya kınından çıkarmıştı. Tanrı aşkına! –diye geçirdi içinden– araya bir şey girmezse kahrolası bir hayat emaresi vermeyene kadar bununla başına vuracağım! – Bu arada Napoléon'un albayının zihninde kritik bir değişim cereyan ettiğinin farkına varmadı. Diotima derin derin iç geçirdi, sanki on iki yaşından sonraki bütün kadınlığı göğsünden firar ediyordu, sonra Ulrich'in, hevesini istediği şekilde kendininkinin üstüne boşaltması için yana doğru eğildi.

Şu surat olmasa Ulrich o an kahkahayı basardı. Ama suratı cinnet kadar tarifsiz, bir o kadar da bulaşıcıydı. Kılıcı kenara fırlatıp iki sert şaplak attı. Diotima başka türlüsünü beklemişti ama fizikî sarsıntı yine de etkisini gösterdi. Bazen ancak kaba kuvvet gösterilince çalışmaya başlayan saatler misali bir şeyler harekete geçti, olayların o an itibariyle büründüğü olağan seyre bir olağandışılık, bir duygu çığlığı ve hırıltısı karıştı.

Yıllar yıllar öncesinden kalma çocukça sözler ve tavırlar da karışıyordu içlerine, sabaha kadarki birkaç saat Diotima'yı mizacından kurtarıp insanın hiçbir şeyi düşünmediği, her şeyin iyi olduğu bir zamana geri döndüren karanlık, çocuksu ve mesut bir rüya hâliyle doldu sanki. Gün pencerelerden ışıdığında Diotima dizlerinin üstünde duruyordu, üniforması zemine fırlatılmış, saçları yüzüne düşmüştü, yanakları salya içindeydi. Bu hâle nasıl geldiğini hatırlayamıyor, uykusundan uyanan aklı, dağılan dalgınlığıyla dehşete kapılıyordu. Fakat ortalıkta Ulrich'ten eser yoktu.

121

YUNAN

(ERKEN TASLAK)

Clarisse'in başka bir sanatoryuma götürülmesine karar verilmişti; Clarisse karşı koymaksızın, neredeyse ses bile çıkarmadan izin verdi buna. Ulrich'in, kendisini feci bir hüsrana uğrattığını hissediyor, "döngüyü bir kez daha yaşamak üzere" hastaneye dönmek zorunda olduğunu anlıyordu; döngü öyle zordu ki Clarisse bile ilk seferinde başarılı olamıyordu.

Kalacağı yeni yere, bir insanın gedikli müşterisi olduğu bir otele dönüşünün eminliğiyle yerleşti. Walter dört gün yanında kaldı. Ulrich'in gelmeyişinin ve Clarisse'e tek başına hükmedebiliyor oluşunun iyiliğini hissediyorsa da itiraf etmiyordu. Ulrich'e davranış tarzının büyük bir yüceliği olmalıydı ve başarılı olduğunu zannediyordu; gelgelelim her şeyin geçip gittiği böylesi bir anda çok nahoş bir şey, onca zamandır Ulrich'ten korkmuş olduğunu haber veriyordu ona. Vücudu erkeksi bir tatmin istemekteydi. Clarisse'e aldırış etmiyor, hasta olmadığına, iyileşmesinin ise en çabuk, bedenî bakımın yanı sıra ruhen de alabildiğine sıradan bir kadın muamelesi görmesiyle mümkün olacağına kendini inandırıyordu. Buna rağmen aslında sadece kendini kandırdığını biliyordu. Cla-

risse'in, alışkın olduğundan daha az direnç göstermesine şaşırdı. Iztırap çekiyordu. Kendinden tiksiniyordu. İlk gece, canını yakan küçük bir yaralanmaya maruz kalmıştı; fizikî acılar ve kendinden duyduğu ürpertiyle onu ve kendisini kamçıladığını zannediyordu. Ardından izni bitti. Ofisine firar etmek aklına gelmedi. Ruhunu da avucundaki saatle birlikte dertop edip kaldırmalıydı.

Clarisse, asabının bozuk oluşu vücudundaki hâlsizliğin sonucu olarak görüldüğü için kendisine verilen şişmanlama kürünü uyguluyordu. Cılızlaşmış, saçı başı, haftalarca başıboş dolanmış bir köpeğin tüyleri misali birbirine girmişti. Etkisini hissetmeye başladığı bu alışılmadık beslenmeden edindiği ilk intiba iyiydi. Ona yabancı cisimleri dayatarak sert maddeleri yutmaya zorlayan tedavisine gösterdiği yumuşak başlılıkla Walter'e de tahammül edebiliyordu. Kendi kendisine karşı, sağlıklı olduğuna dair delil elde etmek için hüzünlü bir tavırla her şeye eyvallah ediyordu. İçinden, "Hayatta kendime bir tek ben güveniyorum," diyordu, "kimse bana inanmıyor. Belki de yaşıyor olmam bir peşin hükümden ibarettir?" Walter yanındayken içini maddeyle doldurmak, kendi deyimiyle dünyanın safrasını içine almak onu rahatlatıyordu.

Ama Walter'in gittiği gün Yunan geldi. Yunan, belki de Clarisse'ten daha uzun süredir sanatoryumda kalıyordu ama önüne ancak o zaman çıkmıştı. Clarisse yanından geçerken bir hanımefendiye, "Benim kadar seyahat etmiş biri asla bir kadını sevmeye muktedir değildir," dedi. Belki de, "benim gibi uzaklardan gelmiş biri" demişti. Clarisse bu adamı yoluna çıkaranın, kendisiyle alâkalı bir alâmet olduğunu derhâl anladı. Hemen aynı akşam adama bir mektup yazdı. Mektubun içeriği şöyleydi: "Ben sizin seveceğiniz tek kadınım." Sebeplerini ayrıntılarıyla kaydetti. "Boyunuz tam erkek boyu," diye yazıyordu, "ama endamınız bir kadını andırıyor, elleriniz de kadınsı. Burnunuz 'akbaba burnu', yani faydası dokunmayacak fazla kuvveti alınmış bir şahin burnu, şahin burnundan da daha güzel hatta. İri, koyu renkli, derin göz çukurlarınız, acılı günah çukurlarınız var. Dünyayı, yeraltını ve yerüstünü tanıyorsunuz. Bakışınız aslında yorgun ve korkak olmasına rağmen beni hipnotize etmek istediğinizi hemen fark ettim. Siz de benim alınyazınız olduğumu tahmin ettiniz.

"Ben hasta olduğum için bulunmuyorum burada. İçgüdülerimle daima doğru araçları seçtiğim için buradayım. Kanım ağır akıyor. Daha vücudumda ateş teşhis edebilen olmadı. Düpedüz ispatlanamayan mahallî bir yozlaşma; her ne kadar organlara bağlı bir mide ağrısı olmasa da topyekûn bir bitkinliğin sonucu gastrik sistemin en derin zayıflığı. Doktorumuz size ne derse desin, bir parça hasta kabul edilsem de aslında bütün olarak sağlıklıyım. İspatı: Beni buraya getiren o mutlak yalnızlaşma ve çözülme enerjisidir. Anlık ihtiyacı mutlak bir kesinlikle tahmin ettim; tipik olarak, hasta bir varlık asla sağalamayacağı gibi kendisini de sağaltamaz. Bana dikkat edin. Sizin neye ihtiyaç duyduğunuzu mutlak bir kesinlikle tahmin edişim de bu yüzdendir.

"Siz, herkesin beklediği o büyük hermafroditsiniz. Tanrılar size erkeksiliği ve kadınsılığı eşit parçalar hâlinde bahşetmiş. Işıldayan dünyayı karanlık ve dile gelmez aşk ikileminden kurtaracak olan sizsiniz. Hiçbir kadın beni alıkoyamaz diye haykırışınızı nasıl da anladım! Fakat ben de o büyük, kadınsı hermafroditim. Hiçbir erkeğin tatmin edemeyeceği. İki-lemi ben yalnız başıma taşıyorum. Sizin ruhunuzda barındırdığınız ve buna rağmen aşmamız gereken bir özlem olarak sahip olduğunuz ikilemi. Hem de önünde kara bir kalkanla. Gelin. Bizi buraya getiren, ilahî bir karşılaşmadır. Kaderimizden kaçamayız, dünyayı bir yüz yıl daha bekletemeyiz!.."

Yunan ona mektubu ertesi gün geri getirdi. Bunu şahsen yapmasının nedeni mahremiyet kaygısındandı. Kendisine böyle şeyler yazması için Clarisse'e bahane vermek istemediğini söyledi. Reddi, kibar ve netti. Sinema cinini andıran, hipnozcu benzeri erkeksi yüzü, rastgele hangi kalabalığa karıştırılsa ânında resmin merkezine dönüşürdü. Ama elleri bir kadınınkiler kadar inceydi, siyaha kaçan mavi saç ayrımının altındaki kafa derisi ara sıra istemdışı seğiriyor, gözbebekleri Clarisse'e bakarken biraz titriyordu. Clarisse şişmanlama kürü ve yeni ruh hâllerinin etkisiyle gerçekten de birkaç gün içinde bedenen değişmişti; kilo almış, irileşmişti, heyecanlanınca gerilip pençeleşen, piyano çalan kaşarlanmış elleri Levanten'de garip bir korku uyandırıyordu; yine de adam Clarisse'e bakmadan edemiyor, içinden oradan kaçmak geliyorduysa da ayağa kalkamıyordu.

Clarisse kaderinden kaçamayacağını tekrar edip ona doğru uzandı. Adam dehşet verici elin yaklaştığını gördüyse de kımıldayamadı. Clarisse'in ağzı, gözlerinden ağzına doğru kayınca ancak, ayağa fırlayıp kaçacak gücü buldu kendisinde. Clarisse onu pantolonundan yakalayıp sarmalamaya çalıştı. Adam, tiksintisini ve korkusunu ifade eden kısık bir nida koyverip çıkışa ulaştı.

Clarisse mest olmuştu. Bu adamın muazzam derecede ender görülen, âdeta şeytanî bir saflığı olduğu hissini hâlâ kaybetmemişti ama bu duyguya rengini veren şey bir yandan da, kendi yaptığı terbiyesizliklerdi. Nefesi yükselip yayılıyordu; hiçbir şeye aldırış etmeden içindeki sesin emrine uymanın verdiği tatmin, göğsünü metal yaylar gibi germekteydi. Aslında onu buraya getiren her şeyi, vazifesini ve ıztıraplarını yirmi dört saatliğine unutmuştu; kalbi artık göğe ok atmıyor, atılanların hepsi gönderilenden önce peş peşe geri gelip kalbini deşiyordu. Arzularının eziyetli ıztırabını çekti gururla. Yirmi dört saat boyunca. Sağlıklı olduğu süre boyunca cinsî esrimeyle tanışmamış bu genç, frijit kadın, o esrimeyi bir işkence gibi kabul ediyor, o işkence vücudunda öyle bir şiddetle kuduruyordu ki esrime bir an olsun kesilmiyor ve en korkuncundan asabi bir açlıkla sağa sola savruluyor, öte yandan zihni bu şiddet üzerinden mutlulukla şunu tespit ediyordu ki bütün cinsî arzuların sınırsız kudretinden dünyayı kurtarması gerekiyor fakat o kudret dönüp dolaşıp kendi içine giriyordu. Çektiği eziyetin tatlılığı, kendini karşısındaki adamın önüne atıp minnettarlıktan ağlama ihtiyacı şeklindeki huzursuz edici acz, karşı koyamadığı mutluluk, nasıl muazzam bir cinle mücadeleye girişeceğinin deliliydi Clarisse'in gözünde. Şimdiye dek hiç sevmemiş bu akıl hastası, içinde masun kalmış ne varsa hepsiyle, sağlıklı bir kadın gibi sevebiliyordu artık; gelgelelim bu kadın çaresizliğe varan bir kuvvete sahipti, sevme hissi, etrafını saran ve bu hissi üstesinden gelinemeyecek denli farklı yorumlayan gölgelerden, var olan son gücüyle kurtulmak ister gibiydi.

Bütün kadınlar gibi o da, kendisini reddeden kişinin geri dönüşünü bekledi. Yirmi dört saat geçmişti ki –aşağı yukarı geçen günküyle aynı saatte– gerçekten de Yunan gelip Clarisse'in kapısını

çaldı. İradesi zayıf, hissiyatı kadınsı bu adamı şahsına yöneltilen vahşi saldırının bir son bulmadan kesildiği o duruma döndüren, açıklayamadığı bir kuvvetti. İncelikle düşündüğü cümleleri bahane ederek, dokunulmaz güzellikte giyinip tıraş olarak ve bu ilginç kadının tadına varmadan olmaz düşüncesinden güç bularak geldiyse de, Clarisse'e bakarken gözbebekleri bir kızın ilk kez yabancı eli değen göğüsleri gibi titredi. Clarisse kestirmeden gitti. Kaçmaması gerektiğini tekrar dile getirdi, Tanrı da Zeytindağı'nda korkunun ıztırabını çekmişti, sonra adama saldırdı. Adamın dizleri titriyor, elleri Clarisse'in ellerini savuşturmak üzere bez parçaları misali güçsüzce önlerine geçiyordu. Clarisse ise adamı kolları ve bacaklarıyla sarmalayıp ağzını kendi ağzının sıcak fosfat esintisiyle mühürledi. Yunan, korkusu son haddine ulaşınca, homoseksüel olduğunu itiraf ederek kendini savundu. Bunun üzerine Clarisse kendisini tam da bu yüzden sevmesi gerektiğini söyleyince bahtsız adam ne diyeceğini bilemedi.

Yunan sanatoryum sanatoryum gezen şu yarı hasta, yarı monden adamlardandı; onlar için sanatoryumlar, sıradan otellerde rastladıklarından daha ilginç insanlarla tanıştıkları birer oteldir. Birkaç lisan biliyordu ve adından söz ettiren kitapların hepsini okumuştu. Tam bir Güney Avrupalı zarafetine sahipti; siyah saçları, miskin mavi gözleri, erkeğin ruhunu ve şeytanlığını seven bütün kadınların hayranlığını önüne seriyordu. Hayat hikâyesi, davet edildiği otel odalarının numaralarından oluşma bir loto kâğıdı gibiydi. Ömründe hiç çalışmamıştı, ihtiyaçları zengin tüccar ailesince karşılanıyordu, ayrıca babasının ölümünden sonra işlerin idaresine erkek kardeşinin geçeceği düşüncesine de itirazı yoktu. Kadınları sevmiyor, kibrinden ötürü ağlarına düşüyor, erkeklere duyduğu meyle ara sıra denemeyecek sıklıkta, büyükşehirlerin esasen midesini bulandıran fuhuş çevrelerinde karşılık veriyordu. Aslında iri ve şişman bir oğlandı, bu belirsiz yaşın günahlara meyli zihninde sonradan geleceklere asla yer açmamış, melankolik bir miskinlik ve kararsızlığın himayesine yerleşmekle yetinmişti.

Kaderin sillesini yemiş bu adamı, daha önce hiç Clarisse gibi tutan olmamıştı. Belirgin bir şeyler üzerinden anlamasına fırsat

kalmadan Clarisse, onun kendini beğenmişliğine yönelmişti. İkide bir, "Büyük hermafrodit," diyor, gözlerinden Büyük İmparator dermişçesine bir ışıltı yayılıyordu, işte bu ışıltı Yunan'a bir oyun gibi gelse de gerçekte bir esrime hâliydi. Yunan, "Garip kadın," diyordu. Clarisse ise, "Sen ne kadınları," diyor, "ne erkekleri sevme kudreti olan büyük hermafroditsin! Zaten bu yüzdendir ki nefislerini zayıflatan mevrus günahtan onları kurtarmaya ehil olan da sensin!"

Clarisse'in hayatını etkileyen Walter, Meingast ve Ulrich isimli üç adam arasında, üzerinde en güçlü tesiri yaratan, hiç farkına varmasa da –yaratıcı bir yanı olmaksızın vasat bir hayata sürgün edilmiş zihnin kanatlanma isteğine böyle denebilirse şayet– hırsını, sergilediği tavırlarla en koyu heyecana boğan Meingast olmuştu. Clarisse'in muhayyilesinde, kadın olduğu için aralarına katılamadığı büyük melekler gibi şangırdayan erkek birlikleri, şekillerini değiştirmiş, güçlü ve (buna ilaveten evlilik ile aşkın ıztıraplarından) kurtulmuş insanın homoseksüel olacağı fikrine dönüşmüştü: Clarisse, Yunan'a, "Bizzat Tanrı da homoseksüeldir," diyordu, "kadınları kiliseden dışlarken mümin erkeğin içine girer, onda mecal bırakmaz, içini doldurur, nefsini zayıflatır, ona tecavüz eder, bir kadın gibi muamele gösterir ve ondan sadakat bekler. İçi tanrısıyla dolan mümin erkek, kadınların yanındayken, farkına varmadığı eğri büğrü, önemsiz unsurların arasındaymış gibi dolanır. Aşk Tanrı'ya sadakatsizliktir, zinadır, zihni insanlık haysiyetinden eder. Günahkârlık ve saadet cinnetleri, insanlığın davranışlarını ayartıp gelin yatağına (zina yatağına) sokar. Sen, ey benim kadın kralım, insanlığın günahlarının içyüzünü görmemize rağmen insanlığı kurtarmak için benimle beraber o günahları işlemek suretiyle üstlenirsin."

Yunan, "Delirmiş – delirmiş," diye mırıldansa da Clarisse'in fikirleri karşı koymaksızın aklına yatıyor ve hayatının daha önce hiç böylesi bir ciddiyet ve ihtirasla ele alınmamış bir noktasına temas ediyordu. Clarisse, onun uyuşuk ruhunu alıp zifirî karanlıkta azıp coşan bir rüyaymışçasına silkeleyerek uyandırdı ama uyandırırken ona karşı davranışı, ergenlik çağındaki büyücek bir oğlanın, ilk aşk kültünün çılgın kurbanlarını vermek için kendinden küçük bir oğlanı yakalamasına benziyordu. İlginç bir erkeklik vakarı, kendi-

sine dayatılan rolün altında şiddetle cefa çekerken aynı zamanda zihninin derinlerine gömülü fantezilerine teveccüh gösteriyor, Clarisse'in pervasız ziyaretleri de onu titrek bir itaatkârlık hâline sokuyordu. Adam kendini artık hiçbir yerde ondan güvende hissetmiyordu, Clarisse onu araba gezmesine davet ediyor, gezi sırasında arabacının arkasından orasını burasını elliyordu, adamın en büyük korkusu bunu sanatoryumda milletin önünde de yapmaya kalkması ve kendisinin karşı koyamaması ihtimaliydi. En sonunda öyle bir hâle geldi ki Clarisse yaklaşır yaklaşmaz titremeye başlamakla beraber ne isterse yapmasına izin verir oldu. "Cette femme est folle."* Bu cümleyi sürekli yakınarak üç dilde sessizce ... bir muhafaza duası gibi tekrar ediyordu.

Fakat nihayet –bu tuhaf ve yarı şeffaf ilişki dikkat çekti, milletin, onunla alay etmeye başladığını hisseder gibi oldu– gururu onu bu işten çekip aldı; zayıflıktan ağlamaklı bir duruma geldiği bir anda bu kadından kurtulmak için bütün kuvvetini topladı. Arabaya binerlerken yüzü başka yöne dönük, bunun son görüşmeleri olduğunu söyledi. Yolculuk sırasında Clarisse'e bir polis gösterip onunla ilişkisi olduğunu ve polisin Clarisse'le haşır neşir olmasına daha fazla tahammül etmek istemediğini ileri sürdü; bakışlarını, âdeta bir kayanın etrafına dolanırcasına caddede dikilen bu irikıyım adama doladı. Uzaklaşan araba onu adamdan çekip kopardıysa da söylediği yalanla güç bulduğunu hissediyordu, sanki bir şeyler imdadına yetişmişti. Bunun Clarisse üzerindeki etkisiyse ters oldu. "Kadın kralının" sevgilisini görmek şaşırtıcı bir maddileşme tesiri uyguladı. Kendini daha önce de şiirlerinde hermafrodit diye nitelemişti, şimdiyse ilk kez vücudunda hünsa nitelikleri fark edebildiğini sanıyordu. Açık havaya çıkmak için sabırsızlanıyordu. "İlahî bir aşk hâli," dedi. Yunan, arabacıdan korkuyor, Clarisse'i de itip duruyordu. Clarisse'in yüzüne bunun son yolculuk olduğunu neredeyse konuşmadan söylemişti. Etrafına bakınmadan arkasında bir şeyler olduğunu sezer gibi görünen arabacı atları dehledi. Aniden üç taraftan toplanan fırtına bulutları onları baskına uğratmıştı. Hava nefes aldırmıyordu, tekinsiz bir gerilimle doluydu, şimşekler çakıyor,

* (Fr.) "Bu kadın delirmiş." –ç.n.

gök gürlüyordu. Yunan, "Bu akşam sevgilimi ağırlayacağım," dedi, "yanıma gelemezsin!" Clarisse, "Yola çıkıyoruz, bu gece!" diye cevap verdi. "Muazzam enerjilerin şehri Berlin'e!" O an yakınlarındaki tarlalara sarsıcı bir gürültüyle yıldırım düştü, atlar dörtnala giderken koşum kayışlarını çekiştiriyorlardı. "Olmaz!" diye haykıran Yunan gayriihtiyari, kendisini sarmalayan Clarisse'in göğsüne saklandı. Clarisse dört bir yandan sökün eden kargaşaya, "Kendimi Tesalya cadısı sanıyorum!" diye bağırdı. Yıldırım ateşi gürlüyor, su toprağa karışıp yerden yükseliyor, korku havayı sarsıyordu. Yunan'ın vücudu, elektrik yemiş zavallı bir hayvanınki gibi titriyordu. Clarisse sevinç nidaları savuruyor, onu "şimşek kollarıyla" sarmalıyor, pençelerini etine geçiriyordu. Bunun üzerine adam arabadan aşağı atladı.

Clarisse ondan çok sonra –arabacıyı fırtınanın içinde yavaş yavaş sürmeye zorlamış, kendisi esrarengiz şarkılar söylerken güneş yeniden açmış, arabanın deri döşemelerinden, tarlalardan ve atlardan buharlar çıkmaya başlamıştı– sanatoryuma döndüğünde, odasında Yunan'ın bıraktığı bir not buldu; notunda tekrar, polisin odasında olduğunu, Clarisse'in geldiğini görmek istemediğini ve yarın sabah yola çıkacağını yazıyordu. Clarisse akşam yemeğinde, Yunan'ın yola çıkacağının doğru olduğunu öğrendi. Bir koşu yanına gitmek istediyse de bütün kadınların kendisini gözetlediğini fark etti. Tedirginliği koridorda da geçmedi. Clarisse başını ne zaman Yunan'ın odasına süzülmek üzere kapıdan uzatsa koridordan kadınlar geçiyordu. Bu aptallar, polisin aslında hepsiyle dalga geçtiğini anlayacak yerde Clarisse'e alaycı alaycı bakıyorlardı. (Veya: yabancı bir adam sinirle kapıyı açar. Yunan gitmiş midir?) Hangi sebepten bilinmez, Clarisse de birdenbire, samimi ve zararsız bir tavırla da olsa Yunan'ın kapısına gitmeye cüret edemez oldu. Nihayet etraf sessizleşti, Clarisse ayakkabılarını giymeden usul usul dışarı çıktı. Kapıyı yavaşça, hafifçe tırmaladı ama anahtar deliğinden ışık sızmasına rağmen kapıyı açan olmadı. Clarisse dudaklarını kapıya bastırıp fısıldadı. İçerideki sessizlik sürüyordu; içeriden Clarisse'i dinliyorlar ama cevaba layık görmüyorlardı. Yunan, "polisle" yatakta yatıyor, onu küçümsüyordu. O an ömrü boyunca hiç sevmemiş olan Clarisse'i âcizane bir kıskançlığın adı konmamış sızısı sardı. "Ona layık değilim," diye fısıldadı, "beni hasta sanıyor."

Dudakları fısıldayarak tahtadan aşağı, tozların içine kaydı. Yürek parçalayan bir heyecanla sersemliyor, sürüne sürüne yanına gidip elini öpmek için hafif iniltilerle kapıya vuruyor, kendisine mani olduklarını kavrayamıyordu.

Yatağında uyanıp odacı kızı çağırmak için zili çaldığında Yunan'ın ayrıldığını öğrendi. Sanki aralarında böyle sözleşmişler gibi başını salladı. "Ben de yola çıkıyorum," dedi. Kız, "Doktora bildirmem lazım," dedi. Daha odadan çıkmasıyla Clarisse, delirmişçesine yatağından fırlayıp eşyalarını bir valize tıkıştırdı; sığmayanları ve diğer bavulları ardında bıraktı. Kız, beyefendinin Münih trenine bineceğini zannettiğini söylemişti. Clarisse kaçtı. "Yanılgı körlük değildir," diye mırıldanıyordu, "korkaklıktır!" "Görevini idrak etti ama yeterince cesareti yok." Adamın terk edilmiş odasının yanından geçip binadan usul usul çıkarken geçen gecenin acı ve utancıyla karşılaştı tekrar. "Beni hasta sandı!" Yanaklarından yaşlar süzülüyordu. Kaçtığı hapishaneye karşı bile âdil davrandı, duvarlarla ve kapının önündeki banklarla merhametle vedalaştı. Buradaki insanlar ona ellerinden geldiğince iyi davranmışlardı. (Hepsi aleyhindeydi, hastalar da dâhil hepsi aleyhindeydi.) Clarisse, "Hâlâ şifa bulmak niyetindeler," diye gülümsedi. "Ama şifa yıkımdır!" Üzerine hücum eden hoplayışlarının içine işlediği ekspres trende otururken kararları netleşti. İnsan nasıl yanılabilir? Ancak görmeyerek. Peki, görülecek şeyi nasıl göremez?! Görmeye cesaret etmeyerek. (Radikal bir ilerlemenin olmayışını Ulrich de benzer şekilde idrak eder.) Clarisse, insan gelişiminin genel kanununu geniş, sınırsız bir alanmışçasına idrak ediyordu: Yanılgı korkaklıktır; insanların korkak olmayacağı gün yeryüzü ileri sıçrayacaktır. Trenin hiç durmadan Clarisse'le beraber uğuldayarak gitmesi ne iyiydi. Yunan'a yetişmesi gerektiğini biliyordu.

122

CLARISSE VENEDİK'TE

(ERKEN TASLAK)

Clarisse yataklı vagonda bir kompartıman kiraladı. Vagona bindiğinde kondüktöre hemen, "Burada üç beyefendi olacaktı, gidip bir bakın, onlarla mutlaka konuşmam lazım!" dedi. Bir an için bütün yolcuların, yaydığı kuvvetli şahsî etkiye kapılıp emirlerini yerine getirecekleri zannına teslim olmuştu. Yemekli vagondaki garsonların da. Buna rağmen kondüktör Yunan'ı, Walter'i ve Ulrich'i bulamadığını açıklamak durumunda kaldı. Bunun üzerine Clarisse kendini aynada billur gibi berrak şehevî bir etkiyle kâh beyaz bir şeytan kâh kan kırmızı Madonna olarak gördü.

Sabah Münih'te trenden inince nezih bir otele gitti, bir oda tuttu, bütün gün sigara, konyak ve sade kahve içti, mektup ve telgraf yazdı. Bir sebepten Yunan'ın Venedik'e gideceği zannına kapılmıştı; ona, otellere ve konsolosluk temsilcilikleri ile resmî dairelere talimatlar yağdırıyordu. İşgüzarlığının bini bir paraydı. Bütün gün kendisi için koşuşturan kırmızılı otel uşaklarına, "Acele edin!" diyordu. İtfaiyecilerin paldır küldür gelip borularını çaldıkları bir yangın yerindekine veya atların patır patır yürüdükleri, miğferli ve kararlı yüzlerden oluşan sonu gelmez alayların yollarda rüyaday-

mışçasına ilerledikleri, havanın, üzerlerine atılan çiçekler ve dehşetin ağırlığının verdiği gerilimle dolu olduğu, seferberlik hâlindekine benzer bir atmosfer vardı.

Akşam Venedik istikametinde devam etti yoluna.

Venedik'te Almanların gittiği bir pansiyona yerleşti, balayı seyahatinde de burada kalmıştı; oradakiler genç kadını hayal meyal hatırlıyorlardı. Aşırı alkol ve alkaloit tüketimiyle Münih'teki yaşantısının aynına başladı, ne var ki artık telgraf veya ulak gönderdiği yoktu. Venedik'e varış ânından beri, belki de istasyonda resmî makamların görevlileri ellerinde raporlar gelmediklerinden olacak, Yunan'ın, elinden kurtulup memleketine kaçtığına kanaat getirdi. Artık hücumu baskılayıp işi aceleye getirmeden kendine karşı en katı tedbirleri alarak son saldırıyı hazırlamanın vaktiydi. Gemiyle Yunanistan'a gideceği kesindi ama öncesinde o adama duyduğu, resmen içini parçalayan o delicesine arzunun dizginlenmesi lazımdı. Clarisse, kahve ve konyak içmek haricinde ağzına bir şey sürmüyor, çırılçıplak soyunuyor, kendini, hizmetçilerin bile girmesine müsaade etmediği odasına kilitliyordu. Açlık ve idrak edemediği başka bir şey daha vardı ki onu günlerce süren hummalı bir şaşkınlığın pençesine düşürdü ve bu şaşkınlıktan ötürü sabırsız cinsî heyecanı gitgide azalarak, arasına türlü his yanılmalarının karıştığı titrek bir ruh hâline büründü. Güçlü maddeleri aşırı miktarlarda tüketmek bedeninin içini oymuştu, bedeninin, kendi ellerinde çökmeye başladığını hissediyordu. Sürekli ishaldi; bir dişinin dökülmesinden de gece gündüz huzursuzluk duyuyordu; elinin üstünde küçük, çirkin bir siğil çıkmaya başladı. (Buraya çay, kahve vesairenin etkileri hakkındaki diğer notlar da gelecek.) Fakat insanın, bir yarışta hedefe varmadan önce bacaklarını azimle harekete zorlamak mecburiyetinde kalışındaki gibi, onu da zihnini gitgide daha da büyük bir tutkuyla germeye iten tam olarak buydu. Fırça ve kutu kutu boya temin etmişti, duvarlar boyunca yan yana koyduğu sandalye arkalığı, yatak kenarı ve oda kapısının önünde bulduğu bir ütü masasından bir iskele inşa edip odasının duvarlarına iri iri taslaklar boyamaya başladı. Onu çıplak duvarda çarmıha geren, hayatının hikâyesiydi, bu manevî arınma süreci öylesine büyüktü ki

Clarisse insanlığın, en büyük ruhun hücresini kapladığı muazzam sanat eserlerini görmek niyetiyle yüz yıl sonra bu çizim ve levhaları tavaf edeceğine emindi.

Bu eserler belki de, içlerinde birbirine dolaşmış ilişki zenginliğinin düğümünü çözecek durumda olması gereken birisine göre gerçekten de büyük eserlerdi. (Romanın dışında not: Büyüklük asla içerikte olamaz mı? Bir tür düzende mi yer alır?) Clarisse bu eserleri muazzam bir gerginlik hissiyle yaratıyordu. Kendini büyük görüyor, havada süzüldüğünü hissediyordu. Hayatın, herkes için ika edilmiş birer uzlaşma aracı olan söz ve biçimlerini yaratan belirgin ifadesini aşıp nefsiyle yaşadığı o büyüleyici ilk karşılaşmaya, Tanrı'nın hediyeleri olan söz ve resme duyduğu ilk şaşkınlığın deliliğine ulaşmıştı yine. Yarattıkları eciş bücüştü, karman çorman üst üste yığılmıştı, sefildi, dizginsiz olmakla beraber tek bir sert zorlamaya dahi boyun eğdiği için de maddîydi. Manen ise ilk kez tüm varlığının ifadesiydi, kasıtsızdı, düşünmeden yapılmıştı, neredeyse iradesizdi, doğrudan doğruya ikinci, kalıcı, büyücek bir şey olarak insanın bir parça ebediyete dönüşümü ve en nihayetinde Clarisse'in özleminin gerçekleşmesi anlamındaydı. Resim çizerken şarkı söylüyordu: "Aydın tanrılardandır soyum!" (Karşılaştır: iz bırakmak ...)

Odasına zorla girildiğinde, ne olduğunu anlamayan bakışlar, düşman hayvanların parıldayan gözleri gibi bu duvarlara dikildi. Clarisse gemiye bilet kestirmiş, bir yorgan ile büke büke türbana çevirdiği bir bezi de, yanına alabilmek için saraylılar gibi kuşanmıştı. Sonra mukaddes yolculuğa çıkan birinin, gülünç bir tutarsızlığa düşmeden yanında para taşıyamayacağı aklına gelmiş, ziynetlerini ve parasını güleç gondolculara dağıtmıştı. Markus Meydanı'nda kendisini uğurlamak için toplanmış kalabalığa hitap etmeye kalkınca bir bey onu teskine çalışmış ve yumuşak bir tavırla otele götürmüştü. Fakat adam onu otel sahiplerinin himayesine ısmarlamak dikkatsizliğinde bulununca herkes üzerine hücum etti ve pansiyon sahibesi mekâna verilen zarardan ötürü yaygara koparıp Clarisse'in malına el konmasını emretti. El konacak mal bulunamayınca da ağza alınmayacak sözler sarf etti, bu sırada personel de kıkırdıyordu. Dört bir cenahtan korkunç bir gaddarlık

ile anlayış ve cazibe onları birbirine doğru itip bütün hâline koymayınca bir parçası diğerini yerinden eden ölü maddenin o kadim nefreti, gözlerini Clarisse'nin yüzüne dikmiş bakıyordu. Clarisse bu memleketi terk edip gemiye gitmek üzere suspus, türbanını ve mantosunu aldı. Fakat daha kanalın basamaklarındayken, ona daima nazik davranmış olan esmer tenli, siyah saçlı oda hizmetçisi peşinden gelip, yola çıkmadan önce, bir beyefendinin kendisine bir şeyler göstermek şerefine nail olmak istediği için beklemesini rica ettiğini söyledi. Clarisse ses çıkarmadan olduğu yerde kaldı; yorgundu, aslında seyahat edecek kuvveti kalmamıştı. Beyefendi ile iki yabancı adamın bulunduğu gondol gelince kızın, o anda neredeyse ıslak bir örtü içinde muallakta bekleyen dostane gözlerine ciddiyetle bakıp zor bir kelime olan İşkaryot'u* düşündü. (Bu sarsıcı tecrübe hakkında kafa yormaya vakti yoktu.) Gondoldayken sükûnet ve ciddiyetle bekleyip yabancı beyefendiyi gözünün önünden hiç ayırmadı, onun kendisinden apaçık çekindiği fikrine kapılmıştı. Bu, gönlünü hoş ediyordu. Colleone Abidesi'ne geldiklerinde yabancı beyefendi ona ilk kez hitap etti. Orada duran bir kilisenin yanındaki binayı göstererek, "İçeriye girsek olmaz mı?" dedi, "burada görmenizi istediğim şahane bir şey var." Clarisse asayiş memurunun hazırladığı tuzağı sezdi. Fakat bu şüphenin onun gözünde bir kıymeti, deyim yerindeyse illiyet değeri yoktu. İçinden, "Yorgun ve hastayım," diye geçirdi. "Beni ayartıp hastaneye sokmak istiyor. Ona itaat etmem ahmaklık. Ama deliliğim onların genel düzeninden farklı olmamdan, illiyetimin onlarınkiyle aynı olmamasından, yani gözlerinde büyüttükleri tali bir fonksiyonun bozukluğundan ibaret. Davranışları en kabasından etikçilik dışı. (Benim ne yaptığım ve nasıl yaptığım onların illî ilişkilerine göre marazidir, çünkü onlar farklı olanı görmezler.)"

Binaya girince takılarından geriye kalanları ve örtüsünü, kendisini karşılayıp yakalayan ve bir yatağa bağlayan hastabakıcı kadınlara dağıttı. Bunun üzerine ağlamaya başladı, hastabakıcılar da, "Poverett[a]!"** dediler.

---

* Yahuda İşkaryot; Hz. İsa'ya ihanet eden havarisi. –*ç.n.*

** (İt.) "Zavallıcık!" –*ç.n.*

123

HASTANEYE KAPATILDIKTAN SONRA. MEYUS PROMETHEUS CLARISSE

(ERKEN TASLAK VE ETÜT)

Onu bu kez alıp geri götüren Walter oldu, Clarisse'i Dr. Fried.[enthal?]'in kliniğine yatırdı. Clarisse kliniğe gönderilirken nöbetçi hekim ona şöyle bir bakıp Huzursuzlar Koğuşu'na sevk etti.

Daha bir delinin ilk çığlığıyla ruh göçü fikri başına musallat oldu; yeniden doğuş, ulaşılabilir Nirvana fikirleri de onun etrafında yer alıyordu.

"Anne! – Anne!" – Vücudu korkunç yaralarla kaplı bir kızın bağırışlarıydı bunlar. Clarisse kendisini dünyaya salıverirken, işlediği günahlardan ötürü annesini özledi. Şu an ebeveyni kahvaltı masasında oturuyor, odada çiçekler duruyordu; Clarisse hepsinin günahlarıyla çevrelenmişti, onlar, kendilerini iyi hissediyorlardı: İşte ruh göçü başlıyordu.

Clarisse nakilden ötürü heyecanlandığı için ilk yürüyüşü banyo istikametinde oldu. Banyo (fayans döşeli zemini ve kocaman bir lavabosu olan) dikdörtgen bir odaydı, lavabonun kenarları yoktu, içine su doldurulmuştu, birkaç basamaktan inince içeriye geçili-

yordu. İki tükenmiş vücut, üstüne özlemli bakışlarını mıhlamış, kurtuluş çığlıkları atıyorlardı. Bunlar günah suretine bürünmüş iki en iyi dostu Walter ile Ulrich'ti.

Geceleyin yanında yatan papaydı. Kadın kılığına girmişti. Clarisse kendi kendine, "Kilise kara gecedir," dedi, "şimdi de kadın özlemi çekiyor." Gün hafiften ağardı, hastalar uyuyordu, o sıra papa, Clarisse'in battaniyesine dokundu, yatakta yanına sokuluverecekti. Kadınını istiyordu, Clarisse razıydı. Papanın dokunuşlarına ses çıkarmazken, "Kara gece, kurtuluş hasretinde," diye fısıldadı. Hıristiyanlık günahı silinmişti. Karşısında Bavyera Kralı Ludwig duruyordu vesaire. Bu, çarmıha gerilme gecesiydi. Clarisse yok oluşunu karşılıyordu; kendini her suçtan azade hissediyordu, bazı görüler şiir misali sürünerek yatağına girip ardından tekrar kaybolur, kendisi ise bu şekilleri kavrayamazken, ruhu aydın ve parlak, havada süzülüyordu. Ertesi sabah Nietzsche'nin başhekim kılığına girmiş ruhu ona, akla gelebilecek en muhteşem manzarayı sundu. Yakışıklıydı, iyi niyetliydi, derin bir ciddiyetle doluydu, palabıyığı kırlaşmış, gözleri başka bir dünyadanmış gibi bakıyordu, derken Clarisse'e başıyla işaret etti. Clarisse biliyordu, geceleyin Hıristiyanlık günahını silmesini buyuran oydu; içinde bir öğrencininkine benzer bir hırs peyda oldu.

Sonraki iki hafta Faust'un "II. Kısmını" yaşadı. Üç kişi İlkçağ, Ortaçağ ve Yeniçağ'ı temsil ediyordu. Clarisse onları ayaklarıyla ezdi. Bütün bunlar su hücresinde vuku buldu. Üç gün boyunca. Kilit altındaki odayı takır tukur bağırışlar dolduruyordu. Banyo buharı ile tropik sisinin içinden, timsahlar ve devasa yengeçler misali sürünerek çıplak kadınlar çıkıyordu. Islak suratlar Clarisse'in yüzüne bağırıyorlardı. Kıskaçlı kollar vücuduna uzanıyordu. Boynuna bacaklar dolanıyordu. Clarisse bağırıyor, ayak tırnaklarını nemli ve kaygan etlere vura vura ıslak bedenlerin üzerinden kıpır kıpır ilerliyor, devriliyor, karınların ve dizlerin altında boğuluyor, göğüsleri ısırıyor, sarkık yanakları tırmalayıp kanatıyor, didine didine tekrar ayağa kalkıyor, suya dalıp çıkıyordu, nihayet yüzünü iri bir kadının ilahî ıslaklıktaki kucağına daldırarak sesi kısılıp boğulana dek

"Triton[*] ilahesinin kabuğunda" böğüre böğüre bir şarkı (Führer şarkısını) söyledi.

Delilik manasızdır sanmamalı; deliliğin tek sahip olduğu, bu banyoyu saran havanın bulanık, bulanıklaştıran ve çoğaltan optiğidir, zaten Clarisse de zaman zaman asla kanunsuz denemeyecek başka bir dünyanın kanunlarına tâbi yaşadığını gayet net hissediyordu. Belki bütün bu ruhlara ayan beyan hâkim olan düşünce, bu mahcuriyet ve zorlama mekânından kaçma gayretinden, zehirlenmiş başına isyan eden vücudun belli belirsiz gördüğü rüyadan başka bir şey değildi. Clarisse bu kaygan insan yumağı içerisinde, daha az cevval olanları ayaklarıyla ezerken hayalinde, bir pencerenin önündeki ferah, bembeyaz hava misali "günahsız bir Nirvana", acısız ve tekdüze şöhret hasreti vardı; vızıldayan hayvanlar gibi rastgele uçuşarak, birbiri ardına gelen anlık fikirlerle savrularak, hasta bedenlerin etrafına ördüğü duvara vuruyordu başını, oysa göremediği, hatta tasavvur bile edemediği ama yine de var olan başının arkasında altın bir bilezik gibi şu kanaat süzülmekteydi: Sırtına ağır bir ahlâkî yük vurulmuştu, Mesih'i ve üstinsanı şahsında birleştiriyordu, diğerlerini felaha erdirdikten sonra kendisi de huzura kavuşacaktı ama onları ancak dize getirerek felaha erdirebilirdi. Üç gün üç gece deliler cemiyetinin karşı konulmaz iradesine itaat etti; vücudunu çekiştirmelerine, tırmalayıp kanatmalarına izin verdi, zemindeki fayansların üzerinde kendini sembolik olarak çarmıha gerdi, zaman zaman kopuk, boğuk ve anlaşılmaz sözler savuruyor, ardından da bu sözlere sanki onları anlamakla kalmayıp hayatlarını tebliğ için kullanmak istercesine eylemlerle cevap veriyordu. Soru sormuyor; kelimeleri cümlelere, cümleleri de hafıza kilerine döken manaya ihtiyaç duymuyor, kendi aralarında birbirlerini tanıyor, bakıcılardan veya bütün yabancılardan hayvanlar misali ayrışıyorlardı, kimsenin bir başkasını anlamadığı veya tanımadığı, kimsenin kopuk başlangıçlardan ve sonlardan öte bir şey düşünmediği ama bilinçsiz müşterek vücudun muazzam gerilim ve darbelerinin herkesi birbirine bağladığı bir kalabalığın başkaldırısındaki gibi

[*] Poseidon'un oğlu ve hizmetkârı Yunan deniz tanrısı. Erkek olmasına rağmen metinde dişi formu kullanılmıştır. –ç.n.

karmaşık bir ortak çizgi ortaya koyuyordu fikirleri. Üç gün üç gece sonra Clarisse dermansız kaldı, sesi ancak fısıltı hâlinde çıkıyordu, "üstün kuvveti" galip gelmişti, rahatladı.

Onu yatağa yatırdılar; acı çektiren, biçimsiz tedirginlik nöbetleriyle kesintiye uğrayan şiddetli bir yorgunluk içinde birkaç gün yattı. Bir "havari", onu ilk günden beridir kurtarıcı olarak gören yirmi bir yaşındaki, pembe tenli sarışın bir kadın oldu nihayet ilk kurtuluşu getiren. Yatağına yanaşıp bir şeyler söyledi, Clarisse'e göre bunlar, görevi ben devralıyorum, demekti. Clarisse sonradan öğrendi ki pembe tenli sarışın, yerine geçip su hücresinde gece gündüz şarkı söyleyerek şeytanı kovalamıştı. Clarisse ise büyük salonda kaldı, hastalara baktı ve "kulak kabartıp günahlarını ele geçirdi". Bunlar günah çıkaran çocuklarıyla arasındaki münasebeti oluşturan oyuncak bebekler misali cümleler, gösterişsiz, zarafetsiz cümlelerdi, bu cümlelerden asıl maksatlarının ne olduğunu ancak Tanrı bilirdi fakat çocuklar, oyuncak bebeklerle oynayınca –anlaşabilmek için, maksatları aynı ve belirli bir şey olmak zorundadır– ruhu sonraları en ihtiraslı âşıkların güç yetirebileceğinden daha çok heyecana gark eden bir varlığı biçimsiz bir tahtadan oyarak çıkaran sihir hüneri asla ellerinden gelmez. – Nihayet günün birinde, ilk zamanlar sırtını yumruklamış ısıran bir kadın, yanına varıp Clarisse'le konuşarak şunları söyledi: "Havarilerini bu gece topla ve veda yemeğini ver. Yüce Rab ne yemekler ister? Söyle ki senin için hazırlansın o yemekler. Bizlerin istediğiyse çekip gitmek ve bir daha gözüne görünmemektir!" Aynı anda, felçli bir başkası da Clarisse'in ellerini tutkuyla öptü, yaklaşan ecelinden ötürü geceleyin diğer tüm yıldızlardan daha çok ışıldayan bir yıldız gibi aydınlıktı gözleri. Bir vazifeyi gerçekleştirmem gerektiğini zannetmem gerçekten de şaşırtıcı değil ama iyice berraklaşmış bu hissine rağmen, ne yapacağından emin değildi. Şanslıydı ki o gün sakin hastalar koğuşuna nakledildi.

Sakin koğuş:

Sakin koğuştayken hayatta kalma dürtüsü büsbütün uyanır.

Düşünce dünyası:

Hastalığın tasfiyesi.

Düşünceler berraklaşır, sıradanlaşır. Aydınlatıcı ve sıkıcı gökyüzü.

Geriye bir tek derin hüzün kalır.

Aslında vasat bir entelektüelin fikir karmaşasından pek farkı yoktur.

Muhtemelen: Ulrich günlüğü böyle birine gösterir. Tek itirazı: O kişi bizim kuşaktan değil daha önceki bir kuşaktandır.

İhtimal, sadece kısaltılarak nakledilecek:

Clarisse'in kanadı kırılmıştır. Tıpkı hayatının eseri akim kalan birisindeki gibi. Fakat o kendisini "en esrarengiz insanlardan biri" olarak görmektedir. Nüksedişler (sövgü). Analık ve Walter hasreti. – – – Katmerli semboller. Başlangıç safhası henüz bazı figürlere şekil vermektedir, renk ve şekil anlayışı aşırı hassastır, kendini hastalarla dayanışma içinde hisseder. Düşüncelerininse sıkıcı bir simetrisi vardır. Dışkıya rakam şekli verir. Olabilecek her surette – ne dehası ne bilgisi olan bir insan nasıl yaparsa öylece– kısıtlanmadan kaçmaya çalışır. Hekimlere eleştiri.

Walter vazgeçer. Sağalmanın şafağı.

– – – – – – – – –

Walter, ondan ayrılacağı haberini – – gönderir. O an itibariyle Clarisse, Walter'e teslim olur. Walter iki kız kardeşten biri olan Lilli'yi sevmektedir. Durumu, "O bari kadın," diye özetler. – – Subay kızı olmasından etkilenmiştir. Evlilik söz konusu değildir. – – Ama boşanmayı istiyordur.

– – durumunun ne olduğu kafasına dank edince Clarisse'in yaptığı ilk iş, klinikten olabildiğince çabuk kaçmak için kesin bir karar vermek olur. O kadar isteklidir ki durumunun yeterince ayırdına varmaz, dolayısıyla da sonradan bu durumdan kaçınamaz; en azından daha sonraları bu tasavvurun ıztırabını çeker.

Hekimlerin tavsiyesi üzerine kendisine epey vakit ayırıp yazı yazar. Hekimlerin onu Walter'le tekrar bir araya getirmeyi önemsemeleri ve bu önemseyişin nedeni gözünden kaçmaz. Walter onu tekrar makûl hayata geri döndürecektir. Fakat Walter boşanmak istediğinden mevcut durum, Clarisse'i misyonu uğrunda kurban edilmeye mecbur bırakacak fikirlerin kalıbına girer.

Bunun dışındaki yaşayışları eskisi gibidir. Hastalığı hakkında nezleymiş gibi konuşulur. Yahut Walter, modern resmin Rönesans resminden aşağı kaldığını iddia eder ve iddiası daha geçenlerde gördükleri örneklerle ispatlanır. Klages'i* tartışırlar. Walter, Stifter'den** coşkuyla bahseder – ama konuşmasının arka planında taze hatıralar ve bu sade ve yüce şahsiyeti, bütün hastalık ve karmaşıklıklarla en azından farkında olmadan bir kızıştırma durumu söz konusudur.

Clarisse'e çok üzülmektedir. Ona nasıl davranacağını hâlâ bilmemektedir. Çare muhtemelen bir sonraki nöbeti olacaktır. Lilli sıkıştırsa da henüz cesaret edememektedir. Clarisse'e her şeyi itiraf eder. Başı Clarisse'in kucağındayken. Clarisse sevinçten ağlar. Ama utanıyordur. Belki ilk defa yetersizliğini hisseder. Walter gündüz Lilli'yle buluşur, akşam eve gidip vaktini Clarisse'le geçirir. Müzik yaparlar, her şey eskisi gibidir, birbirlerine karşı ses tonlarında dahi en ufak değişiklik yoktur.

Clarisse başından geçenleri hayal meyal hatırlar. Sonunda – – – yalnızlığa çekilir.

* Kastedilen kişi Alman psikolog ve hayat filozofu Ludwig Klages'tir (1872-1956). –*ç.n.*

** Avusturyalı yazar, ressam ve pedagog Adalbert Stifter (1805-1868); Biedermeier Dönemi'nin en önemli yazarlarındandır. –*ç.n.*

124

GERDA'NIN DÖNÜŞÜ

(TASLAK)

Gerda geri dönmüştü. Hans'ın ölümünden sonra dünyada yapacak işi kalmamıştı. Yine de Fischel, kızını maneviyatı kırık bulacağını umduysa yanılıyordu. Yanına gelen kişi Kızılhaç hemşirelerinin broşlarından takmış olup kapsamlı planlar kurduğu anlaşılan, genç bir hanımefendiydi.

Gerda, "Hemşire olarak gideceğim, baba," dedi.

Genel Müdür Fischel mütevazı, "Hemen gitme, hemen gitme, çocuğum!" diye cevap verdi. "Beklemek lazım, kimse meselenin ne hâl alacağını bilmiyor."

"Ne hâl alacak! Toplama merkezlerinde gençleri gördüm. Şarkı söylüyorlar. Onlara eşleri ve nişanlıları eşlik ediyor. Kimse bu adamların ne hâlde geriye döneceğini bilmiyor. Ama şehirde dolaşıp cepheye gitmeyenler de dâhil, kimin gözüne baksan, düğün dernek var sanırsın."

Fischel bardağının üstünden kızına kederli gözlerle baktı. "Ben senin için başka bir düğün dilerim, Tanrı korusun. Hollandalı bir şirket bana margarin gemisi teklif ediyor, gemi Rotterdam Limanı'nda, ne demek olduğunu anlıyor musun? Dünden bu yana ton

başına beş kron fark! Telgraf çekmezsem yarına belki de yedi kron olur. Yani fiyatlar fırlıyor. Şayet o genç adamlar seferden iki gözleri sağlam dönerlerse, paralarının gidişini seyretmek için iki gözlerine de ihtiyaçları olacak!"

"Eh," dedi Gerda, "herkesin ağzında pahalılık ama başlarda hep böyle olmuştur. Annem de çıldırmış."

Fischel, "Öyle mi?–" diye sordu. "Annenle konuştun mu, ne yapıyor?"

"Şu an mutfakta," Gerda başıyla, arka tarafında mutfak olan duvarı işaret etti, "deli gibi turşu kuruyor. Öncesinde herkes gibi o da gümüş para bozdurdu. Mutfak hizmetçisinin de işine son verdi; uşak da zaten askere gideceği için evdeki hizmetlileri en az indirmek istiyor."

Fischel memnun, başını salladı. "O da savaştan yana. Kabalığın biteceğini, insanların arınacağını ümit ediyor. Ama akıllı da bir kadın, tedbir alıyor." Fischel bunu biraz alay, biraz da şefkatle söyledi.

Gerda, "Ah, baba," diye çıkıştı. "Senin kafadan olsam Bay Glanz'la evlenirdim, beni yine anlamıyorsun. İlk şahsî tecrübem iyi olmadı diye beni dışlamalarına izin vermem! Beni bir sahra hastanesine almalarını sağlayacaksın. Hastalar seferden dönünce karşılarında rahibe değil modern ve gerçek insanlar bulmalılar: Bugün caddelere ömrümüzde görmediğimiz kadar çok sevgi ve farklı duygular hâkim, ondan bile haberin yok senin! Bizler ölümün bir gün boğazlayacağı hayvanlar gibi yaşadık durduk! Muazzam, diyorum sana; hepsi kardeş olmuş, ölüm bile düşmanları değil, insan kendi ölümünü başkaları uğruna sever, bugünse ilk kez hayatın anlamı anlaşılıyor!"

Fischel gözlerini gurur ve endişeyle kızının üzerine dikmiş, öylece bakıyordu. Gerda iyice sıskalaşmıştı. Evde kalmış bir kızın keskin hatları yüzünü; bir göz kısmına, bir ağız-burun kısmına, bir de Gerda bir şey söyleyecek olunca çok ağır bir arabaya koşulmuş atlar gibi kâh biri kâh öbürü gerilen ama asla ikisi aynı anda gerilmediğinden yüzüne insanın içini parçalayan bir yıpranmışlık katan bir çene ve boyun alanına ayırmıştı. Fischel, "Al işte, yeni bir delilik daha bulmuş," diye düşündü, "yine doğru düzgün şartlarda yaşayamayacak!.." Hazır Hans Sepp de ölmüşken sağlam birer kısmet gö-

züyle bakılabilecek bir düzine adamı aklından geçirdi ama ortalığa çöküveren bu kahrolası güvensizlikten ötürü yarın kimin ne olacağını kestirmenin dahi imkânı yoktu artık. Gerda'nın sarı saçları sanki iyice bakımsızlaşmıştı, dış görünümünü ihmal etmiş ama bu sayede saçları Fischel'inkilere daha çok benzemiş ve annesinin tarafındaki, saçları öne çıkaran o yumuşak, kumral ve küstah düzlüğü kaybetmişti. Dağınık saçlı, cesur bir adamcağız ile yükselmek için çok mücadele etmiş olan ve şu an yine, henüz kimsenin vâkıf olamadığı fakat bizzat üstesinden geleceği bir şeyle karşı karşıya kalan şahsına dair hatıralar, yüreğinde, kızının cesur budalalığıyla karışıp sıcak bir aidiyete dönüşüyordu. Leo Fischel koltuğunda doğrulup elini kuvvetle yazı masasının tahtasına bıraktı. "Çocuğum!" dedi. "Millet hurra diye bağırıp fiyatlar bu kadar fırlarken, senin böyle konuştuğunu işitince tuhaf bir hisse kapılıyorum. Benim bir şeyden haberim olmadığını söylüyorsun ama var, gelgelelim ne olduğunu ben de tam olarak açıklayamıyorum. Sanma ki ben de etkilendiğimi hissetmiyorum. Otur, çocuğum!"

Gerda oturmak istemiyordu, çok sabırsız[dı] ama Fischel arzusunu ısrarla tekrarlayınca itaat etti ve bir koltuğun kenarına tereddütle oturdu. Fischel, "Bugün dönüşünün ilk günü, beni dinle!" dedi. "Aşktan, adam öldürmekten falan bir şey anlamıyorsun, diyorsun; varsın olsun. Ama hastanede başına, Tanrı korusun bir şey gelmeyecek olsa da tekrar gitmeden evvel beni biraz olsun anlamalısın. Prusyalılarla savaşa başladığımızda yedi yaşındaydım. O zaman da iki hafta boyunca her gün çanlar çaldı, bugün müttefik olduğumuz Prusyalıların mahvolması için mabetlerimizde Tanrı'ya dua ettik. Buna ne diyeceksin? Buna ne denebilir ki?"

Gerda cevap vermek istemiyordu. Şu günlerin temkinli ihtiyarlara değil coşkulu gençlere ait olduğu gibi bir peşin hükme sahipti. Sırf babası bu kadar merakla baktığı için istemeye istemeye, laf olsun diye mırıldanarak bir cevap verdi. "Ne yaparsın işte, vakit geçtikçe insan daha iyi geçinmeyi öğreniyor!" Prusyalılarla alâkalı cevabı bu kapıya çıkıyordu.

Leo Fischel'se onun sözünü hararetle ele aldı: "Hayır! Vakit geçtikçe insan daha iyi geçinmeyi öğrenmiyor; bence tam aksine! Biriyle tanışıp da o kişiden hoşlanırsan, onu anladığını zannedebilirsin ama onunla yirmi beş yıl haşır neşir olmuşsan, zerre kadar anlamadığını fark edersin! Diyelim ki sana minnettar olması gerektiğini düşünürsün ama nerde! Karşındaki tam da o anda sana sövüyordur hâlbuki. Sen ne zaman evet diyecek diye düşünsen o hayır der; sen hayır diye düşünsen o aksini düşünür. Bu kişi sıcak biri olabilir, soğuk olabilir, sert olabilir, yumuşak olabilir, artık işine nasıl gelirse; hem sanıyor musun ki sırf senin hatırın için istediğin gibi olmaya rıza gösterir?! Sabırsızlanmaya başladığın ve gitmek istediğin için nasıl bu koltuk at olmaya rıza göstermezse o da göstermez!"

Gerda babasına hafifçe gülümseyerek baktı. Geri dönüp de yeni şartları gördü göreli babası üzerinde gerçekten de kuvvetli bir etki yaratıyor ve kendini bundan alıkoyamıyordu. Ayrıca babası onu seviyordu, buna şüphe yoktu, sevmesi de Gerda'ya iyi geliyordu.

Gerda, "Bazı şeyler vardır, onları anlamamız işlerine gelmez, ya onları ne yapacağız?" diye sordu. Fischel bir kâhin edasıyla dedi ki: "Onları da ölçüp tartarız, zihnimizde parçalarına ayırır, bütün keskin zekâmızı sarf ederek aynı kalan, tutup yakalayabileceğimiz, itimat edebileceğimiz, hesaba katabileceğimiz bir taraflarını bulmaya çalışırız! Bunlar tabiat kanunlarıdır, çocuğum, onları bulduğumuz yerde eşyayı seri hâlinde üretebilir, işimize geldiği gibi alıp satabiliriz. Şimdi de ben sana sorayım, insanlar geçinemezlerse bir aradayken ne yapabilirler? Yapabilecekleri tek bir şey vardır! O kişinin arzularını körüklersen yahut ürkütürsen ancak, tam istediğin yere çekebilirsin. İşi sağlama almak isteyen, şiddeti ve arzuları kullanmalıdır. O zaman insan aniden net, kestirilebilir, sabit bir hâl alıverir, onunla yaşadıkların, her yerde aynı şekliyle tekerrür eder. İyilik diye bir şeyi hesaba katamazsın. Ama kötü nitelikleri katabilirsin. Tanrı muhteşemdir, çocuğum, bize kötü nitelikleri vermiş ki bir düzene kavuşalım."

(*İlave*: Her şeye rağmen idealist! diye ekle.)

Gerda hararetlenerek, "Ama o zaman dünyanın düzeni terbiye edilmiş alçaklığın ta kendisi olurdu!" dedi.

"Sen akıllı birisin! Belki de öyledir? Ama kim bilebilir ki?! En azından ben, doğru bildiğimi yaptırmak için kimsenin göğsüne süngü dayamıyorum. Gazeteleri takip ediyor musun? Artık gitgide zorlaşsa da elime ecnebi gazeteleri de geçiyor. Bizde de, dışarıda da aynı şeyler konuşuluyor. Vidalamak. Vidaları iyice sıkmak. Vidalama siyasetini soğukkanlılıkla devam ettirmek. 'Şiddet usulü' tatbik ederken camı çerçeveyi indirmekten çekinmemek. – Bizimkiler böyle konuşuyor ama dışarıdakiler de pek farklı değil. Sanırım sıkıyönetim de ilan etmişler, savaş bölgesine girecek olursak yağlı urgana asılma tehdidiyle karşılaşacağız. İşte şiddet usulü budur. Seni etkiliyor, anlıyorum. Bu usûl temizdir, kesindir ve laf kalabalığına prim vermez. Milletin her ferdine köpek muamelesi ederek her birini büyük işler yapmaya muktedir kılar!" Leo Fischel gülümsüyordu.

Gerda darmadağınık olmuş saçlarının süslediği başını kararlılıkla ama dostane bir yavaşlıkla iki yana salladı.

Fischel iyice ensesine çökerek, "Bunu aklına sokmalısın," dedi. "muhalif bir burjuva işçi partisine seçim bütçesi tahsis ederken üreticiler birliğinin veya parayla işlerini hallederken benim bankamın yaptığı da farklı bir şey değildi. Zaten iş dediğin ancak şöyle yapılır; ya ben birini teklifimi kabule zorlarım, çünkü aksi takdirde zarar edecektir yahut karşısında iyi bir iş fırsatı olduğu izlenimini uyandırırım; o zaman da onu çoğunlukla kandırırım ki bu da sadece, üzerindeki nüfuzumun etki alanlarından biridir. Ama bu güç ne kadar zarif ve uyumludur! Yaratıcıdır, esnektir. Para insana ölçü kazandırır. Para *düzene sokulmuş* bencilliktir. Bencilliğin en muazzam organizasyonudur, borsada gerçekleşecek doğru bir düşüş spekülasyonu fikrinin üstüne inşa edilmiş yaratıcı bir organizasyondur!"

Gerda babasını dinlemişti ama kafasında kendi düşünceleri vızıldayıp duruyordu. Şöyle cevap verdi: "Baba, söylediklerinin hepsini anlamadım ama eminim ki doğru şeyler söylemişsindir. Ama sen meseleye bir rasyonalist olarak bakıyorsun, oysa olup bitenlerin beni büyüleyen yanı, tam da irrasyonel (bütün hesapları aşan) yanıdır!"

Genel Müdür Fischel, "Ne demek irrasyonel?!" diye karşı çıktı. "Bazen rüyalarda rastlanan cinsten bir mantıksızlık, sağı solu belli olmazlık ve vahşilik kastediyor olmayasın? Bunun üzerine sana tek söyleyebileceğim şudur: Alım satım işleri savaşa benzer; hesap yapmak zorundasındır ve zaten yaparsın da ama sonuç itibariyle iradenin, cesaretin, şahsın veya senin deyiminle irrasyonelin de belirleyiciliği vardır. Hayır, çocuğum," diye lafını bitirdi, "para, yetenekle ilişkilendirilmiş menfaatperestliktir. Siz şimdi menfaatperestliği başka türlü düzenlemeye çalışıyorsunuz. Bu düzenleme yeni değil, onu takdir ediyorum, yabancı da değil. Ama etkisini bekleyip görmeli! Sermaye, beşerî kuvvetleri para getirme kabiliyetine göre organize etmenin asırlardır denenip duran bir yoludur; göreceksin, sermayenin nüfuzu nereden kovuluyorsa oradan muhakkak çıkarcılık, iltimas ve düşüncesizlik [ortaya] çıkar. İstersen parayı ortadan kaldır, bana göre hava hoş ama avantajları elinde tutan kişinin üstün iktidarını ortadan kaldırmış olmayacaksın. Bir tek, o avantajları kullanmayı beceremeyeni, becerebilenin yerine koyacaksın! Zira bencilliğimizin sebebi para sanıyorsan yanılıyorsun, para onun sonucudur."

Gerda mütevazı, "Öyle sandığım falan yok, baba," dedi. "Benim tek söylediğim, şu an olanlar–"

Fischel, "Üstelik," diyerek sözünü kesti, "en makûl sonucudur!"

Gerda, "–şu an olanlar," diye cümlesine devam etti, "insan aklını aşıyor. Tıpkı bir şiirin veya aşkın, dünyanın kavga gürültüsünü aşması gibi."

"Sen derin bir kızsın!" Fischel onu kollarına aldı, sonra da yolcu etti. Gerda'nın gençlere has hırsı hoşuna gidiyordu. İçinden, "Mutluluk kaynağım!" diye geçirirken şefkatle ardından baktı. İnsanın sevip anladığı birisiyle konuşup görüşmesi ona güç verir. Böyle felsefe yapmayalı çok olmuştu, garip bir dönemdi bu. Fischel bu çocukla konuşurken [kendi] kendinin farkına varmıştı. Satın almak istiyordu. Bir değil en az beş tane gemiyi. Sekreterini çağırttı. Ona, "Kendimiz yapamayız," dedi, "hoş durmaz, ama aracı bir şirket üzerinden yaptırabiliriz." Ne var ki Leo Fischel'in asıl meselesi bu değildi. Asıl mesele, olup bitenlerle bir yakınlık fakat yakınlıkla

beraber bir de yalnızlık hissi kesp etmesiydi. Çevresini kuşatan iniş çıkışlara rağmen zihnini düzene koymuştu artık.

Gerda ve savaş: Hemşirelik niyeti; belki de Ulrich'le gitmesinin sebebi, onun General [von Stumm] vasıtasıyla hemşireliğe imkân sağlayacak olmasıdır. Genç neslin hissiyatı: Savaş bizim için var, bir faaliyette bulunalım ve önemimiz olsun diye; yeni bir devir başlıyor. Zira aksilik bu ya, bazen sıkılan, gençlerin ruhu olur (Ulrich der ki: Kişi otuzundayken, yirmisine göre daha cesurdur, çünkü hayatın bir tek bu çareyi sunduğunu bilir veya buna benzer bir şey) ama haksızdırlar, gevşektirler.

125

KAKANYA HAKKINDA İSTİTRAT.
DÜNYA SAVAŞI OCAĞI, ŞAİR FEUERMAUL'ÜN DE DOĞUM YERİDİR

(FRAGMAN)

"Dünya savaşı ocağı" sözünün, bu konu var oldu olalı, sık sık kullanılsa da konunun yeri neresidir meselesinde daima belli bir yanlışlık içerdiği farz edilebilir. O devirle ilgili hâlâ şahsî hatıraları olan daha yaşlıca insanlar, konusu açılınca herhâlde Saraybosna'yı düşünüyorlardır, bununla beraber Bosna'nın bu küçük şehrinin ancak, içinden rüzgâr geçen bir soba deliği olabileceğini onlar da hisseder. Kültürlü kimseler ise düşüncelerini siyasetin düğümlendiği noktalara ve dünya başkentlerine yönelteceklerdir. Muhakkak ki daha da kültürlülerin hafızasında Essen, Creuzot, Pilsen ve silah sanayiinin diğer merkezlerinin isimleri de canlanacaktır. Tam kültürlüler ise buna petrol, potasyum ve sair malların coğrafyasından da bir şeyler ilave edecektir, zira kitaplarda sık sık benzer şeyler okumuşlardır. Fakat tüm bunlardan ortaya çıkan tek sonuç, dünya savaşı ocağının alelade bir ocak olmadığıdır, çünkü o, birçok yerde aynı anda bulunmuştur.

Belki de cevaben, bu sözün salt sembolik olarak anlaşılması gerektiği söylenecektir. Ama buna mutlak bir surette katılmak lazımdır der demez ortaya çok daha büyük mahcubiyetler çıkacaktır. Çünkü farz edelim ocak, sahip olduğu sembolizm içinde aşağı yukarı, sembolizmi olmayan köken veya sebep demek olsun, o zaman gerçi bütün eşya ve olayların kökeninin Tanrı olduğu bilinir ama bunun kimseye faydası yoktur. Zira kökenlerin ve sebeplerin hâli ebeveynini aramaya çıkan birininkine benzer: Başlangıçta anne ve baba vardır, bunda şüphe yoktur fakat daha, büyükanne ve büyükbabada bu ikisinin karesi, büyük büyükanne ve babada ikisinin küpü olur ve hiçbir yerinden şüphe duyulmayacak hızla açılan bir dizi içerisinde ilerler fakat zamanların kökeninde hemen hemen sonsuz sayıda insanın sırf bu amaçla var olmuş bulunmasının gerekmesi, bugünün insanlarından tek bir tanesini meydana çıkarmak gibi tuhaf bir sonuç doğurur. Bu durum gurur okşasa ve insan tekinin içinde hissettiği öneme denk düşse de, günümüzde hesaplar inanılmayacak kadar titizlikle yapılmaktadır. Hâsılı kişi, yüreği burkulsa da şahsî şeceresinden vazgeçip "bir yerden itibaren" insanlığın, öbek öbek ortak bir soydan geldiğini farz etmek zorunda kalır. Bunun da muhtelif sonuçları olur. Mesela insanların birbirlerini kısmen "kardeş", kısmen "yabancı kabileden" sayıp kimsenin aradaki sınırı tayin etmeyi bilmemesi gibi, çünkü ırk ve millet dediğimiz şeyler birer sebep değil sonuçtur. Bu kadar alenen ortada olmasa da etkisiz sayılamayacak bir başka sonuç ise filanca beyin, sebebinin nerede olduğunu artık bilmemesi sonucudur; o kendini, hayatın hamarat iğnesinin kararsızca sokup çıkardığı ucu kopuk bir iplik gibi hisseder, çünkü üstüne düğme dikmeyi unutmuşlardır. Ancak şu an beliren bir üçüncü sonuç da mesela, aynı filanca beyden iki veya daha çok var mıdır ve ne derecede vardır, bunun henüz hesaplanmamış olmasıdır; bu hesabın yeri kesinlikle irsî ihtimal sahasıdır, ne var ki bir kişinin kendi kendine rastlama ihtimali ne kadar büyüktür bilinmemekle beraber, havada âdeta insanın bugünkü tabiatında söz konusu ihtimalin hepten ihtimaldışı olamayacağının boğuk baskısı yer almaktadır ...

Başka bir deyişle: Sebep silsilesi bir dokumacı silsilesidir, bir argaç atmak yeter, o saat sebepler örgüye döner. Bilimdeki sebep arayışından vazgeçileli veya en azından bu arayış epey geri plana itileli ve yerini, bağlantılara fonksiyonel bir bakışla bakmaya bırakalı çok oluyor. Aşçı kadının âşık oluşu nasıl ki çorbaya fazla tuz atılmasının sebebiyse, sebep arayışı da ancak evde kullanmaya yarar. Dünya savaşına uygulanınca bu sebep ve müsebbip araştırması sebebin her yerde ve herkeste olması gibi son derece pozitif ve negatif bir sonuç doğurmuştur. Bu sonuç şundan anlaşılabilir ki ona hakikaten savaş ocağı kadar savaşın sebebi veya kabahati de denebilir ama o zaman da bütün bakış tarzının, başka bir bakış tarzıyla tamamlanması lazım gelir. Bu uğurda deneme amacıyla, Paralel Faaliyet'te ne oldu da birdenbire şair Friedel Feuermaul ortaya çıktı ve çıkmakla kalmayıp –Faaliyet'in tarihine hatırı sayılır olsa da küçücük bir katkı yaparak– çok geçmeden ilelebet tekrar sahneden silindi sorusundan hareket edilebilir. Cevap şöyle olacaktır: Onun gelişi muhtemelen gerekliydi ve bundan hiçbir surette kaçınmanın imkânı yoktu –çünkü her olup bitenin bir yeter sebebi vardır– fakat bu gerekliliğin sebepleri tamamiyle ehemmiyetsizdir veya daha hakkaniyetli ifadesiyle ancak Feuermaul'ün kendisi, dostu Profesör Drangsal ve dostunu kıskanan Diotima için –o da ancak kısa süreliğine– önemli olmuştur. Bunları anlatmaya kalkmak düpedüz zaman israfı olur. Paralel Faaliyet'te rol oynamaya gayret gösteren Feuermaul olmasa da yerine bir başkası gelir, o başkası da eksik kalırsa bu kez başka bir şey olurdu: Olay örgüsünde daracık bir ek parça vardır, başarıyı etkileyen de içerdiği farklarla şu veya bu şeydir, ne var ki uzun vadede meseleler büsbütün birbirini temsil eder, hatta bir şekilde, çok azı hariç şahısları da temsil ederler. Keza bu anlamda Arnheim'ın da ikamesi mümkün olurdu; belki Diotima'nın olmasa da onun değişimlerinin, ayrıca bu değişimleri icra eden etkilerin sebeplerinin de ikamesi pekâlâ olurdu. Günümüzde neredeyse tabiî karşılanabilecek bu anlayış, kaderciliğe benzer benzemesine de, ancak kişi, o anlayışın kendisini bir kader olarak sineye çektiği müddetçe benzerlik devam eder. Fakat detaylı araştırılmadan önce tabiat kanunları da birer kaderdi; araştırıldıktan

sonraysa insan, tepelerine tekniği geçirmeye bile muvaffak oldu. (Buraya bağlantı koy: Ulrich, belki de Leo Fischel hariç hikâyenin bütün kahramanları gibi Feuermaul de, teknik ve benzeri teşebbüslerin değerini inkâr eder.)

Fakat araştırma olmadığı müddetçe, şair Feuermaul'ün doğum yeri B...'nin de dünya savaşının köken ocağı olduğu söylenebilir. İşte bu sebeple bu iş asla keyfî değildir, daha ziyade, tüm yerküreye yayılıp her yerde olan ve hiçbir yerde olmayan ocağa ait bulunan ve bütün dünyada rastlanabilen belli başlı tezahürlerin, B...'de manayı vaktinden önce gün yüzüne çıkaracak şekilde yoğunlaşmaları gibi bir anlam taşımaktadır. B... yerine bütün Kakanya şehirleri konabilirse de Kakanya'da B... öne çıkan noktalardan biriydi. Söz konusu tezahürler şundan ileri gelmekteydi ki B...'deki insanlar hiç mi hiç geçinemiyorlardı, içlerinden çıkardıkları şair Feuermaul ise eserlerine temel olarak, insan iyidir, tek yapılması gereken onun içindeki iyiliğe doğrudan müracaat etmektir iddiasını seçmişti. Bu da aynı kapıya çıkar.

Burada anlatılanların ufacık bir parçasının bile şu sıralarda Feuermaul'ün zihninde aktüel olarak mevcut olduğunu veya herhangi bir zamanda bu kadar tafsilatıyla mevcut bulunduğunu iddiaya kalkışmak hata olurdu. Fakat hayat, sonucundan daima daha tafsilatlıdır; tabiri caizse vejetaryenlik de öyledir, küçücük bir yığın ... üretmek için dağ kadar yaprak. Sonuç ise şahsî davranışlarda yapılan birkaç düzenlemeden ibarettir.

126

MARANGOZ

(BELKİ ÜSTÜ ÇİZİLEN "KISKANÇLIK" BÖLÜMÜNÜN YERİNE)

(TASLAK)

Seferberlik zamanı. Buna rağmen Agathe eve marangoz çağırtmıştır. Marangoz otuz yaşından biraz küçük olsa gerektir, uzun boyludur, aslında çilingir yapılıdır, yani sırım gibidir, kupkurudur, omuzları geniştir; elleri uzun, biçimli ve bir hayli kuvvetli, mafsalları adalelidir. Zeki ve uyanık bir yüz ifadesi vardır, saçları kumral ve pek tabiîdir. İş önlüğü üstüne yakışmıştır. Şiveli konuşur ama kabalığı yoktur.

Agathe onunla beraber yan odada. Ulrich –hayalinde– çekip gitmiştir. Umursadığı bir şey yoktur. Fakat sonra Agathe fark etmeden geri dönüp bahçe terasından geçerek tekrar eve ve odasına girmiştir.

Yan odaya kulak kabartır. İkisinin seslerindeki ifadeler dikkatini çeker. Adamınki bir şeyler açıklamaktadır: Selis, sakin ve belli bir üstünlüğü olan bir ses. Ulrich ne yaptıklarını çıkaramaz ama önceki bildiklerinden ve tahta sesinden Agathe'nin silindir kapaklı yazı masasının söz konusu olduğunu tahmin eder. Kapağı açılıp kapatılmaktadır. Genç usta, Agathe'nin beklediğinden daha etraflı

bir tamirat için rızasını ister, Agathe işkillenerek itirazda bulunur. Ulrich bütün bunları bilmekte, anlamaktadır. Mesele eski kapak tertibatındaki bir sırdır.

Derken olanlar birden gerçeklikten kopar. Çünkü konuşma tamı tamına aşk sohbetiymiş gibi ilerlemektedir. Erkeğin sesinde ikna çabası, hafif üstünlük, gerekli gösterme veya bundan ne olacak hâlleri. Sanki cinsî bir tuluat söz konusudur. Sonra da sevdiği ses! Karşı koyan, ürkmüş, güvensiz. Hem istekli hem isteksiz. Boyun eğer ama hâlâ sağa sola tutunmaktadır. Kısık sesle, "Evet..." ve "Ama..." der. Pes edeceğini çoktandır bilmektedir. Ulrich bu çekimser ve cesur sesi, her şeyden karanlık gibi korkup yapmaktan da geri durmayan kadını nasıl da sever! Yine de silahla içeri dalıp öç almaya veya en azından hesap sormaya eli varmamıştır.

Sonrasında Agathe'nin dudaklarından bir tür boyun eğme iniltisi dökülür ve ahşabın, insanı yanıltan çıtırtısı duyulur.

Ve Ulrich rüyasında Agathe adına sevinmesine rağmen savaşa katılır. Ama katılması inandığından değildir.

127

KAPANIŞ TOPLANTISI VE SONRASINDA ULRICH İLE AGATHE'YE DAİR ETÜT

[Bölüm taslakları "Marangoz"la biter. Bu son kısa eskiz ve "Gerda'nın Dönüşü" taslağı romanın öngörülen sonunu, savaşın başlangıcını, ansızın öne alır. Bitiş kısmının bölüm sıralamasına dair tek bir yaprak not mevcuttur. Sonrasında, "Meyus Prometheus Clarisse"nin hemen akabinde gelecek bitiş bölümü olarak Paralel Faaliyet'in "Kapanış Toplantısı", buna bağlı olarak da Agathe ile Ulrich'in son karşılaşması planlanmış. Bu kısmın etütleri, "Bitiş Kısmı" başlığı atılmış bir grup anahtar kelimeyle tamamlanmaktadır. Tek tek her kişinin hayatının geri kalanı da ayrıca küçük derkenarlarla ima edilmektedir.]

Agathe, Ulrich'le karşılaşmasından seyahatinin sonuna dek bir tür yaratıcılık dönemindedir; bir şeyleri yapan ve biçimlendiren laflar etmekte, eylemlerde bulunmaktadır; yaşadıklarının, öbür hayatının bir devamı olduğu hissine kapılmaz veya yakın zaman sonra bu histen uzaklaşarak daha ziyade bir defalık bir altın çağ yaşadığı izlenimine kapılır. (Bu hâl tasvir edilirse şu anki "öbür durum" da gösterilip teorik bakımdan bu sayede atlanabilir!) Bu durum geçince kendini alçaltacaktır.

Galiçya: Değişen ağabeyini yine sevmemesi için ilişkileri olması, yorgun olması lazımdır.

Seyahatten sonra: Hagauer karşısında onu temsil eden kişi artık avukatıdır. Agathe, Hagauer'le barışmıştır ama yine de boşanmak ister. Erkekler üstündeki saçmasapan gücünü kullanır. İşte Galiçya'ya giden yol.

Ulrich gayet memnundur ama durumu kaldıramaz.

Telefonda. Leo Fischel aramaktadır –diğerkâmdır– "İsviçre frangı, dolar, Hollanda guldeni alın. Mal almak çok karışık iş."

Walter arayınca şaşırır. Ama generalin [von Stumm] dönüşünden haberdar olur.

Ulrich, Leo Fischel'in telefonundan sonra seferberlik ve sair konuların gerçeklik paylarını öğrenmek için generali arar. Muhtemelen: Ulrich, Gerda'nın arzusu üzerine arıyordur. Generali nefes kesici faaliyetler içinde hayal eder. Oysa –Kültür Şubesi ve Kont Leinsdorf Şubesi– generalin bir hayli vakti vardır. Önceleri böyle şeyler söylememektedir hâlbuki. Ulrich'e bir geçiş belgesi yollar.

[Ulrich] generale, savaş çıkıyor mu, çıkmıyor mu? diye sorar. Generalle görüşür. Yan karakterler hakkında öğrenileceklerin kalan kısımları. Ona, Clarisse hakkında bir şeyler duyup duymadığını sorar. Yuvarlak surat, bir kol hareketi.

Hagauer'den mektup. Tereddütle açar. Ama artık bilinmektedir, Hagauer haftalardır oralardadır. Telefon konuşması. Öğrenir: Kont Leinsdorf ve Hagauer.

Geriye kalan: Lindner, Peter, Agathe. – – – Schmeisser'le görüşme sonucu ironik dünya görüşlü bir bölüm.

Agathe'ye kavuşma. Bir enfeksiyon hastalığı geçirmiş. Müstakil bölüm olması şart değil. Belki Ulrich'e toplantı için eşlik eden Agathe'yle buluşmak yeter. Peter geri dönmüştür.

(Kont Leinsdorf) Lindner'in yükselişini generale anlatır.

Lindner-Hagauer'in Ulrich'e karşı zaferi.

[Kapanış Toplantısının] *Başlangıcı*: Paralel Faaliyet'in kapanış toplantısına kimse ev sahipliği yapmak istemez. Nihayet Kont Leinsdorf: Toplantı törenle yapılmalıdır, ortada bırakılmakla kalmamalıdır, toplantıyı evine alır (veya otelde Arnheim'ın yanına mı? Alman sefaretinin ricası üzerine?) Son konferanstaki gibi yine salon vesaire [bölüm planı olarak sadece ima edilmiş, taslağı çıkarılmamıştır] fakat bu kez sekreterler yoktur. Kapanış konuşmasını kont yapar. Öncesinde herkes (seremoni havasında) başka bir odada toplanır. Bu da (veya oradan aceleyle ayrılırken kısa kısa konuşmalar) diğer kişileri ortaya çıkarmaya fırsat tanır.

Ayrıca – – –: Tuzzi-Diotima barışma sahnesi. Tuzzi: Artık akıl galebe çalmaktadır. Bunu pasifistlik aleyhine mi söyler? Maksadı: Durum artık açıklığa kavuşmaktadır; belki de: Şimdiye kadar fark ettirmeden pasifistlik maskesinin arkasına saklanmış durum. En derini de: Akıl şer sahasının bir parçasıdır. Ahlâk ve akıl, iyiliğin zıddıdır. (Bunu, onlara katılan Ulrich de söyleyebilir.)

Sonraki hâkim durum: Biz haklıyız, akıl ve ahlâk kurallarına göre saldırıya uğrayan bizleriz: Belki Kont Leinsdorf'un konuşmasından. Herkes: Biz bize ait olanı (memleket, kültür) savunuyoruz. Arnheim: Dünya belki mahvolacak veya uzun bir cehennem devresine girecek. – Ama Arnheim belki de artık orada değildir.

Kim [söylüyor]?: o zaman dünya, ahlâksız değil ahlâklı vatandaşları yüzünden mahvolacak.

Sonrasında, Agathe, Ulrich'i beklemiştir:

Agathe: Hiçbir şey olmamış gibi yaşamaya devam ederiz.

Ulrich: Hayır. İntihar. Ben savaşa gidiyorum.

Agathe: Sana bir şey olursa: Zehir.

Ölümün her şeyi gölgede bırakan tarafı belirir aniden. Şahsın ölümünün, hem de hiçbir şeyi doğrultamadan. Ölüme rağmen hayat tangır tungur gidişine devam eder, zevk ve eğlenceleri de durmak bilmeden sürer gider. Üstelik seferberlik havasındayken herkes eğlenceden daimi olarak vazgeçeceğini sanır. Ulrich için nihai sonuç, inziva benzeri bir şey değil midir? "Öbür durum" başarısızlığa mı uğramıştır; zevk, duyguların dönüşümünün parçası mıdır? İşte yine sağlıklı hayata ters düşen bir şey. Ütopyaların sonu.

Agathe: İnsan bir hiç, Ulrich tarafından yüzüstü bırakılmış, tekrar canlanmış.

Evler – Esinti benzeri bir yığın, meydana çıkan düzlüklerde çökelti. Mecburiyetlerin dışında her dürtü, insanı ânında kaptan kaba koyar. Toplumun kalıplarında şekillenen, ancak, ifade sayesinde olan insandır. Tecavüze uğrar, bu sayede de bir satha kavuşur. Yarattıklarının reaksiyonlarıyla şekillenir. O reaksiyonlar ortadan kalksa, geriye ancak belirsiz, şekilsiz bir şeyler kalır. Caddelerin duvarları ideoloji yaymaktadır.

Ulrich: Savaş "öbür durumla" aynı şey ama (yaşama kudretiyle) şerre karışmış.

Arnheim 21.1.1936: İş bölümü ve dolaylılık esasında şunlar vardır: Her arttırma aracına kaçınılmaz şekilde sarılma mecburiyeti harp sanayiini de, eğlence endüstrisini de belirler. Şimdi tekrar – –kültürün tasvir unsuru (abartı, alâkasızlık) olarak– – ortaya çıkar ve Arnheim'ın kapanış konuşmasında bir kez daha ifadesini bulan melankolisinin bir parçasını teşkil eder. Melankoliye bağlı olarak: Arnheim'ın şirketine, şartları iyileştirilmiş bir ruhsat verilir. Kont Leinsdorf durumdan çok memnundur – Almanya'nın tarafını tutar. Tuzzi aracı olur, yani herkes ister istemez omuz omuzadır. (Bir anlamda = Her arttırma aracının kullanılması lazımdır.)

Bunun altını çizmek için, ihtimal, Prusya'ya baştan beri duyulan nefretin tekrar zikredilmesi lazım. Belki Kont Leinsdorf son toplantının açılışında – (çöküşün başlangıcı olarak bir beyanname yayınlar) veya Diotima.

Devlet cihazı, gemi azıya alır. Arnheim değil ama babası savaş çıkacağını tahmin etmiştir. Babası ona bir görev verir. Savaş yapan cihaz, onu savaş çıkarmaya zorlar.

1) Çelebi tüccar ve kapitalist insaniyet, illüzyonlarının çökeceğini tahmin eder. Bu, barıştan kaçıştır, diyen de o olur.

2) Arnheim'ın Ulrich'e teklifi. Şayet önceden hatırlatılmazsa Kont Leinsdorf'taki görüşmede Ulrich ile Arnheim arasında üstünkörü bir temas olabilir.

3) Arnheim, Diotima'ya hatırlatır: Size önceden söylemiştim: Kaba maddî menfaatler Paralel Faaliyet'i ele geçirecektir–

Bunun üzerine Diotima: Asla! Paralel Faaliyet'e görev namına verdiğimiz tek şey, ruhu medeniyetten kurtarmasıydı!

Arnheim, Ulrich'e: ... Ne yapacaksınız?

Ulrich: Savaşa gideceğim ... (Yukarıya dön.)

Arnheim: ... İsviçre'ye gitmeli, yanıma gelmelisiniz. Alman olsa, bunu söyleyemezdim!

Ulrich: ?

– –Not– –, Ulrich'in kısmî çareleri vesaire tatmin edici değildir, sakin bir devrin fikrî oluşumları ve benzeri şeylerdir bunlar. Muhtemelen –özellikle Tanrı'yla ilişkilendirince– büyük bir inanca da

dönüşebilirler. Agathe olup bitenleri reddettiği için hâlâ benzeri şeylere sarılabilmektedir. Ulrich ise, bütün olarak insanın güvensizliğe savruluşunu hissetmektedir. Evet ve hayır isteyişini. Bu son durum, burada en şiddetli hâliyle var olduğundan meselenin tüm özeti de buraya konsa gerektir.

Ulrich: Ben haksız çıktım vesaire.

Agathe: Bütün ve sarsılmaz cevabı arayan da aksi gibi sendin! (Hakikaten de tümevarımcı dünya görüşü tutumunu talep etmekteydi.) Evler ve sair konularda da güvensizliği az önce bir formüle sokmuştur.

Şu hâlde onu savaşa gitmeye sevk eden cevap nedir? – – Ütopyaların sonu. Ama hepsi bu kadar değil.

[Şunu] da eklemeli: Dünyaya sırt çevirmenin bir amacı yoktur. Bu şuradan anlaşılmaktadır ki söz konusu sırt çevirme, daima Tanrı'yı, gerçeklikdışı ve ulaşılmaz olanı hedeflemiştir.

Tamamen savunmasız bir hâlde bulunuyorum. Teorisyenin çözümsüz durumu. Aslında kalpazan (casus) olmak lazım; buna yönelik pratik enerjin (istidadın) olmayınca da ancak savaşa gidersin. –

Savcıları ve savunmacıları, meclisteki izdiham sahnelerini vesaire düşün: Birbirlerinden parmaklıklarla ayrılmış köpeklerin yaygarasından ne farkı var? İşte, parmaklık şimdi kaldırılıyor.

Duygulanmış olmakla beraber çekinceleri olduğu ve spekülasyon yaptıkları için cüzzamlılara benzerler: Alelade kafaların büyük ırkı ile dehanın küçük ırkı.

Ulrich: Hep söylemişimdir, [bilmediğin şeyin] metodolojisi, kimse ciddi olabileceğime inanmadı.

26.1.1936: Aşağıda galeyana gelmiş halk bekleşirken pencere kenarında dikilme sahnesi tekrarlanır. O zamanlar Arnheim, iddialarını ne kadar ciddiye aldığı sorusunu sormuştu: Kısıtlı bir reel vicdanla yaşamak. Hayatı muallakta bırakmak. Gerçekliğin ve hikâyenin lakaytlığı; tipler yaratmanın önemi. Arnheim bu fikirlerin içine işlediğini söyler ama sürekli karar vermeye mecbur bir adam olduğundan söz konusu fikirler aynı zamanda tekinsizdirler. Deney bilinci; sorumlu liderler, tarih değil deney protokolleri yazmak istemelidirler. Gelgelelim tersi oluyor, bunda Ulrich'in de kısmen parmağı var.

Peki, savaş ve adam öldürmenin durumu nedir?

Ulrich: Delik deşik edilmiş bir ciddiyeti olan hayat (Gerçi ciddiye alınır ama delik deşiktir.) ... Tümdengelimci –henüz tümevarımcı değil–

27.1.[1936]: Bununla alakalı bir paradoks: Tümdengelimci düşünüş, logofili, aslında bir fantastikliğin kalıntılarını barındırır. Bir anlamda saf olgu zihniyetinden daha az yavandır. En derindeki hücresi kıkırdaklaşmış fanteziden ibarettir.

– – – – – – – – –

– – Arnheim, Ulrich'in çok şeyler görüp geçirdiğini fark eder. Cılızlaşmış, yüzünde yeni kırışıklar belirmiştir. Aradan geçen zamanda anlayışını tecrübe etmiştir (buna ütopyalar da dâhildir), artık Arnheim, sorularını tekrar edebilir. Ayrıca artık petrol yatağı ve pasifistlik meseleleri de hallolmuştur, Diotima meselesi ise başka bir çehre kazanmıştır – –

"Bitiş Kısmı" Etütlerinden – 6.1.1936

Kapsamlı problem: Savaş.

Durumun benzerleri savaşa yol açar. Paralel Faaliyet savaşa yol açar!

Büyük bir hadisenin meydana gelişi olarak savaş.

Bütün çizgiler savaşta kavuşur. Savaşı herkes kendince selamlar.

Savaşın patlak vermesinde din unsuru.

Eylem, duygu ve "öbür durum" aynı kapıya çıkar.

– – – Bütün bunlardan meydana gelen, insanların normalde tek tük düzensizce içlerinden akıttıklarıdır (mesela suç).

Ulrich idrak eder: Ya muntazam işbirliği (– – tümevarımcı dindarlık) ya "öbür durum" yahut zaman zaman bu olmalıdır.

Agathe (tekraren) der ki: Biz aşkın son romantikleriydik.

Ulrich de muhtemelen: Dâhinin ihtiyaçları ve yaşam şekli kitleninkinden farklıdır. Belki daha da iyisi: – – deha ve kitle *hâlininkinden.*

İsviçre'ye gitmez, çünkü herhangi bir fikre güveni yoktur – –

Kolektiflik sabit bir zihniyete muhtaçtır. Agathe'nin ilk denemesi.

Ulrich nihayet: Vehme kapılmadan idrak etme, çalışma, dindarlık, artı tümevarımcı anlayış ütopyasının nihai sonucu. Bunu hisseder ama seferberlikten kaçmaz.

Agathe: Erkekler âlemi onu hiç ilgilendirmemiştir; o âlemin seferberlikteki feveranı korkunçtur.

Koordinasyon. İnsan için sabit zihniyet kadar önemlisi yoktur.

Daimi inanç savaşı nihayet aktüel bir hâl alır.

Hayat nihayet özüne döner, evetleyicidir, hiçbir eksiği yoktur, insanlar kendilerini ciddiye alırlar, hayat boşluğa kavuşmaz, insanlarda itikat vardır, inanç vardır – –: Herkes bunun hakkında bir şeyler söyleyebilir; şöyle de tasvir edilebilir: Aklın sesi olan Leo Fischel'e ağzının payı verilir.

Lindner: Demirli kaplıca dünyayı düzeltecektir. Hastane fikri gerçekleşme yolunda; savaş hayırseverlikle ters düşse de onunla birlik içindedir.

Askerî düşüncenin zaferi.

Bonadea birçok adama hayran.

Savaş, tefekkür hâlinin eski hasmı. Ulrich bunu hisseder.

Dinî ürperme gibi bir şey.

Sağlamlık inkâr edilmiş.

Bütün bu insanlara duyulan en derinden düşmanlık; oysa insan etrafta koşuşturup ilk denk geldiğine sarılmak istiyor.

Ferdin iradesi çöker, zihinde yeni bir çokkutuplu ilişkiler devri ortaya çıkar.

Ulrich Agathe'yle arasında asla bütünüyle yaşanamamış büyüleyici ânın ne olduğunu görür. Son sığınak, cinsellik ve savaş: Ama cinsellik bir gece, savaşsa muhtemelen bir ay falan sürer.

Arnheim: Fert, makaraya alınan kişi.

Millî romantizm, günah ve aşk keçilerine transfer. Milletlerin niyetleri yoktur. İyi insanlar zalim bir millet oluşturabilirler. Milletlerin ebleh bir ruhu vardır. Daha doğrusu: Hiç ruhları yoktur. Delilerle mukayese. Deliler istemez. Ama birbirlerine yaparlar.

Bir çare de şu: İnsanı sevmek ve sevememek.

Sebep olarak insan iyidir iddiası.

İnsanın iyiliğine inanmışsınız, birbirinizle geçinememişsiniz, hep aynı. Telkin. Afektlerin rolleri. Cinnet ihtiyacı.

Bütüne bakınca seferberlik bölümlerinin, bu bölümlerde de bilhassa Ulrich'in bağlı olduğu yer, henüz belli olmayan tümevarım zihniyeti ütopyasından hareket ediştir. Fakat mesele muhtemelen mücadele etmeye (zihnen) ve ümitsizliğe kapılmamaya varır. İnanca irca edilmiş seziş, tümevarımcı Tanrı; ispatlanamaz ama inanılır. Afektleri hareket hâlinde tutan bir macera olarak. Yönlendirici tasavvur. Mistisizmi olmayan hissin dolaşımı. Tanrı'nın gerçekleşmesi. Seziş, "öbür durum": Belki daha iyi ve uygun başka birisince benimsenebilir. Bu, insanlara nasıl dayatılabilir: Akıl almaz. Ya – – zamana bırakmalı. Ya o yönde çalışmalı, bu da Ulrich'e göre kitap yazmaktır, yani intihardır, yani savaşa gitmektir.

Bir daha en üstteki problem: – – Kültürün (ve kültür fikrinin) çöküşü. 1914 yazının başlattığı şey gerçekten de budur.

Şimdi anlaşılmaktadır ki Paralel Faaliyet'in aradığı büyük fikir budur; gerçekte olansa kültürden akıbeti kestirilemez bir kaçıştır – – Bütün devletler belirsiz olan ve kısaca kültür adını verdikleri manevî bir şey uğruna var olduklarını ileri sürüyorlar. Benim yaklaşımımda da o şeyin ütopik olduğu meydana çıkıyor. İşte, artık insanın güveninin kalmadığı şey de budur. – Bununla yapılabilecekler: Son bir tane daha günlük kâğıdı, Arnheim veya Diotima, hatta muhtemelen Agathe'yle konuşma.

Problemin bu son versiyonlarının her siyasî çözümün ardından geldiği de ifade edilmeli.

Bir anlamda bütün o gerçek ahlâkî problem dürtü problemidir. Dürtülerin sonuçsuz hareketinin, muzipliğinin yarattığı problem; dürtülere hâkim olunmalıdır ki cinayet, tefecilik vesaire olmasın. Ama hâkimiyetin karşısındaki problem dürtülerin zayıflığı, hayatın solması ve bunun telafisinin açık seçik tasavvur edilememesidir.

Fakat bir yandan da: Kakanya'nın çöküşünün başlangıcıdır! – – Aşikâr bir modern dünya vakası olarak Avusturya.

Bir şekilde kültüre güven kalmadığından barıştan kaçış. Öyleyse, o zaman [Lindner'in oğlu] büsbütün kültürsüz Peter'i savaş sonrası devrin numunesi olarak görmek lazımdır.

128

TÜMEVARIM ZİHNİYETİ VEYA MEVCUT SOSYAL DURUM ÜTOPYASI

(ETÜTLER)

[Romanın fikrî sonucu olarak "Tümevarım Zihniyeti Ütopyasının Nihaî Sonucu" öngörülmüştü. Bununla alâkalı son ipucunu "Bitiş Kısmı" notları veriyordu. Benzer notlar farklı tarihlerdeki muhtelif başka etütlerin içerisine de serpiştirilmiş. Tarih konmamış iki "Etüt Kâğıdı" planlanan bitiş özetinin hülasasını veriyor. Başlıkları "Zaman ve Savaş" ile "Ahlâk ve Savaş".]

"Etüt Kâğıdı: Ahlâk ve Savaş"tan: Bu sırada akla gelen bir şey: Ulrich ile Agathe aslında bir, aşkta anarşizm denemesidir. Aşkta bile olumsuz biten bir deneme. Aşk hikâyesinin savaşla derin ilişkisi. (Aynı zamanda bu ilişkinin Moosbrugger meselesiyle bağlantısı da.) Fakat sonuçta geriye kalan nedir? Bir tane idealler, bir tane de gerçeklik dairesi olduğu mu? Yön verici imajlar vesaire? Hiç tatmin edici değil! Daha iyi bir cevap yok mu?

"Etüt Kâğıdı: Zaman ve Savaş"tan: Ferdiyetçilik son buluyor. Ulrich'in umurunda değil. Ama herhâlde doğrusu onu kurtarmak olacaktır.

Son kertede Ulrich'in sistemi de, dünyanın sistemi de ifşa olmuştur.

Ulrich'in imdadına Avrupa'nın yozlaşmış olduğu fikri koşmuştu. Kâğıda döker. Manevî gelişim de dâhil her mesele özel gayret sarf edilmeyince geriler.

Öyle karışık bir dağınıklık ki birçokları bir esrara: zamana inanmayı yeğliyor.

15.3.1932: Ulrich sonuç itibariyle mevcut imkânları reddederken beraberlik isteyen biridir – – Zayıflığının farkında bir ferdiyetçidir.

Genel olarak seyahat öncesi ve sonrası ayrımı. Akabinde de seyahatten önce Ulrich ağırlıklı olarak antisosyal, reddedici. "Yedek fikrin" çöküşünden sonra yeniden toparlanır. Detayları düşünülmeli.

Ütopyalar, tatbiki mümkün bir sonuca varmamıştır. "Öbür durum" pratik hayata yönelik talimat vermez.

Yine de, muhtemelen tümevarım çağı fikrini asıl mesele hâline getirmeli.

"Öbür durum" ütopyasının yerini tümevarım zihniyeti alır. – Tümevarım önkabullere muhtaçtır ama önkabuller, yeni çareler keşfetmek maksadıyla kullanılmamalı, değişken sayılmamalıdır. Demokrasinin hatası, her tür tümdengelim temelinin eksik olmasıydı; demokrasi kurucu zihin durumuna denk düşmeyen bir tümevarımdı. Tanrı ve düşüncelerin Tanrı'ya bir hayli yaklaşması bir epizottu.

15.11.1936 [38?]: Tümevarım zihniyeti ütopyası: Walter'le görüşmesi [bkz.: "Walter'in Ulrich'le Hesaplaşması"] Ulrich'i yazmaya sevk edebilir.

"Etüt Kâğıdı: Ahlak ve Savaş" ile "Etüt Kâğıdı: Zaman ve Savaş"tan (Devam): – – – Bütünün sembolü olduğu ortaya çıktı: İhtimal insanı Ulrich, biraz sonra tekrar ayağa kalkacağı sezgisiyle gerçeklik bankası olan memlekete yerleşir. *Güya objektifleştirilmiş*: İhtimal insanına tekabül eden "Tanrı'nın henüz uyanmamış niyetleri"dir – – Öyleyse Tanrı ilişkisi, işin başından beri mevcuttur. Demek Ulrich'te dinî bir eğilim vardır. Rabıta arar ve –tuhaftır!– aynı anlamda bir Tanrı tasavvuruna duyduğu deruni meyli ilkin, rasyonel açıklama ve sistemleştirme eğilimiyle besler!

Öyleyse bütüne yönelik *başlıca bir konu*: İhtimal insanının gerçeklikle münakaşasıdır. Bu münakaşa üç *ütopya doğurur*: Tümevarım zihniyeti veya mevcut sosyal durum ütopyası. Aşk içindeki öbür (rasyoid* olmayan, motive vesaire) hayatının ütopyası. Dene-

* Musil'in ilk kez "Skizze der Erkenntnis des Dichters" denemesinde dile getirdiği kendine has ifade. Bu anlamda, "rasyoid alan –kabataslak olarak– bilimin sistemleştirebildiği, kanun ve kurallarla özetlenebilen, yani her şeyden önce fizikî tabiattır.

mecilik ütopyası 2 de denebilir. Tanrı'ya kavuşan veya bir kolu Tanrı'ya ayrılan saf "öbür durumun" ütopyası. [İki ve üç] = Bin Yıllık İmparatorluk ütopyasıdır ve şu hâlde bir kez daha ikiye ayrılmaktadır. Birer ütopya olarak her birinin farklı gerçeklik dereceleri vardır. Ayrıca, belirtilmelidir ki tümevarım zihniyeti ütopyası kötülüğü, manzumluğu vesaire, işe dâhil ederken aşk ütopyası etmez. Galiba aralarındaki temel fark bu. – –

Ara bilanço: – – Aralarındaki bir anlamda en fenası tümevarım zihniyeti ütopyasıdır! Edebî bakımdan bu, (öbür iki ütopyayı haklı çıkaran) alınması gereken vaziyettir. Muhtemelen ara özet olarak: Müze bölümü. Fakat bu ispat veya bu ispatın temsili, ancak sonla (savaşla) tamamlanır. Bin Yıllık İmparatorluk'a seyahat, diğer iki ütopyayı ön plana çıkarıp imkânlar el verdiği nispette sonuçlandırır. Ne de olsa generalin [von Stumm], Paralel Faaliyet'in, Lindner, Schmeisser ve Meingast'ın yer aldığı bölümlerde tümevarım zihniyeti ütopyasından da birçok şey yer alır. Şu hâlde günlüklerin olduğu bölümler civarındayken tümevarım zihniyeti ütopyasının tamamına vâkıf olmanın gereği yoksa da bu ütopyayı, belirleyici ana hatlarıyla bilmek gereklidir.

Tümevarım Zihniyeti Ütopyasını Ele Alma Şeması:

Temel ayrım: 1) Azınlığa yönelik tümevarım zihniyeti

2) Çoğunluğa yönelik tümevarım zihniyeti.

1) Ulrich'in insanlığa teşmil ettiği deha ahlâkıyla aynı kapıya çıkar. İnsanlığın kendi içinde bir dizi öz problemi vardır. Öyleyse bunu yeterli bir kritere, insanlığın imkânı, düzen problemi, insanlığın Arşimet noktası problemi ve sair kıstaslara göre yapmalı.

2) Bunun mevcut bulunan yanları: a) Zamanın tasvirinde zihin ile gerçeklik arasındaki zorluklar; bu zorlukların özetlenmesi, sonra da tümevarım zihniyetiyle ne derece bertaraf edilebileceklerinin denenmesi lazımdır. b) Tümevarım zihniyetinin şimdiye kadarki tarifinde herkes için geçerli olan şey. c) Sosyal psikolojiyle, muhtemelen sosyal metafizikle alâkalı dağınık yaklaşımlar. Keza bunlar da özetlenmeli. d) Birinci maddenin problemleri ikinci maddeye

[...] Rasyoid alan 'istisnaları olan kuralın' hâkimiyet sahasıysa, rasyoid olmayan alan istisnaların kurala hâkimiyet sahasıdır. [...] [Rasyoid olmayan alan] ferdin dünyaya ve diğer fertlere reaksiyon gösterme alanı, değerlerin ve değerlendirmelerin alanı, ahlâkî ve estetik ilişkilerin alanı, fikir alanıdır." –*ç.n.*

uygulanırken ne gibi bir öneme kavuşur, dikkate alınmalı ve sorgulanmalı. e) Şimdilik bundan bağımsız olarak ikinci maddeye dair bir tasavvur oluşturmalı.

b) *Öyleyse bir sonraki iş: Çoğunluğa yönelik tümevarım ütopyasının başlıca notları*: En önemlisi zihin değil gıda, elbise, koruma ve düzen üretmektir: Bu, insanlığın durumu için günümüzde bile geçerlidir. Biz hâlâ tehlikede bulunan ve kendini tehlikeye atan hayvanlarız. Keza gıda, elbise vesaire için gerekli esasları üretmek de önemli. Buna – – zaruri ihtiyaçların ruhu diyelim. (Ama liderler de zaruri ihtiyaçların ruhundan çıkmamışlardır, onlar kendi kendilerini meydana getirmişlerdir.)

Tarihî gerçeklik ve ideal oluşumları bu amaca hizmet etmiştir (ve aslen hâlâ da ediyorlardır). Öyleyse: Hâkimiyet, ticaret, kiliseler de. Fakat savaşlar da eder mi, orası şüpheli. İdealler ile ideolojilerin de bu amaca hizmet ettiği gözden kaçırılmamalı. Günümüzde neredeyse sadece bu amaçla var oldukları görüşü hâkim; tarihî materyalizm bu noktada nasyonal sosyalist propaganda tekniğiyle birleşiyor.

Ortaya garip bir durum çıkmış. Zihin, zaruri ihtiyaçların ve iradenin taleplerinin ötesinde kendi isteklerini yöneltiyor ve kimse o isteklerin haklı olmaya nerede başlayıp nerede bittiklerini söyleyemiyor.

Ayrıca, zaruri ihtiyaçlara hizmet eden esaslar muğlaklaşmış. Birbirine zıt maddî menfaatler zıt ideolojiler üretmiş, karşılıklı bir ayrışma sirayet etmiştir.

Ayrıca, zaruri ihtiyaçlara hizmet eden kuvvetler (bunlar çoğunlukla diğerkâmlık, birlik ve başka sosyal erdemleri yalnızca tebaadan veya bir lidere bağlı olanlardan talep eden egoist kuvvetlerdir) yozlaşmaya meyleder. Derebeylik, mutlakıyet, sermayecilik. (Belki Goethe devri prenslerinin mutlakıyeti gibi) yozlaşmasalar bile bir süreliğine sahiplikten (ve dürtülerin, tarihî iştihanın kesilmesinden) sonra sönmeye başlarlar. ([Bkz.:] İman en fazla bir saat eskiyebilir. Duyguları kendi içinden yenileyen bir duruma ulaşma çabası. Hayat; istek ve usanç arasında– –, ayrıca Ulrich'in hatalı görünen sorgulamalarıyla kurduğu ilişkilerle beraber daimi bir salınımdır.)

Geçici konum: Ulrich'i ilgilendirmeyen tartışmaların hüküm sürdüğü başka bir dünya. Ulrich bu tartışmaların önemini inkâr etmez. Tartışmalar fazlasıyla ağırlık kazanmış olsalar da. Fakat muhafaza etmesi gereken bir "ateş tohumu" vardır. Ulrich mülahazalarının sonuna varınca: [Bkz.: "Ulrich neden apolitik"] ("Her köşeden başlanmalı, neresi, bilinmiyor. "Öbür durum" deneyine yol açan terk edilmişlik duygusu.") Pamuk fiyatlarındaki dalgalanmanın, un fiyatlarının düşmesinin bu dünyaya bir fikirden daha çok etkisi var. Ulrich'in buna itirazı yok. O sadece karıştırılmalarına karşı. (Oysa mesela Diotima'nın itirazı var, o bunları küçümsüyor! Darlığın (bunun üstünlüğü en güzel fikirlerin soğuğa veya vahşi bir boğaya karşı âciz kalmaları motifinde bulunur) getirdiği düşünceler (ve problemler) ile azamiyi isteyiş, laboratuvar veya "devam ettirilen yaradılış" (denebilecek) düşünceler arasında ayrım yapılabilir.) Bu da her tür eylemin kısmen veya bütün olarak tâbi kılınacağı iki farklı ahlâk koyar ortaya. – –

1. İlave: Denebilir ki: Darlığın getirdiği problemler daima menfidir; sunî olarak müspetleştirilirler. Böyle olması lazımsa da bu büyük bir kötülüğün kaynağıdır. (Yap ve yapma arasındaki ayrım artık son ayrım değildir; hem zaruret ahlâkında hem de "tavsayan" yaratıcı ahlâkta ikisi de vardır, ne var ki biri belki güya daha olumludur ama değişken bir icat ve yaratma kuvvetine sahiptir.)

2. İlave: Darlığın getirdiği problemlerin aracı akıldır. Yaradılışın araçları: Akıl ve ruh. Aklın konumu kültürünkine tekabül eder. Kültürün konumlarına da denebilir ama ancak kültür tutup da her iki dairenin birleşmesinde görülmediği sürece.

3. İlave: Çoğunluğun ahlâkının bir parçası da: Olduğundan fazlası olma mecburiyeti.

4. İlave: Gerçek dünya en çok "iyi kötülüğün" icadına ve izahına ihtiyaç duyar.

5. İlave: Tümevarım zihniyeti ütopyası da Tanrı'yla ilişkilidir.

6. İlave: Burayı tamamlayacak şey [şu] zaman etüdüdür: – – Devletler gerçekten de öyledir ki güzel ihtiyaçları hesaba katmayıp onlara gerçekten itaat ederlerse de fikirleri, afektlerle davranan kimselerin usulünce yorumlarlar. (Öyleyse Hitler, üstü kapatılmamış

bir vakadan ibarettir.) Burada afekt rolü oynayan nedir? Anlaşılan, sorumluluktan ötürü devlet ricalinin önüne çıkan afektler. Bir amaç, bir çaba duyguları, duygular da argümanları belirler. Bu noktada sorumluluk hem millî egoizm hem de halkına bağımlı siyasetçinin partisinin ve şahsının egoizmidir. Devletler âdi ruhludur.

Bir soru: Savaşlar nasıl kaybedilebilir? (General [von Stumm]: Bu konuda gerçekten de çok tecrübeliyizdir biz!) Eskiden: Sık sık yaşandığı üzere mutlak bir hükümdar nasıl olup da bu denli yanlış hesap yapabiliyordu? Yanlış istihbaratın, artı kabiliyetsizliğin rolü olmuş olmalı. Esasındaysa hemen her zaman bir geri dönemeyiş ve insanın daha uzaktaki büyük bir tehlikeyi daha küçük bir tehlikeden daha kolay göze alabilme niteliğiydi bunun sebebi. Bir şehri başkasına terk edeceğine, bir bölgeye mâl olabilecek bir savaşı gözüne kestirmek. Bir de toplumdaki övüngenlik; tek bir kişinin bile cüret edemeyeceği kadar büyük, öyle olunca da artık kaçış imkânı kalmıyor. Akıl yerine afekt olarak vatanseverlik: Devlet bir dükkân gibi değil, ahlâkî bir "mülk" olarak işletilir. (Fakat erkeklere mahsus afektler de öyle!)

Gerçi bunda belli bir haklılık payı olduğuna da şüphe yoktur. Tek göze çarpan, devletin ahlâkî tabiatının ferdinkine göre çok daha gelişmemiş hâlde kalmasıdır. (Krş.: "Schmeisser'le Sohbetler" [ayrıca "Ulrich Neden Apolitik" etütleri].)

Bir panorama: Kolektivist dünya görüşüne geçiş. Buna paralel olarak tabiat kanunundan ferdiyetin statik değersizleşmesine geçiş. Bu sayede "liberalizmin sonu" daha derin bir sebebe kavuşur. Sermaye ve kültürün başarısızlığı. Belki devletin yeni görevlerini klasik ferdiyetçilik mefhumlarıyla kavramanın imkânının olmadığı söylenebilir.

– – – Kant nasıl da yanılmış. Onun beklentisine göre, "savaşla beraber var olamayacak ticaret ruhunun" teşvik görmesinin Ebedî Barış'a faydası dokunacaktı, "şayet... savaş olup olmayacağına karar vermek için vatandaşların (meşruti) muvafakati istense" "böyle fena bir oyuna kalkışmadan önce uzun uzun düşüneceklerinden daha tabiî bir şey yoktu" onun nezdinde. Goethe olsa muhtemelen aynı fikre katılırdı, zaten onun ifade ettiği tek şey böylesini mi, daha iyisini mi yapalım diye karar vermemiz gerektiğinde burjuvanın neler hissettiğidir. Bundan çıkarılacak sonuç her insan sınıfı-

nın önündeki işi daha iyi yaptığını sanması ve buna niyetlenmesidir. Sosyalizmin vaatleriyle kıyasla. Fakat fikirler gerçekleştirilmez vesaire. Bununla birlikte böylesi fikirlerin tamamının çokça soyut, gerçeklik örgüsünün ilmeklerinin çok sıkı olduğu söylenebilir! Ama söz konusu olan yalnızca yavanlıklar ve kesintiler değildir, zira günümüzde ticaret ruhu ile demokrasi, en büyük savaş teşvikçileri sayılmaktadır. Bunun sebepleri ne olabilir? Sofradan kalkınca duyulanlar başkadır. Önce sınıf, iktidarı ele geçirince de o sınıfın niyetleri değişir. Ardından iktidardayken de savaşa sevk eden vesile mevcut bulunur. (Son kertede: Büyük şeylerle bağlantı – çare inzivadır. Ama uzman dediğiniz kişi zaten bir münzevi değil midir?) Fakat şunu da eklemelidir ki değişiklik sadece iktidarla değil daha ziyade iktidara "sahip olmakla" vuku bulur. Daimi sahipliğin öncesinde ve sonrasında aşka benzer durumlar. Arzulayışta iyi kılan, verimli vesaire kılan bir şeyler vardır. (Fakat onda hınç da vardır. Mesela sosyal demokraside ikisi, yan yana gün yüzüne çıkmıştı.) Savaşın tekerrür sebebi ideolojinin muhtevasından bağımsız olabilir. Pasifist olanı da dâhil her ideoloji savaşa yol açar. Barıştan kaçış olarak savaş. İdeolojilerin ve hayatın negatifleşmesi. Dünyanın saikı olarak kötülük. Her türden dünyevî cennetin beyhudeliği vesaire. Fakat iktidar, müspet bir cazibe de barındırabilir. Mesela: Bir halk, iktidara gelecek insanlar çıkarabildiğinde tarih yazar. Veya: Her şeyi kendi amaçlarına uyduran iktidar sahipleri yetiştirmek, insanlığın, amaçlarını gerçekleştirme marifetidir. Nietzsche böyle diyor. O hâlde barış, ancak iktidarın hasat vaktinde gerçekleşirse yerinde olur, aksi takdirde çöküş anlamına gelirdi. Bu anlayışın dezavantajları yine büyük şeylerle bağlantısından ortaya çıkar. İktidar steril kılar. İktidarın pekişmesi başka bir amilin pekişmesinden daha berbattır. Tarihî saik olarak iktidar son derece iktisatsızdır. Kısa altın çağlar, uzun kavgalar. (Ama kültür denilen de yalnızca kısa altın çağlarda gelişmemiş midir? İşte değiştirilmesi gereken tam da budur.) Bilhassa Nietzsche'nin tasvir ettiği gurur, sertlik, sebat, cesaret, hoşgörü, hasetsizlik, cömertlik, sükûnet vesaire gibi iktidar erdemleri müspet etkiler bırakır. Bunlar çoğunlukla ruhun da erdemleridir. Avrupai ruhun savaşçı ruhundan gelişimine bak. (Avrupalının on altıncı yüzyıldan beri askerlikten arınışına bak.) Buna (Nietzsche'ye göre) Hıristiyanlığın yabancı ve zehirleyici

unsuru katıştırılmıştır. Derken şu sorular ortaya çıkar: Yüceltme mümkün müdür yoksa özündeki iktidar sahasıyla bir zamanlığına ikmale mi muhtaçtır? Ruhun iki kurucu gücü arasında denge mümkün müdür? Yani kültür sentezi şart mıdır? Kafamda bir şeyler canlandırabilir miyim? "Kötülüğün" kaçınılmazlığıyla mı son bulurum? Yani kötülüğü sevmek mi lazımdır? Belki de istatistiki anlayıştan bir çözüm elde edilebilir? – –

7. *İlave*: Darlığın getirdiği problemler yaratıcı değildir, ruh ise çiçek açmış olsa da budanması gereken bir ağaçtır (Ulrich'in kanaati böyle. Ağaç budanmayınca *Café Central** olur.) Ağaç, iktidar ideolojisinin mazeretidir ama budama gerekliliği yepyeni bir ahlâk düzeninde de yer alıyor olabilir mi? Bir cevap: Ruha dışarıdan sınır konması mecburiyeti, ihtimal, gerçekten de ruhun tabiatında vardır. Ruhun örtüşmesi gereken olgular yüzünden vardır. Daha genel bir bakışla, ruhun içinde âdeta bir tedhiş grubu, sıkı disiplinli ve ışıltısı uzaklara yayılan küçücük bir mahfil olan "hakikat" yüzündendir bu. Fakat olgu bilimlerinin gelişimi de tarih içinde türlü türlü tesadüflerle olmuştur. Üstüne üstlük akıl yerine dar anlamıyla "ruhun" hâkim olduğu yerde – – afektlerin koordinasyonu vesaire hakkındaki kurallar geçerlidir.

Ulrich'in düşündüğü yeni düzen ihtimalleri şunlardır:

1) Kapalı ideolojiyi açık olanıyla ikame etmek. Hakikat yerine üç iyi ihtimal, açık sistem

2) Açık ideolojiye de en üst seviyeden kanun koymak: Hedef olarak tümevarım

3) Ruhu, olduğu gibi sabit sonuçlara ulaşamayan, fışkıran, çiçek açan bir şey olarak kabul etmek. Bu, son kertede öbür yaşam ütopyasına varır.

Ek: Motive yaşam ütopyası ile "öbür durum" ütopyası günlük öbeğinden itibaren hâl yoluna konur. Geriye son kalan –sıraya tersinden bakınca– tümevarım zihniyeti, yani gerçek hayat ütopyasıdır! Onunla da kitap biter.

SON

* Viyana'da 1876 yılında açılmış meşhur kafe. Müdavimleri arasında Hugo von Hofmannsthal, Arthur Schnitzler, Franz Kafka, Robert Musil ve Stefan Zweig gibi Avusturya ve dünya edebiyatının seçkin isimleri yer alır. Kafe hâlen aynı yerinde varlığını sürdürmektedir. –ç.n.

EKLER

ÖLÜMÜNDEN SONRA YAYIMLANAN FRAGMANLAR

I

"PROBLEMİN İNŞASI"NA DAİR (ETÜTLER)

III. Cildin İkinci Kısmının Kabataslak Yapısı – 15.3.1932

Temel fikir: I. ve II. ciltte ortaya atılan problemler de dikkate alınacak olursa ilk kısma fazla yük bineceği anlaşıldı. Öte yandan söz konusu problemleri bir kenara bırakmak da olmaz. Parçalananları bir şekilde bir araya getirmek lazım – – Bu da Ulrich'in zaten Agathe'yle yaptığı ve hayatının "yedek fikrinin" çöktüğü seyahat sonrasında hayatını yeniden düzenlemek zorunda olmasıyla örtüşmektedir. Yani I. ve II. cilttеki fikirlerle irtibat kurulması ve bu fikirlerin tekrar özetlenmesi onun cihetinden de yerinde olacaktır. Arada ne olursa olsun üçüncü cildin esas içeriğini teşkil eden bu olacaktır.

Temel fikir: – – Günümüz entelektüel durumunun Aristoteles çağıyla örtüşmesi. O zamanlar tabiat bilgisi ile dinî hissiyatı, illiyet ile aşkı birleştirmeye çalışmışlar. Aristoteles açısından ise bir kırılma olmuş; araştırma bu noktada başlayacak. Dördüncü yüzyıl ne kadar örnek teşkil ediyor olsa da bu problem ele alınmamıştır. Bir anlamda skolastikten Kant'a kadarki bütün felsefeler sistemleriyle beraber bir ara-oyun olmuşlardır. – – Sistemin aşırı önemi. – – İşte tarihî durum budur.

Günümüz için geçerli olan – – veya Ulrich'in istediği: Her devrin, varoluş amacı olan yönlendirici imajı, teori, etik, tanrı vesaire arasında bir dengesi olmalıdır. Bu hâlâ ampirizm çağının eksiğidir. – –

Temel fikir: Böylelikle Ulrich'in sosyallikle ilişkisi de kurulmuş olur – –

Temel fikir: Durmadan zaman tasvirini ileri sür. Ulrich'in ve yan karakterlerin problemleri zamanın problemleridir.

"III. Cilt 2. Kısım'ın III. Tashihi"nden [III. cildin yayına hazırlanmış bulunan ama tashih formaları gözden geçirilince geri çekilen devam kitabıyla ilgili]: "İnsanlar Arasında Yürüyüş"ün tashihinde bu cildin bütünü ile devamının elden geçirilmesinin ne kadar yerinde olacağı izlenimi oluştu: Olayların yerleştirilme ve tamamlanma şekli, olabildiğince çabuk merkezî pozisyonu kazanma ve oradan hareketle biçim verme ihtiyacından ortaya çıktı; yani günlük teorisi geliştirilecek, teori, iki kardeşin eline verilecekti.

O yüzden "İnsanlar Arasında Yürüyüş", "Alakasız Bir Yerde Ortaya Çıkan Güçlükler", "General von Stumm Ortaya Bir Bomba Atar" ve I. Günlük birer giriş mahiyetinde hülasa edildi ve son kısım – – epey havada kalırken bunlar hayli şüpheli bir hâl aldı.

Esas hata, teorinin bu kadar büyütülmesinden kaynaklanıyordu. Verimli ve sağlam olmadığı meydana çıktı; teori her halükârda artık uygulanmasından önce göründüğünden daha az önemli. Bunun uzun zamandır farkında olsam da artık bir sonuca bağlanması şart.

Sonuç: Kendini teoriyle özdeşleştirme, teoriye karşı realist (anlatıcı) bir vaziyet al. İmkânsıza teori sağlama, teoriyi parça parça göçür. Meydana çıkmasına ve Ulrich'e etkide bulunmasına izin ver ve bu şartı temel alarak anlat. Fakat olup bitenlerden gözünü ayırma ve yepyeni bir teorik bilgi elde etme (aksi takdirde bu bilginin Muhammed'i olmak zorunda kalırsın) hırsına kapılma!

Değişiklik olsun diye Ulrich'e geri dön ve bak: Hepsi, bütün bu soruları ortaya çıkaran ve bunu yaptığı sürece de bir bütün teşkil eden bu cevaplara yol açan bir aşkın hikâyesidir (anlatı = bir tutkunun hikâyesinin anlatılması!). Aşk, soru cevaplarla değişmeli olarak ortaya tecrübeyi de koyar.

Bu kısmen mübalağalı sorular, teoriler ve tecrübeler ancak aşkta mümkün, aşkta meşrudur ve devamlılıkları içerisinde bu aşkın hikâyesini de oluştururlar.

Bütün izlenim ve dışavurumlar aşklarının tecrübesi olarak pozitif bir kalıba dökülmelidir. Realist bir tavırla kendini aklamak [?] zorunda kalmadıkça sen de onları olabildiğince güzel bulmaya çalış – –

Bu şekilde gerçekten de günlük tutma ihtiyacı, yani güvensiz de olsa yoğunlaşan, bütüncül bir özet ihtiyacı doğmalıdır. Günlüğün başlama yeri kendiliğinden ortaya çıkmalıdır.

– – – – – – – – –

Bir kenara konan eski malzemeler nasıl dikkate alınacaksa, geçişin daha akıcı olacağı sonraki ana kısımların bölümleri de (şu hâlde general, Clarisse, Meingast vesairenin tercih edilmesi gerekebilir) öyle olacaktır, çünkü tutku hikâyesi musibete ve son kavuşmaya kadar uzanır.

Seyahatin bilhassa tefekkürle ve tefekkür teorisiyle iç içe geçirilmesi gerekebilir; bunun yanı sıra güya realist ve raydan çıkan birleştirme teşebbüsleri.

– – – – – – – – –

Aşk sohbetlerinin bu kadar yaygınlaşmasındaki başlıca hata, kötülüğe veya iştah açıcı olana vesaire sunulan ikinci yaşam desteğinin çok az ve çok geç gün yüzüne çıkmasıdır!

Ulrich ile Agathe arasında ortaya çıkan cinsten kısmi problemleri daralt, küçük hallerine döndür! Mesela "ya şu ya bu" ve "hem şu hem bu" karşılaştırmaları modern felsefî tartışmalarda da rol oynuyor (Kierkegaard'ın karar verme gücü olan "ya şu ya bu" düşüncesi Hegel'in karar bakımından zayıf "hem şu hem bu" düşüncesine karşı). Bu kısmî problemler fikrî bakımdan birer mozaik parçasından ibarettir. Öyleyse bir tecrübenin anlatımının parçalarından öteye geçemezler. Öyleyse fikir bakımından onlarla çok fazla uğraşma. Bunu da "Ayrılıp Da Kavuşamayanlar"ın (veya adı her ne olacaksa) düzeltmesinde kullan! Bu ortaya çıkış, kayboluş ve yaşanış – – devam etmeli.

"İnsanlar Arasında Yürüyüş"ü temize çekmeye başlarken: Yıllar yılı temas ettiğim bütün problemlerin başıma açtığı zorluklar, sürekli bir yenisi ortaya çıkan değişiklikler, ümitler ve hüsranlar; meseleyi gitgide daha çok esasına dönerek ele almama vesile oldu. Fikrî bakımdan bu bile yeterli olmaktan çok uzakken, anlatıma üslup açısından nahoş bir külfet getirdi. Daha aldırışsız ve kısa yazmalıyım. Bir yerlere, fikirler daha çok aforizma mahiyetinde ifade edilmeli, diye not düşmemin manası işte bu.

Yazılmış olana yapışıp kalmak esas hatalardan biri; işi o an olanlara, gramere kadar dallanıp budaklandırıyor. Her defasında ne söylenecekse yazıya dökülmeli ve olabildiğince doğrudan üzerine varılmalı – –

Tekniğe dair: Konuşma olayla sonuçlanmalı
veya olaydan ortaya çıkmalı
veya olaya eşlik etmeli!

Agathe-Ulrich arasında ironik bir eğitim romanı? En derin ahlâkî problemin ironik tasviri; buradaki ironi yapmacık neşedir. İroni: Agathe kendisine anlatılanları ciddiye alır: Baba, öğretmen, erkek ideolojisi vesaire. İronik: Tanrı'ya inanmaya meyilli insan, ferdî psikoloji bakımından topluluk anlayışı noksan insandır. Sözde nevrozlular.

III. ciltte şimdiye kadar eksik kalan, entelektüel mizah. Generalin [von Stumm] olduğu bölümler "öbür durum" teorisinin ve iki kardeşin aşkının mizahsız ele alınmasının ikamesi olamaz. İlk adım – – hilkat garibi bölümünde (öpücük). Paradigma olarak aklıma gelen: Düello; öfke kaynaklı bir kavganın kalıntısı, yani bizim namus kavramlarımız da öyle. Benim esas aldıklarım artık böylesi bir nükte değil: Esaslarımın ciddi biçimde ele alınabilmesi için bu bilinç de işe dâhil edilmeli!

Tanrı: III. cildin 2. kısmında buna ilaveten "Gündüz Ay Işıkları" bölümünün ampirik tanrı tasavvuru gelir. – – O tasavvurda Tanrı (sosyalizm ve cinselliğin yanında): Bir dayanak olma teşebbüsü, hem de pek öyle sistematik olarak tekerrür etmeyen bir teşebbüs. Bir yandan Tanrı'ya da ulaştıran bir tutkunun hikâyesi yerine tutkunun, Tanrı tutkusu olduğu tahmini de yürütülebilir. Tanrı tutku-

sunun nesnesi eksiktir, o tutku nesneyi icat eder, ona inanır – – O, kader olarak mevcuttur. – – Günlük, Tanrı tutkusunun psikolojisidir.

Tanrı: Yoğunlaşmışlığı muhafaza etme aracı. Gülmenin olmadığı durumdur bu, mistikler gülmezler.

Günlük içerisinde ferdî ve sosyal anlayıştan salt ferdî anlayışa (suçlu ve Tanrı) ulaşma görevi – – ortaya çıkar.

Günlükte net ifadesini bulan başlıca iki istikamet vardır: Motive hayat ve hayatın kendisi mistiktir, özellikle de akıl, şiddet ve benzerlerinin olmadığı yerde.

Sonuç?: Motivasyon meyli ve bunun en üst seviyede değerlendirilmesi Ulrich'in hayatından ayrı düşünülemez; fakat bu meyil tasavvur edilince sonu ütopyaya varır.

Hodbinliğin profan hâli [bkz.: III. Cilt, 57. Bölüm "Bir Bahçe Parmaklığının Özel Görevi"] aşağı yukarı şöyledir: Bolluktan kaynaklı bir yükümlülük, hakiki ve saadet bahşedici bir kanun, hayatın derin ve şen bir ciddiyeti var mıdır?

İnsanlığın daha iyi organize edilmesi ancak diğerkâmlıktan beklenebilir.

III. Cilt'in başındaki en üst fikir: Savaş; "öbür durum"un Ulrich'i, tali bir "irrasyonel" çözüm arayışı olan savaşa tâbi kılınmıştır.

Ahlâkî problemlerin oluşum esası aslında savaş ahlâkını teşkil eder! Savaşlar, salgın gibi dış etkilerle değil, içeride oluşurlar!

Günümüzden bakınca problem: Savunmaya muktedir (savaşçı) erkek kalmalı, savaştansa kaçınılmalı. Yahut: Niteliksiz Adam olmalı ama çöküş olmadan.

Her şeyi sınayıp vicdanınca karar veren adam bir atavizmdir.

Tabiat bilimi insanı, oyuncağını parçalarına ayıran, beşerî bilimler insanı oyuncağından heyecan duyan çocuktur. Fantezi ile beraber ve onsuz oyun oynamak – – Gelgelelim herkes bilir ki parçalamanın artık gerçekten yasaklanabilmesi mümkün değildir. Öyleyse önemli olan, belirleyici farkı izale etmek, fantezi hormonu salgılatmaktır, bu da "öbür durum" için gösterilen gayretin tamamını teşkil eder.

III. Cilt: – – Denecek ki bu ciltte insanın sadece eksi varyantları,* gülünçlükler, hastalıklar, yoldan çıkmalar tasvir edilmiş. Bir karşı karakteri devreye sokmak istemiyorsam bunun telafisi ancak sunuş tarzıyla olabilir.

Sadece kötüler tasvir ediliyor itirazını ironiyle savuşturma: İyiler savaştan yana. Kötüler karşı!

Galiba *bütüne bakınca* romanın *"iyi kötülüğü" icat edip anlatması* lazım, çünkü dünya ona ütopik "iyi iyilikten" daha çok muhtaç.

* İnsanın genetik malzemesinin ortalama değerden negatif yönde sapması. –*ç.n.*

2

ETÜTLER VE "FİKİR NOTLARI"

Her neslin dünya motifine hâkimiyeti, Ulrich için de söz konusudur. Baba tipine muhalefet onu tekniğe, teknikten de "modern" felsefeye iter.

Babaların nesli – – Ulrich'in nesline iyi niyetle, (çöküş) zevkleri pek anlaşılmaz birer ütopist olarak davranıyordu. – – Her entelektüel talep ütopyadır ama ütopya babalık tavırları olmadan reddedilmez, buna dikkat edilmeli.

Yaratıcı bir kimse olarak sürekli sahip olunan iyimserlik ve olup bitenlerden duyulan tiksinti bütün meselenin iki ana direğidir.

Kurtarıcı fikri: 1910 öncesinde, Ulrich gençken *fin de siécle*,* yeni hakikat, dünyanın inşası vardı. Bir başka deyişle, analiz ve Emerson'ın iyimserliği vardı. Marazi ve teknik belirlenmişlik. Elbette bütün marazilikler bir güç modasıydı. Daha da öncesinde natüralizm vardı. Bunları sonradan tahlil edince çok farklı şeyler oldukları görülüyor. Ama içindeyken farkları pek anlaşılmıyordu. Tüm bunlar aynı iradenin, güç hissinin vesaire farklı ifade şekilleriydi, o

* Fransızca, "asrın sonu" demek olan, F. de Jouvenot ve H. Micard'ın aynı isimli komedisinden alınmış tabir; 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde toplum, plastik sanatlar ve edebiyatta ortaya çıkan çöküş tezahürlerini nitelemekte kullanılan dönem adı. –*ç.n.*

kadar. Başka bir deyişle, bir tarikat vardı. İnsanlar hiç uyuşmasalar da aidiyet hissediyorlardı.

– – – – – – – – –

Bu safha yabancı ülkelerin etkisindeydi. Öyleyse yabancı ülkeler daha mı ileriydi? Birkaç yıl kadar. Probleme orada da pek çare bulunamadı. Hareket orada da bayağılaştı. Henüz bir çöküş yaşanmadığından örtbas ediliyordu, o kadar.

(Kurtarıcı – – iyileştirmenin kökten itibaren bir kez daha denendiği yerde olurdu.)

– – – – – – – – –

Ulrich'te dünyayı başka türlü düşünmenin spesifik biçimine sahipti bu – –

Natüralistler onun gözünde kendi selefleri gibiydi zira ruhları yoktu, kompakt ve değersiz insanlardı, Nietzsche'nin dünyanın inceliklerine dair söylediklerinden bîhaberdiler. Ulrich onları sadece ahlâksız oldukları için iyi görüyordu. Keza marazi olanlarda da ilgisini çeken asla sansasyon ve kılı kırk yarıcı tecrübe değildi, tek sempati duyduğu, normalliğe zıt düşmekti. Şu hâlde onu daha o zamanlar çağdaşlarından ayıran, daha güçlü entelektüel yanıydı – – Babaların nesli. Entelektüel ama ahlâken yetersiz. Aslî konumu olumsuzlama: Ahlâkî olanda da yeterince entelektüellik vardır.

Fakat bütün bunlar –içeridekilerin dar tarihî perspektiflerinin ötesine uzandığı için farkına varmadıkları– bir merhaleden ibaretti ve şöyle ilerliyordu: 1870'te Avrupa'da büyük bir organizma yapılandı. 1890'a kadar, devraldığı fikrî zemini tüketti; girişimcilik, savaşın bıraktığı sarhoşluk vesaireye karşı mücadelesinde bütün fikirlerin içleri boşalana dek erdemli davrandı. Sonra 1890'larda entelektüel buhran, yani kendine has bir ruhun sancıları geldi. Bu teşebbüs başarısız olur. 1910'larda sahneye çıkan kurtarıcı fikri zaten vazgeçiştir, keza dine ve ruha dönüştür. Ruh-akıl sentezi başarısız olmuştur. Bu da dosdoğru savaşa yol açar. Dünya tarihinin paradigması olarak Alman tarihi. (Daha belirgin, çünkü organizma yeni.) Dünyaya örnek, dünyanın kurtarıcısı olarak Almanya. Öyleyse belli bir sempatiyle, ironiyi elden bırakmadan yazılmalı.

Savaştan önceki entelektüel durum – – böyleydi; manevî bir istikameti yoktu. Bu duruma muhtelif çizgilerde iştirak etmiş insanlar da romana alınmalı. George tipinin* temsilcileri de. Bu entelektüel mahfiller haricinde bilimin alâkasız kesimleri vesaire de.

Bütün insanların bilge ve itidalli olacakları, yaklaşan ilmî, objektif medeniyet çağının baskısı, son melceleri cinsellik ve savaş olan bu neslin omuzlarındadır.

Anlatım tekniği – –: Ben anlatıyorum. Bu "ben" uydurma birisi değil romancıdır. Bilgili, haşin, hüsrana uğramış birisi. Ben. Ben, arkadaşım Ulrich'in hikâyesini anlatıyorum. Ama romanın diğer karakterleriyle yaşadıklarımı da. Bu "ben" hiçbir şeyi yaşayamaz ve Ulrich'in kurtulduğu ama yine de onu mahvedecek ne varsa hepsinin acısını çeker. Ama eli kolu bağlıdır, günümüzün müphem ve muazzam durumuna uyacak şekilde berrak bilgiye ulaşmaktan ve bir faaliyette bulunmaktan âcizdir. Kendi bulunduğum yerden düşünerek. Katakomptan sağ çıkmış son, bilge, haşin ve mütevekkil bir hâle bürünmüş bir kimsenin gözünden anlatır gibi.

Anlatım tekniği – – objektif ama istendiği yerde pervasızca sübjektif. Böyle bir şeyi gerçi kendisi yapmayan ama yapmamaktaki haklılığı tartışmalı birisi olarak himayeye alınabilir.

Ama dönem romanı, zamanın sentetik inşası değil Ulrich'in zamanla çatışması. Sentetik olarak değil, zamanı Ulrich'le yararak!

Yine de "ben" kalıbı. Saf ise muhtemelen sonradan da başka bir şeye ihtiyaç duymadan dönüştürülebilir. Katakomp değil – başka birini bulma denemeleri. – Her şeyi sadece gördüğüm yere kadar takip etmeliyim; işte, bu kalıbın manevî haklılığı; işimin bitmediği yerde bitmiş gibi yapmamalıyım. – – Yüzyıl dönümü (bin, hatta iki bin!) havası. Her şey ne kadar hoşuma giderse o kadar kısa söylene-

* Kastedilen, muhtemelen, şair Stefan George (1868-1933) etrafında toplanan, aralarına sonraları Almanya'nın muhtelif üniversitelerinde ders veren üyelerin de katılımıyla akademik gençlik üzerinde de etki kazanan, belirgin bir yapısı olmamakla birlikte yönünü, en üst sansür mercii olan şairin yayınları ve sözlü beyanlarına bakarak belirleyen sanat hareketidir. Başlarda Fransız sembolizmini benimsemiştir. George, etrafına bilhassa genç erkekleri toplama gayreti içinde olmuştur. –*ç.n.*

bilir. Agathe'nin baştan çıkarıcılığını bütün safhalarıyla tasvir edip kalanını gizleyebilirim. Suçun gerekçelerini daha iyi gösterebilirim, çünkü kendimi benim savunmam başkasının savunmasından daha normaldir. Beni nelerin, neden ilgilendirdiğini söyleyebilirim.

Uydurma bir biyografi anlatabilirim. Hem de denemeleri yazmak istediğim tarzda.

Kardeşlerin aşkının epey savunulması şart. Ulrich bu aşkı dünyayı reddedişiyle çok yakından alâkalı bir şey olarak duyumsuyor. Varlığın otistik bileşeni burada eriyip aşkla birleşiyor. Bu, ona verilmiş olan az sayıdaki bütünlük ihtimallerinden biri – –

Dostum yoktu (okur, Walter'le ilişkisinin pek dostane olmadığını söyleyecektir!). Agathe için bir sebep daha.

Anlatış tarzı: Düşünce yumağı, kalanı da sıradan – replik, dalga boyu gelince sıradanlıktan ortaya çıkış. Birbirini tanımayan insanların nasıl tamamıyla hatıra kırıntılarıyla bir araya geldiğini göster. İnsanlar, isteyip istememelerine bakmaksızın başkalarının da, edebî ve tipik olarak belirlenmiş kendi tasavvurlarına uyumlu davranmalarını isterler. Nitekim Klementine Fischel de Leo Fischel'den, zarif ve üstün bir finansçı olmasını ister – – Schmeisser, Hagauer ve Lindner de Agathe'den, her biri kendi tarzınca. Rachel de romantik Süleyman'dan.

Kronolojik anlatma. Peş peşe anlat, mesela: Birisi a diye düşünür, haftalar sonra aynısını yapar ama düşündüğü b'dir. Veya farklı görünür. Veya aynı şeyi başka çevrede yapar. Veya aynısını yapar ama başka bir anlam kazanır vesaire. İnsanlar farklı birer tiptir, duygu ve düşünceleri de öyle; tek değişen, kaleydoskoptur. Sonrasında da birbiriyle bu kadar alâkalı şeyleri hiç kesinti yapmadan anlat. Önce davran. Veya geriye dönüp tekrardan kavra. – – Kendini tasvir etme, kendini ötele. Kendini, bilen olarak değil tecrübe eden, ıztırap çeken, garip hisseden ve isteyen bir nesne olarak tasvir et.

Zamanı gerçekdışı göster. Tekniği hakiki zaman tasvirine hiç muktedir olmamaktan edin. (Mesela Paralel Faaliyet'i, Evharistiya

Kongresi'yle* ve hakkında pek bilgimin olmadığı benzer şeylerle ilişkilendir. Tekniği muhakkak bu hatadan çıkar!)

Yazmak, gerçekliğin ikiye katlanmasıdır. Yazanlarda kendilerini ütopik varlıklar ilan etme cesareti yoktur. Kendilerini yuvalarında hissettikleri bir ütopya ülkesi benimserler; ona kültür, millet vesaire derler. Fakat ütopya hedef değil istikamettir. Ama bütün anlatılar gerçekdışı bir yerde de olsa olmuş bulunan veya hâlihazırda olan bir şeyin mevcudiyetini uydururlar.

Şu da söylenmeli: Ulrich'in iyi insanlara sempatisi yoktu. Sebepleri: Onlar hakiki değillerdir, birer ediptir hepsi, onları bulamazsınız, ölüdürler, hareketsizdirler, büyük iyilik gibi nadir bir vakayı yüzlerine gözlerine bulaştırırlar – –

İnsanın seçenekleri yalnızca şunlardır: Bu aşağılık çağa ayak uydurmak (köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı demek) veya nevroza yakalanmak. Ulrich ikinci yolu tercih eder.

Tempo: Ulrich tempoyu, yani yaklaşan devrin bu alâmetini, gayriihtiyari sever. On dört gün sefahat, on dört gün delicesine çalışma, sekiz gün delicesine spor. Otomobil farı gibi her şeyin ışığı kısılmış.

Ulrich Alman milletinin Reformasyon ve Karşı-Reformasyon ile ikiye bölündüğü zamanı yaşamış olsa kesinlikle ne Katolik ne Protestan olurdu.

Şairi nasıl hayal eder? İçgüdüleriyle yaratan biri olarak etmediği kesin. Zihnindeki düşüncelerin; saçların uzaması, yaprakların bitmesi gibi belirmediği de kesindir. Zamanın bilgisinden ve kendi meraklarından hareketle yaratır o. Ne var ki zamandan

* Evharistiya'yı (Hz. İsa'nın son akşam yemeğindeki ekmek ve şarabı temsilen yapılan, Hıristiyanlığın en temel ibadetlerinden biri) kutlamak ve anmak üzere yapılan (uluslararası) Katolik toplantısı. –*ç.n.*

daha hızlıdır, temposu zamandan o kadar ileridir ki zamanla zıt düştüğünü hisseder. Daha iyi yanı, zamanın zamana karşı avukatıdır o. Hususi duyguları plansız, anarşistçe gelişir. Vurguncu menfaatlerinden hareketle. Resmî duyguları düşüncelerinin ve çıkarlarının çok gerisindedir. Şair yaşamak istiyorsa vurguncu mahfilinden yazı dilinin argodan aldığı kadarını benimsemelidir. Aldığını da matematikle ahenge sokmalıdır. Ulrich edip değil denemeci olmak ister.

Ulrich'in tasavvurlarından: Bir dünya dilleri vardır, bir de diyalektler. Diyalektlerin zihinde kalıbını çıkarıp sonra da onları bir kenara koymak lazımdır. Biraz daha uzakta, yüce bir dünyanın veya yüce bir dünyeviliğin yaradılış süreci vuku bulmaktadır. Bütün dillerin en büyük kısmını buraya yerleştirmek ihtimaldışı değildir. Kalıp bir dil olması da gerekmez, dünya diyalektleri, hatta mahallî diyalektlerle zenginleştirilebilir. Dil akademisi, yazarlar meclisi vesaire. – Sosyalistlerin bile uzlaşamadığı bir insanlıkta bunu elbette yapamazsınız. O da buna razı olur.

Ulrich vatanseverliğin (bölgeciliğin – –) muhalifidir veya olmalıdır. Alman, ülke sınırını ahlâk sınırı olarak görmeyi pek önemsemez; bu onun zaafıdır ve vatansever ahlâka belli bir haklılık payı kazandırır. Fakat işin daha doğrusu, prensibi bir Avrupa meselesi mertebesine yüceltmek olur. Ulrich bütün bunları yapamaz; mesela tek başına bu bile ömürlük bir çalışmanın içeriğidir; gelgelelim belirli bir insan türü için, Ulrich'e gayet normal görünür: Çağdaşları arasında, asla bir taşın altına elini sokmadan entelektüel ırk olarak dolanan bu insanlar böyledirler işte.

Ulrich'i "sempatik"leştirmek için onun, çağının temsilcisi olması şart.

3

BAŞLANGICA DAİR

(YARIDA BIRAKILMIŞ BİR ÖNSÖZ TASLAĞI)

Günümüzde yazılan hikâyelerin hepsi çok güzel, anlamlı, derin ve faydalı, tezcanlı veya ağırbaşlı. Ama girişleri yok.

Onun içindir ki bu hikâyeyi uzunluğuna rağmen girişe ihtiyaç duyacağı şekilde yazmaya karar verdim.

Derler ki girişe ihtiyaç duyanlar ancak yazarın, verdiği biçimle işin ucunu ortasını bulamadığı hikâyelerdir. Harika! Edebiyatın, günümüzde giriş yazılmamasında ifadesini bulan ilerlemesi, yazarların konularından ve okuyucularından gayet emin olduklarının ispatıdır. Zira elbette işin bir bölümünü de okurlar oluşturur; yazar ağzını açacak, okurlar da hemen ne demek istediğini anlayacaklardır, şayet yazar söyleyeceğini biraz farklı ve şaşırtıcı söylerse o zaman yeni (yaratıcı) bir şey bulmuş sayılıp kendini meşru kılmış demektir. Öyleyse günümüzde genel olarak yazarlar ile okurlar arasında tam bir uzlaşı hâkim, giriş ihtiyacı ise istisnai bir durumun işareti. (Küçük bir varyasyon. Kanaatimin, farklılık ne kadar büyükse deha da o kadar büyüktür gibi anlaşılmasını istemem. Aksine – –).

Ama şunu da gözden kaçırmayalım, kaleme alınan bir giriş yazısında, okurla kurulan iyi bir ilişki de ifadesini bulabilir; hatta tarihî açıdan bakılınca durum çokluk böyle olmuştur. Yazar, yalın gömlek, pencereden sarkıp caddeye bakarak gülümser; bizzat birkaç söz söylerse, insanların başlarını kaldırıp sevilen yüzüne bakacaklarına emindir. Başarının beni böylesi bir fikre kapılmayacak kadar az şımarttığını söylemem yeterli olacaktır. Benim önsöz ihtiyacım, okurumla pek iyi bir ilişki kurmamın işareti değildir ve görüldüğü üzere, bu önsözde şahsıma verilen kendimden bahsetme izninden bol bol faydalanmama rağmen özel bir kişiden değil genel bir meseleden söz ettiğimi umarım.

4

"ÖNSÖZ"E DAİR DÜŞÜNCELER

Bu romanı Alman gençliğine ithaf ediyorum. Günümüz gençliğine değil –savaştan sonraki entelektüel boşluk, epey eğlenceli dolandırıcılar– birkaç zaman sonra gelecek olan ve savaştan önce nerede kaldıysak tam oradan başlamaya mecbur kalacak gençliğe (günümüzde savaş öncesi romanı yazmanın haklılığı da buna dayanıyor!!)

——

Bu roman 1914'ten önce, yani gençlerin hiç bilmedikleri bir zamanda geçiyor. O zamanı gerçekte olduğu gibi tasvir etmediği için de romandan öğrenmek imkânsız. Bu roman onu, âcizane bir insana aksettiği şekliyle tasvir ediyor. Peki, bu romandan günümüz insanlarına ne? Neden günümüzün romanını yazmıyorum ki? Bunun sebepleri elden geldiğince açıklanmalı.

——

İnsanlar –düşüncelerle uğraşmak istemediklerinden– burada roman kadar deneme de sunulduğundan şikâyet edecekler.

Soru: İnsan normalde "öğretilere" âdeta gülünç bir merak duyarken bugün sanattaki düşünceleri neden umursamaz?

——

"Lüzumsuz", "uzun uzadıya" açıklamalar; işte, bana sık sık yöneltilen bir itham, yöneltirken de lütfedip belki bir şeyler anlatmayı da "becerdiğimi" itiraf ediyorlardı. Bu açıklamaların benim için asıl mesele olduğunu da!

——

Ulrich kendini dünyaya bir mesaj ulaştırması gereken birisi sanıyordu. Kırıntılarını burada bulmak mümkün. Sonradan verdiği hüküm – –: İnsan ölümünden sonra bile olsa etki yaratmaya devam etmek istiyorsa sağken zevâhiri kurtarmış olmalıdır.

Romandaki gelişimi de budur zaten. *O kendi kitabını yazmıyor, bütün hikâyelere dâhil oluyor.*

Anlatıcı, bir bakıma dostu.

Ulrich'i "hakiki ve güçlü" insan olarak değil ortadan kaybolmuş önemli bir ifade olarak ortaya koy.

Hava: Daima yalnız, her şeyle tezat içindeki ve hiçbir şeyi değiştiremeyen zekice bir insanın trajedisidir bu. (Daha doğrusu: Hissî ve aklî meselelerde daima fazladan bir ihtimalin varlığını bilen insanın. Çünkü açıkçası daha zeki olduğu söylenemez.) Sair her şey mantıkî birer sonuçtan ibarettir.

5

BİR NOT DEFTERİNDEN (1932)

Soranlar olacaktır: Yazarın benimsediği bakış açısı ve bunun getirdiği sonuçlar nedir? Ne olduğunu ispatlayamam. Ben meseleyi ne her cihetinden (zaten romanda bunun imkânı yoktur) ne tek cihetinden ele alıyorum; meseleyi birbiriyle ilgili farklı cihetlerden alıyorum. Fakat bir işin eksikliğini yazarın şüphesiyle birbirine karıştırmamak lazım. Ben hakikatin yalnız bir parçası olduğunu bilsem de davamı arz ediyorum, keza yanlış olduğunu bilsem yine arz ederdim, çünkü belli yanılgılar hakikatin duraklarıdır. Belirli bir görev içinde en mümkün olanı yapıyorum.

Bu kitabın günümüz edebiyat sahasında nispeten yersiz kalan bir tutkusu, doğruluk ve kesinlik tutkusu var.

Bu romanın hikâyesi, içinde anlatılması gereken hikâyenin anlatılmaması sonucuna varıyor.

Benim görevimin şekli için önemli olan, kısmî çareler prensibini de serdetmek... birçok yanlış anlamanın sebebi. Okurlar bütünü ele alan yazarları tercih ediyorlar.

Okurlar kendilerine, edebiyatın ve insanların kafalarındaki hayatın yansımasının değil de esas hayatın anlatılmasını istemeye alışkındır. Fakat kesin olan şu ki bunun ancak söz konusu yansıma hayatın fakirleşmiş, konvansiyonelleşmiş sureti olduğu ölçüde

haklılık payı vardır. Ben onlara orijinali sunmak istiyorum, yani onların da bu noktada peşin hükümlerini rafa kaldırmaları lazım.

Gerçekdışılığı ele geçirmek bir programdır, yani III. Cilt'e yönelik bir ipucudur, ama bitiş olarak neredeyse saçmalıktır.

I. ve II. ciltler aşağı yukarı bir kubbenin tepe noktasıyla son buluyor ve kubbenin öbür tarafta bir dayanağı yok. Beni bunları yayımlamaya sevk eden, hep yaptığım şeydir: Günümüzde bir edebiyat eserinin yapısı, gidişatından daha önemlidir. İşin bu tarafını yeniden anlamayı öğrenmek şart, işte o zaman gerçek kitaplarımız olacak.

6

ERTELENMİŞ BİR ÖNSÖZ

(TASLAK)

Zaman tasviri mi? Hem evet hem hayır. Kurucu ilişkilerin anlatımı. Güncel değil; bir tabaka alttan (daha aşağıdan). Ten değil, mafsallar. Problemlerde, beliriş biçimleri yok mu? Hayır. Problemler köhne duruyorlar. Günümüz problemleri köhne!

Yüzey ve kesinlik bölümlerinde bu durumu ima etmeye çalıştım.

Esas olan, bir devrin entelektüel bünyesidir. İşte, ampirik düşünce ile hissî düşünce arasındaki zıtlık.

Hayata bir bakış atmak, durumun farklı olduğunu öğretiyor bize. Ben yetenekten ve meraktan ötürü "natüralist" değilim.

Burada günümüz hayatında hiç işi yokmuş gibi görünen bir duygunun çok sözü ediliyor. Bir yarış pistine gelenler organizasyondan duydukları hoşnutsuzluktan dolayı kasaları âniden talan etmeye başlasalar ve asayişi sağlamak için yüz jandarma bile yetmese, o zaman ne yapmak gerekecektir...

Ayrıca yeni rejimlerin güç kullanarak... ve eskilerin güç kullanarak... bir zamanda gereken ne olacaktır...

Burada nükteyi ve düşünceyi de olabileceğinden biraz daha hareketsiz, kötü bilgilendirilmiş ve en az bir çeyrek yıl geri kalmış bulacaksınız. Anlam, örneklerden ziyade doktrinde. (*Exempla docent.*[*])

Ben hâlâ Arnheim-Rathenau'yu tasvir ederken, söz gelimi ruh demokrasisi çoktan Emil Ludwig'e ulaşmış. Ben hâlâ Kerschensteiner'deyken [1854-1931, ilkokul ve meslek okulları ıslahatçısı] okul, eğitim bakanı Grimm[e]'e kadar gelmiş. Edebiyat hayatı [Ferdinand] Bruckner'i[**] aramaya. Spor, Schäfer'in [Avusturya'nın eski artistik buz pateni dünya şampiyonu] yolcu gemilerinde çıkan gazetenin ünlüler listesinde Jeritza'nın[***] epey önüne geçtiğine dair sevindirici habere. – Bütün bunlar hepten gözümden kaçmadı. Ama ben yavaşımdır. Eski örneklerimde diretmem de maksatlıydı –ayrıca tarihe sadık kalmayı istemeyişimi de ekleyin–, çünkü bu örnekleri incelemenin aynı sonucu vermesi gerektiğini zannediyorum. (Bu yüzden oluşturabileceğim etkiden olsam da anatomi veya ona benzer bir şeyler elde ediyorum.)

Yine de bu örnekler bile getirileri bakımından eksiksiz değil. Sonuçta ortaya, ana hatlar veya sadece favori hatlar, şayet bu anlatılara tasvirlerindeki düz üsluptan ötürü böyle dememde mahzur yoksa, goblenlerin asılı olduğu manevî bir iskele çıkıyor.

Grimm[e]'in nutkunu hatırla. Dünya bu şekilde yürüyor, ayrıca iktidar menfaatleri mücadelesi gitgide saflaşıyor. Senin eleştirin, senin probleminse hemen hemen sadece demokrasiye yöneliyor. Bunu nasıl savunuyorsun? Alabildiğine bir saflıkla ruhun menfaatlerini temsil ediyor, demokrasinin de onlara programında kısmen yer vermesine, onlardan tumturaklı laflar üretmesine karşı bir şey yapamıyorsun. Söylediklerin, her partiye bir giriş mahiyetinde, tabiî ki binlerce yıldır değişmemiş ruhu esaslı bir değişime tâbi tutulmuş bir parti hariç. Durmadan partilerin arasında ve arkasında veya eskiden söylendiği gibi partilerin üstünde hareket ediyorsun. Âdeta bağımsız olanı bulmaya uğraşıyorsun.

---

[*] (Lat.) Örnekler öğreticidir. –*ç.n.*

[**] Asıl adı Theodor Tagger olan, 1891-1958 yılları arasında yaşamış, Avusturyalı-Alman yazar ve tiyatro idarecisi. –*ç.n.*

[***] Maria Jeritza: 1887-1982 yılları arasında yaşamış ünlü Çek opera sanatçısı. –*ç.n.*

7

YAZARIN KİTAP İLANI

(TASLAK)

Bir yazarın, kendi kitabının ilan metnini yazması talebinin karşısına, ... sayfa, ... bölüm, ... kişi ve içlerinden hiçbiri kasten boş bırakılmamış bilmem ne kadar satır barındıran bir kitapta öyle engeller çıkıyor ki kitabın ne olmadığını söylemeyi yeğ tutuyorum.

Bu kitap, ezelden beri beklenen büyük Avusturya romanı değil; hâlbuki...

Filanca beyefendinin bizzat kendisini tanıyıp gördüğü, bir zaman tasviri değil...

Keza toplum tasviri de değil.

Iztırabını çektiğimiz *problemleri* içermiyor, aksine...

...görevi (... tekrar etmek) olduğu takdirde bu bir edibin eseri değildir, ancak şayet ... yapıcı bir varyasyondur. (Şu da eklenebilir ki yazar, bütünlük ruhunun içinde yer aldığından kitap da idealisttir, analitiktir, muhtemelen de sentetiktir.)

Bu kitap bir hiciv değil pozitif bir konstrüksiyondur.

Bu, bir psikoloğun kitabı değildir.

Bir düşünürün kitabı değildir (çünkü düşünce unsurlarını öyle bir düzene sokmaktadır ki o düzen).

... bir şarkıcının kitabı değildir.

Başarılı olan, başarılı olmayan bir yazarın kitabı değildir.

Kolay da zor da bir kitap değildir, çünkü bu tamamen okura bağlıdır.

Böyle devam etmek zorunda kalmadan, bu kitabın ne olduğunu bilmek isteyen herkesin onu bizzat okumasının (benim veya başkalarının hükmüne güvenmeyip bizzat okumasının) en iyisi olacağını söyleyebileceğimi zannederim.

8

SONSÖZ (VE ARA ÖNSÖZE) DAİR

(NOTLAR)

Bu kitap, çalışmanın yükünün altında ve elimin altında kala kala tarihî bir romana döndü, dile kolay, yirmi beş yıl öncesinde geçiyor! Bu kitap sürekli geçmişe bakılarak geliştirilen bir çağdaş roman oldu, artık zaman aralığı ve gerginlik epey büyüse de kitabın esasen göstermek istediği nesnelerden biri olan, yüzeyin altında kalan şeyin çok daha derinlere gömülmesine gerek kalmadı.

Kitaba uygun düşen uzunluk, ancak bütünde gün yüzüne çıktığından bütüne bakınca kısa olan, tek tek gösterildiğinde uzun, hatta belki de sonsuz görünebilecektir. Tempo ise ancak bunun sonucunda ortaya çıkıyor.

Birini sıkan, bir başkasına eğlenceli geliyor; bir kitabın genişliğini, kitabın gerçek teferruatı ile çağın merakları arasındaki ilişki belirler.

Belli bir bölümün, epey geniş bir maceranın anlatılması mecburiyetine bakıp da Ulrich'in, mizacı itibariyle azimli ve mücadele dürtülerine sahip bir adam olduğu unutulmamalı.

Çok fazla düşüncelere dalmakla (günlükler) suçlanacak olursam, o zaman –düşünme/anlatma ilişkisine temas etmeksizin–: Günümüzde çok az düşünülüyor.

Ne yapılacak, ne düşünülecek tamı tamına söyleyen o kadar çok kişi var ki dünyada, bunun zıddının beni baştan çıkarmaması mümkün değil...

Sanki ilk iki ciltte bazı şeyler fuzuli, sırf yazılmış olsun diye varlar. Benim kanaatim: Anlatılmış epizotlar fuzuli olabilir, sırf yazılmış olsunlar diye mevcut bulunabilirler ama düşünceler öyle değil. Ben kompozisyonda sadeliği, şu fikir zenginliği denen şeyin üstüne koyarım, bu kitapta ise bence fuzuli hiçbir şey yok. Duygu ve düşüncelerin iliştirilmesi hakkındaki detaylar – – – bunu şöyle gerekçelendirmeme imkân tanıyor: Bir romanın esas etkisi duyguya temas etmelidir. Düşünceler sırf yazılmış olsunlar diye yer alamaz romanda. Ama romanda bir düşünürün yazacağı tarzda da verilemezler ki işin bu tarafı çok zordur; düşünceler bir şeklin "parçalarıdır". Ve bu kitap başarılı olursa bir şekil olacak, kitabın makaleye benzediği türünden itirazlar da o zaman anlaşılır olmayacak. Düşünce zenginliği duygu zenginliğinin bir parçasıdır.

Duygu psikolojisi hakkındaki bölümlere dair: Bu, (nihai maksadı bakımından) psikoloji değil dünyanın bir tasviridir.

"Bir afekt şiddetli bir dış eyleme yol açabilir, ilgili kişi, manen de çok heyecanlı olduğu izlenimine kapılabilir, yine de mesele çok sathi ve zayıf enerjili bir afekt olabilir" (Kurt Lewin, *Untersuchungen zur Handlungs- und Affekt-Psychologie I*[*]). – Bu gibi cümleleri kurmak, ancak psikolojinin edebileşmesiyle mümkün olmuştur. Fakat biz ediplerin peşinen yapmamız gereken bir faaliyet mi vardır? Öyle olsa söz gelimi maddî tabiattaki Mesihimiz coğrafyacılar ve botanikçiler olurdu! Elbette problem ancak romanla beraber ortaya çıkıyor. Destanda ve gerçekten destansı romanda karakter olayın içinde şekille-

[*] (Alm.) Eylem ve Afekt Psikolojisi İncelemeleri I. –*ç.n.*

nir. (Yani karakterler olayların içerisine yerleri pek değiştirilemeyecek şekilde yerleştirilmiştir, çünkü olaylar çok daha sarihtir.) Peki, nasıl oluyor da ben psikolojiye dair bir istitrat sokabiliyorum araya?! On yıl içinde bu yaptığıma yetişilmiş, böylelikle de benim yaptığım çok geride bırakılmış olabilir. Ama atılan adımın zorluğu, Tanrı'ya yüzünü döndürmenin mesuliyeti en büyük ihtimamı dayatıyor insana. Tümevarımcı dünya görüşündeki maceranın karakteri de öyle. "Son" aşk hikâyesinin karakteri de. Tereddüdün karakteri de.

Benim prensiplerimden biri: Mesele, neyi değil nasıl gösterdiğindir. Psikoloji bölümüyle bu prensibin suyu çıkarılmaktadır.

Üstelik sanatta her şeyin tersi de yapılabilir.

Teorinin mazereti: Günümüzde neyi tasvir ettiğimizi açıklamamız şart. Nerede mi? (Bir uzmana göre yine bunun da hiç kesinliği yok!) H. F. Amiel, Csokor'dan alıntılamış: "Zihne ancak mutlaklıkta, hisse ancak sonsuzlukta, ruha da ancak ilahilikte rahat vardır!" Bu kitap tıpkı materyalizme olduğu gibi böylesi cevaplara da zıttır.

Dünya çapında başarısı olan bir kitaptan (S. Salminen, *Katrina*, İnsel Yayınevi'nce İsveççeden çevrilmiş) [alıntı yapılıyor]: Buna biraz alışsam ben de böyle kısımlar yazabilirdim galiba. Bu, ikili bir dünyanın, ikili bir kişinin meydana gelişidir – anlatımda. Gelgelelim istemiyorum. Yetenekli herkes bu geleneği devam ettirebilir. Nitekim ben de zevk alınamayacak olanı denemeyi tercih ettim. Artık birisinin çıkıp ucu gelmeyen bu ipe bir düğüm atması lazım.

Burada geçici olarak söz konusu edilen, barış zamanlarının analizidir (mesela hayat/bilgi) ama patolojik zamanların analizinin temeli de buradadır (ilerleyen kısımlarda, seferberliğe doğru, gösterilecek birkaç şey daha var).

Haddini bilmezlik: Beni kısmen ve bütün olarak iki defa okumalarını rica ediyorum.

9

VASİYET

(NOTLAR)

Gereksiz laf kalabalığı. Anlamanın bir fonksiyonu.

İroni: Ruhbandan birini öyle göstereceksin ki onun yanında bir Bolşevik'i de tutturmuş olacaksın. Sersemin birini öyle göstereceksin ki yazar da aniden, ama bu kısmen benim, diye hissedecek. Bu tarz ironi –yapıcı ironi– günümüz Almanya'sında hemen hiç bilinmiyor. Bu, eşya arasındaki ironinin çırılçıplak meydana geldiği bağdır. İnsanlar ironiyi alay etmek, taşlamak sanıyorlar.

Mistik: Her okura ancak şu tavsiye edilebilir: Güzel veya rüzgârlı bir gün de olur, git, ormanda uzan, o zaman her şeyi kendin bileceksin. Benim hiç, ormanda uzanmadığım zannedilmemeli.

En ağır darbe: Günümüzün sefaleti. Ama benim, güncelliği olmayan eserimi hazırlamam lazım, daha önce başlandığına göre eserimi en azından devam ettirmeliyim.

Bu problemin tuhaf olmamasının nedenini.

Böylesi bir kitabın (avangard) pratikte (siyasî ve sosyal olarak) kullanılabilirliği.

Wilhelm Meister'in de hâli vakti yerindeydi.

İnsanlar Ulrich'in bir şeyler yapmasını istiyorlar. Ama benim işim eylemin manasıyla. Günümüzde bunun birbirine karıştırılması. Mesela elbette Bolşevizm olmalı ama; a) kitaplarla değil, b) kitapların başka görevleri de var...

(Hâli vakti yerinde kimselerde, Thomas Mann'ı kendilerine hayran bırakan bir şeyler olmalı. Benim okurlarımda da etkisiz kaldıkları.)

Günümüz dindarlığı "kovucu" (bu bir tür tarihî süreç olmalı). Bu kitap, imansızların şartları altında dindardır.

Daima: Entelektüel bir macera, entelektüel bir keşif gezisi ve araştırma yolculuğu. Kısmî çareler bunun sadece bir ifadesi. Beyin sahiden de hayatın farklı bir durumunda. Fakat bunu yazmamın sebebi, ahlâkımızın temel tecellilerinden birine temas etmesinden değildir. Bir edip belki temel tecelli diyemez ama görünenden daha derin bir tecelli olmalı ortada. O zaman gelişmelerden bağımsız olur.

İnsan anlatmak uğruna, hikâyenin anlamı uğruna, anlam uğruna anlatır: Üç kademe.

Son söz: Bu kitabın parasızlık yüzünden zirveye ulaşmadan bırakılması gerekti, devamı gelir mi, orası da kesin değil.

10

BENDEN BU KADAR

(YARIM BIRAKILMIŞ)

Kendi hakkımda yazıyorum, hem de yazar olalı ilk kez. Söyleyeceklerim başlıkta yazıyor. Son derece ciddiyim. Beni şahsen tanıyanlar bu dilin bana zor geldiğini tahmin edecektir.

Benden bu kadar da ne demek? Şu demek: –karı, koca, iki kişi– sözümona "toplumun kibar tabakasının mensubu" olarak bunları yazmaya karar verdiğim şu anda, nakit ... M. ...G., ayrıca belki vaktim olur da varımı yoğumu satarsam ...M. kazanma imkânım olur, bunun dışında da hiçbir şeyim yok, çünkü kitaplarımın gelirine yayınevi el koyuyor. Sanırım, müntehirler hariç böylesi bir güvensizlik âni yaşayan çok kişiye rastlayamazsınız, ben de pek cezbedici olmayan bu topluluktan kurtulabilirmiş gibi görünmüyorum. Burada buna karşı koymanın muhtemel tek teşebbüsünde bulunuyorum.

İş buraya nasıl vardı? Muhakkak ki bana, işi nasıl buraya vardırdın diye soranlar olacaktır?! Birkaç kelimeyle izah edeyim. Enflasyondan önce milletime yazar olarak hizmet etmeme mütevazı bir şekilde olsa da imkân tanıyan bir servete sahiptim. Çünkü milletim, kendilerine hizmete etmeme kitaplarımı satın almak suretiyle imkân tanımadı. Kitaplarımı okumadı. Fakat

okuyan birkaç bin veya on bin kişi vardı, aralarında beni, sahip olduğum şöhrete kavuşturan eleştirmenler ve acemiler de bulunuyordu. Şu kaprisli şöhret yok mu! Güçlü ama sesi çıkmıyor. Sık sık şöhret konusunda kafa yormaya mecbur bırakıldım: Şöhret, bir tezahürün varoluşunun ve olmayışının en çelişik örneği. O, (kibarlaştırılmış da olsa) vasatın aksettiği yazarların keyfini sürdüğü cinsten bir şöhret de, edebî toplulukların sahip olduğu türden uzmanlık şöhreti de değil. Şöhretimin (kendimin değil) küçük satış rakamlarına ulaşan büyük bir yazarın şöhreti olduğunu iddia etme cüreti gösteriyorum. Bu şöhretin sosyal ağırlığı eksik. Bir işletme olma imkânının cazibesine kapılan birçok şeyi eksik.

Niteliksiz Adam'ın ilk cildinde şu cümleyi yazdım (ve patavatsızlık gibi göründüğü için sildim ama bugün...): Tuhaftır, seyir noktaları, banklar ve hela duvarlarında olduğu gibi biz de ancak, insanlar üzerinde, isimlerini bizim ismimizle bağdaştırmalarını sağlayacak bir cazibeye sahip olunca büyük adam sayılıyoruz.

Olmazsa olmaz görünümlü bazı aracı kesimler benden hep uzak durdu. Başkalarına zar zor ayak uydurabilen veya uydurmak zorunda olan on binler bende eksik.

II

VASİYET 2

(BİR SONSÖZ TASLAĞINDAN)

Bu ciltle bitmemiş bir işin ortasındayken sonsöz yazıp ona bir de vasiyet demem tesadüf değildir, adını bizzat koymak zorunda kaldığım bir beklentiyi ifade etmektedir. Çünkü umulmadık bir şey olmazsa bu eseri tamamlama imkânı bulamayacağım. Görünen o ki niceleri var, işin erbabının ya hoşuna giden ya onları sinirlendiren ama asla geniş kesimlere nüfuz etmeyen, memleketteki okurlar nezdinde bilinmeyen ve bir etkide bulunamayan bir kitap yazmanın uzun zamandır zevkini çıkaran bağımsız bir adam olduğumu vehmediyorlar bazen. Hata. Hakikatte ben, *Niteliksiz Adam*'ı yazmaya başladığımdan beridir öyle fakirim ve tabiatım gereği farklı para kazanma imkânlarından da öyle yoksunum ki ancak kitaplarımın geliriyle, daha doğrusu, yayıncımın bu gelir belki günün birinde düzelebilir ümidiyle verdiği avanslarla geçiniyorum. İşte böylelikle, ilk cildi yazarken ... defa, ansızın dımdızlak kalıverdim, önümdeki iki haftayı çıkarabilecek durumum bile yokken ancak üçüncü bir kişinin müdahalesiyle, çoğunlukla da sondan bir önceki gün kurtarıldım. Kitaplarım seyrek çıkıyor ve teveccüh kazanma amacı gütmüyorlarsa, tenezzül eylemeyen birinin kibrinden olmuyor

bu. Daha ziyade, sanki başıma musallat olan bir şeyler, bir bela var, hayatın bugün bahsetmek zorunda kaldığım bu insafsızlığı, girıştiğim işle de çok yakından ilgili.

İnsan kendi hakkında hesap verince otuz yıl, bir yıl gibi gelir; planlamanın getirdikleri ile planlama ve tatbik arasındaki ilgi, unutkanlığın gevşettiği zamanda sıkı bir bağ teşkil ediyor. Şu an yazdığım kitabın başları hepten olmasa da neredeyse ilk kitabımı yazdığım zamanlara dek uzanıyor. Aslında ikinci kitabım olacaktı. Fakat o zamanlar kitabı henüz bitiremeyeceğime dair haklı bir hisse kapılmıştım. Walter, Clarisse ve Ulrich'in apaçık şekillendiği, üç kişinin hikâyesini yazmaya dair bir teşebbüs birkaç yüz sayfa sonra hiçlikte son buldu. Yazma şevkim vardı ama ne diye yazayım, bilmiyordum. Oysa bu, Öğrenci Törless'in Bunalımları'nı yayınlamamdan sonra olmuştu, söz konusu kitap daha iki yıl önce yeni bir baskısını gözden geçirecekken anlatımındaki kesinliğin, içimi tatmin hissiyle doldurduğu bir kitaptı, hâlbuki kitaptaki birçok ham kısmı düzeltmekten kendimi zor alıkoydum. O sıralar –şimdi yine zihnimi sözümona şu ikinci kitapla meşgul ettiğim dönemden söz ediyorum– Üç Kadın başlıklı hikâye kitabında biraz kısa tuttuğum "Tonka" hikâyesi de buna dâhil olacaktı. İkinci kitabımı yazmadan önce (*Kavuşmalar*) tiyatro piyesi olan üçüncü kitabım *Hayalperestler*'e başlamıştım, onu yayınlamadan önce Üç Kadın, malzeme itibariyle neredeyse tamamlanmıştı. Böylesi bir müdahalenin, böylesi erken bir konu seçiminin istisnai olduğu vehminde değilim. Aksine, bu tercih kaide teşkil edebilir. – – –

Burada bir ara-bilanço çıkaralım; buraya değin neler oldu? Sanki ben bizzat o değilmişim gibi bahsettiğim bu R. M. –kendimden bahsetmeye karar vermek zorunda kalsam da bunu yapmaya karşı kuvvetli bir direnç hissediyorum ama benim için de yeni bir şey olduğundan ilgimi çekmeye başlıyor– işte bu yazar, konularına karşı pek lakayttır. Kimi yazar vardır, bir konuya tutulur. O konuyla yatıp kalkar; ilk bakışta aşk gibi. R. M.'nin konularıyla ilişkisi tereddütlü bir ilişkidir. Onun aynı anda birden çok konusu vardır, ilk aşk saatleri geçtikten sonra veya o saatler hiç yaşanmadan, o konuları kendine saklar. Konuların bazı parçalarını keyfî olarak takas eder. Bazı

kısmî konular gezip dolaşır ve hiçbir kitapta dile getirilmezler. Anlaşılan o ki yazar, dış tarafı az veya çok ehemmiyetsiz görmektedir. Peki, bunun anlamı nedir? İşte burada, edebiyatın iç ve dış taraflarının ne gibi bir ilişki içinde bulundukları meselesine geliyoruz. Bunların ayrılmaz bir bütün oluşturdukları herkesçe bilinen bir hakikat olsa da bu keyfiyetin mahiyeti pek bilinmez, hatta kısmen hiç bilinmez. Öyleyse burada çok dikkatli olmamız ve her şeyden önce muhtemelen bu sentezin çok sayıdaki farklı şeklini birbirinden ayırmamız gerekecek. Anlattıklarıma göre ilk bakışta bu sentez bende çok zayıfmış gibi duruyor; hakikatse değerlendirebildiğim kadarıyla tam tersi. Bu hadsiz hudutsuz meselede tutunacak bir dal bulmak için biyografiyi kullanırsam şu kadarını söylemem lazım ki *Törless*'i yazmaya başlarken böyle dertlerim yoktu ama yazdıktan sonra ansızın ve çok kuvvetli bir sarahatle bu dert beni ele geçirdi. *Törless*'i kaleme alırken beni yönlendirmesine izin verdiğim prensibi hâlâ hatırlıyorum. Bu, iki nokta arasındaki en kısa bağlantı olan düz çizgi prensibiydi. Eseri anlamaya katkıda bulunmayan imajlar kullanmamak, –çok önemsesem de– olayların gidişatına zahmetsizce eklenemedikleri takdirde düşünceleri bir kenara koymak. Yani olaya değer vermememe rağmen sezgilerimle büyük haklar tanıyordum. Anlatmanın ne olduğuna dair irticalî –ve elde ettiğim başarının gösterdiği kadarıyla– doğru bir tasavvura boyun eğdim ve tatmin bulmak amacıyla belli başlı fikirlerin "araya karışmasıyla" yetindim. Çok az kitap okumuştum, örnek alabileceğim kimse tanımıyordum. Çok meşhur olan Hauptmann* benim zevkime göre çok cüzi bir entelektüel kapasiteye sahipti, Hauptmann'ı önemli kılanın ne olduğu söz gelimi bugün nasıl anlaşılmıyorsa o gün ben de anlamıyordum; övülen tarafları, gülünç bir zihin derinliği teşkil eden bir yanılgıdan ibaretti. İlk dönem eserlerinde büyük entelektüel izahlar sunan Hamsun** bu izahlarını eski operalarda ar-

* Gerhart Hauptmann (1862-1946): Ünlü Alman tiyatro yazarı. 1912 yılında Nobel Edebiyat Ödülü almıştır. –*ç.n.*

** Knut Hamsun (1859-1952): Yirminci yüzyılın başlarında yaşamış, Norveç'in en önemli yazarlarındandır. 1920'de Nobel Edebiyat Ödülü almıştır. –*ç.n.*

yaların olayın içine yerleştirilmesi gibi kullanıyor, d'Annunzio* da çok farklı davranmıyordu. Stendhal'i anlamıyor, Flaubert'i tanımıyordum. Ama Dostoyevski'yi tanıyordum ve onu çok sevdiğimden (hâlbuki onunla kesinkes tanışmak ihtiyacı duymamıştım, gençler veya belki de topyekûn insanlar bir garip!) bugün, o zaman durduğum yeri ve durumumu en bariz onunla ilişkim üzerinden ölçebiliyorum. Dostoyevski bana zihnen çok kusurlu geliyordu: Problemleri ele alışının yeterince açık olmadığı fikrine kapılmıştım! Bana çok az şey veriyordu! Şu hâlde ben, zaten az olan kuvvetimi tam olarak takdir edip hedefimi çok yakın bir yere koyarken amaçlarım bir şekilde hedefimin çok ötesine savruluyordu. – – –

Umarım, bu düşünce tarzı yanlış anlaşılmaz. Hırslı genç bir adam "selefleri"yle daima, az veya çok büyük bir saflıkla görür hesabını (o gün bugündür ben de aynını bana yapan yeterince gence rastladım) ve safdilliğinin onu hangi yöne götürdüğünün de bir işaretidir bu. – – –

Gabriele d'Annunzio (1863-1938): *fin de siècle* dönemi İtalyan yazar ve şair; aynı zamanda İtalyan faşizminin fikir babalarından. –ç.n.

12

VASİYET 3

(YARIM BIRAKILMIŞ)

Maksadım bu cildi yayınlamak değildi, arzum daha ziyade üçüncü kitabın tamamını *Niteliksiz Adam*'ın iki yıl önce çıkan ilk iki kitabının peşinden çıkarmaktı. Beni bundan vazgeçmeye zorlayan şeyler yaldızlı bir ifadeyle maddî şartlar olarak nitelenebilir. – – – Bütün işi başta planlandığı biçimde tamamlamak adına bahardan önümüzdeki yılın güz mevsiminin sonuna kadarki zaman için gereken yaklaşık beş bin mark eksik ve bu eksikliktendir ki kitabım yarım kalmak zorunda. Zira kitabın bir kısmını şimdi yayınlamamız muhtemelen, tahmin edilemeyene başvurma teşebbüsüne hizmet etmek olsa da, biz buna pek ümit bağlamıyoruz, çünkü bizimkisi gibi durumlarda tahmin edilemeyenin, tahmin edilebilir satış istatistiklerine uymak gibi uğursuz bir meyli vardır.

Ben, şahsen bunun herhangi bir yanını değiştirebilecek durumda değilim, hatta bana göre eserin başarısızlığı, bir geminin açık denizde batmasıyla aynı anlama geliyor. Bana Alman milletine kendimi yazar olarak kabul ettirme imkânı veren neyim varsa hepsini enflasyonda kaybettim, hayatım her an kopabilecek bir pamuk ipliğine bağlı – – –, ayrıca son yıllarda *Niteliksiz Adam* üzerindeki

çalışmalarım esnasında insanın, can düşmanı için bile istemeyeceği anları birden fazla kez yaşadım. Belki bu açık izahat bir şeylere vesile olur. Almanya hâlâ entelektüel eserlerin teşvikine hiç de az bir paranın sarf edilmediği bir ülke. Ama bir yandan da entelektüel ayrım namına tam bir kaosun yaşandığı bir ülke olduğu için elbette pek ümidim yok.

13

ULRICH'İN SONSÖZÜ, HÂTİME

(TASLAK)

1942 yılının Ocak ayı ortalarından [Robert Musil'in ölümünden üç ay önce] bir fikir. Uluslararası siyasetin durumunu düşündüm. Büyük sarı-beyaz problem. Kültür tarihinin yaklaşan yeni safhası. Çin'in muhtemel rolü. Daha küçük ölçekte Rusya ile Batı arasındaki çekişme – Gerçekte bunu nasıl tasavvur etmektesiniz? sorusunu erteleme imkânı yok. – *Niteliksiz Adam* da bunu görmezden gelemez. Fakat bu tarihî, felsefî vesaire bir deneme kitabı veya aforizma kitaplarının sonuncusu olurdu. Daha önceden aldığım bir not: Rapial* çalışması [bkz. "Aus einem Rapial und andere Aphorismen",**

* Musil'in yeniden ihya ettiği bir kelime. 15 Aralık 1955 tarihli Alman *Die Zeit* gazetesinde yayımlanan bir makalesinde kelimeyi şöyle açıklıyor:

"Ben *Rapial* kelimesini ilk kez –ve sanırım bugün yaşayan tek yazar olarak– Noel ve yılbaşı zamanlarının mutat ve görünüşü cezbedici yayınevi kataloglarından birinde yer alan bir avuç fikir beyanına bir başlık verdiğim sırada kullandım. Böylesi beyanlara aforizma denmesi yaygındır, olağan karşılanacak birkaç başka başlık da olabilirdi ama o gün olmadığı gibi bugün de bunları kullanmaya asla cüret etmem, ayrıca vecize gibi başlıklardan da hazzetmiyorum.

"Düşündüğüm, böylesi fikir beyanları taslaklarını içerebilecek bir not defteriydi, Aşağı Almanya tüccarlarının dilinde kayıtların düzen gözetmeden sırasıyla yazıldığı karalama defterine müsvedde [Alm. *Kladde*] dendiğinden, bu kelimeden de şahsen nefret ettiğimden, bir sözlüğü karıştırırken bu kelimenin yanında Yukarı Almancadaki muadilleri olarak *Klütterbuch* ve *Rapial* kelimelerini buldum." –*ç.n.*

** (Alm.) "Bir Rapial'den [karalama defterinden] ve Diğer Aforizmalar". –*ç.n.*

Robert Musil Külliyatı, II. Cilt, "Tagebücher, Aphorismen, Essays und Reden"* içinde] [*Niteliksiz Adam*'ın] I. Cildinin tasfiyesiyle eşanlamlıdır.

Ayrıca Dostoyevski'nin içimde uyandırdığı meraktan etkilendim. Bu izlenimi üslubuma dair bir not olarak bir kenara gelişigüzel yazdım. Onun "gazeteciliği" hakkında bir makale yazmak istiyorum. Shnadow [?] hakkındaki, "Puşkin Konuşması" vesaire konularındaki yorumu üzerine. Hâlihazırdaki arka plana bakınca Rusya hakkında öyle düşünceler var ki onları bir kenara bırakmayı aklıma bile getirmedim.

Bunlar onu çok etkilese de III. Cilt'in İkinci Kısmına alınmaları imkânsız.

İşte böylelikle, bir şekilde son verme (son yerine veya bir tür sonun akabinde) bir sonsöz, bitiş cümlesi ve Ulrich'in sonsözünü yazma raddesine geldim.

İkinci Dünya Savaşı'nı yaşamış olan, tecrübeleri dolayısıyla kendi hikâyesine ve benim kitabıma bir epilog koyan bugünün Ulrich'i artık yaşlanmış. Bu da söz gelimi aforizma planlarını kitabın güncel hâliyle birleştirmeye imkân tanıyor. Aynı zamanda hikâyeyi ve hikâyenin hâlihazırdaki gerçeklik ile gelecek için değerini görmeye de.

Karakterin yazar üzerindeki romantik veya hatta Pirandello'vari** ironisi bir yoluna konmalı.

Tarihî açıdan kişilerin hikâyesi.

Önemli: Ulrich'in de benim de görevlerimizi anlaşılır kılan, Ulrich'in bilahare yürüttüğü Lao Tzu muhakemesi. (Abdul Hasan Sumnun ve tasavvuf.) Agathe ile Ulrich'in hikâyesi onun hakkındaki bir hikâye gibi anlatılsa daha etkili olurdu.

---

* (Alm.) "Günlükler, Aforizmalar, Denemeler ve Nutuklar". –*ç.n.*

** Luigi Pirandello (1867-1936): Yirminci yüzyılın en önemli dram yazarlarından sayılan İtalyan yazar. 1934'te Nobel Edebiyat Ödülü almıştır. –*ç.n.*

14

TERCÜME-İ HÂL

(ROBERT VE MARTHA MUSIL'İN NOTLARINDAN)

Müh. Dr. phil. Robert (Edler von) Musil. Doğumu 6 Kasım 1880, Klagenfurt, Avusturya. Babası Alfred von Musil, Eski Avusturya'daki* bir memur, âlim, mühendis ve subay ailesinden; uzun süre Brno Teknik Üniversitesi'nde ordinaryüslük yapmıştır, Graz asıllıdır. Saray müşaviri, patent mahkemesinde müşavir. Asalet unvanı verilmiş. Baba tarafından dedesi, Vyškov yakınlarında, Rychtářov'da bir çiftçinin oğlu olarak doğmuş, Graz'da çiftlik sahibi bir hekim olarak ölmüştür. Anne tarafından dedesi: Bohemyalı Alman, kıtanın ilk demiryolunun (Linz-České Budějovice) dört mimarından biri, sonra da müdürü. Anneannesi: Hořovice'li bir Bohemya Almanı. Babaannesi Salzburg asıllı. Kuzeni: (Royal Society** azası) meşhur oryantalist Alois Musil. Resmî ve askerî yüksek mevkilerde akrabalar. Kardeşi yok.

* Kastedilen, savaştan önceki Avusturya'dır. Sonraki cümlelerde geçen şehir isimlerinden bugün Çekya'da bulunanlar Almanca değil Çekçe isim ve imlâlarıyla verilmiştir. –*ç.n.*

** Birleşik Krallık'taki tabiat bilimleri akademisi. 1662 yılında bilim ve araştırma amacıyla Londra'da kurulmuştur. –*ç.n.*

Subaylık yapması kararlaştırılmıştır, topçuluk tahsili sırasında teknik yeteneklerini keşfeder. Subaylıktan çürüğe çıkarılmadan önce ani bir kararla harp okulunu bırakıp makine mühendisliği okur. 1901'de Brno Teknik Üniversitesi'nde mühendislik mezuniyet sınavı. 1902/1903'te Stuttgart Teknik Üniversitesi'nde asistanlık. İşinden memnun kalmaz ve felsefe tahsiline girişir, özellikle de mantık ve o sıralar Helmholtz geleneğinde Profesör Stumpf'un idaresinde Berlin'de kurulan yeni araştırma merkezinde tecrübî psikoloji bölümünü okur (1903/08).

Renkli-Musil-Topacı'nı tasarlar, epistemoloji alanında E. Mach konulu bir doktora tezi yazar ama kendisine sunulan doçentlik fırsatını geri teper ve o arada (1906) çıkan ilk kitabıyla uluslararası üne kavuşunca hiçbir bağının olmadığı ve akademik kaygılardan azade yazarlık mesleğini tutmaya karar verir. 1911/14'te Viyana Teknik Üniversitesi'nde stajyerlik ve kütüphanecilik. 1914'te Berlin menşeli *Die Neue Rundschau* dergisinde yazarlık. 1914/18'de İtalya cephesinde subaylık. Son rütbesi müstahfız yüzbaşılık. Şövalye Sınıfı Franz Joseph Demir Salip Nişanı, Kılıçlı Askerî Liyakat Madalyası, İmparator Karl Birlik Haçı Nişanı. 1918 sonundan 1920'ye kadar hariciye kaleminde özel yazarlık. 1920/22 Ordu İşleri Federal Bakanlığı'nda uzman müşavir.

Hizmet yılları:

Kütüphane: 3 yıl
Savaş: 4¼ ve iki katı hesaplanınca* 8½ yıl
Bakanlık: 3 ½
10¾ ve/veya 15 yıl

Enflasyonda bütün servetini kaybeder. Asıl işinin yanı sıra tiyatro eleştirmenliği (Prager Presse) yapar, denemeler yazar, en son da Berlin'e gider, çünkü Alman kültür hayatının gerilim ve çatışmaları orada, Viyana'ya nazaran daha belirgin hissedilmektedir. 1933'te Üçüncü Reich'ın kurulmasından sonra dışarıdan bir zorlama olmamasına rağmen Almanya'ya sırtını döner. [Tekrar] Viyana'da yaşar, her şeyini şaheserini tamamlamak uğruna feda eder.

* Askerlik hizmetinin cephede geçen kısmı hizmet cetveline iki katı hesaplanarak yazılır. –ç.n.

Eserleri:

Genç Törless'in Bunalımları, Roman (1906)

Die Vereinigungen, Anlatılar (1911). Belki de istemeden Almanya'ya edebî ekspresyonizmi sokmuştur ama Musil'in bu akımla daha sonra hiç işi olmamıştır.

Hayalperestler, Piyes (1920), ilk temsili 4 Nisan 1929'da Berlin'de.

Vinzenz und die Freundin bedeutender Männer, Fars (1924)

Üç Kadın, Anlatılar (1924)

Rede zur Rilke-Feier in Berlin (1927)

Niteliksiz Adam I. Cilt (1931), II. Cilt 1. Kısım (1933)

Nachlass zu Lebzeiten (1936)

"Ahmaklık Üzerine", Konferans (1937)

Ayrıca *Die Neue Rundschau*, *Der Neue Merkur*, *Summa*, *Der Lose Vogel*, *Pan* dergilerinde çok sayıda deneme.

[5 Kasım 1937 tarihli bir mektuptan]: *Niteliksiz Adam*'ın III. Cildinin 2. Kısmı piyasaya çıkmak üzere. Sonraki iş planları: *Niteliksiz Adam* romanını tamamlamak, daha önceki deneme yayınlarının kitaplaştırılması. Yeni çalışmaları bitirme sırası henüz belirsiz.

[Martha Musil'in İlavesi]. (1938'e kadar Viyana'da. Bu yılın güzüne kadar Zürih. 1939'dan 15 Nisan 1942'ye kadar Cenevre.)

ALMANCA BASKIYA SONSÖZ

21 Kasım 1942'de Zürih'in büyük günlük gazetelerinden biri hatırlamaya değer bir haber yayımladı. Haberin üstünde bir tek Robert Musil, altında da, italik yazılmış ince bir satırda, ölümünden sonra ilk kez yayımlanacak eserin önsiparişe çıktığı yazıyordu. Dekoratif denebilecek bir çerçeveye alınmış metin, iki sütuna yayılıyordu. Tasarımı gösterişsiz bir ilan etkisi yaratıyordu. Metinde, "Bilindiği üzere," deniyordu, "Musil, hayatının sürgünde geçirmek zorunda kaldığı son yıllarını..., gitgide güçleşen şartlar altında *Niteliksiz Adam* romanını tamamlamaya vakfetmişti." Ardından da, "Musil'in dul kalan karısının *Niteliksiz Adam* romanının yazarın ölümünden sonra yayımlanacak cildini, riskini ve sorumluluğunu bizzat üstlenerek, idareli kullanıldığı takdirde, eserin yayımlanmasını güvenceye alabilecek bir önsiparişe çıkarmak zorunda kaldığı..." bildiriliyordu. Son cümle ise şöyleydi: "Ölümden sonra yayımlanacak eserin ön sipariş bedellerini –ciltli kitap için on beş frank– Cenevre-Champel, 1, Chemin des Clochettes adresinde mukim Bayan Martha Musil'in alacağının not düşülmesini rica ederiz."

Bu özetin ardında saklı trajediyi o zamanlar çok az kimse fark etti. Robert Musil yedi ay önce, 15 Nisan 1942'de ölmüştü. Eceli onu daha altmış bir yaşındayken, öğle vakti, çalışırken verdiği kısa bir molada yakalamıştı. 1938 güzünde kaçıp Roma üzerinden dolanarak İsviçre'ye geçmişti. İlkin Zürih'te tutunmaya çalışmışsa da daha

1939 yılında Cenevre'ye göç etmişti. Sonraları bir ziyaretçinin anlattığına göre burada sığındığı son yer "caddegürültüsünden uzakta, renkleri görkemli, hoş kokulu bir bahçenin ortasındaki küçük, mütevazı bir köşk"tü. Kamuoyu ona kayıtsız kalalı yıllar oluyordu. Elbette sonuç itibariyle ardından birkaç şerefli anma yazısı çıktı ama bu yazılara pek fazla yer ayrılmadı. Aslında haber, okumayı bilince çok vahimdi: "Robert Musil arkasında az sayıda ama önemli kitaplardan müteşekkil bir külliyat bırakır, eserleri edebiyat tarihine geçtiği gibi bir ekol bile oluşturabilir..." O saat Musil'i edebiyatın anlamına uygun bir yere koyacak cesareti bulan tek kişi, 17 Nisan 1942'de Cenevre'deki Saint George Mezarlığı'nda ölüyle vedalaşan sadece sekiz dostundan birisi olan, ilerici görüşleriyle meşhur Zürihli papaz Robert Lejeune idi. Önceki yıllarda da olduğu gibi Musil'i James Joyce'a benzetmek alışılmış bir durumdu. Keza New York'taki *Aufbau* dergisinde yazılanlar da öyle: "Kısa formüllerden hoşlananlar Robert Musil için Avusturyalı Proust diyebilir." Hepsinde esas perde, saygılı ve hüzünlü bir tonda kalıyordu. Lejeune hariç Musil'i açıktan tekrar keşfe çağıran pek kimse yoktu. Önsipariş ilanı hakikaten de bir cüretkârlığa benziyordu. *Niteliksiz Adam* romanı yer yarılmış, içine girmiş gibiydi: Meşhur ama gitgide daha çok geçiştirilen ve bir kenara atılan bir eserdi. Bunun sebeplerini edebiyat kademesinde de araştırmak cazip olabilirdi. Ne var ki Musil'in trajedisi devrin sadece ağırlıklı olarak değil başlı başına bir sonucuydu.

Romanın I. Cilt'i 1930 kışının başında çıkmıştı. Birinci Kitap'ın tamamını, "Giriş Mahiyetinde" başlıklı Birinci Kısım'ı ve "Böyle Şeyler Olur" başlığı verilmiş İkinci Kısım'ı içeriyordu. İki yıl sonra çıkan III. Cilt ise olayların ortasında kesiliveriyordu. Üçüncü Kısım'ın bir fragmanını, ilk 38 bölümü içeriyordu, o kadar: Toplama bakıldığında bu, romanın sonu olacak ikinci yarının kurgulandığı kapsamın aşağı yukarı üçte birine denk düşüyordu. Musil bu cilt için, birinci ciltteki düzenlemenin aynısını ama sırayı tersinden almayı öngörüyordu. Üçüncü Kısım'a ("Bin Yıllık İmparatorluğa Doğru" veya "Suçlular") geniş İkinci Kısım'dakiyle aynı işlevi vermeyi düşünmüştü. Olay örgüsündeki başlıca noktalar uyum içerisinde dağılacaktı: Bir tarafta Paralel Faaliyet'in problem sahası, bir

tarafta Ulrich-Agathe kompleksi olacaktı. Romanın girişindeki kısa Birinci Kısım'a muadil, onunla yine uyumlu olacak şekilde son bir Dördüncü Kısım planlanmıştı. Bu kapanış bloğunun başlığı da belliydi: "Giriş Mahiyetinde" başlıklı bölümler öbeğine "Sonuç Mahiyetinde" denk düşecekti.

Musil tesadüf eseri denebilecek geçici bir ara vermekte çok isteksizdi. Romanı asla bazen zannedildiği üzere bir üçleme olarak değil hep kendi içinde bütünlüğü olan bir birlik olarak görüyordu. Etüt ve düşünceleri durmadan 1932'deki "inkıta" etrafında döner olmuştu. Otuzlu yılların siyasi şartları, çok geçmeden iki misli uğursuz bir etki yaratmıştı üzerinde. O sıralar kendi kitaplarının da uğradığı boykot birdenbire ömrünü verdiği bütün çalışmayı şüpheli bir konuma düşürmüştü. Daha o zaman bile, romanına hasrettiği süre on yılı geçmişti. Romanı sadece zirve değildi, eserlerinin de merkez noktasını teşkil ediyordu. Fakat bu devasa fragman aniden yersiz yurtsuz kaldı. Alman piyasası romana kapılarını kapattıktan sonra Almanya dışındaki hiçbir yayıncı sonunu kestirmenin mümkün görünmediği bu girişimin riskini almak istemedi.

Eserin Alman sınırları dışındaki yankısı da epey kısa süreli olmuştu. Son zamanlarda çalışmanın devamına tek ilgi gösterenler en yakın arkadaş çevresiydi. Önce Almanya'yla, sonra da kendi memleketi Avusturya'yla ipleri koptu. Ancak yayımlanmamış kısımlar tartışmaya açılınca yavaş yavaş ilgi gösterilmeye başlandı. Ehil kimselerin hükümleri (Thomas Mann, Hermann Broch) önsiparişlere destek oldu. Daha 1943 yılında sonuç belliydi: 460 sayfalık yeni bir cilt. Yayıncı Martha Musil bu cildi mecburen romanın üçüncü cildi olarak niteliyordu. Önsözüne, "Cilt tamamlanmamıştır," diye başlıyor ve ekliyordu: "Ve bu cildi yine de yayımlamaya karar verdiysem, nedeni, Robert Musil'in kaleme aldığı her düşünceye tamamlanmış nihai hâlinde olmasalar da değer verdiklerini bildiğim dostlarıdır." Bu fragman eserin fragmanıydı. Basım yeri: Lausanne. Yayınevinin adını oradaki Centrale Matbaası aldı. Vaktiyle Ernst Rowohlt'un yayınevi logosunu taşıyan ilk iki cilt, Musil'in önceki kitaplarında da olduğu gibi, maziye gömülü bir parça edebiyattan ibaret kaldılar.

Artık öğrenildiğine göre, "*Niteliksiz Adam*'ın ikinci cildinin, formaları basılmış devam kitabı, yıllardan beri beklemekteydi fakat Robert Musil kitapta değişiklikler yapıp romanı son hâline ulaştırmak niyetiyle, yayından önce geri çekmişti". Fakat romanın bir daha tamamlanamamasının sebeplerini tek bir cümle, gayet veciz bir şekilde ima ediyordu: Musil "işi ağırdan alıyor, çünkü önünde daha uzun bir hayat olduğunu sanıyordu". Aile dostu yazar Franz Theodor Czokor'a gönderdiği bir mektup da aynı konuyu benzer sözlerle ifade ediyordu: "Nasıl çalışırdı, bilirsiniz, hiçbir işi aceleye getirmezdi (daha dolu dolu yirmi yıl çalışabileceğini zannederdi!), bir zaman gelecek, romanı tamamlayacaktı. Bazı bölümlerin yirmiden fazla varyasyonu mevcut..."

Musil'in dul karısı esasen vazgeçilen bir devam planını yeniden ele almıştı. Dediğine göre, "Yalnızca dokuz ila on dört arası bölümler [krş. İkinci Kitap'ın kırk yedi, elli bir ila elli beşinci bölümleri] elden geçirilmiş ve Musil'in öldüğü gün üzerinde çalıştığı on dördüncü bölüm [krş. İkinci Kitap'ın elli beşinci bölümü] tamamlanmıştır. Bir ila sekiz arası bölümlerde [krş. İkinci Kitap'ın otuz dokuz ila kırk altıncı bölümleri] yalnızca ufak değişiklikler yapılacaktı; buna karşılık Musil, on beş ila yirmi dördüncü bölümlerde [krş. İkinci Kitap'ın altmış yedi, altmış dokuz ila yetmiş yedinci bölümleri] birçok değişiklik ve kısaltma yapmak istemişti, özellikle de günlük formatında yazılmış duygu psikolojisi bölümlerinde. Bu bölümleri yumuşatmak, kolaylaştırmak ve Ulrich ile Agathe arasında geçen konuşmalara bölmek niyetindeydi, bu niyetine belki de on üçüncü bölümde [krş. İkinci Kitap'ın elli dördüncü bölümü] başlamıştı." Bunun anlamı, ölümünden sonra yayımlanan bu bölümlerden sadece beşinin, yani şimdiki kırk yedinci ve elli bir ila elli dört arası bölümlere kelimenin tam anlamıyla bitmiş gözüyle bakılabileceğiydi. Oysa yeni cilt sadece geriye bıraktığı toplamda yirmi dört parçanın bitmiş denebilecek ilk grubunu değil ayrıca "bitiş kısmının müsveddelerinden de on altı başka bölüm" daha içeriyordu, birbirleriyle çok sıkı bağlantıları olmayan söz konusu bölümlerin büyük kısmı, sona yaklaşan olayın çeşitli bölümlerine taksim edilmişti. "Bunlar ilk yazılı hâlleri," deniyordu, "henüz düzene konmamışlar."

Nihai bir sonuç teşkil etmiyorlardı. Musil'in dul karısı daha sıkı bir seçimden geçirdiği yirmi bir fragman ve taslağı şimdilik tekrar geri çekiyordu. Baştan itibaren ümidi, ileride bir külliyat çıkarmak, bu sayede de yazarın ölümünden sonrasına kalan müsveddelerinin bakiyesini etraflıca değerlendirmekti. Bu işi bizzat gerçekleştirebilme arzusuna muvaffak olamadı. Robert Musil'den yedi yıl sonra, 1949 güzünde öldü. Ama Musil'in terekesinden yaptığı ilk seçki o zamana dek çoktan amacına ulaşmıştı. Musil yeniden gündeme taşınmıştı. Nitekim ait olduğu yere getirilmesinde ısrarcı sesler de yıllar geçtikçe gürleşti. Daha savaş devam ederken, ilkin İsviçre'nin önde gelen gazete ve dergileri tekrar Musil hakkında yazmaya başladılar. Toplum eleştirisi vurgusu olan Zürihli *Der Aufbau* dergisinin 1944 Martında Musil hakkındaki kapsamlı bir araştırmanın başında belirttikleri, araştırmayı yapma sebepleri karakteristikti: "... bu arada *Niteliksiz Adam* romanının son cildi çıktı. Kitap tamamlanmamış olsa da (...) olağan eleştirilerin ele aldığı çoğu 'tamamlanmış' eserden daha güçlü bir varlık gösteriyor." Romanın edebiyattaki kesin konumu yeniden belirlendi. Joyce ve Proust benzetmeleri tekrarlandı. Ama Valéry ve Gide'le de aralarında paralellikler keşfediliyordu. Nihayet son sözü Londralı *Times* gazetesi söyledi. Verdiği vazıh hükmün kesinliği yurtdışında şaşkınlık yarattı. "Çağın en tanınmamış yazarlarından" biri olan Musil'in mertebesi ve önemi konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmıyordu.

Niteliksiz Adam'ın yeni baskısı, Musil'in eski yayıncısı için daha önceden karar aşamasına kadar gelmişti. Ölümünden sonra yayımlanan cilt ancak kısıtlı bir baskı adediyle çıkabilmişti. Almanya'da kitap neredeyse hiç duyulmadı. Bunun üzerine, romanın yarım kalan sonu, 1943 seçkisi aşılarak ikmal edilmeli mi veya ne ölçüde edilmeli sorusu ortaya çıktı. Musil'in bütün edebî terekesi, savaştan kısa süre sonra geçici olarak Cenevre'den Philadelphia'ya (ABD) taşınmıştı, yıllardan beridir de Roma'da bulunuyordu. Daha ilk bakışta, umulan perspektif elde edilemedi. Yirmi yıldan fazla hiç kesintiye uğramamış çalışma, neredeyse hadsiz hesapsız bir etüt, taslak ve sürekli düzeltmesi yapılmış bir denemeler yığını sunuyordu. Musil *Niteliksiz Adam* başlığını çok sonraları tespit etmişti. Müsveddeleri, kesin zaman hakkında bilgi sunmuyordu. Aşağı

yukarı 1930'dan itibaren, o da sadece istisnai hâllerde tarihler not alınmıştı. Romanın ilk ismi *Casus* olacaktı. Sonra, *Kurtarıcı*. Başkarakterin ismi de çeşitli dönüşümler geçirmiş. Başlarda, *Casus*'a dair anahtar kelimelerde Niteliksiz Adam'a Ulrich değil Achilles denir fakat bu ilk isim tercihinin sebepleri belirtilmez. Bununla birlikte daha bu noktada ikinci tercih olarak Anders* ismi ortaya çıkar, isim, *Kurtarıcı*'nın daha sonraki etütlerinde istisnasız olarak kullanılmakla kalmaz, önceki bölüm taslaklarının hepsinde de muhafaza edilir. Özel bir kâğıt yaprağının üzerinde, "Niye Anders?" başlığı yazılıdır. Cevap şöyledir: "Adını Anders koyuyorum; birincisi, çünkü adı Anders idi (kendine sonraları bu adı koymuştu). İkincisi, babasının ismini lekelememek için. Üçüncüsü, başka sebepler de var (çünkü her şeyin başka sebepleri, aynı şeyin çelişkili sebepleri, çelişkinin aynı sebebi vardır). Aralarından biri: Sık sık kendisinin değişik olduğunu hissediyordu. Tam da bu yüzdendir ki birçok hemcinsinden çok da farklı değildi."

Keza Arnheim, Hagauer, Lindner ve Meingast isimleri de sonraları ortaya çıktı. Arnheim'ın Rathenau'yla** özdeşliği daha yirmi yıl öncesinden herkesçe anlaşılmış, Musil de bunu asla inkâr etmemişti. İlk etütler bu özdeşliği artık doğrudan doğruya teyit ediyordu: Bu etütlerde Arnheim'dan ilkin kısaca Rathenau diye bahsediliyordu. İlk Hagauer taslakları tekrar tekrar pedagog Georg Kerschensteiner'i ima eder (krş. Ekler'de: "Ertelenmiş Bir Önsöz"]. Profesör Lindner'e dair ilk anahtar kelimeler dindar eğitici Friedrich Wilhelm Foerster'in*** yazılarıyla (özellikle de *Lebensführung* kitabıyla, 1909) alâkalıdır; Lindner'e verilen ilk ismin Foerster olması da buna uygundur. "Peygamber" Meingast'ın ilk rumuzu da Ludwig Klages'tir. Moosbrugger, Clarisse, Walter, Diotima, Tuzzi, Bonadea, Fischel ve Agathe isimleriyse hemen belirlenmiştir. Hem *Kurtarıcı* hem de *Casus* notları, romanın bütün yapısını çevrelemektir. *Kurtarıcı* planında, olayın yarım kalmış son safhalarına dek, tek tek

* (Alm.) Farklı, değişik, başka. –*ç.n.*

** Kast edilen AEG'nin kurucusu Yahudi asıllı Emil Rathenau'nun oğlu Walther'dir (1867-1922). Alman sanayici, yazar ve liberal siyasetçi. –*ç.n.*

*** Wilhelm Foerster (1832-1921): Alman astronom. –*ç.n.*

motifler bile kesin bir şekilde sınırlandırılmıştır, romandaki her bir kişinin bu planda tam bir profili bulunmaktadır. 1943'te yayımlanan ciltte bile henüz gün yüzüne çıkmamış olan genç sosyalist Schmeisser de buna dâhildir.

Romanın planlanan nihai gidişatını belirginleştiren ve ahenge kavuşturan her metni bu yeni baskıya alma kararının sebebi, Musil'in *Niteliksiz Adam*'ı, işin başından beri bütüncül bir tasarıdan hareketle inşa ederken gösterdiği özeni ve metodiği dikkate almak oldu. Tablo, çizgi çizgi belirginleşti. Ulrich'in ütopyaları deneyi ve ütopyalarda Musil'in ulaşmaya gayret gösterdiği amaç, ana karakterler ile hemen hemen bütün yan karakterlerin kaderi de netlik kazandı. Erken, hatta kısmen ilk taslakların, üslup derecesi bakımından farkları bir yana, Musil'in son tasavvurlarına artık belki de uymadıklarına dair çekinceler ehemmiyetsiz görünüyordu; ne kadar eğreti dursun, bir bölümün her versiyonunun, bütün fragman içerisinde bağlayıcı unsur olarak kazandığı önemle kıyaslandığında bu sakıncalar, her şeyden önce romandaki düşüncelerin de olayların da gelişim gösterecekleri istikamete yönelik otantik birer ipucuydu. Bu hem Ulrich ile Agathe'nin macerasının doğurduğu nihai sonuçlar için, hem de bilhassa Schmeisser karakterinin ortaya koyduğu sosyal problemler çevresi için geçerlidir. Clarisse trajedisinin geniş sonu için de keza geçerliliğini korur, hâlbuki son bir daha gözden geçirilmemiş bu ilk hâlinde, yeni ve müstakil bir romanmış gibi esas çerçevenin âdeta dışına taşar. Bu ayrıca, taslakları yer yer tamamlayan "etütler" için de geçerlidir; özellikle de taslak olarak bile çerçevelenmemiş bölümleri ikame eden etütler için. Her düşünce sonucunun, oluşturulan her karakter profilinin önünde, Musil'in tek tek fikirlerini not aldığı sayısız kâğıtta sistematik olarak belirlenmiş ve tekrar tekrar gözden geçirilmiş mülahazalar yer alır. Musil, kendini sürekli eleştirdiği yorumlarda, tek muvafık yola karar vermeden önce muhtemel bulduğu bütün yolları bir yokluyordu. Bölüm taslaklarının ham şekli bile bir hülasaydı. Çalışma sürecini asıl başlatan bu ham şekil değildi, aksine bu şekil o sürecin neredeyse sonucu sayılırdı.

1943'te kırk bölümle sınırlı kalan kısım şu an toplamda doksan "bölüm" içermektedir. Birinci Kitap'ın yüz yirmi üç bölümlük içeriğinin karşısında böylelikle romanın iki kısımlı temeline uygun olarak İkinci Kitap'ın yüz yirmi sekiz bölümü durmaktadır. Bu sonuç kesindir. Ne var ki çeşitli yerlerde tek tek bölümlerin ve bütün hâlinde bölüm öbeklerinin nasıl sıralanacağını belirlemek zor oldu. Bu zorluğun başlıca sebeplerinden biri, Musil'in, notlarına çoğunlukla tarih koymamasıydı. Bu yüzden kısmen birbirleriyle çelişiyor, hatta birbirlerini iptal ediyor görünüyorlardı. Musil'in dul karısının son koyduğu dipnotlar da çok değerli yardımlar sundu. Bu sırada bilhassa o güne dek yayımlanmamış taslak, fragman ve etütleri de organik olarak ekleyebilmek için ilk seçkiyi yeniden düzenlemenin gerekli olacağı anlaşıldı. Terekedeki parçaların iç ve dış bağlamı çoğunlukla ancak tahminen anlaşılabiliyordu. Bu öyle kaçınılmazdı ki bölümlerin sıralaması için şu veya bu çözüm, özellikle de sona doğru problemli bir hâle büründü. Çeşitli bölüm başlıkları da mecburen geçici olarak kullanıldı. Başlık çoğunlukla tamamen açık bırakılmıştı. Birkaç bölümün başlığı ise rastgele "karalama kâğıdındaki" bir "fikir" olarak veya bir ön çalışmanın derkenarı olarak not edilmişti. Bir taslağın meydana geliş süresi için her defasında yalnızca el yazısındaki farklar ipucu verdi. O yüzden de (birinci, ikinci, üçüncü vesaire taslak gibi) ince ayrımlı kademelendirmelerden vazgeçmek dışında bir çare kalmadı. Yine de en azından yeni bulunan müsveddelerde, taslakları iki kategoriye ayırmak yerinde göründü: Metinlerin geç döneme ait olduğu bariz belli olan halleri için "taslak" ve daha eskiye ait olanları için "erken taslak". "Etütler" ise bunların yanında ayrı bir kategori teşkil etmektedir.

Çok yeni oldukları su götürmez müsveddelerde bile Musil'in bu kadar ani bir ölümü hesaba katmış olduğu bir kez olsun anlaşılmıyordu. Hiçbir yerde ölümünden sonrası için arzu veya talimatlarını açığa vuran tedbir amaçlı da olsa tek bir not mevcut değildi. Bölüm fragmanları bir yana, romanın eskiz hâlinde kalmış amacına ilave bir yönlendirmede bulunan her bir anahtar kelime ve ne kadar irticali olursa olsun, her bir aforizma da bir o kadar vazgeçilmez göründü. Bu türden ifadeleri "Ekler" kısmı özetliyor. Söz konusu ifadeler, kapsamı çok daha zengin etüt ve fikir malze-

melerinin içinden seçildiler. Musil bunlarda ömrünün yarısı boyunca bir monolog yapmış, monologda hem romanın meydana gelip büyümesini hem de bizzat kendisini, durmadan yorumlamış. Bu, dur durak bilmeyen bir eser yorumu, fasılasız ve amansız bir nefis kontrolünün ifadesi ve ispatıydı. Ön ve sonsöz taslakları ile yarım kalmış vasiyet metinleri de bu manada birer yorum olarak değerlendirilebilir. Martha Musil'in biçimlendirmeleriyle tamamlanmış olmasına rağmen "Hayat Hikâyesi" notları da bilinçli olarak kendini nasıl gördüğünün birer delilidir. *Niteliksiz Adam* ile Robert Musil'in şahsî imajı çoktan bölünmez bir bütün olmuşlardı. Tek bir eserin, bir yazarın şahsiyetini, tek başına bu romanda olduğu kadar yoğun yansıtmasına edebiyatta ender rastlanır.

Kasım 1952

ADOLF FRISÉ*

* Adolf Frisé (1910-2003): Alman gazeteci, yazar ve editör. Robert Musil'in ölümünün ardından, yazarın geride kalan metinlerinin yayımlanmasında büyük pay sahibidir. 1951 ila 1957 yılları arasında Musil külliyatının ilk baskısı üzerinde; 1967 ila 1975 yılları arasında ise Musil'in günlükleri üzerinde çalışmıştır. 1981'de Musil'in günlükleri yayımlanmıştır.

1931'de 21 yaşında bir öğrenci olan Frisé, *Niteliksiz Adam*'ın yayımlanışının ardından Robert Musil'e mektup yazmıştır. Musil ve Frisé 1933 ve 1935'te olmak üzere, iki kez buluşmuşlardır. Musil'in vefatının ardından, Frisé'nin en önemli gayesi Musil'i yeniden keşfetmek ve büyük yazarlar arasında anılmasını sağlamak olmuştur. Martha Musil aracılığıyla Musil'in yayımlanmamış metinlerini inceleme ve düzenleme fırsatı bulmuş; bu metinleri Musil Külliyatı'na dâhil etmiştir. *–y.h.n.*

ÇEVİRMENİN SONSÖZÜ

Anlatıcısını, belki naklettiği hikâyeyi okumakla gösterdiği lütfa teşekkür etmek, belki de muhtemel hatalarını, lisan sürçmelerini hoşgörmesi için peşinen ricada bulunmak niyetiyle okura "lütufkâr" sıfatıyla hitap ettiren Hoffmann'ı taklit ederek ben de, öncelikle, böylesine devasa bir eserin mütevazı bir çeviri teşebbüsü olan elinizdeki kitabı buraya kadar okuduğunuz için, ayrıca rastladığınız, kim bilir, belki de kızdığınız hatalarımı bağışladığınız için, evet, kitabın başında olmasa da hiç değilse sonunda size "lütufkâr okur" diye hitap ederek başlamak isterim. Musil kitap üstünde, malum, geçtiğimiz yüzyılın başlarında çalışmaya koyulmuş, 1930'dan itibaren peyderpey yayımlatmış, yayımlatmış ama kâh eserin devamı için yayıncının baskısı kâh yaşadığı dönemin de sebep olduğu maddi ve siyasi sıkıntılar girdabında bir türlü sonunu getirememiş. Derken 1942'de ecel kapıyı çalınca arkasında yaklaşık on iki bin sayfalık muazzam bir not ve taslak yığını bırakarak hayata veda etmiş. Bereket, dul kalan karısı terekesine sahip çıkıp kalan kısmı tamamen şahsi gayretleriyle bir düzene sokmaya çalışarak ama kenarda bekleyen sayfalarca notun büyücek bir kısmını da, imkânsızlıklar ve mecburiyetten gözardı ederek yayımlatmayı başarmış. Buraya kadarını ve kitabın sonraki serencamını, eldeki notları inceleyip yayına hazırlayan Adolf Frisé'nin yazdığı sonsözde okuyabiliyoruz.

Kitapla tanışıklığım üniversitede okuduğum yıllara tesadüf ediyor. Daha önce de başka bir çeviri vesilesiyle beraber çalıştığımız yayıncım benimle bundan takriben üç yıl önce irtibata geçtiğinde, baştan aşağı okuduğum fakat bir benzerine daha rastlamadığım üslubu ve tarzıyla içinde yolumu kaybettiğim kitaba dair aklımda kalanlar bölük pörçük sahnelerden ibaretti. Teklifi kabul edip metni çevirmeye başladığımda, okurken biraz şaşırmış olsam da güçlük çekmediğim tuhaf başlıklı giriş bölümünün ilk paragrafıyla epey bir uğraşıp metni kapattım ve birkaç gün yanaşmaya cesaret edemedim. Evet, bir metni okumak ile tercüme etmek arasındaki o uçurum gibi farka, bundan önce çevirdiğim hiçbir metinde olmadığı kadar sert toslamıştım.

Musil ve şaheseri hakkında yazılıp çizilen ciltler dolusu kitap ve tez var, daha bir o kadarı da söylense belki azdır. Bunu yazarken bir çevirmenin kendi çevirdiği metnin zorluklarından, çektiği çilelerden –ki yazdıklarının birçoğunda haklı oldukları su götürmez bir gerçektir– başka bir çıkış noktasından hareket ettiğimi sanıyorum. Bir defa Musil, çok üslupçu bir yazar. Fakat bahsettiğim farklılık bununla kalmıyor. Elimdeki metinle beraber, Madame de Staël'ın, Almanları Fransızlarla kıyaslarken söylediği sözleri ilk kez, tam anlamıyla idrak ettiğimi hissettim: "Almanlar anlaşılmazlıktan hoşlanırlar; herkesin gittiği yolu izleyeceklerine, güpegündüz olanı geceye çevirirler. Sıradan fikirlerden öyle nefret ederler ki, bunları hatırlatmak zorunda kaldıklarında soyut bir metafizikle sarıp sarmalarlar. (...) Alman yazarlar okurlarına aldırış etmez. Eserleri birer kehanet gibi algılandığından ve böyle yorumlandığından, yazarlar da bunların etrafını istedikleri gibi bulutlarla çevirirler." İşte bu tespite hem fazlasıyla üslupçu bir tavır hem de yazıldığı dönem itibariyle dünya tarihinin gördüğü hiç şüphesiz en keskin kırılmalarından biri yaşanırken imparatorluk devrinin ağdalı lisanının da getirdiği giriftlik eşlik edince, anlaşılmak mı yoksa üslubun aktarılması mı esas alınmalı, aradaki denge nasıl korunmalı sorularının cevabını vermek gibi bir meydan okumanın belki en çetin haliyle burun buruna geldim.

Bir defa, kabul edilmesi lazımdır ki Türkçe zor tecrit eden bir dil; en azından yazılı eserlerini vermeye başladığı sıralarda tecrit kabiliyetinden epey yoksundu, denebilir. Tahminimce Türkçe, tarihi seyri içerisinde önce, İran'la karşılaştığında idare, sosyal hayat ve sanat bakımlarından (ama askeriye buna dâhil değildir, dikkat!) dilindeki bu eksikliği görüp ikmale çalışmış, bunun için de kelime almaya mecbur kalmıştır, bu kelime alışverişi özenme ve taklitten ziyade bir ihtiyacın sonucudur. Öte yandan, sözgelimi, mahkeme zabıtları olarak görebileceğimiz kadı sicilleri incelendiği vakit, ilk zamanlar tastamam Arapça olan terkiplerin zamanla Türkçeye yedirilmiş olması da hukukun dilde aradığı kesinliktendir, böylelikle Türkçe bilim dili olarak Arapçayla tanışmış, alışverişte bulunmuştur; zaten bilim yapılabilmesi için bir kesinliğe, kılı kırk yaran bir sarahate muhtaç olunduğu inkâr edilemez. Alakasız gibi görünen böylesi laflarla malumatfuruşluk etmek değil niyetim. İki sebep var. Birincisi, metinde benimsenen kelime tercihleri. Arı bir dil tutumu ortaya koymakta, zannımca, Goethe orta yolu en iyi özümsemiş ediptir. Yabancı kelimeye ancak, nüans koyduğu zaman müsaade eder ama meramını anlatacak kelime yabancıysa o zaman "dili hem arındırıp hem zenginleştirmek işi, ancak en büyük adamlarındır" diyerek üretken bir tavır sergiler. Edebiyat faaliyetinde hal böyleyken çok daha kesin ve belirleyici ifadelere muhtaç bilim metinlerinde kullandığı yabancı kelime sayısı edebiyattakine oranla çok daha yüksektir, bu, istatistiklerle de sabittir. Bu manada ben de hem dil ekonomisi hem estetik bakımından mümkün mertebe günümüz Türkçesini yaygın kelimeleriyle kullanmaya çalıştım fakat nüansı yakalayamayacağını hissettiğim yerde –bu tabirin zaten bir hayli izafi olması bir yana– eski(miş) kelimeleri kullanmakta beis görmedim. Bazı eski, daha doğrusu kullanımdan düşmüş kelimelereyse metnin aslındaki (çoğunlukla ironik veya eleştirici tutumun sonucu) kullanımın okurda yarattığı şaşkınlığı, çeviri metin okuruna da aksettirebilmek adına yer verdim. İkincisi, Musil'in bilimadamlığı yazarlığından önce geliyor. Yukarıda bahsettiğim giriş paragrafı da bu bakımdan manidar. Çünkü Musil'in bir meteoroloji tahmin raporundaki kadar bilimsel bir kesinlikle kaleme aldığı cümleler, geçmiş zamanların mesela Goethe'nin ölümüyle biten

klasik dönem, ayrıca romantik dönem, ayrıca en mümtaz temsilcisi yine Musil'in memleketlisi olan Stifter, Biedermeier döneminin yazarlarının sergiledikleri üslup ve eserlerinin içerikleriyle net bir kopuşu imliyor. Ama bu tavır giriş paragrafıyla sınırlı kalmayıp bütün esere yayılmakta. İşte bir önceki paragrafta kaydettiğim meydan okuma, metni tüm o giriftliği ve bilimsel kesinliği içerisinde dilimize aktarırken ne kadar taviz verip veremeyeceğimle alakalıydı. Çünkü bir yandan Alman yazarın (burada kastım elbette milliyet değil dildir) okurunu önemsemeden tutturduğu üslubun; okunması hem hacimce hem içerikçe bu denli külfetli bir metnin çevirisinin okuruna, "Bu metin mekanik bir aktarımdan ibaret kalmış" hissiyatı vermeden, öbür yandan orijinal üslubun da kanına girmeden nakledilmesi lazımdı. Bu eserin bir sanat eseri olduğu ne kadar sabit ve mutlak bir hakikatse, yine Madame de Staël'ın diliyle konuşalım, onu layıkıyla tanımak için çevirisinde de yalnız aslıyla aynı fikirlere değil aynı hissiyata da rastlanması o denli şarttır. Sert iddialarda bulunduğumun farkındayım, aşağıda dilim döndüğünce bunları temellendirmeye çalışacağım.

Metindeki bilim tavrı elbette giriş paragrafıyla kısıtlı kalmıyor. Zira metin, son sayfalardaki notlardan da okumuş olacağınız üzere, bizzat müellifinin sözleriyle, "romandan çok deneme" diye niteleniyor ve bu denemelerde Musil'in psikoloji tahsilinin getirdikleri, başta terminoloji kademesinde olmak üzere kendini epey belli ediyor. Aslına bakılırsa büyük ölçekte bilim ve felsefe, küçük ölçekteyse ahlak, sanat, sosyoloji, ilahiyat gibi çok daha spesifik alanlarda kalem oynattığı kısımları yazabilmek emeline, var olduğu pek iddia edilemeyecek romansı bir hikâyeyi adeta alet etmiş. Bunlar benim sübjektif görüşlerim değil yazarın beyanlarıdır. Eserini, denemeye benzettiği gibi şu sözleri de yine bizzat kendisi sarf ediyor: "Bu romanın hikâyesi, içinde anlatılması gereken hikâyenin anlatılmaması sonucuna varıyor." Yani tesadüfün değil bir tercihin sonucu olduğunu ileri sürmek belki fazla olabilir ama netice itibariyle yazar ortaya çıkanın ne olduğunun gayet farkında ve yine farkında olduğu içindir ki okurundan, "Beni kısmen ve bütün olarak iki defa okumalarını rica ediyorum," diyerek hiç de mütevazı bir talepte bulunmuyor, onun için de cümlesinin hemen başına,

"Haddini bilmezlik:" diye not düşüyor. Zira açık ki metnin bir kez bile okunmasının bir cesaret örneği olduğu malumu. İkinci kez okunması ricasını ise peşinen cüretkârlık addetmiş. Öyleyse yazarın bildiğini okurdan saklamanın âlemi yok. Eser zor, çetrefil, hatta ne olduğunu söylemek o kadar müşkül ki Musil bu işi Ekler kısmının 7. Bölüm'ünde ancak negatif bir tanımlamayla, yani bu kitabın ne olmadığını listeleyerek niteleyebilmiş.

Çeviri tutumunun gerekçelerine devam. Goethe'nin çeviri üstüne imbiklerden süzerek yazdığı, kısa ama veciz makalesi, toplumlar için çevirinin üç safhasından bahseder ve anlaşılacaktır ki bunlardan ilki en iptidai olanı, ikincisi vasatı, sonuncusu ise "ne tastamam ne natamam bir evrede uzun süre kalmak" mümkün olmadığından en yücesidir. Elinizdeki kitapta hedeflenen de tam anlamıyla bu safhanın öngördüğü tipte, aslının aynası olma gayretindeki bir tutumdu. Elbette böylesi bir tutumun sınırlarının, usul ve mahiyetinin sarih çizgilerle belirlenmesi –imkânı tartışmaya açık olup bu yazının amaç ve çerçevesini aşacağı için konudışı bırakılmakla beraber– zor ve bu eserde ulaştığı başarıyı tayin etmek en başta okurların takdiri, fakat maksadımı anlatmak da çevirmen olarak benim görevimdir. Onun için, yukarıda da söylediğim gibi, metnin üslup özelliklerinden feragat etmektense Türkçede biraz daha yadırgatıcı bile olsa orijinaline elimden gelen en yakın biçimi muhafaza etmeye çalıştım. Özellikle çok daha soyut tasvirlerde, Türkçenin kavramlaştırmaktaki zaaflarından ötürü ciddi zorluklarla karşı karşıya kalınsa bile dilim döndüğünce bunları da aktarmaya özen gösterdim, yani sırf anlaşılması kolay olsun gibi yazarın kendisinin bile mümkün görmediği bir yaklaşımda bulunmaktan elimden geldiği kadarıyla kaçındım. Fakat takdir edersiniz ki kantarın topuzunu kaçırmayıp orta yolu bulmak müşkül, o yüzden burada da nitelikli okurun insafına sığınıyorum.

Bu bağlamda Musil'in her bir karaktere nevi şahsına münhasır bir üslup yakıştırıp aynı üslubu kitap boyunca fire vermeksizin devam ettirişine de dikkat çekmeden olmaz. Mesela Ulrich'te kinayeli bir alt ton sürekli ironik bir mesafelilik sezdirirken, kuzininde bir salon hanımefendisinin zarafeti, generalde daha ziyade babacan ve

rahat bir tavır, kont hazretlerinde bir imparatorluk asilzadesinin ağır ve ağdalı üslubunun yanı sıra emareleri belirmiş yeni bir döneme intibak mecburiyetini hissedişin belirtileri, Clarisse'te idealist bir tutum, Hans Sepp'te ve etkisinde kalan safdil Gerda'da dönemin (anakronik olsa da) en müşahhas siyasi yöneliminin jargonu gözlemlenebiliyor. İşte tüm bu farklı farklı karakterlerin muhtelif dil tutumlarını tutarlılıkla aksettirebilmek de yine yukarıda gerekçelerini sıralamaya çalıştığım kelime ve üslup tercihiyle bağlantılı olarak imkân kazanabildi.

Eser içinde sık kullanılmamakla beraber olaylar bütününün, içerisinde geçtiği atmosferi temin etmesinden ötürü Kakanya tercihine dair de bir iki şey söyleme gereği duyuyorum. Çeviri esnasında, kitabın ilk iki kısmını tercüme etmekle büyük bir kültür hizmetinde bulunarak önemli bir gediği kapatan Ahmet Cemal'in ölüm haberi geldi. Cemal'in çevirisinde bu mekân ismi, atıfta bulunduğu imparatorluk ve krallık idaresinden ilham alınarak İmpkralya icadıyla karşılanmış. Ben bunu iki sebepten haklı bir tercih olarak görmedim: Birincisi, evet, kelimenin aslı (Kakanien) k.u.k.-Monarchie şeklindeki kısaltmanın Almanca telaffuzunu esas alıyor ama eserde kendisinden bahsedilen bölümlerde açıkça görüleceği üzere bu idarenin uyuşmazlıklarından kinayeyle aslında kakafoni hissi uyandırmaya, bu kelimeyi çağrıştırmaya gayret ediyor. Kakanya tercihi de bu anlamda aynı hissi uyandırabilecek seslere sahip. İkinci sebepse tercihimi desteklemek maksadıyla eserin Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve İtalyanca çevirileriyle yaptığım mukayesede bu dillerin hiçbirinde krallık ve imparatorluk kelimelerinin başharfleri Almancayla aynı olmamasına, yani aynı seslerden hareketle bir anlam bağı kurma ihtimali bulunmamasına rağmen istinasız hepsinin, elbette dillerinin fonetiğine uydurarak –ki bunu Türkçede ben de yaptım– orijinaldeki kelimeyi esas almasıydı.

Yine bakanlıklardaki çeviri tercihleriyle alakalı bir iki meseleye temas etme gereği görüyorum. Çeviri esnasında ilk ve en sık karşılaşılan bakanlık harbiye nezareti. Buna savunma bakanlığı demek, dünya savaşları öncesindekiyle sonrasındaki iç ve dış ilişkiler zihniyetinin temel bir farkını gözden kaçırıp stratejiyi harpten mü-

dafaaya döndürmek anlamına gelecek, biraz anakronik olacaktı. O zaman kolayı var, neden savaş bakanlığı tercih edilmedi sorusunun cevabı tamamen tarihi ve estetik gerekçelere dayanmaktadır, zira aynı dönemlerde bizde bir Harbiye Nezareti mevcuttu, böylelikle en isabetli çevirinin bu olacağı düşünüldü. Fakat bir kez bu bakanlığın ismini böyle koyduktan sonra dışişlerine, günümüzde hâlâ tedavülden kalkmamış olup ilgili jargonda varlığını sürdüren "hariciye" dememek, keza içişleri için "dahiliye"yi seçmemek olmazdı, işte bundan ötürü tüm bakanlık isimleri tarihi gerçekliği de yakalayabilmek adına bizdeki o dönem mevcut karşılıklarıyla kullanıldı, ne var ki nezaret kelimesi günümüzde tek başına ancak üçüncü, dördüncü kademede bakanlığı çağrıştıracağından okurun zihninde soru işareti oluşturup metnin akışını sekteye uğratmamak adına bakanlığın ismi yer almadığı zaman nazırlıkta karar kılındı. Bununla beraber tutarlı davranabilmek için bu kadarıyla da yetinmeyip bakanlar için de nazır kelimesi alındı. Metinde birkaç yerde geçen genelkurmay için neden aynı doğrultuda hareket edilmediği eleştirisi haklı olmakla beraber Erkân-ı Harb-ı Umûmî metin için hem fazla ağdalı kaçacağından hem de bahsedileni artık Avusturya'yla bağdaştırmayı iyiden iyiye zorlaştıracağından kadrodışı bırakıldı.

Açıklığa kavuşturulması gerekli bir başka nokta da ciltler ve bölümler. Musil'in 1. Dünya Savaşı'na bir tepki, bir cevap olarak otobiyografik unsurlarla, devrin basılı yayın organlarından aldığı haber metinleriyle ama bilhassa sosyal ve kültürel hayattaki gözlemleriyle oluşturduğu ve karşısındaki her karakteri hemen hemen sabit bir konuma yerleştirmek mümkünken, hikâyenin başkişisi olan Ulrich'i bir nevi hepsinin karşısındaki figür olarak biçimlendirmek suretiyle hiçbir fikrin mutlak temsilcisi kılmayıp yeni ufuklara açık bırakarak, aslen sahip olduğu bütün niteliklere rağmen ona çocukluk arkadaşı Walter'in ağzından söylettiği tabirle Niteliksiz Adam, yazarın yılmaz ve usanmaz mükemmeliyetçiliğiyle bazı bölümlerinin yirmi farklı versiyonu var olan, Ulrich de dâhil karakterlerinin isimleri sonradan değiştirilmiş, başlı başına kitabın ismi bile ilkin aslında farklıyken sonraları bu hale getirilmiş, içeriği kadar biçiminin de başından epey uzun soluklu bir macera geçmiş bir eser

ve yazarın ömrü vefa etmediği için hâlâ nihai şeklini kazandığını söylemek zor. İlk Türkçe tercümesinde de, aslen tek ciltken ikiye bölünerek yayımlanmış. Hal böyle olunca, zaten çetrefilli olan durumu daha da karıştırmamak adına biz de aynını yapmayı yerinde bulduk. Dolayısıyla eserin ilk iki cildi bütünken, bölünmüş oldu. Fakat III. Cilt'le beraber işlerin rayına oturduğunu söylemek mümkün. Çünkü III. Cilt, 3. Kısım'ı; IV. Cilt ise yazarın ölümünden sonra yayımlanan 4. Kısım ile taslak, etüt ve not kâğıtları, ayrıca roman gövdesi hariç, yazarın vasiyetnameleri gibi bölümler de ihtiva ediyor. Böylelikle eser tam tekmil yayımlanmış oluyor. Ne var ki yapılacaklar bununla sınırlı değil, çünkü demin de bahsettiğim üzere eser hâlen nihai şeklini almadı. 2009'da Musil'in doğum yeri Klagenfurt'taki Musil Enstitüsü'nce yazarın terekesindeki devasa malzemenin tamamının yer aldığı bir dijital baskısı yayımlandı. Yine 2016 Eylül'ünden başlamak üzere Jung und Jung tarafından 12 ciltlik bir baskısı daha yapıldı. Belki bundan sonra yapılacak iş, dijital edisyondaki kalan malzemenin Türkçeye aktarılması olabilir.

Aslında çeviri tercihleri ve kitabın serencamı hakkında kısaca bir iki söz etmek niyetiyle başladığım yazı tasarladığım boyutu çoktan aştı. Çevirinin yayımlanmasında Aylak Adam Yayınları'ndan emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederken, çeviri esnasında ölüm haberlerini aldığım üstat Ahmet Cemal'i ve Alman Filolojisi camiasının çok kıymetli ismi Prof. Dr. Acar Sevim'i rahmetle yâd etmek isterim.

M. SAMİ TÜRK

NİTELİKSİZ ADAM

ROBERT MUSIL

Çeviren
M. Sami Türk

Kayıp Zamanın İzinde ve *Ulysses*'le birlikte modernist roman türünün ve aynı zamanda Dünya Edebiyatı'nın başyapıtlarından olan *Niteliksiz Adam* tam metniyle 4 cilt halinde, M. Sami Türk'ün çevirisiyle Türkçede! Musil'in 1920'lerin başından 1942 yılında ölümüne değin üzerinde çalıştığı ancak tamamlamayı başaramadığı *Niteliksiz Adam*, görünürde ana karakter Ulrich'in nitelik kazanma çabalarını ve bir grup Avusturyalı entelektüelin Paralel Faaliyet adını verdikleri bir oluşum içerisinde "önemli bir şeyler" yapma teşebbüsünü anlatırken, özünde "hiçbir şey yapamamanın" romanıdır; herkes eyleme geçmek ister ama geçemez, herkes çok ciddidir ama bu ciddiyet zamanla trajikomik bir hal alır, kitapta aslında çok şey anlatılır ancak bir yandan da hiçbir şey anlatılmaz; *Niteliksiz Adam*, her şeyin ve hiçbir şeyin romanıdır. Hem kesinlik hem de belirsizliklerle doludur. Fikirsizlik üzerine yazılmış, fikirlerle dolu devasa bir eserdir.

"Bu kitap bir hiciv değil pozitif bir konstrüksiyondur. Bu, bir psikoloğun kitabı değildir. Bir düşünürün kitabı değildir. Bir şarkıcının kitabı değildir. Başarılı olan, başarılı olmayan bir yazarın kitabı değildir. Kolay da zor da bir kitap değildir, çünkü bu tamamen okura bağlıdır. Böyle devam etmek zorunda kalmadan, bu kitabın ne olduğunu bilmek isteyen herkesin onu bizzat okumasının (benim veya başkalarının hükmüne güvenmeyip bizzat okumasının) en iyisi olacağını söyleyebileceğimi zannederim.„

Robert Musil

9 786052 060759

aylakadamdukkan.com.tr
aylakadamyayin
aylakadamyayinlari

AYLAK ADAM

THG 0003895 NEZ
2018
THG 0003895 NEZ

Federal Chancellery
Supported by the Austrian Federal Chancellery